LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJA

JUSTINAS STAUGAITIS

MANO ATSIMINIMAI

II papildytas leidimas

Vilnius • 2006

LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJA

JUSTINAS STAUGAITIS

MANO ATSIMINIMAI

II papildytas leidimas

KATALIKŲ AKADEMIJA
Pilies g. 8
Vilnius • 2006

T E L Š I Ų V Y S K U P I J O S P R A E I T I S

2

UDK 888.2-94
St-123

Parengė
Vysk. dr. Jonas Boruta SJ,
dr. Regina Laukaitytė, Algimantas Katilius

Redaktorių kolegija
Vysk. dr. Jonas Boruta SJ, dr. Elena Neniškytė,
dr. Antanas Tyla, dr. Regina Laukaitytė

Recenzavo
Dr. Saulius Girnius, dr. Sigitas Jegelevičius

KLAIPĖDOS BIBLIOTEKA UNIVERSITETO

ISBN 9986-592-53-4

© Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2006
© Telšių vyskupija, 2006

Justinas Staugaitis,
Telšių vyskupas ir Klaipėdos prelatas
(1866–1926–1943)

TURINYS

Pirmojo Telšių vyskupo atsiminimai (*Vysk. dr. Jonas Boruta, SJ*) 5
Vyskupas Justinas Staugaitis ir jo atsiminimai (*Dr. Regina Laukaitytė*) 7
Įžanga 16

PIRMA DALIS

1. Mano gimtasis kaimas ir tėvų namai 17
2. Mano mažosios dienos 22
3. Metai ir jų šventės 35
4. Pradžios mokslas 50
5. Naumiesčio mokykla 55
6. Gimnazija 76

ANTRA DALIS

1. Seminarija 107
2. Pirmieji kunigavimo metai 146
3. Lenkijoje 173

TREČIA DALIS

1. Ir vėl Lietuvoje 190
2. Marijampolėje 194
3. Vaikų darželis Marijampolėje 197
4. „Šviesa" ir „Žiburys" 199
5. 1905–1906 metų revoliucija 203
6. Lekėčiuose. „Žagrė", „Šaltinis" 205
7. Seinuose. „Vadovas" 208
8. Naujas Seinų vyskupas 212
9. Didysis karas 221
10. Prūsų valdžioje 236
11. Lietuvos nepriklausomybės aušra 245

KETVIRTA DALIS

1. Bolševizmo pavojus 260
2. Antroji valstybės konferencija 265
3. Pirmojo prezidento rinkimai 270
4. Kelionė į Paryžių ir į Romą 271
5. Steigiamojo seimo delegacijos kelionė į užsienį 286
6. Pirmieji Apaštalų Sosto pasiuntiniai Lietuvoje 300
7. Lietuvos Bažnytinės provincijos įsteigimas 314

8. Telšių vyskupas 319
9. Telšių diecezijos kunigų seminarija 331
10. Bažnyčia ir tautininkai 342

Paaiškinimai dėl nesusipratimų valstybės su Bažnyčia 355
1. Tautininkų pažiūra į religiją 356
2. Valdžios žygiai prieš katalikybę 357
3. Kas daroma katalikų savo teisėms ginti 363

Komentarai (Parengė R.Laukaitytė) 368
Pirma dalis 368
Antra dalis 369
Trečia dalis 371
Ketvirta dalis 373

Priedai 379
I priedas. Vyskupo Justino Staugaičio ganytojiški laiškai, paskelbti 1940 m. leidinyje 381
II priedas. Vyskupo Justino Staugaičio ganytojiški laiškai, nepublikuoti 1940 m. leidinyje 504
III priedas. Vyskupo Justino Staugaičio tekstai Lietuvos Nepriklausomybės paskelbimo tema 539
IV priedas. Kun. Rapolo Kuodžio parašyta vyskupo Justino Staugaičio biografija 561

Asmenvardžių rodyklė (Parengė R. Laukaitytė) 579
Vietovardžių rodyklė (Parengė G.Lelkaitis) 597
Justino Staugaičio bibliografija (Parengė A. Katilius) 602

PIRMOJO TELŠIŲ VYSKUPO ATSIMINIMAI

2006 m. minėdami Telšių vyskupijos įkūrimo 80-metį, pakartotinai leidžiame pirmojo Telšių vyskupo, Vasario 16-osios Akto signataro Justino Staugaičio (1866–1926–1943) atsiminimus. Ankstesnis leidimas jau išparduotas, be to, šis antrasis leidimas papildytas Justino Staugaičio straipsniais, Algimanto Katiliaus surinktais iš ano meto periodikos, kur parodomas autoriaus požiūris į Vasario 16-osios Akto reikšmę vėlesniais laikais. Šioje knygoje spausdinami visi Telšių vyskupo Justino Staugaičio ganytojiški laiškai, išspausdinti ne tik atskirame leidinyje tarpukario nepriklausomos Lietuvos laikų pabaigoje, bet ir vėlesni, A.Katiliaus surasti archyvuose, pavyzdžiui, 1941 m. liepos 12 d. ganytojiškas laiškas, rašytas, kai hitlerinė Vokietija buvo okupavusi Lietuvą ir buvo prasidėjęs masinis žydų naikinimas. Šiame laiške vysk. J.Staugaitis atvirai ir drąsiai pasisako prieš nekaltų žmonių kankinimą ir naikinimą: „...nepamirškime, kad kiekvienas žmogus, ar savasis, ar svetimas, prietelius ar neprietelius, yra to paties Dievo vaikas, vadinasi, mūsų brolis. Jei jis kenčia, mūsų pareiga kuo galime jam padėti.

Suprantamas dalykas, kad pasaulis negali būti tvarkomas viena meile, reikia ir teisingumo. Jei kas daro ar yra daręs pikta, turi būti sutrukdytas ir nubaustas. Bet tai padarys tam tikri viešosios valdžios organai. Dieve jus apsaugok nuo kerštо ir sauvaliavimo!

Šitas mūsų pastabas, kurias jums, mylimieji, tėviškai siunčiame, malonėkite priimti sūnišku nusiteikimu ir klusnumu".

Vėliau vyskupo J.Staugaičio pagalbininkas ir įpėdinis Telšių vyskupo soste vyskupas Vincentas Borisevičius liudys sovietiniame teisme, kad minėti vysk. J.Staugaičio žodžiai nebuvo tik žodžiai. Telšių vyskupai savo pavyzdžiu ragino tikinčiuosius gelbėti žudomus, naikinamus svetimuosius, net ir priešus: „Su dabar jau mirusiu vyskupu [J.Staugaičiu] siųsdavome kunigus tarpininkauti, kad nebūtų šaudomi komunistai, iš kurių pavyko išgelbėti penkis žmones: Žutautą, Abramovičių ir kitus. Aš pats prašiau, kad iš koncentracijos stovyklos būtų paleista Telšiuose gyvenusi Šaikūnų šeima. Kartu su kitais Lietuvos vyskupais vokiečių valdžiai įteikėme memorandumą, kad nebūtų žudomi žydai"[1].

---

[1] Lietuvos vyskupai kankiniai sovietiniame teisme, sud. A.Streikus, Vilnius, 2000, p. 761.

* *Rengėjų pastaba.* Knygoje spausdinami vysk. J.Staugaičio atsiminimai taip, kaip jie buvo parengti dr. Reginos Laukaitytės pirmajam leidimui. Vyskupo ganytojiški laiškai ir kun. Rapolo Kuodžio parašyta vysk. J.Staugaičio biografija skelbiama fotografiniu būdu. Tekstų apie Lietuvos Nepriklausomybės Aktą pataisyta tik rašyba ir skyryba. Vyskupo J.Staugaičio spausdintų darbų bibliografinė rodyklė papildyta naujausiais duomenimis.

Te pirmųjų Telšių vyskupų neramiais laikais skleista krikščioniško tikėjimo, Dievo, Tėvynės ir visų žmonių meilės šviesa pasiekia ir mūsų laikų Lietuvos žmonių širdis.

Telšiai,
2006 03 04
Lietuvos Globėjo
Šv. Kazimiero
šventė

+ Jonas
Telšių vyskupas

VYSKUPAS JUSTINAS STAUGAITIS IR JO ATSIMINIMAI

Jei ne kreivi lietuvių tautos likimo vingiai, vyskupo J.Staugaičio atsiminimams nereikėtų rašyti jokios pratarmės. Tautinio sąjūdžio veikėjas, Valstybės Tarybos narys ir Nepriklausomybės Akto signataras, Seimų narys, Telšių vyskupijos kūrėjas, – žmogus, kurio balsas skambėjo beveik visuose svarbiausiuose XX a. pirmosios pusės Lietuvos valstybės kūrimo įvykiuose, – neabejotinai būtų sulaukęs biografų ir istorikų dėmesio. Tačiau dabar reikia pripažinti, jog J.Staugaitis visuomenei beveik nepažįstamas. Šiek tiek informacijos apie jo gyvenimą ir veiklą galima rasti nebent enciklopedijose ar retuose proginiuose straipsneliuose (žinoma, tik išeivijos spaudoje). Todėl čia norime kiek plačiau supažindinti su šia asmenybe.

J.Staugaitis gimė 1866 m. lapkričio 14 d. Kudirkos Naumiesčio parapijoje, Tupikų kaimo ūkininko šeimoje. Gabų sūnų tėvai leido į Naumiesčio pradžios mokyklą ir Marijampolės gimnaziją, kur jis jau pats turėjo užsidirbti pragyvenimui pamokomis. Kaip ir kiti savo vaikus iš paskutiniųjų mokslinę valstiečiai, Staugaičiai vylėsi pamatyti sūnų kunigu. Jis pats be didesnių svyravimų pasirinko dvasininko kelią net nenujausdamas savo būsimosios paskirties. Nuoširdus religingumas ir ryžtingos, kryptingos asmenybės bruožai padėjo J.Staugaičiui siekti tobulo kunigo idealo, iškilti iki aukščiausių Katalikų Bažnyčios hierarchijos pakopų.

Jau seminarijoje išryškėjo pagrindinės J.Staugaičio interesų sritys – Bažnyčios vieta tautos ir valstybės gyvenime, kova su liberaliąja pirmeivybe, į pirmąją vietą keliančia tautos, o ne katalikybės idealus. Tačiau jo pavardė negreitai pasirodė tarp iškiliausių lietuvių dvasininkijos veikėjų, spaudos bendradarbių. Baigęs Seinų seminariją ir gavęs kunigo šventimus (1890 m. birželio 24 d.), J.Staugaitis ilgai vikaravo nuošaliose Alytaus, Balbieriškio ir lenkiškose Seinų diecezijos parapijose, kur tokia veikla, kaip lietuviškų maldaknygių platinimas ar lietuviški pamokslai, giesmės bažnyčioje, negreitai davė savo vaisius. Jis daug skaitė, mokėsi kalbų, nes ketino studijuoti užsienyje. Tuo tikslu 1895 m. net išvyko dirbti į Varšuvos arkivyskupiją, tikėdamasis iš ten greičiau pasiekti Europos universitetus. Ši svajonė neišsipildė, tačiau gyvenimas Lenkijoje praplėtė akiratį, padėjo geriau pažinti popiežiaus Leono XIII paskatintos krikščioniškosios demokratijos ir sociologijos praktinio veikimo metodus, įgyti pasitikėjimo savimi.

1905 m. grįžęs į Lietuvą, keturiasdešimtmetis J.Staugaitis tuoj pat įsitraukė į socialinę ir politinę veiklą. Jis buvo vienas iš pirmųjų nedaugelio lietuvių kunigų, pradėjusių diegti krikščionių sociologijos kompendiumo – enciklikų „Rerum novarum" ir „Graves de communi" – idėjas Lietuvoje: Marijampolėje įsteigė vaikų darželį, katalikišką švietimo draugiją „Žiburys", kuri greitai išpopuliarėjo visoje Suvalkų gubernijoje, prisidėjo prie ūkininkų kooperatyvo „Žagrė" organizavimo. Iš Marijampolės J.Staugaitis buvo perkeltas į Lekėčius. Čia, rūpindamasis naujos parapijos kūrimu, jau nebenutolo nuo krikščionių demokratų veiklos. Rašė į katalikiškus laikraščius, 1909 m. buvo pakviestas prelegentu į socialinius kursus Kaune, kur šalia žymiausių autoritetų (J.Matulaičio-Matulevičiaus, P.Būčio, Maironio ir kt.) skaitė pranešimą apie labdaros organizavimą. Beje, J.Staugaičio įžvalgiai numatyti labdaros tvarkymo būdai – specialių draugijų steigimas, viso darbo koncentravimas parapijoje – vėliau iš tiesų tapo socialinės politikos Lietuvoje ašimi.

1909 m. J.Staugaitis buvo pakviestas į Seinus redaguoti „Vadovo", neseniai pradėto leisti katalikiško mėnraščio inteligentijai. Redaktoriaus kėdėje jis užsiangažavo kaip „vienas akyliųjų mūsų visuomenės raidos stebėtojų"[1], produktyvus publicistas, lietuvių krikščionių demokratų srovės ideologas. Į publicistinius J.Staugaičio straipsnius, pasirašytus Meškaus, Panenupio, Zanavyko ir kitais slapyvardžiais, atsiliepė bemaž visa to meto lietuvių spauda. Vyko gyvos diskusijos dėl politikos konfesionalumo, katalikų bendradarbiavimo su pirmeiviais. Pats J.Staugaitis čia nenorėjo pripažinti jokių nuolaidų, valstybės ir politinių partijų veiklą grindė tik Dievo nustatyta tvarka, atmetė galimybę vienytis su pirmeiviais, kovojančiais su katalikybe. Už patrauklių kairiųjų partijų socialinių idėjų jis pirmiausia matė jų indiferentiškumą ar net ateizmą, keliančius didžiausią pavojų lietuvių visuomenei. Atsakydamas į konkrečius liberalų spaudos („Lietuvos žinių", „Lietuvos ūkininko") išpuolius prieš kunigus ir Bažnyčią, J.Staugaitis parašė visą seriją straipsnių „Vadove" ir „Pirmeivių žieduose", kurie rodo jį buvus plačios erudicijos, išsilavinusį teologą. Matyt, ir šiuo laikotarpiu J.Staugaičio nepaliko mintis apie studijas, – 1911 m. jis įstojo į Lietuvių mokslo draugiją, išleido knygą „Bažnyčios istorija".

Reikia pasakyti, kad katalikiškos spaudos redagavimas buvo labai sunkus darbas, – lietuvių inteligentija buvo gerokai nutolusi nuo Bažnyčios, daugumą kunigų pasitenkino pastoracija, iš įpročio labiau domėjosi lenkų katalikiška periodika. Tad žurnalui stigo ne tik prenumeratorių, bet ir bendradarbių. Be to, Seinų vyskupijos vadovybė akylai stebėjo lietuvių dvasininkų balansavimą

---

[1] St. Yla, Vardai ir veidai mūsų kultūros istorijoje, Chicago, 1973, p. 240.

tarp religinės ir tautinės veiklos, o įsitikinusi „litvomanijos" persvara, išsiųsdavo tokius kunigus iš Seinų į bažnytkaimius. Toks likimas ištiko beveik visus veikliausius lietuvių spaudos ir Seinų spaustuvės organizatorius – kunigus J.Laukaitį, A.Civinską, J.Totoraitį, pats išvyko K.Prapuolenis. Ne išimtis buvo ir J.Staugaitis, po kelerių metų atsidūręs Pakuonio parapijoje. Ten jį užklupo Pirmasis pasaulinis karas, netrukus įžiebęs kibirkštį Lietuvos valstybės pakilimui iš šimtmečių pelenų.

Vokietijos karinės nesėkmės, Vasario revoliucija Rusijoje ir demokratiniai Antantės pažadai padrąsino lietuvių politikus iškelti Lietuvos valstybės atkūrimo idėją ir imtis jos realizavimo. J.Staugaitis, tuo metu Aukštosios Panemunės klebonas, tapo vienu iš 20 Lietuvos Tarybos narių, dėjusių valstybės pamatus, per karą, suirutę, okupantų pinkles ir tarpusavio ginčus bei kompromisus vedusių Lietuvą iki pat Nepriklausomybės paskelbimo ir Steigiamojo Seimo. J.Staugaitis, A.Smetonos bendramintis, buvo viena iš pagrindinių Lietuvos Tarybos figūrų sunkiame jos kelyje į „politikos rinką". Būdamas Lietuvos Tarybos vicepirmininku (priėmus Laikinąją Konstituciją – vicepreziden tu), J.Staugaitis dalyvavo daugelyje komisijų, delegacijų, diplomatinių misijų, sprendusių esminius Lietuvos ateities klausimus. Antai dar 1917 metų lapkričio mėnesį kartu su kitais Lietuvos Tarybos nariais jis buvo deleguotas į lietuvių konferenciją Berne, pripažinusią Tarybą aukščiausia politine instancija. 1918 m. kovo 23 d. kartu su A.Smetona, J.Šauliu ir J.Vileišiu jam teko įteikti Vokietijos vyriausybei pareiškimą apie nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimą, 1919 m. vasarą dalyvauti lietuvių delegacijoje, gynusioje krašto interesus Versalio Taikos konferencijoje. Kaip rašė P.Klimas, sunkiame Valstybės Tarybos darbe, tarp intrigų, nuolaidų ir abejonių, J.Staugaitį palaikė tikėjimas Apvaizda ir Romos teisingumu[2].

Kaip krikščionių demokratų bloko atstovas, J.Staugaitis dirbo visuose demokratiškai rinktuose Lietuvos Seimuose, užimdamas čia pirmininko, čia vicepirmininko postus. Svarbiausias valstybės istorijoje, žinoma, buvo Steigiamasis Seimas, triumfavęs dėl tarptautinio Lietuvos pripažinimo, priėmęs Konstituciją, Žemės reformos įstatymą, įvedęs litą. J.Staugaitis buvo išrinktas šio Seimo vicepirmininku ir daug prisidėjo prie istorinių jo sprendimų. 1920 m. kartu su kitais Steigiamojo Seimo delegatais jis lankėsi Londone, Paryžiuje, Romoje, kur įvairiausiais keliais stengėsi pasiekti to meto pasaulio galinguosius ir supažindinti juos su Lietuvos reikalais, ypač su okupuotos sostinės ir Vilniaus krašto problema.

---

[2] P. Klimas, Lietuvos diplomatinėje tarnyboje, Vilnius, 1991, p. 7–8.

Daug pastangų J.Staugaitis padėjo siekdamas nustatyti valstybės ir Bažnyčios, Lietuvos ir Vatikano santykius. Po ilgų Rusijos okupacijos metų tai buvo visai nauja politikos sritis. Savarankiški ryšiai su Vatikanu lietuviams tiesiogiai reiškė išsivadavimą iš Lenkijos pretenzijų į Lietuvos Bažnyčios, kartu ir valstybės, globą. Tad jau 1918 m. kovo 24 d. minėtoji Lietuvos Tarybos delegacija, notifikavusi Vasario 16 d. nutarimą Berlyne, apie jį pranešė ir Vatikano nuncijui, rezidavusiam Miunchene, prašydama popiežių pripažinti Lietuvą nepriklausoma valstybe ir suteikti jai apaštalinį palaiminimą. J.Staugaitis dar du kartus šį prašymą pakartojo pačiame Vatikane (1919 m. liepos ir 1920 m. spalio mėnesį) ir taip pralaužė pirmuosius ledus diplomatinei atstovybei ir Lietuvos pripažinimui.

Kuriantis valstybei, taip pat vėlesniais dešimtmečiais labai keblus buvo valstybės ir Bažnyčios santykių klausimas. Kairiųjų partijų ideologai tikėjimą traktavo kaip privatų žmonių reikalą ir Seime siekė atskirti Bažnyčią nuo valstybės, izoliuoti nuo mokyklos ir politinio gyvenimo. Jų įtaka visuomenei tuo pereinamuoju laikotarpiu buvo gana didelė, pasak J.Staugaičio, vyko dviejų pasaulėžiūrų „varžytinės dėl liaudies". Pats J.Staugaitis priklausė Konstitucijos rengimo komisijai, – tiesiogiai formulavo ir gynė Bažnyčios statusą apibrėžiančius įstatymus. Tuo pačiu metu jis nepagailėjo savo pastangų ir laiko publicistinei sugestijai – išleido keletą brošiūrų, kuriose teoriniais argumentais ir konkrečiais pavyzdžiais įrodinėjo, jog Bažnyčios atskyrimas nuo valstybės, tikėjimo laikymas privačiu reikalu prieštarauja Bažnyčios esmei, griauna jos organizaciją, yra pragaištingas valstybei. Čia jis nepripažino jokių nuolaidų, nebijojo pasirodyti esąs „klerikalas", dėstė, jog Bažnyčia yra aukščiausias autoritetas, nepriklausomas nuo jokios „pasaulinės galybės". Normalius valstybės ir Bažnyčios santykius grindė formule: „Daugiau reikia klausyti Dievo negu žmonių"[3]. Šie J.Staugaičio argumentai vėl tapo aktualūs po 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo tautininkams mėginant apriboti kitų politinių jėgų, ypač Lietuvos socialiniame, ekonominiame ir kultūriniame gyvenime jau įsitvirtinusių krikščionių demokratų įtaką visuomenei. Jis nepritarė taikingai kitų Bažnyčios vadovų pozicijai, padėjo daug pastangų gindamas katalikų organizacijų bei krikščionių demokratų veiklos laisvę, kurios varžymą laikė ir Katalikų Bažnyčios, tikinčiųjų diskriminavimu. Atsiminimuose šiems klausimams skirta daug vietos, jie vyskupui buvo skaudūs ir aktualūs, todėl nereikia stebėtis, kad tautininkų vidaus politiką jis vertino labai griežtai.

---

[3] Meškus [J.Staugaitis], Bažnyčia ir valstybė, Kaunas, 1920, p. 13.

Beveik kartu su politiko karjera J.Staugaitis pradėjo kopti ir bažnytinės hierarchijos laiptais: 1922 m. vysk. A.Karosas pakėlė jį Seinų kapitulos kanauninku, o 1924 m. popiežius Pijus XI – prelatu; 1926 m. paskirtas Telšių vyskupu ir Klaipėdos prelatu. „Neapsirikta, tik psichologinė klaidikė padaryta"[4], *– rašė apie šį paskyrimą kun. G.Valančius. Mat J.Staugaitis buvo zanavykas. Kaip ir jis pats pažymėjo savo atsiminimuose, buvo aplenkti žemaičių autoritetai (pavyzdžiui, vysk. P.Karevičius, prelatai A.Dambrauskas, Maironis, K.Šaulys, B.Čėsnys ir kt.). Be to, į naujosios vyskupijos kuriją J.Staugaitis pakvietė tik vieną kitą žemaitį, artimiausiais jo bendradarbiais tapo atvykėliai suvalkiečiai. Žemaitijos kunigai dėl to, matyt, jautėsi nepakankamai įvertinti, todėl nelabai palankiai sutiko juos užgriuvusias naujoves. Juoba ir pats istorinio Žemaičių vyskupijos vardo panaikinimas daugeliui atrodė skaudi neteisybė.*

Kodėl buvo pasirinkta būtent J.Staugaičio kandidatūra? Arkivyskupas J.Matulaitis (jis sudarė būsimų vyskupų sąrašą) pažinojo jį jau daugelį metų. Šių dviejų vyrų gyvenimo keliai buvo susiėję dar gimnazijoje (kartu mokėsi pirmoje klasėje), vėliau Varšuvoje ir Vilniuje. Dramatiškais 1918 m., ieškant kandidato į Vilniaus vyskupo sostą, J.Staugaitis, atrodo, pirmasis pasiūlė į jį J.Matulaitį ir padėjo daug pastangų įkalbinėdamas Valstybės Tarybos narius šiuo asmeniu pasitikėti, o jį patį – imtis tos naštos[5]. *1926 m. pats J.Staugaitis gavo vyskupo mitrą. Buvo įvertinta jo pusiausvyra dažnuose Lietuvos vyriausybių konfliktuose su Vatikano atstovais (o tai nepavyko daugeliui kitų aukštųjų dvasininkų), kunigo ir politiko nuopelnai. Šiaip ar taip, arkivysk. J.Matulaitis neapsiriko, – ryžtinga vysk. J.Staugaičio pozicija vėliau, valdžios vadžias paėmus tautininkams, tapo tvirta atrama katalikų veikėjams. Jis buvo tikras Bažnyčios kunigaikštis. Nevengė rodomos pagarbos, iš pirmo žvilgsnio atrodė išdidus ir šaltas, tačiau iš tiesų buvo jautrus ir geranoriškas*[6].

Konsekruotas vyskupu Telšių katedroje 1926 m. balandžio 26 d., J.Staugaitis su jam būdingu ryžtingumu ėmėsi organizuoti ne tik vyskupijos kuriją, tribunolą, bet ir parapijų kunigus, siekdamas realizuoti savo didžiulius užmojus. Šešiasdešimtmetis vyskupas atnešė į Žemaitijos bažnytkaimius daug naujos dvasios. Pirmiausia susirūpino jų išorine išvaizda, ėmėsi plačios katalikiškos akcijos. Lankydamas parapijas, jis pastebėjo daug kunigų aplaidumo, rutinos, tad specialiu aplinkraščiu nurodė bažnytinių dokumentų tvarkymo klaidas, paragino pašalinti iš bažnyčių menkos vertės popierinius

---

[4] G. Valančius, Žemaičių Didysis, Los Angeles, 1978, d. 2, p. 112.

[5] J. Staugaitis, Mano atsiminimai apie a. a. Arkivyskupą Jurgį Matulevičių, – *Žemaičių prietelius*, 1932, Nr. 3, p. 2.

[6] M. Vaitkus, Nepriklausomybės saulėj. Atsiminimai, t. 6, London, 1968, d. 2, p. 215.

paveikslus, dirbtines gėles, įsakė Dievo namus vėdinti, kunigiškus rūbus skalbti[7]*. Be kasmetinių rekolekcijų, vyskupas ėmė rengti dekanatų konferencijas, kurioms kunigai privalėjo parengti referatus aktualiomis pastoracijos, katalikiškosios akcijos ir teologijos temomis. Įsisukę į parapijos darbo rutiną, klebonai dažnai pro pirštus žiūrėdavo į teorinius dalykus. Tačiau vyskupas siekė, kad tos konferencijos plėstų diecezijos kunigų akiratį, interesus, todėl vengdavusius jose dalyvauti bausdavo*[8]*.*

Ypač daug dėmesio vysk. J.Staugaitis skyrė Klaipėdos prelatūrai, nes joje katalikai sudarė tik diasporą (maždaug 9%, veikė 4 parapijos). Tiesa, dėl gyventojų migracijos jų sparčiai gausėjo, todėl reikėjo rūpintis steigti naujas parapijas (jų įsteigta dar 4), statyti bažnyčias. Tam reikėjo daug lėšų, kurių labai stigo ir valstybei, ir Bažnyčiai.

1926 metų pavasarį krikščionių demokratų blokui pralaimėjus Seimo rinkimus, Katalikų Bažnyčios padėtis labai pablogėjo. Naujoji vyriausybė net nepripažino bažnytinės provincijos ir nemokėjo naujiems vyskupams algų. Po gruodžio 17 d. perversmo ši krizė praėjo, tačiau ir tautininkų vyriausybės nepraleisdavo progos susitaupyti lėšų Katalikų Bažnyčios sąskaita. Tad politinės aplinkybės organizuoti naujas vyskupijas buvo labai nepalankios. Vysk. J.Staugaitis buvo priverstas apdėti kunigus ir parapijiečius rinkliavomis, mokesčiais. Kadangi 1927 m. pradėjusią veikti diecezinę kunigų seminariją ne iš karto parėmė vyriausybė, o pinigų reikėjo ir pradėtoms kurijos bei seminarijos rūmų statyboms, – tokios priemonės, žinoma, negalėjo būti populiarios. Nukentėjo ir vyskupo giminaičiai, kurių būrelį jis geranoriškai šelpė, mokslino. Vyskupo kišenės ištuštėjo, viskas buvo skirta diecezijos reikmėms. Ilgainiui finansinės ir politinės kliūtys buvo įveiktos, vysk. J.Staugaitis realizavo savo sumanymus – per trumpą laiką pastatė puikius rūmus, sutelkė kunigų seminarijos profesūrą, sukaupė turtingą biblioteką.

Kaip ir Marijampolėje, vysk. J.Staugaitis tuoj pat įtraukė diecezijos kunigus į socialinę veiklą. Labai konkrečiais aplinkraščiais jie buvo paraginti šviesti parapijiečius: visuose bažnytkaimiuose įkurti vysk. M.Valančiaus liaudies universiteto skyrius, šventadieniais po pamaldų skaityti paskaitas įvairiomis mokslo, pasaulėžiūros temomis. Kadangi daugelis kaimo žmonių mokėjo skaityti tik maldaknygę, vyskupas ragino kunigus organizuoti susirinkimus, kuriuose sugebantys turėtų garsiai skaityti laikraščius, paaiškinti nesuprantamus žodžius. Žinodamas, jog žmonės labiausiai domisi savais

---

[7] Aplinkraštis Telšių diecezijos ir Klaipėdos prelatūros dvasiškijai, išleistas Telšiuose 1928.09.18, – Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 1254, ap. 1, b. 40, l. 93–94.

[8] Telšių dekanato 1932 m. konferencijos protokolas, – ten pat, b. 38. l. 18.

reikalais, jau 1926 m. suorganizavo Telšiuose vyskupijos laikraščio „Žemaičių prietelius" leidybą. Apskritai spaudos platinimui vyskupas skyrė didžiulį dėmesį, savo aplinkraščiais ir ganytojiškais laiškais nuolat primindavo šio darbo reikšmingumą. Jis net buvo nustatęs savotišką minimumą: jei 50 žmonių negauna vieno laikraščio, jų kunigas laikomas apsileidėliu[9]*. Ne mažiau dėmesio vyskupas skyrė ir tiesioginei katalikų akcijai – labdarai, jaunimo, moterų, ekonominių draugijų skyrių veiklai parapijose. Ši veikla buvo skatinama ir globojama. Pavyzdžiui, kurija suorganizavo Telšiuose keletą katalikiškų draugijų vadovų kursų. Čia buvo skaitomos paskaitos apie draugijų darbo formalumus ir katalikų visuomeninės veiklos aktualijas (spaudos rėmimą, mokyklos ir šeimos uždavinius, blaivybę, socialinius klausimus ir pan.)*[10]*. Didžiulį impulsą religinei Žemaitijos, taip pat visos Lietuvos dvasiai turėjo trys eucharistiniai kongresai, surengti Telšiuose, Švėkšnoje.*

Vysk. J.Staugaitis valdė Telšių diecezija, pasak G.Valančiaus, „tvirta ir išmintinga ranka" 17 metų. Mirė 1943 m. liepos 8 d. po stenokardijos priepuolio Telšiuose. Ten, Katedros kriptoje, jis ir palaidotas.

Telšiuose vysk. J.Staugaitis parašė atsiminimus, o 1934–1935 m. pasirodė J.Gintauto slapyvarde pasirašyta 3 dalių apysaka „Tiesiu keliu". Tai buvo J.Staugaičio reakcija į V.Mykolaičio-Putino romaną „Altorių šešėly", kurio pasirodymą vyskupas sutiko labai nepalankiai, kaip nederamą kunigijos ydų pagarsinimą, silpnos asmenybės poelgių pateisinimą[11]*. Numanydamas, kad Liudo Vasario pavyzdys gali suklaidinti ne vieną klieriką ir kunigą, sukūrė jo antitezę: kunigo Sauliaus – ryžtingos asmenybės, pavyzdingo kunigo paveikslą. Kadangi apysakos veiksmas ir vieta daug kur siejasi su kun. J.Staugaičio biografija, tad jos herojui, matyt, priskirtos paties autoriaus savybės, išgyvenimai, siekiai. Kunigo pašaukimo tema ir vėliau domino J.Staugaitį, – prieš pat mirtį jis baigė apysaką „Tarp jausmų ir pareigos". Deja, ji nebuvo išspausdinta, jos likimas mums nežinomas. Vis dėlto svarbiausias J.Staugaičio – plunksnos darbininko – palikimas – tai „Mano atsiminimų" 4 tomai, apimantys didžiulį, bemaž 100 metų laikotarpį (nuo XIX a. vidurio iki 1941 m.). Pirmosios jų dalys daugiau autobiografinės, skirtos vaikystės, mokslo metų Naumiestyje, Marijampolėje bei studijų Seinų seminarijoje įspūdžiams. Čia yra įdomių nuo kaimo tolstančios lietuvių inteligento asmenybės formavimosi analizės pastabų, be to, gausu zanavykų etnografijos elementų. Trečioji ir*

---

[9] Aplinkraštis Telšių diecezijos ir Klaipėdos prelatūros dvasiškijai, – ten pat, b. 1, l. 19.

[10] Susirašinėjimas dėl kursų katalikiškų organizacijų vadams, – ten pat, b. 45, l. 1–9.

[11] M. Vaitkus, min. veik., p. 211.

ketvirtoji atsiminimų dalis – tai jau valstybės ir Bažnyčios veikėjo požiūris į svarbiausius išgyventus įvykius, visuomenės ir valstybės problemas.

Savo atsiminimus J.Staugaitis rašė 1927–1941 m., rankraščių, beje, neslėpdamas stalčiuje. Pluoštas jų pasirodė spaudoje 1936 m. jo 70-mečio proga. Tai buvo fragmentai apie mokymąsi pas daraktorių ir pradžios mokykloje[12] *bei Marijampolės gimnazijoje*[13] *(redaktorių gerokai sutrumpinti I dalies 4–6 skyriai), apie visuomeninę veiklą Marijampolėje 1905 m.*[14] *(III dalies 2–4 skyriai). Pažymint Lietuvos Valstybės Tarybos išrinkimo 20-ąsias metines, pasirodė atsiminimų skyrius „Lietuvos nepriklausomybės aušra"*[15] *(III dalies 9 skyrius). Be to, su atsiminimų tekstu vyskupas leido susipažinti daugeliui savo artimesnių žmonių, jais rėmėsi platesnės apimties biografinių darbų autoriai*[16]*.*

Jau prieš karą trys pirmosios atsiminimų dalys buvo išspausdintos mašinėle ir įrištos (jas skaitę asmenys mini įvairius tomus). Pats rankraštis, matyt, nesaugotas. Jį sudarė apie 1430 nedidelio formato lapų (J.Staugaitis paprastai rašydavo ant kiek mažesnių nei sąsiuvinio lapas neliniuotų lapų aiškia, nesugrūsta rašysena. Atsiminimų nuorašuose išlikusi jų puslapių paginacija rodo, kad ir šis tekstas buvo rašomas ant tokių lapų). Nežinia, ar pats vyskupas ketino „Mano atsiminimus" išleisti. Paskutinis jų tomas baigtas 1941 m., kai tokių ketinimų jau nebebuvo galima įkūnyti. Brangindamas savo ilgametį triūsą, jis, matyt, pasirūpino kuo plačiau paskleisti rankraštį, – atsiminimų egzempliorius turi daugelis jo giminių.

„Mano atsiminimus" Lietuvių katalikų mokslo akademijai perdavė vyskupo brolio Vincento vaikaitis Romualdas Staugaitis, gyvenantis Jurbarke. Keturi atsiminimų tomai, išspausdinti mašinraščiu ir padauginti kseroksu, matyt, jau seniai migravo Lietuvoje kaip pogrindinė literatūra. Vieną jų egzempliorių Vilniaus universiteto bibliotekai yra padovanojęs Marijonų kongregacijos provincijolas kun. P.Račiūnas. Atsiminimų tekstas ne kartą buvo perrašinėjamas iš nuorašų, todėl jame daug tiesiog kurioziškų pavardžių iškraipymų, nekalbant jau apie datų, terminų ar frazių svetimomis kalbomis tikslumą. Neturėdami teksto originalo, nežinome, kurias datas primiršo pats

---

[12] J. Staugaitis, Pirmieji mokslo žingsniai, – *Ateities spinduliai*, 1936, Nr. 10, p. 227–230; Nr. 11, p. 269–272.

[13] J. Staugaitis, Su gimnazisto kepure, – *Ateitis*, 1936, Nr. 11, p. 414–418.

[14] J. Staugaitis, Lietuvybės ir kultūros bare prieš 30 m. (Iš atsiminimų), – *Židinys*, 1936, Nr. 11, p. 322–327.

[15] J. Staugaitis, Lietuvos nepriklausomybės aušra, – *Naujoji Romuva*, 1937, Nr. 9, p. 193–195; Nr. 10, p. 225–226.

[16] J. Eretas, Pirmasis Telšių vyskupas, – *Žemaičių prietelius*, 1936, Nr. 38, p. 40–41; J.E. Telšių vyskupas Justinas Staugaitis, Telšiai, 1936, 36 p.

autorius, kurios netiksliai įrašytos perrašant. Todėl norėdami palengvinti susivokti skaitytojui jas tiesiog ištaisėme. Apskritai teksto, ypač pavardžių, tikrinimas ir tikslinimas išėjo tik į naudą, nes skaitytojui galime pateikti detalesnius paaiškinimus ir platesnę asmenvardžių rodyklę. Kadangi J.Staugaičio atsiminimai, mūsų nuomone, turėtų sudominti plačiąją visuomenę, vengėme kitataučių pavardžių painiavos. Laikantis vienos iš dabartinės jų rašybos taisyklių pavardės lietuvinamos, o rodyklėje žymesnių veikėjų pavardžių pateikiama ir originalo forma.

„Mano atsiminimų" tekstas skelbiamas visiškai nekupiūruotas, išlaikoma autoriaus kalba, stilius, tarmės ypatybės, tik rašyba ir skyryba derinama su dabartine, taip pat ištaisytos smulkios klaidos, apsirikimai. Tekste yra nemažai žodžių ir frazių svetimomis kalbomis. Kai kurias išvertęs pats autorius, kitų vertimus pateikiame laužtiniuose skliausteliuose.

Knygos gale pridedama Algimanto Katiliaus parengta J.Staugaičio darbų bibliografija.

Pateikdami visuomenei vysk. J.Staugaičio atsiminimus, tikimės, kad jie padės susipažinti su šia asmenybe, jo gyvenimu, pažiūromis ir darbais. Joks kitas Lietuvos dvasininkas nepasiekė tokių politinės ir kartu bažnytinės valdžios aukštumų, kaip J.Staugaitis. Jo atsiminimuose daug istorinių įvykių detalių bei komentarų, istorinių asmenybių charakteristikų. Tai įdomus Lietuvos istorijos šaltinis, parašytas ranka žmogaus, kelis dešimtmečius stebėjusio ir vairavusio jos tėkmę.

Vilnius Regina Laukaitytė

ĮŽANGA

Man buvo lemta gyventi devynioliktojo amžiaus pabaigoje ir dvidešimtojo pradžioje. Lietuvai per tą laiką teko išgyventi labai daug. 1863 metais įvyko lenkų sukilimas*, į kurį iš dalies buvo įtraukta ir Lietuvos liaudis. Sukilimui nepavykus, lenkai stveriasi saugoti ir stiprinti savo tautos idealus: kalbą ir savo kultūrą. Šitas lenkų patriotinės nuotaikos pakilimas vėl nepasilieka be įtakos mūsų liaudžiai, kuri juo smarkiau pradeda būti lenkinama.

Bet štai kyla reakcija: išėję iš liaudies lietuviai inteligentai ima suprasti esą lietuviai, ne lenkai. Susipratimui augant, įsikuria mūsų spauda. Ji eina iš užsienio, nes pačiame krašte mūsų spauda užginta. „Aušra" ir kiti paskui ją einą laikraščiai[1]** kaskart smarkyn žadina mūsų susipratimą ir galų gale priverčia rusų valdžią grąžinti mums spaudą.

Tautinis susipratimas lietuvių sielose gimdė savo valstybės idealą, kuris gana aiškiai pasireiškė 1905 metų Vilniaus Seime[2].

Didysis karas ir po jo įvykusi Rusijos revoliucija sudarė sąlygas mūsų nepriklausomai valstybei įsikurti. Mūsų tauta pasiskubino pasinaudoti šia proga ir štai mes turime nepriklausomą demokratinę Lietuvą, kuri kaskart labyn tvarkosi ir stiprėja. Tie visi įvykiai teko man matyti, kai kuriuose aktingai dalyvauti. Manau esant mano pareiga tai, ką esmi pergyvenęs, būsimoms kartoms palikti, ką aš ir darau rašydamas šituos atsiminimus.

Nemanau rašyti istorijos, nes negaliu atitinkamų dokumentų patikrinti. Visai laisvai rašau savo įspūdžius: jei jie kai kame nesutiktų su objektyvia tiesa, tai jau ne mano kaltė. Šitai turi turėti omenyje skaitytojas, kurio rankoje atsidurs šitie mano atsiminimai.

Autorius

---

* Manęs tuomet šiame pasaulyje dar nebuvo, bet to sukilimo padariniai jau ir man teko išgyventi.

** Nuorodas skaitmenimis žr. Komentaruose, p. 368 (Red. past.).

PIRMA DALIS

1. MANO GIMTASIS KAIMAS IR TĖVŲ NAMAI

Mano mintys, pargrįždamos į senovę, dažnai mėgsta aplankyti gimtąjį kampelį. Antai tarytum aš iš kur sugrįžtu. Iš tolo matyti aukštieji mūsų sodybos medžiai. Ant jų pažįstu savo tėvų namelius. Jie matyt, bet dar gana toli. Aš einu, skubinuos, vis prieš akis turėdamas gerai man pažįstamų medžių viršūnes. Jau pavakarė, jau bemaž temsta, aš vis dar ne namieje. Padidinu ir paskubinu savo žingsnius. Prakaitas nuo kaktos rieda, širdis smarkiau ima plakti...

Pro mūsų grinčios sąsparą išsiilgusi žiūri mano geroji mamytė; žiūri ir laukia... „Pareis, nepareis mano mylimasis sūnelis?.." Jau sutemo, nieko neįžiūrėsi... Ne, jau nepareis!.. Mamytė, ašaras apsišluosčiusi, grįžta grinčion vakarienės gaminti.

Po 10–15 minučių prasiveria durys ir įeinu aš, tas jos mylimasis vyriausiasis sūnelis. Pareinu iš mokyklos šventajai dienai. Koks džiaugsmas, koks malonumas motinai ir sūnui! Tą vakarą ilgai neiname gulti: reikia su mamyte, su broliukais išsišnekėti, išsipasakoti, juos išklausinėti.

Mylimoje pastogėje miegu kaip išvystytas. Juo labiau kad kelionėje gana buvau pavargęs.

Rytą, pasibudęs, pasipoteriavęs ir gerosios mamytės pavalgydintas, skubinuosi atlankyti geruosius mano pažįstamus: sodne medžius, po kuriuos aš taip mėgstu karstytis, triobas, mano mylimuosius gyvulius – visa ką, visa ką...

Bet kas čia? Ar tai sapnas? Ne, ne sapnas! Tai tikriausios tikrumos atsiminimas. Bet šiandien jau ne tai, visa kas ne tai! Mano geroji mamytė jau nuo kelių dešimčių metų guli kapuose. Senoji mūsų grinčia, kurioj man taip būdavo malonu, jau seniai nugriauta. Didieji medžiai nukirsti, visa sodyba sunaikinta. Aš pats jau palinkęs, raukšlės išbraižė mano skruostus. Atsiminus aną mano mažų dienų praeitį, rieda man per skruostus ilgesio ašaros.

Sopančiai sielai nuraminti imu plunksną ir rašau. Rašau apie visa, už ko tik mano mintis užkliūva. Pradedu nuo gimtojo kaimo ir tėvų namelių.

KLAIPĖDOS BIBLIOTEKA UNIVERSITETO

Esmi gimęs Tupikų kaime, prie vieškelio, bemaž pusiaukelėje iš Naumiesčio į Griškabūdį. Per mūsų kaimą iš rytų į vakarus teka mažas upelis, Nenupe vadinamas. Jis, tiesą pasakius, pavirsta upeliu tik pavasariais ir didelių lytų metu. Šiaip Nenupė esti išdžiūvusi, tik kur ne kur duobėse vandens užsilikę. Nuo mūsų namų vieškelis atstu už kokių trijų varsnų[3] į šiaurę. Tas visas plotas – tai gana didelės pievos, kurias patvindama Nenupė užlieja. Jei potvynis įvyksta žiemą, o paskui pagauna šalčiai, tai tos didėsės pievos, lyg kokiu stiklu, gražiausiu ledu užsitraukia. Tuomet vaikams puikiausia pramogėlė: gražiai galima pačiužinėti, O čiužinėti bėgiais (pačiūžomis) aš gana gerai mokėjau ir labai mėgdavau. Taip bečiužinėdamas kartą buvau įstrigęs į eketę. Maloniam skaitytojui būtų netekę šių eilučių matyti, jei ne geros kaimynų merginos, kurios Nenupėje skalbė žlugtus ir pamačiusios mane nelaimėje iš eketės ištraukė.

Kadaise viso Tupikų kaimo būta prie Nenupės. Šiandien kai kurie ūkininkai jau gana toli nuo jos, nes Tupikai – jei neklystu – jau 1855 metais išsiskirstė viensėdžiais, „išėjo į kolionijas", kaip kad Zanavykuose sakoma. Mes buvome likę vietoje ir valdėme didesnę pusę senųjų sodybų, su jų kūdromis, šuliniais ir kai kuriais likusiais medžiais.

Iš viso medžių pas mus buvo daug, kitų ūkininkų, neseniai naujose vietose pasistačiusių, triobos man augant buvo plikos. Tų medžių ir sodno kiti mums pavydėdavo.

Man sodžiaus, žinoma, jau nebeteko matyti, buvo gyva tik sodžiaus gyvenimo tradicija. Mūsų sodyboje kūdros būdavo vadinamos tuo vardu, kieno jos yra buvusios nuosavybe. Būdavo sakoma: Vilkų prūdas, Galinių prūdas ir t. t. Laukuose tėveliai man rodydavo vietas, kame kieno yra buvę rėžiai. Per mūsų sodybą tęsėsi aiškiai matoma senosios sodžiaus gatvės vieta. Šventomis dienomis čia vaikinai ritinį mušdavę, mergelės patvoriuose dainuodavusios, seniai, ant grabkrančio susėdę, pypkes rūkydavę, moterėlės plepėdavusios. Poetingo sodžiaus gyvenimo mano tėvų kartos žmonės pasigesdavo. Bet būdavę nemaža ir vargo: į darbą toli nueiti ir pareiti, toli mėšlas išvežti ir javai parvežti, rėžiai sunku gerai įdirbti.

Mūsų kaime buvo 24 ūkininkai ir vienas daržininkas, visi lietuviai katalikai, pavardėmis daugiausia Staugaičiai ir Strimaičiai; jų abiejų buvo Tupikuose po šešerius namus; visi buvo tarp savęs ar artimesni, ar tolimesni giminės.

Tupikų kaimui pradžią davę Staugaičiai*. Apie tai mano tėvelis pasakodavo šitokį padavimą.

Staugaičių proseniai gyvenę Rytų Prūsuose, Lindikų kaime**, netoli Stalupėnų. Kai 17 amžiaus pradžioje lietuviai katalikai buvo verste verčiami priimti Liuterio mokslą, tai daug jų bėgo į Didžiąją Lietuvą. Taipgi ir Staugaičiai iš Lindikų kaimo*** persikėlę į Naumiesčio parapiją ir davę pradžią Tupikų kaimui. Kai mūsų prosenis ten jau įsikūręs, tai buvęs Vyresnybių pakviestas knygose įsirašyti. Valdžios atstovas paklausęs mūsų prosenį, jau seną žmogų: „Tu, seni, kur gyveni?" – „Tai ką, ponuli, prasikirtau mišką ir atsitūpiau lyg meška", – atsakęs mūsų prosenis. Iš čia Tupikų kaimas ir jo gyventojas liko pramintas Meškum. Ir iš tikro pirmutinis Staugaitis Naumiesčio parapijos knygose įrašytas „Stawgiewicz-Meškus". Daugelį Staugaičių ir šiandien Meškais tebevadina. Iš to „Stawgiewicz" ilgainiui kai kurie virto Stalgaičiais, Stalgevičiais, Stulgaičiais, kiti liko Staugaičiais. Visų jų lizdas yra Tupikų kaimas. Naumiesčio parapijos knygose galima susekti, kaip šitoji giminė kerojo ir plėtėsi.

Pačiuose Tupikuose pirmiausia buvęs vienas ūkininkas – Staugaitis. Toliau, besidalinant žemę, buvę šeši, dvylika, pagalios dvidešimt keturi. Žemės Tupikai turėjo daug. Per toli jiems buvę nueiti dirbti ir gyvuliai nuginti, todėl savo žemės dalį Tupikai perleidę Piečiškiams ir Žvirgždaičiams. Piečiškiai už gorčių[4] degtinės gavę iš Tupikų didelį žemės sklypą, Stepiške vadinamą. Pačių Tupikų 24 ūkininkams žemės liko ne per daugiausia: prakirčiui neišeina nė po 50 margų[5] kiekvienam ūkininkui. Eidami į viensėdijas, Tupikai lyginosi žeme: kam teko menkesnė žemė, tas gavo jos daugiau, kam geresnė – tas mažiau. Iš viso Tupikų žemė nebloga.

Mano tėveliai turėjo tik 40 margų, bet labai geros žemės, nes mums buvo tekusios bemaž visos sodybos, kuriose ir be mėšlo visa kas puikiausiai augdavo. Kaip viso kaimo, taip ir mūsų žemė buvo padalinta trimis laukais: rugiai, vasarojus ir pūdymas. Šitos trys atmainos taip ir eidavo pamečiui. Didelė sodybų dalis buvo laikoma pievomis,

---

* Zanavykuose iš viso, ypač mūsų kaime, bemaž nė vienų namų tikra pavarde nevadindavo. Namai būdavo vadinami bet kuriuo nuo senovės užsilikusiu vardu, pvz., Andriai, Jokūbai, Martynai ir t.t. Matyt, čia kadaise Andriaus, Jokūbo, Martyno gyventa. Kai kurie namai būdavo vadinami nuo senovės užsilikusia pavarde.

** Tai galima susekti iš Naumiesčio parapijos metrikų, a. a. prel. Olekas, ilgalaikis tos parapijos klebonas, yra tai padaręs.

*** Šiandien Lindikuose jau nesą nė vieno lietuvio, nė vieno kataliko.

iš kurių mes gaudavome daug puikiausio šieno. Kaimynai mums to pavydėdavo, nes menkos jų laukų pievos šieno mažai teduodavo. Dobilų tuomet žmonės dar nebuvo pratę daug sėti.

Mūsų gyvuliai – arkliai ir galvijai būdavo geri – ir vasarą, ir žiemą turėdavome gražaus pašaro.

Gyvenome pačiame kaimo viduryje. Mūsų triobos stovėjo ant nedidelės kalvutės, nuo kurios, ypač į šiaurę, Nenupės link, buvo nuotaku. Šiandien Zanavykuose triobos statomos taip, kad vidury kiemas sudaro kvadrato formą. Mūsų triobos tebestovėjo taip, kaip kad yra buvę sodžiaus laikais. Vadinas, mūsų kiemas buvo ilgas ir siauras. Mat sodybų būta siaurų, todėl nebuvo galima išsiplėsti.

Gyvenamoji trioba, Zanavykuose „stuba" vadinama, stovėjo galu lygiai į pietus. Iš pietų galo, tuoj už langų, buvo nedidelis gėlių darželis su keliais nedideliais medeliais ir dviem itališkais labai aukštais popeliais[6], tartum dviem išsitiesusiais sargybiniais, saugančiais mūsų būstinę. Toliau, už darželio (taip jis ir būdavo vadinamas), tęsėsi tvartai. Už tvartų, bet jau skersai sodybą, buvo kluonai. Ties tvartais buvo šulinys su aukšta svirtimi. Šalia jos buvo du labai aukštu beržu, žemyn nuleidusiu gausias savo kasas, tartum dvi mergelės besidabinančios, bežiūrėdamos į šulinio vandens paviršių lyg į kokį veidrodį. Ir iš tikro tų dviejų beržų viršūnės labai gražiai atsimušdavo šulinyje. Kiek toliau nuo beržų ir svirties buvo keli gluosniai ir vienas aukštas baltasis jovaras su daugybe aplink mažų jovariukų, tartum tėvas su gausia šeimyna.

Kiek toliau nuo trobų į rytus, ties kluono galu, pas Vilkų prūdą stovėjo didelė vinkšna. Pati ji ypatingomis mano simpatijomis pasidžiaugti negalėjo. Bet vinkšnoje buvo garnalizdis, kuriame kas pavasaris įsikurdavo garnių šeima. Tie svečiai būdavo mano labai laukiami. Prašyte prašydavau vyrus laiku garnalizdį sutaisyti, kad parkeliavę pavasario svečiai kartais neužsirūstintų ir mus palikę nepanorėtų kitur ieškotis patogesnės būstinės. Bet ilgasnapiai svečiai tokie būdavo malonūs, kad mūsų vaišes priimdavo kas metai. Tiesą pasakius, jiems čia nebuvo bloga. Visa daugybė mūsų sodybos senų, pusiau užslinkusių kūdrų varlėmis net knibždėte knibždėdavo, todėl garniams čia jau po nosia buvo puikiausio maisto sandėlis.

Mėgdavau klausytis, kaip garniai kalena, ypač žiūrėti, kaip jie savo lizde triūsia. Ištisomis valandomis galėdavau išsėdėti po vinkšna bežiūrėdamas į garnalizdį. Ypač domėjausi, ar nepamatysiu garnį beatsinešant mažą vaikutį. Juk jei garniai žmonėms vaikus nešioja, tai

turi nešioti ir mūsiškis. Aš jį tartum pažinojau ir stengdavausi atskirti nuo kitų garnių. Bet, deja, nė mūsiškį, nė kitus garnius benešant vaikus taip ir nepavyko man susekti.

Ties stuba į rytus, už kelių žingsnių, stovėjo senoviška klėtis (svirnas), iš apvalių rąstų pastatyta. Man jau Naumiestyje mokslus beeinant, ta senoviškoji klėtis buvo pakeista kita, didesne, naujajai madai tinkančia. Ta klėtis buvo suskirstyta į tris, kurių vienoje atostogų metu aš gyvendavau. Apie klėtį ir toliau už jos buvo senas sodas, pinučių tvora aptvertas. Gerų vaisinių medžių mūsų sode nebuvo, daugiausia kryklių, keliolika senų obelų ir kriaušių. Bet man iš sodo medžių rūpėjo ne tiek vaisiai, kiek patys medžiai. Sode visi medžiai buvo mano geri pažįstami, kad ir ne tokie prieteliai, kaip kad anuodu beržu pas šulinį. Ypač man patiko prie pat klėties sena obelis, plačiai iškerojusi, savo šakomis per pinučių tvorą bemaž siekianti stubos stogą. Toje obelyje vasaros metu mėgdavo tupėti vištos. Bet ne dėl to ta obelis man buvo malonesnė už kitas. Vištų mat aš nemėgdavau. Jei man patikdavo, tai negut tik vienas gaidys, ir tai, jei jis raudonas, turi riestą uodegą ir gražiai gieda. Ta obelis man būdavo graži ypač pavasarį, kada ji apsikaišydavo žiedais; tuomet ji man atrodydavo tartum žilutė motinėlė, kuri apglėbusi laiko mūsų namus. Aš ne kartą klausdavau, kaip sena toji obelis? Bet nė tėvas, nė motina to negalėdavo man pasakyti.

Iš viso sodas, mano anų laikų išmanymu, teturi tikros vertės, jei jame medžiai dideli. Antai Galinių dėdė (vienas mūsų kaimo ūkininkas) labai mėgdavo sodą. Jis, išsikėlęs viensėdijon, tuoj ėmė sodintis vaisinių medelių ir netrukęs susilaukė iš jų vaisių. Galiniai geresnių ir daugiau vaisių turėjo kaip mes. Bet ką jų sodas! Medžiai mažiukai, net į pusę stogo nesiekia, iš tolo jų nematyti. Mūsų tai sodas! Mūsų medžiai bemaž debesis remia!.. Šitos priežasties dėlei man patikdavo Piečiškių tetos (Vilkaitienės) sodas. Ten taip pat buvo „vietiniai" ir todėl jų sode medžiai buvo seni ir dideli.

Į šiaurę, tuoj už mūsų sodo, tęsiasi Panenupio pievos su daugybe karklų krūmų. Tuose krūmuose pavasario metu čiulbėdavo lakštingalos. Mes jas vadindavome devynliežuvėmis. Devynliežuvės balso mėgdavau klausytis ir norėjau ją bent kartą pamatyti. Ne kartą, lyg katinas, ramiai tykojau pakrūmėje, bet lakštingala pamatyti man nepavyko. Tik didieji pasakodavo, kad tai esąs mažas rusvai pilkas paukštelis.

Dabar keli žodžiai apie mano giminę. Mano motinos Gustų giminė – ne Tupikų kilmės. Motinos tėvukas buvęs kažin koks girių tarnautojas, pirkęs Tupikuose namus. Motinos tėvas, Vincentas Gustas,

mirė gana jaunas, palikdamas dvi dukteri iš pirmosios savo žmonos ir vieną sūnų iš antrosios. Nesant kam gyventi, artimieji globėjai vyriausiąją Gusčiukę Marjoną, mano motiną, turinčią vos šešiolika metų, ištekėdino už Mykolo Staugaičio, arba kitaip sakant, mano tėvas atėjo Gustynėn į žentus. Atėjo jis iš to paties Tupikų kaimo, iš namų, Didmeškiais vadinamų. Mat Tupikuose buvo dveji Meškai: Didmeškiai ir Mažmeškiai. Bet nuo Gustų giminės mūsų namus vadindavo Gustais, mano tėvą – Gustu. Jaunesnieji Gustukai, mano motinos sesuo ir brolis, užaugo jau prie mano tėvo, ir jis jiedviem dalias išmokėjo.

Be to, mūsų namuose buvo likusi mano tėvuko sesuo, Katarina Gusčiukė, dėl raišumo neištekėjusi. Jinai mano motinėlei padėjo vaikus auginti, šiai pasimirus, mums motiną pavadavo. Mylėjo ji mus kaip tikra motina. Mus guldydavo, keldavo, prausdavo, valgydindavo, poterių mokydavo. Jos poteriai buvo „senoviški", su įvairiais iškraipymais ir priedais. Geroji tetulė – taip mes ją vadindavome – daug daug mums yra pasitarnavusi, ne mažiau iškentėjusi. Lig šios dienos jaučiu jai meilę ir pagarbą. Ir šiandien ta tetulė man stovi akyse. Ypač nemalonu man, kai atsimenu, kad kartą – tiesa, nenoromis – ją nuskriaudžiau. Buvo taip. Tetulė, prie krosnies sėdėdama, verpė. Kažin ko prireikė, taigi pakilo ir nuėjo ratelį palikusi. Aš tuo tarpu asloje žaidžiau. Man prireikė jos kėdutės, aš ją paėmęs nusinešiau. Štai tetutė grįžta prie savo ratelio ir nežiūrėdama į užpakalį sėda. Nesant kėdės, žinoma, parkrito ir smarkiai susikūlė. Man buvo ir juokai, ir gaila. Taigi juokiausi pro ašaras ir tetulę atsiprašinėjau.

2. MANO MAŽOSIOS DIENOS

Esmi pirmutinis mano tėvų sūnus. Pirmuosius ar antruosius metus eidamas, aš smarkiai sirgęs tymais (zanavykai taip odrą vadina). Tėvai, manydami mane tikrai mirsiant, buvę net įkapinius nupirkę. Bet, dėkui Dievui, išlikau gyvas ir toliau net lig šio laiko sunkesne liga man nebeteko sirgti. Po manęs gimę sesutė ir broliukas (Onutė ir Jonukas) smarkiai sirgo kriokliu (Zanavykuose taip difteritą vadina) – ir pasimirė, todėl gana ilgai buvau tėvams ne tik vyriausias sūnus, bet ir vienturtis. Palei mane užaugęs brolis yra septyneriais metais už mane jaunesnis. Kaipo vienturtis buvau visą laiką mylimas ir lepinamas, kas neišėjo mano dvasios sveikaton. Čia turiu įspėti tėvus ir visus auklėtojus, kad vaikai ne žaislas; kad tai yra būsimieji žmonės, kurių

gera ar bloga ateitis yra auklėtojų rankose. Mano tėveliai, deja, ne visai suprato savo aukštą užduotį. Tolimesniame gyvenime man didelėmis pastangomis teko daug kas taisyti, kas neprotingu auklėjimu buvo sugadinta. Ir, deja, turiu prisipažinti, atitaisyti pavyko ne viskas.

Atmintimi siekiu gana toli: gražiai atsimenu, kas yra įvykę, man turint ne visai trejus metus. Būdamas vyriausias ir ilgai vienas tėvų sūnus, neturėdamas sau lygių draugų, buvau susigyvenęs su „didžiaisiais", ne tik su tėvais, bet ir su kitais šeimyniškiais: bernais, mergomis, piemenukais. Su šiais pastaraisiais stengdavausi laikytis iš tolo. Mat ką čia su piemeniu prasidėsi! Ta didžiųjų įtąka man ne visada buvo sveika. Ir šitai tėvai ir auklėtojai turėtų atsiminti. Didžiųjų mano mylima buvo mano motinėlės sesutė Petronėlė. Ši man patikdavo ypač tuo, kad mane ne tik poterių, kaip kad senoji tetulė, bet ir dainų mokydavo. Ketverių metų vaikas jau jų daug buvau išmokęs, ir didieji stebėdavosi, kad aš dainas „įvedąs į natą", vadinasi, pagaunąs melodiją.

Bet ta tetule man neilgai teko džiaugtis, nes jinai ištekėjo. Kol ėjo piršlybos, man buvo gana daug malonumų. Jaunikį, Rudžių Daniliauską, atveždavo pas mus Meškų dėdė (mano tėvo brolis, mano krikšto tėvas). Man gražu būdavo žiūrėti ir klausytis, kaip seniai piršlybas daro. Bet dar maloniau būdavo iš jaunikio Daniliausko gauti riestainis, be kurio jis pas mus niekad neatvažiuodavo. Pagalios susitarta ir imta ruošti vestuves. Čia vėl daug bruzdėjimo ir įvairumo: tas ateina, tas išeina, siuvėjai skubina siuva, moterys kraitį rengia, pagalios kvieslius siunčia, vestuvėms alų daro, pyragus kepa ir t. t. Mažam yra į ką pasižiūrėti, ko paklausyti, jautri vaidintuvė patenkinti.

Atėjo vestuvių laikas. Pirmadienis – tai didžiausio triūso diena. Ir namiškės, ir kelios talkininkės moterys dirba išsijuosusios: verda, kepa, suolus, stalus šiūruoja, langus mazgoja, grindis šveičia, smiltimis barsto. Lig pavakarei visa kas pabaigta. Betemstant ima rinktis svečiai. Iš to pat kaimo pėkšti ateina, giminės važiuoti atvažiuoja. Dėdienės įeina ar su didesniais, ar su mažesniais pundais, kuriuos įteikia mano motinėlei. Mat sulig zanavykų mada tuščias į pokylį neisi. Mamytė pundus priima, vis tardama „ačiū" ir sakydama: „Be reikalo, kam čia?!" Tai ištarusi ir su viešniomis pasisveikinusi, pundus neša į kamarą. Nuo tų didesniųjų teko ir man nemaža: kuri riestainį, kuri saldainį, kuri obuolį davė.

Su visomis jausmingai, truputį ašarodama sveikinosi tetutė Petronėlė. Kiekviena jai malonų žodelį pasako: „Gaila tavęs, Petronėle, kad taip jauna mus palieki... Neverk, uogele, vyras gražus ir meilus:

be reikalo tavęs nebaus ir neužgaus... Juk amžius namieje neišbūsi, vis tiek kartą tekėti reikia... Gerai, kad ne į svetimą parapiją, tai vis sueisime ir pasimatysime..."

Tetutė Petronėlė dėdienėms nieko neatsako, tik vis ašaroja ir ašaroja. Tos ašaros man buvo nesuprantamos, bet man tetutės buvo gaila, kad verkia.

Vyrai, ar atvažiavę svečiai, ar iš to pat kaimo atėję, grinčion nesiskubina: vieni kieme stovėdami, kiti priemenėj pypkius rūko ir šnekučiuojasi. Pagalios atvyko ir du muzikantu: vienas su smuiku, kitas su klerinetu. Muzikantai tuoj užtraukė kokį ten šocą (taip zanavykai polką vadina). Bet įėjęs grinčion Galinių dėdė tuoj sustabdė muzikas, tardamas: „Vyručiai, dar per anksti linksmintis: pirmiau reikia Dievas pagarbinti ir „dūšelės" atsiminti, paskui linksminsimės". Muzikantai tuoj nutilo, ėmė rinktis grinčion seniai (jaunimas mat paprastai poteriuose nedalyvauja) ir ėmė giedoti rožančių. Poteriai tesėjo per visą naktį. Tik beaušt ant atvažiavo jaunikis su savo pulku ir prasidėjo tikrosios vestuvės*.

Šitos vestuvės buvo atliktos su visomis apeigomis, kaip kad aš esmi aprašęs jas „Švietimo darbe" (1921, Nr. 3/4, p. 77)[7], kurių todėl čia ir nekartosiu.

Labai graudinga buvo atsiskyrimo valanda, kai tetutė Petronėlė kartu su savo naujuoju vyru ruošėsi išvažiuoti į jo namus. Gailiai verkė ji pati, verkė mano motinėlė, verkė visi giminės. Dabar tik suprasčiau, kodėl tetutė Petronėlė pastaruoju laiku buvo taip nuliūdusi, kodėl ašarodama sveikinosi su vestuvėsna atvykstančiomis viešniomis. Mano menką širdelę lyg kad kokios replės suspaudė, ir aš, už krosnies užlindęs, verkiau pasikuksnodamas.

Dvi sesuti – mano motinėlė ir tetutė Petronėlė – mylėjosi nepaprasta meile. Jiedvi ir atsiskyrusios viena kitą, kaip pasakodavosi, sapnuodavusios, dažnai viena kitą lankydavo. Bažnyčioje, kad ir toli viena nuo kitos stovėdamos, iš kosėjimo pasipažindavusios. Jiedviem susiėjus, šnekoms nebūdavo galo. Skirdavosi visuomet ašarodamos. Man jau šeštą dešimtį metų begyvenančiam ir daug žmonių mačiusiam kitos tokios seserų meilės matyti neteko.

Tetutė Petronėlė ir ištekėjusi nesiliovė manęs mylėjusi. Mylėjo mane ir naujasis mano tetėnas. Daniliauskai dažnai mane išsiveždavo pas save į Rudžių kaimą. Išsirengdavau pas juos visuomet noromis.

---

* Gal jau ne visa kas buvo taip, kaip čia parašyta, bet tai būdavo paprasta vestuvių tvarka.

Rudžiuose man būdavo gera: lepindavo mane ir teta, ir tetėnas. Daniliauskas įvairiais reikalais dažnai važiuodavo į miestą: tai pas kalvį, tai ko nusipirkti, tai ko parduoti. Tetėnas mėgdavo mane kartu vežtis. Nusivežęs pirkdavo man riestainių ir saldainių. Jam kur užėjus, man tekdavo pasėdėti vežime ir padaboti jo šyvosios.

Daniliauskuose tačiau man kad ir būdavo gera, bet neramu: dvi, tris dienas pabuvęs, išsiilgdavau namų.

Daniliauskai ne per seniausiai buvo išsikėlę viensėdijon. Pas juos buvo veisiamas gražus sodelis, bet didelių medžių jie dar neturėjo, todėl tetos namai man ir nepatikdavo. Nebuvo čia nė brangios man Nenupės, nė jos pievų su karklynais, nė didžiulių mūsų medžių, tik plikos triobos plikame, lygiame lauke. Tiesa, naujo Daniliauskų sodelio kampe stovėjo jau gana paūgėjusi vinkšna. Tai vienintelis buvo medis, į kurį man galima buvo įlipti. Įsilipęs į ją, žiūrėdavau tėvų namelių link, stengdamasis pamatyti mūsiškių medžių viršūnes. Bet veltui! Per kitų kaimų sodybas mūsiškių medžių nebūdavo matyti. Kartą, namų labai išsiilgęs, skundžiausi tetutei: „Tetute, jau man namų ir vartai kvepia". Tetutė, pasigailėjusi manęs, tuoj tą pačią dieną nuvežė mane į Tupikus. Juo labiau jai tai paranku buvo, nes ir jinai ieškodavo progos pasimatyti su mano motinėle.

Sugrįžęs namon, pasiryždavau daugiau į Daniliauskus nebevažiuoti. Bet netrukus užmiršdavau savo pasiryžimą ir, kuriam ne kuriam laikui praėjus, tetos ar tetėno pakalbintas, vėl važiuodavau į Rudžius. Ir vėl netrukus tetėnams kvaršindavau galvas, kad mane namon vežtų.

Tasai mano Daniliauskuose viešėjimas, turiu pasakyti, nėjo man į sveikatą.

Tetutė Petronėlė, šiandien dar tebegyva senutė*, buvo ne tik labai didelės doros, bet ir nepaprasto proto bei nuostabiai didelio takto moteriškė. Jos įtaka mane, žinoma, veikė labai teigiamai. Tačiau kaip paprastai kaimo ūkininkų vaikai santykiauja ne tik su vienomis moterimis, bet su visa šeimyna. Daniliauskų šeimyna man, 4–5 metų vaikpalaikiui, nedarė geros įtakos.

Pats mano tetėnas Jonas Daniliauskas buvo geriausios širdies, bet minkšto būdo žmogus. Nusivežęs mane į miestą, nusivesdavo ir į smuklę. Čia jis sueidavo su pažįstamais ir su jais išsigerdavo. Tetėnas ir man siūlydavo ne tik alaus, bet ir degtinės, kad aš ir neimdavau. Daniliausko pažįstamų būdavo miesto amatininkėlių ar gal ir valkatėlių.

---

* Pasimirė 1925 m.

Jie už jo pinigus mėgdavo išsigerti, išsigėrę mėgdavo papliaukšti. Man tie pliauškimai tekdavo girdėti. Pats Daniliauskas kad kartais truputį ir užsigerdavo, bet pliaukšti nemėgdavo. Jis užsigėręs būdavo be galo meilus ir išlaidus. Man siūlyte siūlydavo nupirksiąs įvairių niekniekių: dūdutę, peiliuką ir t. t.

Daniliauskai nuo mūsų gyveno per kokią mylią[8], bet mūsų santykiai su jais būdavo nuolatiniai. Mano tėvai su Daniliauskais ne tik nuolat vieni pas kitus svečiuodavosi, bet ir daug darbų susidėję dirbdavo. Mėšlavežis, rugiapjūtė, linamynis – tai būdavo darbai, per kuriuos vieni kitiems talkon važiuodavo: važiuodavo ne tik vieni ūkininkai, bet veždavosi ir darbui tikusią šeimyną. Mano motinėlė ir tetutė Petronėlė tokia proga visuomet pasinaudodavo: jiedvi važiuodavo viena kitai padėti gaspadinauti.

Mano tėvas su Daniliausku drauge važiuodavo girios pirkti; nusipirkę kartu ją veždavo, drauge važinėdavo į jomarkus šioj pusėj arba į Prūsus, kur būdavo vedami arkliai parduoti. Tie patys Naumiesčio žydai pirkdavo javus iš mano tėvo ir iš Daniliausko. Trumpai kalbant, mūsų ir Daniliausko namai kuo glaudžiausius palaikydavo santykius. Mano tėvas turėjo du broliu ūkininku; vienas jų tame pačiame mūsų kaime gyveno. Bet su dėdėmis jau kur kas mažiau turėjome santykių, kaip su Daniliauskais.

Mano motinėlei jaunai pasimirus, tetutė Daniliauskienė stengdavosi mums ją pavaduoti. Pati ji gana jauna liko našlė. Ant jos pečių sugulė ūkio našta: reikėjo ne tik vaikai auginti, bet ir velionies vyro didokai apskolintas ūkis gelbėti. Todėl tetutė materialiai negalėjo mums padėti. Tačiau bent stengdavosi mus paguosti ir pamokyti. Tetutė Daniliauskienė ir šiandien interesuojasi mūsų likimu lyg savo tikrųjų vaikų. Mes iš tėvo šalies nemaža turime pusbrolių, bet nė su vienais nėra tokių širdingų santykių, kaip kad su Daniliauskučiais: mes juos laikome bemaž lygiais su tikraisiais broliais.

Atsiprašydamas malonų skaitytoją dėl šito Daniliauskų link nukrypimo, grįžtu į Tupikus.

Samdytos šeimynos tėvai laikydavo visada du vyru (berną ir pusbernį), vieną merginą (kai kada dvi) ir du piemeniu: dažniausiai piemenuką galvijams ir piemenaitę kiaulėms ganyti. Aš, neturėdamas namieje draugų, vasarą mėgdavau išbėgti pas piemenukus. Jų įtaka buvo man labai pragaištinga: nuo jų išmokdavau bjaurių dainelių ir bjaurių pliauškimų prisiklausydavau.

Pasitaikydavo merginų ir vyrų, kurie veikdavo mane tvirkinamai, nors tėvai ir nieko nematydavo, nesuprasdavo. Tačiau būdavo samdininkų – merginų ir vyrų, iš kurių aš esmi daug ko gera išmokęs ir kuriuos dėkingai atmintyje laikau. Vienas tokių gerų vyrų buvo Motiejus Staugaitis, mano tėvo tolimas giminaitis, išbuvęs pas mus daugelį metų.

Motiejų tėvai laikydavo savo žmogum: kartu su savaisiais siūdindavo jam sermėgas ir kailinius, veždavosi jį pas gimines į svečius ir vestuves ir t. t. Man mokslus einant, Motiejus neretai nuveždavo mane ir į Marijampolę arba šventėms iš ten parveždavo. Motiejus buvo ne tik mūsų, bet ir mūsų giminių bei viso kaimo gerbiamas. Esant kaime vestuvėms, Motiejus dažnai būdavo kviesliu prašomas. Motiejus, būdavo, mūsų juodį pasibalnojęs, smagiai sau joja kviesti į vestuves. Jis buvo ir truputį meisteris: prireikus numirėliams grabą padarydavo. Trumpai kalbant, Motiejus kaime buvo ne bet kas!

Motiejus mokėjo daug pasakų ir daug mįslių. Ilgais žiemos vakarais jis sekdavo mums pasakas, per linamynius ar kitas talkas jaunimui mįsles mindavo. Aš tų pasakų ir mįslių iš Motiejaus daug buvau išmokęs, kai kurias ir šiandien tebeatsimenu.

Advento ir gavėnios laiku pasakas sekti netinka. Tuomet Motiejus skaitydavo mums „žyvatines"* arba giedodavo. Skaityt jis skaitydavo gana gerai ir malonu būdavo klausyti. Bet giedodavo Motiejus prastai, mat „į natą neįvesdavo", vadinasi, silpną turėjo klausą. Tačiau giedoti mėgdavo ir per atsitikusius kaime šermenis mūsų Motiejus visuomet pirmutinis būdavo giesmininkas. Jis buvo ir nepaprastas pasakorius: mėgdavo ne tik pasakas sekti, bet ir šiaip ką nuo senovės laikų nupasakoti. Jis pats buvo jaunas, keleriais metais jaunesnis už mano tėvą, bet tai jam, girdi, pasakoję senieji: tėvas, dėdė ar kas kitas. Antai Motiejus tikėjo klaidinimais. Apie tai jis mums daug pasakodavo. Porą tokių pasakų čia pakartosiu.

Motiejaus dėdė kartą važiavęs iš jomarko. Buvęs rudens laikas. Dienos trumpos ir gana šaltos. Dėdė mieste užtrukęs ir tekę jam grįžti tamsoje. Naktis labai tamsi nėbuvusi, nes truputį švietęs mėnulis. Kelias gerai žinomas, arkliai bėga namų link vis pasipurkšdami. Dėdė džiaugęsis netrukus busiąs namieje. Tik štai nė dėl šio, nė dėl to dėdė pasijutęs bevažiuojąs prieš didelį kalną. „Dievulėli

* Buvo pas mus senos knygos, vardu „Žyvatas Pono mūsų Jėzuso Kristuso"[9], nežinau, kurio autoriaus. Mes jas „žyvatinėmis" vadindavome.

mano! Tik čia man kelias gerai žinomas: čia jokių kalnų nėra! Iš kur čia dabar tas kalnas?" – nustebęs ėmęs sau vienas šnekėti dėdė. Bet persižegnojęs važiuoja tolyn. Grįžti atgal nebuvę galima, nes kelias siauras ir grioviai gilūs. Važiuoja tolyn, kalnas vis statyn. Arkliai jau ėmę kriokti, pagalios visai sustoję ir dėdė pajutęs, kad dyselys į kažin ką atsirėmęs. Tuo tarpu iš kažin kur pasigirdęs gaidžio balsas. Vadinasi, jau pusiaunaktis. Tik staiga kažin kas sucypę... Mėnulis, išlindęs iš po debesio, ėmęs aiškiau šviesti. Ogi dėdė žiūrįs, kad jo jau savo kieme besama ir kad jau į pusę lėkštai nukrauto šiaudų kūgio įvažiavęs. Dėdė nusispjovęs ir taręs: „Čia jau piktojo būta!" Suprask, dėdę velnias klaidinęs ir tik gaidžiui užgiedojus pabėgęs. Mat piktosioms dvasioms tik lig pusiaunaktų Dievas leidžiąs po pasaulį trankytis.

Pabaigus Motiejui tą pasaką sekti, mano tėvas paklausė: „Gal tavo dėdė buvo truputį gėręs?" – „Ne! – atsakė Motiejus, – mano dėdė niekad neužsigerdavo! Čia buvo tikrai velnio klaidinimas".

Kitukart Motiejus pasakojo, kaip jo dėdė (ar tėvas, jau gerai nepamenu) važiavęs į mišką. Kažin koks vokietukas pasiprašęs pavežinti. Dėdė sakąs: „Gerai, sėski į vežimą!" Vokietukas įsisėdęs ir abudu važiavę tolyn. Jau buvęs vakaras ir ėmę temti. Arkliai, pajutę naują keleivį, ėmę smarkiai prunkšti. Važiuoją, važiuoją per mišką, bet kelias einąs kaskart siauryn. Dėdė sustojęs ir ketinąs eiti kelio apsižiūrėti. Bet pirma dar užsirūkysiąs pypkį. Kai užsidegęs degtuką, tai netyčiomis dirstelėjęs į šalia sėdintį vokietuką. Ogi žiūrįs, kad tasai tik su viena šnerve! Dėdė supratęs, kad tai kipšas vokietuko pavidalu. Dėdė skubiai padaręs ant jo kryžiaus ženklą. Tik sucypė sušvilpė, pasidariusi smarvė ir vokietukas dingęs. Aišku, kad tai kipšas norėjęs dėdę paklaidinti. Kaip paskui toliau apžiūrėjęs kelią, tai už kokių varsnų buvusi tokia klampynė, kad iš jos ir nebūtų buvę galima išlipti, jei ten kipšas būtų dėdę nuviliojęs.

Tą dėdę, kurį Motiejus taip dažnai minėdavo, kuriuo jis net didžiuodavosi, ir aš pažinojau. Buvo tai mūsų kaimo ūkininkas Jonas Staugaitis, Mažmeškis, buvęs rusų armijos kareivis, nemažas juokdarys. Kartą jis iš manęs, dar vaikpalaikio, skaudžiai pasijuokė.

Buvo gana šalta žiema. Atvažiuoja pas mus dėdė Mažmeškis. „Justinuk, – sako, – aš tau atvežiau raudonus batukus. Bet reikia tau basam nubėgti pas roges ir batukai pasiimti: rasi juos po pasoste". Aš, ilgai nelaukdamas, basas nubėgau batų ieškoti. Viską rogėse išverčiau – batų nėra. Tuo tarpu staiga dėdė juokdarys ir sako: „Žiūrėk,

raudonus batukus jau turi – bėk į grinčią!" Mano kojos nuo šalčio iš tikro buvo raudonos kaip karmazinas[10]. Tai tau ir raudonieji batukai!

Kaimo dėdes aš visus pažinojau ir buvau išstudijavęs visų jų savybes.

Dėdė Mažmeškis, kurį tik ką minėjau, buvo įstrigęs man galvon savo dažnai vartojamais rusiškais žodžiais, žinoma, man tada dar nesuprantamais. Ypač dažnai jis kartodavo: „Nu".

Saulių dėdė mėgdavo atsilošęs sėdėti. Sėdėdamas ant galinio suolo, galvą užversdavo ir atremdavo į sieną. Tuomet ištįsdavo jo ilgas kaklas. Šnekėdavo lėtai, vis galvą kraipydamas.

Senis Bliūdžius ateidavo kepurę ant akių užsimaukšlinęs, šnekėdavo labai garsiai, tartum vis su kuo bardamasis. Labai mėgdavo skųstis dėl skriaudų, tai kaimynų, tai namiškių jam padarytų. Bliūdžius būdavo kaime šiek tiek pajuokiamas, bet turbūt jam, žmogui, galvoje bent vieno šulo trūko.

Antai kartą per Rožančinės atlaidus Bliūdžius buvo išsirengęs į Sintautus išpažinties. Atėjęs lig Novės upės, vadinasi, pusę kelio nuėjęs, atsiminė, kad jo boba namieje pusryčiams juką verda. Jis, žmogus, taip mėgo juką, kad tuoj sugrįžo namon karštos jukos pasivalgyti. Šitai žiniai pasklidus po kaimą, nemaža buvo žmonėms juoko.

Galinių dėdė juokdavosi lūpas suspaudęs, prunkšdamas per nosį. Mėgdavo pasakoti istorijas iš Senojo Testamento ir jomis ginčuose tvirtinti savo argumentavimus. Mėgdavo su žydais ginčytis dėl „vieros" teisingumo. Smulkieji pirkliai žydeliai net vengdavo Galinio, girdi, esąs „per kytras".

Matų dėdė dėvėdavo senoviškai marškinių sterblę ant viršaus*, vaikščiodavo visada atsilošęs, ant nosies turėdavo akinius, kuriuos nešiodavo tik dėl mados, nes žiūrėdavo visada per jų viršų. Mėgdavo pasakoti apie savo gerai tvarkomą ūkį, gražius gyvulius dažnai kartodamas: „Je, je".

Matų dėdė, kad jau ir pats buvo nebejaunas, dar gyvą turėjo senuką tėvą, todėl patį Matą ūkininką kaimas vadindavo „Matuku". Jam tatai labai nepatiko. Kai jau senukas Matas pasimirė, tai Matukas fundijo kaimo ūkininkams, kad liautųsi jį vadinę Matuku ir vadintų tiesiog Matu. Šelmiai ūkininkai „fundą", žinoma, priėmė, bet Matukas ir tebeliko Matuku.

---

* Man augant, iš viso toks dėvėjimo būdas Zanavykuose jau buvo iš mados išėjęs.

Martyniškis, mažo ūgio žmogelis, vaikščiodavo susirietęs. Daug mėgdavo rūkyti ir rūkydamas nuolat spjaudydavo. Mamytė, pamačiusi Martyniškį ateinant, sakydavo: „Na, tai jau pilną stubą prirūkys ir visą aslą prispjaudys!" Martyniškis prastas buvo giesmininkas, bet didelis Tupikų giminės žinovas, todėl šermenyse ir Rožančiuose būdavo labai pageidaujamas. Mat po Rožančiaus užduodant poterius reikia kuo daugiausia mirusiųjų senių vardų išskaityti. Tų vardų žinojimu su Martyniškiu tegalėdavo susilyginti negut tik vienas Jonas Meškus, mano tikrasis dėdė ir krikšto tėvas.

Senis Ramonas nepakęsdavo jokių juokų ir tuoj dėl jų pykdavo, todėl kiti ūkininkai kaip tik mėgdavo jį paerzinti. Žinoma, darydavo tai tik senesnieji, nes jaunesniems iš senių šaipytis nedera.

Ramonas šiaip buvo doras, darbštus žmogus, bet kartu ir šykštus. Pats mėgdavo kištis net į savo žmonos ūkio sritį. Kartą pas Ramonus buvo kažin kokia talka. Ramonienė, turbūt paties šeimininko liepiama, vakarienei išvirė mažoka košės. Darbininkai, greituoju ją iškabinę, dairosi, kad šeimininkė vėl prikrėstų dubenis. Ką žmona krės, kad košės jau nebėra. Pasidarė truputį nemaloni padėtis. Senis Ramonas, norėdamas ją pataisyti, taria: „Tai tu man gaspadinei taip nutaikyk išvirti košės: nė liko, nė reikia!" Žinia apie tai pasklido ne tik po kaimą, bet ir po apylinkę.

Ir šiandien dar Zanavykuose yra patarlė: „Nė liko, nė reikia, lyg Ramonui košės", nors tasai Ramonas jau seniai numiręs ir jo namų šiandien Ramonais jau niekas nebevadina.

Karklinis mėgdavo užsigerti. Bent kiek gėręs, tuoj vaikščiodavo išsišiepęs ir būdavo didelis nuobradas[11]. Prikibęs prie bet ko, išvien kartodavo tą pačią pasaką, nuolat įpindamas žodžius: „Matai, a ne".

Jokūbiškis buvo labai simpatiškas senukas. Po senovei ne tik barzdą, bet ir ūsus skusdavo, plaukus nešiodavo lig antakių žemyn sušukuotus, iš po kurių aiškiai spindėjo protingos ir malonios akys. Veido buvo smulkaus, truputį rauplėtas. Visi Jokūbiškio rūbai senoviškai kirpti, būtinai su stačia apykakle ir kabutėmis susagyti. Ant galvos niekad nedėvėdavo jau madon įėjusio „šliko"[12], tik senovišką veltinę skrybėlę, margu kaspinu papuoštą. Žiemą nešiodavo senovišką ausinę.

Jokūbiškis buvo viso kaimo gerbiamas, net mylimas. Jokūbiškį gerbė net miesto ponai. Mat buvo tai seno zanavyko tipas, kuris jokio vyliaus nežinojo ir žinoti nenorėjo. Tuomet Zanavykuose buvo mada „valnytis nuo vaisko", vadinasi, papirkti naujokų imamoji komisija,

kad atleistų sūnų ar brolį nuo kariuomenės. Toks atleidimas Zanavykuose nebuvo piktu laikomas. Miesto ponai, bijodami atvirai su kiekvienu kalbėtis, šitam reikalui naudodavosi patikimais tarpininkais. Vienas tokių tarpininkų buvo Jokūbiškis. Tą tarpininkavimą jis atlikdavo sąžiningai ir neinteresuotai, nes jis pats žmogus iš to jokio neturėjo pelno.

Kitos rūšies tipas buvo Andriškis. Kiek Jokūbiškis buvo konservatyvus, tiek Andriškis pažangus: Buvo tai dviejų kunigų brolis, pats buvęs Griškabūdžio kunigo Varankos mokykloje ir pusėtinai pramokęs lenkiškai. Tuo mokėjimu Andriškis didžiuodavosi, tik, deja, Zanavykuose maža su kuo buvo galima lenkiškai susikalbėti. Kai aš ėjau mokslus, tai Andriškis mane vis kalbindavo lenkiškai, kaip šiandien suprantu, bandydamas, ar didelę esmi padaręs pažangą.

Andriškis ne tik mokėjo „poniškai" susikalbėti, bet stengdavosi kiek poniškiau ir apsieiti.

Antai Zanavykų kaimiečio mada nereikalauja, kad vyriškis, nors ir svečias, viduje būtų be kepurės. Užtenka kepurė pakylėti „garbinant". Bet Andriškis, pas mus atėjęs, grinčioj sėdėdavo be kepurės. Buvo tai didelis pasakorius, kurio bet kokiame susirinkime visi mėgdavo klausyti. Andriškis, kad ir šiek tiek poniškas, bet ne fanaberistas, ir prie savo luomo žmonių prisitaikyti mokėjo.

Šitai ryškiausieji mūsų kaimo ūkininkų tipai. Kiti iš bendros kaimiečių masės niekuo ypatingu neišsiskirdavo.

Laikais, kuriuos čia miniu, tiesa, jau buvo Zanavykuose gana įsivyravęs girtavimas. Gerdavo ir mūsų kaimo žmonės, kai kurie gerdavo ir per daug. Bet tai buvo vienintelė jų gyvenimo būdo yda. Turėdami šiokių tokių silpnumų, kartais ir juokingų, buvo tai stačiai naivios doros žmonės. Be abejojimo, kartais ir tarp jų kildavo nesusipratimų. Bet juos mūsų kaimo žmonės pašalindavo naminiu būdu, neieškodavo teismo ar kitokių ponų pagalbos. Daugių daugiausia kreipdavosi į šaltyšių (seniūną), pas kurį ir baigdavosi visa byla.

Kadangi mes gyvenome vidury kaimo ir mano tėvas mokėjo rašyti, vadinasi, galėjo paskaityti vyresnybių atsiunčiamus raštus, tai kaimas ilgus metus jį verste versdavo būti šaltyšium. Pas mus todėl ir būdavo daromos vyrijos (visų kaimo ūkininkų susirinkimas mokesčiams dėti ar šiaip kokiais bendrais reikalais pasitarti).

Vyrijos dieną ar prieš ją iš vakaro per kaimą būdavo leidžiama krivūlė. Buvo tai kreiva, stora lazda, kurią mes nunešdavome pas

artimiausią kaimyną, įsakydami, kuriuo reikalu ir kada ūkininkai pas šaltyšių privalo sueiti. Tas turi krivūlę nešti pas kitą ir t. t. Kad mūs kaimas didelis, tai mes leisdavome dvi krivūli į dvi kaimo pusi. Paskutinis krivūlę grąžindavo šaltyšiui. Kai daugiau žmonių pradėjo mokėti rašyti, paskaityti, tai krivūlės vietoje mano tėvas pasiųsdavo kortelę, įspraustą į perskeltą rykštę. Mat žodžiais perduodama žinia dažnai būdavo iškraipoma, todėl geriau, kai šaltyšius savo paliepimą kaimui paleidžia raštu. Kai krivūlės liovėsi būti vartojamos, tai jų visas rinkinys dar ilgai, būdavo, mėtosi pas mus grinčios palėpėse. Gaila, kad tos lazdos dingo: kai kurios jų būtų gana įdomios.

Vyrijos mamytė nemėgdavo: „Prirūkysią stubą ir prispjaudysią aslą". Mamytė mat turėjo silpnus plaučius, todėl dūmų nepakęsdavo. Aš, dūmų kenksmingumo tada dar nenuvokdamas, vyrijas labai mėgdavau. Mat suėję dėdės ką įdomaus papasakoja, tarp savęs pasiginčija, trumpai kalbant, mažam įvairumas.

Vyrijon – suprantamas dalykas – eidavo tik vieni ūkininkai, nes jie vieni tededa mokesčius ir kitokias viešąsias pareigas neša. Dėdės imdavo rinktis anksčiausia apie pietus. Vienas pirmutinių ateidavo Andriškis. Paskui jį kiti. Stasiškis, Česas ir Vilkas vis mėgdavo vėlintis. Kol visi sueina, dėdės taip sau laisvai šnekučiuojasi.

Andriškis kartą, atsimenu, pradėjo šitokią kalbą.

„Tai taip, tai taip... Aure buvau nuvažiavęs pas brolį kunigą. Leisk, girdi, sūnų į mokyklą, gal kunigu būsiąs. Jei ir neliktų kunigu, tai pramokytam kur kas lengviau būsią „vaiske" tarnauti. Tai taip, tai taip... Paklausęs kunigėlio, andai buvau nuėjęs pas miesto mokytoją Užupį. Tai taip, tai taip... Sakau, ponuli, gal priimsi mano sūnų pasimokyti? Kodėl ne? – sako, – priimsiu. Tai taip, tai taip... Tik, – sako, – dabar jau per vėlu, nes mokslas jau prasidėjęs, po Kalėdų, girdi, atveši. Gerai, ponuli, – sakau, – bet ko jūs čia mokote? Lenkiškai ar mokote? Tai taip, tai taip... Lenkiškai? – nustebęs pasakė mokytojas. – O kam jam lenkiškai? – Na, manau sau, tai tu toks katalikas! Tai taip, tai taip... Juk mus a. a. Varanka – Dieve, duok jam dangų – pirmiausia lenkiškai pradėjo mokyti. Išmokę lenkiškai, lietuviškai jau mes patys išmokome. Juk mes ne maskoliai, mums lenkų kalba visur reikalinga. Ar nueisi pas kunigą ar pas poną, be lenkų kalbos neapsieisi. Tai taip, tai taip... Taigi pas Užupį vaiko jau neleisiu, pats žiemą jį namieje pamokysiu. Dar ir knygas tebeturiu, iš kurių a. a. Varanka – Dieve, duok dangų – mane mokė".

„Lenkiškai, tai lenkiškai, – tuoj prisidėjo Galinis. – Lenkų kalba, žinoma, graži, poniška, bet kad šiandien maskoliai ir ponus verčia maskoliškai šnekėti. Aš lenkiškai nemoku. Maskoliškai, nežinau, ar lengva būtų susišnekėti, bet viską suprantu. Pramokau iš maskolių, kai anais metais buvo pas mus atvaryti „ant kvatieros". Andai klausau, mieste načelninkas su sūdžia Steponu* maskoliškai šneka. Maskoliška kalba, tiesa, negraži, bet kad jos šiandien reikia. Ar tu nueisi į „sūdą", ar pas „načelninką", ar pas kamisorių, visur tik maskoliškai ir maskoliškai. O kai paima mūsų vaikus į vaiską, tai jiems antausius atskaldo, kol maskoliškai pramoko. Kai dėl mokyklos, tai tuščia jų, tegu jie ten ir mokytų maskoliškai. Juk lietuviškai tai ir namieje daraktorius išmokys. Tik kad jie ten nieko neišmoko, ko katalikui reikia. Ana Ramono žentas net klasinis. Sako, ir seminarijoj buvęs. O ką jis išmano? Ana Gustas vaito palecenijas ir sūdžios pavestkas geriau paskaito, kaip Ramono žentas. O Gustas juk ne tik klasėse, bet ir miesto mokykloje nėra buvęs. Arba andai mudviem su Ramono žentu begrįžtant iš miesto, Apčikas pasiprašė pavėžinti. Bevažiuodami susiginčijome dėl „vierų". Tai ką?.. Aš Apčiką sukirtau, kad neturėjo ką sakyti. O Ramono žentas nė žodžio neprasitarė. Senojo Testamento jis nieko neišmano!" – baigė Galinis.

Andriškis, nenorėdamas ginčytis su Galiniu, kalbą nukreipė kiton pusėn. Mat Andriškis kad ir buvo lenkų kalbos mėgėjas, bet kartu buvo ir lietuviškųjų knygų platintojas, gana uolus kunigo Sederavičiaus, Sudargo klebono, padėjėjas.

„Tai taip, tai taip, vyručiai, ką mes čia besiginčysime dėl Senojo Testamento; geriau štai pažiūrėkite: aš jums pyragų atnešiau".

Ir tai tardamas išėmė iš kišeniaus dvejas „Bromines"** ir ėmė jas girti. Ilgai netrukus vienas jų nupirko Galinis, kitas – mano tėvas. Andriškis apgailestavo, kad tuo tarpu jų daugiau nebeturįs; bet jei kam reikia, tai jis galįs parūpinti. Ir atsirado dar keli norintieji, kurių vardus Andriškis užsirašė.

Be to, proga pasinaudodamas, Andriškis padarė rinkliavą knygoms spausdinti.

„Tai taip, tai taip, vyručiai, – kalbėjo Andriškis, – kunigas Sederevičia drukavoja knygas Prūsuose, paskui mūsų pusėje žmonėms

---

* Lesnistvos valsčiuje (Naumiesčio apskr.) buvo teisėjas Steponas Ivanauskis, kurį žmonės stačiai Steponu vadindavo.

** Knygų pavadinimas – „Bromas į dangų"[13], todėl jos būdavo Brominėmis vadinamos.

pusdykiai išdalina. Jis visą savo turtą atiduoda knygoms drukavoti. Bet jo vieno turto per maža. Taigi kunigas Sederevičia kreipiasi į gerus žmones, prašydamas pagalbos. Tai taip, tai taip, vyručiai, ir mes turėtume tam geram kunigėliui padėti. Daug jis iš mūsų nereikalauja: duokime, kad ir po rublinę. Kai tų rublinių susidės daug, tai pasidarys didelė suma. O mes dėl to vieno rublio nepavargsime", – baigė savo kalbą Andriškis.

Vyrai paklausė ir tuoj sumetė ant stalo po rublinę. Galinis tepadarė pastabą, kad kunigas Sederevičia „išdrukavotų" Senąjį Testamentą, nes jo jau labai esąs suplyšęs, o naujo pas „karabelninkus" negalįs rasti.

Tuo tarpu suėjo visi kaimo ūkininkai ir prasidėjo oficiali vyrijos dalis.

Toji dalis būdavo visada vienoda: sėda prie stalo tasai pats Andriškis, dažniausiai su Krapkum ir pasiėmę į rankas lentelę stengiasi išskaityti, kiek kuriam ūkininkui teks mokėti. Mat vyresnybių tebūdavo nurodoma, kiek kiekvienas ūkininkas turi įnešti pagrindinio – žemės mokesčio, zanavykų „čyžiomis" vadinamo. Čyžios būdavo mokamos atsižvelgiant ne tik į žemės kiekį, bet ir į jos rūšį. Antai mums tekdavo mokėti didžiausia „čyžia". Kitų mokesčių, kaip antai plentpinigių, padūmių ir t. t., tebūdavo vyresnybių duodamos tik bendros sumos, kiek turi sumokėti visas kaimas. Mokestis pasiskirstyti – jau buvo kaimo dalykas. Čia buvo nemaža sunkenybių.

Pirmiausia paprastai kildavo ginčų, kaip tasai mokestis dėti: ar nuo margo, ar nuo rublio? Vadinasi, nuo sumos, kiek kas „čyžios" moka.

„Vietiniai", būdavo, nori, kad būtų mokama nuo margo. Margas, girdi, vis margas: gerai jį išdirbk ir įmėžk, tai jis ne mažiau duos, kaip „vietinio" margas. O kur didesnis plotas, tai vis didesnis: ir gyvulį turi kur pasiganyti, ir javo daugiau pasėti. Todėl visai esą teisinga, kad mokestis būtų mokamas nuo margo.

Taip stengdavosi vyrijai įrodyti ypač Ramonas ir Eidikys, kuriuodu taip pat buvo laikomi „vietiniais", nors ir juodu turėjo senųjų sodybų dalį.

Prie jųdviejų mėgdavo prisidėti ir Naujokutis, kuris, savo stačias akis išvertęs, savo plonu balseliu (buvo mažo ūgio žmogutis) net apsiseiliodamas stengdavosi įkalbėti, kad dėjimas nuo margo esąs visiškai teisingas. Tik, Ramono su Eidikiu nelaimei, Naujokutis retai ateidavo vyrijon: mat jis mėgdavo išsigerti ir dažnai į miestą išvažiuoti. Mano tėvas su Karkliniu, kad ir abudu „vietiniai", į ginčus nesikišdavo.

Kita vėl buvo „rublininkų" partija. Jinai būdavo tvirtai atstovaujama Mato, Sauliaus, Krapkaus, pagalios pačių Andriškio su Jokūbiškiu.

„Je, je, – pradėdavo Matukas, – Gustas su Karkliniu nedirba, o turi ne tik gražius gyvulius, gražią duoną valgo, bet turi už ką ir atsigerti. Kad aš nedirbčiau, tai pjaučiau tik vienas dirses. Je, je, tik šiemet ką iš grabių iškasiau. Argi gali lygintis mano kolionija su Gusto ar Karklinio kolionija? Duokite man Gusto kolioniją, tai per 10 metų aš visus Tupikus nupirksiu! Je, je, ir jie už savo margą lygiai mokės, kaip kad aš!" – taip baigdavo savo kalbą Matukas.

Prie „rublininkų" paprastai prisidėdavo ir Andriškis su Jokūbiškiu, tuodu tikruoju kaimo autoritetu, nes ir juodu turėjo savo kolionijas kaimo pakraščiuose. Juodu, žinoma, tokių žiaurių argumentų, kaip kad Matukas, nevartodavo, tik patardavo vyrams nusileisti Matukui. Na, ir „rublininkai" paimdavo viršų. Žinoma, balsavimų čia nebūdavo.

Galų gale sutikus mokėti „nuo rublio", reikia išskaityti, kiek reikės mokėti kiekvienam ūkininkui. Šisai darbas tekdavo atlikti Andriškiui, kaip mokytam. Jam išskaičiavimą bedarant, žiūrėdavo nosį įkišęs ir Krapkus. Mat ir jis dėdavosi daug išmanąs. Krapkus girdavosi mokąs ir lenkiškai, bet kiti tuo nelabai tikėdavo.

Pinigus sudėjus, kaimas paskirdavo du ūkininku pinigams priduoti iždinėn. Seniau pinigai nešti reikėdavę į Marijampolę. Zanavykų tai buvo laikoma didele kelione, nes apie 5 mylias kelio. Bet mano atminime iždinė jau buvo Naumiestyje, todėl pinigai jau nesunku būdavo priduoti.

Tuo ir baigdavosi vyrija ir dėdės skirstydavosi namon. Mamytė skųsdavosi, kad jai nuo vyrų ginčų ir riksmo skauda ausis, nuo rūkymo – krūtinę.

3. METAI IR JŲ ŠVENTĖS

Nepaprastą man įspūdį darydavo metinės Katalikų Bažnyčios šventės. Reikia ir jos paminėti.

Zanavykai maža tepaiso šviesuomenės vartojamo kalendoriaus: zanavykas laiką matuoja atsižvelgdamas į Bažnyčios šventes. Kalėdos, Velykos, Sekminės, Visi Šventieji – šitai šventės, kurios suskirsto metus į keturias didžiąsias dalis. Užgavėnių, Devintinių (Dievo Kūno), Šv. Petro (birželio 29), Škapliernos (liepos 16), Žolinės (rugpjūčio 15), Šilinės (rugsėjo 8) šventės ir pirmoji advento diena yra tai

punktai, kurie anas didžiąsias metų dalis suskirsto į mažesnes. Laikas skaitomas savaitėmis: sakoma, tiek ir tiek savaičių prieš Kalėdas arba po Kalėdų, tiek ir tiek savaičių prieš Velykas ar po Velykų ir t. t. Mėnesio ir jų dienų zanavykas nežino. Žinoma, aš kalbu apie senovę. Dabar jau įeina madon paprasto kalendoriaus laiko skaičiavimas. Didelę reikšmę zanavykui turi Kalėdos ne tik kaipo Bažnyčios šventė, bet ir kaipo naujieji metai. Zanavykas mat metus skaito nuo Kalėdų. Samdytoji šeimyna keičiasi kaip tik per Kalėdas. Tada ūkininkams reikia algos mokėti, todėl ir yra patarlė: „Kalėdos – gaspadoriams bėdos".

Šeimyna pasikeisti privalo Kūčioje, kad Kalėdos būtų švenčiamos visos šeimynos. Jei šeimyna, berniukas ar piemenukas nori bent kiek paviešėti pas tėvus, tai jis daro po švenčių, apie Tris Karalius. Per šventes būtinai reikia būti ar senojoj, ar naujojoj vietoj.

Šeimyna būdavo samdoma tam tikro etiketo laikantis. Pačiam samdomajam siūlytis ūkininkui netinka: ūkininkas privalo iš anksto samdininką pakalbinti ir, jei sutinka kitiems metams pas jį eiti, įduoti „pradotką"[14]. „Pradotkas" įduotas – dalykas baigtas: nė viena, nė kita pusė jau nebegali atsisakyti. Dėl algos susiderėti nebūdavo skubinamasi. Anais laikais dėl to ginčų nekildavo.

Kalbinimo laikas prasideda nuo Visų Šventųjų. Jei, berneli, tavęs ūkininkas nekalbina lig advento, tai žinok, kad kitais metais tau čia ne vieta. Jei dar niekas tavęs nekalbina, tai rūpinkis, kad kas tave bet kur „prirodytų". Per Kalėdas būti be vietos, juo labiau po Kalėdų ilgai būti laisvam – labai negražu. Vadinasi, niekam netikęs esi žmogus, jei tavęs niekas nekalbina.

Lyginai negražu ūkininkui, jei jis Kalėdoms lieka be šeimynos. Vadinasi, netikęs ūkininkas, jei pas jį šeimyna* neina. Gražiausia ir ūkininkams, ir samdininkams, jei šeimyna ilgai išbūna vietoje.

Kūčioje ūkininkams reikia susivežioti šeimyną. Tą dieną keliais ir keleliais daug važiuojančių: mat gaspadoriai šeimyną gaudo.

Iš ryto senoji šeimyna triūsiasi, skubina. Šventoms dienoms reikia gyvuliams pašaro pasiruošti – tai vyrų darbas. Moterys suolus, stalus šveičia, puodus mazgoja, grindis šiūruoja, Kalėdoms pyragus kepa, valgius gamina. Stambieji darbai turi būti lig pietų atlikti, nes nuo pietų jau ima rengtis išvažiuoti senoji šeimyna. Atvažiuos pasiimti tie, kurie „pradotką" buvo įdavę.

---

* Turiu pažymėti, kad zanavykų žodyne „šeimyna" reiškia metiniai samdininkai.

Pas mus šeimyna pabūdavo, todėl Kūčioje tėvas dažniausiai važiuodavo tik piemenukų parsivežti. Tie mat kaipo augą žmonės ilgai negalėdavo vienoje padėtyje būti: šiemet prie kiaulių, kitais metais jau prie galvijų, o trečiais jau ir pusberniu gali būti. Bet jei jau tekdavo su kuriuo šeimyniškiu atsiskirti, tai skirdavomės ašarodami: verkdavome mes, vaikai, verkdavo mamytė, verkdavo pats šeimyniškis, šluostydavo ašaras ir tėvas.

Kūčios dieną ateidavo kalėdodamas kalvis, kuris mums arklius kaustydavo, vežimus taisydavo, noragus smailindavo. Mūsų kalvis buvo Kumelupių Šmitas, prūsas. Įėjęs grinčion ir „pagarbinęs", jis pareikšdavo mums savo linkėjimus tardamas: „Sveiki, sulaukę šventų Kalėdų, Naujų metų, Trijų Karalių! Dieve, duok sulaukti ir kitų!" Tėvas, ilgai netrukęs, vesdavosi kalvį į klėtį duoti jam javų. Kitokių javų duos neduos, bet žirnių duoti reikia: mat tai kūčių valgis.

Liekančių vietoje šeimyniškių tėvai taip pat ateidavo Kūčioje paviržio atsiimti. Tėvas duodavo bent kiek javų, motina kokį puskepalį duonos ir mėsos.

Pavakare ruoša jau pabaigta. Naujos šeimynos jei kas buvo parvežti, parvežta. Motinėlė trinkdavo galvas mažiems ir dideliems ir visiems duodavo gražius šventadienio baltinius. Sutemus visi sėsdavome prie stalo kūčių valgyti.

Kūčios Zanavykuose būdavo be ypatingų apeigų. Būtini kūčių valgiai būdavo avižinis kisielius su aguonų miešiniu, šutinti žirniai, kai kada ir silkė. Plotkeles mes valgydavome Kalėdų rytą. Tik vėliau, jau man iš namų į pasaulį išėjus, kunigai stengėsi įvesti (o gal ir įvedė) paprotį valgyti plotkeles Kūčios vakare. Vakarienės pavalgę ir pasimeldę, eidavome gulti.

Tėvas pasakodavo, kad Kalėdų naktį, tą valandą, kada Kristus yra gimęs, vanduo pasidaro saldus. Bet tai esti labai neilgai ir sunku esą ta valanda pagauti. Ar tik ne per dvejas Kalėdas norėjau to stebuklingo saldaus vandenio atsigerti. Atsidėjęs nuolat vandenį ragavau. Bet miegas pagalios mane nugalėjo ir turėjau eiti gulti. Taip ir neteko stebuklas patirti.

Kalėdų rytą sukildavome anksti. Pirmiausia reikdavo „adynas" pagiedoti, paskui sėsdavome prie stalo valgyti.

Stalas būdavo balta drobule uždengtas. Ant stalo sunešdavo iš pečiaus vakar dieną pagamintus valgius. Kalėdų rytą mat nieko neverda, nes tai Kristaus gimimo diena. Būtini Kalėdų valgiai būdavo: keptos žąsys ar antys, dešros ir kumpiai bei miltinis ar bulvinis kugelis. Barš-

čių, nė kopūstų, kaip kad paprastai pusryčiams, Kalėdų pirmą dieną nebūdavo. Sausus valgius užsigerdavome šiltu, vakar pagamintu alum, kava ar, paskesniais laikais, arbata.

Šitokie pusryčiai būdavo valgomi iškilmingai. Mažieji paprastai prie stalo nesėda. Bet šiandien sėda prie stalo didieji ir mažieji. Visi sustoja, persižegnoja, tėvas balsiai atkalba „Tėve mūsų" ir trumpą maldelę, kurioj Dievas prašomas palaiminti ir esančias ant stalo Jo dovanas, ir tuos, kurie jomis čia pat naudosis. Paskui tėvas, paėmęs lėkštę su plotkelėmis, išdalina jas visiems po vieną. Kiekvienas savo plotkelę valgo su ypatinga pagarba, nes tai „Dievo pyragas". Toliau jau visi ima nuo stalo kas kam patinka. Per tuos visus pusryčius visų nuotaika rimta, iškilminga. Valgant šnekėti galima, bet tik rimtai; juokai, kuriuos iš viso zanavykai mėgsta, šiai valandai netinka.

Kristaus gimimo rytą turi pajusti ne tik žmonės, bet ir gyvulėliai. Jie gauna geresnio pašaro: galvijai šieno, arkliai avižų. Po pusryčių kas gyvas rengiasi bažnyčion važiuoti. Reikia suskubti į ankstyvąsias, todėl būdavo išvažiuojama dar gerai prieš auštant. Namieje telikdavo kokia senutė vaikų ir gyvulių prižiūrėti. Ir namieje likusiems visas laikas lig popiečiui reikia ar melstis, ar šiaip dievotos knygos skaityti. Ir vaikai turi rimtai laikytis; žaisti ar ant ledo čiužinėti tą dieną netinka. Eiti bet kur svečiuosna pirmą Kalėdų dieną, Dieve saugok, negalima. Mieste, kad žydai ir laikytų atdaras sankrovas, negalima nieko pirkti. Karčemon tą dieną taip pat netinka eiti.

Antroji Kalėdų diena – jau ne tokia šventė. Bažnyčioje taip pat reikia būti. Bet po pamaldų galima šio to nusipirkti, galima ir karčemon užeiti, ir svečiuosna nuvažiuoti. Antrąją ir trečiąją Kalėdų dieną kaip tik pritinka pas gimines pasisvečiuoti. Pas mus tuomet atvažiuodavo Rudžių tetutė ar mes atsilankydavome pas Daniliauskus.

Naujųjų metų diena mums būdavo paprasta šventė. Zanavyko gyvenimas pro jį praeina lyg nejučiomis.

Kalėdų laikas mums būdavo tuo ypatingas, kad tuomet kunigas kalėdodavo.

Pas mus kalėdojimas visuomet išeidavo apie Tris Karalius. Pirma kunigo, menką kumelaitę pasikinkęs, važiuodavo špitolninkas. Jis turi bent dieną anksčiau pranešti, kad žmonės kunigo lauktų. Špitolninkas, įėjęs grinčion, pagarbina, paskui, varpeliu skambindamas, pasako, kad tą ir tą dieną būsiąs kunigėlis. Namiškiai tuoj ima klausti: kuris kalėdoja (mat mūsų parapijoj – Naumiestyje būdavo net 4 kunigai), nuo kur pradės, kur pietus valgys ir t. t. Į šiuos klausimus špitolnin-

kas turi tiksliai atsakyti. Špitolninkui šeimininkas įpila į maišą grūdų, o šeimininkė duoda bent kiek mėsos.

Špitolninkui apsilankius, sparčiai pradedama ruoštis kunigo laukti. Tėvas, būdamas šaltyšium, tuoj siųsdavo į kaimą „padvadų" paraginti: ką kunigui vežti, ką kalėdai, ką kūliams. Moterys tuoj pradėdavo stalus, suolus šveisti, grindis šiūruoti, ką tvarkyti. Taip brangus svečias negalima juk bet kaip pasitikti. Mes, vaikai ir šeimyna, kartodavome sau poterius ir prisakymus, ar kartais nesame pamiršę.

Kunigui vežti būdavo parenkami geriausi kaimo arkliai, geriausios rogės ir pakinkymai, būtinai su skambalais. Važiuodavo kartu trys padvados: pirmiausia kunigas, paskui su kalėda ir pagalios trečioji – su kūliais. Kunigui vienam važiuoti netinka: tose pačiose rogėse važiuodavo palydovai – vienas rimčiausių kaimo ūkininkų (dažniausiai Andriškis ar Jokūbiškis) su krepšiu ir klebonijos gaspadorius su švęstu vandeniu ir knygomis.

Mes, mažieji, ypač jei nedidelis šaltis, lauke žiūrėdavome, kaip dar toli kunigas. Svečiui iš artimiausio kaimyno kiemo išvažiavus, visa šeimyna, švaresniais rūbais apsitaisiusi, sueina į grinčią garbingojo svečio pasitikti. Varpeliams kieme suskambėjus, visų širdys ima smarkiau plakti. Tėvas stovi prie durų ir laukia, kada jos reiks atidaryti. Tokiam mat svečiui duris atidaryti turi patsai šeimininkas. Didieji prie arklių skambalai pagalios nutilo. Pirmutinės rogės sustojo prie pat priemenios durų. Klebonijos gaspadorius mažu varpeliu priemenioje duoda ženklą, kad Dievo tarnai eina. Lig šiol šeimyna sau juokauja, kurio kunigas klaus poterių, kurio neklaus, kuris mokės, kuris nemokės. Varpeliui suskambėjus, visi nutylame ir nurimstame. Per merginų ir vaikų skruostus plyksteli raudona liepsna. Tėvas duris atidaro ir įeina pro duris Dievo tarnas, dideliais juodais kailiniais (mes juos vilkais vadindavome) apsivilkęs. Kailiniai atlapi, iš po jų matyt balta kamža. Kunigas pirmiausia pagarbina, paskui lotyniškai, savo palydovų padedamas, gieda „Salve, Jesu Parvule" [lot. – Sveikas, Jėzau Kūdikėli]. Aš tą giesmę buvau įsitėmijęs ir atmintinai išmokęs. Žmonės stebėdavosi, kad, girdi, mano gera galva. Kunigas pagiedojęs visus apšlaksto švęstu vandeniu ir duoda kryželį pabučiuoti. Mes visi bučiuojame pirma kryželį, paskui kunigui ranką. Šiai ceremonijai pasibaigus, kunigas atsisėda gale stalo, klebonijos gaspadorius ant jo padeda knygas ir rašalą su plunksna, ir kunigas surašo tų namų šeimyną: šeimininko vardą, pavardę, kiek vyrų, kiek moterų, kiek vaikučių, kiek mergaičių.

Dabar kunigas pradeda poterių klausti. Pirmiausia klausinėja mažuosius. Einantiems išpažinties duoda kortelę (Zanavykuose – kvitelę), dar neinantiems – paveikslėlį ar saldainį. Nuo mažųjų pereina ir prie didesniųjų. Juos ne tik poterių klausinėja, bet neretai ir pabara, ypač jei esti įskųsti. Nusijaučia esą kalti kartais nuo kunigo į šiaudus lenda.

Čia kai kada pasitaikydavo gana įdomių dalykų. Vieną tokį atsitikimą papasakosiu.

Mūsų kaime pas ūkininką Karklinį buvo per berną atsibastęs iš Užnemunės vyras, pavarde Šamickis. Buvo tai senas kavalierius, mėgstąs išsigerti. Kai kas drįsdavo sakyti, kad Šamickis net išpažinties neinąs. Tatai anais laikais buvo bemaž negirdėtas dalykas. Kalėdojo kunigas Marma, vėliau ilgą laiką Griškabūdžio klebonas. Marmai buvo įskųstas Karklinių Šamickis. Šamickis, kunigui kalėdojant, paprastai pasislėpdavo. Pasislėpė ir šituo atveju. Marma užsispyrė būtinai surasti Šamickį. Jį suieškoti kunigas pavedė zakristijonui, vardu Domininkas*. Piemenukas pasakė zakristijonui, kad Šamickis užlipęs ant tvarto ir paskui save kopėčias užsitraukęs, kad niekas pas jį prilipti negalėtų. Domininkas, ilgai nemąstydamas, ryžosi lipti ant tvarto sąspara. Bet tatai vargšui nepavyko: žmogelis nukrito ir koją išsisuko. Mano tėvui ligonis zakristijonas teko į Naumiestį nuvežti.

Domininko koja, tiesa, pagijo, bet taip jis ir liko šlubas visam amželiui.

Kunigui kaimą pervažiavus, ilgam laikui užtekdavo šnekų: kas mokėjo poterius, kas nemokėjo, ką kunigas pagyrė, ką pabarė. To pabarimo visi bijojo kaip ugnies.

Po Kalėdų lig Užgavėnių – vestuvių laikas. Kam nepavyko rasti moters rudenį, tas skubinosi padaryti vestuves dabar, prieš Užgavėnes, jug gavėnioj vestuves nekelsi, o pavasaryje lauko darbai ir tuštuma, todėl nėra nė laiko, nė už ką „veselioti".

Užgavėnės tuo yra žinomos, kad per jas reikia gardžiai ir daug valgyti (ar tik ne 12 kartų?). Mat reikia užsigavėti, nes per visą gavėnią nei mėsiška, nei pieniška nė neparagauk! Būtinas Užgavėnių valgis – tai blynai (Zanavykuose – plyskai); jie esti miltiniai ar bulviniai. Vaikų ypatingas Užgavėnių žaislas – tai čiužinėjimas ant ledo arba pasivėžinimas rogutėmis. Ypač būdavo smagu, kai apie Užgavėnes sniegą

---

* Tuo savo vardu ir buvo žinomas visoj parapijoj, Jo pavardės parapijiečiai ir nežinojo ir pagalios ja nesidomėjo.

paleidžia, o paskui vėl užšąla; tuomet pievose ir upeliuose puikiausio pasidaro ledo vaikams čiužinėti.

Pelenė – didžiausio pasninko diena. Į bažnyčią eiti būtinos pareigos nebuvo, tačiau daugelis tą dieną į bažnyčią eidavo: mat gavėnia reikia dievotai pradėti. Niekas tą dieną, net maži vaikai, lig pietų nedrįsdavo valgyti.

Gavėnios pasninkas būdavo laikomas labai drausmingai. Kadangi nuo Pelenės lig Velykų ryto niekas ne tik mėsiško, bet ir pieniško net į burną neimdavo, tai uždaro vietoje būdavo vartojamas sėmenų aliejus, kurio kiekvienas ūkininkas išsispausdavo artimiausion aliejinėn nusivežęs sėmenų. Viralui pagardinti, šalia aliejaus, būdavo vartojamos trintos aguonos arba džiovintos kriaušės bei obuoliai. Cukrus anais laikais kaimiečio buvo laikomas per didelė prabanga: cukrus galima būdavo vartoti tik svečiui priimti (arbatai). Silkių gavėnioje būdavo suvalgoma gana daug jau ir anais laikais. Gavėniai prasidėjus, ūkininkai pirkdavosi jų didesnę ar mažesnę statinę, kuri lig Velykų paprastai ištuštėdavo.

Gavėnioje, bent mūsų kaime, būdavo valgoma tik du kartu: apie 10–11 valandą, būdavo tai kartu pusryčiai ir pietūs, paskui vakarienė, valgoma sutemus.

Gavėnioj nebūdavo ne tik jokių viešų pasilinksminimų, bet paimti į rankas smuikas ar kitas kuris muzikos instrumentas, dainuoti pasaulietinės dainos, net švilpauti, saugok Dieve, negalima.

Gavėniai labai tinka dievoti skaitymai ir šventosios giesmės, ypač apie Viešpaties Jėzaus kančią. Kai vakare visi į grinčią sueidavo, moterys verpdavo ar siūdavo, vyrai pančius sukdavo ar balanas skaldydavo, tai vienas prie stalo iš kantičkų giedodavo, kiti, pradėjus jam „puntą" (supr. – punktą), atmintinai atsakydavo. Tos giesmės taip visiems būdavo žinomos, kad merginoms ar namieje, ar ypač šermenyse būtų gėda nepagauti giesmininkų pradėto punkto. Mes, vaikai, taip pat pritardavome giedantiems. Ir aš nemaža giesmių buvau bemaž atmintinai išmokęs. Giedama būdavo kiekvienuose namuose. Pas mus, gal ir kitur, giesmės vietoje kai kada būdavo skaitoma iš tų pačių „žyvatinių" apie Viešpaties Jėzaus kančią. Žydų aš nemėgdavau – kam jie Viešpatį Jėzų kankino.

Gavėnioje visiems reikėdavo atlikti velykinė. Paprastai visi namai pasiskirstydavo į dvi partiji: viena važiuodavo velykinės vieną dieną, kita – kitą. Mes eidavome velykinės dažniausiai apie Šv. Juozapą. Mat mūsų parapijoj buvo to šventojo atlaidai, į kuriuos suvažiuodavo Naumiestin gana daug kunigų. Jie paprastai pasilikdavo čia 2–5 dienas išpažinčių klausyti. Taigi tuomet būdavo lengva velykinė atlikti, ir mes šia proga paprastai pa-

sinaudodavome. Likti lig po Velykų be išpažinties – būdavo laikoma stačiai nuo žmonių negražu. Taigi likdavo negut tik iš tikro negalį paeiti seneliai.

Iš gavėnios dienų ypač pažymėtinas Verbų sekmadienis. Tą dieną kiekvienas stengiasi anksčiau atsikelti ir kitus dar begulinčius patale verba nuplakti. Iš vakaro būdavo pasigaminama kadugių šakelė. Radus bet kurį iš šeimynos dar bemiegant, užverčiama ant galvos patalai ir plakama kadugio šakele, vienkart tariant šiuos žodžius: „Verba plaka, ne aš plaku, ar žadi velykaitį?"* Plakantis tol turi teisės plakti, kol plakamasis nepasižada duosiąs tą velykaitį. Ir šisai žodis per Velykas būtinai reikia ištesėti. Namiškiai iš nuplaktojo šaiposi, kad davėsi apsikelti ir nusiplakti, vadinasi – miegalis. Todėl Verbų sekmadienį kiekvienas stengiasi anksčiau atsikelti, kad kartais verba plakti negautų, geriau kitą nuplaktų.

Verbų savaitėje seniau visi daraktoriai ir mokytojai pasiųsdavo savo mokinius į kaimus kiaušiniauti. Eidavo jie vis poromis. Įėję į grinčią ir pagarbinę, skaitydavo Verbų dienos Evangeliją, kurios namiškiai su pagarba klausydavo.

Šeimininkė už tai įdėdavo svečiams į pintinę po kelis kiaušinius. Vaikai padėkoję eidavo tolyn.

Dar man labai mažam esant, kartą pas mus atsilankė tokie „evangelistai" (taip jie būdavo vadinami). Bet man besimokant, nė mano daraktorius, nė vėliau mokytojas mūsų su Evangelija nesiųsdavo. Kartą, pamenu, mano daraktoriui Totoraičiui kažin kas užsiminė, ar nevertėtų pasiųsti evangelistai kiaušiniauti? Ponas daraktorius smarkiai pasišaipė, kad tai esąs ubagavimas: nė jis pats, nė jo mokiniai, girdi, ne ubagai. Bet žmonės mėgdavo tuos evangelistus. Seniai minėdavo juos, sakydami, kad tai būdavę labai gražu.

Visą Didžiąją savaitę, ypač paskutinėmis trimis jos dienomis, kiekvienas privalo kuo rimčiausiai laikytis, nes juk tai Viešpaties Jėzaus Kančios minėjimo dienos. Mus, vaikus, kartais bandančius sau linksmai pažaisti, tuoj būdavo įspėjama, kad tai nedera. Žinoma, mes tuoj nurimdavome. Tomis trimis dienomis, kas tik laisvas nuo kasdieninio triūso, skubinasi bažnyčion pamaldų išklausyti.

Didysis šeštadienis – tai ypač moterims didžiausio triūso diena: suolus, stalus šveičia, grindis šiūruoja**, valgius gamina, kad jų bent pirmajai Velykų dienai užtektų. Velykų valgiai bemaž tie patys kaip Kalėdų.

---

* Vadinasi, Velykų kiaušinį.

** Neretai prieš Velykas būdavo visa grinčia mazgojama, kelias talkininkes pasiprašius.

Būtinas Velykų dalykas – tai kiaušiniai. Ir juos, būdavo, verda prieš Velykas šeštadienį. Kiaušiniai būtinai reikia nudažyti, jei jau ne numarginti. Seniau buvo dažoma naminiais dažais: svogūnų lukštais – rudai ir šieno pakratais – žaliai. Vėliau įėjo madon pirktieji dažai; labiausiai būdavo mėgstami raudoni ir tamsiai mėlyni dažai.

Daugelis nepasitenkindavo paprastai dažytais kiaušiniais, stengdavosi turėti margučių. Margučiai būdavo daromi įvairiais būdais: vašku, lajum, peiliu. Ant balto kiaušinio tirpintu vašku ar lajum daromi įvairūs vingiai arba raštai; paskui kiaušinis dedamas į dažus. Vašku ar lajum aplipintos vietos, žinoma, lieka baltos. Šis marginimo būdas buvo ypač merginų darbas. Kai kurios pasiekdavo gana didelio meninio tobulumo. Jos kiaušinių primargindavo ne tik sau, bet visam kaimui. Vyrai vėl mokėdavo jau nudažytą kiaušinį peiliu gražiai išrėžyti. Šiuo atžvilgiu nepaprastas menininkas buvo mano tėvas. Jis ant kiaušinio lukšto, be kitų raštų, mokėdavo išrėžyti gaidį. Ateidavo pas tėvą kaimynų merginos ir vaikinai, prašydavo, kad jiems ant margučio gaidį „numaliavotų".

Didžiojo šeštadienio vakarą šeimininkė visai šeimynai padalina kiaušinių: po 5, 6, lig 10, žiūrint, kiek vištos dėjo ir kiek šeimininkė turi ištekliaus.

Didįjį šeštadienį, po pietų, kada dienos darbų diduma nudirbta, šeimininkė, merginų padedama, dideliems ir mažiems trenka galvas. Mat prieš tokią šventę reikia apsivalyti. Visi gauna gražiausius baltinius ir kas gyvas ima rengtis Velyknaktin. Namieje pasilieka tik šeimininkai su visai mažais vaikučiais. Sakau, – visai mažais, nes tie, kurie jau eina išpažinties, laiko savo pareiga eiti Velyknaktin.

Nuėjus bažnyčion, pirmutinė kataliko pareiga aplankyti Išganytojo Grabas, paskui keliais apeiti stacijas. Tatai reikia padaryti prieš Mišparus. Betemstant – Mišparai, po jų – ilgas pamokslas apie Viešpaties Jėzaus Kančią.

Po šitų pamaldų eina Rožančiaus ir kitų giesmių giedojimai lig pat ryto. Tose giesmėse visiems, žinoma, nėra būtina dalyvauti. Arčiau bažnyčios gyvenantys po Mišparų ir pamokslo eina namon pailsėti. Iš toliau atėję ieško poilsio pas pažįstamus.

Beaušt ant vėl kas gyvas skubinasi bažnyčion, nes saulei tekant– Prisikėlimas. Į Prisikėlimą skubinasi ne tik atėję Velyknaktin, bet ir likę namieje šeimininkai ir šeimininkės, jei tik yra kokia senutė vaikams pažiūrėti. Šeimininkai, jei tik praeinamas kelias, važiuoti atvažiuoja ne tik patys pasimelsti, bet ir nuvargusių velyknaktinin-

kų parvežti. Mes Velykų rytą paprastai likdavome namieje su mūsų senąja tetute.

Prisikėlimas. Puiki krikščionio sielai valanda! Bešvintant jau pilnutėlė prisigrūsdavo didžiulė Naumiesčio bažnyčia. Suoluose giesmininkai dar tebegieda Kančios giesmes. Visų akys nukreiptos į Išganytojo Grabą, kuris Naumiestyje būdavo puikiai ištaisomas, netrukus pasirodo Grabe pats kunigas pralotas, kelių kunigų lydimas. Giesminiņkų giesmė nutyla, iš Grabo girdimas lotyniškas giedojimas, kurio žodžiai, kad ir nesuprantami, bet pati jo melodija verianti širdį. Pagalios pasirodo iš Grabo Prisikėlimo figūra. Kunigas pralotas iškelia auksinę monstraciją su Šv. Ostija ir iškilmingai užgieda „Linksma diena mums prašvito". Prasideda procesija. Po nakties nemigos nuvargę žmonių veidai nušvinta, rieda jiems per skruostus džiaugsmo ašaros. Iš tūkstantinės minios lūpų skamba galingas „Aleliuja!"

Nežinai žmogus, ar esi dar čia, žemėje, ar danguje su angelais. Kristui, mirties Nugalėtojui, giedi „Aleliuja".

Velykų šventės su gražiomis savo apeigomis ir šiandien tebedaro man gilų įspūdį. Bet tų Velykų ir Prisikėlimo apeigų, kuriose man, dešimties metų vaikui, pirmukart teko dalyvauti, ir mirsiu – neužmiršiu.

Po pamaldų, kurios paprastai baigiasi apie 8 val., žmonių minia pasipila iš bažnyčios ir – kas pėksčias, kas raitas, kas važiuotas – visi skubinasi namo.

Karčemon ar šiaip kokiu reikalu bet kur mieste užeiti tą dieną nedera. Todėl miestas tuoj ištuštėja, pasidaro lyg apmiręs. Užtat pilni keliai pėksčių, raitų ir važiuotų. Keliauja visi skubiai ir ristai. Juokai, kuriuos taip mėgsta krėsti zanavykai, tai dienai netinka. Pirmąjį Velykų rytą ir miestas, ir sodžius kažin kokios slaptingos ir iškilmingos rimties pagauti. Žmogus tartum apčiuopiamai jauti čia pat iš numirusių atsikėlusio Išganytojo dvasią.

Likusiems namieje vaikučiams Velykų rytas taip pat nepaprasta diena. Mums jau iš vakaro papasakodavo mamytė, kad Velykų rytas – tai Viešpaties Kristaus iš numirusių Prisikėlimo diena. Viešpats Jėzus myli vaikelius, todėl Velykoms siunčia jiems dovanų margučių. Dar vaikeliams miegant, atvežanti juos sena bobutė su vaškine kumelaite, su snarglinėmis vadelėmis. Bobutė sustojanti ir paliekanti margučių tik tuose namuose, apie kuriuos Viešpats Jėzus pasako, kad ten vaikeliai būsią geri. Rytmetį pasibudusių vaikų pirmutinis, žinoma, klausimas, ar bobutė atvežė margučių? „Atvežė, vaikeli, atve-

žė, – sakydavo senoji tetutė. – Bet pirmiausia reikia pasimelsti, Viešpačiui Jėzui padėkoti už jo dovanas, paskui gražiai nusiprausti, tuomet su skaisčia širdžia ir tyromis rankutėmis imti Išganytojo dovanas". Man visa fai atlikus, tetutė parodydavo po pagalve padėtus bobutės atvežtuosius margučius. Aš atsidžiaugti negalėdavau, ypač jei būdavo raudonai dažyti.

Apie 10–11 val. sugrįždavo iš bažnyčios tėveliai su visa šeimyna. Mano pirmutinis darbas būdavo pasigirti jiems ir parodyti bobutės atvežtieji margučiai. Visi, žinoma, pritardavo mano džiaugsmui.

Parkeliavę iš bažnyčios ir pasistiprinę iš šilto pečiaus išimtais vakar pagamintais valgiais, namiškiai eidavo pailsėti.

Visi sukildavo apie pavakarę. Esant laiko, būdavo pagiedama pora Velykų giesmių. Tą dieną baigdavome savėje: niekas pas mus neateidavo ir mes niekur neidavome. Mat tai diena per daug šventa: į svečius lankytis nedera.

Antroji Velykų diena. Bažnyčion reikia eiti ir tą dieną. Bet parėjus galima pasisvečiuoti. Ypač artimiesiems – broliams ir seserims – tą dieną ir kitomis dienomis labai tinka vieniems kitus aplankyti. Mes, būdavo, važiuojame pas Daniliauskus arba jie pas mus atvažiuoja.

Antrą ir trečią Velykų dieną vaikai lanko savo krikšto tėvus, Zanavykuose vadinamus podžiais, turbūt iš vokiško žodžio *der Pate* – krikštatėvis. Podis ar podė savo krikšto sūnų ar dukterį būtinai turi apdovanoti margučiais. Iš viso atsilankančius vaikus per Velykas labai gražu apdovanoti margučiais.

Velykų laiku margučiais eiti muštyn – labai mėgstamas žaidimas. Mėgdavo jį ypač vaikai ir jaunimas. Būdavo einama muštyn „iš atimtinių", vadinasi, jei aš tavo kiaušinį sumušiau, tai tu man jį turi atiduoti. Norėdami muštynes laimėti, rinkdavosi drūtus kiaušinius. Šiam tikslui būdavo ieškoma pakaškių (Afrikos vištų) kiaušinių. Bet tų paukščių Lietuvoje tuomet buvo nedaug. Būdavo ir apgaudinėjama. Antai mažą skylutę kiaušinyje padarius, išleidžiamas skystis, o jo vieton prileidžiama'tirpintų sakų. Sakams suaušus, kiaušinis, žinoma, būdavo neįveikiamas. Taip pat būdavo daromi kiaušiniai iš kieto sūrio. Tačiau gudrumas prieš gudrumą. Tokiais dirbtiniais kiaušiniais būdavo galima apgauti tik koks vaikpalaikis. Gudruoliai vaikinai, eidami muštyn, reikalaudavo kiaušinį parodyti – apžiūrėdavo jį iš visų pusių.

Piemenukai pakampėmis mušdavo kiaušiniais jau Velykų naktį. Jei pavykdavo sučiupti apgavikas, tai kiti pusėtinai jį apkuldavo.

Taip pat kiaušiniais labai mušdavo Slabaduose per Šv. Jurgio atlaidus. Netoli Slabadų koplyčios, kur būdavo švenčiami tie atlaidai, buvo gana didelis durpynas. Atsirasdavo vaikpalaikių, kurio, nenorėdami priešininkui atiduoti sumuštą kiaušinį, mesdavo jį į durpyną, o patys imdavo bėgti. Visa nugalėtojo šalininkų gauja vytis. Išeidavo peštynės, į kurias turėdavo didieji įsikišti.

Velykų laiko ypač pažymėtinos Šv. Jurgio, Šv. Morkaus ir vadinamosios Kryžių dienos. Tomis dienomis šeimininkės apdalindavo šeimyną kiaušiniais ir, žinoma, būdavo einama muštyn.

Šv. Jurgis būdavo laikomas gyvulių patronu. Mat nuo Šv. Jurgio dažniausiai būdavo galima gyvuliai į laukus išginti. Kad vasarą Dievas saugotų gyvulius nuo nelaimių, būdavo užperkamos šv. Mišios. Mišios dažnai būdavo sudėtinės: visas kaimas susidėjęs užpirkdavo iškilmingas Mišias, dažniausiai Slabaduose per Šv. Jurgio atlaidus.

Šv. Morkaus ir Kryžių dienos – tai maldų dienos. Kas gali, eidavo į bažnyčią Mišių išklausyti. Bet nelengva būdavo tada iš namų išeiti, nes jau būdavo prasidėję pavasario darbai. Todėl kaimo žmonės rytą rinkdavosi pas kryžius pagiedoti. Mūsų kaime tais laikais buvo trys kryžiai: Jokūbų, Galinių ir Saulių. Didelis mūsų kaimas pasiskirstydavo dviem dalim: vieni rinkdavosi pas Jokūbų, kiti – pas Galinių kryžių. Mes dalyvaudavome galiniškėje grupėje.

Maldos pas kryžius būdavo atliekamos iškilmingai. Žmonėms apie saulėtekį susirinkus, visi suklaupdavo lauke pas kryžių. Pamaldas pradėdavo patsai Galinis. Pirmiausia keliais poteriais į Dievo Apvaizdą, paskui būdavo giedama psalmė „Dievas mūsų" ir Visų Šventųjų litanija. Toliau, giedodami bet kurią Švč. Panelės giesmę, visi eidavome pas Saulių kryžių. Čia vėl suklaupę pagiedodavome Švč. Panelės litaniją ir „Sveika, Karaliene". Maldos baigdavosi keliomis „Sveika Marijomis" už mirusius.

Po šitų maldų visi rimtai skirstydavomės namon pusryčių valgyti, o paskui – į darbą.

Pavasarį parlekia paukščiai. Jie laikosi tam tikrų švenčių. Vyturiukas parlekia per Šv. Kazimierą. Garnys pasirodo per Blovieščių (Švč. Panelės Apreiškimas). Garniui parlėkus, šeimininkė jau privalo duoti šeimynai pavakarių. Žiemą mat tebūdavo tris kartus valgoma. Tuo pat laiku ima gyvinėti ir pempė. Kielė pasirodo, kada artojas su žagre į laukus išeina, maždaug apie Šv. Jurgį. Kregždė parlekia per Šv. Kryžių (gegužės 3). Gegužės mėnesyje ima čiulbėti ir lakštingala, kukuoti gegužė. Pirmukart girdint gegutę kukuojant, reikia turėti

kišenėje pinigų, tai būsi turtingas. Jei gegutė užukukavo tuščia kišene, tai būsi vargšas.

Žmonės paukščių parlekiant laukia ir stropiai seka jų pasirodymo laiką. Paukščiai, ypač vyturiukas, per anksti parlėkė – ženklas, kad ilgas ir šaltas bus pavasaris. Jei anksčiau pasirodo garnys, pempė, ar kregždė – gražus bus pavasaris ir geri metai.

Garnys būdavo visų mylimas paukštis. Daugelis ūkininkų dėdavo ratą ant stogo kraigo ar keldavo į medį, norėdami, kad garnys susikrautų čia lizdą ir apsigyventų. Garnys apsigyveno – vadinasi, laimė.

Pavasarį pirmukart grįžtantis iš darbo artojas būtinai reikia aplieti. Tai atlieka merginos. Gėda merginoms, jei pareinantis iš lauko artojas nepavyko joms pastebėti ir aplieti. Negudrus vėl vyras, jei nemoka merginų apgauti ir ištrūkti neaplietas. Mat aplieti reikia, kol artojas dar neperžengė priemenios slenksčio. Jei bernelis jau priemenioje, tai lieti jį jau ne laikas.

Sekminės taip pat žymi pavasario šventė. Religijos atžvilgiu, kiek pamenu, šita šventė didelio įspūdžio žmonėms nedarydavo. Sekminės – tai Sekminės. Mat šitos šventės religinė reikšmė sodiečiams nėra per daug įmenama. Kas kita Velykos ar Kalėdos. Sekminės taip pat žymimos kai kuriomis naminėmis apeigomis. Pirmiausia, kaip kad visoj Lietuvoj, Sekminėms reikia namai papuošti žalumynais. Šitam tikslui būdavo vartojamos beržų šakelės. Tekdavo nukentėti mano geriems prieteliams – beržams pas šulinį, kuriuos aš anksčiau esmi minėjęs. Mat visoj mūsų sodyboj tuodu du beržu ir tebuvo. O iš miško vežti šiam reikalui beržų šakų – nebuvo mados. Juo labiau kad ir miškas nuo mano tėviškės buvo atstu per kokias tris mylias.

Sekminės būdavo ypač piemenų šventė. Jie jos laukdavo, skaičiuodavo dienas.

Gana ilgai prieš Sekmines piemenukai saugodavo tam tikrą ganyklos sklypą, Sekminpieve vadinamą. Čion pirmukart gyvuliai galima įsiginti tik Sekminių rytą. Jei pavasaris vėlyvas ir žolė neželia, tai piemenukams rūpestis, mat prasta būsianti Sekminpievė.

Iš vakaro prieš Sekmines piemenukai puošia gyvulius vainikais, iš medžių šakelių nupintais. Juo gražesni bus karvėms ant ragų uždėti vainikai, juo piemenukui didesnė garbė. Sekminių rylą piemenukui reikia kiek galima anksčiau į savo Sekminpievę gyvuliai išsiginti. Reikia jam būtinai stengtis kaimynų piemenis apkelti. Kas pirmutinis išsiginė – tam garbė, kas paskutinis – tam nelaimė: jis kitų piemenų bus spirgučiu pravardžiuojamas.

Per Sekmines pietų parginusį piemenuką šeimininkė privalo kiaušiniene pavaišinti; šeimininkas vėl privalo jam duoti sekminpinigių. Piemenukas, žinoma, gaudavo 15–20 kapeikų, bet tai jam būdavo dideli pinigai. Po Sekminių dar ilgą laiką piemenukai ištekdavo šnekos: kas pirmutinis išsiginė, kas gražiau buvo gyvulius pasipuošęs kas spirgučiu liko, kiek kas gavo sekminpinigių.

Devintinių (Dievo Kūno) šventė per didelio įspūdžio kaimiečiams taip pat, kiek pamenu, nedarydavo. Matyt, ir jos religinė prasmė kaimiečiams nelabai buvo suprantama. Devintinės – tai vaikų šventė. Mat per Devintines vaikai būdavo vedami „poterių mokytis", vadinasi, katechizuoti. Pirmutinės Devintinės, kurias aš pamenu ir per kurias man teko bažnyčioje būti, tokį tepadarė man įspūdį, kad „gatvėse kunigai, į lapus įsilindę, gieda". Suprask – Dievo Kūno procesija. Aš, iš bažnyčios parvažiavęs, vis pasakojau matęs kunigą Marmą, į lapus įsilindusį, giedant.

Per Devintines man teko „poterių mokytis". Nebuvo tai sisteminga katechizacija, kaip kad šiandien yra daroma. Devintinių oktavos dienomis motinos, būdavo, suveda vaikelius, o kunigai, kaip mūsų parapijoj, kartais keli, pasidalinę vaikelius grupėmis, klausia poterių. Kas moka poterius ir prisakymus, atsako į vieną kitą klausimą, tam būdavo duodama kortelė. Man, septynerių metų vaikui, tokie kvotimai teko atlikti pas kun. Dabrilą, tuo laiku vikarą Naumiestyje. Ko buvau klausiamas – šiandien jau neatsimenu. Tiek težinau, kad mane didesnieji gyrė: puikiai, girdi, atsakęs, geriau mokėjęs už kitus, didesnius. Kokia buvo pirmutinė mano išpažintis, taip pat šiandien nepamenu. Man rodos, kad ne puikiausia.

Apie Devintines moterėlės rinkdavosi įvairių žolių žiedus: mat jei jie esą nuskinti prieš Šv. Joną, tai esą „pamačlyvi".

Žymesnieji vasaros darbai, kaip antai mėšlavežis, rugiapjūtė, rudenį linamynis, pas mus būdavo atliekami su talka. Mums paprastai talkindavo Rudžių Daniliauskai, o mes – jiems.

Talkų apeigas esmi aprašęs, todėl čia jau to nekartosiu.

Turiu paminėti kai kurias vasaros šventes.

Didžiausi mūsų parapijoj atlaidai būdavo Šv. Petro ir Povilo. Žmonių Naumiestin tuomet tiek privažiuodavo, kad sunku būdavo vedančia į bažnyčią gatve praeiti. Po atlaidų paprastai būdavo vaišės. Pas mus viešėdavo grįždami iš Naumiesčio „girininkai", vadinasi, Griškabūdžio parapijos mūsų mamytės giminės. Kad jie gyveno šiek tiek arčiau girių, tai mes juos girininkais vadindavome. Mes vėl girininkus

atlankydavome ar per Šv. Oną, ar per „Didįjį atlaidą" (Atsimainymo), Griškabūdžio atlaidus, kuriuodu būdavo parankūs tuo, kad būdavo švenčiami sekmadienį. Mat liepos 26 dieną, kada esti Onos šventė, būdavo dideli atlaidai Alvite. Alvito Šv Ona būdavo laikoma stebuklinga, ir Alvitan per Šv. Oną suvažiuodavo žmonių daugybė iš gana plačios apylinkės. Eidavo ir važiuodavo su prižadais. Mūsų senoji tetutė taip pat buvo įsižadėjusi į Alvito Šv. Oną, todėl ir mūsiškiai ten paprastai važiuodavo.

Taip pat pažymėtina Visų Šventųjų šventė. Pati ta šventė nedarydavo zanavykams įspūdžio. Bet žmonėms dideliai būdavo reikšmingos Vėlinės. Yra tai visų mirusiųjų giminių paminėjimas. Mišių Vėlinių dieną visi neužsisakys, nes tai negalima. Ekzekvijas (zanavykai jas vadindavo zekvijomis) kiekvienas ūkininkas stengdavosi užsisakyti ar prieš Visus Šventuosius, ar po tos šventės. Bet per Visus Šventuosius ar Vėlines reikia už mirusiuosius melstis ir išmaldomis jiems padėti. Prieš Visus Šventuosius būdavo kepama tam tyčia duona iš geresnių miltų, duonaite vadinama. Taip pat būdavo tam tyčia skerdžiamas gyvulys – kiaulė ar bent avis. Į kleboniją būdavo vežama avis ar bent žąsis ir duonaitės kepalas. Be to, bent kepalas duonos ir apie pusę paskersto gyvulio reikėdavo išdalinti pavargėliams.

Naktis iš pirmosios į antrąją lapkričio dieną yra šventa. Tą naktį mirusiųjų vėlės po pasaulį vaikščiojančios. Kapinėse kai kam jos net pasirodančios. Todėl pasivėlinusiam keleiviui pro kapus keliauti net pavojinga, nes gali vėlių nusigąsti.

Rudenį būdavo daromos talkos. Mat samdininkai vyrai išsiderėdavo pasėlio, paprastai kartį (16 gorčių) avižų ar puskartę linų. Pasėlį samdininkas turi pats išsikulti. Iškuldavo jam talka. Šeštadienio vakarą iš viso kaimo sueidavo vyrukai su spragilais ir per 2–3 valandas pasėlį iškuldavo. Po darbo darbininkus reikėdavo pavaišinti bulviniais kukuliais, kurių prigamindavo tų namų merginos ir kokios 2–3 talkininkės. Paprastai atsirasdavo bent su armonika šioks toks muzikantas ir jaunimas po vakarienės vieną kitą valandą gražiai pašokdavo. Šitoms talkoms degtinė būdavo nevartojama. Gaidžiams giedant, visi gražiai skirstydavosi namon. Jokių nepadorių įvykių, Dieve saugok, per talkas nebūdavo. Padorumo dėsniai tuomet buvo šventas dalykas: jų laikydavosi ne tik senesnieji, bet ir jaunimas, kad ir niekieno nebūtų prižiūrimas. Tik vėliau, man esant seminarijoj, kai senieji papročiai geso, ėmė pasitaikyti per talkas nepadorių dalykų ir peštynių.

4. PRADŽIOS MOKSLAS

Anų laikų zanavyko supratimu, mokytis reikia dėl šių priežasčių.

1) Kiekvienas katalikas turįs mokėti Dievą garbinti. Vieno poterio čia neužtenka; katalikas turi mokėti skaityti Mišių maldas, paskaityti ir pagiedoti Rožančių ir „Adynas", iš knygų pasimelsti prieš išpažintį ir po išpažinties, prieš komuniją ir po komunijos. Tai yra būtina kiekvienam katalikui – vyrui ir moteriai. Todėl skaityti būdavo mokomi visi vaikai – berniukai ir mergaitės, tiek ūkininkų, tiek darbininkų sūnūs ir dukterys. Nemokančių skaityti jau anais laikais Zanavykuose būdavo labai nedaug.

2) Mokėti rašyti moteriai visiškai neprivalu, nes jinai nė vaitu, nė šaltyšium nebūsianti. Bet labai naudinga mokėti rašyti vyriškiui, nes jam bent šaltyšium gali tekti būti ir tuomet reikės mokėti paskaityti ateinančius iš valsčiaus ar teismo raštus. Pakliuvus kariuomenėn, vėl bus gera, jei pats mokėsi namon laišką parašyti. Todėl pas daraktorius berniukai būdavo pramokomi bent kiek rašyti, žinoma, jei pats daraktorius rašyti moka, nes daug būdavo ir nemokančių.

3) Didesnis mokslas tėra reikalingas tam, kas į kunigus rengiasi. Į kitokius „ponus" zanavykai savo vaikų nerengdavo: jie mat nenorėdavo, kad jų vaikai būtų „lupikai". Pradžios mokyklas, kurių tebūdavo daugiausia po vieną valsčiuje, lankydavo bemaž vien tik ūkininkų vaikai, kurie vėliau eidavo į gimnaziją. Tiesa, ne visi pradžios mokyklos mokiniai pakliūdavo į gimnaziją. Mat, leidžiant į pradžios mokyklą, kartais būdavo bandoma, ar seksis mokslas. Nesiseks, vaike, eik kiaulių ganyti. Pradžios mokyklose mergaičių bemaž visiškai nebūdavo. Kam joms ta mokykla? Juk jos kunigais nebus.

Vėliau jau imta leisti į mokyklas, kad vaikai pramoktų bent kiek rusiškai, tai būsią lengviau kariuomenėje tarnauti. Todėl ėmė lankyti mokyklas ir darbininkų vaikai.

Pirmieji mano mokytojai buvo tėvas ir motina. Pradėjo mokyti labai mažą, gal kokių penkerių metų vaikpalaikį. Mat aš buvęs geros galvos, bet ką įsitėmydavęs ir gerai nupasakodavęs, tai galįs ir mokytis.

Mokytis, prisipažįstu, aš labai nemėgau. Man rūpėdavo nubėgti į kluonus, į tvartus pažiūrėti, kaip šeimyna dirba, kaip gyvulius šeria; rūpėjo nubėgti ant Nenupės su kaimynų vaikais pačiužinėti, o čia sėdėk lyg pririštas prie „lementoriaus".

Mokymo metodas buvo senoviškas. Pirmiausia reikėjo išmokti pažinti raides. Jose buvo vienas lenkiškas alfabetas, kai kurios raidės

lietuvių kalbai ir visai nereikalingos. Taip antai mes, vaikai, kaldavome *ą (on), bė, cė* ir t.t. Sunkiausias man būdavo garsas *s*. Aš jį graudžiai esmi apraudojęs. Jis man įstrigo į galvą lik tuomet, kai tėvas man priminė, kad tai pirmoji mano pavardės raidė.

Išmokęs pažinti raides, ėmiau „slebizuoti": *bė, a = ba, bė, ė = bė* ir t. t. Slebizavau vis vesdamas eilutę „zacipulka" (supr. – discipulka). Pirmiausia tam tikrą skiemenų skaičių perslebizuodavau su tėvu ar motina, toliau pats vienas balsiai kartodavau tai tol, kol neįprasdavau sklandžiai perslebizuoti. Išmokęs vieną lekciją, eidavau pas tėvą ar motiną jos „išduoti". Toliau užduodavo man kitą ir t.t. Suprantamas dalykas, koks nuobodus mažam tas darbas, kokia kankynė!

Taip reikėdavo išeiti visas „lementorius". Išmokus slebizuoti, tas patsai elementorius būdavo kartojamas žodžiu. Vadinasi, jau būdavo skaitoma tiesiog, ne slebizuojant.

Kiek pamenu, pirmą žiemą aš išėjau visą elementorių – ir slebizuodamas, ir žodžiu. Per vasarą, žinoma, bemaž viską užmiršau. Kitą žiemą vėl reikėjo nuo pradžių pradėti. Bet kartojant jau daug lengviau ėjo, todėl tą žiemą jau iš knygų išmokau skaityti ryto, vakaro ir Mišių maldas. Tą pačią žiemą tėvas išmokė mane kreida ant stalo raides ir „numeriukus" parašyti.

Trečią žiemą jau turėjo prasidėti rimtasis mano mokslas. Iš pat rudens kaimo dėdės ėmė tartis dėl daraktoriaus. Pats, girdi, vaikų taip neprižiūrėsi, kaip tam tyčia pasamdytas daraktorius. Čia tėvai gyrė savo buvusį daraktorių Teleišą. Jis per vieną žiemą vaikus puikiai iš knygų išmokydavęs. Bet ir prižiūrėdavęs. Per visą dieną ne tik vaiką išdykauti laukan neišleisdavęs, bet ir už kiekvieną pasižvalgymą, nuo knygų akių nukreipimą smarkiai bausdavęs. Man girdint tėvus kalbant apie tokį daraktoriaus idealą, šiurpuliai per kūną ėjo. Sunku buvo mokytis prie tėvų, o kas bus, kai paims į nagą svetimas daraktorius?

Daraktorių prirodijo Starkai. Buvo tai kažink koks tolimas jų giminietis, Antanas Totoraitis iš Žygiškių kaimo, Griškabūdžio parapijos. Kaip iš viso zanavykai mėgsta žmones netikrąja pavarde vadinti, Totoraitis buvo žinomas Rugieniaus vardu. Rugienius buvo ėjęs gimnazijos mokslus, toliau yra buvęs Varšuvos dvasininkų seminarijoj. Iš ten, kaip žmonės kalbėjo, buvęs pavarytas. Vienas Rugieniaus dėdė kunigas būtinai norėjęs iš jo padaryt į kunigą, taigi išgabenęs net Romon. Bet Rugienius ir Romoj neliko kunigu. Kodėl jis neliko kunigu, žmonės įvairiai kalbėdavo: vieni sakydavo, kad Rugienius mėgdavęs gražiąją lytį, kiti – kad buvęs ne viso proto. Man rodos, kad ši pastaroji nuo-

monė buvo teisinga, nes Rugienius, pusėtinai pamokytas, būtų galėjęs gauti bet kokią vietą, kad ir liaudies mokytojo. Tuo tarpu kol buvo jaunesnis, jis vargdavo po žmones bedaraktoriaudamas, O į senatvę valkiodavosi po pažįstamus kunigus ir žmones išmaldos prašydamas. Kadangi dėvėdavo juodą rūbą, dažniausiai iš kokio kunigo gautą ilgą švarką, tai žmonės vadindavo Rugienių ponišku ubagu.

Daraktorių samdydavo susitarę keli kaimo ūkininkai, kurie turėjo vaikų mokytis. Šiuo žygiu susitarė samdyti daraktorių mano tėvas, Galinis, Starkus ir Karklinis. Iš mūsų namų į būsimąją mokyklą buvova kandidatais aš ir kokiais septyneriais metais už mane vyresnis mano motinėlės brolis Juozas Gustas. Galinis turėjo dar neišmokytą savo jauniausiąjį brolį Julijoną (Zanavykuose – Ulijoną), jau gerą pusvyrį. Starkai leido mokytis savo Mataušą (Zanavykuose – Matijušą), jau taip pat gerai paūgėjusį, ir Justiną, maža ką didesnį už mane. Karkliniai leido mokytis vyriausiąjį savo sūnų Joną, maždaug mano vienmetį. Visoj šitoj mokykloj aš buvau ir ūgiu, ir amžium mažiausias.

Daug man buvo rūpesčio, kol neprasidėjo daraktoriaus darbas. Ypač rūpėjo, kas per žmogus tasai būsimas mano mokytojas: ar piktas, ar bara, ar muša? Pagaliau atėjo tasai su baime laukiamasis laikas. Vieną šventadienį tėvai parsivežė, iš miesto Rugienių, įeinantį į grinčią aš jį visą peržvelgiau nuo galvos lig kojų. Buvo tai vidutinio ūgio ir amžiaus vyras. Gal tuomet kokių 40 melų. Su barzda, kas tais laikais kaimo žmonėms buvo labai nepaprasta. Mat ponas. Barzda buvo gana trumpai nukirpta, rusvai juoda. Ant akių buvo tamsūs, mėlyni akiniai, kas taip pat būdavo retenybė. Tai ir visos Rugieniaus poniškumo žymės. Šiaip jis buvo apsitaisęs kaip visi ano laiko kaimiečiai: žieminė kepurė su atvartais, dvejokai (sermėga ir skranda), batai ilgais aulais.

Rugienius, įėjęs į grinčią, kaip ponui pritinka, nusiėmė kepurę, iš po kurios žybtelėjo iš pryšakio apyplikė galva, nusivilko viršutinį rūbą ir atsisėdo ant galinio suolo. Mane motinėlė tuoj pastūmėjo pasveikinti „poną". Sveikindamas arba teisingiau pasakius bučiuodamas „ponui" ranką, pamačiau ant pirštų du dideliu geltonu, turbūt auksiniu žiedu, kas taip pat anais laikais derėjo tik ponams. Rugienius paklausė: „Tai mano mokinys?" – ..Taip, taip", – atsakė motinėlė. Rugienius paglostė man galvą. Na, manau, tas daraktorius nėra toks baisus, kaip man rodėsi. Tik nepatiko man, kad su barzda. Juk jis ne žydas. Kai Rugienius prašneko, pastebėjau, kad jis garsą „s" taria neaiškiai, lyg kad pusiau „š". Balsas buvo neskaidrus, lyg gergždžiantis, kas taip pat nemalonų darė įspūdį.

Rytojaus dieną prasidėjo mokslas. Buvo sutarta, kad daraktorių maitins ūkininkai paeiliui po savaitę už kiekvieną mokinį. Kur gyvena daraktorius, ten turi būti ir mokykla. Mokydavomės toj pačioj grinčioj, kurioj moterys verpia ar siuva ir visa šeimyna gyvena. Aišku, kad mokyklai vieta nelabai patogi.

Kadangi mes pradėjome maitinti daraktorių, tai pirmąją dieną vaikai susirinko pas mus. Pats ponas daraktorius atsisėdo gale stalo, vaikus susisodino apie stalą: arčiau savęs mažesniuosius, didesniuosius toliau.

Mokymo metodas ir pono daraktoriaus nė kiek nebuvo geresnis, kaip kad anksčiau esmi minėjęs. Ir daraktorius tuos, kurie dar nieko nemokėjo, pradėjo mokyti nuo raidžių pažinimo ir slebizavimo. Ir daraktorius kartu su kiekvienu mokiniu lekciją perslebizuodavo ar perskaitydavo, toliau liepdavo pačiam, atsisėdus prie stalo, tol slebizuoti ar skaityti, kol eis sklandžiai. Pasijutęs jau galėsiąs „lekciją išduoti", turi mokytojui pareikšti. Jis išklauso ir užduoda kitą lekciją. Žinoma, jei gerai išdavei. Jei blogai, tai gausi į kaktą spraktų, ir tą pačią mokytis toliau. Juo greičiau mokinys pasireiškia galįs išduoti lekciją, juo geriau.

Be spraktų, kuriais gana apsčiai vaišindavo mus ponas daraktorius, kai kada liepdavo mažiukui už plaukų pacypinti kokį dičkį, kuris ar neramiai sėdi, ar lekcijos nesugeba išmokti. Man gana dažnai tekdavo šitokia mažo budelio rolė. Aš ja didžiuodavausi, bet, prisipažįstu, pešdavau draugus nelabai smarkiai. Kartais ir ant manęs rikteldavo ponas daraktorius: „Pešk smarkiau!"

Daugiausia pykdavo daraktorius ant Karklinuko. Mat jis, vargšas, neištardavo kai kurių garsų, *s, š, k, c, č* Karklinukas tardavo kaip *t*. Taigi daraktorius būtinai norėjo išmokyti tą vaiką visus garsus tinkamai ištarti. Daraktorius pyko, davė spraktų, liepė vaikiną pešti – niekas negelbėjo. Jis ir užaugęs geriau nekalbėjo.

Aš pas daraktorių lietuviškai skaityti bemaž nesimokiau, nes buvau tėvų išmokytas. Užtat tuojau pradėjau mokytis rusiškai. Žinoma, tik skaityti. Ir nieko nesuprasdamas. Metodas buvo tas pats: raidžių pažinimas, slebizavimas. Kaip lietuviškai besimokant man teko apraudoti garsą s, taip rusiškai – *ж*. Ypač sunku šią raidę man buvo parašyti, už tai gavau iš pono daraktoriaus nemaža spraktų.

Noriu pasakyti, kad nė vienam iš mūsų tėvų nė į galvą neparėjo liepti mus mokyti lenkiškai. Ir pats Rugienius to mokslo nesiūlė, kad ir daug geriau mokėjo lenkiškai kaip rusiškai. Mat Zanavykus lenkinimo srovė buvo palietusi labai silpnai.

Kiek geresnis buvo Rugieniaus rašymo mokymo metodas. Pirmiausia mūsų daraktorius neduodavo mums rašyti ant jokių akmeninių lentelių, nes, pasak jo, pasidarys sunki ranka ir toks jau niekados gražiai nerašysiąs. Tai mūsų tėveliams nepatikdavo, nes jiems atrodė, kad vaikai nereikalingai darką popierių, kurį juk reikia pirkti. Daraktorius liepdavo mums rašyti žąsies plunksna, nors tuomet buvo jau ir plieninių plunksnų. Mat plunksna juo minkštesnė, juo geriau: tuo būdu išlavės mokiniui lengva ranka.

Rugienius pradėjo mus mokyti rašyti ne raides, tik lazdeles, kabliukus, vąšiukus. Tas metodas, žinoma, buvo protingas. Bet jis mūsų tėvams nepatikdavo. Kam, girdi, gaišti? Reikia iš karto rašyti „literas ir numerius". Bet Rugienius užsispyręs laikėsi savo.

Rugienių mūsų tėvai iš viso peikdavo. Jis iš ryto ir vakaro bemaž nesimeldžiąs. Vaikus poterių taip pat nemokąs. Teleiša, girdi, ir prieš lekcijas ir po lekcijų su vaikais sukalbėdavęs ištisą poterių. Rugienius to nedarydavo. Su Rugienium, girdi, negalima esą rimtai pasikalbėti; jis mėgstąs kalbėti tik apie merginas. Rugienius per daug rūkąs. Ir iš tikro mūsų daraktorius bemaž išvien rukydavo, žinoma, poniską tabaką. Nuolat sukdavo „bankrotkes" ir kišdavo į „sigarnyčią". Nuo to net jo pirštai buvo parudavę.

Peikiant Rugienių mes nuolat girdėdavome, nes tėvai, nuo mūsų to neslėpdavo. Taigi Rugieniaus mes ir negerbdavome, tik bijodavome jo spraktų.

Tiesą pasakius, Rugienius mūsų ir neauklėjo; jis tebuvo daraktorius ir daugiau nieko. Jokio dorinančio ar papročius švelninančio žodelio mes iš jo negirdėdavome.

Kol daraktorius gyveno pas mus, tai dar buvo pusė vargo. Bet kai jis persikėlė pas Starkus, kurie gyveno nuo mūsų gerą kilometrą atstu, tai man jau buvo tikras vargas, nes septynerių metų vaikpalaikiui saulei tekant tekdavo mokyklon nueiti ir vakare temstant pareiti. Kartais reikdavo eiti pusėtinai šąlant ir bristi per pusnynus. Pietų mes namon neidavom, pavalgydavome ten, kur mokydavomės, nes juk visi buvome giminės.

Pas Rugienių teko man išvargti dvi žiemas. Tas laikas praėjo man be jokios naudos. Ir ko aš pas daraktorių išmokau? Lietuviškai skaityti jau buvau pirma išmokęs iš tėvų. Šiek tiek parašyti taip pat buvo išmokęs tėvas. Tiesa, pramokau skaityti ir rašyti rusiškai, bet nieko nesuprasdamas. Visas Rugieniaus nuopelnas, kad bent kiek pataisė mano kaligrafiją. Visą pas Rugienių išbūtą laiką laikau visai nenau-

dingai praleistu. Tokių valandų mano gyvenime yra buvę ir daugiau. Jų šiandien atsigailėti negaliu. Ir už tai neturiu ko kaltinti, nes mano tėveliai darė, kaip išmanė, man gera norėdami.

5. NAUMIESČIO MOKYKLA

Į Naumiesčio mokyklą aš gerokai pasivėlinau. Kad tuo laiku, kai nenaudingai vargau pas Rugienių, jau būčiau buvęs Naumiesčio mokykloj! Bet mano tėveliai ilgai neišdrįso manęs leisti Naumiestin. Mat vasaromis reikia ganyti, piemenys esą brangūs. Tai viena. Antra, mūsų ūkis buvo ne per didžiausias, be to, dar reikėjo mokėti dalis, tai tėvai bijojo prasidėti su mokslais, nes paskui galį neištesėti.

Leisti mane mokyklon tėvus prikalbino Piečiškių tetutė, Petronėlė Vilkaitienė, tikra mano tėvo sesuo. Ji, girdi, esanti našlė, vargo turinti nemaža, vis dėlto leidžianti Naumiesčio mokyklon net du savo sūnu: Jonuką ir Juozuką. Ji galinti ištesėti dviem, tai mano tėvai man vienam tikrai ištesėsią.

Čia turiu pasakyti, kad zanavykams net Naumiesčio mokyklon leisti vaikus atsieidavo gana brangiai. Mat Naumiestis nuo mūsų 12 km atstu. Vaikas iš namų neis, reikia jis „ant stancijos" atiduoti. Tiesa, vaikams maistas būdavo vežamas iš namų produktais. Bet duoti vis tiek reikdavo gana daug.

Galų gale tėvai paklausė Piečiškių tetutės ir ėmė ruošti mane mokyklon. Pirmiausia reikia vaikas aprengti. Pavadino kriaučių. Tas pasiuvo man naują sermėgą ir kitų drabužių. Drabužiais džiaugiausi, bet iš namų važiuoti per daug nenorėjau. Mokslo nebijojau, nes jis man sekėsi. Net ėmiau jau šiek tiek nusivokti dėl mokslo naudos, nes buvau jau vienuoliktų metų vaikpalaikis. Bet man rūpėjo ir skaudu buvo, kad reikės skirtis su namiškiais.

Pagaliau atėjo diena, kuri nulėmė visą mano gyvenimą. Buvo tai 1877 metų spalio 15 diena. Tą dieną kaip tik Slabaduose buvo Šv. Teresijos atlaidai. Mes paprastai į juos eidavome. Šiuo žygiu atlaidai man nerūpėjo. Naumiestin paprastai važiuodavome kitais keliais. Bet kad tais metais buvo gana šlapias ruduo, tai važiavome per Slabadus, nes ten keliai sausesni. Daug mano draugų ir pažįstamų ėjo į Slabadų atlaidus, o mane tėvai vežė mokyklon. Žinau, kas buvo, nežinau, kas manęs laukia, todėl buvau labai nusiminęs. Viena tik buvo neabejoti-

na, kad nuo šios dienos aš namieje tebūsiu tik svečias. Kaip ilgai? Gal ir visą amžių. Ta mintis mano širdį lyg kad peiliais varstė.

Naumiestyje (Šakių apskr.) stancija jau iš anksto buvo paruošta. Mano stancija buvo pas Pozažeckius, kurie gyveno savo namuose, šalia klebonijos špitolės*.

Pozažeckiai buvo tolimi mūsų giminaičiai iš tėvo pusės. Iš kur tokia lenkiška pavardė – sunku pasakyti, nes mes nieko bendra su lenkais neturime. Gal seniau buvo koks Užupis? Užupių Zanavykuose yra.

Pozažeckių šeima buvo gana didelė: abudu seniai Pozažeckiai, jaunieji ir jųdviejų du maži vaikiukai.

Senis Pozažeckis nuo senų senovės buvo Naumiestyje šaltkalvis. Jis Sliesoriaus vardu buvo žinomas ne tik Naumiestyje, bet ir visoj apylinkėj. Senis Pozažeckis buvo pamaldus žmogus ir daug patarnaudavo bažnyčioje: ruošdavo Velykų Grabą, nešdavo baldakimą ir t.t. Kai 1872 ar 1873 metais Seinų vyskupas Vežbovskis lankė Naumiestį ir davė vaikams Sutvirtinimo sakramentą, tai senis Pozažeckis buvo visiems kūmas. Ir mane, dar mažą vaikpalaikį, tuomet tėvai privedė prie sutvirtinimo, taigi senis Pozažeckis buvo mano sutvirtinimo tėvas.

Jaunąjį Pozažeckį, kurio vardas buvo Vincentas, tėvas buvo pasiuntęs Varšuvon geriau išmokti šaltkalvio amato. Vincentas Pozažeckis iš tikro buvo neblogas šaltkalvis. Jis visuomet buvo darbu užverstas. Pas Pozažeckį gana iš tolo atvažiuodavo vaikinai šaltkalvystės mokytis.

Jaunasis Pozažeckis buvo gražus vyras, dideliais ūsais, stačiomis, drąsiomis akimis, tiesia klasiška nosia ir labai tankiais, gana tamsiais plaukais, kuriuos visuomet trumpai kirpdavo.

Jaunasis Pozažeckis turėjo moterį iš Griškabūdžio par. (dabar Paluobių), Seneckaitę, dabartinio mano švogerio Leonardo Tulauskio tikrą tetą. Kiek Pozažeckis buvo gražus, tiek jo moteris negraži, tačiau simpatiška žmonelė.

Jaunuosius Pozažeckius mes vadindavome „ponia", „ponu", senuosius – „džiadžiu", „babune".

Visa Pozažeckių šeima buvo dora ir tikrai katalikiška. Apie jaunąjį Pozažeckį kalbėdavo, kad jis išėjęs mėgstąs išgerti ir kortomis palošti; mes tačiau jo girto niekad nesame matę ir jokio papiktinimo iš jo nepatyrę. Atbulai: jaunasis Pozažeckis mums būdavo labai nuoširdus, ką bloga pamatęs, gražiai mus įspėdavo, už gražius darbus pagirdavo,

---

* Šiandien tų namų jau nė ženklo nebėra, nes sudegė, o daržą, ant kurio jie stovėjo, nupirko prel. Olekas ir pridėjo prie klebonijos daržų.

išbučiuodavo. Kartais iš mūsų pasijuokdavo, bet tie juokai būdavo švelnūs, malonūs. Mėgdavo mums pranašauti ateitį: jei vaikas geras, tai jis būsiąs kunigėlis. Čia Pozažeckis neužmiršdavo priminti, koks aukštas, koks garbingas kunigo luomas, kokie dideli, šventi kunigo uždaviniai. Pozažeckių namuose iš viso apie kunigus būdavo kalbama su didžiausia pagarba.

Pozažeckiai tarp savęs kalbėdavosi lenkiškai, bet visi lygiai gražiai mokėjo ir lietuviškai. Jokios paniekos lietuvių kalbai iš jų man neteko pastebėti. Mus, vaikus, Pozažeckiai pratindavo kalbėti lenkiškai, nes juk šviesesnis žmogus turįs mokėti lenkiškai. Taigi pas Pozažeckius mes nejučiomis išmokome lenkiškai. Tikroji mūsų globėja Pozažeckių namuose buvo senoji Pozažeckienė, „babunė".

Buvo tai gražus senos motinos, tikros katalikės tipas. Babunė buvo nedidelio ūgio, jau truputį palinkusi senelė. Ant žilų jos plaukų visada būdavo baltas, visada tyras nuometėlis (čepčius), po smakru surištas kokardos forma. Namieje babunė visada nešiodavo taip pat baltą švarią prijuostę. Senutės veidas kad jau ir buvo raukšlėtas, bet simpatingas. Iš po gana plačios kaktos spindėjo dar gyvos, didelės, protingos, drąsios, bet ir malonios akys.

Nežinau, kaip kiti vaikai, bet aš instinktyviai jaučiau, kad tą senutę reikia gerbti ir jos klausyti. Senoji Pozažeckienė jau seniai ilsisi šventoj žemelėj, bet jos paveikslas man ir šiandien kaip gyvas stovi prieš akis. Aš miniu ją su pagarba ir meldžiuosi už ją, tik gal ne tiek, kiek jinai yra verta. Tos senutės įtaka mano sielai buvo labai naudinga, ir šiandien tenka man gailėtis, kad per vėlai patekau į tos gerosios babunės globą ir kad ne visuomet eidavau jos nurodymais.

Kada babunė keldavosi, mes nematydavome. Tiek težinau, kad pirmutinis jos ryto darbas būdavo nueiti bažnyčion šv. Mišių išklausyti. Žiemą, kai vadinamoji primarija bažnyčioje būdavo laikoma dar tamsoje, senoji Pozažeckienė nešdavosi savo žvakę su žibintuvėliu, kad būtų patogu iš knygų melstis.

Iš bažnyčios parėjusi, senutė, savo baltu nuometėliu ir prijuoste pasipuošusi, ateidavo su mumis pasisveikinti. Pirmiausia pagarbindavo, paskui paprastai lenkiškai pasakydavo: „Labą rytą, vaikeliai". Mes skubiai atsakydavome ir bėgdavome babunei rankos pabučiuoti. Vargas tam, kurį babunė rasdavo dar miegantį ar nesipraususį. Tokiam senutė pasakydavo ilgą pamokslą: kaip negražu savo kūnui pataikauti, kaip protingas žmogus privalo stengtis kartu su paukšteliais, kurie anksti keliasi, pabusti ir į Dievą pakelti savo širdį, kokią nelaimę taiso

žmogui tinginiavimas ir t.t. Senoji Pozažeckienė jokių aukštų mokslų nebuvo ėjusi, tačiau, kaip šiandien suprantu, visai neblogos jos būta pedagogės.

Babunė mokėdavo mus, reikalui esant, ne tik pamokyti, pabarti, bet ir pagirti. Pusryčius ji mums anksčiau pagamindavo ir liepdavo, einant į mokyklą, užeiti bažnyčion Mišių išklausyti, bent pasimelsti, jei jau nedaug telieka laiko.

Noromis lankančius bažnyčią vaikus babunė visuomet girdavo, glostydavo, jais džiaugdavosi. Bet didžiausias jos būdavo džiaugsmas, kai kuris vaikas Mišioms tarnauti išmokdavo. Kas tai per laimė, kai žmogus galįs aktingai dalyvauti Viešpaties Jėzaus Aukos pakartojime! Kai vaikas pirmukart Mišioms tarnaudavo, eidavo ji pati tų Mišių klausyti ir kitiems vaikams liepdavo eiti. Sugrįžusi iš bažnyčios, vaiką išbučiuodavo ir padarydavo pastabų, kas patarnaujant negerai buvo padaryta.

Ir šiaip babunė mus gražiai pamokydavo. Išgirdusi iš vaikų bet kokį netinkamą žodį ar pamačiusi ne visai švarų jo poelgį, babunė tuoj išpoškindavo pamokslą. Taip kalbėti ar daryti tegali, girdi, tik tamsūs kaimo berniokai. Jus, girdi, esate mokiniai, tėvai jus ne tam atvežę, kad čia pliauškimų ir bjaurių darbų mokytumėtės. Pagaliau vaikai neprivalą užmiršti, kad Dievas visa ką mato ir girdi.

Parėjus iš mokyklos, einant į kambarį, visuomet reikdavo pagarbinti. Taip pat reikdavo pagarbinti parėjus iš bažnyčios po šv. Komunijos. Šita proga pasinaudodama, babunė vaiką taip pat gražiai pamokydavo. Vaikas dabar esąs laimingesnis už angelą: angelas gali džiaugtis tik regėdamas Viešpatį, o žmogus, priėmęs šv. Komuniją, savo širdyje turi Išganytoją. Komunijos diena esanti šventa ir vaikas privaląs ją šventai išgyventi. Dieve saugok, jei babunė pamatytų vaiką šv. Komunijos dieną per daug siaučiantį ar ką negražaus darantį, išgirstų netinkamai kalbantį!

Savo pastabas babunė darydavo mums per daug nesikarščiuodama, kalbėdavo iš širdies, dažnai apsiašarodama.

Po kiekvieno valgio mes turėdavome eiti padėkoti babunei ar jai kur pasišalinus – jaunajai poniai.

Babunė prižiūrėdavo, kad apie aukštesniuosius žmones – apie savo mokytojus, miesto valdininkus, ypač kunigus – mes kalbėtume su pagarba. Dieve saugok, nebuvo galima pasakyti: Dabrila (religijos mokytojas), tik – kunigas Dabrila; ne Užupis, (mūsų mokytojas), tik – ponas Užupis. Ir iš viso babunė drausdavo apie žmones, ypač apie vyresniuosius, kalbėti.

Trumpai tariant, senoji Pozaželckienė labai sąžiningai ir sumaniai ėjo vaikų globėjos pareigas. Ji auklėjimo dalykuose puikiai pavadavo mūsų tėvus, savo išmintimi ir tikrai krikščioniška dvasia net pralenkdama juos. Aš turiu atvirai prisipažinti, kad iš senosios Pozaželckienės daugiau esmi išmokęs kaip tėvų namuose.

Iš pačių Pozaželckių, kaip esmi minėjęs, mes, vaikai, nieko bloga nesame matę. Vis dėlto ir čia būta papiktinimų.

Pas Pozaželckius buvo tarnaitė. Jinai buvo netekusi vainikėlio. Prarado jį bedraugaudama su pasienio sargybiniais kareiviais, Mat ta mergelė, kaip kad daug kitų, lengvos duonos beieškodama, ėmė verstis kontrabanda. Čia tai ji ir neteko dorybės. Augindamasi mergaitę, toliau jau negalėjo verstis savo amatu, todėl ėjo tarnauti. Pozaželckiai ją pasiėmė turbūt todėl, kad tokiai reikėjo mokėti mažesnė alga.

Ta ištvirkusi mergina blogą darė mums įtaką. Jau vien todėl, kad ji buvo netekusi vainiko, netiko būti ten, kur auklėjami vaikai. Be to, Marikė, kaip mes ją vadindavome, ponams negirdint ir nematant, mėgdavo papliaukšti ir su šaltkalvio gizeliais paflirtuoti Mes, vaikai, tai girdėdavome ir matydavome. Bet buvo ir dar blogiau. Vasarą mes visi – vaikai ir gizeliai – eidavome gulti ant aukšto, nes kambariuose būdavo ankšta ir tvanku. Šalia mūsų lovelių būdavo ir ponų gizelių lovos. Ant kito tų pačių namų aukšto galo gulėdavo su savo mergaite Marikė. Ji vieną gizelį stačiai viliote viliodavo pas save. Mes tai žinojome.

Šiaip gana budri babunės akis šių dalykų nepastebėjo. Mat Marikė babunės akyse mokėjo būti labai dora ir kukli, labai apgailestaujanti dėl savo nuopuolio. Babunė, nieko bloga nemanydama, ateidavo ant aukšto tik mūsų nuraminti, kai pradėdavome per garsiai šūkauti ar bildėti. Subarusi mus, vėl lipdavo žemyn.

Ponai gizeliai, kurių pas Pozaželckį būdavo 2–4, iš viso darydavo blogą mums įtaką: ir jie mėgdavo papliaukšti, kartais negražiai pasielgti.

Čia tai tėvams ir auklėtojams gali būti pamokymas, kaip jų akis turi būti budri, kaip jie turi matyti ir stengtis pašalinti visa, kas galėtų kenkti auklėtinių dorai. Kartais nepastebima pašalinė įtaka vaikams iš pamatų griauna visa tai, ką auklėtojai taip rūpestingai stato.

Be Pozaželckių, prie tos pačios bažnytinės gatvės buvo kitos dvi mokinių „stancijos“: Skirgailos ir Petrienės.

Skirgaila buvo stalius, pas jį nedaug mokinių tebūdavo.

Petrienė – tai buvo paprasto kaimo siuvėjo Petro Dielininkaičio žmona. Ji buvo daug senesnė už savo vyrą. Buvo tai bevaikių šeima, kurios bemaž visas verslas ir buvo mokiniai laikyti. Petras, tiesa, neva siūdavo, bet gal daugiau išleisdavo kaip uždirbdavo, nes žmogelis mėgdavo išsigerti.

Petrienė buvo konvertitė iš Liuterio tikybos. Kad ir prasčiokė, bet labai dora ir pamaldi žmona. Visa nelaimė, kad Petrienė, būdama vokiečių kilmės, labai prastai kalbėjo ir lietuviškai, ir lenkiškai, per tai buvo juokinga.

Petrienė visuomet turėdavo daug mokinių, gal daugiau kaip Pozažeckiai. Kaip Petrienė savo mokinius auklėdavo, aš nežinau. Tiek teturiu pasakyti, kad mes, pozažeckiniai, palyginus su Petrienės auklėtiniais, laikydavome save aristokratais ir didžiuodavomės tuo, kad esame pas Pozažeckius, ne pas Petrienę. Ne kartą pašešupyje vieni su kitais gana smarkiai kovodavome. Tokias kovas mėgdavome pakartoti, ypač žiemą, sniego gniūžtėmis. Čia turiu prisipažinti, kad Petrienės auklėtiniai dažnai mus nugalėdavo, nes jų kartais būdavo ir daugiau, ir didesnių.

Iš šiandien žinomų žmonių pas Petrienę buvo Juozas Stanaitis, buvęs Lietuvos kariuomenės vadas, jo brolis inžinierius Pranciškus Stanaitis, Justinas Zubrickas (Turčinskis), buvęs valstybės kontrolierius, ir kt.

Pas Pozažeckius aš radau minėtuosius savo pusbrolius Vilkaičius, savo tėvo pusbrolį, vadinasi, man jau dėdę, Gudaičių Stankevičių (Rizą) Bonifacą. Kitais metais mums pribuvo naujų draugų: Antanas Stankevičius, Bonifaco brolis, Jonas Valaitis (Kailius) iš Raugalų kaimo (mirė tapęs kunigu), Bajoraičių Jonas Račiūnas (mirė tapęs gydytoju), Lauckaimio Tupčianskas Juozas (vaistininkas ūkininkas) ir Vincas Dargis (šiandien vienuolis marijonas). Vėliau mes bemaž visi atsidūrėme Marijampolės gimnazijoj.

Naumiesčio mokykla buvo dviklasė, vadinasi, penkių skyrių arba penkerių metų kurso: trejų metų kursas pirmoje klasėje ir dvejų – antroje. Mūsų valsčius savo mokyklos neturėjo, todėl naumiestiškė buvo kartu ir mūsų valsčiaus mokykla. Jai išlaikyti dėdavo pinigus miestas ir mūsų valsčius.

Ta mokykla neturėjo nė savo namų, talpinosi samdytuose namuose. Man pradedant eiti mokslą, Naumiesčio mokykla buvo Meištuose (Naumiesčio priemiestis), Lesnistvos dvaro pono Kristupavičiaus (Krzysztofowicz) namuose. Tie namai buvo pirmutiniai dešinėje pusė-

je važiuojant iš Naumiesčio per Šešupės tiltą. Namai stovėjo ant aukšto kalnelio. Pro juos šiaurės link ėjo plentas iš Naumiesčio į Šakius. Prieš mokyklą kitoj plento pusėj buvo didelė mūro karčema, prie kurios visuomet sėdėdavo žydė su pyragais.

Nuo mokyklos gražūs buvo reginiai. Čia vingiuojanti Šešupė su gražiu aukštu mediniu tiltu. Toliau – raudonais stogais miesto namai. Į vakarų pusę – klebonijos sodas, už jo – didžiulė, dviem aukštais bokštais bažnyčia. Dar toliau – Širvintos įtaka į Šešupę, gausiai apžėlusią karklų krūmais, su taip pat apžėlusia sala viduryje upės. Dar toliau už upės ir žalių pievų – raudonuoja Širvintos miestelis su aukšta, gotiško stiliaus, dviem smailais bokštais liuteronų bažnyčia. Reginys nepaprastai gražus!

Kad mokykla buvo Meištuose, buvo ir neparankumų. Pirmiausia negerai buvo, kad čia pat, prieš mokyklą, buvo karčema, iš kurios ne kartą mes matydavome išeinant jau gerokai įkaušusių. Šakių plentas – tai didžiausias kelias į Naumiestį. Čia pas Šešupės tiltą susibėga keli dideli keliai: vieškelis nuo Griškabūdžio ir Rūdos, vieškelis nuo Slavikų ir plentas nuo Šakių–Sintautų. Pro mūsų mokyklą plentu nuolat bildėdavo. Mes bemaž visi gyvenome mieste. Eidami iš mokyklos, ant tilto susitikdavome ypač daug grįžtančių iš miesto vadinamųjų girininkų, kurie, pardavę mieste malkas, važiuodavo namon, kartais pusėtinai įkaušę. Vienas mūsų draugas kartą pakliuvo po girto girininko rogėmis, kurios vargšą vaiką gerokai pavilko. Vaikas ant tilto liko pusgyvis, o girininkas pabėgo.

Gal dėl šitų priežasčių mokykla vėliau buvo perkelta į patį miesto pietų kraštą, į gatvelę, tiesa, ramią, bet negrįstą, todėl kai kada ja stačiai negalima buvo išbristi. Vietoj gražių, aukštų namų, kaip buvo Meištuose, miesto mokykla pateko į žemą, pusiau supuvusią lindynę. Meištuose man teko mokytis tik vienerius mokslo metus.

Naumiesčio mokykloje paprastai būdavo po du mokytoju, abiem klasėms po vieną. Aš radau jaunesniąją mokytoją Zofiją Zaleskaitę, vėliau Armino (Trupinėlio), paskui Petro Kriaučiūno žmoną. Vyresniuoju mokytoju tuomet buvo Pranciškus Užupis. Mane pradėjo mokyti Zofija Zaleskaitė.

Mokytoja Zaleskaitė turėjo prie savęs senutę motiną ir dvi seseri: Mariją ir Aleksandrą. Vyresniąją Mariją dėl jos rudų plaukų mes Ruduke vadindavome; Aleksandrą, jaunesniąją, dėl gana mažo ūgio vadindavome Mažiuke.

Zofija Zaleskaitė tuomet buvo dar jauna panelė. Ji buvo gana aukšto ūgio ir skaistaus veido. Kaip šiandien suprantu, Zaleskaitė buvo ne

puikiausia pedagogė: jinai mokėjo palaikyti mokykloje drausmę, bet nemokėjo pagauti vaikų širdžių. Zaleskaitės mes bijodavome, bet per daug negerbėme, juo labiau nemylėjome. Buvo jinai staigaus, rūstaus būdo. Užsirūstinusi ne tik smarkiai šaukdavo, bet ir linija duodavo vaikams „lapių" ar smarkiai už ausų pakratydavo ir už plaukų papešdavo. Didesniems nusikaltėliams net kailį išlupdavo. Ta operacija būdavo atliekama labai nepedagogiškai ir neestetiškai. Vaikas turėdavo visos klasės akivaizdoje viršutines kelnaites nusileisti, ant kėdės atsigulti, o pati panelė mokytoja jį mušdavo tam tikra virvute. Ta virvutė visuomet būdavo mokyklos indaujoje. Mes tą virvutę „veriovka" vadindavome, sakydavome: tas ir tas šiandien „veriovkų" gavo. Tokios operacijos pasitaikydavo gana dažnai.

Man pavyko išvengti ir Zaleskaitės „lapių", ir „veriovkų". Bet man darydavo bjaurų įspūdį, kai panelė mokytoja, visa užsidegusi, kerta vaikui į delną linija ar už ausų ar plaukų tąso. Dar bjauresnė būdavo „veriovkos" operacija. Jau besiruošdamas operacijai, vaikas ima verkti, o mušamas jis klykia ne savo balsu. Mano, vaiko, nervai tokios scenos stačiai pakęsti negalėdavo. Verkdavau kartu su mušamu ir visą tą dieną jau būdavau suerzintas. Tą naktį net sapne matydavau „veriovkų" sceną. Už tai aš Zaleskaitės nemėgau ir negerbiau, tik bijodavau. Už savo mokytoją kur kas aukščiau keldavau senąją Pozažeckių babunę. Net daraktorius Rugienius mano akyse vertesnis buvo už Zaleskaitę.

Zofija Zaleskaitė, vėliau virtusi Petriene Kriaučiūniene, kaip žinome, aktingai dalyvavo lietuvių atbudimo judėjime. Bet mano aprašomais laikais jokio Zaleskaitės lietuviško patriotizmo man neteko pastebėti. Lietuviškai jinai kalbėjo gana silpnai, su tam tikru lenkišku akcentu, kaip kad visi anų laikų ponai. Mokykloje mūsų mokytoja, žinoma, visuomet kalbėdavo rusiškai. Bet šiaip mūsų kurį vieną susitikusi Zaleskaitė mėgdavo kalbinti lenkiškai. Su savo seserimis ir motina ji, žinoma, lenkiškai tekalbėdavo.

Pirmaisiais metais mokytojas Užupis man neteko gerai pažinti. Mat jis mokė antrąją klasę: pas mus ateidavo tik dainų pamokyti. Dainų pamokai visuomet atsinešdavo smuiką. Man buvo truputį nuostabu, kad ponas smuiku griežia. Lig šiol aš buvau matęs su smuiku tik kaimo muzikantus.

Užupis buvo jaunas, gana aukšto ūgio vyras. Plaukai trumpai kirpti, aukštyn sušukuoti. Kakta aukšta, klasiška, akys mėlynos, aiškios, drąsios, nosis tiesi, barzdžiukė daug šviesesnė už plaukus. Visas

veidas buvo gražus. Užupio krūtinė plati, liemuo tiesus. Trumpai kalbant, Užupis buvo gražaus, tvirto vyro tipas. Jo balsas skardus, eisena drąsi.

Užupis visuomet būdavo labai gražiai, elegantiškai apsirengęs. Man išrodė jis labai didelis ponas: didesnio už jį aš nemačiau visame Naumiestyje. Nors ir antroji klasė buvo tuose pačiuose namuose, bet įėjimas į ją buvo iš kitos pusės (nuo kiemo), todėl su Užupiu mes retai kada susitikdavome. Susitikę su baime ir pagarba maudavome nuo galvos kepurę. Kur, brolyti, toks ponas!.. Kai Užupis ateidavo į mūsų klasę, staiga nutildavome taip, kad musę lekiant būtų galima girdėti.

Mokykloje mokslas kasdien prasidėdavo ir baigdavosi malda, kurią visi giedodavome rusiškai. Kas valandą būdavo pertrauka, per kurią mes pakniopstomis bėgdavome į pašešupį. Po tiltu buvo mūsų išeinamoji vieta, todėl patiltė per dideliu švarumu pasigirti negalėjo.

Per didžiąją pertrauką jau būdavome gerai išalkę, todėl pirkdavome pyragų. Pirkdavomės jų ir iš pas karčemą sėdinčios žydės, bet dažniausiai laukdavome ateinančios su pyragais vokietės. Jinai atnešdavo pyragų iš Širvintos. Vokietė mums tuo būdavo gera, kad duodavo ir skolon. Sekmadieniais, kai tėvai atvažiuoja į bažnyčią, mes, tiesa, gaudavome po kokią 20 kapeikų savo reikalams. Bet lig savaitės pabaigos kartais neužtekdavo, o čia valgyti norisi, tai imdavome skolon. Vokietė skųsdavosi, kad kai kurie su ja neatsiteisę. Vis dėlto ji prie mokyklos ateidavo kasdien. Matyt, tie žygiai vokietei apsimokėdavo. Mokinių tuomet būdavo po kelias dešimtis, tai vokietės pintinės bematant ištuštėdavo.

Vokietė buvo gana gero būdo žmonelė: vaikai, besigrūsdami prie pyragų, kartais ją ir apstumdydavo, bet ji nepykdavo. Kartais pagrasindavo eisianti pasiskųsti mokytojui, tačiau niekad neskundė net tų, kurie už pyragus jai neatsiteisdavo. Per visus ketverius mano buvimo mokykloje metus aš jos pyragų nemaža esmi suvalgęs.

Mokslas Naumiesčio mokykloj, žinoma, jau buvo kitoks kaip pas daraktorių Rugienių. Slebizavimo čia jau nebuvo: vaikai buvo mokomi skaityti natūraliu, garsų metodu. Rašyti ir čia buvo pradedama nuo vąšiukų, kabliukų. Kad aš jau mokėjau skaityti ir rašyti, tai man buvo lengva. Tik čia, žinoma, buvo mokoma ir kitų dalykų, kaip paprastai pradžios mokyklos programa reikalauja. Kalbama su mumis buvo, žinoma, iš karto rusiškai. Tik vaikui visiškai nesuprantant, mokytoja pratardavo kokį žodį ir lietuviškai.

Kaip pas Pozaželckius lenkiškai, taip mokykloje rusiškai aš išmokau nejučiomis, ir tai gana greitai. Antai kai parvažiavau namo Kalėdų šventėms, tai mokykloje buvau išbuvęs lygiai septynias savaites. Tuomet atsilankė pas mus rusai policininkai, su kuriais aš jau galėjau susikalbėti rusiškai. Ponai policininkai stebėjosi, kad aš taip greitai jų kalbos išmokau.

Nors Pozaželckių babunė ir buvo gera ir aš ją mylėjau, nors mokykloje mokslas ir gana sekėsi, vis dėlto Naumiestyje man labai nusibosdavo. Kiti vaikai labai mėgdavo žaisti. Mėgstamiausias jų žaislas buvo sviedinys. Tuo sviediniu būdavo žaidžiama įvairiais būdais. Aš tuose žaidimuose dalyvauti nemėgdavau. Jei kada kitų viliojamas ir bandydavau žaisti, tai sviedinį mėtydavau labai prastai. Draugai mane pašiepdavo, kad aš metąs kaip boba. Taigi aš, išradęs kokią priekabę, greitai nuo žaidžiančiųjų skirdavaus. Draugaudavau su tais, kurie mėgdavo pasivaikščioti. Ypač pavasario metu labai man būdavo malonu išeiti už miesto paklausyti čirškiančių vyturiukų, pamatyti žaliuojančių ir žydinčių pievų, pasidžiaugti besiganančiais gyvuliais. Visa ta gražioji kaimo gamta gyvai man primindavo mano mylimąjį kaimą, tėvų namelius.

O mylėjau savo gimtąjį kaimą, mylėjau visa širdimi ir šiandien dar tebemyliu! Po tiek pergyventų metų ir patirtų įspūdžių, po tiek matytų pasaulyje stebuklų ir šiandien nerandu pasaulyje gražesnio kampelio, kaip tos Tupikų sodybos su vingiuojančia Nenupe ir žaliomis jos pievomis. Ir šiandien, kada mano tėviškė jau išdraskyta ir sunaikinta, visai nepanaši į tą, kokia buvo man beaugant, išsiilgstu gimtojo kampelio, apie jį svajoju ir kasmet bent kartą stengiuosi jį aplankyti. Čia tartum ir oras sveikesnis, ir žmonės geresni. Ir šiandien man rodos, kad tokių gerų žmonių, kaip kad Tupikuose, nėra visame pasaulyje. Yra ten, tiesa, daug mano giminaičių. Bet yra daug ir negiminaičių. Tačiau jie man išrodo visi savi, oi kaip savi! Skiriuosi su jais visuomet ašarodamas.

Jei šiandien dar tokie galingi jausmai sieja mane su gimtuoju kaimu, tai kas buvo prieš 50 metų, kada aš, vienuoliktų metų vaikpalaikis, likau išrautas iš gimtosios dirvos! Pareigos nuojauta laikė mane Naumiestyje, bet širdis bemaž nuolat buvo Tupikuose. Nutrūkęs nuo savo darbų, bėgdavau bent paėjėti tuo keliu, kuris veda į Tupikus. Trokšte troškau bet ką pamatyti iš Tupikų ateinant ar atvažiuojant. Šventomis dienomis bėgdavau į Meištus atvažiuojančių ar ateinančių į bažnyčią namiškių pasitikti.

Prieš šventą dieną dažnai eidavome namo. Tai kelionei susidarydavo draugų kompanija: Raugalų Kailius (Valaitis) Jonas, Gudaičių Bizukai (Stankevičiai) Bonifacas ir Antanas, Kumelupių (Žvirgždaičių) Liorentas Pijus ir aš. Man buvo toliausia, todėl, kai kiti pakeliui likdavo, man vienam tekdavo kelionė baigti. Mums, vaikams, tokia kelionė buvo ne bet kas, ypač man, juk reikėjo pareiti net 12 kilometrų! Gerai, jei dar gražus oras ir sausas kelias. Bet mes dažnai eidavome didžiausiais rudens ar pavasario purvynais ar žiemos pusnynais. Babunė tokiais atvejais, tiesa, nenorėdavo mūsų išleisti. Bet mes išsiverkdavome, išsiprašydavome, kai kada pameluodami, kad mus kas pavėžins. Žiemą, tiesa, pasitaikydavo, kad koks girininkas, grįždamas pardavęs mieste malkas, pavėžina. Bet tai būdavo retenybė. Dažniausiai tekdavo eiti pėstiems. Vieškeliu iš Naumiesčio į Griškabūdį molynai, dumblynai, todėl pavasariais ir rudenimis keliai čia neišbrendami. Bet mes vis tiek eidavome. Išeidavome pietus pavalgę, todėl ypač mane kai kada ir naktis užpuldavo.

Pareidavau visas šlapias, nuilsęs. Tėvas kaip tėvas, tuoj imdavo bartis, kam tokiais purvynais reikėję eiti. Mamytė ir neva pritardavo tėvui, bet matydavau, jog patenkinta, kad gali manim pasidžiaugti.

Gaišti namieje negalima, nes pamokos. Tuoj rytojaus dieną tėvai, važiuodami į bažnyčią, mane nuvėžins į Naumiestį ar, jei keliai blogi, raitą nujodins. Skirdavausi su namiškiais visuomet ašarodamas, keliaudavau visuomet nusiminęs.

Kalėdų, Velykų šventėms ir atostogoms, žinoma, visuomet važiuodavome namon. Laukdavome tų švenčių išsižioję. Per Kalėdas kartais užliedavo Nenupės pievas, paskui užšaldavo. Man būdavo didelė pramoga, kai galėdavau bėgiais pačiužinėti. Buvo tai vienintelis sportas, kurį aš mėgdavau. Čiužinėdavau ne tik namieje ant Nenupės, bet ir Naumiestyje ant Šešupės. Čia jau ne sviedinys, čia jau ne bet kuris vaikų galėdavo su manim susilyginti.

Velykų šventėms paprastai parvažiuodavau per Verbą. Didįjį ketvirtadienį ir Didįjį penktadienį vėl važiuodavau su tėvais į bažnyčią. Šeštadienį po pietų drauge su visa šeimyna eidavau į Velyknaktį. Po mišparų ir pamokslo eidavau pas Pozažeckius į savo lovą pramigti. Bažnyčioje paprastai tarnaudavau Prisikėlimo Mišioms. Po pamaldų drauge su kitais namiškiais skubindavausi namon.

Per atostogas tekdavo kai kas padirbėti: per mėšlavežį vežimai pavarinėti, paakėti ar šienas pagrėbti. Tuos darbus mėgdavau; ypač

mėgdavau per mėšlavežius vežimus varinėti: mat galima pasivažinėti. Varinėdavau ne tik namieje, bet ir kaimynams patalkindavau.

Bet kai kada tekdavo man ir paganyti – paleisti piemenuką didesniems darbams. To aš nemėgdavau. Mat „studentui", kaip mane tuomet vadindavo, ganyti negražu. To nepaisant, vis dėlto mėgdavau atostogas: nepajusdavau, kaip jos prabėga, ir nusimindavau, kad jau baigiasi. Visuomet man malonu būdavo, būti su savaisiais.

Bet grįžkime į mokyklą. Pirmieji mokslo metai praėjo nejučiomis. Štai ir egzaminai! Kvotimų tikra to žodžio prasme, tiesą pasakius, ir nebuvo, nes mūsų mokytoja kasdien juk mus kvosdavo. Bet egzaminu mes vadindavome iškilmingąjį mokslo metų baigimą. Būdavo tai birželio 28 dieną.

Ponia mokytoja įsakė mums ateiti mokyklon gražiai nusipraususiems ir šventadieniais drabužiais pasipuošusiems. Mums mokyklon susirinkus, pradėjo rinktis ponai: mūsų mokytoja, vyresnysis mokytojas Užupis, miesto burmistras ir dar keli miesto ponai ir ponios. Mūsų mokytojai gražiai pasipuošę, svečiai taip pat.

Pirmiausia pagiedojome, kaip paprastai, maldą prieš pamokas. Toliau ponia mokytoja geresnius mokinius ėmė klausinėti iš įvairių dalykų. Ir man teko sakyti vienos rusiškos eilės. Sakiau jau drebančiu balsu. Kur, brolyti, tiek ponų klauso!.. Kvotimams pasibaigus, padainavome porą dainelių. Ponia mokytoja paskelbė tų pavardes, kurie pereina į aukštesnį skyrių. Toliau imta dalinti dovanas. Gavau dovanų ir aš. Buvo tai „Rodnoje slovo" (Gimtasis žodis) su tam tikru užrašu ir ponų mokytojų bei aukštųjų svečių parašais. Knygą įteikė vienas iš svečių. Imant knygą, reikėjo duodančiam ir visai aukštajai publikai gražiai linktelėti.

Tuo ir baigiamas iškilmingasis aktas.

Apdovanotųjų veidai linksmi, nušvitę. Savo dovanomis vaikai, žinoma, tuoj bėgdavo pasigirti tėvams ir giminėms. Tie vaikeliai, kuriems tenka likti tame pačiame skyriuje dar vieneriems metams ar kurie tikėjosi gausią dovanų ir negavo, ašaroja. Per visus ketverius metus aš visuomet būdavau tų laimingųjų pusėje, kasmet gaudavu dovanų. Mano draugai tų dovanų man pavydėdavo. Kai kurių tėvai sakydavo, kad mano tėvas paperkąs mokytojus, todėl aš kasmet ir gaunąs dovanų. Buvo tai neteisingas šmeižtas, nes mano tėvas, kartą įrašęs mane mokykloje, daugiau joje nepasirodydavo ir su mokytojais jokių pažinčių nepalaikydavo.

Antraisiais mokslo metais atvykęs į mokyklą, radau didelių permainų. Pirmiausia mokyklą mes patys padėjome perkraustyti iš Meiš-

tų į miestą, į namus, kuriuose buvo gyvenęs matininkas Eismontas. Mūsų mokytoja Zofija Zaleskaitė kaip tik tų atostogų metu ištekėjo už Petro Armino, buvusio Naumiesčio mokyklos vyresniojo mokytojo, dabar Marijampolės gimnazijos rengiamosios klasės mokytojo. Jaunoji Arminienė gavo Marijampolės mergaičių mokyklos mokytojos vietą, o pas mus į Naumiestį atvažiavo mokytoja Juzefa Ancevičaitė.

Juzefa Ancevičaitė buvo kilusi iš Augustavo miesto. Kad ir buvo kiek laiko gyvenusi Marijampolėje, tačiau lietuviškai visiškai nemokėjo. Buvo tai jau apysenė (apie 45–50 m.) mergina, bet dar pilna pretenzijų. Ancevičaitė buvo mažo ūgio, gana didelės, pailgos burnos, ne per gražiausio veido. Jau žylančių plaukų pluoštai visuomet būdavo suvelti ant kaktos; juos panelė mokytoja visuomet nejučiomis rankomis taisydavo. Balsą Ancevičaitė turėjo storą, gergždžiantį. Mėgdavo labai daug rūkyti, nuo ko jos dantys buvo pajuodavę, ir tie patys jau ne visi, todėl naująją mokytoją mes tuoj praminėme išputdante. Man buvo labai nuostabu, kad panelė mokytoja rūko, nes ligšiol buvau matęs rūkant tik vienus vyrus. Ancevičaitė dažnai kreipdavosi į mus žodžiu „dušenka", todėl mes ir ją pačią kai kada „dušenka" vadindavome, žinoma, tik už akių, nes į akis visuomet sakydavome: „gospoža učitelnica" (ponia mokytoja).

Kaip šiandien suprantu, Ancevičaitės dar prastesnės būta pedagogės kaip kad Zaleskaitė. Zaleskaitė kad ir rūsti, tačiau sisteminga, tvarkinga, sugebėjo palaikyti mokykloje drausmę. Ancevičaitė nė to neturėjo. Pas ją mokykloje buvo tikra košė: kas norėjo – sėdėjo, kas norėjo – stovėjo, kas norėjo – vaikščiojo, kas norėjo – šnekėjo. Mokytoja išvien šaukė: „tyše, tyše" (tyliau, tyliau), bet to šauksmo niekas neklausė. Mokytoja pilnus kampus pristatydavo „nusikaltėlių", bet ir tai maža tegelbėdavo. Ancevičaitė dažnai imdavo prakaituoti ir ašaroti tvarką bedarydama. Man kartais jau būdavo gaila vargšės mokytojos ir pikta ant išdykaujančių vaikų, kad taip negerbia savo mokytojos. Kartais mūsų klasėje kildavo toks triukšmas, kad tvarkos padaryti ateidavo vyresnysis mokytojas Užupis. Mat jis savo antrąją klasę mokydavo čia pat, už durų, kitame kambaryje, todėl ir jam sunku būdavo dirbti, kai mes jau per daug imdavome ūžti. Kai Užupis, prasidaręs duris, rikteldavo, tai mes visi tuoj nutildavome, nusigąsdavo net mūsų mokytoja.

Ancevičaitė Užupio bijojo, Užupis mėgdavo ją pašiepti nepaisydamas to, kad mes, jos mokiniai, aiškiai tai suprantame. Ancevičaitė bijojo visų vyresnybių. Antai kartą mums pranešta, kad lankydamas

mokyklas atvažiuosiąs ponas direkcijos viršininkas. Mums rūpėjo greičiau pamatyti toks ponas, kuris kur kas esąs aukštesnis ir už patį Užupį. Ancevičaitė per tą laiką stačiai kailyje nerimo. Kai kas gatvėje subilda, mūsų mokytoja tuoj bėga prie lango žiūrėti, ar kartais ne tas didysis ponas atvažiavo. Mums, mokiniams, mokytoja paskirstė roles, ko klausianti ponui viršininkui atvažiavus. Paskirtą dalyką keliomis eilėmis kartojame; mokytoja ašarodama prašė: „Dušenka, tik neužmiršk ir nesusipainiok!"

Pagaliau štai ir beatvažiuojąs tasai baisusis ponas. Prasidaro durys, įeina jis į mūsų klasę, kažin kokių dviejų ponų lydimas. Visi sužiurome į poną direkcijos viršininką. Pirmiausia sveikinasi jis su mūsų mokytoja, kuri paduoda jam drebančią ranką.

Toliau sveikinasi jis su mumis tardamas: „Zdrastvuite, dieti" (sveiki, vaikai). Mes atsakėme, kaip buvome išmokyti: „Zdravija želajem vašemu prevoschoditelstvu" (linkime sveikatos jūsų prakilnybei). Toliau p. viršininkas atsisėdo ir ėmė mokinius klausinėti. Klausinėjo ypač tuos, už kurių neva netyčiomis užkliuvo ponia mokytoja. Man teko atsakinėti iš rusų kalbos pirmutiniam. Atlikęs neblogai savo rolę, lyg per kokią ugnį perėjęs, ramiai sau atsisėdau ir ėmiau studijuoti patį poną viršininką.

Buvo tai gana aukšto ūgio, apkūnus, tamsiais plaukais ir tokia pat barzdele bei ūsais, iš po kurių buvo matyti gana maloni šypsena. Na, manau, nėra jis toks baisus, kaip buvo piešiamas. Apsirengęs buvo paprastais tamsios spalvos civiliais drabužiais, ant kurių buvo apsivilkęs gana ilgą vasarinį paltą, nes buvo vasaros metas. Paltas atlapas.

Mane stebino, kad tas didelis ponas taip paprastai apsirengęs. Juk mūsų Užupis turėjo mėlyną, baltais sagučiais mundurą. Imperatoriaus šventėmis[15] matydavau apskrities viršininką visą blizgantį. O čia dar didesnis ponas ir toks paprastas! Mūsų Užupis atrodė man daug puikesnis.

Pono viršininko apsilankymas išėjo gerai. Mūsų mokytoja, per duris išlydėjusi aukštąjį svečią, tuoj šoko žiūrėti, kas knygose jo parašyta. Parašyta buvo labai neįskaitomai, nes P. Sidorskis (tokia buvo, kiek pamenu, p. viršininko pavardė) rašė labai neaiškiai. Mokytoja raštui iššifruoti pasikvietė talkon mane, tuomet jau III skyriaus mokinį. Išskaitėva, kad p. viršininkas mūsų mokykla patenkintas. Kaip pirma iš baimės, taip dabar iš džiaugsmo nerimo kailyje mūsų mokytoja. Išbučiavo paeiliui visus, kurie gerai atsakinėjo. Ypač man daug teko panelės mokytojos pagyrimų. Mokytoja visuomet mėgdavo rodyti

mane pavyzdžiu kitiems mokiniams. Po pono viršininko apsilankymo jos akyse pasidariau dar visa galva aukštesnis. Tie mokytojos gyrimai, kad ir švelniai glostydavo mano savimeilę, ne visuomet man būdavo parankūs. Mat draugai to man pavydėdavo. Kiti tik tylomis į mane šnairuodavo, kai kurie gana skaudžiai pašiepdavo.

Ancevičaitė iš tikro neblogą turėjo širdį. Matydama vaiką turint gerų norų ir neturint gabumų, labiau juo susirūpindavo: atsidėjusi padėdavo tokiam ne tik per pamokas, bet ir po pamokų. Į nuskurdusius ar nesveikus vaikus visuomet žiūrėdavo su pasigailėjimu ir užuojauta.

Ancevičaitė laikė pas save jau pusėtinai paūgėjusią panelę Maksimilijoną Zelinskaitę*. Sako, buvusi tai Ancevičaitės giminaitė, o gal ir svetima, tik mūsų mokytojos globojama. Tą panelę Ancevičaitė, matyt, labai mylėjo. Panelė Zelinskaitė kartu su mumis lankė mokyklą ir buvo su mumis viename skyriuje. Man teko su Zelinskaite kartu sėdėti. Jinai buvo labai gražiai išauklėta mergaitė, todėl jos įtaka man buvo labai naudinga. Zelinskaitė buvo malonaus, švelnaus būdo. Matydama mane netinkamai pasielgiant, visuomet labai mandagiai ir švelniai įspėdavo. Man tatai, kaimo vaikpalaikiui, buvo labai naudinga.

Pas Ancevičaitę mokiausi dvejus metus. Kad ir prasta jinai buvo pedagogė, tačiau vis dėlto prasilavinau tiek, kad lengvai bučiau išlaikęs egzaminus į pirmąją gimnazijos klasę. Blogesni už mane mokiniai iš III skyriaus be jokio kito pasiruošimo išlaikydavo į pirmąją klasę. Ancevičaitė didžiuodavosi tuo ir norėdavo, kad kuo daugiau jos mokinių patektų į gimnaziją. Panelė mokytoja tikėjosi, kad aš tais metais tikrai važiuosiu į gimnaziją. Ir aš to norėjau, nes jau supratau mokslo reikšmę. Bet, deja, tėvai neišdrįso manęs į gimnaziją vežti.

Tėvai jau buvo nutarę toliau palikti mane namieje. Užteksią, girdi, to mokslo, tik nereikalingos esančios išlaidos. Reikalų ir taip esą be galo.

Aš noromis nenoromis turėjau sutikti su tėvų valia. Dar man nebuvo aišku, kas iš manęs būtų išėję, jei būčiau gavęs toliau mokytis. Tačiau jau vis tiek buvau paragavęs šviesesnio gyvenimo. Mokykloje turėjau draugų, mažų miesto valdininkėlių vaikų. Tekdavo man kartais pas juos atsilankyti. Matydavau, kad net tokių pusinteligenčių gyvenimas kur kas švaresnis, švelnesnis, kilnesnis kaip kaimiečių, kad ir geriau pasiturinčių ūkininkų. Lauko darbai, kuriuos per atostogas

* Vėliau p. adv. Liorento iš Kauno moterį.

tartum mėgdavau, mano akyse neteko savo gražumo. Pats sau pasidariau klumpes, ruošiausi paprasto kaimiečio gyvenimui, bet mano ateitis rodėsi man tamsi, juoda, be vilties. Labai nudžiugau, kai Piečiškių tetutė atėjusi vėl ėmė kalbinti tėvus, kad šiais metais dar mane leistų toliau mokytis. Į gimnaziją, žinoma, jau per vėlu, bet vežkite, girdi, į tą patį Naumiestį. Vaikui, girdi, mokslas sekasi. Pas Pozažeckius stancija jau ne taip brangi, taigi vežkite, girdi, ir gana! Kiti gal būsią geresni metai, tai toliau, girdi, pažiūrėsite.

Tėvas kaip tėvas, bet motinėlė trokšte troško mane mokyti. Didžiausia jos svajonė buvo sūnų pamatyti kunigu. „Leiskiva dar, – sako motinėlė, – vaiką šiais metais, ir gana. Gal ištesėsiva".

Tėvas paklausė. Aš, kad ir gerokai pasivėlinęs, vėl išsirengiau į Naumiesčio mokyklą ir patekau į penktą jos skyrių, vadinasi, pas Užupį.

Tie nereikalingi metai Naumiesčio mokykloje buvo man labai nemalonūs.

Tėvai vis kalbėdavo, kad gimnazijon leisti manęs vis tiek negalėsią. Man todėl atrodė, kad ir tolesnis mokslas visiškai nenaudingas, nes iš jo aš vis tiek duonos nevalgysiu. Jei jau reikės kaime likti ir juodieji darbai dirbti, tai kam dar Naumiestyje taip ilgai vargti?

Pačioje mokykloje santykiai taip pat buvo labai nemalonus. Ketvirtame ir penktame skyriuje, vadinasi, visoje antroje klasėje mes tebuvome keturi katalikai. Edvardas Predeckis, apskrities techniko sūnus, Steponas Sieroslavskis, iždinės sąskaitininko sūnus, ir aš buvome ketvirtame skyriuje. Turčinų Lėveris Petras buvo vienintelis katalikas penktame skyriuje. Kiti visi mūsų draugai buvo žydukai ir žydžiukės. Žydžiukių net buvo daugiau kaip žydukų. Kai kurios žydžiukės jau buvo paūgėjusios, bemaž merginos.

Mat Naumiestyje, be mūsiškės dviklasės mokyklos, buvo kita vienaklasė miesto mokykla, išimtinai žydams skiriama. Ten net mokytojas buvo žydas. Žydukai ir žydžiukės, pabaigę savo trijų skyrių mokslą, į ketvirtąjį skyrių eidavo pas mus. Žydų skaičius antroje mūsų mokyklos klasėje kas metai didėjo. Užupis žydų buvo laikomas labai geru mokytoju, todėl pas jį jie smelkte smelkdavosi.

Mano kitu du to paties skyriaus draugu abudu buvo lenku. Tautinio klausimo, tiesa, mums tuomet dar nebuvo, bet mano draugai buvo ponaičiai, bent tokiais dėjosi esą. Todėl į mane, kaimo klumpių, juodu norėjo žiūrėti iš aukšto. Tik visa mano laimė, kad aš mokiausi geriau ir kai kada draugams padėdavau, todėl buvau juodviem reikalingas.

Lėveris, už mane ir amžium, ir mokslu vyresnis, prieš mane taip pat rietė nosį. Kai dėl žydų, tai jau nėra ko ir kalbėti. Jie savo nepalyginama dauguma sudarė mūsų mokykloje chederio[16] atmosferą, stačiai nepakenčiamą mums, kaimiečių vaikams. Kalba ne pamokų metu pas mus, žinoma, taip pat buvo žydiška. Kad aš ją ir kasdien girdėdavau, bet jos nemėgdavau ir, galima sakyti, nė vieno žodžio neišmokau.

Jau tuomet turėjau progos iš arti pažinti žydo sielą. Žydukai mūsų mokykloje jautėsi visiškai kaip namieje ir elgėsi be jokių ceremonijų. Taikėsi ne jie prie mokyklos, tik mokykla turėjo prie jų prisitaikyti. Antai savo šabą[17] žydai švęsdavo iškilmingai. Mūsų mokslo programoje šeštadienio dieną tebuvo šie dalykai: 1) lietuvių kalba, 2) lenkų kalba 3) Naujojo Įstatymo istorija ir 4) dainos. Lietuvių kalbos pamokai ateidavova tik mudu su Lėveriu. Į lenkų kalbą ir Naujojo Įstatymo istoriją ateidavo ir du lenkučiu. Dainoms susirinkdavo ir visa žydija.

Žydukai ir žydžiukės buvo vis gana stambių pirklių vaikai. Per šabą ateidavo išsipuošę, ypač žydžiukės. Kad tai ir šabas, bet Izraelio sūnūs ir dukterys pilnas kišenes atsinešdavo pyragų ir saldainių (o ateidavo mokyklon tik vienai valandai) ir išsikrovę ant suolų tuoj imdavo valgyti. Darydavo tai su pasididžiavimu prieš mus, vargšus. Tartum sakyte sakydavo: „Žiūrėkit, gojai[18], ir seilę rykit! Ko jūs verti prieš mus!" Ir iš viso žydeliai į mus, kaimiečius, žiūrėdavo iš aukšto ir su panieka. Kadangi aš vis būdavau neblogas mokinys, žydeliai meilindavosi prie manęs tik tuomet, kai prašydavo bet ką paaiškinti. Nežinau, gal mes klydome, bet mums rodėsi, kad ir ponas Užupis daug daug palankesnis žydeliams kaip mums, katalikams.

Minėjau, kad mūsų programoj buvo lietuvių ir lenkų kalbos. Kaip jos čia pateko?

Lietuvių kalba, kiek žinau, tuomet buvo ir kitose mokyklose. Rusai mat, norėdami pasirodyti esą dideli tolerantai, šalia oficialiosios rusų kalbos leisdavo mokyti ir vietos kalbų. Naumiesčio visuomenė tuomet kalbėjo trimis kalbomis: lietuviškai, lenkiškai ir vokiškai. Todėl šitos trys kalbos ir buvo mūsų mokyklos programoj.

Lietuvių kalbos, turiu pasakyti, buvome labai prastai mokomi. Pats Užupis jau buvo pusėtinai susipratęs lietuvis. Jis mat tuoj ėmė rašinėti į „Aušrą", kai ji pasirodė. Užupio pseudonimas, jei neklystu, buvo Ašakaitis. Taigi Užupis nedavė mums graždanka spausdintų vadovėlių. Bet ir su lotynų raidėmis aiškiai rodytis taip pat, matyt, bijojo. Todėl visa pamoka baigdavosi tuo, kad mokytojas bet ką atsinešęs mums paskaitydavo.

Lenkų kalbos mokė mus tas pats Užupis. Čia jau mes turėjome vadovėlį „Wypisy Polskie", jei neklystu, Lyškovskio[19]. Iš tų „Vypisų" mes mokydavomės atpasakoti paskaitytus dalykėlius ir buvome išmokę gana daug eilučių. Kartais rašydavome diktantą.

Vokiškai Užupio, matyt, nemokėta. Mokė mus vokiškai p. Ancevičaitė. Tą valanddą Užupis su smuiku eidavo į pirmąją klasę dainų pamokyti.

Ancevičaitė, kaip iš viso prasta mokytoja, vokiškai nekiek mus teišmokė. Sistemiško vokiečių kalbos gramatikos mokslo, galima sakyti, nebuvo. Versdavome iš vokiečių kalbos lengvus, trumpus sakinius į rusų kalbą, ir atvirkščiai. Visa nauda iš vokiečių kalbos pamokų buvo, kad išmokome gotiškomis raidėmis rašyti ir skaityti.

Laikas duoti bent trumpą Užupio charakteristiką.

Užupis buvo stiprus, energingas vyras ir gana geras mokytojas. Balsą turėjo stiprų, kalbą aiškią, dėstydavo dalykus suprantamai. Mokėdavo palaikyti mokykloje drausmę ir priversdavo vaikus mokytis.

Tačiau, kaip šiandien suprantu, Užupio būta prasto pedagogo, auklėtojo.

Žydžiukės, tiesa, sakydavo, kad Užupis esąs labai gražus ir geriausias žmogus. Žydams, tiesa, ypač žydėms, Užupis mokėjo būti švelnus, malonus. Bet mums, klumpiams, buvo labai rūstus ir ne visuomet teisingas.

Kartą buvo pas mus braižybos pamoka. Čia pat mokykloj reikėjo tam tikras brėžinys padaryti ir sąsiuviniai tuoj parodyti mokytojui. Prie mokytojo stalo tuoj ėmė grūstis žydukai. Aš, jiems užleisdamas pirmenybę, baigiau savo brėžinį, nešu jį mokytojui paskutinis. Užuot paėmęs mano sąsiuvinį, Užupis čiupt man už plaukų! Ir pakratė taip smarkiai, kad net mano sprandas subraškėjo. Ir už ką? Kai jis, girdi, jau padėjęs plunksną, aš ateinąs su savo darbu! Dievulėli mano! – maniau sau, – juk plunksną vėl pasiimti ne toks jau didelis dalykas.

Tai buvo vienintelė fizinė bausmė, kuri man teko patirti besimokant; bausmė, mano įsitikinimu, nenupelnyta, žiauri ir neteisinga. Užupis kai kada net ir rykščių duodavo, už plaukų labai dažnai patąsydavo, bet tik mus, klumpius. Žydukų jo ranka niekad nepalietė. Mes Užupio bijodavome, bet nemylėjome.

Užupio vardo dienai žydžiukės sumanė nupirkti dovanų. Pinigai buvo renkami iš visų mokinių. Žinoma, dėjau ir aš, bet nenoromis, tik negalėdamas iš kitų skirtis. Lygiai nenoromis ėjau kartu su kitais sveikinti mokytojo ir dovanos įteikti.

Užupis buvo labai darbštus žmogus. Be mūsų mokyklos, daug jis turėjo ir pašalinių darbų. Dar pas mus pamokoms nepasibaigus, jau stovėdavo prie mokyklos arkliai iš Kataučiznos dvaro, kur mūsų mokytojas kasdien važinėdavo pono Zelinskio, to dvaro savininko, vaikų mokyti. Iš dvaro parvažiavęs, Užupis eidavo į miestą, ypač pas turtinguosius žydus, kurių vaikus privačiai mokydavo. Gal baimė to pelno nustoti ir buvo priežastis, kad ir mokykloje Užupis su žydukais švelniai elgdavosi.

O kaip Naumiesčio mokykloje klostėsi religijos ir auklėjimo reikalai?

Religijos mokyti kurį ne kurį laiką į mūsų mokyklą vaikščiojo kunigas. Bet kilus nesusipratimui su valdžia kunigas liovėsi lankęs mokyklą.

Šventosios istorijos pamokos mūsų mokyklos programoje figūravo atskirai nuo religijos. Senojo ir Naujojo Įstatymo istorijos mus visuomet mokydavo patys mokytojai, žinoma, rusų kalba. Kol ateidavo kunigas, jis mokydavo mus tik katekizmo: mokė iš mažo lenkiško vadovėlio, kurio po vieną egzempliorių mums visiems kunigas buvo dovanojęs.

Ir pats kunigas atlikdavo savo darbą ne puikiausiai. Be jokių aiškinimų užduodavo atmintinai išmokti kiek klausimų, atėjęs kitukart visus mus paeiliui išklausydavo, ir dalykas baigtas. Jokių pastabų, jokių įspėjimų mūsų religijos mokytojas mums nedarydavo; savo uždavinį atlikdavo labai oficialiai.

Ne geriau buvo ir su Šventąja istorija: čia taip pat tik reikdavo išmokti atpasakoti vienas ar keli tos istorijos straipsniai. Į jokius aiškinimus mokytojai nesileisdavo. Su Šventosios istorijos vadovėliu buvo dar blogiau. Antai man esant jau antroj klasėj, mokytojas Užupis mums, katalikams, pargabeno Šventąją abiejų Įstatymų istoriją, rusų popo Rudakovo parašytą. Tiesa, tai buvo gana platus ir šiaip neblogas Šventosios istorijos vadovėlis, bet vis dėlto popo rašytas. Mums, vaikams, žinoma, kas galvoj, bet gaila, kad niekas tokiais dalykais nesirūpino.

Jei iš kunigo, kaip minėjau, jokio tikybinio auklėjimo nepatyrėme, tai juo mažiau iš savo mokytojų.

Kaip šiandien suprantu, mano abidvi mokytojos ir mokytojas Užupis prieš religiją nebuvo nusistatę. Ir Zaleskaitė, ir Ancevičaitė, ir Užupis kas šventadienis per sumą ateidavo į bažnyčią. Net kartą per metus, o gal ir daugiau, eidavo išpažinties. Užupis buvo iš Griška-

būdžio parapijos. Atostogas perleisdavo savo tėviškėje. Per atlaidus visuomet matydavau Užupį, kaip kad Naumiestyje, bažnyčioje net iš knygų besimeldžiantį ir kartu su žmonėmis einantį per procesiją nešant Švč. Sakramentą. Vadinasi, Užupis ir abi mano mokytojos buvo žmonės su tikėjimu.

Tačiau mokykloje nė Zaleskaitė, nė Ancevičaitė, nė Užupis niekados nekeldavo mums tikybinių motyvų, skatinančių žmogų dorai elgtis. Todėl galiu pasakyti, kad mokykloje jokio tikybinio auklėjimo aš neturėjau. Į bažnyčią būdavome vedami tik caro šventėmis. Ar katalikų šventėmis mes einame į bažnyčią, ar ne, ar atliekame išpažintį, – mūsų mokyklai tai nerūpėjo.

Man pradėjus mokytis, matyt, senuoju papročiu du mokiniu kasdieną būdavo skiriamu Mišioms tarnauti. Toliau Užupis, gal savo vyresnybių liepiamas, ir tai panaikino. Iš ryto nori – eik į bažnyčią, nenori – neik, bet mokyklon reikia ateiti savo laiku. Tuo, kad Mišioms tarnaudamas pasivėlinai, teisintis nebuvo galima.

Abidvi mano mokytojos ir mokytojas, kaip minėjau, nebuvo nusistatę prieš religiją. Tačiau religija jiems buvo lyg kad koks priedas, nesudaręs tvirtų gyvenimo taisyklių. Tiems žmonėms pareigos, kaip šiandien suprantu, buvo priemonė duonai pelnyti. Trūkstant tvirto religinio pagrindo, jų siela nesugebėjo pakilti lig kilnaus supratimo, koks šventas, koks didis yra darbas iš žalios kaimo vaiko medžiagos daryti tobulas žmogus. Mano mokytojai buvo tik mokytojai, ne auklėtojai, nors, be abejonės, buvo ir inteligentai.

Pozažeckių babunė inteligentė nebuvo, buvo tik kiek apsitašiusi miesto žmonelė. Bet jinai buvo labai religinga. Religija jai buvo ne dekoracija, ne priedas, tik aiški gyvenimo taisyklė. Religija buvo tos babunės sielos esminė dalis. Iš to babunės religingumo teka jos meilė vaikelių, jos nuostabi išmintis ir nuovoka, kada ir kaip paveikti savo auklėtinių sielą, kaip vesti juos ir kelti prie Dievo.

Aš turiu atvirai ir aiškiai pasakyti, kad religijos ir auklėjimo atžvilgiu Pozažeckių babunė man daug daugiau yra davusi, kaip ištisi ketveri mokslo metai Naumiesčio mokykloje.

Minėjau, kad Pozažeckių babunė skatindavo mus mokytis Mišioms tarnauti. Aš, jos paklausęs, Mišioms tarnauti išmokau tuoj pirmaisiais mano mokslo metais. Eidavau kasdien bent dvejoms Mišioms patarnauti. Naumiestyje būdavo 4–5 kunigai. Visiems patarnauti nebūdavo galima, nes reikdavo skubintis mokyklon.

Ilgametis Naumiesčio klebonas prelatas Olekas (tuomet dar kanauninkas) visuomet laikydavo Mišias pirmutinis, 6 val. ryto. Tiems, kurie per visą savaitę ateidavo prelatui patarnauti, sekmadienį zakristijonas Tamošius įteikdavo kamželes Sumai patarnauti. Taigi stengdavausi kasdien anksčiau atsikelti ir patarnauti prelato Mišioms, kad gaučiau sekmadienį Sumai tarnauti. Tiesą pasakius, į religinę Mišioms tarnavimo reikšmę aš nedaug tekreipdavau domės. Bet man gražu būdavo pasirodyti, ypač šventomis dienomis, kai sueina bažnyčion giminių ir pažįstamų.

Dabar paprastai vaikai bėga Mišioms tarnauti tikėdamiesi iš kunigo ką gauti. Mes šito motyvo neturėjom, nes mūsų kunigai už patarnavimą Mišioms mums nieko neduodavo. Negut tik per atlaidus iš kurio svečio gaudavome po kokias 3–5 kapeikas.

Norinčių Mišioms tarnauti vaikų būdavo gana daug. Ateidavo ne tik mūsų mokyklos mokinių, bet ir šiaip vaikinų. Antai per zakristiją buvau gerai susipažinęs ir susidraugavęs su Jonu Prapuoleniu, kanauninko Prapuolenio broliu. Prapuoleniukas jau nelankė mokyklos, tik pas račių Milerį (netoli bažnyčios) mokėsi amato. Bet Mišioms tarnauti labai mėgdavo ir nuolat ateidavo. Ateidavo taip pat ir vienas ponaitis – Liucijonas Gutovskis, apskrities viršininko padėjėjo sūnus. Su Gutovskučiu mudu jau Naumiestyje sutikdavova; vėliau Marijampolės gimnazijoje buvova vienoje klasėje ir dideliu buvova prieteliu. Toliau mudviejų keliai išsiskyrė ir nuo gimnazijos laikų Gutovskio jau man nebeteko matyti.

Iš Naumiesčio zakristijos liko man ir vienas nemalonus atsiminimas.

Naumiesčio bažnyčioje visuomet būdavo du zakristijonu: vyresnysis, minėtasis Tamošius, kuris kartu buvo ir prelato tarnas, ir jaunesnysis. Jaunesniuoju zakristijonu ilgus laikus buvo senukas, vardu Juozas, todėl paprastai būdavo „Juozeliu" vadinamas. Juozeliui numirus, jo vietą užėmė kaimo siuvėjas Jonas Baltkartis. Dėl jo mažo ūgio žmonės jį Joneliu vadindavo. Mes, vaikai, pašiepdami vadindavome jį Trumpajoniu.

Kartą gana daug vaikų buvo susirinkę zakristijon. Abiem zakristijonams pasišalinus, vaikai pradėjo per daug smarkiai erzėti. Štai beįeinąs Trumpajonis. Vaikai kaltininkai tuoj išsiskirstė po kampus, o aš, nesijausdamas esąs kaltas, nes dar malšinau erzančius vaikus, stoviu sau prie krosnies. Trumpajonis, pribėgęs prie manęs, tik čiupt už ausies! Pakratė taip smarkiai, kad net lig kraujų ausį pragnybo. Ir

griežda mas dantimis suriko: „Ja ciebie pokaš!" Mat stengėsi vargšas lenkiškai kalbėti, o apyseniam kaimo kriaučiukui lenkų kalba nelabai sekėsi.

Aš, nieko nesakydamas, apsiliejau ašaromis. Amžinai liko atmintyje, kad Trumpajonis padarė man didelę skriaudą. Žmogus jau turbūt seniai kapuose. Lai Dievas jam tą mano skriaudą dovanoja!

6. GIMNAZIJA

Mano tėvukas iš tėvo pusės Mykolas Staugaitis* pasimirė gana jaunas, palikdamas našlę su keturiais vaikais: trimis sūnumis ir viena dukteria. Tie, kurie mano tėvuką pažinojo, pasakodavo, kad tai buvęs labai aukštos doros žmogus, uolus, pamaldus katalikas.

Tėvo būdą labiausiai paveldėjusi duktė, vardu Petronėlė. Jinai iš mažų dienų pasižymėdavusi nepaprastu pamaldumu. Net maniusi savo nekaltybę pašvęsti Dievui. Tačiau motinos kalbinama, bemaž verčiama, ištekėjo už Jono Vilkaičio iš Piečiškių kaimo.

Jaunajai Petronėlei Vilkaitienei tuoj teko eiti motinos auklėtojos pareigas, nes reikėjo auginti trejetas Jono Vilkaičio brolio vaikų. Jonui todėl ir teko paimti ūkis, kad vyresnysis brolis Eliziejus, kuris jau buvo paėmęs ūkį, ir jo žmona pasimirė jauni, palikdami vieną sūnų ir dvi dukteris. Šitiems vaikučiams mano teta Petronėlė buvo lyg kad tikriausioji motina. Jie mylėjo ir lig gyvos galvos su didele pagarba minėdavo gerąją savo dėdienę.

Tetutė Petronėlė jauna liko našlė. Jos vyras mirdamas paliko jai šešetą vaikučių (3 sūnus ir 3 dukteris), kurių vyriausioji buvo apie 13 metų. Vadinasi, ant jaunos našlės pečių sugulė to pulkelio auklėjimo našta.

Petronėlė Vilkaitienė, būdama labai pamaldi ir uoli katalikė, trokšte troško bent vieną savo sūnų matyti altoriaus tarnu. Dėlei to visus tris savo sūnus tetutė Vilkaitienė bandė leisti į mokslą. Dėl įvairių priežasčių, kurių čia neminėsiu, visų jos sūnų mokslas turėjo pasibaigti Naumiesčio mokyklos dviem, trimis skyriais. Pagaliau pirmieji Vilkaitienės sūnūs (Jonukas ir Juozukas) prastos buvo sveikatos ir jauni pasimirė. Nustojusi vilties sulaukti kunigo iš savo vaikų, Vilkaitienė geidė, kad liktų kunigu bent jos brolio vaikas. Tetutės Petronėlės akys nukrypo į mane.

---

* Mano trys proseniai buvo vardu Mykolai: tėvas, tėvukas ir jo tėvas.

Tos priežasties dėlei Vilkaitienė prikalbino mano tėvus leisti mane Naumiesčio mokyklon. Po ketverių metų mokslo Naumiestyje tetutė manė, kad jau metas vežti mane į gimnaziją.

Kaip tik baigęs ketvirtą Naumiesčio mokyklos skyrių su dovanomis parvažiavau atostogų, tuoj Piečiškių tetutė pradėjo mano tėvų ataką. Nuolat ji ateidavo pas mus ir įvairiais būdais kalbindavo leisti mane Marijampolėn. Atostogos jau baigiasi. Jau metas ruoštis Marijampolėn – mano tėvai vis dar tebedvejoja. Tetutė Petronėlė jiems jau net įkyrėjo savo prikalbinėjimais. Ir visos jos pastangos gal būtų nuėjusios niekais, jei ne viena man laiminga aplinkybė.

Man esant pirmame Naumiesčio mokyklos skyriuje, ketvirtame skyriuje mokėsi iš Ašmoniškių kaimo Jonas Pečkaitis (Zievys). Jį tais metais tėvas atidavė Marijampolės gimnazijon. Jis labai gerai mokėsi ir 1881 metais jau buvo perėjęs į 4 klasę. Iš klasės į klasę visada eidavo su dovanomis. Būdamas geras mokinys, visada būdavo atleidžiamas nuo mokesčio už mokslą ir jau nuo 3-iosios klasės šiek tiek užsidirbdavęs korepeticijomis. Į ketvirtąją klasę eidamas, Pečkaitis jau buvo suderėtas mokyti apskr. viršininko padėjėjo vaikus, už ką Pečkaičiui buvo pažadėtas dovanai butas ir visas išlaikymas. Senis Pečkaitis savo sūnum didžiuodavosi ir jo pasisekimais bet kam pasigirdavo.

Mano tėvas pasipažino su Pečkaičiu. Vieną kartą mano tėvui Pečkaitis papasakojo, kaip gerai jo sūnui sekasi mokslas ir kad jis iš tėvo nė pusės tiek nereikalauja kaip kiti mokiniai. Pečkaitis girdėjęs, kad ir man mokslas sekasi, todėl ir aš, girdi, tėvui atsieičiau nebrangiai, jei mane leistų gimnazijon.

Šitokia naujiena mano tėvo nusistatymą pakreipė gerojon pusėn. Per Žolinės šventę Naumiestyje suėjau Pečkaitį ir iš jo patyriau, kad rugpjūčio 16 dieną, vadinasi, rytoj, Marijampolės gimnazijoj jau bus priimamieji kvotimai. Taigi nėra kada ilgai galvoti. Čia pat Naumiestyje sutarėme tą patį vakarą važiuoti į Marijampolę. Pečkaitis apsiėmė važiuoti drauge mums padėti prieiti prie gimnazijos vyresnybių.

Bet dar viena sunkenybė. Į pirmąją gimnazijos klasę tepriima ne senesnį kaip dvylikos metų. Aš gi ėjau jau penkioliktuosius metus, vadinasi, buvau bent dvejais metais per senas. Kas daryti? Mums buvo žinoma, kad Marijampolės gimnazijoj nemažai yra tokių, kurie eina mokslus jaunesniųjų brolių vardu, vadinasi, pristatę jų gimimo metrikus. Aš tokio brolio kaip tik neturėjau. Tiesa, turėjau broliuką, kokiais dvejais metais už mane jaunesnį, bet jis buvo miręs. Mums nė

galvon neparėjo, kad buvo galima išimti kaip tik jo gimimo metrikai. Mes ieškojome artimuose mano giminėse, žinoma, mano pavardės vaikino, kurio metrikais būtų galima pasinaudoti. Suradome Stoškų kaimo, tos pat Naumiesčio parapijos, mano tėvo tikrojo dėdės sūnų Julijoną, kuris kaip tik buvo apie dvejus metus už mane jaunesnis. Jo tad išėmėme metrikus, ir aš įstojau į gimnaziją kaipo Julijonas, Julijono Staugaičio sūnus. Tatai sudarė man, kaip vėliau pamatysime, nemaža keblumų.

Graži, šilta penkioliktosios rugpjūčio dienos pavakarė. Dangus giedras, didelis saulės skritulys skaisčiai šviečia rausvai geltona šviesa. Mes – mano tėvas, mokinys Pečkaitis ir aš – važiuojame kaip tik pasauliui Marijampolės link. Mus išvažiuojančius išleido ašarodama geroji mano mamytė. Ji, už kluono stovėdama, dar ilgai ilgai lydėjo mus savo akimis, kol mes jai tolumoj pranykome. Neabejoju, kad tą naktį mamytė nė akių nesudėjo, kad jos mintys buvo drauge su mumis kelionėje, paskui Marijampolėje. „Priims mano sūnelį gimnazijon – nepriims? O jei ir priims, kas toliau bus? Ar ištesėsime?" – taip tikriausiai rūpinosi mano motinėlė.

Ir mano galva buvo kupina minčių. Kvotimų aš nebijojau, bet ar nepasivėlinsime? Ar dar suskubsime prieš kvotimus gimnazijos vyresnybei įteikti reikiamus dokumentus? Dėl šito klausimo Pečkaitis reiškė rimtų abejojimų. Kad jau ir buvau penkioliktų metų, bet vis dar tik vaikpalaikis, todėl lakstė man po galvą ir tuščių minčių: kaip aš išrodysiu su gimnazisto kepuraite ir munduru, kaip aš paraduosiu parvažiavęs Naumiestin ir t. t.

Munduras munduru, bet Marijampolė ne Naumiestis. Išsiilgęs namiškių, iš Naumiesčio pareidavau, iš Marijampolės jau nepareisiu. Jei man sunku būdavo ištverti dvi savaitės nepasimačius su savaisiais, tai kas bus, kai reikės ištverti keli mėnesiai?

Pagaliau, kas gi ta gimnazija? Pečkaitis važiuodamas man pasakoja, kad ten kiekvienai valandai ateinąs kitas mokytojas. Tie mokytojai esą labai aukšto mokslo žmonės, baigę ne Veiverių kursus, kaip kad Užupis, tik dar aukštesnius mokslus, kažin kokius universitetus. Tokių didelių ponų aš ir matyti nesmi matęs, o kas bus, kai reikės su jais susitikti, jų klausyti, visiems įtikti? Sunku įtikti buvo vienam Užupiui, o čia tokiai daugybei!

Jei pateksiu gimnazijon, tai gal liksiu kunigu, gal kitu kuo, bet vis tiek jau amžinai reikės skirtis su savo kaimu, kurį aš taip myliu, su kuriuo aš esmi lyg kad suaugęs.

Čia man veržte veržėsi palyginimas: kurių gyvenimas yra gražesnis – ar kaimiečių, ar ponų ir kunigų?

Kunigai, ponai, tiesa, gražiai apsirengę, gal ir gardžiau pavalgę. Bet jų gyvenimas man atrodė kažin koks nenatūralus, įvairių mandagumo taisyklių suvaržytas, nutolęs nuo gamtos grožybių. Gražus yra pavasaris, bet jo gražumą tik kaime galima tinkamai pajusti.

Kaimietis, tiesa, po purvus braidžioja, milu ir kailiniais apsitaisęs, bet jis laisvas. Jam nereikia rūpintis nė kaip žingsnis žengti, nė kaip žodis tarti, nė kaip kepurė pakylėti. Kaimiečio gyvenimas kažin koks paprastas, tiesioginis, natūralus, glaudžiai su gamta susijęs.

Galų gale kad ir likčiau ponu ar kunigu, tai kiek dar vargo, kiek darbo, kiek metų mokslo, kol tatai pasieksiu! Darbininku jau šiandien aš galiu būti, nes juk jau einu į vyrus.

Tą dieną kaimo gamta juo gražesnė man rodės. Su pasigėrėjimu klausiau viršuj mūsų galvų čiurškančio vyturėlio, godžiom akim žiūrėjau į baigiančius nokti vasarojus, į žaliuojančias pievas, į didelius sodybų medžius, į begrįžtančias iš laukų gyvulių bandas. Mano širdyje lyg sakyte kas sakė: „Pasidžiauk visu tuo, nes nuo šios dienos su tais dalykais nieko tu neturėsi bendro!"

Susopo širdis, tėvui ir mano kelionės draugui nematant, skubinausi nusišluostyti ištryškusias iš akių ašaras. O gal geriau, kad visa kas būtų per vėlu, kad aš gimnazijon nepatekčiau?

Bet vėl stojo man prieš akis geroji mano mamytė. Žinau, kaip ji trokšta, kad aš eičiau mokslus. Didelė jai bus laimė, kai pamatys mane gimnazisto munduru. Jei tektų jai mane pamatyti kunigu, koks begalinis būtų džiaugsmas! Ne, jau nebenoriu grįžti kaiman, nenoriu jo purvo bristi! Dieve duok, kad tik galėčiau gimnazijon pakliūti! Dirbsiu, mokysiuosi, kad tik likčiau žmogum.

Tokios viena kitai priešingos mintys kankino mane pirmukart keliaujant Marijampolėn.

Marijampolės miestas nuo Tupikų kaimo tebuvo už kokių penkių mylių. Ne tik man, bet ir mano tėvui atrodė tai labai didelė kelionė, nes ir jis Marijampolėje dar niekad nebuvo buvęs. Turėjome tiesesnį kelią Marijampolėn, bet jo mano tėvas dar nežinojo. Pagaliau reikėjo važiuoti nakčia, todėl patogiau turėti tikresnis kelias. Taigi važiavome per Vilkaviškį. Lig Vilkaviškio keliai tėvui buvo gerai žinomi, o toliau jau plentas lyg šaute šauja į Marijampolę.

Kad ir graži buvo diena, tačiau saulei besileidžiant iš pietų ėmė niauktis ir švysčioti tolimi žaibai. Į Vilkaviškį atvažiavome jau bemaž

sutemus. Iš pietų debesys vis kilo. Ne tik kaskart smarkyn ėmė žaibuoti, bet jau buvo girdėti, tiesa, dar tolimas griaustinio dundėjimas. Buvo aišku, kad kyla audra. Būtume galėję ją perlaukti Vilkaviškyje, bet mums nebuvo laiko. Kiek pasiganę leidomės tolimesnėn kelionėn.

Išvažiavus iš Vilkaviškio, tuoj pakilo smarkus vėjas, tamsūs debesys apsiautė visus horizonto skliautus ir pasidarė taip tamsu, kad jei kas ir į akį durtų, nematytum. Vienkart ėmė kristi stambūs lytaus lašai, kurie tuoj pavirto smarkiu ir gausiu lytum. Perkūnas baisiai trankėsi, žaibai pliskino. Pavojinga stovėti, ne mažiau pavojinga ir važiuoti, bet mes važiavome, žinoma, tik žingine. Kelio visiškai nebuvo matyt, tepasirodydavo tuomet, kai žaibo šviesa plyksteldavo. Kad reikėjo važiuoti bemaž prieš vėją ir lytų, tai arkliai, norėdami nusikreipti palyčiui, vis suko į šalį. Mes nuolat brozdinome per paplenčiais supiltas skaldinio krūvutes. Kelis kartus tartum čia pat trenkė perkūnas. Mes dvasioj meldėmės, kad bent gyvi išliktume.

Dėkui Dievui, išlikome! Audra ėmė rimti, debesis dudendamas nuslinko šiaurės link, lytus nustojo, rytuose pradėjo brėkšti aušra. Pakilę vyturiukai pradėjo giedoti savo ryto giesmę. Oras buvo vėsus, bet tyras. Mes smagia risčia leidomės pirmyn.

Atvažiavome Marijampolėn jau saulei patekėjus. Visi šlapi, nemigę, nuvargę. Čia pat, Vilkaviškio gatvėje, sustojome karčemoj, vieno žydelio laikomoj. Rudbarzdis šeimininkas, matyt, tik ką iš miego išsikrapštęs, su didele šluota rankoje, žiovaudamas darė tvarką karčemos kieme. Mus pamatęs, tuoj padarė mandagią miną ir prabilo: „Prašom, prašom! Čia yra kur ir arkliai pastatyti, ir stuboj ponaičiai, jei norės, galės pramigti".

Miegoti jau nebuvo kada. Paprašę šiltos arbatos ir šiek tiek pasistiprinę, dar gerai neišdžiūvę, skubinomės į gimnaziją, kad lig prasidėsiant kvotimams, vadinasi, dar prieš 9 val., galėtume įduoti mano dokumentus ir įrašyti mane į kandidatų skaičių.

Pas gimnazijos raštinę netikėtai pasitikome mano buvusią mokytoją Juzefą Ancevičaitę. Ji atvyko čion, kai kurių savo mokinių prašoma, pasiteirauti, ar įrašyti jie į kandidatų eilę. Ancevičaitė, pati pirma pamačiusi mane, maloniai pasveikino ir tuoj skubiai ėmė klausinėti, ar turiu visas popieras, nes suprato, kad ateinu čion kaip kandidatas į gimnaziją. Sužinojusi, kad mūsų dar nieko nepadaryta, nustebusi ir nusigandusi tuoj pati paėmė iš mūsų visus mano dokumentus ir pasakė visa ką darysianti, kad aš dar galėčiau būti įrašytas į kandidatų skaičių.

Mano laimei, gimnazijos sekretorius buvo gana geras Ancevičaitės pažįstamas. Deja, jis pareiškė abejonių, ar šiandien jau nebūsią per vėlu su prašymu. Ancevičaitė tuoj berte pabėrė keletą priežasčių, dėl kurių aš pasivėlinęs. Vaikinas, girdi, sirgęs, klaidingai buvo informuotas dėl stojamųjų kvotimų laiko, tolimas esąs kelias ir t. t. Ponas sekretorius klausė šypsodamasis, matyt, nelabai tikėjo Ancevičaitės įrodymais. Bet ir sekretoriaus būta lietuvio, todėl ir jam rūpėjo padėti kaimiečių vaikams. Kai sekretorius paklausė, kuo aš vardu, Ancevičaitė greituoju atsakė: Justinas. Mat aš nesuskubau jai pasakyti, kad einu gimnazijon svetimais metrikais, o dokumentų nebuvo laiko peržiūrėti. Aš tuoj pataisiau, kad esmi vardu Julijonas. Ancevičaitė suprato. Ponas sekretorius peržiūrėjęs dokumentus pasakė, kad turįs eiti pas direktorių paklausti, ar leis dar šiandien įrašyti naujų kandidatų. Ancevičaitė sekretoriui suskubo pripasakoti, koks aš esąs gabus, koks geras ir pasisiūlė pati kartu eisianti pas direktorių. Sekretorius ją sulaikė. Jei jis, girdi, nieko nepešęs, tai panelė galėsianti eiti.

Aš ir Ancevičaitė su drebančiomis širdimis laukėva sekretoriaus sugrįžtant.

Direktorius Abramavičius geras buvo žmogus. Jo direktoriavimas – tai gražiausi Marijampolės gimnazijai laikai. Abramavičius kaimiečių vaikams jokių nedarydavo sunkenybių, atvirkščiai, galima sakyti, nemaža darydavo palengvinimų. Taigi nedarė sunkenybių ir man: sekretorius tuoj grįžo ir pranešė, kad aš į kandidatų sąrašą jau esąs įtrauktas ir tuoj turįs eiti gimnazijon, nes tuoj prasideda kvotimai.

Ancevičaitė palydėjo mane į gimnazijos rūmus. Pakeliui klausinėjo, kodėl aš taip susivėlinau, o matydama mane nemigusį, pavargusį, dar ne visai išdžiūvusį po nakties audros, primygtinai kartojo: „Dušenka, tik tu nesusipainiok!"

Kad patekau gimnazijon, dėkui gerajai Ancevičaitei. Bet dar daugiau dėkui Viešpaties Dievo Apvaizdai. Aš jauste jaučiu, kaip Dangaus Tėvo ranka veda mane per gyvenimą, kaip kartais stačiai nuostabiai išveda mane iš sunkiausių aplinkybių. Aš esmi tikrai įsitikinęs, kad geri žmonės, kurie ne kartą yra man teikę nelaukiamos ir nesitikėtos pagalbos, buvo pačios Dievo Apvaizdos siųsti.

Marijampolės gimnazijos rūmai ir šiandien, po kelių dešimčių metų, tie patys, tik bent ketvirta dalimi padidinti. Aš tokių didelių rūmų dar nebuvau matęs. Savo didumu ir puikumu mane tie rūmai stačiai nustebino.

Plačiuose gimnazijos koridoriuose sukinėjosi daug vaikų, kandidatų į gimnaziją. Kai kurie buvo atvykę su tėvais ar globėjais, kai kurie be globėjų. Kai kurie buvo apsitaisę poniškai. Bet dauguma – kaimiečiai. Tarp jų sukinosi kai koks žydelis su savo „šeigecu"[20]. Toj margoj minioj buvo ir munduruotų. Tai įvairių klasių gimnazistai, atvykę čion kandidatų globėjais, kiti patys ruošėsi laikyti pataisas tą pačią dieną. Gimnazistų buvo jau net ūsuotų vyrukų. Pastebėjau, kad munduruotieji gimnazistai su tam tikru pasididžiavimu ir panieka žiūrėjo į mus, kandidatus, lyg sakyte sakė: „Ką jūs, geltonsnapiai, reiškiate prieš mane? Aš jau esmi žmogus, baigęs 3–4 klases!"

Nors ir nebuvau augalotas, bijojau, kad savo išvaizda būsiu per didelis pirmajai klasei. Tačiau gimnazijos koridoriuose pamačiau vyrukų, daug stambesnių už mane, kurie taip pat buvo kandidatai į 1 klasę.

Koridoriuose ilgai stumdytis man nereikėjo. Suskambėjo varpelis ir mus visus suvedė į vieną salę. Salė didelė, bet pilna. Buvo mūsų apie 200.

Pirmiausia rašėme rusiškai diktantą. Diktavo pats gimnazijos inspektorius Tarasovas. Nežinau, kaip tą diktantą aš parašiau, nes p. Tarasovas diktavo labai neaiškiai, kažin kokia man negirdėta rusų tarme. Man teko sėdėti ar tik ne paskutiniame suole, todėl kai kas ir nebuvo galima tinkamai nugirsti. O klausti baugu.

Po diktanto rašėme kažin kokį uždavinį iš aritmetikos. Padiktavo jį – jei neklystu – mokytojas Vilkanecas.

Toliau kiekvienas mokytojas, eidamas paeiliui per kandidatus, klausinėjo žodžiu iš savo dalyko. Man buvo kiek nuostabu, kai kunigas, priėjęs prie manęs, ėmė klausti poterių rusiškai. Aš lig šiol tebuvau girdėjęs kunigą kalbant lietuviškai ar lenkiškai, o čia rusiškai!.. Nedaug teklausė: liepė pakalbėti rusiškai „Tėve mūsų". Aš poterių buvau išmokęs namieje lietuviškai ir mokykloje lenkiškai. Bet radęs knygose „Tėve mūsų" rusiškai, taip sau, juokaudamas buvau išmokęs. Ir tai man buvo labai naudinga, nes dabar galėjau atsakyti per kvotimus.

Kvotimai iš viso gerai man praėjo. Likau priimtas gimnazijon. Dėkui Dievui!

Važiuoti namon jau nebuvo laiko, nes už poros dienų turėjo prasidėti pamokos. Reikėjo pasirūpinti butu. Ancevičaitė patarė pasisamdyti „stanciją" pas Danilevičius, nes tai esą geri jos pažįstami ir dori žmonės. Ir ji pati laikinai ten gyvenanti. Tėvas, nupirkęs man mokinio kepurę

(tada dar – kepi) ir užsakęs pas žydą siuvėją mundurą, išvažiavo namon patalynės ir baltinių atvežti. Aš likau pas Danilevičius.

Vadinasi, tenka gyventi Marijampolėje. Tai vadinamosios Suvalkijos kultūriškojo gyvenimo centras. Prieš pradėdamas kalbėti apie gimnaziją ir jos santykius, bent kelis žodžius tarsiu apie patį miestą.

Marijampolės miesto išvaizda per keturiasdešimt kelerius metus, žinoma, daug pasikeitė. Bet anais laikais ji atrodė nepuikiai. Purvina, dvokianti rinka, didžioji gatvė su dviem eilėm žemų mūro namų, keli dviem aukštais namai, duobėti gatvių grindiniai (brukai). Dar ir šiandien tebėra Vilkaviškio gatvėje karčema, kurioje man pirmukart Marijampolėje teko apsistoti. Šiandien Marijampolę labai dabina gražūs bažnyčios bokštai ir vienuolyno pastatai. Man atvykus Marijampolėn, tie bokštai jau kaip tik buvo baigiami statyti. Kaip atrodė Marijampolė be tų bokštų, man neteko matyti. Marijampolė šiandien yra užaugusi. Bet, tiesą pasakius, augo tik jos priemiesčiai – Degučiai su Tarpučiais. Pačiame miesto centre per kelias dešimtis metų vos keli nauji namai teiškilo*.

Lenkiškumo Marijampolėje buvo daug daugiau kaip kad Naumiestyje. Naumiestyje, net ir anais laikais, lenkiškai kalbėjo tik apskrities įstaigų valdininkai ir šiaip kai kurie miestelėnai. Gyventojų katalikų dauguma ten jau tuomet vartojo lietuvių kalbą. Bažnyčioje būdavo skaitoma lenkiškai tik Evangelija ir laikomos gegužinės pamaldos. Šiaip visa kas buvo lietuviškai. Bažnyčioje meldžiantis iš lenkiškų knygų matydavau tik ponus: kaimiečio su lenkiškomis knygomis Naumiesčio bažnyčioje man visiškai neteko matyti. Trumpai kalbant, Naumiestis jau tuomet buvo bemaž lietuviškas.

Visai kas kita Marijampolėje. Bažnyčioje per visus atlaidus, adventų sekmadieniais per rarotines po Mišių Evangelijos visad būdavo sakomas lenkiškas pamokslas. Senkus (Sękowski) 9 val. laikydavo votyvą, po jos sakydavo lenkišką pamokslą. Taip pat lenkiškai labai iškilmingai būdavo laikomos gegužinės pamaldos.

Bažnyčioje bent trečia dalis žmonių, ypač vyrų, būdavo su lenkiškomis knygomis rankose. Net kaimiečiai tėvai kapsai, atvežę į gimnaziją savo vaikus, stengdavosi su jais kalbėti lenkiškai, kas mums, zanavykams, stačiai keista atrodė.

Visi miesto ponai (labai dažnai grynai lietuviškomis pavardėmis), visi amatininkai, net tarnaitės vartojo tik lenkų kalbą. Kokia tai buvo

* Žymiai padidėjo Marijampolė, kai ji sulaukė geležinkelio ir cukraus fabriko.

lenkų kalba – kitas klausimas, bet lenkų. Žydai, be savo žargono, visi mokėjo ir kalbėjo tik lenkiškai. Trumpai kalbant, Marijampolė buvo bemaž lenkiškas miestas, tik mano laikais gimnazijoje lietuviškoji srovė ėmė nedrąsiai gurgenti.

Aišku, vyraujančiai madai pasiduodavo ir mokiniai. Juos žydai „paničiais" vadindavo. Taigi tie paničiai gimnazijoje kalbėdavo rusiškai, o gatvėje ir namuose stengdavosi kalbėti lenkiškai.

Mokinių bendrabučius laikė dažniausiai našlės lenkės.

Marijampolės miesto dalis nuo bažnyčios į pietų vakarus buvo vadinama Jurzdika (matyt, iškreiptas žodis *jurisdica).* Toj Jurzdikoj buvo daug mokinių bendrabučių. Toj pačioj daly, Kapinių* gatvėje, antrame kieme nuo Bažnyčios gatvės, buvo Danilevičių bendrabutis.

Pats Danilevičius tarnavo iždininku miesto valdyboje. Jo žmona šeimininkavo gana dideliam (pas Danilevičius būdavo apie 12–14 svetimų gyventojų) mokinių bendrabučiui. Danilevičiai turėjo savo tris sūnus ir vieną dukterį. Vyriausias sūnus Adomas jau buvo baigęs kelias gimnazijos klases ir ėjo vaistininko praktiką Liudvinavo vaistinėje. Antrąjį sūnų Stanislovą aš radau penktoje klasėje. Trečioji iš eilės buvo duktė Marija; kadangi tuomet Marijampolėje mergaičių gimnazijos nebuvo, ji mokėsi privačiai ir vėliau ištekėjo už žinomo A. iš B. (Antano Kriščiukaičio). Jauniausias Danilevičių sūnus Edvardas dar tebelankė pradžios mokyklą. Be to, čia buvo artima Danilevičienės giminaitė Marija Jaroševičaitė, tuomet jau augusi panelė.

Pats Danilevičius buvo lengvo būdo žmogus, gana apsileidęs katalikas. Namų galva, tiesą sakant, buvo ne jis, tik šeimininkė. Danilevičienė buvo ne per didžiausios inteligencijos (turbūt tebuvo namų mokslo), bet dora žmona, gana pamaldi katalikė.

Didelį ūkį tvarkyti Danilevičienė gebėjo gana sumaniai: mes buvome visu kuo tinkamai aprūpinti. Danilevičių bendrabutis buvo laikomas vienu iš geriausių. Tačiau kaip auklėtojos Danilevičienės toli gražu negalima lyginti su minėta Pozažeckių babune. Savo vaikams Danilevičienė, be abejonės, irgi buvo per silpna auklėtoja.

Mes nuo Danilevičių šeimos gyvenimo buvome bemaž izoliuoti. Jie gyveno viename namų gale, mes, mokiniai, užėmėme kitą (šiandien tuose namuose – „Žiburio" salė[21]). Su Danilevičių šeima susitikdavome tik retkarčiais. Danilevičiai, turėdami panelių, laikė atvirus namus: gana dažnai rinkdavosi jaunimas pašokti ir pasilinks-

---

* Šiandien P.Armino gatvė.

minti. Tuose pasilinksminimuose iš mokinių dalyvavo tik išrinktieji, vyresniųjų klasių. Mes, yaikai, tik kai kada – sakysime, per Užgavėnes – būdavome kviečiami salionan pažiopsoti. Bet ir tai mums buvo naudinga, nes turėjome progos įsižiūrėti į gražesnio elgesio formas.

Mokinių bendrabučiuose tikrasis prižiūrėtojas ir auklėtojas būdavo „dozorca" (arba „dežurnyj kvartiry"). Už tą priežiūrą prižiūrėtojas dovanai gaudavo butą ir maistą, o kitiems mokiniams už tai tekdavo mokėti nuo 110 lig 130 rublių per metus.

Be prižiūrėtojo žinios mokinys niekur negalėdavo išeiti: išeinančius prižiūrėtojas įrašydavo į tam tikras knygas, pažymėdamas, kuriuo reikalu mokinys iš namų išeina. Nusikalstančius prižiūrėtojas įspėdavo, apie neklausančius pranešdavo gimnazijos vyresnybei.

Nors prižiūrėtojas būdavo taip pat mokinys, tik aukštesniųjų klasių, tačiau jo autoritetas buvo labai didelis; ypač žemesniųjų klasių vaikai į prižiūrėtoją žiūrėdavo su pagarba ir baime.

Kaip matome, bendrabučiuose buvo kareivinių tvarka. Tiesą pasakius, mes tebuvome šiek tiek dresuojami, ne auklėjami. Juk patys mūsų auklėtojai dar turėjo būti auklėjami. Aš, būdamas IV klasės mokinys, jau irgi gavau prižiūrėtojo vietą Sarankevičienės bendrabutyje. Sarankevičienė į mūsų reikalus dar mažiau kišdavosi kaip kad Danilevičienė. Vadinasi, man teko būti septynių mokinių auklėtoju. Koks iš manęs galėjo būti auklėtojas! Visa laimė, kad mano globojamieji buvo dar ne per blogiausi vaikinai.

Pas Danilevičius man teko išbūti pustrečių metų su vienerių metų pertrauka. Mano prižiūrėtojai buvo: I klasėje – Šneideris, II kl. mokinys, vokietis iš Kybartų. Jis turėjo brolį, kuris su manim drauge įstojo į I klasę. Be to, dar pas mus buvo du Šneiderių tolimesni giminaičiai, pusbroliai Vineriai, ir jų pažįstamas Fuchsas. Tuo būdu mūsų bendrabutyje buvo net keturi vokiečiai, penktas – pats bendrabučio prižiūrėtojas. Visi vokietukai buvo gana gražiai išauklėti, ramaus būdo, todėl mes su jais sugyvendavome gerai. Tikybos klausimų nejudindavome. Pats mūsų bendrabučio prižiūrėtojas Tomas Šneideris buvo doras, išmintingas vyras. Mes jį neveidmainingai gerbdavome. Silpnesniesiems žemesniųjų klasių mokiniams Šneideris noromis padėdavo.

Danilevičių bendrabutyje tais metais mes buvome bemaž visi I ir II kl. mokiniai. Danilevičių kieme buvo gimnastikos įtaisai, kuriais mes naudodavomės. Prie mūsų prisidėdavo tame pačiame kieme gyvenančio žandarų viršininko Karatejevo vaikai Kolia ir Kostia. Juodu buvo

rengiamosios klasės mokiniai. Tų dviejų rusiukų mes nemėgdavome, nes juodu aiškiai mums rodydavo esą aukšto valdininko vaikai.

Be gimnastikos, vaikai mėgdavo žaisti sviediniu, ypač kai daržai jau būdavo nuvalyti. Gimnastikoje ir žaidimuose sviediniu paprastai būdavo pirmutiniai tie, kurie prastai mokydavosi. Aš nenoromis dalyvaudavau gimnastikoje ir žaidimuose, nes čia nemokėdavau jokių šposų padaryti. Žaisdavau tik bendrabučio prižiūrėtojo liepiamas. Šneideris mat sakydavo, kad tai vaikams sveika.

Mūsų bendrabutyje, be Stanislovo Danilevičiaus, buvo dar trys V klasės mokiniai: lietuviai Škėma (mirė kunigu) ir Krankaitis ir lenkas Paškovskis. Jie visi, žinoma, žiūrėjo į mus, vaikus, iš aukšto ir gyveno savo atskirą gyvenimą. Visi susitikdavome tik prie stalo. Bendrabučio prižiūrėtojas su vyresniaisiais šnekėdavosi, mes tik klausydavomės. Prie stalo visada būdavo šnekama lenkiškai. Kalbos būdavo padorios, nieko papiktinančio mums netekdavo išgirsti.

Eidami gimnazijon, užeidavome į bažnyčią. Niekas to mums neliepė, tik buvo toks paprotys. Mišių klausyti nebūdavo kada: vieną kitą poterių sukalbėję, skubindavomės gimnazijon.

Kitais metais Danilevičių bendrabučio prižiūrėtoju gimnazijos vyresnybių (jos visada skirdavo bendrabučių prižiūrėtojus) buvo paskirtas Antanas Vilkutaitis, VIII kl. mokinys. Buvo tai labai geras mokinys, kuris baigė gimnaziją su aukso medaliu. Vilkutaitis buvo visada rimtas, susimąstęs, mažakalbis. Mes, vaikai, labiau už ji vertinome praėjusių metų prižiūrėtoją linksmąjį Šneiderį.

Vilkutaitis buvo jau susipratęs lietuvis: su mumis kalbėdavosi ar rusiškai, ar lietuviškai; lenkų kalbos ėmėme bemaž nevartoti, ypač kad pernykščiai V kl. „aristokratai" jau buvo iš mūsų išsikraustę. Lenkybei, tiesa, atstovaudavo Zakševskis, taip pat V kl. mokinys, tais metais pas mus atsikėlęs, ir du Danilevičių giminaičiai Jaroševičiai, kuriuodu buvo vienas klase už mane vyresnis, kitas – jaunesnis. Bet tie ponaičiai dažniausiai būdavo Danilevičių šeimoje. Tuo būdu mūsų bendrabutis tais metais virto demokratišku lietuvišku. Ir mūsų prižiūrėtojas nemėgdavo į kitą galą pas p. Danilevičius lankytis. Matyt, jis ir panelių nemėgdavo. Mūsų panelės pravardžiuodavo jį „niūra".

Vilkutaitis kai kada bent kiek pakalbėdavo mums apie lietuvybę. Auklėjimo atžvilgiu mes esame pelnę daugiau iš Šneiderio, kuris pats buvo kultūriškesnių manierų ir įspėdavo mus, matydamas prasčiokiškai elgiantis.

Kitais metais Danilevičių bendrabučio prižiūrėtojas buvo Antanas Kriščiukaitis (A. iš B.). Bet man su juo jau neteko gyventi, nes tais metais aš buvau išsikėlęs Nivinskienės bendrabutin, prie Kalvarijos gatvės.

Turiu pasakyti, kad išsikeldamas ne ką tepelniau. Bendrabutis buvo mediniuose, apleistuose žydo namuose. Viename gale buvo Nivinskienės, kitame Vitkauskienės bendrabutis. Vadinasi, krūvoje vaikų daug, todėl neramu, juo labiau kad ir patys namai buvo prie didelio Kalvarijos trakto. Namai bjaurūs, be užtvaro ir kiemo, pilni blakių. Mūsų namų gale gyveno pats savininkas žydas su savo dukteria Pečke. Juodu laikė mažą krautuvėlę. Krautuvėlę ir žydų kambarį nuo mūsų kambarių skyrė tik uždarytos durys, per kurias eidavo iš žydų buto smarvė ir visa kas buvo girdėti. Žydas su savo dukteria nuolat bardavosi ir keikdavosi, ko mes turėdavome klausyti. Iš pradžių mums buvo juokingas tas naminis žydų karas, toliau jau labai įgriso.

Pati mūsų bendrabučio laikytoja gyveno viršum mūsų, vadinamoje salkoje. Nivinskis buvo viename valsčiuje raštininkas. Jis ten ir gyveno, tik kai kada atsilankydavo Marijampolėje. Nivinskienė turėjo du savo vaikus mokinius, kuriedviem buvo pamotė. Nivinskučiai buvo patvirkę, mokėsi prastai. Pamotė juos nuolat bardavo, jie nekęsdavo savo pamotės, jai į akis atsišnekėdavo, o už akių visaip prieš ją burnodavo. Be to, buvo dar keli mano draugai, labai ištvirkę, tinginiai. Vienas Vitkauskienės bendrabučio mokinys buvo jau užsikrėtęs bedievystės liga. Tas mokinys nuolat būdavo pas mus ir pripasakodavo mums visokių niekų. Trumpai kalbant, visa Nivinskienės bendrabučio atmosfera buvo nesveika ir nemaža pakenkė mano sielai. Pakliuvau čion iš dalies draugų kalbinamas, iš dalies todėl, kad jau buvau savo draugo Liudviko Žilinsko* korepetitorius. Žilinskas kaip tik čia norėjo gyventi.

Kiek nesimpatingas buvo Nivinskienės bendrabutis, tiek simpatingas buvo jo prižūrėtojas Pranciškus Dailidė, VI kl. mokinys. Dailidė buvo labai švelnus, malonus, geros širdies vaikinas. Kad jis buvo ir kaimiečių sūnus, bet jau įgijęs kultūringų žmonių manierų. Pats jis mokėsi prastai, nes buvo menkų gabumų, tačiau mums, jaunesniesiems, darė gerą įtaką. Pranciškus Dailidė vargais negalais prisiyrė lig VIII kl., iš kurios jau nepajėgė išeiti. Sugrįžo į tėviškę ir paveldėjo tėvo ūkį. Bet ūkininkauti Pranciškus visiškai nebuvo tikęs. Aš, pažinęs jį,

* Jis buvo žinomojo Tomo Žilinsko, Veiverių seminarijos mokytojo, sūnus.

spėju, kad jo siela veržėsi kur kitur. Vargšas Pranciškus turbūt jautėsi ne savo kailyje, tad ėmė per daug gerti, ūkininkavo prastai ir per anksti persiskyrė su šiuo pasauliu.

Kitais metais, būdamas jau IV kl. mokinys, vėl sugrįžau į Danilevičių bendrabutį. Apsigyveno čia ir tas pats mano kolega Liudvikas Žilinskas, kurio aš vis tebebuvau korepetitorius. Be to, čia dar buvo Motiejus Gustaitis, žinomas mūsų poetas, ir Juozas Randis, kuris pasimirė kunigu. Mes visi buvome vienoje IV kl. ir Danilevičių bendrabutyje užėmėme vieną mažą kambarėlį. Tais metais pas Danilevičius mokinių buvo daug, bet jie visi buvo žemesniųjų klasių, todėl tame bendrabutyje mes kaip tik vaidinome „aristokratų" rolę.

Mes keturiese su mažaisiais, žinoma, nesusidėdavome, gyvenome savo atskirą gyvenimą. Bet buvome palikti sau vieni, niekas mūsų nekontroliuodavo, niekas neklausdavo, ką veikiame, ką skaitome. Mūsų protai jau gana sparčiai lavėjo, ieškodavome jiems maisto. Turiu pasakyti, kad tas maistas ne visados būdavo sveikas; kartais skaitydavome tai, kas būtų nereikėję skaityti.

Danilevičių bendrabutis tais metais turėjo, jei neklystu, 16 mokinių. Gimnazijos vyresnybė nutarė, kad to per daug vienam prižiūrėtojui, todėl mums paskyrė dar vieną: vyresniųjų buvo Motiejus Lozoraitis, jaunesniųjų – Stanislovas (jei neklystu) Radziševskis, abudu VIII kl. mokiniai.

Motiejus Lozoraitis, lietuvis, paskesnių laikų žinomas veikėjas. Jis buvo labai gabus, pirmutinis savo klasės mokinys, jau tuomet turbūt užsikrėtęs laisvamanybe. Bet Lozoraitis per daug blogos įtakos mums nedarė, nes buvo išdidus ir su mumis, kad ir IV kl. mokiniais, nelabai mėgdavo susidėti.

Radziševskis buvo lenkas. Jo tėvas felčeris, našlys, gyveno tame pačiame Danilevičių kieme. Radziševskio jaunesnysis brolis buvo mano klasės draugas. Be to, Radziševskiai turėjo dar dvi (jei neklystu) seseri. Seniui Radziševskiui sunku buvo tokia šeimyna maitinti, todėl jo sūnus, VIII kl. mokinys, pasirūpino gauti bendrabučio prižiūrėtojo vietą.

Radziševskis buvo gana karštas lenkas: į besireiškiantį lietuvių atbudimą žiūrėjo šnaira. Su mumis, IV kl. mokiniais, Radziševskis mėgdavo kalbėtis, juo labiau kad su Lozoraičiu juodu nelabai simpatizavo. Radziševskiai kalbindavo mus vis lenkiškai ir mėgdavo judinti pasaulėžiūros klausimus. Pats Radziševskis buvo nusistatęs gana „kairiai", todėl ir jo pasikalbėjimai su mumis neišėjo mums į sveikatą.

Danilevičiai, kaip minėjau, turėjo augintinę Jaroševičaitę, jau augusią panelę, ir beaugančią dukterį. Be to, pas Danilevičius dažnai apsilankydavo artima jų giminaitė Zofija Bortkevičaitė, kuri buvo bemaž vienų metų su Danilevičių dukrele. Bortkevičių Zosė buvo laikoma gražuole ir ne vienam mokiniui puldavo į akį.

Jaroševičaitė, kuri vėliau ištekėjo už Motiejaus Lozoraičio, į mus, ketvirtaklasius, žinoma, nežiūrėjo. Bet Danilevičaitei ir Bortkevičaitei ir mes buvome kavalieriai. Tuodvi mergšės mėgdavo mus paerzinti.

Tuo metu, kada aš fiziškai ir protiškai brendau, kada turėjo nusistatyti mano pasaulėžiūra, pas Danilevičius susidariusi atmosfera nebuvo man sveika. Beskaitant knygas ir girdint kalbas, kildavo įvairių pasaulėžiūros klausimų, kurių pats nepajėgdavau išpainioti, o oasiklausti nebuvo ko. Nežinau, kuriais keliais būčiau nuėjęs, jei ilgiau būčiau buvęs Danilevičių bendrabutyje. Pati Dievo Apvaizda išvedė mane iš tos keblios padėties.

Mokytojas Petras Kriaučiūnas buvo tikras mano prietelius. Jo metodas buvo, kad geriausias korepetitorius esąs tos pačios klasės geras mokinys. Aš mokiausi gerai, todėl Kriaučiūnas net keliems silpnesniems mano draugams patarė pasiimti mane korepetitorium. Kriaučiūno patariamas, mokytojas Staniškis įpiršo man, dar tik antrosios klasės mokiniui, pamokas pas advokatą Zablockį. Aš rengiau į pirmąją klasę jo sūnų Edvardą. Tuo būdu jau nuo antrosios klasės aš pradėjau užsidirbti knygoms ir drabužiams. Ketvirtoje klasėje būdamas, vis Kriaučiūno tarpininkaujamas, gavau pamokų pas inspektorių Botyrių. Mokiau du jo vaikus: dukterį Mariutę ir sūnų Andriuką. Vadinasi, turėjau progą leisti save pažinti Botyriui.

Tais metais apie Kalėdas liko laisva užvaizdos vieta Sarankevičienės bendrabutyje. Inspektorius Andrius Botyrius tą vietą pasiūlė man. Aš, žinoma, ją paėmiau vaduodamasis ne kitokiais, tik ekonominiais sumetimais.

Sarankevičienės bendrabutis turėjo tik septynis mokinius, todėl man dar reikėjo šeimininkei bent kiek primokėti. Visai nemokamos buvo užvaizdų vietos tik tuose bendrabučiuose, kurie turėdavo ne mažiau kaip 10 mokinių. Bet pas inspektorių uždirbdavau 5–6 rublius per mėnesi, tai tėvų pagalbos nereikalavau.

Persikėlimas pas Sarankevičienę man buvo ir tuo naudingas; kad išėjau iš tos nesveikos atmosferos, kuri buvo susidariusi pas Danilevičius. Matau čia Viešpaties Dievo Apvaizdos ranką, kuri per visą mano amžių veda mane. Deja, aš nemoku būti už tai dėkingas Aukščiausiajam!

Pas Sarankevičienę radau porą tos pačios klasės draugų, vieną penktaklasį (Antaną Eidukevičių, kuris vėliau buvo mano seminarijos draugas ir numirė kunigu) ir kelis žemesniųjų klasių mokinius. Visi mano bendrabučio mokiniai buvo neblogi vaikinai, lodėl man „valdyti" jie nebuvo sunku. Koks aš buvau jiems auklėtojas – tai kitas klausimas. O man teko būti jų vieninteliu auklėtoju, nes Sarankevičienę, bendrabučio laikytoją, mes pamatydavome gal kartą per savaitę.

Bet jau laikas pažvelgti į pačią gimnaziją.

Gimnazijos dvasia pareina, žinoma, nuo mokytojų, kurie ten moko. Taigi pasistengsiu nupiešti anų laiku Marijampolės gimnazijos mokytojus. Aišku, duodami čia paveikslai gal menkai pavaizduos tuos asmenis, nes juk mano sprendimas – tai keliolikos metų vaikpalaikio nuomonė. Aš piešiu savo mokytojus taip, kaip jie man anuomet atrodė.

Marijampolės gimnazijos kapelionu, kaip čia vadino – prefektu, aš radau tėvą marijoną Jurgį Čėsną. Čėsna buvo baigęs akademiją ir buvo laikomas marijonų pažiba. Jis gana ilgai yra išbuvęs marijonų generolu (nuo 1865 iki 1893), juo būdamas ir pasimirė. Kunigą Čėsną gerbė visas miestas ir patys mokiniai. Žmonėms Čėsna patiko dėl įvairių priežasčių.

Miesto poneliams ir kai kuriems mokytojams Čėsna buvo tuo geras, kad jo butas visada buvo atdaras. Čia buvo galima kortomis palošti ir išsigerti. Kad pats kun. Čėsna, kiek žinau, ir nebuvo nė kortų, nė stiklelio mėgėjas, bet kitiems buvo vaišus.

Mokiniai mėgdavo kun. Čėsną, nes jis iš jų per daug nereikalaudavo. Bet iš tikrųjų kun. Čėsna ne per daug uoliai atlikdavo savo pareigas.

Apie devintą praėjusio amžiaus dešimtmetį visoje Lenkijoje iškilo gimnazijose kova dėl kalbos, kuria privalo būti dėstoma religija. Tos kovos padariniai buvo tokie, kad lenkų gimnazijose pradėta dėstyti tikyba lenkiškai, ne rusiškai. Šito dėsnio rusų vyresnybės nenorėjo taikyti Marijampolės gimnazijai, kad jinai ir buvo taip pat Varšuvos mokslo apygardos ribose. Tik po 1905 m. revoliucijos Marijampolės gimnazijoj ir Veiverių mokytojų seminarijoj leista mokyti religijos gimtąja mokinių kalba.

Kun. Čėsnai, žinoma, dar nerūpėjo lietuvių kalba, nes tautinis lietuvių susipratimas jo dar nebuvo pasiekęs. Kun. Čėsna gal tikėjosi, kad ir Marijampolės gimnazijoj, kaip kad Suvalkuose, būsią galima mokyti religijos lenkiškai. Bet tai mano tik spėjimas. Kokia iš tikro

yra buvusi kun. Čėsnos į šitą dalyką pažiūra – aš negaliu pasakyti. Tatai tėra neabejotina, kad toliau mokyti religijos rusiškai kun. Čėsna nenorėjo ir atsisakė nuo kapeliono pareigų. Atsisakyti gal jį vertė ir senyvas amžius, ir silpna sveikata. Pasitraukęs iš gimnazijos 1882 m., kun. Čėsna mirė 1893 m.

Marijampolės gimnazijai reikėjo naujo kapeliono. Kiek žinoma, keli kunigai, kuriems ta vieta buvo siūloma, atsisakė, nes rusiškai mokyti religijos nenorėjo. Pagaliau Marijampolės kapeliono vietą sutiko imti kun. Jonas Michnevičius, lig tol buvęs Lomžos vikaru.

Kun. Michnevičius aukštųjų mokslų nebuvo baigęs, bet šiaip buvo šviesus kunigas, mokėjęs kelias Europos kalbas, buvo daug skaitęs ir mėgdavo skaityti. Buvo tai doras kunigas ir gana didelio miesto – Lomžos parapijiečių gerbiamas ir mylimas.

Kun. Michnevičius tačiau kapelionauti visiškai netiko. Jau tai, kad jis sutiko mokyti rusiškai, kai kiti buvo atsisakę, mokiniams padarė blogą įspūdį ir jie naująjį kapelioną pasitiko su nepasitikėjimu. Kun. Michnevičius rusiškai kalbėjo labai prastai, tai duodavo mokiniams progą pasišaipyti. Be to, kun. Michnevičius dėl menkniekių karščiuodavosi, pykdavo. Anais laikais, kada rusų mokykla dėl tendencijos surusinti kitataučius neturėjo lietuvių pasitikėjimo, geras, gudrus kapelionas galėjo būti vienintelis žmogus, kuriam mokiniai būtų atvėrę savo širdis. Čia kapeliono įtaka galėjo didelių dalykų pasiekti, formuoti mokinių pasaulėžiūrą. To, deja, nebuvo Marijampolėje kun. Michnevičiui kapelionaujant. Mokiniai žiūrėjo į jį kaipo į oficialų rusiškos mokyklos asmenį.

Dar pablogėjo dalykai, kai mokiniai pajuto, kad kun. Michnevičius nepritaria tuomet besireiškiančiam lietuvių sąmonėjimui. Kun. Michnevičius savo netaktu šiuo klausimu įdavė mokiniams į rankas visai apčiuopiamų argumentų.

Pradėjęs savo kapelionavimo darbą, kun. Michnevičius tuoj ėmė sakyti mokiniams pamokslus bažnyčioje. Patys pamokslai, kiek pamenu, buvo gana vykę. Bet kun. Michnevičius sakė juos lenkiškai. Kad mokinių bendrabučius, kaip minėjau, daugiausia laikė lenkės ir juose mokiniams buvo progos pramokti lenkiškai, tačiau jau buvo ir bendrabučių, laikomų atvykusių iš kaimo lietuvių. Tokių bendrabučių mokiniai lenkiškai jau nemokėjo. Pagalios ir kaskart plintąs lietuviškasai susipratimas buvo priežastis, kad mokiniai lietuviai ėmė nepakęsti lenkiškų pamokslų. O lenkų Marijampolės gimnazijoj buvo labai nedidelis procentas. Mokiniai susitarę pasiuntė pas kapelioną delegaciją

prašyti, kad pamokslai jiems būtų sakomi lietuviškai, nes lenkiškų pamokslų jie nesuprantą. Kun. Michnevičius delegaciją priėmė šiurkščiai ir daugiau jau jokių pamokslų nebesakė. Tuo kapelionas tarp savęs ir mokinių iškasė nepereinamą griovį. Kun. Michnevičiaus įtaka mokiniams religijos atžvilgiu pasidarė greičiau neigiama, nei teigiama. Jei Marijampolės anų laikų gimnazija yra išleidusi tiek Bažnyčios priešininkų, tai nemaža kaltė čia ir kapeliono santykiai su mokiniais.

Ir iš viso mokinių tikybos reikalais maža tebuvo rūpinamasi. Velykinės turėdavo eiti visi. Bet ar mokiniai šventadieniais klauso Mišių, ar jie atsimena, kada metuose yra atlikę išpažintį – tuo niekas nesirūpino. Ką mokiniai skaito ir kaip skaito – taip pat niekam nerūpėjo.

Dabar pažvelkime į kitus mokytojus.

Gimnazijos direktorium aš, kaip minėjau, radau Abramavičių. Buvo tai žmogus ramus, pasyvus, kuriam vyriausybių idealas (surusinti Lietuvą) nedaug terūpėjo. Abramavičiaus valdžia gimnazijoj nedaug tebūdavo jaučiama: viskuo rūpinosi, galima sakyti, inspektoriai.

Po Abramavičiaus sparnu Marijampolės gimnazijoj ėmė atgyti ir tarpti lietuvių sąmoningumas ir susitelkė čion visa lietuvių mokytojų plejada: Petras Arminas (Trupinėlis; jis buvo rengiamosios klasės mokytojas), Vincas Staniškis, Petras Kriaučiūnas (abudu filologai) ir Juozas Jasulaitis (matematikas).

Bet ta Abramavičiaus tolerancija lietuviams turbūt nepatiko aukštesniosioms vyresnybėms. Varšuvos mokslo apygardos globėjas tuomet buvo didelis rusintojas Apuchtinas. Taigi jis pakėlė Abramavičių Suvalkų gubernijos direkcijos viršininku, o į Marijampolę direktorium atsiuntė Serno-Solovjovičių, didelį rusinimo idėjos puoselėtoją.

Serno-Solovjovičius buvo kieto būdo žmogus: jo bijojo ir mokiniai, ir mokytojai.

Marijampolės gimnazijoj Abramavičiui direktoriaujant daug kas buvo gana laisva, palaida. Mokytojai nedėvėdavo frakų, kaip reikalauja uniforma, ateidavo gimnazijon visiškai civiliai apsitaisę. Mokiniai taip pat dažnai savo uniformos nepaisė. Solovjovičius tuoj įsakė griežtai laikytis uniformos tiek mokytojams, tiek mokiniams.

Senuoju, nuo lenkų likusiu papročiu mes, kreipdamiesi į mokytoją, sakydavome: „gospodin učitel" (pone mokytojau). Solovjovičius įsakė mokytojus vadinti „po imeni i otčestvu" (vardu ir tėvavardžiu): „Ivan Nikolajevič, Piotr Kazimirovič" ir t. t. Mums prie šitos naujienos gana sunku buvo priprasti.

Abramavičius nedaug tepaisė, kaip mokiniai tarp savęs kalbasi, ypač išėję iš gimnazijos. Solovjovičius įsakė, kad mokiniai visur vartotų tik rusų kalbą ir tatai gana stropiai buvo prižiūrima.

Solovjovičius rusinimo darbą varė dar toliau. Marijampolės gimnazijoj turbūt nuo jos atsiradimo buvo lietuvių kalbos pamokos kaip neprivalomas dalykas. Tos pamokos būdavo po programinių valandų, bet bemaž visi mokiniai lietuviai laikė savo garbės dalyku tas pamokas lankyti. Iš pradžių mokė lietuviškai Arminas žemesnėse klasėse ir Staniškis – aukštesnėse. Pamokos būdavo kelioms klasėms drauge. Vėliau, kai atėjo gimnazijon naujų lietuvių mokytojų – Kriaučiūnas ir Jasulaitis, tai juodu pasidalino lietuvių kalbos pamokomis. Visi lietuviai mokytojai, aiškindami lietuvių kalbos dalykus, vartojo lotynišką alfabetą, kad tatai ir buvo vyriausybės uždrausta.

Direktorius Abramavičius į lietuvių kalbos dėstymo reikalus visai nesikišo. Gal jis ir nežinojo, kad tos kalbos mokytojai nesilaiko vyriausybės įsakymų, o jei ir žinojo, tai apsimetė nežinąs.

Solovjovičius įsikišo ir į šitą dalyką. Kriaučiūną, kuris buvo įtariamas lietuvybės agitacija, visai pašalino iš mokytojo vietos, o Staniškį ir Jasulaitį pasirūpino iškeldinti į Lenkiją. Petras Arminas buvo jau miręs. Vadinasi, Marijampolės gimnazijoj nebeliko nė vieno mokytojo lietuvio. Lietuvių kalbos mokyti Solovjovičius paskyrė rusą Krečinskį, tvarkos prižiūrėtoją, buvusį liaudies mokytoju kažin kur Žemaičiuose ir pramokusį kiek lietuviškai. Tokio mokytojo lietuvių kalbos pamokos, žinoma, buvo parodija ir mokiniai jų bemaž visiškai nelankė. Bet tatai ir nerūpėjo ponui Serno-Solovjovičiui.

Solovjovičius, pagyvenęs Marijampolėje, suprato, kad Marijampolės gimnazija ne tik nenaudinga, bet net kenksminga rusų vyriausybei, nes rengianti tik kunigus ir šiaip valstybės priešininkus. Čia Solovjovičius, galima sakyti, neklydo. Marijampolės gimnazijoje iš tikro mokėsi daugiausia lietuvių kaimiečių vaikai. Daug jų išeidavo į kunigus, kiti baigdavo pasaulietinius mokslus, bet nė vieni, nė kiti, aiškus dalykas, nebuvo rusų valdžios, ypač tokios, kokia jinai yra buvusi, prieteliai. Taigi Solovjovičius ėjo prie to, kad Marijampolės gimnazija būtų visiškai panaikinta. Tai būsią galima pasiekti, kai gimnazija neturėsianti reikiamo mokinių skaičiaus, Solovjovičius stengėsi padaryti, kad to skaičiaus mokinių iš tikrųjų nebūtų.

Abramavičiaus laikais Marijampolės gimnazija turėjo vardą, kad čia nėra per daug sunku mokytis ir baigti mokslus. Į Marijampolę atvažiuodavo mokinių nuo Kauno ir Vilniaus lengvesnių mokslo sąlygų

ieškoti. Marijampolės gimnazija būdavo kupina, turėdavo daugiau kaip 600 mokinių: keturios pirmosios klasės turėjo po du skyrius, kuriuose būdavo po 50–60 mokinių.

Solovjovičius įvedė sistemą „kirsti". Na, ir būdavo kertama. Tuomet visose klasėse būdavo kvotimai: IV, VI ir VIII klasėse – raštu ir žodžiu, kitose – tik raštu. Per kvotimus imta baisiai spausti: ypač daug buvo reikalaujama iš rusų kalbos. Daug mokinių suklupdavo ir turėdavo trauktis iš gimnazijos. Stojamieji kvotimai taip pat sunku būdavo išlaikyti.

Serno-Solovjovičius sušnipinėjo, kad kai kurie mokiniai yra patekę į gimnaziją svetimais metrikais. Tuos taip pat imta varyti laukan. Čia kad kiek būtų kliuvę ir man.

Vieną gražią dieną – aš buvau tuomet jau IV klasėje – šaukia mane ponas direktorius. Sužinota, girdi, kad aš einąs svetimais metrikais. Pagalvok, girdi, ir prisipažink, tai būsią geriau. Tuo žygiu atsakymo direktorius primygtinai iš manęs nereikalavo.

Iš kur direktorius apie mano metrikus sužinojo? Aš nebuvau augalotas, senas neatrodžiau, iš savo draugų tarpo nesiskyriau. Kas nors turėjo paskųsti. Kas paskundė – ir šiandien nežinau. Aš mokiausi gerai, iš klasės į klasę eidavau su dovanomis, pagalios jau užsidirbdavau sau išlaikymą. To pavydėjo man mano draugai, tos pačios parapijos mokiniai. Aš tai žinojau. Jie žinojo, kad aš mokausi svetimais metrikais, taigi draugai ar jų tėvai turėjo pakišti liežuvį. Taip bent mes spėjome.

Dalykas man buvo labai rimtas ir didelis rūpestis. Prisipažinti – neprisipažinti? Prisipažinsiu – gali išvaryti iš gimnazijos, nes direktorius kelis jau buvo dėl tų metrikų išvaręs. Neprisipažinsiu – vis tiek suseks.

Kunigo Michnevičiaus mes, tiesa, nemėgome. Bet vis kunigas: juo galima greičiau kaip kuo kitu pasitikėti. Taigi einu aš pas kun. Michnevičių, pasisakau jam visą tiesą ir prašau patarti, kas reiktų daryti. Michnevičius žadėjo ištirti dalyką ir paskui man pranešti. Kun. Michnevičiaus šiuo reikalu tartasi, matyt, su Kriaučiūnu. Rytojaus dieną juodu iššaukia mane iš klasės ir liepia eiti pas direktorių ir pasakyti visą tiesą. Aš taip ir padariau.

Direktorius man pasakė: „Tamsta geras esi mokinys, ir man tamstos gaila. Čia kaltas tamstos tėvas, ne tamsta. Bet mes bylos nekelsime, mes čia pritaikysime amnestiją, kuri yra paskelbta imperatoriui Aleksandrui III švenčiant vainikavimo iškilmes. Tamsta pristatyk savo tikruosius metrikus, ir visa kas bus baigta".

Aš taip ir padariau. Visuose mano dokumentuose buvo ištaisytas mano vardas. Toliau jau nesivadinau Julijonu, tik Justinu.

Čia vėl matau Apvaizdos ranką. Gal kieno piktas liežuvis norėjo man įgelti, o čia padarė man kaip tik gera. Toliau dėl metrikų aš jau neturėjau jokio vargo, tuo tarpu kai kurie mano draugai (Urbanavičius, Kriščiukaitis) bent kiek vėliau buvo pašalinti iš gimnazijos ir turėjo laikyti kvotimus su pašaliečiais. Tie kvotimai buvo labai sunkūs. Be to, tiems draugams reikėjo bent metus sugaišti.

Solovjovičiui taip valant gimnaziją, jos mokinių skaičius smukte smuko žemyn. Solovjovičius uždarė gretimas klases, o ir likusiose buvo mokinių nedaug. Jis būtų, žinoma, uždaręs gimnaziją. Bet iš šiaurės papūtė švelnesnis vėjas. Iš Varšuvos buvo atšauktas Apuchtinas, jo vietą užėmė liberalas Zengeris. Ir Solovjovičius iš Marijampolės turėjo pasitraukti, o gimnazija išliko lig Didžiojo karo.

Solovjovičiaus paminklas liko Marijampolės gimnazijos cerkvės pavidalu. Jis, pasinaudojęs proga, kad reikia padidinti gimnazijos rūmai, padirbdino juose ir cerkvę, kurios „cibulis" kyšojo ant rūmų galo. Cerkvė, žinoma, nebuvo reikalinga, nes Marijampolės gimnazijoj rusų būdavo labai maža. Bet cerkvėmis rusai stengėsi duoti mūsų kraštui stačiatikybės išvaizdą, todėl jos ir buvo statomos kur reikia ir kur nereikia.

Gimnazijos inspektorium Marijampolėje aš radau Tarasovą. Buvo tai tikras rusas, bet neblogas žmogus. Jis buvo veiklus savo srities tarnautojas. Bet ką bloga pastebėjęs mokinius darant, niekais nenuleisdavo. Bardamas mėgdavo vartoti žodžius: „razkis, razinia, razkis" (surūgo, vaikpalaikis, surūgo). Dėl jo uolumo mokiniai vadindavo Tarasovą „zakoniku" (legalistu). Jis mokė rusų kalbos. Iš mokinių reikalavo gana daug, bet buvo teisingas ir be reikalo nesikabinėdavo.

Su Tarasovu man teko turėti reikalų tik dvejus (jei neklystu) metus: jis buvo iškeltas. Marijampolėn inspektorium buvo atsiųstas Andrius Botyrius.

Buvo tai lietuvis iš Liudvinavo parapijos, bet priėmęs stačiatikybę ir vedęs rusę. Jis buvo aukšto ūgio, stambaus sudėjimo vyras. Kalbėdavo garsiai, aiškiai.

Kai kas džiaugėsi Botyrium, mat jis, turėdamas rusų vyriausybės pasitikėjimą, daug gero padarysiąs lietuvybei. Tokią viltį turėjo ir Petras Kriaučiūnas.

Tačiau, mano išmanymu, klaidingos buvo visos viltys. Botyrius, be abejonės, gal turėjo kokią lietuvybės kibirkštėlę, bet iš tikro jis jau

buvo visiškai carinės rusiškos ideologijos žmogus. Tai tvirtinu šiais įrodymais.

1. Marijampolėn Botyrių atsiuntė Apuchtinas, pritariamas Solovjovičiaus. O juodu jau žinojo, ką darą. Tiesa, Solovjovičius buvo priėmęs Marijampolėn ir Kriaučiūną su Jasulaičiu. Bet Solovjovičius tuomet Marijampolėje dar buvo naujas žmogus ir neturėjo savo sistemos. Devintąjį dešimtmetį rusai matė tik lenkų baubą. Kai apsišvietę lietuviai emancipavosi iš lenkų įtakos, rusai manė, kad čia bus tiltas į rusicizmą ir stačiatikybę. Kai Solovjovičius pastebėjo, kad Marijampolės gimnazijos mokytojai lietuviai skiriasi nuo lenkų, bet nelinksta nė į rusus, nė į stačiatikybę, tai pasirūpino jiems duoti lietuvio tipą, kuris būtų pageidaujamas rusams. Taigi Botyriaus uždavinys, mano spėjimu, buvo besireiškiantį lietuvių judėjimą nukreipti Maskvos link.

2. Botyrius, mano supratimu, nuoširdžiai tarnavo minėtam tikslui. Botyrius kai kada drąsiai ir viešai kalbėdavo lietuviškai; patekęs į katalikų bažnyčią, atsiklaupęs neva melsdavosi, mat norėjo pasirodyti, kad jam brangu esą visa tai, kas brangu lietuviui katalikui. Bet Botyrius daug uoliau lankydavo stačiatikių cerkvę. Per pamokas mokiniams girdavo Maskvą, negalėdavo atsigėrėti jos cerkvių gražumu, vienukart peikdavo lenkus ir niekindavo visa, kas lenkiška. Konkliuzija išeidavo tokia: lietuvių tauta esanti mažutė, pati negalėsianti išgyventi. Lietuviams esą nepakeliui su lenkais, reikią eiti išvien su rusais.

Bet Botyrius iš viso nebuvo idėjos žmogus. Jo vaidinamą komediją tuoj pastebėjo lietuviai, neišskiriant nė paties Petro Kriaučiūno, kuris dėl Botyriaus turbūt gana ilgai turėjo iliuzijų. Aš visai nesistebiu Kriaučiūnu dėl tų jo iliuzijų. Mat Kriaučiūnas visa savo širdžia mylėjo lietuvybės idėją, matė, kad jai be galo daug kliūčių ir pavojų. Bet Kriaučiūnas žinojo, kad Botyrius turi ryšių su aukštais žmonėmis, todėl manė, kad tasai žmogus būsią galima panaudoti bent lietuvių spaudos laisvei išgauti. Nusivylė Kriaučiūnas, nusivylė visi lietuviai. Botyrius tarnavo Rusijai, ne Lietuvai. Bet ir Rusijai nedaug jis tepatarnavo, nes ėmė girtauti, skandalus daryti ir vyresnybė turėjo jį iškelti iš Marijampolės.

Kai Solovjovičiui per Botyrių nepavyko lietuvių judėjimas nukreipti rusų ir stačiatikių vagon, tai ponas direktorius ėmėsi priemonių pačiam tam judėjimui padaryti galą. Pirmoji priemonė buvo lietuvių mokytojų išvaikymas, antroji – pastangos uždaryti Marijampolės gimnaziją.

Botyrius man teko arčiau pažinti, nes, kaip minėjau, man teko mokyti jo vaikai. Tiesa, kai aš ateidavau į pamoką, tai ponas inspektorius dažniausiai miegodavo perpietės, todėl man su juo retai kada tekdavo susitikti. Bet kai kada susitikdavau. Botyrius su manim kalbėdavo visada tik rusiškai. Kažin kodėl jis įtarė, kad aš galiu eiti kunigų seminarijon. Nuo to Botyrius mane smarkiai atkalbinėjo. Teeiną, girdi, seminarijon asilai, kurie nepajėgia baigti gimnazijos. Jei tėvas tamstą varytų į seminariją, tai tamsta galįs nebijoti. Juk galėsiąs baigti gimnaziją ir universitetą tėvo pagalbos nereikalaudamas. Tamsta, nors sodiečio sūnus, darai įspūdį, lyg būtum inteligentų šeimos vaikas, girdi, gaila seminarijai.

Aš tuo tarpu nieko neatsakiau Botyriui, bet jo kalba man davė daug medžiagos pamąstyti.

Dėl pamokų pas inspektorių nemaža man teko nukentėti nuo draugų. Mat buvau įtariamas, kad aš juos skundžiąs inspektoriui.

Man išėjus iš Danilevičių bendrabučio, nežinau, kas ten negera atsitiko, ir apie tai sužinojo inspektorius. Kadangi aš kai kada lankydavau savo buvusius bendrabučio draugus, tai jie mane įtarė, kad aš juos įskundęs. O aš ir lig šiol nežinau, kas ten atsitiko ir iš kur apie tai sužinojo inspektorius. Botyrius pagalios buvo toks džentelmenas, kad manęs neišnaudojo pašaliniams tikslams ir apie draugų elgesį niekad manęs neklausinėjo.

Gimnazijoj, kaip žinoma, kiekviena klasė turi savo auklėtoją. Aš patekau į pirmosios klasės II skyrių. Mūsų auklėtojas buvo Čekerdekovičius, lotynų kalbos mokytojas.

Buvo tai laikai, kada rusai didelių simpatijų reiškė čekams. Nemaža čekų tuomet tarnavo Rusijoj. Ir Čekerdekovičius buvo čekas. Jis buvo atvykęs Marijampolėn drauge su kitu savo draugu čeku mokytoju Žagaru. Juodu gana silpnai kalbėjo rusiškai, ypač mums buvo nuostabu, kad neištaria kietosios *l*.

Čekerdekovičius buvo vidutinio ūgio vyras, tamsiais plaukais ir tokia pat barzdele. Klasėn ateidavo visada, kaip tuomet buvo mada, ilgu paltu apsivilkęs, nes, kaip minėjau, mūsų mokytojai frakų tuomet nedėvėdavo. Čekerdekovičius buvo geras mokytojas ir neblogas pedagogas auklėtojas. Jis visuomet elgėsi su mumis maloniai, švelniai, bet ir drausmę klasėje puikiai mokėjo palaikyti. Reikalaudavo iš mokinių daug, bet mes to nejausdavome, nes Čekerdekovičių ne tik gerbėme, bet ir mylėjome. Labai nuliūdome, kai apie Visus Šventuosius sužinojome, kad Čekerdekovičius iš Marijampolės išeina.

Čekerdekovičiui išvažiavus, gana ilgai neturėjome klasės auklėtojo ir lotynų kalbos mokytojo. Mūsų auklėtojo pareigas ėjo pats inspektorius Tarasovas. Lotynų kalbos pamokoms (jų tuomet I klasėje būdavo net 8) ateidavo bet kuris VIII kl. mokinys, dažniausiai Pavlovskis, kuris vėliau liko kunigu Sandomežo diecezijoj. Buvo tai jau ūsuotas vyras, kuriam iš tikrųjų geriau tiko mokytojo kaip mokinio rolė.

Gana ilgai laukę naujo mokytojo, pagalios sužinojome, kad tai bus Petras Kriaučiūnas, lietuvis, kai kas sakė, net buvęs kunigas.

Šita pastaroji žinia (bent man) buvo labai nemaloni. Mūsų gimnazijoj jau mokytojavo vienas ekskunigas. Buvo tai lenkas Bžozovskis, priėmęs Liuterio tikėjimą, gana prastas mokytojas, mokinių labai nemėgstamas. Buvo gandų, kad Bžozovskis mėgdavo išsigerti. Argi, maniau sau, vėl sulauksime naujo renegato?

Bet, dėkui Dievui, Kriaučiūnas renegatas nebuvo. Jis buvo kilęs iš Vištyčio (Vilkaviškio apskr.) parapijos, baigęs Marijampolės gimnaziją, Seinų kunigų seminariją ir Petrapilio akademiją. Paabejojęs dėl savo pašaukimo į kunigus, Kriaučiūnas nepriėmė aukštesniųjų šventimų. Varšuvos universitete išdavė jis kvotimus ir gavo senųjų kalbų mokytojo teises. Marijampolėje, išėjus Čekerdekovičiui, kaip tik buvo tokiam filologui vieta, taigi gauti ją pasirūpino Kriaučiūnas.

Kriaučiūnas buvo vidutinio ūgio, petingas vyrąs. Stuomuo jo buvo bent kiek palinkęs, figūra ne klasikinė. Galva stambiam kūnui lyg kad per maža, tamsūs, ant kaktos jau praretėję plaukai ir taip pat tamsūs ūsai, kurie nebuvo rūpestingai laikomi. Gana didelė, taisyklinga kakta, iš po kurios spindėjo gyvos, protingos akys. Vėliau Kriaučiūnas užsiželdino gana ilgą, tankią, tamsią barzdą, kuri jam labai tiko. Kriaučiūno balsas buvo skardus, kalba labai aiški.

Pirmąjį įspūdį Kriaučiūnas padarė mums ne per puikiausią, ypač kai mes lyginome jį su elegantišku, maloniu Čekerdekovičium. Kriaučiūnas elegantas nebuvo, iš paviršiaus bent kiek apsileidęs, gal per mažai paisąs gražaus elgesio formų, truputį kvepiąs kaimu.

Kriaučiūnas pasireiškė kas esąs, kai imdavo aiškinti mokomąjį dalyką. Čia Kriaučiūnas visas pasinerdavo į savo darbą: aiškindavo ne tik žodžiais, bet ir įvairiais gestais, visa savo figūra, vartodamas daug analogijų ir palyginimų. Dėstydamas lotynų kalbą, rodydavo, kiek jinai yra giminiška mūsų kalbai; mokydavo, kaip atsiminti lotyniškus žodžius, lyginant juos su lietuviškais. Iš žodžių, sudarančių lenkstymo taisyklių išimtį, Kriaučiūnas sudarė rimuotas eiles, pritaikė joms melodiją ir liepdavo mums giedote giedoti. Tuo būdu tos išimtys amžinai liko mokinių atmintyje.

Kriaučiūnas, pradedamas aiškinti pamoką, pasiimdavo rankon kreidą, kurios jau iš rankų nepaleisdavo. Gramatikos formas rašydavo lentoje ir stambiai jas pabraukdavo. Sugniaužęs kreidą, kreiduotą pirštą dėdavo prie tamsių ūsų ar galvos, išsikreiduodavo savo drabužius ir klasės žurnalus. Mokytojai jau pažindavo, kad žurnalas Kriaučiūno rankose yra buvęs.

Nepaisant viso gyvumo ir aiškumo – dalykų, kurie yra gero pedagogo privalumai, Kriaučiūnas geras pedagogas nebuvo. Jau vien todėl, kad visas išsikreiduodavo, kartais jis būdavo juokingas, kas neleistina geram pedagogui. Be to, Kriaučiūnui trūko sistemos. Jis per pamokas kalbėdavo per daug: pradėto dalyko dažnai negalėdavo pabaigti, nes suskambėdavo varpelis. Per ilgai užsikalbėjęs, neturėdavo laiko paklausti mokinių užduotos pamokos.

Į lietuvių kalbos pamokas Kriaučiūnas įdėdavo dar daugiau entuziazmo, bet ir čia reikšdavosi tas pats sistemos trūkumas. Be to, Kriaučiūnas buvo didelis Jauniaus gerbėjas, todėl lietuvių kalbos pamokose laikėsi Jauniaus rašybos, labai painios ir nepraktiškos, kurios nepriėmė nė „Aušra", nė paskesnieji mūsų kalbos mokytojai. Jauniaus rašybos nesilaikė nė patys kiti Marijampolės gimnazijos mokytojai lietuviai, sakysim, Arminas ir Jasulaitis.

Kriaučiūnas iš viso nebuvo sistemos ir tvarkos žmogus. Jis mėgdavo skaityti ir skaitydavo labai daug: skaitydavo visada su pieštuku rankoje. Iš Kriaučiūno rankų išėjusios knygos būdavo išbraižytos, pastabomis išmargintos. Kriaučiūnas žinių turėjo daug. Tačiau tomis žiniomis jis nemokėjo pasinaudoti. Antai per ilgą savo gyvenimą Kriaučiūnas nieko nėra parašęs. Žinau, kad rinko jis lietuvių kalbos žodyną. Bet ir tasai darbas ar tik nebus dingęs.

Kriaučiūnas nebuvo geriausias pedagogas, bet buvo puikiausias lietuvių sąmoningumo žadintojas. Jis visa karšta savo širdimi mylėjo lietuvybę ir mokėjo jos meilę įskiepyti kitiems. Kriaučiūnas lietuvybei gyveno, jai skyrė savo karjerą, galima sakyti, save visą. Prieš Kriaučiūną Marijampolėje dirbo lietuvis mokytojas Staniškis, tačiau jis negebėjo žadinti mokinių lietuviškojo sąmoningumo. Kriaučiūnas pradėjo Marijampolėje naują erą. Nuo jo laikų iš Marijampolės gimnazijos jau turbūt nė vienas lietuvis neišėjo nežinodamas, kas esąs. Čia tai be galo didelis Kriaučiūno nuopelnas.

Kriaučiūnas savo mylimai idėjai tarnavo visais galimais būdais. Pats visada viešai ir drąsiai kalbėdavo lietuviškai. Ne pamokų laiku su mokiniais kalbėdavo tik lietuviškai. Kiekvienai progai pasitaikius,

stengdavosi įrodyti lietuvių kalbos gražumą ir turtingumą. Su panieka išsireikšdavo apie tuos, kurie lietuvių kalbos nemyli.

Kriaučiūnas buvo gimnazijos bibliotekos prižiūrėtojas. Tatai jam buvo puiki proga patarnauti lietuvybei. Rinkdavo ar rusų, ar lenkų kalbomis parašytas knygas apie Lietuvą ir brukte brukdavo jas geresniesiems mokiniams, ragindavo juos skaityti ir kitiems duoti.

Pats Kriaučiūnas be galo daug žinių turėjo apie Lietuvos praeitį. Turbūt nebuvo apie Lietuvą knygų, kurių Kriaučiūnas nebūtų perskaitęs. O kad gerą turėjo atmintį, jo pasakoms apie Lietuvą nebuvo galo. Kalbėdavo karštai, tvirtai įsitikinęs, vis gestikuliuodamas. Tokiais atvejais įdomu buvo Kriaučiūno klausyti, sunku netikėti.

Didžiausias buvo Kriaučiūnui džiaugsmas, kai pasirodė „Aušra". Jos įkūrėjas dr. Basanavičius Kriaučiūnui buvo milžinas, visiems apsišvietusiems lietuviams sektinas pavyzdys. „Aušrą" pats Kriaučiūnas mums pargabendavo, pats išdalindavo, skatindavo į ją rašyti ir žmonėms platinti.

Šitoks didelis darbas lietuvybės naudai, lengva suprasti, ilgai negalėjo būti rusų vyresnybei nežinomas ir pakenčiamas. Kriaučiūnas iš mokytojo vietos buvo pašalintas. Marijampolės taikos teisėjų suvažiavimo pirmininkas tuomet buvo Senickis, kad ir rusas, bet doras žmogus. Jis, įvertindamas Kriaučiūno idealizmą, priglaudė tą mūsų didįjį darbininką, davė jam iš pradžių vietą pačiame Marijampolės teisme, vėliau paskyrė teisėju Plokščiuose (Šakių apskr.). Čia Kriaučiūnas išgyveno daugel metų. Kai Plokščių teismo apygarda išsirinko savo teisėją, Kriaučiūnas persikėlė Marijampolėn advokatauti. Tik po 1905 m. revoliucijos vėl gavo vietą toje pačioje Marijampolės gimnazijoj – iš pradžių lietuvių kalbos, vėliau ar tik ne lotynų kalbos mokytojo. Per Didįjį karą drauge su savo gimnazija išvyko Rusijon; ten ir pasimirė.

Sunku ir apsakyti, kiek Kriaučiūnas gera yra padaręs Lietuvai. Pirmiausia jis išugdė daug sąmoningų lietuvių šviesuolių, kurie nemaža yra pasidarbavę ir šiandien tebesidarbuoja Lietuvos naudai.

Lig tol Lietuvos sodietis neskirdavo savęs nuo lenko. Juk ir pirmutiniai mūsų išeiviai į Ameriką vadino save „paliokais", atėjusiais iš „Polščiaus".

Kriaučiūno įsąmoninti mokiniai, grįžę į savo kaimus, diegė ten lietuviškojo sąmoningumo sėklą, jei vadinamoji Suvalkija tautiškai greičiau kaip kitos Lietuvos dalys sąmonėjo, tai čia bemaž išimtinai Kriaučiūno nuopelnas.

Kai kurie buvę Kriaučiūno mokiniai pateko Seinų seminarijon, kuri perdėm buvo lenkiška. Čia jie įdiegia lietuvybės dvasią, kuri prigyja ir keroja.

Iš Seinų lietuvybė pasiekia visą Lietuvą, lenkiškas klebonijas padaro lietuviškomis, o iš klebonijų jau sparčiais žingsniais lietuviškasis sąmoningumas eina į mūsų sodžių.

Vėliau Seinai pavirsta lietuviškosios kultūros centru, pusiau aplenkintas Dzūkų kraštas tampa toks sąmoningas, kad ir šiandien, net lenkų okupacijoj būdamas, pajėgia atsispirti lenkybei. Seinuose įsikuria spaustuvė, „Šaltinis" ir kiti laikraščiai[22], vadinasi, iš neseniai baigiamo lenkinti kampelio lietuviškoji šviesa trykšta į visą Lietuvą. Vis tai Kriaučiūno darbo padariniai. Kriaučiūnui, be abejonės, dera vieta tarp žymiausiųjų mūsų veikėjų. Jam visiškai tinka atsistoti šalia Basanavičiaus. Kriaučiūnui, lygiai kaip Basanavičiui, Lietuva privalo pastatyti puikų paminklą. Ir, manau, pastatys.

Dar reikėtų pažvelgti į religinę Kriaučiūno dvasią. Ekskunigai kartais virsta didžiausiais Bažnyčios priešininkais. Neretai atsitinka taip ir su ekskl ierikais. Kriaučiūnas nebuvo nė Bažnyčios priešininkas, nė klerofobas. Nepatikdavo jam kunigai, kurie, nesuprasdami laiko dvasios, po senovei užsispyrę laikėsi lenkybės. Bet prieš Bažnyčią Kriaučiūnas niekuomet neburnodavo, prieš tikėjimą niekad nieko neprasitardavo. Tiesa, uolus katalikas jis nebuvo, bet, kiek žinau, Velykinę atlikdavo. Religijos klausimais jis iš viso nedaug domėjosi, visas buvo apimtas lietuvybės. Kas tik lietuvis – tai jam draugas. Kriaučiūnas neklausdavo, kokios jis yra pasaulėžiūros. Kriaučiūnas – tikras tautininko tipas.

Vis dėlto religijos atžvilgiu Kriaučiūno pavyzdys jaunimą veikė neigiamai. Tuomet mokslus einančio Lietuvos jaunimo akyse kaip tik ėmė gesti religinis idealas. Tačiau jaunimas be idealo gyventi negali. Kriaučiūno pavyzdys rodė, kad galima rasti kitas puikus, būtent – tautinis idealas. Ir reikia pripažinti, kad Kriaučiūno tikybinis indiferentizmas nemaža yra patarnavęs antireliginei Lietuvos dvasiai, kurios karčius vaisius šiandieną valgome. Man rodos, kitaip šiandien atrodytų Lietuva, jei Kriaučiūnas būtų buvęs lygiai karštas katalikas kaip tautininkas.

Petras Arminas visiškai atitiko Kriaučiūno dvasią. Jis dirbo Lietuvai ne tik žodžiu, bet ir raštu. Gana daug yra išvertęs lietuvių kalbon Krylovo pasakų. Savo raštus pasirašydavo pseudonimu „Trupinėlis". Armino talentas, be abejonės, būtų geriau išsiplėtojęs, bet šitas mūsų darbininkas persiskyrė su šiuo pasauliu vos 32-ejų metų sulaukęs.

Armino gerai nepažinojau, bet man rodos, kad jis reikšdavo daugiau tikybinės dvasios kaip kiti Marijampolės mokytojai, lietuviai ir lenkai.

Arminas su Kriaučiūnu gyveno labai geruoju, Arminui mirus, Kriaučiūnas vedė jo našlę – Zofiją Zaleskaitę, pirmąją mano mokytoją.

Kitu du Marijampolės gimnazijos lietuviu – Staniškis ir Jasulaitis, kad ir pritardavo Kriaučiūnui, per daug aktingu nebuvo.

Staniškis buvo filologas, mokė graikų ir lotynų kalbų. Mokytojas buvo vidutinis. Buvo vedęs lenkę, kuri jauna pasimirė, palikdama jį našlį, dar gana jauną. Kokios dvasios yra buvusi pirmutinė Staniškio žmona, man nėra žinoma. Neilgai našlavęs, Staniškis vedė antrą moterį, teisėjo Bučinsko iš Mokolų dvarelio vaikų mokytoją. Ji, matyt, tautiniu atžvilgiu visiškai pavergė savo vyrą. Staniškis buvo iškeltas Lomžos gimnazijon ir ten visiškai žuvo Lietuvai. Vienintelis jo sūnus šiandien yra lenkų endekų šulas[23], Varšuvos seimo narys. Gaila, kad turi tokią grynai lietuvišką pavardę.

Jasulaitis buvo matematikas. Sako, mokytojas buvęs labai geras, bet man jo matematikos pamokų klausyti neteko. Lietuvių kalbos Jasulaitis mokė ir mane, mokė visai gerai. Jasulaitis iš Marijampolės buvo iškeltas gilion Lenkijon, kur taip pat dingo Lietuvai.

Mano laikais Marijampolės gimnazijoj dar buvo keli mokytojai lenkai. Be minėto, jau nebejauno ekskunigo Bžozovskio, buvo du senu mokytoju lenku: Pšeorskis ir Vilkanecas; Pšeorskis buvo filologas, Vilkanecas – matematikas. Juodu abudu ištarnavo emeritūrą ir išvažiavo iš Marijampolės. Pšeorskis buvo žinomas kaip labai rūstaus būdo, todėl mokinių nebuvo mylimas. Vilkanecas buvo jau pusėtinai suvaikėjęs. Matyt, mėgo jis mineralogiją. Mokiniai, žinodami šitą mokytojo silpnybę, išnaudodavo jį savo tikslams. Ypač labiau išdykę mokiniai visada turėdavo kišeniuose akmenukų. Jei tik pakviestam prie lentos draugui sunkiai eina, tai kitas iš vietos tuoj pakiša mokytojui kokį akmenuką. Jį mokinys, girdi, radęs pašešupyje ar kur laukuose ir nežinąs, kas tai per akmuo. Mokytojas, užmiršęs pamoką, tuoj ima aiškinti, ir aiškina, kol suskamba varpelis. Varpelis suskambėjo, mokytojas eina laukan, ir prie lentos įklimpęs mokinys lieka išgelbėtas.

Kitu du lenku mokytoju, dar gana jaunu vyru, Viškovskis ir Savickis, buvo mokinių gerbiamu, net mylimu. Viškovskis buvo matematikas, Savickis – filologas. Abudu puikiai dėstė savo dalyką.

Pšeorskio vieton atėjo filologas lenkas Pajevskis. Jis buvo žemo ūgio, bet karšto, nekantraus būdo. Žmogus buvo neblogas, taip pat

gana geras mokytojas, bet mokiniai jo nemėgo. Pajevskis išbuvo Marijampolėje bemaž lig Didžiojo karo.

Prancūzų ir vokiečių kalbų, galima sakyti, neturėjau gero mokytojo.

Vokiečių kalbos daugelyje klasių mokė Marijampolės liuteronų pastorius Pastenacis. Prastesnis mokytojas sunku rasti. Pastenacis labai prastai kalbėjo rusiškai, todėl nevykę jo posakiai mokiniams duodavo progą pasijuokti. Aiškinti ponas pastorius nieko neaiškindavo, užduodavo iš knygų nuo čia lig čia, ir baigtas dalykas. Mokinys, pašauktas atsakyti, turėdavo žiūrėti, kad atsakinėtų greit, nesustodamas. Jei sustojo, ar ėmė mikčioti, tai ponas mokytojas tuoj siunčia vieton ir skelbia rašąs dvejetą. Jei mokinys nesustodamas atrezgė kad ir ne tos dienos pamoką, tai ponas mokytojas pagiria ir skelbia rašąs penketą (petiorku). Visai klasei būdavo juokų. Taip mokydamas ponas mokytojas, žinoma, nieko negalėjo išmokyti.

Ne geresni buvo ir prancūzų kalbos mokytojai. Jie keisdavosi kasmet, kai kada ir du kartus per metus. Bet ateidavo vienas už kitą geresnis. Geriausias buvo Talivinas, buvęs Prancūzų armijos feldfebelis, priėmęs stačiatikybę. Tiek buvo neišmintingas, kad pats pasisakė tarnavęs Prancūzų armijoj feldfebeliu. Ir iš tikrųjų to pono elgesys ir mokymas buvo feldfebeliškas.

Dar reikia paminėti du rusu, rusų kalbos mokytoju. Buvo tai Vasiljevas ir Šumovičius.

Vasiljevas buvo doras žmogus ir geras mokytojas, ypač pasižymėjo teisingumu: gana daug iš mokinių reikalaudavo, bet be reikalo priekabių neieškodavo. Mokiniai Vasiljevą gerbė.

Vasiljevas buvo labai tikintis ir religingas žmogus. Ištarnavęs emeritūrą, jis priėmė šventiko šventimus ir baigė savo gyvenimą popu būdamas.

Kitokio tipo buvo Šumovičius. Jis atvyko Marijampolėn jau nebejaunas. Buvo tai vidutinio ūgio, stambaus sudėjimo, gana aptukęs žmogus. Eiseną turėjo sunkią. Būdavo visas nusiskutęs (kas tuomet nebuvo mada), tik patį pagurklį apsiželdinęs. Šumovičius atrodė greičiau anglas ar vokietis, bet ne rusas, nors ir tikras rusas buvo. Šumovičius ir drabužių mados nesilaikė; dėvėdavo plačias kelnes, į apačią siauras ir ne sulig mada pasiūtą švarką. Savo išvaizda Šumovičius mokiniams buvo juokingas.

Šumovičius mokė rusų kalbos ir istorijos; iš mokinių reikalaudavo gana daug, bet, turiu pasakyti, negalimų dalykų nereikalaudavo.

Mokiniai Šumovičiaus nemėgdavo, bet, mano supratimu, visiškai neteisingai, nes Šumovičius iš tikrųjų geras buvo žmogus. Tiesa, jis buvo rusas ir stačiatikis, tačiau to fanatizmo, tos katalikų tikybos neapykantos, kuria pasižymėdavo atsiunčiami mums rusai valdininkai, Šumovičius neturėjo. Antai mokė jis mus istorijos, bet su panieka ar pašaipa apie Katalikų Bažnyčią, kaip kad mėgdavo daryti kiti rusai, Šumovičius niekad neprasitardavo. Tuomet dažnai būdavo peikiami vienuoliai, nes tai, girdi, esą dykaduoniai. Šumovičius, aiškindamas mums istoriją, kaip tik gyrė vienuolius, rodydamas mums Marijampolės marijonų pavyzdį. Jie, girdi, turi didelę parapiją ir reikalais rūpinasi. Jis pats matęs, kaip marijonai nuolat važinėja į parapiją tai pas ligonį, tai kitokiais reikalais; jis žinąs, kad marijonai* labai daug dirba ir bažnyčioje.

Man buvo labai malonu tokie dalykai girdėti. Tai buvo vienintelis balsas, kuris gyrė Bažnyčios įstaigas. Šiaip Marijampolėje aš girdėdavau jas tik peikiant.

Šumovičius, lygiai kaip Vasiljevas, buvo tikintis, pamaldus krikščionis. Jis buvo vienišys – našlys ar senas kavalierius. Laikydavo vyriškį tarną. Iš šio teko sužinoti, kad Šumovičius nemaža savo turto išdalindavęs pavargėliams.

Jau matėme, kad Marijampolės gimnazijoj išdygo ir ėmė augti tautinis lietuviu sąmoningumas. Vietos lenkai iš pradžių žiūrėjo į tai gana ramiai, nes manė, kad tai tik žaislas, kad lenkų kultūrai Lietuvoje iš čia nebus jokio pavojaus. Lenkams tebuvo svarbu, kad apsišvietę lietuviai nepasiduotų rusų viliojimams. Apsišvietusiems lietuviams lietuvybės juk vis tiek neužteksią. Jei tik jie nepasiduosią rusų kultūrai, tai po senovei turėsią griebtis lenkų kalbos ir kultūros.

Tačiau lietuvių užsimojimas buvo daug didesnis, kaip kad manė lenkai. Lietuvybė lietuviams buvo ne žaislas, tik aiškus idealas, kurio jie buvo pasiryžę siekti. Idealas tas buvo plačiai užsibrėžtas: atsiskirti ne tik nuo rusų, bet ir nuo lenkų, atgaivinti, ištobulinti savo kalbą, sukurti savo literatūrą, atskirą lietuviškąją kultūrą.

Šitoks lietuvių užsimojimas lenkams patikti, žinoma, negalėjo. Esąs tai, girdi, separatizmas. Visomis pajėgomis, girdi, reikią gintis nuo rusinimo pastangų, o čia esąs ardomas frontas. Lietuvių darbas esąs vanduo rusų malūnui. Kai kurie lenkai tiesiog tvirtino, kad lie-

---

* Tuomet Marijampolėje buvo senieji, ne dabartiniai marijonai[24]; jie dėvėdavo baltus drabužius.

tuviai lenda (kai kurie jau ir įlindę) į rusų bučį. Pavyzdžiu rodė inspektorių Botyrių. Lenkai, nekęsdami lietuvių judėjimo, pakrikštijo jį „litvomanijos" vardu.

Lietuviai kunigai taip pat nepalankiai sutiko mūsų atbudimą. To nepalankumo priežastys buvo keleriopos: 1) lietuvių judėjimas buvo naujiena, o ypač senesnieji žmonės naujų dalykų nemėgsta; 2) kunigai, turėdami prieš akis Botyriaus ir Muraškų[25] pavyzdžius, bijojo, kad lietuvybė nepaskatintų mūsų inteligentų tapti stačiatikiais; 3) kunigai manė, kad sunkiau bus kovoti su vyriausybės pastangomis diegti stačiatikybę užimtuose kraštuose, jei lenkai ir lietuviai ginčysis tarpusavyje.

Mūsų kunigus nuo naujojo judėjimo nemaža atgrasino iš tikrųjų pasireiškusi antireliginė mintis. Juk dr. Šliūpas jau „Aušroje" bandė skiepyti lietuviams socializmą. Sakysime, gerai yra žinomas kun. Sederevičiaus vardas. Tas žmogus visą savo gyvenimą skyrė mūsų sodiečiams tiekti dvasiai maisto knygų pavidalu. Tačiau Sederevičia nekentė mūsų atbudimo ta forma, kuri reiškėsi Marijampolėje ar „Aušroje". Kartą, pastebėjęs, kad vienas mano draugas lietuvių kalboje vengia barbarizmų, kun. Sederevičius su panieka išvadino jį „aušrininku".

Vadinasi, kylančiai lietuvybės idėjai reikėjo kovot su rusais, lenkais ir su pačiais sulenkėjusiais lietuviais. Ta kova nebuvo lengva, tačiau vis dėlto lietuvybė sparčiais žingsniais ėjo pirmyn.

Bet grįžkime į Marijampolės gimnaziją.

Laimingai susidėjusiomis aplinkybėmis Marijampolės gimnazija virto mūsų tautinio sąmoningumo židiniu, sėkmingai ugdė tautinę lietuvių mokinių dvasią. Bet ta gimnazija maža teauklėjo mokinius iš viso, o tikybinio auklėjimo neteikė visiškai.

Kitaip ir būti negalėjo. Rusų mokykla užimtuose kraštuose visada turėjo prieš akis asimiliacijos uždavinius; pirmiausia jai rūpėjo padaryti iš mokinio ne doras žmogus, tik patikimas grobuonės Rusijos pilietis, jei jau negalima padaryti rusas. Norint auklėtojui sėkmingai veikti auklėtinį, reikia, kad jiems būtų kas bendra, reikia auklėtojui turėti idealas, kuris atitiktų auklėtinio šeimos idealą. Tas idealas tegali būti pradinis taškas, nuo jo pradėjus, galima toliau statyti auklėjimo rūmus. Kas galėjo būti bendra rusui atėjūnui stačiatikiui ir mūsų lietuviui katalikui? Todėl rusų mokykla mūsų vaikus greičiau dresavo, ne auklėjo; joje visa drausmė buvo paremta ne pasitikėjimu, tik baime.

Kol lietuviai lenkų kultūrą laikė savąja, auklėjimo atžvilgiu mokiniams nemaža padėdavo bendrabučiai, lenkių, dažniausiai buvusiųjų

mokytojų našlių, laikomi. Tos neretai doros moterys darydavo gerą įtaką mokiniams, auklėjimo atžvilgiu pavaduodavo jiems tėvus. Bet atbundanti lietuvybė iškasė griovį tarp tų bendrabučių laikytojų ir mokinių. Pagaliau pradėjo nykti ir tokio tipo inteligenčių laikomi bendrabučiai. Tėvai, leisdami į mokslus neretai kelis vaikus, žiūrėjo, kad tie mokslai pigiau atsieitų. Dažnai atsitikdavo taip, kad du, trys ūkininkai susitaria, pasamdo mieste butą ir apgyvendina jame savo vaikus. Vaikams valgyti išvirti ir prižiūrėti pasamdo kokią davatkėlę. Suprantamas dalykas, kokia jinai gali būti auklėtoja, ypač IV, V klasės mokiniams. Kai kurie kaimiečiai, nusižiūrėję į Marijampolės ponias, patys panorėjo paragauti jų duonos ir metę ūkius persikėlė į Marijampolę, ėmė verstis mokinių bendrabučių laikymu. Tuose bendrabučiuose visa kas, žinoma, buvo lietuviška, bet ir kaimiška. Tokiuose bendrabučiuose išauklėti mokiniai, baigę gimnaziją, važiuodavo į Maskvos universitetą. Čia jie vėl, pigumo dėlei, pragyvendavo palėpėse. Taigi mes sulaukėme daugybės inteligentų, net veikėjų, pusiau kultūringų žmonių, išlavintų, bet neišauklėtų.

Religinis auklėjimas Marijampolės gimnazijoj buvo dar blogesnis. Senesniais laikais, kai Marijampolėje tebuvo 4 klasių mokykla (vadinamoji poviatuvka[26]), jos mokiniai kartu su mokytojais, kurie visi būdavo katalikai, kasdien klausydavę šv. Mišių. Ir visas tos mokyklos auklėjimas buvęs katalikiškas. Bet mes Marijampolėje radome šitų dalykų jau tik prisiminimą. Kaip minėjau, niekas nesirūpino, ar mes einame į bažnyčią, ar neiname. Mūsų mokytojai katalikai ateidavo į bažnyčią tik vienas kitas paeiliui tvarkos prižiūrėti per mokinių Mišias. Man neteko matyti nė vienas mano mokytojas einant išpažinties. Skaitydavome, ką norėjome, ir suprasdavome, kaip išmanydavome. Niekas mums neaiškino, niekas kreivų pažiūrų netaisė. Todėl nenuostabu, kad kai kurie IV, V klasės mokiniai jau afišuodavosi savo netikėjimu. Šiandieninėje kovoje dėl pasaulėžiūros vadinamųjų kairiųjų eilėse nemaža turime vadų iš anų laikų Marijampolės gimnazijos mokinių.

Telšiai, 1927 m.

ANTRA DALIS

1. SEMINARIJA

Štai jau esmi V klasės mokinys. Laikas pasiskirti kryptį tolimesniam gyvenimui.

Ar aš turėjau pašaukimą į Bažnyčios tarnus? Vienas Dievas težino.

Bažnyčios giesmės ir apeigos nuo pat mažų dienų didelį darydavo man įspūdį. Noromis tarnaudavau šv. Mišioms, gėrėdavausi Bažnyčios iškilmėmis, klausydavau pamokslų. Kai kada pareidavo man galvon, kad gal ir man kada teks sakyti pamokslus, bet kur pasislėpęs bandydavau kartoti bažnyčioje girdėtą pamokslą, imituodamas kunigo balso intonaciją ir gestus. Tačiau ilgai melstis neturėjau kantrumo, kad ir kasdieninius poterius nepraleisdavau. Bet kas liūdniausia, kad nebuvau tinkamai paruoštas pirmajai išpažinčiai ir šv. Komunijai, todėl atlikdavau tai tik iš papratimo.

Seminarijos linkui pastūmėjo mane aplinkybės, kurias toliau papasakosiu.

Malonus skaitytojas turbūt bus pastebėjęs, kad šituose savo atsiminimuose miniu savo motinėlę dažniau kaip tėvą. Vaikai iš viso paprastai prisiriša labiau prie motinos kaip prie tėvo. Bet man motina buvo daug brangesnė kaip tėvas dėl ypatingų priežasčių.

Mano tėvas, kaip pasakodavosi, užaugęs be tėvo, nes mūsų močiutė, jauna likusi našlė, pati išaugino ir aprūpino ketvertą vaikų. Pati močiutė buvo labai tvirtos sveikatos. Išgyvenusi 96 metus, bemaž niekad nebuvo sirgusi. Be to, ji buvo kieto, energingo būdo. Vaikų nelepindavusi, auginusi juos kietai, versdavusi dirbti sunkius darbus, kad tie vaikai dar ir nepajėgdavo. Aš pastebėjau, kad mūsų tėvelis mūsų motinos per daug ir nemylėjo. Iš viso jis buvo gana kietų jausmų, per daug nemylėjo nė motinėlės, nė mūsų, vaikų.

Kaip šiandien suprantu, mūsų tėvas kuo mažiausiai turėjo palinkimo į ūkį. Kad jis ir buvo vos porą žiemų pas daraktorių, tačiau mokėjo gražiai skaityti, pats per save buvo išmokęs rašyti (daraktorius tik mokęs skaityti); paskaitydavo vyresnybių atsiųstuosius raštus, net tokius, kurių daug didesni už jį „mokslininkai" neįskaitydavo.

Nuo rusų kareivių, kuriam laikui atvarytų į mūsų kaimą gyventi, tėvas pusėtinai buvo pramokęs rusiškai. Mėgdavo jis iš medžio dro-

žinėti įvairius marginius, taip pat piešti popieriuje įvairius gyvulius. Mūsų grinčios ir svirno (klėties) durys būdavo tėvo ranka įvairiai išmargintos. į senatvę jis net ėmėsi daryti kryžius. Jų figūros, žinoma, buvo prastos, bet ne blogesnės kaip kitų tokių menininkų.

Trumpai kalbant, mūsų tėvas buvo linkęs visiškai kam kitam, ne ūkiui. Ir jei mūsų tėveliui būtų buvę lemta išeiti mokslai, tai gal būtų iš jo išėjęs nepaprastas žmogus. Bet, deja, jam teko ūkininkauti.

Ūkininkas iš mūsų tėvo buvo prastas. Ūkis teko jam paimti gana sunkiomis sąlygomis: pats ūkis buvo gana pakrikęs ir išsimokėjimo daug.

Mūsų motinėlė buvo visai kitoks tipas. Ir jai, labai jaunai, teko patirti gyvenimo kietumai. Abiedviem motinos tėvams mirus, jai, dar neturint 16 metų, tenka ūkis ir dviejų jaunesniųjų (sesers ir brolio) globa. Po mūsų tėvuko Gusto, tiesa, buvo likusi pamotė ir jinai norėjo paveldėti ūkį. Bet tais laikais Naumiestyje būta protingo ir rūpestingo klebono Kolbačevskio (jį žmonės tiesiog Kulboku vadindavo). Klebonas įsikišo į mūsų namų reikalą ir jauna Gusčiukė, mūsų motina, paėmė į žentus to paties kaimo Mykolą Staugaitį, mūsų tėvą.

Kad ir mūsų motinėlės jaunystė lygiai buvo sunki kaip tėvo, tačiau motina buvo minkšto būdo, labai jautrios širdies ir didelės energijos bei ištvermės. Kiek šiandien suprantu, mano tėvai nebuvo vykusiai parinkta pora. Juodviejų gyvenime didelės harmonijos nėra buvę, nors bjaurių scenų tarp juodviejų mums regėti neteko.

Visa ūkio našta krito ant mūsų motinėlės pečių: jinai buvo, anot tos pasakos, „ir gaspadorius, ir gaspadinė". Motinos energijos dėka ūkis buvo pradėjęs tarpti: dalios baigiamos mokėti, trobesiai aptaisyti, gyvuliais, padargais ūkis tinkamai aprūpintas. Be to, vienas vaikas (būtent aš) eina mokslus, ką ne visi ūkininkai sugebėjo padaryti.

Tačiau paaiškėjo, kad ta našta mano motinėlei esanti per didelė. Ji mirė turėdama vos 37 metus. Jai teko būti 9 vaikų motina (4 jų maži mirė, 5 mes užaugome). Jau tatai viena atsiėjo jai nemaža sveikatos. Be to, dideli šeimynos ir ūkio rūpesčiai bei darbai... Tokios naštos mūsų motinėlė, kad ir buvo kantri, išlaikyti negalėjo: jos sveikata pradėjo irti. Pagaliau susirgo džiova, kuri per trejus metus ir pribaigė brangią mūsų gimdytoją, rūpestingiausiąją globėją.

Kad ir ne per daug teišmaniau, bet Kalėdų švenčių parvažiavęs pastebėjau, kad mano mamytė labai sumenkusi ir dažnai kosti. Sakėsi buvusi pas kelis gydytojus, bet jie nieko negelbsti. Pagalios duoda tokių įsakymų, kurių ūkyje gyvenant nesą galima įvykdyti. Seniau

motinėlė labai mėgdavo bažnyčią. Per šitas Kalėdų atostogas mamytė liepė bažnyčion ruoštis visiems. Jinai namieje pabūsianti, nes bijanti šalčio ir jaučiasi blogai.

Kad mamytė mus ir labai mylėjo, tačiau per daug glamonėtis su mumis nemėgdavo. Dažnai mums primindavo, kad žmogaus gyvenimas esąs sunkus ir juo mes būsime labiau išsilepinę, juo jis bus sunkesnis. Šiuo tačiau kartu, išvažiuojant po Kalėdų atostogų, labai jausmingai mane išbučiavo, įsakė nepasiduoti ištvirkėlių suvedžiojimams, lyg kad nujausdama, kad išleidžia mane gimnazijon jau paskutinį kartą.

Prasidėjus mokslui, tėvas tuoj rašo, kad motinėlė jau gulinti. Bet jis parvežęs gydytoją ir tikisi, kad gal pasveiksianti. Ir antras, ir trečias laiškas atneša man tą pačią žinią. Iš paskutinio laiško matau, kad ir tėvas jau susirūpinęs mūsų motinėlės sveikata ir rimtai dėl jos ima abejoti. Aš nekantriai laukiu Velykų švenčių. Darbas man ima nesisekt, mano mintys nuolat prie sergančios motinos patalo. Aš ją ir sapne nuolat sapnuoju. Pasidariau rimtas, mažakalbis. Draugai sakė: „Gavo užvaizdos vietą, tai nupuiko".

Pagaliau atėjo ir taip laukiamos Velykų atostogos. Žinom, kokie mūsų pavasariai: keliai ir orai kuo bjauriausi! Tėvas parašė, kad parvažiuočiau su žydu lig Naumiesčio: ten būsiąs atsiųstas arklys parjoti namo.

Į Naumiestį atjojo pats tėvas. Suėjęs jį, pirmiausia, žinoma, klausiau apie motinėlės sveikatą. „Taip sau, nieko", – atsakė man tėvas. Bet aš girdžiu, kad jis kažką pasakoja pašnabždomis savo broliui, mano dėdei, Užpjaunių Meškui. Suprantu, kad čia jau negera.

Buvo Švč. Mergelės Apreiškimo šventė. Oras drėgnas, po truputį purškia smulkus lytus, gana smarkaus vėjo varomas. Sniego jau niekur nematyti, liūliuoja vandeniu balos, šniokščia upeliai. Viršum galvų čirena vyturėlis. Mudu su tėvu jojava grabkrančiais ir pievomis, visai nesilaikydamu kelio. Šen bei ten iš balų pakyla išgąsdinta pempė ir skrajodama apie mudu šaukia: „Gyvas, gyvas!" Man pasidarė įkyrus ne tik drėgnas oras, klampus kelias, bet ir pats vyturiuko čiršk̇ėjimas, kurį aš paprastai taip mėgdavau. Kelias iš Naumiesčio į Tupikus man pasirodė be galo ilgas.

Pagaliau, pusėtinai sušlapę ir nušalę, parjojova. Aš nulipęs nuo arklio tuoj skubinausi prie motinėlės patalo.

Jos ne mažiau išsiilgta manęs, kaip mano – josios. Įeinantį jinai visą mane peržvelgė ilgu ir giliu žvilgsniu. Nuo karščio raudoni jos skruostai darė ją daug jaunesnę, nepaprastai gražią.

Liga, matyt, nėra taip pavojinga, pamaniau sau. Gal gydytojai tik taip sau gąsdina. Bet nusigandau, kai paėmiau pabučiuoti motinėlės ranką. Buvo ji balta kaip drobė, išsekusi kaip šipulys.

„Na sėsk, vaikeli!– tarė motinėlė.–Koks užaugęs, koks storas pasidarė tavo balsas... Na, auk, auk greičiau, matai, gal manęs netrukus neteksite", – ir ištryško ant jos skruostų dvi didelės ašaros. Aš taip pat negalėjau susilaikyti nuo verksmo.

Nenorėdama toliau ir savęs, ir manęs jaudinti, motinėlė ranka nubraukia ašaras ir, tartum visiškai nurimusi, ima mane klausinėti, kaip einasi mokslas, kaip pavyko kelionė ir t. t.

Visas ligonės kūnas taip buvo sumenkęs, kad nekiek tebuvo jo žymu iš po antklodės. Alsavo sunkiai ir tankiai, kalbėjo vis pertraukdama žodžius. Kad ir nekiek tebuvau patyręs ir ligonių bemaž nematęs, tačiau ir aš ėmiau abejoti, ar mūsų motinėlė gali išgyti.

Nuo mirties ją teskyrė jau tik kelios dienos. Per tą laiką aš bemaž nesitraukiau nuo jos lovos. Kalbėti maža ką tekalbėdavome, nes ligonei ir nelengva buvo kalbėti. Jinai žiūrėdavo į mane savo giliom, užsimąsčiusiom akim, iš kurių kai kada ištrykšdavo ašara. Žiūrėdavau į motinėlę norėdamas atspėti kiekvieną jos mintį. Ir kuo galėdamas patarnauti. Ji, mačiau, dega, kad, bet ko prireikus, aš jai paduočiau, ne kas kitas.

Antradienį po Verbų sekmadienio ligonė pareikalavo kunigo. Seniai, girdi, buvusi išpažinties, vis laukusi, kada pati galėsianti nueiti, bet matanti, kad iš to nieko nebus, todėl, girdi, rytoj parvežkite kunigą, ir gana. Tiesa, dabar esą labai blogi keliai, bet trejetu arklių vis bus galima išvažiuoti.

Tuo pat laiku sunkiai sirgo Žvirgždaičių Liorantienė. Susižinojome su Liorantais ir nutarėme kunigą parvežti abiem ligoniams. Mūsų arkliais sutarta parvežti, Lioranto – nuvežti. Rytojaus dieną parvažiavo su Švč. Sakramentu kunigas Petrika, tuo laiku buvęs Naumiesčio vikaras. Mamytė buvo labai patenkinta, nes kaip tik pas tą kunigą eidavo išpažinties.

Kunigo laukti iš kaimo prisirinko gana daug žmonių, daugiausia moterėlių. Jos laikė savo pareiga kiekviena prieiti prie ligonės lovos ir pasakyti kokį gerą žodelį. Kad mūsų motinėlė ir gražiai sugyveno su visomis kaimynėmis, bet šiuo sykiu jos per daug ją nuvargino. Kunigui išvažiavus ir žmonėms išsiskirsčius, ligonė sakėsi, kad malonus jai buvęs kunigo atsilankymas, bet sunkūs bobelių dejavimai ir užuojautos.

Tą naktį po išpažinties ligonė gyrėsi gana gerai miegojusi ir rytojaus dieną jautėsi daug geriau; ir mums iš tikro atrodė smagesnė.

Kad ir buvo Didysis ketvirtadienis ir bažnyčioje gražios pamaldos, bet nė tą, nė rytojaus dieną iš mūsų namų jau niekas į bažnyčią nesirengė.

Rytojaus dieną, penktadienį, motinėlė liepė man nujoti pas Rudžių tetą (Daniliauskienę) ir paprašyti, kad per Velykas atsilankytų. „Aš jau,– sako,– labai išsiilgau savo sesutės".

Tą įsakymą aš šventai įvykdžiau. Graži pavasario diena. Saulutė skaisčiai šviečia, iš vakarų pučia lengvas vėjelis, pilnos padangės čirškiančių vyturiukų, gyviuoja pempės, kai kur matyt lekia gervių ar laukinių žąsų vąšiuko pavidalu išsirikiavęs pulkas. ima žaliuoti atsprogstą rugiai ir iš drėgnų pievų pradeda stiebtis žolelė. Trumpai kalbant, atbunda graži pavasario gamta. Juk ir laikas, nes jau turėjome balandžio mėnesio 3 dieną.

Jojau pievomis ir grabkrančiais jokio kelio nesilaikydamas, nes apylinkės man buvo gerai žinomos. Kupinas buvau geros nuotaikos, džiugino mane ne tik gamtos gražumas, bet ir neabejotina viltis, kad tikrai pasveiks mano motinėlė. Besikelianti iš žiemos miego gamta ir ją prikels iš ligos patalo.

Ta viltis juo sustiprėjo, kai parjojęs radau ligonę iš tikro neblogos nuotaikos. „Man, vaikeli, šiandien daug lengviau",– tarė motinėlė, kai atsisėdau prie jos lovos. „Dėkui Dievui, mamyte,– atsakiau aš,– mes tikimės, kad gražios pavasario dienos atneš mamytei sveikatą".

Toliau nupasakojau ligonei, kas girdėt Rudžiuose, kad tetutė Daniliauskienė tikrai žadėjo atvažiuoti antrąją Velykų dieną.

Tą vakarą mamytė išsiuntė anksti mus visus gulti. Rytoj, girdi, Didysis šeštadienis, tai būsią daug darbo. Namiškiai norėsią eiti į Velyknaktį, tai šiandien lai pasilsį.

Mes, mamytės paklausę, greitai išsiskirstėme gulti. Ligonė šiandien jaučiasi geriau, tai gal ir jinai šiąnakt geriau pasimiegosianti.

Aš tą naktį užmigau taip, kaip nė vienos šių atostogų nakties nebuvau miegojęs. Nežinau, ką sapnavau, tik staiga išgirdau tėvo balsą, žadinantį keltis. „Kelkis,– sako,– mama miršta!" Buvo apie 3 val. ryto.

Aš pašokau iš patalo ir nubėgau pas mamytės lovą. Senoji tetutė nugabeno visus mažiukus, du mano broliuku ir dvi sesutes, kurių jauniausioji apie dvejus metus teturėjo. Vyresnysis brolis turėjo 10 metų. Visi mes suklaupėme prie ligonės lovos. Ligonė alsavo sunkiai ir dažnai. Pažiūrėjusi į mus, tarė: „Aš jau jus palieku". Pažvelgusi į mane ir rodydama ranka ketvertą mažutėlių, vėl tarė: „Tu jais rūpinkis".

Tai buvo paskutiniai mano motinėlės žodžiai. Juos ištarusi, ji ramiai užmigo. Buvo tai 1885 metų balandžio 4 diena, 4 ryto valanda, tais metais – Didysis šeštadienis.

Pigu suprasti, kad nelinksmas turėjome Velykas. Antrąją Velykų dieną kaip tik palaidojome savo motinėlę. Šitasai liūdnas įvykis visam mano amžiui susijo su Velykomis. Velykos man malonios tikybiniu atžvilgiu, bet jos man liūdnos, nes primena labai skaudžias metines.

„Tu jais rūpinkis" – tai brangios mano motinėlės man paliktas testamentas.

Ketvertu brolių pasirūpinti – tai nelengvas dalykas, ypač pačiam dar nesant apsirūpinus. Jei liksiu kunigu, maniau sau, tai, neturėdamas savo šeimos, lengviau galėsiu savo broliukus ir seseles aprūpinti. Tai viena priežastis, kuri skatino mane eiti seminarijon.

Žinojau, jog motinėlė labai norėjo, kad aš būčiau kunigu. Kadangi ją labai mylėjau, tai norėjau jos troškimą įvykdyti.

Kaip jau esmi minėjęs rašydamas apie Marijampolės gimnazijos santykius, katalikų vaikams anuomet nemaža ten buvo pavojaus. Aš pats mačiau, kad labai lengvai galiu tikėjimo netekti, jei ilgiau pasiliksiu Marijampolėje. Man brangus buvo katalikų tikėjimas, brangi buvo Bažnyčia. Su tais dalykais aš skirtis nenorėjau. Todėl pasiryžau eiti seminarijon, nes ten mano tikėjimas jau bus apsaugotas.

Bet šitam mano sumanymui atsiranda sunkenybių.

Mūsų tėvelis, tiesa, nesiskubino imti pamotės. Apie penkerius metus jis išnašlavo. Mažuosius vaikučius augino ta pati senoji tetutė Katarina, kuri buvo ir mūsų motinėlę su tetute Daniliauskiene užauginusi. Bet mūsų ūkis tuoj pajuto netekęs geros globėjos – mūsų motinėlės. Visa kas smukte smuko žemyn.

Gimnazijoj aš jau nereikalavau tėvo pagalbos. Būčiau galėjęs gimnaziją ir universitetą baigti tėvui visiškai neprisidedant, kaip kad baigė nemažai mano draugų, daug silpnesnių už mane mokinių. Seminarijoj jokių uždarbių negalima turėti. Tad kuo užsimokėti už išlaikymą, kuo drabužiai, knygos nusipirkti? Šitie klausimai man aiškiai stovėjo prieš akis, nes mačiau, jog tėvas, kad ir norėtų, seminarijoj nepajėgs manęs aprūpinti.

Tėvas gal ir norėjo, kad aš būčiau kunigu. Bet numanydamas, kokia sunkenybe aš, eidamas į seminariją, užgulčiau jam ant pečių, buvo linkęs patarti man liktis ir toliau gimnazijoj.

Ir čia vėl visai nenumatyta aplinkybė išsklaidė mano ir tėvo abejones.

Kartą netikėtai kviečia mane Naumiesčio klebonas, kanauninkas (vėliau prelatas) Olekas. Ar aš nenorįs, girdi, eiti į seminariją? Gal ir norėčiau, atsakiau, bet kad mano tėvas nepajėgs manęs leisti seminarijon. Gimnazijoj aš jau galiu eiti ir einu savo kojom.

Jei tik aš norįs, tai šitą dalyką, girdi, galima esą sutvarkyti kitokiu būdu. Miręs Keturvalakių klebonas, a.a. kun. Šipaila, palikęs pinigų stipendijai vienam klierikui, jei toks atsirastų iš jo (Šipailos) giminių. Kadangi aš per savo močiutę esąs kaip tik kun. Šipailos giminaitis, tai galįs gauti tą stipendiją. Kanauninkas tuo dalyku pasirūpinsiąs.

Aš padėkojau kanauninkui už netikėtą pagalbą ir tuoj pasižadėjau važiuoti seminarijon. Tą gerą naujieną tuoj pranešiau tėvui ir jo seseriai, tetutei Petronėlei Vilkaitienei, kuri vis bijojo, kad aš kartais nenueičiau „savais keliais".

Nebuvo ko ilgai laukti, tuoj reikėjo važiuoti į Seinus kvotimų laikyti, kurie anais laikais Seinų seminarijoj paprastai būdavo liepos mėnesio 3 dieną. Nuvažiuoti, žinoma, reikėjo bent viena diena anksčiau. Bet mes ir čia pasivėluosime: išvažiavome iš namų liepos 2, į Seinus nuvykome liepos 3 dienos rytą.

Važiavome kartu su kunigu Plaušinaičiu, netolimu mūsų kaimynu (Piečiškių kaimo), arba, teisingiau pasakius, abiedviejų muddviejų tėvai, susidėję po arklį, vežė mus į Seinus. Kelionėje susitikome su draugu (Tarpučių k., Gintautų par.) Juozu Dailide, šiandien taip pat kunigu. Kunigo tėvas Tamošius Dailidė ir mano tėvas susipažino bekeliaudami į Marijampolę. Tamošius Dailidė buvo žymiai senesnis už mano tėvą, bet linksmo būdo žmogus, mėgstąs pajuokauti. Kadangi ir mano tėvas mėgdavo juokus, tai juodu labai sutardavo. Kun. Plaušinaičio tėvas taip pat buvo jau senas, juokų ne tik nemėgdavo, bet ir nepakęsdavo. Todėl jis nelabai tiko šitai kompanijai.

Kelionė į Seinus įdomi nebuvo. Tik mus, zanavykus, pripratusius prie lygumų, gana stebino dzūkų kalneliai. Zanavykuose nerasi laukuose akmens, kad ir, anot tos pasakos, užsimušti norėtum. Čia laukuose – akmenų krūvos. Kai kurie akmenys tokie dideli, kad apie juos ariama. Kadangi tai buvo liepos mėnesio pradžia, tai buvo galima matyti, kaip kas auga laukuose. Javai Dzūkuose kur kas menkesni kaip Zanavykuose ar Kapsuose (apie Vilkaviškį ir Marijampolę). Žmonės Dzūkuose išrodė taip pat daug prastesni kaip anuose kraštuose.

Išvažiavę iš namų apie 7 val. ryto, pakeliui, Vilkaviškyje ir Kalvarijoj, pasiganę, lig vakaro nuvažiavome netoli Seinų. Apie kokią 10 val. būtume galėję pasiekti ir pačius Seinus. Tačiau manėme būsią nepato-

gu naktį atvykus į nepažįstamą miestą. Kadangi oras buvo gražus, tai ryžomės bent kiek pasnausti ant vežimų viename miškelyje (šiandien jau jo nebėra) kokia 10–12 kilometrų atstu nuo Seinų. Miegoti negalėjome, nes uodai nedavė. Gerai išaušus leidomės į tolimesnę kelionę.

Patekėjo graži saulutė ir jos spinduliuose pamatėme gražią, aukštą, dviem bokštais baltą bažnyčią. Prie jos dideli, taip pat balti, raudonu stogu dviejų aukštų mūrai su keturiais bokštais kertėse. Buvo tai Seinų bažnyčia ir seminarijos rūmai. Kad mūsų ir nė vienas Seinuose nebuvo buvęs, tačiau apie juos šiek tiek žinojome iš kitų pasakojimų, todėl neabejojome, kad turime prieš akis Seinų katedrą ir seminariją. Man širdis ėmė smarkiau plakti, nes parėjo galvon mintis, kad tuose rūmuose gal teks man gyventi; o kaip gyventi – tai didelė mįslė.

Atvykome į Seinus apie 5 val. ryto. Pats Seinų miestas, ar teisingiau pasakius – miesčiukas (turįs apie 3000 gyv.), blogą padarė man įspūdį. Kelios kreivokos gatvės, menki, daugiausia mediniai namai, keli mūro namai – štai ir visas miestas. Per jį teka nedidelis, visur lengvai perbrendamas upelis, Marycha vadinamas. Miestelis atrodė dar prasčiau, nes vakarykščiui buvo pasibaigę didieji Seinų Švč. Panelės Aplankymo atlaidai. Į juos suvažiuoja labai daug žmonių, todėl gatvės pavirsta lyg kokiu mėšlynu.

Nors menkas Seinų miestas, bet gražios jo apylinkės. Žaliuoja kalneliai ir kloniai, į šiaurės vakarus žiba gana didelis ežeras, į kurį įteka minėtoji Marycha, o iš šiaurės pusės puošia Seinus gana didelis pušų ir eglių miškas, kuris tik per kokias dvi varsnas nesusisiekia su miestu.

Visas miesto papuošalas – tai Seinų katedra su seminarija.

Bažnyčia baroko stiliaus su dviem bokštais, kurie labai suharmonizuoti su visuma ir papuošti įvairiomis architektūros smulkmenomis. Prie pat bažnyčios (jungiasi su ja) į vakarų pusę buvęs tėvų dominikonų vienuolynas. Vienuolynas – dviejų gyvenimų. Kad architektūros pagražinimų jis ir neturi, tačiau visos struktūros santūri proporcija kartu su bažnyčia sudaro akiai malonią visumą. Patys rūmai turi kvadrato formą, su paprastu vienuolynams viridorium[1] viduryje ir su keturiais bokštais visose keturiose kertėse.

Į pietus nuo bažnyčios ir vienuolyno gana didelis sodas, daugiausia tėvų dominikonų sodintas, nuo dviejų gatvių pusės aukšta mūro tvora aptvertas. Viskas daro įspūdį, kad tos būstinės gyventojų– įkūrėjų norėta glaudūs palaikyti santykiai su Dievu ir kiek galima labiau izoliuotis nuo pasaulio. Bet pasaulis nedavė ramumo pamaldiesiems tėvams. Iš gana tolimų apylinkfų čion būdavo gabenami bajorų vaikai,

kurie įgydavo mokslą dominikonų kolegijoj. Pagaliau pasauliui ėmė kenkti ir patys tų rūmų gyventojai. Kai po paskutinio Lenkijos–Lietuvos valstybės padalijimo Seinai buvo tekę Prūsams, tai naujieji valdovai iš tų rūmų išvarė savininkus.

Rusų valdžios laikais kurį ne kurį laiką Seinų dominikonų rūmuose buvo gimnazija. Pagaliau tie rūmai atiduota Seinų vyskupui ir leista įsteigti kunigų seminarija, kuri išbuvo čia lig 1920 metų, kai užgrobę Seinus lenkai iš čia ją išmetė[2].

Atvykę į Seinus, pirmiausia užėjome į bažnyčią. Kad ir buvo gana ankstyva valanda, tačiau jau prie kelių altorių buvo laikomos Mišios ir gana daug žmonių meldėsi. Aš stačiai gėrėjausi ypač kai kurių moterėlių pamaldumu: jos ne tik gražiai, visos pasinėrusios maldoje klūpojo, bet kai kurios per ištisas Mišias kryžium gulėjo. Kaip vėliau man paaiškino, jų būta baltgudžių unijočių, dėl tikėjimo persekiojamų. Per didžiuosius Seinų atlaidus tų gudų unijotų[3] visada atkeliaudavo gana daug. Atvykę jau ilgiau norėdavo pabūti mylimoj šventykloj, todėl nesiskubindavo namon grįžti. Unijotai čia ne tik melsdavosi, bet ir stengdavosi prieiti išpažinties, kas jiems nelengva buvo padaryti savo krašte, nes, viena, nedaug ten būdavo kunigų; antra, ir tuos pačius rusų policininkas sekdavo, kad kartais nepakenktų tariamajam „pravoslavui". Mat unijotai buvo laikomi stačiatikiais ir verste verčiami jais būti. Per Seinų atlaidus paskui gudus unijotus atsekdavo pažįstantys juos policininkai ir čia tuos vargšus ne kartą stačiai nuo klausyklų traukte atitraukdavo. Žinoma, kartais kliūdavo ir Seinų kunigams.

Patsai Seinų bažnyčios vidus ne puikiausią darė įspūdį. Altorių bažnyčioje net vienuolika. Visi jie baroko stiliaus, žiūrint nuo durų, sudaro harmoningą vienetą. Gipsatūrų ir figūrų daug, visos jos padarytos gražiai. Altoriuose paveikslai taip pat ne paskutinės rūšies menininkų darbas. Bet visa tai jau apdulkėję, kai kur apčiupėję. Bažnyčia prašyte prašėsi remonto. Man ypač nemalonu buvo žiūrėti į Seinų katedrą, kai palyginau ją su Naumiesčio bažnyčia, neseniai remontuota ir labai rūpestingai laikoma.

Kiek pasimeldę bažnyčioje, nuėjome į seminarijos sodą. Čia susitikome Tomą Žilinską ir Vincą Čėsną, kuriuodu taip pat buvo atvažiavusiu seminarijon kvotimų laikyti. Mane tai lyg nustebino, nes netikėjau, kad Tomas Žilinskas eitų į seminariją. Lyginai nustebau, kad ponaitis Vincas Čėsna, keliomis klasėmis buvęs už mane vyresnis, paskui išbuvęs apie porą metų vaistinėje Maskvoje, štai šiandien atvyksta

į seminariją. Bet tai, žinoma, vaikiški buvo nusistebėjimai. Vėliau ir su vienu, ir su antru seminarijoj buvome geri draugai.

Iš Žilinsko ir Čėsnos sužinojau, kad jau reikia skubėti įteikti rektoriui dokumentus, nes netrukus būsią kvotimai. Juodu jau įteikę. Juodu man parodė, kur gyvena rektorius (regensas, kaip mes jį vadindavome).

Seinų seminarijos rektorius tuomet buvo jau senas, bet dar tvirtas kunigas Krajauskis, lenkas. Su drebančia širdimi įėjau pas kunigą rektorių. Pagarbinęs ir su pagarba pabučiavęs rektoriui ranką, tuoj įteikiau jam savo dokumentus. Rektorius, užsidėjęs akinius, ėmė vartyti ir skaityti mano įteiktąsias popieras. Aš tuo tarpu ėmiau studijuoti būsimąjį savo viršininką.

Buvo tai vyras gana žemo ūgio, nenutukęs, bet tvirtas, raudono malonaus veido, žila galva, plaukais aukštyn sušukuotais ir jau žymiai praretėjusiais. Apsivilkęs buvo švariai, bet kukliai, kukliai atrodė ir jo butas.

Rektorius, žiūrėdamas į mano gimnazijos liudijimą, šypsodamasis tarė: „Tai tamsta čiužinėti nemoki?" – Man tas klausimas buvo nesuprantamas. Čiužinėti – kaip tik buvo vienintelis mano mėgstamas sportas. Todėl aš drąsiai ir atsakiau: „Kaip tik moku, ir gerai moku". „0 kodėl turi tokius gerus pažymius?" – toliau šypsodamasis klausė kun. rektorius. „Aš eidavau čiužinėti tuomet, kai turėdavau laiko",– atsakiau aš. „Na, tai gerai! – tarė kun. rektorius.– Eik į auditoriją, nes greit ateisime kvotimų daryti".

Iš kun. rektoriaus kambario aš išėjau visiškai nurimęs ir patenkintas. Rektorius padarė man įspūdį, kad su juo bus santykiai kaip tėvo su vaikais, ne kaip viršininko su valdomaisiais, kaip būdavo gimnazijoj.

Po manęs įėjo pas rektorių Dailidė, Plaušinattis ir daugiau busimųjų mano draugų. Jie lygiai greit, kaip kad aš, susitvarkė.

Paskutinę valandą prasidėjo kvotimai. Į kvotimus atėjo pats J.E. vyskupas Vežbovskis, nemažai prelatų ir kanauninkų, kurie kaip tik tą dieną katedroje buvo atlikę pamaldas už mirusius kapitulos narius. Kai kurie prelatai ir kanauninkai buvo kartu ir seminarijos profesoriai. Bet buvo ir jaunesnių profesorių, dar neturinčių kanauninko rango. Aukštasis areopagas susėdo pasieniu abipus J.E. vyskupo. Kartu su kitais kanauninkais dalyvavo kvotimuose ir mano klebonas kan. Olekas. Man tai buvo malonu, nes juk ne visi aspirantai turėjo tarp egzaminatorių savo kleboną, net kanauninką.

Mes, kandidatai, užėmėme auditorijos suolus. Juose vos sutilpome, nes buvo mūsų net 46. Kvotimai buvo lenkų kalba. Buvome kvočiami

iš lotynų ir lenkų kalbų. Lotyniškai mes buvome pralavinti pusėtinai. Bet buvome įpratę versti iš lotynų į rusų kalbą ir atbulai. Atsakinėdavome taip pat rusiškai; čia reikėjo versti į lenkų kalbą, gramatikos formas aiškinti taip pat lenkiškai. Man tie dalykai pavyko neblogai, nes lenkiškai mokėjau gana gerai. Kai kurie kandidatai su ta lenkų kalba kaip tik suklupo, nes daugelis lenkiškai visiškai nemokėjo. Iš 46 kandidatų išlaikėme kvotimus vos 14.

Po kokios valandos kvotimams pasibaigus, vicerektorius Eliziejus Strimavičius paskelbė mūsų, 14 priimtųjų, pavardes, patarė nuėjus į bažnyčią pasimelsti ir atostogoms pasibaigus atvykti į seminariją.

Atostogos prabėgo gana greitai. Per atostogas ir šiais, ir kitais metais daugiausia aš būdavau Piečiškiuose pas tetą Petronėlę Vilkaitienę. Jinai labai džiaugėsi, kad aš jau klierikas ir, be abejonės, kartais meldė Dievą, kad ištesėčiau. Vilkaitienė, turėdama daug savų reikalų ir rūpesčių, neką tegalėjo man padėti ir nepadėjo. Bet labai maloniai vaišindavo mane per atostogas, net įsižeisdavo, kai aš ilgiau pabūdavau pas tėvą.

Pas tėvą man, tiesa, ir nelabai būdavo ramu. Būdavo skaudu žiūrėti, kai eina žemyn neprižiūrimas ūkis, dar skaudžiau buvo matyti, kai skursta jaunesnieji mano broliukai ir sesutės, kuriems aš nieko negalėjau padėti. Dėl šios priežasties kartais net gailėdavausi ėjęs seminarijon, nes man rodėsi, kad gimnazijoj būdamas greičiau būčiau galėjęs pradėti vykdyti motinėlės testamentą: „Tu jais rūpinkis!"

Negaliu pasakyti, kad tėvas būtų manim nesirūpinęs. Pardavė porą gerų jaučių, naujai iškultų kviečių ir šitaip parūpino man apie porą šimtų rublių, kurių reikėjo drabužiams, baltiniams, patalynei įsitaisyti ir knygoms nusipirkti. Nuvažiavau į seminariją visai gerai aprūpintas. Šiokiais tokiais daikteliais padėjo man tetos ir dėdienės.

Kalbėdamas apie atostogas, turiu paminėti, kad per jas paprastai bent porą savaičių paviešėdavau Užpjauniuose pas dėdę Meškų. Jis mane gana mylėjo, nes aš esąs „kytras vaikas". Meškus mat kvailių nemėgdavo. Man jis patiko dėl nepaprasto sąmojingumo ir gudrumo.

Tasai mano dėdė iš tikro buvo gabus žmogus ir nepaprastas juokdarys, ypač kai bent kiek išsigerdavo. Per vestuves ir kitokius pokylius Meškus juokindavo visus. Jei nebūdavo Meškaus tokiais atvejais, mūsų giminės labai jo pasigesdavo.

Kad tas mano dėdė girtuoklis ir nebuvo, tačiau kažin kas buvo įskundęs klebonui, kad Meškus girtaująs. Klebonas šaukia jį norė-

damas pabarti. „Meškau! – sako klebonas,– tu per daug geri degtinę!" – „Kad aš, tėveli, per biednas, kad galėčiau vyną gerti. Man gera ir degtinė",– atsakė Meškus. Klebonas negalėjo susilaikyti juokais. Pabarimas tuo ir pasibaigė.

Vieną kartą aš atvažiavau pas dėdę Meškų. Jo dar nebuvo namieje, bet netrukus ir jis parvažiavo iš Naumiesčio. Paklausiau dėdę, kuriais reikalais važinėjo į Naumiestį. Dėdė laikė vadinamąjį kardoną (namai, kuriuose rusų laikais gyvendavo pasienio sargyba). Dėdė atsakė buvęs pas sargybinių majorą ir reikalavęs, kad jam už namus nuomą pakeltų. „Ar tas majoras moka lietuviškai?" – paklausiau žinodamas, kad dėdė nekiek tegali rusiškai. „Ką jis, brudas, mokės!" – atsakė dėdė. „Tai kaip judu kalbėjotės?" – toliau klausiau. „Ogi maskoliškai",– sako dėdė. „Na, ar dėdė moki maskoliškai?" – lyg nustebęs paklausiau aš. „Tai maskoliškai dar kokio mokslo reikia! Kad tik truputį girtas ir gali šnekėti",– atsakė Meškus.

Meškaus pasakymus, jo padarytus juokus kartodavo visa apylinkė. Ir aš galėčiau prirašyti jų daug, bet gaila vietos.

Už tai, kas čia paminėta apie Meškų, atsiprašęs malonų skaitytoją, grįžtu prie seminarijos.

Anais laikais Seinų seminarija buvo perdėm lenkiška įstaiga. Teologijos ir filosofijos mokslams, tiesa, buvo vartojama lotynų kalba, bet šiaip visa kas buvo lenkiškai: lenkiškai buvo dėstomi visi vadinamieji pagalbiniai mokslai, lenkiškai būdavo sakoma mums konferencijos, visi mokytojai su mumis kalbėdavosi tik lenkiškai. Vyresnieji klierikai per pietus refektoriuje sakydavo pamokslus; mat reikią jie bent kiek įprasti sakyti. Ir tie būdavo sakomi lenkiškai, lyg kad Seinų diecezijoj lietuvių visai nebūtų buvę ir jiems niekad jokių pamokslų sakyti nebūtų reikėję.

Mes atėjome iš Marijampolės jau sąmoningi lietuviai, tarp savęs pakalbėdavome ir lietuviškai. Bet ir mes tuoj pereidavome į lenkų kalbą, nes lietuviškai dar nemokėdavome savo minčių reikšti; pagaliau lietuvių kalbai ir terminų trūko.

Bet reikia pripažinti, kad niekas mūs dėl lietuvių kalbos nepersekiojo. Jei pasišaipydavo iš mūs, tai patys draugai lenkai, vadinamieji mozūrai. Vyresnybė mums dėl lietuvybės jokių priekaištų nedarydavo. Rekreacijų metu padainuodavome. Dainuodavome daugiausia lietuviškai. Seminarijos vyresnybė girdėdavo, bet nė pusės žodžio nesakydavo. Lietuvių kalbos persekiojimo, tiesa, neišvengė ir Seinų seminarija. Bet buvo tai vėliau: rektoriaus Giedraičio ir dar vėliau – Vilniaus arkivyskupo Jalbžykovskio laikais.

Giedraitis pats, tiesa, nebuvo susipratęs lietuvis, bet ir lietuvių kalbos neapykantos neturėjo. Jei yra bent kiek žygių seminarijoj padaręs prieš lietuvybę, tai tuomet, kai, lietuviškajam judėjimui sustiprėjus, budriau ėmė jį sekti rusų vyriausybė. Giedraitis ir iš viso seminarijos vyresnybė bijojo, kad rusai, padarę netikėtai kratą seminarijoj ir radę nelegalių lietuviškų spaudinių, seminarijos neuždarytų. Todėl Giedraitis drausdavo lietuviškuosius raštus.

Mano laikais seminarijos vyresnybė lietuvių klausimu, galima sakyti, visiškai nesidomėjo. Mes turėdavome „Aušrą", vėliau „Šviesą". Lietuviškų laikraščių ir knygelių gaudavome per kun. Adomą Grinevičių, kuris tuomet gyveno Kalvarijoj. Buvome sukūrę ir susipratusių lietuvių kuopelę ir šį tą lietuviškai krapštinėdavome.

Pažvelkime į Seinų seminarijos mokytojų personalą.

Rektorius mano laikais, kaip jau esmi minėjęs, buvo kanauninkas, vėliau prelatas Krajauskis. Buvo tai tikras lenkas, Lomžos krašto smulkaus bajoro sūnus. Aukštųjų mokslų nebuvo baigęs, bet buvo pusėtinai išsilavinęs. Vyskupas Vežbovskis pakvietė jį rektoriauti iš Vonsošo parapijos, kur Krajauskis prieš tai buvo buvęs klebonas ir dekanas. Krajauskis atvyko į Seinus turėdamas jau 60 metų, todėl, aišku, aukštiems savo uždaviniams pasirengęs nebuvo. Turėjo, be abejonės, daug patyrimo pastoracijos srityje, bet su mokslus einančio jaunimo, ypač to laiko jaunimo, psichologija visiškai nebuvo susipažinęs ir pažinti jau nesugebėjo. Buvo tai geros širdies žmogus, todėl gudruoliai jo tą gerumą išnaudodavo. Menkesnės vertės klierikai, nusimanydami neišvengsią budrios vicerektoriaus akies, stengdavosi įtikti „seniui" (taip mes vadindavome Krajauskį), kuris juos visuomet užtardavo.

Rektorius Krajauskis dėstydavo mums rubrikas[4]. Per pamokas mėgdavo šį tą papasakoti „iš patyrimo". Kadangi senukas užmiršdavo, ką jau buvo sakęs, tai dažnai kartodavo tuos pačius anekdotus. Mums čia būdavo progos pasišaipyti.

Be to, kun. Krajauskis turėjo vadinamąją „lectio spiritualis" [lot. – dvasinis skaitymas], kuri kasdien po 15 minučių būdavo prieš vakarienę. Per šias lekcijas rektorius kai kada pasakydavo mums šiokią tokią reprimandą[5], bet dažniausiai paskaitydavo iš dvasinio turinio knygų. Krajauskio reprimandos, būdamos neparemtos jaunimo psichologijos, dažnai ir paties dalyko geru pažinimu, nepataikydavo mums į širdį; neretai ir tos reprimandos būdavo mums juokų objektas. Bet šiaip Krajauskis buvo doras kunigas, ir mes kad kai kada iš jo ir pasišaipydavome, bet vis dėlto jį gerbėme.

Vyskupui Vežbovskiui mirus, Seinų kapitula kun. Krajauskį, tuomet jau prelatą, išrinko administratorium. Per kelerius metus, lig vyskupui Baranauskui atvykstant, Krajauskis valdė dieceziją, ir valdė neblogai. Tuomet jau buvo gana griežtai keliamas lietuvių–lenkų klausimas. Prel. Krajauskis buvo toks kilnus, kad lenkiškojo šovinizmo neparodė. Kaip administratorius, vieną teturėjo silpnumą: norėjo įtikti rusų valdžiai. Nemokėdamas rusų kalbos, stengėsi kalbėti ir rašyti rusiškai. Čia kai kada būdavo juokingas.

Vyskupui Baranauskui paėmus diecezijos valdžią, prel. Krajauskis išsikėlė į savo parapiją, Lomžą, ir ten, žilos senatvės sulaukęs, pasimirė. Paliko diecezijai gana gražų atminimą.

Tikrasis seminarijos vadas, jos siela buvo kanauninkas Eliziejus Strimavičius, vicerektorius. Atėjęs į seminariją, Eliziejų (kaip mes jį vadindavome) radau dar gana jauną, apie 45 metų vyrą. Jis buvo baigęs Petrapilio akademiją[6]. Iš akademijos tiesiog pateko į seminarijos profesorius, jei neklystu. Mokytojavo apie 25-erius metus ir keliolika metų išbuvo seminarijos vicerektorium. (Rektorių mes vadindavome regensu, vicerektorių – viceregensu.)

Kun. Eliziejus nebuvo didelių gabumų, bet buvo geležinės valios, didelio dvasinio išsilavinimo žmogus. Kristaus ir Bažnyčios meilė iš jo spindėte spindėjo. Seminarijoje dirbo su visu atsidėjimu. Kalbus nebuvo. Kalbėdamas mikčiojo ir dažnai kartodavo „oto, oto". Tačiau kalbėdavo iš tvirto įsitikinimo. Eliziejaus žodžius mes ryte rydavome ir jo kalbos ydų tartum ir nepastebėdavome. Dvasios tėvo anais laikais seminarijoj nebuvo. Jo pareigas atlikdavo pats vicerektorius. Ir puikus jis buvo klierikų dvasios ugdytojas.

Konferencijas mums sakydavo paeiliui rektorius ir vicerektorius. Rektorius buvo kalbus, sakydavo gražiai, bet be aiškaus turinio ir apgalvoto tikslo. Eliziejus nepasakydavo nė vieno žodžio tuščiai. Vicerektoriaus konferencijos nebuvo iškalbingos, bet turiningos, brandžios. Iš Eliziejaus mums daug žodžių nereikėjo: jis visu savim rodė mums gerą, puikų, galima sakyti, švento kunigo paveikslą. Eliziejus buvo didelio nusižeminimo, kuklumo, pamaldumo kunigas. Iš prigimties temperamento buvo gana karšto. Bet puikiai mokėjo save valdyti. Tasai jo susivaldymas, be abejonės, buvo didelių pastangų ir darbo vaisius.

Eliziejui visi auklėtiniai buvo lygūs: jis neturėjo nė pupilių, nė nekenčiamų. Pažinti jaunimo dvasią mokėjo puikiai. Jei jau kurį pasmerkė, tai ne be reikalo. Jei kurį subarė, tai tas turėjo prisipažinti to esąs

vertas. Eliziejus klierikų, galima sakyti, neturėjo priešininkų. Gerbė jį visi, daugelis nuoširdžiai mylėjo.

Menkučių ydų, žinoma, turėjo ir Eliziejus: gal buvo per daug smulkmeniškas, per daug laikėsi rutinos. Bet šis pastarasis dalykas buvo bendroji Seinų seminarijos yda, apie kurią vėliau pakalbėsime.

Eliziejus mokė mus lotynų kalbos ir kanonų teisės. Puikus mokytojas jis nebuvo, vis dėlto aiškino gana suprantamai ir iš mokinių išreikalauti mokėjo. Eliziejaus objektus mes buvome gerai išmokę.

Eliziejus Strimavičius buvo silpnos sveikatos žmogus. Kad ir gyveno labai tvarkingai, jo sveikata vis ėjo silpnyn. Gal didelis susivaldymas, gal ir marinimasis buvo to priežastis. Pagaliau seminarijos mūrų gyvenimas Eliziejui pasidarė nepakeliamas. Jis atsisakė savo pareigų ir persikėlė į Prienų kleboniją pasilsėti.

Buvusiam Prienų klebonui Andriejui Marmai mirus, Prienų parapiją gavo kun. Antanavičius, Seinų kurijos kancleris, daug jaunesnis už Eliziejų ir daug mažesnių nuopelnų turintis už šį. Antanavičius, kaip kad seniau Marma, gyveno ir toliau Seinuose, o parapiją valdė jo pasirinktasis vikaras. Taigi Prienuose, svetimam kampe, prisiglaudė Eliziejus, tuomet jau Seinų kapitulos prelatas. Prisiglaudė tikrąja to žodžio prasme, nes vikariate kun. prelatui buvo skirtas vienas menkas kambarėlis. Čia kun. Eliziejus išgyveno kelerius metus niekam nepasitenkinimo neparodydamas, niekam per kelią nepereidamas. Kiek sveikata leido, dirbdavo bažnyčioje.

Pagaliau pasilaisvino Slavikų parapijėlė (Šakių apskr.). Prietelių prikalbintas, kun. Eliziejus priėmė tą parapiją, kad bent turėtų savo kampelį. Prelato sveikata jau buvo tokia menka, kad jis pats negalėjo reikalų tvarkyti. Vikaru pasikvietė savo seserietį Eliziejų Laurynaitį, kuris prelato vardu administravo parapiją. Bet ir prelatas dirbo, ką galėjo. Sakydavo nuoširdžius pamokslus, klausydavo išpažinčių. Netrukus įgijo didelę žmonių pagarbą ir meilę. Žmonės sakydavo: „Dievas mums davė šventą kleboną". Ir iš tikrųjų iš viso prel. Eliziejaus asmens tryško šventumas. Visiems prieinamas, visiems malonus tas Dievo tarnas daugiausia būdavo paskendęs maldoje. Vis silpnėjant kūnui, stiprėjo prel. Eliziejaus dvasia, aukštyn kildama į Dievą. Pagaliau šventa prel. Eliziejaus siela paliko šį pasaulį, kurio purvų jis išvengė, kurio blizgučiai jo neviliojo. Numirė tikrai *in odore sanctitatis* [lot. – laikomas šventuoju].

Už savo buvusius mokytojus aš turiu įprotį melstis. Už prel. Eliziejų aš lyg nedrįstu melstis. Geriau tinka melstis į jį, ne už jį. Kurie

matė ji mirštant – o man teko su jais kalbėtis – sako, kad taip miršta tik šventieji. Prieš pat prel. Eliziejaus mirtį įvyko dalykas, kurį galima ir stebuklu palaikyti.

Prel. Eliziejus guli ligos patale. Jau bemaž agonija. Prelato seserietis kunigas ir visi namiškiai suklaupę meldžiasi už mirštantį. Prelatas supranta, kad jo gyvenimas baigiasi. Ligonis visas pasinėręs į aukštesniųjų dalykų apmąstymą ir tartum nemato apie save klūpančių. Tik staiga atveria akis, pažiūri į kunigą ir stipriu balsu taria: „Kunigėli, skubinkis, vaikas be krikšto miršta!" Kunigas išeina laukan, ir iš tikrųjų žmonės jo ieško, nes buvo atsivežę pakrikštyti bemaž mirštantį kūdikį. Kunigas jį pakrikštijo, ir vaikas tuoj mirė.

Apie šį įvykį pasakojo man pats a.a. kun. Laurynaitis, pasakoja ir šiandien gyva tebesanti Agota Gyliukė, buvusi tuomet Slavikų klebonijoj šeimininkė. Šiandien jinai šeimininkauja pas kun. Valaitį Prienuose.

Iš tikrųjų reikėtų susirūpinti prel. Eliziejaus kanonizacija. Jis šventai gyveno, šventai ir mirė. Buvo tai *sacerdos secundum cor Dei* [lot. – kunigas pagal Dievo širdį], didelis dvasiškojo jaunimo auklėtojas. Prel. Eliziejus išauklėjo visą kartą kunigų, tikrai kupinų bažnytinės dvasios. Prel. Eliziejaus dvasia dabartinėje Vilkaviškio diecezijoj ir šiandien tebejaučiama.

Mateušas Strimavičius, vyresnysis kun. Eliziejaus brolis, mano laikais jau buvo prelatas. Kurį laiką jisai buvęs Seinų seminarijos rektorium. Bet aš jį radau tik kaip moralinės teologijos ir Šventojo Rašto mokytoją.

Mateušas, kaip mes jį vadindavome, buvo keleriais metais senesnis už Eliziejų, buvo baigęs dar Varšuvos akademiją, gal gabesnis už jaunesnįjį savo brolį. Bet tai buvo visai kito tipo kunigas. Mateušas buvo linksmas, gyvas, mėgstąs juokus ir, kaip sakydavo, „neblogas kompanistas". Kad šiaip ir buvo doras kunigas, tačiau mėgdavo pasisvečiuoti, kartais ir preferansą palošti. Bet ir Mateušas labai vertino kunigo garbę, buvo pamaldus ir kupinas bažnytinės dvasios. Garbės ir šiltų vietų netroško. Jei neklystu, nuo pat akademijos suolo pradėjęs Seinuose profesoriauti, profesorium išbuvo lig gyvos galvos. Priderančius sau paaukštinimus priimdavo lygia nuotaika, jų netrokšdamas ir jais nesididžiuodamas.

Kaip profesorius, laikėsi senos rutinos, bet moralinės teologijos išmokė mus neblogai, nes mokėjo priversti klierikus dirbti. Pats turėjo gerą atmintį, todėl Scavinį, kuriuo mes naudodavomės kaip vadovė-

liu[7], mokėjo bemaž atmintinai. Mes mėgdavome Mateušo pamokas, nes jis kartais per jas pajuokaudavo. Pamokos nemokantį klieriką nebardavo, tik gana skaudžiai pašiepdavo. Bet tai būdavo skaudžiau už patį pabarimą.

Šventąjį Raštą Mateušas dėstė prastokai. Pats nebuvo to dalyko specialistas ir klierikai maža tepasinaudodavo jo pamokomis.

Mateušas vis dėlto buvo ir kunigų, ir auklėtinių nuoširdžiai gerbiamas. Kai jis rengėsi švęsti savo 50 metų kunigavimo jubiliejų, bemaž visi ano meto Seinų diecezijos kunigai buvo buvę Mateušo mokiniai. Kunigai, norėdami pagerbti senelį, buvusi savo mokytoją, buvo berengią jam gana gražią dovaną. Bet Mateušas, jubiliejaus nesulaukęs, pasimirė, palikdamas diecezijoje gražų vardą.

Broliai prelatai Strimavičiai buvo gimę Griškabūdžio parapijoje, Kėkštų kaime, todėl apylinkės žmonės juodu Kėkštais vadindavo.

Martynas Čepulevičius (Čepulis) aukštųjų mokslų nebuvo baigęs. Vyskupo Vežbovskio liepiamas, sako, labai nenoromis ėmė mokytojauti seminarijoj. Mat žmogus jautėsi esąs nepasirengęs tam darbui. Kun. Čepulis, kad diplomų ir neturėjo, vis dėlto buvo išsilavinęs žmogus. Daug mėgdavo skaityti. Čepulis dėstė mums dogmatinę ir pastoralinę teologiją bei homiletiką. Mokytojas buvo prastas. Monotoniškai, pusiau iš knygų skaitydamas, atbarbindavo naują pamokę ir imdavo klausinėti senosios. Mokiniui atsakinėjant, klausydavo nepaisydamas, ar jis atsako iš atminties, ar skaito iš knygų. Mokiniai, žinoma, dažniausiai pasirinkdavo antrąjį atsakinėjimo būdą. Jei ne kvotimai, per kuriuos, dalyvaujant komisijai, jau negalima būdavo skaityti iš knygų, tai kun. Čepulio dėstomų dalykų klierikai visiškai būtų neišmokę. Prieš kvotimus, žinoma, klierikams reikdavo gerai padirbėti.

Klierikai vis dėlto gerbė ir net mylėjo kun. Čepulį. Pirmiausia jisai buvo labai tiesaus ir paprasto būdo žmogus – *rectus et simplex vir* [lot. – tiesus ir paprastas vyras]. Jokios jame nebuvo pozos, jokio dirbtinumo. Žmogus jauste jautei, kad ką kunigas Čepulis sako ar daro, tai eina iš jo nuoširdaus nusiteikimo. Čepulis buvo tiesmukas, prastas kalboje, prastas visame savo gyvenime. Be to, buvo jis labai kuklus ir pamaldus kunigas. Veikė jaunimą ne tiek Čepulio mokymas, kiek gražus pavyzdys. Čepulio asmenyje mes matėme *sacerdotem secundum cor Dei* [lot. – kunigą sulig Dievo širdimi.

Kun. Čepulis paaukštinimų neieškojo ir netroško. Daugelis ne tokių vertų kunigų bažnytinės hierarchijos laipsniais buvo aplenkę Čepulį. A.a. vysk. Baranauskas padarė jį garbės kanauninku; atsiradus

vietai kapituloj, įtraukė ir į kapitulą. Sakoma, kad *honores mutant mores* (garbė pakeičia gyvenimo būdą), bet to negalima pasakyti apie kun. Čepulį: jis kaip buvo *simplex* [lot. – paprastas], taip ir liko.

Kai kurie Seinų centro kunigai, patys dirbdami ir gyvendami Seinuose, turėdavo ir parapijas, kurios duodavo bent kiek pelno, nes Seinuose profesorių ir kitų tarnautojų algos, rusų valdžios mokamos, buvo labai menkos. Profesoriai, pavyzdžiui, gaudavo algos 150 rublių per metus. Žinoma, gaudavo jie seminarijoj maistą, butą ir kurą. Bet vis dėlto buvo tai labai maža, turint galvoje didesnes profesoriaus išlaidas. Juk jam reikėjo gana brangių knygų įsigyti.

Kunigas Čepulis ilgus metus tenkinosi šita profesoriaus alga, parapijos neturėjo ir nenorėjo turbūt. Kun. Martynas, kada jau pajėgos ėmė menkėti, atsisakė mokytojo pareigų, bet ir toliau pasiliko Seinuose; gaudavo kanauninko algą – 300 rublių metams.

Kun. Čepulis visada buvo silpnos sveikatos. Jau būdamas apysenis, kartą žiemą ant slidaus šventoriaus taip nelaimingai parpuolė, kad išsisuko koją. Ilgą laiką jam teko išgulėti patale. Čia pasireiškė nepaprastas to gero kunigo kantrumas. Koja, tiesa, sugijo, bet sugijo prastai, ir kun. Čepulis taip ir liko raišas. Pasakytina, kad nė vienam klierikui neatėjo į galvą iš kun. Čepulio raišumo pasišaipyti, nors mokiniai mėgsta iš fiziškųjų savo mokytojų ydų pasišaipyti. Mat kun. Čepulis per daug buvo gerbiamas.

Kun. Čepulis, bemaž visą savo amžių išgyvenęs Seinuose, ten ir pasimirė, rodos, ir 70 metų nesulaukęs*.

Pranciškus Augustaitis buvo ar tik ne Čepulio draugas iš seminarijos. Augustaitis buvo baigęs Petrapilio akademiją ir turbūt tiesiog iš jos suolo atvyko į Seinų seminariją mokytojauti.

Kun. Augustaitis buvo didelės atminties žmogus. Atmintinai žinojo visų diecezijos kunigų vardus, kuriais metais kuris gimęs, kuriais metais įšišventinęs, kuriose vietose ir kada yra buvęs ir t.t. Augustaitis mėgdavo daug skaityti. Turėjo nemažą savo knygyną. Ką buvo skaitęs, gerai atsiminė, todėl ir žinių turėjo daug. Tačiau tos žinios, lyg pas netikusį ūkininką pagaliai, buvo sumestos be jokios sistemos ir tvarkos. Todėl ir mokytojas iš Augustaičio buvo prastokas. Dėstė jis filosofiją ir Bažnyčios istoriją. Per pamokas prišnekėdavo labai daug, bet dėstomą dalyką taip sutaršydavo, suveldavo, kad mokiniai dažnai nedaug ką suprasti galė-

* Lietuvių judėjimo kun. Čepulis nepajėgė suprasti, buvo visiškai sulenkėjęs ir stengėsi sulenkinti savo gimines. Jis lenkiškai parašė ir išleido visų metų homilijas[8]. Yra tai visai neblogas dalykas.

davo, juo labiau – atsiminti. Blogiausia buvo su Bažnyčios istorija, nes ilgai neturėjome vadovėlio, o Augustaičio prelekcijos užsirašinėti stačiai nebuvo galima. Reikalauti iš mokinių Augustaitis mokėjo. Kai mokiniai prastai atsakinėdavo, tai Augustaitis, bemaž verkšlendamas, kartodavo: „Mój Boże, mój Boże, nic nie umiesz, nic nie umiesz!" [lenk. – Dieve mano, Dieve mano, nieko nemoki, nieko nemoki!].

Augustaitis buvo taip pat doras, pamaldus kunigas. Vyskupas Baranauskas drauge su kun. Čepuliu pirma padarė jį garbės kanauninku, toliau įtraukė ir į kapitulą.

Kun. Augustaitis šiaip tartum pažangus nebuvo, tačiau vienas iš pirmutinių senosios kartos kunigų suprato ir tinkamai įvertino lietuvių atbudimą. Į senatvę Augustaitis buvo visai geras lietuvis patriotas. Net bandė lietuviškai rašyti. Kai rašančiajam šituos žodžius teko redaguoti „Vadovą", tai Augustaitis parašė jam „Seinų diecezijos istoriją" ir „Seinų diecezijos bažnyčių monografiją"[9]. Bet ir šitie raštai taip netikusiai buvo parašyti, kad redaktoriui reikėjo ne taisyti, tik pasinaudojus Augustaičio medžiaga ištisai parašyti.

Buvęs Seinų diecezijos administratorius prel. Antanavičius Augustaičio nemėgo. Antanavičius, norėdamas išgyvendinti Augustaitį iš Seinų, pasiuntė jį į buvusią Petrapilio kolegiją asesorium[10]. Kun. Augustaitis visą savo kunigavimo laiką išgyveno Seinuose, buvo prie jų prisirišęs, todėl labai nenoromis rengėsi Petrapilin; vis dėlto išvažiavo. Petrapilyje Augustaitis apsiprato. Patarnaudavo tenykščiams lietuviams uoliai klausydamas jų išpažinčių.

Išbuvęs savo kadenciją Petrapilyje, jau vyskupo Karoso laikais kun. Augustaitis sugrįžo į diecezijį ir gavo naujai įkurtą parapiją po paskutinio marijono tėvo Senkausko mirties Marijampolėje. Čia Augustaitis išgyveno kelerius metus ir Didžiojo karo metu ten ir pasimirė.

Antanas Radzinskis (Radžiūnas) buvo baigęs Petrapilio akademiją. Kurį laiką kapelionavo Veiverių mokytojų seminarijoj, paskui buvo pakviestas į Seinus profesoriauti. Kun. Radžiūnas dėstė filosofiją ir lenkų kalbą bei literatūrą. Radžiūnas buvo gana gabus, gerai mokėjo lenkų kalbą ir literatūrą, bet mokytojas buvo prastokas: jį galima pavadinti greičiau prižiūrėtoju, kad mokiniai mokytųsi iš nurodytų knygų, ne tikru dalyko aiškintoju. Radžiūnas buvo labai geros širdies žmogus, todėl ir mokiniams buvo nuolaidus.

Radžiūnas buvo ir giesmių, o kurį laiką ir rusų kalbos mokytojas. Giesmių mokydavo jis neblogai, nes turėjo gana gražų balsą ir buvo susipažinęs su grigališkuoju giedojimu[11].

Rusų kalbai buvo skiriamos dvi valandos per savaitę. Vieną valandą kun. Radžiūnas skirdavo lenkų kalbai, per kitą mes skaitydavome bet kurį rusų autorių. Radžiūno ypač buvo mėgstamas Gogolis. Tuo ir baigdavosi visas rusų kalbos mokymas. Mat rusų valdžios dar jokios kontrolės šiuo atžvilgiu nebuvo.

Bet taip rusų kalbos „mokytis" man teko tik vieneri metai. Kitais metais rusų valdžia, matyt, būtinai pareikalavo, kad rusų kalbos mokytojas būtų pasaulietis. Kun. Radžiūno vieton rusų kalbos mokytoju buvo paskirtas Juozas Kairiūkštis.

Radžiūnas taip pat buvo pavyzdingas kunigas. Nežinau, kurios priežasties dėlei Radžiūnas, man trečiajame seminarijos kurse beesant, paliko Seinus ir gavo Krokialaukio parapiją. Po poros metų buvo iškeltas į didesnę Miroslavo parapiją ir buvo paskirtas Seinų dekanato dekanu.

Miroslavas buvo senųjų marijonų būstinė. Radžiūnas, atėjęs į Miroslavą, rado menką bažnyčią ir apleistą vienuolyną. Bažnyčią Radžiūnas žymiai ir gana gražiai padidino, vienuolyną aptvarkė ir padarė iš jo pakenčiamą kleboniją trims kunigams gyventi. Radžiūnas buvo kunigų gerbiamas, parapijiečių mylimas. Staigios ligos užkluptas, pasimirė gana jaunas,

Anksčiau esmi minėjęs, kad po Radžiūno rusų kalbos Seinų seminarijoj pradėjo mokyti Juozas Kairiūkštis. Reikia ir apie jį keli žodžiai pasakyti.

Su rusų kalba Seinų seminarijoj caro valdžiai buvo sunkoka. Kunigu ji visiškai nepasitikėjo. Tuose miestuose, kur buvo gimnazijos, jų mokytojai mokydavo rusų kalbos ir kunigų seminarijose. Seinuose gimnazijos nebuvo. Rusai gal būtų atsiuntę į seminariją kokį rusą, paskirdami jam gerą algą. Bet to nebuvo galima padaryti, nes laikantis konkordato su Apaštalų Sostu vadinamojoje Lenkijos Karalystėje kunigų seminarijose visi mokytojai turėjo būti katalikai. Ir Seinų vyskupas atsidūrė gana sunkioj padėty. Vyskupas turėjo teisę rusų valdžiai pristatyti kandidatą į rusų kalbos mokytojus seminarijoj. Iš kur toks kandidatas paimti? Už rusų kalbos pamokas valdžios skiriamas atlyginimas buvo menkas. Tam tyčia mokytojas iš tokios algos išgyventi negalėtų. Vyskupas Vežbovskis ryžosi valdžiai pasiūlyti Juozą Kairiūkštį, Seinų triklasės mokyklos mokytoją, žinoma, su juo pirma susitaręs. Kairiūkštis buvo baigęs tik mokytojų seminariją Veiveriuose, todėl tinkamo cenzo į kunigų seminarijos mokytojus neturėjo. Vis dėlto rusų valdžia jį patvirtino, ir štai Kairiūkštis tampa Seinų seminarijos mokytoju.

Kairiūkščio uždavinys seminarijoj lengvas nebuvo. Miesto mokykloje jis mokė matematikos, todėl rusų kalbai, ypač literatūrai, dėstyti nebuvo pasirengęs. Seminarijoj pasitaikydavo 6, 7, kartais ir 8 klasių auklėtinių. Jie rusų kalbą ir literatūrą, žinoma, geriau išmanė už patį mokytoją ir kartais jį „sugaudavo". Kairiūkščiui iš pradžių daug nemalonumų teko iškentėti. Bet jis buvo labai doras žmogus. Pastebėjo tai klierikai ir ėmė jį gerbti. Ir pats Kairiūkštis, pastebėjęs savo trūkumus, matyt, stropiai ėmėsi darbo. Pagaliau, norėdamas įsigyti aukštesnį cenzą, Kairiūkštis išlaikė kvotimus viename mokytojų institute ir drauge įgijo teisę mokytojauti gimnazijose, mokytojų ir kunigų seminarijose, kur rusų kalba buvo dėstoma filosofiniuose kursuose.

Kairiūkštis mokytojas buvo. neblogas. Visa nelaimė, kad rusų kalbą klierikai laikydavo visiškai nereikalingu dalyku ir nenorėjo jos mokytis. Juo labiau kad jie ir šiaip nemaža turėjo darbo su savo specialiais dalykais. Bet Kairiūkštis mokėjo prisitaikyti prie aplinkybių.

Kairiūkštis mokytojavo Seinų seminarijoj (jei neklystu) keliolika metų. Iš Seinų buvo perkeltas į Veiverių mokytojų seminariją. Čia, dar prieš karą, išsitarnavo emeritūrą. Šiandien Kairiūkštis, jau baltas senelis, mokytojauja mokyklose Vilniuje.

Tyčiomis pirma daviau bent trumpą Seinų seminarijos mokytojų charakteristiką, kad iš jos jau bemaž būtų galima suprasti, kaip ta seminarija mokė ir auklėjo. Dabar dar tenka man padaryti išvada.

Mokymas Seinų seminarijoj, galima sakyti, buvo prastokas. Seinų seminarija, bent mano laikais, visiškai nesitaikė prie laiko dvasios.

Bažnyčios mokslas, suprantamas dalykas, yra visada tas pats, dėl savo esmės jis keistis negali. Tačiau Bažnyčia seka gyvenimą, stengiasi pagauti ir suprasti įvairias žmonijos minties kryptis ir su Evangelijos žiburiu jas nušviečia, įvertina. Teologija yra visada ta pati: jinai aiškina mums Dievo Apreiškimą ar tikėtinų tiesų (dogmų), ar doros (moralės) srityje. Tačiau kiekviename teologijos vadovėlyje aiškiai reiškėsi dvasia to laiko, kada jis buvo parašytas. Ta laiko dvasia, suprantamas dalykas, turi būti aiški seminarijoj, nes juk jinai kaip tik tam laikui rengia Bažnyčios mokslo skelbėjus, rengia kovotojus dėl Kristaus ir Jo Evangelijos. Tie būsimieji kovotojai turi būti supažindinti su vieš-pataujančiomis klaidomis ir su būdais, kaip jas atremti.

Šito kaip tik trūko Seinų seminarijai.

Mūsų liaudis anais laikais, be abejonės, buvo nuoširdžiai tikinti, katalikiška. Tų laikų kunigas lietuvis, tiesa, buvo išėjęs iš liaudies, bet tapęs inteligentu jis kartu virsdavo lenkiškojo inteligentų sluoksnio

nariu: draugaudavo su lenkų inteligentais, savo dvasiai ieškodavo peno lenkų literatūroje.

O kokia gi buvo katalikybės atžvilgiu toji lenkų inteligentija?

Kai po nepavykusio 1863 metų sukilimo viskas buvo surusinta, tai Bažnyčia lenkams liko vienintelė sritis, kur lenkybė galėjo bent kiek laisviau pasireikšti. Be to, Bažnyčia buvo rusų valdžios spaudžiama. Todėl lenkų šviesuomenė žiūrėjo į Bažnyčią su tam tikru respektu. Bet nuoširdus katalikiškumas iš lenkų šviesuomenės jau seniai buvo išgaravęs. Jei jis dar buvo kur užsilikęs, tai tik negausiose aristokratų šeimose.

Ano laiko lenkų šviesuomenei religija nebuvo idealas. Katalikybės, tiesa, negalima pakeisti stačiatikybe, nes tai būtų ir pačios tautybės praradimas. Katalikybė jei buvo lenkų branginama, tai ne kaip religija, tik kaip tam tikra tautinio gyvenimo dalis, o gal tam tikra prasme ir tautybės saugotoja. Tuo būdu nacionalizmas lyg sutampa su tikyba, ne be skriaudos, žinoma, šiai pastarajai. Tikybinio nacionalizmo dvasiai, deja, neretai pasiduodavo ir patys kunigai.

Po nepavykusio 1863 metų sukilimo patriotinis lenkų darbas pakeičia savo formas. Lenkai ir seniau žinojo, kad jų ginkluota kova su Rusija yra per daug nelygi. Bet jie vis pasitikėjo užsienio, būtent Prancūzijos, pagalba. Kai prancūzai lenkus apvylė, tai šie liovėsi svajoję apie ginkluotąjį sukilimą ir visas savo pastangas nukreipė į vadinamąjį „organišką darbą" (praca organiczna). Tai reiškė: visuose tautos sluoksniuose kelti ir stiprinti tautinę sąmonę bei intensyviai dirbti ekonominėje srityje. Tautos vadais virto toli gražu ne katalikai, tik vadinamieji „pažangininkai" (postępowscy)[12]. Ar jie visi priklausė masonų ložėms, sunku pasakyti. Bet kad buvo veikiami jų įtakos, tai neabejotina. Filosofinis pažangininkų credo buvo Augusto Comte'o pozityvizmas, madingas Vakarų Europoj ir pargabentas į Lenkiją.

Visuomenės dvasios reiškėja yra spauda. Ano laiko lenkų spauda, galima sakyti, perdėm buvo pozityvizmo dvasios spalva nudažyta. Iš daugelio dienraščių Lenkijoje nebuvo nė vieno katalikiško. Gerai, jei kuris katalikybės atžvilgiu mokėjo išlaikyti palankų neutralumą („Słowo"[13], „Wiek"[14]). Pažangininkų spaudoje ir tiesiogiai, ir netiesiogiai katalikybė nuolat būdavo užgauliojama. Bet pozityviai gindavo ją tik vienintelis „Przegląd Katolicki" (Katalikų apžvalga)[15], kunigo redaguojamas, kunigų palaikomas ir kunigų skaitomas.

Kaip ir laikraštijoj, ne geriau buvo anų laikų lenkų poezijoj, beletristikoj ir iš viso iiteratūroj.

Dabar galime suprasti, kokie naivūs buvo anų laikų kunigai lietuviai, kurie mūsų katalikybės išganymą matė tik per Lenkiją.

Tiesa, aspirantai į Seinų seminariją ateidavo ne iš lenkų, bet iš rusų mokyklos.

O kas gi buvo ta rusų mokykla?

Lig lenkmečio Sūdavijoj buvo lenkiška mokykla. Po lenkmečio visos to krašto mokyklos tapo paverstos rusiškomis. Rusiškomis tikra to žodžio prasme. Ne tik dėstomoji kalba buvo rusų, bet per mokyklą rusai stengėsi įskiepyti jaunimui rusų šviesuomenės dvasią. Bolševizmo pavidalu pasireiškę kartūs vaisiai puikiai įrodė, kokia ideologija viešpatavo rusų šviesuomenėje jau prieš keliasdešimt metų. Pagaliau tai rodo ir anų laikų rusų literatūra, pavyzdžiui, Dostojevskio, Tolstojaus ir kt. raštai.

Šiandien ir mūsų mokykloje mokinys neišvengiamai susiduria su priešingomis religijai idėjomis. Bet šiandien jau yra kova. Ta kova yra kovojama net organizuotai: ateitininkų ir aušrininkų. Anais laikais tos kovos nebuvo. Laisvamanybė, niekieno nekliudoma, nosį užrietusi švaistėsi po mokyklą. Ir, galima sakyti, kiekvienas mokinys ar mažiau, ar daugiau, net aukštesniųjų klasių nepasiekęs, jau buvo pasidavęs laisvamanybės įtakai.

Iš to, kas buvo pasakyta, išplaukia išvada, kad seminarija labai turėjo skaitytis su gyvenamosios valandos sąlygomis. Pirmiausia seminarija turėjo apvalyti nuo savo aspirantų tą idėjinį purvą, kuris gal buvo prilipęs prie jų mokantis rusų mokykloje. Toliau – seminarija turėjo gerai įsąmoninti klierikus, kokios idėjos skelbiamos toj literatūroj, kuria jiems reikia naudotis; kokios srovės viešpatauja toje šviesuomenėje, su kuria būsimiems kunigams reikės susitikti.

Šitų uždavinių Seinų seminarija atlikti nemokėjo. Būtino apologetikos mokslo, kaip atskiro dalyko, pamokų visiškai nebuvo. Filosofija, teologija ir istorija buvo mums taip dėstomos, lyg kad mes būtume gyvenę XIV amžiuje, lyg kad šiandien jokių klausimų nebūtų. Trumpai kalbant, seminarijoj viešpatavo sena rutina. Į gyvuosius gyvenimo klausimus, kurie nedavė mums ramumo, patys apgraibomis ieškojome atsakymų knygose. Bet ir dėl knygų skaitymo jokių nurodymų mes neturėjome.

Seinų seminarijoj gana didelis buvo knygynas, likęs iš tėvų dominikonų laikų. Bet juo mes maža tesinaudodavome. Be to, buvo skyrium knygynėlis, kurio prižiūrėtojas buvo vadinamasis klierikų dekanas (vyriausiasis klierikas). Jis tą knygynėlį ne tik prižiūrėdavo,

bet ir savo nuožiūra naujų knygų jam parsiųsdindavo. Šitam reikalui lėšų susidarydavo iš to, ką klierikai, dalyvaudami eksportuose[16], uždirbdavo ar šiaip kas paaukodavo. Tame mūsų knygynėlyje, tiesa, būdavo naujausių katalikiškų veikalų, lenkų kalba išleistų. Sugebančių skaityti kitomis Europos kalbomis klierikų maža kuris teatsirasdavo; po truputį svetimų kalbų patys per save ir mokydavomės.

Dėl šitos rutinos Seinų seminariją galima pateisinti. Jos ano laiko vadai ir mokytojai buvo augę visai kitokiais laikais, ėję visai kito tipo mokslus. Be to, Seinai buvo didelis užkampis, nuo viso pasaulio atskirtas. Ilgiau pagyvenęs Seinuose kunigas pavirsdavo tikru „seiniškiu", kuriam kartu su Seinų seminarija, kapitula ir kurija tartum visas pasaulis baigiasi, lyg kad nebūtų kitokio gyvenimo ir įvairių jo problemų.

Bet auklėjimas Seinų seminarijoj buvo labai geras. Savo profesorių asmenyse klierikai turėjo gražių gero kunigo pavyzdžių. Profesoriai, kaip anksčiau matėme, nebuvo vienodi, turėjo savo individualumų. Bet visi buvo gyvo tikėjimo žmonės, visi Bažnyčios dvasios kupini. Todėl iš Seinų seminarijos jaunieji kunigai išsinešdavo gerą dvasią. Jei dėl paprasto žmogaus silpnumo ar dėl stiprių pagundų, kurių pilnas pasaulis, kai kuris kunigas doros atžvilgiu ir suklupdavo, tai vis dėlto mano aprašomo laiko Seinų diecezija nedavė nė vieno renegato, nė vieno išdaviko, nors gundymų iš rusų valdžios ir netrūko. (Tiesa, du kunigu lietuviu, bebūdamu Lenkijoje, nukrypo į marijavitus[17].)

Negaliu nepažymėti Seinų seminarijos ir dar kai kurių trūkumų.

Kadangi mokslas čia nebuvo pakeltas į tinkamą lygį, tai ir tos seminarijos auklėtiniai nelabai užsidegdavo mokslo troškimu, tinkamai neišmokdavo proto darbo dirbti. Iš Seinų seminarijos išeidavo labai daug uolių kunigų, gerų ganytojų, bet maža teatsirasdavo iš jų darbininkų bažnytinio mokslo srityje, kad gabių vaikinų seminarijoj niekuomet ir netrūkdavo. Ne vienas jų, jei būtų ėjęs kitokias mokyklas, be abejonės, būtų pagarsėjęs mokslo srityje.

Seinų seminarijos visi mokytojai ir visi auklėtiniai buvo tų pačių kaimiečių vaikai. Gražesnių bendravimo formų gal trūko ir patiems mokytojams. Žinoma, to jie duoti negalėjo ir savo mokiniams. Seinų seminarijoj, ypač lietuviškojoje jos dalyje, dvarininkų, bajorų maža tebuvo. Ir tie patys buvo arba tikybos indiferentai, arba atkaklūs lenkai. Ypač nuo to laiko, kai kunigai ėmė suvokti esą lietuviai, santykiai tarp dvaro ir klebonijos visiškai nutrūko. Kaimo parapijose, šalia dvaro, ki-

tokių inteligentų visiškai nebuvo. Kunigai draugaudavo su ūkininkais, žinoma, ne su visais, tik su turtingesniais. Tatai sukeldavo ne tokių pasiturinčiųjų pavydą. Tai viena. Antra, kunigai, besimaišydami tų pačių kaimiečių draugijoj, patys sukaimėjo, net proto atžvilgiu, nes kaimiečių draugija nedavė kunigui akstino lavintis ir kilti. Kunigas nuprato nuo šviesesnių žmonių draugijos, pagaliau ir vengė jos, nes trūko jam gražesnių kultūringų žmonių elgesio formų. Kunigai liko liaudies kunigais. Inteligentams, jei kunigui su kuriais jų tekdavo susitikti, jokios įtakos nedarydavo. Inteligentai ir pastoracijos atžvilgiu buvo visiškai apleisti.

Tasai kunigų draugavimas su kaimiečiais, ypač Zanavykuose, buvo labai didelis. Galima sakyti, kad joks didesniųjų ūkininkų pokylis neapsieidavo be kunigų. Būdavo kviečiami ne tik tos parapijos, bet ir visos apylinkės kunigai. Neretai pasitaikydavo, kad per vestuves būdavo lig 20 svečių kunigų. O tokių progų viešėtis pas kaimiečius kunigams buvo labai daug. Čia vestuvės, ten krikštynos, kitur ekzekvijos – štai kunigėliai ir bevažiuoją į kaimą.

Iš Zanavykų kilusių kunigų buvo labai daug. Kai kurie iš jų dirbo kituose Lietuvos kraštuose, kai kurie Lenkijoj ar Rusijoj. Vasarą visi stengdavosi parvažiuoti savųjų aplankyti. Giminės, turėdami savo taip brangų svečią, kviesdavosi ir vietos kunigus drauge juo pasidžiaugti ir pasilinksminti. Ir iš tikrųjų būdavo linksminamasi, kartais ir per daug linksminamasi. Tokie pasilinksminimai kaimiečiams duodavo progos pažinti kunigų silpnumus. Kaimiečiai su kunigais sueidavo į per didelę konfidenciją, kas žemino kunigo autoritetą ir pamažėle silpnino tikybinius kaimiečio jausmus.

Per atostogas ir mes, klierikai, drauge su kunigais dažnai būdavome kviečiami į tokius pokylius. Turiu pasakyti, kad ir mums tatai į sveikatą neišėjo.

Kalbant apie seminariją, reikia bent keli žodžiai tarti ir apie draugus klierikus.

Seinų seminarija klierikams išlaikyti lėšų neturėjo. Bent kiek duodavo valdžia, bet to toli gražu neužtekdavo 70–80 auklėtinių išlaikyti. (Už išlaikymą seminarijoj turėdavo užsimokėti patys auklėtiniai. Tiesa, tas mokestis juo aukštesniame kurse, juo buvo mažesnis.)

Turbūt dėl brangumo Seinų seminarijoj būdavo daugiausia lietuvių. Mat lietuviškoji Seinų diecezijos dalis buvo daug turtingesnė kaip lenkiškoji, todėl lietuviai daugiau vaikų leisdavo į gimnaziją ir daugiau kandidatų parengdavo seminarijai. Lietuviai pajėgdavo

ir seminarijai užsimokėti. Iš vadinamųjų Mozūrų jei ir atsirasdavo kandidatų, tai jie dangindavosi į Varšuvą, nes Lomžos gubernijai pagaliau ir pats susisiekimas su Varšuva buvo daug patogesnis kaip su Seinais ir Varšuvos seminarijoj buvo daug pigiau kaip Seinų. Taigi mano laikais klierikų mozūrų Seinuose būdavo labai nedaug: jie beveik visi sutilpdavo į vieną (4) numerį.

Mūsų tačiau kurso mozūrų procentas buvo gana didelis – 6 iš 14. Mūsų mozūrai, eidami į seminariją, visi pirmutiniai buvo padavę rektoriui savo popieras; jie taip ir liko pirmieji. Paprastai to paties kurso klierikai būdavo susodinti paeiliui sulig liudijimų verte ar sulig išlaikytais kvotimais. Mūsų kurse apsilenkta su ta tvarka. Turbūt kun. rektorius panorėjo truputį paaukštinti savuosius. Kad kun. Krajauskis, kaip anksčiau esmi minėjęs, lietuviams neapykantos ir nejautė, vis dėlto kai kada pasirodydavo palankesnis saviesiems. Pagaliau tai visai natūralu.

Lietuvių santykiuose su mozūrais prie didelių susirėmimų, tiesa, neprieita, vis dėlto vienų nuo kitų aiškus skirtumas buvo jaučiamas. Gal čia šiek tiek veikė ir ekonominiai dalykai. Maistas seminarijoj buvo ne per puikiausias. O jauni vyrukai apetitą turėjo neblogą. Todėl, kas galėdavo, seminarijos maistą stengdavosi papildyti savuoju. Papildoma būdavo dviem būdais: 1) atsivežant iš namų sūrių, sausainių, kumpių ir t. t.; 2) šis tas nusiperkant iš miesto. Čia mozūrėliams sunku buvo susilyginti su lietuviais. Lietuviškieji kumpiai, žinoma, gardūs buvo ir mozūrams. Bet kad jie, vargšai, revanšuotis nepajėgdavo, tai jau laikydavo patogesniu dalyku su draugais lietuviais kompanijos nepalaikyti. Todėl mozūrai ir buvo susispietę į vieną numerį. Seminarijos vyresnybė mat pati po numerius mūsų neskirstydavo: susitvarkydavome patys. Tik persikelti iš vieno numerio į kitą reikdavo turėti vicerektoriaus leidimas.

Be abejonės, skyrė mus nuo mozūrų ir tautybė. Tasai skirtumas reiškėsi ypač mūsų kurse. Mozūrų pas mus, kaip minėjau, buvo daug, o mes jau visi buvome susipratę lietuviai. Mozūrai neiškęsdavo šio to nepasakę „litvomanų" (tas terminas jau buvo žinomas) adresu: mes atsikirsdavome – štai ir susirėmimai. Ypač atkaklus mozūras buvo Antanas Karpavičius, sulenkėjęs dzūkas, kilęs iš pačios Seinų parapijos. Karpavičiui padėdavo Antanas Dorochovičius, kilęs iš Suvalkų parapijos. Dorochovičius buvo doras vaikinas, bet gyvas, turėjo kandų liežuvį, todėl ir į ginčus su lietuviais leisdavosi ne tiek dėl įsitikinimo, kiek dėl sporto. Mes šitai suprasdavome ir kolegos juokus juokais

nuleisdavome. Bet vienas mūsų šitų juokų pakęsti negalėdavo, todėl Dorochovičiui smarkiai oponuodavo. Tatai duodavo šiam akstiną juo labiau „pokpić z niedźwiedzia litewskiego" (pasišaipyti iš lietuviškio lokio).

Kaip vėliau gyvenimas parodė, mūsų kolegos atkakliausio lenko būta Stanislovo Ščensnovičiaus. Jis buvo kilęs iš Augustavo miestelėnų gana turtingos šeimos. Ščensnovičius buvo išdidus, į mus, kaimiečių vaikus, ypač lietuvius, žiūrėjo su tam tikra panieka. Stengdavosi palaikyti santykius su vyresniaisiais draugais, pirmiausia, žinoma, su savaisiais. Kunigas iš Ščensnovičiaus išėjo geras. Jis gana ilgai buvo vikaras Suvalkuose. Paskui kelerius metus klebonavo Bakalaževe (Suvalkų dekanate). Iš ten, dar gana jaunas, buvo sugrąžintas į Suvalkus jau klebonu ir vysk. Karoso buvo padarytas garbės kanauninku. Prieš karą Suvalkuose gana daug buvo lietuvių. Jiems Ščensnovičius per daug palankus nebuvo. Į pirmąjį Varšuvos Seimą ir Ščensnovičius pateko atstovu „iš kresų"[18]. Šiandien Ščensnovičius yra Lomžos kapitulos prelatas ir tos pat Lomžos klebonas. (Prierašas padarytas 1935 m.)

Mums, lietuviams, iš draugų mozūrų simpatiškiausias buvo Motulevskis, kilęs iš Suvalkų miestelėnų. Jis daugiau laikydavosi su mumis kaip su savaisiais. Motulevskis buvo labai gabus vaikinas. Jis teologijos pamokų per daug nemėgo, bet mėgo skaityti ir skaitydavo labai daug, taigi ir žinių buvo įgijęs nemaža. Bet Motulevskis buvo silpnabūdis. Jau Suvalkų gimnazijoj būdamas, drausmingumu nepasižymėjo. Kai Motulevskis nuėjo pas gimnazijos direktorių atsiimti dokumentų, buvęs šio paklaustas, kur eisiąs, jei paliekąs gimnaziją? Motulevskis atsakęs: „Į seminariją". – „Į kokią seminariją?" – paklausė direktorius. „į kunigų seminariją",– atsakęs Motulevskis. „Tamsta į kunigų seminariją?" – nustebęs pasakęs direktorius. „Taip, į kunigų seminariją", – drąsiai patvirtinęs Motulevskis. „Žmogau, ten reikia melstis!" – sakąs direktorius. „Na, tai melsimės", – pasakęs Motulevskis.

Šitą įvykį Motulevskis pats mums pasipasakojo. Iš tikrųjų tai buvo jo charakterio bruožas: su kuo sutampa, tokiu pats tampa. Seminarijoj Motulevskis kad pavyzdingas alumnas ir nebuvo, vis dėlto prisitaikydavo prie kitų ir jokių ypatingų skandalų nepadarydavo. Per atostogas, kai Motulevskiui tekdavo susidurti su šiokiais ir tokiais, jis padarydavęs ir klierikui neleistinų dalykų. Seminarijos vyresnybė tai žinojo, todėl Motulevskis buvo laikomas įtartinu.

Galų gale pabaigėme mokslus, išlaikėme kvotimus, reikia šventimai imti. Seminarijos vyresnybė, pati negalėdama imtis atsakomybės

už Motulevskį, apeliavo į mus, jo draugus. Mes pasitarę taip pat atsisakėme galvas guldyti už Motulevskį. Tuo būdu teko jam išvažiuoti neįsišventinusiam.

Motulevskis išvyko Amerikon ir ten netrukus buvo įšventintas kunigu. Tačiau kiek buvo girdėt, nė mūsų seminarijos vyresnybės, nė Motulevskio draugų nebuvo suklysta dėl jo pašaukimo: tuoj parodęs savo silpną būdą. Motulevskis jaunas pasimirė.

Kitas gana simpatiškas mozūriukas buvo Antanas Melnickis. Buvo tai naivus, moteriško balso, didelės nosies vaikėzas. Kalbėdavo savo mozūrišku akcentu. Buvo žinomas vardu „Antoš". Mes iš jo mėgdavome pasišaipyti. „Antoš" nepykdavo, bet dažniausiai ir nesuprasdavo, kad iš jo šaipomasi.

Arčiau gyvenome su draugais lietuviais. Žinoma, ne su visais vienodai. Mano kurse iš pirmos dienos artimesnis man buvo Tomas Žilinskas. Perėję į trečiąjį kursą, radome ten Juozą Sriuoginį ir Pranciškų Jakštį. Abudu juodu dėl nesveikatos daugiau kaip pusę metų buvo išvykę iš seminarijos, todėl buvo palikti tame pačiame kurse. Buvo tai labai simpatiški draugai. Su juodviem teko man gyventi viename numeryje (su Sriuoginiu – dveji, su Jakščiu – treji metai).

Sriuoginis nuo pat jaunystės buvo juokdarys. Toks jis pasiliko per visą savo gyvenimą. Jakštys kad tartum ir labai rimtas (tokia buvo jo išvaizda), iš pažiūros rungas, nemiklus, bet labai pajuokindavo mus savo akrobatiškomis išdaigomis.

Sriuoginį mes vadindavome Žirnium, nes Suodžių kaime (Naumiesčio par.), kur yra gimęs kun. Sriuoginis, jo tėvą žmonės taip vadindavo. Jakštį kažin kodėl praminėm Petru, nes mums atrodė, kad jam netinka Pranciškaus vardas, kuriuo buvo pakrikštytas.

Su mumis drauge 14 numeryje gyveno vienu kursu už mane vyresnis Kazimieras Šeimis. Buvo tai negabus mokinys, bet malonus draugas. Turėjo bent kiek moteriškų manierų, todėl mes jį „Magde" praminėme.

Visi 14 numerio gyventojai kad vienas iš kito ir pasityčiodavome, bet pyktis nesipykdavome, sugyvendavome gražiai ir net išėję iš seminarijos draugiškus santykius palaikydavome.

Bet visiems mano 14 numerio draugams, išskyrus Motulevskį, mokslas ėjo gana sunkiai. Daug laiko skirdami pamokoms, jie neturėjo kada šiaip knygų paskaityti. Aš skaitydavau gana daug; skaitydavau net per pamokas, ypač per kun. Čepulio, nes jos buvo mums visai neįdomios. Skaitydamas rasdavau dalykų, dėl kurių norėdavau su

kitais pasikalbėti. Čia man draugas buvo Tomas Žilinskas, gana išsilavinęs vaikinas. Su juo aptardavome lietuvių klausimą ir įvairias pasaulėžiūros problemas.

Idėjinis mano draugas buvo ir Jonas Kriščiukaitis, šiandieninis tėvų marijonų provincijolas Marijampolėje. Gimnazijoj Kriščiukaitis buvo viena klase už mane vyresnis. Bet dėl to, kad mokėsi ne savo metrikais, turėjo iš gimnazijos pasišalinti ir laikyti kvotimus kaip eksternas. Čia Kriščiukaitis turėjo sugaišti ir atvyko į seminariją vieneriais metais vėliau kaip aš. Todėl seminarijoj buvo už mane vienu kursu jaunesnis. Kriščiukaitis buvo gabus, visuomet rimtas, darbštus. Jis turėjo Maskvos universitete studentą brolį (A. iš B.), su kuriuo, be abejonės, tekdavo Jonui pasiginčyti dėl pasaulėžiūros. Gal dėl to, o gal tik todėl, kad Kriščiukaitis buvo didesnio proto vaikinas, rūpėjo jam visos modernaus gyvenimo problemos ir gerai buvo su jomis susipažinęs.

Mane vis labiau domino apologetika. Daug to turinio knygų skaitydavau ir stačiai pykau, kad mano mokytojai tokių gyvų klausimų nejudino. Mes porą kartų per savaitę eidavome pasivaikščioti į mišką. Eidavome visi kartu, bet poromis. Pora būdavo galima sau pasirinkti. Taigi aš daugiausia eidavau su Kriščiukaičiu. Kiti draugai miške muš-davo vadinamąjį palantą[19]. Mudu to sporto nemėgova, todėl, nuošaliai vaikštinėdamu, kalbėdavom apie tai, ką esava skaitę.

Tuo laiku Varšuvoj ėjo savaitinis laikraštis „Przegląd Katolicki" (Katalikų apžvalga). Redagavo jį kun. Novodvorskis, vėliau likęs Plocko vyskupu. Pats redaktorius labai sumaniai vedė skyrių „Notatki z prasy periodycznej" (Pastabos dėl periodinės spaudos); jose vykusiai polemizavo su vadinamaisiais pirmeiviais, kurie įvairiuose lenkų laikraščiuose užgaulinėdavo tikėjimą. Tą Novodvorskio polemiką abudu su Kriščiukaičiu uoliai skaitydavova ir gėrėdavos. Aš stačiai stebėjausi, kad mano profesoriai ir iš viso Lietuvos kunigai tokiais dalykais nesidomi, kad ir universiteto studentų, ir gimnazijos mokinių į mūsų sodžių jau gana gausiai buvo nešamos tos idėjos, su kuriomis kovojo kun. Novodvorskis.

Seminarijoj metai po metų bėgo labai greitai. Nepasijutau besąs jau penktame, vadinasi, paskutiniame kurse. Ne vienas draugas susirgdavo ir kuriam laikui turėdavo išvažiuoti iš seminarijos. Aš, dėkui Dievui, vis buvau sveikas. Bet penktame kurse ir mano sveikata pradėjo šlubuoti.

Numirė vienas mūsų seminarijos draugas, pirmojo kurso auklėtinis Čarkovskis. Sirgo jis gana ilgai; mums reikėjo prie ligonio nak-

timis budėti. Kaip tik budėjau tą naktį, kada jis mirė. Vaikino mirtis, žinoma, didelį padarė man įspūdį. Gal tai buvo priežastis, gal bent kiek nušalau, bet tik aišku, kad nuo tų laidotuvių pats pasijutau esąs nebesveikas. Ėmė skaudėti galvą, neturėjau apetito, miegoti negalėjau ir pradėjau jausti skaudėjimą kairiame šone. Kad ir tuoj prasidėjo Kalėdų atostogos ir pamokų nebuvo (mes išvažiuodavome iš seminarijos tik vasaros atostogų), vis tiek jaučiausi blogai. Nuėjau pas daktarą Polkovskį, kuris, apžiūrėjęs mane, nustatė, kad širdis esanti nusilpusi. Reikia, girdi, kuriam laikui išvažiuoti iš seminarijos pasilsėti. Pranešiau tai rektoriui Krajauskiui ir gavau leidimą išvažiuoti. Lygiai Trijų Karalių dieną išvažiavau iš Seinų su Tomo Žilinsko broliu, kuris buvo atvažiavęs brolio lankyti.

Žiemą klierikui kaime stačiai nėra kur dėtis, todėl nuvykau į Aukštąją Panemunę pas kleboną Jurgį Staugaitį, su kuriuo buvau anksčiau susirašęs ir maloniai jo buvau pakviestas Panemunėje paviešėti.

Panemunėje man buvo gera: maitino gerai, oras čia puikus, darbo, galima sakyti, jokio, tik kartais bent kiek paskaitydavau teologiją, nes po Velykų laukė manęs galutinieji kvotimai. Vaikščiodavau daug po gražias Panemunės apylinkes. Tuomet kaip tik buvo pastatyti Kauno tvirtovės fortai, kurių viduryje atsidūrė Panemunė. Fortai vienas su kitu ir su centru buvo sujungti plentais. Apie Panemunę visuomet buvo galima pasivaikščioti – ir šlapiais rudenimis bei pavasariais, ir žiemą, nes plentai buvo prižiūrimi, kad pūgos per daug sniegu neužpustytų.

Pats klebonas Staugaitis buvo geros širdies žmogus ir labai uolus kunigas. Įsišventinęs tuoj atvyko vikaru į Panemunę ir išbuvo čia lig gyvos galvos, vadinasi, 50 metų. Jo klebonas, garbės kan. Rokas Bučienis (Bučenevskis) taip pat buvo labai doras ir uolus kunigas. Kun. Jurgis Staugaitis sekė savo klebono pavyzdžiu. Apie 15 metų bevikaraudamas pas Bučienį, kun. Jurgis daug gera buvo iš jo išmokęs, daug jo manierų pasisavinęs. Kun. Jurgis buvo Panemunės klebono tipas. Bučieniui mirus, kun. Jurgis užėmė jo vietą ir išklebonavo iki Didžiojo karo, per kurį gana tragiškai pasimirė. Žmonės šnekėjo, kad vokiečiai jų kleboną užmušė, tačiau tai buvo netiesa. Kun. Jurgis jau seniai turėjo širdies ligą. Gindamas nuo vokiečių grobikų savo turtą, įsikarščiavo ir staiga krito klebonijos kieme.

Parapijiečiai ne tik gerbė, bet ir mylėjo savo kleboną. Iš tikrųjų jis turėjo didelę įtaką parapijai. Nors Panemunė ir Kauno priemiestis,

bet kun. Jurgis gana vykusiai sugebėjo išsaugoti žmones nuo miesto ištvirkimo.

Kai viešėjau pas kun. Jurgį, man nė į galvą neatėjo, kad man pačiam teks būti jo įpėdiniu.

Kun. Jurgis buvo man per rimtas, kad būčiau drįsęs sueiti su juo į artimesnę draugiją. Aš jį gerbiau, bet ir privengiau.

Vikaras Panemunėje tuomet buvo kun. Vincentas Gerdžiūnas. Jis buvo labai gabus žmogus, nemažas juokdarys, bet silpno būdo kunigas. Gerdžiūnas sakydavo iš tikrųjų gražius pamokslus, bet pavyzdį, deja, ne visuomet gerą žmonėms rodydavo. Aš mėgau draugauti su Gerdžiūnu, nes jis gražiai mane pajuokindavo. Ir Gerdžiūnui aš tikau, mat jis knygų per daug nemėgo, tai pats vienas bute, matyt, nuobodžiaudavo, todėl būdavo labai patenkintas, kai aš pas jį užeidavau.

Man šita Gerdžiūno draugija, deja, į sveikatą neišėjo. Jo ydų, Dievui dėkui, nepasisavinau, vis dėlto lengvabūdiško kunigo įtaka ne stiprino, o veikiau silpnino mano dvasią.

Panemunėje išbuvau bemaž lig Velykų švenčių. Turiu pasakyti, kad žymiai sustiprėjau. Velykų šventėms parvažiavau į Naumiestį ir tuoj po švenčių – į Seinus.

Po Velykų mūsų kursas pamokų jau neturėjo. Rengėmės kvotimams. Tie kvotimai man gana gerai pavyko. Atėjo laikas šventimams. Tie šventimai ėjo gana sparčiai: vieną sekmadienį mes buvome pašventinti subdiakonais, kitą – diakonais ir antradienį (buvo tai Šv. Jono Krikštytojo diena) – kunigais (1890 m.).

Prieš šventimus, ypač prieš subdiakonatą, suprantamas dalykas, teko išgyventi didelę vidinę kovą. Bet tai labai intymūs dalykai. Kelti viešumon to nenorėčiau. Lai pasilieka tai Aukščiausiajam Dievui ir man žinoma. Šiandien jaučiuosi Dievui dideliai dėkingas, kad mane, menkutį, nevertą, teikėsi padaryti savo Altoriaus tarnu, didžiausių malonių įrankiu, ir baimė mane ima, kad netikusiai tarnavau ir menkas buvau įrankis.

Kol paliksime Seinus, reikia bent kiek paminėti ir kiti dvasininkai, ne seminarijos profesoriai, į kuriuos man tekdavo žiūrėti. Sakau – žiūrėti, nes šiaip su jais santykių neturėdavome.

Pirmiausia – vyskupas. Vyskupas tuomet buvo Petras Povilas Vežbovskis. Žinoma, arčiau aš neturėjau progos jo pažinti. Pasakysiu tik tai, kokį jis darė man įspūdį.

Vyskupas Vežbovskis man suteikė Sutvirtinimo sakramentą, jei neklystu, 1873 metais. Aš buvau tuomet vaikpalaikis, net išpažinties dar

nėjau. Tuomet mat vyskupai parapijas retai lankydavo, tai kunigai liepė vesti prie Sutvirtinimo paūgėjusius vaikus, nors jie dar ir nėjo išpažinties. Iš to laiko nekiek teatsimenu vyskupą Vežbovskį. Vyskupo pasitikti važiavau drauge su tėvais į Naumiestį. Į Naumiestį, pamenu, vyskupas atvažiavo nuo Griškabūdžio. Tilto per Šešupę tuomet dar nebuvo, reikėjo važiuoti per vandenį. Žmonės ant kranto laukė ir čia pat vyskupą pasitiko. Vyskupas atvažiavo ketvertu juodžių, juodoj, gražioj karietoj. Pervažiavęs per Šešupę, tuoj išlipo iš karietos ir palaimino žmones. Pastebėjau, kad buvo apsivilkęs violetiniais rūbais ir su tokios pat spalvos maža kepuraite ant viršugalvio.

Iš Sutvirtinimo apeigų tiek teatsimenu, kad vyskupas turėjo ant galvos aukštą kepurę ir didelę sidabrinę lazdą rankoje. Ypač gražus man buvo tos lazdos užrietimas. Pirma vyskupo ėjo vienas nepaprastas kunigas, tamsaus milo rūbais apsivilkęs ir balta virvute susijuosęs. Būta tai kunigo Virbylos, reformatų vienuolio. Jis mūsų klausė vardų ir garsiai lotyniškai juos kartojo vyskupui. Paskui vyskupą ėjo jo tarnas, kuris mėlyno rožančiaus poteriukais skaitė, kiek yra pakonfirmuotų.

Štai ir visi mano atsiminimai iš ano laiko apie vyskupą Vežbovskį. Žmonės po apsilankymo apie Vežbovskį kalbėjo, kad anaiptol nesąs toks malonus, kaip kad kadaise Naumiestyje apsilankęs vyskupas Lubenskis.

Atvykęs į Seinus, galima sakyti, pirmukart iš arčiau pamačiau vyskupą. Vyskupas mano vaizduotėje buvo nepaprastai didelis, šventas. Didelis man atrodė Naumiesčio kanauninkas, o čia vyskupas!..

Per mūsų kvotimus, kai buvome dar aspirantai, vyskupas, kaip esmi minėjęs, pats dalyvavo. Tiesa, klausti jis mūsų nieko neklausė, bet atsidėjęs atsakinėjančiųjų klausė ir tik duodavo ženklą, kad su tuo aspirantu jau baigta. Vyskupas tuomet man atrodė labai rimtas ir gana šiurkštus. Tokio jo iš tikrųjų ir būta.

Vyskupas Vežbovskis labai uoliai lankydavo visas bažnyčios pamaldas. Per jas labai nuoširdžiai melsdavosi. Per pakylėjimą žiūrėdavo į Šv. Ostiją susigraudinęs. Vysk. Vežbovskio būta labai nuoširdaus tikėjimo žmogaus.

Per didesnes iškilmes vyskupas celebruodavo. Asista jam būdavo rinktinė ir visuomet ta pati per ištisus metus. Mat vyskupas buvo gana nekantrus ir reikalaudavo, kad ceremonijos būtų tinkamai atliekamos. Man per visą seminarijos laiką irgi yra tekę dalyvauti vyskupo asistoj, turėti įvairias pareigas.

Kai mus šventino, vyskupas Vežbovskis jau buvo silpnos sveikatos senelis. Paprastai šventimai būdavo katedroj. Mums vyskupas įsakė pas jį atvykti. Visus aukštuosius šventimus gavome privačioj vyskupo koplytėlėj. Pašventinęs mus kunigais, vyskupas labai nuoširdžiai kalbėjo ir mus laimino.

Beje, mes vyskupą sveikindavome per Naujuosius metus ir per visas jo iškilmes. Tą ceremoniją atlikdavome zakristijoje prieš iškilmingąsias pamaldas. Vyriausiasis klierikas (dekanas) paskaitydavo lenkų kalba tam tikrą savo parašytą raštą, mes visi paeiliui prieidami pabučiuodavome vyskupui ranką. Vyskupas trumpai, bet labai nuoširdžiai mums už sveikinimą dėkodavo.

Aš jaučiau, kad vysk. Vežbovskis mums tėvas, ir geras tėvas. Tokią nuomonę apie jį turėjo ir diecezijos kunigai.

Vysk. Vežbovskis, tiesa, buvo lenkas, bet tendencijų lenkinti lietuvius neturėjo. Kaip tik vysk. Vežbovskio laikais pradėjo atsigauti bemaž pusiau lenkinti dzūkai. Vyskupui mat rūpėjo, kad žmonėms būtų kalbama jiems suprantama kalba. Į kapitulą vysk. Vežbovskis iš pradžių, tiesa, paskyrė porą savo draugų lenkų. Bet toliau skirdavo bemaž visus lietuvius. Man esant seminarijoj, Seinuose vienintelis lenkas kunigas buvo mūsų rektorius Krajevskis, kiti visi buvo lietuviai.

Trumpai kalbant, vysk. Vežbovskis Seinų diecezijoj paliko gražų vardą.

Nuo 1883 m., kai buvo Šventojo Sosto sudarytas konkordatas su caro valdžia, Seinų vyskupas gavo sufraganą. Tai buvo vyskupas Juozapas Olekas. Gyveno jis Vilkaviškyje, kur buvo klebonu.

Su vyskupu Oleku tekdavo man susitikti per atostogas, nes tuomet jis, klebonų kviečiamas, lankydavo įvairias lietuviškosios diecezijos dalies parapijas, šventindamas bažnyčias ir altorius, teikdamas Sutvirtinimo sakramentą. Mums, Naumiesčio parapijos klierikams, kun. Olekas stačiai liepdavo važinėti, kur lankosi vyskupas, nes reikdavo asistuoti.

Didesnį man padarė įspūdį Didvyžių (Geištarų) bažnyčios konsekracija, įvykusi 1887 m., jei neklystu, liepos mėnesį.

Į konsekracijos iškilmes susirinko daug kunigų ir klierikų, daug ponų ir minios žmonių. Man teko asistuoti. Apeigas pradėjome 8 val. rytą ir baigėme apie 13 val. Aš jaučiausi pavargęs, tad ką sakyti apie senelį vyskupą? Bet jis toks buvo kantrus, kad jokio nepasitenkinimo neparodė. Po iškilmių visi buvome pakviesti į dvarą pietų. Pietūs buvo labai dideli, su tostais ir kalbomis. Vyskupas gražiai pakalbėjo apie dvaro savininką Leoną Geištarą, kuris pastatė Didvyžių bažnyčią.

Man tokiuose pietuose teko dalyvauti pirmukart. Nežinojau, nė kaip sėdėti, nė kaip pradėti valgyti. Žiurėjau į kunigus. Bet ir jie, mačiau, varžėsi. Mat ir jie nepratę buvo draugauti su dideliais ponais.

Turiu prisipažinti, kad šita ponų puota blogą padarė man įspūdį. Daug ceremonijų, daug pozos, daug dirbtinio mandagumo, bet maža nuoširdumo. Daug geresni mūsų kaimo dėdienių pokyliai, kur valgiai, tiesa, ne rinktiniai, ne puikiausiuose induose paduoti, bet skanūs ir sotūs. O kas svarbiausia – tai šeimininkų nuoširdumas: jie iš tikro džiaugiasi svečių namuose sulaukę.

Vyskupas Olekas buvo malonus, nuoširdus visiems. Kas tik į jį kreipdavosi, visų prašymus stengdavosi patenkinti. Kai kada žmonės drįsdavo kviestis jį pas ligonį. Vyskupas, nepaisydamas blogo oro ar kelio, tuoj išsirengdavo. Tas vyskupo važinėjimas pas ligonius tai buvo žmonėms tikroji prabanga. Vilkaviškyje, be vyskupo, buvo dar keturi kunigai, todėl buvo kam važinėti pas ligonius. Kunigai turėdavo saugoti, kad žmonės neprieitų prie vyskupo prašyti pas ligonį.

Vyskupas buvo be galo gailestingas: išdalindavo visa ką pavargėliams. Tarnai turėdavo slėpti nuo vyskupo jo daiktus, nes netekęs pinigų dalindavo baltinius ir rūbus.

Vyskupas Olekas bemaž visą savo amžių išgyveno Lenkijoj. Ilgus laikus išbuvo kapelionu kurčių nebylių institute Varšuvoj. Savo mokiniams parašė religijos vadovėlį. Toliau klebonavo Radzimine, Švč. Trejybės parapijoj Varšuvoj, pagaliau ilgiausiai – Visų Šventųjų parapijoj, taip pat Varšuvoj. Čia klebonaudamas pastatė puikią Visų Šventųjų bažnyčią. Buvo visų gerbiamas ir mylimas; stačiai buvo laikomas pavargėlių ir našlaičių tėvu. Sulaukęs 70 metų kun. Olekas jau buvo besirengiąs visa ko atsisakyti ir išvažiuoti į Lietuvą savo amžiaus pabaigti. Manė persikelti į Plokščius (Šakių apskr.). Jau buvo net susitaręs su savo giminaičiu kun. Jankausku, Plokščių klebonu, pas kurį jau net buvo pradėjęs kraustytis. Bet netikėtai skiriamas Seinų vyskupu sufraganu. Vysk, Vežbovskis sufraganui gyventi paskyrė Vilkaviškį.

Vyskupas Olekas išgyveno Vilkaviškyje apie 8 metus, šviesdamas žmones žodžiu ir savo pavyzdžiu. Kad ir taip ilgai buvo išgyvenęs Lenkijoj, tačiau lietuviškai nebuvo užmiršęs, kalbėjo labai gražiai.

Vyskupas Olekas ir žmonių, ir kunigų buvo šventu laikomas. Kad ir jau trisdešimt aštuoneri metai sukanka nuo vysk. Oleko mirties* (1890 m.), bet Suvalkų Lietuvoj tasai šventas ganytojas ir šiandien

---

* Rašyta 1927 m.

tebėra minimas su didžiausia pagarba. Vertėtų pasirūpinti vyskupo Oleko kanonizacija.

Šiandien Bažnyčios kanonų vadinamajam oficiolui skirta tik teismo funkcijos. Vyskupo padėjėjas yra generalvikaru vadinamas. Anais laikais oficiolas – tai buvo vyskupo padėjėjas.

Vyskupas Vežbovskis iš pradžių buvo parsigabenęs iš Varšuvos prel. Dorobį, kurį buvo padaręs oficiolu. Bet juo vyskupas per daug negalėjo pasidžiaugti. Dorobiui (Dorobis tartum lietuviška pavardė, bet prel. Dorobis buvo tikras mozūras, kilęs iš anapus Lomžos) mirus, vysk. Vežbovskis jau daugiau neskyrė oficiolo. Aukščiausias po vyskupo asmuo buvo vadinamasis *judex surrogatus* [lot. – dvasinis teisėjas konsistorijoje], kuris kartais pavaduodavo vyskupą. Man esant seminarijoj, surogatas buvo prelatas Andriejus Marma*. Jis buvo baigęs Varšuvos akademiją ir gana ilgai profesoriavo Seinų seminarijoj. Aš Marmą jau radau apie 70 metų senelį. Gyveno jis seminarijos rūmuose ir kasdien vaikščiodavo į vyskupo kuriją savo darbų atlikti. Marma jau buvo žilas kaip obelis, sulinkęs ir sunkiai vilkdavo kojas. Buvo mažakalbis, visuomet užsimąstęs ir labai pamaldus kunigas. Eidavo anksti gulti ir anksti keldavosi. Gyveno labai reguliarų ir kietą gyvenimą. Pagal seną įprotį laikė Prienų parapiją. Bet Prienuose Marma viešėdavo tik po kokią porą savaičių vasaros metu. Prienų parapiją valdė Marmos paskirtas vikaras administratorius.

Vyskupui Vežbovskiui pasenėjus, diecezją de facto valdė kun. Juozapas Antanavičius. Jis buvo gimęs Griškabūdžio parapijoje. Aukštųjų mokslų nebuvo ėjęs, baigęs tik Seinų seminariją, bet buvo vyras gabus. Antanavičius, trumpą laiką vikaravęs Pentnicoj prie Lomžos, buvo pakviestas į Seinus seminarijos prokuratoriumi. Vyskupas, pastebėjęs, kad tai gabus kunigas, perkėlė Antanavičių į kuriją ir pavedė kanclerio pareigas. (Tuomet buvo vadinamas konsistorijos regensu.) Kancleriu Antanavičius išbuvo, jei neklystu, apie 15 metų. Kaip minėjau, vyskupas Vežbovskis jau buvo pasenėjęs, jo surogatas Marma taip pat, todėl kun. Antanavičius, tuomet dar jaunas vyras, į savo rankas paėmė diecezijos reikalus.

Reikia pasakyti, kad kanceliarijoje Antanavičius pasiekė bemaž tobulumo laipsnį. Diecezją pažinojo puikiai, tad iš tikrųjų būtų galėjęs visai diecezijai daug gera padaryti. Bet, deja, Antanavičius nebu-

* Marmų giminė gyveno Griškabūdžio par., Šakių apskr., Mergbūdžio kaime. Du ūkininkai broliai Marmos turėjo po tris sūnus kunigus. Vienas jų buvo Andriejus Marma.

vo dvasia per daug aukštai pakilęs. Kad gabumų ir turėjo, bet stigo didesnio išsilavinimo. Ilgai gyvendamas Seinuose, buvo pavirtęs „seiniškio" tipo kunigu, kurio akiratis nebuvo platus.

Toliau Antanavičiaus rolė Seinų diecezijoj padidėjo. Gana jaunas jis tapo įtrauktas į kapitulą ir buvo konsistorijos asesoriumi (pirmoji vieta po surogato). Jis faktiškai tebevaldė diecezijį.

Po vyskupo Vežbovskio mirties diecezijos administratorium tapus prel. Krajevskiui, Antanavičius liko surogatu ir tebeturėjo didelę įtaką diecezijos reikalams.

Vysk. Baranauskas buvo išsiuntęs Antanavičių į Petrapilio kolegiją. Baranauskui mirus, kapitula išrinko Antanavičių administratorium, ir vėl jis per 8-erius metus valdė diecezijį. Kai Seinų ganytojo sostą užėmė vysk. Karosas, Antanavičių paskyrė savo generalvikaru. Seinuose, galima sakyti, pasikeitė tik firma, bet liko tas pats Antanavičiaus kursas. Ir taip buvo lig Didžiojo karo. Per karą Antanavičius pasitraukė į Rusiją ir ten pasimirė.

Antanavičius tikėjosi vyskupo mitros, ir rusų valdžia labai jį rėmė. Bet Roma pasipriešino. Vyskupas Karosas tai žinojo, todėl, lyg kad atlygindamas, išrūpino prel. Antanavičiui protonotaro titulą.

Antanavičius faktiškai valdė Seinų diecezijį daugiau kaip trisdešimt metų. Laikai tuomet buvo sunkūs. Pirmiausia rusų valdžia vis tebesmaugė Bažnyčią. Rusai, negalėdami jos iš karto parblokšti, stengėsi pamažėle rausti pamatus. Antanavičius su rusų valdžia mokėjo sugyventi Bažnyčios dvasios nenustodamas.

Kun. Antanavičiaus laikais diecezijoj atsirado daug painių klausimų ir pačioje katalikų visuomenėje. Kaskart smarkiau ėmė reikštis lietuvių sąmonėjimas. Buvę ramūs santykiai su lenkais dabar pasidarė šiurkštūs ir bažnyčiose. Jaunoji kunigų karta, metusi lenkų kalbą, ėmė kalbėti lietuviškai. Antanavičius čia nemokėjo susigraibyti. Iš pradžių tartum buvo stojęs į lietuvių pusę. Toliau staiga pasuko į lenkystę. Spėjama, kad tai darė norėdamas įtikti lenkams ir tuo būdu išeiti į vyskupus. Mat tuomet be lenkų pritarimo Romoj vyskupu likti nebuvo galima. Bet šita savo taktika Antanavičius neįtiko nė lenkams, nė lietuviams; lenkai jį vis tiek laikė „litvomanu", o lietuviai – jei ne renegatu, tai bent nepatikimu.

Kartu su lietuvybe, dr. Jonui Šliūpui pradėjus, mūsų tautai buvo brukama bedievybė ar bent tikybinis indiferentizmas. Buvo tai daroma dar prieš spaudos atgavimą. Kai atgavome spaudą, ypač 1905–1906 metų revoliucijos metu ir toliau po jos, akcija prieš

tikybą Lietuvoje sustiprėjo. Šitos srovės kun. Antanavičius tinkamai neįvertino, pagaliau ir nesuprato. Jam atrodė, kad tai esąs tik piemenų darbas. Taip žiūrėdamas kontrakcijos, žinoma, neorganizavo. Kai jinai pradėta organizuoti iš apačios, ypač jaunųjų kunigų pastangomis, tai administratorius smarkiai prieš juos buvo nusiteikęs, įtarė juos esant užsikrėtusius modernizmo klaidomis. Todėl katalikų veikėjams reikėjo kentėti ne tik nuo priešininkų, bet ir nuo savųjų.

Vadinamieji ano laiko pirmeiviai mums, katalikams, badydavo akis kun. administratoriaus ordinais ir palankumu lenkams. Administratorius Antanavičius paskelbė, tiesa, nevykusį raštą prieš socialistus[20]. Kai tas raštas buvo skaitomas Marijampolėje iš sakyklos, tai susiorganizavę socialistai sukėlė bažnyčioje didelį skandalą. Tuo raštu jie paskui nuolat operuodavo: tai esąs rusų žandaro darbas.

Trumpai kalbant, Antanavičiaus diecezijos valdymas per daug naudingas Lietuvos Bažnyčiai nebuvo.

Kunigas Vincentas Blaževičius Seinuose pradėjo profesoriauti tada, kai pasitraukė kun. Antanas Radžiūnas. Blaževičius mano mokytoju jau nebuvo, nes jis ėmė dėstyti filosofiją, kai aš jau buvau pirmame teologijos kurse. Blaževičius suvaidino gana žymią Seinuose rolę, todėl ir apie jį reikia šis tas pasakyti.

Kun. Blaževičius Seinų diecezijoj buvo vienas iš pirmųjų, kurie mokslus ėjo užsieniuose. Blaževičius, gavęs kunigo šventimus, kelerius metus vikaravo Pajevonyje. Iš ten iškeliavo Romon, kame studijavo teisę. Gavęs daktaro laipsnį, parvyko Lietuvon ir trumpai pabuvęs Naumiestyje vikaru buvo pakviestas į Seinus mokytojauti. Kadangi kun. Blaževičius grįžo iš Italijos, tai mes jį italu vadindavome.

Gražaus veido ir sudėjimo vyras, kun. Blaževičius mums buvo gana simpatiškas. Užsieniuose Blaževičius įgijo ne tik mokslo žinių, bet ir švelnių manierų. Rodėsi, kad jis įneš naujos dvasios į rutinos liga sergančią seminariją. Kad aš jo filosofijos pamokų ir nesmi klausęs, bet tie, kurie klausė, sakydavo, kad Blaževičiaus mokslo metodai labai skiriasi nuo kitų mūsų mokytojų metodų. Blaževičius buvo sumanęs laisvomis valandomis mokyti klierikus prancūzų kalbos. Tos pamokos, žinoma, buvo neprivalomos, tačiau gana daug klierikų sueidavo jų klausyti. Ir aš buvau įsirašęs. Reikia pasakyti, kad tos prancūzų kalbos pamokos buvo nenuobodžios. Blaževičius dėstė gyvai ir aiškiai. Tačiau prancūziškai mokėmės neilgai, tos pamokos pamažėle išnyko.

Blaževičius palaikydavo santykius su daugeliu vyresniųjų kursų klierikų. Aš taip pat kai kada pas jį užeidavau. Blaževičius buvo rimtas, bet neišdidus. Ragindavo mus skaityti ir išvis lavintis. Jo įtaka mums buvo labai teigiama.

Katedroj Blaževičius sakydavo gražius pamokslus. Jų labai atsidėjęs klausydavo ir pats vysk. Vežbovskis. Gal tie pamokslai ir buvo priežastis, kad vyskupas, aplenkdamas nemažai nusipelniusių kunigų (Čepulį, Augustaitį), vieną dieną su Antanavičium kun. Blaževičių įtraukė į kapitulą. Blaževičius tuomet dar buvo labai jaunas ir, man rodos, tasai per ankstyvas paaukštinimas neišėjo jam į sveikatą. Aš tuomet jau nebuvau Seinuose. Žinau, kad jaunas kun. Blaževičius keleriems metams buvo pasiųstas Petrapilin asesorium į vadinamąją Rymo katalikų kolegiją. Prie vysk. Baranausko Blaževičius, jau prelatas, buvo dešinioji vyskupo ranka.

Tačiau Blaževičius nepateisino tų vilčių, kurių buvo galima iš jo tikėtis. Ne Blaževičius įdiegė naujos dvasios į Seinų santykius, tik senoji dvasia, ypač prel. Antanavičiaus atstovaujama, visiškai nugalėjo Blaževičių ir padarė iš jo tikrą seiniškio tipo dvasininką. Po keliolikos metų atvykęs į Seinus, nepažinau Blaževičiaus: iš kilnaus idealisto jis buvo virtęs patogaus ir linksmo gyvenimo mėgėju. Didelių papiktinimų, tiesa, jis nesėjo, bet buvo uolus dalininkas linksmos kompanijos, kuri buvo susidariusi apie prel. Antanavičių. Juo blogiau kad prel. Blaževičius tuomet buvo seminarijos rektorius. Jo įtaka seminarijos auklėtiniams, aišku, teigiama būti negalėjo.

Iš pažangaus kunigo prel. Blaževičius virto dideliu atsilikėliu. Daug senesni už jį kunigai jau seniai buvo pasidavę atgimstančiai lietuvybės srovei, o Blaževičius vis tebegarbino lenkų dievus ir šaipydavosi iš, besikuriančios literatiškosios lietuvių kalbos: Drauge su prel. Antanavičium ir savo pupilium kan. Jalbžykovskiu, šiandieniniu Vilniaus arkivyskupu, prel. Blaževičius Seinuose stipriai atstovavo lenkų reikalams.

Karo metu Blaževičius buvo pasitraukęs į Rusiją. Karui besibaigiant, sugrįžo į Seinus. Bet vokiečių okupacijos vyresnybė, kuri Seinuose norėjo palaikyti lietuvius, prel. Blaževičiui, drauge su jo pupilium kan. Jalbžykovskiu, liepė išvažiuoti Lenkijon. Blaževičius ir šiandien ten tebesėdi*.

Apie kitus anų laikų Seinų kapitulos narius nieko negaliu pasakyti, nes: 1) maža juos tepažinojau; 2) niekuo ypatingu jie nepasižymėjo.

---

* Pasimirė, jei neklystu, 1929 m.

Tačiau negaliu tylomis praeiti pro prel. Oleką, mano buvusį kleboną, kurį šituose savo atsiminimuose jau esmi minėjęs. Prel. Olekas Seinų diecezijoje suvaidino gana žymią rolę.

Saliamonas Olekas buvo gana artimas vysk. Oleko giminaitis. Saliamonas buvo gimęs Žilių kaime, Griškabūdžio parapijoj, kur buvo visų Olekų* lizdas. Gimnazijos mokslus Saliamonas ėjo Marijampolėje, toliau baigė Seinų seminariją ir Varšuvos akademiją su teologijos kandidato laipsniu. Jaunas būdamas kun. Saliamonas (jis tuo vardu ypač ir buvo žinomas) mokytojavo Seinų seminarijoje. Kurį laiką buvo net seminarijos rektorium**. Dėl nesusipratimų su pasaulietine valdžia Saliamonui teko palikti Seinai. Trumpą laiką pabuvęs vikaru (jei neklystu) Gelgaudiškyje, Olekas gavo Griškabūdžio parapiją. Vysk. Vežbovskis, vertindamas kun. Saliamono nuopelnus, padarė jį pirma garbės kanauninku, vėliau įtraukė ir į kapitulą.

Mirus Naumiesčio klebonui dekanui Juozapui Dičpinigaičiui, 1878 metais kun. Saliamonas užėmė jo vietą. Naumiestyje išbuvo klebonu apie 40 metų, kunigu – daugiau kaip 60 metų. Pasimirė 1918 metais.

Kun. Olekas buvo mažo ūgio, bet didelių gabumų žmogus. Jo nuomonė buvo branginama ir diecezijos vyresnybių, ir kunigų. Svarbesniems tardymams vesti diecezijos valdžia siųsdavo kun. Saliamoną. Vysk. Baranauskas buvo benorįs Oleką, tuomet jau prelatą, turėti savo padėjėju, bet šis atsisakė, tuo užsitraukdamas vyskupo nemalonę.

Prel. Olekas turėjo ir literatoriškų gabumų: šį tą parašydavo į ano laiko kunigų laikraštį „Przegląd Katolicki" (Katalikų apžvalga), o šito anais laikais iš mūsų kunigų sulaukti buvo didelė retenybė.

Parapiją prel. Olekas tvarkė gana sumaniai ir žmonių buvo gerbiamas. Sakydavo žmonėms suprantamus ir įdomius pamokslus.

Prel. Olekas ypač uoliai rūpinosi ekonominiais bažnyčios ir beneficijos reikalais. Didelę Naumiesčio bažnyčią sutvarkė ir išdabino, aprūpino puikiais indais ir aparatais. Šventorių padidino pripirkdamas žemės ir aptvėrė puikia mūro siena. Senąjį karmelitų vienuolyną pertvarkė, padidino ir padarė gana patogią kitiems kunigams gyventi kleboniją. Klebonijos sodą padidino, gražiai aptvėrė, visus trobesius aptaisė, kapines padidino ir gražiai aptvėrė. Po konfiskacijos prie Naumiesčio klebonijos buvo likęs tik sodas ir menkas daržas. Prel. Olekas nemaža miesto dar-

---

* Nežinau, kodėl kai kuriuos Olekus šiandien vadina Olekomis, ne Olekais; jų gimtojoj apylinkėj jie yra Olekai, ne Olekos.

** Oleko mokiniai pasakodavo, kad jis buvęs geras moralinės teologijos mokytojas.

žų nupirko ir prie klebonijos beneficijos prijungė. Visa tai darė žmonių aukomis ir savo pinigais parapijiečių mokesčiais neapdėdamas.

Prel. Olekas mylėjo mūsų kaimo žmones ir mielai su jais draugaudavo. Prašomas visur noromis lankydavosi. Ne tik Naumiesčio, bet ir gretimose parapijose, galima sakyti, joks didesnių ūkininkų pokylis neapsieidavo be prelato.

Žinoma, tai nebuvo gera, nes: 1) tokio didelio proto žmogus laiką būtų galėjęs geriau panaudoti; 2) buvo tai blogas pavyzdys jaunesniems kunigams, kurie, per daug viešėdami pas kaimiečius, ne visuomet mokėdavo tinkamai aukštumoj išsilaikyti.

Prel. Olekas ypač mylėjo savo Zanavykų kraštą. Kalbėjo gryniausia zanavykų tarme, mokėjo daug vietos padavimų, atsidėjęs tyrinėjo žymesnių zanavykų genealogiją.

Prel. Saliamonas, nepaisant mažų savo silpnumų, buvo grynai Bažnyčios dvasios, pamaldus ir uolus kunigas. Ypač įrodė jis tai Didžiojo karo metu. Kai Naumiesčio vikarai, nusigandę armotų šūvių, išbėgiojo, senelis Olekas pasiliko savo pozicijoj. Apie Naumiestį ilgai buvo šaudomasi. Ta vieta, galima sakyti, ėjo iš rankų į rankas: šiandien ten rusai, rytoj jau prūsai, ir atbulai. Nuo šaudymų nemaža nukentėjo puikioji Naumiesčio bažnyčia ir klebonijos trobesiai. Prel. Olekas nesijudino iš savo vietos, ramino žmones ir jų sieloms teikė pagalbą. Čia prel. Saliamonas įrodė, kokios didelės dvasios žmogaus jo būta*.

Seinų kapitula suvažiuodavo į Seinus bent po tris kartus per metus: per Naujuosius metus, per Švč. Panelės Aplankymo ir per Rožančinės šventes. Be to, dekanai suvažiuodavo Didįjį ketvirtadienį šventųjų aliejų pasiimti. Visais šitais atvejais atvykdavo į Seinus prel. Olekas, kelių ir orų nepaisydamas. Mes, klierikai, stebėdavomės, kad prel. Saliamonas gražiai gieda ir gražiai celebruoja laikydamasis visų rubrikų taisyklių, o kiti provincijos kanauninkai tuo atžvilgiu šlubuodavo.

2. PIRMIEJI KUNIGAVIMO METAI

Praėjusio amžiaus dešimtas dešimtmetis buvo nelaimingiausias laikas Katalikų Bažnyčiai Rusijoj. Kunigams kaskart vis smarkiau buvo taikomos priemonės to režimo, kuris buvo įvestas po 1863 metų

* Stebėtinas atsitiktinumas, kai šūvis sudaužė indus su pietumis, atneštais prelatui.

lenkų sukilimo. Kiekvienas žymesnis religinio gyvenimo pasireiškimas būdavo laikomas politika ir smarkiai tramdomas.

Vienuolynai jau buvo panaikinti tuoj po 1865 metų. Visoj vadinamojoj Lenkų Karalystėj tebuvo likę keli vienuolynai, į kuriuos buvo sugrūsti dažnai įvairių regulų vienuoliai lig išmirštant. Lietuviškajai Lenkų Karalystės daliai tebuvo likęs vienintelis tėvų marijonų vienuolynas Marijampolėje, bet be noviciato[21] teisės. Be to, dar pora senukų vienuolių gyvendavo Igliaukoj, kuri buvo Marijampolės filija.

Organizuotai veikiančių katalikiškųjų bažnytinių brolijų taip pat nebuvo. Kunigai slaptais keliais, tiesa, gaudavo iš Romos privilegijas įrašinėti žmones į kai kurias brolijas nesilaikant visų formų. Todėl būdavo pavienių įvairių brolijų narių, bet jie tam tikros draugijos nesudarydavo. Kunigai, kurie rašydavo žmones į brolijas, būdavo policijos sekami. Ypač buvo rusų nepakenčiama Švč. Jėzaus Širdies brolija. Kai kur žandarai kabindavosi prie Švč. Jėzaus Širdies paveikslų.

Kunigams buvo užginta išeiti iš savo parapijos ribų. Žinoma, tai pareidavo nuo ponų apskrities viršininkų malonės. Dauguma viršininkų pro pirštus žiūrėdavo, kai kunigai lankydavosi pas kitą tos pačios apskrities ribose. Bet susivažiuoti į atlaidus kunigams būdavo galima tik apskrities viršininkui leidus.

Perkelti kunigą kiton vieton vyskupas taip pat negalėdavo negavęs pirma pasaulietinės valdžios sutikimo. Tą sutikimą duoti vyresnybė nesiskubindavo. Šitas reikalas turėdavo pasiekti net generalgubernatorių. Kol raštai, pradėjus nuo paprasto policininko lig generalgubernatoriaus, per visas raštines suvaikščiodavo, žinoma, išeidavo nemaža laiko. Kartais vyskupas, apie porą mėnesių laukęs, gauna neigiamą atsakymą. Tuomet reikia siūlyti kitas kunigas. Neretai atsitikdavo, kad ir tas būdavo atmestas. Šitaip ištisais mėnesiais parapijos negalėdavo sulaukti kunigo.

Kad kunigą *de jure* ir tvirtindavo pats generalgubernatorius, bet opiniją apie kandidatą pateikdavo vietos valdžios organai, kitaip sakant, policininkai. Jei kunigas ponui policininkui nemokėjo įtikti, tai ir negaus avanso. Ponai policininkai, žinoma, reikdavo „nulenkti".

Policininkai iš viso turėjo sekti kunigų gyvenimą, net ką jie veikia bažnyčioje, ką sako per pamokslus. Policininkai turėdavo pranešti, kas buvo sakyta per pamokslą atlaiduose, kai sakydavo svetimi kunigai. Policininkai bemaž išimtinai būdavo rusai, lietuviškai gerai nemokėdavo, todėl ir pamokslo gerai nesuprasdavo. O pranešti reikia. Taigi

čia pasitaikydavo kuriozų. Antai vienas apskrities viršininkas pasakojo, kad vienas policininkas jam visada rašydavęs: toks ir toks kunigas sakęs apie Švč. Panelės gyvenimą šiame pasaulyje.

Kunigui pirmąkart gaunant vietą, taip pat reikėjo pasaulietinių vyresnybių sutikimo. Vyskupas, įšventinęs mus, tuoj skiria mums vietas ir siunčia vyresnybėms atitinkamus raštus. Mes, žinoma, visi buvome paskirti vikarais.

Vikariatai tuomet ne visi buvo vienodi: vieni buvo valdžios apmokami (150 rublių metams), kiti, vėliau įkurti, valdžios mokamos algos neturėjo. Mes bemaž visi buvome paskirti antrosios rūšies vikarais.

Aš buvau paskirtas Alytun (Suvalkų gub.). Visi sakė, kad tai prasčiausia diecezijoj vieta. Aš to Alytaus niekad nebuvau matęs.

Kol per visas raštines suvaikščiojo mano popieros, praėjo daugiau kaip du mėnesiai. Per tą laiką lankiau artimesnius ir tolimesnius gimines. Dar šiandien giminės džiaugiasi jaunu kunigėliu. Anais laikais juo labiau džiaugdavosi. Todėl visų giminių buvau labai mylimas ir laukiamas svečias. Vasaros metas visoj Lietuvoj esti atlaidų sezonas, taigi lankiausi po apylinkės atlaidus. Viršininko leidimo man dar nereikėjo: naudojausi klieriko teisėmis.

Tas atostogų metas man tuo buvo naudingas, kad bent kiek įpratau kunigo darbą dirbti. Ypač sunki pradžia buvo išpažintys. Iš klausyklos visada pareidavau prakaituotas. Išpažintis yra puiki institucija. Jinai apvalo žmogų nuo dorinio purvo, grąžina sąžinės ramumą, sutaiko su Dievu. Per išpažintį veikia ne tik pats nusidėjėlis, bet svarbi rolė tenka ir kunigui. Visa tačiau nelaimė jaunam kunigui, kad išpažinčių tenka jam pradėti klausyti apsišarvavus tik teorijos žiniomis, neturint patyrimo. Todėl nenuostabu, kad pirmosios išpažintys kunigą labai vargina.

Šitų atostogų metu ką patikdamas vis teiravausi apie būsimąją savo vietą. Tos žinios, deja, man malonios nebuvo. Pirmiausia tas Alytus atrodė be galo toli nuo mano gimtinės. Daugelis apie jį ir girdėti nebuvo girdėję. Toliau, Alytus esąs tamsus, nuskurdęs dzūkų kraštas. Mes, zanavykai, paprūsės žmonės, iš tikrųjų buvome pralenkę kitus Lietuvos kraštus. Mes vadinamuosius kapsus žemiau laikėme už zanavykus, o kas bekalbėti apie dzūkus! Ramino mane draugas kun. Mykolas Gavelis, kuris tuomet buvo vikaras Naumiestyje. Gavelis pats buvo Rumbonių parapijos dzūkas, todėl gerai pažinojo Alytų. Alytus, girdi, nesąs toks baisus, kaip kad yra piešiamas.

Atostogos praėjo gana greitai. Rugpjūčio mėn. pabaigoje gavau pranešimą, kad Alytun esmi rusų vyresnybių patvirtintas ir todėl jau galiu vykti.

Išsirengiau pirmomis rugsėjo dienomis. Į naują vietą palydėjo mane tėvas, dėdė Meškus ir mano pusbrolis Justinas Vilkaitis. Orai buvo gražūs, keliai sausi, todėl kelionė buvo gana patogi. Pakeliui pernakvoję Igliaukoj, rytojaus dieną apie 3 valandą pasiekėm Alytų.

Ypač mano palydovams buvo nuostabu, kai pamatėme kalnuotas panemunių apylinkes. Kalneliai ir kloniai prasidėjo tuoj už Ūdrijos. Laukuose matyt gana daug akmenų, kurių nėra Zanavykuose ir Kapsuose. Bet laukai, matyt, geri. Kad laukuose javų jau ir nebuvo, bet stambios rugienos rodė, kad jų būta gerų. Kai kur žmonės jau sėjo rugius. Ariama ir akėjama vis arkliais, austinėmis plėškėmis pakinkytais. Arkliukai dažniausiai vidutiniai, bet kai kur matyt ir visai neblogų. Triobesiai prastoki, žemi, šiaudiniai stogai su dideliais užlaidais, kad iš po jų nedaug tematyt rentinio. Grinčių langai mažučiai. Grinčios čia daugiau panašios į mūsų pirtis. Trumpai tariant, visa kas daro įspūdį, kad čia žmonių dar esama gerokai atsilikusių.

Pagaliau nuo vieno kalnelio prieš mūsų akis atsiskleidė visai naujas reginys. Dešinėje mėlynuoja gana didelis miškas. Kairėje – mažas miškelis, už kurio ant kalno matyt mažesnių ir didesnių namų, bažnyčia; už tų namų dar toliau matyt jau gražesnių namų. Reginys gražus ir jaukus. Būta tai vilniškio Alytaus su jo kareivinėmis. Bet visa tai – anapus Nemuno. Paties Nemuno ir Suvalkų Alytaus dar nematyt, nes visa tai gana giliame klonyje. Tik vienas ir kitas miškas, kuriuos matėme, buvo šioje Nemuno pusėje.

Pagalios pradėjome leistis į pakalnę. Juo žemyn, juo didesnis smiltynas. Bridome per jį lyg per vandenį. Nusileidus žemyn, pasirodė ir Suvalkų Alytus, pirmiausia dvaras, toliau ir pats „miestas".

Dvaras kaip dvaras. Tokių Lietuvoje visur galima aptikti. Bet miesto tokio kaip Alytus dar man nebuvo tekę matyti. Kelios dešimtys menkučių, šiaudais dengtų, mažais langais triobų, be tvarkos išmėtytų po dideli smiltyną; prie jų menki tvarteliai ir kluoneliai; keli gražesni mediniai, vieni mūro namai – štai ir visas Alytaus „miestas". O Alytaus senovėje iš tikrųjų būta miesto, net turėta ir savo burmistras.

Iš šiaurės pusės vingiuoja Nemunas, kuris skiria Suvalkų Alytų nuo vilniškio. Nemunas čia ne toks didelis kaip prie Kauno, bet vis dėlto kelis kartus platesnis už mūsų Šešupę.

Kokią dešimt minučių pavažiavę žingine (kitaip per didelį smiltyną negalima) per Alytaus gatves, pagalios pamatėme bažnytėlę, paprasto medžio tvora aptvertą, už jos dar menkesnę seną, suklypusią kleboniją. Prie jos, taip pat menkučiai – tvartelis ir kluonelis. Mano vikariatas stovėjo bent kiek atstu nuo klebonijos, kai smilčių kalnelis, ant kurio stovėjo klebonija, jau ima žemyn leistis. Visos tos vietos papuošalas – tai gana dideli medžiai šventoriuje ir susijungusios su juo kapinės. Prie klebonijos jokio sodo nėra. Bet užtat tuoj į rytų pusę prasideda gana didelis pušų miškas.

Tokios klebonijos aš dar nebuvau matęs. Dėdė Meškus, pamatęs Alytaus miestą ir jo bažnyčią su klebonija, galvą linguodamas tarė: „Mes tave, kunigėli, į Siberiją atvežėme". Tačiau ta „Siberija" anaiptol nebuvo tokia baisi, kaip kad ji mums iš karto pasirodė.

Mano klebonas jau žinojo, kad aš esmi jam skirtas pagalbininku, ir laukė manęs atvažiuojant. Įvažiavę į klebonijos kiemą, kaip tik radome kleboną, bestovintį suklypusios klebonijos gonkose.

Klebonas Alytuje buvo kun. Mykolas Migauskas, vos prieš kelerius metus atvykęs čion klebonauti iš Metelių vikariato. Buvo tai dar gana jaunas kunigas, nė 40 metų neturįs. Ūgio kun. Migauskas buvo vidutinio, liesas, išblyškęs, stačiomis, drąsiomis akimis. Pamatęs mane, peržvelgė nuo galvos lig kojų. Aš priėjęs tuoj pasakiau esąs toks ir toks, būsimas jo vikaras. Kun. Migauskas, šaltai su manim pasisveikinęs, paprašė į vidų. Aš pamaniau sau: kleboną turėsiu ne malonų vyresnįjį draugą, tik gana rūstų viršininką. Tačiau šitas mano spėjimas nepasitvirtino: su kun. Migausku buvau susigyvenęs labai gražiai.

Klebonijos viduj ne gražiau atrodė kaip iš oro. Langai palyginti mažiukai, grindys susiklaipiusios, nedažytos, lubos neaukštos, balkis pasiekti galima, durys persimetusios. Trumpai kalbant, Zanavykuose ne vieno ūkininko stubos daug geresnės kaip šita klebonija. Klebonas gyvena trijuose nedideliuose kambarėliuose; jie apstatyti senais, nudėvėtais baldais. Visa kas daro išvaizdą vargo ir skurdo.

Alytaus vikariatas kurį laiką vakavo, todėl ir vikaro butas buvo laikinai atiduotas valsčiaus raštininkui gyventi. Raštininkas, girdi,– pradėjo klebonas, – žadėjęs išsikraustyti, kai tik būsią jam pareikšta, kad namai reikią patuštinti. Tai raštininkui esą jau pasakyta, bet dar jis neišsikraustęs, todėl man laikinai teksią pas kleboną pagyventi.

Valgomajame kambaryje nuolat stovėjo paklota lova, skiriama svečiui, jei kuris atvyksta pas kleboną. Tuo tarpu aš užėmiau tą lovą ir

čionai pat į valgomąjį kambarį buvo suneštas visas mano turtas, kurį mes atsivežėme.

Visa tai padarė labai nemalonų įspūdį mano palydovams. Jie išvažiuodami buvo įsitikinę, kad mane palieka didžiausiame varge.

Bet tai nebuvo tiesa. Prabangų Alytuje, žinoma, nebuvo, bet sąlygos susidarė man visai pakenčiamos.

Klebonijoj man teko gyventi apie porą savaičių. Raštininkas iš vikariato geruoju neišsikraustė. Kun. Migauskas, netekęs kantrybės, vieną gražią dieną pašaukė porą vyrų ir liepė poną raštininką su visa manta ir šeima išmesti. Raštininkas grasino klebonui nedovanosiąs, bet visa kas tuo grasinimu ir pasibaigė.

Butą raštininkas paliko labai nešvarų. Klebonas liepė greituoju jį bent kiek apvalyti, ir aš susikrausčiau.

Vikariatas taip pat puikus nebuvo. Nameliai buvo pastatyti, tiesa, neseniai. Bet statė juos senelis klebonas, Migausko pranokėjas, kun. Banevičius (Banaitis), todėl pastatė labai netikusiai. Šiaip namukai būtų nieko, bet labai žemi, didesnis vyras galva galėjo lubas pasiekti. Namukai susidėjo iš dviejų kambarėlių, priemenaitės ir virtuvėlės. Man atrodė, kad tai labai patogu. Aš pats susitvarkiau dviejuose kambarėliuose, o virtuvėlėje apgyvendinau špitolininką, kuris man patarnaudavo. Jaučiausi be galo laimingas, kad pagalios susilaukiau savo buto. Baldų bent kiek paskolino klebonas. Jei mano palydovai būtų pamatę mane, susitvarkiusį savo butą, tai, manau, būtų nėišsivežę tokios prastos nuomonės apie mano padėtį Alytuje.

Mano klebonas Migauskas buvo kilęs iš Marijampolės parapijos. Buvo tai liguistas žmogus, turėjo menkus plaučius ir gal dar prastesnius nervus, todėl buvo gana nekantrus, apkartęs, pesimistas. Bet šiaip buvo žmogus doras, teisingas, tiesiakalbis. Labai išsilavinęs nebuvo, bet sveiką protą turėjo. Pamažu pažinau savo klebono gerąsias ir blogąsias savybes, stengiausi jo neužgauti, todėl ir mudviejų santykiai buvo geri. Migauskas susipratęs lietuvis nebuvo, „litvomanus" peikdavo. Bet aš, žinodamas jo neįtikinsiąs, lietuvybės klausimo su juo ir nekeldavau.

Alytaus miestelis tuomet buvo visai sulenkintas. Miestelėnai dėjosi visiškai nemoką lietuviškai. Tiesa, daugelis ir nemokėjo. Miestelėnai buvo tie patys ūkininkai, žemės ne po daug turėjo, todėl ir buvo nuskurdę, bet kupini fanaberijos, save laikė kur kas aukštesniais už kaimiečius.

Alytaus parapijos kaimuose gyveno dzūkai, visi dar tebekalbą lietuviškai, tik kur ne kur buvo įsimaišę ūkininkų, kurie save laikė

lenkais ir namieje vartojo lenkų kalbą. Buvo tai ar iš tikrųjų bajorai, ar bent turį pretenzijų jais būti. Bet ir tie „ponai", žinoma, daug geriau kalbėjo dzūkų dialektu kaip lenkiškai.

Alytaus apylinkės tačiau jau buvo smarkiai užgautos lenkų dvasios. Bemaž visi kaimiečiai ūkininkai mokėjo lenkiškai ir tuo didžiuodavosi. Mokėjo lenkiškai ypač vyrai, moterų, mokančių lenkiškai, buvo dar nedidelis procentas. Tatai ir buvo priežastis, kad dzūkai, nors ir labai linkę į lenkystę, vis dėlto namieje turėjo kalbėtis lietuviškai. Poterius kalbėdavo lenkiškai bemaž visi, tiek tie, kurie moka lenkiškai, tiek tie, kurie nemoka. Daraktoriai ir čia buvo „madoje". Jie mokydavo abiejų lyčių vaikus iš lenkiškų knygų. Ir maldaknygės buvo vartojamos bemaž išimtinai lenkiškos.

Bažnyčioje giedodavo vieni miestelėnai, žinoma, lenkiškai. Bet ir kaimo dzūkai ar per šermenis, ar kitais atvejais giedodavo tik lenkiškai.

Šitą lenkinimo darbą uoliai varė bažnyčia. Alytuje gyva buvo dviejų klebonų tradicija: Cechanavičiaus ir Banevičiaus. Kurį laiką klebonavo ten ir kun. Kasiulevičius (Kasiulaitis), kuris buvo kilęs iš mano gimtojo kaimo. Kasiulaitis Alytuje buvo rečiau minimas. Visi šitie kunigai pamokslus sakydavo tik lenkiškai. Prie Banevičiaus atvyko Alytun pirmutinis vikaras kun. Pranciškus Adomaitis. Jis pirmutinis pradėjo Alytuj sakyti pamokslus lietuviškai. Tai, žinoma, nepatiko ponams miestelėnams ir kai kuriems dzūkams, bet dauguma džiaugėsi.

Suprantamas dalykas, kad Alytuj lietuviui kunigui plati buvo darbo dirva. Kun. Migauskas susipratęs lietuvis kad ir nebuvo, tačiau bažnytiniais sumetimais gana sėkmingai varė dzūkų lietuvinimo darbą. Migauskas viską darė atsargiai ir nesikarščiuodamas. Todėl ir Alytaus miestelėnai, kad ir smarkūs buvo lenkai, kun. Migauskui skandalų nepadarė.

Migauskas, iš pradžių neliesdamas giedojimų, pamokslus pradėjo rečiau sakyti lenkiškai ir dažniau lietuviškai. Iš nemokančių lenkiškai kalbėti pradėjo reikalauti lietuviškų poterių. Šitaip dzūkai pradėjo priprasti prie lietuviškumo, pradėjo jį gerbti ir mylėti. Tuo keliu pamažėle priėjo prie visiško susipratimo. Kun. Migauskas Alytuj išbuvo klebonu apie 30 metų. Tiesa, į senatvę ir jis susiprato esąs lietuvis. Bet jo bažnyčioje jau viskas ir buvo lietuviška. Net miestelėnai, ir tie pamažėle pradėjo lietuvėti.

Šitame dzūkų lietuvinimo darbe ir aš, ir nemaža vikarų po manęs, žinoma, padėjome.

Paprūsėje, iš kurios aš esmi kilęs, su lietuviškomis knygomis didelio vargo nebuvo net spaudos draudimo laikais. Ten knygų, ypač maldaknygių, visada lengva buvo gauti. Kas kita Dzūkuose. Čia daugelis lietuviškų knygų ir nepageidavo, o jei kas ir pageidavo, tai sunku buvo gauti. Reikėjo šituo reikalu pasirūpinti. Tuo tikslu susipažinau su Juozu (jei neklystu) Dumbliausku iš Likiškėlio kaimo. Dumbliauskui nurodžiau kelius, kaip galima gauti lietuviškų knygų, ir prikalbinau būti jų gabentojų. Vėliau, kiek man teko sužinoti, Dumbliauskas labai daug pasidarbavo šitoje srityje.

Pamokslus aš visada sakydavau lietuviškai. Lenkiškai kai kada pasakydavo pats klebonas. Abudu su klebonu pastebėjova, kad tasai Dzūkų kampelis yra labai atsilikęs ne tik kultūros iš viso, bet ir tikybos atžvilgiu. Čia, žinoma, kaltų būta kunigų, kurie žmones mokė ne religijos, tik lenkų kalbos. Taigi tie žmoneliai reikėjo paskubomis šviesti religiškai. Tuo tikslu, be paprastųjų pamokslų po Sumos, kas sekmadienis prieš Sumą ėmiau sakyti katechetiškuosius pamokslus. Sakiau juos, žinoma, lietuviškai. Taigi žmonėms nebuvo skriaudos, jei kada pamokslas po Sumos būdavo ir lenkiškas. Katechetiškųjų pamokslų žmonės labai atidžiai klausydavo ir jais džiaugdavosi. Bet kur pasitikę mane labai dėkodavo už tuos pamokslus: girdi, ir pasenę, bet tokių dalykų negirdėję.

Vieną sekmadienį buvo labai prastas oras. Į bažnyčią iš kaimų maža kas teatėjo. Aš buvau pasiruošęs sakyti po Sumos pamokslą. Klebonas liepė man sakyti lenkiškai, nes, girdi, bažnyčioje esą beveik vien miestelėnai. Aš ir pasakiau.

Tą pačią dieną po pietų einu į pamiškį pasivaikščioti. Susitinku vieną miestelėną Godebskį, kuris buvo didžiausias lietuvybės priešininkas. Godebskis pradeda man karštai bučiuoti rankas ir sako: „Dziękuję księdzu za śliczne polskie kazanie! Bo widzi ksiądz dobrodziej, po francuzku to ja nic a nic nie rozumiem!" (Dėkoju, kunige, už gražų lenkišką pamokslą! Mat, kunigėli, prancūziškai tai aš ničnieko nesuprantu!).

Iš čia, malonus skaitytojau, gali suprasti, kaip Alytaus miestelėnai nekentė lietuvybės. Daug jų buvo neseniai atėjusių iš kaimo tikriausių dzūkų, kurie lenkiškai vos pavebluodavo. Bet vis tiek: jie lenkai!

Visoje toje apylinkėje didelis lenkybės apaštalas buvo Leonas Višnevskis, Rambonio dvaro savininkas. Jis smarkiai kovodavo su kunigais „litvomanais".

Alytaus parapijoj taip pat buvo bent kiek ponų. Bet jiems idėjos maža terūpėjo, juo mažiau rūpėjo bažnyčia. Bažnyčioje pasirodydavo tik

p. Šmidtas. Jis gana atstu nuo Alytaus turėjo mažą dvariuką, o pačiame Alytuje buvo valsčiaus teisėjas. Šmidtas buvo senas kavalierius. Kai kelioms dienoms pasilikdavo Alytuj, tai vienas nuobodžiaudavo. Todėl noromis palaikydavo santykius su klebonija, kur kai kada buvo galima ir preferansas palošti, o jį mėgdavo p. teisėjas. Dėl tų santykių p. Šmidtas turbūt kai kada ir bažnyčioje pasirodydavo. Šiaip jam religijos reikalai nerūpėjo.

Pačiame Alytuje buvo dar vienas vaistininkas, teismo sekretorius, valsčiaus raštininkas. Bet ir jie bažnyčion nesilankydavo. Bažnyčioje visiems Alytaus inteligentams atstovaudavo senutė Kostrienė, buvusio Alytaus vaistininko motina, ir ponia Jagientavičienė, namų savininkė. Tiesa, lankydavosi bažnyčioje ir vietos mokytojas Brundza su žmona.

Visi ponai, žinoma, buvo lenkai. Mokytojas Brundza, tiesa, buvo lietuvis, pats jau bent kiek susipratęs, bet žmoną turėjo aplenkinto dzūko dukterį, todėl tos šeimos namų kalba buvo lenkų.

Su Alytaus ponais, išskyrus vieną Šmidtą, klebonija maža teturėjo reikalų. Dažniausiai mums tekdavo viešėti pas kaimo ūkininkus bajorėlius ir paprastuosius valstiečius.

Laikomi bajorais toli gražu ne visi iš tikrųjų buvo bajorai. Bent kiek praturtėjęs dzūkas, jei sugriebė lenkiškai kalbančią moterį, tai jau ir bajoras. „Bajorai" stengdavosi palaikyti bent ponišką toną: gražiau gyveno, gražiau važinėjo, gražiau vilkėjo. Jie taip pat stengdavosi su klebonija palaikyti gerus santykius. Šiaip „bajorai" ne ką aukščiau stovėjo už kitus savo krašto žmones. Kalbėjo, žinoma, lenkiškai. Tačiau per kokius pokylius dainuodavo lietuviškai, nes lenkiškų dainų nemokėjo. „Bajorai" daug kuo buvo panašūs į didesniuosius Zanavykų ūkininkus, tik daug daugiau už šiuos turėjo fanaberijos.

Tikrųjų dzūkų padėtis iš tikrųjų daug prastesnė buvo už zanavykų. Pirmiausia Dzūkuose buvo daug analfabetų: daugiau kaip pusė žmonių nemokėjo skaityti. Daugelis nė poteriaus tinkamai nemokėjo, dažnai vebluodavo poterių lenkiškai nieko nesuprasdami. Dzūkų tikėjimas taip pat buvo savotiškas, sumišęs su daugybe burtų ir prietarų. Prie Švč. Sakramento, žinoma, eidavo ir dzūkai. Bet to nuoširdumo, pamaldumo, kuris buvo Zanavykuose, Dzūkuose nebuvo. Net tretininkų, ir tų nedaug tebuvo.

Žemę dzūkai dirbo daug primityviau kaip zanavykai. Dzūkų gyvuliai, ūkio padargai, vežimai, pakinkymai buvo daug prastesni kaip zanavykų.

Tiek vyrai, tiek moterys mėgdavo to paties milo sermėgas ir kailinius, o zanavykų moterys jau seniai nė sermėgų, nė kailinių, bent

išeigai, nenešiodavo, o ir vyrams juodos sermėgos kaskart labyn pradėjo patikti.

Dzūkų grinčios buvo perdėm negrįstos. Jei kur pasitaikydavo išgrįsta, tai tik didesnio ūkininko seklyčia. Grinčios labai dažnai būdavo dūminės, ko Zanavykuose aš visiškai nebuvau matęs. Gyvenamose grinčiose per visą žiemą dzūkai laikydavo avis, vištas, neretai ir karvę su veršiukais, į grinčią taip pat atvarydavo ir kiaules pašerti. Jų loviai visada būdavo po suolais sustumti. Suprantama, koks tokioj grinčioj oras, juo labiau kad jinai nebūdavo vėdinama. Dzūkų vyrai, kuriems tenka būti daugiausia ore, atrodydavo gana sveikai. Bet moterys, kurioms visą žiemą tekdavo kvėpuoti tokiu supuvusiu oru, būdavo išblyškusios, pageltusios, dažnai džiovininkės. Taip pat išblyškę ir šašuoti būdavo dzūkų vaikai.

Sakoma, kad apie šalies kultūrą galima spręsti iš to, kaip vyrai elgiasi su moterimis. Dzūkų moteris buvo lyg užguita. Nuvažiavus pas dzūką į svečius, tuoj tave pasitinka vyras: jis tau asistuoja, tave kalbina, vaišina. Moteris pasitenkina tuo, kad paduoda į stalą valgius. Šiaip jos nematyti. Zanavykuose pirmąją rolę visada vaidina šeimininkė, ne šeimininkas. Visame dzūkų gyvenime matyti, kad čia viską reiškia vyras, ne moteris.

Tačiau anų laikų Dzūkuose esmi pastebėjęs nemaža ir gerų savybių.

Pirmiausia Dzūkuose dar daug buvo patriarchališkumo. Pavyzdžiui, senieji tėvai šeimininkauja, kad ir jau du trys sūnūs yra užaugę ir neretai vedę. Vienuose namuose išsitekdavo dvi trys šeimos su dviem, trim vaikais. Dėl sugyvenimo nebūdavo girdėt nusiskundžiant; matyt, žmonės sugyventi mokėjo.

Doros atžvilgiu dzūkai stovėjo gana aukštai: per didelio girtavimo, paleistuvavimo, peštynių – dalykų, kurie jau buvo ne naujiena kituose Lietuvos kraštuose, Dzūkuose nebūdavo.

Dzūkų temperamentas gerokai skiriasi nuo kitų lietuvių. Dzūkas drąsus, karštas, smarkus, ryžtingas. Tačiau ir atsargus: tavim nepasitikės, kol neištirs, kas esi.

Nemuno Vilniaus pusės dzūkų neturėjau progos pažinti, nes mums pereiti per Nemuną buvo draudžiama. Anos pusės Alytaus klebonui susirgus, aš porą kartų slaptomis buvau jo parapijoj pas ligonį. Gavau įspūdį, kad abipus Nemuno žmonių esama bemaž vienodų, tik vilniškiai dzūkai buvo gal dar tamsesni už suvalkiškius.

Šiandien Alytus jau yra virtęs kultūros centru, todėl ir ten žmonės, be abejonės, ne tokie, kaip prieš 40 metų. Mat anais laikais Alytus apie

geležinkelį dar ir nesvajojo. Plentas iš Alytaus į Simną vos tebuvo pradėtas tiesti. Alytaus apylinkėse žmonės buvo lyg kad atskirti nuo viso pasaulio, todėl jie ir buvo savito tipo žmonės.

Tačiau aš tuos žmones buvau pamilęs ir pasiryžęs jiems dirbti. Tik kunigo likimas nuo jo paties nepareina. Jau prieš Kalėdas, vadinasi, po trijų mano gyvenimo Alytuje mėnesių, pradėjo eiti gandų, kad esmi iškeliamas į tolimą Mozūrų kraštą. Abudu su klebonu nenorėjova tais gandais tikėti. Mat ir klebonas jau buvo pusėtinai su manim susigyvenęs. Po Kalėdų, kaip paprastai būdavo daroma, pradėjau lankyti parapiją. Tą darbą tedirbdamas, gavau iš kurijos raštą, kuriuo man įsakoma keltis į Sniadovą, anapus Lomžos. Ten vikaru buvo senesnis už mane kunigas Liorentas, mano parapijietis. Man kaip tik teko su juo pasikeisti.

Kalėdoti vis dėlto pabaigiau. Pabaigęs nuvažiavau į Zanavykus giminių atsisveikinti. Didelis jiems buvo nusiminimas, kad dar toliau esmi keliamas. Zanavykuose porą dienų užtrukęs, grįžau Alytun, nes laikas buvo rengtis naujon vieton. Juo labiau kad tais metais (1891) buvo labai trumpas karnavalas[22], čia pat ir Užgavėnės, o po jų prasideda velykinė išpažintis, vadinasi, kunigų reikia.

Sugrįžęs iš Zanavykų, savo įpėdinį kun. Liorentą jau radau atvykusį. Iš jo nelabai linksmų naujienų išgirdau apie naująją savo vietą. Man jau ir be to širdį sopėjo, kad reikia skirtis su Lietuva. Bet esmi prisiekęs savo ordinariatui, todėl nėra ko dvejoti, važiuoti reikia.

Pelenų dieną, žmonių ašarų ir klebono gailesčio lydimas, palikau Alytų.

Reikėjo pasiekti geležinkelio stotis. Artimiausia stotis buvo Varėna, bet ir ji 7 mylios atstu nuo Alytaus. Žiema tais metais buvo gili. Kelias be galo duobėtas, tik vienu arkliu, kaip paprastai Vilnijos krašte, išvažinėtas, tai pora arklių važiuoti stačiai neįmanoma. O mes, turėdami gana daug bagažo, pora buvome išvažiavę. Tuos arklius bandėme kinkyti ir šiaip, ir taip. Vis tiek pavažiuoti negalima. Iš Alytaus išvažiavę beaštant, vos vėlyvą vakarą tepasiekėme Varėną. Traukinys, kurį maniau pagausiąs, jau prieš kokias dvi valandas buvo nuėjęs. Teko laukti rytinio traukinio ir nakvoti stotyje, nes Varėnos stotis tuomet stovėjo tyram lauke.

Buvau neblogai susitvarkęs pirmos klasės kambarėlyje. Bet man atsigulus, pradėjo belsti į duris karininkas, kuris, kaip kad aš, buvo pasivėlinęs į traukinį. Karininko būta su žmona ir mažu vaiku. Kanapą, ant kurios buvau atsigulęs, reikėjo užleisti damai. Mudu su karininku

susirietėm ant kėdžių. Tokioj kompanijoj dar niekad nebuvau nakvojęs. Miegas, žinoma, buvo prastas, nes, viena, guolis nepatogus, antra, per visą naktį vaikutis knerkė ir ponia vis jį malšino.

Tuo tarpu mano mintys lakstė tai po Alytų, tai po Sniadovą. Gaila man buvo Alytaus dzūkų ir tų malonių santykių, kurie buvo susiklostę. Žinojau, ką palikau, nežinojau, ką rasiu. Sniadovą vaizdavausi kaip tikro ištrėmimo vietą. Tik dabar supratau, kokia brangi Tėvynė, kai reikia ją palikti.

Po ilgos nemiegotos nakties pagalios ėmė aušti. Netrukus atėjo ir taip laukiamas traukinys. Lipau į jį drebančia širdimi, nes tokios ilgos kelionės traukiniu dar nebuvau bandęs. Svarbiausia, kad leidausi į visai man nežinomą šalį ir pirmukart, nes, kad ir buvau jau 24 metų vyras, niekur už Lietuvos ribų nebuvau buvęs.

Kelionė įdomi nebuvo. Vis tie patys baltu sniegu apkloti laukai, kai kur miškeliai, kai kur ilgi kaimai su menkomis trobelėmis, visur lygumos. Tiesa, švystelėjo pro vagono langus aukšti Nemuno krantai, ant kurių išsidriekęs Gardino miestas. Gardinas, kaip vėliau pažinau, labai gražus savo padėtim. Bet šiuo žygiu ypatingo nepadarė man įspūdžio. Nemunas užšalęs ir užsnigtas, todėl jo ir nematyt. Nuo geležinkelio tilto, kada keleivio akims atsiskleidžia Gardinas, jis neįdomus. Vienoje ir kitoje Nemuno pusėje matyt bažnyčių bokštai. Bet jie taip toli, kad jų gražumo neįstebėsi. Čia pat nuo tilto keleivio akis mato daug nedidelių namų, be tvarkos pabirusių Nemuno krantuose. Namai vis menki, apgriuvę, aplūžę.

Toliau teko pravažiuoti gana didelis miestas Bialystokas (Balstogė). Bet ir jo iš vagono nepamatysi. Pasirodė tik keli aukšti labrikų kaminai. Mat Bialystokas pramonės miestas.

Lig šiol kai kur laukai bent kiek banguoti, o nuo Bialystoko jie pavirsta lyguma, kad daro įspūdį, jog važiuojame kokiais dideliais kloniais. Nuo Bialystoko vieną stotį lenkus, tenka pervažiuoti per Narevo upę. Tai ne mūsų Nemunas ir ne Šešupė su jų aukštais krantais. Narevas keliais vingiais teka per didelį pelkyną. Žolė vasarą čia ir pjaunama. Bet išvežti jos negalima. Todėl šienas čia pat kraunamas į aukštus kūgius, kurie esti išvežami tik žiemą, kai pelkės užšąla. Šiuo žygiu dar daug kūgių riogsojo vietoje. Jie darė įspūdį – lyg kad kas didelį plotą cukraus galvų būtų sustatęs.

Diena buvo ūkanota. Saulės nematyt. Jau bemaž temstant privažiavome paskutinę mano kelionės stotį Čyžovą. Tai paprastas miestelis, bemaž išimtinai žydų apgyventas. Tokių miestelių pilna Lietuva. Čy-

žovas man buvo įdomus tuo, kad apie jį buvo net šeši vėjo malūnai. Tiek vėjinių malūnų vienoj vietoj aš dar niekur nebuvau matęs.

Išlipęs stotyje, tuoj ėmiau ieškoti arklių į Sniadovą. Rogių į stotį iš miestelio suvažiavę buvo nemaža: kas prekių, kas keleivių vežti. Daugiausia vienu arkliu, rusišku būdu (su lankais) pakinkyta. Kelių ir čia besama labai duobėtų, nes ir čia sniego labai daug. Pastebėjau naujieną, kad poriniai vežėjai užsitaisę pasostes ant dvejų rogučių, tai per duobes ne taip tranko. Tokį porinį su dvejomis rogutėmis vežėją aš tuoj pagavau ir suderėjau nuvežti mane į Sniadovą.

Bet į Sniadovą nuo Čyžovo dar geros 6 mylios. O čia jau naktis. Nakčia ir mano vežėjas neapsiėmė keliauti. Užvešiąs jis, girdi, mane į kleboniją, ten aš galėsiąs pernakvoti, o rytoj atvažiuosiąs ir mudu galėsią leistis kelionėn. Taip ir padarėva.

Kunigas Savickas, vietos klebonas, mane, kad ir nepažįstamą, priėmė labai maloniai. Pas jį buvo keli kaimynai kunigai suvažiavę talkon velykinės klausyti. Visi man nepažįstami ir negirdėti, nes Čyžovas buvo Plocko diecezijos.

Prie vakarienės susėdome ne tik mes penki (jei neklystu) kunigai, bet ir dvi klebono seserys, jaunos panelės, inteligentės. Tai man taip pat buvo naujiena, nes Lietuvoj tokių inteligenčių kunigo seserų man nebuvo tekę matyti.

Kad šeimininkai ir buvo malonūs, bet aš prie stalo jaučiausi gana nejaukiai. Viena, buvau pavargęs – nemiegota naktis ir dviejų dienų kelionė. Antra, atsidūriau visai naujoj draugijoj. Pokalbis prie stalo buvo labai gyvas, bet apie man visiškai nežinomus dalykus. Prieš „litvomanus" dar čia nebuvo nusistatyta. Tas klausimas jų dar ir pasiekęs nebuvo. Tai lenkų draugijai aš buvau, tiesa, „litvomanas", bet „brolis".

Kelionėje išvargęs, pirmą naktį lenkų žemėje puikiai miegojau. Rytojaus dieną, Mišias atsilaikęs, papusryčiavęs ir padėkojęs šeimininkams už gražų priėmimą, leidausi Sniadovo link. Pakeliui vis šnekėjau su savo vežėju, norėdamas iš jo pagauti žinių apie kraštą ir jo žmones. Vežėjas kvailas nebuvo: į mano klausimus atsakinėjo tiksliai ir protingai.

Lig pietų pasiekiau Šumovą, bažnytkaimį, nuo kurio Sniadovas buvo jau tik už kokių dviejų mylių. Šumovo klebonas buvo kun. Šednickis, labai protingas ir doras kunigas. Kun. Šednickis mane, kaip būsimą savo kaimyną, priėmė labai nuoširdžiai. Aš naiviai pradėjau jam dėstyti, dejuoti važiuojąs į Sniadovą su dideliu nepasitikėjimu, nes

daug esmi girdėjęs neigiamų dalykų apie tenykščius santykius. Kun. Šednickis ramino mane, kad taip bloga nebūsią. Jei tik aš būsiąs rimtas ir mokėsiąs išlaikyti taktą, tai būsią geri santykiai ir su klebonu, ir su parapija.

Po pietų jau man tebuvo likę kelionės tik apie 1,5 valandos. Juo arčiau prie Sniadovo, juo labiau domėjausi visu kuo. Pakeliui visur bemaž tokios pat lygumos kaip apie Čyžovą. Kai kur matyt mažų miškelių, šiaip laukai ir laukai, baltu sniegu apkloti. Vietomis tenka važiuoti per kaimus, paprastai abipus kelio nusidriekusius. Ir čia žmonių dar tebegyvenama kaimuose; viensėdžiai nežinomi.

Gyvenamieji namai čia atrodo kur kas gražesni kaip Dzūkuose. Triobesių rentiniai gana aukšti, langai dideli, sienos dažniausiai net iš oro pusės nubaltintos. Gyvenamieji namai dažniausiai vienu galu. Dviem galais reta kur pamatysi. Prie gyvenamųjų namų triobesių paprastai nedaug, ir tie patys ne per didžiausi. Matyt, nestambių ūkininkų čia gyvenama. Važiuodamas per kaimą, šen bei ten susitinki vaikų ar moterų. Jie lyg pas mus Lietuvoje. Tik išgirsti lenkišką mozūrišką tarmę, kurios Lietuvoj man nebuvo tekę girdėti. Kur ne kur susitinki ir kokį važiuotą. Jei vienu arkliu – tai pakinkytas su lanku, jei pora – tai pakinkymas visai panašus į mūsiškį. Tik vyrai apsitaisę ne pilkomis kaip kad Lietuvoj, bet tamsiomis sermėgomis su didelėmis juodo kailio apykaklėmis. Apykaklių neretai matyt ir rudų – meškėnų ar kitokio brangesnio kailio. Tuoj galima pastebėti, kad čia žmonių stengiamasi kiek galima poniškiau apsitaisyti. Žmonės atrodo gyvesni, drąsesni kaip Lietuvoje.

Diena buvo ūkanota, todėl nelabai toli galima įžiūrėti. Sniadovo nebuvo matyti, kol mes prie jo neprivažiavome. Kelionė man jau labai nusibodo. Pagalios štai ir Sniadovas. Mes įvažiuojame į jį iš pietų pusės. Pirmiausia kairėje pasirodo gana didelis dvaras. Jis visai toks, kaip kad mūsiškiai dvarai. Tuoj už dvaro sodo – vandeninis malūnas su tvenkiniu ir tiltu. Už tilto tuoj prasideda Sniadovo miestelis. Pats miestelis visai toks, kokių pilna Lietuva. Ar du namus pralenkę, privažiavome bažnyčią, už jos – ir klebonija, vadinasi, mano kelionės galas.

Sniadove pirmieji įspūdžiai bemaž dar blogesni kaip Alytuj. Ten kad miestelis ir prastas, bet gražios jo apylinkės. Čia ir to nėra. Bažnyčia menka, medinė, iš oro visai nedažyta, daro įspūdį palinkusios, apleistos senelės. Bažnyčią iš užpakalio nuo miestelio skiria gatvė, iš šiaurės šono – klebono sodas. Iš pietų pusės eina kelias nuo dvaro į kle-

boniją. Ties bažnyčios frontonu maža aikštelė žmonėms sustoti. Už jos, lygiai ties bažnyčios durimis – špitolė, kurioje gyvena bažnyčios tarnai, na, ir vikaras. Du špitolninku, vargonininkas ir vikaras – visi turi po lygią špitolės dalį, vadinasi, po vieną kambarį, iš bendros priemenės įeinamą. Mano kambarys buvo lentomis į du pertvertas. Už mano langų per kokius tris sieksnius atstu buvo vieno vargingo kurpiaus grintelė. Trumpai kalbant, mano vikariate sąlygos ne puikiausios.

Susikraustęs į savo butą ir atsiteisęs su vežėju, skubinausi į kleboniją. Į ją reikėjo eiti bent kiek tolyn į šiaurę pro keletą bjaurių špitolės tvartelių. Bet pati klebonija, vienu šonu nukreipta į sodą, kitu į kiemą, atrodė gana gerai, kaip paprasta kaimo klebonija.

Įėjęs radau kleboną su vienu poneliu bešnekantį. Klebonas pasitiko mane šypsodamasis, bet per didelių sentimentų nerodydamas. „Brachu, brachu, dobrze, żeście przyjechali! A to starego szlachta mazurska może zamordować" (Brolau, brolau, gerai, kad atvažiavote! Nes senį mozūrų bajorai gali nukankinti), – tarė klebonas. Toliau supažindino mane su savo svečiu. Esąs tai ponas Viniarskis, vietos teismo sekretorius.

Sekretorius man maža terūpėjo. Visą savo dėmesį nukreipiau į kleboną.

Buvo tai kun. Domininkas Lada, kilęs iš tų pačių Lomžos gubernijos smulkių bajorų, 70 metų senelis, apie 30 metų išklebonavęs Sniadove. Kun. Lada buvo aukšto ūgio vyras, kad ir senas, bet dar tiesus. Žilais, trumpai kirptais plaukais, nedrąsiomis akimis, giliai pasislėpusiomis, pailgo veido. Kad kun. Lada ir buvo gana liesas, bet kojas jau vilko sunkiai. Matyt, 70 metų našta sunkiai jam ant pečių buvo užgulusi. Kalba kun. Lados buvo labai neaiški: kalbėjo greitai, šurmuliuodamas. Kol prie jo kalbos pripratau, kai ko ir nesuprasdavau. Kalbėdamas nuolat kartodavo „brachu, brachu".

Pirmąjį įspūdį naujasis klebonas padarė man ne puikiausią. Turiu prisipažinti, kad tas įspūdis man taip ir liko.

Kun. Domininkas Lada buvo savo kartos kunigo tipas. Apie aukštumas nesvajojo, jų ne tik nepasiekė, bet ir nesiekė. Išsilavinimo buvo mažiau kaip vidutinio. Filosofinių ir apskritai mokslinių problemų nekeldavo. Girdėdamas kitus kunigus apie rimtesnius dalykus kalbant, pats į jų kalbą nesikišdavo, bet paskui man stebėdamasis sakydavo, kad tai išsilavinę žmonės. Lada mėgdavo pasakoti apie praeitį: apie pirmuosius savo klebonavimo metus, ypač apie tuos laikus, kai jis buvo Seinų katedros vikaras.

Kun. Lada didelių ydų išsisaugojo, mokėjo išlaikyti doro kunigo vardą. Galima sakyti, jis doras ir buvo. Vis dėlto kai kurių silpnumų neišvengė.

Pirmiausia kun. Lada buvo labai taupus, gal jau ir per taupus. Kad ir mažiausias dalykas buvo užrakintas. Visada su savim nešiojosi ryšelį raktų ir raktelių. Niekuo nepasitikėdavo. Šeimininkei pats visa ką paduodavo. Miegamajame kambaryje visada – žiemą ir vasarą – laikydavo dvejus langus, be to, langas, kuris vienas tame kambaryje ir tebuvo, buvo geležinėmis grotomis apkaltas. Guldamas to kambario duris visai užsirakindavo ir geležinę štangą ant jų užsidėdavo. Į tą kambarį niekad nieko neįsileisdavo ir paties kambario nevėdindavo, todėl oras ten buvo baisus. Ir man nuolat kartodavo, kad gali vagys užpulti, tai reikia būti atsargiam.

Iš viso kun. Lada buvo bailus. Norėdamas pasakyti bet ką, kas galėtų rusų vyresnybėms nepatikti, instinktyviai apsidairydavo ir sakydavo: „Brachu, brachu, ir sienos turi ausis". Mėgdavo pasakoti, kad ir tas, ir tas įkliuvęs per neatsargumą. Rusų vyresnybių bijodamas, kun. Lada joms pataikaudavo. Kad šiaip išlaidus ir nebuvo, bet ponams viršininkams stiklelio nesigailėdavo. Taigi tie ponai visada iš klebonijos išvažiuodavo girti. Ponai viršininkai kun. Ladą rodydavo kaip pavyzdį kitiems kunigams. Rusų vyresnybės, įvertindamos kun. Ladą, išrūpino jam ordiną. Bet juo apdovanotasis, tiesą pasakius, nelabai girdavosi.

Prie klebonijos žemės, kaip kad visoj Lenkijoj, rusų valdžios buvo palikti tik keli margai: nė paprasto šešmargio viso nebuvo. Bet kun. Lada turėjo nusipirkęs gana didelį ūkį. Tame ūkyje pats šeimininkavo: pats darbininkams darbus skirstydavo, pats juos dirbančius prižiūrėdavo, pats gyvuliams šerti javus išduodavo. Ūkis nuo klebonijos buvo atstu už kokių dviejų kilometrų. Senukui nueiti ten būdavo sunku, todėl važiuotas važiuodavo. Ypač vasarą daugiau būdavo ūkyje kaip klebonijoje. Tačiau dėl ūkio savo pareigų neapleisdavo, reikalui esant, visa ką metęs eidavo, kur žmonių būdavo reikalaujamas.

Vis dėlto reikia pasakyti, kad kun. Lados pastoracija puikiausia nebuvo. Mat klebonas į savo darbą gal per maža sielos įdėdavo. Sniadovo parapijiečiai pamaldumu nepasižymėjo: jie tenkindavosi formaliu kataliko pareigų atlikimu. Išpažinties ir vyrai, ir moterys dažniausiai eidavo tik velykinės. Šiaip metuose, net per atlaidus, maža kas išpažinties teeidavo. Dažnai einančių prie Švč. Sakramento, galima sakyti, visiškai nebuvo. Bet taip buvo visose apylinkės parapijose. Sniadovas čia išimties nesudarė.

Jaunam kunigui turėti geras klebonas yra be galo svarbu: jis jaunam kunigėliui esti mokytojas, patarėjas, gyvenimo pavyzdys. Visa to aš negalėjau turėti kun. Lados asmenyje. Aš jį gerbiau kaip seną kunigą, visame kame stengiausi pavaduoti. Kun. Lada, tiesa, tai įvertino, mane gerbė. Bet man mokytis iš jo nebuvo ko. Nebuvo galima ir jo pavyzdžiu sekti. Todėl atsiradau gana sunkioje padėtyje: gyvenimo kelių reikėjo pačiam apgraibomis ieškoti, abejojimų atsakymo knygų pasiklausti. Visa laimė, kad radau gerą kaimyną, kuris daugeliu atvejų man pavaduodavo kleboną.

Tas kaimynas buvo Ščepankovo klebonas kun. Juozapas Jastžembskis. Ščepankovas nuo Sniadovo tebuvo vos per 8 kilometrus atstu, todėl susisiekti buvo nesunku.

Kun. Jastžembskis tuomet turėjo apie 45 metus, tad buvo vyras pačioj tvirtumoj. Buvo kilęs iš Šventežerio dzūkų šeimos. Iš kur tokia lenkiška pavardė, sunku pasakyti, Jastžembskis gal buvo tiesiog Vanagas? Kun. Jastžembskis savo lietuviškosios kilmės neslėpdavo, susipratęs lietuvis tačiau nebuvo, „litvomanus" kritikuodavo ir peikdavo. Dėl šito mudviem su kun. Jastžembskiu tekdavo ne kartą pasiginčyti. Unija su lenkais, girdi, reikalinga, nes mes vieni ir kiti esame katalikai. Man atkirtus, kad mes, lietuviai, galime būti katalikais ir nebūdami lenkais, kun. Jastžembskis rodydavo nemaža apsišvietusių lietuvių, kurie virto ar stačiatikiais, ar bedieviais. Pagaliau taip manė ne vienas kun. Jastžembskis. Visa anų laikų senesnioji kunigų karta ne kitaip žiūrėjo į lietuvių–lenkų klausimą.

Bet šiaip kunigas Jastžembskis buvo pozityvaus tipo kunigas: doras, kuklus, labai šviesus. Jis turėjo gražią biblioteką ir gražiai skaitydavo. Žinių turėjo daug, skaityti dalykai, matyt, buvo jo gerai pergalvoti ir pasisavinti. Savo asmeniu kun. Jastžembskis darydavo didelę įtaką ne tik liaudžiai, bet ir bajorams inteligentams, kurių toje apylinkėje buvo nemaža. Per dvejas didelių dvarininkų laidotuves kun. Jastžembskis sakė pamokslus. Tais pamokslais stačiai sužavėjo klausytojus. Tuos pamokslus ir aš esmi girdėjęs. Turiu pasakyti, kad su tokiais pamokslais ne gėda būtų pasirodyti ir didelės sostinės sakykloje.

Seminarijoje aš mokiausi neblogai ir mokslą pradėjau mėgti. Bet aukštesnieji mokslai pasiekti man nebuvo lemta. Į akademiją Seinų seminarija siųsdavo kas antri metai po vieną klieriką. Mano kursui šita eilė kaip tik neišėjo. O rasti užsienius – mes taip lengvai nemokėjome kaip kad šiandien. Taigi man norom nenorom reikėjo pasitenkinti se-

minarija. Bet išėjęs į pasaulį tuoj pastebėjau didelių savo išsilavinimo trūkumų ir stengiausi kiek galėdamas juos pašalinti. Taigi kun. Jastžembskis, kuris taip pat jokių aukštesnių mokslų nebuvo ėjęs, buvo man savamokslio kunigo pavyzdys. Su Jastžembskiu, mano nuomone, reta kuris ir diplomuotasai būtų galėjęs susilyginti. Tik gaila, kad toks šviesus žmogus ir visiškai moderniškos dvasios kunigas sėdėjo tokiame užkampyje kaip Ščepankovas. Aš iš kun. Jastžembskio daug kuo esmi pasinaudojęs.

Be Jastžembskio, tos pačios kartos dorų kunigų toje apylinkėje buvo ir daugiau.

Turiu paminėti kun. Senkevičių, Novogrodo (Naugardo) kleboną. Buvo tai ne toks šviesus, kaip kad Jastžembskis, bet labai uolus kunigas. Savo parapijoj pastoracijos darbą tvarkė, kiek anais laikais buvo galima, visiškai moderniškai ir labai didelę įtaką darydavo žmonėms.

Neblogi kunigai buvo ir Jodzevičius, Miastkovo klebonas, bei Lapinskas, Liubotino klebonas. Bet su jais jau rečiau tekdavo susidurti.

Lomžoje, ano krašto sostinėje, buvo tuomet mano draugas kun. Karpavičius ir senesnis už mane kun. Butanavičius. Bet jie, didelio miesto kunigai, gana iš aukšto žiūrėjo į mane, paprastą kaimo vikarą, tai ir aš su jais nemėgdavau draugauti.

Bemaž visa Sniadovo parapija buvo smulkių bajorų (šliachtos) gyvenama. Valstiečių (chlopų) buvo tik du nedideliu kaimeliu. Bajorai nuo valstiečio niekuo nesiskiria: vieni ir kiti kalba ta pačia mozūriška tarme, vieni ir kiti vienodai dėvi ir gyvena, vieni ir kiti lygiai buvo tamsūs, didele dalimi analfabetai. Ir bajorai, ir valstiečiai tebegyveno kaimais ir žemę pasiskirstę rėžiais. Valstiečių kaimuose rėžiai buvo platesni, todėl ir patogesni dirbti. Gal dėl šitos priežasties, gal dėl to, kad valstiečiai kuklesni, darbštesni, jie geriau gyveno kaip bajorai.

Visas bajorų „kilmingumas" reiškėsi tuo, kad jie labai didžiavosi savo kilme, rūpestingai saugojo savo bajoriškus dokumentus (klejnoty) ir kur kas aukštesniais laikė save už valstiečius. Su šiais pastaraisiais bajorai stengdavosi neturėti jokių santykių. Kad bajoras vestų valstietę, ar bajoraitė ištekėtų už valstiečio – tai negirdėtas dalykas. Prastų žmonių vedybose paprastai sprendžiamąją rolę vaidina turtas. Bajorų tačiau santykiuose su valstiečiais turtas nieko nereiškia. Žiūrint į mozūrų šliachtos santykius su valstiečiais, galima suprasti, kokių kastų būta senojoj Lenkijos–Lietuvos Respublikoj.

Bet mozūrų bajorai turi ir gerų savybių. Pirmiausia didelis tų mozūrėlių prisirišimas prie savo žemės, prie savo kalbos, prie viso, kas sava. Nepaprastai didelis yra jų prisirišimas ir prie katalikų religijos. Jų religingumas dažnai esti savotiškas. Sakysime, bajorėlis velykinės eis, neis, bet Didįjį šeštadienį valgiai jau turi būti pašventinti. Nes kaipgi! Juk jis katalikas!

Karštas mozūrų temperamentas ir fanaberija kartais galima panaudoti ir geriems tikslams. Antai mano kalbamu laiku daugelyje vietų buvo pastatytos puikios mūro bažnyčios: Liubotine, Puchaluose, pagaliau ir pačiame Sniadove. Sniadove bažnyčia buvo pastatyta man jau išėjus*. Kiek man pasakota, bažnyčia esanti gotiško stiliaus, gana didelė ir graži. Reikia stebėtis, kaip neturtingi bajorėliai sugebėjo pastatyti tokią bažnyčią! Juo labiau kad Sniadovo parapija nedidelė, turinti ne visai keturis tūkstančius monių.

Dvarininkų Sniadovo parapijoj buvo maža, ir tie patys netikę. Sniadovo dvaro savininkas buvo trisdešimt kelerių metų kavalierius. Ūkininkas iš jo buvo puikus, bet katalikas prastas, baigė savo dienas savižudybe.

Kito didesnio dvaro savininkas taip pat buvo senas kavalierius. Jis buvo tikintis, bažnyčią uoliai lankydavo. Bet jaunystę buvo praleidęs netikusiai, todėl ir tą, galima sakyti, ištiko bankrotas ir ekonomijos, ir doros atžvilgiu. Ir tas baigė savo dienas savižudybe.

Dar buvo vienas mažesnio dvaro savininkas, Sniadovo valsčiaus teisėjas. Tai buvo žmogus prastos dorovės, todėl kunigui ne draugas.

Kitų apylinkės parapijų kunigai palaikydavo santykius su dvarininkais. Sniadove to nebuvo ir negalėjo būti.

Draugautis su smulkiaisiais bajorėliais taip pat nebuvo galima. Mat jie ne Lietuvos ūkininkai, kurie ir draugaudami su kunigu nepamiršta to, kas juos nuo kunigo skiria ir kaip toli galima eiti su juo bendraujant. Mozūrui jei tu, kunige, draugas, tai draugas, vadinasi, su juo lygus. Todėl su bajorėliais kunigui reikia laikytis iš tolo. Kai kurie lietuviai kunigai buvo bandę Mozūruose įdiegti „lietuviškuosius papročius", bet smarkiai nusvilo. Aš tai žinojau, todėl tokių bandymų ir nedariau. Mozūrai gerbia kunigą, kai pats kunigas save gerbia.

Visa Sniadovo kunigų draugija buvo vietos inteligentai, kurių tokiame miestelyje, žinoma, yra nedaug. Artimiausias man draugas

---

* 1937 m. aplankiau Sniadovą ir mačiau tą gražią bažnyčią.

buvo vietos mokytojas, Jonas Černevskis. Buvo tai bemaž mano amžiaus vaikinas, inteligentų tėvų sūnus, gražiai išauklėtas, pusėtinai išsilavinęs ir katalikiškai nusiteikęs. Su juo sueidavau beveik kasdien, drauge eidavova pasivaikščioti.

Vietos vaitas Baltazaras Jastžembskis taip pat buvo inteligentas. Jis buvo kilęs iš tos pačios parapijos smulkiųjų bajorų, bet baigęs gimnaziją. Ūkio neturėjo, tai gyveno tik iš vaitystės. Žinoma, viską tvarkė pats, ne sekretorius. Jastžembskis buvo jau apie 50 metų žmogus, turėjo gana didelę šeimą ir labai vaišią žmoną, todėl Jastžembskių namai dažnai sutelkdavo vietos inteligentus ir mus, kunigus. Jastžembskių namai buvo katalikiški.

Sniadove dar buvo minėtas teismo sekretorius Viniarskis, buvo vaistininkas ir gydytojas, bet jie katalikybės atžvilgiu buvo daugiau liberalai, todėl mūsų, kunigų, santykiai su jais buvo šaltoki.

Darbo Sniadove turėjau daug, nes senukas klebonas, tiesa, labai diplomatiškai, viską krovė ant mano pečių. Juo labiau kad vienais metais ištiko šiltinės, kitais – raupų epidemijos. O mozūruose reikia važinėti ne tik pas ligonius, bet ir pas numirėlius. Mat fanaberistai šlėktos reikalauja, kad kiekvieną jų velionį iš namų išlydėtų ir kieme pasakytų pamokslą. Tų pamokslų man teko prikalbėti labai daug.

Pas velionis ir ligonius dienomis, dažnai ir naktimis važinėti, velykinės bemaž visus vienam išklausyti, vaikai iškatechizuoti, bažnyčioje visa kas atlikti – tai vienam žmogui pasidaro labai daug. Pailsėti nėra laiko. Ne puikiausią sveikatą buvau išsinešęs iš seminarijos. Alytuj bent kiek sustiprėjau. Sniadove vėl pradėjau jaustis negerai: pradėjo smarkiai skaudėti krūtinę, ypač kairįjį šoną, plaučiai buvo nekokie. Specialistas gydytojas įsakė man gerai valgyti, mažiau dirbti ir kvėpuoti grynu oru. To, deja, Sniadove aš negalėjau padaryti.

Labai nudžiugau, kai 1893 metų pavasarį, vadinasi, išbuvęs Sniadove dvejus metus ir tris mėnesius, gavau žinią, kad esmi perkeliamas vikaru į Barbierišk[24], ant Nemuno kranto. Ta žinia buvo man džiaugsminga, nes, pirma, labai man malonu, kad galėsiu grįžti Lietuvon, kurios aš taip išsiilgau, antra, tikėjausi, kad Barbieriškyje turėsiu geresnes sąlygas ir galėsiu savo sveikatą pataisyti. Į naują tad vietą išsirengiau paskubomis.

Išvažiuodamas iš Sniadovo turėjau vieną kuriozą, kuris rodo karštą mozūrų temperamentą ir prieštaringą jų būdą.

Per porą mano darbavimosi Sniadove metų žmonės buvo mane pamilę. Sužinoję, kad esmi iškeliamas, pradėjo eiti pas mane tartis,

kad aš ir toliau pas juos pasilikčiau. Aš į žmonių aimanavimus trumpai atsakydavau: „Bažnyčios vyresnybė mane čia atsiuntė, ji, reikalui esant, ir iškelia. Bažnyčios vyresnybės reikia klausyti".

Mano gerieji parapijiečiai anaiptol nenorėjo pasitenkinti tokiais mano pareiškimais: vis tebeieškojo priemonių mane sulaikyti Sniadove. Sniadoviškiams kažin kas patarė, kad, girdi, kai kunigas jau bus įsisėdęs į vežimą išvažiuoti, tai reikią jis iškelti iš vežimo ir nunešti į bažnyčią. Tuomet jau jokia galybė kunigo neiškelsianti. Sumanyta – padaryta.

Paskutines Mišias atlaikęs Sniadovo bažnyčioje, gėriau arbatą pas kleboną. Čion susirinko manęs išleisti gerieji mano pažįstami: mokytojas, vaitas ir kiti. Kad aš žmonėms apie išvažiavimo dieną ir nebuvau sakęs, vis dėlto jie sužinojo ir gausiai ėmė telktis apie bažnyčią ir mano vikariatą. Atsisveikinęs su klebonu, nuėjau į savo vikariatą paskutinių daiktų pasiimti. Čia pat laukė vežimas, kuriuo man reikėjo važiuoti. Kai į vežimą įlipau, tuoj apspito jį stiprūs vyrai ir ėmė traukti mane. Gerai, kad čia pat buvo vaitas, kurį bajorėliai gerbė ir kurio bijojo. Vaitas vienam kitam riūktelėjo per kuprą, ant visų smarkiai užriko, ir uolūs drąsuoliai pasišalino. Aš paliepiau vežėjui tuoj smarkiau paleisti arklius ir šitaip ištrūkau iš prietaringos operacijos.

Į Barbieriškį atvykau pirmomis birželio mėnesio dienomis, kada pavasario gamta Lietuvoj jau visiškai buvo atsigavusi. Nemuno apylinkės tada buvo labai gražios. Alytus, kuriame buvau gyvenęs, tik per 3 mylias nuo Barbieriškio, tačiau jo nebuvau matęs. Važiavau plentu nuo Prienų. Prie pat Barbieriškio plentas eina aukštu Nemuno krantu, nuo kurio puikiausi reginiai atsiskleidžia keleivio akims. Ant paties kalno graži Švč. Panelės statula, pamaldžios Barbieriškio savininkės Vodzinskienės pastatyta. Švč. Panelė veidu nusikreipusi į miestelio pusę ir rankas išskėtusi, tartum nori paimti į savo globą miestelį ir apylinkę. Kairėje pusėje, čia pat po kalnu, iš pietų šono atvingiuoja sidabrinė Nemuno juosta. Už Nemuno tuoj tankus pušų miškas plačiai skleidžia kvepiantį orą. Dešinėje po kalnelius ir slėnius, kur teka giliai įsigraužęs upelis Ringys, išsimėčiusios žmonių būstinės, puikiai žaliuojančiais medžiais apsikaišiusios. Už jų, dar toliau į vakarus, mėlynuoja miškas. Prieš save keleivis mato pilką juostą, kuri iš kalno leidžiasi žemyn ir baigiasi gražiu Barbieriškio dvaro parku. Abipus tos juostos – gatvės nusidriekusios trobesių eilės. Tai Barbieriškio miestelis. Viduje jo, dešinėje, į dangų šauna du smailūs bažnyčios bokštai. Bažnyčia kad ir medinė, bet palšai nudažyta, iš tolo atrodo, lyg kad būtų mūrinė.

Trumpai kalbant, reginys nepaprastai gražus. Gyvendamas Barbieriškyje, bemaž kasdien išeidavau ant minėto kalno gražiu reginiu pasigėrėti. Barbieriškis ir šiandien, po 35 metų, liko toks pat (rašau 1929 metais).

Klebonas Barbieriškyje tuomet buvo kun. Vincentas Sakevičius. Jį kartą buvau matęs ir gana daug apie jį girdėjęs. Turėjo rimto vyro, šviesaus, gero kunigo vardą. Kun. Sakevičius iš pažiūros tartum buvo rūstus. Su žmonėmis nemėgdavo ilgai kalbėtis: klausimus spręsdavo griežtai ir trumpai. Dėl šitų savybių kun. Sakevičius nebuvo žmonių labai mėgstamas. Sakevičiui, tiesa, taip pat nepatiko status ir neatviras dzūkų būdas. Sakevičius kadaise buvo klebonavęs Kaimelyje. Kaimelio žmonių jis išsiilgdavo ir jų būdą labai girdavo. Zanavykai, girdi, esą švelnūs, nuoširdaus būdo žmonės. Jie kur kas esą šviesesni už dzūkus.

Dzūkai iš tikrųjų neįvertino Sakevičiaus. Jis buvo, tiesa, atviras, tiesiakalbis, bet labai geros širdies žmogus. Šitą jo savybę tuoj pastebėjo inteligentai, su kuriais jam tekdavo susitikti.

Pirmąsias kunigavimo dienas kun. Sakevičius buvo praleidęs Suvalkuose draugaudamas su inteligentais. Šitai buvo padarę įtakos visam Sakevičiaus gyvenimui. Sakevičius buvo pasisavinęs gražesnių elgesio formų, vengdavo labai suartėti su kaimiečiais ir peikdavo kunigus, kurie per daug draugauja su jais, neretai patys sukaimėdami, suprasčiokėdami. O tokių kunigų anais laikais buvo nemaža.

Kun. Sakevičius mėgo daug skaityti, todėl iš tikro buvo šviesus kunigas, bent puse galvos aukštesnis už kitus savo draugus. Inteligentams, kiek jam tekdavo su jais susitikti, darydavo gerą įtaką.

Kun. Sakevičius butų tikęs klebonauti ir didesniame mieste. Bet vyresnybių nebuvo mėgstamas, todėl laikomas mažoj kaimo parapijoj. Sakevičius vyresnybių nemėgo. Ypač jam nepatiko kun. Antanavičius, kuris jau tuomet *de facto* valdė diecezijį. Kun. Sakevičiui nepatiko, kad kun. Antanavičius esą be nuopelnų ir per jaunas priėmė Prienų parapiją, geriausią diecezijoj. Kun. Sakevičius buvo labai vaišus, gal ir per vaišus. Tačiau atsilankiusį Barbieriškio klebonijoj kun. Antanavičių kun. Sakevičius priėmė labai šaltai, aiškiai rodydamas jam panieką, nors kun. Antanavičius tuomet jau ir buvo Seinų kapitulos kanauninkas.

Gyvenimo sąlygos Barbieriškyje man buvo geros: oras puikus, vikariatas neblogas, maistas geras, santykiai su klebonu taip pat geri. Darbo turėjau ne per daugiausia. Klebonas sakydavo: „Man reikia padėjėjo, ne pavaduotojo“. Ir iš tikrųjų buvo taip: klebonas stengda-

vosi dirbti ne mažiau už mane. Sakevičius tuomet turėjo apie 50 metų, bet dar buvo sveikas ir stiprus. Klebono pavyzdys man taip pat buvo geras. Tik kun. Sakevičius gal per daug ir ne visai teisingai kritikuodavo diecezijos valdžią ir buvo per daug vaišus. Svečių pas jį visuomet būdavo daug. Tatai užimdavo mums daug laiko, atsiliepdavo ir mano kišeniui. Nes pagal ano laiko madą kunigai svečiai nepamiršdavo ir vikaro: ir jam reikdavo jie vaišinti.

Į lietuvių–lenkų klausimą kun. Sakevičius turėjo originalų požiūrį. „Litvomanų" jis nepeikdavo, tačiau tvirtindavo, kad mes negalėsią apsieiti be lenkų kalbos, nes lietuvių kalbos inteligentui neužteksią. Kad lietuvių kalba galėtų tokį, kaip kad šiandien, pasiekti išaugimo laipsnį, kun. Sakevičius netikėjo. Dėl to mudviem kai kada tekdavo pasiginčyti.

Barbieriškio parapijos gyventojai yra dzūkų kilmės, tik gal bent kiek sušvelnėję, nes susisiekia su vadinamaisiais kapsais. Barbieriškio klebonas kadaise valdė gana didelį dvarą ir keli parapijos kaimai buvo klebono baudžiauninkai. Tatai padarė neigiamą įtaką Barbieriškio dzūkų būdui: jie kunigu nepasitikėjo, žiūrėjo į jį kaip į poną.

Barbieriškio parapijoj papročiai žymiai skyrėsi kad ir, sakysime, nuo gretimos Prienų parapijos papročių. Barbieriškio parapijiečiai buvo pratę labai menkai mokėti kunigui už patarnavimus: už palaidojimus ir jungtuves, iš bemaž 4000 parapijiečių palaidojimų su Mišiomis ir kunigu tebūdavo apie 20 per metus. Daugiausia žmonės patys laidodavosi savo velionis. Su dideliu riksmu, dažnai pusėtinai įkaušę, atlydėdavo velionį prie bažnyčios; čia kunigas turėdavo jį pašlakstyti švęstu vandeniu. Palydovai pasiimdavo iš bažnyčios būbną (tai yra būtinas dalykas) ir, smarkiai šaukdami bei būbnuodami, patys lydėdavo numirėlį į anapus Peršėkės upės, kur yra Barbieriškio kapinės. Kunigas už pašlakstymą gaudavo 20 kapeikų (apie 1 litą).

Barbieriškio parapija kunigų pajamų atžvilgiu buvo laikoma viena iš prasčiausių visoj diecezijoj. Šiandien, girdžiu, ir Barbieriškio parapijos papročiai esą pasikeitę gerojon pusėn. Bet anais laikais buvo ten prasta.

Barbieriškio dzūkai buvo lygiai tamsūs kaip kad alytiškiai. Tačiau lenkinimo procesas Barbieriškio apylinkėje toli gražu nebuvo taip toli nuėjęs kaip kad apie Alytų. Bažnyčioje jau viską radau (ir jau gana nuo senų laikų) lietuviška. Lenkiškai būdavo skaitoma tik viena Evangelija, žinoma, šalia lietuviškosios. Poterius visi žmonės kalbėjo lietuviškai ir melsdavosi iš lietuviškų knygų, kurių barbieriškiečiams pristatydavo gudrus škaplierininkas Statkevičius, šiandieninių ar tik

ne dviejų karininkų tėvas. Kaime žmonių retas kuris mokėjo lenkiškai. Net pačiame miestelyje tik vos keli namai vartojo lenkų kalbą, ir tie „lenkai", žinoma, daug geriau mokėjo lietuviškai. Turiu pasakyti, kad barbieriškiečių tarmė jau nebuvo tikrai dzūkiška: jie dzūkiškai tardavo tik balsius *o* ir *e, dzi, ei* visiškai nevartodavo.

Barbieriškio miestelyje buvo ir bent kiek inteligentų: teisėjas Bemas, teismo sekretorius Vaiciulevičius ir vaistininkas Šmidtas; jie visi buvo lenkai ir sudarė vietos inteligentijos viršūnę. Buvo tai doros šeimos. Katalikai jie buvo ne puikiausi, bet vis tiek lankydavosi bažnyčioje, todėl mes, kunigai, palaikydavome su jais santykius, kad ir ne tokius glaudžius.

Kitą, žemesnę inteligentų grupę sudarė mokytojas Bertlingas, jo brolis valsčiaus raštininkas, felčerio Tropės ir privataus advokato Blaževičiaus šeimos. Su šita grupe mes vos du kartus per metus (per Naujuosius metus ir per Velykas) tesusitikdavome. Mat ana pirmoji grupė šios antrosios visiškai vengė.

Dvarininkų Barbieriškio parapijoj bemaž nebuvo. Barbieriškio dvaro savininkė buvo ponia Vodzinskienė, kuri gyvendavo Varšuvoj, parvažiuodavo į savo dvarą tik vasarą. Kiti Barbieriškio parapijos dvarai irgi buvo tos pačios ponios Vodzinskienės nuosavybė. Pačiame Barbieriškyje gyveno visų Vodzinskienės dvarų administratorius, kituose būdavo ekonomai.

Administratorius mano laikais buvo Milaševičius, tikras Lietuvos lenko tipas. Prastai jis kalbėjo lenkiškai, bet lietuviškai dar prasčiau. Milaševičius neblogas buvo ūkininkas, bet pusėtinai atšalęs katalikas. Milaševičius turėjo labai dorą žmoną, pamaldžią katalikę. Vaikus ji stengėsi auklėti gražiai. Su Milaševičių šeima klebonija palaikė gana artimus santykius.

Barbieriškyje radau gydytoją Stanislovą Matulaitį, vėliau pagarsėjusį Šventmikio vardu paskvilistą, šiandien žinomą bolševiką. Matulaitį pažinau dar iš gimnazijos laikų, jis buvo už mane ar tik ne dviem klasėm aukščiau. Gimnazijoj pasipažinova tik iš tolo; Barbieriškyje teko mudviem sueiti į artimesnius santykius.

Matulaitis Barbieriškyje buvo ar tik ne pirmutinis gydytojas. Čion jis atvyko tiesiog iš universiteto, todėl, anot tos pasakos, plikas kaip tilvikas. Klebonas naujam daktarui davė savo name butą ir visą išlaikymą. Vėliau Matulaitis pasisamdė sau atskirą butą, bet valgė dar gana ilgai klebonijoj. Aš jau radau Matulaitį susitvarkiusį – turėjo savo virtuvę. Tačiau klebonijoj būdavo bemaž kasdienis svečias. Klebonas

kiek galėdamas girdavo žmonėms daktarą, mat norėjo, kad žmonės paprastų pas jį eiti.

Už šitą gerą kun. Sakevičiaus širdį ponas daktaras savo geradariui atsimokėjo imdamas jį tipu savo paskviliams. Ir kad bent būtų rodęs tikrąjį veidą! Bet Šventmikis iš kun. Sakevičiaus padarė bjaurią karikatūrą. Tatai rodo prastą pono daktaro būdą.

Aš su daktaru draugavau gana daug. Mat abu buvom susipratę lietuviai, abu Kriaučiūno mokiniai. Pasaulėžiūros klausimų nejudindavova. Jau buvo matyti, kad Matulaitis toli gražu ne katalikas, tačiau ir jis drauge su kitais poneliais ateidavo bažnyčion pavėpsoti. Matulaitis visai Barbieriškio draugijai nebuvo simpatiškas: mažakalbis, žiūrėdavo iš paniūrų, matyt, jausdavosi ne savo draugijoj. Man daktaras nusiskųsdavo esąs nepatenkintas Barbieriškiu. Čia, girdi, žmonės tamsūs, su jais nieko gera negalima padaryti. Tai sakydamas Matulaitis, kaip šiandien suprantu, turėjo omenyje socialistinę propagandą. Negaliu tikrai pasakyti, ar jis ją bandė varyti Barbieriškyje. Bet man to darbo padarinių neteko ten pastebėti.

Nežinau, ar visus metus teko man Barbieriškyje gyventi kartu su Matulaičiu. Jis išsikraustė į Pilviškius, kur ėmė smarkiai veikti prieš Katalikų Bažnyčią, rašyti paskvilius prieš kunigus.

Ponia Vodzinskienė turėjo savo įgaliotinį Ignotą Badovskį, kuris drauge su ja gyveno Varšuvoj, bet dažnai lankydavosi Barbieriškyje. Gal ne be pagrindo buvo spėjama, kad Vodzinskienė su Badovskiu buvo susijungusi morganatinės moterystės ryšiais[25]. Badovskis buvo tikintis katalikas. Varšuvoj net buvo Švč. Sakramento adoracijos brolijos senjoras. Atvykęs Barbieriškin, Badovskis tuoj padarydavo vizitą klebonijai ir uoliai lankydavosi bažnyčioje. Ir mano santykiai su Badovskiu tuoj pasidarė geri. Šitie santykiai padėjo man gyvenimą pasukti visai kitomis vėžėmis. Čia matau gailestingą ir rūpestingą Viešpaties Apvaizdos ranką.

Kartą, apsilankęs pas mane, Badovskis staiga pradėjo klausinėti, ar aš esąs patenkintas savo padėtimi? Atsakiau, kad vieta sveika, klebonas geras, ir ko man daugiau reikia? „Bet Tamstos gaila tokiam užkampiui kaip Barbieriškis. Tamsta galėtum naudingai dirbti platesnėje arenoje", – kalbėjo toliau Badovskis. Aš į tai atsakiau, kad jaučiuosi turįs didelių išsilavinimo trūkumų, kad svajoju išvažiuoti užsienin, tik, deja, lėšų man trūksta. Tada Badovskis atvirai pasakė, kokių turįs dėl manęs planų. Man reiktų, girdi, persikelti Varšuvon, jis gerai pažįstąs Varšuvos arkivyskupą ir vyskupą sufraganą, tai man padėsiąs. Iš Var-

šuvos būsią galima ir į užsienį išvažiuoti, nes ten nesunku būsią gauti stipendija. Pagalios pats didelio miesto gyvenimas lavinąs žmogų.

Aš padėkojau p. Badovskiui už gerą jo širdį ir pasakiau, kad jo siūlymas man visai netikėtas ir todėl reikia pagalvoti. Atsakymą žadėjau duoti vėliau.

Šitas naujas projektas uždavė man nemažą galvosūkį.

Ir savo, ir savo draugų iš tikrųjų mačiau ne tik išsilavinimo, bet ir visos kultūros didelių trūkumų. Mes per daug buvome kaimiečiai. Nemaža pastebėjau ne tik kunigų, bet ir visų inteligentų, išėjusių iš mūsų liaudies, kaimiškumo bruožų. Mes esame pasiryžę puoselėti savo kultūrą, tai ir reikia, kad visais atžvilgiais būtume kultūros žmonės. Todėl lietuviui įgyti aukštesnės kultūros be galo svarbus dalykas. Badovskio projektas man gali tai duoti.

Kaip malonus skaitytojas jau žino, man reikėjo pasirūpinti ketvertu savo jaunesniųjų brolių ir seserų. Brolius jau buvau nuvežęs Varšuvon amatų mokytis. Ir juodviejų reikalams vos ištekdavau iš menkų savo pajamų. Pas tėvą ir pamotę dar skurdo dvi jauniausios sesutės, kurioms jau nieko padėti nepajėgiau. Maniau sau: ar šen, ar ten būsiu, vis tiek daugiau pelno turėsiu kaip Barbieriškyje. Greitai išeiti iš Barbieriškio nebuvo vilties. Pagalios ir ką geresnio gausi? Buvau girdėjęs, kad Varšuvoj net vikarų ekonominė padėtis gana gera. Tai buvo antras motyvas, kuris patarė man priimti p. Badovskio siūlymą.

Bet buvo nemaža argumentų ir prieš jį.

Lietuviškasis sąmoningumas pradėjo stiprėti. Naujieji pasaulietiniai inteligentai, išėję, iš liaudies, jau visi atsisakė tarnauti lenkams. Jokie pravardžiavimai „litvomanais" negelbėjo: apsišvietę lietuviai jau lieka lietuviai. Klebonijos dar ilgokai atspariai tebesilaikė prieš lietuvybės bangą, bet ir jos pagalios ėmė jai pasiduoti. Mes, jaunesnieji kunigai, tarp savęs jau pradėjome kalbėtis lietuviškai. Su senais dar vis tekdavo kalbėti lenkiškai. Bet ir jų jau vienas kitas susiprato esąs lietuvis.

Kaip tokiu metu susipratusiam lietuviui savo noru dangintis iš Lietuvos? Kaip aš toj Lenkijoj ištversiu? Sunku man buvo porą metų išgyventi Sniadove, o čia gal reikės atsisveikinti su Lietuva visam amžiui. Šita mintis man buvo labai skaudi. Tą karčią mintį stengiausi saldinti ta pastaba, kad ir diecezijoj būdamas ryt poryt galiu būti iškeltas Lenkijon ir gal visam amžiui, kaip kad ne vienam kunigui lietuviui yra atsitikę. Juk Seinų diecezijos didesnė, dalis buvo lenkiška. Iš Varšuvos vis dėlto kaip nors bus galima sugrįžti, jei ne į savo, tai į kitą Lietuvos diecezijų.

Dar „Aušroje" Šliūpo pradėtoji antireliginė srovė Lietuvoje jau nesiliovė tekėjusi. Ta srovė ėjo trimis vagomis: iš Maskvos, iš Amerikos ir iš Tilžės. Tokių darbininkų, kaip kad Matulaitis-Šventmikis, skaičius vis augo ir augo. Jie drauge su lietuvybe skiepijo mūsų kaimo žmonėms bedievybę ir arogantišką chamizmą, kuris buvo pakrikštytas demokratizmo vardu. Kokie šitokio darbo Lietuvoje bus vaisiai, senesnioji mūsų kunigų karta fr nenumatė, ir nenujautė. Pavojų pradėjome pastebėti tik mes, jaunesnieji.

Ir vėl kilo man klausimas, kaip trauktis iš pozicijos, tokiam pavojui esant? Čia vėl raminau save. Mūsų. laukia didelės kovos. Joms reikia tinkamai pasiruošti. Iš laikraščių matydavau, kad Varšuvoj eina smarki kova dėl religijos, tai ten bus galima pasimokyti, kaip reikia kovoti sėkmingai.

Šitokios abejonės kankino mane gana ilgai. Pasitarti neturėjau su kuo. Mano klebonas, tiesa, buvo protingas ir patyręs. Nedvejojau, kad jis man gero linki. Bet žinojau kun. Sakevičiaus nuomonę man rūpimu klausimu. Kaip tik neseniai į Varšuvą iš mūsų diecezijos buvo išsikėlęs kun. Godlevskis. Kun. Sakevičius smarkiai peikė jo žygį. Taigi man ir nebuvo ko tartis su klebonu. Jis mano motyvų būtų ir nesupratęs, ir neįvertinęs.

Prienuose gyveno mano kurso draugas kun. Eidukevičius. Jam išdrįsau pasisakyti savo sumanymus. Tikėjausi, kad Eidukevičius juos išpeiks, ir dalykas bus baigtas. Aš to bemaž ir norėjau. Bet draugas, visai man netikėtai, pagyrė Badovskio projektą ir paskatino juo pasinaudoti. „Esi, – sako kun. Eidukaitis, – gabus vyras, nieko nenustosi, o pelnyti gali daug".

To paskatinimo padrąsintas, ryžausi padaryti žingsnį. Kūčių dieną (1894 m.) išsiunčiau prašymą Varšuvos arkivyskupui ir drauge pranešimą p. Badovskiui, kad jau esmi padaręs žingsnį pereiti į Varšuvos arkidieceziją ir p. Badovskį prašau paremti mano reikalą. Kalėdų dieną per šv. Mišias savo likimą pavedžiau Išganytojo globai.

Iš gyvenimo Barbieriškyje turiu dar paminėti vieną charakteringą atsitikimą.

Per visą caro Aleksandro III viešpatavimo laiką Katalikų Bažnyčios padėtis Rusijoj kaskart blogėjo. Kun. Sakevičius, žiūrėdamas į tai, sakydavo: „Aš dar numirsiu kataliku būdamas, bet kas su jumis, jaunesniais, bus, sunku pasakyti".

Rusų vyresnybė stengėsi kunigus priversti kalbėti rusiškai. Kunigai po senovei net su rusų valdininkais kalbėdavo vis lenkiškai (val-

dininkas kalba rusiškai, kunigas atsako lenkiškai). Senesnieji kunigai, tiesa, ir nemokėjo rusiškai. Mes, jaunesnieji, kad ir mokėjome, vis dėlto nekalbėdavome rusiškai. Šiandien nedrįsčiau pasakyti, kad tai buvo protinga. Bet tokia buvo mada.

Rusų valdininkai stengėsi rusų kalbą įsprausti ir į bažnyčią. Pavyzdžiui, kai kur kariuomenės naujokai, kad ir bažnyčiose, būdavo saikdinami rusiškai. Kunigai šitam reikalavimui dažniausiai pasipriešindavo motyvuodami tuo, kad jauni vyrukai lietuviai juk nesupranta rusiškai. Bet kai kur rusų valdininkai rasdavo ir palankių sau kunigų.

Štai miršta caras Aleksandras III. Tuoj skelbiamas jo įpėdinio Nikolajaus II manifestas. Visi apskričių viršininkai greitosiomis išsiuntinėja klebonams rusiškai išspausdintą manifesto tekstą ir įsako iš sakyklų perskaityti jį rusiškai.

Padėtis sunki: nėra kada susieiti ir pasitarti. Skaitysi rusiškai – sulaužysi principą ir papiktinsi žmones. Neskaitysi – gali kliūti iš rusų vyresnybės. Mudu su klebonu pasitarę nusprendėva skaityti manifestą lietuviškai. Aš pats jį išsiverčiau į lietuvių kalbą ir perskaičiau iš sakyklos.

Paaiškėjo, kad ir daugumas apylinkės kunigų padarė taip, kaip mes. Tik kai kurie bailesnieji paklausė p. viršininko.

Po šito įvykio buvo tardymas. Buvome klausiami, kodėl nepaklausėme vyresnybės, kas vertė manifestą į lietuvių kalbą, pareikalauta pristatyti vertimo tekstas. Pasiunčiau jį drauge su pasiaiškinimu, kodėl manifestą skaičiau lietuviškai. Motyvavau tuo, jog vyresnybei turi rūpėti, kad žmonės suprastų imperatoriaus žodį. Tuo tarpu mūsų parapijoj vos keletas temoka rusiškai. Maniau, kad vis tiek man klius. Bet, Dievui dėkui, nekliuvo. Turbūt dėl to, kad tokių kaltininkų, kaip aš, buvo labai daug.

Po manifesto tuoj buvo žmonių priesaika. Čia p. viršininkas jau nepasitikėjo klebonais. Įsakė tam tikrą dieną sušaukti žmones, atsiuntė tam tyčia valdininką, kuris pats bažnyčioje rusiškai perskaitė priesaikos tekstą. Žmonės, žinoma, nieko nesuprato.

3. LENKIJOJE

Pasiuntęs prašymą Varšuvos arkivyskupui, laukiau iš jo kurijos oficialaus pranešimo, ar būsiu priimtas Varšuvos arkidiecezijon, ar ne. Gavęs atsakymą, maniau pats vykti į Seinus ar raštu prašyti išleisti mane iš diecezijos. Tiesa, p. Badovskis man buvo rašęs, kad mano

prašymas Varšuvoj priimtas palankiai. Bet tai neoficiali žinia. Mano dvejojimai vis dar nesibaigė ir širdyje norėjau, kad mano padaryti žygiai liktų nepriimti.

Apie Užgavėnes išgirdau gandą, kad Varšuvos kurija pati klaususi Seinų kuriją, ar mane išleisianti. Buvęs mano rektorius, dabar Seinų diecezijos administratorius kun. Krajauskis, girdi, labai užsigavęs dėl mano žygio, bet davęs Varšuvos kurijai sutikimą mane išleisti. Nenoris, girdi, savo diecezijoj turėti malkontentą. Man jau, žinoma, nebuvo ko važiuoti į Seinus.

Tie gandai praėjo ir vėl visa kas ramu. Praėjo ilga gavėnia ir po Velykų, vis dar nieko negirdėt. Tikrai, maniau sau, jau viskas nuėjo vėjais. Ir gerai: nereiks man kraustytis iš Lietuvos. Ji dabar man atrodė brangesnė, kai buvo pavojaus su ja skirtis.

Tik štai, balandžio mėnesiui besibaigiant, gaunu iš Varšuvos kurijos kvietimą tuoj atvykti Varšuvon. Ten aš gausiąs paskyrimą naujon vieton. Šita žinia trenkė man lyg perkūnas. Tuoj parodžiau nelemtą popierių savo klebonui. Kun. Sakevičius išpeikė mano žygį, bet jeigu jis jau padarytas, patarė nenusiminti. Vyskupas Ruškevičius esąs kun. Sakevičiaus seminarijos draugas. Kun. Lyškovskis, aukštas Varšuvos kurijos valdininkas, net krikšto sūnus, todėl klebonas abiem parašysiąs laiškus. Ir tikrai žmogus parašė. Parašęs tuos laiškus, man juos perskaitė. Juose aš buvau jau net per daug išgirtas.

Norom nenorom reikėjo ruoštis Varšuvon. Pirma turėjau atlikti kelionę be daiktų, nes nežinojau, kur reiks kraustytis. Nuvažiavęs tuoj gavau nurodymą vykti į Blendovą (netoli Grojevo) vikarauti, o gal ir parapijos administratoriaus pareigų eiti. Ten klebonas esąs ligonis. Nesą žinių, kaip toji liga esanti pažengusi. Nuvažiuosiąs, tai pamatysiąs. Jei matysiąs, kad klebonas jau negalįs savo pareigų atlikti, tai pranešiąs kurijai ir ji atsiųsianti man parapijos administratoriaus įgaliojimus; žinoma, su pareiga senuką karšinti.

Man tokia situacija nepatiko, bet nebuvo kas daryti. Buvo liepiama važiuoti tuoj, nes esąs reikalas. Pasiprašiau bent savaitės reikalams sutvarkyti Barbieriškyje.

Sugrįžau Barbieriškin kuo blogiausios nuotaikos. Mano gerasis klebonas įvairiais būdais stengėsi mane raminti. Ir p. Badovskis, kurį Varšuvoj aplankiau, ramino mane, kad tas paskyrimas esąs laikinas. Toliau būsią geriau.

Palikau Barbieriškį gegužės (1895 m.) mėnesio 1 dieną. Tais metais pavasaris buvo gana gražus, šiltas. Pavasario gamta jau buvo

bemaž visiškai atgijusi. Pievos žaliuoja, per rugių laukus jau eina švelnios bangos. Sodų medžiai, apsikaišę puikiausiais žiedais, plačiai skleidžia malonų kvapą. Soduose ir krūmuose čiulba ulba pavasario giesmininkai. Artojai baigia dirbti pavasario darbus. Ties artojų galvomis čirena vyturėliai, savo giesmėmis linksmindami žmogelį, kuris, kupinas vilties, beria į žemę javo grūdą. Visur gyva, džiaugsmas, viltis.

Čia taip gražu, taip malonu, taip viskas sava. Tartum priglausčiau prie savo širdies kiekvieną žmogelį, kuris dirba taip brangią žemę; išbučiuočiau visus paukštelius, kurie skrajoja mėlynose padangėse. Bet aš visa tai palieku, ir palieku per savo kaltę...

Ir ką aš ten rasiu? Svetimą kraštą ir svetimus žmones. Buvau, tiesa, Lenkijoj, bet savo diecezijoj. Ten nemaža sutikdavau draugų lietuvių. Gyvenau viltimi, kad ryt poryt galėsiu sugrįžti į gimtąjį kraštą. O dabar?.. Dabar bus visa kas svetima ir nebebus vilties...

Tokios mintys kankino mane per visą kelionę. Nuvykus vieton, pradėjus dirbti, pesimistiškoji nuotaika, žinoma, turėjo pasikeisti. Bet Lietuvos ilgesys jau nė valandėlės nepaliko manęs. Atitrūkdamas nuo savo pareigų, bent kartą per metus, kai kada ir kelis kartus skubindavausi Lietuvon pasidžiaugti savo žmonėmis, pasigėrėti gražia jos gamta, pakvėpuoti gimtuoju oru.

Blendove kleboną radau iš tikrųjų netinkantį klebono pareigoms. Stengiausi taip elgtis, kad parapijos reikalai dėl klebono ligos niekuo nenukentėtų, bet pats nesiskubinau iš jo tos garbės veržti: 1) ne tai man rūpėjo; 2) klebonui reikia juk įsikurti, o aš neturiu atliekamo nė vieno rublio. Taigi laukiau kantriai, ką toliau Dievas duos.

Šitą mano kantrumą turbūt įvertino ir mano vyresnybė, nes po kelių mėnesių pasiuntė mane į didelį miestą, į Lodzę*, eiti vikaro pareigų.

Toliau jau nevarginsiu malonaus skaitytojo gyvenimo Lenkijoj smulkmenomis, nes tat ir neįdomu. Lodzėje man teko vos vieneri metai išbūti. Likau perkeltas Varšuvon. Čia pusketvirtų metų buvau vikaru Šv. Aleksandro bažnyčioje. Vikaraudamas kartu mokiau religijos dviejose mergaičių privatinėse gimnazijose: ponios Paraminskienės ir ponios Stšeminskienės. Toliau vienerius metus buvau didelės privatinės realinės pono Gorskio vyrų gimnazijos kapelionu. Pagalios buvau

---

* Kartu ėjau kapeliono pareigas Šv. Pranciškaus Saleziečio senelių prieglaudoje. Tais metais ten ir gyvenau.

paskirtas didžiulės realinės valdiškosios vyrų gimnazijos kapelionu. Čia išgyvenau 1905 metų revoliuciją. Tų pačių metų rugpjūčio mėnesį amžinai palikau Varšuvą ir sugrįžau į savo Seinų diecezijų.

Ir ką aš radau Lenkijoje?

Pradėsiu nuo visuomenės. Klystų, jei kas įsivaizduotų lenkų visuomenę panašią į mūsiškę. Mes, tiesa, turime įvairių savo visuomenės sluoksnių: įvairių profesijų inteligentų, ūkininkų, miestelėnų, darbininkų. Bet tie mūsų sluoksniai taip susipynę, kad nežinai, kur baigiasi vienas ir kur prasideda kitas. Čia – valstybės prezidentas, o jo brolis – paprastas darbininkas. Čia sūnus – aukštas valdininkas, o jo tėvas – mažažemis ūkininkas. Vienas brolis – ūkininkas, kitas – kunigas, trečias – miesto amatininkas. Šitokia visuomenės sudėtis begu galima bet kur užeiti pasaulyje. Pas mus visa visuomenė gyvena tais pačiais vargais ir tais pačiais žingsniais. Tik vienas lenkuojančių dvarininkų luomas tai visuomenei yra svetimas ir jinai yra jam svetima.

Visai kas kita Lenkijoje: ten visuomenė griežtai pasiskirsčiusi luomais taip, kad vienas luomas su kitu bemaž nieko neturi bendro. Tai greičiau kastos, ne luomai.

Pirmiausia – aukštoji aristokratija. Tam luomui priklauso visi diplomuotieji kunigaikščiai, grafai ir labai stambūs bajorai žemvaldžiai, kurie nuo nepamenamų laikų yra pasipuošę bajorų herbais ir taip pat nuo nepamenamų laikų valdo didžiulius savo dvarus. Tai yra tikriausioji kasta, budriai sauganti, kad į jos tarpą neįsiskverbtų koks parvenijus[26]. Tik milijonieriui žydeliui kartais pavyksta savo duktė išleisti už kokio grafo, kai dėl per didelių prabangų pusėtinai nublanksta jo herbo spalvos. Kasta gana šnairai žiūri į šitokius įvykius, bet „nusidėjėliui" pagalios atleidžia, nes juk reikia gelbėti pavojuje atsidūrusi pozicija.

Aristokratai yra didesni kosmopolitai negu lenkai. Jie nuo mažų dienų esti bonų išmokomi kalbėti įvairiomis kalbomis. Kitų kalbų aristokratas mokės nemokės, bet prancūziškai turi mokėti. Ir prancūziškai aristokratai kalba daug geriau kaip lenkiškai. Tarp savęs jie daugiausia ir vartoja prancūzų kalbą.

Aristokratams kraštas tiek yra brangus, kiek teikia pajamų. Šiaip jie didesnę metų dalį išgyvena Riveroje ir įvairiuose Badenuose. Parvykę Lenkijon, dažniausiai būva Varšuvoje, kurioje paprastai turi savo rūmus.

Tarp aristokratų retai pamatysi proto žmogų, jie labai dažnai mažapročiai. Tačiau lenkų visuomenė instinktyviai žemai lenkia gal-

vas prieš ryškias herbų spalvas. Kiekviena visuomenės įstaiga savo priešakyje stengiasi turėti jei ne kunigaikštį, tai bent grafą. Bažnyčiai aristokratai paprastai yra lojalūs. Jų tradicijos reikalauja su Bažnyčia turėti gerus santykius. Tarp aristokratų neretai pasitaiko ir labai uolių katalikų, kurie paprastai pasižymi labdarybėje.

Apskritai aristokratai jau nedaro jokios įtakos lenkų visuomenės gyvenimui. Yra tai gyva senovės liekana, tinkanti tik muziejui. Aristokratų luomas gana sparčiai tirpsta drauge su jo turtais.

Žemiau kunigaikščių ir grafų esanti stambioji bajorija šiandien, galima sakyti, atskiro luomo jau nebesudaro. Ir jos ekonominis pagrindas – dvarai – gana sparčiai slysta jai iš po kojų. Pagalios, kylant pramonei, dvarai jau liovėsi buvę didžiausių krašto turtų šaltiniai. Stambiųjų bajorų luomas šiandien jau paskendęs stambiosios buržuazijos sluoksnyje.

Stambiosios buržuazijos sluoksnis yra labai įvairios sudėties. Tai ir stambieji žemvaldžiai, didieji pramonininkai ir pirkliai, įvairių inteligentinių profesijų žmonės: inžinieriai, gydytojai, advokatai, literatai, profesoriai, mokytojai ir t. t. Čia herbai taip pat labai pageidaujami, bet jau ne būtini. Jei kam pavyksta protu ar turtu iškilti, tai drąsiai gali švaistytis šitame sluoksnyje. Žinoma, gražiau, kai pavardės paskutinis skiemuo yra *–ski*. Todėl įvairūs Kovalčikai, Kucharčikai, Gruchalos, priartėję prie stambiosios buržuazijos, virsta Kovalskiais, Kuchaževskiais, Gruchalskiais. Mat rodyti savo chlopiška kilmė nepatogu. Jeigu pavardė turi galūnę *–ski*, tai jau niekas neklausia, iš kur jinai yra atsiradusi.

Į šitą lenkų visuomenės sluoksnį kartais įsispraudžia ir vienas kitas žydelis, krikštytas, kartais ir nekrikštytas (pvz., garsusis Aškenazis[27]). Žydelių čion ypač daug pakliuvo per vadinamąją asimiliaciją.

Stambiosios buržuazijos sluoksnis Lenkijoje sudaro, galima sakyti, atskirą luomą, nes jis su kitais luomais, pavyzdžiui su kaimiečiais – chlopais, nieko neturi bendro. Buržuazija – tai tikroji lenkų visuomenė. Jinai yra paveldėjusi tautos tradicijas, ji saugo jos idealus.

Stambiosios buržuazijos luomas myli lenkų kalbą, ja didžiuojasi. Buržuazijos luomas kuria tautos literatūrą ir meną, trumpai kalbant, palaiko ir kelia visą tautos kultūrą. Politikų mintį palaiko ir plėtoja taip pat stambiosios buržuazijos luomas. Teisingai galima pasakyti, kad mąstančioji ir veikiančioji Lenkija ir yra jos stambiosios buržuazijos luomas. Buržuazijos luomo sudėtis įvairi, lygiai taip pat įvairi ir jos pasaulėžiūra. Bet apie tai teks mums kiek vėliau kalbėti.

Žemiau stambiosios buržuazijos yra smulkioji buržuazija. Į ją įeina smulkieji miestų namų savininkai, smulkesnieji pirkliai, žemesnieji pramonės įmonių tarnautojai, žymesnieji amatininkai, net smulkesnieji žemvaldžiai bajorai. Šitas luomas neturi atskiros savo fizionomijos. Jis visa ką skolinasi iš stambiosios buržuazijos. Dėl ekonominės, intelektualinės ir iš viso kultūrinės savo padėties smulkioji buržuazija nėra įleidžiama į stambiosios sritį. Tačiau tarp vienos ir kitos buržuazijos demarkacijos linija nėra per daug aiški.

Dar žemiau yra darbininkų luomas. Pramonei aukštokai pakilus, darbininkų luomas sudaro didelę lenkų tautos dalį. Tasai luomas susikimšęs į miestus ir pramonės centrus.

Lenkų darbininkas – tai anaiptol ne Vakarų Europos darbininkas, kuris kultūros atžvilgiu neretai bemaž prilygsta buržuazijai. Lenkų darbininkas tamsus, dažnai analfabetas, bent kiek mieste apsitrynęs ir įgijęs šiokių tokių pretenzijų. Lenkų pramonė yra jauna, tai lygiai toks pat jaunas ir darbininkų luomas. Šiandieniniai fabrikų darbininkai – tai vis ateiviai iš kaimo, jų skaičius vis auga ir auga.

Pagalios žemiausias lenkų visuomenės luomas – tai kaimiečiai, chlopai. Šiandien ir Lenkijoj daug kalbama apie demokratizmą, apie pareigą rūpintis kaimiečiais, tačiau tos kalbos palieka kalbomis. Iš tikrųjų niekas kaimiečiu nuoširdžiai nesirūpina. Atbulai – visi jį niekina. Kiekvienam buržujui būti kilusiam iš kaimiečių yra didelė gėda. Aš turėjau draugą kunigą, kilusį iš kaimiečių. Jis buvo doras, net uolus kunigas. Pas jį atsilankydavo tėvas ir broliai. Kad mudu ir po vienu stogu gyvenova, prie vieno stalo valgydavova, bet draugas man savo giminių niekad neparodė. Tai yra pavyzdys, kaip aukštesnieji luomai žiūri į kaimietį.

Lenkų kaimiečio gyvenimas skurdus. Žemės kaimiečiai turi ne po daug, ir ta pati ne puikiausia, todėl su šeimomis išmisti jiems gana sunku. Geroji lenkų kaimiečio savybė, kad jis prisirišęs prie savo žemės; traukiasi nuo jos tik tuomet, kai jau neišsitenka. Tiesa, kaimo žmonės emigruoja į miestus, į užsienius ir iš Lenkijos, kaip ir iš Lietuvos. Tačiau ten jis iš tikrųjų kaime neišsitenka. Jei lenkų kaimiečiai turėtų žemės tiek, kiek mūsų, tai ten išeivybės iš kaimo visiškai nebūtų.

Be šito prisirišimo prie savo žemės, lenkas kaimietis turi dar ir kitų gerų savybių: jis yra darbštus, kantrus, taupus. Būdamas tamsus, lenkų kaimietis nesidomi jokiais politiniais ir socialiniais klausimais. Tačiau manau, kad socialistinė agitacija šiandien yra smarkiai užgavusi ir Lenkijos sodžių. Ta akcija jau buvo pradėta ir mano aprašomais

laikais. Spėju, kad šiandien socialistai yra pasiekę savo pageidaujamų rezultatų, nes lenkų sodžius, mano išmanymu, labai patogi dirva Markso „evangelijai"*.

Lenkų kunigų tipas taip pat kitoks, kaip kad pas mus Lietuvoj. Kunigų luomui kandidatų daugiausia duoda smulkioji buržuazija, daug mažiau – stambioji buržuazija, dar mažiau – kaimiečiai ir mažiausiai – aristokratai.

Lenkų kunigai, ypač tie, kuriems tenka dirbti miestuose, paprastai yra pusėtinai prasilavinę, ypač įgiję padorių bendravimo formų. Lenkų kunigas kultūros atžvilgiu visiškai prilygsta stambiajam buržujui. Tiesą pasakius, kunigas yra stambiosios buržuazijos narys. Kunigas gali pasirodyti ir aristokratų salonuose, bet ten jam nejauku. Aristokratai kaip visiems, taip ir kunigui mėgsta rodyti savo viršybę. Aristokratai ir kunigui leidžia suprasti, kad jo lankymasis pas juos yra jų malonės ženklas. Kunigas visai drąsiai ir laisvai galįs švaistytis po stambiosios buržuazijos salonus. Čia jis net pageidaujamas.

Turiu pasakyti, kad lenkų kunigai nevienodi. Įvairios kunigų gyvenimo sąlygos.

Dideliuose miestuose (Varšuva, Lodzė) kunigai aprūpinti labai gerai. Be to, jie yra prie pat kultūros šaltinio. Dvasininkų vyresnybė, atsižvelgdama į sąlygas, miestams skiria kunigus kiek galima protingesnius ir doresnius. Jie, mieste begyvendami, darosi kultūringesni ir toli užpakalyje palieka kaime dirbančius savo kolegas. Kapitulos nario garbė ir kitokie paaukštinimai taip pat visų pirma tenka miesto kunigams. Tuo būdu miesto kunigai sudaro, sakytume, kunigijos aristokratiją, kaimo kunigai – demokratiją. Tai yra sąlygų sukurta būtinybė, bet nesveikas reiškinys, nes aristokratai kunigai su tam tikra panieka žiūri į demokratus, demokratai vėl pavydi aristokratams.

O kokie yra lenkų kunigai bažnytinės dvasios ir uolumo atžvilgiu?

Be abejonės, ir tarp lenkų galima sutikti labai kilnių ir uolių kunigų. Ir jų yra nemaža. Tačiau reikia pasakyti, kad bažnytinio dvasingumo atžvilgiu lenkų kunigai yra žemiau kaip mūsiškiai. Kaltos čia, žinoma, sąlygos.

---

* Užsimezgus santykiams tarp Lietuvos ir Lenkijos, aplankiau Lenkiją. Pastebėjau, kad mano spėliojimai nepasitvirtino. Socializmui lenkai pasirodė atsparesni kaip mes, lietuviai.

Lenkų kandidatai į dvasininkų luomą dažniausiai yra iš smulkiosios buržuazijos luomo, kuris anaiptol neturi to pamaldumo, kaip kad mūsų kaimiečiai, iš kurių išeina mūsų kunigai. Vadinasi, kandidatus į kunigus lenkų seminarijos gauna daug prastesnius kaip mūsiškės. Kad ir geriausią seminarijos auklėjimą labai silpnina atostogų laikas, kai klierikui tenka gyventi smulkiosios ar stambiosios buržuazijos atmosferoje. Jaunas kunigėlis, išėjęs iš seminarijos, visiškai patenka tos atmosferos įtakon. Čia jis išmokstą mandagumo, švelnumo ir kitų paviršutinių dorybių, bet neturi iš kur pasisemti tikrosios Kristaus dvasios.

Liaudžiai lenkų kunigo įtaka žymiai silpnesnė kaip pas mus. Ten kunigas, dažniausiai būdamas ne liaudies sūnus, jos tinkamai ir nesupranta. Ir kunigas, sekdamas buržujų pavyzdžiu, į chlopą žiūri su tam tikra panieka. Be to, kunigas stengiasi atsižvelgti į buržujus, kurių daugiau ar mažiau būna kiekvienoj parapijoj, ir dėl jų apleidžia liaudies reikalus. Sakysime, kaimo kunigas, ruošdamasis sakyti pamokslą, stengiasi įtikti dvarininkams, su kuriais jis draugauja, ir nepaiso, kiek iš jo pamokslo bus naudos kaimiečiams. Taigi kaimiečiai kunigų sakomų pamokslų dažniausiai nesupranta.

Lietuviai kunigai, patekę į lenkų kaimą, paprastai taiko lietuviškuosius pastoracijos metodus ir įgyja didžiausią liaudies pasitikėjimą ir meilę. Pažinojau porą lietuvių kunigų, kuriuos lenkų kaimiečiai stačiai ant rankų nešiojo, šventais laikė.

Pasižiūrėkime, kaip atrodo lenkų visuomenė pasaulėžiūros atžvilgiu.

Per Lenkiją, kaip ir per visą Europą, yra perėjusi reformacijos audra. Iš istorijos žinome, kad ta audra Lenkijoje yra gana smarkiai siautusi, tačiau šiandien telikę ten jos menki pėdsakai. Viena kita bajorų šeima yra priėmusi Kalvino mokslą. Šiaip lenkai oficialiai yra katalikai. Sakau – oficialiai, nes iš tikrųjų toli gražu nėra taip.

Mano aprašomais laikais lenkų visuomenei vadovavo buvę Varšuvos vyriausiosios mokyklos (Szkoły Głównej)[25] mokiniai*. Toje mokykloje buvo labai įsiviešpatavęs pozityvizmas, neseniai prancūzo Augusto Comte paskelbtas. Vyriausioji mokykla davė lenkams nemažai žymių žmonių, bet jie visi buvo pozityvizmo dvasios pagauti. Ta dvasia buvo užsikrėtusi visa lenkų visuomenė. Tiesa, ne visi inteligentai buvo atviri kovotojai su religija ir Bažnyčia.

---

* Taip buvo kurį laiką vadinamas Varšuvos universitetas.

Bet netrūko ir tokių. Tikybos atžvilgiu indiferentais, galima sakyti, buvo virtę visi šviesuoliai. Žmonių gyvenimas juk nestovi vietoje, taigi keitėsi ir lenkų pozityvizmo dvasia. Pozityvizmas evoliucionavo į dešinę ir į kairę ir suformavo keletą pasaulėžiūros srovių. Įvairioms srovėms vadovavo žymūs žmonės, buvę Vyriausiosios mokyklos mokiniai.

Tų buvusių Vyriausiosios mokyklos mokinių toliausiai į dešinę nuėjo kun. Janas Gnatovskis*, Katalikų srovę sukūrė, žinoma, ne Gnatovskis. Tik tai neabejotina, kad Gnatovskis šitą srovę labai sustiprino.

Gnatovskis buvo didelio išsilavinimo ir nemažų gabumų žmogus, geras publicistas. Jis rašinėjo į įvairius katalikiškos krypties laikraščius, pagalios įsisteigė savo laikraštį „Wiara" (Tikėjimas)[29], kurį pats redagavo ir kurio didesniąją dalį pats prirašydavo. Gnatovskio raštai labai teigiamai veikė lenkų inteligentus.

Mano aprašomais laikais katalikybė kaip tik pradėjo atgimti lenkų visuomenėje. Katalikiškosios idėjos šulas buvo, žinoma, ne vienas Gnatovskis. Šioje srityje dirbo nemaža šviesių kunigų literatų ir visuomenės veikėjų. Čia paminėsiu kai kuriuos žymesniuosius vardus.

Kun. Mykolas Novodvorskis, ilgai buvęs „Przegląd Katolicki" redaktoriumi, vėliau – Plocko vyskupu. Jisai stropiai sekė antireliginę spaudą ir savo laikraščio skiltyse smarkiai kritikuodavo jos išsišokimus prieš katalikybę. Kun. Novodvorskio raštai gali būti padorios polemikos pavyzdys.

Kun. Chelmickis suorganizavo periodinį leidinį „Biblioteka Dzieł Chrześcijańskich" (Krikščioniškų veikalų biblioteka)[30]. Kun. Chelmickis kas mėnuo leido po vieną tomą rimtų veikalų. Daugiausia tai buvo vertimai iš svetinių kalbų. Kun. Chelmickis pateikdavo lenkams visa tai, kas svarbesnio išeidavo iš spaudos svetimomis kalbomis.

Žymią vietą lenkų katalikiškoj literatūroj užima ir vyskupo Niedzialkovskio raštai.

Be šitų kunigų, Lenkijoje dirbo nemaža kunigų literatų ir visuomenės veikėjų. Šalia ilgai buvusio vienintelio katalikiško savaitraščio „Przegląd Katolicki", stojo į darbą kiti katalikiški savaitiniai laikraščiai.

Iš pasaulietinių katalikų rašytojų minėtinas Teodoras Jeskė-Choinskis. Jis taip pat buvęs Vyriausiosios mokyklos mokinys ir pa-

---

* Gnatovskio istorija man nėra žinoma. Galimas dalykas, kad jis ir Vyriausiojoje mokykloje nusisaugojo pozityvizmo įtakos.

sekė savo kolegos Gnatovskio pėdomis. Jeskė-Choinskis buvo labai gabus rašytojas, kritikas.

Janas Jelenskis įsteigė savo savaitinį laikraštį „Rola" (Dirva)[31], kuris laikėsi katalikiškos antisemitiškos krypties. Jelenskis, buvęs geležinkelio tarnautojas, aukštųjų mokslų nebuvo baigęs. Tačiau turėjo įgimtų gabumų, tad savo laikraštį tvarkė sumaniai ir darė didelę įtaką katalikybės naudai.

Jelenskio sūnus Steponas su keliais draugais studentais pradėjo katalikišką veiklą tarp studentų.

Trumpai kalbant, katalikiškasis atgimimas lenkų visuomenėje reiškėsi kaskart stipriau. Tačiau vis dar buvo toks silpnas, kad katalikai nepajėgė išlaikyti savo dienraščio. Mano laikais buvo daromi keli bandymai, bet nepavyko: katalikiškas dienraštis nepajėgė surinkti reikiamo prenumeratorių skaičiaus.

Toliau eina tautininkai. Tai stipriausioji lenkų visuomenės srovė. Jai buvo pasidavęs bemaž visas stambiosios, iš dalies ir smulkiosios buržuazijos luomas. Šios srovės narių sudėtis buvo įvairi, įvairi buvo ir pasaulėžiūra. Tarp tautininkų buvo galima rasti ir neblogų katalikų. Bet dauguma tautininkų buvo liberalai, tikybos atžvilgiu indiferentai. Tikybą tačiau jie respektavo, nes tai esąs tautos paveldėjimas – tai viena; antra – tikyba esanti naudinga liaudies instinktams suvaržyti. Tautininkų nemaža buvo ir kunigų. Žymiausias jų buvo Gralevskis, labai populiarus pamokslininkas, daugeliu atžvilgių labai panašus į mūsų kun. Tumą.

Tikrasis tautininkų vadas buvo Henrikas Senkevičius, garsus ir talentingas rašytojas. Jis savo raštais į padanges iškėlė lenkų tautiškumo idealus. Senkevičius savo Trilogija[32] taip idealizavo tamsoką lenkų istorinę praeitį, kad ją ėmė gerbti net jaunimas, kurį socialistai tuomet viliojo visai kitokiais idealais. Senkevičiaus galinga plunksna daugelį jaunuolių atitraukė nuo socializmo, uždegė jų širdyse tautinių idealų meilę. Senkevičiaus raštuose labai švelniai iškeliamas ir Lenkijos–Lietuvos unijos idealas. Jei mūsų bajorų vaikai, palikę savo tėvynę, šiandien tarnauja lenkų legionuose, tai čia taip pat nemažas Senkevičiaus nuopelnas.

Tautine dvasia rašė ne tik vienas Senkevičius. Šalia jo dirbo ir ne tokių talentingų rašytojų ir poetų. Bemaž visa periodinė spauda buvo tautininkų dvasios. Leidėjai būdavo dažniausiai žydeliai, nes tautiškieji leidiniai apsimokėjo, tai viena. Antra, žydus buvo pagavusi vadinamosios asimiliacijos mada, todėl ir tarp žydų buvo nemaža lenkų, kaip tuomet būdavo sakoma: „Mozės tikybos lenkų".

Toliau į kairę eina vadinamieji pažangininkai (postępowscy). Jų vadas buvo Aleksandras Sventochovskis, lygiai kaip Gnatovskis ir Senkevičius, buvusios Vyriausiosios mokyklos mokinys. Sventochovskis ne tik neišsižadėjo jaunystėje įgyto pozityvizmo, bet juo dar labiau sustiprino savo racionalistinę pasaulėžiūrą ir virto atkakliu materializmo skelbėju, fanatiškai neapkenčiančiu visa to, kas katalikiška. Sventochovskis gana ilgai leido savo savaitraštį „Prawda" (Tiesa)[33]. Pasivadinęs mokslo laikraščiu, iš tikrųjų buvo katalikybės niekinimo ir iš jos šaipymosi organas. Sventochovskį* būtų galima lyginti su mūsiškiu Jonu Šliūpu.

Kiek Sventochovskis turėjo sekėjų, sunku pasakyti, bet jų, žinoma, buvo. Postempovcų eiles labai stiprino lenkuojantieji žydai. Todėl Sventochovskis ir buvo žydų gynėjas prieš „Rola" puolimus.

Ilgainiui šalia Sventochovskio stojo Andriejus Nemojevskis. Jis taip pat leido savaitraštį, vardu „Myśl Niepodległa" (Laisvoji mintis)[34]. Šito laikraščio kryptis buvo dar semitiškesnė. Vėliau ir pats Nemojevskis pavirto antisemitu. Pagaliau tokia pasidarė ir visa lenkų visuomenė.

Postempovcų ideologija per daug didelio pasisekimo lenkų visuomenėje neturėjo, nes nors jos dauguma katalikybės tinkamai neįvertino, tačiau kovoti su ja didelio noro neturėjo. Ir pažangininkai, kaip kad katalikai, savo dienraščio neturėjo.

Pagalios eina socialistai[35]. Jų oficialiai rusų režimo sąlygomis, žinoma, būti negalėjo. Socialistai veikė po pažangininkų sparnu. Tačiau socialistinė mintis jau gana uoliai buvo propaguojama. Socializmo korifėjai buvo ypač jauni mokytojai. Valdžios mokyklose lenkų mokytojų jau bemaž nebuvo. Jauni vyrukai, norį atsidėti pedagogikos darbui, gaudavo vietos privatinėse mokyklose, kurių Varšuvoj buvo daugiau kaip valdžios „mokyklų. Šitie pedagogai dažniausiai būdavo užsikrėtę socializmo dvasia, kurią skiepydavo savo mokiniams. Vien pamokomis nebūdavo pasitenkinama. Jaunieji pedagogai organizuodavo lavinimosi kuopeles (kółka samokształcenia) ir per jas skiepydavo jaunimui antireligines bei socialistines idėjas. Rusų valdžia tai žinojo, bet į šitą naująjų apaštalų darbą žiūrėjo pro pirštus. Mat tai socializmas sklaido teisinę lenkų dvasią. Jei nukenčia katalikybės idėja, tai rusams taip pat ne pro šalį.

Į šitą radikalų bei socialistų darbą mes, gimnazijų kapelionai, pradėjome reaguoti. Ir mes ėmėme kurti lavinimosi kuopeles; jas tvarkyti

* Turiu žinių, kad Sventochovskis atsivertė, mirė katalikiškai.

pavedėme studentams, iš jų daugiau pradėjo atsirasti susipratusių katalikų. Be abejonės, tai buvo naudingas darbas, bet nežinia, kaip ilgai būtų buvę galima jis dirbti. Rusų valdžia tą mūsų darbą jau buvo pastebėjusi ir jau buvo betaisanti jam kilpas. Tik užėjusi 1905 metų revoliucija nutraukė tuos rusų valdžios sumanymus.

Jaunieji radikalai socialistai nepasitenkino vien jaunimu. Jiems rūpėjo skleisti savo idėjas visai lenkų visuomenei. Tuo tikslu jie organizuodavo viešąsias paskaitas, per kurias stengėsi skiepyti antireligines bei socialistines idėjas.

Į tas paskaitas ateidavo kartais ir neblogų katalikų. Pasitaikydavo, kad katalikė, kuri nepraleisdavo jokių pamokslų ir rekolekcijų, per paskaitą plodavo jaunam prelegentui radikalui socialistui. Iš viso katalikai labai silpnai reaguodavo į šitokį katalikybės priešininkų darbą. Net katalikų spaudoje nebūdavo rimtos radikalų socialistų paskaitų kritikos.

Tarp darbininkų socialistai veikė praktiškai. Čia smarkiai buvo varoma agitacija socializmo naudai.

Šitoje srityje gana daug ir sėkmingai veikė ir katalikai. Kun. Marcelis Godlevskis (iš Seinų diecezijos) pradėjo organizuoti darbininkus Kristaus mokslo pagrindais. Prie Godlevskio prisidėjo ir kiti kunigai. Jiems nemaža padėjo ir mūsiškis ark. Matulevičius. Netrukus katalikams pavyko suorganizuoti dešimtis tūkstančių darbininkų Varšuvoj, Lodzėj ir kituose pramonės centruose.

Lenkų liaudis, galima sakyti, dar perdėm buvo katalikiška. Tasai katalikiškumas buvo negilus, neįsąmonintas. Triukšmingos procesijos, gausios maldininkų kelionės į Čenstochovą[36] – visa tai buvo dalykai, kur kartais liaudis mėgdavo reikšti savo katalikiškumą. Bet Bažnyčios mokslo supratimo, jo pagrindais sutvarkyto gyvenimo, išmintingo, nuoširdaus lenkų liaudies pamaldumo nebuvo. Jai katalikybė buvo greičiau mados nei sielos reikalas.

Ne tik, kaip esmi minėjęs, Seinų diecezijos mozūrai, bet ir visos Lenkijos kaimiečiai daugiausia buvo analfabetai. Lenkų liaudies yra keliolika milijonų. Tai didelei masei ilgą laiką užteko vienintelio savaitraščio „Gazeta Świąteczna" (Šventadienio laikraštis)[37], kurį leido Prušynskis, Promyko pseudonimu pasivadinęs. Bet ir šį laikraštį daugiausia skaitė dvarų ekonomai, vargonininkai, miestų ir miestelių amatininkai, vadinasi, ne tikrieji kaimiečiai.

„Gazeta Świąteczna" sumaniai buvo redaguojama tautiška katalikiška dvasia. Kunigai ją palaikydavo ir remdavo.

Mano laikais „Gazeta Świąteczna" sulaukė konkurento – laikraščio „Zorza" (Aušra)[38]. Ją leido ir redagavo Milguj-Malinovskis. Iš pradžių „Zorza" kryptis buvo panaši į laikraščio „Świąteczna". Kai p. Malinovskiui pavyko susirinkti užtenkamas rėmėjų skaičius, tai „Zorza" staiga pasuko į kairę ir ėmė skleisti antireligines bei socialistines idėjas. Toliau „Zorza" ir savo vardą pakeitė, pasivadino „Zaranie" (Rytas). „Zaranie" nemažą turėjo pasisekimą lenkų liaudyje ir rengė pagrindus postempovcams bei socialistams. Ir čia katalikų reakcija reiškėsi silpnokai.

Atvirai veikiančių politikos partijų tuomet, žinoma, ir Lenkijoje būti negalėjo. Tačiau lenkai nė valandėlę nebuvo liovęsi ugdę politinę mintį. Laikraščiuose apie savo politikos reikalus rašyti nebuvo galima, todėl politika turėjo slapstytis po salonus ir po įvairius klubus, tartum visai nekaltais tikslais steigiamus. Pagrindinė lenkų politikos idėja buvo, žinoma, nepriklausomybė. Tačiau kaip ją pasiekti, ieškota įvairių būdų. Buvo steigiamos įvairios politinės partijos. Jų, tiesą sakant, daug nebuvo. Nekalbant apie įvairius politinės minties niuansus, dažnai neaiškiai susikristalizavusius, pagrindinės politinės lenkų partijos buvo šios: realistai (ugodovcai)[39], endekai (tautiniai demokratai), demokratai[40] ir socialistai.

Realistai buvo tos nuomonės, kad to laiko sąlygomis nesą galima svajoti apie nepriklausomybę. Reikia nuoširdžiai susitaikyti su užgrobikais rusais ir visiškai lojaliais keliais ugdyti tautos kultūrą. Laikantis tos krypties, gal būsią galima atgauti jei ne nepriklausomybę, tai bent plačią šalies autonomiją.

Realistų vadas buvo advokatas Spasovičius, kuris bendradarbiavo Petrapilyje leidžiamame dideliame žurnale, vardu „Kraj" (Šalis)[41].

Realistų grupė buvo nedidelė. Realistai buvo nepopuliarūs. Netrūko įtarimų, kad jie veikią už Maskvos pinigus ir Maskvos naudai. Juo labiau kad ir pats Spasovičius, nors save laikė lenku, buvo stačiatikis.

Endekai po 1863 metų katastrofiškojo sukilimo taip pat svajojo, kad Lenkija galėtų greit atsikelti. Ypač kai prancūzai, kuriais seniau pasitikėjo lenkų politikos vadai, sudarė sąjungą su didžiausia lenkų priešininke Rusija. Bet endekai buvo visiškai įsitikinę, kad tokia tauta, kaip lenkai, kuri turi didelę istorinę praeitį ir aukštą savo kultūrą, negali amžiais vergauti. Ypač vergauti daug žemesnės kultūros tautai. Iš kur ateis išganymas, sunku pasakyti. Bet jis turi ateiti. Kol neišmuš ta palaimintoji valanda, dabartinis lenkų uždavinys – gaivinti tautos dvasią, ugdyti

savo kultūrą, palaikyti nepriklausomybės idėją, žadinti jos troškimą. Su grobikais rusais nereikia nieko bendra turėti: gintis nuo jų įtakos, stumti juos iš gyvenimo. Štai, trumpai suglaudus, endekų ideologija.

Lenkija, žinoma, turi atgimti senose savo ribose, kaip buvo 1772 metais. Todėl turi būti tas pats tautinės kultūros darbas ne tik rusų, bet ir kitų okupantų kraštuose. Kadangi naujoji Lenkija turės remtis ne dinastijos, tik tautos vienumu, todėl lenkų tautinis darbas privalo būti stropiai varomas vadinamuosiuose kresuose (pakraščiuose), kur gyvena nelenkiškai kalbanti liaudis. Nesunku tai būsią pasiekti, nes inteligentai ir ten esą lenkai.

Šita lenkų politikos srovė buvo galingiausia. Jai priklausė visi tautininkai su savo vadais ir rašytojais, taip pat dauguma katalikų ir kunigų.

Bent kiek skyrėsi nuo endekų demokratai. Sulig endekų koncepcija, būsimoji lenkų valstybė turinti remtis tautiškumu. Socialiniais bei pasaulėžiūros klausimais endekai nesirūpino. Demokratai vaizdavosi valstybę, kurioj formos negali būti tokios, kokios yra buvusios senojoje Lenkijoj. Naujoji Lenkija turinti būti sutvarkyta demokratiniais pagrindais, kaip ir Prancūzijos respublika. „Mokslu remiama pasaulėžiūra" turinti būti valstybės pamatas.

Kaip matome, endekai yra abejingi katalikybei, o demokratai stačiai jai priešingi.

Politinei demokratų srovei priklausė pažangininkai.

Apie socialistinę lenkų politikos kryptį nėra ką kalbėti. Politiniai socialistų idealai yra visur vienodi. Tačiau turiu pasakyti, kad lenkų socialistai turi daug daugiau patriotizmo kaip mūsiškiai. Lenkų socialistai šituo atžvilgiu greičiau panašūs į Vokietijos, ne į Lietuvos socialistus.

Lietuvių Varšuvoj taip pat buvo, bet kiek – sunku pasakyti. Varšuvos policijos valdininkas Pranciškus Valaitis tvirtino, kad lietuvių Varšuvoje esą apie tris tūkstančius. Jis tai nustatęs iš oficialių dokumentų.

Kunigai lietuviai Varšuvoje mes buvome trys: kun. Antanas Marma, Dominikonų bažnyčios rektorius, kun. Domininkas Budzeika, Švč. Panelės par. (prie Lesno gatvės) vikaras, ir aš.

Tiesa, lietuvis buvo ir vyskupas Ruškevičius. Bet jis jau nieko lietuviško neturėjo. Sakydavosi, kad net kalbėti lietuviškai pamiršęs.

Antanas Marma daugiau turėjo lietuviškumo. „Litvomanus" jis peikdavo, bet mylėjo mūsų liaudį, gėrėjosi jos papročiais, domėjosi jos

likimu. Kun. Marma savo atostogas visada praleisdavo Lietuvoje. Vis svajodavo persikelti Lietuvon amžiaus pabaigti. Tačiau iškilo karas ir jo metu kun. Marma pasimirė Varšuvoj.

Mudu du su kun. Budzeika aktingai dalyvavome Varšuvos lietuvių gyvenime.

Žymesnieji inteligentai lietuviai Varšuvoj buvo: 1) Juozas Radžiukynas, gimnazijos mokytojas. Buvo tai karštas lietuvis patriotas. Žmoną turėjo, tiesa, lenkę, bet išmintingą moteriškę, palankią lietuviams. 2) Stasys Riauba, aukštas banko valdininkas. Jis buvo taip pat susipratęs lietuvis, Lietuvos mylėtojas. Žmoną, deja, turėjo atkaklią lenkę, kuri nekentė lietuvių judėjimo. Gerai, kad Riaubai buvo bevaikiai, nes dėl vaikų auklėjimo toje šeimoje būtų galėję būti tragiškų nesusipratimų. 3) Dr. Jonas Dielininkaitis. Jis lietuvybės nesigėdijo, bet patriotas buvo menkas. O gaila, nes turėjo žmoną, gerai mokančią lietuviškai (iš Lietuvos dvarininkų), išmintingą ir dorą moteriškę, tad iš jų būtų galėjusi išeiti puiki lietuviška šeima. Dielininkaičiai savo vaikus, deja, auklėjo lenkiškai. 4) Liudvikas Šiukšta, atsargos pulkininkas, Žemaičių (Kražių) bajoras. Šiukštos šeima, tiesa, buvo lenkiška, bet pats Šiukšta buvo didelis Lietuvos mylėtojas. Lietuviškai kalbėjo neblogai, nepeikė „litvomanų", Lietuva domėjosi, apie ją mąstydavo ir kalbėdavo. 5) Dr. Baltramiejus Vabalas; tai buvo visiškai susipratęs lietuvis, vedęs lietuvaitę Skardupių Žilinskaitę iš Keturvalakių par. Bet pats dr. Vabalas buvo visas pasinėręs savo okulistikoj. Iš jo lietuvybė neką naudos turėjo. Net žmona buvo nelaiminga, nes daktaras nė jai nerasdavo laisvo laiko. Dr. Vabalas mirė Didžiojo karo metu.

Be šitų šeimų, Varšuvoje dar buvo nemaža lietuvių liaudies mokytojų ir įvairių mažesnių valdininkų bei tarnautojų įvairiose valdžios ir privatinėse įstaigose. Buvo taip pat lietuvių amatininkų. Bet daugiausia buvo tarnaičių, kurios su ponais buvo atvažiavusios Varšuvon.

Iš amatininkų žymiausieji buvo siuvėjai Pranciškus Stankevičius ir Motiejus Vogenis. Abudu buvo vedę, turėjo po didelį butą, todėl lietuvių kolonija dažniausiai pas juodu ir susirinkdavo. Tie susirinkimai būdavo visai privataus pobūdžio.

Buvome sutarę Varšuvoje įkurti Lietuvių susišelpimo draugiją. Kitokiais tikslais kurti draugija, žinoma, ir svajoti nebuvo galima. Parašėme įstatus, davėme pasirašyti žmonėms, prieš kuriuos Rusijos valdžia tartum nieko negalėjo turėti. Pasirašė: Šiukšta, Riauba, Dielininkaitis ir siuvėjas Stankevičius. Šis pastarasis asmeniškai įteikė

prašymą generalgubernatoriui. Ilgai laukę gavome atsakymą, kad valdžia negalinti lietuvių draugijos patvirtinti.

Tiesa, ta draugija įsikūrė, bet jau man išvažiavus iš Varšuvos, po 1905 metų revoliucijos.

Varšuvoj nemaža buvo ir „litvinų". Jie labai ryškiai skyrėsi nuo tikrųjų lenkų ne tik savo prasta lenkiška kalba, bet ir visu savo charakteriu. Tiesą sakant, jie nelabai ir lipo prie tikrųjų lenkų. „Litvinai", žinoma, jau žinojo, kas yra naujasis lietuvių judėjimas, ir nekentė „litvomanų". Bet šiaip lenkams tikrieji lietuviai buvo visai svetimas dalykas. Daugelis net nežinojo, kad yra tokia atskira lietuvių kalba. Lietuvybės neapykanta tuornet dar nebuvo pasiekusi plačiosios lenkų visuomenės. Išsiaiškinus, kas tai yra lietuvybė ir kas lietuvių judėjimas, su daugeliu lenkų inteligentų dar buvo galima susikalbėti. O „litvinų" šauksmas iš pačios Lietuvos smarkiai paveikdavo lenkų visuomenę.

Nemaža Varšuvoj buvo, žinoma, ir rusų. Juk aukštieji valdininkai visi buvo rusai. Tačiau lenkų visuomenė rusus laikė nuo savęs atokiai, anaiptol neleisdavo jų į savo tarpą. Su rusais lenkai palaikydavo tik oficialius, neišvengiamus santykius. Kalbėti rusiškai lenkas gali su rusu tik tada, kai yra būtinas reikalas. Varšuva gyveno visiškai savo lenkišką gyvenimą, lyg rusų joje ir būti nebūtų buvę. Į pasirodančius gatvėje rusų kareivių ar valdininkų mundurus lenkai žiūrėdavo su tam tikra panieka.

Lenkų izoliuoti rusai Varšuvoj gyveno visai atskirą gyvenimą. Jie sudarė savo atskirą – aukštesniojo ir žemesniojo sluoksnio – draugiją ir tik joje sukinėdavosi. Tiesa, atsirasdavo rusų, kurie bandydavo susiartinti su lenkais. Tokie išmokdavo lenkiškai, noromis lenkiškai kalbėdavo, todėl būdavo priimami lenkų visuomenės. Bet tokie rusai būdavo nepatikimi valdžiai ir jinai juosius iškeldavo gilion Rusijon.

Man kaip tik Varšuvoje teko arčiau susidurti su rusais. Gimnazijoje kapelionaujant, bemaž visi mano kolegos mokytojai buvo rusai. Jei iš jų aš norėčiau spręsti apie rusus iš viso, tai, manau, skriausčiau rusų tautą.

Rusų valdžia, norėdama praskiesti lenkus Varšuvos universitete, jo duris buvo atidariusi vadinamiesiems „popovičiams" (popų vaikams). Baigę šventikų seminariją, būdavo priimami tik į Tomsko, Tartu (Dorpato) ir Varšuvos universitetus. Taigi tų seminaristų Varšuvon prigužėdavo gana daug. Jie, baigę universitetą, dažniausiai filosofijos skyrių, čia pat Lenkijoj ir likdavo mokytojauti. Čia ir vietą jiems būdavo lengviau gauti, ir tarnybos laikas daug trumpesnis kaip Rusijoj. Taigi lenkų gimnazijų mokytojai rusai kaip tik dažniausiai ir būdavo

tie popovičiai. Turiu pasakyti, kad jie prasti būdavo pedagogai; būdami tikri karjeristai, ne puikiausi buvo ir žmonės. Tiesa, ir mano su jais santykiai buvo tik oficialūs.

Ką aš esmi pelnęs iš lenkų?

Išvažiuoti užsienin mokytis man iš Lenkijos nepavyko. Mat Varšuvos arkivyskupas Popielis dėl tam tikrų priežasčių per daugelį metų mokytis užsienin kunigų neišleido. Prašėsi vienas, antras, trečias – nieko nepadarė. Aš, žinodamas tai, nė prašyti nebandžiau. Juo labiau kad vis buvau reikalingas jaunesniems broliams, kurių ateitimi rūpinausi.

Vis dėlto šitas mano *exodus* [lot. – išėjimas] Varšuvon šį tą yra man davęs. Jaunystėje, kada visi įspūdžiai labai stipriai žmogų veikia, galėjau gyventi inteligentų aplinkoje ir iš jos semtis savo dvasiai maisto. Norėdamas tinkamai atlikti savo uždavinius, buvau priverstas daug dirbti, kas neliko man be naudos.

Tačiau turiu prisipažinti, kad mano ryšiai su Lietuva susilpnėjo. Tiesa, aš jos nepalioviau mylėjęs ir lankęs, gaudavau iš Tilžės ir lietuviškų laikraščių. Bet dirbti plunksna Lietuvai – stačiai neturėjau laiko, nes visą jį man atimdavo tiesioginės mano pareigos. Nuo to laiko, kai lietuviai atgavo spaudą, Lenkijoj gyventi buvo visiškai nepakenčiama.

Mano grįžimą Lietuvon paskubino 1905 metų revoliucija. Tuomet lenkų gimnazijose kai kur kilo streikai, kuriais buvo reiškiamas protestas rusų valdžiai. Aš tiems streikams nepritariau, nes laikiau klaida painioti vaikus į politiką. Vis dėlto mano viršininkas – direktorius palaikė mane streikų organizatorium. Kapeliono vietoje jau nebegalėjau pasilikti. Gerai progai pasitaikius, Seinų diecezijos administratorius prel. Antanavičius pats pasiūlė man grįžti savo diecezijon. Aš tuo siūlymu ir pasinaudojau. Galutinai išvažiavau iš Varšuvos 1905 metų rugpjūčio 28 dieną.

TREČIA DALIS

1. IR VĖL LIETUVOJE

Lietuvoje per dešimtį metų, kuriuos man teko gyventi Lenkijoje, daug kas pasikeitė.

Lietuvių sąmoningumas sparčiai nuėjo pirmyn. Baigusių kad ir nedaug mokslo, bent Suvalkijoj, jau nebeliko tokių, kurie save vadintų lenkais: vieni buvo, žinoma, karštesni, kiti – ne taip karšti, bet visi žinojo ir suprato esą lietuviai. Jaunieji kunigai, mokytojai, gydytojai, neretai valsčiaus raštininkai, vargonininkai, net zakristijonai – visi buvo lietuvybės apaštalai. Veikė jie ir žodžiu, ir raštu: žodžiu – kiekvienai progai pasitaikius aiškindami žmonėms lietuvybės idėją, raštu – platindami lietuviškuosius spaudinius. Daugelis veikė ir plunksna – rašydami į laikraščius ar rengdami spaudai knygeles. Šviesuolių mada kalbėtis lenkiškai pranyko. Lenkų kalbos vietą užėmė lietuvių kalba.

Senųjų tradicijų gana ilgai laikėsi tik klebonijos. Jaunesnieji kunigai savo tarpe, būdavo, kalbasi lietuviškai, su senaisiais klebonais – lenkiškai. Bet lietuvybės srovė pagaliau nugalėjo ir šitą uolą: noromis nenoromis naujajai madai pradėjo pasiduoti ir seniai klebonai. Kiek kartų iš Lenkijos parvažiuodavau Lietuvon, tiek kartų konstatuodavau sparčią lietuvybės pažangą.

Paskui šviesuolius, žinoma, sekė ir liaudis: ir jai pradėjo būti aišku, kad lietuviai – ne „poliakai".

Lietuviai jau nuo „Aušros" laikų nesiliovė leidę savo laikraščių užsienyje. Ir knygų iš ten kaskart daugiau būdavo gabenama. Rusų žandarai nėrėsi iš kailio, beieškodami lietuviškų knygų ir laikraščių. Vieną kitą knygnešį sučiupo ir pasodino kalėjiman. Bet tai nieko negelbėjo: kaip pirmaisiais krikščionybės amžiais kankinių kraujas buvo krikščionybės sėkla, taip kentėjimai dėl lietuvybės idėjos juo labiau žadino mūsų žmonių tautinį susipratimą.

Lietuvybę naikindamas nepaprastai uolumu pasižymėjo rusų žandaras karininkas Vonsiackis[1], kuris, gyvendamas Marijampolėje, turėjo savo globoj Marijampolės ir Naumiesčio (šiandien Šakių) apskritis.

Tuo tarpu lietuviai visais įmanomais keliais ėmėsi žygių, kad rusų valdžia panaikintų netikusį draudimą spausdinti lietuviškai.

Tuo draudimu rusų valdžios norėta patraukti lietuvius rusų pusėn. Mat lietuviai pirma priprasią prie rusiško alfabeto, toliau pradėsią skaityti, pagaliau ir kalbėti rusiškai. Šitos caro valdžios pastangos nuėjo niekais; lietuviai ne tik nepaslinko rusų pusėn, bet, kęsdami nuo jų neteisingus spaudimus, ėmė nekęsti spaudėjų. Suprato tai galų gale ir pati valdžia ir 1904 metais nevykusį draudimą atšaukė.

Atbundanti Lietuva nepasitenkino vien spauda. Lietuviai panorėjo turėti savo visa tai, ką matė turint kitas, kultūra juos pralenkusias tautas.

Modernios kultūros gyvenime būtina dalis yra teatras. Taigi lietuviai tuoj pradėjo rūpintis savo teatru. Miestuose ir miesteliuose, net kaimuose ėmė kurtis vaidintojų mėgėjų kuopelės, rodyti scenos vaizdelius. Tie „teatrai", žinoma, dažniausiai buvo lyg raštas to kaimiečio, kuris užaugęs pats ima mokytis. Scenos būdavo įrengiamos ūkininkų kluonuose ar kokiose pašiūrėse, žinoma, menininkai taip pat buvo prasti. Ne geresni ir jų vaidinami dalykėliai. Bet vis dėlto pastangų buvo daroma, ir pačios pastangos pagirti reikia.

Prieš 1905 metų revoliuciją atvirai veikiančių draugijų Lietuvoj, žinoma, negalėjo būti. Tačiau Suvalkijoj jau nemaža buvo slaptų kuopelių, kultūros tikslais susidariusių. Kuopelėms vadovavo inteligentai, bet narių daugumą sudarė šviesesnieji kaimiečiai.

Trumpai kalbant, jau prieš 1905 metus Lietuvoje ėjo didelis ir spartus atgimimo kultūros darbas. To darbo vaisiai apčiuopiamai pasirodė vadinamajame Didžiajame Vilniaus Seime, įvykusiame 1905 metais. Seiman susirinko pilnutėlė didžiulė salė visų Lietuvos sluoksnių žmonių, karštų patriotų. Seime buvo svarstoma jau net Lietuvos nepriklausomybės problema. Taip toli lietuvių sąmoningumas jau buvo nužengęs.

Bet, deja, kartu su tautiniu lietuvių sąmonėjimu ėjo jų skilimas arba susiskirstymas pasaulėžiūros atžvilgiu.

Jono Šliūpo per „Aušrą" pasėtoji sėkla sudygo, augo ir pradėjo duoti vaisių.

Tiesa, didieji Lietuvos apaštalai Basanavičius ir Kudirka norėjo, kad tikybos atžvilgiu judėjimas būtų bespalvis aktas. Juodu manė taip būsią galima visus, ypač apsišvietusius, lietuvius suburti bendram darbui. Žinomas yra Kudirkos šūkis: „Nori – tikėk, nenori – netikėk, kad tik tavo darbai būtų geri!"

Tuodviem didiesiems mūsų darbininkams rodėsi, kad lietuvybės idėja tokia yra didi, tokia graži, kad prieš ją lietuviui turi nublankti visi kitokie idealai. Kad žmonės nebūtų kiršinami, apie kitokius idealus

lietuviams kalbėti nereikią. Tačiau tai buvo svajonė; tą netrukus įrodė gyvenimo tikrovė.

Pasaulėžiūros problema žmogui yra tokia svarbi, kad jos tylomis apeiti negalima. Galima stengtis ją užslopinti, apie ją nekalbėti, bet tai bus tuščias darbas. Pasaulėžiūros problemos vienoks ar kitoks sprendimas žmogui nustato ne tik šios žemės gyvenimo taisykles, bet lemia ir amžinąją ateitį. Todėl jokiais šios žemės idealais pasaulėžiūros klausimo nepavaduosi.

Kaip anksčiau esame matę, einą mokslus mūsų jaunuoliai dažnai jau gimnazijoj netekdavo tikėjimo. Nuvykę į Rusijos universitetus, jie dar sustiprindavo savo antireliginį nusiteikimą. Bet jie visi buvo lietuviai patriotai. Aišku, kad savo patriotizmą jie turėjo dažyti ir dažė antireligine spalva. Galima sakyti, kad jie kartu su lietuvybe mūsų liaudžiai nešė bedievybę. Nenuostabu, kad mūsų kunigai iš pradžių lietuvybės bijojo, kad gana ilgai prieš ją atspariai laikėsi.

XX amžiaus pradžioje pradėjo smarkiai įsigalėti socializmo idėjos. Socialistas, kaip žinoma, yra kosmopolitikas. Pirmiausia jam rūpi klasių kova, ne tautiniai reikalai. Markso „evangelija" yra nesutaikoma su Kristaus Evangelija. O mūsų inteligentinio jaunimo dauguma kaip tik buvo užsikrėtusi socializmo idėjomis.

Aišku, tos idėjos visomis reikšmėmis buvo sėjamos mūsų liaudies sieloje. Suvalkų žemėj, galima sakyti, nebuvo šeimos, kuri nebūtų turėjusi giminaičio inteligento: gydytojo, juristo, studento, mokytojo ar bent gimnazijos ar Veiverių seminarijos mokinio. Visi tie šviesuoliai palaikydavo labai artimus santykius su mūsų kaimu. Vis tai buvo socialistinių ir antireliginių idėjų apaštalai. Parvažiuodamas iš Lenkijos Lietuvon, kiekvieną kartą galėjau konstatuoti, kad drauge su tautiniu mūsų liaudies sąmonėjimu áušta jos tikėjimas: mažėja jos prisirišimas prie Bažnyčios, pasitikėjimas kunigais.

Apie socializmą drąsiai ir viešai tuomet dar nebuvo galima kalbėti. Socialistinių ir antireliginių idėjų šalininkai pasivadino „pirmeiviais". Į „pirmeivių" sąvoką tilpdavo visų vadinamųjų kairiųjų srovių žmonės. Pirmeiviams iš pradžių, žinoma, pavojinga buvo aiškiai pulti pati religija. Pradėta nuo kunigų. Buvo stengiamasi kelti viešumon būtus ir nebūtus dalykus, nusikaltimus, kad žmonių akyse jie būtų pažeminti ir sumažinta jų įtaka liaudžiai. Senesniųjų kunigų nenorą atsisakyti lenkybės pirmeiviai taip pat naudojo savo reikalui. Tokie kunigai esą ponų šalininkai, nekenčią liaudies ir jos kalbos.

Taigi reikia konstatuoti, kad atbundančios Lietuvos ne tik šviesuomenė buvo aiškiai nusistačiusi prieš religiją, bet ir liaudis vedama į bedievystę ar bent į religinį indiferentizmą.

O kaip prieš bedievybės srovę reagavo tie, kurių pareiga buvo reaguoti? Turiu pasakyti, kad apskritai buvo reaguojama gana silpnai.

Kunigai čia buvo susiskirstę į dvi dalis: senesnioji ir jaunesnioji karta.

Senesnioji lenkuojančių kunigų karta naujojo judėjimo ir nesuprato, ir tinkamai neįvertino. Kadangi drauge su lietuvybe eina į žmones ir bedievybė, tai pirmoji esanti antrosios priežastis, todėl reikią su ja kovoti. Pagaliau pirmeivių darbas – tai piemenų darbas. Mūsų liaudis tokia esanti tikinti, kad bedievybės neįsileisianti. Tai buvo didelė iliuzija, kurią netrukus išblaškė gyvenimo faktai.

Jaunesnioji kunigų karta taip pat nesusigriebė naujoj situacijoj. Pirmeiviai prikiša kunigams lenkybę ir tuo būdu nori juos subjaurinti liaudžiai. Vadinasi, kunigams tereikią aiškiai stoti lietuvybės pusėn, ir jų autoritetas būsiąs išgelbėtas. Kai kurių kunigų patriotizmas ėjo taip toli, kad jie be atodairos dėjosi prie viso to, kas lietuviška. Sakysime, buvo kunigų, kurie žmonėms platino pirmeivių leidžiamus raštus, nes jie lietuviški.

Minėtieji lietuviškojo sąmoningumo ugdymo slaptieji rateliai taip pat buvo pirmeivių rankose. Ir čia veikėjai nesitenkino vien lietuvybe, bet drauge su ja kaimo žmonėms skiepijo pirmeivybę. Kunigai tų ratelių reikšmę nelabai įvertino, o kad ir būtų įvertinę, tai sunku būtų jiems kas padaryti. Kunigai, būdami ypatingoj rusų policijos priežiūroj, slaptai veikti organizuotai stačiai negalėjo.

Spaudos atgavimas buvo be galo reikšmingas ne tik lietuvybei, bet ir Katalikų Bažnyčiai Lietuvoje. Bažnyčiai taip pat buvo svarbu ir tos laisvės, kurių sulaukėme po 1905 metų revoliucijos. Kai jau buvo galima laisvai naudotis spausdintu žodžiu, laisvai rinktis ir organizuotis, tai Lietuvos kunigų ir pirmeivių šansai pasidarė vienodi. Vieni ir kiti stojo už liaudies sielą.

Tokioj padėty radau savo kraštą sugrįžęs į Lietuvą. Didelį pavojų Lietuvos Bažnyčiai jau buvau ir pirmiau pastebėjęs. Grįžau Lietuvon tvirtai pasiryžęs savo rankomis ir savo menkomis pajėgomis prisidėti prie katalikybės idealų stiprinimo.

2. MARIJAMPOLĖJE

Sugrįžus Lietuvon pirmiausia kilo klausimas, kur man teks gyventi? Vietos rinktis kunigas, žinoma, negali, paskiria ją vyriausybė. Prel. Antanavičius siūlė man Lekėčius (Šakių apskr.). Esanti tai nauja parapija, kurią man reikią įkurti ir sutvarkyti. Tai parapijai įsteigti esąs laukiamas rusų valdžios sutikimas, kuris netrukus turįs ateiti. Kol ateis, aš galįs pagyventi Marijampolėje.

Marijampolė man patiko dėl kelių priežasčių: 1) tai Suvalkų Lietuvos kultūrinis centras; 2) Marijampolė kaip tik yra kovos laukas dėl pasaulėžiūros; 3) Marijampolėn jau seniai buvo persikraustęs ir apsigyvenęs mano brolis Antanas, tai, maniau, bus smagiau, kai arti turėsiu savąjį. Taigi Antanavičiaus paskyrimas man labai patiko ir buvau patenkintas.

Iš pradžių nežinojau, kaip ilgai man teks gyventi Marijampolėje. Juk ryt poryt gali būti patvirtinta Lekėčių parapija, ir man teks kraustytis tenai. Bet apskrities valdyboj patyriau, kad Lekėčių parapijos klausimas dar tebėra vietoje*, tad į Lekėčius nereikėjo man skubėti. Sužinojo tai ir Seinų kurija, todėl paskyrė mane Marijampolės vikaru ir Marijampolės dekanato vicedekanu. Taigi Marijampolėje apsigyvenau jau ne vienai dienai.

Marijampolės parapiją dar tebevaldė senieji marijonai (žmonės vadindavo juos baltukais, nes dėvėdavo baltus drabužius). Jų tebuvo likę trys: Senkauskas, Gylys ir Jurevičius, visi jau senukai. Jauniausias buvo Senkauskas (Senkus). Jis buvo vienuolyno vyresnysis (turėjo generolo titulą) ir ėjo klebono pareigas. Marijampolės parapija jau tuomet turėjo apie 12 tūkstančių žmonių, todėl trys senukai jų reikalą negalėjo sutvarkyti. Jau nuo keliolikos metų Seinų kurija siuntė čion vikarais kunigus pasauliečius. Taigi tokiu vikaru ir man teko būti.

Turiu pasakyti, kad ne į puikiausias pakliuvau sąlygas.

Labai klystų tas, kas senąjį Marijampolės vienuolyną įsivaizduotų panašų į šiandieninį. Senasis vienuolynas buvo tik vienas gyvenimas, antrąjį pastatė naujieji marijonai. Visas vienuolynas buvo apaugęs medžiais ir krūmokšniais. Iš pietų pusės, kur mūrus geriausiai galėtų siekti saulė, buvo pridrėkęs viridorius, kuris vedė į bažnyčią. Visas vienuolynas buvo labai drėgnas. Koridoriai nebuvo vėdinami. Viridorius buvo priaugęs dvokiančių piktžolių. Iš koridoriaus per langus buvo išliejami

---

* Tiesą pasakius, aš jį išjudinau.

naktiniai puodukai ir čia pat, ant sienos už lango, pakabinami. Vienuolyno tarnai – iš kaimo paimti berniokai, ir tie patys ištvirkę. Apie švaros palaikymą jie ir supratimo neturėjo. Trumpai kalbant, senajame Marijampolės vienuolyne švaros ir higienos atžvilgiu buvo labai prasta.

Vienuolyne ne puikiausias buvo ir maistas. Dievo dovanų buvo ir tėveliai jų nepavydėjo, bet neturėjo tinkamos šeimininkės visam kam sutvarkyti ir gerai pagaminti.

Tėvas generolas (Senkus) buvo vienas iš žymiausiųjų marijonų. Buvo baigęs Varšuvos akademiją ir šiaip gana daug skaitęs. Buvo tai doras ir labai kuklus kunigas. Jau ir senas būdamas, kasdien po kelias valandas sėdėdavo klausykloje. Sakyklon kunigas Senkus visada buvo pirmutinis. Jis vienas paruošdavo pirmajai išpažinčiai ir šv. Komunijai visus didelės parapijos vaikus. Įvairiais reikalais žmonės kreipdavosi į senąjį ir gerąjį tėvelį. Jis visus maloniai priimdavo, kantriai išklausydavo ir kiek galėdavo patardavo. Be šitų nuolatinių savo darbų, tėvas Senkus daug laiko skirdavo maldai. Trumpai sakant, tai buvo labai draugiškas, darbštus ir pamaldus kunigas. Kitados jis didelę darydavo įtaką ne tik kaimiečiams, bet ir inteligentams, kurių Marijampolėje visad būdavo nemaža.

Bet tėvą Senkų aš radau jau 70 metų senelį. Kilus lietuvių judėjimui, jis jau nebegalėjo naujos situacijos suvokti. Kun. Senkus stojo senovės pusėn. Marijampolės bažnyčioje kiek galėdamas stengėsi palaikyti lenkų kalbą. Tatai, žinoma, pirmeiviams davė puikią progą agituoti prieš kunigus. Kun. Senkus naujųjų srovių jau visiškai nepakentė. Davatkėlės, kurių tėvas generolas turėjo labai daug, atnešdavo jam įvairių naujienų apie veikėjus lietuvius. Apie jų rengiamus vakarėlius moterėlės tėveliui pripasakodavo nebūtų dalykų. Tėvelis patikėdavo ir į tai reaguodavo iš sakyklos. Tatai vėl pirmeiviams duodavo progą pasišaipyti ir patį tėvelį niekinti žmonių akyse.

Kiti du tėveliai buvo paprasti senukai, kuriuodu jau tik laukė, kada Viešpats juos pasišauks.

Marijampolėje dar teberadau ir kun. Michnevičių, buvusį mano kapelioną. Jis dar tebeėjo kapeliono pareigas, bet tik lenkams, nes lietuviai jau turėjo savąjį kun. Motiejų Gustaitį. Kun. Michnevičius koks buvo, toks ir tebeliko. Nelabai jis buvo mėgstamas ir pačių lenkų, nes neturėjo jokių pedagogiškų gabumų.

Michnevičius tuomet jau buvo senas. Tarnavo, nes būtinai norėjo išsitarnauti emeritūrą. Tiesa, išsitarnavo, bet neilgai ja džiaugėsi. Užėjo Didysis karas, per kurį kun. Michnevičius mirė.

Tėvas Senkus ir kun. Michnevičius buvo Marijampolės lenkybės šulai. Su jais išvien ėjo daug tikrųjų lenkų, kurių Marijampolėje buvo dar ganėtinai. Žymiausi buvo notaras Kocielas, notaras Čaškevičius. inžinierius Ribarskis, miesto kasininkas Dmochovskis ir kiti. Tačiau lenkybė Marijampolėje jau tik merdėjo. Išmirus šitiems lenkybės atstovams, sunyko ir ji pati.

Lietuvių reikalams Marijampolėje jau gana stipriai buvo atstovaujama. Pirmiausia čia gyveno Petras Kriaučiūnas. Jis gimnazijoj jau seniai buvo gavęs lietuvių kalbos pamokų; po revoliucijos išsirūpino dar ir lotynų kalbos pamokų. Kriaučiūnas tebebuvo karštas patriotas, bet jau buvo pasenęs ir netekęs tos energijos, kuria pasižymėjo jaunas būdamas. Atbulai – Kriaučiūnas pasidarė bailus ir labai atsargus. Jis jau anaiptol nebuvo lietuvių vadas, nors kai kas, tiesa, juokais, ir vadindavo jį „Lietuvos karalium".

Tikrasis lietuvių vadas Marijampolėje buvo šiandien visai Lietuvai žinomas gvdytojas Kazimieras Grinius. Apie jį telkdavosi visas mokslus einąs jaunimas: parvykstą atostogų studentai ir vyresniųjų klasių mokiniai. Grinius nemaža buvo prie savęs pritraukęs ir kaimo „dėdžių". Ponia Griniuvienė vėl stengdavosi palaikyti santykius su „dėdienėmis".

Žymus buvo, be abejonės, lietuvybės šulas ir kun. Motiejus Gustaitis, gimnazijos kapelionas. Bet jis, kaip žinoma, buvo poetas. O poetai į praktikos gyvenimo vadus netinka. Todėl ir Gustaitis vadas nebuvo.

Lietuvius čia radau veikiant išvien. Dėl pasaulėžiūros klausimų ir tarp jų nesusipratimų būta. Tačiau dėsnis „neskaldyti pajėgų" visus lietuvius vertė laikytis vienybės.

Ta vienybė pirmeiviams, žinoma, nieko nekenkė. Jie, ja prisidengę, dar sėkmingiau galėjo skleisti savo idėjas. Gydytojas Grinius su savo žmona buvo vienodai pirmeiviškai nusiteikę. Ponai Griniai, kaipo faktiški lietuvių gyvenimo vadai, buvo patraukę į savo ideologiją ne tik studentus bei aukštesniųjų klasių mokinius, bet ir nemaža kaimo „dėdžių" ir „dėdienių". Katalikai, prisidėdami prie „bendro darbo", savo autoritetu pridengdavo ponų Grinių pastangas. Tuo būdu katalikai, tiesa, nenoromis, talkino pirmeiviams. Iš šalies žiūrint, buvo aišku, kad ir karščiausi lietuviai patriotai jau nebegali tilpti į vieną maišą – skiria juos pasaulėžiūra. Juo labiau kad šitame „bendrame darbe" pirmeiviai nė per plauką nemanė nusileisti dėl savo pasaulėžiūros reikalų.

Tačiau susiskirstymas nebuvo lengvas dalykas. Petras Kriaučiūnas karštas katalikas niekados nėra buvęs, todėl katalikybės reikalai jam nedaug ir terūpėjo. Motiejus Gustaitis buvo kunigas ir, reikia pasakyti, doras kunigas. Tačiau ir jis, didelės patriotinės nuotaikos pagautas, nematė, kiek katalikybei yra žalos iš „bendro darbo" su pirmeiviais. Juk esą daug darbų kultūros srityje, kuriuos galį bendrai dirbti įvairių pažiūrų žmonės visai nekliudydami pasaulėžiūros klausimų.

Taip teisindavo savo poziciją kun. Gustaitis ir paskui jį daugelis antraeilių katalikų. Aš jiems argumentuodavau tuo, kad mūsų pirmeiviams tautybė jau ne svarbiausias dalykas. Ji greičiau yra priemonė kitų tikslų siekti. Šiandien pirmeiviams esminiai dalykai yra socialiniai ir pasaulėžiūros klausimai. Net pati politika, kaip Didysis Vilniaus Seimas apčiuopiamai yra įrodęs, pirmeiviams tėra tik priemonė minėtųjų tikslų siekti. Ką gi bendra su tokiais žmonėmis gali turėti katalikas, kad jis ir būtų karščiausias lietuvis?

Pagaliau mes privalome mokytis iš kitų. Ne tik pas mus, bet ir užsienyje, ir pačioj Lenkijoj taip pat buvo bandoma kultūros darbas dirbti bendrai su kairiaisiais. Bet tas bendradarbiavimas teišėjo naudon tik šiems pastariesiems. Šiandien katalikai visur tai gerai supranta ir tautinius bei kultūrinius darbus dirba sau vieni su dideliu pasisekimu.

Į šitokius mano samprotavimus būdavo atsakoma, kad toks susiskirstymas gal ir būsiąs reikalingas, bet jam dar nesąs atėjęs laikas. Mes turime kovoti su dideliu priešu – rusais ir lenkais. Mūsų dar tebėra maža. Tik bendromis jėgomis šitą galime esą įveikti.

Taip pasikalbėję, mes nesipykdavome, bet pasilikdavome kiekvienas prie savo nuomonės. Gyvenimas mūsų abejojimus išsprendė, kaip toliau pamatysime, mano naudai. Bet aš nuo pirmos dienos Marijampolėje pasiryžau dirbti aiškiai remdamasis katalikišku pagrindu.

Nemanau, kad tai kokie ypatingi mano nuopelnai. Elgiausi taip, nes mane buvo pamokęs taip daryti lenkų patyrimas, į kurį man iš arti buvo tekę žiūrėti.

3. VAIKŲ DARŽELIS MARIJAMPOLĖJE

Gyvam pasidarius socialiniam klausimui, visur užsienyje katalikų buvo daug dirbama socialinėje dirvoje. Lenkijoj buvo galinga Varšuvos „Labdarybės draugija"[2], sėkmingai organizavusi darbininkus katalikus. Vaikų darželių ir senelių prieglaudų buvo pilna Lenkija. Pas mus

šiuo atžvilgiu dar nieko nebuvo daroma. Kai pirmeiviai norėjo mūsų gyvenimą tvarkyti naujais pagrindais, katalikybė negalėjo pasilikti bažnyčioje, bet turėjo eiti gyveniman ir praktiškai rodyti, ką ji gali. Katalikiškas socialinis veikimas – tai didžiausia katalikybės apologija. Juk ir pirmaisiais krikščionybės amžiais daugiausia pagonių atvesdavo į bažnyčią nuostabi krikščionių meilė. Taigi ir aš ryžausi Marijampolėje pradėti kovą su pirmeiviais dirbdamas socialinėje dirvoje, kiek jinai man buvo prieinama. Pirmiausia sumaniau steigti vadinamąjį vaikų darželį.

Bet ir tam sumanymui įvykdyti atsirado nemaža kliūčių.

Į vaikų darželį kandidatai, aišku, bus imami iš vadinamųjų miesto drambulų[3]: girtuoklių tėvų vaikai, vaikai pavainikiai,– tai, žinoma, bus pirmieji kandidatai į tokią įstaigą. Bet tokiems vaikeliams globoti kaip tik sunku bus gauti paramos iš kaimiečių. Ką jie čia, girdi, maitinsią mergų ir miesto valkatų vaikus! Kaimiečiams reikia piemenų. Jei tokie vaikai būsią tam tikroj įstaigoj globojami ir mokomi, tai iš kur ūkininkai gausią piemenų? Vaikų darželis galėjo būti suprantamas tik inteligentams. Bet šie Marijampolėje, deja, dažniausiai buvo lenkai, ypač tie, iš kurių darželiui buvo galima tikėtis materialinės paramos. Aišku, čia reikėjo elgtis diplomatiškai: visiškai nekelti tautybės klausimo, tik pabrėžti katalikybės dėsnis. Taip ir buvo padaryta.

Buvo įkurta Šv. Kazimiero draugija vaikų darželiui remti. Draugijos įstatai buvo parašyti lietuviškai, bet nariais buvo priimami visi katalikai – lietuviai ar lenkai, kurie tik pasižadėjo tam tikrą mokestį mokėti darželio naudai. Steigiamajame Šv. Kazimiero draugijos susirinkime buvo kalbama lietuviškai ir lenkiškai. Lenkų į draugiją įsirašė ar tik ne daugiau kaip lietuvių.

Lenkai kėlė draugijos valdybai tik vieną reikalavimą: jei darželyje būsią lenkų vaikų, tai jie turi būti poterių mokomi lenkiškai. Sunku buvo su tuo nesutikti.

Šitai davė progą karštuoliams lietuviams triukšmą kelti prieš darželio steigėją ir patį darželį. Tuo būdu, girdi, esanti palaikoma lenkybė, ir lietuvių vaikai būsią lenkinami. Triukšmą, žinoma, pradėjo savais sumetimais pirmeiviai. Jais pasekė ir kai kurie katalikai.

Kaip praktika parodė, tasai lietuvybės balsas nebuvo toks baisus. Bemaž visi darželio vaikeliai buvo katalikai. Tiesa, atsirado keli neva lenkučiai ir, tėvams reikalaujant, jie reikėjo mokyti poterių lenkiškai. Bet tai ir visas buvo darželio lenkiškumas. Žaidimai, dainelės, giesmelės ir visos darželio pamokos buvo vedamos

lietuviškai. Tie neva lenkučiai kaip tik darželyje išmoko gražiai kalbėti, giedoti ir dainuoti lietuviškai. Vadinasi, čia lietuvybei ne tik nebuvo nuostolių, bet gražaus pelno. Bet už šitą mažą nusileidimą senajam lenkybės dievaičiui darželis bemaž išimtinai buvo lenkuojančios visuomenės išlaikomas. Lenkai sudėdavo jam kelias dešimtis rublių mėnesiui. Apie 60 vaikučių darželyje gaudavo du kartus per dieną sveikai pavalgyti ir, kas svarbiausia, buvo gražiai katalikiškai auklėjami.

Pačiam steigėjui dideliu vargu pavyko prie darželio išlaikyti lenkus ir lietuvius. Steigėjui išvykus iš Marijampolės, kilo lietuvių ir lenkų ginčai ir žuvo darželis. Antrą kliūtį sukėlė kaimiečiai ūkininkai. Jie darželio stačiai kęste nekentė. Ūkininkai ne tik darželiui nieko neduodavo, bet ir smarkiai prieš jį agitavo.

Darželis nelabai patiko ir pačiam klebonui Senkui. Steigėjas jam buvo išdėstęs savo sumanymą ir įrodinėjęs jo naudą katalikybei. Senukas, tiesa, nesipriešino, bet vis dėlto į tokią naujieną žiūrėjo su nepasitikėjimu.

4. „ŠVIESA" IR „ŽIBURYS"

1905 metų revoliucija visiems lietuviams atrišo rankas. Nesnaudė ir Griniaus kompanija. Pirmeiviai, ilgai nelaukdami, įkūrė „Šviesos" draugiją[4], kurios tikslas, kaip pats vardas rodo, buvo šviesti lietuvius. Draugijon buvo kviečiami rašytis visi lietuviai, be pažiūrų skirtumo. Rašėsi į ją, žinoma, ir katalikai. Ir čia buvo taikomas dėsnis: neskaldyti pajėgų. Iš karto, aišku, buvo vengiama kelti ginčus dėl pasaulėžiūros. Bet kadangi draugiją įkūrė ir jai vadovavo pirmeiviai, tai netrukus yla išlindo iš maišo.

„Šviesos" draugija Marijampolėje įkūrė lietuvišką pradžios mokyklą. Tuoj kilo klausimas – o kaip su religija? Klausimas pavestas spręsti visuotiniam draugijos narių susirinkimui. Aš nebuvau tos draugijos narys, todėl nebuvau ir tame susirinkime. Nežinau, kaip ten buvo svarstomas klausimas, bet dauguma balsų nutarta „Šviesos" mokyklon kunigo neįsileisti.

Pirmeivių tikslai paaiškėjo ir katalikams optimistams. Jie urmu (7 žmonės) pareiškė išstoją iš draugijos ir tuoj išėjo iš posėdžio. Kokį tai padarė įspūdį pirmeiviams, nežinau. Bet jie nemanė keisti savo pozicijos.

Lietuviška mokykla populiarus buvo dalykas: į ją pradėjo eiti gana daug vaikų. Katalikams teko nemaloni pareiga: agituoti prieš lietuviškąją mokyklą. Bet agitacija nieko nepadarysi. Tuo tikslu katalikai sumanė kurti savo katalikiškąją draugiją, kurios uždavinys būtų šviesti lietuvius, bet jau katalikiškai, ne pirmeiviška dvasia.

Rašančiajam šiuos žodžius teko parašyti tos draugijos įstatai. Juose buvo aiškiai pabrėžtas katalikiškas lietuviškas draugijos charakteris. Draugijai duotas „Žiburio" vardas. 1906 metų sausio 6 dieną Vinco Penčylos namuose įvyko steigiamasis „Žiburio" draugijos susirinkimas. Jame į draugiją įsirašė 86 nariai ir išrinkta valdyba. Pirmininko vietą teko užimti rašančiajam šiuos žodžius.

Draugija iš karto stojo ant gana tvirtų kojų. Narių skaičiumi ji stipresnė už „Šviesą", kuri buvo atsiradusi keliais mėnesiais pirmiau. „Žiburys", be švietimo, turėjo dar labdarybės tikslų.

Reikėjo kuo greičiau daryti konkurenciją tariamai bespalvei „Šviesos" mokyklai. Taigi pirmiausia „Žiburys" įsteigė Marijampolėje pradžios mokyklą. Mokykla tuoj pasidarė pilnutėlė abiejų lyčių vaikų. Reikėjo steigti kitą mokyklą Degučiuose. „Šviesos" mokykla bemaž ištuštėjo. Liko joje, jei neklystu, 25 mokiniai.

Ir pirmeiviams, ir katalikams rūpėjo ne tik vaikų mokymas, bet ir liaudies švietimas platesne to žodžio prasme. Taigi ir pirmeiviai, ir katalikai prie savo mokyklų tuoj įsteigė vakarinius suaugusiųjų kursus.

Katalikų kursuose apsiėmė mokyti du mokytoju emeritu: Tomas Žičkauskas ir Juozas Ambrazevičius. Abudu dar buvo gana stiprūs ir katalikiškų pažiūrų. Kai kurių dalykų mokyti ėmė ir kunigai: Vladislovas Tautkevičius, šiandien jau miręs, ir rašąs šiuos žodžius.

Katalikų kursų lankytojų būdavo prisigrūdusi pilnutėlė mokyklos salė. Pirmeiviai, kiek teko sužinoti, savo kursuose neturėjo nė trečios dalies to, ką turėjome mes, katalikai.

Revoliucijos įgąsdinta rusų vyresnybė iš karto žiūrėjo pro pirštus tiek į pirmeivių, tiek į katalikų švietimo darbą. Bet netrukus rusų valdžia atsipeikėjo ir prasidėjo reakcija. Apskrities viršininkas susigriebė ir pareikalavo uždaryti „nelegaliai" įkurtas mokyklas. Noromis nenoromis ir pirmeiviai, ir mes turėjome nutraukti mokymo darbą. Tačiau mums buvo pranešta, kad būsią galima ir draugijoms, ir jų mokykloms gauti atitinkamų Švietimo ministerijos organų leidimus.

Mes, katalikai, šituo siūlymu tuoj ir pasinaudojome: pas gubernatorių įregistravome „Žiburio" įstatus[5], iš Suvalkų gubernijos mokyklų

direkcijos išsirūpinome leidimą „Žiburio" mokyklai ir vakariniams kursams.

Šituo „Žiburio" žygiu iš karto buvo labai pasipiktinę pirmeiviai. „Klerikalai", girdi, prašą rusų valdžios malonių, o valdžios reikią nepripažinti, ją boikotuoti. Bet šitas mūsų pasileidimas kaip tik buvo naudingas katalikams.

Mūsų mokykla ir vakariniai kursai tuoj atsistojo ant stipresnių kojų.

Toliau ir pirmeiviai pastebėjo savo klaidą: ir jie pasekė „Žiburio" pėdomis. Bet praleido nemaža laiko, kas lenktynėse juk daug reiškia.

Reikia pasakyti, kad „Žiburys" buvo pirmutinė Lietuvoje legalizuota draugija, nes Kauno „Saulė"[6] tik vėliau įsikūrė ir įsiregistravo.

„Žiburys" nepasitenkino viena pradžios mokykla. „Žiburio" uždavinys buvo šviesti Lietuvą katalikiškai. Tuo tikslu būtinai reikėjo ir aukštesniųjų mokyklų. Daug jų „Žiburys" nesijautė pajėgsiąs įkurti, tačiau ryžosi daryti bent tai, kas būtiniausia.

Lietuvos ūkininkai dar nebuvo pratę leisti į mokslus mergaičių. Baigę mokslus jauni lietuviai, neturėdami savo tautos mergaičių inteligenčių, vesdavo lenkes ar ruses. Tos naujos šeimos žūdavo tautai, neretai ir Bažnyčiai. Išugdyti lietuvių inteligenčių, be to, gerų katalikių – buvo geras patriotiškas ir katalikiškas darbas. Jo pirmiausia ir ryžosi imtis „Žiburys".

Šiandien didesnės mūsų švietimo draugijos – „Saulė" ir „Žiburys" – jau turi savo istoriją. Jiedvi atsirado įvairiose Lietuvos vietovėse, veikė nevienodomis sąlygomis, todėl ir tiedvi draugijos yra nevienodos.

„Saulė" net nesikėsino savo mokyklas padaryti lietuviškas: pasitenkino tuo, kad gali priglausti jaunimą, kuris netelpa į valdžios mokyklas, ir įkvėpti jam lietuviškąją dvasią.

„Žiburys" veikė Suvalkijoj, kuri buvo Lenkijos Karalystės dalis.

Lenkai jau prieš 1905 metų revoliuciją turėjo nemaža privačių mokyklų. Po revoliucijos jos tuoj pavirto lenkiškomis: vadinasi, dėstomoji kalba buvo lenkiška. Jei lenkai gali turėti savo lenkiškų mokyklų, tai kodėl lietuviai negali turėti lietuviškų? Prieš šitą logiką nieko negalėjo pasakyti ir rusų valdžios organai.

„Žiburys" nusistatė, kad jo mokyklose dėstomoji kalba turi būti lietuvių, ir šito dėsnio laikėsi. Todėl „Žiburys" Lietuvoje pirmas įkūrė lietuviškąsias mokyklas.

Lietuviškajai mergaičių progimnazijai leidimas iš rusų vyresnybės gautas gana lengvai. Mat 1906 metais dar galiojo caro Nikolajaus II pažadai dėl laisvių.

Bet nelengva buvo rasti mokytojų, kurie dėstytų lietuviškai. Vargais negalais nugalėjome ir šitą sunkenybę. Mokyklos direktoriaus pareigas ėmė eiti kunigas Gustaitis. Progimnazija buvo su internatu. Mat rūpėjo mums ne tik mokymas, bet ir gražus katalikiškas auklėjimas. Bendrabučio vedėja ir direktoriaus padėjėja buvo pakviesta p. Liorentaitė. Bet jinai šitas pareigas, jei neklystu, teėjo vienerius metus. Jos vieton buvo pakviesta p. Marija Pečkauskaitė, mūsų rašytoja, žinoma Šatrijos Raganos vardu. Jinai išbuvo „Žiburio" progimnazijos faktiška vedėja lig pat Didžiojo karo, dėl kurio mokyklą turėjo uždaryti.

Steigiant progimnaziją, padaryta klaida, kad iš karto nesirūpinta gauti leidimas visai gimnazijai. Mat buvo manoma, kad reikalui esant mokykla nesunku bus papildyti aukštesnėmis klasėmis.

Lietuviai buvo pradėję suprasti, kad reikia leisti į mokyklas ir mergaites. Mūsų progimnazija buvo pilnutėlė. Mergaitės nesitenkino keturiomis klasėmis, norėjo toliau mokytis. „Žiburys" rūpinosi atidaryti ir aukštesniąsias klases. Rašąs šiuos žodžius tuo reikalu žygiavo Suvalkuosna ir Varšuvon. Vienur ir kitur buvo atsakyta, kad aukštesnėms klasėms leidimas būsiąs duotas tik su sąlyga, jei „Žiburys" pakeisiąs savo nusistatymą ir dėstomąja kalba padarysiąs rusų kalbą. Mat reakcija jau buvo įsigalėjusi ir pamažėle buvo likviduojamos tos laisvės, kurios rusų valdžios buvo duotos revoliucijos metu.

„Žiburys" tokios nuolaidos padaryti nenorėjo, todėl ir visos jo pastangos turėti visą mergaičių gimnaziją nepasiekė savo tikslo.

Mokinės, baigusios „Žiburio" progimnaziją, turėdavo pereiti į čia pat, Marijampolėje, rusės Breverniūtės įkurtą gimnaziją. Mergaitėms tai sveika nebuvo. Bet prieš vėją nepapūsi.

„Žiburys" ėmė vykdyti ir antrąjį savo uždavinį, būtent dirbti labdarybės srityje. Įkurta senelių prieglauda. Šitas dalykas kaimo ūkininkams buvo suprantamas ir populiarus, todėl prieglauda iš jų sulaukė didelės paramos. „Žiburio" senelių prieglauda Marijampolėje ir šiandien tebegyvuoja.

„Žiburys" nepasitenkino vien Marijampole. Jo įstatai leido veikti visoje Suvalkijoje. Taigi ir buvo veikiama. Netrukus visose parapijose įsikūrė „Žiburio" skyriai. Prieš karą buvo jų, jei neklystu, 53. Daugelis tų skyrių turėjo savo lietuvišką pradžios mokyklą, kai kurie – senelių prieglaudą, bemaž visi turėjo po knygyną.

Kaip matome, „Žiburys" ryžosi atlikti Suvalkijoje didelį kultūros darbą ir iš tikro atliko. Pirmeiviai su savo „Šviesa" pasiliko toli užpakalyje.

Man tačiau neilgai teko vadovauti „Žiburiui". Rusų valdžia galų gale leido įsteigti Lekėčių parapiją, kuri man buvo pažadėta. 1905 metų rugsėjo viduryje gavau Seinų kurijos nurodymą važiuoti į Lekėčius. Spalio 3 dieną palikau Marijampolę.

5. 1905–1906 METŲ REVOLIUCIJA

Kol pradėsiu aprašinėti naująją savo gyvenimo erą, turiu bent kiek paminėti 1905–1906 metų revoliuciją. Iš Marijampolės jinai buvo aiškiai matoma.

1905–1906 metų revoliucijai Rusijoj vadovavo socialistai. Revoliucija ir pačioj Rusijoj nebuvo grynai politinė: ji buvo kartu ir socialinė bei religinė. Socialistai norėjo įvykdyti visą Markso programą.

Rusų revoliucijos atbalsiai pasiekė ir Lietuvą. Ir čia revoliucijos reikalus paėmė į savo rankas socialistai, jauni studentai. Mat Rusijoj universitetai užsidarė, tai daugelis lietuvių studentų parvyko į Tėvynę „dirbti". Tasai darbas, iš šalies žiūrint, buvo vaikų darbas, bet jauni karštuoliai iš tikrųjų manė tarnaują Tėvynei. Kas gi buvo daroma? Šen bei ten sudaužytas monopolis (valstybinė degtinės parduotuvė), vienur kitur išplėštas paštas ar valsčiaus raštinė, kai kur nuplėšta rusiška iškaba, kai kur nudėtas vienas kitas policininkas ar žandaras – štai žymiausieji revoliucijos veiksmai Lietuvoje.

Daugiausia būdavo pasitenkinama agitacija. Socialistai naudojosi kiekviena proga agitacijai varyti. Per vestuves ar kitokius pokylius štai, žiūrėk, netikėtai atsiranda agitatorius ir drožia „pamokslą". Ypač būdavo naudojamasi atlaidais. Po visam žmonėms išeinant iš bažnyčios, rinkoje lipa į vežimą kaukę ant burnos užsidėjęs agitatorius.

Pirmiausia porą kartų iššauna jis iš brauninko į viršų. Yra tai ženklas žmonėms, kad susirinktų, ir policijai, kad nesikištų. Policininkai tuo momentu iš tikrųjų pasislėpdavo. Susirenka žioplelių krūva ir agitatorius sako pamokslą. Pirmiausia čia, žinoma, būdavo peikiama caro valdžia: būdavo raginama jos neklausyti, neiti kariuomenėn, neduoti mokesčių ir t. t. Bet kliūdavo ir buržujams bei kunigams. Jie taip pat esą caro valdžios šalininkai. Agitatorius, pasakęs savo pamokslą, paprastai paberdavo pundą proklamacijų.

minė ir ėmė tuoj ruoštis statyti kitą. Bet šiai antrajai klebonijai aš tik medžiagą paruošiau: pastatė mano įpėdinis kun. Slavynas.

Lekėčių parapijos žmonės buvo labai geri: ne tik gerbė, bet ir mylėjo savo kleboną. Man Lekėčiuose taip pat buvo nebloga. Darbo ir rūpesčių buvo užtektinai. Laisvomis valandomis dirbinėjau plunksna, todėl nuobodžiauti netekdavo.

Marijampolėje palikau dar daug nebaigtų dalykų. Antai buvome sumanę steigti katalikų ūkininkų kooperatyvą, vardu „Žagrė"[8]. Dar ir „Žiburys" nebuvo tvirtai įsigyvenęs. Taigi Marijampolė gana dažnai manęs reikalaudavo ir ne kartą man tekdavo ten keliauti. Lekėčiuose pavaduodavo mane kun. Sabas, kuris kaip tik tuo laiku buvo apsigyvenęs Kretkampyje (Žemosios Panemunės par.).

„Žagrė" įsteigti nebuvo lengva. Mat ir čia iškilo tas nelaimingas dėsnis – neskaldyti pajėgų. Ekonominiai reikalai juk nieko neturi bendra su pasaulėžiūra. Ta kryptimi smarkiai agitavo pirmeiviai. Katalikiškąją mintį stipriai palaikė mano draugas – Marijampolės kun. Vladislovas Draugelis. „Žagrė" pavyko įsteigti be pirmeivių.

„Žagrė" ėmėsi gana plačios veiklos. Reikalų kaskart vis gausėjo. „Žagrės" firma buvo sumaniusi steigti vaikinams ūkio mokyklą. Tam tikslui jau net buvo nupirktas Gižų dvaras. Bet užėjęs karas, kaip kad daugelį kitų dalykų, suardė „Žagrės" veikimą. Šiandien ji vėl stoja ant kojų.

Pirmeiviai prie „Žagrės" dėtis, žinoma, negalėjo, todėl įsisteigė savo „Ūkininkų draugovę"[9], kuri tačiau, kaip kad „Šviesa", pasisekimo neturėjo. Inteligentų jiems netrūko, bet ekonominėje srityje be pinigų nieko nepadarysi. O pirmeiviams pritariančių ūkininkų buvo vis dėlto dar nedaug.

1906 metais atliktas didelis Suvalkų Lietuvai darbas, nes buvo įsteigta „Šaltinio" bendrovė laikraščiui ir geroms knygoms leisti. Bendrovės iniciatorius buvo kun. Laukaitis*, bet pinigus sudėjome visi Seinų diecezijos kunigai lietuviai.

Reikėjo nustatyti vietą, iš kur bus leidžiamas laikraštis. Bendrovės narių suvažiavimas įvyko Marijampolėje. Kun. Laukaitis labai iškalbingai siūlė „Šaltiniui" vietą Seinuose. Seinai, girdi, esą diecezijos centras, ten yra seminarija, tai būsią darbininkų, kurie rašysią į laikraštį. Seinai – Lietuvos pakraštys. Apie Seinus gyvena jau pusėtinai aplenkinti dzūkai. Per laikraštį būsią galima jie atgaivinti Lietuvai.

---

* Bendrovė pavadinta Laukaičio, Dvaranausko ir Narjausko bendrove.

Sunku buvo nepritarti šiems argumentams. Tačiau aš drįsau siūlyti „Šaltiniui" vietą Aleksote arba jau bent Marijampolėje. Savo siūlymą aš rėmiau šiais argumentais:

1) „Šaltinis" yra skiriamas ne tik Seinų dzūkams, bet visai Lietuvai, todėl jisai turėtų eiti iš didesnio centro, kame smarkiau plaka gyvenimo pulsas. O laikraščiui labai svarbu tas pulsas pagauti.

2) Seinų dzūkams atgaivinti užteks, jei Seinų kunigai uoliai platins „Šaltinį". Į jį rašinėti kunigai galės juk ir iš Seinų.

3) Spaustuvė jau yra svarbi įmonė. Kaipgi tokiai įmonei šiandien kurtis tokioj vietoj, kuri yra per 4 mylias atstu nuo geležinkelio?

4) Kaunas po Vilniaus yra didžiausias miestas. Jame kaip tik vyksta mūsų kultūros gyvenimas. Čia spaustuvei ir laikraščiui kaip tik patogios sąlygos. Jei būtinai norime savo įmonę turėti šiapus Nemuno, tai steikime ją Aleksote, kuris juk yra Kauno priemiestis.

Susirinkusiųjų daugumas pritarė mano sumanymui. Ta prasme buvo priimta ir tam tikra rezoliucija.

Bet kun. Laukaitis, per siaurai žiūrėdamas į gyvenimą, padarė savo: prisidengdamas diecezijos valdytojo prel. Antanavičiaus autoritetu, įsteigė spaustuvę Seinuose ir iš ten ėmė leisti „Šaltinį".

Aš jau ir taip senųjų klebonų buvau skundžiamas prel. Antanavičiui kaipo pavojingas novatorius. Antanavičius juo labiau nusiteikė prieš mane, kai iš kun. Laukaičio sužinojo, kad aš norėjęs „Šaltinį" iškelti iš Seinų.

Vis dėlto aš ir šiandien esmi tos nuomonės, kad būtų buvę daug geriau, jei mes būtume spaustuvę įsteigę Aleksote ar bent Marijampolėje. Tik kun. Vailokaičiui į savo rankas paėmus Seinų bendrovės reikalus, jie sparčiai ėmė eiti geryn. „Šaltinis" ne tik nusikratė skolų, bet pradėjo duoti pelno. Spaustuvė buvo užversta darbu. Netrukus prie spaustuvės įsikūrė didelis knygų sandėlis. Seinų firma pradėjo būti garsi ir sėkmingai konkuravo su Vilnium ir Kaunu, kitais lietuviškųjų spaudinių centrais.

Kai Petro Vileišio įsteigtasis dienraštis „Vilniaus žinios" pakliuvo į pirmeivių rankas[10], Lietuvos katalikams buvo gyvas reikalas turėti savo dienraštį. Ne kartą apie tai buvo kalbama, bet visa kas kalbomis turėdavo pasibaigti, nes nebuvo pinigų tokiam dideliam darbui. Tokio Vileišio, kuris dešimtis tūkstančių rublių galėtų berti spaudos reikalams, katalikai, deja, neturėjo.

Seinų firma, Vailokaičio rankose sustiprėjusi, būtų galėjusi ryžtis leisti dienraštį. Bet ar iš Seinų dienraštis gali eiti?

Tokiame užkampyje techniškų sunkumų turėdavo ir „Šaltinis" bei spaustuvė, o ką kalbėti apie dienrašti!

Karo metu Seinų spaustuvė buvo suardyta, knygų sandėlis išdraskytas. Jei tos įmonės būtų buvusios giliau Lietuvoje, būtų buvę galima jos atstatyti. Dabar tiek įdėto darbo ir pinigų nuėjo vėjais.

Man Lekėčiuose bloga nebuvo. Tačiau daugelis manė, kad man čia ne vieta. Mano draugai ieškojo priemonių mane iš Lekėčių iškelti. Kun. Tomas Žilinskas, kuris neseniai buvo emigravęs Amerikon, ir mane ten viliojo. Buvo man siūloma, Žilinsko nuomone, nebloga parapija. Prisipažinsiu, rimtai apie tai galvojau, tačiau, kartą sugrįžęs į Lietuvą, jau neturėjau pajėgų jos palikti.

7. SEINUOSE. „VADOVAS"

1908 metais nuo rugsėjo mėnesio kun. Laukaitis Seinuose pradėjo leisti mėnesinį žurnalą „Vadovas"[11]. Pradėta ieškoti „Vadovui" redaktoriaus. Iškilo mano kandidatūra. Prel. Antanavičius manęs nenorėjo, bet, nesant geresnio kandidato, sutiko pakviesti mane. Turėjau likviduotis Lekėčiuose ir vykti į Seinus. 1909 m. balandžio 14 d. išvykau iš Lekėčių.

Turiu prisipažinti, kad Seinai manęs per daug nemasino. Juo labiau kad likviduodamas kad ir menką klebono ūkį turėjau nemaža nuostolių. Bet vyresnybei liepiant turėjau sutikti.

Nuo mano buvimo seminarijoj bemaž per 10 metų Seinuose įvyko nemaža permainų. Senieji kapitulos nariai (Marma, Krajauskis, Štrimai[12]) jau buvo išmirę. Kapitulos narių Seinuose buvo keturi: prel. Antanavičius, diecezijos administratorius, ir prel. Blaževičius (Blažys), seminarijos rektorius, kanauninkai Augustaitis ir Čepulevičius tebemokytojavo seminarijoj. Kiti Seinų kunigai (seminarijos profesoriai, kurijos tarnautojai, katedros vikarai) buvo arba mano seminarijos draugai, arba jaunesni už mane.

Seminarijos vicerektorius buvo šiandieninis Vilniaus arkivyskupas Romualdas Jalbžykovskis. Tiesą pasakius, jis buvo visas seminarijos šeimininkas ir labai reikšmingas Seinuose asmuo.

Seinai jau nebuvo tas ramus kampelis, kuriame pamažėle, niekieno nekliudomas, ėjo lenkinimo darbas. Seinuose visi jaunieji kunigai, net ir senis Augustaitis jau buvo susipratę lietuviai ir uoliai varė dzūkų atlietuvinimo darbą. Lenkai, pamatę pavojų, pasiryžo neužleisti pozi-

cijų, todėl tyli, bet atkakli kova virė ir tarp kunigų, ir šiaip visuomenės. Kieno stipresnės buvo pajėgos, sunku pasakyti.

Lietuviai savo pusėje turėjo kunigų daugumą. Iš pasauliečių inteligentų lietuviai sau palankų teturėjo agronomą Totoraitį ir mokytoją Juozą Grabauską. Mokytoja Kryžanauskaitė (šiandieninė Totoraitienė) buvo „Žiburio" mokyklos mokytoja, todėl, aišku, pritarė lietuviams. Apskrities valdybos referentas p. Milevičius, kad ir nedaug į darbą tesikišdavo, bet laikė save lietuviu. Dar buvo vienas lietuvis pusinteligentis.

Su šitomis savo pajėgomis lietuviai darė, ką galėjo. Turėjo savo „Žiburio" skyrių, kurio būdavo gana dažni ir gyvi susirinkimai. „Žiburys" turėjo savo mokyklą, kurią lankydavo kelios dešimtys vaikučių. Buvo ir gana gerai veikiąs knygynas. Lietuviai turėjo neblogą savo chorą ir dažnai rengdavo vaidinimus bei koncertus.

Šventomis dienomis, ypač vasaros metu, lietuviai inteligentai (daugiausia kunigai) darydavo ekskursijas į kaimus ir ten rengdavo susirinkimus. Visa šitai stipriai veikė žmones. Daugelis pusiau aplenkintų dzūkų ėmė susiprasti ir jaustis esą lietuviai. Seiniškių veikimas spinduliavo ir į apylinkę, ypač kad ir kitur Dzūkuose kunigai buvo susipratę lietuviai. Seinų apylinkėje kelias lenkinimui, galima sakyti, jau buvo užkirstas. Jei būtų ir toliau taip laisvai veikta, tai lietuvybė lig šiandien jau gal būtų gerokai pasitvarkiusi ir į pietus nuo Seinų, kur gyveno tie patys, bet jau nulenkinti dzūkai.

Lenkai į šitokį „litvomanų" darbą ramiai žiūrėti, žinoma, negalėjo. Prieš lietuvių akciją lenkai organizavo konkurenciją.

Lenkus rėmė visi miesto inteligentai: gydytojas Urbonas, vaistininkas Domoslavskis, notaras Kalvaitis (Kalvajc) ir kt. Bet visų jų tikrasis vadas buvo kun. Jalbžykovskis.

Lenkai neatsilikdavo nuo lietuvių. Liaudžiai organizuoti įsisteigė savo „Związek Katolicki" (Katalikų sąjungą). Jinai iš tikrųjų buvo ne katalikų, tik lenkų sąjunga, nes jai lenkybė rūpėjo daugiau kaip katalikybė. Ir lenkai gana dažnai darydavo susirinkimus, rengdavo vakarėlius.

Be to, lenkai turėjo kooperatyvą „Gospodarz" (Ūkininkas), kuris turėjo didelę apyvartą ir duodavo nemaža pelno.

Labai prasti buvo dvasininkų tarpusavio santykiai. Aiškios buvo dvi partijos: lietuvių ir lenkų.

Aš radau Seinuose kun. Kazimierą Prapuolenį. Jis *de jure* buvo „Vadovo" leidėjas. Sakau *de jure*, ne *de facto*, nes jis nieko nesikišo

į „Vadovo" reikalus. Kai buvo norima gauti rusų valdžios sutikimas „Vadovui" leisti, tai tyčiomis buvo pasiūlyta kun. Prapuolenio širma. Mat jis rusams buvo labai patikimas[13].

Kun. Antanavičius, būdamas Petrapilyje vadinamosios „Romos katalikų kolegijos" asesoriumi, susipažino ir susigyveno su kun. Prapuoleniu. Kai arkivyskupas Šembekas pašalino Prapuolenį iš lig tol einamų arkivyskupo sekretoriaus pareigų, o prel. Antanavičius buvo išrinktas Seinų diecezijos administratorium, Antanavičius parsikvietė į Seinus Prapuolenį ir tuoj davė jam vietą kurijoj. Dėl kun. Prapuolenio įtakos prel. Antanavičius buvo pradėjęs rodyti tikrai lietuvišką nusiteikimą.

Tačiau ta draugystė tesėjo neilgai. Dėl kurios priežasties suiro Antanavičiaus ir kun. Prapuolenio santykiai, sunku pasakyti.

Atvykęs į Seinus, aš radau Antanavičiaus ir Prapuolenio santykius visai suirusius. Prapuolenis jautėsi Seinuose esąs nereikalingas ir rengėsi išvažiuoti. Ir iš tikrųjų tais metais išvažiavo į Kauną.

Antanavičių radau palinkusį lenkų pusėn. Patikimi jo žmonės buvo prel. Blaževičius ir kun. Jalbžykovskis. Tų trijų vyrų rankose buvo visa diecezijos politika arba, teisingiau pasakius, gudrusis kun. Jalbžykovskis per prel. Antanavičių ir prel. Blaževičių varė savo politiką.

Kadaise, kaip esmi minėjęs, Seinuose būdavo po kokį vieną lenkų kunigą. Dabar, kai tik pasidarydavo seminarijoj profesoriaus vieta, tuoj ją užimdavo lenkas. Tuo būdu Seinuose atsirado profesoriai Vondolovskis ir Pianka. Šis pastarasis net akademinio cenzo neturėjo. Pianka buvo ramaus būdo ir doras kunigas. Vis dėlto laikė lenkų, o ne lietuvių pusę. Vondolovskis buvo kraštuolis šovinistas, todėl iš karto nuteikė prieš save lietuvius kunigus ir klierikus.

Seminarijoj susidarė lenkybės šalininkų dauguma, nes kad ir tikrųjų lietuvių vis dar buvo keturi profesoriai (Banaitis – moralinės teologijos mokytojas, Dvaranauskas – lotynų kalbos, Palubinskas – dogmatikos ir Laukaitis – lietuvių kalbos), taigi pusė, bet prel. Blaževičius, rektorius, turėjo lemiamąjį balsą. Na ir, žinoma, pradėta varyti seminarijoj lenkų politika: lenkai buvo proteguojami, lietuviai – įtariami ir sekami. Klierikai, didesnieji lietuviai patriotai, seminarijos vyresnybių stačiai buvo nekenčiami. Ypač daug iš jų buvo reikalaujama lenkų kalbos.

Seniau jei iš lenkiškosios Seinų diecezijos dalies ir būdavo kandidatų į seminariją, tai jie važiuodavo į Varšuvą ar į kitas Lenkijos seminarijas.

Dabar, matyt, buvo paleistas šūkis: gelbėti pakraščius! Taigi į Seinų seminariją pradėjo garmėti nuo Lomžos ir iš toliau mozūrai. Seinų seminarija pasijuto beturinti bemaž didesnę dalį klierikų lenkų. Trumpai kalbant, Seinų diecezijoj lenkiškas gaivalas ėjo vis stipryn ir stipryn.

Kun. Prapuoleniui išvažiavus iš Seinų, lietuvių partijos lyderiu visai natūraliu būdu liko kun. Laukaitis. Jis jau seniai buvo susigyvenęs su prelatais Antanavičium ir Blaževičium ir visais atžvilgiais mokėjo juodviem įtikti. Bet kun. Laukaitis, šiaip gana lengvo būdo žmogus, buvo karštas lietuvis patriotas. Lietuvių–lenkų klausimu ir Laukaitis nemokėjo susikalbėti su Seinų didžiūnais. Pasijuto esąs nemėgstamas ir pats rūpinosi išeiti iš Seinų. Gavo Leipalingio kleboniją.

Lietuviai vis dėlto tebevarė savo pradėtą darbą. Jam vadovauti teko laikraščių redaktoriams: kun. Vailokaičiui ir rašančiajam šiuos žodžius. Nuo seminarijos ir nuo jos reikalų mes stovėjome atokiai. Lietuviai kunigai turėjo savo kompaniją, su lenkų partija palaikydavo tik oficialius santykius. Anos pusės visados būdavom vis įtariami, kad kažin ką prieš juos rengiame, intriguojame. Lietuvių kunigų aš buvau seniausias, todėl ir buvau laikomas lietuvių partijos lyderiu.

Aiškiai pajutau, kad prel. Antanavičiui nemalonus ne tik mano asmuo, bet ir mano redaguojami laikraščiai. Už mano akių prel. Antanavičius smarkiai peikdavo „Vadovą", prikišdavo jam net nusikaltimų Bažnyčios mokslui. Tai nugirdęs, nuėjau pas administratorių pasiaiškinti. Paprašiau mano paklaidas aiškiai formuluoti, tuomet aš jas atitaisysiu ir atšauksiu. Klysti galiu, bet blogos valios žmogus neesmi ir nenoriu būti. Nuoširdžiai noriu tarnauti Bažnyčiai, ne klaidas sėti. Administratorius nurodė man Prapuolenio straipsnį „Katalikiškoji lietuvių pamokslija"[14]. Ten, girdi, esą tendencingai juodinami senovės kunigai lenkai, dirbę Lietuvoje. Į tai aš atsakiau: kun. Prapuolenis yra „Vadovo" leidėjas, vadinasi, mano šefas. Sunku man jo straipsniai nepriimti. Kun. Prapuolenis straipsnius pasirašo savo pavarde, todėl sau ima visą atsakomybę už savo straipsnius. Jei jie klaidingi, galima kibti prie autoriaus. Į tai administratorius neturėjo ką atsakyti.

Tolimesniame pasikalbėjime, kurio tonas sušvelnėjo, aš pasiskundžiau, kad per daug esmi apkrautas darbu: „Vadovas" tenka man ne tik redaguoti, bet ir didesnė jo dalis prirašyti; pačiam tenka ir korektūrą skaityti. Jei todėl kurių silpnumų „Vadove" ir pasireikštų, tai prašau man dovanoti, nes tai atsiranda dėl greitumo, ne dėl blogų norų.

Į šitas mano pastabas Antanavičius atsakė, kad „Vadovas" esąs visiškai nereikalingas. Daugių daugiausia galima būtų esą leisti lie-

tuviški pamokslai, kad Lietuvos kunigai turėtų vadovėlį sakyklai. „O visuomenė ir religijos reikalai? Ar apie juos Lietuvos kunigams nieko nereikia žinoti?" – nustebęs paklausiau aš. Į tai administratorius šiurkščiai atsakė: „Kokie čia reikalai?! Kunigai turi „Przegląd Katolicki" (Katalikų apžvalgą) ir lai skaito!"

Aš, matydamas, kad tolesnis pasikalbėjimas nieko gero nežada, atsisveikinau administratorių ir išėjau, blogiausios nuotaikos prislėgtas.

Mes, lietuvių laikraščių redaktoriai, vis dėlto matėme, kad Lietuva jau turi savo ypatingų visuomeninių ir religinių reikalų: Lietuva jau gyvena savo, ne lenkų, gyvenimą. Mes stengdavomės tą gyvenimą sekti, jo problemas gvildenti. Į visus žymesnius lietuvių susirinkimus – ar jie būdavo Vilniuje, ar Kaune, ar Marijampolėje – mes, seniškiai redaktoriai, važiuodavome ir parvažiavę apie tai rašydavome. Aš laikiau savo pareiga apie visa ką informuoti kun. administratorių, todėl užeidavau pas jį ir ką matęs ir girdėjęs smulkiai nupasakodavau. Kun. administratorius gana nekantriai klausydavo. Matyt, kad vykstančių Lietuvos gyvenime permainų ir nesuprato, ir neįvertino. Gaila!

8. NAUJAS SEINŲ VYSKUPAS

Seinų diecezija našlavo jau kelinti metai[15]. Mat Šventasis Sostas negalėjo su caro valdžia susitarti dėl kandidatų į Seinų vyskupus. Buvo gandų, kad rusai siūlo kandidatais kun. Prapuolenį ir prel. Antanavičių. Kai kas minėjo ir kun. Blaževičiaus kandidatūrą. Visos šitos kandidatūros Šventajam Tėvui, matyt, buvo nepriimtinos. Kai Apaštalų Sostas rusų valdžios kandidatų nepriimdavo, tai jinai naujų siūlyti nesiskubindavo. O pagal konkordatą caro valdžia kaip tik turėjo teisę tuos kandidatus siūlyti.

Buvo girdėti, kad į Seinų vyskupus rengėsi ir kai kurie Varšuvos lenkai. Sakoma, kad vienas iš jų ėmęs net lietuvių kalbos mokytis. Bet tai buvo tuščios svajonės. Rusai nemėgo lietuvių, bet dar labiau nemėgo lenkų, todėl nemanė jų įtakos stiprinti Lietuvos pakraščiuose.

Dėl tos priežasties gana ilgai vakavo ir Vilniaus vyskupo sostas[16]. Lenkai, turėdami įtaką Romoj, Vilniaus vyskupu norėjo padaryti lenką, rusų valdžia užsispyrė lenko neleisti. Vadinasi, negalėjo susitarti dėl kandidato.

Nenormali yra Bažnyčios padėtis, kai diecezijų valdo administratorius. Viena, neturi jis to autoriteto, kurį turi vyskupas; antra,

administratoriaus valdžia tėra tik provizoriška, todėl reikalai ir negali būti sprendžiami. Seinų diecezija ilgu našlavimo laiku juo labiau nukentėjo, nes jos administratorius prel. Antanavičius nebuvo brandus atlikti savo aukštus uždavinius. Ypač netiko jis diecezijai valdyti tokiais persilaužimo laikais. Ir Šventasis Tėvas pripažino jį netinkamą. Paprastai į vyskupus pirmutinis kandidatas esti kapitulos išrinktasis administratorius. Šiuo atveju prel. Antanavičiaus kandidatūrą Roma atmetė.

Lenkams prel. Antanavičiaus valdymas gal ir tiko. Bet mes, lietuviai, nekantriai laukėme vyskupo.

1910 metais apie Velykas pasklido žinia, kad Seinų vyskupu esąs skiriamas Žitomyro sufraganas Antanas Karosas.

Karosas gana ilgai buvo išbuvęs Kauno vyskupo Paliulionio sekretoriumi, seminarijos profesorium ir kelerius metus tos pačios seminarijos rektoriumi, todėl Žemaičių diecezijai buvo gerai pažįstamas. Mes, seiniškiai, taip pat norėjome šį tą sužinoti apie būsimąjį savo vyskupą. Gaunamos iš anapus Nemuno žinios buvo įvairios: vieni sakė Karosą esant labai protingą, kiti – didelį diplomatą, treti – labai nerangų ir t. t. Vienu dalyku visų nuomonės sutiko, būtent, kad vyskupas Karosas esąs labai ramaus būdo žmogus, užsidaręs ir mėgstąs būti vienas. Bet mums buvo svarbu žinoti, ar vyskupas Karosas pasiduos kokiai įtakai ir, jei pasiduos, – tai kieno. Į šitą klausimą kauniškiai mums nemokėjo atsakyti. Todėl dideliai nekantriai laukėme naujo vyskupo atvykstant.

Vyskupas vykti į Seinus nesiskubino: vyskupu buvo paskirtas balandžio 7, o atvyko į Seinus vos birželio 29 d.

Mums vis rūpėjo, kuo remsis naujasis vyskupas: ar lenkais, ar lietuviais, ar bus neutralus, vieniems ir antriems teisingas? Turėjome pagrindo manyti, kad, šiaip ar taip, senajam Antanavičiaus režimui bus galas. Antai vyskupas savo daiktus parsiuntė ne administratoriaus, vyriausiojo prelato, tik antrojo prelato – kun. Blaževičiaus vardu. Kelią važiuoti į Seinus pasirinko per Lomžą. Ji vyskupui nebuvo per daug pakeliui, bet buvo prel. Blaževičiaus klebonija, jo pasiūlyto administratoriaus valdoma. Blaževičius, žinoma, išvažiavo į Lomžą vyskupo pasitikti.

Vis tai tartum buvo ženklai, kad naujojo vyskupo dešinioji ranka bus prel. Blaževičius. Taip manė ir prel. Antanavičius. Jis paskutinėmis savo valdymo dienomis buvo labai prastai nusiteikęs ir tuoj po vyskupo ingreso buvo pasirengęs išvažiuoti į savo parapiją – Prienus.

Visų mūsų ir prel. Antanavičiaus apsirikta. Mat vyskupas Karosas yra sfinksas, savo mintis ir sumanymus nelengvai išduodantis.

Bet apie tai toliau pakalbėsime.

Taigi artinasi vyskupo ingresas. Reikia pasirengti vyskupas pasitikti. Tam reikalui sudaro komitetą lenkai, sudarome ir mes, lietuviai. Lenkams bepigu – jie savo pusėje turi diecezijos valdžią. Bandome tartis su lenkais – nesiduoda. Rengiamės kas sau. Nutarta vyskupas pasitikti už miesto. Mes rengiamės statyti ant plento vartus, rengiasi ir lenkai. Sužinojęs tai apskrities viršininkas protestuoja. Statykite, girdi, vienus vartus ir užrašus dėkite lenkų ir lietuvių kalbomis. Lenkai nesutinka. Jie, girdi, negalėsią pakęsti, kad šalia lenkiško užrašo būtų pagoniška (suprask, lietuvių) kalba. Tada viršininkas įsako, kad ant vartų nebūtų jokių užrašų. Lenkai sutinka. Mes, lietuviai, prie vartų statymo visiškai neprisidedame, lai stato vieni lenkai.

Graži birželio 29 diena. Vyskupas, tą naktį nakvojęs Krasnopolėje (kokie 8 km atstu nuo Seinų), į Seinus turėjo atvykti 10 val. ryto. Dar gerokai prieš 10 val. ant Suvalkų plento, kuriuo turėjo atvažiuoti naujasis ganytojas, išsirikiavo ilga procesija brangaus svečio pasitikti. Prie pat iškilmingųjų vartų laukia puikus baldakimas, klierikų nešamas, Čia pat stovi prel. Antanavičius su asista, visi puikiais liturginiais rūbais pasipuošę. Toliau stovi kapitulos nariai, ryškių spalvų (mėlynos su raudona) togomis apsitaisę. Už jų garbės kanauninkai ir ilgom linijom nusidriekę kunigai ir klierikai. Toliau eina bažnytinės vėliavos ir lenkų, pagaliau – lietuvių organizacijos. Daug jų tuomet mes dar neturėjome, bet buvo „Žiburio" mokyklos vaikučiai ir gana daug „Žiburio" draugijos narių. „Žiburio" delegacija buvo net iš Marijampolės. Žmonių, ypač lietuvių, buvo privažiavę daug.

Lygiai 10 val. atvyksta vyskupas, prel. Blaževičiaus lydimas. Iš karietos išlipa menko ūgio, pakrypusio liemens, gana sausas ir jau pusėtinai žilas kunigas, violetais, kaip dera vyskupui, apsitaisęs. Atrodė apie 60 metų žmogus.

Visų akys nukrypsta į didįjį svečią. Pamačiusios jį, kai kurios moterėlės ėmė ašaroti. Kitos pašnibždomis viena kitai kartojo: „Dievulėli, koks menkutis!" Vyskupo Karoso ir aš nebuvau matęs, todėl smalsiai žiūrėjau į jį norėdamas atspėti, kokia dvasia slepiasi tame menkame kūne. Bet veltui: vyskupo Karoso veido išraiška man nieko nesakė. Tikras sfinksas! Tebuvo matyti, kad pavargęs ir jį kankina tos iškilmės.

Prie vartų jokių kalbų nebuvo. Prel. Antanavičius užtraukė lenkišką giesmę ir procesija lėtu žingsniu ėjo į bažnyčią. Čia įprastos tokiu

atveju ceremonijos. Pažymėtina, kad prel. Antanavičius sveikino vyskupą lenkiškai, kad ir neblogai mokėjo lotyniškai. Vyskupas atsakė lotyniškai kreipdamas savo kalbą į buvusį diecezijos administratorių, į kapitulą ir į visą dvasininkiją. Kalba pasakyta gražiai lotyniškai, bet neturininga. Į žmones vyskupas kalbėjo lenkiškai ir lietuviškai. Lenkiškai kalbėjo taisyklingai, bet su lietuvišku akcentu. Lietuviškai kalbėjo gražiai, bent kiek rytiečių tarme. Vyskupas priminė žmonėms tikėjimo reikšmę ir reikalingumą.

Atlikęs ingreso ceremonijas, vyskupas, matyt, jautėsi taip pavargęs, kad nuėjo į jam skirtus seminarijos kambarius pailsėti. Po kokios pusės valandos sugrįžo į katedrą ir laikė iškilmingą Sumą. Tuo ir baigėsi darbas bažnyčioje.

Po Mišių vyskupas, bent kiek pasistiprinęs, priėmė delegaciją. Pirmutiniai, žinoma, buvo lenkai, paskui jau mes, lietuviai. Gavome iš prel. Blaževičiaus instrukciją, kad kalbėtume kuo trumpiausiai ir nevargintume ganytojo. Man teko sveikinti Seinų lietuviškųjų redakcijų vardu. Turėjau išsispausdinęs adresą, todėl jį tik perskaičiau ir įteikiau vyskupui. Lietuvaitės įteikė vyskupui šiokių tokių dovanėlių, ko nepadarė lenkai. Sveikinusiems vyskupas jokių kalbų nesakė, tik keliais žodžiais padėkojo.

Toliau ėjo pietūs. Ruošė juos kapitula. Pasauliečių niekas nebuvo kviestas. Mūsų vargšai lietuviai jau ir pretenzijų neturėjo. Bet dvarininkai lenkai dėl to, kaip girdėt, buvo labai užsigavę. Tai buvo administratoriaus stilius: Antanavičius su dvarininkais ir apskritai su pasauliečiais inteligentais draugauti nemėgdavo.

Per pietus, žinoma, kalbos. Ir čia lenkybei buvo pirmenybė. Kalbėjo prel. Antanavičius, Kauno prel. Stiravičius, dekanas Lenda. Pagaliau prabilome ir mes, lietuviai. Pirmam lietuviškai teko kalbėti man. Opius dalykus minėti vengiau. Pabrėždamas lietuvių spaudos reikšmę, sveikinau vyskupą Karosą, buvusį lietuviško laikraščio „Nedėldienio skaitymas" redaktorių[17], ir pareiškiau džiaugsmą, kad naujo ganytojo asmenyje lietuvių spauda Seinuose susilaukė globėjo. Po manęs kun. Gustaitis kiek ryškiau pabrėžė lietuvių–lenkų santykių nenormalumus ir pareiškė viltį, kad lietuviams daromos skriaudos naujojo ganytojo būsiančios atitaisytos. Toliau tuo pačiu tonu karštai kalbėjo kun. Tumas, kuris buvo atvažiavęs į ingreso iškilmes.

Lenkams ir lenkuojantiems lietuvių kalbos, žinoma, nepatiko. Kelno dekanas Kudirkevičius (Kudirka), sulenkėjęs lietuvis, bandė taisyti nemalonų įspūdį, kalbėjo apie „bratnich narodów (brolišku tautų)

meilę. Bet lietuvių siela jau buvo pasruvusi tulžimi nuo tų „malonumų", kurių jiems ligi tol buvo tekę patirti iš tariamųjų brolių, todėl Kudirkevičiaus kalbą lietuviai priėmė su neslepiama ironija.

Vyskupas į kalbas neatsakinėjo. Pamatęs pietų salėje susidariusią nelinksmą nuotaiką, išėjo iš salės. Prel. Blaževičius pareiškė, kad vyskupas esąs labai pavargęs.

Aš buvau pasirengęs vykti į užsienį, laukiau tik vyskupo ingreso. Taigi rytojaus dieną po ingreso nuėjau pas vyskupą prašyti vadinamojo *„litteras passus"* [lot. – kelionės pažymėjimo]. Vyskupas tą dokumentą tuoj man išdavė. Buvo tai pirmutinis dokumentas, kurį pasirašė naujasis vyskupas. Tą pačią dieną išvykau į užsienį.

Visi domėjosi, kaip pradės veikti naujasis vyskupas? Ką paskirs generalvikaru, kaip sutvarkys savo kuriją? Kapituloj jau buvo likę tik 7 nariai (iš 12). Taigi įdomu, kuo papildys kapitulą?

Ir iš tikrųjų vyskupas nelaukdamas tuoj šituos darbus atliko. Prel. Antanavičiui pareiškė, kad jį skiriąs savo generalvikaru. Antanavičius nudžiugo išgirdęs tokią netikėtą naujieną. Apie 30 metų *de facto* valdžius diecezijąą, nemalonu būtų žmogui trauktis į užkampį. Kurijoj ir seminarijoj vyskupas jokių nedarė pakeitimų.

Dėl kurijos. Čia mes, lietuviai, pakeitimų ir nepageidavome. Kancleris buvo kun. Narjauskas, sekretorius – kun. Grajauskas, abudu susipratusiu lietuviu.

Seminarijoj pakeitimų būtume pageidavę. Mums atrodė, kad rektorius su vicerektorium turėtų būti pakeistu. Jei ne abudu, tai bent kun. Jalbžykovskis. Tačiau visos mūsų viltys nuėjo niekais.

Dėl kapitulos – vyskupas pareiškė nepažįstąs žmonių, todėl likusieji kapitulos nariai lai išrenką kandidatus, vyskupas juos patvirtinsiąs.

Kapituloj buvo likę: prelatai – Saliamonas Olekas (Naumiesčio klebonas), Antanavičius ir Blaževičius; kanauninkai – Daukša (Suvalkų kleb.), Augustaitis, Staniulis (Pajevonio kleb.) ir Vlostovskis (Zambrovo kleb., Lomžos gub.). Iš tų septynių tik vienas Vlostovskis buvo lenkas, visi kiti – lietuviai. Bet iš tų 6 lietuvių tik du – Augustaitis ir Staniulis – buvo susipratusiu lietuviu. Kiti keturi buvo senosios lenkų orientacijos žmonės, jau senukai, neaktyvūs. Rinkimuose, žinoma, nusvėrė žinomo triumvirato – Antanavičiaus, Blaževičiaus ir Jalbžykovskio – norai. Jie turbūt bendrai sudarė kandidatų sąrašą, kuris ir laimėjo. Buvo išrinkti: Jalbžykovskis, Žalevskis, Lenda, Senkevičius, Banaitis. Juose du neva lietuviai: Žalevskis (Garliavos klebonas ir dekanas) ir Banaitis, seminarijos profesorius. Bet Žalevskis buvo jau

senas, senų pažiūrų žmogus, Antanavičiaus prietelis. Banaitis buvo susipratęs lietuvis, bet neveiklus, užsidaręs, prie lietuvių judėjimo nesidėjo. Tuo ir patiko Antanavičiui. Tuo būdu Seinuose susidarė lenkų orientacijos kapitula.

Staniulis su Augustaičiu, kaip vėliau iš Staniulio sužinojau, bandė balsuoti už susipratusius, žinomus veikėjus lietuvius, bet, žinoma, juodu du už juos ir tebalsavę. Po rinkimų vyskupas pasakęs, kad tuos, kurie rinkimuose gavę balsų, būsią galima padaryti garbės kanauninkais. Bet ir to nebuvo. Vyskupas Karosas, tiesa, pakėlė gana daug į garbės kanauninkus, bet tik Antanavičiaus ir Jalbžykovskio kandidatus.

Prel. Antanavičiui vyskupas išrūpino protonotaro titulą.

Dabar Seinų diecezijoj prasidėjo naujas, bet to paties Antanavičiaus kursas. Naujas jis buvo tuo, kad Antanavičius ėmė nekęsti lietuvių, juos žemino, niekino. Buvo sakoma, kad Antanavičius lietuviams kerštaująs, nes jie, girdi, pakišę jam koją (rašė į Romą), todėl jis nelikęs vyskupu. Ar kas iš lietuvių Romon yra rašęs prieš Antanavičių, aš ir šiandien nežinau.

Naujasis kursas pasireiškė ypač seminarijoj. Kaip tik tuo laiku Dvaranauskas pasitraukė iš seminarijos profesorių ir įstojo į marijonus, kuriuos Šveicarijos Fribūre buvo ėmęs organizuoti arkivysk. Jurgis Matulevičius[18]. Dvaranausko vieton lotynų kalbai dėstyti buvo pakviestas jaunas kunigėlis Misevičius, lenkas. Misevičius tuo tebuvo žinomas, kad yra linksmas kunigėlis ir šovinistas lenkas*. Kun. Jalbžykovskis, žinoma, Antanavičiaus pritariamas, pasirūpino jaunutį Misevičių ir lygiai jaunutį Vondolovskį padaryti garbės kanauninkais. Tai padarė kuo blogiausią įspūdį visiems kunigams lietuviams. Piktinosi ir kai kurie lenkai, nes čia per aiškiai kyšojo politika.

„Vadovą" beredaguojant, pradėjo silpnėti mano akys. Mat pačiam redaktoriui tekdavo pusė numerio prirašyti, rankraščiai taisyti, korektūra skaityti, tai darbo buvo daug. „Vadovas" turėjo 120 didelio formato puslapių, vadinasi, kas mėnuo reikdavo išleisti gana didelė knyga. Gydytojas specialistas patarė man iš redakcijos pasitraukti. Pranešiau tai vyskupui ir prašiausi iš redakcijos mane atleisti. Vyskupas iš principo sutiko, tik liepė palaukti, nes dar nesą man tinkamos laisvos vietos.

Vyskupas įsakė ieškoti man pavaduotojo. Aš, pasitaręs su kitais lietuviais kunigais, savo įpėdiniu numačiau šiandieninį profesorių Kuraitį, kuris kaip tik tais metais baigė studijas užsienyje. Vyskupas

---

* Kilęs jis buvo iš Krokialaukio parapijos, dzūkas. Aukštųjų mokslų Misevičius nebuvo baigęs.

liepė man jo paties vardu pasiūlyti kun. Kuraičiui redaktoriaus vietą. Kun. Kuraitis sutiko.

Tuo tarpu kaip tik mirė Pakuonyje klebonas Beinoravičius. Vyskupas pasiūlė man Pakuonio klebono vietą. Aš sutikau. Perdaviau redakcijos reikalus kun. Kuraičiui ir 1912 m. rugpjūčio mėn. pabaigoje išsikrausčiau į Pakuonį.

Pakuonyje man bloga nebuvo. Daug laiko čia skyriau pastoracijai, o laisvomis valandomis rašinėdavau į tą patį „Vadovą" ir į kitus katalikų laikraščius. Mažiau turint reikalo su knygomis ir raštais, pasitaisė mano akys.

Pakuonio apylinkėje buvo daug dvarų. Mat žemė ten gera, taigi ir buvo dvarų užimta. Dvaruose gyveno lenkai. Jie menki buvo katalikai, bet santykius su klebonija palaikyti norėjo. Aš dvarų ponams imponavau tuo, kad gana ilgai buvau išgyvenęs Varšuvoje. O Varšuva buvo jiems didelė šventenybė.

Aplinkinių parapijų ponai buvo įkūrę „Koło Nadniemeńskie Warszawskiego Towarzystwa Rolniczego" (Žemdirbių Varšuvos draugijos Nemuno apylinkių kuopa). Draugija darydavo susirinkimus paeiliui pas savo narius. Susirinkimuose būdavo skaitomi referatai ir diskutuojama. Temos būdavo iš agronomijos srities. Paskui eidavo vaišės. Tos draugijos nariu aš nesmi buvęs, bet į susirinkimus, ypač jei jie vykdavo mano parapijoje, ir aš buvau kviečiamas. Kiek man laikas leisdavo, norėjau arčiau pažinti savo parapijiečius ir kaimynus, antra, progai pasitaikius, tarti jiems vieną kitą žodelį.

Ponai, žinoma, buvo karšti lenkai. Jie labai nekentė „litvomanų" ir į visa ką žiūrėdavo *sub specie Poloniae* [lot. – Lenkijos požiūriu]. Mūsų liaudžiai tie ponai buvo visai svetimi: kai kurie net lietuviškai visai nemokėjo, nes buvo atvykę į Lietuvą iš „Koronos"[19]. Vienas jų – ponas Zakševskis iš Jokimiškio – į savo dvarą buvo parsitraukęs iš Lenkijos keliolika šeimų kumečių. Jie, nepakęsdami vietos sąlygų, ėmė bėgti atgal į Lenkiją. Tebuvo likusios dvi trys šeimos, kurios, kaip girdžiu, šiandien jau visiškai sulietuvėjusios. Bet ir ponas Zakševskis, netrukus prašvilpęs savo dvarą, išsidangino į Lenkiją. Jokimiškio dvaras buvo tekęs žydui. Šiandien jau išparceliuotas.

Kiti tos apylinkės ponai buvo „tuteiši" (vietiniai), bet visi buvo varšuviškės orientacijos. Lenkišku šovinizmu ypač pasižymėjo Šaltupio savininkas Geištaras. Jis lietuviškai kalbėjo ne blogiau kaip lenkiškai, bet kalbėdavo lietuviškai tik didelio reikalo verčiamas, kai jau lenkiškai susikalbėti negalėjo. Geištaras buvo puikus ūkininkas. Jei būtų

suėjęs į santykius su vietos ūkininkais, tai būtų galėjęs daug ko juos pamokyti. Bet ponui Geištarui terūpėjo lenkų reikalai.

Per vieną kuopos susirinkimą ponams bandžiau priminti vietos kultūros reikalus. Bet į tai buvo atsakyta, kad chlopai jų nekenčią, norį jiems kenkti, kunigai esą litvomanai, žmonės šiaušiasi prieš dvarininkus ir t. t. Tokiomis aplinkybėmis dvarininkai ne tik nejaučią pareigos, bet ir nematą galimybės suartėti su liaudimi. Į tokią argumentaciją, aišku, turėjau gana energingai reaguoti. Bet mano balsas teliko balsas, šaukiantis tyruose.

Begyvendamas Pakuonyje, pradėjau ilgėtis inteligentinio darbo. Kunigų leidžiamai „Vilčiai", kun. Tumui pasitraukus, reikėjo bendradarbio kunigo[20]. Buvo keliama mano kandidatūra. Tą vietą būčiau noromis priėmęs, bet „Vilties" redaktorius A.Smetona buvo nusiteikęs prieš mane. Mat aš buvau jam per didelis „klerikalas".

1913 metų rudenį vyskupas Karosas ilgesniam laikui vyko į užsienį. Savo palydovu vyskupas norėjo turėti kun. Kuraitį. Aš vėl buvau pakviestas į Seinus jo pavaduoti. Pakuonyje buvau palikęs vieną vikarą (kun. A.Grybiną). Bet netrukus prel. Antanavičius man pavaduoti paskyrė kun. Kriokininką.

Vyskupas užtruko užsienyje apie 3 mėnesius, todėl per tą laiką man teko gyventi Seinuose ir vėl redaguoti „Vadovą". Grįžau į Pakuonį tik 1914 metų Velykoms.

Kalėdoms, tiesa, buvau parvažiavęs į savo parapiją ir išbuvau čia lig Trijų Karalių šventės. Kaip tik tuo laiku įvyko gana didelis skandalas Seinų seminarijoj.

Kun. Misevičius, kaip minėjau, buvo linksmo būdo žmogus. Per pamokas mėgdavo klierikams papasakoti juokingų anekdotų. Jie kai kada būdavo ne visai tinkami seminarijos rūmams. Klierikai tuo piktinosi. Žinodami, kad kun. Misevičius, tuomet jau garbės kanauninkas, yra seminarijos vyresniųjų proteguojamas, klierikai nedrįso juo skųstis savo valdžiai. Vienas klierikas papasakojo tai Seinų kunigui ne profesoriui. Ir iš viso pradėta kalbėti apie netikusius prof. Misevičiaus anekdotus. Ir šiandien nežinau, kuriais keliais ta žinia pasiekė p. Gabrį, tuomet gyvenusį Paryžiuje, kuris jau buvo žinomas kaip lietuvių reikalų gynėjas[21]. Gabrys parašė vyskupui Karosui, tuomet gyvenusiam Prancūzijos Rivieroje, laišką, grasindamas iškelsiąs dalyką užsienio spaudoje, jei vyskupas iš seminarijos nepašalinsiąs netikusio profesoriaus.

Prel. Antanavičius gavo vyskupo įsakymą tučtuojau pašalinti iš seminarijos kun. Misevičių. Antanavičius įsakymą tuoj įvykdė. Misevičius buvo iškeltas į Augustavą vikaru.

Tačiau tuo dalykas nesibaigė. Antanavičius, Blaževičius ir Jalbžykovskis užsispyrė susekti, kas parašė laišką p. Gabriui. Buvo kviečiami klierikai, vienas jų buvo išvarytas iš seminarijos; buvo klausinėjami ir įtariami lietuviai kunigai, tačiau kas buvo rašęs Gabriui laišką, nepavyko nustatyti.

Užpuldinėjami lietuviai kunigai laiškais skundėsi vyskupui. Gali būti, kad ir žinomasis triumviratas tuo reikalu savaip informavo vyskupą. Lietuviai nesijautė esą kalti ir laukė satisfakcijos. Buvo manoma, kad grįžęs vyskupas pradės nuodugnų tardymą ir tinkamai išsiaiškins dalyką.

Laukėme ir nieko nesulaukėme. Vyskupas parvažiavo, ir niekas nė pusės žodžio neužsiminė, tartum nieko nebūtų buvę. Tai vėl naujas vyskupo charakteristikos bruožas.

Man net lengva pasidarė, kai galėjau palikti nemalonius Seinų santykius ir grįžti į ramųjį savo Pakuonį.

Atsisveikindamas su vyskupu paprašiau pakeisti man vikarą: prašiau man duoti naują įšventintą kunigėlį Ramanauską. Jis kilęs buvo iš rytų Lietuvos, bet augo pas savo dėdę, Vilniaus Kalvarijos kleboną, senosios lenkų kultūros žmogų. Klierikas Ramanauskas buvo geras vaikinas, bet jau pusėtinai aplenkėjęs. Seminarijoj greičiau dėdavosi su lenkais, ne su lietuviais. Kun. Jalbžykovskis Ramanauską buvo berengiąs į Mozūrus, kur, be abejonės, jis būtų visiškai sulenkėjęs. Lietuviai kunigai, žinodami šitokį Jalbžykovskio sumanymą, tyčiomis pagundė mane prašyti Ramanausko. Vyskupas pažadėjo man jį atsiųsti ir pažadėjimą ištesėjo.

Ramanausko tikrai būta pasidavusio lenkybės dvasiai. Net lietuviškai jis buvo pusėtinai pamiršęs. Bet Pakuonyje Ramanausko dvasia tuoj atsigavo. Pradėjo jis uoliai mokytis lietuviškai, pamilo mūsų žmones ir pasidarė karštas lietuvis patriotas. Būtų ir šiandien naudingai bedirbąs Bažnyčiai ir Tėvynei, bet, deja, nelaimingoji mirtis nuskynė tą vos pražydusį žiedą. Besiformuojant mūsų kariuomenei, Ramanauskas pirmutinis pasisiūlė II pulko kapelionu. Bežygiuodamas su pulku prieš bolševikus, užsikrėtė beriamąja šiltine, nuo kurios fronte ir mirė. Tuo būdu savo gyvybe atsimokėjo Tėvynei, kurią, tiesa, ne dėl savo kaltės, buvo šiek tiek primiršęs.

Pakuonyje tačiau neilgai teko man džiaugtis ramumu. Tais pačiais 1914 metais kilo Didysis karas. Su juo atėjo visa virtinė vargų ir sielvartų.

9. DIDYSIS KARAS

Ir mūsų vėsiame klimate vasaros metu pasitaiko gana didelių karščių. Kartais dvi tris savaites saulė negailestingai kepina augalus, gyvulius ir žmones. Kepinama žemė skirsta ir leidžia į orą dujų bei dulkių begales. Dangus pasidaro geltonas. Ir pačios saulės veidas esti neaiškus, lyg žiūrėtum į ją per ploną audeklą. Nuleipę augalai žemyn lenkia savo viršūnes, tingiai vaikščioja gyvuliai ir žmonės. Net peteliškė, kuri taip mėgsta maudytis saulės spinduliuose, ir ta sunkiai plazdena savo sparneliais ir lyg nenoromis perlekia nuo vieno žiedo prie kito, tartum per ilgai užtrukdama prie kiekvieno.

Išprakaitavę žmonės laukia atmainos ir vienas kitam kartoja: bus audra, bus audra.

Po didelio tvaiko paprastai esti audra. Kartais jinai būna tikroji Dievo palaimos malonė. Ateina su gausiu lietum debesis, kelis kartus žybtelėjęs ir nusigriovęs, gausiai pagirdo žemę ir augalus. Tą naudingą darbą atlikęs, debesis dundėdamas slenka tolyn, palaimą nešdamas kitiems kraštams.

Bet kartais audra esti tikroji Dievo rykštė. Debesys ateina su ledais ir perkūnijomis. Tartum prakiurę dangaus skliautai su didžiausiu trenksmu negailestingai plaka orą lyg balčiausio plieno rykštėmis ir svaido ugnies kamuoliais. Lyg iš milžiniško kulkosvaidžio birte byra ledo kulkos. Užsirūstinęs dangus tartum stengiasi sunaikinti žemėje visa, kas yra. Iš aukštybių paleisti vandens šaltiniai pagavę neša tai, kas parblokšta, užmušta, lyg valydami baisios kovos lauką. Išgąsdinti žmoneliai lenda į trobas ir kryžiaus ženklu stengiasi pašalinti gresiantį pavojų.

Audra praėjo, saulė vėl parodė skaistų savo veidą. Oras apsivalė, lengva kvėpuoti. Bet vargšai žmoneliai laukuose ir daržuose pamato sunaikintą bemaž visą ilgo laiko jų triūsą. Gerai, kad bent pastogė išliko. Šen bei ten kylą į dangų juodų dūmų debesys liudija, kad daug ir be pastogės yra likusių.

Tokią audrą žmonės ilgai ilgai mini ir negreit po jos atsigauna.

Sunki, lyg oras prieš audrą, buvo politikos atmosfera prieš Didįjį karą.

Vokietija, laimėjusi 1871 m. karą su prancūzais, smarkiai pakilo. Geležinis kancleris Bismarkas savo gudria politika Vokietijos Imperijos Sąjungą ne tik sustiprino viduje, bet ir užsienyje taip buvo iškėlęs jos vardą, kad tarptautinės politikos koncerte vokiečiai griežė bemaž

pirmuoju smuiku. Smarkiai auganti Vokietijos pramonė stengėsi užimti pasaulio rinkas sėkmingai konkuruodama su Anglija.

Vokietijos laivynas savo didumu ir reikšme taip pat bemaž baigė pasivyti Anglijos laivyną. Gėrėdamasis savo valstybės galybe, išdidusis vokiečių kancleris sakydavęs, kad jis nieko daugiau pasaulyje nebijąs, tik vieno Dievo.

Vokiečių tauta jau buvo išaugusi iki 70 milijonų žmonių. Smarkiai pakilus pramonei, bemaž pusė Vokietijos gyventojų buvo suėję į miestus. Vokiečiams savo krašte pradėjo būti ankšta. Godžiai jie žiūrėjo į didelius Rusijos plotus, retai apgyvendintus. Vokietijoj pasidarė populiarus šūkis „Drang nach Osten". Vokiečiai tik laukė progos, kada su kardu rankoje jie galės praplėsti savo viešpatavimo ribas į Rytus Lenkijos ir Lietuvos sąskaita. Vokiečiams juo labiau tai rūpėjo, kad jų gaivalas jau smarkiai buvo įsitvirtinęs Baltijos pajūryje – Kuršo, Lyvių ir Estų žemėse. Vokiečiai norėjo karo ir jam rengėsi. Iš valstybės biudžeto kasmet bajoriškos sumos būdavo skiriamos kariuomenės reikalams.

Į Vokietijos augimą, stiprėjimą ir ginklavimąsi, suprantamas dalykas, ramiai negalėjo žiūrėti jos kaimynai.

Pirmiausia Prancūzija. Ji negalėjo pamiršti 1871 metų pralaimėjimo, jai nedavė ramybės vokiečiams sumokėti 5 milijardai frankų ir išplėšti Elzaso ir Lotaringijos kraštai. Prancūzai nusimanė, kad patys vieni vokiečiams nieko nepadarysią, todėl ieškojo ir rado sąjungininkų. Buvo tai anglai ir rusai.

Anglai labai šnairai žiūrėjo į kylančią vokiečių pramonę ir didėjantį laivyną. Anglai matė, kad jei tokiu tempu kils Vokietija, tai pasaulio prekyboje jiems netrukus teks užimti vietą žemiau vokiečių, kas išdidiesiems Albiono gyventojams, atsižvelgiant į dideles Anglijos dominijas ir kolonijas, būtų stačiai nepakenčiama. Anglai todėl noromis dėjosi į sąjungą prieš vokiečius.

Rusai taip pat turėjo su vokiečiais tam tikrų sąskaitų. Rusai nesiliovė svajoję bet kuomet įsigyti Konstantinopolį. Rusų carai, girdi, esą Bizantijos imperatorių ortodoksijos paveldėtojai[22], todėl jie (carai) turį atstatyti stačiatikiškąją liturgiją Šv. Sofijoj (puikiausioji kadais Konstantinopolio bažnyčia, turkų paversta mečete). Rusai būtų pasiekę Konstantinopolį per Rusijos–Turkijos karą 1877–1878 m., bet tam pasipriešino kitos valstybės, ypač vokiečiai. To rusai negalėjo užmiršti.

Be to, rusams rūpėjo, kad Austrijos žemėse yra dar bent kiek rusinų, kurie, bent būdami Rytų apeigų krikščionys, laikosi vienybės

su Vakarų Bažnyčia. Rusinai būtinai turį būti prijungti prie Rusijos, unija turinti būti galutinai panaikinta, kaip kad tapo panaikinta pačioj Rusijoj.

Štai du motyvai, dėl kurių rusai norėjo karo ir laukė jo, nes tikėjosi per jį galėsią pasiekti šituodu savo troškimu. Todėl ir Rusija noromis dėjosi į sąjungą prieš Vokietiją.

Vokiečiai, žinoma, taip pat nesnaudė, ir jie ieškojo sąjungininkų. Prie Vokietijos buvo prisidėjusi Austrija ir Italija.

Amerikos „dėdė" žiūrėjo, kai Europos gaidžiai stovi vieni prieš kitus pasišiaušę. Jis ir norėjo, kad jie pradėtų peštis, nes tuomet auksas plauks į jo kišenius.

Tuo būdu trys pasaulio galybės – Vokietija, Austrija ir Italija stovėjo apsiginklavusios prieš kitas tris – Prancūziją, Angliją ir Rusiją. Stovėjo ir laukė, kuri paleis pirmutinį šūvį. Kad karas bus, turės būti – matė tai kiekvienas, kas moka žiūrėti į pasaulio įvykius.

Laužas buvo sukrautas, tereikėjo kibirkšties, kad jis užsidegtų. Ta kibirkštis buvo Austrijos sosto įpėdinio nužudymas Sarajeve (Serbijoj).

O kaip mes, lietuviai, žiūrėjome į karą?

Viena vertus, karas mums buvo baisus. Juk mušis vokiečiai su rusais, vadinasi, Lietuvai teks būti karo lauku ir, žinoma, daug kentėti. Kita vertus, tikimasi po karo sulaukti šiokių tokių lengvatų, juk ir Rusijos–Japonijos karas jau buvo žymiai susilpninęs tuos varžtus, kuriais buvo mus surakinęs caras.

Karas bus. Turės būti. Bet niekas nelaukė iš jo tų padarinių, kuriuos jis paliko.

Buvo jaučiama, kad tai bus didelė pasaulinė audra. Atsižvelgiant į taip ištobulintą karo techniką, į tas pragariškas priemones žmonėms žudyti, buvo manoma, kad karo audra galės tęstis daugiausia kelis mėnesius. Tuo tarpu ji nusitęsė net kelerius metus. Tiesa, kad po karo atgavo laisvę kai kurios tautos, tarp jų ir mes, lietuviai. Bet tos karo audros padariniai stačiai baisūs.

Karo lauke ar nuo žaizdų žuvo apie 15 milijonų žmonių. Kiek čia nelaimingų šeimų, kiek ašarų! Žuvo daugiau kaip pusė to turto, kurį Europa dešimtmis metų taip kruopščiai buvo krovusi. Tai apčiuopiami nuostoliai.

O kas suskaičiuos tuos neapsakomus nuostolius, kuriuos karas yra padaręs dorovei? Karas buvo sutraukęs visus dorovinius varžtus, kurie palaiko drausmę žmonių visuomenėje.

Nesivaržymas dėl nuosavybės teisių papratino žmones negerbti svetimo turto. Nuolatiniai žudymai, upeliais tekąs kraujas, gausios ašaros atvėsino žmonių jausmus, sužadino žemuosius instinktus. Trumpai kalbant, dorovės atžvilgiu net kultūringiausios šalys, kaip Vokietija, žymiai pažengė atgalios. Reikės gal keleto kartų darbo, kad jos galėtų pasiekti tas dorovės aukštumas, lig kurių buvo iškilusios prieš karą. O Rusija, galima sakyti, visiškai sugrįžo į barbarybės laikus.

Bet grįžkime prie karo. Aš nemanau rašyti jo istorijos, pasitenkinsiu tik savo įspūdžiais.

...Po Austrijos sosto įpėdinio nužudymo buvo jaučiama, kad karas neišvengiamas. Vis dėlto dar buvo tikimasi, kad pasaulio galiūnai nusigąs to didelio sunaikinimo, kurį būtinai atnešti turės karas, ir pašalins jo pavojų. Didžiųjų valstybių diplomatai iš tikrųjų dirbo išsijuosę. Bet visos viltys nuėjo niekais. Liepos mėnesiui (1914) besibaigiant, karas buvo paskelbtas. Pirmoji karą paskelbė Austrija serbams. Toliau Vokietijos kaizeris paskelbė karą Rusijai, ta žinia aplėkė pasaulį. Pasiekė jinai ir mano gyvenamąjį kampelį Pakuonį.

Skubiai paskelbta vyrų ir arklių mobilizacija. Imami kariuomenėn ne tik 21 metų vaikinai, bet ir visi vadinamieji atsarginiai ligi 45 metų, vadinasi, ūkininkai, šeimų tėvai. Bemaž trečioji Lietuvos vyrų dalis pastatoma su šautuvu. Tai ne taip sau, kai jauni vaikinai eidavo į kariuomenę. Kai kurie jų eidavo linksmi: mat tolimesnių kraštų pamatysią. Dabar kiekvienas žino, kad čia jau ne juokai, kad reikės stoti tiesiog į ugnį. Kiek čia ašarų motinoms, moterims, vaikeliams! Sunku ir aprašyti tas skaudžias dramas, kurios vyko bemaž kiekvienoje lietuvių gryčioje.

Kai nelaimė, tai prie Dievo. Kasdien bažnyčia buvo pilnutėlė žmonių, visi ėjo išpažinties: seni ir jauni, ypač Pakuonio parapijoj mobilizuojamieji vyrai. Užsikrėtusių pirmeivybe buvo bent kiek ir Pakuonio parapijoj. Dabar jų nematyt: eina išpažinties visi kas gyvas. Mano vikaras buvo išvykęs atostogų, todėl parapijoj buvau likęs vienas. Stačiai sunku buvo apsidirbti. Ilgomis vasaros dienomis nuo tamsos lig tamsos tekdavo išsėdėti klausykloje. Po kelių dienų, tiesa, ir vikaras, sužinojęs, kad karas jau paskelbtas, parsiskubino namon.

Žmonės, panikos pagauti, ėmė skelbti įvairių nesąmonių: jau, girdi, Marijampolė ugnyje, jau vokiečiai nuo Zapyškio einą į Kauną pakeliui žudydami žmones ir atimdami visą jų mantą ir t. t.

Mano sesuo Tulauskienė, atvežusi man trejetą mažų vaikų, pati su vyriausiąja mergaite buvo nuvykusi į Druskininkų kurortą pasi-

maudyti. Pats Tulauskas buvo likęs vienas Petrakave. Vaikučiai mano globoje jautėsi neblogai. Bet ką mano tėvas ir motina, atskirti nuo vaikų ir toli būdami vienas nuo kito? Abudu telegramomis kviečiami atvykti pas mane į Pakuonį. Bet kaip atvykti? Geležinkeliai jau buvo ėmę dirbti karo reikalams. Ar paprastas pilietis dar galės įlipti į vagoną, ypač kai jis norės važiuoti Prūsų link? Po kelių dienų Tulauskienė su mergaite pagaliau atvažiavo. Dideliu vargu jai pavyko prasprukti ligi Mauručių stoties. Po kelių dienų nekantraus laukimo pasirodė ir Tulauskas. Jų įstaiga (Kazionnaja palata – Mokesčių rūmai) jau likviduota, darbuotojai išsiųsti į įvairius Rusijos miestus. Tulauskas gavęs paskyrimą į Kurską. Tulauskui taip skubiai reikėję išvažiuoti, kad jis visą savo mantą palikęs Petrakave; užmiršęs net žmonos auksinį laikrodėlį paimti. Dėl mantos – tuščia jos, gerai, kad bent visa šeima krūvoje.

Į Kurską Tulauskams aš neleidau skubintis. Žiūrėsime, kaip toliau eis dalykai.

Bent kiek aprūpinęs parapiją dvasios atžvilgiu, nuvykau į Prienus pasiteirauti, kas girdėt platesniame pasaulyje.

Prienuose jau buvo jaučiama karo pradžia. Miestelyje toks triukšmas, kokio nebūva ir didžiausių jomarkų metu.

Pirmiausia čia veikia arklių mobilizacijos komisija. Arklių jau privestas pilnas miestelis ir vis dar vedami. Paėmė ir mano vieną juoduką. Arklius ima, orderius išduoda: pinigus jūs, girdi, atsiimsią Marijampolėje ar Kalvarijoje. Kur dabar esanti iždinė, nė patys komisijos ponai nežiną. Tai tau ir tvarka! Juk pinigai čia pat galėjo būti išmokami. Marijampolė nuo Prienų už 6 mylių, o Kalvarija net už 9. Tai dabar tu, žmogau, važiuok pinigų ieškoti, kai atidavęs savo gyvulį gal ir neturi kuo važiuoti. Bet ką darysi: važiuoti reikia. Ir man pačiam tokia kelionė Kalvarijon teko atlikti.

Prienų klebonijoj bemaž toks pat jomarkas kaip miestelyje. Tik čia, žinoma, triukšmas ne nuo arklių, tik nuo žmonių. O kas tie žmonės? Ogi caro valdžios ponai. Jie skubiai siunčia savo žmonas į anapus Nemuno, kai kurie jau ir patys bėga. Ką veiks nebėgę? Kai laivas skęsta, tai bėga iš jo žiurkės, kai žmogus miršta, tai bėga nuo jo utėlės.

Aš dvasioj Dievą prašau, kad tie parazitai daugiau pas mus negrįžtų. Dėkui Dievui, ir negrįžo.

Ta rusų valdininkų evakuacija buvo tikras bėgimas be plano, be tvarkos, koks kokį vežimą pagavo, tuo važiavo. Žmonėms, grįžtantiems pridavus savo arklius, pakeliui reikėjo slapstytis, kad kokie

ponai ar kariuomenė nepagautų. Kurį pagavo, tas grįžo tik po 2–3 savaičių, kai jo arkliai jau nepaėjo, arba ir visiškai nebegrįžo. Mat jau ir kariuomenės pulkai pradėjo žygiuoti Prūsijos link. Bet ir čia be plano, be tvarkos.

Keliai, tiesa, jau buvo sargybiniais apstatyti. Iš kiekvieno važiuojančiojo buvo reikalaujama „propusk" (leidimas). Bet kas iš to, kad einą sargybą kareiviai skaityti nemokėjo. Jiems kad tik parodei kokį popiergalį su antspaudu, tai ir „propusk".

Šitokią tvarką matant, nereikėjo pranašo įspėti, kad rusai karo laimėti negali.

Evakuojama buvo ir Marijampolės gimnazija. Jos mokytojai ir mokiniai, kas norėjo, važiavo į Rusiją. Važiavo ir Petras Kriaučiūnas. Pakeliui sustojo pas mane. Tuomet aš jį mačiau paskutinį kartą. Kriaučiūnas man atrodė labai prastai: visiškai pražilęs, netekęs energijos, susmukęs senis. Matyt, kad ta kelionė iš Lietuvos buvo jam labai skaudi. Kriaučiūnas gal nusimanė, kad į Lietuvą jam jau neteks grįžti. Ir negrįžo. Tas karštasis mūsų tautinio susipratimo žadintojas pasimirė tolimojoj Rusijoj. Karas, be abejonės, sutrumpino jam gyvenimą.

Kartu su rusų valdininkais apie Prienus ir Pakuonį buvo pradėję rodytis ir pirmieji pabėgėliai lietuviai nuo Marijampolės ir Vilkaviškio. Mat vokiečiai buvo besiskverbią į mūsų pusę: buvo užėmę Naumiestį, Vilkaviškį ir atėję netoli Marijampolės. Tačiau šiuo žygiu vokiečiai neilgai viešpatavo mūsų žemėje: rusų kariuomenė juos išstūmė atgalios. Rusai, perėję sieną, gana sėkmingai buvo pradėję žygiuoti į Vakarus. Buvo nuėję netoli Karaliaučiaus.

Įėję į svetimą teritoriją, rusai nesigailėjo jos gyventojų. Mūsų miestuose ir miesteliuose tuoj pasirodė vežimai, prikrauti įvairių baldų ir ūkio mašinų. Rusų kareiviai tą grobį pusdykiai parduodavo mūsų žmonėms. Mūsų žmoneliai visa tai, deja, godžiai pirko. Kas liūdniausia, kad kai kurie pasienio gyventojai ir patys važiuodavo į Prūsus gražių baldų parsivežti. Į mūsų kraštą tuomet pargabenta iš Prūsijos nemaža ir geros veislės gyvulių. Kai kurie lietuviai tais gyvuliais buvo pradėję varyti stačiai „biznį".

Reikia pasakyti, kad už šitą nuodėmę mūsų žmoneliams teko sunkiai atgailoti. Kai vokiečiai galutinai įėjo į mūsų kraštą, stropiai pradėjo ieškoti ne tik išvežtų iš Prūsijos daiktų, bet ir tų žmonių, kurie buvo bandę tuo pagrobtu turtu pirkliauti. Ne tik nusidėjusius, bet ir įtariamuosius vokiečiai smarkiai baudė. Čia, žinoma, teko nukentėti ir daugeliui nekaltų.

Rusai dukart buvo nuėję į Prūsus. Pirmukart su dideliais nuostoliais jie buvo išvyti iš Prūsų žemės. Šiuo kartu vokiečiai rusus lig Marijampolės atvijo ir toliau nebeėjo. Už Nemuno rusai susitvarkė ir vėl žygiavo į Prūsus. Šiuokart rusai nukentėjo baisiausią smūgį. Iš Prūsų jų grįžo tik likučiai. Vokiečiai užėmė Marijampolės–Seinų liniją ir jos jau nebepaleido. Buvo tai 1915 metų vasario mėnuo. Rusai dar bandė daryti ataką, bet vokiečiai laikėsi tvirtai ir pamažėle varėsi kaskart artyn Kauno.

Kaunas buvo paimtas, jei neklystu, rugpjūčio 18 dieną. Nuo vasario tad lig rugpjūčio pabaigos mums, panemunių gyventojams, teko pergyventi gana sunkios dienos.

Vokiečiai tarp Marijampolės ir Kauno tuoj pasidarė apkasus. Iš vienos ir kitos pusės per kokią porą kilometrų sudegino visus gyventojus. Žmoneliai, išvaryti iš namų ar nusigandę vokiečių, kiek galėdami pasigriebę savo turtų, varėsi į panemunes. Prienų ir Pakuonio apylinkės pavirto tikrais lageriais: laukai pilni vežimų ir gyvulių. Apie vežimus bėginėja vaikai, moterys kaičia puodus. Tartum didelė čigonų minia užplūdo kraštą.

Pavasarį daug kas laukų visai nesėjo. Kurie ir buvo sėję, nelabai rūpinosi pjauti. Pagalios daugumą ištrempė žmonės ir gyvuliai.

Kariuomenės dalys nuolat žygiavo tai į frontą, tai atgalios. Pakuonis buvo virtęs kariuomenės perėjimo punktu, todėl nuo jos kareivių neturėjo ramumo apylinkės gyventojai ir mes, kunigai. Kariuomenė žygiavo daugiausia naktimis, todėl nebuvo nakties, kad į kleboniją neatsikraustytų koks štabas ar šiaip keliolika karininkų.

Nuo Marijampolės lig Nemuno jau bemaž visos bažnyčios buvo paliktos ir klebonijos ištuštėjusios. Tiesa, ten jau ir žmonių nebuvo. Kelių parapijų kunigai buvo atvažiavę į Pakuonio kleboniją, kiti važiavo į Užnemunę. Pas mane per tuos kelis mėnesius viešėdavo po 10–15 kunigų. Be to, ir šiaip vienas kitas pažįstamas užklysdavo. Suprantamas dalykas, kad gyvenome lyg kokioj rinkoj.

Gaila buvo žiūrėti į žmones, netekusius pastogės. Vietos gyventojai, kad ir būtų norėję priglausti pabėgėlius, tai negalėjo, nes jų buvo labai daug. Pagaliau žmonių triobesiai beveik nuolat būdavo kariuomenės užimti. Mat kareiviai, saugodamiesi, kad nebūtų pastebimi iš aeroplanų, lįsdavo į trobas. Dievo malonė, kad 1915 metų vasara buvo labai sausa ir šilta, tai pabėgėliams mažiau teko patirti vargo.

Iš karto pabėgėliai mito tuo, ką buvo iš namų išsivežę. Bet jų ištekliai išsibaigė. Daugeliui pradėjo žiūrėti badas į akis.

Pabėgėliams gelbėti buvo susikūrę komitetai[23]. Pas mus pirmiausia pradėjo veikti Suvalkų komiteto skyrius. Jo gana įdomi istorija. Ją manau papasakoti maloniam skaitytojui.

Marijampolė jau buvo vokiečių rankose, tad visi apskrities ponai buvo susimetę į Prienus ir iš čia mes gaudavome nurodymus. Į komitetų steigimą rusų administracija bemaž nesikišo: buvo tai tikri piliečių komitetai.

Vieną gražią dieną iš pono Geištaro, Šaltupio savininko, gaunu kvietimą atvykti pas jį, nes čia įvyksiąs pasitarimas dėl komiteto pabėgėliams šelpti. Paskirtą dieną nuvykau. Radau čia susirinkusius visus apylinkės dvarininkus ir apie 10 kunigų. Trumpais žodžiais atidaro posėdį pats šeimininkas ir tuoj paveda pirmininkauti ponui Komarovskiui, kuris esąs Centrinio Varšuvos komiteto atstovas.

Ponas Komarovskis ilga kalba aiškina, kaip svarbūs esą šitie komitetai: jie būsią būsimųjų savivaldybių užuomazga. Esą svarbu, kad į apskričių komitetus (apskrities komitetas kaip tik čia reikėsią išrinkti) įeitų žmonės, galį atlikti svarbią rolę būsimose savivaldybėse. Pinigai komitetams būsią pristatomi, ypač iš sumų, kurias yra surinkęs Henrikas Senkevičius, garsusis lenkų rašytojas.

Po šitos pono delegato kalbos einame prie rinkimų. Tuo tarpu atvyksta apskrities viršininkas p. Jakovlevas. Jis, kelis žodžius prataręs, taip pat liepia daryti komiteto rinkimus. Pasiūlyta balsuoti slaptai. Balsuojame. Ponų dvarininkų, matyt, jau buvo susitarta dėl kandidatų, nes visi savo kortelėse parašė tas pačias pavardes. Mes, kunigai, žinoma, balsavome savaip. Bet kad mūsų buvo mažuma, tai mūsų balsai nieko nereiškė. Buvo išrinkti į komitetą visi ponai dvarininkai, stipriausieji tos apylinkės endekai, su ponu Geištaru priešakyje. Tam ponui teko komiteto pirmininko rolė*.

Dekoracijos dėlei patys ponai išsirinko vieną kunigą – Andrių Povilaitį, Prienų vikarą, einantį klebono pareigas. Kunigas Povilaitis buvo doras kunigas, bet į visuomeninį ir tautinį darbą nesikišdavo, todėl ponų dvarininkų buvo laikomas „nekenksmingu".

Tokie rinkimų rezultatai nepatiko ponui viršininkui. Rusai mat nemėgo lenkų įtakos Lietuvoje. Tačiau viršininkas pats, kad ir būtų galėjęs, nenorėjo kelti balso prieš komitetą: norėjo tą darbą atlikti mano rankomis, todėl mane stačiai provokavo pareikšti nepasitenkinimą dėl

---

* Ponas Steponas Geištaras vėliau svarbią suvaidino rolę vadinamuosiuose peoviakuose (Polska Organizacja Wojskowa)[24], už ką teko žmogui pasėdėti kalėjime.

rinkimų. Tačiau aš nenorėjau būti rusų valdininko talkininku: tų rusų, kurių lygiai nemėgo ir lietuviai, ir lenkai. Komitetas tad pasiliko.

Ponas Komarovskis patetiška ir ilga kalba įrodinėjo, kad dabar esą labai svarbu sudaryti valsčių komitetai. Jų, žinoma, jau nebūsią galima sudaryti be kunigų pagalbos, todėl ponas delegatas labai malonų žvilgsnį metė į mus, kunigus. Kunigai, girdi, turį imtis komitetų organizavimo darbo. Pirmiausia į komitetus reikią pakviesti parapijos inteligentus (supr. dvasininkus), toliau – išmintingesnius ūkininkus.

Mes, kunigai, tuoj padarėme savo pasitarimą. Nutarėme į valsčių komitetus neįsileisti nė vieno lenko, su apskrities komitetu susirašinėti tik lietuviškai ir tuo tarpu žiūrėti, kaip jis veiks.

Ponų tikslai netrukus paaiškėjo. Po labdarybės priedanga čia buvo rengiamas kelias lenkų kalbai ir baltojo erelio viešpatavimui.

Valsčių komitetai visur buvo sudaryti iš vienų kaimiečių lietuvių ir kunigų. Iš visų valsčių komitetų į apskrities komitetą raštai buvo siunčiami, žinoma, tik lietuviškai. Ponai atsakinėdavo tik lenkiškai. Įvairios instrukcijos iš apskrities centro į valsčius ateidavo tik lenkiškos. Mes, lietuviai, nekantriai žiūrėjome į šitą tvarką, bet vis dar kentėme, nes gaila buvo žmonių. Valsčiaus komitetai iš tikrųjų nemaža gaudavo pašalpų, kurias išdalindavo pabėgėliams.

Pagaliau lenkų užsimojimai pasiekė aukščiausią laipsnį. Štai vieną gražią dieną iš apskrities komiteto gauname cirkuliarą, kuriuo įsakoma su apskrities komitetu susirašinėti tik lenkiškai. To reikalaujanti tvarka.

Tai buvo jau per daug. Man taip pat teko būti Pakuonio valsčiaus komiteto pirmininku. Aš, neatsakydamas į apskrities komiteto cirkuliarą, pareikalavau visuotinio organizacijos narių susirinkimo. Susirinkimas įvyko Prienų klebonijoj. Suvažiavo apylinkės ponai, suvažiavom ir mes, kunigai, šiuo žygiu jau kaipo valsčių komitetų atstovai.

Ponas Geištaras susirinkimui pasiūlė gana įvairią dienos darbotvarkę. Aš paprašiau žodžio dėl tvarkos ir tuoj padariau tokį pareiškimą.

Apskrities komitetas, matyt, pamiršo, kad jam tenka veikti ne apie Radomą ar Petrakavą, tik Prienų apylinkėje. Čia, kur gyvena gryniausi lietuviai, apskrities komitetas nori turėti raštinę, į kurią ateitų tik lenkiški raštai. Yra tai pasikėsinimas prieš lietuvių teises ir aš prieš tokį apskrities komiteto elgesį visų lietuvių vardu griežtai protestuoju.

Ponai pradėjo aiškinti, kad mūsų apskrities komitetas esąs Varšuvos komiteto skyrius, kad gaunami pinigai esą lenkų rašytojo Senke-

vičiaus surinkti, todėl lenkai turį ne tik teisę, bet ir pareigą reikalauti, kad ir valsčių komitetuose būtų tinkamai gerbiama lenkų kalba.

Į tai pareiškėme, kad už duonos kąsnelį mes neparsiduosime ir ponams lenkams netarnausime. Tai pareiškę, visi lietuviai išėjome iš susirinkimo palikdami vienus ponus, turiu pasakyti, dėl mūsų žygio nemažai nustebusius.

Jausdami, kad atlikome savo pareigą, gerai nusiteikę išsiskirstėme.

Rytojaus dieną atvyksta pas mane ponas delegatas Komarovskis, pono Fišerio lydimas. Šis pastarasis, kaip buvo sakoma, kilimo žydas. Tikėjimo jis buvo stačiatikių, politikos atžvilgiu endekas. Fišeris buvo netolimo nuo Pakuonio Ašmintos dvaro savininkas. Jis buvo pono Komarovskio asistentas.

Ponas Komarovskis pareiškė, kad jis labai apgailestaująs dėl vakarykščio įvykio. Apskrities komiteto cirkuliaras dėl lenkų kalbos buvęs išleistas be delegato žinios ir gal esąs iš tikrųjų netaktiškas žygis. Bet jau esąs įvykęs faktas ir reiktų, girdi, ieškoti išeities iš susidariusios padėties. Labai, girdi, būtų blogas įspūdis, jei mes šiuo momentu išsiskirtume.

Ponui Komarovskiui aš išaiškinau, kad jis, būdamas varšuvietis, gal ir nežino, kaip su mumis, lietuviais, elgiasi vietos lenkai. Šitas jų žygis – tai tik viešas pareiškimas to, kaip jie žiūri į mus, lietuvius, ir į mūsų kalbą. Jei tie ponai nemoka žiūrėti į gyvenimą, tai reikia jie mokyti. Ir štai vakar mes jiems davėme tokią pamoką.

Ponas Komarovskis nesistengė manęs įtikinėti, tik paklausė, kuriomis sąlygomis mes sutiktume grįžti prie bendros kalbos.

Aš atsakiau, kad visų dalyvavusių susirinkime lietuvių vardu aš negaliu kalbėti, tačiau manau, kad galėtume bendrai dirbti tik tada, kai visose valsčių ir apskrities komiteto raštinėse bus tik lietuvių kalba. Su gubernijos Suvalkų komitetu galima būtų susirašinėti kad ir lenkiškai, nes jo nariai iš tikrųjų nemoka lietuviškai.

Ponas Komarovskis žadėjo mano pasiūlymą perduoti savo kolegoms lenkams. Dėl paties nesusipratimo jis turįs pranešti Varšuvai, todėl ar negalėčiau, girdi, įteikti raštu motyvus, dėl kurių mes, lietuviai, atsisakome bendrai dirbti su lenkais.

Aš pasižadėjau p. Komarovskiui tokį raštą duoti. Jau buvau parašęs apie įvykį gana ilgą straipsnį Vilniaus „Vilčiai“[25]. Tas pačias mintis išdėsčiau lenkiškai ir pasiunčiau p. Komarovskiui.

Iš ponų lenkų nesulaukiau atsakymo lig šios dienos.

Iš visų vadinamųjų Suvalkų gubernijos komitetų įstaigų mūsų žmonės pasitraukė užleisdami vietą lenkams.

Pažymėtina, kad lenkams tarnauti buvo pasilikęs lietuvis p. Lekeckas, buvęs liaudies mokytojas. Jo neminėčiau, jei tas žmogus vėliau nebūtų iškilęs į pačias mūsų valstybės viršūnes. Ponas Lekeckas buvo išrinktas į Seimą pagal socialdemokratų sąrašą. Seime jis užėmė kairįjį socialdemokratų frakcijos sparną. Toliau p. Lekeckas pateko į departamento direktoriaus vietą valstybės kontrolėje. Tas pareigas jis eina ir šiandien, vadinamiesiems tautininkams valdant Lietuvą. Čia yra pavyzdys, kaip moka būti lankstūs mūsų kairieji.

Mūsų liaudies negalima buvo pavesti globoti lenkams. Vilniuje jau veikė pabėgėliams šelpti lietuvių komitetas, atstovo Martyno Yčo dėka gerai aprūpinamas pinigais iš vadinamojo Tatjanos (caro dukters) fondo. Vilniaus komiteto veikimas lig šiolei nesiekė Suvalkijos. Nuvykau į Vilnių ir išaiškinau komitetui, kuria kaina lenkai nori duoti lietuviams duonos. Mūsų incidentas su lenkais vilniškiams jau buvo žinomas, nes mano straipsnis buvo išspausdintas Vilniuje „Viltyje". Vilniaus komitetas, žinoma, mielu noru sutiko globoti ir Suvalkijos pabėgėlius ir mane įgaliojo tuo reikalu organizuoti vietos komitetą.

Aš, parvykęs namo, tuoj atlikau man pavestą uždavinį. Netrukus mes vėl užėmėme visus buvusius mūsų rankose pagalbos punktus, tik šiuo atveju jau ne su lenkų, bet su lietuvių vėliava. Lenkai iš pradžių su savo įstaigomis laikėsi šalia mūsiškių. Bet kai žmonės labiau pamėgo kreiptis į savuosius, tai lenkų įstaigos pamažėle pradėjo nykti.

Tačiau ir mums neilgai teko veikti. Vokiečiai pamažėle stūmė rusus artyn Kauno. Anapus fronto, kaip mums vėliau paaiškėjo, vokiečiai smarkiai rengėsi pulti Kauno tvirtovę.

Pakuonyje kaskart aiškiau būdavo girdimas armotų griausmas, nes frontas buvo ant Jiesios upės, kuri nuo mūsų buvo 10–12 kilometrų. Dienomis fronte nurimdavo. Šaudomasi būdavo ypač naktį. Mūsų langai nuolat barškėdavo, sienos drebėdavo.

Pagaliau išgirdome jau nepaprastą armotų baubimą dieną ir naktį. Tai vokiečiai puolė Kauną. Mūsų bažnyčios bokšto viršūnė, rusams įsakius, buvo nugriauta. Tačiau bokšto dar tiek buvo likę, kad iš jo lengvai buvo galima per stiklus matyti, kas daroma Kauno apylinkėje, nes Kauno tvirtovės IV fortas nuo Pakuonio yra vos per 11–12 kilometrų. Gyveno pas mane visi Garliavos kunigai. Jie matė, kai degė jų klebonija, kai granatomis buvo padegami vienas po kito Garliavos parapijos ūkiai.

Vokiečiai šaudė į Kauną tik iš pietų pusės. Mums rodėsi, kad tai vos pradžia darbo. Juk tvirtovė reikia iš visų pusių apgulti, tik tuomet ją galima paimti.

Mes abejojome, ar vokiečiams iš viso pavyks paimti Kauną. Juk tai buvo pirmos rūšies, visiškai moderni tvirtovė. Tačiau apsirikome: Kaunas po 8 dienų ir tik iš vieno šono atakos atiteko vokiečiams.

Vieną gražią dieną aš išsirengiau Kruonin pabėgėlių šelpimo reikalais. Atvažiavęs į Darsūniškį, pamačiau ten nepaprastą judėjimą. Man sakoma: Kaunas paimtas! Aš nenorėjau tikėti. Važiuoju Kruonin, ogi čia didžiausias triukšmas! Kas gyvas, bėga iš Kauno. Neseniai, girdi, pravažiavęs ir pats tvirtovės komendantas gen. Grigorjevas. Kaunas iš tikrųjų paimtas!

Kaip netikusiai rusai gynė Kauną, buvo galima patirti ir ne specialistui. Ko rusai iš Kauno taip greitai išsiskubino? Ar jiems trūko amunicijos? Ar maisto? Nei viena, nei kita. Vokiečiai per kelias savaites gabeno iš Kauno ten rastas gėrybes. Savo akimis mačiau daugybę įvairių kalibrų armotų, kurios buvo išrikiuotos ant Aukštosios Panemunės kalno, ir stačiai krūvos šovinių. Visa tai laukė atvažiuojant kaizerio. Mat jis savo akimis norėjo pamatyti nepaprastai didelį grobį, kurį sučiupo vokiečiai Kaune.

Buvo kalbama, kad Grigorjevas Kauną vokiečiams pardavęs. Kiek čia tiesos, sunku pasakyti. Bet kad ponui Grigorjevui ir jo kariuomenei trūko drąsos, pasišventimo, tai neabejotina.

Iš Kruonio skubinausi namon, nes jei jau Kaunas paimtas, tai ir Pakuonyje ne gyvenimas.

Rusai prie Jiesios dar vis neva tebesilaikė, bet iš Kauno vokiečiai kiekvieną valandą galėjo jiems užeiti iš užpakalio. Vokiečiai tačiau nesiskubino to daryti. Mat jų buvo ateinama iš šiaurės link Kaišiadorių. Tuo būdu vokiečiai norėjo lyg bites susemti visą veikiančią kairiajame Nemuno šone rusų armiją. Kad nepakliūtų į vokiečių kilpas, rusams teko bėgti.

Kaunas buvo paimtas antradienį. Mes Pakuonyje dar išsilaikėme lig šeštadienio. Iš penktadienio į šeštadienį naktį užplūdo mūsų miestelį paskutinės rusų kariuomenės dalys. Karininkai aiškiai sakė, kad jie atsitrauksią į Užnemunę, ten įsistiprinsią ir ginsią Nemuną. Šiandien pavakare vokiečiai jau būsią Pakuonyje. Jums, girdi, nėra ko čia liktis, nes Pakuonis dar šiandien būsiąs ugnyje. Pačiose pozicijose jūs, girdi, jau negalėsite gyventi.

Pas mane, kaip esmi minėjęs, buvo kunigų iš kelių apylinkių parapijų. Kalbėjomės, tarėmės, kas daryti? Rusų armija pasitraukė, o žmo-

nės liks. Argi mes galime juos palikti? Bet gyventi pozicijose juk iš tikrųjų negalima. Taigi nutarėme pasitraukti į Užnemunę ir žiūrėti, kas toliau bus. Juo labiau kad ir žmonės su visa savo manta ir gyvuliais kraustėsi anapus Nemuno. Nutarėme, pietus pavalgę Pakuonio klebonijoj, važiuoti į anapus.

Su mumis drauge valgė pietus ir keli karininkai. Jų apskaičiavimu, vokiečiai galį prisiartinti prie Pakuonio tik apie 5–6 valandą, todėl mes dar turį laiko.

Tik štai netikėtai per klebonijos stogą nuzvimbė granata. Mūsų karininkai, pametę šaukštus, išbėgo prie savo dalių. Mums valgis taip pat jau nesikišo. Prasidėjusi muzika nesiliovė. Laimė, kad granatos ėjo per mūsų galvas. Nuo šiaurės pusės, iš Pušogrodo dvaro apylinkės, išgirdome kulkosvaidžių tratėjimą ir šautuvų spragsėjimą. Vadinasi, ten eina mūšis. Nėra ko laukti, reikia važiuoti.

Susimetę bent kiek mantos į vežimus, armotų, kulkosvaidžių ir šautuvų muzikos lydimi, išvažiavome į Užnemunę. Mano šeimyna paskui varėsi gyvulius. Kai kurie mano daiktai jau seniai buvo išgabenti į Užnemunę.

Važiuoti nebuvo lengva, nes pilnas kelias žmonių su pilnais vežimais ir gyvuliais. Ant Panemunės kalvų kareivių dalys greituoju kasėsi griovelius ir rengėsi pozicijas priešui pasitikti. Granatos vis zvimbia ir zvimbia, kai kurios matyti atsimušusios į žemę, trūksta. Tuomet kyla aukštyn dūmų ir dulkių debesys. Bet granatos, dėkui Dievui, sprogsta vis tuščiose vietose. Šiuo žygiu nei nukautų, nei sužeistų mums neteko matyti.

Šiaip taip nusivarėme lig Nemuno ir persigrūdome per tiltą. Klausimas – kur apsistosime? Darsūniškio miestelis grūste prigrūstas kariuomenės, ten jau nė uodas snapo neįkištų, o kad ir būtų vietos, tai juk Darsūniškis bus pačiose pozicijose, kuriose civiliams žmonėms ne vieta. Taigi važiavome tolyn ir pasiekėme Kalvių miestelį. Čia pasitikau savo brolį Vincentą su šeima, kuris buvo apsigyvenęs Kruonyje. Ten, girdi, jau esą kariuomenės, ir jų̨os varyte išvarė. Susimetėme į tuščią mokyklą ir rengėmės nakvoti, nes jau buvo vakaras.

Naktį praleidome ramiai. Gatvėje buvo girdėt kariuomenės bruzdėjimas; ji vis traukė pietų link.

Rytojaus dieną išgirdome įvairių įvairiausių gandų apie Pakuonį. Ten, girdi, jau visa kas sudeginta, bažnyčia sugriauta ir t. t. Tie gandai, Dievui dėkui, nebuvo teisingi. Pakuonyje nesudegė nė viena bakūžė. Mes būtume geriausiai padarę, jei būtume iš Pakuonio niekur nesi-

kėlę. Bet sunku visa kas iš anksto numatyti. Mat vokiečiai nuo Kaišiadorių paskubomis ėjo rusams už akių, todėl šie pastarieji, pametę savo planus gintis ant Nemuno, turėjo bėgti. Vos suskubo padegti tiltą ties Darsūniškiu. Nemuno apylinkės dėl to tik laimėjo, nes liko nesunaikintos.

Buvo sekmadienis. Kalvių bažnytėlėje atlaikėme šv. Mišias ir manėme Kalvių mokykloje ilgiau pasilikti. Bet po pietų atvyko kazokai ir išvarė mus. Pavažiavę kelis kilometrus, apsistojome Kermošyno kaime, Jiezno parapijoj. Mano brolis Antanas gyveno Darsūniškyje pas ūkininką, dar neprivažiavus Kalvių. Jis geriausiai iškirto, nes nė nepajuto, kaip atsidūrė vokiečių okupacijoj.

Mes išsiskirstėme pas ūkininkus apie Kermošyną. Bet, deja, ne visi gerai pataikėme. Garliavos kunigai ramiai sau išbuvo. O pas mūsų ūkininką rytojaus dieną atsikraustė pulko ar brigados štabas, ir mums jau čia ne vieta. Vienas karininkas iš mūsų, kunigų, pareikalavo dokumentų ir užsirašė mūsų pavardes. Įtartina, girdi, kad mes nevažiuojame tolyn. Matyt, mes norį pasilikti su vokiečiais. Inteligentams tai neleidžiama. Aš teisinuosi, kad mes su frontu esame apsipratę ir, mūsų nuomone, dar yra laiko. Bet karininkas įsakė mums išvažiuoti neatidėliojant. „Kur turime važiuoti?" – paklausiau aš. – „Važiuokite pietų rytų link", – atsakė.

Prie civilių žmonių, ypač kaimiečių, karininkas nesikabino. Atsisveikinome su mano broliu Vincentu ir jo šeima ir išvažiavome.

Kai kurie kunigai (kun. Radžiūnas, dabartinis Pajevonio klebonas, kun. Riauba, dabartinis Bartininkų klebonas) pasakė važiuosią į Vilnių, todėl juodu pasuko tiesiog į Stakliškes. Aš su savo vikaru ir kunigas Baltrušaitis, Pažėrų klebonas, buvome pasiryžę grįžti namo, kai tik bus galima. Todėl pavažiavome apie porą kilometrų, radome miškelį ir jame apsistojome. Manėme, kad rusai tuoj nubėgs ir mes galėsime grįžti. Tačiau truputį apsirikime. Tas grįžimas ne toks lengvas buvo.

Pavakare apie mūsų miškelį rusai pradėjo kasti apkasus. Naktį prasidėjo lengvi šaudymai. Mes manėme, kad tai žvalgų susirėmimai. Tačiau tie šaudymai ėjo kaskart tankyn ir smarkyn. Beaušt ant aptiko mus kazokai. Čia esą užsimezga mūšis ir mes turį neatidėliodami važiuoti tolyn.

Ką darysi – išvažiavome. Pavažiavę vėl apie porą kilometrų, radome kitą miškelį ir čia apsistojome. Toliau, sakome, nevažiuosime.

Užsikaitėme virdulį, papusryčiavome ir pradėjome galvoti, kur čia bent kiek pailsėjus, nes visą naktį buvome akių nesudėję.

Išėjome iš miško ir buvome beeiną į vieno ūkininko triobą. Aname miškelyje ėjo smarkus mūšis, bet mes jautėmės saugiai, nes šūviai mūsų nepasiekė. Tik štai per mūsų galvas nuzvimbė granata: ji trūko nuo mūsų už kokių 30–40 metrų. Paskui ją ėmė zvimbti antra, trečia ir taip toliau. Skubinomės miškan, nes ten atrodė mums vis dėlto saugiau kaip tyrame lauke. Miškas jau buvo pilnas iš artimo kaimo pabėgėlių. Visi išsiskirstėme ir sugulėme prie didelių medžių. Granatos vis zvimbė per mūsų galvas triuškindamos medžių šakas. Dievo malonė, kad granatos vis krito, kur žmonių nebuvo. Per mišką teka upelis, prie jo gana didelė pieva, miško prošvaistė. Pievoje ganėsi pabėgėlių gyvuliai ir mūsų pačių arkliai. Viena granata pataikė į gyvulių bandą. Jų turbūt bent kiek buvo užmušta. Granatos skeveldra truputį sužeidė ir mano kumelę. Iš žmonių nemačiau, kad kas būtų nukentėjęs.

Tokia muzika truko kokias 5–6 valandas. Matėme per mišką be jokios tvarkos bėgančių rusų. Pagaliau šaudymai ėmė rimti, pamažėle visiškai nutilo. Mes pradėjome rinktis ir patys save klausti, kieno valdžioj mes dabar esam – rusų ar prūsų? Pamesti rusų „rancai"[26] ir kai kurios rūbų dalys liudijo, kad čia jau nebėra rusų kariuomenės. Bet ir vokiečių nematyti. Išėję iš miško, pamatėme juos ant kalnelio už kokios pusės kilometro. Bijodami, kad į mus nešautų, rodėme iškėlę ant lazdos baltą skarelę. Pasiuntėme pas vokiečius parlamentarą. Per jį sužinojome, kad galime grįžti. Na ir grįžome. Pakeliui radome kelis padegtus lietuvių ūkius ir matėme apie 6 nukautus vokiečius. Apie juos triūsė sanitarai. Tą pačią naktį parvažiavome tik į tą patį Kermošyną pas ūkininką Naginevičių, iš kur vakar buvome karininko išvyti. Čia radau savo brolį Vincentą su šeima. Jie jokio pavojaus nematę, tik girdėję, kaip bent kiek toliau eina mūšis. Mes pasipasakojome baisius savo išgyvenimus. Džiaugėmės, kad Dievo Apvaizda mus apsaugojo. Sužinojome, kad pas kitą kaimyną laimingai išbuvo Garliavos kunigai.

Nutarėme tą naktį pernakvoti ir pailsėti. Naktį vis buvo girdėti tolimi šaudymai.

Rytojaus dieną sukilę leidomės kelionėn. Sužinojome, kad pakeliui vokiečių kariuomenės dalys atima arklius, todėl nutarėme su broliu važiuoti įvairiais keliais. Sakėme, jei iš vieno atims arklius, tai gal bent kiti liks.

Laimingai atvykome į Darsūniškį. Čia susitikome su Garliavos kunigais. Jų arkliai jau buvo sumainyti. Gerų kanauninko Žaliausko arklių vietoje buvo įkinkytos menkos kumelkos. Pats kanauninkas

Žaliauskas labai prastos nuotaikos. Jį savo arkliais pasiunčiau važiuoti į Pakuonį, pats su savo vikaru pasilikau Darsūniškyje šv. Mišių laikyti.

Kun. Žaliauskui per Darsūniškio tiltą bevažiuojant, vokiečiai sumainė ir mano vieną kumelę. Geresnioji, ta sužeistoji, liko. Vadinasi, nėra to blogo, kas neišeitų į gera. Kun. Baltrušaitis kitoj vietoj kėlėsi per Nemuną ir laimingai išsaugojo savo arklius. Mano brolis kad ir kėlėsi toj pačioj vietoj, bet vietoj geros kumelės gavo išdvėsusį šyvį. Gerai, kad bent kita kumelė liko.

Parvykę į Pakuonį, radome, kad čia vokiečių būta ir bent kiek nuostolių padaryta. Bet mes džiaugėmės, kad tik tiek, ir ėmėmės ruoštis gyventi naujojo pono valdžioj. Mano parapijos žmonės taip pat bemaž visi sugrįžo iš anapus Nemuno. Iš visos parapijos tik ar trys šeimos išdausojo į Rusiją. Tiesa, aš žmonėms vis aiškindavau, kad nuo žemės jie neprivalo trauktis, todėl daugumas ir paklausė.

10. PRŪSŲ VALDŽIOJE

Sakau – Prūsų valdžioje, nes mums valdyti paprastai buvo skiriami Rytų Prūsijos žmonės, dažnai lietuviai nuo Tilžės ir iš Klaipėdos krašto.

Sugrįžus į Pakuonį, per mus tik kartą perėjo vokiečių kavalerijos dalis. Klebboniją, žinoma, užėmė karininkai. Jie bemaž visi buvo katalikai, kilę iš Reinlando. Su ta šalimi ėjo ir jos kapelionas, katalikų kunigas. Dalies vadas grafas Pflefendorfas buvo pamaldus katalikas, kasdien klausydavo šv. Mišių ir priimdavo Švenčiausiąjį.

Pas mane dar tebuvo broliai su šeimomis, sugrįžę iš Užnemunės. Juodviejų arklius jau buvo paėmę kareiviai. Bet man prašant grafas Pflefendorfas liepė atiduoti.

Vėl iš naujo pradėjome gyventi. Apie tris savaites jautėmės neturį jokios valdžios. Vokiečiai rusus tuoj nusivijo lig Vilniaus, toliau – ir lig Smurgainių. Pas mus tebūdavo girdimas armotų dundenimas, vakarais buvo matomos rytuose šviesos. Šiaip buvo visiškai ramu. Vokiečiai tuoj susitaisė tiės Kaunu geležinkelio tiltą ir kariuomenę į frontą gabendavo per Kauną. Prienuose buvo blogiau, nes ten plentais eidavo kariuomenė ir pakeliui atimdavo iš žmonių arklius ir kitus gyvulius.

Paplenčių gyventojai tikrai buvo nelaimingi. Žmonės tuoj pradėjo sirgti dizenterija. Ligonių atsirado daug, tekdavo lankyti juos ne tik

savo parapijoj, bet važiuoti ir į Prienus, nes žmonės, nenorėdami netekti arklių, į Prienus bijojo važiuoti. Žmonėms gelbėti nebuvo ir gydytojų. Mano kunigėlis Ramanauskas parsigabendavo iš Panemunės vaistininko vaistų ir stengdavosi gelbėti žmones. Daugelis žmonių pasveiko, bet daug ir išmirė.

Pakuonio parapijoj Aštuonėlių dvaro savininkas buvo p. Zelinskis. Jis valdė ir savo švogerio dvarą Daukšiagirę. Puolant vokiečiams, p. Zelinskis pasitraukė į Rusiją. Išvažiuodamas prašė mane, kiek bus galima, prižiūrėti jo dvarus. Taigi ėmiausi ir kitos pareigos. Nelengvas tai buvo darbas. Vadinamieji kumečiai plėšė ką galėjo. Šiek tiek tvarkiau juos jų pačių reikalo dėlei. „Jei visa ką išplėšite, – kalbėjau jiems, – ir neįsėsite, tai ką patys kitais metais valgysite?" Pavyko žmones įtikinti, ir darbai buvo šiaip taip atliekami. Bulvės nukastos, daržovės sutvarkytos, rugiai įsėti, rugienos išartos.

Gaila, kad p. Zelinskis nepaliko man įgaliojimo raštu. Būčiau jam dvarus gana gražia tvarka išsaugojęs. Tokio įgaliojimo man neturint, apleistuosius dvarus paėmė savo žinion vokiečiai ir patys savaip šeimininkavo.

Po karo Zelinskis sugrįžo į Lenkiją ir ten pasimirė. Parsirado tik jo našlė ir p. Sasnauskas. Jis buvo puikus ūkininkas. Visomis pajėgomis stengėsi ir savo, ir sesers dvarus atgaivinti. Bet jie taip buvo sunaikinti, kad be didelio kapitalo sunku buvo kas padaryti. Kapitalo Sasnauskas, žinoma, neturėjo. Zelinskienės dvarą pirmiausia palietė reforma. Centrą Zelinskienei pavyko parduoti. Ji pati išsikraustė į Lenkiją pas gimines.

Sasnauskas ilgiau savo dvarą išlaikė. Bet ir jis blaškėsi darydamas melioracijas, pasidarė skolų, pagalios, net centrą palikęs, taip pat išvyko į Lenkiją. Didelė žmogui padaryta skriauda, nes dvarą buvo pirkęs savo užgyventais pinigais, kuriuos buvo surinkęs Ukrainos ponų dvarus benuomodamas. Ir Sasnauskai, ir Zelinskiai dori buvo žmonės, neblogi katalikai, lenkai, bet ne šovinistai. Sasnauskas – puikus agronomas, ir kraštui iš tikro buvo naudingas. Apylinkės ūkininkai daug ko iš Sasnausko galėjo išmokti ir išmoko.

Bet grįžkime prie vokiečių. Apie jų žiaurumus jau mums Pakuonyje buvo tekę girdėti, bet patys per kokias 3–4 savaites tų žiaurumų, dėkui Dievui, nebuvome patyrę. Pagalios vokiečiai surado ir mūsų kampelį.

Vieną gražią dieną atjojo trys vokiečių kareiviai. Vienas iš jų moka lietuviškai: jo iš tikrųjų būta lietuvio. Paaiškėjo, kad jis iš jų trijų vy-

riausias. Jie, girdi, esą žandarai ir atvykę čion užimti posto, gyvensią jie klebonijoj. Prašo nurodyti, kur jie galėsią pastatyti arklius. Anuodu du gana kuklūs vaikinai, bet tas vyriausias, lietuvis, baisus arogantas! Be ceremonijų, kepurės nenusiimdamas, švilpaudamas lando po visus kambarius. Reikia jam numatyti, kur jie turėsią apsigyventi. Graži bus kompanija! – manau sau. O garsiai sakau: „Nėra reikalo tamstoms grūstis pas mus. Už pusės kilometro yra Daukšiagirės dvaras. Ten yra užtenkamai tuščių butų žmonėms gyventi ir tvartų arkliams pastatyti. Patarčiau ponams ten apsigyventi". Išvedęs prūsus į sodą, parodžiau dvaro trobas. Jis manęs paklausė ir iš tikrųjų užėmė Daukšiagirės dvarą.

Dievo Apvaizda apsaugojo čia mane nuo daugelio nemalonumų, nes tas žandaras lietuvis buvo labai netikęs ir žmonėms labai įkyrėjo.

Tačiau tas nenaudėlis neilgai gavo pas mus šeimininkauti: buvo atšauktas, jo vieton buvo atkeltas taip pat lietuvis, pavarde Šneideraitis. Buvo tai rimtas, doras vyras, kuris tyčiomis daryti žmonėms nemalonumų nemėgo. Iš žmonių tereikalavo tiek, kiek būtinai reikia.

Netrukus Daukšiagirės dvarą užėmė vadinamasis ūkio skyrius. Žandarai iš ten turėjo išsikraustyti. Bet Šneideraitis nelindo į kleboniją, rado sau vietą miestelyje.

Ūkio skyriaus vardu Daukšiagirę ir kitus apylinkės dvarus valdė toks Vitzkė. Jis kadaise buvo buvęs užvaizda Patamulšio dvare, todėl neblogai buvo pramokęs lietuviškai ir pažino visą apylinkę. Vitzkė buvo neblogas žmogus, todėl nuo jo žmonėms per daug nukentėti neteko. Man asmeniškai p. Vitzkė kai ką ir gera padarydavo, antai dovanai ganydavo dvare mano karves.

Prienų miesto burmistru ir mūsų apylinkės vadinamuoju amtsforšteheriu [vok. – viršininku] buvo Hofmanas. Buvo tai vokietis, bet katalikas. Jis gerai mokėjo lenkiškai*, todėl su juo mums, visiems kunigams, lengva buvo susikalbėti. Hofmanas gana dažnai pas mane lankydavosi ir iš viso, kiek jo padėtis leido, mėgo draugauti su kunigais. Šneideraičio, o ypač Hofmano dėka mūsų apylinkėje įvairios rekvizicijos nebuvo tokios skaudžios, kaip kitur Lietuvoje. Buvo girdėt, kad kai kur žiauriausiomis priemonėmis būdavo iš žmonių atimami paskutiniai gyvuliai, paskutinis duonos kąsnis. Vokiečių okupacija mūsų žmonių širdyse įsirašė kruvinomis raidėmis. Vokiečiai, kai tik įėjo į Lietuvą, tuoj nušovė kun. Pesį, Slavikų vikarą. Nušovė jį per klai-

* Hofmanas prieš karą tarnavo Poznanės krašte vyresniuoju mokytoju.

dą, palaikę klebonu. Mat Slavikų apylinkėje buvo varoma sisteminga kolonizacija supirkinėjant iš žmonių ūkius. Kun. Strimas, Slavikų klebonas, kiek galėdamas ragino žmones neparduoti savo žemės. Iš čia piktumas. Vikarą nušovė, kun. Strimui pavyko pasprukti.

Gandas apie tą kunigo nužudymą pasklido po visą Lietuvą. Kai kurie kunigai, bijodami susitikti su vokiečiais, paliko savo parapijas, emigravo į Rusiją. Jie ten, tiesa, buvo naudingi, nes globojo mūsų pabėgėlius, tačiau patys kunigai pabėgėliai nedaug tepelnė: užklupo juos Rusijos revoliucija, toliau – bolševikų tvarka, ir daugeliui tų kunigų tik dideliu vargu pavyko sugrįžti į Lietuvą.

Vokiečiai išgabeno į Vokietiją daug visai nekaltų kunigų ir labai sunkiai juos ten laikė koncentracijos lageriuose. Bet tai buvo vokiečiams tik ką užėjus. Toliau vokiečiai, pamatę, ką reiškia mūsų liaudžiai kunigas, su kunigais stengėsi palaikyti gerus santykius.

Kunigai iš tikrųjų buvo likę vieninteliai mūsų žmonių globėjai, nes kiti tariamieji „liaudies užtarytojai", vadinasi, pirmeiviai, bemaž visi išdūmė į Rusiją. Šiek tiek inteligentų buvo likę tik Vilniuje.

Daugelis žmonių ir senesniųjų kunigų nepakėlė vokiečių jungo. Ypač buvo bloga tiems, kurie nė kiek nemokėjo vokiškai. Taigi senesnieji kunigai išmirė be laiko, nes gavo ar širdies ligą, ar pradėjusią siausti šiltinę.

Ypatinga buvo kun. Jurgio Staugaičio, Aukštosios Panemunės klebono, mirtis. Bet apie jį reikia bent kiek daugiau pasakyti.

Kun. Jurgis buvo tolimas mano giminaitis. Ramoniškių Lukošiaus Staugaičio buvo du sūnūs kunigai: Lukošius ir Jurgis. Lukošius buvo kokiais dvejais metais vyresnis, tačiau abu juodu kartu ėjo mokslus ir kartu priėmė kunigo šventimus.

Lukošius ėjo per įvairias parapijas ir prieš karą pasimirė Gižuose, kur klebonavo. Lukošius buvo labai pamaldus kunigas ir daug padėjo savo darbu ir pinigais kun. Martynui Sideravičiui, kuris mūsų žmonėms, kaip žinoma, leido dvasinę literatūrą spaudos draudimo metu.

Jurgis visą laiką išbuvo Aukštojoj Panemunėj. Buvo tai labai uolus ir išmintingas sielų ganytojas. Keliolika metų vikaravęs pas kun. Bučinauską, po jo mirties liko čia pat, Panemunėje, klebonu ir čia, sulaukęs 50 metų kunigavimo jubiliejaus, 1915 metais rugsėjo 18 dieną gana tragiškai mirė.

Kun. Jurgis, turėdamas apie 40 metų, buvo sunkiai susirgęs širdies liga. Dieta ir labai tvarkingu gyvenimu iš tos ligos išsigelbėjo. Bet jos

pėdsakų, matyt, buvo pasilikę, kas turbūt ir buvo kun. Jurgio mirties priežastis.

Vieną gražų rytą, vos švintant, tarnai praneša, kad vokiečių kareiviai neša iš kluono klebono šieną. Kun. Jurgis buvo išsirūpinęs iš vokiečių vyresnybės kažkokį raštelį, kad kariuomenė iš jo nieko neturinti imti. Taigi klebonas, skubiai apsitaisęs, bėga pas kluoną. Nemokėdamas vokiškai, prisikišęs rodo kareiviui minėtą raštelį. Supykęs kareivis kleboną pastūmėjo. Klebonas griuvo ant žemės negyvas.

Žmonės buvo pramanę, kad vokiečiai užmušė Panemunės kleboną. Bet tai buvo netiesa. Tą pačią dieną aš atvykau į Panemunę. Karininkai darė gana sąžiningą tardymą, kuris užmušė – neįrodė. Ant velionio lavono jokių mušimo žymių nebuvo. Kun. Jurgis, matyt, mirė nuo širdies atakos. Ir nenuostabu, nes velionis, kaip minėjau, buvo persirgęs sunkia širdies liga. Per karą visur buvo neramu, ypač neramu buvo pakaunėje, Panemunėje. Kai Kaunas buvo atakuojamas, kun. Jurgis bemaž visą laiką buvo savo Panemunėje, tik vieną naktį, prieš Kauną paimant, buvo pasišalinęs į Kampiškius. Suprantamas dalykas, kad visa tai veikė senolio sveikatą.

Rašančiajam šiuos žodžius per a.a. Jurgio laidojimą teko pasakyti pamokslas. Stengiausi tinkamai įvertinti velionio dorybes. Beje, vysk. Karosas kun. Jurgį buvo padaręs garbės kanauninku.

Laidotuvėse dalyvavo ir kan. Žaliauskas, Garliavos klebonas ir dekanas. Aš jį gundžiau, kad dabar užimtų Panemunės kleboniją, nes jam apgriuvusioje Garliavos klebonijoje nepatogu buvo gyventi. Bet senelis atsisakė: pasiliksiąs sudegintoje Garliavoje. Sulaukęs pavasario, gegužės mėnesį nuo širdies ligos pasimirė ir kan. Žaliauskas.

Vyskupas Karosas, palikdamas Seinus, valdyti diecezijį buvo pavedęs kan. Jalbžykovskiui. Bet ir tas, pabūgęs vokiečių, išsidangino į Rusiją[27]. Jalbžykovskis savo valdžią perdavė kun. Dabrilai, Vilkaviškio klebonui ir dekanui.

Diecezijos valdytojas tuščioms vietoms skirti klebonų nesiskubino, nes trūko kunigų. Seminarijos neturėjome, nes klierikai buvo išgabenti į Rusiją. Jaunų kunigų nebuvo iš kur imti.

Aukštosios Panemunės klebonui kun. Staugaičiui mirus, Panemunėje liko vikaras kun. Vincentas Gergelis, šiandieninis marijonas, ir emeritas senelis Grinevičius. Ištisus metus juodu šiaip taip rūpinosi parapija. Pagalios abudu sunegalavo ir šaukėsi pagalbos. Tuomet kun. Dabrila mane perkėlė į Panemunę, o į Pakuonį klebonu paskyrė kun. Joną Valaitį, buvusį Prienų vikarą.

Aukštoji Panemunė visuomet buvo laikoma geresne vieta kaip Pakuonis, todėl man buvo neva avansas. Tačiau tuo avansu aš per daug nesidžiaugiau. Pakuonyje buvo gana ramu. Panemunės kareivinės visuomet būdavo pilnos vokiečių kareivių: vieni jų išeidavo, kiti ateidavo. Visokių galų jiems prireikdavo ir klebonijoje. Norint bent kiek ramybės turėti, reikėjo gudrauti. Aš stengiausi palaikyti gerus santykius su vyresnybėmis, tai paprastieji kareiviai manęs bent kiek prisidingėdavo.

Ypač buvau gerai susipažinęs su Kauno įgulos kareivių katalikų kapelionu kun. Kiršteinu. Buvo tai labai uolus ir doras kunigas. Jis visą save aukodavo kareivių reikalams. Kadangi Aukštojoje Panemunėje būdavo daug kareivių, tai kunigas kapelionas kas antras sekmadienis atvykdavo į Aukštąją Panemunę šv. Mišių laikyti, pamokslų sakyti, kareivių išpažinčių klausyti. Po pamaldų kun. kapelionas dalindavo kareiviams šventoriuje knygeles, rožančius ir t. t. Kun. Kiršteinas nė vienos dalies neišleisdavo į frontą neaprūpinęs kareivių šv. Sakramentais. Negalėdamas pats visų išklausyti, kviesdavosi mus į pagalbą.

Vokiečiai, įėję į mūsų kraštą, kai kuriems miestams tuoj uždėjo nepakeliamas kontribucijas. Ir už ką? Juk lietuviai – ne rusai. Juk mes su dideliu nekantrumu nešėme rusų jungą. Taip buvo bandoma aiškinti naujiesiems mūsų šalies okupantams. Bet jie į tuos aiškinimus nenorėjo atsižvelgti. Jūsų šalis, girdi, buvusi rusų valdoma, todėl jūs mums esate rusai. Vargšai miestų gyventojai paskutinius skatikus sukrapštę turėjo atiduoti okupantams.

Vokiečiai lyg kokiu tinklu savo valdžios aparatu aptraukė visą mūsų kraštą. Tasai aparatas buvo lankstus, kartu ir stiprus, bet, blogiausia, buvo labai žiaurus, tiesiog nuožmus.

Kaizerio valdininkams nieko nereiškė žmonių ašaros, jie iš jų tik šaipėsi. Už mažiausią nusižengimą vokiečių įsakymams, kurių mūsų žmonės dažnai ir nesuprasdavo, jie būdavo smarkiai baudžiami: sodinami į baisius kalėjimus, plakami rykštėmis, neretai ir sušaudomi. Man pačiam neteko matyti, bet, sako, buvę atsitikimų, kad vokiečių kareiviai vargšą žmogelį, prisirišę prie arklio, jodami paskui save vilkdavo. Tokių žiaurumų, kurių lietuviams teko patirti vokiečių rankose, mūsų kraštas dar nebuvo matęs.

Mūsų žmonėms labai sunkios buvo ir rekvizicijos. Buvo tiksliai surašyti visi žemės plotai, visi gyvuliai ir padarai ir visa tai apdėta mokesčiais. Nuo derliaus reikėjo atiduoti pyliava javais, nuo kiekvienos karvės – tam tikras kiekis pieno, nuo kiekvienos vištos – tam tikras

skaičius kiaušinių, kiaules buvo uždrausta penėti, jos paaugusios tiesiog būdavo atimamos.

Taip pat būdavo atimami geresnieji arkliai.

Nuolat būdavo daromos revizijos: buvo ieškoma, ar neras kur paslėptų javų ar gyvulių. Paslėptieji daiktai būdavo atimami, juos slėpusieji smarkiai baudžiami.

Tomis sąlygomis, kurias buvo nustačiusi okupacijos valdžia, tiesiog nebuvo galima gyventi. Bet vargas išmokė mūsų žmones vokiečius apgaudinėti. Arklius vyrai vesdavo į miškus ar kokius pelkėtus krūmus ir ten juos laikydavo. Kiaules, apkrovę šiaudais gardus, žmonės laikydavo kluonuose. Javus, supylę į maišus, žiemą veždavo į laukus. Sniegas tuos maišus užklodavo, ir jokios revizijos jų rasti negalėjo.

Pagaliau mūsų žmonės ėmė pažinti ir pačius vokiečius: suprato, kad ir jie galima papirkti. Taigi ir būdavo paperkami. Už kokį svarą sviesto ar lašinių vokietis apsimesdavo nieko nematąs, nieko nežinąs. Šitai buvo mūsų žmonėms išganymas. Šiaip jie būtų turėję bemaž visi badu išmirti.

Mūsų kaimas minėtų papirkimų dėka bado, galima sakyti, nematė. Bet miestai, ypač Vilnius ir Kaunas, tai pabadavo ganėtinai.

Į miestus buvo uždrausta bet koks maistas įvežti. Mat čia pati valdžia žmones maitinanti. Būdavo išduodamos „brotkartės" ir „fleiškartės" (rašteliai duonai ir mėsai nusipirkti). Bet su tomis „kartėmis", pirmiausia, sunku buvo kas gauti. Jei ir buvo gaunama, tai duona pusiau su šiaudų miltais, mėsa – bjauri kumeliena. Ir tos pačios žmonės gaudavo mažutėlėmis porcijomis. Taigi miestą gelbėdavo kaimas. Miesto gyventojai, pasiėmę bet kokį geresnių laikų rūbą, nešdavosi į kaimą ir į duoną mainydavo. Tokių miestelėnų duonautojų būdavo pilni kaimai.

Mūsų geri parapijiečiai mums badauti nedavė. Kad ir gyvenome prie pat Kauno, bet maisto turėjome užtektinai. Galėjome dar ir kitus sušelpti. Į Kauną maistas įvežti nebuvo lengva, nes prie Panemunės tilto stovėdavo sargyba ir kiekvieną vežimą kratydavo. Sargybininkai kunigų kratyti nedrįsdavo. Taigi mes, kunigai, prisidėję maisto po pasostėmis, važiuodavome į Kauną. Tuo būdu šelpėme parvykusį Kauno vyskupą[28], kunigus ir kitus pažįstamus.

Į Bažnyčios reikalus, reikia pasakyti, vokiečiai visiškai nesikišo. Kunigai galėjo eiti savo pareigas netrukdomi. Kartais valdžios organai, tiesa, atsiųsdavo kunigams iš sakyklų paskelbti kokį įsakymą, tačiau

neužsipuldavo, kad kunigas būtinai tai padarytų. Mes laikydavomės tokios tvarkos: jei tas įsakymas žmonėms žinoti būdavo naudinga, tai jį skelbdavome, jei nenaudinga – tai neskelbdavome.

Vokiečių valdžia buvo besiūlanti kunigams algas, kaip kad buvo rusų laikais. Vokiečiai darė tai, žinoma, politiniais sumetimais. Kunigai tai jautė ir algos atsisakė. Taip buvo bent mūsų diecezijoj. Kitur tokią algą kai kas gal ir paėmė. Okupantai neužmiršo ir vokietinimo darbo. Suvalkijoj, ypač pasieniais, yra gana daug vadinamųjų prūsų. Kur vokiečiams pavyko pirmiau užimti, ten prūsai ir žydai pasiliko. Toliau rusai susigriebė ir visus prūsus bei žydus išvarė į anapus Vilniaus. Tačiau daugelis prūsų ir žydų čia, už Vilniaus, ir pasiliko. Kai vokiečiai užėmė ir tas vietas, prūsai ir žydai pargrįžo į senąsias savo būstines.

Paaiškėjo, kad rusai, išvarydami prūsus ir žydus, neklydo: tie ponai iš tikrųjų tuoj stojo į vokiečių pusę ir jiems kiek galėdami padėdavo, bet nemaža ir kenkė vietos visuomenei.

Prūsus ir žydus vokiečiai tuoj padarė vaitais ir šaltyšiais. Jie, gerai mokėdami susikalbėti su okupantais, duodavo jiems tiksliausius nurodymus: kas kur ką slepia, kas iš kur galima paimti, kas patikimas, kas nepatikimas naujajai valdžiai ir t. t. Reikia pasakyti, kad tie vokiečių instruktoriai labai dažnai vadovaudavosi kerštu ir noru pasipelnyti. Norint išvengti bausmių ir nuostolių, reikdavo žydams ir prūsams lenktis.

Senieji lietuvių laikraščiai visi buvo uždaryti. Vokiečiai ėmė leisti savo laikraščius vokiečių kalba iš Kauno ir Vilniaus. Kaune įsteigė savaitinį laikraštį „Dabartis". Jis buvo Prūsijos lietuvių redaguojamas[29]. Kalbai taisyti vokiečiai pasikvietė mūsiškį lietuvį Joną Kriaučiūną. „Dabarties" kalba iš tikrųjų buvo graži, bet laikraščio dvasia, žinoma, buvo vokiška. Kaizerio nuopelnai buvo keliami į padanges, giriama visa, kas vokiška. Apie nuožmius vokiečių kareivių darbus mūsų krašte, žinoma, nebūdavo rašoma. Tačiau tuo laikraščiu vokiečiai maža ką pelnė, nes žmonės žiūrėjo ne į tai, ką okupantai rašo, tik į tai, ką jie daro. Pagaliau įnirtę „Dabartį" maža kas skaitydavo. Ne geriau buvo ir su mokyklomis. Senosios mokyklos buvo visos uždarytos, mokytojai bemaž visi išdūmė į Rusiją. Karas tęsiasi vienerius, antrus, trečius metus. Jaunoji karta auga, reiktų ją mokyti. Šen bei ten imama grįžti prie senųjų daraktorių, bet, viena, sunku jie buvo rasti, antra, reikėjo bijoti ir okupantų, nes be jų žinios nė pasijudinti nebuvo galima.

Pakuonyje dar prieš karą mes buvome įsteigę „Žiburio" mokyklą. Tai mokyklai buvome įsigiję net savo namus. Mūsų mokytoja p. Budinauskaitė nebuvo išbėgusi į Rusiją. Prienų burmistro p. Hofmano padedami, mes gavome leidimą vėl atidaryti mokyklą. Taigi ir atidarėme. Mokėme lietuviškai, niekieno nekliudomi.

Bet ne visur ėjo taip sklandžiai. Kunigai pradėjo atakuoti vokiečių valdžią dėl mokyklų, tad jie sugalvojo sąlygas, kuriomis būsią leista steigti mokyklas. Kandidatai į mokyklos mokytojus turį išeiti tam tikrą vokiečių kalbos kursą, tada jie galėsią mokytojauti. Na ir buvo įsteigti tokie kursai[30]. Daug kandidatų į juos būti negalėjo, nes pasauliečių inteligentų, net ir pusinteligenčių maža tebuvo likę Lietuvoje. Kursai truko apie porą mėnesių. Baigusieji tuos kursus iš tikrųjų gavo teisę mokytojauti. Mokykloje greta lietuvių kalbos būdavo mokoma vokiškai. Vokiečių kalbos dėstyti ateidavo į mokyklą koks vokiečių kareivis, dažniausiai savo profesijos mokytojas.

Atvykęs į Panemunę, aš jau radau tokią mokyklą. Mokė joje p. Antanas Pranaitis, kuris buvo baigęs „Saulės" kursus. Tačiau tos mokyklos neužteko net pačiai Panemunei. O kur visa parapija? Panemunėje įsteigėme vaikų darželį, kuris buvo ne kas kita, kaip mokykla. Eidavo į ją, žinoma, mažesnieji vaikai. Mokytojui algą mokėjo vokiečiai. Darželiui jie nieko nepadėjo, bet ir į jo reikalus nesikišo.

Patyrę, kad su darželio priedanga galima lengvai įsteigti mokyklą, greituoju, šiek tiek pralavinę tris gabesnes davatkėles, įvairiose parapijos vietose pavedėme joms tvarkyti mokyklas. Jos visos buvo pilnutėlės vaikų ir gana neblogai pavadavo tikrąją mokyklą.

Augančiai kartai reikėjo ne tik pradžios mokyklos, bet ir gimnazijų. Greituoju suorganizavome iškrikusį „Žiburį" ir jo vardu kreipėmės į Marijampolės apskrities viršininką prašydami leisti steigti gimnaziją.

Apskrities viršininkas Marijampolėje buvo baronas von Miunchhauzenas. Buvo tai kietas vokietis, uolus okupacijos planų vykdytojas. Jis, atvykęs į Marijampolę, tuoj pasistengė arčiau susipažinti su įtakingesniais to rajono žmonėmis. Pakuonis tuomet priklausė Marijampolės apskričiai. Taigi ir man p. Miunchhauzenas padarė vizitą.

Aš, jį revizuodamas, užsiminiau apie gimnaziją. Ponas baronas aiškino man, kad tai gal ir būtų geras dalykas, bet jūs, girdi, neturėsią mokytojų. Vokiečių valdžia, turėdama įvairių reikalų, taip pat negalėsianti duoti žmonių gimnazijai. Reikia dar laukti.

Kitu kartu mes jau padarėme „Žiburio" draugijos susirinkimą, kuriame dalyvavo ir p. viršininkas. Šiuo žygiu mes jau pateikėme

aiškų gimnazijos projektą ir parodėme daug žmonių, kurie galėtų mokytojauti gimnazijoje. Ponas viršininkas išsisukinėjo šiaip ir taip ir jokių pažadų įsteigti gimnaziją nedavė.

Ponas Miunchhauzenas buvo iškeltas iš Marijampolės; jo vietą užėmė kitas (pavardės neatsimenu). Gal jis buvo kiek minkštesnis, gal vokiečiai ėmė netekti vilties laimėti karą, tik gana, kad 1918 metais Marijampolėje pavyko įsteigti „Žiburio" gimnaziją. Ji vėliau buvo paversta valstybine gimnazija ir pavadinta Rygiškių Jono gimnazija.

Kaip sakiau, bemaž nesant pasaulietinių inteligentų, visas šitas švietimo organizacijos darbas gulėjo ant kunigų pečių. Kunigai rūpino mokykloms butus, kaupė lėšas, ieškojo – kartais paskubomis ir mokė – mokytojų. Dabar, ponams tautininkams viešpataujant (rašau 1930 m.), kunigai ir Bažnyčia norima kuo toliau laikyti nuo mokyklos. Vadinasi, negras savo atliko, negras gali sau eiti[31].

11. LIETUVOS NEPRIKLAUSOMYBĖS AUŠRA

Mūsų vargšė liaudis, žinoma, neturėjo jokios politinės sąmonės, mūsų kaimiečiai, nešdami sunkų vokiečių okupacijos jungą, ilgėdavosi rusų laikų. Tikėjosi, kad tie rusai sugrįš, turi sugrįžti. Kartą man grįžtant nuo ligonio, ūkininkas klausia: „Kada, tėveli, tas ruselis sugrįš?" – „Visiškai nesugrįš", – atsakiau aš. „Tai kaip čia, pas mus jau pasiliks tie vokiečiai?" – „Ne, jie neliks", – atsakiau aš. „Tai kas mums valdys?" – paklausė nustebęs kaimietis. Aš atsakiau: „Patys valdysimės!" Ir stengiausi jam išaiškinti, kaip mes tą valdžią sudarysime. Žmogelis klausėsi, bet mačiau, kad aš jo neįtikinau, buvo matyti: jo politinis idealas – kad grįžtų rusai. Tai buvo mūsų kaimiečių psichologija.

Mes, inteligentai, žinoma, manėme kitaip. Karui prasidėjus, buvo aišku, kad jo veiksmai vyks ypač Lenkų žemėje ir Lietuvoje. Kariuomenei labai svarbu turėti palankius gyventojus tos šalies, kurioj kariaujama. Vyriausiasis Rusijos armijos vadas kunigaikštis Nikolajus Nikalojevičius caro vardu paskelbė lenkams autonomiją, kurią jie gausią po karo. Lietuva, matyt, buvo laikoma *quantite negligeable* [pr. – nepaisytina kiekybė], todėl jos nelietė caro pažadai. Bet tai buvo ir nesvarbu, nes buvo matyti, kad rusai karo laimėti negali, tad jam pasibaigus ne jie dalins malones savo pavergtosioms tautoms.

Vokiečiai, įėję į mūsų kraštą, žinoma, jau nemanė jo palikti. Jų armijos vadai mūsų žemėje jau buvo nusižiūrėję dvarus, kuriuos jie

po karo tikėjosi gausią iš kaizerio malonės. Bet ir vokiečiams rūpėjo mūsų krašto žmonių palankumas. Ypač rūpėjo okupantams suvokti, kurios būtent yra lietuvių politinės aspiracijos? Žinoma, jas gali turėti tik inteligentai.

Man dar tebegyvenant Pakuonyje, kaip esmi minėjęs, atvykęs Marijampolės apskrities viršininkas labai stropiai teiravosi, kuris būtent esąs politinis lietuvių idealas? Aš jam atsakiau, kad mūsų, turbūt kaip kiekvienos tautos, troškimas yra nepriklausomybė. „Taip, – sako p. baronas, – bet ar jūs galėsite nepriklausomybę išlaikyti? Juk jūs esate mažutė tautelė". Aš jam nurodžiau dar mažesnių tautelių, kurios vis dėlto yra nepriklausomos, turi savo valstybę ir labai gražiai ją tvarko. „Bet jūs neturite inteligentų!" – atkirto man p. viršininkas. Į tai aš atsakiau, kad inteligentų mes turime. Jie šiandien yra išsiblaškę po visą Rusiją, bet prireikus jie sugrįš į Lietuvą ir čia imsis darbo.

Į šitas mano pastabas neturėdamas daug ką pasakyti, p. baronas įrodinėjo, kaip esą nenaudinga mažai tautai turėti savo valstybę. Daug geriau esą būti didelės valstybės globoje.

Viršininkas manęs, žinoma, neįtikino ir jautė nepasiekęs savo tikslo. Išvažiavo iš Pakuonio blogai nusiteikęs.

Rytų fronte karas vokiečiams sekėsi. Lengvai jie užėmė visus senosios Rusijos vakarų ir pietų kraštus. Visai kitaip buvo vakaruose. Vokiečiai, neteisėtai sulaužę Belgijos neutralitetą ir ją sunaikinę, buvo besiartiną prie Paryžiaus. Bet prancūzai atsispyrė ir vokiečiams teko trauktis atgal. Kai bemaž visos pasaulio valstybės paeiliui ėmė skelbti vokiečiams karą, ypač kai prieš vokiečius stojo Amerika, tai jie, pasilikę su byrančia Austrija, sergančia Turkija ir menka Bulgarija, pasijuto negalėsią atsilaikyti. Karo laukuose vokiečiai, tiesa, laikėsi, bet pradėjo jiems trūkti maisto ir amunicijos. Kad išdidusis Liudendorfas, vyriausiojo vokiečių štabo viršininkas, su savo kaizeriu ir nenorėjo kapituliuoti, vis dėlto sveikai mąstančioji Vokietijos politikų dalis – Katalikų centras ir socialdemokratai – matė, kad karas reikia baigti.

Bet kaip baigti? Parlamento daugumos spaudžiamas, kaizeris sąjungininkams pasiūlė taiką. Amerikos prezidentas Vilsonas, faktiškasis sąjungininkų koncerto dirigentas, į tai atsakė, kad sąjungininkai galėsią taikytis su Vokietija tik tada, kai jinai atsižadėsianti užgrobimų ir kai kalbėsią pačios tautos atstovai, ne kaizeris. Bemaž tuo pačiu metu Vilsonas paskelbė garsiuosius savo 14 punktų[32], kuriais po karo turėtų būti grindžiami tautų santykiai. Tų punktų svarbiausias, kad kiekviena tauta galėsianti pati apsispręsti dėl savo likimo.

Vokietijos parlamento dauguma, nematydama kitokios išeities, spyrė valdžią pradėti vykdyti sąjungininkų reikalavimus. Vokiečiai buvo užėmę daug svetimų žemių. Joms neatidėliojant reikia duoti laisvė. Čia jau žybtelėjo neabejotina viltis ir lietuviams, jie manė sulauksią nepriklausomybės.

Vieną gražią dieną (buvo tai 1917 m., jei neklystu, birželio mėn.) gaunu kvietimą atvykti į Kauną pasitarti svarbiais reikalais. Pasitarimas turėjo įvykti prel. Dambrausko bute. Atvykęs radau būrelį kauniškių inteligentų ir du svečius iš Vilniaus – p. Smetoną ir p. dr. Šaulį. Juodu pranešė, kad vadinamasis Oberostas (vyriausioji kariuomenės vadovybė Rytų krašte) ne juokais pradedąs juos, vilniškius lietuvius, kalbinti apsispręsti dėl Lietuvos likimo. Mes pasakėme, kad okupacijos valdžios atstovai tuo reikalu ir mūsų daugelį bandė kvosti. Smetona su Šauliu vokiečiams atsakę nieko negalį pasakyti nepasitarę su kitais Lietuvos inteligentais, būtent su tais, kurie yra likę Kaune. Vokiečiai mums neleisdavo niekur iš apskrities išvažiuoti, bet Smetonai ir Šauliui buvo davę leidimą vykti į Kauną.

Pasitarimas nebuvo ilgas. Visiems buvo aišku, kad mes turime eiti prie nepriklausomybės ir jos iš vokiečių reikalauti. Vokiečiai turėtų mums leisti rinkti krašte atstovybę ir sudaryti bent provizorinę valdžią.

Vilniaus pasiuntiniai išvyko. Ir vėl visa kas nutilo.

Praslinko apie du mėnesius. Iš tų pačių vokiečių laikraščių patiriame, kad Vakarų fronte vokiečiams nesiseka: Verdeno tvirtovės jie jokiu būdu paimti negali.

Vieną gražią dieną parvykęs iš ligonio sužinau, kad būta pas mus vieno nepažįstamo vokiečių karininko. Tarnai man sako, kad nepažįstamasis svečias labai apgailestavęs manęs neradęs namie ir palikęs laišką. Tai būta pono Osmano, „Kownoer Zeitung"[33] redaktoriaus. Rytojaus dieną tas ponas kviečia mane pas save pietų.

Nuvykau. Pasirodo, be manęs, yra pakviesti p. Tadas Daugirdas, p. Saliamonas Banaitis ir kun. Šaulys. Ponas Osmanas labai gražiai mus pavaišino, pagaliau pradėjo kalbėti apie politiką. Jums, ponai, girdi, būsią leista vykti į Vilnių pasitarti su kitais lietuviais dėl Lietuvos likimo. Suprantamas dalykas, kad Lietuva turėsianti gauti autonomiją, tik, žinoma, artimai susirišus su Vokietija. Tai esanti būtina sąlyga, be kurios lietuviai negalį nė svajoti apie geresnę ateitį.

Mes, žinoma, įrodinėjome, kad didžiųjų valstybių globoje autonomijos virsta fikcijomis, kad mūsų idealas yra visiška nepriklausomybė

ir kad įvyksiančioje po karo taikos konferencijoje tą nepriklausomybę mes tikimės gauti.

Vaišiam šeimininkui, žinoma, nepatiko mūsų kalbos. Išsiskyrėme šaltokai. Manėme, kad iš pažadų išleisti mus į Vilnių nieko nebus. Bet vis dėlto išleido. Po kelių dienų mes, visi keturi, vėl susitikome traukinyje ir važiavome į Vilnių.

Į Vilnių susirinkome 23 žmonės, buvo ir keli kunigai, kiti – pasauliečiai inteligentai. Mums buvo leista suvažiuoti į Vilnių, nes vokiečiai norėjo iš mūsų padaryti, kaip jie vadino, Pasitikėjimo tarybą (Vertrauensrat). Vokiečių sumanymu Taryba turėjo būti sudaryta skyrimo būdu. Vadinasi, vokiečiai jos narius paskirs, ir baigtas dalykas.

Taip suprantamos Tarybos reikalingumą jau man ne kartą buvo aiškinę vokiečių valdžios atstovai. Į tai aš jiems atsakydavau, jei tai bus Pasitikėjimo taryba, tai kieno ji turės turėti pasitikėjimą: ar vokiečių valdžios, ar Lietuvos gyventojų, ar abiejų kartu? Jei Taryba turės vokiečių valdžios pasitikėjimą, tai jau jinai neturės gyventojų pasitikėjimo, nes valdžios atstovai tiek yra pridarę žmonėms skriaudų, kad jie nieku būdu nepasitikės tuo žmogum, kuris bus tos valdžios skirtas. Ir pagaliau nė vienas inteligentas lietuvis negalės būti vokiečių paskirtas Tarybos nariu. Jei valdžia iš tikrųjų nori turėti krašto atstovybę, su kuria galėtų kalbėtis, tai lai duoda ją patiems žmonėms išsirinkti.

Į tai ponai vokiečiai atsakydavo, kad juk dabar esąs karas ir jokių susirinkimų ir rinkimų nesą galima daryti.

Šitokių pasikalbėjimų, kaip paaiškėjo, būta ir su kitais lietuviais inteligentais. Ir visi jie, lyg susitarę, taip pat atsakydavo vokiečių valdžios atstovams.

Ir Vilniuje mes susitarėme jokių paskyrimų iš valdžios neimti, bet reikalauti, kad vokiečiai leistų mums laisvai (be asistos iš valdžios) pasitarti.

Vokiečiai, kad ir nenoromis, leido mums pasitarti. Pasitarimas įvyko Andriaus Bulotos bute. Bulota buvo išbėgęs, jo butą buvo užėmęs dr. Šaulys.

Pirmiausia reikėjo išspręsti klausimas, ar iš viso daryti koks politinis žingsnis vokiečiams globojant?

Čia kaip tik pasireiškė dvi skirtingos nuomonės.

Socialdemokratas Steponas Kairys įrodinėjo, kad mes neturį teisės daryti jokių politinių žygių. Krašto gyventojų likimą tegalį spręsti tik jie patys, ne saujelė uzurpatorių. To reikalauja demokratybės dėsniai.

Su šitokia socialdemokratų ortodoksija iš dalies sutiko ir p. Petras Klimas, šiandieninis mūsų atstovas Paryžiuje. S.Kairiui bent kiek pritarė ir dvarininkas p. Narutavičius. Bet jo nusistatymas man atrodė neaiškus. Man rodos, p. Narutavičiui nepatiko, kad mūsų krašto likimą norima spręsti be dvarininkų luomo, kad politikoje lietuviai norį eiti be lenkų.

Kitos, visai priešingos nuomonės laikėmės mes, dešinieji: p. Smetona, Šaulys ir mes, kunigai – Stankevičius, buvęs Suvalkų gimnazijos kapelionas, Šaulys, Simonaitis, Punsko klebonas, ir aš.

Mes įrodinėjome, kad anaiptol nenorime laužyti demokratizmo dėsnių. Ateis laikas, susirinks Seimas ir jis nustatys šalies valdymo ir visą tvarką, ir formą. Bet juk reikia tas Seimas sušaukti, reikia šalį rinkimams parengti. Kas visa tai padarys? Žinoma, reikia provizoriumo. Visose šalyse, kurios šiandien yra jau išsivadavusios iš svetimos valdžios, politikos darbas visuomet būdavo pradėtas nuo provizoriumo. Taigi tokį provizoriumą mes ir norime padaryti.

Karas dar nėra baigtas. Šalis kenčia nuo okupantų priespaudos. Šiokia tokia krašto atstovybė daug gali padėti žmonėms, nes vokiečiai, suprantamas dalykas, daugiau skaitysis su tam tikru organu, o ne atskirų žmonių balsu.

Pagaliau pasibaigs karas. Įvyks Taikos konferencija. Joje bus sprendžiamas įvairių šalių, žinoma, ir mūsiškės, likimas. Kas ten užtars Lietuvą, jei nebus jokios atstovybės?

Mūsų argumentai įtikino susirinkusiųjų daugumą. Nutarta siekti sudaryti provizorinę krašto atstovybę.

Bet kaip? Jokių rinkimų vokiečiai daryti neleidžia. Jie norėtų mus, čia susirinkusius, paskirti Krašto tarybos (Landesrat) atstovais, kaip kad buvo padarę Kurše. Mes nesutinkame. Eina su vokiečiais gana ilgos derybos. Galų gale prieinama prie kompromiso. Kiekvienas iš mūsų pasikviečia iš savo apylinkės žinomus žmones, turinčius visuomenės pasitikėjimą. Jie visi suvažiuos į Vilnių ir išrinks Krašto tarybą. Vokiečiai su tuo sutinka, bet su sąlyga, kad susirinktų ne daugiau kaip 200 žmonių. Suvažiavimas paskirtas rugsėjo 17 dieną.

Mes save pasivadinome Organizaciniu komitetu. Komitetas, atlikęs minėtuosius darbus, išsiskirstė.

Paskirtą dieną vėl suvažiavome į Vilnių[34]. Paaiškėjo, kad kvietimų mes buvome išsiuntinėję apie 263. Kai kurie kviestieji neatvyko. Vis dėlto suvažiavo, jei neklystu, 220 žmonių. Galima pasakyti, kad iš tikrųjų tai buvo Lietuvos atstovybė:

1) Suvažiavo visa, kas buvo likę Lietuvoje šviesesnio ir įtakingesnio.

2) Buvo čia įvairių luomų ir profesijų žmonių, pradedant kaimiečiu, baigiant lenkuojančiu dvarininku.

3) Suvažiavo įvairių srovių ir pasaulėžiūrų žmonių, pradedant kunigu, baigiant socialistu. Anuo metu, manau, ne kitokia būtų buvusi susirinkimo sudėtis, jei į jį būtų buvę atsiųsti atstovai, pačių žmonių išrinkti.

Mūsų susirinkimams vokiečiai skyrė Vilniaus miesto teatro salę. Ji buvo bemaž pilnutėlė sėdinčių atstovų.

Svarbus tai buvo ir įspūdingas žygis. Lietuvos žmonės pirmąkart renkasi tartis dėl politinio savo šalies likimo. Darbą pradėjome pamaldomis senojoje Vilniaus Katedroj. Pamokslą pasakė kun. Reinys, šiandieninis Vilkaviškio vyskupas koadjutorius*. Kalbėjo tema „Justitia est fundamentum regnorum" (Teisingumas yra valstybių pagrindas). Ta tema man atrodė ne visai tinkama momentui. Bet pamokslo klausė, be p. Smetonos, daug tautininkų, šiandien valdančių Lietuvą. Kun. Reinio pamokslas tiems ponams buvo pranašo įspėjimas, kas nereikia daryti valdant valstybę. Būtų labai gerai, kadgi tie žmonės atsimintų anuomet Vilniaus Katedroj skambėjusius žodžius.

Reikia prisiminti, kad mūsų pamaldose dalyvavo ir tuolaikinės Vilniaus diecezijos administratorius kun. Michalkevičius, šiandieninis Vilniaus vyskupas sufraganas, kad šiaip lenkai, Vilniaus kunigai (žinoma, lenkai) ir labai šnaira akimi žiūrėjo į lietuvių susirinkimą.

Prieš posėdžiams prasidedant, vėl reikėjo ginčytis su vokiečiais dėl pasitarimų laisvės. Vokiečiai mat būtinai norėjo turėti savo žmogų mūsų posėdžiuose. Mes su tuo nesutikome. Valdžios atstovams mes aiškinome, kad turime visai laisvai pasitarti ir dėl Lietuvos likimo iš viso, ir dėl santykių su Vokietija. Šis paskutinis punktas juk negalėtų būti tinkamai išsiaiškintas, jei mūsų kalbų klausytų okupantų žmonės.

Derybose su vokiečiais labai daug pasidarbavo dr. Šaulys. Mat jis neblogai kalbėjo lenkiškai ir vokiškai. O tokių mes nedaug teturėjome.

Po gana ilgų derybų vokiečiai pagalios nusileido: davė mums tartis be jokio savo asistento. Tačiau kaip vėliau bemaž tikrai buvo nustatyta, vokiečiai pačiuose suvažiavimuose turėjo savo šnipą. Mat vienas mūsiškių buvo pasikvietęs mažai žinomą ir nepatikimą žmogų.

---

* Rašau 1930 m.

Posėdį atidarė Basanavičius primindamas mums pagerbti Vytautą Didįjį ir patardamas Lietuvai sekti jo politika. Prezidiumas buvo išrinktas iš įvairių srovių žmonių. Prasidėjo debatai.

Kaip Organizacinio komiteto pasitarimuose, ir čia pirmiausia kilo klausimas, ar okupacijai esant daryti kokių politikos žygių, ar nedaryti?

Čia vėl, lyg iš kokio gausybės rago, pasipylė socialistų kalbos: jie išdėstė mums visą Markso „evangeliją". Vėl buvo iškelti demokratizmo principai, liaudies teisės ir t. t. Savo kalbomis ypač įgriso mums šiandieninis bolševikas Eidukevičius (paprastas darbininkas, laikęs save dideliu oratorium) ir gydytojas Domaševičius. Steponas Kairys šiuo žygiu nedaug tekalbėjo, nes sėdėjo prezidiume.

Po ilgų debatų vis dėlto galų gale nusistatyta pradėti dirbti politikoj ir rinkti krašto atstovybę.

Bet čia atsiranda nauja kliūtis: vokiečių valdžia pareiškia, jog šitas susirinkimas turįs deklaruoti, kad atgimusi Lietuva sudarysianti su Vokietija militarinę, susisiekimo ir finansinę konvenciją. Tai esanti *conditio sine qua non* [lot. – neginčijama sąlyga]. Vokiečių valdžia, tik gavusi tokią deklaraciją, leisianti rinkti krašto atstovybę.

Žinoma, tai buvo labai skaudi sąlyga. Dėl jos vėl kilo didelių ginčų. Juo sunkiau buvo susikalbėti, kad socialistai aiškiai stengėsi, kad joks susitarimas nebūtų padarytas. Tai viena. Antra, susirinkimo dalyviai, kad daugiausia ir inteligentai, buvo nepratę politikoj dirbti ir politiškai galvoti. Kalbėtojai vis nukrypdavo į nusiskundimus dėl okupantų daromų žmonėms skriaudų. Ir kažin ar būtų buvę kas susitarta, jei ne viena netikėta aplinkybė.

Antrąją pasitarimų dieną visai mums netikėtai atvyksta į posėdį prel. Alšauskas ir dr. Purickis. Juodu atvažiavo iš Šveicarijos, vadinasi, iš neutralios teritorijos, iš kurios aiškiai matyti politinė konjunktūra. Juodu nupasakojo, kad karas jau einąs prie galo, kad vokiečiai turėtų kapituliuoti. Po karo, žinoma, įvyks Taikos konferencija, kuri ir nulems tiek kitų, tiek mūsų šalies likimą. Dabar reikia būtinai organizuoti kraštas, kad būsimoji Taikos konferencija galėtų matyti, jog Lietuva iš tikrųjų gali pati save valdyti.

Dėl vokiečių siūlomų konvencijų, tai jų per daug nesą ko bijoti, nes ir naujųjų valstybių santykius su kaimynėmis, be abejonės, nustatys Taikos konferencija.

Šitie naujųjų svečių argumentai įtikino Konferencijos daugumą. Nutarta duoti vokiečiams jų pageidaujamą deklaraciją ir pradėti Tarybos rinkimą.

Dėl deklaracijos turinio ir formos taip pat nemažai pasiginčyta. Priimtosios deklaracijos teksto, deja, aš neturiu, bet ji buvo maždaug šitokio turinio:

„Konferencija, laikydama save krašto atstovybe, skelbia atstatanti nepriklausomą demokratinę Lietuvos valstybę etnografinėse ribose su sostine Vilniuje.

Jei Vokietija užtars Lietuvos reikalus būsimojoje taikos konferencijoje, tai Lietuva įeis su Vokietija į dar nustatytinus santykius militariniu, susisiekimo ir finansiniu atžvilgiais".

Aišku, kad dėl tos deklaracijos kilo nemaža ginčų. Buvo ginčijamasi ne tik dėl kiekvieno sakinio, bet ir dėl kiekvieno žodžio. Galų gale deklaracijos tekstas buvo priimtas ir įteiktas vokiečių valdžiai. Ji juo šiaip taip pasitenkino. Taigi jau galėjome pradėti Tarybos rinkimus.

Kad socialistai ir gana triukšmavo, vis dėlto paaiškėjo, kad konferencijoj nepalyginama dauguma yra katalikų, todėl jų rankose buvo rinkimų rezultatai. Tarp savęs debatavome, tarėmės. Į Tarybą reikėjo išrinkti – taip buvo susitarta su vokiečiais – 20 žmonių. Mes ir sudarėme jų sąrašą. Norėjome, kad Taryba atvaizduotų Lietuvos visuomenę, todėl nutarėme rinkti įvairių srovių žmones, neišskyrus nė socialistų.

Buvo renkama slaptu balsavimu. Suskaičius balsus, paaiškėjo, kad yra išrinkti šie žmonės: dr. Jonas Basanavičius, Antanas Smetona, dr. Jurgis Šaulys, Donatas Malinauskas, Kazimieras Bizauskas, Pranciškus Dovydaitis, Mykolas Biržiška, Petras Klimas, Jonas Smilgevičius, Saliamonas Banaitis, Jokūbas Šernas, Jonas Vailokaitis, Steponas Kairys, Aleksandras Stulginskis, kunigai: Juozas Stankevičius, Pranciškus Urbanavičius, Kazimieras Šaulys, Vladislovas Mironas, Alfonsas Petrulis, Justinas Staugaitis.

Šitokiais rinkimų rezultatais nebuvo patenkinti socialistai. Mes manėme, kad jiems tenka trys žmonės: Kairys, Biržiška ir Klimas. Paaiškėjo, kad Klimo socialistai nelaiko savo žmogumi, todėl socialistams tenka tik du atstovu. Be to, socialistams baisu pasidarė, kad Taryboje bus net 6 kunigai. Rinkimai buvo padaryti vakare. Po jų Konferencija išsiskirstė. Rytojaus dieną, posėdžiui prasidėjus, p. Kairys išdrožė ilgą kalba prieš kunigus. Ką jie, girdi, veiksią Taryboje? Juk jie tokiam darbui nesą pasirengę. Nuo p. Kairio, žinoma, teko „klerikalams" iš viso.

Mums, išrinktiesiems, nepatogu buvo už save kalbėti. Prieštarauti Kairiui, tiesa, bandė kiti kunigai, Konferencijos dalyviai. Bet reagavo

nevykusiai. Kairio hipnozė pasiekė savo tikslą: buvo jaučiama bloga Konferencijos nuotaika. Buvo pavojus, kad Konferencija gali iširti savo darbų nebaigusi.

Man su kunigu Šauliu teko būti prezidiume. Dar diskusijoms beeinant, kun. Šaulys pašnibždėjo man į ausį, kad tokiomis aplinkybėmis jis negalįs priimti mandato. Kalboms pasibaigus, kun. Šaulys viešai pareiškė išeinąs iš Tarybos. Paskui jį tokį pareiškimą padarėme visi išrinktieji kunigai. Padaryta pertrauka, kad grupės galėtų pasitarti.

Mes, katalikai, susitarėme palikti Taryboje tik 4 kunigus, o dvi vietas užleisti pasauliečiams, kad ir socialistams. Buvo daroma tai šventos ramybės dėlei, kad Konferencija neiširtų. Pavesta dalykas galutinai sutvarkyti pačiai išrinktajai Tarybai.

Pirmiausia Taryba svarstė, kurie būtent iš 6 kunigų privalo likti. Nutarta paleisti kun. Stankevičių ir kun. Urbanavičių. Mes keturi turėjome likti. Į dviejų kunigų vietas nutarėme priimti socialistą Joną Vileišį ir dvarininką Stanislovą Narutavičių, kuris paskui prisidėjo taip pat prie socialistų.

Šitai buvo pranešta Konferencijos plenumui. Naujos sudėties Taryba buvo konferencijos entuziastingai priimta ir sveikinama. S.Kairys vienybės tema pasakė karštą kalbą. Tačiau Eidukevičius socialistų vardu pareiškė, kad jie, tiesa, leidžią savo žmonėms įeiti į Tarybą, bet jei jinai veiksianti prieš socialistų politiką, tai jie savo žmones atšauksią.

Konferencija, atlikusi savo uždavinį, išsiskirstė, Tarybos nariai turėjo pasilikti ir imtis savo darbo.

Pirmutinis mūsų darbas buvo, sakytume, vokiečių valdžios Tarybai suteikta investitūra. Ji buvo atlikta su didelėmis ceremonijomis.

Konferencijai išsiskirsčius, jei neklystu, rytojaus dieną visi Tarybos nariai iš kunigaikščio Izenburgo, vyriausiojo Rytų fronto vado, gavo kvietimą į vakarienę. Skirtą valandą nuvykome. Priėmimas buvo paruoštas vadinamajame karininkų klube (casino). Didžiulės salės gale buvo įrengtas sostas. Jame atsistojo Izenburgas su savo uniforma ir visais ordinais bei žvaigždėmis. Šalimais sustojo pusračiu karininkai sulig rango. Mus sustatė gana atstu nuo sosto priešakyje. Vienas karininkas paeiliui šaukė mus pavardėmis. Mes, prieidami prie Izenburgo, iš jo rankų gavome po diplomą, ant gražios didelės popieros parašytą.

Po šitos ceremonijos buvome paprašyti į valgomąjį kambarį ir susėdome vakarieniauti. Buvo tik vieni vokiečių kariškiai ir mes. Civilių tebuvo vienintelis baronas fon der Ropas. Kaip vėliau mums paaiškėjo,

buvo tai vokiečių valdžios tam tyčia paskirtas Tarybai šnipas. Baronas Ropas buvo gimęs Panevėžio apskrityje, kur turėjo dvarą, bet išauklėtas buvo Berlyne, kur ir gyveno. Lietuviškai Ropas nemokėjo. Kaip tik su šituo ponu per vakarienę teko man sėdėti. Malonus kaimynas tuoj pradėjo man giedoti lapės giesmę. Jis, girdi, jaučiasi esąs lietuvis. Labai apgailestaująs, kad lig šiol nemokąs lietuviškai, bet išmoksiąs. Jam visados rūpėjęs Lietuvos kraštas, ypač rūpįs dabar, kada užtekanti geresnės ateities aušra. Visi Lietuvos sūnūs, be kalbų ir pažiūrų skirtumo, dabar turį susitelkti bendram darbui – savo Tėvynei atstatyti. Baronas turįs daug santykių ne tik Vokietijoj, bet ir visame pasaulyje, juos panaudosiąs savo Tėvynės labui.

Tokia kalba iš vokiečio burnos man atrodė keista. Ne ką aš galėjau pasakyti baronui, nes juo netikėjau ir ypač dar tuomet sunku man buvo kalbėti vokiškai. Nekantriai laukiau, kol vakarienė pasibaigs.

Kitus mano kolegas obliavo kiti vokiečiai karininkai. Iš savo draugų minų mačiau, kad ir jiems tos vaišės malonumo nedaro.

Pagalios vakarienė pasibaigė. Po jos dar buvo kava, per kurią p. Izenburgas laikė savo pareiga su kiekvienu mūsų bent keliais žodžiais pasikalbėti.

Visoms ceremonijoms pasibaigus, išėjome iš vokiečių klubo. Išėję į gatvę visi laisvai atsikvėpėme. Ta investitūra ir tos vaišės visiems Tarybos nariams padarė labai nemalonų įspūdį.

Konferencija buvo įgaliojusi Tarybą kooptuoti, jei reiktų, naujų narių. Baronas Ropas tai žinojo, todėl jis labai gudriai pradėjo pirštis į Tarybos narius. Kai kurie mūsiškių baronu jau buvo patikėję ir mielai būtų priėmę jį į Tarybą, bet narių dauguma suprato, kad tai vilkas avies kailyje, ir jo kandidatūrai pasipriešino stipriai.

Po Konferencijos prel. Alšauskas su dr. Purickiu vėl išvyko į Šveicariją.

Kad mes Lietuvoje ir buvome nuo viso pasaulio izoliuoti, vis dėlto iš Alšausko ir Purickio patyrėme, kad Rusijoje esą lietuviai, ypač kai ten kilo revoliucija, taip pat galvoja apie Lietuvos nepriklausomybę. Amerikos lietuviai tam reikalui skirią gana daug pinigų. Visų tų mūsų patriotų darbas reiktų subendrinti, suvienodinti, reiktų nustatyti aiškios politikos gairės, kurių visi veikėjai turėtų laikytis, ar jiems šen ar ten teks dirbti. Pagalios turėtų būti vienas politinis centras, į kurį sueitų visos žinios, iš kurio eitų instrukcijos. Toks centras, mūsų supratimu, galėtų būti tik Valstybės Taryba, kaip mes ėmėme ją vadinti, nes jinai yra etnografinėje Lietuvoje ir iš tikro atstovauja lietuvių daugumai.

Šitiems reikalams aptarti ir galutiniam planui nustatyti reikią susieiti mums su Amerikos ir Rusijos lietuviais. Trumpai kalbant, reiktų sušaukti šitų trijų rūšių lietuvių Konferenciją.

Tokiai konferencijai vieta buvo numatyta Šveicarija, kurioje jau buvo susikūręs lietuvių komitetas[36]. Alšauskas su Purickiu buvo įgalioti pasikviesti Amerikos ir, jei bus galima, Rusijos lietuvių atstovus.

Mes vėl pradėjome klebenti vokiečių okupacijos valdžios duris, kad išleistų mūsų delegaciją į Šveicariją.

Nelengvas tai buvo dalykas. Mat mūsų Oberostas, vokiečių Reichstago daugumos spiriamas, neva leido sudaryti Krašto tarybą, bet buvo nusiteikęs neleisti jai nieko veikti. Mūsų vykimas į Berlyną Oberostui buvo nepageidaujamas, o ką ir kalbėti apie Šveicariją! Tačiau mūsų draugai, važiuodami per Berlyną, jau buvo padarę tam tikrų žygių, kad mus išleistų į Šveicariją. Šveicarijoj vėl lietuviams buvo prieinamas vokiečių pasiuntinys. Tų rūpesčių dėka galų gale mums pavyko gauti Oberosto leidimas išvažiuoti į Šveicariją. Tai buvo 1917 metų antroji spalio mėnesio pusė.

Visa Taryba, žinoma, važiuoti negalėjo, buvo išrinkta delegacija, Į delegaciją pateko: A.Smetona, dr. Šaulys, S.Kairys, kun. A.Petrulis ir kun. Staugaitis. Be to, nutarėme pasiimti prel. Maironį, kaipo didelį Lietuvos autoritetą. Taigi šešiese išvykome į Šveicariją.

Atvažiavę į Virbalio stotį, buvome gerai iškratyti. Važiuojant per Vokietiją, nuolat reikėjo rodyti dokumentai, nes kas kelinta stotis įlipa į traukinį policijos agentas civiliais rūbais ir visiems keleiviams paeiliui liepia parodyti pasus.

Patekę į Vokietijos kraštą pamatėme, kaip sunkia našta buvo užgulęs ant jų karas. Visi stočių ir traukinių tarnautojai – moterys, vyriškai apsirengusios. Mat vyrai išsiųsti į frontą: keleiviai – moterys ir apyseniai vyrai, jaunų nematyti. Visų keleivių veidai rimti, susimąstę, šypsenos nematyti.

Net didžiosios geležinkelio stotys apytuštės, nes keleivių ne per daug tevažiuoja. Bufetų stotyse nėra, vagonų-restoranų – taip pat. Keleiviai, iš savo ryšulių išsidėję, valgo mažus buterbrodus užsigerdami juoda kava, kurios duoda tos pačios vagonų tarnautojos.

Mes jau žinojome, kad Vokietijoj su maistu bus bloga. Aš numaniau, kad mano kolegos, būdami miestelėnai, taip pat menkai galės apsirūpinti maistu, todėl iš Panemunės pasiėmiau savo ir jų daliai. Provianto susidarė pusėtina skrynutė. Kai mes pradėjome iš jos imti keptas antis, keptus paršus ir kumpius, tai mūsų bendrakeleiviai vo-

kiečiai žiūrėjo ir stebėjosi. Maisto mums užteko ne tik kelionėje, bet ir Berlyne per tas dienas, kurias mums teko ten išbūti. Berlyne gavome brotkartes, bet jų mums bemaž ir nereikėjo.

Iš Berlyno į Šveicariją negalėjome važiuoti paprastuoju tiesiu keliu, per Bazelį, nes būtume kliudę karo operacijų zoną. Teko mums važiuoti užuolankomis: per Zingeną, Šafhauzeną. Apie pusantros paros važiavę, po įvairių persėdimų pagalios apie 3 val. po pietų pasiekėme Šveicarijos sieną. Išvažiuojančius iš Vokietijos vėl mus gerokai iškratė. Vokiečiams mat rūpėjo, kad kokių žinių neišvežtume į užsienį.

Turiu priminti, kad nuo Berlyno į Šveicariją ir atgal lydėjo mus baronas Ropas. Mat jis, girdi, taip pat turįs reikalą Šveicarijoj, tai jam būsią malonu važiuoti mūsų kompanijoj. Šveicarijoj į savo posėdžius mes barono neįsileidome, bet ir ten jis sekė visus mūsų žygius, vis su mumis susitikdavo.

Laisvai atsidusome, kai atvykome į Šafhauzeną. Čia turėjome apie dvi valandas laukti traukinio. Gerame stoties bufete pavalgėme pietų ir ėjome pažiūrėti visoje Europoje garsaus krioklio.

Mes, jau kelerius metus išgyvenę lyg kokiame „oboze", nuolat pratę maišytis su kareiviais ir vykdyti vokiečių „befelius" (paliepimus) ir rodyti jiems „šeinus" (pasus), stebėjomės, kad čia kareivių nematyti ir niekas mūsų neužkabina. Pamatėme, kad žmonės laisvai perka ir parduoda, kur nori eina, niekieno nekliudomi. Trumpai kalbant, pamatėme tą didelį kontrastą tarp laisvos Šveicarijos ir mūsų vargšės Lietuvos, kurią jau kelinti metai spaudžia geležinė teutono ranka. Nenoromis skverbėsi galvon mintis: kodėl Lietuva ne Šveicarija?

Tą dieną mums reikėjo pasiekti Šveicarijos miestas Ciūrichas. Čia pernakvoję, rytojaus dieną leidomės tolyn. Berne pasitiko mus p. Gabrys ir Alšauskas su Purickiu. Laikraščiuose buvo paskelbta, kad lietuvių Konferencija įvyksianti Berne, bet p. Gabrio buvo sugalvota perkelti ją į Lozaną. Mat reikią, girdi, sumaišyti pėdos, kad mūsų darbų nesusektų šnipai, kurių čia esą pilna, jų čia turinčios įvairios pasaulio valstybės. Mes šitam sumanymui nesipriešinome, nes mums buvo vis tiek, ar čia, ar kitur posėdžiauti. Lozana buvo net patogesnė posėdžiams vieta, nes ten jau buvo apsigyvenęs p. Gabrys ir keli kiti lietuviai. Taigi tą pačią dieną išvažiavome į Lozaną.

Šveicarijoj traukiniuose nuolat girdėdavome kalbant rusiškai. Kalbančių rusiškai fizionomijos rodė, kad tai žmonės semitų kilmės. Galimas dalykas, kad mums teko kartu važiuoti ne su vienu šiandieniniu Sovietų Rusijos aukštu komisaru.

Lozanoje gavome labai švarius kambarius palyginti už nedidelius pinigus. Pavyzdžiui, aš už gražų kambarį su visu išlaikymu mokėjau po 15 frankų už dieną (apie 25 litus).

Lozanos miestas išsiplėtęs ant seno kalno, kuris nuožulniai leidžiasi į Lemano ežerą. Vaikščioti ar važinėti po miestą neparanku, nes vis reikia ar lipti prieš kalną, ar leistis į pakalnę. Bet užtat Lozana turi puikiausią klimatą ir gražiausių reginių. Iš visų pusių matyti artimiausių ir tolimesnių Alpių kalnų viršūnės. Kai kurios jų žilos, lyg senelių galvos, nes baltu sniegu apsiklojusios. Iš pietų pusės didžiulis Lemano ežeras (apie 14 kilometrų pločio ir apie 60 kilometrų ilgio) su savo tyru žaliai pilku vandeniu. Anapus ežero jau Prancūzija. Ir ten besileidžianti į ežerą įkalnė nusagstyta gana retai išmėtytomis žmonių būstinėmis. Ties pačia Lozana įkalnę užėmęs kurortas Evian-les-Bains [Even le Benas], kuriame po 10 metų teko man ilgesnį laiką viešėti. Ypač vakarais gražu būdavo iš Lozanos žiūrėti į Evian-les-Bains, kai šiame sužiba tūkstančiai elektros šviesų. Lozanos (taip pat ir Evian-les-Bains) ežero krantu padaryta puikiausia alėja, plačiai iškerojusiais medžiais nusodinta. Kad jau ir buvo lapkričio mėn. pradžia, bet Lozanoje buvo dar gana šilta, tad ir dienomis, ir vakarais ežero pakrante vaikščiodavo gana daug publikos. Ir mes laisvomis valandomis skubindavomės į ežero pakrantę.

Publika Lozanoje buvo labai marga: čia buvo galima sutikti įvairių tipų ir išgirsti įvairių kalbų. Iš Turkijos, iš Graikijos, iš Balkanų valstybių, iš Lenkijos ir Rusijos, trumpai kalbant, iš visų šalių, kuriose siautė karas, kas tik turėjo pinigų, – ieškojo prieglobsčio ramioj Šveicarijoj. Toj margoj publikoj nemaža buvo politinių šnipų ir slaptų diplomatų, kurie čion buvo atvykę ne gražia Šveicarijos gamta gėrėtis, tik pasaulio politikos pulso sekti. Ir mes čion juk atvykome politikos reikalais.

Paaiškėjo, kad mūsų Konferencijos[37] sudėtis bus daug mažesnė, kaip kad mes buvome manę. Iš Rusijos neatvyko niekas. Matyt, negauta leidimų. O gal ir kvietimai laiku nebuvo pasiekę adresatų. Iš Amerikos tebuvo vienas kun. Bartuška, kurį čion atsiuntė Amerikos lietuviai katalikai. Taigi į mūsų „konklavą" įėjome mes šešiese: p. Gabrys, prel. Alšauskas, kunigai Purickis, Daumantas, Steponaitis ir Bartuška. Baronas Ropas nuolat apie mus sukinėjosi, bet mes jo į savo posėdžius neįleidome. Posėdžiai buvo daromi p. Gabrio bute.

Svarstymo objektas buvo du dalyku:

1) aukščiausioji Lietuvos politinė įstaiga ir 2) būsimos Lietuvos valstybės sienos.

Pirmasis klausimas daug ginčų nesukėlė. Lengvai buvo susitarta, kad laikinai aukščiausioji Lietuvos politinė įstaiga ir autoritetas turi būti Lietuvos Taryba. Jei, reikalui esant, kursis bet kur (Paryžiuje ar Šveicarijoj) politiniai komitetai, tai jie turį palaikyti kontaktą su Taryba, daryti jai pranešimą ir gauti iš jos instrukcijų. Taryba, žinoma, veiks tol, kol bus galima sušaukti demokratiniu būdu išrinktasis Seimas.

Daug prisiginčyta dėl būsimos Lietuvos teritorijos.

Tuo reikalu Taryba jau turėjo savo nusistatymą: lietuviai atkuria savo valstybę etnografinėse ribose su sostine Vilniumi. Etnografine Lietuva Taryba laikė ne tik tas dalis, kuriose dar tebekalbama lietuviškai, bet ir tas, kurios paskutiniais laikais jau buvo ir daugiau ar mažiau aplenkintos ar apgudintos. Tuo būdu Lietuvos ribos į šiaurę turėjo siekti bemaž Liepoją ir Dinaburgą, rytuose – apimti Lydos sritį, pietuose – eiti šiapus Suvalkų per Augustavo miškus ir siekti bent kiek į pietus nuo Gardino. Prūsų etnografinė Lietuva su Tilže ir Klaipėda taip pat turėjo įeiti į Lietuvos sudėtį.

Šitokios ribos netiko p. Gabriui. Jo manymu, Lietuva reikėtų atstatyti bemaž istorinėse ribose. Baltgudžių kraštas su Balstoge ir Pinsku turėtų, girdi, būtinai įeiti į Lietuvos sudėtį.

Iš mūsų pusės buvo argumentuojama, kad mes, lietuviai, per ilgus laikus nešę svetimos valdžios jungą, nenorėtume būti svetimų šalių grobikais. Tai viena. Antra, tokioj plačioj Lietuvoj būtų daug mums svetimo gaivalo, kas būtų nuolatinių ginčų priežastis vidaus gyvenime ir silpnintų pačią valstybę. Be to, teisės į Baltgudžių kraštą nelengva būtų mums apginti Taikos konferencijoj.

Šita pastaroji nuomonė dėl Lietuvos valstybės ribų buvo užfiksuota mūsų Konferencijos protokole. Tuo buvo labai nepatenkintas p. Gabrys.

Dar buvo bent kiek ginčytasi dėl Lietuvos valstybės formos: ar Lietuva bus demokratinė respublika, ar konstitucinė monarchija? Neatsimenu, ar šituo reikalu buvo priimta kokia rezoliucija.

Paskutinį Konferencijos posėdį tyčiomis padarėme Berne ir ten pasirašėme protokolus. Mūsų Konferencija laikraščiuose buvo skelbiama kaipo Berno konferencija.

Grįžę Lietuvon, vėl pradėjome kovą su vokiečių Oberostu dėl valdžios. Mums rodėsi, kad jau metas būtų Lietuvai duoti normali valdžia su valsčių ir apskričių įstaigomis. Visokie karo valdininkai ir jų įvairūs įsakymai bei nurodymai žmonėms jau buvo įgrisę lig gyvam kaului. Bet vokiečiai leisti mums tvarkyti kraštą vis delsė ir delsė. Mūsų dar-

bas bemaž baigėsi protestų ir skundų rašymu dėl okupacijos organų daromų žmonėms skriaudų. Su dideliu vargu pavyko mums gauti leidimas leisti lietuviškas laikraštis „Lietuvos aidas“[38]. Jisai karo cenzūros buvo smarkiai kontroliuojamas ir braukomas.

Ką toliau veikė Taryba, malonus skaitytojas ras mano brošiūroj „Lietuvos Valstybės Tarybos darbai“, kurią čia pridedu[39].

Tolesnis mano gyvenimas buvo labai viešas. Apie jį rašyti man pačiam nepatogu. Lai rašo apie tai kiti.

Telšiai, 1931 m.

KETVIRTA DALIS

1. BOLŠEVIZMO PAVOJUS

Pirmasis Lietuvos ministerių kabinetas buvo sudarytas 1918.XI.11, dar tebesant vokiečių okupacijai. Bet vokiečių kariuomenė, revoliucijos dvasios pagauta, buvo visiškai demoralizuota ir netikusi bet kokiems žygiams. Pirmutinis mūsų naujosios valdžios uždavinys buvo kuo greičiausiai organizuoti savo kariuomenę. Jei mes būtume turėję savo Pilsudskį, tai būtume galėję labai lengvai nuginkluoti vokiečius ir tuščius pasiųsti į faterlandą. Taigi būtume turėję ne tik pakankamai ginklų bei amunicijos, bet ir daug kas mūsų politikoj būtų nuėję mums geresniais keliais. Pilsudskio, deja, mes neturėjome. Pilsudskis savo kilme, tiesa, buvo lietuvis, bet jis tarnavo Varšuvai.

Naujojo mūsų Kabineto priekyje atsidūrė A.Voldemaras. Jis buvo sau pasilikęs ir krašto apsaugos ministerio portfelį. Ir Valstybės Tarybai, ir pačiam Kabinetui buvo aišku, kad nedelsiant reikia organizuoti savo kariuomenę. Vokiečiams tai, žinoma, nebūtų tikę. Jie ne be pagrindo bijojo, kad Lietuvoj nebūtų nuginkluoti, kaip kad nuginklavo juos Pilsudskis Varšuvoj. Tačiau energingai, veikiant vis dėlto buvo galima sudaryti kariuomenės kadrai, nes grįžę iš Rusijos karininkai patys veržte veržėsi į darbą. Kaimo jaunimas, daugiausia kunigų įkaitintas, tik laukė, kada bus pašauktas Tėvynės ginti. Bet p. Voldemaras vis delsė ir delsė. Kad vokiečių armijoj ir buvo didelis drausmingumas, tačiau ir pas juos jau buvo besikuriančios kareivių tarybos (soldatenratai). Paviršium žiūrint, tartum viskas buvo kaip reikia: vis tebebuvo vadinamasis Oberostas su savo skyriais ir įstaigomis. Tačiau gatvėse (Vilniuje ir Kaune) buvo galima nuolat matyti mitinguojančių kareivių būrius. Kareiviai savo karininkams antpečių, kaip kad Rusijoj, tiesa, nedraskė, bet ir savo vyriausybių paliepimų jau nebeklausė. Vis dėlto reikia pasakyti, kad kareiviai revoliuciją kėlė tik tarp savęs, palikdami nuošaliai vietos gyventojus. Galima sakyti, kad pastarieji jokių ypatingų vokiečių išsišokimų nėra patyrę.

Buvo aišku, kad bolševikuojantys vokiečių kareiviai mūsų kraštą ryt poryt užleis Rusijos „draugams". Kariuomenei organizuoti, tiesa, buvo pakviestas generolas Žukauskas. Bet ir jis abejojo, ar bus galima atsilaikyti Vilniuje, jei jį tuoj pat panorėtų palikti vokiečiai. Iš jų štabo

sužinota, jog kad ir esą nutarta dėl Vilniaus nekovoti, vis dėlto dar keli mėnesiai praeisią, kol Oberostas galutinai išsikraustysiąs.

1918 m. gruodžio mėn. Valstybės Tarybos prezidiumas drauge su Ministerių Kabinetu svarstė susidariusią padėtį. Vokiečiai ne tik nežada apginti mus nuo bolševikų, bet ir trukdo mums patiems organizuoti kariuomenę. Reikia būtinai susisiekti su Antantės vyriausybėmis ir, jei bolševikai pradėtų brautis į Lietuvą, prašyti pagalbos prieš naujuosius okupantus.

Kyla klausimas, kas būtent turi važiuoti į užsienį?

Martynas Yčas ir Prancūzijoj, ir Anglijoj, taip pat pačioj Amerikoj turįs daug pažinčių, mat važinėjęs po pasaulį kaip Dūmos atstovas[1].

Antanas Smetona yra Tarybos pirmininkas, vadinasi, autoritetingas asmuo kalbėtis su tinkamais žmonėmis. Be to, jis esąs susipažinęs su garsiu valstybės vyru švedu Lindhagenu, o mums atrodo, kad švedai juk galėtų, o kai kuriais sumetimais ir turėtų mums padėti. A.Voldemaras, žmogus su universiteto profesoriaus titulu, be to, mokąs kelias Europos kalbas, taip pat tinka šitokiai misijai.

Pasitikėjimas Antantės pagalba, žinoma, buvo didelis mūsų politikų naivumas, bet aš čia konstatuoju faktą, kaip tuomet mūsų buvo galvojama.

Ta trijų delegacija nedelsdama iškeliavo. Mes kiti – du Tarybos prezidiumo nariai (Šilingas ir kun. Staugaitis) ir likę Kabineto nariai – likome Vilniuje, nutarę vietoje daryti visa, kas galima Tėvynei išgelbėti. Kadangi jau artinosi Kalėdų šventės, tai aš, palikęs visus Tarybos reikalus Šilingui, išvažiavau į savo Panemunę.

Ar dvi dienas prieš Kalėdas gaunu iš St. Šilingo telegramą, kuria esmi kviečiamas nedelsiant atvykti į Vilnių pasitarti labai svarbiais klausimais. Kad ir Kalėdos čia pat, viską metęs, išsirengiau į Vilnių manydamas, kad ten ir Kalėdas teks švęsti.

Atvykęs į Kauno stotį, čia pamačiau nepaprastą bruzdėjimą. Stotis pilna vokiečių kareivių. Juose maišosi vienas kitas karininkas. Kareiviai, pratę tiestis prieš savo karininkus, dabar į juos visai nekreipia dėmesio. Ant geležinkelio bėgių stovi keli ilgi traukiniai, į juos grūste grūdasi vokiečių kareiviai ir karininkai. Matyti viena kita vokietaitė, mat ir jų nemaža dirbo Oberosto įstaigose. Visi, metę savo postus, skubinasi į faterlandą. Visų veidai nušvitę, kai kurie linksmai dainuoja.

Man belaukiant, kaip tik atėjo traukinys iš Vilniaus. Ir tas buvo pilnas vokiečių kariuomenės. Prie traukinio galo buvo prikabinti du ar trys vagonai, iš kurių pradėjo lipti mūsų įstaigų tarnautojai vilkdami dide-

lius popierių ryšulius. Tai mūsų įstaigos evakuojasi iš Vilniaus. Sutikau ir savo svainį Tulauską: jis parvežė visą Finansų ministerijos bagažą.

Mūsų žmonės nusiminę; jie man pareiškė, kad vokiečių kariuomenė greituoju kraustosi iš Vilniaus ir po kelių dienų užleisianti miestą bolševikams. Dabar tik supratau, kaip padėtis yra rimta ir kodėl esmi šaukiamas į Vilnių.

Važiuodamas traukiniu, susitikau kelis lenkų legionininkus. Buvo tai mūsų bajorėliai, kurie skubėjo į „oičizną" naujos lenkų kariuomenės formuoti. Nemaža jų pamačiau ir Vilniaus gatvėse. Legionininkai buvo su visa uniforma ir apsiginklavę. Vokiečiai jų nekliudė, o mūsų kariuomenei tvarkytis jie kiek galėdami trukdė.

Vilniuje tiesiog iš stoties nuvykau į Tarybos būstinę. Čia radau besitvarkančius Šilingą ir kelis Tarybos narius. Iš pašalinių asmenų buvo Mykolas Sleževičius ir dar keli, kas, šiandien neatsimenu.

Šilingas trumpai supažindino mane su pasikalbėjimo turiniu. Iš tikriausių šaltinių esą sužinota, kad vokiečiai jau yra susitarę Lietuvą užleisti bolševikams. Tuoj po Naujųjų metų vokiečiai atiduosią bolševikams Vilnių, o vėliau ir visą Lietuvą.

Padėtis iš tikro rimta: mums reikia patiems atsiginti nuo bolševikų. Atsiginti tai atsiginti, bet kaip atsiginsime, kad mūsų kariuomenė dar nėra susiformavusi ir ginklų neturime? Tiesa, Alytuje, Marijampolėje, Aukštojoje Panemunėje ir kitur, kunigų raginamas, jau buvo pradėjęs telktis mūsų jaunimas: savanorių netrūko. Bet vis dėlto reikia juos bent kiek apmokyti, kad galėtų grumtis nors ir su menka bolševikų kariuomene (o buvo žinių, kad ta kariuomenė iš tikro yra menka). Pagalios reikia mūsiškiai apginkluoti.

Bet kas svarbiausia: tokiu kritišku momentu reikia stiprios valdžios, reikia diktatoriaus, kuris bent daugumai šalies gyventojų būtų autoritetas, kurio visi klausytų.

Valdžia, tiesa, jau buvo susidariusi. Jos priekyje buvo Voldemaras, bet jis kaip tik buvo išvykęs į užsienį. Kabinetas buvo lyg ir be galvos. Iš likusių Kabineto narių stoti valdžios priekyje niekas ir nesiėmė, niekas pagalios tokiam reikalui ir netiko. Mūsų visų mintys buvo bekrypstančios į Šilingą. Jis atrodė gana ryžtingas ir energingas, vadinasi, turėjo savybių, kritiškais momentais būtinai reikalingų. Bet Šilingas buvo nepriimtinas kairiesiems. Mat pabėgėlis iš jų fronto[2]. Tada apsistota ties Sleževičium.

Sleževičius, tiesa, buvo mums, katalikams, žinomas socialistas. Tačiau kai kurių tvirtinimu (ypač Šilingo), Sleževičius vis dėlto yra

lietuvis patriotas ir dėl raudonojo skarmalo Lietuvos reikalų neparduosiąs. Esąs pakankamai ryžtingas ir energingas, ką įrodęs beveikdamas Rusijoj. Pagaliau įgulai ne laikas ginčytis dėl pažiūrų, kai laivas skęsta.

Tie motyvai paveikė, kad katalikai, kurių pasitarime buvo dauguma, nusileido ir Sleževičius stojo naujojo Kabineto priekyje. Į tą Kabinetą įėjo šie žmonės; M.Velykis – krašto apsaugos ministeris, J.Vileišis – vidaus reikalų min., P.Leonas – teisingumo min., V.Čarneckis – finansų min., J.Šimkus – prekybos ir pramonės min., J.Šimoliūnas – susisiekimo min., M.Biržiška – švietimo min., J.Tūbelis – žemės ūkio min., J.Paknys – viešųjų darbų ir maitinimo min., A.Stulginskis – be portfelio, J.Voronko – gudų, be portfelio. A.Voldemaras paliktas užsienio reikalų ministeriu. Kadangi jis buvo užsienyje, tai jį pavaduoti turėjo A.Janulaitis.

Kaip matome, šitas Kabinetas buvo stipriai kairysis[3]. Toks katalikų nusileidimas buvo padarytas kairiesiems palaikyti prie bendro darbo. Rūpesčio buvo labai daug, nes reikėjo ne tik organizuoti darbas, bet ir apginti kraštas nuo kaimynų pasikėsinimo, pirmiausia nuo bolševikų, o kairieji, matydami negalėsią vadovauti, nuo darbo vis traukėsi. Jie buvo išėję ir iš Tarybos, nes ji esanti sudaryta nedemokratiniais pagrindais.

Minėtieji pasitarimai įvyko vakarą prieš pat Kūčias (1918 m.). Kitas Tarybos vicepirmininkas – St. Šilingas, Kabineto nariai ir kai kurie Tarybos nariai buvo pasiryžę Kalėdas švęsti Vilniuje, kur jau buvo su savo šeimomis susitvarkę. Man reikėjo Kalėdų parvykti Aukštojon Panemunėn, nes aš juk buvau tos parapijos klebonas, todėl per tokią šventę namie ypač reikalingas.

Parvykti tai parvykti, bet kaip? Geležinkelio stotis buvo stačiai prigrūsta vokiečių kareivių, kurie skubinosi į faterlandą. Kad dar būčiau buvęs vienas, bet man rūpėjo su savimi pasiimti sesuo Tulauskienė su šeima, kurią tėvas, išvažiuodamas į Kauną, noromis nenoromis turėjo palikti Vilniuje.

Vėlyvą gruodžio 23 dienos vakarą vargais negalais man pavyko iš vokiečių valdžios gauti įsakymas geležinkelio valdybai rytojaus dieną duoti man, kaipo Tarybos vicepirmininkui, vieną vagoną iš Vilniaus į Kauną. Man skiriamas vagonas būsiąs prikabintas prie traukinio, kuris išeisiąs 7 val. ryto.

Su šia naujiena nubėgau pas Tulauskus. Miegas mums jau, žinoma, nesikišo. Per visą naktį krovėmės Tulauskų bagažą. Jo buvo tiek, kad

į stotį nenusineši. Vėl rūpestis – kaip pavyks gauti vienarklis vežėjas, kad mūsų bagažą nuvežtų į stotį. Čia pasisekė. Ir vėl nemaža reikėjo pabėgioti, kol galų gale vokiečiai davė man skirtą vagoną. Į vagoną reikia bagažas susinešti. Aš vienas jo nepakeliu. Mano sesuo, silpna moteris, prasta pagalbininkė. Jos vaikai mažučiai. Betempdamas pintinę, pamačiau vieną jauną lietuvį, čia pat stovintį, ir prašau jį padėti. Mano tautietis, šnaira į mane pasižiūrėjęs, sumurmėjo: „O pats negali nešti?" – „Nešu, bet vienas nepakeliu", – atsakiau aš. Mano tautietis pamojo ranka ir nuėjo sau toliau. Tai matydamas, vienas vokiečių kareivis prišoko ir padėjo man didelę mantą įkelti į vagoną. Tas nemandagus lietuvis užėmė ir šiandien tebeužima aukštą Lietuvoje vietą. Tiesa, jis – kairysis, tai kaip čia padėsi kunigui. Tačiau tas ponas tučtuojau pasinaudojo to paties kunigo malone. Mat visas vagonas buvo atiduotas mano dispozicijai. Kadangi mes su Tulauskų šeima užėmėme tik nedidelę vagono dalį, tai dar daug lietuvių pas save įsileidome. Juk daug kas norėjo išvažiuoti iš Vilniaus. Tas nemandagusis ponas, net ir leidimo neprašęs, įsikraustė į mūsų vagoną ir pigiau parvažiavo į Kauną.

Tų metų Kūčios, žinoma, buvo nelinksmos. Rūpėjo mums bolševikai, jie netrukus gali užplūsti ir Kauną su Aukštąja Panemune. Ypač bijojo Tulauskai, kurie vos prieš tris mėnesius buvo parvykę iš bolševikų „rojaus". Antrukart tų „malonumų" Tulauskai patirti jau nenorėjo. Vis dėlto džiaugėmės, kad tuo tarpu dar esame visi savieji ir esame nepriklausomoj Lietuvoj.

Bolševikai Vilnių užėmė greičiau, negu buvo manyta. Kadangi vokiečiai viską pametę bėgo, tai paskui juos tuoj sekė bolševikai. Vilnių jie užėmė 1919 m. sausio 6 d. Likę Vilniuje mūsų valdžios žmonės vos suskubo iš jų ištrūkti. Patys jie, tiesa, parvažiavo į Kauną, bet jų šeimos liko Vilniuje, kur teko joms nemaža vargo patirti. Vilniuje buvo likę ir kai kurie mūsų veikėjai, pavyzdžiui, kunigai Vailokaitis, Dogelis, Reinys, dabartinis vyskupas. Šitiems trims kelis mėnesius teko išvargti bolševikų kalėjimuose[4].

Žiūrėdamas į mūsų valstybės pradžią, negaliu nematyti Dievo Apvaizdos rankos. Jei vokiečiai būtų laikęsi pirmykščio savo nusistatymo – užleisti Lietuvą bolševikams, tai šie tučtuojau būtų užplūdę visą mūsų kraštą. Negana, kad visa mūsų tauta būtų paragavusi bolševikų rojaus, bet ir nežinia, kaip būtų buvę su Lietuvos nepriklausomybe. Žinome, kaip sunkiai vyko Lietuvos pripažinimas. Jei tuo laiku, kai pasaulio galiūnai, susirinkę Versalyje[5], kūrė naują Europos žemėlapį,

mes faktiškai nebūtume turėję kad ir menkos savo valstybės, tai niekas nebūtų mūsų pastebėjęs. Jei vėliau bolševikus iš Lietuvos ir būtų išviję lenkai, tai jie, žinoma, būtų užgrobę Lietuvą – ir be jokių sąlygų būtų ją prijungę prie „koronos". Bet Dievo buvo sutvarkyta kitaip.

Vokiečiai Berlyne sugalvojo, kad prisileisti bolševikus prie pat sienos pavojinga. Juk ir taip vokiečių kariuomenė jau pradeda bolševikuoti. Taigi Berlyno nutarta, kad reikia per Lietuvos vidurį, tarp Vilniaus ir Kauno, nustatyti demarkacijos liniją, kurios nereikia leisti peržengti bolševikams. Kad vokiečių okupacija buvo mums ir nemaloni, bet vėl susidarė mums užvėja, kurios dėka mes, kad ir sunkiai, galėjome pradėti organizuoti savo kariuomenę ir iš viso tvarkyti kraštą.

Mūsų kariuomenės žygiai prieš bolševikus ir jos laimėjimai yra aprašyti iš arti juos stebėjusiųjų. Tų dalykų aš nekartosiu.

Šitą skyrių baigdamas, dar laikau savo pareiga priminti vieną dalyką.

Kai Lietuvoj prasidėjo politinių partijų rietenos, tai minėtasis Smetonos, Voldemaro ir Yčo išvykimas į užsienį kairiųjų ir dešiniųjų buvo demagogiškai prieš juos vartojamas kaipo argumentas, neva jiems nerūpi Lietuvos reikalai, nes tie vyrai išbėgę į užsienį, kai pamatę bolševikų pavojų.

Aš turiu aiškiai pasakyti, kad toks tvirtinimas yra neteisingas įtarimas. Tų žmonių kelionė buvo svarstoma Tarybos ir valdžios žmonių susirinkime. Buvo prieita prie nuomonės, kad Lietuvai nebus jokios naudos, jei mes visi – Tarybos ir valdžios nariai – duosimės lyg bitės susemiami bolševikų. Dalis mūsų lai lieka krašte ir lai daro, kas bus galima bolševikų režimui esant. Kita dalis, bent trys, lai važiuoja į užsienį ir lai ten ieško pagalbos nelaimingai Lietuvai.

Tuo būdu 1918 m. Smetonos, Voldemaro ir Martyno Yčo kelionė į užsienį nebuvo negarbingas pabėgimas nuo bolševikų, bet visiškai teisėtas valdžios žmonių aktas.

2. ANTROJI VALSTYBĖS KONFERENCIJA

Jau per pirmąją Konferenciją Vilniuje mūsų kairieji pareiškė ypatingą savo nusistatymą. Vadinamieji liaudininkai ir socialdemokratai čia ėjo išvien. Jie atkakliai reiškė nuomonę, kad ta Konferencija neturinti teisės spręsti šalies likimo, juo labiau negalinti eiti į derybas su okupacijos valdžia ir duoti šiai bet kokių pažadų. Tai esąs Steigiamojo Seimo, visos šalies gyventojų demokratiniu būdu išrinkto, reikalas.

Kairiesiems buvo atsakoma, kad niekas iš Konferencijos narių demokratinių principų ir Steigiamojo Seimo teisių neneigia. Bet kad būtų galima prieiti prie normalių rinkimų į Seimą, reikia tam šalis parengti, reikia provizorinės valdžios. Tokį provizoriumą ši Konferencija kaip tik ir imasi sudaryti. Tai viena. Antra, pasaulio politika nelaukia. Karas jau baigiasi ir turės įvykti Taikos konferencija. Reikia, kad kas joje kalbėtų ir Lietuvos vardu.

Prieš šitokią argumentaciją kairieji neką tegalėjo pasakyti. Kuriais sumetimais vadovaudamiesi kairieji Konferencijoje užėmė opoziciją, sunku pasakyti. Gal jie iš viso nenorėjo nepriklausomos Lietuvos, kaip kad buvo paaiškėję 1917 m. Lietuvių Seime Petrapilyje?[5] O gal ir dėl to, kad ir Konferencijoj, ir vėliau Taryboj kairieji jautėsi esą mažuma ir todėl Lietuvos politikos negalėsią pakreipti sau tinkama linkme.

Vilniaus Konferencija, kaip matėme, bent kiek nusileido kairiesiems ir užleido jiems Taryboj dvi vietas. Bet vis dėlto jie turėjo tik 4 (iš 20) narius. Toliau Taryboj kairiųjų reikalai buvo dar blogesni. Konferencija buvo įgaliojusi Tarybą kooptuoti naujų narių, jei ji manytų tai esant reikalinga. 1918 m. jau daug inteligentų lietuvių pradėjo grįžti iš Rusijos. Jų buvo nemaža dar ir tarp prieškarinių veikėjų ir savo veikla pasižymėjusių mūsų pabėgėlių. Taryba manė būsią naudinga bent kai kuriuos tų žmonių pasikviesti į Tarybą. Tuos žygius darydama, Taryba atsižvelgė į tai, kad naujasis kandidatas stovėtų ant Lietuvos nepriklausomybės pagrindo. Juk Lietuvai iškovoti nepriklausomybę kaip tik ir buvo Tarybos tikslas. Kadangi kairieji Rusijoj buvo aiškiai pasisakę prieš Lietuvos nepriklausomybę, tai Taryba negalėjo jų kviesti į bendrą darbą. Įėjus į Tarybą naujiems nariams, kairiųjų proporcija dar sumažėjo. Taigi kairieji buvo ne tik opozicijoje pačioje Taryboje, bet ir krašte agitavo prieš ją. Taryba esanti uzurpatorių grupė, ji neturinti teisės spręsti Lietuvos reikalų ir kalbėti jos vardu. Reikia kuo greičiausiai šaukti Steigiamasis Seimas, kuris turįs būti išrinktas demokratiniu pagrindu. Vadinasi, kairieji giedojo savo seną giesmę.

Kad Seimas turėtų būti sušauktas kuo greičiausiai, tai buvo aišku ir pačiai Tarybai. Bet juk buvo aišku ir tai, kad apie Seimo sušaukimą dar negali būti kalbos, kol iš pietų į Lietuvą braunasi lenkai, iš šiaurės – bermontininkai* ir pačiame krašte dar nėra tvarkos. Pagalios ir pačiam rinkimų įstatymui parengti reikia laiko.

---

* Tai buvo vokiečių organizacija, kurios priekyje stovėjo Bermontas, pusiau rusas, pusiau vokietis, Pabaltijo baronas. Bermontininkai viešai ėmė reikštis tik 1919 m. rudenį.

Tarybai vis dėlto rūpėjo turėti kraštą, bent daugumos, pasitikėjimas. Ir pačios Tarybos nariai, ir jai palankūs žmonės įvairiose Lietuvos vietose rengdavo mitingus, per kuriuos būdavo aiškinama žmonėms, kokia yra politinė Lietuvos situacija ir ką veikia Taryba. Bet to dar negana.

Kairieji, agituodami prieš Tarybą, visuomet vartodavo argumentą, kad jos sudėtis neatitinkanti krašto nusistatymo, kad Lietuvoj jau esančios ne tik prigijusios, bet ir įsistiprinusios demokratinės idėjos. O jų ne tik skleidėjai, bet ir atstovai esą kairieji. Tiesa, vadiną save demokratais ir krikščionys, bet jie tik uzurpuoją tą vardą. Tikrieji demokratai tesą tik jie, kairieji.

Sleževičiaus kabinete dominavo kairysis gaivalas. Todėl ir Kabinetui, ypač jo pirmininkui, nelabai tiko Valstybės Taryba. Tarp jos ir Kabineto buvo nemaža trynimosi. Atvirų skandalų kad ir nebuvo, bet nuolat buvo jaučiamas vienų kitais nepasitikėjimas.

Dėl šių priežasčių Taryba nutarė patikrinti, kiek ji iš viso turi šalies pasitikėjimo.

Formalaus Seimo sušaukti, žinoma, dar nebuvo galima, bet valsčiai savo atstovus atsiųsti jau galėjo, nes visoj laisvoj nuo okupantų Lietuvoj jau buvo susikūrę valsčių komitetai. Idėja sušaukti antrąją Lietuvos valstybės Konferenciją jau buvo kilusi Vilniuje. Terminas Konferencijai susirinkti buvo numatytas 1919 m. sausio 16 d. Konferencijos reikalingumas Tarybai juo paaiškėjo, kad ji pajuto, kad jos santykiai su Sleževičiaus Kabinetu yra negeri. Todėl Tarybai ir Kabinetui veikiant Kaune nutarta, nekeičiant sausio 16 d. datos, Konferenciją sušaukti Kaune.

Tiksliai nepamenu tos Konferencijos[7] dalyvių skaičiaus, bet jų buvo apie 400. Konferencija posėdžiavo Kauno miesto teatro salėje. Visos tos salės parterio vietos buvo atstovų užimtos. Galerijas ir ložes užėmė svečiai.

Atstovų sudėtis buvo įvairi: buvo čia advokatų, gydytojų, inžinierių, kunigų ir kitokių inteligentų; nemaža buvo ir kaimiečių, bet jau pusėtinai apsišvietusių, žinomų (bent savo apylinkėj) veikėjų. Buvo taip pat žydų ir rusų, tik vienų lenkų trūko. Šie mat svajojo, kad mūsų kraštas turėsiąs tekti Varšuvai. Ši Konferencija, galima sakyti, atstovavo visam mūsų kraštui tiek tautybių, tiek srovių atžvilgiu.

Konferencija tuoj pasiskirstė frakcijomis: kairįjį sparną užėmė socialistai, dešinįjį – katalikai, centrą sudarė vadinamieji nepartiniai („bepartyviai"). Liaudininkai savo atskiros grupės nesudarė: jų dalis sėdėjo su socialistais (socialdemokratais), dalis buvo įsimaišiusi tarp

vadinamųjų nepartinių. Paaiškėjo, kad dešinysis Konferencijos sparnas yra didžiausias.

Konferencijos programoje pirmoje vietoje buvo pranešimas apie Tarybos darbus. Tas pranešimas (jo tekstą anksčiau pateikiau)[8] reikėjo skaityti rašančiajam šiuos žodžius. Pranešimą Konferencija išklausė ramiai. Bet po to iš kairiosios pusės pasipylė visa virtinė kaltinimų Tarybai. Kairieji kalbėjo kaltindami Tarybą, demonstratyviai reiškė pasitikėjimą Vyriausybe. Tos pat taktikos laikėsi ir rusų bei žydų atstovai.

Pagalios išėjo į tribūną ministeris pirmininkas Sleževičius. Jo kalbos turinys buvo toks, kad Taryba esanti nenaudinga ir nereikalinga. Jinai Vyriausybei nieko nepadedanti, tik trukdanti jos darbą. Kalbėdamas apie krašto gynimo reikalą, ministeris pirmininkas labai patetiškai ragino piliečius padėti Vyriausybei, kuri dėsianti didžiausias pastangas ir nesigailėsianti didžiausių aukų Lietuvos nepriklausomybei apginti.

Sleževičiaus kalba, iš esmės nerimta ir demagogiška, dar labiau įkaitino kairįjį Konferencijos sparną. Šauksmams „valio" ir plojimams nebuvo galo. Kairiesiems pritarė ir bemaž visi vadinamieji nepartiniai. Buvo pavojus, kad Taryba turės abdikuoti, nes aiškiai reiškiamas ja nepasitikėjimas. Spręsti klausimas balsavimu buvo pavojinga, nes tokiai nuotaikai susidarius Tarybai buvo sunku tikėtis gauti balsų daugumą. Darbai buvo be galo svarbūs. Reikia organizuoti kariuomenę, reikia tvarkyti kraštą, reikia stiprinti valdžios aparatą, pagalios paskelbti rinkimus į Steigiamąjį Seimą. Tie uždaviniai galima atlikti, kai visos krašto jėgos bus įkinkytos į darnų darbą. Jei Taryba iširtų, tai reikštų, kad visi krašto reikalai atiduodami kairiesiems, kurie, kaip jau matėme, sudarė Kabineto daugumą. Pagalios tatai nebūtų sveika ir patiems kairiesiems. Juk pati Konferencijos sudėtis parodė, kad krašte, nepaisant visų socialistų agitacijų, krikščionių srovė turi labai didelę įtaką. Tos srovės naudai ypač daug darbavosi kunigai. Bet ar kunigai palaikys tokią valdžią, kuri, niekieno netrukdoma, laikysis aiškiai kairiosios krypties? O jei krikščionys, ypač kunigai, bus pašalinti nuo konstruktyvaus valstybinio darbo, tai ar atsistos ant kojų Lietuva išvis?

Tai buvo klausimai, kuriais anuomet turėjo susirūpinti kiekvienas lietuvis patriotas. Kairiųjų užimtoji pozicija, kaip matome, buvo pavojinga ne tik mūsų katalikybei, bet ir Lietuvos valstybei. Bet kairieji, įsižiūrėję į Markso „evangeliją", deja, to pavojaus nematė. Žydai ir

rusai palaikė kairiuosius turėdami prieš akis toli gražu ne Lietuvos valstybės interesus.

Konferencijoje paaiškėjusi Tarybos krizė rūpėjo visai Tarybai, ypač jos prezidiumui, kuris pagal laikinąją Konstituciją atstovavo suvereniai Lietuvos valdžiai.

Dešinysis Konferencijos sparnas, deja, neturėjo gerų kalbėtojų, kurie būtų galėję atremti kairiųjų priekaištus. Buvo išėjęs kalbėti kunigas Grajauskas. Bet jis griežtu tonu tik dar labiau suerzino kairiuosius, nieko neįtikinęs. Pačioj Taryboj gal būtų atsiradę neblogų kalbėtojų, bet kalbėti *pro sua domo* [lot. – savais reikalais] Tarybos nariams netiko, juo labiau netiko tai jos Prezidiumui, kuris juk laikinai buvo valstybės suverenas.

Vis dėlto atsirado Apvaizdos žmogus. Buvo tai Žemaičių (jei neklystu – Raseinių) atstovas, studentas Tučkus. Šis jaunas vaikinas sumaniai panaudojo kairiųjų argumentus prieš pačius kairiuosius. Kairiųjų nuomone, didžiausia Tarybos kaltė, kam ji drįsusi Urachą rinkti Lietuvos karaliumi? Juk jau senųjų karalių sostai griūva vienas po kito. Taryba, rinkdama Urachą, norėjo sugrąžinti Lietuvoj caro laikus.

Tučkus tuos argumentus nukreipė prieš Sleževičių. Jis, norėdamas pašalinti Tarybą, tuo nori pašalinti savo darbų kontrolę ir nori pasidaryti diktatorium. Tad iš tikro Lietuvoj grįžtų caro laikai. „Ne, pone Sleževičiau! Lietuva, kartą nusikračiusi caro jungo, tamistos jungo neprisiims!" – šaukė kalbėtojas Tučkus. Karštai pasakyti Tučkaus žodžiai įelektrino klausytojus. Triukšmingi „bravo" pasipylė ne tik iš dešiniojo sparno, bet ir iš centro, iš vadinamųjų nepartinių.

Na dabar, pamaniau sau, Taryba jau išgelbėta.

Tarybos poziciją sutvirtino dar viena aplinkybė. Gauta žinia, kad prie teatro rūmų atvyksta jaunos mūsų kariuomenės II pėstininkų pulkas, pulkininko (šiandien atsargos generolo) Glovackio vedamas. Konferencijos dalyviai išėjo pulko pasitikti. Pulkininkas, išrikiavęs savo kareivius, pasakė, kad jis atvyksta pareikšti ištikimybės Valstybės Tarybai ir jos Vyriausybei; šia proga pulkas sveikinąs Konferenciją, kaipo krašto atstovybę.

Šitas kariuomenės gestas pakėlė dešiniojo Konferencijos sparno ūpą ir gerai nuteikė vadinamųjų nepartinių daugumą. Ta dauguma, Aleksandro Žilinsko (buv. ministerio) vadovaujama, pasakė balsuosianti už pasitikėjimą Taryba. Balsuojant didele Konferencijos balsų dauguma iš tikro buvo pareikštas pasitikėjimas Taryba. Kairieji su

nepartinių dalimi, prie jų prisidėjo ir žydai su rusais, balsavo prieš ir pareiškė, kad toliau dalyvausią Konferencijoje tik dėl informacijos*.

Toliau Konferencija dar papildė Tarybą – pasiūlė naujų narių, kad jų būtų 40.

Konferencija žymiai sustiprino Tarybos padėtį. Kairieji vis tebeagitavo prieš Tarybą, bet didelio pasisekimo krašte jau nebeturėjo.

3. PIRMOJO PREZIDENTO RINKIMAI

Taryba rengė šalį rinkimams į Steigiamąjį Seimą. Bet kol kraštas nebuvo aptvarkytas, Seimas negalėjo būti sušauktas. Tačiau gyvenimas nelaukė. Jam tvarkyti nepakako rusų įstatymų. Nesant Seimo, Taryba turėjo imtis įstatymų leidimo. Bet čia vėl atsirado sunkumų. Tarybos Prezidiumas atstovavo suvereniai Respublikos valdžiai, jis todėl ir skelbė Tarybos priimtuosius įstatymus. Išeina, kad įstatymams leisti yra tik viena instancija – Taryba, nes jos Prezidiumas juos priima ir skelbia. Vadinasi, jau nėra jokios kontrolės.

Šitą spragą pastebėjusi, Taryba ryžosi rinkti laikinąjį prezidentą. Jau buvo iš užsienio parvykęs Antanas Smetona, gavęs šiokių tokių pažadų Lietuvos naudai, bet faktiškai nieko nelaimėjęs. Politikoj mat sentimentų nėra. Čia viešpatauja dėsnis: *do, ut des* (duodu, kad gaučiau). O kas anuomet buvo galima gauti iš vargšės Lietuvos? Smetona parvyko nusiminęs, bet buvo gera, kad bolševikų pavojus jau buvo praėjęs ir krašto tvarkymasis gerokai pasistūmėjęs pirmyn. Tiesa, dar tebebuvo pas mus vokiečių kariuomenė, bet ji, galima sakyti, jau nebesikišo į mūsų vidaus reikalus.

Tarybai atrodė, kad į prezidentus geriausiai tiks Antanas Smetona, nes, viena, jis yra vidurio žmogus, todėl kairiesiems nebus toks baisus, kaip kad aiškus krikščionių grupės žmogus. Antra, Smetona simpatiškas vokiečiams, su kuriais mums vis dar tebereikėjo turėti reikalų. Trečia, Smetona jau buvo Tarybos pirmininkas, taigi ir taip vyriausiasis valstybės asmuo. Išrinkus jį prezidentu, bemaž niekas nepasikeis. Reikėjo į tai atsižvelgti, nes kairieji nesiliovė šaukę, kad Taryba uzurpuojanti Steigiamojo Seimo teises, nors pati Taryba aiškiai pabrėždavo,

---

* Čia turiu pridėti, kad ministeris pirmininkas Sleževičius buvo pareiškęs, jog Konferencija yra teisėta. Bet kai kairieji pamatė esą mažuma, tai Vileišis Vyriausybės vardu pareiškė, kad Konferencija nesanti teisėta, nes ne iš visos Lietuvos galėję atvykti atstovai.

kad ji esanti tik laikinasis organas, todėl ir visi jos žygiai – ir prezidento rinkimų neišskiriant – tėra laikinojo pobūdžio dalykas.

Prezidento rinkimai įvyko 1919 m. balandžio 11 d.[9] Tasai aktas buvo atliktas iškilmingai, dalyvaujant Vyriausybės atstovams ir gausiai publikai. Buvo renkamas slaptu balsavimu. Balsavo Tarybos nariai. Balsavo visi, išskyrus Jurgį Šaulį. Jis ir per Tarybos pasitarimus kalbėjo prieš prezidento rinkimus, ir per pačius rinkimus demonstratyviai reiškė protestą prieš šitą Tarybos žygį. Kokiais jis tai darė sumetimais, sunku pasakyti. Jo pareikšti per Tarybos posėdžius argumentai nieko neįtikino. Šaulys kartojo nuvalkiotą kairiųjų giesmelę, kad Taryba neturinti teisės imtis šio žygio; Šauliui buvo atsakoma, kad valdžios aparatui būtinai reikalinga prezidento institucija. Kai bus sušauktas Steigiamasis Seimas, pasitrauks Taryba, pasitrauks ir jos išrinktasis prezidentas. Taip paskui ir įvyko.

Prezidentu bemaž vienbalsiai buvo išrinktas Antanas Smetona. Naująjį prezidentą čia pat salėje prisaikdino vyskupas Karevičius.

4. KELIONĖ Į PARYŽIŲ IR Į ROMĄ

Kai mes grūmėmės su trimis mūsų nepriklausomybės priešais (rusais, lenkais ir vokiečiais) ir vargais negalais kūrėme savo valstybę, tai Versalyje jau veikė Taikos konferencija. Tai buvo susirinkimas, kokio pasaulis lig šiol turbūt nebuvo matęs. Į Versalį pasiuntė savo delegatus ne tik visos lig tol buvusios valstybės, bet ir tos tautos, kurios per karą išsivadavo iš svetimos vergijos ir kūrė ar bent norėjo sukurti savo nepriklausomas valstybes. Versalyje ir mes turėjome savo delegaciją, kurios priekyje stovėjo prof. A.Voldemaras. Be to, delegaciją sudarė: Ernestas Galvanauskas, Martynas Yčas, Oskaras Milašius, Tomas Naruševičius ir Petras Klimas[10]. Paryžiuje buvo atsiradęs Jonas Šliūpas ir grafas Alfredas Tiškevičius. Šis buvo lenkas, dvarininkas nuo Biržų, bet skyrėsi iš kitų savo luomo žmonių, nes nesistengė mūsų jungti su Varšuva, o palaikė mūsų tautos troškimus. Šliūpas su Tiškevičium kad oficialiai ir nebuvo delegacijos nariai, bet savo patarimais ir įtaka jai padėjo. Ypač naudinga buvo grafo Tiškevičiaus pagalba. Jis, kaipo aukšto titulo žmogus, be to, buvęs rusų ambasados sekretorius Londone, turėjo daug pažinčių ir lengvai galėjo prieiti prie pasaulio galiūnų. Gaila, kad šitas grafas nebuvo mūsų tinkamai įvertintas (mat į jo asmenį žiūrėta su nepasitikėjimu) ir jis nebuvo pakankamai panaudotas.

Dėl grafo Tiškevičiaus reikia pasakyti, kad, žinoma, jis nebuvo lietuvio tipas, kaip mes jį suprantame. Bet Tiškevičius buvo aristokratas, o aristokratai, kaip visur, taip ir pas mus, yra daugiausia kosmopolitai. Tiškevičius kad ir laikė save lenku, bet toli gražu nebuvo šovinistas. Antra, jis buvo realus politikas. Jam atrodė nesąmonė būtinai jungti Lietuvą su Lenkija, jei lietuviai to nenori. Taigi Tiškevičius, net įsiteikdamas lenkams, nuoširdžiai norėjo tarnauti Lietuvai, kurios pilietis jis buvo ir norėjo būti.

Šitas savo pažiūras Tiškevičius ne kartą dėstė rašančiajam šiuos žodžius prašydamas jį informuoti apie lietuvių politines aspiracijas. Rusams valdant Lietuvą, grafas esą bemaž visą laiką gyvendavęs svetur, todėl gerai ir nepažįstąs lietuvių gyvenimo bei troškimų.

Apie mūsų delegacijos darbus Paryžiuje Vyriausybė ir Taryba maža teturėjo žinių. Kad ir buvo sudarytos paliaubos, bet Vakaruose tebestovėjo frontai, per kuriuos sunkiai praeidavo žinios. O mums labai rūpėjo žinoti, kaip Versalyje sprendžiamas Lietuvos likimas. Sumanyta vieną ar du žmones pasiųsti į Paryžių pasiteirauti, kaip klostosi ten reikalai.

Besikuriant mūsų valstybei, reikėjo pagalvoti ir apie Bažnyčios reikalus. Bažnyčios būklė buvo labai nenormali.

Didžiulės Žemaičių diecezijos dalys jau buvo atsidūrusios Latvijos teritorijoje. Vilniaus diecezija taip pat ne visa (pavyzdžiui, Balstogės sritis) galėjo tekti Lietuvai. Be to, tiedvi diecezijos lig karo priklausė Mogiliavo metropolijai, kurios sostinė buvo Petrapilis. Pusė Seinų diecezijos turėjo atitekti Lenkijai, nes tai yra lenkų gyvenamasis kraštas.

Lietuvos Tarybai ir Vyriausybei atrodė, kad Bažnyčios reikalai Lietuvoje neatidėliojant turi būti sutvarkyti atsižvelgiant į naują politinę šalies padėtį. Be to, didžiulės Žemaičių ir Vilniaus diecezijos turėtų būti suskirstytos į mažesnius vienetus, kuriems reiktų paskirti nauji ganytojai.

Bet šitie reikalai negali būti sutvarkyti be Šventojo Sosto. O mūsų „prieteliai" lenkai, kaip visur, taip ir Romoje, stengėsi savaip nušviesti Lietuvos reikalus. Taigi ir su Vatikanu mums reikėjo kuo greičiausiai susisiekti. Kadangi dėl nebaigto karo susisiekimas su užsieniu dar nebuvo lengvas, tai nuspręsta, kad tie patys žmonės, kuriems teks važiuoti į Paryžių, pasistengtų pasiekti ir Romą.

Kas galėtų tikti šitokiai misijai?

Kalbėtis Romoje, žinoma, geriausiai tiktų vyskupui. Mes jų turėjome du: vysk. Karevičių ir vysk. Karosą. Juodviejų nė vienas netiko

diplomatiniam darbui. Vis dėlto reikėjo, kad į Romą važiuotų dvasininkas, nes tik jis galės tinkamai nušviesti mūsų Bažnyčios reikalus. Taigi nutarta pasiųsti kun. J.Staugaitis. Kadangi jis tada dar nebuvo nė kanauninkas, tai nutarta prie jo priskirti kan. Grigaitis, buvęs Petrapilio akademijos profesorius.

Kadangi kun. Staugaitis buvo Tarybos vicepirmininkas, tai jis galėsiąs atlikti misiją ir Paryžiuje.

1919 m. apie pusę birželio mudu su kan. Grigaičiu išvykome į užsienį.

Eitkūnų stotyje vokiečiai mudu gerokai iškratė. Važiuojant per Prūsus, dar buvo jaučiamas karo dvelkimas. Bemaž visi tarnautojai stotyse ir traukiniuose – moterys. Stotyse bufetai tušti. Keleiviai, kurių buvo ne per daugiausia, dažniausiai apyseniai. Ilgai keliaujant reikia juk pasistiprinti. Valgomųjų vagonų nėra. Keleiviai iš popiergalių vynioja menkus savo buterbrodus. Vagonuose linksmų pasikalbėjimų negirdėti. Keleivių veiduose liūdesys ir susirūpinimas.

Visą dieną važiavę, pasiekėme Berlyną. Ir čia gyvumo nematyti. Berlyno stotyje labai daug vyrų karių uniformomis. Juo arčiau fronto, juo tų karių daugiau. Trumpai kalbant, visa kelionė neįdomi, dvelkia liūdna karo monotonija.

Mūsų kelionę šiek tiek paįvairino perėjimas per frontą ir karantinus. Važiavome per Kelną: iš vakarų pusės šiaurės fronto dalį laikė anglai. Kelno stotyje jie buvo įsirengę savo karantiną. Traukiniui atėjus į Kelno stotį, visi keleiviai turėjome išlipti ir su savo bagažais eiti į patikrinimo punktą. Keleivių buvo ir kiek svetimšalių, bet daugiausia vokiečių, kurie vyko anapus Reino, į savo kraštą. Svetimšaliai buvo išskirti. Su tais punkto pareigūnai susitvarkė greitai: patikrinę dokumentus ir akim metę į bagažus, tuos keleivius tuoj paleido. Vokiečius sustatė į eilę ir atskirose patalpose revidavo kiekvieną iš panagių. Mums, svetimšaliams, anglai buvo mandagūs, švelnūs, bet griežti, šiurkštūs vokiečiams. Mums net koktu buvo žiūrėti, kaip anglų pareigūnai be ceremonijų varinėjo, stumdė vokiečius, kurie mūsų krašte rietė nosis aukštyn, reikalavo sau ypatingos pagarbos iš vargšų mūsų žmonelių. Ne tik gyvulį, bet, deja, ir žmogų suvaldo bizūnas, – pamaniau sau. Liūdna, labai liūdna, kad ir XX amžiuje tokie yra žmonių santykiai.

Važiuojant per Belgiją, žmonių nuotaika geresnė. Mat čia nugalėtojų kraštas. Bet labai liūdnas reginys, kai įvažiavome į Prancūziją. Mums teko važiuoti per tas vietas, kuriose ilgesnį laiką buvo frontas ir

kur vyko didžiausi abiejų kariuomenių susirėmimai. Daugelis miestų ir miestelių buvo paversti griuvėsių krūvomis, o derlinga žemė sviedinių išrausta, išraižyta. Aš tuo keliu važiavau pirmąkart. Bet kurie buvo matę tas apylinkes prieš karą, kalbėjo, kad tų vietų stačiai pažinti negalima.

Paryžiuje, žinoma, kita nuotaika. Ir čia dar buvo jaučiamas karas. Ir čia viešbučiuose ir įstaigose pareigas eina daugiausia moterys. Ir čia pilna uniformuotų. Nemaža matyti ir karo invalidų: be rankų, be kojų, su sužalotais veidais. Teko sutikti ir kunigų invalidų. Bet iš visų veidų tryško pasitenkinimo ir pasididžiavimo jausmas. Mat tai nugalėtojai. Matyti daug moterų, apsitaisiusių gedulo drabužiais. Karas joms išplėšė brangų asmenį, o gal ir kelis. Bet ir tų moterų veiduose didelio nuliūdimo nematyti. Jos lyg kad sakytų: „Turėjau brangų vyrą, sūnų, brolį. Tėvynės labas reikalavo gyvybių. Ta auka, tiesa, man skaudi, bet šitą savo skausmą ir aš dedu ant brangios Tėvynės aukuro. Didžiuojuosi tuo, kad man brangus žmogus garbingai atliko šventą savo pareigą".

Bet man Paryžiuje rūpėjo ne įspūdžiai gaudyti, tik patirti, kaip klostosi mūsų reikalai Taikos konferencijoje.

Mūsų delegacijos pirmininkas prof. A.Voldemaras buvo nusiteikęs gana optimistiškai. Mūsų nepriklausomybė, girdi, esanti garantuota. Visas klausimas tesąs tas, kokios bus Lietuvos ribos. Čia, žinoma, esą abejonių, kaip toli tos ribos sieksiančios į vakarus (Prūsų Lietuva), į rytus (Vilniaus, Gardino sritys) ir į pietus (Suvalkų, Seinų sritys). Vilsono (Amerikos prezidento) paskelbtas tautų apsisprendimo dėsnis Versalio konferencijoje esąs respektuojamas.

Daug pesimistiškiau reikalus nušvietė Tomas Naruševičius. Su juo mes gyvenome viename viešbutyje (Metropol rue François), tai turėjome progos daug išsikalbėti. Mūsų padėtis, girdi, esanti gana sunki dėl to, kad:

1) Į Versalį suplaukę viso pasaulio tautų atstovai. Pasaulio galiūnai kiekvienas žiūri savo reikalų. Kas tiems ponams Lietuva, kurios dažnai jie nė vardo nežino.

2) Pasaulio biznieriai numato, kad būsią blogai, jei Europoje būsią sudaryta daug valstybių ir valstybėlių, lyg kokių gardų, kurie tik kliudysią susisiekimui, o drauge ir prekybos apyvartai.

3) Lenkai darą didžiausias pastangas, kad Lietuva būtų prijungta prie Lenkijos. O lenkai už savo pečių turį Prancūziją, kurios žodis šioje konferencijoje labai daug sveriąs.

Gana pesimistiškai kalbėjo ir kiti delegacijos nariai. Jie nusiskundė, kad mums trūksta įtakingų žmonių, kurie galėtų pasiekti didžiųjų valstybių politikus ir palaikyti su jais santykius.

Mūsų delegacijoje, tiesa, buvo ir O.Milašius, ilgus metus išgyvenęs Paryžiuje ir todėl čia žinomas. Bet Milašius buvo poetas, o poetai, kaip žinoma, iš viso praktiškam gyvenimui netinka, juo labiau jie netinka diplomatijai. Ir Milašiaus pažintys bei santykiai Paryžiuje buvo tik su literatais, o ne su politikais.

Paryžiuje buvo kiek pagyvenęs ir delegacijos narys Ernestas Galvanauskas. Bet tuomet jis dar buvo nedidelis žmogus, kuriam politinės aukštumos dar nebuvo prieinamos.

Diplomatinėse sferose turėjo šiek tiek pažinčių Martynas Yčas, buvęs mūsų Dūmos atstovas. Bet su tuomet jau sugriuvusios Rusijos atstovu niekas nebenorėjo skaitytis. Kaip žinoma, Rusijai nebuvo lemta dalyvauti Versalio areopage.

Paryžiuje buvo grafas Tiškevičius, kuris mūsų reikalams nemaža būtų galėjęs patarnauti, bet juo, kaip minėjau, nepasitikėta.

Versalio konferencija, suprantamas dalykas, darbo turėjo labai daug. Įvairiems kraštams ir jų reikalams tirti buvo sudarytos komisijos. Buvo ir Pabaltės kraštų komisija. Tos komisijos pirmininkas buvo anglas lordas Hovardas, uolus katalikas. Su juo buvo susipažinęs ir palaikė santykius grafas Tiškevičius.

Antrą dieną man atvykus į Paryžių ateina pas mane grafas Tiškevičius ir praneša naujieną. Lordas Hovardas radęs laikraščiuose, kad atvykęs į Paryžių Lietuvos Tarybos vicepirmininkas, kunigas. Ar negalima, girdi, su juo pasimatyti? Mat p. Hovardas kunigu geriau pasitikįs kaip kad kitu. Grafas tam ponui pažadėjęs su manim pasikalbėti, bet iš anksto pareiškęs, kad Tarybos vicepirmininkas mielu noru pasinaudosiąs p. pirmininko kvietimu.

Tokią naujieną išgirdęs, žinoma, aš tik padėkojau p. Tiškevičiui už tarpininkavimą ir paprašiau jį iš p. Hovardo sužinoti, kada galėčiau pas jį apsilankyti.

Pasimatymas buvo paskirtas rytojaus dieną. Skirtą valandą abu su grafu Tiškevičium nuvykome į didžiulį viešbutį „Astoria", kurį visą užėmusi laikė anglų delegacija. Čia savo apartamentus turėjo ir lordas Hovardas.

Grafas Tiškevičius, pristatęs mane lordui, paliko vienu du. Pasikalbėjimas truko apie pusantros valandos. Turėjau lordui nupasakoti, kaip atrodo Lietuva tautiniu, ekonominiu, religiniu, kultūriniu

požiūriais. Ponas Hovardas ypač domėjosi, kokie lietuvių katalikai, koks procentas Lietuvoje žydų ir lenkų, ar daug yra miškų. Mano pasakojimo turinį lordas žymėjosi savo bloknote.

Pagalios p. Hovardas davė man dar vieną klausimą. Jūs esą suprantate, kad mažosios valstybės pačios vienos negali gyventi, jos turi būti, jei ne *de jure*, tai *de facto* bet kurios didžiosios valstybės proteguojamos. Taigi į kurią didžiąją valstybę orientuojasi Lietuvos politikai?

Šitas klausimas, prisipažinsiu, man buvo netikėtas. Taigi truputį susimąsčiau. Valandėlę pagalvojęs, atsakiau: „Mes norėtume orientuotis į Angliją". – „Kodėl?" – paklausė lordas. „Todėl, – atsakiau aš, – kad anglai moka gerbti kitų tautų tautinius ir kultūrinius idealus. Geriausias pavyzdys, kad anglai, nugalėję Pietų Afrikos sūnus, jų vadą paskyrė tos šalies gubernatorium. Taip moka pasielgti tik vieni anglai".

Baigdamas pokalbį, lordas paklausė, ar aš negalėčiau tai, ką esmi jam pasakęs, pakartoti visai Pabaltės komisijai, kuri kaip tik rytojaus dieną 11 val. turėsianti posėdį. Aš, žinoma, mielu noru sutikau, tik paprašiau, gal lordas leis į būsimąjį posėdį atsivesti ir savo delegacijos pirmininką. „Gali Tamsta atsivesti, ką tik nori, kad tik pats būtum", – atsakė p. Hovardas.

Į Pabaltės komisijos posėdį nuėjome keturiese: aš, prof. Voldemaras, Klimas ir kan. Grigaitis. Iš mudviejų pasikalbėjimo p. Hovardas buvo sudaręs klausimus. Į tuos klausimus mes turėjome atsakyti. Mūsų atsakinėjimas truko gan ilgai, gal daugiau kaip valandą. Taikos konferencijos komisijose buvo tokia tvarka, kad pasitarimai vykdavo dviem kalbom: prancūziškai ir angliškai. Jei kas kalbėdavo prancūziškai, tai jo kalba turėdavo būti vertėjo pakartota angliškai, ir atbulai. Mūsų atsakinėjimai, sakyti prancūziškai, buvo kartojami angliškai.

Baigus mums atsakinėti, žodis buvo duotas amerikiečiui pulkininkui Brunui, kuris kaipo ekspertas neseniai buvo lankęsis Pabaltės kraštuose. Jam reikėjo pranešti savo įspūdžius iš Lietuvos.

Pulkininkas padarė gana smulkų pranešimą, kalbėjo ilgai. Jis Lietuvą nupiešė tokiomis juodomis spalvomis, kad blogiau nupiešti jau ir nebuvo galima. Lietuva esanti visiškai atsilikusi šalis, jokios kultūros ten nėra. Tai kraštas, kuriame esąs tautų mišinys. Kuri tauta ten dominuoja, sunku esą pasakyti. Miestuose pulkininkas tematęs beveik vien žydus. Jei, be žydų, Lietuvoj dar yra kokių inteligentų, tai jie lenkai ar rusai, tik ne lietuviai. Ponas Brunas kalbėjo, žinoma, angliškai. Angliškai aš nesuprantu. Bet stačiai pyktis ėmė, kai pulkininko kalba buvo verčiama į prancūzų kalbą.

Po šitos pranešėjo kalbos paprašė žodžio mūsų delegacijos pirmininkas prof. A.Voldemaras. Jis trumpai, bet vykusiai atsakė į pulkininko Bruno kalbą.

Jau buvo pirma valanda. Komisijos pirmininkas, pažiūrėjęs į laikrodį, baigė posėdį. Mes išėjome iš salės, pagauti labai prastos nuotaikos dėl p. Bruno kalbos.

Nepamenu, ar tą pačią dieną po pietų, ar rytojaus dieną lordas vėl pasikvietė mane pas save. Buvau klausiamas, ar teisingi pulkininko Bruno parodymai.

Subjektyviai, atsakiau aš, gal jie ir teisingi. Amerikos kultūros žmogui, suprantamas dalykas, Lietuva negali atrodyti idealiai. Reikia nepamiršti, kad mūsų šalis daugiau kaip šimtą metų buvo rusų valdoma. Užėjus karui, Lietuva atsidūrė karo operacijų zonoje. Kai vokiečiai užėmė tą kraštą, vėl per kelerius metus engė jį čiulpdami bemaž paskutines jo sultis. Žydų pas mus yra gana daug, nes rusų valdžia buvo nustačiusi jiems gyventi zoną, todėl iš tolimesnių Rusijos kraštų žydai buvo sugrūsti į Lietuvą. Ponas pulkininkas juk po kaimus nevažinėjo, tai, pamatęs mūsų miestus, susidarė tokį nejaukų vaizdą.

Objektyviai imant, Lietuva visai kitokia, nekaip piešia ją p. pulkininkas.

Pirmiausia reikia atsiminti, kad Lietuva yra ūkininkų šalis. Mūsų ūkininkai turi žemės dar gana daug ir moka ją naudoti. Lietuvos ūkininkai, rusų valdžios nepadedami, greičiau trukdomi, jau prieš karą ūkio srityje yra padarę gana didelę pažangą. Šiuo atžvilgiu Lietuvos ūkininkai toli yra pralenkę rusus ir lenkus.

Analfabetų Lietuvos ūkininkų bemaž nėra. Į rusų mokyklas, kurių yra labai maža, ūkininkai savo vaikų neleidžia, bet patys namie moko lietuviškai. Jei leidžia, tai tik tokius, kurie paskui eina į gimnazijas ar universitetus. Baigę aukštuosius mokslus, lietuviai savo krašte vietų negauna, turi dangintis į Rusiją. Bet šiandien daug jų jau sugrįžę ir vis tebegrįžta. Inteligentų mes turėsime pakankamai.

Tiesa, kad mūsų miestuose daug žydų, nes prekyba ir pramonė lig šiol tebuvo bemaž vienų žydų rankose. Bet šiandie savo kooperatyvais ir atskiri lietuviai kas kur labyn veržiasi į prekybą ir pramonę ir stumia žydus iš senųjų jų pozicijų. Lietuvai atgavus nepriklausomybę, šitas darbas eis dar greičiau. Mano paaiškinimus ir čia p. Hovardas žymėjosi savo bloknote.

Man rodos, mūsų reikalai Versalio konferencijoje būtų nuėję visai kitais keliais, jei p. Hovardas ligi galo būtų išbuvęs Pabaltės komisijos pirmininku.

Bet, deja, netrukus po mano aprašytųjų įvykių lordas Hovardas buvo paskirtas anglų ambasadorium Ispanijoje, todėl jis turėjo išvykti į Madridą. Pabaltės komisijos pirmininku liko italas (jo pavardės nepamenu), kuriam jau nerūpėjo Lietuvos reikalai.

Mano rolė Paryžiuje, atrodė, jau baigta. Reikėjo pagalvoti apie kelionę į Romą. Bet kaip ji pasiekti? Vizos į Italiją mudu su kun. Grigaičiu neturėjome. Vizą žadėjo mudviem išrūpinti p. Milašius. Tačiau iš Italijos konsulato jis grįžo tuščiomis rankomis. Milašiui buvo pasakyta, kad Italijos konsulatas nepažįstąs jokios Lietuvos, todėl negalįs ir vizos duoti pasui, išduotam tos nežinomos valstybės.

Kas buvo daryti? Sugalvojau ieškoti protekcijos pas p. Hovardą, kuris man tiek palankumo buvo parodęs. Ir neapsivyliau. Lordas davė man laiškelį ponui Palignanui, Italijos užsienio reikalų ministerio sekretoriui, kuris su savo šefu tuomet buvo Paryžiuje. Tą pačią dieną pavakare su kun. Grigaičiu nuvykova pas p. Palignaną ir tuojau gavova vizas į Italiją.

Pradėjome rengtis į kelionę. Visi delegacijos nariai sutarėme, kad Romon reikia nusivežti platus memorandumas, kur būtų nušviesti Lietuvos Bažnyčios reikalai. Tą memorandumą aš parašiau lenkiškai, o p. Milašius gražiai išvertė jį į prancūzų kalbą*.

Prieš išvykdamas į Romą, aš nuėjau pas p. Hovardą atsisveikinti. Padejavau jam, kad ir Romoj mums bus nelengva, nes ir ten lenkai, nenorėdami lietuvių paleisti iš savo globos, gali pastoti mums kelią. P.Hovardas ir čia pasisiūlė man padėti. Esąs jo geras pažįstamas arkivyskupas Ceretis, kardinolo Gaspario substitutas. Lordas galįs man duoti rekomenduojamąjį laišką arkivysk. Cerečiui. Tą laišką p. Hovardas tuoj ir parašė. Aš, pasiėmęs tą laišką ir nuoširdžiai padėkojęs lordui, kupinas džiaugsmo, nubėgau pas savuosius. Iš tikro Dievo Apvaizda mums padeda,– galvojau eidamas. Šituo mano pasisekimu buvo patenkinti ir delegacijos nariai.

Rytojaus dieną su kun. Grigaičiu išvykova į Romą.

Kelionė nebuvo per daug patogi. Prancūzijoj dar buvo šiaip taip, bet važiuojant per Italiją teko gerokai pavargti. Reikėjo važiuoti netoli

---

* Lietuviškai p. Milašius nemokėjo, kad ir laikė save lietuviu ir buvo Lietuvos patriotas.

dviejų parų. Apie miegamuosius vagonus negalėjo būti nė kalbos. Kad ir turėjova pirmosios klasės bilietus, bet važiavome prisikimšusiame vagone, nes Italijos traukiniuose nebuvo jokios tvarkos.

Pusėtinai išvargę pasiekėva Romą. Buvova bemaną sustoti Minervos viešbutyje, kuris yra laikomas dvasininkų užeiga. Bet sugalvojova, kad būsią geriau laikytis nuošaliau, kad lenkai apie mudviejų atvykimą nesužinotų ir nebandytų mudviejų žygių trukdyti. Taigi sustojova mažiau žinomame Albergo Helvezijaus viešbutyje Nacionalės gatvėje.

Susitvarkę viešbutyje, tuoj nuėjova pas kan. Prapuolenį. Į didelę kelionę išsirengę, turėjova nemaža ir pinigų. Tie pinigai, vokiečių markės, buvo pas mane. Visas tas markes pasidėjova pas kan. Prapuolenį. Pasilikova bent kiek prancūziškų frankų ir gal kita tiek itališkų lyrų; jų jau buvau nusipirkęs.

Kelionėje labai išvargę, gana anksti kiekvienas savo kambaryje atsigulėva. Kadangi rytojaus dieną rengėvos eiti į Vatikaną ir reikės apsirengti švaresniais rūbais, tai piniginę ir pasą pasidėjau ant komodos, kad rytojaus dieną nepamirščiau pasiimti. Duris užrakinau ir raktą iš vidaus palikau neištraukęs. Manau sau: čia jau joks vagis įeiti negali. Užmigau ir miegojau taip kietai, kaip man retai kada atsitinka. Koks buvo mano nustebimas, kai rytojaus dieną jau neradau piniginės! Pasikviečiau kun. Grigaitį. Sukėlėva triukšmą, pasišaukėva viešbučio savininką, bet niekas nieko nematęs, niekas nieko nežinąs.

Paskui su kun. Grigaičiu galvojova, kaip galėjo pas mane įeiti, vagis? Bandydami duris, susekėva paslaptį. Durys buvo suveriamos. Antrosios pusės tebūta tik privertos, bet viršuj ir žemai sklendelės neužkištos. Taigi buvo galima lengvai, be triukšmo durys atidaryti, paskui vėl atsargiai uždaryti. Matyt, taip jau apsirūpinta tarnų. Vėl šaukėva viešbučio šeimininką ir tarnus, bet, anot tos pasakos, nenutvėrei už rankos, nesakyk – vagis.

Dėkojau Apvaizdai, kad buvau pasidėjęs pinigų pas kan. Prapuolenį. Šiaip būtų visi dingę. Džiaugiausi, kad pasas nebuvo paimtas. Vagiui, žinoma, jis nereikalingas. Dievui dėkui, mano nuostoliai nebuvo dideli.

Rytojaus dieną tuoj vykome į Vatikaną, tiesiog pas mons. Ceretį. Jam tuoj įteikiau p. Hovardo laišką. Tas laiškas Vatikane praskynė mums kelius.

Pirmiausia išdėstėva savo reikalą mons. Cerečiui. Pasirodo, mūsų reikalai nebuvo jam svetimi. Jis jau suprato lietuvių aspiracijas ir kad

lietuviai ne tas pats, kas lenkai. Maloniai mus išklausęs, tuo reikalu mums liepė pakalbėti su mons. Tedešiniu*, nes tai esanti daugiau jo sritis, ir paskui su pačiu kardinolu Gaspariu, Šv. Tėvo kancleriu.

Tedešinis jau nebuvo toks malonus ir iš viso jis į Lietuvos reikalus dar tebežiūrėjo pro lenkų akinius. Bet dėl to mudu per daug nenusiminėva, nes juk pats reikalo sprendimas pareina ne nuo jo, tik nuo kardinolo kanclerio, o pagalios nuo Šv. Tėvo.

Tą pačią dieną gavova audienciją ir pas kardinolą Gasparį. Aš jį mačiau pirmukart. Man padarė protingo, gudraus žmogaus įspūdį. Tačiau kardinolas savo santykiuose su interesantais buvo paprastas, pasirengęs išklausyti kiekvieną svetimą nuomonę.

Ir kardinolo į lietuvių–lenkų klausimą žiūrėta pro Varšuvos akinius. Ir nenuostabu. Juk lig šiol apie mūsų reikalus informuodavo vien tik lenkai. Vatikane buvo gerai žinomi mons. Zaleskis, tituluojamas Antiochijos patriarchu, ir prel. Skirmuntas. Juodu, tiesa, buvo lietuvių kilmės, bet lenkų kultūros ir orientacijos žmonės. Be to, lenkai beveik visose kongregacijose turėjo savo žmonių. Pagalios lenkų aristokratai, net iš Lietuvos, nuolat lankydavosi Romoje ir, žinoma, savaip nušviesdavo mūsų Bažnyčios reikalus.

Sakysite, kan. Prapuolenis nuolat gyveno Romoje ir galėjo informuoti Vatikaną apie tikrą Bažnyčios padėtį Lietuvoje. Deja, kan. Prapuolenis to padaryti negalėjo:

1) Kan. Prapuolenis buvo rusų valdžios pensionierius. Jam, dar jaunam žmogui, neaukšto rango vyskupo kurijos pareigūnui (buvo arkivysk. sekretorius), buvo pripažinta vyskupiška pensija (200 rub per mėnesį). Mes žinome, kad kan. Prapuolenis persidavėlis nebuvo, kad tokią pensiją jam pavyko gauti tik todėl, kad jis mokėjo gudriai politikuoti su rusų valdininkais. O gal jam paskirta tokia pensija ir todėl, kad rusų buvo norima įgelti arkivysk. Šembekui, kuris iš savo sekretoriaus pareigų atleido rusams simpatingą žmogų. Kad ir kaip ten būtų, bet lenkai rusų valdžios malonę kan. Prapuoleniui panaudojo savo tikslams. Lenkai kan. Prapuolenį Vatikanui rodė kaipo rusų valdžios papirktą agentą, su kuriuo reikia elgtis atsargiai.

2) Reikia pasakyti, kad kan. Prapuolenis Romoj laikėsi klaidingos krypties. Palaikydavo glaudžius santykius su rusų pasiuntinybe Vatikane, o ta pasiuntinybė čia vos vos tebuvo toleruojama. Kan. Prapuolenis buvo pradė-

* Šiandien jis kardinolas.

jęs turėti daug reikalų su Petrapilio ministerijų tarnautojais. Prapuoleniui, kiek man teko patirti, rodėsi, kad Vatikanui galima taikyti tie patys metodai, kurie labai tiko caro ministerijose. Bet Vatikanas – tai ne Petrapilis.

3) Kan. Prapuolenis, gyvendamas Romoj, paskelbė savo veikalą „Polskie Apostolstwo w Litwie" (Lenkų apaštalavimas Lietuvoje), kuris dėl savo vienšališkos tendencijos buvo indeksuotas[11].

Visa tai buvo priežastis, kad kan. Prapuoleniu Romoje nebuvo pasitikima ir, galima sakyti, jam buvo uždarytos Vatikano durys.

Bet grįžkime prie kardinolo Gaspario.

Mums plačiai išdėsčius Lietuvos Bažnyčios reikalus, kardinolas trumpai ir aiškiai pasakė: „Junkitės su lenkais".

Tada aš atsakiau, kad praktiškai tatai visiškai negalima, nes lietuviai savo tautinio atbudimo didžiausiais priešais laiko lenkus. Jei Lietuvos lenkuojančios bajorijos dalis ir norėtų eiti išvien su Varšuva, tai mūsų žmonės apie tai ir girdėti nenori.

Ir jei Lietuvos kunigai bandytų priimti kardinolo patarimą, tai jie gal ir įtiktų bajorų saujai, bet liaudis ir iš jos kilę inteligentai (o jų šiandien jau yra daug) būtų prieš juos.

Kardinolas toliau liovėsi įrodinėjęs, kad mes dėtumės su lenkais. „Jeigu jūs turėsite savo valstybę, tai, žinoma, ir Bažnyčios reikalai joje bus tinkamai sutvarkyti",– tarė kardinolas.

Mudviem jau buvo aišku, kad audiencija baigta. Dar aš paklausiau, ar mes galėtume atsiųsti Romon savo atstovą. „Jei jis turės vyskupo įgaliojimus, mes jį priimsime",– atsakė kardinolas.

Prieš atsisveikindami įteikėme kardinolui memorandumą, kurį buvova atsivežę iš Paryžiaus. To memorandumo nuorašus išdalijome ir kitiems Vatikano pareigūnams.

Atsisveikindami dar paprašėme audiencijos pas Šv. Tėvą. „Audienciją duoda pats Šv. Tėvas. Aš judviejų prašymą jam perteiksiu",– tarė kardinolas.

Ir mudu išėjova iš Vatikano.

Išėję tuojau nuvykome pas kan. Prapuolenį. Jis mudviejų jau nekantriai laukė, nes jam buvo įdomu, kaip mudu būsiva priimti Vatikane. Kan. Prapuolenis džiaugėsi, kad lenkai mudviem „nepakišo kojos" ir kad Vatikane mudviem gerai sekėsi. Juo labiau džiaugėmės visi trys, kai rytojaus dieną gavova pranešimą, kad kitą dieną mudviem skiriama audiencija pas Šv. Tėvą. Ypač buvo patenkintas kan. Prapuolenis. Mat Romoj lenkai stengėsi laikyti savo globoj lietuvius. Be lenkų sunku būdavo kas gauti Vatikane, juo labiau prieiti prie

Šv. Tėvo. O štai mudu, lenkams visai nesirodę, taip greit atlikova savo reikalus ir gaunava audienciją pas Šv. Tėvą.

Liepos 11 dieną Romoj karštis tiesiog nepakenčiamas. Bet ta diena amžinai liks mano atmintyje, nes tą dieną pirmąkart man teko pamatyti Kristaus Vietininką šioje žemėje. Žinojau, kad popiežius yra žmogus kaip ir visi mirtingieji. Daug kartų buvau matęs popiežių atvaizdus, buvau matęs ir Benedikto XV atvaizdą. Bet popiežių iš kitų žmonių skiria ta nepaprastai aukšta pasiuntinybė, tie dideli įgaliojimai, kuriais tą žmogų Kristus yra apdovanojęs. Štai su tuo žmogum šiandien man tenka susitikti, kalbėtis, pabučiuoti jo šventą ranką, gauti iš jo laiminimą. Ar nesvarbi mano gyvenime valanda?

Audiencija buvo paskirta, jei neklystu, 11 valandą. Pusvalandis prieš audienciją jau reikia būti laukiamojoj salėj, kur esti patikrinami kvietimai. Paskirtu laiku, suprantamas dalykas, mudu jau buvova vadinamojoj antikameroj (laukiamasis kambarys). Kol ją pasiekėva, reikėjo pereiti per visą eilę salių. Reikia nepamiršti, kad Vatikanas – tai ištisas muziejus, kuriame sukrauti žymių menininkų kūriniai. Jų pilna ne tik vadinamame Vatikano muziejuje, bet ir visos salės, visi kambariai ir koridoriai papuošti tomis brangenybėmis.

Bet šiuokart ne Vatikano puošmenos mane domino: man svarbu buvo pamatyti Kristaus Vietininką.

Kokia 20 minučių pasėdėjus laukiamojoj salėj, atėjo eilė mudviem įeiti pas Šv. Tėvą. Atidarė duris ir monsinjoras, apsitaisęs violetiniais rūbais, nuvedė mus į popiežiaus kabinetą. Širdis ėmė smarkiai plakti. Kraujas man ėmė tekėti į galvą, ausyse pradėjo cypti, akyse pasidarė marga. Čia, maniau, pargriūsiu. Bet štai prieš mudu Šv. Tėvas, balta sutana apsivilkęs, nelaukdamas, kol mudu atliksiva trijų priklaupimų ceremoniją, tveria mus už rankų ir vedasi prie kanapos. Pats ant jos atsisėda, mudu pasisodina priešais. Matydamas tokį Šv. Tėvo gerumą, paprastumą, visiškai nurimau. Pamiršau, kad sėdžiu prieš didžiausią asmenį visame pasaulyje. Jaučiausi besėdįs prieš geriausiąjį Tėvą.

Pijus X buvo žymiai supaprastinęs popiežiaus dvaro ceremonialą. Benediktas XV, kad ir kilęs iš aukštos grafų dela Kiezų giminės, palaikė savo pirmtako įvestą tvarką. Visas Benedikto XV elgimosi būdas buvo pažymėtas dideliu paprastumu ir patrauklumu. Taigi prie Šv. Sosto pasijutau visai jaukiai ir pradėjau studijuoti jo išvaizdą.

Benediktas XV buvo ryškus italo tipas. Nedidelio ūgio (gal tokio, kaip mūsų a.a. prel. Dambrauskas), pailgo veido su gana didele, bet klasiška nosimi, su tamsiomis akimis, kurias dengė aiškūs stiklo aki-

niai. Galvą dengė tamsūs tankūs plaukai, kurie jau buvo pradėję žilti. Iš viso Benedikto XV veido tryško gerumas ir malonumas.

Šv. Tėvas tuoj ėmė mudu klausinėti, kaip atvykova, kiek mūsų kraštas yra nukentėjęs nuo karo, kaip dabar mes tvarkomės ir t.t. Labai švelniai, lyg nejučiomis, Šv. Tėvas paklausė, kokie mūsų santykiai su lenkais. Atsakėme, kad dar tebeturime su jais ginčų. Nemanome su jais dėtis, esame pasiryžę eiti savais keliais. Šv. Tėvas į tai nieko neatsakė. Vadinasi, spaudimo, kurį buvome patyrę kalbėdamiesi su kard. Gaspariu, popiežius nemanė mums daryti.

Atsisveikindami su Šv. Tėvu, prašėva palaiminimo. „Laiminu aš judu, judviejų gimines ir visą Lietuvą",– tarė Benediktas XV. Mudu, karštai pabučiavę jo ranką, išėjova iš audiencijos.

Kaip yra įprasta, po audiencijos pas Šv. Tėvą reikia aplankyti jo sekretorius. Taigi nusileidę vienu aukštu žemyn, užėjova pas kardinolą Gasparį. Dabar mūsų audiencija pas kardinolą buvo trumpa. Kardinolas paklausė, ar esava patenkinti audiencija. „Šv. Tėvas mudu priėmė iš tikro tėviškai. Labai dėkojava Jūsų Eminencijai už pasirūpinimą",– atsakėva mudu. Dar keliais nereikšmingais sakiniais pasikeitėme su kardinolu, atsisveikinome ir išėjome iš apartamentų.

Iš Vatikano vėl tiesiog nuvykome pas kan. Prapuolenį, kuris mudviejų nekantriai laukė. Išklausęs pranešimą, labai džiaugėsi, kad mudviem viskas puikiai pavyko.

Ir iš tikro buvo kuo džiaugtis. Prieš kelerius metus pas popiežių Pijų X buvo apsilankiusi Lietuvos maldininkų kuopelė, kun. Narjausko vedama[12]. Ta kuopelė audienciją pas Šv. Tėvą, tiesa, gavo, bet Vatikane aiškiai buvo duota suprasti, kad toks lietuvių be lenkų antspaudo pasirodymas tėra čia tik toleruojamas, bet nepageidaujamas. O štai dabar jau Nepriklausoma Lietuva pirmukart siunčia savo delegatus pas Šv. Tėvą. Tai yra didelės reikšmės istorinis įvykis.

Vadinasi, mudviejų misija Romoje jau baigta. Prieš išvažiuodami, kan. Prapuolenio patariami, mudu turėjova atlikti dar vieną žygį.

Kan. Prapuolenis Romoje palaikydavo santykius su tituliniu Antiochijos patriarchu mons. Zaleskiu. Kad juodviejų politinės pažiūros ir diametraliai skyrėsi, bet juodu jungė bendra lietuviška kilmė. Jau gerokai amžiuje pasivaręs (turėjo 70 metų) mons. Zaleskis, matyt, išsiilgdavo savo gimtojo krašto, todėl mielai santykiaudavo su kiekvienu to krašto žmogum.

Kan. Prapuoleniui su mons. Zaleskiu ne kartą tekdavo gerokai pasiginčyti lietuvių–lenkų klausimu. Patriarchui, žinoma, netiko, kad lie-

tuviai kuria savo nepriklausomą valstybę ir nenori nieko bendro turėti su Lenkija. Kaip visiems lenkams Lietuvos Taryba buvo krislas akyje, taip ir mons. Zaleskiui. Neseniai, prieš mudviem į Romą atvažiuojant, jis buvęs pas kan. Prapuolenį ir neslėpdamas savo džiaugsmo šitam pasakęs: „Galiu kanauninkui pranešti naujieną: iš tikrų šaltinių sužinojau, kad Lietuvos Tarybos jau nebėra". Kan. Prapuolenis neturėjo ką į tai sakyti, nes tikrų žinių iš Lietuvos seniai nebuvo gavęs. Štai dabar kaip tik yra Romoj tos tariamai nesamos Tarybos vicepirmininkas. „Eikite,– sako kan. Prapuolenis,– būtinai aplankykite patriarchą Zaleskį, lai jis pamato Lietuvos gyvos Tarybos vicepirmininką. Mudu, išklausę kan. Prapuolenį, išvykova pas patriarchą. Gatvėje pagavome vežėją ir įsėdome važiuoti. Kan. Grigaitis kadaise buvo matęs mons. Zaleskį, todėl jį pažinojo. Mudviem bevažiuojant, štai priešais šaligatviu beeinąs senyvas kunigas. Kan. Grigaitis, jį pažinęs, sako man: „Štai ateina patriarchas Zaleskis!" Mudu liepiava vežėjui sustoti. Mons. Zaleskis taip pat sustojo ir žiūri. Mudu, paleidę vežėją, einava prie patriacho. Jis tuoj tarė lenkų kalba: „Savasis savuosius tuoj pažino!" Mudu pasisveikinome su patriarchu ir prisistatėme. Aš, pasakęs savo pavardę, pabrėždamas ištariau: „Lietuvos Tarybos vicepirmininkas". Mons. Zaleskis reikšmingai į mane pažiūrėjo, lyg kad norėdamas pasakyti: „O vis dėlto ta Taryba gyvuoja". Bet slėpdamas savo nustebimą tarė: „Labai malonu. Labai malonu! Aš už poros minučių būtinai turiu būti vienoje vietoje, kur dabar ir einu. Bet, meldžiamieji, užeikite rytoj į mano butą, tai bus labai malonu pasikalbėti. Aš Lietuvą taip myliu, tai būtų įdomu išgirsti, kas ten girdėti". Į tai mudu atsakėva, kad kaip tik vykova pas Jo Ekscelenciją. Rytoj užeiti negalime, nes jau šiandien išvažiuojame. Čia jau atlikova visus reikalus ir reikia skubintis. „Ir pas Šv. Tėvą jau buvote?" – paklausė Ekscelencija.– „Taip, buvome. Priėmė mudu labai maloniai",– atsakėva. Čia vėl pastebėjau nustebimą patriarcho veide. Lyg jis būtų sakęs: „Mes, lenkai, to nežinojome, kad juodu yra Romoj, o štai jau ir audienciją gavo pas Šv. Tėvą".

Mudviejų pokalbis su mons. Zaleskiu vyko beeinant gatve. Priėjome vienų namų vartus. Jo Ekscelencija pareiškė, kad kaip tik čion reikią jam užeiti. Atsisveikinome. Patriarchas pareiškė apgailestavimą, kad toks trumpas buvo pasimatymas.

Mudu vėl sugrįžova pas kan. Prapuolenį papasakoti apie vizitą pas mons. Zaleskį.

Kan. Prapuoleniui nupasakojova visas to pasimatymo smulkmenas. Kanauninkas rankas trindamas ištarė: „Labai gerai, labai gerai!

Lai žino, kad Taryba gyvuoja ir kad lietuviai jau visur moka apsieiti be lenkų".

Tą patį vakarą, kan. Prapuolenio palydėti į stotį, mudu išvažiavova iš Romos atgal į Paryžių.

Kelionė per Italiją buvo lygiai nepatogi, kaip kad atvažiuojant. Per naktį išvargę, rytojaus dieną po pietų pasiekėme Italijos pasienio stotį Domodosolą. Iš čia per Alpių tunelį pasiekėme Prancūzijos pasienio stotį Modeną.

Modenos miestelis ir stotis Alpių slėnyje. Buvo labai karšta saulėta diena. Mūsų akims atsivėrė labai įdomūs reginiai: žydi puikiausios gėlės ir karštis, kad sunku ištverti, o aplink kalnai, kurių viršūnės apdengtos spindinčiu saulėje baltu sniegu. Tas sniegas tirpsta, todėl žemyn čiurlena vandens upeliai. Mums, šiaurės gyventojams, tai labai žavintys dalykai. Taigi žiūrėjome ir gėrėjomės.

Bet tokioj gražioj Modenoj reikėjo patirti ir šiokių tokių nemalonumų.

Reikia nepamiršti, kad karas dar nebuvo baigtas. Tiesa, mūšių jau nebebuvo, bet visi frontai dar buvo laikomi kariuomenių. Todėl ir pasienių stotyse buvo labai stropiai tiriama, kad nepraeitų įtartinų žmonių ir daiktų. Taigi ir mudviem reikėjo pasiduoti gana kietam revizijos režimui: buvo stropiai apžiūrėti mudviejų pasai ir iškratyti bagažai. Revizija buvo daroma ne vagonuose, kaip kad esti Prancūzijoje taikos metu, bet visiems išlipus ir nuėjus pro tam tikras užtvaras, kur įtartinų asmenų buvo apžiūrimos kišenės ir rūbai. Mudviejų kišenės nebuvo iškratytos. Revizijos pareigūnai mudviejų, matyt, nelaikė įtartinais asmenimis.

Modenoj teko matyti ir nemaloni scena. Pirma mudviejų į revizijos kamerą įėjo porelė: dama ir kažin koks rusų uniforma apsitaisęs karininkas. Juodu užtruko gana ilgai, kad net nusibodo laukti. Pagaliau išeina apsiašarojus dama, o karininko jau nėra. Ta dama, matyt, prancūzė, nes puikiai mokėjo prancūziškai. Išėjus iš kameros, ji savo draugo reikalu bėga šen, bėga ten. Bet vis tiek teko jai vienai išvažiuoti, nes jos draugas taip ir liko Modenoj. Bet, matyt, vis dėlto pavyko jam susitvarkyti, nes po poros dienų sutikau jį Paryžiaus gatvėje.

Paryžiuje jau neberadau lordo Hovardo. Pagalios jau ir Versalio konferencija baigėsi, ir buvo pasirašytas Taikos protokolas, kuris, kaip žinome, mums per daug palankus nebuvo.

Grįžtant kelionė iki Eitkūnų buvo patogi, važiavova I klasės vagone. Virbalio stotyje sužinojova, kad vokiečiai jau galutinai išsikraustė iš Lietuvos. Jau ir geležinkeliai esą perduoti mūsų valdžiai.

Linksma tai buvo naujiena. Vadinasi, mes jau iš tikro esame laisvi. Bet nemalonų įspūdį mums padarė, kai reikėjo lipti į prekinį vagoną. Bet ką darysi – naujakuriai.

5. STEIGIAMOJO SEIMO DELEGACIJOS KELIONĖ Į UŽSIENĮ

Versalio konferencija Lietuvos, tiesa, neprijungė prie Lenkijos, bet mūsų politinę padėtį paliko labai neaiškią. Aiškias sienas mums tenustatė su Vokietija. Klaipėdos kraštą, tiesa, išskyrė iš Vokietijos, bet laikinai valdyti jį pavedė Prancūzijai. Lietuvą pripažino tik *de facto.* Su Lenkija sienos, nenustatė, nes, matyt, buvo tikėtasi, kad ryt poryt lenkai užims visą mūsų kraštą ir tuomet siena bus nereikalinga.

Lietuva, neatsižvelgdama į visus nepalankius vėjus, tolyn varė savo kūrimosi darbą. Taryba, leisdama kitus neatidėliotinuosius įstatymus, ypač rūpestingai rengė rinkimų į Steigiamąjį Seimą įstatymą. Nesileisdamas į smulkias to įstatymo kritikas, turiu pažymėti, kad jis buvo ultrademokratiškas. Tokiu įstatymu pasinaudoti mūsų šalis toli gražu dar nebuvo parengta. Politinė Lietuvos piliečių sąmonė dar nebuvo tinkamai išaugusi. Žmonės davė savo balsus ne toms partijoms, kurios iš tikro labiausiai būtų tikusios jų reikalams, bet toms, kurių agitatoriai gudriau mokėjo prabilti į minias ir daugiau joms žadėjo. Tuo būdu Lietuvos žmonės, kurių bent 85 procentai katalikai, į Seimą pasiuntė bemaž pusę atstovų socialistų[13].

Bet tai žinomi dalykai, apie juos nėra ko daug rašyti.

Pagalios (1920.V.15) susirenka Steigiamasis Seimas. Jam prieš akis iškyla be galo daug uždavinių: parengti ir paskelbti Konstituciją, atlikti žemės reformą, aptvarkyti valdžios aparatą, tvarkyti šalies ūkį ir t.t.

Šiandien net didžiausios valstybės negali izoliuotis, jos turi turėti įvairių santykių su kitomis valstybėmis. Tai ką kalbėti apie mažąsias valstybes, kurioms daug ko trūksta ir reikia įsivežti iš kitur. Bet santykiauti su kitomis valstybėmis galima tik pačiai turint juridinį pagrindą. Mums kaip tik to trūko. Mes buvome pripažinti *de jure* tik vienos Vokietijos. Taigi Steigiamojo Seimo uždavinys kuo greičiausiai gauti kitų

valstybių pripažinimas. Tuo tikslu Seimas sumanė pasiųsti delegaciją į didžiųjų Europos valstybių sostines: Londoną, Paryžių, Romą.

Nutarta į delegaciją parinkti po vieną žmogų iš didžiųjų Seimo frakcijų ir vieną iš žydų. Žydų Seime buvo tik keturi, bet per Versalio konferenciją paaiškėjo, kad žydai daug reiškė pasaulio politikoj. Į delegaciją įėjo: kun. J.Staugaitis – krikščionių demokratų frakcija, Mykolas Sleževičius – liaudininkų frakcija, Vincas Čepinskis – socialdemokratų frakcija, ir Maksas Soloveičikas – žydų frakcija. Delegacijos pirmininku paskirtas kun. J.Staugaitis, kaipo didžiausios frakcijos atstovas ir Seimo vicepirmininkas.

Graži, tiesiog vasariška 1920 metų spalio 1 diena. Rytiniu traukiniu iš Kauno per Virbalį mes išvykstame į kelionę. Tą dieną nuvažiavome tik ligi Karaliaučiaus. Čia būtų reikėję gauti lenkų viza pervažiuoti per koridorių[14]. Bet tų vizų lietuviams lenkai neduodavo. Tranzitas per koridorių tarptautinių nuostatų dar nebuvo sutvarkytas. Noromis nenoromis turėjome jūra apiplaukti koridorių, ramindami save, kad oras gražus, todėl smagu bus paplaukti jūra.

Iš Pilau uosto garlaivis turėjo išplaukti ryto metą, todėl mums reikėjo pernakvoti Karaliaučiuje. Naktį išgirdome, kad ūžia vėjas. Atsikėlę pamatėme, kad tas vėjas toks smarkus ir su smulkiu lietumi. Na tai, sakome, puikią turėsime kelionę! Taip ir buvo. Mums įsėdus į laivą, lietus, tiesa, nustojo, bet smarkus vėjas pūtė visą kelionę. Mūsų laivas buvo nedidelis, tai bangos mėtė jį kaip lukštą. Mano draugai tuoj pradėjo sirgti jūros liga. Dievui dėkui, nesirgau, bet jaučiausi blogai: nei valgyti, nei miegoti negalėjau. O mūsų kelionė lig Štetino truko 18 valandų. Į krantą išlipome gerokai išvargę. Kai toliau važiuoti sulipome į traukinį, tai džiaugėmės, kad važiuojame jau ne jūra.

Berlyne neturėjome ko veikti. Mat po Didžiojo karo Europos politika buvo anglų ir prancūzų rankose. Pagalios vokiečiai buvo pripažinę Lietuvą ne tik *de facto*, bet ir *de jure*. Mums skubu buvo į Londoną.

Važiavome per Olandiją. Roterdame teko nakvoti. Roterdamas protestantų miestas, bet yra ir katalikų. Susiradęs katalikų bažnyčią, atlaikiau šv. Mišias. Po pusryčių, turėdami dar pusdienį laiko, išėjome pasižvalgyti po miestą.

Roterdamas didelės pramonės miestas, didelis uostas. Judėjimas jame nepaprastai didelis. Miesto gatvės gana siauros, todėl žmonės neišsitenka šaligatviuose: eina ir viduriu gatvės. Tačiau judėjimas taip sutvarkytas, kad reikia eiti visuomet laikantis dešinės. Taigi nebūna stumdymosi, nors publikos gatvėse ir labai tiršta. P.Čepinskis, kuris

jau buvo susipažinęs su Olandijos tvarka, buvo mus pamokęs, kaip reikia vaikščioti. Bet aš, išėjęs į miestą, buvau pamiršęs tą įspėjimą ir pradėjau eiti kairiąja puse. Policininkas, kurio, rodos, ir nebuvo matyti, tik čiupt mane už peties. Prataręs porą žodžių ir pamatęs, kad aš nesuprantu, mandagiai ranka parodė, kad reikia laikytis dešinės.

Įdomus Roterdamo uostas. Tai plati vandens erdvė, bemaž pilnutėlė pristatyta įvairiausių tipų garlaivių, pradedant didžiuliais okeano milžinais, baigiant mažutėmis jachtomis. Metus akį, tas uostas atrodo lyg koks stiebų miškas. Uosto krantinė apstatyta milžiniškais pastatais: čia yra birža, įvairių kontorų, sandėlių ir t. t. Judėjimas čia kaip kokiame skruzdėlyne. Kalbų galima išgirsti įvairiausių, bet daugiausia – olandų ir anglų.

Dar viena Roterdamo ypatybė – tai Erazmo Roterdamiečio paminklas. Jis stovi vienoje aikštėje pačiame miesto centre. Paminklas tikrai grandioziškas. Ant aukšto pjedestalo didelė, didesnio kaip žmogaus ūgio, figūra. Erazmas čia pavaizduotas su vienuolio rūbais, vienuoliškai nuskusta galva, rankoje laiko knygą. Žvilgsnis pakeltas ir metamas į tolį. Tuo, matyt, menininko norėta išreikšti humanizmo idėjas, kurių uolus skleidėjas buvo Erazmas. Tos idėjos turėjo pasiekti visą pasaulį.

Reikia nepamiršti, kad šitą paminklą Erazmui pastatė protestantai. Ir visai teisingai, nes Erazmas savo veikla kaip tik ruošė dirvą protestantizmui. Bet kaip liūdna, kad Katalikų Bažnyčios vienuoliui paminklą stato protestantai, kurie juk vienuoliško gyvenimo nepripažįsta. Šis paminklas yra gyvas įspėjimas, koks neturi būti vienuolis.

Tą pačią dieną pavakare išvykome į Flechingo uostą, nes iš ten mums reikėjo išplaukti į Angliją.

Olandijos traukiniuose taip pat ypatinga tvarka: su savim į vagoną galima pasiimti tik labai mažą bagažą, bent kiek didesnis lagaminas reikia atiduoti į bagažą. Vagonuose švara ir tvarka pavyzdinga.

Važiavome labai įdomiomis vietomis, per kanalus ir jūrų rankoves. Bet, deja, nieko negalėjome matyti, nes jau buvo tamsu. Tik traukinys nuolat dundėjo važiuodamas per tiltus.

Flechinge iš traukinio tiesiog sėdome į garlaivį. Užėmėme savo kajutes ir atsigulėme, nes garlaivis turėjo išplaukti 2 val. ryto. Kada jis išplaukė, nejutau, nes buvau kietai užmigęs. Mane pažadino saulutė, kuri, jau aukštokai pakilusi, skaisčiai švietė pro kajutės langelį. Diena buvo labai graži, be jokio vėjo. Jūros paviršius spindėjo lyg koks veidrodis, kuriuo į visas puses slankiojo didesni ir mažesni garlaiviai.

Gėrėdamiesi gražiu rytu ir jūros reginiais, net nepajutome, kaip priplaukėme Anglijos uostą Doverį. Čia vėl sulipome tiesiog į traukinį, kuris per pusantros valandos nuvežė mus į Londoną.

Į Angliją vykau pirmąkart. Apie ją daug buvau skaitęs ir girdėjęs. Bet tikrovė pranoko visa tai, ką buvau įsivaizdavęs. Čia galima aiškiai pamatyti, ką gali žmogaus sumanumas, energija ir darbštumas. Juk visos Anglijos pakrantės – tai lyg sodinte nusodintos uostais, kurių įrengimais ir patogumais negalima atsistebėti. Kiek čia darbo, kiek pinigų!

Iš Doverio lig Londono važiavome lyg kad per vieną miestą. Traukinys ėjo žaibo greitumu. Pro langus lėkė didžiuliai namai ir fabrikų įmonės. Pažvelgus tolyn, tęsėsi tartum nesibaigiantis aukštų kaminų miškas. Tai vis fabrikai. Čia vėl reikia stebėtis įdėta darbo ir kapitalo daugumu. Žinoma, kad anglai valdo kelis šimtus milijonų žmonių savo kolonijose. Pamačius, ką tie anglai yra padarę savo krašte, visai nebus nuostabu, kad jie valdo šimtus milijonų žmonių.

Londone mūsų jau laukė Lietuvos atstovybės žmonės: grafas Tiškevičius, mūsų atstovas, p. Rabinavičius, jo sekretorius, ir konsulas, kurio pavardės nepamenu. Jie nulydėjo mus į viešbutį, kuris yra kvartale, vadinamame Kensingtonu, visai prie didžiulio Haid parko. Netoli to viešbučio buvo ir mūsų atstovybė. Viešbutis gražus, didelis, įrengtas su visu komfortu. Tarnai labai mandagūs, tik, deja, su jais susikalbėti negalima. Iš viso Londone retą sutiksi žmogų, kuris mokėtų svetimą kalbą, pavyzdžiui, prancūzų ar vokiečių. Gerai, kad turėjome prof. Čepinskį, kuris kalba angliškai, nes mes kiti angliškai nemokėjome.

Man, kaip kunigui, juk reikėjo bažnyčios. Netoli nuo mūsų viešbučio buvo tėvų karmelitų bažnyčia. Ten aš eidavau laikyti šv. Mišių. Bet ir zakristijoj nelengva buvo susikalbėti, nes tėvai kalba tik angliškai, o lotynistų jų esama taip pat menkų. Čia turiu pažymėti, kad anglai labai religingi. Šventomis dienomis visos bažnyčios – katalikų ir protestantų – pilnutėlės besimeldžiančiųjų. Šventomis dienomis visos įmonės ir krautuvės aklinai uždarytos. Lig pietų net vežėjo negalima gauti. Anglų papročiu, šventą dieną galima lankyti tik labai labai artimą žmogų. Šiaip vizito eiti netinka. Mat esą nereikia niekam drumsti šventos dienos nuotaikos.

Nežinau, ar yra šalis, kurioj etiketo būtų paisoma labiau kaip Anglijoj. Norėdamas būti pas aukštesnį žmogų, turi jam parašyti laišką ir laukti atsakymo, kad jis tave malonės priimti. Etiketo griežtai lai-

komasi visur: traukiny, tramvajuje, restorane, kavinėje, gatvėje. Net viešbučių tarnautojai elgiasi labai etiketiškai.

Londone, žinoma, mums reikėjo pasimatyti su valdžios žmonėmis. Mums rūpėjo ne tik pripažinimas *de jure*, bet ir Vilniaus klausimas, nes kaip tik Londone mes sužinojome, kad lenkai užgrobė mūsų Vilnių[15].

Prieiti prie valdžios žmonių ne taip jau lengva. Su užsienio reikalų ministeriu mes nė nemanėme matytis. Tatai ir nebūtų buvę per daug tikslu. Anglijoj užsienio reikalų ministeris turi tiek daug ir svarbių reikalų, kad kažin kokios, anuomet užsienyje dar maža težinomos Lietuvos reikalais asmeniškai užsiimtų. Jis stačiai neturi laiko. Bet anglų Užsienio reikalų ministerija labai gerai sutvarkyta, suskirstyta departamentais. Yra ir vadinamasis Rytų departamentas, kurio žinioj yra ir Lietuvos reikalai. Tuomet Rytų departamento direktorius buvo p. Gregoris, katalikas. Pas jį mes pirmiausia ir apsilankėme. Pirma buvome pas jį visa delegacija, paskui p. Gregoris panorėjo kalbėtis su manim vienu turbūt todėl, kad aš kunigas, kuriuo jis, matyt, labiau pasitikįs.

Ir su visais kartu, ir su manim vienu pokalbio turinys, galima sakyti, buvo tas pats. P. direktorius teiravosi apie mūsų šalies tautinius santykius ir ekonominę būklę. Ypač jam rūpėjo sužinoti, ar daug pas mus yra lenkų. Matyt, jam buvo įkalbėta, kad lietuviai mūsų krašte daugumos nesudarą.

Dėl mūsų valstybės pripažinimo *de jure*, tai p. Gregoris pareiškė, kad tai būsią padaryta, kai tik būsiančios surinktos reikalingos žinios ir kai būsią susitarta su kitais sąjungininkais. Dėl Vilniaus užgrobimo, tai ir tas klausimas būsiąs išstudijuotas ir būsią padaryta tam tikrų žygių. Su p. Gregoriu kalbėjomės vokiškai, nes vokiškai jis kalba visai laisvai. Mums teko sužinoti, kad p. Gregoris esąs lenkų šalininkas. Bet mums kokio ypatingo lenkams palankumo pono Gregorio asmenyje neteko pastebėti. Pagalios juk tai diplomatas, ir anglų diplomatas.

Mūsų čičeronė Londone buvo ne tik grafas Tiškevičius, bet ir prof. Čepinskis, neseniai atstovavęs Lietuvos reikalams Anglijoj. Jo nuomone, mums būtinai reikia pasimatyti su lordu Sesiliu, Aukštųjų Rūmų Užsienio reikalų komisijos pirmininku. Šitas žmogus esąs čia labai įtakingas ir didelis pavergtųjų tautų išvadavimo šalininkas. Gauti audienciją pas lordą Sesilį mums pavyko gana lengvai. Mūsų reikalą delegacijos vardu išdėstė prof. Čepinskis, kalbąs angliškai.

Išklausęs pranešimą apie Vilniaus užgrobimą, lordas padarė energingą mostą ir tvirtu balsu tarė: „Lenkai iš Vilniaus turi pasitraukti!" Kai dėl Lietuvos valstybės pripažinimo *de jure*, tai lordas taip pat pažadėjo padaryti viską, kas bus jo galioj. Iš šios audiencijos mes išėjome visiškai patenkinti.

Londone buvo gana stipri žydų delegacija. Žydai suvaidino žymų vaidmenį Versalio konferencijoj. Ir jai pasibaigus, žydai turėjo nemaža įtakos pasaulio politikoj.

Ponas Soloveičikas tuoj suėjo į kontaktą su vietos žydais. Per p. Soloveičiką mes gavome kvietimą į arbatėlę pas Goldbergį, stambų vaistų pirklį iš Vilniaus, o dabar gyvenantį Londone ir einantį vietos žydų komiteto pirmininko pareigas. Buvo susirinkę ir daugiau žydų, žinoma, vis inteligentų, pabėgėlių iš Rusijos. Jie pasakė nemažai kalbų. Reikia pasakyti, kad jos buvo neskanios. Kalbėtojai neva sveikino mūsų delegaciją, bet jų kalbos vis krypo į pačių žydų reikalus. Žydai, kaip žinoma, mėgsta girtis. Taigi ir čia be to neapsiėjo. Mano, kaip delegacijos pirmininko, rolė buvo gana sunki, bet kalbėtojams reikėjo atsakyti.

Turėjau atskirą pokalbį su mūsų šeimininku p. Goldbergiu. Jis stambus Vilniaus vaistų sandėlio firmos „Segal" akcionierius, Vilniuje gyvenęs ilgą laiką, gana gerai pažįsta mūsų santykius su lenkais. Palaiko lietuvių pusę ir labai apgailestaująs, kad lenkai užėmė Vilnių. P.Goldbergio nuomone, visi Vilniaus žydai palaiką Lietuvos, ne Lenkijos pusę. Pats p. Goldbergis apsistojęs Londone tik laikinai. Greitai jis persikelsiąs į Palestiną.

„Ponas pirmininkas vyksite į Palestiną, žinoma, patriotiniais reikalais",– pasakiau aš. „Taip, be to, man ten bus galima įsigyti puikių malūnų geromis sąlygomis",– atsakė Goldbergis. Čia jau truputį žydiškai.

Ponas Soloveičikas išėjo iš vaišių stačiai sužavėtas. Mes, lietuviai, bent aš, ne taip jau žavėjomės p. Goldbergio vaišėmis.

Jei Londone lankėme oficialią žydų įstaigą, tai juk negalėjome pamiršti ir lietuvių. Jų čia yra keli tūkstančiai, lietuviai daugiausia amatininkai ir darbininkai, inteligentų beveik nėra. Lietuvius buria vienybėn jų bažnyčia ir prie jos salė.

Bažnytukė nedidelė, bet labai švariai laikoma. Ji pastatyta kun. Kazimiero Matulaičio rūpesčiu. Šis kunigas ir suorganizavo lietuvių koloniją ir ilgai jai vadovavo. Šalia katalikų bažnyčios buvo nedidelė kažin kokios protestantų sektos bažnytėlė. Tai sektai čia nesisekė ir

bažnyčią nebuvo kam lankyti. Tuomet ją nupirko lietuviai ir pavertė sale. Toj salėj mūsų laukė lietuvių kolonija.

Buvo gana graži sekmadienio diena. Ketvirta valanda po pietų. Žmonės turėjo laiko, todėl ir prisirinko pilnutėlė salė pasitikti atstovų iš Lietuvos. Kun. Matulaitis tuo metu viešėjo Lietuvoje. Kleboną pavadavo studentas iš Romos kun. Bartkus. Jis mus pristatė susirinkimui. Pirmam teko prabilti man. Žmonės, pamatę svečius iš Tėvynės, ypač jau Nepriklausomos Lietuvos Seimo atstovus, taip jaudinosi, kad bemaž visiems – moterims ir vyrams – per skruostus riedėjo ašaros. Sunku buvo kalbėti, nes ir man susijaudinimas rakino burną. Bet tiems, kurie myli, daug žodžių nereikia: širdis juos pavaduoja.

Tie mūsų broliai, kuriuos aš mačiau pirmukart ir daugiau nebematysiu, buvo man tokie savi, lyg kad aš būčiau su jais vienoj šeimoj augęs. Mačiau, kad ir mes jiems ne svetimi. Šio susitikimo su Londono lietuviais ir mirsiu – nepamiršiu.

Po oficialių kalbų buvo laisvas pašnekesys. Pasidaliję grupėmis, londoniečiai apstojo mus kiekvieną atskirai. Jų klausinėjimams nebuvo galo. Visa visa, kas tik vyko Nepriklausomoj Lietuvoj, be galo juos domino. Buvo aišku, kad jie visi, jeigu tik galėtų, parlėktų į savo gimtąjį kraštą. Bet, deja, įprastas pastovus darbas, šeimos santykiai, pagaliau lėšų trūkumas laikė juos dūmų ir ūkų apgultame Londone.

Ta Tėvynės nostalgija serga, žinoma, tik senoji išeivių karta. Čia gimęs ir augęs jaunimas, kuris apie Lietuvą žino tik iš tėvų pasakojimų, yra nusiteikęs visai kitaip: jis gal ir norėtų pamatyti Lietuvą, bet tik kaip kraštą, kitokį negu Anglija. Širdis to jaunimo jau netraukia į Lietuvą. Jis dar, tiesa, moka kalbėti lietuviškai, bet kalba sudarkytu akcentu ir mieliau griebiasi anglų kalbos. Gaila!

Kruopštaus klebono visa kas, matyt, daroma ne tik katalikybei, bet ir lietuvybei palaikyti. Yra čia neblogas bažnytinis choras, kuris padainuoja ir salėje, scenos mėgėjų kuopelė ir šiaip įvairių organizacijų. Kun. K.Matulaitis už jo rūpesčius savo parapijiečių buvo ne tik gerbiamas, bet ir mylimas.

Apžiūrėję bažnyčią, užėjome į kleboniją. Ji turi bendrą sieną su bažnyčia. Klebonijoje viskas švaru, bet ir kuklu: daro įspūdį, kad esame tikro misionieriaus bute. Klebonija mažutė, kambariai panašūs į garlaivio kajutes. Matyt, kad atstatant buvo taupomos ne tik lėšos, bet ir pati vieta, nes sklypas, ant kurio stovi lietuvių parapijos pastatai, yra labai nedidelis. Reikia nepamiršti, jog čia Londonas, kur kiekvienas žemės sprindis brangus. Tiesa, lietuvių parapija yra miesto pakraščio

kvartale, bet Londone ir čia sklypai labai brangūs, jei jų išvis dar galima gauti.

Londone norėjau padaryti dar vieną vizitą: apsilankyti pas kardinolą Burnė. Jis, būdamas anglų sostinės arkivyskupas, esąs žmogus ne tik plačiai žinomas, bet ir įtakingas, net politinėse sferose.

Ir pas kardinolą ne taip lengva patekti. Ir čia reikia pirma parašyti laišką ir laukti, kada bus paskirta audiencija. Tos audiencijos teko gana ilgai laukti. Mat, kaip paskui paaiškėjo, kardinolas buvo kelioms dienoms išvykęs iš Londono. Kvietimą gavau šeštadienį, o sekmadienį po pietų, kaip tik tuo laiku, kada man reikėjo eiti pas kardinolą, mes jau buvome stotyje, nes važiavome į Paryžių.

Kelionė iš Londono į Paryžių, drauge su persikėlimu per Lamanšą, truko 6 valandas. Šiaip ji niekuo nepasižymėjo, tik keliantis per Lamanšą buvo labai didelės bangos ir ūkai. Ūkai buvo tokie tiršti, kad už varsnos beveik nieko nematyti. Mūsų garlaivis vis baubė ir baubė duodamas signalą kitiems laivams, kad kartais nebūtų susidūrimo. Tie ūkai buvo nemalonūs, nes norėjome pasižvalgyti, o čia buvome lyg kokiame maiše.

Antras nemalonumas – tai tas bangų supimas. Laivas buvo nedidelis, patogus, bet taip siūbavo, kad stačiai negalima buvo pastovėti. Per Lamanšą laivas plaukia tik apie pusantros valandos, bet bemaž visi keleiviai tuoj ėmė sirgti jūros liga. Aš, tiesa, neva nesirgau, tačiau išlipęs iš laivo dar ilgai jaučiausi lyg apkvaitęs.

Vakare 8 val. jau buvome Paryžiuje. Stotyje pasitiko mūsų atstovybės žmonės. Paryžius tuomet buvo pilnas žmonių. Keturi kambariai (o mes norėjome drauge gyventi) viename viešbutyje nelengva buvo gauti. Buvome apgyvendinti gal trečiaeiliame viešbutyje, tiesa, Operos kvartale, vadinasi, pačiame miesto centre. Viešbutis buvo ramus, tik vieną naktį nedavė man miegoti arabų šeima su mažu vaiku, kuris visą naktį klykė. O ta šeima gyveno gretimame kambaryje. Bet tą malonumą, Dievui dėkui, turėjau tik vieną naktį.

Paryžiuje, žinoma, man rūpėjo pasimatyti su valdžios žmonėmis. Kadangi Prancūzijoj parlamentarinis režimas, tai buvo svarbu pasimatyti su Senato ir Parlamento užsienio komisijų pirmininkais. Senato Užsienio komisijos pirmininkas tuomet buvo Leonas Buržua, o Parlamento – Franklinas-Builonas. Pirmiausia ir teko mums apsilankyti pas tuos žmones.

L.Buržua mums buvo atestuojamas kaipo didelis lenkų bičiulis, taigi pas jį ėjome su nepasitikėjimu. Tačiau priėmė mus labai mandagiai ir kantriai išklausė mūsų pranešimą, kurį mūsų vardu padarė p.

Soloveičikas, nes jis iš mūsų geriausiai kalbėjo prancūziškai. Kai nupasakojome, kaip su lenkais buvome sudarę Suvalkų sutartį ir kaip tariamasis maištininkas gen. Želigovskis užėmė mūsų Vilnių, p. Buržua su neslepiamu apmaudu tarė: „Tai neleistini dalykai! Taip savavaliauti negalima. Lenkai turės savo smurto aktą atitaisyti!"

Dėl Lietuvos pripažinimo *de jure*, tai ir p. Buržua pareiškė, kad tai esąs tik laiko klausimas. Kai būsią tuo reikalu susitarta su sąjungininkais, tai ir būsiąs padarytas atitinkamas aktas. Iš p. Buržua kabineto išėjome, galima sakyti, patenkinti.

Apie p. Frankliną-Builoną buvome girdėję, kad tai esąs didelis demokratas ir pavergtų tautų užtarėjas. Leonas Buržua džentelmenas, o Franklinas-Builonas tiesus ir laisvas. Su juo pirmukart susitikęs žmogus pajunti, lyg jis būtų senas tavo pažįstamas.

Lenkų invazija į Vilnių ponui Franklinui-Builonui jau buvo žinoma. Daug jam aiškinti nereikėjo. Jis tuoj pareiškė, kad tai esąs smurto aktas, kuris nedelsiant turįs būti atitaisytas. Kai dėl mūsų pripažinimo *de jure*, tai ir Franklinas-Builonas pareiškė, kad tai neabejotinai būsią padaryta, kai tik būsią atlikti visi formalumai.

Iš valdžios žmonių mums buvo patarta apsilankyti pas vidaus reikalų ministerį Stegą, kuris tuomet, jei neklystu, pavadavo užsienio reikalų ministerį. Tai labai šaltas, išdidus žmogus. Išklausęs mūsų pranešimą, trumpai pareiškė, kad kas būsią galima, tai būsią padaryta.

Paryžiuje mes susipažinome su panele Puvro, Gabrio bendradarbe dar iš prieškarinių laikų. Ji buvo gerai susipažinusi su lietuvių reikalais ir reiškė mums didelę simpatiją. Tos panelės patariamas, aš jau vienas lankiausi pas kelis žymesnius Paryžiaus katalikus: pas parlamento atstovą p. Lorentą, pas Šv. Dvasios ordino generolą (jo pavardės nepamenu) ir pas prelatą (šiandien kardinolą) Bodriliarą, Paryžiaus katalikų instituto rektorių.

Ponas Lorentas, išklausęs mano pranešimą, pareiškė nesąs dėl to kompetentingas. Tėvas generolas priėmė mane labai mandagiai, bet pareiškė jokia politika neužsiimąs ir su politikos žmonėmis neturįs jokių santykių. Pažadėjo melstis už Lietuvą, ir iš tikro atrodė jis žmogus labai pamaldus, labai susikaupęs ir dvasingas. Čia turiu pasakyti, kad Šv. Dvasios tėvai – tai misionieriai pagonių kraštuose. Paryžiuje yra jų centras, bet tėvai dirba įvairiose misijose. Suprantamas dalykas, kad tokiems žmonėms ne politika galvoje.

Prelatas Bodriliaras – mokslininkas, labai plačiai žinomas Paryžiaus sferose. Jis per savo santykius iš tikro gali daug padaryti ir politikoj.

Taigi pas jį apsilankyti buvo tikslu. Tačiau, deja, mano misija visiškai nepavyko. Pasirodo, kad šiandieninis kardinolas yra didelis polonofilas. Mokslininkas tai mokslininkas, bet bendroj politikos situacijoj, mano supratimu, labai menkai tesiorientuojąs. Kai paminėjau mūsų santykius su lenkais, tai prel. Bodriliaras, net neduodamas išplėsti mano tezės, trumpai pareiškė esąs didelis lenkų „prietelius". Tuoj paėmė gulinčią ant stalo brošiūrą, kurioj buvo išspausdintas kun. rektoriaus referatas, parodė man vietą, kur pareikšta jo nuomonė apie lenkus. Aš bandžiau kun. rektoriui oponuoti įrodinėdamas, kad ir simpatiškiausi mums žmonės vis dėlto gali pasielgti netikusiai ir padaryti kam skriaudą. Kun. rektorius vėl trumpai atsakė: „Le coeur polonais c'est le coeur francais" (lenko širdis – tai prancūzo širdis). Į tokį pareiškimą jau nebuvo ko atsakyti. Aš, atsiprašęs prelatą, kad išdrįsau jį sutrukdyti, išėjau į gatvę, pagautas labai prastos nuotaikos.

Ponas Soloveičikas, atvykęs į Paryžių, tuoj suėjo į kontaktą su savaisiais. Versalio konferencijos metu Paryžiuje veikė vadinamasis Žydų delegacijos komitetas. Tas Komitetas ir dabar nebuvo likviduotas. Taigi per p. Soloveičiką mes buvome pakviesti į Žydų komitetą. Jo pirmininkas buvo p. Sokolovas, advokatas iš Kijevo.

Atvykę į Komiteto būstinę, radome kelis žydus inteligentus (turbūt tai buvo Komiteto nariai) su p. Sokolovu. Tuoj prasidėjo sveikinimai. Ir čia, kaip kad Londone, kalbos buvo neskanios. Neva buvome sveikinami mes, Lietuvos delegatai, bet kalbos nukrypdavo į žydų reikalus. Pagyrų saviesiems veikėjams ir čia nesigailėta. Kada jau atrodė, kad šeimininkai yra baigę savo kalbas, reikėjo mums į jas atsakyti, turėjau tarti žodį aš, kaip mūsų delegacijos pirmininkas. Savo kalboj aš pabrėžiau, kad žydai iš lietuvių niekad nėra patyrę jokių nemalonumų. Lietuviai yra tolerantai. Nėra abejonės, Lietuvos valstybėje nebus skriaudžiami ir jausis gerai. Mes, palikdami žydams laisvę tvarkytis savo religinius ir kultūrinius reikalus, iš žydų reikalausime, kad jie būtų lojalūs mūsų valstybės piliečiai ir jaustųsi esą vaikai bendros mūsų motinos Tėvynės.

Mums atrodė, kad jau viskas baigta. Tuo tarpu prabyla pats Komiteto pirmininkas p. Sokolovas. Jo kalbos tonas stačiai arogantiškas. Kalbėtojas labai stipriai pabrėžė, kad žydų klausimas esąs specifinis. Kas tik kėsinosi prieš žydus, tam niekad tatai į gera neišėjo. Vadinasi, ir jūs, lietuviai, žiūrėkite, kad mokėtumėte tinkamai įvertinti išrinktosios tautos sūnus.

Klausant tos kalbos, manyje kraujas stačiai virte virė. Aš jau mintyse tvarkiau argumentus, kuriuos pavartosiu atsakydamas p. Sokolovui. Bet šis, baigęs kalbą, net neprisėdo (nes kalbėjo stačias) ir jau tiesia mums rankas. Vadinasi, „audiencija" baigta. Mes lyg muilą prariję išėjome iš Žydų komiteto būstinės. Jau kai buvome gatvėje, p. Čepinskis pasakė: „Na, ir priėmė mus žydų popiežius!"

Visus vizitus atlikę Paryžiuje, mes iškeliavome į Romą.

Romoje jau turėjome savo atstovą prel. Narjauską[16]. Jis, tiesa, buvo gavęs bažnytinę misiją, todėl pagrindinis jo darbas buvo diplomatinė veikla Vatikane. Bet kadangi prie Kvirinalo atstovo mes dar neturėjome, tai prel. Narjauskas buvo užmezgęs santykius ir su Italijos Užsienio ministerija.

Stotyje mus pasitiko prel. Narjauskas. Jis buvo mums užsakęs viešbutį, į kurį tiesiog iš stoties ir nuvažiavome.

Ir Romoj, žinoma, pirmiausia mums rūpėjo pasimatyti su valdžios žmonėmis. Pirmiausia apsilankėme pas grafą Sforcą, užsienio reikalų ministerį. Audienciją pavyko gauti labai lengvai. Mat Italija – tai ne Anglija. Grafas priėmė mus maloniai. Išklausęs mūsų pranešimą, pažadėjo visa ką padaryti, kas bus galima. Ir jis pasakė, kad ir Italijos politiniai žygiai turį būti suderinti su kitų sąjungininkų nusistatymu.

Dar apsilankėme pas grafą Titonį, Senato Užsienio reikalų komiteto pirmininką. Ir čia buvome maloniai priimti ir gavome palankų pažadą.

Romoj esant, negalima nematyti popiežiaus. Čia mums jau buvo bent kiek sunkiau. Apie mūsų apsilankymą Romoj, be abejonės, žinojo Lenkijos atstovybė. Ji, žinoma, darė žygių mūsų reikalams sutrukdyti. Reikia pasakyti, kad Vatikanui negalėjo patikti ir mūsų delegacijos sudėtis: du socialistai, žydas ir vienas kunigas.

Prel. Narjauskas kelis kartus lankėsi Vatikane norėdamas išrūpinti mūsų delegacijai audienciją pas Šv. Tėvą, bet vis grįždavo tuščiomis rankomis. Vieną dieną prel. Narjauskas grįžta iš Vatikano ir praneša mums, kad rytojaus dieną 11 val. priims mus kardinolas sekretorius. Dėl tos žinios stačiai užsigavo mūsų kolegos. Mes esą norime pareikšti pagarbą pačiam popiežiui, su jo sekretorium jokių reikalų neturime. Taigi jo kviečiami ir neisime. Aš pasakiau, kad mano padėtis kitokia kaip kitų mano kolegų. Aš esmi kunigas, todėl Vatikanas – tai mano vyriausybė, kurios atžvilgiu aš turiu pareigų. Todėl jūs, kolegos, sakiau aš, eisite neisite, o aš turiu eiti. Kolegos mane suprato ir man pritarė.

Rytojaus dieną paskirtą valandą aš vienas jau buvau kardinolo Gaspario kabinete. Eminencija bent kiek nustebo, kad atvykau vienas. Atvirai pasakius, kodėl mano kolegos nenorėjo pas jį ateiti, kardinolas tuoj padarė man pastabą: „Juk jūsų čion atvykimo tikslas politinis?" – „Taip, Eminencija, į Kvirinalą atvykome politiniais tikslais. Bet Vatikane mes jokių politinių tikslų neturime. Būdami Romoje, mes, kaip katalikiškos šalies atstovai, laikėme savo pareiga pareikšti pagarbą Šv. Tėvui",– atsakiau aš. „Katalikiškos šalies atstovai, o du socialistai, vienas žydas ir tik vienas kunigas",– tarė kardinolas. „Taip, Eminencija. Mūsų Seimo daugumą sudaro katalikai. Bet yra jame dvi socialistų (socialdemokratų ir socialistų liaudininkų) frakcijos. Taip pat yra ir žydų frakcija. Seimas, siųsdamas delegaciją į užsienį, parinko po vieną atstovą iš kiekvienos frakcijos. Pagalios ir mūsų socialistai jau nėra tokie baisūs, jie tik stovi ant tikybos laisvės pagrindo",– paaiškinau kardinolui.– Jei jau, Eminencija, manote,– toliau kalbėjau aš,– kad audiencijos pas Šv. Tėvą jūs mums duoti negalite, tai mes, žinoma, su tuo turime sutikti. Tačiau, jei mes tos audiencijos negausime, tai mūsų krašte susidarys labai nemalonus įspūdis: kairieji mums prikaišios, kad net popiežius jūsų išsižada".– „Popiežius nieko neišsižada",– gana aštriai atkirto kardinolas. „Taip, Eminencija, bet aš tik sakau, kaip į tą dalyką reaguos mūsų kairieji",– atsakiau aš. „Na gerai. Audienciją juk duoda pats Šv. Tėvas. Aš tamstos prašymą jam išdėstysiu: gal jis jums tą audienciją ir duos. Palik tamsta savo adresą Romoj, jei audiencija bus duota, tai jums bus pranešta",– pasakė kardinolas.

Aš padėkojau jam už pažadą. Atsisveikinau ir išėjau.

Buvo tai sekmadienio diena. Mano draugai su prel. Narjausku viešbutyie laukė, su kokiomis naujienomis aš parvyksiu iš Vatikano. „Jau beveik tikrai galiu pasakyti, kad audiencija bus",– pasakiau aš.

Per pietus aš su visomis smulkmenomis nupasakojau draugams pokalbį su kardinolu Gaspariu. Jie išklausę pripažino, kad audiencija jau neabejotina. Ir iš tikro rytojaus dieną, pirmadienį, gauname kvietimą į audienciją kitą dieną, antradienį[17].

Mano draugai pasipuošė frakais, ir skirtu laiku, pusvalandžiu anksčiau, mes jau buvome vadinamojoj antikameroj. Su mumis buvo ir prel. Narjauskas. Netikėtai jis kviečiamas į majordomo (Šv. Tėvo rūmų šeimininkas) raštinę. Iš ten jis negrįžta gana ilgai. Jau laikas mums eiti į Šv. Tėvo kabinetą, o mūsų dar niekas nekviečia. Pagalios ateina prel. Narjauskas ir praneša mums gana nemalonią žinią. P.Soloveičikas esą negalįs eiti drauge su kitais delegatais, nes Šv. Tėvas mums duosiąs

palaiminimą. P.Soloveičikui, kaipo nekrikščioniui, popiežius tokio palaiminimo teikti negalįs. P.Soloveičikas turįs pasilikti antikameroj, o pas Šv. Tėvą įeisiąs tik tuomet, kai šis jau mus būsiąs palaiminęs.

P.Soloveičikas jau pirmiau mums buvo pareiškęs, kad jis mielu noru prisitaikysiąs prie viso ceremonialo: pabučiuosiąs popiežiui ranką, priklaupsiąs ir t. t. Čia p. Soloveičikas vėl patvirtino tą savo nusistatymą. Bet tai nieko negelbėjo. Šv. Tėvo kapelionas pareiškė, jog tokia esanti popiežiaus valia ir čia nieko nepadarysi.

Taigi mes trys, be p. Soloveičiko, įėjome į Šv. Tėvo kabinetą. Aš pas Benediktą XV jau buvau buvęs. Šitas apsilankymas man jau nedarė tokio gilaus įspūdžio. Bet mano kolegoms – p. Sleževičiui ir Čepinskiui – ši audiencija padarė labai didelį įspūdį. Benedikto XV švelnumu, malonumu, paprastumu juodu stačiai buvo sužavėti. Šv. Tėvas klausinėjo, kaip sekasi naujai mūsų valstybei, ar šalis jau yra atsigavusi po Didžiojo karo ir t. t. Kada mes suklaupėme iš Šv. Tėvo palaiminimo priimti, jis pareiškė, jog laiminąs ne tik mus, bet visą šeimą, mūsų Valstybę ir visą šalį. Sleževičius su Čepinskiu buvo pasiėmę rožančių dovanų parvežti pažįstamiems. Tuos rožančius Šv. Tėvas mielu noru pašventino ir pridėjo atlaidus.

Mums besirengiant išeiti, atsidarė durys ir buvo įvestas p. Soloveičikas. Ir su juo Šv. Tėvas dar pasikeitė keliais sakiniais. Tuo ir baigėsi mūsų audiencija pas Benediktą XV.

Kai mes jau išėjome iš Vatikano, p. Čepinskis padarė tokią pastabą: „Mūsų popiežius priėmė mus nepalyginamai gražiau kaip žydų „popiežius" Paryžiuje".

Ir Romoj p. Soloveičikas nuvedė mus į žydų kolonijos centro įstaigą. Reikia pasakyti, kad negausi Italijos žydų kolonija žymiai skiriasi nuo mūsiškių žydų. Pirma, Italijos žydai neturi savo žargono: jie kalba itališkai lygiai gražiai kaip visi italai. Antra, Italijos žydai švenčia ne šeštadienį, bet sekmadienį. Turiu pasakyti, kad Romos žydai priėmė mus labai gražiai. Jų bendruomenės pirmininkas gražia kalba, itališkai pasakyta, pasveikino Lietuvos delegaciją, p. Mačiulis, mūsų atstovo sekretorius, tą kalbą išvertė lietuviškai. Mums reikėjo atsakyti. Suprasti aš pirmininko kalbą supratau, bet itališkai atsakyti negalėjau. Taigi kalbėjau lietuviškai, o p. Mačiulis mano kalbą išvertė itališkai. Šituo priėmimu ne tik p. Soloveičikas, bet ir mes, lietuviai, buvome patenkinti.

Romoje teko mums išbūti apie 10 dienų. Žinoma, reikėjo laukti priėmimų. Juk pas aukštus asmenis nenueisi, kada panorėsi: reikia laukti,

kada malonės priimti. Laisvalaikį mes naudojome Romą lankydami, o Romoj juk yra kas pamatyti. Pirmiausia Romos bažnyčios. Jų ten esama tiek, kiek dienų metuose. Man Roma buvo jau ne naujiena, bet mano draugai socialistai – Sleževičius ir Čepinskis – negalėjo atsistebėti Amžinojo Miesto bažnyčių gražumu. Čia juodu viskas stebino: ir puikūs žymių menininkų paveikslai, ir skulptūros, ir ornamentai, ir pagalios klasikinės tų pastatų formos. Pigu suprasti, kad didžiausią įspūdį mums darė Vatikano Bazilika, visų bažnyčių motina, visais atžvilgiais meno šedevras. Sunku pasakyti, ką mąstė mano nuo katalikybės nutolę kolegos, bet reikia manyti, kad juodviem turėjo ateiti galvon šitokia mintis: „O vis dėlto katalikybė ne tokie jau niekai, kad sugebėjo padaryti didingus meno kūrinius".

Ne mažiau davė mums progos susimąstyti ir Romos katakombos, tie požeminiai urvai, kurie pirmiesiems krikščionims buvo ne tik kapinynai, bet ir susirinkimų bei pamaldų vieta. Po katakombas mus vedžiojo tėvų trapistų broliukas, nes tuomet tam ordinui buvo pavesta katakombų sargyba. Broliukas išdalijo mums po uždegtą žvakę ir pats ėjo pirma. Be to vado mes tikrai būtume ne tik nieko nesupratę, bet nebūtume sugebėję net ir išeiti. Tuose koridoriuose ant koridorių gali orientuotis tik geras jų žinovas. Malonus broliukas paaiškinimų mums negailėjo, todėl tas katakombų aplankymas davė mums geroką supratimą.

Pastebėjau, kad katakombose mano draugai ypač susimąstė. Apie krikščionybės pradžią galima kalbėti ir šiaip ir taip, kaip kad vadinamųjų kairiųjų yra daroma. Bet Roma, ypač jos katakombos – tai juk gyvas krikščionybės pradžios paminklas. Jis mums sakyte sako, kad ir anais laikais Petro ir Povilo klausė ne tik Romos plebsas, bet ir šviesuomenė. Ir iš jos kilnesnės sielos nesidrovėjo prikaltojo prie kryžiaus Jėzaus. Jei nebuvo galima Jis garbinti viešai, tai buvo lendama į požemius ir čia būdavo atliekamos šventosios apeigos. O kai krikščioniui reikėdavo viešai pasakyti kas esąs, tai būdavo drąsiai atsakoma: „Aš esmi Kristaus garbintojas". Už tokį išpažinimą reikėdavo atiduoti galvą. Bet drąsiai ją guldydavo ne tik plebėjai, bet ir filosofai, senatoriai, aukštos kilmės moterys ir mergaitės. Katakombos yra liudininkės, kur buvo palaidoti tų karžygių kūnai.

Iš katakombų išėjome visi giliai susimąstę, bet ypač buvo susimąstęs p. Čepinskis.

Prof. Čepinskis buvo šv. Pranciškaus Asyžiečio gerbėjas. Profesorius dažnai apie tą šventąjį kalbėdavo. Dabar kaip tik buvo proga aplankyti Asyžių, kuriame šventasis gyveno ir mirė, kur lig šios dienos laikomos jo relikvijos. Keliauti į Asyžių mudu buvome susitarę abu

drauge. Bet, deja, nuvykti negalėjome. Užsienyje jau buvome išbuvę apie savaites[18]. Kauno Seimas ir Vyriausybė nekantriai laukė žinių, ką pelnė mūsų žygiai. Taigi Romoj mes gavom kvietimą, kad kiek galima greičiau važiuotume namo. Todėl palikę visus sumanymus iš Romos išsiskubinome tiesiog į Lietuvą.

6. PIRMIEJI APAŠTALŲ SOSTO PASIUNTINIAI LIETUVOJE

Kai pradėjo kurtis Lietuvos valstybė, Europos ir pasaulio senosios valstybės tuoj pradėjo siųsti pas mus iš pradžių savo delegacijas, kurios ilgainiui virto įprastomis pasiuntinybėmis. Mat Lietuva kad ir nedidelė valstybė, bet jos geografinė padėtis (Lietuva yra slenkstis nuo Vakarų į Rytus) daugeliu atžvilgių darė ją įdomią pasaulio politikams.

Lietuva ne mažiau svarbi šalis ir bažnytiniu atžvilgiu. Juk tai Katalikų Bažnyčios forpostas šiaurės rytuose. Be to, šita katalikiška šalis pradėjo naują politinį gyvenimą. Dirbo Steigiamasis Seimas. Buvo rengiama valstybės Konstitucija. Vyko pagrindinė žemės reforma. Visa tai buvo dalykai, dėl kurių nebuvo abejinga Bažnyčia, ir reikėjo, kad budri jos akis būtų sekusi mūsų politinio gyvenimo eigą, kad būtų buvę duodama, kur reikia, nurodymų, kartais net įspėjimų.

Šito, deja, nebuvo. Mat Lietuvos Bažnyčiai Romoj lig šiol buvo lenkų atstovaujama. O lenkai Lietuvą vis tebelaikė savo kraštu ir jos politinis gyvenimas jų akyse buvo tik efemerinis dalykas: Lietuva anksčiau ar vėliau būsianti prijungta prie „koronos", todėl nesą reikalo per daug rūpintis tuo, kas „litvomanų" daroma Kaune. Taip, be abejonės, lenkai informavo Vatikaną apie Lietuvą. Tuo tegalima paaiškinti, kad Vatikanas nesiskubino siųsti į Lietuvą savo atstovo.

Prelatas Narjauskas, gavęs iš abiejų Lietuvos vyskupų įgaliojimą, jau buvo nuvykęs į Romą rūpintis mūsų bažnyčios reikalais. Tai buvo pirmutinis mūsų pasiuntinys (kad ir be aiškaus titulo) prie Apaštalų Sosto. Prel. Narjauskas, kiekvienai progai pasitaikius, Vatikane stengėsi priminti Lietuvos reikalus. Pažadų būdavo daroma, bet jie įvykdyti vis buvo delsiama.

Pagalios 1920 m. sausio mėnesiui besibaigiant pasiekė mus žinia, kad atvyks į Lietuvą Varšuvos nuncijus arkivysk. Achilas Ratis (vėliau pop. Pijus XI), kuris esąs skirtas vizitatorium ir Lietuvos Bažnyčiai.

Šita žinia ne puikiausią padarė įspūdį Lietuvoje: 1) mes tikėjomės, kad ir Vatikanas malonės atsiųsti mums nuolatinį atstovą, kaip kad buvo padariusios bemaž visos Europos valstybės; 2) vizitatorium mums paskirtas Varšuvos nuncijus. Mes su ta Varšuva nieko bendra nenorime turėti, o čia vis dėlto siejama su Varšuva. Juo labiau kad buvo sužinota, jog aukštasis mūsų svečias atvažiuoja per Vilnių, maršalo Pilsudskio lydimas ar jį lydėdamas.

Tokiomis aplinkybėmis Šv. Tėvo atstovo atvykimas Lietuvon, suprantamas dalykas, didelio entuziazmo mums sukelti negalėjo. Vis dėlto ir valdžios, ir Tarybos*, ir dvasininkijos sferose nutarta išlaikyti visiškas korektiškumas. Kadangi tarp Lietuvos ir Lenkijos jokių santykių nebuvo, tai išėjo nesusipratimų dėl aukštojo svečio perdavimo mūsų delegacijai, kuri ekstra traukiniu laukė Vievyje. Svečias atvyko ne dieną, kaip buvo tikėtasi, bet gana vėlai vakare. Nepaisant didelio šalčio, į Kauno geležinkelio stotį susirinko valdžios, Tarybos, dvasininkijos atstovų ir gana daug publikos.

Sutikimo ceremonija truko neilgai, nes nepaprastas šaltis visus vertė skubėti.

Iš stoties svečias vyko tiesiog į vyskupo butą, kur jis ir turėjo apsigyventi. Čion susirinko Kauno kapitula ir keli vyskupo pakviesti svečiai. Tarp jų buvo ir rašąs šiuos žodžius. Vyskupas Karevičius, pristatęs susirinkusiuosius Jo Ekscelencijai svečius, visus tuoj pakvietė prie stalo vakarienės.

Vakarienė buvo gana kukli, be kalbų ir tostų. Jos metu aukštasis svečias laikėsi santūriai. Kad jis ir lengvai kalbėjo vokiškai ir prancūziškai, bet kadangi prie stalo esą kunigai ne visi tomis kalbomis kalbėti galėjo, tai konversacija vyko daugiausia lotyniškai.

Per vakarienę aukštasis svečias pareiškė, kad pas mus ilgai trukti negalįs, turįs išvažiuoti rytojaus dieną tuojau po pietų, nes Vilniuje jo laukiąs maršalas Pilsudskis. Tas pareiškimas mums padarė, žinoma, nemalonų įspūdį, bet to mes juk parodyti negalėjome. Ta Varšuva, pamaniau aš, su savo Pilsudskiu – kaip ji mums visur drumsčia! Vysk. Karevičiaus prašomas, aukštasis svečias vis dėlto sutiko rytojaus dieną padaryti iškilmingą ingresą į Katedrą ir atlaikyti pontifikalines Mišias.

Dėl kelionės šalčio J.E. vizitatorius buvo gerokai pavargęs, todėl po vakarienės mes su juo tuoj atsisveikinome.

---

* Seimo tuomet dar nebuvo.

Kaip vėliau sužinojome, J.E. nuncijus tą vakarą dar ilgai kalbėjosi su vyskupu Karevičium. Žinoma, Lietuvos Bažnyčios reikalais.

Senasis Kauno benediktinių vienuolynas buvo lenkų laikomas „pliacuvka" [lenk. placówka – forpostas]. Jis iš tikro nesiskaitė su naujais mūsų krašto įvykiais[19]. Išaušus Bažnyčios laisvei mūsų krašte, pradėjo atsirasti pašaukimų į vienuolyną. Kadangi merginoms bemaž nebuvo iš ko pasirinkti[20], tai daugelis lietuvaičių stojo į benediktinių vienuolyną. Bet čia jos buvo ne tiek lavinamos vienuolių dvasia, kiek lenkinamos. Ta nenormali padėtis buvo sužinota Kauno kurijoj, kuri ėmėsi tam tikrų žygių, kad benediktinių vienuolyne lietuvaitės nebūtų skriaudžiamos. Tuo, žinoma, buvo nepatenkintos ne tik pačios benediktinės, bet ir Lietuvos lenkai, kurie ir įsikūrus mūsų valstybei nė manyti nemanė mūsų krašte palikti savo „pliacuvką". Šiuo atveju lenkai, žinoma, pasiskubino pasiekti Varšuvos nuncijų, žinodami, kad jis turi tam tikrų įgaliojimų ir Lietuvai.

Rytojaus dieną J.E. vizitatoriaus ingresas į Kauno Katedrą turėjo įvykti 10 val. Tą valandą susirinko į Katedrą valstybės prezidentas (A.Smetona), valdžios ir Tarybos atstovai, dvasininkija ir nemaža publikos. J.E. svečias nuo pat ryto nuvyko į benediktinių vienuolyną ir į Katedrą pavėlavo visą valandą. Čia taip pat buvo blogas įspūdis: susirinkusi publika juo labiau nekantravo, kad ir tą dieną buvo didelis šaltis, o Kauno Katedra juk neapkūrenama.

Per ingreso iškilmes vyskupas Karevičius gražiai parengta kalba lotyniškai pasveikino aukštąjį svečią. Kalba buvo istorinio turinio. Kalbėtojas priminė visus Apaštalų Sosto su Lietuva santykius, pradėjus nuo mūsų senųjų kunigaikščių laikų. Baigdamas vyskupas Karevičius pabrėžė džiaugsmą, kad šiandien nepriklausoma Lietuva vėl gali atnaujinti santykius su Apaštalų Sostu, kad mes, lietuviai, esame šiandien laimingi, nes pas save sveikiname Šv. Tėvo pasiuntinį.

Į tą sveikinimą J.E. vizitatorius atsakė ilgoka gražia kalba, lotyniškai pasakyta. Po to prasidėjo šv. Mišios.

Visi pastebėjome, jog svečias, kad ir ne jaunas, dar turi gražų stiprų balsą ir gieda griežtai laikydamasis nustatytų melodijų. Taip pat stebėjomės, kad J.E. vizitatorius, būdamas šiltos Italijos gyventojas, taip lengvai pakelia mūsų šaltį, nes celebravo pasivilkęs po violetine sutana gal tik kokį megztuką. Mums, kailiniais apsitaisiusiems, nebuvo šilta, o kad celebrantas jaustųsi sušalęs, nebuvo matyti.

Kadangi tą dieną aukštasis svečias turėjo išvažiuoti, tai po celebros Katedroj tuoj buvo pietūs vyskupo rūmuose. Į pietus, be dvasininkijos, kiek pamenu, buvo pakviestas tik prezidentas Smetona ir ministeris pirmininkas Voldemaras[21]. Buvo ir kalbų, bet jos buvo gana šaltos, be entuziazmo.

Po pietų aukštasis svečias aplankė Kauno seminariją, skubotai padarė vizitus prezidentui Smetonai, ministeriui Voldemarui ir, rodos, dar dviem ar trim ministeriams. Šiuos vizitus atlikęs, J.E. vizitatorius tuoj nuvyko į geležinkelio stotį, kur buvo susirinkę valdžios, Tarybos ir dvasininkijos atstovai ir nemaža publikos aukštojo svečio išlydėti. Ekstra traukinys išvežė jį į Vievio stotį.

J.E. vizitatorius palydovu turėjo savo sekretorių mons. Pelegrinetį, šiandieninį kardinolą.

Mons. Račio atsilankymas Lietuvoje yra nepaprastos reikšmės istorinis faktas: 1) Nepriklausomoj Lietuvoj pirmukart atsilankė Šv. Tėvo pasiuntinys; 2) tasai pasiuntinys – tai būsimasis popiežius.

Šitokį įvykį Lietuva turėjo pasitikti su dideliu pasirengimu ir ne mažesniu džiaugsmu. Tačiau Šv. Tėvo pasiuntinio iškilmės buvo atliktos gana šaltai. Nepaprastai šaltas oras turtum pritarė mūsų šaltai nuotaikai. Tokios nuotaikos priežastis labai suprantama. Mat kelias į Lietuvą per Varšuvą buvo visiškai klaidingas. Jis ir sudarė mums tą šaltą nuotaiką, su kuria mes pasitikome Šv. Tėvo atstovą.

Mons. Ratis, vėlesnis popiežius Pijus XI, buvo didelio proto žmogus. Jis, atvykęs į Kauną, tuoj susivokė situacijoj ir jautėsi labai nejaukiai. Tuo tegalima paaiškinti tas J.E. vizitatoriaus santūrumas, kurį jis parodė būdamas pas mus. Juk šiaip Pijus XI buvo gyvo temperamento žmogus ir santykiuose su žmonėmis kad ir korektiškas, bet nuoširdus. Šitas pas mus mons. Račio apsilankymas galbūt atidarė jam akis, nes popiežiaus Pijaus XI politika buvo labai palanki ir toli gražu ne propoloniška.

Mons. Ratis vėliau dar kartą aplankė Lietuvą. Bet taip pat labai trumpai. Iš Varšuvos važiuodamas į Rygą, trumpam laikui buvo užsukęs ir į Kauną[22].

Po šito mons. Račio atsilankymo bemaž po dvejų metų atvyko į Lietuvą tėvas Antonijus Cechinis, jėzuitas, vizitatoriaus teisėmis; jo sekretorius buvo taip pat jėzuitas, tėvas Budu, istorikas, kuris vyko Lietuvon daugiau savo specialybės tikslais.

Negalima sakyti, kad tėvo Cechinio misija būtų vykusi.

Pirma. Sužinota, kad ir naujasis vizitatorius vyko į Lietuvą per Varšuvą, nors ši visai nebuvo jam pakeliui. Tatai vėl padarė mums blogą įspūdį.

Antra. Tėvas Cechinis buvo paprastas kunigas, be jokių titulų, kas žemino jo autoritetą. Kaip patyrėme, tėvas Cechinis buvo doras kunigas, uolus misionierius, bet ne diplomatas, net prancūziškai nemokėjo, kas diplomatui stačiai privaloma.

Trečia. Ne be pagrindo buvo klausimas, kodėl vis vizitatorius? Juk 1922 m. (vizitatoriaus Cechinio veikimo laikas) Kaune buvo jau nemaža prie mūsų valdžios akredituotų pasiuntinių. Kodėl Apaštalų Sostas neseka kitų valdžių pėdomis? Čia vėl buvo įžiūrima lenkų intrigos ir turbūt ne be pagrindo. Kai kas šiuo atveju kaltina tėvą Ledochovskį, jėzuitų generolą. Jis, girdi, esąs lenkas, todėl pasirūpinęs savo žmogų atsiųsti į Lietuvą. Jau vėliau, kai buvo paaiškėję tėvo Cechinio diplomatiniai trūkumai, rašančiajam šiuos žodžius teko tuo klausimu išsikalbėti su tėvu Ledochovskiu. Jis atvirai pasakė, kad tėvo Cechinio pasiuntimas į Lietuvą esąs įvykis prieš jėzuitų generolo norą. Tėvui generolui buvo aišku, kad pasirinktas kandidatas tai misijai netinkąs.

Diplomatas ne diplomatas, bet mums, katalikams, juk būtų turėję užtekti, kad tas žmogus mums yra Šv. Tėvo atsiųstas. Bet, deja, daug kas pas mus to nesugebėjo, o kai kas gal nenorėjo suprasti. Nes reikia nepamiršti, kad dėl senosios Rusijos valdžios priespaudos subrendo stiprus mūsų nacionalizmas, net mūsų katalikiškumas liko gerokai sužalotas.

Tėvas Cechinis buvo gero vienuolio tipas, pamaldus, nuolankus, atlaidus, visuomet linksmas. Galbūt vykdamas į Lietuvą jis turėjo supratimą, jog čia bent pusiau lenkiškas kraštas, nes užsienyje mūsų bajorai taip vaizduodavo Lietuvą. Tačiau kiek pabuvęs Lietuvoje tėvas Cechinis tuoj pats pamatė, kad čia perdėm lietuviška šalis, tik labai nedidelė mažuma bajorų, kurie, kad ir labai prastai kalba lenkiškai, vis dėlto tebelaiko save lenkais.

Kad taip iš tikro orientavosi pas mus tėvas Cechinis, gali paliudyti rašąs šiuos žodžius, nes pas jį aukštasis svečias gyveno daugiau kaip pusę metų. Per tokį laiką, žinoma, teko ir išsikalbėti, pagalios ir matyti, kaip vizitatorius traktuoja vadinamuosius mūsų lenkus. Jie, žinoma, tuoj pradėjo varstyti vizitatoriaus duris ir kišti jam įvairius skundus dėl tariamai daromų jiems skriaudų. Tėvas Cechinis su ponais lenkais apsidirbdavo labai trumpai ir jokių nedarydavo žygių dėl jų skundų.

Tėvo Cechinio lojalumą lietuviams įrodo kad ir Kauno benediktinių klausimo išsprendimas. Vizitatorius tame vienuolyne atliko labai nuodugnų tardymą. Tas tardymas jam įrodė, kad senosios vienuolės tebealsuoja senąja lenkiška dvasia, kad jos jokiu būdu nesugyvens su naujai į vienuolyną įstojančiomis lietuvaitėmis. Todėl vizitatorius vienuolyną atidavė lietuvaitėms, o senąsias vienuoles lenkes perkėlė į Kolainių vienuolyną – buvusią kadaise tėvų karmelitų būstinę, vėliau caro valdžios užgrobtą. Rusai čia buvo įgyvendinę savo monaškas, kurios per Didįjį karą turėjo išsikraustyti. Tuo būdu Kolainių vienuolynas vėl grįžo Katalikų Bažnyčios nuosavybei.

Į Kolainius išvažiavo 9 vienuolės, tarp jų viena tikra lietuvaitė, kuri net gerai kalbėti lenkiškai nemokėjo, bet senių apkvailinta laikė save lenke. Lenkės benediktinės buvo apgyvendintos Kolainiuose be noviciato teisės, vadinasi, lig joms išmirsiant. Dabar, jei neklystu, Kolainiuose tėra likusios tik šešios vienuolės.

Dar vienas dalykas. Tikrai žinau, kad tėvas Cechinis dėjo pastangų benediktines lenkes išvežti į Lenkiją. Geriau, girdi, būtų, kad jos čia, Lietuvoj, visiškai nesipainiotų. Tuo tikslu tėvas Cechinis net važiavo į Krokuvą. Buvo net pažadėta tas iš Lietuvos emigrantes ten priimti. Bet kai reikėjo joms gauti oficialus leidimas įvažiuoti į Lenkiją, tai gautas neigiamas atsakymas. To ir buvo galima laukti, nes lenkai juk nenorės Lietuvoje likviduoti savo „pliacuvkos".

Tėvas Cechinis, pabuvęs Lietuvoj apie pusę metų, jei neklystu, 1922 metų birželio mėnesį išvyko į Romą padaryti pranešimo apie tai, ką jis buvo matęs Lietuvoj. Koks buvo tas pranešimas, sunku pasakyti. Rašančiajam šiuos žodžius vizitatorius kartais prasitardavo, kaip jam atrodo pas mus kai kurie dalykai ir asmenys.

Lietuvos liaudis esanti labai gera, nuoširdžiai religinga, pamaldi. Vizitatorius mėgdavo lankytis po parapijas. Klebonų kviečiamas, kvietimą visados mielai priimdavo. Vizitatorius, kaip Šv. Tėvo atstovas, bažnyčiose būdavo priimamas iškilmingai, žmonių suplaukdavo minios. Ypač atlaidų metu daugybė žmonių eidavo prie Šv. Sakramentų. Tuo vizitatorius atsigėrėti negalėdavo ir per savo prakalbas labai girdavo *hunc populum vere christianum* [lot.– šią tautą, tikrai krikščionišką]. Per pokalbius su šių žodžių autoriumi reikšdavo džiaugsmą, kad iš rusų jungo vis dėlto išėjo tikybiškai sveika, tikrai krikščioniška liaudis.

Prastesnę nuomonę vizitatorius turėjo apie mūsų inteligentus, nes tiems, kurie prisipažįsta esą katalikai, labai trūksta tikrai katalikiškos nuovokos. Čia man tekdavo užstoti mūsų šviesuomenę. Reikia ne-

pamiršti, kalbėdavau aš, kad mūsų inteligentai yra ėję mokslus rusų mokyklose, kuriose viešpatavo antireliginė dvasia, o katalikybė buvo stačiai niekinama. Jei mūsų inteligentai katalikai dar išliko tokie, kaip yra, tai ir už tai dėkui Dievui. Pagyvensime – pasitaisysime. Vizitatorius klausydavo, bet būdavo matyti, kad aš jo neįtikinau.

Vizitatoriui nelabai tiko ir mūsų kunigai. Jie, girdi, neturį tikrai bažnytinės dvasios *(deest spiritus vere ecclesiasticus)*. Čia vėl man tekdavo ginti ir mūsų kunigiją. Galbūt, sakydavau aš, kad mums trūksta tikrai gražaus išauklėjimo, nes juk visi esame liaudies sūnūs. Galbūt kartais nenusivokiame bažnytinės etikos dalykuose. Bet tai ir nenuostabu: nuo viso pasaulio atskirti, keliais raktais savo parapijose rusų valdžios užrakinti, kur galėjome išmokti gražių bažnytinio etiketo formų? Santykiausime su užsieniais, pabūsime Romoje – daug ko išmoksime. Bet iš esmės imant, mūsų kunigija yra gera. Juk Lietuvos liaudis yra tokia religinga, ji negalėjo tokia tapti be kunigų įtakos.

Nepastebėjau, kad ir šitie samprotavimai būtų įtikinę tėvą vizitatorių.

Tų pačių 1922 m. spalio mėn. tėvas Cechinis Šv. Tėvo buvo paskirtas Myro tituliniu arkivyskupu ir gavo pasiuntinybę Lietuvoje eiti Apaštališkojo delegato pareigas. Kol J.E. delegatas gavo vyskupo sakrą, kol sutvarkė įvairius formalumus pačioj Romos kurijoj ir savo ordino centre, dar praėjo keli mėnesiai. Tik 1923 m. balandžio mėn. J.E. delegatas atvyko į Lietuvą.

Kadangi mons. Cechinis būdamas vizitatorium kurį laiką buvo gyvenęs Aukštosios Panemunės klebonijoj, tai ir dabar sumanė važiuoti tiesiog į Panemunę. Iš Berlyno gavau telegramą, kad tada ir tada atvažiuoja J.E. delegatas ir kad paruoščiau kambarius trims asmenims.

Šitą žinią pranešiau kur reikia, bet aukštasis svečias tinkamai sutiktas nebuvo. Politikai sakė jokių pareigų dėl delegato neturį, nes jis nesąs prie Vyriausybės akredituotas pasiuntinys. Nepolitikai (jau nežinau, kokiais sumetimais) Šv. Tėvo delegatu per daug nesirūpino. J.E. delegatas gal ir suprato, kad Kaune šaltai buvo pasitiktas, bet savo nepasitenkinimo neparodė. Jis pasiliko toks pat kuklus, nuoširdus, linksmas, kaip kad pirmiau buvęs. Buvo pasikeitę tik jo drabužiai, o ne būdas.

Gavęs žinią, kad trims asmenims paruoščiau kambarius, buvau manęs, kad Ekscelencija atsiveža du kunigu. Pasirodė, kad atvyko su juo kun. sekretorius ir tarnas, pasaulietis vyrukas. Su šiuo pastaruoju turėjau truputį vargo, nes jis buvo negalima sodinti su ponais ir

nelabai tiko virtuvėje: mat čia buvo vienos moterys, o jis vyras, be to, kalbėjo tik itališkai.

Sekretorium delegatas buvo atsivežęs kun. dr. Novaką. Buvo tai suitalėjęs slavas, bet slaviškai jis jau nebemokėjo. Kun. Novakas vos buvo baigęs mokslus, neturįs gyvenime dar jokio patyrimo; be to, buvo matyt, kad tam kunigėliui ir gražaus išauklėjimo trūksta. Taigi pasiimtoms pareigoms kun. Novakas visiškai netiko. Turbūt matė tai ir jo šefas. Po kelių mėnesių Novakas sugrįžo į Italiją.

J.E. delegatas, susitvarkęs Panemunėje, tuoj padarė vizitus respublikos prezidentui p. Stulginskiui ir ponams ministeriams. Ministeriai, deja, ne visi delegatą revizitavo. Šitai aukštasis svečias, matyt, labai pajuto.

Turiu pasakyti, kad ir dvasininkai ne visi su delegatu buvo korektiški, kai kam vis mat tebesivaideno mons. Cechinio tariamasis propolonizmas, nors delegatas to niekad neparodė ir faktiškai polonofilas nebuvo, kaip jau esmi minėjęs. Kitiems vėl netiko, kad delegatas nebuvo akredituotas prie Vyriausybės. Mes mat iš Dievo malonės susilaukę savo nepriklausomybės buvome tokie išdidūs, kad jautėmės galį savo norus diktuoti net pačiam Šv. Tėvui, ypač kai jis juk neturi kariuomenės, kaip kad vienas mūsų ministeris išsireiškė[23]. Mes nesupratome, kad Šv. Tėvui turi rūpėti ne lietuviai, ne lenkai, tik katalikai. Lenkija ir Lietuva juk katalikiški kraštai. Tiedvi šalys kadaise buvo sudariusios vieną valstybę. Kodėl dabar jos negalėtų vėl geruoju gyventi? Tas klausimas Vatikano žmonėms skverbte skverbėsi. Juo labiau kad lenkai, ypač atvykstą į Romą Lietuvos bajorai, Vatikano pareigūnams kalte kalė, kad toks bendras Lietuvos su Lenkija sugyvenimas vėl būtų galimas, jei ne sauja (sic!) „litvomanų", ypač kunigų. Nepamirškime, kad Romoje gyvena du Lietuvos bajorų atstovai: patriarchas Zaleskis ir prel. Skirmuntas, kuriems dviem Vatikano durys visuomet buvo atviros. Taigi reikėjo laiko, kad Vatikanas galėtų susiorientuoti, kokia iš tikro čia padėtis. Žinoma, Vatikanui daugiausia reiškė vadinamųjų vizitatorių pranešimai. Jei mes būtume buvę jei jau ne geri katalikai, tai bent gudrūs diplomatai, tai būtume turėję tuos vizitatorius kuo geriausiai nuteikti, ne savo kartais storžievišku šaltumu stumti juos nuo savęs.

Arkivyskupas Cechinis, nesijausdamas jaukiai Kaune, noromis vykdavo į provinciją, kur tik būdavo kviečiamas. Per iškilmingus ingresus delegatas labai karštai ir gražiai prabildavo į žmones. Kalbėdavo lotyniškai. Gaila, kad žmonės tų kalbų nesuprasdavo. Tiesa,

delegato palydovas tą kalbą žmonėms pakartodavo lietuviškai. Bet vertimas – tai ne originalas.

1923 m. mano seserietis kun. Justinas Juodaitis baigė seminariją ir turėjo gauti kunigo šventimus. Aš paprašiau delegatą, ar jis nemalonėtų tuos šventimus mano giminaičiui suteikti. Ekscelencija mielai sutiko. Šventimai įvyko liepos 13 d. Aukštosios Panemunės bažnyčioj. Į iškilmes suplaukė daugybė žmonių. Mat Panemunės bažnyčioj tokios apeigos buvo atliekamos pirmą kartą. Jo Ekscelencija labai gražiai pakalbėjo solenizantui ir žmonėms. Tą dieną labai daug žmonių ėjo prie šv. Komunijos. Tuo žmonių pamaldumu svečias tiesiog atsigėrėti negalėjo.

Ekscelenciją mes pakvietėme į naujojo kunigo primicijas, kurios įvyko rugpjūčio 5 dieną Sintautų (Šakių apskr.) bažnyčioje.

Tais metais vasara buvo lietinga, tai keliai Zanavykuose buvo labai prasti. Automobiliu jais važiuoti – nė nebandyk. Lig Pilviškių stoties nuvažiavome geležinkeliu, toliau paprasta ūkininko brička. Delegatas stebėjosi, kad pas mus tokie prasti keliai.

Reikėjo mums važiuoti per Griškabūdį. Čia Ekscelenciją su sekretorium palikau nakvoti, o pats nuvykau į Sintautus priėmimo parengti. Arkivyskupas čion atvykti turėjo rytojaus dieną.

Sintautams buvo labai didelė naujiena: bus kunigo primicijos, kuriose dalyvaus net Šv. Tėvo atstovas! Taigi žmonių suplaukė daugybė. 10 val. atvyko laukiamasis svečias, kurį mes su procesija labai iškilmingai sutikome. Oras nutiko – buvo graži diena.

Delegatas, kaip paprastai, padarė ingresą, per kurį lotyniškai pasakė labai gražią kalbą, tai iškilmei pritaikytą. Rašančiajam šiuos žodžius ta kalba teko pakartoti lietuviškai. Bet vertimas, žinoma, toli gražu nepasiekė originalo. Po ingreso iškilmių solenizantas pradėjo šv. Mišias, per kurias arkivyskupas sėdėjo soste. Po šv. Mišių primiciantas pirma gavo palaiminimą iš arkivyskupo, paskui pats, dėdamas rankas ant galvų, laimino žmones.

Po bažnytinių apeigų visi vykome į Pavilktinių kaimą, į primicianto tėviškę pietų. Čia buvo susirinkę apie 30 kunigų ir daug Staugaičių bei Juodaičių giminių. Visi atvyko, kas tik buvo prašyti. Mat ir čia labai nepaprastas dalykas: arkivyskupas ir dar Šv. Tėvo pasiuntinys dalyvauja pokylyje kaimiečio ūkyje!

Aukštasis svečias buvo labai malonus, kiekvieną kunigą stengėsi pakalbinti. Labai norėjo pasikalbėti ir su kaimiečiais, tik, deja, nebuvo tokių, su kuriais galėtų pasikalbėti. Ekscelencija gėrėjosi gražiu

mūsų kaimiečių elgesiu. Delegatas grįžo į Aukštąją Panemunę labai patenkintas.

Vienur kitur besilankant delegatui, praėjo 1923 m. vasara. Jis vis tebegyveno Aukštosios Panemunės klebonijoj. Trys nuolatiniai svečiai toj klebonijoj didelių patogumų, žinoma, turėti negalėjo. Blogiausia buvo su tarnu: jis stačiai nebuvo kur dėti. Vasarą jis buvo apgyvendintas svirne, bet artinosi žiema. Nekūrenamame svirne žmogus, ypač iš šilto krašto, žiemą negalėjo gyventi. Be to, tris žmones maitinti atsiliepė ir mano biudžetui. Trumpai kalbant, daug buvo priežasčių, dėl kurių reikėjo pasirūpinti gauti atskirą butą J.E. delegatui.

Reikėjo tai reikėjo, bet niekas tuo reikalu nesirūpino. Bandžiau tą klausimą kelti Vyriausybės įstaigose. Vyskupijų kurijų atstovai vėl aiškino, kad delegato reikalais turinti pasirūpinti katalikų visuomenė, ne kurijos.

O kas gi ta katalikų visuomenė? Kas jai atstovauja?

Kaune buvo įsteigtas Katalikų veikimo centras (KVC)[24]. Jo pirmininko pareigas kaip tik teko eiti rašančiajam šiuos žodžius. Taigi jam reikėjo arba toliau pas save vaišinti delegatą, kuris jau čia buvo išgyvenęs daugiau kaip pusę metų, arba parūpinti jam tinkamą butą Kaune.

KVC iždas buvo tuščias. Vis dėlto valdyba savo posėdyje nutarė surasti delegatui daugmaž tinkamą butą, pasirūpinti baldais bei kitokiais reikmenimis. Tuomet Kaune butų buvo didelis trūkumas. Vis dėlto vargais negalais pavyko rasti pakenčiamas butelis Donelaičio g. Nr. 44. Butas buvo labai apleistas, reikėjo padaryti pagrindinį remontą, butą apstatyti šiokiais tokiais baldais, virtuvei ir valgomajam nupirkti indus. Visa tai KVC valdyba padarė už 10 000 litų.

Kai jau viskas buvo parengta, J.E. delegatas persikėlė į Kauną. Buvo labai patenkintas, kad jau turi savo, kad ir nepuikiausią butą. Atsisveikindamas su Panemune, delegatas šeimininkui norėjo atsiteisti už išbūtą laiką, bet šis argi galėjo ką priimti? Juk jo klebonija – ne viešbutis.

J.E. delgatui persikėlus į Kauną, išvažiavo į Italiją delegatūros sekretorius kun. dr. Novakas. Per kelis mėnesius delegato sekretoriaus pareigas ėjo prel. Narjauskas, kuris neseniai buvo grįžęs iš Romos ir jokio paskyrimo dar neturėjo. Prel. Narjauskas gerai mokėjo itališkai ir lotyniškai, tai šiaip šioms pareigoms būtų tikęs. Bet kaip kiekvienoj pasiuntinybėj, taip ir Šv. Tėvo delegatūroj kartais esti slaptų susirašinėjimų, aptariančių vietos žmones ir reikalus, todėl nepatogu, kad apie tuos susirašinėjimus žino tos šalies žmogus. Taigi delegatas turbūt

ėmė rūpintis gauti sekretorių italą. 1924 m., jei neklystu, kovo mėnesį atvyko į Kauną mons. dr. Faidutis, buvęs Austrijos parlamento atstovas ir buvęs Gorizijos diecezijos administratorius. Tai buvo didelio išsilavinimo ir ne mažesnio takto vyras. Savo diplomatiniais sugebėjimais jis kur kas prašoko savo šefą. Mons. Faidutis buvo pas mus 9 metus ir labai svarbią rolę suvaidino mūsų bažnytiniame politiniame gyvenime. Bet apie tai vėliau kalbėsime.

Arkivyskupui Cechiniui atvykus į Lietuvą, Seime tebebuvo svarstomas žemės reformos įstatymas. Jis, kaip žinoma, skaudžiai palietė mūsų dvarininkų luomą. Kadangi Seimo daugumą tuomet sudarė krikščionys demokratai ir tos reformos tikrasis autorius buvo Mykolas Krupavičius, kunigas, tai dvarininkai savo skundais pradėjo atakuoti Šv. Tėvo atstovą.

Tuo klausimu su mons. Cechiniu daug teko kalbėtis rašančiajam šiuos žodžius, nes ir jis juk buvo Seimo atstovas. Svečio man nepavyko įtikinti. Jis laikėsi nuomonės, kad tokia žemės reforma, kaip esanti pas mus užsibrėžta, smarkiai pažeidžianti nuosavybės principą ir todėl katalikams neleistina. O kadangi katalikai Seime sudaro absoliučią daugumą, tai kaip tik jų balsais tos reformos įstatymas turėsiąs būti priimtas.

Šiuo reikalu mons. Cechinis kreipėsi ir į tuometinį Kauno vyskupą Karevičių.

Tuo klausimu, kiek man žinoma, aiškaus nusistatymo neturėjo ir pats vyskupas Karevičius. Norėdamas išsklaidyti abejones, vyskupas kartą buvo sušaukęs žymesnių kunigų pasitarimą. Jaunesnieji, kaip dr. Šovys, tuometinis karmelitų klebonas, ir prof. Čėsnys, buvo tos nuomonės, kad nuosavybė, juo labiau žemės nuosavybė, nėra neliečiamas absoliutas. Privatus asmuo normaliomis sąlygomis, žinoma, negali laužyti nuosavybės dėsnio. Bet ir čia, jei, sakysim, žmogus badu miršta, tai jis savo gyvybei palaikyti gali pasinaudoti svetimu turtu. Valstybė, reikalui esant, gali nusavinti žemę viešiesiems reikalams, sakysim, geležinkeliui, nusausinimo kanalui nutiesti, įmonei pastatyti ir t. t. Reikalui esant, valstybė gali dar toliau eiti: gali pertvarkyti žemės valdymą iš viso, jei senasis valdymo būdas jau netinka pasikeitusiam gyvenimui. Tai buvę kadaise padaryta net pačioje Bažnyčios valstybėje. Senesnieji kunigai, ypač prel. Maironis, rėme absoliutų nuosavybės principą.

Kitą panašų susirinkimą vyskupas Karevičius sušaukė pakvietęs ir patį mons. Cechinį. Čion buvo pakviesti ir keli Seimo atstovai,

krikščionių bloko lyderiai. Šiuo atveju žemės reformos advokato rolės ėmėsi prof. Būčys, šiandieninis vyskupas. Be minėtųjų argumentų, jis dar paaiškino monsinjorui, kad mūsų dvarininkams toli gražu nėra daroma tokia skriauda, kaip jie kad nusiskundžia. Juk tie jų dvarai taip buvę praskolinti, kad daugelis šiandieninių tariamųjų kankinių iš dvarų jau būtų buvę išvaryti, jei ne karas, kuris sustabdė ekonomines egzekucijas. Paimant dvarus, juk paimamos ir jų skolos. Be to, žemės reforma reikalinga grynai ekonominiais sumetimais. Juk mūsų ponai dvarininkai jau prieš karą neįstengdavo tinkamai apdirbti savo žemių. Dabar, dar labiau pablogėjus darbdavių ir darbininkų santykiams, daug žemių liktų dirvonuoti, kas skaudžiai atsilieptų valstybės ūkiui.

Mons. Cechinis labai atidžiai klausė šitų prof. Būčio samprotavimų. Bet man rodos, kad jie Šv. Tėvo atstovo neįtikino. Jis tuo klausimu, be abejonės, kreipėsi ir į Romą. Tačiau Roma į mūsų žemės reformą pažiūrėjo visiškai šaltai. Nei Seimas, nei vyskupai šiuo klausimu jokių pastabų iš Romos nėra gavę. Vyskupas Karosas 1924 m. birželio mėn. važiavo į Romą *ad limina* (su raportu pas Šv. Tėvą). Vyskupas, numatydamas, kad Romoj gali būti klausimas dėl mūsų žemės reformos, palydovu pasiėmė kun. Staugaitį, tuolaikinį Seimo pirmininką, vadinasi, dalyko žinovą. Tačiau Vatikane nei Šv. Tėvas, nei jo vardu kas kitas apie mūsų žemės reformą nieko neužsiminė.

Vis dėlto žemės reformos įstatymas labai neigiamai paveikė mons. Cechinio santykius su Lietuvos Vyriausybe ir Seimo atstovais. Mons. Cechinis tai reformai buvo griežtai priešingas. Kadangi šiuo atžvilgiu jis sutiko su mūsų dvarininkais, daugiausia lenkais, tai čia vėl buvo proga įtarti Šv. Tėvo pasiuntinį, esą jis Lietuvoj varąs prolenkišką politiką.

Tvarkant kitus Lietuvos valstybės reikalus, negalima buvo pamiršti ir konkordato su Šv. Sostu. Šitą reikalą aš ne kartą mons. delegatui stengdavausi priminti. Jis man į tai atsakydavo, kad Lietuva esanti bemaž išimtinai katalikų šalis, todėl ji turinti laikytis Bažnyčios nuostatų be jokių konkordatų. Konkordatai esą reikalingi ten, kur Bažnyčios teisės nėra respektuojamos. Matyt, delegatas konkordato klausimų iš Romos dar nebuvo gavęs jokių nurodymų.

Delegato sekretorius mons. Faidutis buvo tos nuomonės, kad konkordatas reiktų pasiskubinti sudaryti, kol katalikai Seime turi daugumą. Juk naujieji Seimo rinkimai, kurie turėjo įvykti 1926 m., tos

daugumos katalikams gali neduoti. Tuo klausimu su mons. Faidučiu man ne kartą tekdavo pasikalbėti.

Vieną gražią dieną mons. Faidutis praneša man, kad atėjęs jiems įsakymas tartis su Lietuvos Vyriausybe dėl konkordato. Jis tai oficialiai pareiškė ir ministerijai.

Lenkijos ministeris Grabskis jau sėdėjo Romoj ir tarėsi su Vatikanu dėl konkordato. Mūsų politikams parūpo, ką Vatikanas lenkams pasakys ginčijamų teritorijų klausimu. Kas bus su Vilnium, kurį lenkai juk yra iš mūsų užgrobę? Tatai ir buvo akstinas, kurį ir mūsų politikai suprato, jog jau metas ir mums susirūpinti konkordatu. Todėl delegatūros pasiūlymas tartis dėl konkordato mūsų Vyriausybės buvo palankiai priimtas.

Buvo sudaryta komisija, jei neklystu, iš trijų asmenų. Kurie būtent įėjo į tą komisiją, nepamenu, tik žinau, kad joje buvo dr. Petras Karvelis, man rodos, pirmininku[25]. Komisija susitarė su delegatūra ir įvyko bendras posėdis. Posėdžiui prasidėjus, Karvelis kategoriškai pateikė klausimą: ar Šv. Sostas pripažįstąs Vilnių Lietuvai? Į tai delegatas atsakė, kad ne Šv. Tėvo dalykas valstybėms skirstyti teritorijas. Apaštalų Sostui rūpi Bažnyčios reikalai ir jis dėl jų tariasi su atitinkamomis valstybėmis, kurios vieną ar kitą teritoriją valdo. Jei kada atgausite Vilnių, sakė jis, Apaštalų Sostas tarsis su jumis dėl Bažnyčios reikalų sutvarkymo tame krašte. Kol jūs Vilniaus neturite, su jumis negalima dėl jo kalbėtis.

Kalbamame posėdyje aš neesmi buvęs, todėl nežinau, kuria forma buvo padarytas šitas pareiškimas. Aš žinau tik jo turinį, kurį man pakartojo pats delegatas. Kadangi jis dideliu diplomatiniu taktu nepasižymėjo, tai gali būti, kad tą pareiškimą padarė per daug griežta forma. Gana to, kad posėdis tuoj buvo baigtas ir jis daugiau jau nepasikartojo. O gaila, labai gaila!

Pirmiausia konkordatas krikščionių Vyriausybės nebuvo sudarytas; jį vėliau (1927 m.) sudarė minėtasis Voldemaras, žinoma, kur kas blogesnį, kaip kad būtų sudarę krikščionys.

Po šito nevykusio posėdžio J.E. delegato asmuo mūsų politikams pasidarė dar nesimpatiškesnis. Prieš jį buvo kurstoma iš visų pusių. Kairieji veikė prieš delegatą savais sumetimais. Kairiesiems pritarė tautininkai, kuriems Bažnyčios reikalai ir asmenys taip pat mažai terūpi. Ir vienų, ir kitų einant stipriai agitacijai, jos įtakai pasidavė ir kai kurie nesubrendę krikščionių politikai. Liaudininkai net Seime buvo išvilkę mons. Cechinio asmenį[26]. Tiesa, paklausimo forma, į tą

klausimą labai sumaniai ir objektyviai atsakė tuometinis ministeris pirmininkas Galvanauskas. Kairieji, nedaug tepelnę Seime, nesiliovė rašę savo spaudoje ir agitavę visuomenėje. Į šitą akciją katalikai bemaž nereagavo.

Galų gale mons. Cechinis, matydamas prieš save tokį nusistatymą Kaune, paliko mūsų laikinąją sostinę ir persikėlė į Rygą, nes jis buvo delegatas visoms trims (Lietuvai, Latvijai, Estijai) Pabaltės valstybėms. Tą žingsnį delegatas padarė, suprantamas dalykas, ne be Vatikano pritarimo.

Tuo būdu Vatikano archyvuose visiems amžiams pasiliko neišdildoma dėmė, kad Lietuvoje, tariamai katalikiškame krašte, negalėjo išbūti Šv. Tėvo delegatas.

Dar blogiau, kad tas pats delegatas dviejų trečdalių protestantų gyvenamoje Latvijoje buvo labai gerbiamas. Ten jis tuoj buvo pakeltas nuncijum. Jam be jokių restrikcijų buvo pripažįstama ten atitinkama vieta ir teikiama pagarba. Kai nuncijus po kelerių metų mirė, tai protestantai latviai surengė jam labai iškilmingas laidotuves – dalyvavo Vyriausybės atstovai ir kariuomenė. Man irgi teko tose laidotuvėse dalyvauti ir gėrėtis bei stebėtis latvių diplomatiniu taktu ir politiniu subrendimu. Visa latvių bažnytinė politika puikiai įrodė, kad jie moka skaitytis su Apaštalų Sostu, kad jis ir „neturi kariuomenės". Latviai supranta, jog Šv. Tėvo moralinis autoritetas yra toks didelis, kad su juo ne tik katalikams, bet ir nekatalikams reikia skaitytis. Lietuviai, deja, lig šiol to dar nėra supratę. Bent taip rodė visi lig šiol padaryti mūsų politikų žygiai.

J.E. delegatui išvažiavus, Kaune su auditoriaus titulu pasiliko mons. Faidutis vietos Bažnyčios reikalais rūpintis. 1924 metams besibaigiant sužinojome, kad lenkų ministeris Grabskis Vatikane jau baigia tartis dėl konkordato ir jis netrukus būsiąs pasirašytas. Ir Vyriausybei, ir Seimui parūpo, kad Vatikane Vilniaus klausimas nebūtų išspręstas mums nepageidaujama prasme. Sumanyta greituoju pasiųsti delegaciją.

Delegacija susidėjo iš trijų žmonių: Seimo pirmininko J.Staugaičio, Vilniaus diecezijos dalies administratoriaus kan. Kuktos ir prof. St. Šalkauskio. Delegacija išvyko Romon pirmomis gruodžio mėn. dienomis. Prie delegacijos prisidėjo ir prof. Čėsnys, kuris vyko Romon Teologijos-filosofijos fakulteto reikalais.

Turiu pasakyti, kad šitas žygis mums visiškai nepavyko. Negalima juk buvo Vatikane bet ką išsiderėti dėl teritorijos, kurios mes neval-

dėme ir nebuvo matyti, kad greit ją valdysime. Delegacijos misiją juo labiau pasunkino mūsų *charge d'affaires* pono Macevičiaus neseniai Vilniaus klausimu Vatikanui įteikta nota[27]. Ta nota – apie jos pateikimą delegacija net nežinojo – buvusi parašyta griežtu tonu. Ar mūsų Vyriausybė p. Macevičiui buvo įsakiusi tą notą įteikti, ar jis pats padarė tą neišmintingą žygį, mes nežinome. Gana to, kad Vatikanas dėl tos notos pasijuto įžeistas.

Vilniaus klausimu mums teko kalbėtis su Šv. Tėvo kancleriu kardinolu Gaspariu. Jis kategoriškai ir aiškiai pasakė: „Bažnyčiai rūpi ne valstybės ribos, bet žmonių sielos. Mes ieškome patogesnių sąlygų toms sieloms išganyti. Tuo dėsniu vadovaudamiesi, mes tariamės su tuo, kas *de facto* tą ar kitą kraštą valdo. Kada jūs valdysite Vilnių, tarsimės dėl jo su jumis. Tuo tarpu dėl Vilniaus mes su jumis kalbėtis negalime". Po tokio kardinolo pareiškimo mes ne ką tegalėjome pasakyti.

Turiu pasakyti, kad Vatikanas, sudarydamas su lenkais konkordatą, vis dėlto šį tą padarė mūsų naudai: Vilniaus neinkorporavo į Varšuvos metropoliją, kaip kad buvo norėję lenkai, bet patį Vilniaus vyskupo sostą pakėlė į arkivyskupo metropolito garbę. Vilniaus metropolijai priskyrė Lomžos diecezijį, kurios gyventojai yra jotvingių kilmės, ir Pinsko diecezijį su gyventojais baltgudžiais. Šv. Sostas tuo būdu nelenkiškos kilmės gyventojus išskyrė iš tikrosios Lenkijos.

Delegacija norėjo gauti privatinę audienciją pas Šv. Tėvą. Kadangi delegacijos prašymas negalėjo būti patenkintas, tai tokia audiencija negalėjo būti duota. Juk buvo pavojus, kad dėl Vilniaus mes kelsime ginčus ir pas patį Šv. Tėvą. Be to, minėtoji pono Macevičiaus nota ir ateinančios iš Kauno žinios, kaip mes traktuojame Šv. Tėvo delegatą, negalėjo mums palankiai nuteikti Vatikano sferų. Ir tai mums daug padaryta: bendroje audiencijoje mums skirta garbinga vieta, buvome pakviesti į Šv. Tėvo privatinę koplyčią jo laikomų šv. Mišių išklausyti. Per jas prof. Šalkauskis iš Šv. Tėvo rankų priėmė šv. Komuniją. Mes, kunigai, Komunijos priimti negalėjome, nes tą dieną patys šv. Mišias laikėme.

7. LIETUVOS BAŽNYTINĖS PROVINCIJOS ĮSTEIGIMAS

Po vadinamojo Didžiojo karo įsikūrė nepriklausoma Lietuvos valstybė, bet jos bažnytinė santvarka buvo pakrikusi.

Didžiulės Žemaičių diecezijos kai kurios dalys buvo atitekusios Latvijai. Seinų diecezija ir prieš karą buvo perpus lenkiška. Dabar ta lenkiškoji dalis teko Lenkijai, net Seinų vyskupo sostinė atsidūrė anapus vadinamosios demarkacijos linijos.

Vakarinė Vilniaus diecezijos dalis teko Lietuvai. Tos dalies administratorium J.E. Vilniaus vyskupas Matulevičius paskyrė iš Vilniaus lenkų išmestą kan. Kuktą[28]. Bet jis negalėjo susisiekti su savo šefu.

Atitekęs Lietuvai Klaipėdos kraštas taip pat valstybės siena buvo atskirtas nuo Varmijos diecezijos.

Be to, Žemaičių diecezija ir Vilniaus diecezijos dalis juridiškai priklausė bolševikų valdomai Mogiliavo metropolijai, kuri tų valdovų buvo sunaikinta. Lietuviškoji Seinų diecezijos dalis tebepriklausė Varšuvos metropolijai. Pagalios Klaipėdos kraštas, kaipo Varmijos diecezijos dalis, tebepriklausė Breslavo metropolijai.

Didžiulės Žemaičių ir Vilniaus diecezijos jau seniai reikėjo skaldyti, tik, žinoma, Rusijos carai to nebūtų leidę. Jie naikino esamas diecezijas, tai kaip jie leis steigti naujas!

Trumpai kalbant, Lietuvos Bažnyčios reikalai prašyte prašėsi sutvarkomi.

Jau 1919 m. mano įteiktame Šv. Sostui memorandume, be kita ko, buvo išdėstyta ir Lietuvos Bažnyčios sutvarkymo reikalas. Rašąs šiuos žodžius tuo reikalu bandė kalbėtis su Apaštaliniu delegatu J.E. arkivysk. Cechiniu. Tačiau šis į mano pasiūlymą visiškai nereagavo. Matyt, tuo reikalu neturėjo jokių Vatikano instrukcijų.

Delegatui Cechiniui išvykus į Rygą, Lietuvos Bažnyčios reikalais rūpintis buvo pavesta buvusiam jo sekretoriui prel. Faidučiui. Šis didelio proto vyras iš viso plačiai pažvelgė į mūsų katalikybės reikalus. Jis suprato, kad neatidėliojant reikia steigti mūsų bažnytinę provinciją. Mons. Faidutis norėjo, kad tuo reikalu iniciatyvos imtųsi mūsų vyskupai. Jis su jais pradėjo judinti tą klausimą, deja, iš karto be pasisekimo. Dėl to monsinjoras rašančiajam šiuos žodžius labai karštai nusiskundė. Jis stačiai stebėjosi, kad Lietuvos vyskupai nesupranta tokio aiškaus dalyko. Prel. Faidutis dėl to, matyt, kreipėsi į Vatikaną. Turėdamas jo instrukcijas, monsinjoras aiškiai pareikalavo, kad vyskupai Lietuvos provincijos reikalu padarytų savo sprendimą ir savo prašymą pasiųstų Šv. Sostui. Šiam aktui sudaryti visi trys mūsų vyskupai (Seinų vyskupas Karosas, Žemaičių vyskupas Karevičius ir jo padėjėjas vysk. Skvireckas) drauge su mons. Faidu-

čiu padarė posėdį Aukštosios Panemunės klebonijoj, kur tuo metu viešėjo vysk. Karosas.

Po šito akto praėjo dar kiek laiko.

1925 m. rudenį pasiekė mus gandas, kad Lietuvos vizitatoriumi skiriamas arkivysk. Jurgis Matulevičius, Vilniaus vyskupas. Jis, kaip žinoma, turėjo palikti Vilniaus sostą dėl lenkomanų politikų agitacijos[29].

Naujojo vizitatoriaus išmintis ir dorybės pas mus buvo gerai žinomos, todėl tą paskyrimą Lietuvos katalikai priėmė džiaugsmingai. Net vadinamieji kairieji, kurie Lietuvoje vedė atkaklią kovą prieš Katalikų Bažnyčią, prieš arkivysk. Jurgio asmenį ne ką tegalėjo pasakyti. Reikia paminėti, kad ir šitas Šv. Sosto atstovas Lietuvoj nebuvo tinkamai sutiktas. Mat mūsų katalikai dar nebuvo išmokę viešai kur reikia reikšti savo jausmus. Tai viena. Antra, buvo bijoma per daug įsipykti kairiesiems, kurių įtaka mūsų gyvenime buvo gana žymi. Pagaliau vis ta mūsų politinė megalomanija daugeliui trukdė viešai parodyti pagarbą Šv. Sosto vizitatoriui. Mat vis buvo pateikiamas klausimas: kodėl vizitatorius, kodėl ne nuncijus ar bent internuncijus?

J.E. arkivysk. Matulevičius važiavo pas savuosius. Jis puikiai pažinojo visas mūsų gyvenimo sroves ir nusiteikimus. Jis norėjo mūsų Bažnyčiai ir valstybei tik gero. Todėl visiškai nepaisė to, jei iš mūsų ir buvo kur prasilenkiama su viešojo etiketo reikalavimais.

Naujasis vizitatorius tuoj pradėjo rūpintis Lietuvos bažnytinės provincijos įsteigimu. Tatai ir buvo jo pagrindinis atvykimo pas mus tikslas.

Pirmiausia reikėjo numatyti diecezijų skaičių ir nustatyti jų ribas. J.E. vizitatorius kalbėjosi ir tarėsi su dvasininkais ir su pasauliečiais inteligentais. Prieita išvada, kad Lietuvoj, neskaitant okupuoto Vilniaus, turėtų būti bent penkios diecezijos: Kauno metropolija ir keturios vadinamosios sufraganijos. Klaipėdos kraštas, kaipo autonominis vienetas, turėtų sudaryti *praelatum nullius* [lot. – atskirą prelatūrą], nes jis per mažas, kad galėtų turėti atskirą dieceziją. Diecezijoms ribas nustatyti vizitatorius pavedė vysk. Skvireckui. Kokie šiuo reikalu buvo vizitatoriaus ir vysk. Skvirecko pasitarimai, rašančiajam šiuos žodžius nėra žinomi. Tiek žinau, jog galų gale prieita išvada, kad Lietuvos bažnytinę provinciją sudarys šios diecezijos: Kauno metropolija su arkivyskupo sostine Kaune, Telšių vyskupija su vyskupo sostine Telšiuose, Panevėžio diecezija su sostine Panevėžyje, Vilkaviškio diecezija

su sostine Vilkaviškyje ir Kaišiadorių diecezija su sostine Kaišiadoryse. Klaipėdos prelatūrą numatyta pavesti valdyti Telšių vyskupui.

Tas projektas buvo pateiktas Apaštalų Sostui ir gautas jo patvirtinimas. Kai kas reiškė nepasitenkinimą, kam esanti panaikinta Žemaičių diecezija, išbuvusi tiek metų istorijoje? Juk Telšių diecezija, kuri apima bemaž visą Žemaičių kraštą, ir galėjusi būti pavadinta tuo istoriniu vardu[30].

Į tai J.E. arkivyskupas Jurgis atsakė, kad Vatikanas nenori tų istorinių vardų, nes centro prireikus svetimšaliams, nemokantiems mūsų istorijos, nelengva esą rasti vietos, kurios šiandien geografijose senaisiais vardais jau nebėra žymimos. Praktiškiausia esą diecezijos pavadinti vardu miesto, kur yra vyskupo sostinė.

Šiame suskirstyme ypatingas ribas gavo Kaišiadorių vyskupija. Jai teko siaura ir ilga nuokarpa Vilniaus diecezijos, kurios dalys buvo šioje vadinamosios demarkacijos linijos pusėje. Tuo būdu buvo norima pabrėžti, kad Lietuva neatsižada Vilniaus, kad to krašto reikalai net Bažnyčios srityje bus tinkamai sutvarkyti tik tada, kai okupantai pasitrauks iš mūsų sostinės. Kaišiadorių miestas, neseniai buvęs kaimas, nelabai ir tiko vyskupo sostinei, juo labiau kad Kaišiadorys net ir bažnyčios neturėjo, ji buvo pradėta statyti. Bet tas kraštas tinkamesnės vietos vyskupo sostinei ir neturėjo.

Kraštas suskirstyti diecezijomis ir joms ribos nustatyti – tai dar ne viskas: reikia jos aprūpinti ganytojais. Čia tai ir buvo vizitatoriui sunkiausias uždavinys. J.E. arkivyskupas Jurgis, parvykęs Lietuvon rudeniop, manė apsidirbsiąs lig Kalėdų. Jei negalėsiąs Romoj Kalėdų švęsti, tai bent tuoj po Kalėdų išvyksiąs į Amžinąjį Miestą. O iš tikrųjų tik apie pusę gavėnios vizitatorius tegalėjo išvykti iš Lietuvos.

Gaila, kad taip ilgai užtruko kandidatų į vyskupus parinkimas. Gegužės mėnesį įvyko rinkimai į Seimą. Visiems kairiesiems, tautininkams ir mažumoms (žydams ir lenkams) susiblokavus, krikščionių blokas (Ūkininkų sąjunga[31], krikščionys demokratai[32] ir krikščionys darbininkai[33]) per rinkimus negavo daugumos. Valdžią paėmė socialistai[34]. Žinia, kaip jie žiūri į Bažnyčią, ypač mūsų socialistai, antireliginio fanatizmo pagauti. Tokiai valdžiai esant, vyskupai kūrėsi naujose diecezijose. Jei bažnytinė provincija būtų buvusi sudaryta ir vyskupai paskirti anksčiau, tai jiems įsikurti būtų buvę kur kas lengviau, nes jei krikščionių valdžia nebūtų jiems padėjusi, tai bent nebūtų trukdžiusi. Deja, išėjo kitaip.

Lietuvoje dar buvo vyskupai ordinarai Karevičius ir Karosas. Karevičiui, kaipo Kauno vyskupui, būtų turėjęs tekti Kauno arkivyskupo metropolito sostas. Bet šitas ganytojas jau seniai buvo nusistatęs savo gyvenimą baigti vienuolyne, todėl, vizitatoriui pareiškė atsisakąs vyskupijos valdymo ir einąs į marijonų vienuolyną. Vyskupas Karosas buvo jau 70 metų senelis. Be to, įvairių karo įvykių nukamuotas, lenkų žiauriai išvytas iš savo sostinės – Seinų. Jam vienam jau būtų buvę sunku valdyti diecezijį. J.E. vizitatorius, su vienu kitu pasitaręs, sumanė vyskupui Karosui duoti vyskupą padėjėją. Beliko dar jaunas, stiprus vyskupas Skvireckas. Tuo būdu reikėjo keturių naujų vyskupų. Dėl jų parinkimo vizitatorius ilgai ir užtruko Lietuvoj.

Nustatyti kandidatus į vyskupus arkivyskupui Jurgiui padėjo tėvai marijonai, kurių generolas jis pats vis tebebuvo. Arkivysk. Jurgis, žinoma, nesitenkino vien marijonų nuomone: jis tuo reikalu tarėsi su įvairiais kunigais ir pasauliečiais. Tačiau kandidatų vardai buvo laikomi didelėje paslaptyje. Jei kas apie juos žinojo, tai tik tėvai marijonai.

J.E. vizitatoriui išvykus į Romą, Lietuvoj viskas nutilo. Ir taip sulaukėme Velykų, kurios tais metais (1926) išėjo balandžio 4 d. Trečią Velykų dieną (IV. 6), vakare apie 7 valandą, iš Kauno skambina man J.E. vysk. Skvireckas ir telefonu praneša šitokią naujieną. Iš Romos, girdi, atėjusi telegrama: jau esanti patvirtinta Lietuvos Bažnytinė provincija. Kauno arkivyskupu metropolitu esąs paskirtas vysk. Juozapas Skvireckas. Telšių vyskupu – prel. Justinas Staugaitis, jam pavedama valdyti ir Klaipėdos prelatūra. Panevėžio vyskupu – kun. Kazimieras Paltarokas, Vilkaviškio vyskupu – vysk. Antanas Karosas; jo koadjutorium paskirtas kun. prof. Mečislovas Reinys. Kaišiadorių vyskupu – kan. Juozapas Kukta. Visos bulės jau esančios paruoštos: jas atveš arkivysk. Matulevičius, kuris šiomis dienomis išvyksta į Lietuvą.

Kai J.E. arkivyskupas Jurgis pradėjo rūpintis kandidatais į vyskupus, kai kas man pasakydavo, kad ir aš esąs kandidatas. Bet tai laikydavau arba pašaipa, arba prisimeilinimu. Bet štai dabar tie spėliojimai virsta tikrove.

Kandidatai į vyskupus paprastai esti klausiami, ar sutinka imtis to darbo. Aš tai žinojau. Manęs niekas nebuvo klausęs. Todėl maniau, kad aš esmi kandidatas. Kai parvažiuos arkivysk. Matulevičius, tai jis Šv. Tėvo vardu duos man tokį paklausimą. Laužiau sau galvą, kokį aš duosiu atsakymą.

Maždaug po savaitės po Velykų parvyksta iš Romos ir arkivysk. Jurgis. Jis parveža mums jau gatavas bules. Vis dėlto aš jam pareiškiau savo abejones. „Ar tu nori, kad Šv. Tėvas tave verste priverstų? Bulė yra, ir dalykas baigtas!" Po tokio atsakymo man nieko nebeliko, kaip tik tarti: „Ecce servus Domini! Fiat voluntas tua" [lot. – Štai Dievo tarnas! Tebūnie Tavo valia].

Taip, Dievas siunčia, reikia nusilenkti jo šventai valiai. Vis dėlto stojo man prieš akis visos tos aplinkybės, kurios pasunkina man vykdyti aukštuosius ganytojo uždavinius.

Skiriamas esmi vyskupauti į Lietuvos kraštą, kuriame niekad nesmi buvęs, taigi jo visiškai ir nepažįstu. Ateina žemaičiams svetimas žmogus, tuo tarpu yra aplenkiami jiems žinomi autoritetai: prelatas Dambrauskas ir Maironis. Be to, dar gerokai apvokietintas Klaipėdos kraštas!

Esmi buvęs Seimo pirmininku. Tatai bent kiek išgarsino mano vardą. Bet daugeliui netiko krikščionių demokratų politikai. Aš, be to, buvau krikščionių demokratų bloko žmogus. Vadinasi, ir aš atsakingas už visas klaidas, to bloko padarytas. O tų klaidų, tikrų ir įsivaizduotų, buvo priskaitoma gana daug.

Trumpai kalbant, daug buvo priežasčių, kurios prastai rekomendavo mane Telšių vyskupo sostui užimti. Kas tos gerosios savybės, kurios galėjo mane rekomenduoti – tai, kad esmi buvęs šioks toks visuomenės veikėjas ir literatas.

Koks buvau ar esu, tai Dievas žino, tik turiu prisipažinti, kad niekad nevengiau skiriamo man darbo. Taigi *in Nomine Domino* [lot. – Dievo vardu] vykstu ir į Telšius: Dievas mane skiria, lai jis papildo mano asmens trūkumus.

8. TELŠIŲ VYSKUPAS

J.E. arkivysk. Matulevičius, parvykęs į Lietuvą, tuoj sušaukė mus – konsekruotuosius ir vyskupus nominatus – ir išdalijo mums paskyrimo bules. Bules gavo ir senieji vyskupai: vyskupas Skvireckas, kuria jis skiriamas Kauno arkivyskupu metropolitu, ir vyskupas Karosas, kuris skiriamas naujosios Vilkaviškio diecezijos ganytoju. Tame posėdyje buvo numatytos naujųjų vyskupų konsekravimo dienos. Man buvo paskirta balandžio 25 d., sekmadienis, Šv. Morkaus Evangelisto šventė.

Taigi man neatidėliojant reikėjo ruoštis konsekracijai.

Minčių ir jausmų, kurie mano sielą varstė, smulkiai nepasakosiu. Lai jos pasilieka tarp manęs ir mano Viešpaties. Trumpai tepasakysiu, kad mano mintys, kur buvusios, kur nebuvusios, vis lėkė į man nepažįstamus Telšius. Juk tai mano būsimojo darbo arena, darbo visai naujo, neįprasto. Viešpatie! Ar aš sugebėsiu jį tinkamai atlikti?

Besirengiant vyskupo konsekracijai, reikia juk kai kas įsitaisyti: rūbai, pastoralas, mitra ir t. t. Tie dalykai nepigūs, o aš pinigų niekad nemokėjau rinkti, todėl jų nesurinkau ir gana didelę Seimo pirmininko algą imdamas. Turėjau atsargos porą tūkstantėlių, bet ką tai reiškia tokiems dideliems reikalams. Bet Apvaizda, kuri mane per visą gyvenimą už rankos vedė, pasirūpino ir šiais reikalais. Tam tikrą sumą skyrė mums krikščionių vyriausybė. Net caro valdžia įtaisydavo naujiesiems vyskupams pastoralus ir žiedus. Taigi šitą tradiciją ir mūsų valdžia palaikė, nors dėl to ir didelį triukšmą kėlė mūsų kairieji. Mitrą ir kitus reikmenis įtaisė man gerieji mano draugai kunigai. Man pačiam tereikėjo bent kiek rūbų nusipirkti.

Pagalios atėjo ir konsekracijos diena. Į konsekracijos iškilmes reikėjo man kviesti: pirmos eilės vyskupai – senieji ir nominatai, valdžios ir Seimo kai kurie atstovai. Be to, pakviečiau visą buvusią Seinų kapitulą, savo dekanato kunigus ir kai kuriuos draugus. Iš giminių kviečiau tik savo brolius ir seseris. Dar buvo gyvas ir mano Tėvelis, bet jau toks senas, kad jam į Aukštąją Panemunę neįmanoma buvo atvažiuoti.

Buvo nustatyta, kad visų naujųjų vyskupų konsekracijos iškilmės įvyks Kauno Katedroje Taigi ir manosios. Diena pasitaikė labai graži.

Duok, Viešpatie, maniau sau, kad mano ganytojavimas būtų toks giedras, kaip ši dienelė!

Konsekratorium buvau pasikvietęs J.E. vyskupą Karosą, kuris pas mane viešėjo. Asistentais sutiko būti J.E. naujasis metropolitas Skvireckas ir vysk. Karevičius. Konsekrato vysk. Karoso lydimas nustatytu laiku nuvykau į Kauno vyskupo rūmus. Čia mūsų jau laukė kiti vyskupai ir dar kai kurie dvasininkai. Iš vyskupo rūmų procesijos tvarka nuvykome į Katedrą. Šventoriuje ir Katedroj mūsų laukė minios žmonių. Kaip ceremonialas reikalauja, vyskupai asistentai nuvedė mane į šoninę Švenčiausiojo Sakramento koplyčią, ir aš pradėjau vilktis Mišių rūbais, bet jau vyskupiškais. Mano širdis pradėjo smarkiau plakti, kraujas tekėjo į galvą, per skruostus pradėjo riedėti ašaros, akyse pasidarė tamsu: maniau, kad pargriūsiu. Bet sukaupęs visą energiją susivaldžiau. Mintyse tariau: Viešpatie! Mane, kadaise kaimo piemenėlį

ir dabar menką žmogelį, darai savo Bažnyčios kunigaikščiu! Ar tai gali būti? Bet tikrovė man sako, kad taip. Viešpatie! Koks tu esi geras! Duok man jėgų nešti Tavo jungą! Taip dvasioje pasimeldęs, visiškai nurimau ir visai sąmoningai atlikau gana ilgas konsekracijos apeigas.

Po apeigų visus svečius pakviečiau pietų į Aukštosios Panemunės kleboniją. Sužinojau, kad į konsekracijos iškilmes yra atvykę keli kunigai, mano būsimosios diecezijos atstovai. Ir juos liepiau pakviesti.

Kad Aukštosios Panemunės klebonija ir nemaža, vis dėlto nelengva buvo svečiams sutilpti. Laimė, kad buvo labai gražus, šiltas oras, tai svečiai prieš pietus ir tuoj po pietų vaikštinėjo po klebonijos sodą.

Per pietus, kaip paprastai tokiais atvejais, buvo kalbų ir sveikinimų. Tie dalykai manęs nedomino ir šiandien aš neatsimenu tų kalbų turinio. Buvau fiziškai ir dvasiškai taip nukamuotas, jog laukiau, kad tie pietūs tik greičiau pasibaigtų. Juk ir naktį prieš konsekraciją bemaž akių nebuvau sumerkęs. Kai svečiai išsiskirstė, labai teisingą pastabą padarė mano mylimoji seselė Agota Tulauskienė: „Mes naujaisiais vyskupais džiaugiamės, o neatsimename, kad tai būsimieji kankiniai". Netolima ateitis parodė, kaip buvo teisinga šita mano sesutės pastaba.

Dar vieno dalyko negaliu nepaminėti iš mano konsekracijos dienos.

Kadangi tai buvo sekmadienis, tai kaip paprastai buvo pamaldos ir Aukštosios Panemunės bažnyčioje. Man rodos, kad nedaug parapijiečių jose dalyvavo: kas gyvas skubinosi į Kauno Katedrą. Bet po konsekracijos apeigų, kol mes vyskupo rūmuose išgėrėme arbatos, mano gerieji parapijiečiai parsiskubino į Panemunę ir mane, grįžtantį iš Kauno, pasitiko su procesija. Turėjau išlipti iš automobilio ir, nulydėtas į bažnyčią, savo parapijiečiams pakalbėti ir juos palaiminti. Ir man graudu pasidarė, kai pamačiau, kad per visų skruostus riedėjo ašaros. Tačiau tuos tokius gerus ir mylimus parapijiečius teks man palikti!

Su atvykusiais Telšių diecezijos kunigais susitariau, kad ingresas į Telšių Katedrą įvyks gegužės mėnesio 24 dieną. Buvo tai antroji Sekminių diena, vadinasi, neprivaloma šventė, tai kunigai galės laisvai suvažiuoti.

Vadinasi, lig ingreso dar turėjau vieną mėnesį laiko. Tačiau nebuvo tai per daug, nes daug reikalų reikėjo atlikti.

Pirmiausia, dar turėjau sutvarkyti reikalus Seime, nes vis tebebuvau Seimo pirmininkas. Posėdžių, tiesa, jau nebuvo, bet Seimo raštinė tebeveikė.

Toliau reikėjo nuvykti atsisveikinti su savo senu Tėveliu ir artimais giminėmis.

Pagalios reikėjo ganytojiškieji laiškai (Telšiams ir Klaipėdai) parašyti ir t. t. Visam tam atlikti – laiko toli gražu ne per daug. Net nepajutau, kaip tas mėnuo praėjo.

Mano buvusieji draugai, Vilkaviškio diecezijos kunigai, Marijampolės vienuolyne surengė man išleistuves ir drauge vyskupui Reiniui priimtuves. Per pietus buvo pasakyta daug kalbų mano ir vyskupo Reinio adresu. Atsakydamas į jas, aš apsiašarojau, taip man buvo sunku skirtis su savaisiais. Mielu noru būčiau su jais pasilikęs. Bet Šv. Tėvo buvo padaryta kitaip, reikėjo prie jo valios prisitaikyti. Čia pat Marijampolėje susitarėme, kad į mano naująją vietą palydės mane kan. Naujokas, mano giminaitis, ir kun. Budzeika, mano nuoširdus prietelius.

Kad būsimos savo ganytojavimo srities gerai ir nepažinojau, vis dėlto iš žinovų buvau girdėjęs, kad Žemaičiuose maža terasiu aukštesnio išsilavinimo kunigų, o valdant diecezija be tokių juk negalima apsieiti. Kreipiausi į naująjį Kauno arkivyskupą prašydamas man duoti bent vieną šviesesnį kunigą. Kuriuos aš buvau nužiūrėjęs, tų man nedavė: siūlė man tokių, kurių aš nenorėjau. Taip ir nesusitarėme. Tuomet kreipiausi į buvusį savo ordinarą vysk. Karosą prašydamas, kad man duotų prel. Borisevičių. Šis mielu noru sutiko atvažiuoti. Vyskupas Karosas sutiko jį išleisti. Tad kun. Vincentas tuoj ir pradėjo rengtis vykti su manim į Žemaičių žemę. Mano parapijos atstovai labai iškilmingai (raiti) palydėjo mane į Kauno geležinkelio stotį. Net įtaisė man dovanų rašomąjį stalą, prie kurio aš ir šiandien tebedirbu.

Išsirengėme į kelionę likus kelioms dienoms prieš Sekmines. Kun. Borisevičius nuvyko tiesiog į Telšius pradėti rengti ingreso iškilmių, o aš su dviem savo palydovais – kan. Naujoku ir kun. Budzeika – pasukome į Kuršėnus, nes kun. Dambrauskas, tos vietos klebonas, buvo mane pasikvietęs kelioms dienoms prieš ingresą pailsėti.

Pirmas įspūdis naujos mano diecezijos žemėje buvo malonus. Kuršėnų stotyje pasitiko mane pats kun. Dambrauskas ir Kuršėnų dekanas kun. Staševičius, Šaukėnų klebonas. Buvo ir keli Kuršėnų parapijiečiai inteligentai. Jų vienas, man rodos, ponas Laucevičius savo automobiliu nuvežė mane į Kuršėnų kleboniją. Čia iš tikro porą dienų gerokai pailsėjau, nes Aukštojoj Panemunėje, likviduodamas ūkį, kitus reikalus atlikinėdamas, gerokai buvau pavargęs.

Kuršėnų klebonijoje buvo labai jauki atmosfera. Malonus šeimininkas, kiek pastebėjau, labai rūpinosi, kad naujasis jo vyskupas pas jį jaustųsi gerai. Nemalonų darė įspūdį, kad Kuršėnų bažnyčia, sude-

gusi per Didįjį karą, dar vis įrengta menkoje provizorinėje pastogėje. Vieną dieną kun. Dambrauskas suprašė į pietus daugiau parapijiečių inteligentų, tuo norėdamas svečią pagerbti. Buvo ir sveikinimų. Aš atsakydamas klebonui palinkėjau, kad kiek galima greičiau galėčiau jam konsekruoti naują bažnyčią. Iš tikro po kelerių metų iškilo nauja mūro bažnyčia, ir aš ją konsekravau. Jos klebonas už atliktąjį darbą buvo pagerbtas kanauninko titulu. Bet kan. Dambrauskas neilgai džiaugėsi savo darbo vaisiais. 1941 m. bolševikai traukdamiesi žiauriai jį nužudė.

Šeštadienį prieš Sekmines, kun. Dambrausko lydimas, arkliais iškeliavau į Tryškius. Čia buvo susirinkę keli kunigai naujojo savo vyskupo pasitikti. Kun. Stankaitis, Tryškių klebonas, labai nuoširdžiai mane priėmė ir vaišino, tačiau pas jį klebonijoje jau kitoks stilius, kaimiškesnis. Kaip vėliau patyriau, Tryškių klebonija vaizdavo bendrą Žemaičių klebonijų tipą. Kun. Dambrausko klebonija buvo aristokratiškesnė, kokių Žemaičiuose yra nedaug.

Tryškiuose praleidau pirmąją Sekminių dieną. Per Sumą, žinoma, buvau bažnyčioje. Pastebėjau, kad žmonės bažnyčioje laikosi padoriai, šventų Mišių klauso pamaldžiai.

Sekmadienio naktį ne ką temiegojau. Mat rūpėjo ingreso iškilmės. Po jų reikės pradėti naujas, visiškai neįprastas darbas.

Turiu pasakyti, jog mano gyvenimas taip susidėjo, kad vis reikdavo ką pradėti. Antai pradėdamas kunigauti, dirbau nedidelėse miestelių parapijose (Alytaus, Snedovo, Barbieriškio). Paskui teko dirbti dideliuose miestuose (Lodzė, Varšuva) ir dar Lenkijoj, kur visai kitokios gyvenimo sąlygos. Ten reikėjo pereiti į gimnaziją kapelionauti, kur vėl visai kitokie uždaviniai. Parvykau Lietuvon, čia, Marijampolėje, teko grumtis su Bažnyčią puolančiais laisvamaniais („pirmeiviais“) ir skubiai organizuoti („Žiburys“) katalikų visuomenę, kad ji lengviau galėtų atsispirti prieš laisvamanius. Po metų sunkaus darbo, galima sakyti, vos tik pradėto, teko išvykti į naują Lekėčių parapiją, kur laukė manęs trobesių statyba ir kiti naujos parapijos rūpesčiai – man visiškai neįprasti dalykai. Po pustrečių metų klebonavimo Lekėčiuose reikėjo persimesti vėl į visiškai naują sritį: Seinuose perimti iš kun. Laukaičio „Vadovo“ redakciją. Šitą darbą išdirbęs pusketvirtų metų, akims susilpnėjus, turėjau pasitraukti į nuošalią Pakuonio parapiją. Lygiai po ketverių metų persikėliau į kaimyninę Aukštąją Panemunę. Ir čia ramiai negalėjau klebonauti, nes aplinkybės privertė stoti į politikos darbą: pirmiau Taryboje, vėliau Seime.

Šitie mano gyvenimo etapai, be abejonės, daug ko mane išmokė, daug davė patyrimo, bet sutrukdė man vienoj ar kitoj darbo šakoj ištobulėti. Sakysime, buvau pamilęs kapeliono pareigas, bet neilgai man jos teko eiti. Turėjau potraukį prie plunksnos, bet dedamos man ant pečių vis naujos pareigos ir čia man trukdė rašymui atsidėti ir toj srity ištobulėti. Dabar štai duodama man į rankas vyskupo lazda ir liepiama ganyti apie 400 tūkstančių Žemaičių, kurie iš visos Lietuvos mažiausiai man pažįstami. Viešpatie, Tu mane siunti, Tu pats tvarkyk mano žingsnius ir darbus!

Pirmadienio rytas išaušo gražus. Truputį ūkanota, bet nelyja. Ne per šilta ir ne per šalta. Ingresui kaip tik nutikęs oras. Apie 8 val. iš Telšių atvyko kledaras fordukas. Žmonės atsiuntė automobilį, koks Telšiuose buvo geriausias. Sėdau į jį su savo palydovais ir leidomės į kelionę. Blogą padarė man įspūdį, kad šoferis, jaunas vaikėzas, su papirosu dantyse pasitiko naujus keleivius ir mums įsėdus nesiliovė rūkęs. Neiškenčiau to vaikėzo nesudraudęs. Argi žemaičiai būtų visi tokie, pamaniau sau vienas.

Iš Tryškių išvažiavus, tuoj prasidėjo banguotieji Žemaičių laukai. Virvytės upė lyg kokia tikra virvė raitėsi netoli mūsų kelio. Aukšti jos krantai ir slėniai sudarė gražų reginį. Jį juo pagražina gyvas, aiškus gegužės mėnesio žalumas, kuris lyg kokia žalio aksomo antklodė dengė visus laukus. Gamta tikrai graži!

Bet šiuo atveju gamta manęs netraukė, nes aš buvau paskendęs savo mintyse.

Pakeliui pavydavome vieną kitą žmogelį. Jie, pamaldžiai atsiklaupę, laukė vyskupo palaiminimo. Pakelėj ypač sujaudino mane viena ponia, kuri prie savo dvarelio sodo su savo žmonėmis laukė pravažiuojančio vyskupo. Mums besiartinant, visa kuopelė suklaupė, ponia apsiašarojusi įbedė akis į savo naująjį ganytoją ir jo laiminama pamaldžiai nusilenkė. Tie žmonės, matyt, iš manęs daug laukė. Duok, Viešpatie, kad aš jų neapvilčiau, pamaniau sau.

Bet štai ir Telšių bažnyčios bokštas. Netrukus privažiavome ir patį miestą.

Miesto padėtis labai graži. Man skiriama Katedra ir antroji Telšių bažnyčia, kuri tuomet dar tebetarnavo rusams stačiatikiams, stovi ant aukštų kalnelių, o nuo jų į pietų pusę čia pat liūliuoja gana didelis Masčio ežeras. Viena bažnyčia nuo kitos atstu apie pusę kilometro. Tą tarpą užima pagrindinė miesto dalis, bemaž išimtinai žydų apgyventa. Apie vadinamąją cerkvę, kuri stovi ant kalnelio. Įvažiuojant į Telšius,

iš rytų pusės gana gražus parkas, kadaise buvusios katalikų kapinės. Tuoj nuo jų į vakarus tęsiasi plačios gatvės pavidalo rinka.

Nuo buvusios tėvų bernardinų bažnyčios, dabar virtusios Telšių diecezijos katedra, į vakarus nusidriekęs miestas, bet jau daug švaresnis kaip minėtasis žydų kvartalas. Čia namai, tiesa, visi mediniai, bet švarūs, tarp daržų ir sodų išsimėtę. Tai katalikų kvartalas. Ties Katedra yra ne per didelė aikštelė, į kurią iš Plungės gatvės reikia kopti prieš kalnelį. Šita aikštelė iš šiaurės šono buvo „papuošta" bjauriausios išvaizdos gana aukštu mediniu bokštu. Kadangi jis stovi čia pat, prie šventoriaus, tai palaikiau jį varpine. Kopdamas į kalnelį pamaniau, kad pirmiausia Telšiuose reikės tą kerėplą nuversti. Pasirodo, kad tai būta gaisrininkų sargybos bokšto. Daug žygių buvo daryta tam Telšių „papuošalui" nugriauti. Bet su tautininkų Vyriausybe jokiu būdu nebuvo galima susikalbėti. Kerėpla stovėjo net ir tada, kai užpakaly jos iškilo gražūs vyskupo rūmai, kuriuos tas bokštas dengė nuo miesto. Tik prieš pat bolševikams užeinant, Telšių burmistras p. Mylimas, jokių kitų ponų nesiklausdamas, galų gale nugriovė tą bjaurią kerėplą.

Bet grįžkime prie ingreso.

Atvykę į Telšius, prie minėtojo parko radome išsirikiavusią procesiją, kun. Korzono, vietos klebono ir dekano, vadovaujamą. Man išlipus iš automobilio ir palaiminus minią, procesija pradėjo judėti Katedros link.

Mums reikėjo pereiti per visą žydų kvartalą. Visi šaligatviai buvo užimti žydžių ir žydų, kurie kepurių nenusiimdami smalsiai žiūrėjo į vyskupą. Iš mūrų balkonų ir langų taip pat žiūrėjo Izraelio sūnūs ir dukterys. Jei ne minia, kuri sekė paskui vyskupą ir grūdosi abiem šalim procesijos, tai būtų galima pamanyti, kad Telšiuose gyvena tik vieni žydai.

Bet štai mes jau arti Katedros. Nuo jos dalis kalnelio į rytų pusę buvo apgulta žmonių. Besiartinant procesijai, jie pamaldžiai klaupėsi ir darė kryžiaus ženklą, kai vyskupas juos laimino. Per daugelio skruostus riedėjo ašaros.

Į Katedrą stačiai sunku buvo prasimušti. Keli stiprūs tvarkdariai dideliu vargu darė procesijai kelią. Įėjus mums į bažnyčią, tarpduryje pasidarė triukšmas ir riksmas. Mat daug kas norėjo prasiskverbti į bažnyčią, o ji negalėjo sutalpinti nė trečios dalies susirinkusių žmonių. Katedroj tuoj pasidarė karšta kaip pirtyje, stačiai nebuvo kuo alsuoti. Kadangi aš tvanko labai nepakenčiu, tai maniau, kad neištversiu. Bet, Dievui dėkui, ištvėriau.

Bažnyčioje, kaip paprastai per vyskupo ingresą, prasidėjo apeigos: vyskupo laiminimas, duodamas žmonėms, bulių patikrinimas, vyskupo pasveikinimas, vyskupo kalba, vadinamoji *Homagium* (Vyskupo pagerbimas), iškilmingos Mišios. Dvasininkijos vardu sveikino dekanas Korzonas. Jis ir bules tikrino, *Homagium* padarė tik vieni kunigai. Iš pasauliečių inteligentų niekas nepasirodė. Gal dėl baimės, nes jau buvo praėję rinkimai į Seimą ir kairieji buvo gavę viršų. Man krito į akį, kad tarp kunigų buvo daug žilagalvių. Vadinasi, diecezijoj yra daug senių. Kunigų vos kelis temačiau pažįstamus, šiaip žmonės vis nematyti.

Po pamaldų nuvedė mane į kleboniją, kur man paruoštas vienas vikariatas. Kadangi buvau taip peršilęs, kad buvo šlapi ne tik mano marškiniai, bet ir viršutiniai rūbai, tai turėjau persirengti.

Tuoj buvau pakviestas pietų į senąjį tėvų bernardinų refektorijų. Svečių – kunigų ir pasauliečių – buvo pilnas refektorijus, kai kurie jame nesutilpo; jiems buvo padengta gretimame kambaryje.

Per pietus, kurie truko daugiau kaip dvi valandas, buvo pasakyta gana daug kalbų: kalbėjo keli kunigai ir keli pasauliečiai. Bet tos kalbos buvo banalios, jos nebeišliko mano atmintyje. Į komunalus ir aš atsakiau komunalais.

Po pietų tuoj padariau posėdį su dekanais. Aš buvau nutaręs naujojoje savo diecezijoje pradėti darbą nuo rekolekcijų kunigams. Kadangi visos diecezijos kunigams tinkamos vietos susirinkti nebuvo, tai paskirstėme diecezijąį keturis rajonus ir numatėme vietas bei terminus, kur ir kada tos rekolekcijos vyks.

Po vestuvių svečiai išsiskirsto, o jaunavedžiams, vieniems pasilikusiems, prasideda vadinamieji medaus mėnesiai. Dažniausiai jie nebūna saldūs, nes su nauju gyvenimu prasideda ir nauji rūpesčiai.

Panašiai buvo ir man. Ingreso iškilmės nuskambėjo. Svečiai išsiskirstė. Išvažiavo ir mano palydovai kan. Naujokas ir kun. Budzeika. Aš likau vienas su kun. Borisevičium, kuris buvo sutikęs su manim dalytis vargais ir rūpesčiais.

Pirmutinis rūpestis buvo dėl buto.

Dar prieš konsekraciją į Aukštąją Panemunę buvau išsikvietęs dekaną ir tariausi su juo, kur Telšiuose teks pasidėti naujam vyskupui. Kun. Korzonas pasakė, kad jis tuo reikalu jau taręsis ir su arkivysk. Skvirecku. Jie numatę apgyvendinti vyskupą parapijos namuose (altarijoj) netoli nuo bažnyčios, Kalno gatvelėje, prieš klebono sodą. Tie namai reikią remontuoti, bet tas remontas būsiąs atliktas per mėnesį.

Kun. Korzonas atsivežė ir tų namų planą ir prašė nurodyti, kokius pertvarkymus tuose namuose reiktų padaryti. Aš, įsižiūrėjęs į tą namų planą, tokių nurodymų ir daviau.

Tas pasikalbėjimas su kun. Korzonu įvyko dar gerokai prieš mano konsekraciją. Vadinasi, namų remontui laiko buvo bemaž du mėnesiai. Taigi buvau tikras, kad ingreso dieną jau turėsiu paruoštą butą.

Aš juk buvau Aukštosios Panemunės klebonas. Man pasitraukus, vyskupas turėjo paskirti kitą. Panemunėje reikia man likviduotis, kad savo įpėdiniui nepereičiau kelių. Taigi ir likvidavausi. Visa, kas, mano manymu, Telšiuose bus reikalinga – knygas, baldus, indus ir t. t. – supakavome ir traukiniu išsiuntėme į Telšius. Tuos darbus atlikti padėjo man mano vikaras ir pavaduotojas kun. J.Valaitis, dabartinis kanauninkas ir Rietavo klebonas.

Būdamas klebonu, žinoma, turėjau ir šeimynos. Ji buvo samdyta visiems metams. Tuos žmones arba reikėjo atleisti, arba vežtis į Telšius. Visi pasišovė važiuoti į Telšius, išskyrus vieną merginą ir praktikantę, kuriedvi pareiškė liksiančios Aukštojoje Panemunėje. Senukė šeimininkė, viena mergina virėja ir naujai priimtas vaikinas tarnas tuoj paskui daiktus iškeliavo į Telšius. Mat jie paruošią man butą. Kai atvyksiąs į Telšius, rasiąs viską išdėstyta, sutvarkyta.

Koks buvo mano nustebimas, kai patyriau, kad mano buto remontas buvo tik gerai pradėtas: jam baigti reikia mažiausiai dar mėnesio. Būtų tiek to, galėtume laukti. Aš jau turėjau prieglaudą vikariate, bet mano žmonės neturėjo nė kur pasidėti, nė ko valgyti. Jie gyveno viešbutyje. Daiktai buvo suversti į drėgną pašiūrę ir ėmė pelyti. Aš negalėjau prieiti nė prie rūbų, nė prie knygų. O juk prasidėjo mano naujas gyvenimas ir darbas. Klebonas, paskyręs man vikariatą (du kambarius) ir mano sekretoriui kun. Borisevičiui vieną kambarį, per tą mėnesį mudu ir maitino. Jei būčiau žinojęs, kad į tokią nelemtą padėtį pateksiu, būčiau ar ingresą atidėjęs, ar bent iš Panemunės nekraustęs daiktų ir žmonių, kol bus paruoštas butas. Bet nieko nežinojau.

Pagalios po kokių penkių savaičių galėjau įeiti į savo butą. Tas butas toli gražu negalėjo prilygti patogiai Panemunės klebonijai, bet vis dėlto buvo geras. Jau galėjau susitvarkyti savo knygas, rūbus ir kitus daiktus.

Aš juk buvau ne tik Telšių vyskupas, bet ir Klaipėdos prelatas. Reikėjo man padaryti ingresas ir į Klaipėdos bažnyčią. Tam aktui atlikti paskyriau Švč. Trejybės dieną, vadinasi, sekmadienį po ingreso Telšiuose.

Į Klaipėdą važiavome per Salantus ir Kretingą. Salantuose klebonavo Žemaičių kapitulos garbės kanauninkas kun. Pranciškus Urbanavičius. Gerai jo dar nebuvau pažinojęs, bet daug apie jį gero girdėjęs. Juk tai buvo senas mūsų veikėjas, rašytojas, mūsų spaudoje žinomas Kuprano vardu. Kun. Urbanavičius kad akademinio laipsnio ir neturėjo, bet buvo išsilavinęs, tikras kunigas inteligentas. Taigi viešėdamas Salantuose, kun. Urbanavičių pakviečiau generaliniu vikaru. Ir neapsirikau. Kun. Urbanavičius per 15 metų ėjo generalvikaro pareigas, šviesdamas dideliu darbštumu ir kitomis kunigo dorybėmis. Savo vyskupą jis ne tik gerbė, bet ir sūniškai mylėjo.

Naktį prieš ingresą į Klaipėdos bažnyčią nakvojau Kretingos vienuolyne. Sekmadienio rytą gražiu automobiliu iš Klaipėdos atvyko du parapijiečiai inteligentai vokiečiai, vizitiniais rūbais, cilinderiais ir baltomis pirštinėmis pasipuošę. Tų ponų ir tėvo Juozapo lydimas nuvykau aš į Klaipėdą. Kadangi katalikai čia sudaro mažumą, tai sutikimo miesto gatvėse negalėjo būti. Procesija, dekano Danelauckio vadovaujama, vyskupą pasitiko tik prie bažnyčios durų. Tvarką prižiūrėjo ir bules perskaitė kun. Borisevičius, kuris į Klaipėdą buvo nuvykęs iš vakaro prižiūrėti, kad ingresui viskas būtų tinkamai paruošta.

Ingreso apeigos buvo atliktos kaip paprastai, tik pažymėtina, kad į vyskupą kun. Danelauckis kreipėsi pirma vokiškai, paskui lietuviškai. Kadangi Klaipėdos krašte vokiečių katalikų tebuvo gal kokia penktoji dalis, kiti visi – lietuviai, tai aš į žmones pirma kreipiausi lietuviškai, paskui vokiškai.

Po pamokslo buvo suruošti pietūs „Viktorijos" viešbutyje. Kad lietuviai su vokiečiais Klaipėdoj ir prastai sugyvena, vis dėlto jiems pavyko šiaip taip susitarti: pietūs buvo paruošti vokiečių ir lietuvių inteligentų išlaidomis. Ir abeji juose dalyvavo.

Per pietus, žinoma, buvo sakoma kalbos. Dekanas Dannelauzki (taip jis rašėsi) pakalbėjo pirma vokiškai, paskui lietuviškai. Ypač vokiškoji dekano kalba buvo labai netaktiška. Tarp kitko, jis pareiškė, kad visa kas būsią gerai, jei vyskupas būsiąs su jais, vadinasi, vokiečiais. Ponas Krauzė vėl kalbėjo, kad Klaipėdos prelatūros įsteigimas esąs naujas Vokietijos dalijimas (die neue Trennung).

Iš lietuvių kalbėjo tik vienas gubernatorius, kuriuo tuomet buvo Jonas Žilius. Jis savo kalboje paprieštaravo dekanui Danelauckiui, kuris buvo pasakęs, kad vokiečiai įkūrė Klaipėdos katalikų parapiją. Gubernatorius pataisė, jog istorija rodanti, kad Klaipėdos katalikų reikalais pirmiausia susirūpinę ne vokiečiai, tik Kretingos bernardi-

nai. Iš pradžių Klaipėdos krašte katalikų reikalais jie pasirūpindavo iš Kretingos, vėliau bernardinai pastatydino Klaipėdoje ir bažnyčią.

Gaila, kad lietuvių kalbėtojų buvo nedaug, jie būtų galėję pakalbėti ir dėl kitų vokiečių kalbų netikslumų. Sakysime, buvo ir toks Gabrys, kuris tuomet gyveno Klaipėdoje. Bet nežinia kodėl jis tylėjo.

Paskutinis aš tariau žodį. Kalbėjau tik lietuviškai. Pasakiau, ką ir bažnyčioje buvau pabrėžęs, kad atvykau pas katalikus, o ne pas lietuvius ar vokiečius. Man rūpėjo tik katalikų reikalai, kaip dera Bažnyčios atstovui. Darydamas aliuziją į p. Krauzės kalbą, priminiau, kad Šv. Tėvas valstybių ribų nenustatinėja, jis tik stengiasi rūpintis katalikų reikalais atsižvelgdamas į politines sąlygas, į pasikeitusias valstybės ribas.

Į Danelauckio kalbą aš visiškai nereagavau. Juk būtų buvę negražu, jei viešai būtų iškilęs ginčas tarp naujojo vyskupo ir vietos dekano. Bet sugrįžęs į kleboniją pasikviečiau dekaną ir kun. Borisevičių kaip liudininką ir gana smarkiai subariau kalbėtoją už netikusius žodžius. „Ne aš turiu būti su jumis, kunige dekane, bet jūs turite būti su manim! Aš su Šv. Tėvu, o jūs su vyskupu. Aš, kunige dekane, griežtai to iš jūsų reikalauju ir reikalausiu",– baigiau savo įspėjimą kun. Danelauckiui.

Iš Klaipėdos per Švėkšną grįžau į Telšius.

Vyskupas negali būti be kurijos. Bet iš ko ją sudaryti? Telšiuose suradau tik keturis kunigus: kleboną Korzoną, du vikaru – kun. Ramanauską ir kun. Budraitį ir gimnazijos direktorių kun. Simaitį. Abudu vikarai ėjo ir kapelionų pareigas, nes čia buvo gimnazija ir mokytojų seminarija. Iš kitur kunigų nebuvo galima paimti, nes niekur jų nebuvo per daug, kai kur dar ir trūko. Reikėjo verstis su tais pačiais.

Kun. Borisevičių paskyriau kurijos kancleriu, kun. Korzoną – viceoficiolu, nes jau ir bylų pradėjo atsirasti, kun. Ramanauską – kurijos sekretorium ir Tribunolo notaru. Tribunolo asesoriai, reikalui atsitikus, buvo kun. Borisevičius ir kun. Simaitis. Rudeniop į Telšius atvyko ir kun. Urbanavičius, kuris pradėjo eiti generalvikaro pareigas.

Kun. Korzonas, kai tik sužinojo apie tą paskyrimą, tuoj nuvyko į Kauną ir ten gavo paskyrimą Joniškio klebonu. Į Telšius kun. Korzono vieton aš pakviečiau kun. J.Dabužinską, Mažeikių kleboną.

Kuriją šiaip taip sudariau, bet reikėjo jai patalpų. Man skirtuose namuose gal ir būtų buvę galima padaryti porą kambarių kurijai. Bet niekas to nenumatė. Dabar tie namai jau buvo taip sutvarkyti, kad juose kurija nebuvo kur patalpinti. Taigi reikėjo ieškoti vietos kitur. Ir iš tikro pavyko ji rasti p. Lunskienės namuose, kurie buvo netoliese

nuo mano buto. P.Lunskienės namuose atsirado vietos kun. kancleriui ir pora kambarėlių kurijai. Kai atvyko kun. Urbanavičius, tai ir jis gavo butą čia pat, kituose p. Lunskienės namuose. Taip mes gyvenome ketverius metus, kol pastatėme vadinamuosius Vyskupo rūmus.

Bet nebėkime įvykiams už akių.

Kaip anksčiau minėjau, su dekanu buvome susitarę surengti kunigams rekolekcijas. Jos buvo numatytos šiose vietose: Žemaičių Kalvarijoj, Viekšniuose, Kretingoj ir Rietave. Rekolekcijų vesti pakviečiau du vienuolius: tėvą Totoraitį ir tėvą Andriušką. Tėvai rengė meditacijas, o aš pats turėjau kasdien po dvi konferencijas. Tuo būdu turėjome progą kunigams paskelbti lyg savo ganytojavimo programą. Turiu pasakyti, kad mano kunigai rekolekcijose dalyvavo labai gražiai. Kadangi rekolekcijų buvo keturios serijos, tai bemaž visi kunigai turėjo progos jose dalyvauti. Liko tik vienas kitas.

Naujoje vietoje atsidūriau gana sunkioje ekonominėje padėtyje.

Po gegužės mėnesio rinkimų į Seimą valdžia pateko į kairiųjų rankas. Kunigams algos buvo tuoj sustabdytos. Naujųjų vyskupijų ir jų kurijų naujoji valdžia, žinoma, visiškai nenorėjo pripažinti. Todėl apie algas vyskupams ir kurijoms nė kalbos negalėjo būti. O gyventi vis dėlto reikėjo. Gerai, kad šiek tiek maisto buvau atsivežęs iš Panemunės ir turėjau bent kiek santaupų, bet netrukus viskas pradėjo baigtis. Tiesti rankas į kunigus buvo nepatogu. Gynėmės šiokiomis tokiomis kurijos pajamomis. Tik gruodžio mėn. įvykusi dekanų konferencija nutarė parapijas apdėti mokesčiais kurijos reikalams. Buvo nutarta, kad klebonai kurijai pristatytų po 1 litą iš kiekvienų 7 parapijiečių.

Socialistų valdžia tuoj pradėjo vykdyti savo programą. Visų pirma jai rūpėjo tikybos reikalai: atskyrimas Bažnyčios nuo valstybės, civilinė moterystė, vadinamieji divorsai (moterystės išardymas) ir t. t. Visa valstybės politika sparčiais žingsniais pradėjo eiti bolševizmo link. Kadangi šalis buvo dar labai tolima nuo bolševizmo, tai socialistų valdžia piliečiams buvo nepakenčiama. Priėjo lig to, kad gruodžio 17 dieną, lygiai tą dieną, kada kairieji ruošėsi iškilmingai pagerbti savo išrinktąjį prezidentą gydytoją Grinių jo 60 metų amžiaus sukaktuvių proga, įvyko perversmas. Jis buvo padarytas ypač katalikų (studentų ateitininkų) pajėgomis. Bet šiems neapsižiūrėjus pavyko pagrobti valdžią vadinamiesiems tautininkams, kurių priekyje stojo Antanas Smetona kaipo prezidentas ir Augustinas Voldemaras kaipo ministeris pirmininkas.

Naujoji valdžia, iš pradžių nenorėdama erzinti katalikų, kurie vis dėlto krašte sudarė nepalyginamą daugumą, pripažino įsisteigusią Bažnyčios provinciją, pradėjo mokėti algas vyskupams, kurijoms ir kunigams.

Tuo būdu naujos kurijos ir vyskupo sunki ekonominė krizė savaime išsisprendė.

9. TELŠIŲ DIECEZIJOS KUNIGŲ SEMINARIJA

Per Kaune įvykusią Vyskupų konferenciją, kuriai vadovavo vizitatorius Matulevičius, buvo nustatyta, kad buv. Žemaičių vyskupijos kunigai yra dabar fiksuojami toje diecezijoje, kurioje jie gyveno provincijos įkūrimo metu.

Jei kurie yra išvykę į Ameriką ar į kitas šalis, tai bus laikomi kunigais tos diecezijos, iš kurios teritorijos yra išvykę.

Reikėjo taip pat padalyti ir seminarijos auklėtinius. Ir čia nustatyta, kad klierikas bus laikomas tos diecezijos, iš kurios jis yra kilęs. Paaiškėjo, kad iš Telšių diecezijos tėra tik 26 klierikai visuose septyniuose kursuose. Vadinasi, mums teks gauti maždaug po 3 kunigus kas metai. Žinoma, jei tie mūsų klierikai laimingai ištesės ligi galo. Tai patyręs stačiai nusigandau. Kiek suskubau pastebėti, labai didelis senesnių kunigų procentas buvo tekęs Telšių diecezijai. Kas bus, maniau sau, kai tuos senelius Dievas pradės šauktis pas save? Juk mes netrukus neturėsime net klebonų, ne tik vikarų, kurių jau ir dabar gerokai trūksta. Daugelyje vietų (sakysime, parapijoj, turinčioj per 3000 tikinčiųjų) dirba tik vienas kunigas, kur turėtų būti bent du. Parapijos, turinčios 8000–10000 tikinčiųjų, turi tik vieną vikarą, kur turėtų būti 3–4.

Šitas kunigų trūkumas ir prastos perspektyvos, kad jų skaičius padidėtų, buvo pirmutinis motyvas, kai aš pradėjau galvoti apie savo seminarijos įsteigimą.

Sakysite, juk jei iš Žemaičių krašto nedaug klierikų Kauno seminarijoj, tai jų skaičius nepadidės, kad ji bus ir Telšiuose. Netiesa. Pas mus susisiekimas, ypač Žemaičiuose, labai sunkus. Iš kai kurių Žemaitijos vietų, ypač kol nebuvo vadinamojo Žemaičių plento, pasiekti Kauną – tai labai didelė ir brangi kelionė. Kai ūkininko sūnelis, o tokių seminarijoje daugiausia – turi tris kartus per metus nukeliauti į Kauną ir grįžti atgal, tai tėvelis gerai pagalvoja, ar išneš jo kišenė? O juk ir seminarijai dar reikia mokėti už išlaikymą.

Kas kita, kai seminarija arčiau, kai galima į ją vaikas savo arkliais nuvežti ir parsivežti. O ir už išlaikymą galima atsiteisti produktais, nebūtinai gyvais pinigais.

Praktika parodė, kad šitas ekonominis motyvas yra labai didelės reikšmės ir jis nusveria diecezijos seminarijos naudai.

Buvo dar ir daugiau motyvų, kurie vertė mane Telšiuose steigti kunigų seminariją.

Svarbiausias motyvas buvo tas, jog Bažnyčios kanonai (kan. 1354) reikalauja, kad kiekviena diecezija turėtų savo seminariją. Tik mažutės diecezijos, kurios neįstengia savo seminarijos išlaikyti, gali naudotis vadinamąja interdiecezine seminarija. Telšių diecezija, turinti apie 400 tūkst. tikinčiųjų, maža diecezija negali būti laikoma.

Kaip tie patys Kanonai numato, vyskupas turi rūpintis, kad seminarijoj klierikai būtų tinkamai auklėjami ir mokomi, nes juk jie – būsimieji kunigai, kurie dirba vyskupo globai pavestose parapijose. O už tą darbą prieš Dievą teks atsakyti pačiam vyskupui. Vyskupas gali laisvai šeimininkauti tik savo, o ne svetimoj seminarijoj.

Suprantamas dalykas, kad seminarija, nenukrypdama nuo Šv. Sosto nuostatų, vis dėlto turi gana savotišką antspaudą, pareinantį nuo vietos sąlygų ir jai vadovaujančių žmonių. Yra viena Katalikų Bažnyčia, bet kiekviena jos dalis – kraštas, net kiekviena diecezija – vis dėlto sudaro atskirą tipą. Todėl kunigai, išauklėti diecezijos seminarijoj, suauga su ja, pasidaro savi ir noromis vykdo įsakymus to vyskupo, kurį seminarijoj būdami jie išmoko gerbti, kurio paskirtos vyresnybės jie buvo įpratę klausyti.

Pagalios diecezija be seminarijos – tai ne visas vienetas. Juk seminarija sutelkia elitą kunigų, pasižymėjusių mokslu ir kunigiškomis dorybėmis, kurie ne tik moko ir auklėja klierikus, bet spinduliuoja ir į visą diecezіją.

Telšių vyskupui buvo pavesta valdyti ir Klaipėdos prelatūra. Iš Telšių reikėjo siųsti kunigai ir į tą kraštą. Kadangi Mažoji Lietuva daug kuo skiriasi nuo Didžiosios, tai ir tam kraštui skiriami kunigai turi būti atitinkamai parengti, gerokai pramokę vokiečių kalbos.

Seminarijos reikalu tariaus su savo artimaisiais, jie mano sumanymui pritarė. Tuo reikalu sušaukiau ir dekanų konferenciją. Viešame posėdyje prieš seminarijos steigimą iš jų balso niekas nekėlė, bet tylomis daug kas tą sumanymą kritikavo. Mūsų seminarijos idėja turėjo nemaža priešininkų ir iš diecezijos kunigų, juo labiau smarki kritika ėjo iš Kauno.

Prieš mano anksčiau išdėstytus motyvus dėl seminarijos būdavo atkišami ypač du argumentai: 1) seminarijos reikalui kunigai būsią apdedami nepakeliamais mokesčiais; tai buvo stipriausias diecezijos kunigų argumentas; 2) iš kur Telšių vyskupas savo seminarijai imsiąs profesorių? – tai buvo kauniečių argumentas. Jų seminarija esanti gera, turinti fakulteto teises. Kaunas lig šiol rengiąs kunigus visai trijų naujųjų diecezijų sričiai, galįs rengti ir toliau. Todėl nauja seminarija Telšiuose esanti nereikalinga.

Dėl šitų kauniečių kalbų Telšiuose būtų galėję būti nei šilta, nei šalta. Bet tos kalbos demoralizavo Telšių diecezijos kunigus. Tai viena. Antra, jos pasiekdavo valdančiųjų sferų žmones ir juos nuteikdavo prieš mūsų reikalą. Bet mes buvome sumanę gerą dalyką; Dievo Apvaizda paėmė jį į savo globą ir padėjo nugalėti visas kliūtis.

Kalbos kalbomis: jei žmogus jų žiūrėtum, tai niekad nieko gero nepadarytum, nes joks sumanymas be kritikų neapsieina. Man buvo svarbu patirti, ką seminarijos reikalu mano iš tikro kompetentinga įstaiga, būtent Šv. Sosto atstovybė. Delegatui arkivysk. Cechiniui išvažiavus, tos atstovybės reikalus tvarkė prel. Faidutis. Jam smulkiai išdėsčiau savo sumanymą ir jo realizavimo planą. Iš mons. Faidučio gavau ne tik pritarimą, bet ir nuoširdų paskatinimą. To man užteko.

Tokio darbo, kaip seminariją įsteigti, nepadarysi be valdžios žinios. Taigi apsilankiau pas prezidentą ir pas ministerį pirmininką Voldemarą ir abiem nuodugniai išdėsčiau savo seminarijos reikalą. Argumentavau ypač tuo, kad Telšiai toli nuo Kauno ir mes niekad nesulauksime pakankamo kunigų skaičiaus, jei neturėsime savo seminarijos. Taip pat pabrėžiau, kad mums reikia parengti tinkamų kunigų Klaipėdos kraštui, kas, sakysime, Kauno seminarijai negali rūpėti.

Prieš mano argumentaciją tie du ponai nieko neturėjo pasakyti ir iš tikro nepasakė. Vadinasi, mano sumanymui, bent tylėdami, pritarė.

Aš gana gerai pažinau tautininkus ir žinojau, kad Bažnyčia nieko gero negali iš jų laukti, todėl ir maniau, kad seminariją reikia steigti nedelsiant, kol tautininkai dar nesijaučia stiprūs. Ir iš tikro 1927 m. rudenį, mokslo metams prasidedant, mes atidarėme savo seminariją. Kan. Borisevičių paskyriau jos rektorium. Kaip tik tais metais Kaune baigęs filosofijos fakultetą mano seserietis kun. Justinas Juodaitis gavo mano prašymu iš J.E. vyskupo Karoso leidimą persikelti į Telšių diecezją. Kun. Juodaitį paskyriau seminarijos dvasios tėvu ir kai kurių filosofijos dalių dėstytoju. Į kunigo Borisevičiaus vietą kurijos kancleriu pakviečiau kun. dr. Galdiką. Jis taip pat paėmė pamokų seminarijoj.

Tuo tarpu mokomojo personalo ir užteko. Toliau kunigus pradėjome siųsti aukštesnėms studijoms į Romą. Tuo būdu beaugant seminarijai pasipildė ir mokomasis personalas.

Buvome sumanę turėti tik vieną pirmąjį kursą. Priėmėme 43 aspirantus. Kadangi jie buvo nevienodo išsilavinimo, tai padalijome juos į du kursus. Vadinasi, mes ką tik įsteigtoje seminarijoje ir tik dviejuose kursuose jau turime auklėtinių daugiau, negu Kaune buvo mūsiškių visuose kursuose. Tuoj visiems paaiškėjo, ką reiškia turėti seminariją čia pat, Žemaičių žemės centre, Telšiuose.

Nelengva buvo įsigyti seminarijai patalpas. Buvo, tiesa, senieji tėvų bernardinų rūmai. Bet tinkamai palaikoma tebuvo jų viena dalis: sparnas iš vakarų pusės, kuriame gyveno Telšių klebonas ir du vikarai. Likusi rūmų dalis buvo visiškai apleista, kiauru stogu, apgriuvusiomis krosnimis, kai kur ir sienomis. Paskubomis ėmėmės rūmų remonto. Remontui išleidę kelias dešimtis tūkstančių litų, jau šiaip taip galėjome sutilpti su tais 43 auklėtiniais. Bet kas bus kitais metais, kai susilauksime naujų kandidatų? Noromis nenoromis turėjome susirūpinti naujų rūmų statyba.

Pasikvietėme iš Kauno inžinierių, nužiūrėjome naujiems rūmams vietą, užsakėme planus. Inžinieriaus pateikta sąmata buvo per 300 000 litų. Iš kur jie paimti? Sukvietėme dekanus, galvojome, svarstėme. Nutarėme apdėti mokesčiais kunigus ir visus tikinčiuosius. Seminarijos statybai kunigai turės paaukoti vieno mėnesio algą, o kiti katalikai tegu sudės bent po pusę lito nuo žmogaus.

Kunigai jiems paskirtą sumą aukojo noromis, bet iš parapijiečių rinkliavos sekėsi gana sunkiai. Darbas reikėjo pradėti nedelsiant, kad kitais mokslo metais jau būtų galima naudotis naujomis patalpomis. Darbams tik prasidėjus, tuoj reikėjo pinigų įvairioms medžiagoms pirkti ir darbininkams mokėti. Pajutome, kad mūsų pajamos toli nepadengia išlaidų. Reikėjo pagalvoti apie naujus pajamų šaltinius.

Vilkaviškio diecezija, sumaniusi statyti naujus seminarijos rūmus, buvo pasiuntusi į Ameriką kun. Steponaitį, kuris ten surinko per 20 000 dolerių (200 000 litų). Jei taip gražiai pavyko Vilkaviškiui, kodėl negalėtų pavykti mums? Taigi ir mes sumanėme savo delegatą pasiųsti į Ameriką.

Pasiųsti tai pasiųsti, bet kas būtų galima pasiųsti? Kunigų ir taip trūksta, o reiktų dar vienas atitraukti nuo parapijos darbo. Kandidatų beieškant, man parėjo į galvą kun. Juozapas Valaitis. Aukštojoj Panemunėj jis buvo pas mane vikaru ir mano pavaduotoju, kai aš dirbau Seime. Mano prašomas, vyskupas Karosas ir tą kunigą man padova-

nojo. Jis jau buvo Žemaičių Naumiesčio vikaras ir progimnazijos kapelionas. Taigi kun. Valaičiui pasiūliau vykti į Ameriką. Jis su mielu noru sutiko. Uoliai besidarbuodamas bemaž dvejus metus, kun. Valaitis surinko mums per 40 tūkst. dolerių (400 000 litų). Kiek surinkęs, mūsų kolektorius tiek pinigų ir siuntinėjo mums. Todėl seminarijos darbai vyko netrukdomi ir mes juos galėjome laiku baigti. Pradėdami 1928 mokslo metus, mes jau galėjome pasinaudoti naujais pastatais.

Mūsų rinkliava Amerikoj buvo naudinga ne tik mums, bet ir pačiai Lietuvos valstybei, nes tuo mes importavome 40 tūkstančių dolerių svetimos valiutos, kurios mūsų iždas taip pageidavo.

Vilkaviškio seminarija savo statybai, kiek žinau, gan didelę sumą yra gavusi iš valstybės iždo. Mes negavome nė cento. Tuo pasiremdamas aš pradėjau atakuoti valdžią, kad mūsų seminarijai išlaikyti skirtų pašalpas, kaip kad gauna Kauno ir Vilkaviškio seminarijos. Tie mano prašymai ne tik nebuvo išklausyti, bet p. ministeris pirmininkas Voldemaras pradėjo galvoti, kaip čia palaidojus Telšių seminariją.

1927 m. rugsėjo 27 d. Romoje buvo pasirašytas Konkordatas tarp Apaštalų Sosto ir Lietuvos valstybės. Konkordatą pasirašė kardinolas Gasparis Šv. Sosto vardu ir p. Voldemaras – Lietuvos vyriausybės vardu. Ratifikuoto Konkordato pasikeitimas įvyko 1928 metų pradžioje.

Dėl Konkordato ėjo gana ilgos derybos tarp Lietuvos Vyriausybės ir Šv. Sosto atstovybės Lietuvoje. Vis tartasi ir nesusitarta. Tik štai netikėtai p. Voldemaras nuvyksta Romon ir (matyt, turėdamas atitinkamus įgaliojimus) per porą dienų su Vatikanu susitaria dėl Konkordato ir jį pasirašo. Kodėl p. Voldemarui taip staiga prireikė to Konkordato, aš nesiimu spėlioti. Bet yra vienas ypatingas dalykas. Konkordato tekste yra pasakyta, kad kiekviena diecezija turės savo seminariją. P.Voldemaras pasirūpino iš Apaštalų Sosto išgauti vadinamąjį slaptąjį priedą, kuriame pasakyta, kad Šv. Sostas laikinai pasitenkina dviem seminarijom, vadinasi, nuo seniau esančiom – Kauno ir Vilkaviškio.

Aš per Vatikano atstovybę Kaune buvau Šv. Sostui pranešęs, kad Telšiuose atidarau kunigų seminariją. Prel. Faidutis man tvirtino, kad tą žinią tučtuojau pranešęs Romai. Vadinasi, sudarant Konkordatą, Vatikane buvo žinoma, kad Telšiuose jau yra seminarija. Dėl Konkordato derybas su p. Voldemaru vedė mons. Borgondžinis-Dukas. Jis pats vėliau aiškino, jog minėtąjį priedą p. Voldemaras gavęs todėl, kad jis labai dejavęs dėl Lietuvos sunkios finansinės būklės. Bet tai toli gražu nereiškia, kad vyskupas neturėtų teisės steigti seminarijos, jei Vyriausybė nieko neduoda jai išlaikyti.

P.Voldemaras, gavęs tokį slaptą Konkordato priedą, laukė, kada Šv. Tėvas Telšių vyskupui įsakys uždaryti savo seminariją. Laukė ir nesulaukė. Tuomet p. Voldemaras Vatikanui išpyškino nemandagią notą, kurioj reikalaujama, kad būtų uždaryta Telšių seminarija kaipo neteisėtai įsteigta, nes ji prieštaraujanti minėtam slaptajam Konkordato priedui. Jei Telšių seminarija nebūsianti uždaryta, tai jos auklėtinius, kaipo neteisėtos įstaigos studentus, Lietuvos Vyriausybė būsianti priversta imti kariuomenėn.

Į tą notą kardinolas Gasparis atsakė ilgu raštu, kuriuo jis išdėstė, kad Telšių vyskupas, steigdamas savo seminariją, įvykdė tik tai, ką jam įsako Bažnyčios kanonai, ir tuo jis nenusižengė nei Lietuvos įstatymams, nei jos sudarytoms sutartims su Apaštalų Sostu. Jei Lietuvos Vyriausybė Telšių seminarijos auklėtinius iš tikro šauktų į kariuomenę, tai tiems jaunuoliams padarytų didelę skriaudą.

P.Voldemaras savo pagrasinimų vis dėlto nedrįso vykdyti. Pagalios iš užimtos vietos iškrito jis pats[35], o Telšių seminarija vis gyvavo ir šiandien gyvuoja. (Rašau po to, kai vokiečių armija buvo iš Lietuvos išvijusi bolševikus.)

Voldemarui iškritus iš valdžios, daugeliui atrodė, kad Bažnyčios atžvilgiu pasikeis Vyriausybės kursas. Tos vilties skatinamas, aš vėl pradėjau atakuoti ir prezidentą, ir ministerius norėdamas išgauti algas savo seminarijos profesūrai. Vyriausybės žmonėms taip argumentavau: Telšių seminarijoj auklėtinių yra daug daugiau (normaliai būdavo jų apie šimtą, vienu tarpu net iki 120) kaip Vilkaviškyje. Vilkaviškio seminarija yra valdžios išlaikoma, kodėl gi ta valdžia nieko neduoda Žemaičių seminarijai? Aš nesakau, kad Vilkaviškiui nereikia duoti. Duokite, sveiki! Bet juo labiau reikia duoti Telšiams, kurie ir dėl atstumo nuo Kauno, ir dėl auklėtinių skaičiaus yra tokioj padėty, kad Vyriausybė į tai turėtų atsižvelgti. Žinau, kad Vatikane p. Voldemarui pavyko gauti Konkordato priedas. Bet tai padarė Voldemaras, kuris jūsų pačių nutarimu netinka šaliai valdyti. Negalima gudriais formalumais dangstytis ten, kur yra tikras reikalas. Jei jums, ponai, netinka vyskupas Staugaitis, tai čia kitas reikalas. Bet kuo kalti žemaičiai, kad jūs ant jų sprandų kraunate seminarijos išlaikymą, o kitoms Lietuvos dalims tuo pasirūpina Vyriausybė! Tuo tarpu mes, gindamiesi Amerikoj surinktais pinigais, šiaip taip išsiverčiame. Bet jei Vyriausybė Telšių seminarijos reikalais nepasirūpins, tai man teks aiškiai pasakyti žmonėms, kad Vyriausybė nežinia kodėl mūsų seminarijai nieko neduoda. Taigi jūs turite duoti.

Šituo paskutiniu argumentu aš kaip tik pataikiau tautininkams į jautriąją stygą. Jiems tik rūpėjo įgyti populiarumas ir šalies pasitikėjimas. Šitoks aiškus vyskupo stojimas prieš tautininkų valdžią buvo jiems pavojingas. Todėl ir prezidentas Smetona, ir ministeris pirmininkas Tūbelis, ir švietimo ministeris Šakenis mane ramindavo pažadais. Tada ir tada būsiąs peržiūrėtas biudžetas, į jį būsią įtraukti ir Telšių seminarijos reikalai.

Tačiau pažadai pažadais ir likdavo. Seminarija gyveno be valdžios paramos lig 1930 metų. Tik tais metais, pradedant sausio mėn., Vyriausybė Telšių seminarijai malonėjo pripažinti „mažosios seminarijos" teises ir keturių licėjinių (ne teologijos) kursų mokytojams paskyrė atitinkamas algas.

Čia jau buvo nemažas laimėjimas. Mūsų ekonominiai reikalai žymiai pagerėjo.

Bet aš ta valdžios malone nė manyte nemaniau pasitenkinti. Ir todėl nesilioviau atakavęs Vyriausybės, kad ji neskriaustų žemaičių ir jų seminarijai duotų tai, ką duoda kitoms seminarijoms.

Nežinau, kuriais sumetimais prezidentas Smetona pakeitė švietimo ministerį. Buvusį švietimo ministerį inžinierių Šakenį paskyrė valstybės kontrolierium, o į jo vietą pakvietė Dotnuvos akademijos profesorių Tonkūną.

Šakenis Bažnyčiai buvo palankesnis kaip Tonkūnas. Sakoma, kad Šakenis net atlikdavęs velykinę ir klausydavęs šv. Mišių, ko nedarydavęs Tonkūnas. Ministeris Tonkūnas daug bloga pridarė Teologijos-filosofijos fakultetui, daug nuskriaudė mokytojų katalikų. Ypač nepalankus buvo vienuolėms; bet man seminarijos reikalu buvo daug lengviau susikalbėti su Tonkūnu kaip su Šakeniu.

Tautininkų valdžia buvo suskirsčiusi mokytojus į dvi kategorijas: mokytojai, baigę aukštąjį mokslą (suprask – universitetą) ir jo nebaigę. Pirmiesiems atlyginimas už jų darbą buvo žymiai didesnis kaip antriesiems. Šita taisyklė buvo taikoma ir gimnazijų kapelionams. Baigusieji Kauno seminariją buvo laikomi baigusiaisiais universitetą, mat ten fakultetas. Kunigai, baigę Telšių ar Vilkaviškio seminariją, aukštojo mokslo privilegijos neturėjo (mat seminarija – tai ne fakultetas) ir, užimdami gimnazijų kapelionų vietas, gaudavo mažesnį atlyginimą.

Tonkūnui pradėjus eiti švietimo ministerio pareigas, aš tuoj nuvykau pas jį savo seminarijos reikalu. Stengiausi įrodyti du dalykus: 1) kad žemaičiams daroma skriauda, kad jų seminarija valdžios nėra traktuojama lygiai kaip kitos seminarijos; 2) daroma skriauda kuni-

gams, baigusiems Telšių ir Vilkaviškio seminarijas, kai valdžia jiems nepripažįsta aukštojo mokslo cenzo. Juk jei žmogus, gavęs matūrą, dar studijuoja 5–6 metus pasirinktą tam tikrą specialybę, kad ir teologijos mokslą, tai kaip jis gali neturėti aukštojo mokslo cenzo? Sakysite, baigę kunigų seminariją, neturi akademinio laipsnio. O baigę Pedagogų institutą ar Dotnuvos akademiją, pagaliau ir Kauno universiteto vieną ar kitą fakultetą, ar visi akademinį laipsnį turi? O vis dėlto jie laikomi aukštojo mokslo specialistais. Seminarijos, ypač kaip jos dabar sutvarkytos, tai, pripažinkime, ir yra teologijos mokslo institutai. Kodėl teisių atžvilgiu joms daroma išimtis?

Turiu pasakyti, kad abiem minėtais punktais man pavyko įtikinti ministeris Tonkūnas. Jis pažadėjo parengti seminarijų įstatymo projektą, kuriame bus atsižvelgta į tuodu punktu.

Pasižadėjo ir iš tikro buvo parengęs. Tas projektas buvo pateiktas Ministerių Kabinetui, bet, deja, buvo atmestas nesvarstytas. Kodėl taip įvyko, aš iš tikro žinių neturiu. Mane pasiekė tik gandai. Ar jie teisingi, nežinau.

Sakoma, kad prieš tą projektą griežtai kalbėjęs teisingumo ministeris Šilingas, kuris iš viso buvo nepalankus Bažnyčios reikalams. Prie projekto palaidojimo gal bus prisidėjęs ir tuometinis vidaus reikalų ministeris Rusteika. Apie šį reiktų bent kiek daugiau pakalbėti.

Atvykęs į Telšius, p. Rusteiką radau čia einantį komendanto pareigas. Buvo tai bajorėlis, gimęs Šiaulių apskr., prieš Didįjį karą baigęs Dorpato universiteto teisės fakultetą, bet kvotimų neišlaikęs. Karo metu buvo mobilizuotas ir skubiai parengtas karininko laipsniui. Besitvarkant Lietuvos valstybei, įstojo į mūsų armiją ir gavo kapitono laipsnį. Buvo vedęs rusaitę stačiatikę. Bet kun. Korzono rūpesčiu p. Rusteika savo moterystę sutvarkė katalikų bažnyčioje.

Kad Seimo laikais mūsų kairieji varė smarkią agitaciją prieš Katalikų Bažnyčią, tai stipresnei reakcijai sudaryti kan. Korzonas Telšiuose buvo įsteigęs Katalikų sąjungą. Tos sąjungos pirmininkas buvo Rusteika. Naujam vyskupui priimti buvo susikūręs komitetas. Ir to komiteto pirmininkas buvo komendantas Rusteika, tuomet jau pulkininkas leitenantas.

Vadinasi, Rusteika buvo geras katalikas? Ir taip, ir ne. Velykinę išpažintį p. Rusteika, be abejonės, atlikdavo, šv. Mišių sekmadieniais ir šventėmis klausydavo. Bet įsisąmoninęs, įsitikinęs katalikas p. Rusteika nebuvo. Jo katalikybė buvo daugiau tradicijos dalykas, ne sielos reikalas. Katalikų judėjimo kaip jaunimo organizacijos p. Rusteika ne

tik nesuprato, bet aiškiai nekentė. Sakysime, apie ateitininkų draugiją Rusteika ne kartą išsitardavo, kad jos visiškai nereikią, nes ji tik skaldanti studentiją. Kai jis buvęs studentas, jokių ateitininkų nebuvę, ir buvę gerai. Kam, girdi, tie nauji prasimanymai?

Iš viso p. Rusteika nebuvo didelės inteligencijos žmogus. Teisės kursų jis klausyti klausė, bet rimtai protu padirbėti neturėjo nei noro, nei laiko, nes mėgdavo klubus ir linksmą gyvenimą. Pulk. Rusteika, tiesa, laikė save lietuviu patriotu, bet tas jo patriotizmas, man rodos, buvo ne per seniausios datos, nes juk buvo vedęs rusę ir pats dorai lietuviškai nemokėjo nei kalbėti, nei rašyti.

Tautininkams į valdžią vis trūkdavo žmonių. Jų beieškodami, jie surado pulk. Rusteiką. Pirma jį buvo padarę saugumo departamento direktorium. Toj vietoj būdamas, Rusteika labai uoliai gynė Smetoną. Kai tautininkai suskilo į smetonininkus ir voldemarininkus, kai šie pastarieji šoko aktyviai ginti šefo reikalus, tai Rusteikai teko nukentėti: du voldemarininkai klastingai pasikėsino į jo gyvybę: nenužudė, bet tik gana sunkiai sužeidė[36]. Patikimam savo tarnui prezidentas Smetona davė vidaus reikalų ministerio portfelį. Toj vietoj būdamas, pulk. Rusteika gerokai įskaudino katalikus, nes, jo supratimu, visa, kas buvo aiškiai katalikiška, buvo krikščionių demokratų padarinys. O su šiais prezidentas Smetona ir jo šalininkai laikė savo pareiga kovoti.

Pulk. Rusteika plačiai naudojo šnipų provokatorių sistemą. Jam atrodė, kad ir Telšių vyskupas, ir jo kunigija labai nepalankūs Smetonos režimui. Jei taip, tai ir Telšių seminarijoj ta pačia dvasia yra auklėjami klierikai. Įtarti lengva, bet reikia įrodymų. Norėdamas jų gauti, Rusteika į Telšių seminariją pasiunčia vieną savo agentą, kuris, imdamas slaptosios policijos algą, įstoja į seminariją, apsimeta norįs būti kunigu, gyvena drauge su klierikais ir savo vyriausybei pranešinėja nebūtų dalykų iš seminarijos gyvenimo. Bet šitas slaptosios policijos tarnas nebuvo užtenkamai gudrus. Norėdamas tikrai rimtą dalyką prisegti seminarijai, parašė gana šlykštų referatą prieš Smetoną bei jo režimą ir norėjo primesti tai vienam klierikui, kad šis kaipo savo darbą viešai paskaitytų klierikų susirinkime. Bet ši provokacija nepavyko. Rektoriaus į kampą užspaustas, provokatorius prisipažino padaręs niekšingą darbą ir buvo išprašytas iš seminarijos.

Pulk. Rusteika jau pas Dievą. Vargšas ministeris gal manė iš tikro gerą darbą daręs. Bet objektyviai imant, ši bjauri provokacija liks kaip neišdildoma dėmė pulk. Rusteikos gyvenimo istorijoj.

Tokių nešvankių dalykų savo atsiminimuose aš gal ir neminėčiau. Bet atsiminimus rašau ne aš vienas: gal rašys ir vienas kitas tautininkas. Kadangi tautininkų vaizduotėje Telšių vyskupas buvo baisus žmogus, tai jie, rašydami savo atsiminimus, jo pajuodinti nepamirš. Taigi šį neabejotiną faktą miniu, kad istorija žinotų, kokiomis priemonėmis tautininkai kovojo ne su savo žmonėmis.

Bet metas pažvelgti į pačios seminarijos gyvenimą.

Jei kai kurie diecezijos kunigai iš pradžių abejojo dėl Telšių seminarijos reikalingumo, tai ilgainiui įsitikino, kad ji ne tik naudinga, bet ir reikalinga. Nors valdžia mūsų seminarijos nerėmė, užtat nuoširdžiai rėmė ją diecezijos kunigai, o per juos – tikintieji. Tiesą pasakius, nebuvo tokio meto, kad seminarijai būtų ko trūkę. Ji ne tik pasistatė gražius savo rūmus, bet pamažėle apsirūpino visais reikmenimis: baldais, virtuvės ir stalo indais, baltiniais, patalyne. Patalynės seminarija jau buvo prisitaisiusi tiek, kad rekolekcijų metu galėjo priglausti kelias dešimtis kunigų. Žemę, kurią prieš vyskupui atvykstant valdė parapijos klebonas, suskirstėme į dvi dalis. Visą Džiuginėnų palivarką (apie 70 ha) pavedėme seminarijai. Vadinamą „popiškę" (žemę, kurią anksčiau valdė popas) padarėme kapitulos nuosavybe. Bet ir ši žemė (apie 60 ha) buvo atiduota valdyti seminarijai su ta sąlyga, kad ji išlaikys vieną kapitulos narį, jei toks, neturėdamas kitų pragyvenimo šaltinių, apsigyventų prie Telšių katedros. Kai teismo keliu iš rusų buvo atgauta cerkvutė, pastatyta ant buvusios parapinės bažnyčios vietos, ir ten atkurta katalikų parapija, tai tos popiškės dalis (20 ha) buvo pavesta valdyti naujajam klebonui.

Prokuratorių kun. Andriukaičio, ypač. kun. Gerasimavičiaus (Rašimo) rūpesčiu seminarijos ūkis buvo taip puikiai sutvarkytas, kad kai atėjo bolševikai ir atėmė seminarijos nuosavybę, tai jie stebėjosi: toks pavyzdingas ūkis jiems retai kur tenka užtikti. Iš tikro Džiuginėnų palivarko trobesiai buvo ar nauji pastatyti, ar iš pagrindų suremontuoti. Žemė išdrenuota, pelkės nusausintos, užveistas didelis vaismedžių sodas. Gyvuliai geriausios veislės. Popiškėje pastatytas moderniškas didelis kluonas. Tvartai ten nebuvo reikalingi, kadangi netoli pati seminarija, prie kurios pastatyti gražūs mūriniai tvartai.

Drauge su ekonominiais reikalais seminarija tvarkėsi ir darė pažangą dvasios srity.

Rektoriaus pareigas nuo pat pradžių lig bolševikams užplūstant Lietuvą ėjo prel. Borisevičius. Kai 1940 m. kovo mėn. jis tapo vyskupu, tai į jo vietą jau buvau ne tik numatęs, bet ir paskyręs rektorium kan.

(dabar jau prelatas) Pranciškų Ramanauską, o vicerektorium – kan. Juodaitį.

J.E. vyskupas Borisevičius, būdamas rektorium, į klierikų auklėjimą buvo įdėjęs visą savo karštą sielą. Klierikai jį ne tik gerbė, bet ir mylėjo. Iš vysk. Borisevičiaus rankos diecezija gavo jau 118 kunigų. Žinoma, jie ne visi šventi. Jei iš pirmosios seminarijos, paties Viešpaties Kristaus vedamos, kurioj buvo tik 12 auklėtinių, išėjo išdavikas, tai nenuostabu, kad iš kelių dešimčių klierikų išeina vienas kitas nevykęs kunigas. Mat ir kunigo valios silpnumas ne kartą pasireiškia. Bet apskritai Telšių seminarija diecezijai yra davusi nemaža šviesių, dorų, uolių kunigų. Kai kurie jau suskubo iškilti į pirmąsias vietas diecezijoje.

Iš pradžių, kaip anksčiau minėjau, buvo sunkoka su profesūra. Bet keletas gabesnių kunigų jau suskubo Romoje baigti aukštuosius Bažnyčios mokslus ir, daktaro laipsnio papuošti, naudingai dirba seminarijoj. Šiandien bemaž visi profesoriai jau yra savo specialybės daktarai.

Statant seminarijai rūmus, sunku buvo numatyti visi jos reikalai. Tik vėliau paaiškėjo, kad seminarijai dar trūksta patalpų.

Pirmiausia neturime vadinamosios rekreacinės salės. Kai yra apie 100 klierikų, tai ir koplyčia per ankšta. Savo kvadratūra ji galbūt ir būtų pakankama, bet tėra paprasto kambario aukščio, todėl didesniam skaičiui klierikų neužtenka oro, ypač žiemą. Pagalios trūksta tinkamų patalpų bibliotekai, fizikos kabinetui ir butų profesoriams gyventi. Norėdami šiuos visus trūkumus pašalinti, buvome numatę seminariją padidinti – pristatyti dar vieną sparną nuo apačios ligi viršaus ir uždėti dar vieną aukštą seminarijos rūmams. Tada seminarijos rūmai būtų turėję daugiau ne tik patalpų, bet ir išvaizda būtų dailesnė. Šiam tikslui jau turėjome parengtus planus ir buvome numatę išlaidas. Bet užėjo bolševikai ir visi mūsų sumanymai turėjo, bent laikinai, sustoti.

Bolševikai, kaip žinome, kovą su religija laiko pirmiausiu savo uždaviniu, todėl ir Lietuvoj savo darbą jie pradėjo nuo naikinimo viso to, kas katalikiška. Ir Telšiuose jie tuoj išvijo iš būstinių kazimierietes ir vargdienių seseles, vyskupą ir jo kuriją, seminariją. Visas tas patalpas bolševikai panaudojo savo reikalams.

Kadangi bolševikai prie savo tikslo ėjo laipsniškai, kad nesukeltų žmonių pasipriešinimo, tai neva buvo leidę Kaune atidaryti vieną kunigų seminariją visai Lietuvai. Taigi ir Telšiai savo klierikus turėjo pasiųsti į Kauną. Kaune bolševikai seminarijai buvo atidavę senuosius

rūmus. Bet neilgam: po Kalėdų ir tuos atėmė. Tada klierikai buvo apgyvendinti mieste pas gerus katalikus, o paskaitoms ir dvasinėms pratyboms rinkdavosi į erdvesnes patalpas, pavyzdžiui, į Katedros zakristiją ir kitur. Valgyti klierikai sueidavo į vadinamuosius Dominikonų rūmus, kuriuose prel. Česnys šiam reikalui buvo užleidęs savo buto patalpas.

Bet šitaip tvarkoma seminarija – tai ne seminarija. 1941 metų pavasarį vyskupai, susirinkę į konferenciją Kaune, nutarė prašyti bolševikų valdžią grąžinti seminarijai bent vienerius jos rūmus. Šiam reikalui išrinkta delegacija iš vyskupų Brizgio ir Borisevičiaus lankėsi pas aukštuosius bolševikų ponus. Delegatai buvo priimti ruso Pozdniakovo (Maskvos atstovo Lietuvai) ir Gedvilo (aukščiausiojo Lietuvos komisaro). Gedvilas, dalyko nevyniodamas į pakulas, delegatams atvirai pareiškė, kad jų (bolševikų) esą nutarta ateinantiems mokslo metams seminariją visiškai uždaryti.

Dėkui Dievui, šitas nutarimas jau nepasisekė įvykdyti. Po kelių savaičių atėjo vokiečių armija ir patiems bolševikams teko bėgti.

Telšių seminarija lyg koks paukštelis grįžo į savo sudraskytą lizdą.

Seminarijai bolševikų padaryti nuostoliai labai dideli, sunku ir apskaičiuoti. Bet, dėkui Dievui, kad bent mūrai sveiki išliko. Juose vėl tvarkėmės, ir 1941 metų rugsėjo 15 dieną seminarija pradėjo darbą. Klierikų turime 67. Į tą skaičių įeina senieji mūsų auklėtiniai, grįžę iš Kauno, ir naujai įstoję. Kandidatų, dėkui Dievui, netrūksta.

Dar 1940 m. paskirti rektorius, vicerektorius ir senieji profesoriai užėmė savo vietas, ir, Dievui padedant, seminarijoj darbas eina normaliai.

10. BAŽNYČIA IR TAUTININKAI

Prie 1926 m. gruodžio 17 d. politinio perversmo prisidėjo ypač studentai ateitininkai. Buvo manoma, kad visos nesocialistinės srovės turi susigrupuoti ir sudaryti naują stiprią Lietuvos valdžią. Krikščionys demokratai, lig šiol dideli tautininkų priešininkai, su jais susitaikė ir nutarė bendromis pajėgomis sudaryti vyriausybę. Antanas Smetona buvo pakviestas prezidento pareigų eiti, o Ministerių Kabinetas buvo sudarytas iš tautininkų, krikščionių demokratų ir vadinamųjų nepartinių. Iš krikščionių demokratų į Kabinetą įėjo Leonas Bistras kaipo švietimo ministeris ir Petras Karvelis – finansų ministeris. Šita koalicija

truko neilgai. Senasis Seimas buvo paleistas, iškilo ginčas dėl rinkimų į naująjį Seimą. Krikščionys demokratai norėjo, kad rinkimai tučtuojau būtų paskelbti, tautininkai buvo tos nuomonės, kad rinkimų į Seimą nereikią skubinti, reikią palaukti, kol šalis tam būsianti pasirengusi. Krikščionių demokratų ministeriai, laikydami rinkimus į Seimą principiniu dalyku, atsisakė dalyvauti Kabineto darbe. Tautininkams to ir tereikėjo: į p. ministerių Bistro ir Karvelio vietas jie pasikvietė savo žmones ir pradėjo vykdyti savo partijos diktatūrą.

Faktiškaisiais diktatoriais panorėjo būti du tautininkų šulu: Smetona ir Voldemaras. Tarp tų dviejų vyrų tuoj prasidėjo trynimasis. Pati tautininkų partija suskilo į smetonininkus ir voldemarininkus. Nugalėjo smetonininkai. Voldemaras iškrito iš valdžios, o jo vietą užėmė Juozapas Tūbelis, Smetonos svainis, nes buvo vedęs Sofijos Smetonienės seserį Jadvygą Chodakauskaitę. Tūbelis bemaž lig savo mirties išsilaikė toje vietoje. Kiti ministeriai keitėsi. Bet faktiškai Antanas Smetona diktatoriaus teisėmis bemaž 14 metų valdė Lietuvą, todėl jis turi imtis atsakomybę už visus tautininkų režimo darbus.

Kiek tas režimas buvo naudingas ar kenksmingas Lietuvai, aš nesiimu spręsti. Dabar man rūpi Smetonos santykių su Bažnyčia politika. Kad galėtume tinkamai tai suprasti, turime arčiau pažvelgti į Antano Smetonos asmenį.

Mažažemio sūnus Antanas Smetona pirmiausia baigė Palangos progimnaziją, paskui perėjo į Mintaujos (Jelgavos) gimnaziją. 1896 m., kai Antanas jau buvo (jei neklystu) VIII klasėje, tos gimnazijos mokiniai organizuotai pasipriešino rusų valdžios reikalavimui kalbėti prieš pamokas maldą rusiškai. Šitam sąmokslui pritarė ir tuometinis gimnazijos kapelionas kun. Pranciškus Urbanavičius. Antanas Smetona buvo šito akto vienas iš organizatorių. Dėl to teko nukentėti kapelionui (jis buvo pašalintas iš darbo) ir kai kuriems mokiniams, taip pat ir Antanui Smetonai. Žinoma, buvo reikalaujama, kad malda būtų kalbama lietuviškai. Vadinasi, dar būdamas gimnazijoj, Antanas Smetona atvirai parodė savo patriotizmą.

Tolimesnės Antano jaunystės gyvenimo smulkmenos man nėra žinomos. Žinau, kad, baigęs universiteto teisės fakultetą, Smetona vedė dvarininko Chodakausko dukterį Sofiją. Chodakauskai buvo sulenkėję ir jau katalikai totoriai. Smetona sulietuvino ne tik savo žmoną, bet, galima sakyti, ir visą Chodakauskų šeimą. Čia vėl stiprus jo patriotizmo įrodymas.

Smetona šiltų vietų ieškoti į Rusiją nesidangino, kaip kad daugelis jo amžininkų darydavo. Per protekcijas jis įsiskverbė į Vilniaus banką, pasitenkino neaukšto tarnautojo vieta ir atlyginimu. Mat jam rūpėjo pasilikti tėvynėje, ypač pradėti lietuvinti aplenkintą mūsų sostinę.

Iš Smetonos gyvenimo Vilniuje man žinomas toks faktas: kai vienas lenkas, taip pat banko tarnautojas, netinkamai išsitarė apie mūsų tautą, tai Antanas Smetona viešai kirto tam antausį.

Petrui Vileišiui įsteigus pirmąjį mūsų dienraštį „Vilniaus žinios", Smetona buvo vienas iš jo bendradarbių. Bet kai „Vilniaus žinios" pradėjo virsti socialistų organu, patriotui Smetonai tai nepatiko ir jis liovėsi į jas rašinėjęs.

Tuomet pradėta galvoti apie kitą laikraštį, kuris eitų kad ir ne kasdien, tai bent du kartu per savaitę. „Vilniaus žinių" kryptis, suprantamas dalykas, negalėjo tikti ir kunigams. Dėl naujo laikraščio įkūrimo platesnis pasitarimas įvyko Kaune. Čia buvo susirinkę gana daug kunigų ir keli pasauliečiai. Kun. Tumas į susirinkimą atsivedė Antaną Smetoną ir jį karštai piršo į būsimojo laikraščio redaktorius. Tada man teko pirmąkart matyti ir pažinti Antaną Smetoną.

Tame susirinkime nutarta leisti „Viltis". Smetona išrinktas jos redaktorium. Čia pat mes, kunigai, kaipo naujos bendrovės tam laikraščiui leisti pajininkai, tuoj sumetėme po šimtinę. Kadangi mums rūpėjo, kad laikraštis būtų katalikiškos dvasios, tai nutarėme, kad redakcijoj būtų ir vienas kunigas. Tas pareigas pavedėme kun. Tumui. „Viltis" tuoj pradėjo eiti, ji parodė ryškų tautinį veidą. Vilniaus krašte tuomet buvo varoma lenkinimo politika. Kadangi tam reikalui kitokios sritys buvo sunkiai prieinamos ar visai neprieinamos, tai lenkai, turėdami savo pusėje Bažnyčios vyresnybę, savo tikslams siekti plačiai naudojosi Bažnyčia. Visus lenkų išsišokimus prieš lietuvybę „Viltis" stropiai rinko ir kritiškai įvertindavo. Šioj srity „Vilties" ir jos redaktoriaus Smetonos nuopelnai labai dideli.

Bet anuo metu Lietuvos kūną graužė kita kandis, būtent – socializmas. Socialistai, turėdami savo rankose dienraštį „Vilniaus žinios", į lietuvių dvasią visomis rieškutėmis sėjo socializmo nuodus. Katalikai tuomet jau turėjo savo laikraščių, bet tai buvo mėnesiniai („Draugija"[37], „Vadovas") ar savaitiniai („Šaltinis", „Vienybė"[38]) žurnalai. Jie, žinoma, stengdavosi reaguoti į kairiųjų skelbiamas mintis, bet savaitiniam, juo labiau mėnesiniam laikraščiui sunku konkuruoti su dienraščiu.

„Vilties" pajininkai, kurie bemaž išimtinai buvo kunigai, kovai su kairiaisiais norėjo panaudoti ir šitą laikraštį. Bet jo redaktorius p. Smetona apie tai nė girdėti nenorėjo. Kairiųjų darbus jis, girdi, kritikuosiąs, bet į religinius ginčus nesileisiąs.

Dėl tam tikrų priežasčių, kurių čia neketinu gvildenti, kun. Tumas turėjo išvykti iš Vilniaus[39], drauge, žinoma, ir pasitraukti iš „Vilties" redakcijos. A.Smetona sutiko į redakciją priimti kitą kunigą, bet tik savo pasirinktą. Taigi „Vilties" redakcijoj dirbo kun. Kemėšis, vėliau – kun. Dabužinskas. Vienu tarpu, man rodos, po kun. Kemėšio, buvo siūloma ir rašančiojo šiuos žodžius kandidatūra. Tuomet jis jau buvo „Vadove" pagarsėjęs savo „Pirmeivių žiedais"[40]. Smetona kun. Staugaitį atsisakė priimti. Tai, girdi, kraštutinis žmogus. Su juo Smetona negalėsiąs dirbti. Jis norįs būti vidurio žmogus.

Iš čia jau bemaž aiškėja ideologinis Antano Smetonos veidas. Smetona, be abejo, didelis lietuvis patriotas. Bet lietuvybė – tai jam viskas. Kosmopolitinio socializmo jis, tiesa, nemėgsta, bet katalikybė jam gerai nepažįstama, todėl ir tinkamai nebranginama. Kai visam pasauly iškilo labai gyvas socialinis klausimas, kai iš jo matymo taško pradėta kainoti visos lig šiol buvusios pasaulio vertybės, grynas tautiškumas juk nepajėgsiąs tautai duoti tokios stiprios atramos, kad ji galėtų atsispirti demagoginiams socializmo viliojimams. Šiandien einančiam į žmones neužtenka kalbėti jiems suprantama jų tėvų kalba, bet reikia pasakyti, ką konkretaus tu jiems duosi. Tik Bažnyčia, aiškiai ir atvirai skelbdama socialinį teisingumą, rodydama žmogaus vertę ir jo amžinąjį paskyrimą, gali sėkmingai kovoti su demagoginiu socializmu. Mūsų trispalvė vėliava gali plevėsuoti tik šalia kryžiaus. Ji viena neišsilaikys.

Grynas nacionalistas Smetona to dalyko nesuprato, kaip ir visi jo bendraminčiai. Šitai reikia aiškinti tuo, kad tautininkai tebuvo karininkai be kariuomenės, inteligentų sauja, neturinti atramos žmonėse.

Smetona ir jo partija savo programoj neturėjo įrašytos kovos su Bažnyčia, tai tiesa. Bažnyčia lai sau būna, bet ji neprivalo vadovauti gyvenimui. Bažnyčia turi būti pavaldi valstybei. Lig šiol Lietuvoje vadovaujamąją rolę turėjo Bažnyčia, o dabar ji turi ją užleisti valstybei. Žinomas Smetonos pasakymas: „Lig šiol Lietuvoje viso gyvenimo centras buvo parapija, dabar turi būti – valsčius".

Smetonos nepalankumą Bažnyčiai dar reikia aiškinti ir pačių mūsų politinių partijų santykiais.

Kai buvo paskelbti rinkimai į Steigiamąjį Seimą, tai Smetona vis dėlto tikėjosi, kad jo kandidatūrai bus pritarta. Mūsų tautos ligšiolinis vadas Basanavičius jau linko prie žemės. Smetona gal ir ne be pagrindo manė, kad to vado rolė jau ne kam kitam, tik jam tinka perimti iš Basanavičiaus. Kaip už tokį žmogų visuomenė gali nebalsuoti? Katalikai Smetoną juk turėtų palaikyti, nes prieš Bažnyčią jis niekad nesąs išsišokęs. Bet išėjo kitaip: Smetona, Voldemaras ir jų bendraminčiai liko už Seimo durų. Kokia priežastis?

Pirmiausia tautininkai visuomenei nepateikė jokios programos. Lietuviai tai lietuviai, bet to dar neužtenka. Juk mes visi lietuviai, ne žydai, ne lenkai. Bet ką jūs savo rinkėjams duosit? Į tą klausimą tautininkai atsakymo nedavė.

Gerai žinome, kad krikščionių demokratų siela buvo kun. Krupavičius. Jis, būdamas ypatingas demokratizmo garbintojas, Smetonos ir tautininkų stačiai, galima sakyti, nekentė. Jo tezė visuomet buvo, kad daug lengviau esą mums, katalikams, susikalbėti su liaudininkais kaip su tautininkais. Man rodos, kad Krupavičius klydo, nes liaudininkų tikslas buvo ir kova su Bažnyčia, o tokio tikslo neturėjo tautininkai. Aš tuomet buvau ir šiandien esu tos nuomonės, kad, bent kiek pagerbus tautininkų savimeilę, katalikams buvo galima su jais išvien dirbti. Bet Krupavičius manė kitaip ir prieš tautininkus, galima sakyti, smarkiau agitavo kaip prieš socialistus. Mat jie esą šalininkai senojo liberalizmo, kurio taip nekentė Krupavičius. Pagalios Krupavičius tautininkus laikė *quantite negligeable*, nes tai esą vadai be kariuomenės. Taip tai taip, bet faktai mums įrodė, kad tie vadai mūsų politikos gyvenime vis dėlto suvaidino labai žymią rolę. Kartais vienas asmuo labiau nusveria kaip didelė žmonių minia.

Kadangi Krupavičius ir jo partija aiškiai stovėjo ant katalikybės pagrindo, tai katalikų visuomenė, ar daugiau, ar mažiau pritardama jo politinei programai, stojo į Krupavičiaus pusę. To tautininkų, ypač Smetonos, ambicija pakęsti negalėjo. Smetona, suplakdamas į viena krikščionis demokratus su katalikais, nepakentė viso to, kas aiškiai katalikiška, nes tai esą krikščionių demokratų politikos surogatas.

Dar turiu pridėti, jog Smetona nepamiršo, kad kadaise jam teko atsisveikinti su „Viltimi", nes jo vadovavimas netiko kunigams[41].

Iš to, kas lig šiol pasakyta, jau aišku, kokią Bažnyčios atžvilgiu politiką varys Smetona, virtęs Lietuvos diktatorium.

Krikščionių politinis blokas susidėjo iš trijų grupių: Ūkininkų sąjungos, Darbo federacijos ir Krikščionių demokratų partijos. Jos visos

stovėjo ant Katalikų Bažnyčios mokslo pagrindo, bet kiekviena ėmėsi rūpintis tam tikro luomo ar profesijos reikalais.

Ūkininkų sąjunga, kaip jos vardas rodo, ėmė savo globon žemdirbius ūkininkus. Sąjunga, imdama pavyzdį tolygių organizacijų užsieniuose (pavyzdžiui, Boerenbondas Olandijoj ir Belgijoj)[42], norėjo savo narius ne tik šviesti katalikiškai, bet ir rūpintis jų ekonominiais reikalais – steigti kooperatyvus, paskolos bankus, javų valymo punktus, elevatorius, gerosios veislės gyvulių kergimo punktus, pienines ir t. t. Šitas darbas Ūkininkų sąjungai vyko gana sėkmingai. Sąjunga savo įstaigų tinklu netrukus aptraukė visą Lietuvą. Centrinis sąjungos bankas Kaune jau vartė milijonus. Čia visiems kairiesiems buvo didelė pabaisa, nes ūkininkai, matydami apčiuopiamą naudą, stojo į sąjungą, drauge darėsi neprieinami kairiųjų agitacijai.

Darbo federacija kad ekonominių įstaigų tiek ir neturėjo, bet ir ji su savo vėliava buvo subūrusi dešimtis ir šimtus tūkstančių darbininkų. Čia vėl dideli nuostoliai socializmui.

Prie Krikščionių demokratų partijos dėjosi katalikai mokytojai, valstybės ir privačių įstaigų tarnautojai, advokatai ir kitų laisvųjų profesijų inteligentai.

Trumpai kalbant, buvo užsimota visus katalikus suorganizuoti profesiniais bei ekonominiais pagrindais, padaryti iš jų stiprų politinį vienetą ir tuo būdu visą Lietuvos valstybę pastatyti ant tvirtų Kristaus mokslo pamatų. Darbo pradžioje, žinoma, buvo padaryta ir klaidingų žingsnių, juo labiau kad tinkamai parengtų darbininkų trūko. Po karo iš Rusijos parvyko nemaža įvairių darbų specialistų, jau nutolusių nuo Bažnyčios. Tie žmonės dėl duonos kąsnio ėjo dirbti į krikščionių įstaigas, bet dažnai dirbdavo nesąžiningai. Vis dėlto darbas ėjo kaskart geryn.

Pragaras į tai ramiai žiūrėti negalėjo. 1926 m. rinkimams į Seimą prieš krikščionis susiorganizavo ir sudarė bendrą bloką visos pasaulio galybės: įvairūs socialistai, žydai, lenkai ir tie patys tautininkai su p. Smetona, Voldemaru ir kun. Mironu (deja) priešakyje. Šis blokas prieš krikščionis sukėlė pragarišką agitaciją ir per rinkimus į Seimą laimėjo atstovų daugumą. Valdžia išsprūdo iš krikščionių bloko rankų.

Kelis mėnesius pavaldė socialdemokratai. Tie, kad ir norėjo, nesuskubo daug blogo padaryti krikščionims. Tas darbas teko atlikti p. Smetonai, kai jis liko Lietuvos diktatorium.

Pirmutinis smūgis teko Krikščionių demokratų partijai: ji tuoj buvo panaikinta[43]. Lietuva turinti būti vieninga, galinti būti tik viena politinė partija – tautininkų.

Bet Ūkininkų sąjunga, kaip anksčiau matėme, buvo ir ekonominė organizacija. Atkaklus laisvamanis, Smetonos ministeris Aleksa, garsiojo bolševiko Angariečio brolis, vienu plunksnos brūkštelėjimu panaikino visas Ūkininkų sąjungos įstaigas. Kai paskolos bankų, kooperacijų ir t. t. veikimas staiga buvo sustabdytas, tai jos turėjo bankrutuoti ir pridaryti žalos daugeliui privačių asmenų, kurie, steigdami tas bendroves, savo turtu buvo garantavę jų atsakomybę. Šitaip daug nekaltų žmonių ūkių buvo išdraskyta. Šita ponų tautininkų operacija Lietuvoje atsiėjo milijonus.

Bet to dar negana. Reikėjo purvuose taip sumurkdyti Ūkininkų sąjungos vadus, kad jie viešumoje jau negalėtų pasirodyti. Sąjungos Centro valdybai buvo iškelta kriminalinė byla už tariamai nelegalius veiksmus. Geriausi lietuviai patriotai ir katalikai, kaip veterinarijos gydytojas Feliksas Mikšys ir gydytojas Eliziejus Draugelis, buvo pasodinti į kalėjimą, jų turtas buvo konfiskuotas.

Tos pačios valdybos narys buvo ir Stasys Šilingas, kuris ne kartą mainė savo kailį. Šilingas Seime buvo Ūkininkų sąjungos frakcijos narys. Kaipo toks buvo išrinktas į minėtą valdybą. Smetonai pagrobus Lietuvos valdžią, Šilingas virto dideliu jo garbintoju ir tapo teisingumo ministeriu. Šitam ponui dėl Ūkininkų sąjungos veikimo nė plaukas nuo galvos nenukrito. Vėl tai įrodo, kokiu teisingumo mastu buvo naudojamasi.

Toliau ėjo kultūrinių organizacijų eilė.

Tautininkai žinojo, ką reiškia katalikams ateitininkai[44]. Ateitininkų judėjimą daugiausia nusveria studentai. Bet su jais kova ne tokia lengva. Jei studentai ateitininkai nuvertė socialisto Griniaus valdžią, tai jie gali taip padaryti ir Smetonai. Todėl nutarta studentų ateitininkų organizacijos neliesti. Bet visose Lietuvos gimnazijose buvo Ateitininkų draugijos skyriai. Jie būdavo ypač kapelionų globojami. Baigę gimnazijas, ateitininkai persikeldavo į universitetą, stodavo į ateitininkų organizacijas ir šitaip buvo rengiami nauji lietuvių inteligentų, susipratusių katalikų, kadrai.

Šito dalyko tautininkai, žinoma, pakęsti negalėjo. Šitas ateitininkijos prieaugio šaltinis reikėjo užkimšti. Ir čia buvo pritaikytas „vienybės" dėsnis. Ministeris Šakenis gimnazijose uždarė ateitininkų draugijėles, o jų vietoj mokiniams, be tikėjimo ar tautybės skirtumo, buvo

peršami anglo masono įkurti skautai[45]. Skautams vadovauti būdavo parenkami stiprūs tautininkai.

Bet šioje srityje tautininkų pastangos, dėkui Dievui, didelio pasisekimo neturėjo. Bailesnieji mokiniai, žinoma, paliko ateitininkų eiles, bet drąsesnieji savo vėliavos laikėsi ištvermingai, kad kai kam dėl to teko ir nukentėti.

Pradžios mokyklose katalikai buvo subūrę vaikučius į „Angelo Sargo" draugijėlę[46]. Ir ji, žinoma, netiko tautininkams. Bet jai sunku buvo kas padaryti, nes vadinamieji angelaičiai buvo Blaivybės draugijos globojami. Kadangi ši pastaroji virto bažnytine brolija, tai drauge ir angelaičiai. Bažnytines brolijas pulti ir tautininkai nedrįso.

Vis dėlto p. Smetonos valdžia ramybėje nepaliko ir šios vaikų draugijėlės. Nedrįsdama jos panaikinti, valdžia parūpino jai konkurentą, pirmiausia vilkiukų ir paukštyčių[47], vėliau mažųjų skautų pavidalu.

Dar liko stipri katalikų jaunimo organizacija – pavasarininkai[48]. Jie taip giliai Lietuvoje buvo įleidę šaknis, kad vienu ministerio plunksnos brūkšniu jų nepanaikinsi. Nepatogu buvo juos pulti, kad vis dėlto valdžią varžė Konkordatas, kuriuo garantuojama katalikų akcijos laisvė. Buvo užtat ir čia stengtasi rasti konkurentų. Pirmiausia įkurta vadinamoji „Tautinio jaunimo organizacija"[49]. Kadangi maža kas į ją dėjosi, tai sugalvoti „Jaunųjų ūkininkų", „Jaunųjų ūkininkių" rateliai[50]. Į tuos ratelius buvo viliojamas abiejų lyčių jaunimas. Bet šita organizacija taip pat didelio pasisekimo neturėjo. Pagalios tie rateliai buvo pavesti globoti agronomams, kurių nemaža buvo tvirtų katalikų. Jie, žinoma, stengėsi padaryti ratelius Bažnyčiai nekenksmingus.

Katalikiškosios organizacijos, kurios tautininkų dar buvo neva pakenčiamos, buvo stropiai sekamos ir varžomos. Susirinkimas buvo draudžiamas be Vyriausybės leidimo. O tam leidimui gauti reikėjo atlikti nemaža formalumų. Susirinkime visuomet būdavo policijos atstovų, kurie stropiai sekdavo kalbas ir stabdydavo kalbėtoją, jei jiems kas atrodydavo necenzūriška. Buvo patekę į kalėjimą žymūs katalikų veikėjai: prof. Dovydaitis, prof. Eretas ir dr. Juozas Leimonas, pavasarininkų Centro valdybos pirmininkas[51]. Jie taip žiauriai buvo nubausti už kalbas, pasakytas pavasarininkų konferencijoj Marijampolėje. Buvo nubausti ne teismo, tik administracijos.

Tautininkai įvedė Lietuvoje bjaurią šnipų sistemą. Apmokami šnipai buvo universiteto fakultetuose, gimnazijose ir kitose mokslo įstaigose. Šnipai buvo siunčiami net į kunigų seminariją. Apmokami šnipai įsibraudavo į visas katalikiškas organizacijas ir stropiai sekdavo

jų veiklą. Kunigų pamokslai taip pat būdavo sekami, ar kartais nebus kas pasakyta prieš Smetonos režimą.

Katalikų spauda buvo cenzūruojama. Bet vis tiek laikraščių redaktoriai būdavo baudžiami, jei vadinamieji saugumo organai rasdavo ką, kas jiems atrodė kenksminga režimui.

Aukštesnės vietos katalikai negaudavo. Ypač buvo sekami mokytojai. Jei kuris jų bandydavo bent kiek prisidėti prie katalikiškojo darbo, pavyzdžiui, padėti pavasarininkams, tas tuojau būdavo iškeliamas į kitą vietą. Mokytojai katalikai, kuriuos Smetonos režimas rado miestuose, tuoj buvo siunčiami į kaimo užkampius.

Nuo katalikų buvo saugomi ir karininkų kadrai. Buvo laikas, kad ateitininkai nebūdavo priimami į Karo mokyklą. Tik vienas padoresnis kariuomenės vadas (ar tik ne Raštikis?) panaikino šitą nedorą praktiką.

Tautininkai negalėjo pakęsti, kad Teologijos-filosofijos fakultetas[52] teikia aukštąjį mokslą ne tik kunigams, bet rengia ir pasauliečius inteligentus susipratusius katalikus. To fakulteto buvimas buvo Konkordato patvirtintas. Bet tautininkų valdžia nesiliovė to fakulteto įvairiais būdais puolusi ir skriaudusi. Buvo stengiamasi padaryti taip, kad Teologijos fakultetas būtų ne kas daugiau, kaip caro laikais buvusi Petrapilyje R.K. akademija.

Kai kūrėsi Kauno universitetas, katalikai veikėjai matė, kad jame nebus galima išlaikyti katalikiškoji dvasia. Mat profesūra organizavosi iš žmonių, baigusių Rusijos universitetus ir todėl pagautų jei ne nihilizmo, tai bent tikybinio liberalizmo dvasios. Jau tuomet kilo mintis Lietuvoj steigti kitą, katalikišką universitetą. Šiam sumanymui labai pritarė Amerikos lietuviai katalikai ir jie šiam reikalui netrukę surinko milijoną litų.

Kai pastebėta, kuria kryptim eis beįsigalįs Smetonos režimas, katalikai suskato universiteto projektą realizuoti. Kauno Bazilikoj jau net buvo atliktas iškilmingas aktas. Bet viskas ta iškilme ir pasibaigė, nes Smetonos vyriausybė to universiteto įsteigti neleido. Amerikiečių surinkti pinigai buvo padėti į banką ir laukė patogesnių sąlygų. Deja, užplūdo bolševikai, ir tas milijonas dingo.

Smetonos režimas buvo sunkus katalikams, bet palankus įvairaus plauko laisvamaniams.

Pirmiausia visa ekonomika teko socialistams: kooperatyvuose įsiviešpatavo socialdemokratai, Lietūkyje[53], Pienocentre[54] įsigalėjo liaudininkai. Ir vieni, ir kiti dalį pelno skirdavo savo spaudai palaikyti,

o jos uždavinys – kova su Katalikų Bažnyčia. Tiesa, suvalstybintose ekonominėse įstaigose buvo ir vienas kitas tautininkas, bet kad jų buvo iš viso nedaug, tai ten dominavo socialistinis gaivalas.

Tiesa, p. Voldemaras ironizuodamas sakydavo: „Silkė juk negali būti katalikiška". Bet tas ponas pamiršo, kad parduodant silkę galima suvynioti į socialistų laikraštį. Taip ir būdavo daroma: per ekonomines įstaigas katalikai būdavo viliojami ir atitraukiami nuo Bažnyčios.

Kadangi, kaip minėjome, tautininkų buvo nedaug, tai jų ir valstybės tarnautojams neužteko. O kadangi Smetonos režimui katalikai buvo nepakenčiami, tai ponai liaudininkai, iš kurių gruodžio 17 dienos aktu valdžia buvo atimta, vėl į ją grįžo per užpakalines duris. Liaudininkų partijoj net atsirado srovė, kuri atvirai pasakė, kad reikia susitaikyti su Smetonos režimu, nes kultūros srity jis kaip tik atliekąs liaudininkų uždavinius.

O kaip reagavo į tokią Smetonos politiką Šv. Sosto atstovybė, Lietuvos vyskupai ir kunigai?

Prasidėjus Smetonos režimui, Šv. Sostui Lietuvoje atstovavo prel. Faidutis kaipo paprastas reikalų vedėjas. Jis jau buvo gerokai susipažinęs su Lietuvos padėtimi, su mūsų politinėmis partijomis ir su vadovaujančiais žmonėmis. Mons. Faidutis iš tautininkų režimo nieko nelaukė Bažnyčiai. Reikia manyti, kad jis apie tai raportavo Vatikanui.

Bet, deja, Vatikanas nebuvo ir negalėjo būti patenkintas ir krikščionių bloko politika. Juk Vatikano pareigūnų atmintyje dar tebebuvo incidentai su delegatu arkivysk. Cechiniu, netikęs klausimo iškėlimas bandant tartis dėl Konkordato ir ypač neleistinas Šv. Tėvo atstovo asmens įžeidimas. Ir iš viso katalikiškame krašte Šv. Tėvo atstovas negalėjo būti taip traktuojamas, kaip kad buvo elgiamasi su mons. Cechiniu per visą jo pas mus buvimo laiką. Be to, netikusi nota, kurią p. Macevičius įteikė Vatikanui krikščionių valdžios vardu. Tuos visus faktus ir faktelius lenkai rodė Vatikanui dar labiau sutirštintomis spalvomis. Trumpai kalbant, krikščionių valdymo periodas Vatikano archyvuose buvo užrašytas labai juodomis raidėmis.

Po krikščionių ateina socialistai. Iš jų Bažnyčiai, žinoma, jau nėra ko laukti. Bet po pusės metų socialistų valdžia nuverčiama. Atsistoja nauji žmonės. Prezidento vietą užima tas pats Smetona, kurį pop. Pijui XI teko pažinti, kai jis lankėsi Kaune kaipo Apaštališkojo Sosto vizitatorius. Tarybos laikais Šv. Sostas nieko bloga nebuvo patyręs iš Lietuvos valdžios. O tada prezidentu juk buvo tas pats Smetona. Kai jis vėl grįžo į prezidento vietą, tai Vatikanui prašyte prašėsi mintis,

kad Smetonos režimas Šv. Sosto atžvilgiu bus korektiškesnis kaip kad krikščionių bloko valdžia.

Be to, dar naujas dalykas. Krikščionių valdymo metu dėl Konkordato ne tik nesusitarta, bet net nebuvę galima pradėti tartis. Dabar štai Lietuvos ministeris pirmininkas atvyksta į Romą. Per porą dienų susitaria dėl Konkordato ir čia pat po juo pasirašo. Tas Konkordatas Vatikanui atrodė šedevras, geresnio ir negalima buvo reikalauti. Koks milžiniškas įspūdis Vatikane! Visa tai Vatikano žmones kuo palankiausiai nuteikia Smetonos režimui.

Tos geros nuotaikos metu Lietuvai skiriamas jaunas internuncijus arkivysk. Bartolonis. Jam atvykstant į Lietuvą, pakeliui – Kybartuose ir Vilkaviškyje – žmonės kelia ovacijas. Dar iškilmingiau internuncijus pasitinkamas Kaune. Nepratusiam prie tokių dalykų italui atrodo, kad čia gyvena geriausi katalikai, katalikiškiausios Vyriausybės vadovai. Gera internuncijaus nuotaika dar pagerėja, kad jis tučtuojau esti dekoruojamas aukščiausiojo laipsnio ordinu[55]. Internuncijus virsta Vyriausybei *gratissima persona* [lot. – labai pageidaujamu asmeniu]. Jis dalyvauja ne tik visuose Vyriausybės rengiamuose pokyliuose, bet ir privačiuose aukštųjų žmonių salonuose laukiamas kaip labai malonus svečias.

Internuncijus čia rado mons. Faidutį. Tai senas diplomatas, kurio blizgučiais nesuviliosi. Prel. Faidutis bando savo jauno šefo entuziazmą bent kiek vėsinti. Bet tai tuščias darbas! Ir mons. Faidutis, ir kai kurie vyskupai jei Smetonos režimu nepasitiki, tai tik todėl, kad jiems vis dar tebekvepia senieji krikščionys demokratai su savo radikalizmu, o Vatikano atžvilgiu – net chamizmu. Slaptieji internuncijaus pranešimai Vatikanui, be abejonės, buvo tokie, kad valdžia yra gera. Jei prieš ją nusistatęs mons. Faidutis ir kai kurie vyskupai, tai jie klysta.

Bet po šių medaus mėnesių internuncijui atėjo realus gyvenimas. Tada ir arkivysk. Bartoloniui pradėjo aiškėti tikrasis tautininkų veidas.

Pirmasis Smetonos Vyriausybės nesusipratimas su internuncijum buvo dėl jo vietos diplomatiniame korpuse. Kur yra nuncijai, ten jie paprastai esti diplomatinio korpuso dekanai. Daroma tai dėl pagarbos Šv. Sostui. Arkivysk. Bartolonis manė, kad Lietuvos diplomatiniame korpuse kaip tik jam pridera ta garbė. Ponas Voldemaras, kurio rankose tuomet buvo dar ir užsienio reikalų ministerio portfelis, aiškino, kad pagal pasaulio diplomatijos nuostatus ta garbė dera tik nuncijui. Kadangi arkivysk. Bartolonis tik internuncijus, tai jis į diplomatų deka-

no vietą negalįs pretenduoti. Tai buvo Voldemaro sofizmas, nes Kaune nebuvo nė vieno ambasadoriaus, tik įgaliotieji ministeriai. Vadinasi, to paties rango pasiuntiniai kaip kad internuncijus.

Šitą ginčą išsprendė pats Vatikanas: arkivysk. Bartolonį pakėlė į nuncijus ir tada jokiems sofistiniams išsisukinėjimams nebuvo vietos.

Toliau buvo vykdoma katalikų akcija. Ji, kaip anksčiau matėme, Smetonos valdžios buvo trukdoma, o ateitininkų draugija gimnazijose buvo uždaryta. Vyriausybės žmonės aiškino, kad tai esąs švietimo ministerio reikalas, kad Konkordato garantijos dėl katalikų akcijos čion negali būti taikomos. Lietuvos vyskupai ir nuncijus buvo tos nuomonės, kad Konkordato straipsnis dėl katalikų akcijos jokių išimčių nenumato. Vadinasi, katalikų jaunimas turi teisę laisvai organizuotis ir už mokyklų, ir pačiose mokyklose.

Konkordatas garantuoja, kad Lietuvoje katalikų moterystė bus tvarkoma pagal Kanono nuostatus, kad klebonų sudaromi civiliniai aktai turės ir valstybės galią. Tuo tarpu valdžios ir ne valdžios sferose vis buvo kalbama ir rašoma apie civilinės metrikacijos būtinumą. Pagalios valdžios oficioze pasirodė civilinės metrikacijos projektas, kuris niekais paverčia visas Konkordato garantijas.

Visais šitais atvejais, suprantamas dalykas, nuncijus Užsienio reikalų ministerijoj turėjo daryti demaršų dėl Konkordato nuostatų laužymo; arkivysk. Bartolonis ypač peikė valdžios sugalvotą civilinės metrikacijos projektą.

Tie demaršai valdžiai, žinoma, nepatiko, bet ji per daug dėl jų nesisielojo. Anot p. Zauniaus, tuometinio užsienio reikalų ministerio, juk popiežius kariuomenės neturi, tai jo nereikia bijoti. Bet tas ponas pamiršo, kad Šv. Tėvas yra didžiausios pasaulyje moralinės jėgos skleidėjas. Su ta jėga ne tokios kaip Lietuva galybės skaitosi.

Arkivysk. Bartolonis buvo gyvo temperamento žmogus. Jis su mielu noru dalyvaudavo katalikų draugijų konferencijose ir kitokiose iškilmėse. Ten nuncijus karštai pakalbėdavo, tuo, žinoma, sustiprindamas religinę dalyvių nuotaiką. Ir tai netiko ponams tautininkams. Nuncijus, girdi, esąs skirtas prie Vyriausybės; į vidaus gyvenimą jis neprivaląs kištis.

Užsienio reikalų ministeris tuomet buvo Zaunius, Prūsijos lietuvis. Pats jis liuteronas, bet buvo vedęs katalikę. Pirmoji žmona jauna pasimirė. Antrą kartą Zaunius vedė kažin kokią anglę, artistę. Bet ir su ta neilgai gyvenęs išsiskyrė. Trečiukart Zaunius vedė vėl katalikę Vincę Jonuškaitę, žinomą scenos dainininkę. Katalikų bažnyčioje jung-

tuvės, žinoma, būti negalėjo, tai šią moterystę „palaimino" liuteronų pastorius. Bet tokia moterystė Katalikų Bažnyčios akyse juk neturi jokios galios.

Arkivyskupas Bartolonis, ministerio Zauniaus kviečiamas į svečius, atsisakė eiti. Nuncijus galįs turėti su p. Zaunium tik oficialių santykių. Į namus arkivyskupas eiti negalįs, nes ministerio moterystė esanti nekokia*. Zaunius dėl to, žinoma, įsižeidė ir pradėjo žygius prieš nuncijų.

Lietuvos Vyriausybė Apaštalų Sostui įdavė notą, kad arkivysk. Bartolonis Kaune yra *persona ingrata* [lot. – nepageidaujamas asmuo]. Vatikanas pareikalavo motyvų, kodėl nuncijus Kaunui netinkamas. Juk ta pati Smetonos vyriausybė arkivysk. Bartolonį neseniai buvo apdovanojusi aukščiausiu ordinu.

Į paklausimą Vatikanas atsakymo jau negavo. Ponas Zaunius pasiuntė į nunciatūrą raštą, kuriuo įsakoma, kad arkivysk. Bartolonis nedelsdamas išvažiuotų iš Lietuvos. Nuncijui daugiau, žinoma, nieko nebeliko, tik tam įsakymui paklusti.

Įvyko negirdėtas skandalas: katalikiškoji Lietuva išvijo Šv. Tėvo atstovą! Užsienio spauda plačiai apie tai rašė. Džiaugėsi masonai, bolševikai ir kiti Lietuvos priešai. Liūdėjo Lietuvos katalikai, kurie pasijuto smarkiai užgauti. Smetonos vyriausybė triumfavo.

Arkivyskupas Bartolonis Lietuvoj išbuvo trejus metus. Lietuvos katalikai iškilmingai nuncijų pasitiko, iškilmingai palydėjo. Arkivysk. Bartolonis išvyko automobiliu per Marijampolę, Vilkaviškį lig Virbalio stoties. Vilkaviškyje tuomet vyko eucharistinis kongresas. Žmonių buvo minios. Įvažiavusiam į miestą nuncijui tos minios sukėlė didžiausias ovacijas. Aukštasis svečias, Vilkaviškyje gražiai pavaišintas esančių kongrese vyskupų (man rados, keturių), buvo nulydėtas į Kybartus. Čia vėl žmonių minios palydėjo nuncijų į traukinį ir suklaupusios paskutinį kartą priėmė Šv. Tėvo vardu teikiamą laiminimą.

Kaune liko vėl mons. Faidutis kaipo Apaštalų Sosto reikalų vedėjas.

Arkivyskupas Bartolonis išvažiuodamas teisingą padarė pastabą: „Lietuva nunciatūrai palaikyti dar nepriaugusi". Liūdna, bet tiesa!

---

* Šitą energingą nuncijaus žygį ypač pajuto ponia Zaunienė, kuri pirma buvo gera katalikė. Turbūt jos rūpesčiu buvo iškelta byla dėl Zauniaus moterystės su angle netikrumo. Prel. Narjausko dėka tas netikrumas buvo įrodytas ir Zauniai susituokė katalikiškai.

Mons. Faidutis, kaipo didelio takto ir ne mažesnio kantrumo žmogus, palaikė šiokius tokius santykius su tautininkų Vyriausybe. Bet jo sveikata ėjo vis menkyn. Prelatas dažnai važinėdavo į Karaliaučių seserų elzbietiečių ligoninėje sveikatos taisyti. Pagalios nuvažiavo ir jau negalėjo sugrįžti. Ten ir pasimirė palikęs Lietuvoj uolaus kunigo, gabaus politiko ir didelės doros žmogaus vardą.

Dar mons. Faidučiui besergant Karaliaučiuje, atvyko į Kauną naujas Šv. Sosto atstovas mons. Arata, taip pai reikalų vedėjo teisėmis.

Prelatas Arata buvo taip pat didelio takto diplomatas. Jis laikėsi iš tolo nuo katalikų visuomenės, net nuo vyskupų. Matyt, tokias instrukcijas buvo gavęs iš Vatikano. Bet ir tai nieko nepadėjo. Ir mons. Aratai Šv. Sostui atstovaujant, Bažnyčios reikalai Lietuvoje nė žingsnio nepažengė gerojon pusėn. Kantrumo netekęs monsinjoras kai kam pasiskundė, kad tokių nesukalbamų politikų jam netekę matyti. O prel. Arata jau buvo turėjęs labai nelengvų diplomatinių postų, pavyzdžiui, Čekoslovakijoje, kai šios santykiai su Šv. Sostu buvo labai įtempti.

Rygoje nuncijui arkivysk. Cechiniui mirus (man rodos, 1935 m.), mons. Arata gavo arkivyskupo sakrą ir buvo paskirtas nuncijum Latvijai ir Estijai. (Ar ne ironija: tos dvi protestantiškos šalys galėjo turėti nuncijų, o mes negalėjome.) Arkivysk. Arata dar kurį laiką ėjo ir Apaštalų Sosto reikalų vedėjo pareigas Lietuvoje. Bet kai jis pajuto, kad mūsų Vyriausybės nėra traktuojamas taip, kaip derėtų arkivyskupui, tai su Kaunu atsisveikino visiškai.

Šv. Sostas į Kauną atsiuntė monsinjorą Burcijų, taip pat reikalų vedėju. Šis malonaus būdo ir gudrus diplomatas šiaip taip laviruodamas čia išbuvo apie 3 metus. Ir šitas diplomatas Bažnyčios reikalų nė kiek negalėjo pastūmėti. Nieko nepadės kad ir didžiausi diplomato gudrumai, jei kito kontragento pusėje nėra geros valios. O tautininkų Vyriausybė jos neturėjo.

Tautininkų valdžiai laikantis šitokios politinės krypties, kaip elgėsi Lietuvos episkopatas?

Turiu atvirai ir aiškiai pasakyti, kad mūsų vyskupai vienodo požiūrio neturėjo: vieni norėjo žalingą tautininkų politiką smarkiai kritikuoti, kiti buvo švelnesnės politikos šalininkai. Aš, prisipažįstu, priklausiau pirmiesiems.

Kai tik Smetonos valdžia pasikėsino prieš ekonomines katalikų organizacijas, tai, mano nuomone, Lietuvos episkopatas būtų turėjęs viešai pakelti stiprų balsą prieš tokią neteisybę. Vyskupams būtų pritarusi katalikų visuomenė. Tautininkai tuomet dar nebuvo stiprūs,

todėl pamatę griežtą pasipriešinimą toliau vykdyti savo sumanymų jie būtų nedrįsę. Deja, to nepadaryta.

Aš nemanau smerkti vyskupų, švelnesnės politikos šalininkų. Savo nusistatymui paremti jie turėjo rimtų argumentų.

Tie patys motyvai, kurie buvo nuteikę Vatikaną prieš krikščionis demokratus, paveikė kai kuriuos vyskupus ir tam tikrą skaičių kunigų. Taigi švelniosios politikos šalininkai savo pusėje turėjo Šv. Sostą ir jo atstovą Lietuvoje mons. Bartolonį. Šis pastarasis mums nuolat kartodavo: *pacifice, pacifice* [lot.–taikiai, taikiai]. Bet kada atsivėrė (apie 1930 m.) nuncijaus akys, į tautininkų politiką turbūt kitaip pradėjo žiūrėti ir pats Vatikanas. Tai, mano nuomone, bent tada reikėjo vyskupams viešu raštu paaiškinti visuomenei, ko siekia tautininkų vyriausybė. Kadangi ir tuomet to pasiekti nebuvo galima, tai aš savo kunigams pasiunčiau aplinkraštį, kurio nuorašą čia pridedu.

PAAIŠKINIMAI DĖL NESUSIPRATIMŲ VALSTYBĖS SU BAŽNYČIA

Šiandien aiškiai matome, kad Lietuvoje eina kova Vyriausybės su Bažnyčia. Vyriausybė daro tokių žygių, prieš kuriuos turi kelti balsą Lietuvos vyskupai, aišku, Šv. Sostui pritariant.

Daug kam ta kova nesuprantama. Juk Lietuvą, girdi, valdanti tautininkų partija, kuri neturi tikslų naikinti religiją. Jei tautininkų vyriausybė padaranti kai kurių žygių, nukreiptų ne tiesiog prieš Bažnyčią, bet veikiau prieš Krikščionių demokratų partiją, tai visai turi būti suprantama. Juk kiekviena esanti valdžioje partija turi stengtis įsitvirtinti, jei nori savo rankose išlaikyti valdžią.

Nesą, girdi, abejonės, kad ateitininkų sąjunga yra krikščionių demokratų įtakoje. Todėl nenuostabu, kad tautininkų valdžia daro žygių ateitininkus susilpninti, kad draudžia ateitininkų moksleivių kuopeles.

Taigi klausimas: pateisinamas vyskupą žygis, kad jie ganytojišku raštu kelia balsą prieš valdžios nurodymą neleisti veikti ateitininkams moksleiviams?

Šitokių abejonių gali kilti ne vieno gero kataliko, net kunigo galvoj, kai jis nėra tinkamai susipažinęs su dalykų padėtimi. Kadangi dabartinėmis aplinkybėmis tie dalykai spaudoje negali būti tinkamai išaiškinti, tai laikome reikalinga kitu keliu duoti paaiškinimą.

1. TAUTININKŲ PAŽIŪRA Į RELIGIJĄ

Žmogus susideda iš kūno ir dvasios. Kūnas, kilęs iš žemės, vėl į žemę sugrįš, kol atsikels į Aukščiausiąjį Teismą. Dvasia yra žmogaus darbų šeimininkė: ji nemirs. Nuo jos reikalų šioje žemėje sutvarkymo pareis amžinasis žmogaus likimas.

Kaip tie dvasios reikalai tvarkyti, kaip gyventi,– rašo ir rodo mums religija, ir ne bet kuri religija, tik ta, kurią mums pats Dievas per savo Sūnų Kristų yra davęs ir kurią skelbia Jo įsteigtoji Bažnyčia.

Nėra todėl svarbesnio žmogui reikalo, kaip religija. Ji rodo žmogui kelią į laimingą amžinybę, ji duoda tinkamą pagrindą visiems žmogaus veiksmams, visiems jo reikalams. Brangi mums yra mūsų tėvelių kalba, brangi mums yra žemė, kurioje mes gyvename, kurioje yra gyvenusios mūsų prosenių kartos, brangūs yra mūsų senolių palikti papročiai, trumpai kalbant, brangi yra mums mūsų Tėvynė ir Dievas nedraudžia mums jos mylėti.

Bet nepalyginamai yra brangesnė Bažnyčia, kuri mus į tą Tėvynę veda. Dievas ir Tėvynė – tai kataliko šūkis. Pakeisti tuodu dalyku, Tėvynę pastatyti pirmoje vietoje, o Dievą antroje – yra neleistina. Juo labiau neleistina dievinti tautą, o Dievą užmiršti ar eiti prieš Dievą ir Jo įsteigtąją Bažnyčią.

Taip mano, taip turi manyti kiekvienas katalikas.

Jei jis šalia katalikų religijos mato ir kitokių religijų, tai jis turi žinoti, kad tai yra klaidingos religijos, kad tai yra netikros bažnyčios. Nes kaip yra vienas Dievas ir vienas Kristus, taip viena yra tikroji religija, taip viena yra Kristaus Bažnyčia. Žinoma, neleistina mums persekioti ar neapkęsti klaidatikių, atbulai, reikia jie mylėti. Bet per viena laikyti jų klaidingoji religija su mūsiške, tikrąja – taip pat neleistina.

Tautininkai sakosi esą taip pat katalikai. Ar jie šiaip žiūri į religiją? į Bažnyčią? Toli gražu ne.

Pirmasis ir brangiausias tautininkams dalykas – tai tauta. Todėl jie tautininkais ir vadinasi. Ar tu tiki į Dievą, ar netiki, ar katalikas, ar liuteronas, kad tik esi lietuvis – to užtenka. Tautininkai daugiau tavęs neklausia. Ir jei nori aiškiau parodyti savo katalikiškumą, tai tautininkams nepageidautina. Mat tu ardąs tautos vienybę. Visi tavo troškimai, visi tavo religiniai įsitikinimai turi paskęsti lietuvybėje, jų turi būti nematyti.

Tautininkai, tiesa, kalba, kad jie savo dorovę remia „krikščionių dorovės mokslu". Bet kas tas „krikščionių dorovės mokslas"? Ar tas, kurį skelbia Katalikų Bažnyčia? Ar tas, kurį skelbia Liuteris? Ar tas, kurį ne vienas vadinamasis laisvamanis pats sau išsigalvoja? Nes mat įvairių esama „krikščionių" ir įvairių jos dorovės mokslų.

Bet šitas skambus posakis – mes laikomės krikščionių dorovės mokslo – tautininkams yra tik papuošalas. Iš tikrųjų jie jokia krikščionybe nesirūpina. Todėl šiandien, kai tautininkai valdo Lietuvą ir kai pasidarė naudinga priklausyti tautininkų partijai, įvairūs liaudininkai ir kitokie vadinamieji laisvamaniai drąsiai dedasi prie tautininkų, anaiptol nekeisdami savo priešingo tikėjimui nusistatymo ir nepamesdami savo neapykantos Katalikų Bažnyčiai.

Kad tautininkams iš tikro nerūpi religija, aiškiai įrodo jų darbai.

Tautininkai juk žino, kad vadinamiesiems mūsų liaudininkams pirmiausia rūpi griauti Katalikų Bažnyčią. Tačiau ponai tautininkai per rinkimus į Seimą 1926 m. kaip tik dėjosi su liaudininkais: kartu su jais agitavo prieš katalikų partijas, su liaudininkais blokavosi ir padėjo jiems atvesti į Seimą daugiau atstovų.

Kada tautininkų rankose atsidūrė valdžia, aišku, kad su ja bus sunku susikalbėti Katalikų Bažnyčiai, kad tarp Bažnyčios ir tos valdžios turės kilti nesusipratimų, ką mums šiandien ir rodo gyvenimas.

2. VALDŽIOS ŽYGIAI PRIEŠ KATALIKYBĘ

Tiesa, kad dabartinė Vyriausybė sudarė Konkordatą su Šv. Sostu.

Bet kas tai yra Konkordatas?

Konkordatas yra iškilmingas valstybės valdžios susitarimas su Apaštalų Sostu dėl Bažnyčios ir Valstybės santykių. Toks susitarimas nėra būtinas dalykas. Jei valstybės valdžia bus nuoširdžiai katalikiška, tai ir be susitarimų ji mokės pagerbti Bažnyčią ir jos teises. Bažnyčia vėl iš savo pusės nekels revoliucijų, atbulai: auklėdama ir dorindama žmones, darys iš jų geresnius valstybės piliečius.

Bažnyčia gauna savo teises ne iš valstybės, tik iš Dievo. Bažnyčia daro sutartį su valstybe, kai yra rimtų abejonių, ar valstybės valdžia visuomet atsižvelgs į Bažnyčiai Dievo duotąsias teises. Bažnyčia tokią sutartį sudarydama atsisako kai kurių savo teisių valstybės naudai, bet iš šios pastarosios gauna iškilmingą pasižadėjimą, kad bent likusios Bažnyčios teisės bus gerbiamos ir saugojamos.

Taigi Apaštalų Sostas tokią sutartį su dabartine Lietuvos valdžia sudarė. Ta sutartimi Bažnyčia atsisako kai kurtų savo teisių. Pavyzdžiui, vyskupus privalo skirti ir skiria Šv. Tėvas. Pagal kalbamą sutartį Šv. Tėvas jau turi susitarti su Lietuvos valdžia dėl kandidatų į vyskupus. Čia yra labai didelis Bažnyčios nusileidimas. Kunigus parapijoms siunčia vyskupas. Konkordatas

kai kuriais atvejais duoda teisę į šitą reikalą įsikišti ir valstybės valdžiai. Dar yra Bažnyčios nusileista vienuolynų atžvilgiu ir t. t.

Pagal tą sutartį Lietuvos valdžia pasižadėjo duoti algas vyskupams, kunigams, aprūpinti jų senatvę, išlaikyti vyskupų kurijas ir seminarijas, duoti laisvai kurti ir veikti katalikiškom draugijom, palaikyti katalikišką dvasią mokyklose ir t. t.

Tačiau Vyriausybė, sudarydama Konkordatą su Šv. Sostu, nebuvo nuoširdi. Valdžios oficiozas tuoj gyrėsi, kad valdžia dabar turinti „apynasrį kunigams pažaboti". Vadinasi, Konkordatas buvo sudarytas tam tikrais partiniais sumetimais.

Kaip žinome, tautininkai paėmė į savo rankas Lietuvos valdžią ne konstitucijos keliu, todėl jiems rūpėjo apsisaugoti nuo kunigų agitacijos kitų partijų naudai ir įsitvirtinti savo pozicijoj. Manė, čia padės Konkordatas.

Ar valdžia vykdo duotus Šv. Sostui pasižadėjimus?

Kai ką, žinoma, vykdo, nes sunku nieko neduoti katalikams, kai jų yra šalyje 85 procentai visų gyventojų. Tačiau toli gražu ne visa ką.

Pirmiausia dėl draugijų.

Tautininkai iš karto nedrįso kibti į vadinamąsias kultūrines draugijas, bet tuoj ėmė naikinti ekonomines.

Ekonominiai reikalai, girdi, nieko bendra neturi su religija. Juk nesą „katalikiškos silkės" ar „katalikiško zuperio".

Taip tai taip. Silkei ar zuperiui, žinoma, vis tiek, kas juos parduoda. Bet ne vis tiek, iš kokių narių susideda kooperatyvas silkėms pardavinėti ar ūkininkų bendrovė zuperiui gabenti.

Juk kooperatyvai savo pelno dalį paprastai skiria kultūros reikalams: mokykloms, draugijoms, laikraščiams. Katalikui negali būti vis tiek, ar jo pajum pelnytas pinigas bus paskirtas katalikiškai, ar bedieviškai mokyklai, ar katalikų, ar socialistų draugijai paremti, ar katalikiškiems, ar bedieviškiems laikraščiams sušelpti. Be to, kooperatyvas ar bendrovė parsiųsdina laikraščių. Čia vėl katalikui ne vis tiek, ar bus parsiųsdintas katalikiškas ar socialistiškas laikraštis. Kooperatyvas ar bendrovė daro susiėjimus, per kuriuos, žinoma, pasikalbama. Jei tos draugijos nariai bus katalikai, tai jų ir kalbos bus katalikiškos, jei bus bedieviai, tai ir jų kalbos bus bedieviškos.

Yra pavyzdžių, kai geras katalikas, pakliuvęs į bedievišką kooperatyvą, pats neteko tikėjimo.

Pagalios katalikai turi daug savo reikalų: ligoninės, prieglaudos, auklėtnamiai, mokyklos, spauda, pačios bažnyčios, ekonominės organizacijos; jei jos duoda pelno, kaip tik gali būti parama anksčiau minėtiems reikalams.

Todėl Šv. Tėvas, ragindamas katalikus į katalikiškąjį darbą, visuomet primena ir ekonomines organizacijas.

Jei sakoma, kad ekonominė organizacija nieko bendra neturi su religija, tai kodėl vadinamieji kairieji būtinai stengiasi kooperatyvus, bendroves ir bankus paimti į savo rankas? Krikščionių valdymo laikais katalikai buvo prisisteigę daug savo ekonominių organizacijų. Kairieji į jas nėjo, tik šalia jų stengėsi įkurti savąsias. Kartais kairiųjų atsirasdavo vos keli žmonės. Jiems, rodos, reikėjo eiti į šalia esančią katalikišką bendrovę. Bet kur ten! Būtinai steigia savąją. Nors jos darbas juokingai menkas.

Tautininkų valdžia puolė ne kairiųjų, tik katalikų ekonomines organizacijas. Pas jas, ne pas kairiąsias, pradėta daryti revizijas, kratas, kelti bylas, valdybų narius kišti į kalėjimus.

Ekonominė organizacija naudingas šaliai dalykas, todėl krikščionių valdžia ekonominėms organizacijoms skyrė pašalpą, skyrė katalikų, skyrė ir kairiųjų organizacijoms. Tautininkų valdžia protegavo tik kairiųjų ekonomines organizacijas. Katalikiškosioms be valdžios pagalbos sunku buvo išsilaikyti, jos ėmė bankrutuoti. Tuo būdu pasidarė daug nuostolių ir atskiriems žmonėms, ir visam kraštui.

Jei kuris katalikų bankas apsigynė nuo bankroto, tai buvo verčiamas susidėti su čia esančiu kairiųjų daug menkesniu bankeliu. Tai buvo daroma „vardan vienybės". Bet ta vienybė visuomet išeidavo kairiųjų naudai. Šiandien bemaž visose ekonominėse organizacijose jau viešpatauja kairieji.

Apsidirbusi su ekonominėmis katalikų organizacijomis, tautininkų valdžia ėjo prie mokyklų. Pradėta nuo universiteto.

Šiandien mes turime gražaus katalikiško jaunimo ir gimnazijose, ir universitetuose. Iš to jaunimo, be abejonės, susilauksime ir įvairioms mokslo šakoms tinkamų profesorių katalikų. Kai reikėjo steigti mūsų universitetas, visoms katedroms katalikų profesorių, deja, nebuvo. Reikėjo imti tokie, kokie buvo. Taigi universitetas, galima sakyti, pateko į nekatalikų rankas.

Tačiau pasirūpinta, kad ir katalikai turėtų bent menką savo dalį valstybės universiteto. Įsteigtas Teologijos-filosofijos fakultetas, kuriame mokosi ne tik dvasininkai, bet ir pasauliečiai. Jie čia klauso tokių mokslų, kurie reikalingi gimnazijos mokytojams. Taigi tas fakultetas rengia mokytojus katalikus.

Tautininkų valdžia sumanė panaikinti katalikiškąjį fakultetą. Buvo bemanant tiesiog nubraukti. Bet pasipriešino Šv. Sostas. Mat katalikų fakultetas toks, koks jis dabar yra, apsaugotas paties Konkordato.

Kiek girdėt, valdžia dėl katalikų fakulteto veda derybas su Apaštalų Sostu. Reikia tikėtis, kad tomis derybomis tautininkai nieko nelaimės.

Toliau atėjo eilė gimnazijoms.

Aišku, kad kryptį mokyklai duoda ne jos vardas, bet mokytojai, kurie joje moko. Net krikščionių valdžiai esant, gimnazijų nebuvo galima padaryti katalikiškų, nes nebuvo katalikų mokytojų. Parvažiavę iš Rusijos lietuviai mokytojai buvo ar mažiau, ar daugiau nutolę nuo tikėjimo iš viso, ypač nuo Katalikų Bažnyčios.

Bet įstatymas leido steigti gimnazijas ir draugijoms, ir atskiriems asmenims. Draugijų ir privatinių žmonių laikomas mokyklas, jei jos prisitaiko prie tam tikrų reikalavimų, Seimo išleistų įstatymų, valdžia turi šelpti (mokėti algas mokytojams ir duoti pinigų kitokiems reikalavimams) ir teisių atžvilgiu laikyti jas lygiomis su valstybės mokyklomis.

Šia teise pasinaudodamos kai kurios draugijos – „Saulė" ir „Žiburys" – ir vienuoliai įsisteigė savo katalikiškas mokyklas, sakau – katalikiškas, nes į jas mokytojais priimti tik aiškūs katalikai.

Valdžiai netinka mokyklos, ypač draugijų laikomos. Pirmiausia laikraščiai pradėjo rašyti, kad „Saulės" ir „Žiburio" gimnazijose esanti, girdi, varoma politika, kad jose prastai mokoma ir t. t. Po to tautininkų agitatoriai kurstą mokytojus ir mokinius streikuoti, mokinių tėvus – siųsti prašymus valdžiai, kad tas gimnazijas suvalstybintų. Tokiu būdu suvalstybintos „Saulės" gimnazijos Utenoje ir Plungėje (Plungės gimnazija galų gale panaikinta) ir „Žiburio" gimnazija Vilkaviškyje, nekalbant apie daugelį vadinamųjų vidurinių mokyklų, kurioms valdžia atsisako duoti pašalpas, nes per maža esą mokinių ar mokykla esanti per arti nuo kitos tokios įstaigos. Negaudamos pašalpos, mokyklos turėjo užsidaryti.

Tautininkai nepamiršo ir kultūrinių katalikiškųjų draugijų. Pirmiausia tautininkams į akį krito pavasarininkai. Jų pas mus yra jau dešimtys tūkstančių, vadinasi, armija. Jaunimas – tautos ateitis. Kaip čia pakęsi, kad būsimoji Lietuva iš tikro būtų katalikiška.

Sugalvota pavasarininkams padaryti konkurenciją: įsteigta „Tautinio jaunimo organizacija". Bet, kunigams neprisidedant, iš tos organizacijos niekas neišėjo. Toliau buvo išrandamas kitas būdas pavasarininkams pakenkti: išleista įsakymas, kad jokioms organizacijoms priklausyti negali tie, kurie nėra baigę 21 metų. Čia pavasarininkams buvo peilis. Bet pasipylė iš viso krašto valdžiai daugybė protestų ir prašymų. Netikęs nurodymas buvo atšauktas.

Bet skaudžiausias katalikams smūgis, tautininkų valdžios duotas, tai švietimo ministerio išleistas nurodymas visose mokyklose panaikinti ateitininkų organizacijas. Tautininkai, žinoma, čia teisinasi, kad ministerio nurodymu esančios uždaromos ir kitos moksleivių organizacijos, net Jaunosios Lietuvos (tautininkų organizacija) neišskyrus. Bet taip tik kalbama.

Tautininkų partija yra menkutė. Tautininkai, ir liaudininkų padedami, 1926 m. į Seimą buvo atvedę vos tris atstovus. Tarp universiteto studentų tautininkai savo šalininkų maža teturi, tai parodė studentų atstovybės rinkimai. Taigi tautininkams rūpi turėti daugiau žmonių. Moksleiviai ateitininkai, baigę gimnazijas ir atvykę į universitetą, tuoj vėl stoja į ateitininkų eiles. Iš jų tautininkai, žinoma, nieko negali laukti. Taigi sugalvota užtvenkti tas šaltinis, iš kurio teka naujų pajėgų ateitininkų organizacijai. Panaikinę gimnazijose ateitininkus, tautininkai mano visus moksleivius paimti į savo rankas ir juos savaip auklėti. Tą darbą tautininkai mano atlikti su skautų pagalba. O skautų organizacija net tam tikru įstatymu yra suvalstybinta. Vadinasi, negalės būti, kaip lig šiol buvo, katalikų skautų kuopelių. Visi skautai turi priklausyti vienintelei organizacijai, kuriai vadovaus valdžios tam tyčia skiriami asmenys. Auklėjimas, žinoma, bus tautiškas. Bet ar jis bus katalikiškas, tai didelis klausimas.

Kaip matome, tautininkų jau yra suardyti bemaž visi katalikiškojo veikimo pagrindai. O paskutiniais žygiais valdžia kėsinasi atimti iš mūsų mokslus einančius mūsų vaikus ir auklėti juos ne taip, kaip mes, katalikai, norime, kaip nori Bažnyčia, bet padaryti mūsų šventam tikėjimui abejingus, o gal ir didelius jo priešininkus.

Šiandieninė valdžios mokykla yra lietuviška, tai tiesa, bet toli gražu ne katalikiška, kaip jau anksčiau esame minėję. Valdžios gimnazijų mokytojai kartais dideli tikėjimo priešininkai. Prieš blogą mokytojų įtaką moksleiviai rasdavo atspirties ateitininkų organizacijoj. Jos netekus, sunku bus kas padaryti ir geriausiam gimnazijos kapelionui, nes sunku bus jam vienam statyti, kai keliolika kitų mokytojų griaus jo darbą.

Visi anksčiau minėti valdžios darbai yra prieš Konkordatą, nes juo Lietuvos valdžia yra pasižadėjusi duoti visišką laisvę katalikų organizacijoms ir mokykloms. Vadinasi, tautininkų valdžia laužo iškilmingą sutartį, su Šv. Tėvu padarytą.

Bet ir to dar negana. Dabartinė Lietuvos valdžia stengiasi mums grąžinti rusų laikus, kada katalikybė buvo išvaryta iš viešojo gyvenimo, kada jai buvo leista šiaip taip merdėti bažnyčiose. Tam įrodyti mes turime užtenkamai faktų.

Inteligentų katalikų jau mes, Dievui dėkui, turime. Parengė jų mums ir vis teberengia ateitininkai. Turime daug katalikų liaudies mokytojų ir šiaip valdininkų. Seniau jie buvo nemaži katalikiškojo veikimo darbininkai. Būdavo, žiūrėk, čia mokytojas veda pavasarininkų kuopą, kitur mokytojas padeda dirbti moterims katalikėms. Šiandien tie darbininkai turėjo liautis dirbti. Net tokią nekaltą draugijėlę, kaip vaikučių Angelo Sargo, mokytojui

organizuoti neleidžiama. Kaip tik mokytojas ar kitas valstybės tarnautojas bent pirštą prikiša prie katalikiškojo darbo, tuoj yra keliamas kiton vieton ar stačiai pavaromas.

Tautininkai giriasi duoda pinigų Katalikų Bažnyčios reikalams: duoda paskolų, net ir pašalpų statomoms bažnyčioms, moką algą vyskupams ir kunigams, duodą seminarijoms ir t. t.

Jei duoda, tai duoda, tik ne savo: tuos pinigus sudeda žmonės. O katalikų Lietuvoje yra 85%. Didelis klausimas, ar katalikai, atsižvelgiant į jų skaičių, ne mažiau gauna, kaip, sakysime, žydai ir pravoslavai.

Tautininkų valdžia, ir duodama pinigų katalikų reikalams, daro ne taip, kaip naudinga Bažnyčiai.

Katalikams juk yra gyvybės klausimas kunigų seminarijos. Šv. Tėvas, sudarydamas su mūsų valdžia sutartį, nepamiršo ir seminarijų. Konkordate aiškiai pasakyta, kad visoms Lietuvos diecezijoms Vyriausybė duos lėšų seminarijoms išlaikyti. Tuo tarpu jau treji metai, kaip veikia Konkordatas, o Panevėžio vyskupas veltui klebena valdžios duris norėdamas gauti lėšų mažajai seminarijai išlaikyti. Telšiuose seminarija gyvuoja jau kelinti metai. O valdžia pinigų šiam reikalui vos dabar tepradėjo duoti, ir ne visai seminarijai, tik keturiems kursams.

Kai prašoma pašalpos bažnyčiai statyti ar pataisyti, tai valdžia bent paskolos pavidalu paprastai duoda pinigų. Žinoma, svarbus dalykas bažnyčios, bet dar svarbesnės seminarijos, nes kai seminarijos neparengia kunigų, tai tos bažnyčios bus tuščios.

Gal ateitininkų ir kitos katalikų organizaeijos bei visas katalikiškas veikimas iš tikro yra tik paslėpta krikščionių demokratų politika, kaip kad mėgsta kartoti valdžios laikraščiai?

Bet pačiame Seime buvo trys katalikų partijos: Krikščionių demokratų, Ūkininkų sąjunga ir Darbo federacija. Šitos trys partijos savo programomis žymiai viena nuo kitos skyrėsi. Kai dėl Ūkininkų sąjungos, tai savo bendros politikos atžvilgiu jinai bemaž arčiau stovi prie tautininkų kaip krikščionių demokratų. Bet tas tris katalikų partijas jungia vienybėn pažiūra į religiją, į Bažnyčią. Kadangi įvairūs kairieji vyriausiuoju savo politinio veikimo tikslu laiko kovą prieš Bažnyčią, tai visos trys katalikų partijos ėjo išvien, kai reikėjo religijos ir Bažnyčios reikalus ginti.

Daugiau pasakysime: ne visiems katalikams tiko krikščioniškojo bloko politika. Daug kam nepatiko, sakysime, kad ir per griežta žemės reforma. Ir jei tautininkai, paėmę į savo rankas valdžią, iš tikro būtų pradėję varyti katalikiškąją politiką, tai neabejotina, kad visi katalikai būtų buvę su jais. Deja, taip nebuvo ir nėra.

Kai dėl ateitininkų, tai jie senesni už Krikščionių demokratų partiją. Dar mes negalėjome galvoti apie jokias partijas, jau buvo ateitininkai. Ateitininkai yra ne politinė, tik kultūrinė organizacija. Jos nariai gali priklausyti įvairioms politinėms partijoms. Bet ateitininkai visuomet bus prieš tokią partiją, kuri kliudys įgyvendinti jų šūkį: „Visa atnaujinti Kristuje".

Gal kas pasakys, kad katalikiškųjų draugijų susirinkimuose yra neretai kliudomi politikos klausimai ir policijos darbuotojai kartais turi sulaikyti kalbėtoją ir net baigti posėdį.

Taip iš tikro atsitinka. Bet kas tų kalbėtojų sakoma? Ten ir ten valdžia nedavė leidimo katalikų draugijos susirinkimui. Ten ir ten policija tyčiomis per vėlai atsiuntė susirinkimui leidimą. Ten ir ten uždaryta katalikų gimnazija. Ponas švietimo ministeris uždarė visas ateitininkų moksleivių kuopeles. Štai klausimai, kurie katalikų draugijų susirinkimuose prasiveržia pro kalbėtojų lūpas. Kai žmogui skauda, tai nenuostabu, kad jis kartais sudejuoja. Jei norite, vadinkite tai politika. Bet tai yra tikėjimo gynimo politika, kurios neatsižadės, negali atsižadėti nė vienas geras ir susipratęs katalikas.

3. KAS DAROMA KATALIKŲ SAVO TEISĖMS GINTI

Katalikai savo pareigoms apginti nevartoja nei peilių, nei brauningų. Katalikai ieško teisybės padoriais ir nekaltais būdais: draugijos pateikia protesto rezoliucijas, renka parašus ir siunčia prašymus valdžiai ir t. t. Juk kaip nors reikia pasisakyti katalikams, kad skauda. Juoba jie taip gali daryti, kad nuskriaustųjų balsas negali pasireikšti per spaudą, nes cenzūra nepraleidžia nieko, kas netinka ponams tautininkams.

Tam tikrų žygių daro ir vyskupai. Kai tik buvo pradėtos pulti katalikų organizacijos, tai vyskupai siuntė savo delegaciją pas valdžią prašyti, kad ji liautųsi skriaudusi katalikus. Ta delegacija, žinoma, nieko nelaimėjo.

Kai pradėta varžyti katalikų draugijų susirinkimai ir pradėta naikinti katalikų mokyklos, vyskupai turėjo pasitarimą su valdžios atstovais, žinoma, dėl netikusių valdžios žygių katalikų atžvilgiu. Ir tie pasitarimai jokių vaisių nedavė.

Dėl atskirų gimnazijų, kai jos buvo norima „suvalstybinti", vyskupai taip pat darė žygių – kreipėsi į valdžią. Ir vėl be jokių pasekmių.

Šv. Tėvo raštas Lietuvos vyskupams[56] *davė progos prabilti į žmones. 1928 m. lapkričio mėnesyje vyskupai išleido tikintiesiems bendrą raštą, kurį galima pavadinti programiniu. Ten mūsų ganytojai aiškiai nurodo, kokios yra katalikų teisės ir pareigos mokyklų, draugijų ir spaudos srityje.*

Pernai metais Šv. Tėvas išleidžia puikų raštą apie vaikų auklėjimą. Tame rašte pirštu prikišamai nurodytos tėvų ir Bažnyčios vaikų auklėjimo teisės, taip pat nurodomos ir valstybės ribos, kurių jinai negali peržengti. Valstybei pasakoma, kad jinai neturi teisės sau pasiimti vaikų auklėjimo monopolį. Pirmenybė čia priklauso šeimai ir Bažnyčiai. Tasai Šv. Tėvo raštas buvo išverstas į lietuvių kalbą ir katalikiškųjų mūsų laikraščių pakartotas ir aiškinamas. Šv. Tėvo mintys buvo aiškinamos ir iš sakyklų.

Jei Lietuvą valdo katalikai, tai jie negali nežiūrėti Šv. Tėvo pamokymų. Tuo tarpu mūsų valdžia kaip tik tuo metu pradėjo galvoti apie moksleivių ateitininkų kuopų panaikinimą, apie skautų suvalstybinimą. Tuo būdu valdžios kaip tik einama prie auklėjimo monopolio.

Valdžia savo sumanymus pareiškė per savo laikraštį. J.E. Kauno arkivyskupas oficialiu raštu kreipėsi į valdžią nurodydamas, kad jei ateitininkų moksleivių kuopos bus panaikintos, tai bus padaryta didelė skriauda katalikams. Privatiniais raštais valdžios žmonėms darė tai ir kiti vyskupai. To nepaisydama valdžia darė savo. Tuomet susirinkę vyskupai per savo delegatus bandė aiškinti valdžiai, kaip neteisingas ir neteisėtas yra jos žygis, kai ji uždarė ateitininkų moksleivių draugiją, kurios laisvė juk Konkordato patvirtinta. Vyskupai, negavę iš valdžios aiškaus atsakymo, pasiuntė jai bendrą raštą, visų vyskupų pasirašytą.

Po poros savaičių vyskupai vėl susirinko. Buvo atsiųstas valdžios atsakymas, bet, deja, neigiamas. Ganytojai ir dabar bandė žodžiu tartis su valdžia. Valdžia laikėsi savo. Tuomet vyskupai nutarė išleisti ganytojų raštą, kuriuo nurodomos Bažnyčios, tėvų ir valstybės teisės ir smerkiamas neteisėtas ir neteisingas valdžios žygis uždarant moksleivių ateitininkų kuopeles. Vyskupų raštą pakartojo katalikiškieji laikraščiai, jis buvo taip pat perskaitytas iš sakyklų.

Vyskupams atsakė valdžios laikraštis. Valdžia, girdi, Konkordato nesulaužiusi, nes ten nesą paminėta apie moksleivių kuopeles. Bet su šitokia logika galima visos katalikų draugijos uždaryti, nes Konkordate nėra pasakyta nė apie moterų katalikių, nė apie pavasarininkų draugijas, tik bendrai – garantuojama katalikų draugijoms laisvė.

Toliau valdžios organo išskaitomos tos malonės, kurias valdžia, girdi, teikianti Katalikų Bažnyčiai. Bet to mes nelaikome malone. Jei Bažnyčia ką iš valdžios ir gauna, tai, kaip sakoma, ne daugiau, kaip tai, kas pridera katalikams kaipo krašto gyventojų nepalyginamai daugumai.

Yra dar ir kitų titulų Bažnyčiai gauti pašalpą iš valstybės.

1) Bažnyčia kadaise turėjo užtenkamai turtų. Juos rusų valdžia atėmė. Lietuvos valstybė yra rusų paveldėtoja. Jai nemaža teko turtų, buvusių Baž-

nyčios nuosavybe. Sakysime, daug buvusių Bažnyčios dvarų pateko žemės reformos fondan. Už paimtus Bažnyčios turtus bent kiek mokėdavo Bažnyčiai rusai, moka ir lietuviai. Bet tai toli gražu ne tiek, kiek sudarytų procentai, kurie reiktų gauti už paimtus iš Bažnyčios turtus.

2) Bažnyčia nemaža patarnauja valstybei. Pirmiausia veda metrikų knygas, kurios reikalingos ne tik Bažnyčiai, bet ir valstybei. Toliau – Bažnyčia labai stipriai palaiko žmonių dorovę. Šioje srityje jokia policija, jokie teismai ir kalėjimai nepavaduos Bažnyčios. Už teikiamą patarnavimą valstybė turi bent kiek atsilyginti Bažnyčiai.

Pagalios bjauriausias valdžios laikraščio priekaištas yra daromas mūsų vyskupams, jie, girdi, sulaužę padarytą valstybei priesaiką. Konkordatas yra iškilminga sutartis Šv. Tėvo su valstybe. Vienas tos sutarties punktas yra vyskupų priesaika. Sutarties turi laikytis abi pusės. Bažnyčia jos ir laikosi. Bet valstybė kaip tik ėmė tą sutartį laužyti. Bažnyčios teisių saugotojai juk yra vyskupai. Jie todėl ir kelia balsą, kai valdžia nesilaiko iškilmingai duotų Bažnyčiai pasižadėjimų. Pagalios priesaika nereiškia, kad prisiekusysis vykdys visus įsakymus to, kuriam yra prisiekęs. Čia visuomet yra galioje apaštalų žodžiai: „Daugiau reikia klausyti Dievo kaip žmonių". Taigi vyskupai, gindami Bažnyčios teises, nelaužo priesaikos, tik atlieka šventą savo pareigą.

Šitie dalykai reikia turėti omenyje, kai skaitome oficiozuose įvairius valdžios žmonių pasikalbėjimus su laikraščio korespondentais ar tų pasikalbėjimų aiškinimus.

Lai kiekvienas žino, kad Bažnyčiai nerūpi, ar ta, ar kita valdys kraštą partija. Bet Bažnyčiai rūpi ir turi rūpėti, kad valdžios nebūtų varžomas katalikų gyvenimas ne tik bažnyčiose, bet ir už jų sienų, kad laisvai galėtų gyvuoti ir plėtotis vadinamoji Katalikų akcija, į kurią mus taip ragina Šv. Tėvas.

Smetonos politika kraštui netiko ne tik bažnytiniais, bet ir kitais sumetimais, kurių aš čia nesiimu gvildenti. Prieš Smetonos valdžią buvo suruošti keli pasikėsinimai ir didelis Suvalkijos ūkininkų bruzdėjimas[57]. Tie pučai žiauriomis priemonėmis Smetonai vis pavykdavo numalšinti. Pagalios aplinkybių spaudžiamas prezidentas Smetona ryžosi praplėsti valdžios bazę. Tuo būdu įėjo į Ministerių Kabinetą ir keli katalikai[58].

Bažnyčios padėtis Lietuvoje buvo pradėjusi gerėti. Pagerėjo ir mūsų Vyriausybės santykiai su Šv. Sostu. Prie Vatikano lig šiol buvo mūsų tik *charge d'affaires*. Dabar jau buvo paskirtas įgaliotasis ministeris[59]. Šv. Sostas, už tai atsilygindamas Lietuvai, atsiuntė savo nuncijų J.E. arkivysk. Centozą. Priėmėme jį labai iškilmingai. Ypač gražiai

pasirodė mūsų studentija, kuri, labai gausiai susirinkusi Kauno geležinkelio stotyje, entuziastingai sveikino Šv. Tėvo atstovą.

Bet, deja, naujuoju politikos kursu mums teko džiaugtis neilgai. Užplūdo ir žuvo visos mūsų viltys.

Prezidentas Smetona, savo antibažnytine politika paruošęs Lietuvoje bolševikišką dirvą, jiems atvykstant, per žaliąją sieną išbėgo į užsienį.

Per visą Smetonos „kulturkampfą" Lietuvos kunigai laikėsi garbingai. Per katalikų spaudą, per draugijas, kiek joms buvo galima veikti, kunigai kėlė tikybinę žmonių sąmonę, stiprino dvasią. Ypač gražiai palaikė ateitininkų kuopeles, dirbo su jomis slapta. Daugeliui kapelionų teko nukentėti, bet katalikiškasis jaunimas laikėsi tvirtai. Dėl to slapto veikimo ir mokinių vienas kitas nukentėjo, bet ateitininkų dvasia juo labiau sustiprėjo. Galima sakyti, kad ateitininkų kuopelės net nesumažėjo.

Bet, deja, ir tarp kunigų atsirado vienas kitas Smetonos šalininkas. Kai tautininkai sugalvojo padaryti Seimo parodiją*, tai Lietuvoje atsirado net trys kunigai, kurie į tokį Seimą iškėlė savo kandidatūras ir buvo išrinkti[60].

Telšiai, 1941 m.

---

* Kandidatus į Seimą pasiūlė pati Vyriausybė, o žmonės visokiais būdais buvo viliojami už juos balsuoti.

KOMENTARAI

PIRMA DALIS

[1] **„Aušra" ir kiti paskui ją einą laikraščiai.** „Aušra" – pirmas Lietuvai skirtas laikraštis, 1883–1886 m. leistas Ragainėje ir Tilžėje J.Basanavičiaus, .J. Mikšo, J.Šliūpo, M.Jankaus pastangomis. „Aušrai" nustojus eiti, Tilžėje ėjo „Šviesa" (1887–1888 ir 1890 m., leido kun. A.Vytartas, S.Kušeliauskas, J.Kriaučiūnas ir kt.), „Varpas" (1889–1905 m., leido V.Kudirka), „Apžvalga" (1890–1896 m., leido Lietuvos kunigai, redagavo kun. K.Pakalniškis), „Tėvynės sargas" (1896–1904 m., redagavo J.Tumas, A.Milukas ir kt.). Lietuvoje šie leidiniai platinti nelegaliai.

[2] 1905 metų Vilniaus Seimas – t. y. Didysis Vilniaus Seimas, vykęs 1905 m. gruodžio 4–5 d. Jo dalyviai – apie 2 tūkst. atstovų iš visos Lietuvos – priėmė rezoliuciją, reikalaujančią etnografinės Lietuvos autonomijos su Seimu Vilniuje, išrinktu visuotiniais, lygiais, tiesioginiais rinkimais.

[3] **varsna** – senovinis ilgio matas, maždaug 125 žingsniai.

[4] **gorčius** – skysčių ir biralų saikas, arti 3 litrų.

[5] **margas** – senovinis žemės matavimo vienetas, maždaug 0,5 ha.

[6] **popeliais** – t. y. tuopomis.

[7] Žr.: Staugaitis J. Zanavykai, – Švietimo darbas, 1921, Nr. 3/4.

[8] **mylia** – kelio ilgio matas, maždaug 7,5 km.

[9] Žr.: Žiwatas Pona musu Jezusa Christusa... (XIX a. Vilniuje išėjo keletas leidimų).

[10] **karmazinas** – tamsiai raudona spalva.

[11] **nuobradas** – įkyrus žmogus.

[12] **šlikas** – maža kepuraitė be snapelio.

[13] Žr.: Ołszewski, Broma atwerta ing wiecznasti... (XVIII–XIX a. Vilniuje išėjo keliolika leidimų).

[14] **Pradotkas** – rankpinigiai, duodami samdiniui.

[15] **imperatoriaus šventėmis** – t. y. caro vainikavimo, jo ir jo šeimos narių gimimo, vardinių dienos.

[16] **chederis** – žydų pradinė mokykla.

[17] **šabas** – žydų šeštadienio šventė.

[18] **gojus** – tamsus, prastas žmogus.

[19] Žr.: Lyszkowski M.,Wypisy z pisarzów polskich... (XIX a. pab. Varšuvoje išėjo keletas leidimų).

[20] **šeigecas** – jaunuolis ne žydas (Ch. Lemcheno konsultacija).

[21] **„Žiburio" salė** – t. y. „Žiburio" draugijos salė. Plačiau apie šią draugiją žr. III dalies 4 skyriuje.

[22] **Seinuose įsikuria spaustuvė, „Šaltinis" ir kiti laikraščiai** – turima galvoje 1906 m. pradžioje Seinuose įkurta „Laukaičio, Dvaranausko, Narjausko ir Bendrovės" spaustuvė, kuri iki 1914 m. leido savaitraštį „Šaltinis" (redagavo kunigai J.Laukaitis, J.Vailokaitis, A.Civinskas ir kt.), mėnraštį „Vadovas", „Spindulys" ir kitus periodinius leidinius, knygas.

[23] **endekų šulas** – t. y. lenkų Tautinės demokratų partijos (Narodowa Demokracja) narys. Tai buvo nacionalistinė partija (įkurta 1893 m.), puoselėjusi Lietuvos inkorporavimo į Lenkiją planus. Plačiau apie ją žr. II dalyje.

[24] senieji marijonai – iki 1911 m. Marijampolėje veikė Marijonų ordino (įkurto 1673 m. Lenkijoje) vienuolynas. Tai buvo paskutinis šio ordino vienuolynas, paliktas seniems vienuoliams nukaršti, nes visi kiti po 1831 ir 1863 m. sukilimų uždaryti. XX a. pradžioje buvo gyvi tik trys ordino nariai, tarp jų – generolas V.Senkus, kuris 1909 m. įgaliojo kun. J.Matulaitį vienuoliją atnaujinti. Kun. J.Matulaitis reformavo Marijonų ordiną į kongregaciją (t. y. supaprastino konstituciją) ir pats į ją įstojęs su kunigais P.Būčiu, J.Totoraičiu atgaivino beišnykstančią vienuoliją.

[25] F.Muraška buvo Marijampolės gimnazijos mokytojas, dėl karjeros surusėjęs.

[26] **poviatuvka** – t. y. apskrities mokykla (lenk. powiat – apskritis).

ANTRA DALIS

[1] **viridorius** – iš lot. viridarium – sodas, parkas.

[2] Kunigų seminarija Seinuose veikė 1826–1919 m. (išskyrus Pirmojo pasaulinio karo metus, kai buvo evakuota į Rusiją). Užėmusi Seinus, 1919 m. rudenį Lenkijos kariuomenė suėmė seminarijos profesorius bei klierikus ir naktį atgabenusi prie demarkacijos linijos ištrėmė i Lietuvą. Vyskupas A.Karosas dar kurį laiką gyveno Seinuose ir Punske, tačiau 1920 m. buvo priverstas išvykti į Lietuvą.

[3] **baltgudžių unijočių... gudų unijotų** – t. y. unitų. 1596 m. Lietuvos Brastoje paskelbus Rytų ir Vakarų bažnyčių uniją, Lietuvos–Lenkijos valstybės stačiatikiai, daugiausia gudai ir ukrainiečiai, susivienijo su Katalikų Bažnyčia (pripažino popiežiaus autoritetą). Tačiau 1839 m. Rusijos imperijos ribose esanti unitų metropolija buvo panaikinta, unitai paskelbti stačiatikiais ir pradėti persekioti.

[4] **rubrikos** – visuma nurodymų, kurių privalu laikytis aukojant Mišias, teikiant Sakramentus ir atliekant kitus liturginius veiksmus.

[5] **reprimanda** – priekaištai, papeikimas.

[6] **Petrapilio** akademiją – t. y. Peterburgo katalikų dvasinę akademiją. Tai buvo vienintelė Rusijoje aukštoji mokykla, rengusi katalikų dvasininkus, – 1842 m. iš Vilniaus į Peterburgą perkeltas Vilniaus universiteto Teologijos fakultetas.

[7] Žr.: P. Scavini, Theologia moralis universa... (XIX a. išėjo keletas leidimų).

[8] homilijas – t. y. sekmadieninius pamokslus; išėjo 1893 m.

[9] Žr.: P.A. [P. Augustaitis] Vygrių ir Seinų dijecezijos istorija, – Vadovas, 1909, Nr. 11–15; 1910, Nr. 17–28; 1911, Nr. 29–30. To paties: Seinų dijecezijos bažnyčių monografija, – Vadovas, 1911, Nr. 32, 34–40; 1912, Nr. 41–50.

[10] **į buvusią Petrapilio kolegiją asesorium** – t. y. į Romos katalikų kolegiją. 1801–1914 m. ji tvarkė administracinius Katalikų Bažnyčios reikalus. Kolegijai pirmininkavo Mogiliavo arkivyskupas, įėjo 6 atstovai iš vyskupijų, rinkti kapitulų 3 metams.

[11] **grigališkasis giedojimas** – nuo popiežiaus Grigaliaus I vardo; tai vienbalsis, neturintis griežto takto bažnytinis giedojimas.

[12] **pažangininkai (postępowcy)** – lenkų Pažangos demokratinės sąjungos (Związek Postępowo Demokratyczny) nariai. Ši sąjunga buvo įkurta 1904 m., rėmėsi pozityvizmo idėjomis.

[13] **„Słowo"** (Žodis)– dienraštis, leistas Varšuvoje 1882–1919 m., Realios politikos partijos organas.

[14] **„Wiek"** (Amžius) – konservatyvus dienraštis, ėjęs Varšuvoje 1873–1906 m.

[15] **„Przegląd Katolicki"** (Katalikų apžvalga) – katalikiškas savaitraštis, ėjęs Varšuvoje 1862–1914 m.

[16] **dalyvaudami eksportuose** – t. y. lydėdami laidotuvių procesijas.

[17] **nukrypo į marijavitus** – Marijavitai – sekta, atskilusi nuo Katalikų Bažnyčios Lenkijoje XX a. pradžioje. Jos pradininkė – siuvėja F.Kozlovska. Vatikano Šv. Inkvizicijos kongregacija 1906 m. pabaigoje galutinai ją pasmerkė, ekskomunikavo, tačiau caro valdžios remiama sekta gyvavo, turėjo gana plačią struktūrą, leido periodinę, spaudą (ir lietuvių kalba). Iš Seinų vyskupijos kunigų marijavitais tapo A.Tulaba ir J.Grinkevičius.

[18] **„iš kresų"** – t. y. iš pakraščių, iki Lietuvos–Lenkijos valstybės padalijimų jai priklausiusių nelenkiškų žemių (lenk. *kres* – riba, pakraštys).

[19] **„palantas"** – žaidimas kamuoliu, naudojantis lazdomis.

[20] Seinų vyskupijos administratorių prelatą J.Antanavičių caro valdžia buvo apdovanojusi Šv. Onos ordinu (3 ir 2 laipsnio). 1905 m. liepos 10 d. jis paskelbė aplinkraštį vyskupijos kunigams, kuriuo paragino žmones neklausyti revoliucionierių agitacijos, o juos pačius išduoti žandarams.

[21] **noviciatas** – kandidatų į vienuolius rengimo vieta.

[22] **karnavalas** – laikotarpis nuo Naujųjų metų iki Pelenų dienos.

[23] **sieksnis** – ilgio matas, lygus 2,13 m.

[24] **Barbieriškis** – senoji vietovardžio Balbieriškis forma.

[25] **morganatinės moterystės ryšiais** – t. y. santuoka su žemesnės klasės asmeniu.

[26] **parvenijus** – praturtėjęs prasčiokas.

[27] **garsusis Aškenazis** – S.T. Aškenazis – žydas, pasiekęs lenkų visuomenėje (Austrijos okupuotoje Lietuvos–Lenkijos valstybės dalyje – Lvove) politinių aukštumų, vienas Lenkijos Pažangos partijos steigėjų, Krašto Seimo narys.

[28] **Varšuvos vyriausioji mokykla** (Szkola Główna) – aukštoji mokykla, veikusi Varšuvoje 1862–1869 m. Kadangi kito universiteto Varšuvoje nebuvo, joje susitelkė žymiausi mokslininkai, studijavo daug nusipelniusių lenkų pozityvizmo veikėjų, žymių rašytojų. 1869 m. paversta rusišku universitetu.

[29] **„Wiara"** (Tikėjimas) – katalikiškas laikraštis, ėjęs Varšuvoje 1906–1914 m.

[30] **„Biblioteka Dzieł Chrześcijańskich"** (Krikščioniškų veikalų biblioteka) – serija knygų, leistų Varšuvoje nuo 1901 m. Išėjo 172 tomai.

[31] **„Rola"** (Dirva) – savaitraštis, leistas Varšuvoje 1883–? m.

[32] **H.Senkevičiaus „Trilogija"** – t. y. knygos „Ugnimi ir kalaviju" (1884), „Tvanas" (1886) ir „Ponas Volodijovskis" (1887–1888).

[33] **„Pravda"** (Tiesa) – visuomenės, politikos ir literatūros savaitraštis, ėjęs Varšuvoje 1881–1915 m. Varšuvos pozityvistų organas.

[34] **„Myśl niepodległa"** (Laisvoji mintis) – lenkų visuomenės, politikos ir literatūros žurnalas, leistas Varšuvoje 1906–1931 m.

[35] **socialistai** – Lenkijos socialistinės partijos (Polska partia socialistyczna) nariai. Partija veikė 1892–1948 m.

[36] **maldininkų kelionės į Čenstochovą** – Čenstochova – garsiausia Lenkijoje šventoji vieta su Skaisčiausiojo Kalno paulinų vienuolynu (įkurtas 1382 m.) ir Dievo Motinos paveikslu.

[37] **„Gazeta świąteczna"** (Šventadienio laikraštis) – savaitraštis, leistas Varšuvoje 1881–1939, skirtas kaimui, liaudies švietimui.

[38] **„Zorza"** (Aušra) – savaitraštis, ėjęs Varšuvoje 1866–1939 m., skirtas kaimui. Vėliau pavadintas „Zaranie" (Rytas).

[39] **realistai (ugodovcai)** – lenkų Realios politikos partijos (Stronnictwo Polityki Realnej) nariai. Partija įkurta Lenkijos Karalystėje 1904 m., laikėsi prorusiškos krypties.

[40] **demokratai** – Lenkų demokratų partijos (Polskie Stronnictwo Demokratyczne) nariai. Partija įkurta 1848 m., 1861 m. atnaujino savo veiklą Galicijoje; liberali, bendradarbiavo su endekais.

[41] **„Kraj"** (Šalis) – lenkų politikos ir visuomenės savaitraštis, ėjęs Peterburge 1882–1909 m. Laikėsi Realios politikos partijos krypties.

TREČIA DALIS

[1] Žandaro A.Vonsiackio pastangomis 1897–1900 m. buvo sudarytos dvi lietuviškos spaudos platintojų bylos („Sietyno" ir L.Vaineikio), kuriose apie 80 žmonių nubausti kalėjimu ir tremtimi.

[2] **Varšuvos „Labdarybės draugija"** – labdaros draugijos pradėtos kurti Lenkijoje apie XIX a. vid. 1864–1904 m. veikė nelegaliai. Steigė prieglaudas, kuriose veikė rašto ir amatų mokyklėlės vaikams, rinko lėšas vargšams šelpti ir pan.

[3] **Drumbulai** – drumzlės, nuosėdos.

[4] Lietuvių švietimo draugiją „Šviesa" Marijampolėje 1905 metų pabaigoje įkūrė dr. K.Grinius, J.Griniuvienė, studentas L.Ciplijauskas. 1906 metų pradžioje draugija buvo uždaryta, kaip veikianti nelegaliai. 1907 metų pradžioje „Šviesos" draugijos įstatai buvo įregistruoti, ji išplėtė savo veiklą ir kitose Suvalkijos vietovėse (kūrė pradžios mokyklas, bibliotekas, organizavo paskaitas, vaidinimus, gegužines). 1908 metų rudenį „Šviesos" draugijos veikla nutraukta, vadovai ištremti iš Suvalkų gub.

[5] „Žiburio" draugijos įstatai įregistruoti 1906 m. gegužės 28 d.

[6] Lietuvių švietimo draugija „Saulė" buvo įsteigta 1906 m. rugpjūčio 7 d. kun. K.Olšausko, P.Januševičiaus ir kt. pastangomis. Veikė Kauno gub. – steigė pradžios mokyklas, gimnazijas, kursus, bibliotekas ir pan.

[7] **„Giltiniečiai"** – „Lietuvių komunistų giltinės kuopa", grupė asmenų, kurie ekspropriacijų revoliucijos naudai dingstimi 1907 m. plėšė turtingesnius asmenis.

[8] **„Žagrė"** – katalikų ūkininkų kooperatyvas, įkurtas Marijampolėje 1906 m. lapkričio 11 d. J.Aleksos, P.Kriaučiūno ir kt. pastangomis. Atidarė krautuvių, javų valymo punktų, ūkio mašinų stočių, organizavo paskaitas. Leido „Šaltinio" priedą „Artojas", 1914 m. turėjo apie 1 tūkst. narių.

[9] **„Ūkininkų draugovė"** – įsteigta Marijampolėje 1907 m. dr. K.Griniaus ir kt. pastangomis. Turėjo parduotuvių, pirko žemės ūkio mašinas, trąšas, samdė agronomą, rengė paskaitas žemės ūkio klausimais. Leido „Lietuvos žinių" priedą „Žemė". 1914 m. turėjo apij 1100 narių.

[10] **„Vilniaus žinios" pakliuvo į pirmeivių rankas** – „Vilniaus žinios" – pirmasis dienraštis lietuvių kalba, ėjęs Vilniuje 1904–1909 m. Jo leidėjas buvo inžinierius P.Vileišis, redakcijoje dirbo J.Jablonskis, J.Kriaučiūnas, K.Puida, J.Tumas ir kt. Dėl lėšų stokos 1907 m. balandžio mėn. dienraštis sustojo, tačiau netrukus vėl išėjo demokrato J.Vileišio ir socialdemokrato S.Matulaičio sutelktos bendrovės pastangomis.

[11] **„Vadovas"** – katalikiškas mėnraštis, leistas Seinuose 1908–1914 m. Redagavo kun. J.Laukaitis, 1909–1912 m. Just. Staugaitis, vėliau P.Kuraitis.

[12] **Štrimai** – t. y. Eliziejus ir Motiejus Strimavičiai.

[13] Kan. K.Prapuolenis 1889–1904 m. dirbo Peterburge metropolito kurijos sekretoriumi, Imperatoriškojo pažų korpuso Maltos bažnyčios kapelionu, dėstė tikybą keliose prestižinėse mokyklose. Turėdamas aukštas pareigas, jis buvo užmezgęs su rusų valdininkais daug naudingų pažinčių, kurias panaudojo kovoje dėl lietuviškos spaudos draudimo panaikinimo, o vėliau – gauti leidimams laikraščiams leisti. Rusų valdžia juo pasitikėjo,–1903 m. siūlė skirti Seinų vyskupu (1910 m. – Telšių sufraganu). Tačiau 1904 m. naujas metropolitas arkivysk. J.Šembekas atleido K.Prapuolenį iš visų pareigų, jis grįžo į Seinus. Caras paties vidaus reikalų ministro V.Plėvės tarpininkavimu paskyrė K.Prapuoleniui 2400 rb metinę pensiją.

[14] Žr.: K. Prapuolenis, Katalikiškoji lietuvių pamokslija, – Vadovas, 1909, Nr. 4–12.

[15] Seinų diecezija neturėjo vyskupo 1902–1910 m. Po vysk. A.Baranausko mirties ją valdė administratorius prel. J.Antanavičius. Vysk. A.Karosas buvo paskirtas 1910 m. balandžio 7 d.

[16] Vilniaus diecezija neturėjo vyskupo 1907–1918 m. Ištrėmus vysk. E.Ropą, vienus metus ją administravo prel. V.Fronckevičius-Radzyminskis, vėliau – prel. K.Michalkevičius.

[17] Prel. A. Karosas redagavo „Nedėldienio skaitymą" 1905–1906 m. Tai buvo katalikiškas mėnraštis, kurį leido Šv. Kazimiero draugija Kaune 1905–1907 m.

[18] 1909–1911 m. atgaivintos Marijonų vienuolijos noviciatas slapta veikė Peterburge, kur gyveno ir dirbo pirmieji vienuoliai. Tačiau vengdami caro valdžios persekiojimo, 1911 m. jie persikėlė į Šveicariją ir įsikūrė Fribūro mieste.

[19] **Iš „Koronos"** – t. y. iš Lenkijos Karalystės.

[20] **„Viltis"** – lietuvių laikraštis, ėjęs Vilniuje 1907–1915 m. Jį leido A.Smetonos ir kun. J.Tumo iniciatyva įsteigta bendrovė, kurios dalininkų dauguma buvo kunigai. Redagavo A.Smetona ir J.Tumas, o pastarąjį 1911 m. iškėlus iš Vilniaus, jo vietą užėmė kun. F.Kemėšis.

[21] J.Gabrys gyvendamas Paryžiuje (1907–1915 m.) energingai platino žinias apie Lietuvą ir jos politinius siekius. Šiems tikslams 1911 m. jis buvo įsteigęs Lietuvių informacijos biurą.

[22] 1054 m. krikščionių Bažnyčiai skilus į dvi dalis – Vakarų, t. y. katalikų, ir Rytų, t. y. ortodoksų, stačiatikių – pastarosios centras buvo Konstantinopolyje (dabar Stambulas). Ten formavosi Stačiatikių Bažnyčios liturgija. Žlugus Bizantijos imperijai, Konstantinopolį užėmus turkams osmanams (1453), Stačiatikių Bažnyčios centras persikėlė į Rusiją. Maskva pradėjo vadintis „trečiąja Roma", t. y. valstybės, išpažįstančios „tikrąją" krikščionybę (po Romos ir Konstantinopolio) sostine.

[23] **Pabėgėliams gelbėti buvo susikūrę komitetai** – Vilniuje Pirmojo pasaulinio karo metais veikė Lietuvių draugija nukentėjusiems dėl karo šelpti bei Lietuvių draugija teisių ir agronomijos pagalbai teikti. Iki vokiečių okupacijos šias draugijas subsidijavo Rusijos vyriausybė (iš didžiosios kunigaikštytės Tatjanos komiteto nukentėjusiems dėl karo šelpti lėšų). Suvalkų gub. šelpimą organizavo Piliečių komitetas (įsteigtas 1914 m. rudenį Varšuvoje).

[24] **Polska Organizacja wojskowa** – Karinė lenkų organizacija, 1918–1919 m. sukūrusi Lietuvoje slaptą prolenkiškos agitacijos, žvalgybos ir karinių dalinių tinklą. 1919 m. rugpjūčio 28 d. ji pradėjo Kaune sukilimą, siekdama pakeisti vyriausybę. Tačiau sukilimas greitai buvo numalšintas, jo dalyviai suimti, vėliau teisti.

[25] Žr.: J. Staugaitis, Lenkiškoji suvalkiškio Piliečių komiteto politika ir Suvalkijos lietuviai inteligentai, – Viltis, 1915, Nr. 155.

[26] **rancai** – kuprinės.

[27] Vysk. A.Karosas pasitraukė į Rusiją 1915 metų vasarą, kai vizituodamas savo diecezijos parapijas buvo atskirtas nuo Seinų. Po ilgų pastangų 1917 m. per Švediją ir Vokietiją jam pavyko sugrįžti į Lietuvą. Kan. R.Jalbžykovskis 1915 m. su evakuojama Seinų kunigų seminarija išvyko į Mogiliavą. Jis grįžo į Seinus kartu su vysk. A.Karosu.

[28] Žemaičių vysk. P.Karevičius grįžo iš Rusijos 1916 m. rugpjūčio mėn.

[29] **„Dabartis"** – vokiečių okupacinės valdžios leistas Lietuvai laikraštis. Ėjo 1915–1918 m. Tilžėje, Kaune, Balstogėje. Jo redakcijoje dirbo Prūsijos seimo atstovas dr. V.Steputaitis ir kiti iš Mažosios Lietuvos mobilizuoti lietuviai.

[30] Tai 1916 m. vasarą vokiečių organizuoti Kaune, Marijampolėje, Suvalkuose mokytojų kursai, trukę 3–4 mėnesius. Apskrityse buvo organizuoti trumpesni (2–3 savaičių) kursai. Juos baigė apie 2 tūkst. mokytojų.

[31] **Negras savo atliko, negras gali sau eiti** – perfrazuoti F.Šilerio dramos „Fiesko sąmokslas Genujoje" žodžiai: „Mauras savo atliko, mauras gali eiti".

[32] **Vilsonas paskelbė garsiuosius savo 14 punktų** – turima galvoje 1918 m. sausio 8 d. JAV prezidento V.Vilsono kongrese paskelbtas būsimos taikos planas iš 14 punktų.

[33] **„Kownoer Zeitung"** (Kauno laikraštis) – dienraštis vokiečių kalba, leistas Kaune 1916–1918 m. Oberosto štabo oficialus spaudos organas. Redagavo H.Osmanas. Tiražas – apie 10–12 tūkst. egz.

[34] Vilniaus lietuvių konferencija vyko 1918 m. rugsėjo 18–22 d. Joje dalyvavo 222 asmenys iš 264 kviestųjų. Konferencija priėmė nutarimus dėl Lietuvos ateities ir išrinko Lietuvos Tarybą, vėliau tapusią Valstybės Taryba, paskelbusia Vasario 16 d. Nepriklausomybės Aktą.

[35] Kunigai K.Olšauskas ir J.Purickis su kitais lietuvių politiniais veikėjais 1917 m. Šveicarijoje buvo sudarę Lietuvių tautos tarybą. Ji atstovavo besikuriančios Lietuvos valstybės interesams (siuntinėjo memorandumus įvairių šalių vadovams, organizavo Šveicarijoje keletą lietuvių konferencijų ir kt.).

[36] **Lietuvių komitetas** – t. y. Lietuvių tautos taryba.

[37] Vadinamoji Antroji Berno konferencija vyko Lozanoje 1917 m. lapkričio 2–10 d.

[38] Leidimas „Lietuvos aidui" – Lietuvos Tarybos spaudos organui – buvo gautas tik 1917 m. rugpjūčio 15 d. Jis ėjo Vilniuje 1917–1918 m., vėliau perkeltas į Kauną. Oficialusis redaktorius buvo A.Smetona, tačiau faktiškai redagavo P.Klimas, vėliau – L.Noreika.

[39] „Mano atsiminimuose" šios brošiūros nėra. Ji paskelbta: J.Staugaitis, Lietuvos Valstybės Tarybos darbai, Kaunas, 1919. 16 p; taip pat skelbiama šiame straipsnyje, p. 540–552.

KETVIRTA DALIS

[1] M.Yčas buvo Kauno gubernijos atstovas Ketvirtoje Valstybės Dūmoje (1912–1917). Kaip oficialios Dūmos ir Valstybės Tarybos delegacijos narys 1916 m. gegužės–birželio mėn. jis lankėsi Švedijoje, Norvegijoje, Anglijoje, Prancūzijoje ir Italijoje.

[2] S.Šilingas pradėjo savo visuomeninę veiklą kaip liberalios jaunimo organizacijos „Aušra" vienas steigėjų. 1917 m. kartu su kitais jis įkūrė liberalią Demokratinės tautos

laisvės santaros partiją, vėliau įstojo į katalikišką Lietuvos ūkininkų sąjungą; po 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo dirbo dviejose tautininkų vyriausybėse teisingumo ministru, buvo vienas artimiausių A.Smetonos patarėjų, nors Tautininkų sąjungai nepriklausė.

[3] Antrasis Ministrų Kabinetas dirbo 1918 m. gruodžio 26–1919 m. kovo 12 d. Finansų ministru buvo paskirtas M.Yčas, tačiau jam esant užsienyje, tai ministerijai vadovavo V.Čarneckis. Autorius nepaminėjo dar vieno vyriausybės nario – J.Vygodskio, ministro be portfelio žydų reikalams. Ministrų Kabinete 3 nariai buvo socialdemokratai, 1 socialistas, 2 liaudininkai, 1 priklausė Santarai, 1 Tautos pažangos partijos narys, 2 krikščionys demokratai ir 3 nepartiniai.

[4] Kun. J.Vailokaitį, M.Reinį ir P.Dogelį bolševikai suėmė Vilniuje 1919 m. vasario 17 naktį. Kartu su kitais lietuvių veikėjais (L.Gira, V.Stašinsku, F.Bortkevičiene) jie 2 mėnesius kalinti Lukiškių kalėjime, o Vilnių užėmus lenkų daliniams, išgabenti į Smolenską. Suimtieji buvo grąžinti į Lietuvą liepos 20 d., abiem valstybėms pasikeitus kaliniais.

[5] Turima galvoje Versalio (Paryžiaus) Taikos konferencija, vykusi 1919 m. sausio 18–1920 m. sausio 21 d. Valstybės, laimėjusios Pirmąjį pasaulinį karą (dalyvavo 27 valstybių delegacijos), joje padiktavo taikos sąlygas pralaimėjusioms šalims, išsprendė teritorinius ginčus ir įkūrė Tautų Sąjungą.

[6] Petrapilio lietuvių seimas vyko Peterburge 1917 m. gegužės 27–birželio 3 d. Jame dalyvavo apie 335 atstovus iš lietuvių tremtinių ir pabėgėlių kolonijų, susitelkusių karo metais Rusijoje. Dėl lietuvių politinių partijų ir srovių konfrontacijos Seimas prasidėjo ir vyko labai nesklandžiai. Iškilus Lietuvos ateities klausimui, dešinieji (krikščionys demokratai ir Tautos pažangos partija) siūlė priimti rezoliuciją, skelbiančią Lietuvos nepriklausomybę, o kairieji (socialdemokratai, socialistai liaudininkai ir Demokratinė tautos laisvės santara) – apsiriboti apsisprendimo teisės deklaravimu. Seimo dalyvių dauguma palaikė pirmąją rezoliuciją, todėl kairiųjų frakcijos iš jo išėjo ir toliau posėdžiavo atskirai.

[7] Antroji Valstybės konferencija vyko Kaune 1919 m. sausio 16–22 d. Dalyvavo 187 atstovai, kurių dauguma – 93 – įėjo į krikščionių demokratų frakciją, 40 buvo nepartinių, 38 socialistai liaudininkai, 12 Pažangos narių, 2 – Santaros. Kadangi atstovauta 17 apskričių (iš 45), ministras pirmininkas M.Sleževičius pareiškė, kad Konferencija turi tik patariamąjį balsą.

[8] „Mano atsiminimuose" šio teksto nėra; žr.: J. Staugaitis, Lietuvos Valstybės Tarybos darbai, Kaunas, 1919. Šiame leidinyje spausdinama prieduose p. 379

[9] Taip tekste. A.Smetona išrinktas valstybės prezidentu 1919 m. balandžio 4 d., prisiekė Konstitucijai balandžio 6 d.

[10] Oficialiai Lietuva į Versalio Taikos konferenciją nebuvo pakviesta, tačiau jos delegacija stebėjo konferencijos darbą, teikė įvairią informaciją. Delegacija kelis kartus reorganizuota: be nurodytų asmenų, į ją įėjo ir kun. P.Bielskus, J.Žilius, J.Dabužinskas, B.K. Balutis, D.Siemaška, S.Rozenbaumas.

[11] K.Prapuolenio knyga „Lenkų apaštalavimas Lietuvoje" išėjo lenkų kalba Vilniuje 1913 m. Netrukus ji pasirodė ir lietuvių bei prancūzų kalbomis. Atrodo, jog jos įtraukimas į Vatikano „Draudžiamųjų knygų sąrašą" (Index librorum prohibitorum) tebuvo lenkų paskleistas gandas.

[12] Kun. J.Narjausko vadovaujama Lietuvos maldininkų grupė (170 žmonių) lankėsi Romoje 1908 m. rugpjūčio mėn. popiežiaus Pijaus X kunigavimo 50-ųjų metinių sukakties proga.

[13] Iš 112 Steigiamojo Seimo atstovų į krikščionių demokratų frakciją įėjo 59, į valstiečių liaudininkų – 28, socialdemokratų – 12.

[14] **per koridorių** – t. y. Dancigo koridorių (Versalio Taikos sutartimi Lenkijai perduota teritorija tarp Dancigo (Gdansko), gavusio laisvo miesto statusą, ir Vokietijos).

[15] Generolo L.Želigovskio vadovaujami lenkų daliniai užėmė Vilnių 1920 m. spalio 9 d., sulaužydami vos prieš dvi dienas Lietuvos ir Lenkijos delegacijų pasirašytą Suvalkuose paliaubų sutartį.

[16] Prel. J.Narjauskas buvo neoficialus Lietuvos atstovas Vatikane 1919 m. rugsėjo–1922 m. kovo mėn.; jis atstovavo Žemaičių ir Seinų vyskupijoms su tų vyskupų įgaliojimais. 1922 m. kovo 30 d. oficialiu atstovu buvo paskirtas K.Bizauskas.

[17] Tai buvo 1920 m. lapkričio 3 d.

[18] **apie savaites** – taip tekste.

[19] Benediktinių vienuolynas veikė Kaune nuo XVII a. Susikūrus Lietuvos valstybei, jis pagarsėjo įžūlia prolenkiška agitacija – benediktinių bažnyčia buvo papuošta Lenkijos valstybiniais simboliais, pamaldos joje vyko tik lenkų kalba, vienuolės platino politines vysk. P.Karevičiaus karikatūras ir pan.

[20] 1920 m. Lietuvoje buvo 4 moterų vienuolynai. Du iš jų veikė nuo seno (XVII a. įkurti Kauno benediktinių ir Krakių kotryniečių). Kiti du – Marijampolės vargdienių seserų ir Pažaislio kazimieriečių – tuo metu tik kūrėsi. Be jų, buvo ir slaptų, visuomenei beveik nežinomų vienuolynų.

[21] 1920 m. pradžioje Ministrų Kabinetui vadovavo E.Galvanauskas.

[22] Antrą kartą mons. A.Ratis lankėsi Lietuvoje 1920 m. kovo 16–20 d.

[23] Turima galvoje daug vėliau, 1931 m., visuomenėje pagarsėjusi užsienio reikalų ministro D.Zauniaus frazė: „Apaštalų Sostas neturi kariuomenės, todėl negali būti jokių istorinių komplikacijų".

[24] **Katalikų veikimo centras (KVC)** – katalikiškų organizacijų, draugijų veiklos koordinavimo centras, įsteigtas 1919 m.

[25] Į komisiją įėjo P.Karvelis, K.Jokantas ir J.Macevičius.

[26] Turima galvoje valstiečių liaudininkų interpeliacija Seime dėl Lenkijos ir Vatikano konkordato. Mons. A.Cechinis joje traktuojamas kaip nelojalus Lietuvai svetimšalis, turįs būti pripažintas nepageidaujamu asmeniu. Po svarstymo 1925 m. kovo 10 d. posėdyje interpeliacija atmesta.

[27] Notose, J.Macevičiaus įteiktose Vatikanui 1924 m. lapkričio 17, 22, gruodžio 24 d., 1925 m. balandžio 3 d., Lietuvos Vyriausybė protestavo prieš konkordatu su Lenkija numatomą Vilniaus vyskupijos įjungimą į Lenkijos bažnytinę provinciją. Lietuvos Vyriausybė siekė, kad ši vyskupija būtų pavaldi tiesiog Vatikanui.

[28] **iš Vilniaus lenkų išmestą kan. Kuktą** – kan. J.Kukta 1922 m. sausio mėn. buvo suimtas ir kalintas Lukiškių kalėjime kaip sukilimo prieš lenkų valdžią Vilniaus krašte organizatorius. Vasario 6 d. su kitais jis buvo ištremtas į Lietuvą.

[29] Vysk. J.Matulevičius (Matulaitis) atsisakė Vilniaus vyskupo pareigų 1925 m. vasarą. Tai padaryti jį privertė lenkų politikų, ypač tautinių demokratų, dar 1919 m. pradėta agitacija spaudoje, viešuose visuomenės susirinkimuose prieš vvskupą lietuvį.

[30] Pratęsti istorines Žemaičių vyskupijos tradicijas spaudoje ragino prel. A.Dambrauskas.

[31] **Ūkininkų sąjunga** – ekonominė ir politinė ūkininkų organizacija, įkurta 1919 m. Steigė vartotojų kooperatvvus, pienines, žemės ūkio produktų perdirbimo punktus, liaudies bankus ir kt. Leido laikraščius „Ūkininkas", „Gerovė". Dalyvavo politiniame

gyvenime, turėjo atstovus visuose seimuose. Jai vadovavo Lietuvos krikščionių demokratų partijos veikėjai A.Stulginskis, E.Draugelis, P.Karvelis ir kt.

[32] t. y. LKDP.

[33] **krikščionys darbininkai** – t. y. Darbo federacija, ekonominė ir politinė darbininkų organizacija, įkurta 1919 m. Vienijo katalikiškas darbininkų draugijas bei profesines sąjungas. Dalyvavo politiniame gyvenime, turėjo atstovus visuose seimuose. 1934 m. reformuota į kultūrinę profesinę Lietuvos krikščionių darbininkų sąjungą. Vadovavo LKDP veikėjai P.Raulinaitis, P.Radzevičius, P.Dovydaitis ir kt.

[34] Rinkimus į Trečiąjį Seimą 1926 m. gegužės mėn. laimėjo kairiosios valstiečių liaudininkų (22) ir socialdemokratų (15) partijos. Krikščionių demokratų bloką sudarė 30 atstovų.

[35] Prezidentas A.Smetona atleido A.Voldemarą, pradėjusį konkuruoti su iuo dėl politinės valdžios, iš ministro pirmininko pareigų 1929 m. rugsėjo 19 d. Remdamasis karine „Geležinio vilko" organizacija (voldemarininkais), A.Voldemaras mėgino sugrįžti į valdžią, todėl 1930 m. buvo ištremtas į Platelius, 1934 m. po nepavykusio pučo nuteistas 12 m. sunkiųjų darbų kalėjimo, tačiau 1938 m. jam leista išvykti į užsienį.

[36] S.Rusteiką sužeidė „Geležinio vilko" organizacijos nariai J.Vaitkevičius ir A.Pupaleigis, 1930 m. rugpjūčio 19 d. pasikėsinę į jo gyvybę. Mat būdamas Kriminalinės policijos departamento direktoriumi S.Rusteika buvo atsakingas už A.Voldemaro ištrėmimą į Platelius ir jo priežiūros režimą.

[37] **„Draugija"** – katalikiškas literatūros, mokslo ir politikos mėnraštis, ėjęs Kaune 1907–1913 m. ir 1919–1923 m. Leido Šv. Kazimiero draugija, 1923 m. – Lietuvos universiteto Teologijos-filosofijos fakultetas. Redagavo prel. A.Dambrauskas. 1911–1914 m. jos priedu ėjo žurnalas jaunimui „Ateitis", 1913–1914 m. – „Mokytojas".

[38] **„Vienybė"** – savaitraštis, leistas Kaune 1907–1915 ir 1918–1933 m. Leido Šv. Kazimiero draugija, nuo 1929 m. – Lietuvos katalikų sąjunga. Redagavo kun. A.Alekna, M.Šeižys, M.Vaitkus ir kt.

[39] Kun. J.Tumas buvo iškeltas iš Vilniaus 1911 m. pradžioje šios vyskupijos administratoriaus kun. K.Michalkevičiaus pastangomis. Lietuvių visuomenė tai traktavo kaip J.Tumo ištrėmimą dėl ilgametės jo kovos prieš Vilniaus lietuvių lenkinimą.

[40] **„Pirmeivių žiedai"** – poleminių knygelių serija, leista Seinuose 1909–1913 m. Jos autorius buvo J.Staugaitis, pasirašinėjęs Panenupio slapyvardžiu.

[41] A.Smetona išėjo iš „Vilties" redakcijos 1913 m. rudenį, kai visuotiniame bendrovės akcininkų susirinkime buvo nutarta antruoju redaktoriumi paskirti studentą ateitininką P.Dovydaitį. „Vilties" bendrovės dalininkai pritarė ir naujai, krikščionims demokratams artimesnei laikraščio krypčiai, kuri A.Smetonai nebuvo priimtina.

[42] **Boerenbondas Olandijoj ir Belgijoj** – katalikų kunigo Melaertso Belgijoje ir vienuolio Van den Elzeno Olandijoje XIX a. pabaigoje įsteigtos valstiečių sąjungos, aprūpinusios ūkininkus žemės ūkio mašinomis, trąšomis, steigusios paskolos kasas ir pan.

[43] Kartu su kitomis politinėmis partijomis LKDP buvo uždaryta 1936 m. vasario mėn.

[44] **Ateitininkai** – mokslo jaunimo organizacijos „Ateitis", įkurtos 1911 m., nariai. Nepriklausomoje Lietuvoje buvo išaugusi į gausią ir įtakingą organizaciją, daug nusipelniusią katalikiškam jaunimo ugdymui. 1930 m. rugpjūčio 30 d. švietimo ministro įsakymu uždraudus srovinių organizacijų veiklą vidurinėse bei aukštosiose mokyklose, ateitininkų kuopelės jose vėliau veikė slapta.

[45] **skautai** – skautų organizaciją, vienijančią jaunimą, 1907 m. Anglijoje įkūrė generolas R.Baden-Povelis. Lietuvių mokyklose skautų draugovės pradėjo kurtis 1918 m. pabaigoje. 1922 m. jos sudarė Lietuvos skautų asociaciją, 1925 m. – Broliją. 1930 m. Skautų brolija iš esmės pertvarkyta į sąjungą, pavaldžią Švietimo ministerijai, jos vadovu tapo prezidentas A.Smetona.

[46] **„Angelo Sargo" draugijėlė** – jaunesniojo amžiaus (7–15 m.) vaikų sąjunga, įkurta 1922 m., turėjo apie 60 tūkst. narių. Sąjungą globojo 1919 m. atgaivintos Lietuvių katalikų blaivybės draugijos vadovybė, 1923–1935 m. leidusi vaikams laikraštėlį „Žvaigždutė".

[47] **Vilkiukai ir paukštytės** – t. y. jaunieji skautai.

[48] **Pavasarininkai** – jaunimo sąjungos (vėliau – federacijos) „Pavasaris", įkurtos 1912 m., nariai. Sąjunga vienijo kaimo jaunimą, leido keletą žurnalų („Pavasaris", „Jaunimo vadas" ir kt.). 1940 m. turėjo apie 40 tūkst. narių.

[49] **Tautinio jaunimo organizacija** – t. y. Jaunoji Lietuva, įkurta 1927 m. Organizavo chorus, orkestrus, steigė bibliotekas, organizavo paskaitas, sąskrydžius, vasaros stovyklas, įvairius kursus, leido žurnalą „Jaunoji karta". Sąjungos šefas 1929–1940 m. buvo prezidentas A.Smetona, vyriausiasis globėjas – J.Tūbelis (1935–1939), kun. V.Mironas (1939–1940). 1940 m. turėjo apie 40 tūkst. narių.

[50] **„Jaunųjų ūkininkų" ir „Jaunųjų ūkininkių" rateliai** – pradėti kurti 1929 m. Vienijo 12–20 m. amžiaus jaunuolius ir jaunuoles, organizavo įvairius žemės ūkio kursus, parodas, paskaitas, ekskursijas, steigė knygynėlius ir pan. Leido laikraštį „Jaunasis ūkininkas". Iki 1935 m. buvo pavaldūs Žemės ūkio rūmams, vėliau veikė savarankiškai. Vadovavo agronomai V.Tiškus, J.Tallat-Kelpša, L.Šidlauskas ir kt. 1940 m. turėjo apie 40 tūkst. narių.

[51] Prof. P.Dovydaitis, J.Eretas ir J.Leimonas buvo suimti dėl „priešvalstybinių" kalbų, pasakytų pavasarininkų kongrese Marijampolėje 1932 m. liepos mėn. (valdžios įstaigos neleido organizuoti iškilmingo „Pavasario" sąjungos 20-mečio paminėjimo Kaune). Minėti veikėjai Marijampolės karo komendanto sprendimu buvo nubausti 3 mėn. kalėjimo (iškalėjo maždaug pusę to laiko).

[52] Teologijos-filosofijos fakultetas veikė Lietuvos universitete nuo jo atidarymo 1922 m., turėjo 22 katedras. Tautininkų vyriausybės, reformavusios universitetą, gerokai jį sumažino (iki 17 katedrų), siekė panaikinti filosofijos skyrių, dubliuojantį Humanitarinio fakulteto disciplinas. Čia fakultetas lyginamas su Peterburgo dvasine akademija, kuri buvo visiškai pavaldi valdžios įstaigoms.

[53] **Lietūkis** – Lietuvos žemės ūkio kooperatyvų sąjunga, įsteigta 1923 m. Organizavo žemės ūkio produkcijos supirkimo, perdirbimo ir prekybos (eksporto) įstaigų tinklą, rengė paskaitas, leido laikraštį „Lietuvos dirva", brošiūrų.

[64] **Pienocentras** – arba Centralinė Lietuvos pieno perdirbimo bendrovių sąjunga, įkurta 1926 m. Turėjo pieno produktų perdirbimo ir eksporto Lietuvoje monopolį.

[55] Arkivysk. R.Bartolonis paskirtas internuncijumi Lietuvai 1928 m. gegužės 27 d. 1929 m. jis buvo apdovanotas pirmo laipsnio Gedimino ordinu.

[56] Žr.: Šv. Tėvo raštas Lietuvos episkopatui,– Tiesos kelias, 1928, Nr. 7/8, p. 114–117.

[57] Po 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo voldemarininkų, valstiečių liaudininkų ir krikščionių demokratų opozicija organizavo daug pučų – bandymų karinio perversmo būdu nuversti A.Smetonos valdžią. Suvalkijos valstiečių streikas prieš ekonominę

tautininkų politiką vyko 1935 m. rugpjūčio–1936 m. vasario mėn. Teismo atsakomybėn buvo patraukta beveik tūkstantis žmonių, 18 nuteisti mirties bausme, 4-iems ji įvykdyta.

[58] Prezidentas A.Smetona ryžosi įsileisti į vyriausybę kitų partijų žmones 1939 m. pavasarį nacistinei Vokietijai užgrobus Klaipėdos kraštą. Į J.Černiaus sudarytą Ministrų Kabinetą kovo 28 d. įėjo krikščionys demokratai K.Bizauskas ir L.Bistras.

[59] Išvykus nuncijui R.Bartoloniui, 1931 m. Lietuvos diplomatiniai santykiai su Vatikanu nutrūko. Reikalų vedėjo teisėmis Vatikane dirbo S.Lozoraitis, K.Graužinis, kol 1939 m. rugsėjo mėn. S.Girdvainis buvo paskirtas įgaliotuoju ministru.

[60] Turima galvoje rinkimai į Lietuvos Seimą 1936 m. Iš 49 šio Seimo narių 42 priklausė Tautininkų sąjungai. Atstovais buvo išrinkti ir kunigai V.Mironas, J.Laukaitis, J.Bikinas ir M.Gylys. Trys pastarieji Tautininkų sąjungai nepriklausė.

Parengė *Regina Laukaitytė*

PRIEDAI

I PRIEDAS.
Vyskupo Justino Staugaičio ganytojiški laiškai,
paskelbti 1940 m. leidinyje

Jo Ekscelencijos Telšių Vyskupo JUSTINO STAUGAIČIO

Ganytojiškieji Raštai Tikintiesiems

1926 — 1939 metais

TELŠIAI — — — — — 1940 — — — — — METAIS

PRATARTIS

J. E. Vyskupui Justinui Staugaičiui sukanka šiemet penkiasdešimt kunigavimo metų, kurių keturioliką paskutinių jis vadovauja naujai Telšių Vyskupijai.

Ekscelencijos didelis ganytojiškas rūpestingumas pasireiškė jo gyvu žodžiu į tikinčiųjų protą ir širdį bažnyčiose, Katalikų Veikimo susirinkimuose, kunigų konferencijose ir šiaip įvairiuose posėdžiuose. Kas tuos didžios vertės žodžius girdėjo, jų nepamirš kol bus gyvas.

Tačiau didžiausią savo minčių dalį J. E. Vyskupas Staugaitis yra sukrovęs į pastovų, visiems ir visada prieinamą dvasinį lobyną, — į ganytojo raštus. Juos leido dažnai, tad per keturioliką metų (1926 – 1940) susirinko gausi medžiaga, kurios rankraščiai saugojami Vyskupijos Kūrijos spintoje, o atspaudai parapijų archyvuose.

Daug kam atrodė, kad toks dvasinis turtas neprivalo glūdėti uždarytas; jis turi pasireikšti išsirikiavęs ir visuomet veikti. Tad sumanyta jubilėjaus proga pateikti visuomenei visi iš eilės J. E. Vyskupo Justino Staugaičio ganytojiški raštai, kurie galės kalbėti į tikinčiuosius gilių tiesų nuoseklumu, juos žavėti literatišku stiliumi. Vėlesnės kartos ir kas dar nėra girdėjęs gyvo žodžio iš pirmojo Telšių Vyskupo lūpų šiame leidiny ras pageidaujamo atpildo.

LEIDĖJAI

Telšiai, 10 vasario 1940 m.

I

Justinas Staugaitis,

Dievo gailestingumu, ir Apaštalų Sosto malone Telšių Vyskupas, Dijecezijos Dvasiškijai ir Tikintiesiems sveikinimą ir ganytojo laiminimą Viešpatyje.

Mylimieji!

Kai Evangelijos šviesa pasiekė Žemaičių žemę, tai jos tikėjimo reikalams aprūpinti 1417 metais buvo įsteigta Žemaičių Dijecezija su vyskupo sostine Varniuose. Iš pradžių ta Dijecezija nei žemės plotais, nei juo labiau gyventojų skaičium nebuvo labai didelė. Tačiau vėliau, politinių sąlygų dėka, prie Žemaičių Dijecezijos liko pridėta didelė Vilniaus dijecezijos dalis ir Kuršo žemė. Žemaičių Dijecezijos vyskupai patapo ne tik Žemaičių, bet didesnės Lietuvos dalies ir Kuršo katalikų ganytojais. Jų valdžioje buvo apie pusantro milijono katalikų. Pagaliau 1864 metais rusų valdžia, visai nesitarusi su Ap. Sostu, Žemaičių Vyskupą, kartu su Kapitula ir Seminarija, pergabeno iš Varnių į Kauną. Tuo būdu Žemaičių žemė, kelis amžius turėjusi atskirą savo ganytoją, teliko tik didžiulės, galima sakyti, naujos dijecezijos dalimi. Tos dijecezijos ganytojas, tiesa, nešiojo Žemaičių Vyskupo vardą, bet gyveno toli nuo Žemaičių.

Šitą skriaudą Žemaičiams padarė ta pati rusų valdžia, kuri panaikino mūsų vienuolynus, tuos tikybinio gyvenimo židinius; kuri per 40 metų nedavė mums ramiai melstis iš mūsų maldaknygių; kuri visa eile įsakymų ir paliepimų trukdė tikybinį mūsų gyvenimą; kuri, pagaliau, pagamino mums kruvinuosius Kražių įvykius. Žemaičių žemė susilaukė garbės turėti kankinių dėl tikėjimo.

Tais sunkios priespaudos laikais mes siuntėme karštas savo maldas į Aukščiausiojo Sostą. Maldos, Žemaičių kankinių kraujo auka sustiprintos, pagaliau tapo išklausytos. Iš baisiojo karo griuvėsių Lietuvių tauta išeina jau palaidomis rankomis. Dievo Apvaizdos rankos vedama mūsų tauta paskubomis kuria ir tvarko savo nepriklausomą valstybę.

Tautos laisvėmis naudojasi ir mūsų Bažnyčia. Jo Šventenybė Popiežius Pijus XI, atsižvelgdamas į mūsų Bažnyčios reikalus, teikėsi paskirstyti Lietuvą penkiomis dijecezijomis, duodamas joms Vyskupus su Kauno Arkivyskupu priešakyje. Tuo būdu ir vyskupams lengviau bus mažesnės dijecezijos aprūpinti, ir katalikams lengviau bus vyskupai pasiekti. Už šitą mūsų Bažnyčios reikalų sutvarkymą mes privalome būti dėkingi Ap. Sostui. Taigi siųskime į Aukščiausiąjį karštas savo maldas už Šv. Petro Įpėdinį, nuoširdžiai mylėkime Šv. Tėvą.

Juo didesnis dėkingumas privalo būti Jūsų, Žemaičiai, nes tampa atnaujinta senoji Žemaičių Dijecezija. Šiuo kartu Vyskupo sostine paskirti ne Varniai, tik Telšiai, kurie yra Žemaičių žemės vidurys ir susisiekimo atžvilgiu daug patogesnė vieta kaip kad senieji Varniai.

Man, nevertam Dievo tarnui, tenka didelė garbė būti pirmuoju naujai įsteigtos Telšių Dijecezijos vyskupu. Būdamas šventojo Tėvo skirtas Jūsų ganytoju, trokštu pamatyti ir aplankyti ne tik kiekvieną parapiją, bet norėčiau prispausti prie širdies kiekvieną kataliką ir tarti jam Išganytojo sveikinimo žodžius: ramybė tau (Luc. XXIV, 36).

Kad suprastumėte šito mano sveikinimo reikšmę, mes turime sau atsiminti, kaip pasaulio Išganytojas yra pasirinkęs Apaštalus, tuos pirmuosius Katalikų Bažnyčios Vyskupus, žmonių sielų ganytojus.

Apaštalai prieš savo pašaukimą buvo paprasti Galilėjos žuvininkai. Jie nebuvo nei turtingi, nei mokyti, neturėjo nei kokių ypatingų gabumų — trumpai kalbant, neturėjo nieko, prieš ką pasaulis galvą lenkia. Ir Apaštalai nebuvo laisvi nuo tų žmogaus prigimties palinkimų, kurie taip labai riša mus prie žemės ir trukdo mūsų sielai kilti aukštumosna.

Tiems tačiau silpniems žmonėms Viešpats Jėzus paveda be galo didelį darbą. Liepia jiems skelbti Evangelijos mokslą: Eidami tad mokykite visas gimines (Mat. XXVIII, 19). Duoda jiems galybę atleisti žmonių nuodėmes, atidarinėti ir uždarinėti dangaus vartus: Kurių atleisite nuodėmes, yra jiems atleistos; ir kurių sulaikysite, yra jiems sulaikytos (Jon. XX, 23). Pagaliau Išganytojas suglaustais žodžiais išreiškia visą Apaštalų uždavinį: Kaip mane siuntė Tėvas, ir aš jus siunčiu (Jon. XX, 21). Vadinasi, tą patį uždavinį, kurį Dangiškasis Tėvas buvo pavedęs Jėzui Kristui, toliau turės vykdyti Apaštalai. Ieškoti sielų, apšviesti jas dangaus mokslo šviesa, traukti jas iš nuodėmės dumblyno, Šventųjų Sakramentų malonėmis jas apvalyti ir, padarius šventas, atiduoti Dievo rankosna — štai neapsakomai didelis Apaštalų uždavinys, štai šventas, bet ir sunkus Apaštalų darbas.

Ne savo pajėgomis Apaštalai atliks tą didelį, kilnų, bet ir sunkų uždavinį. Pirmiausia, Išganytojas duoda jiems Šventąją Dvasią: Imkite Šventąją Dvasią (Jon. XX, 22). Viešpats Jėzus prižada, kad šventoji Dvasia niekuomet neapleis Apaštalų: Aš prašysiu Tėvą, ir duos jums kitą Suramintoją, kad gyventų su jumis per amžius, tiesos Dvasią (Jon. XIV, 17). Pagaliau Pats Išganytojas žada visuomet būti su Apaštalais ir jų įpėdiniais: Štai aš esmi su jumis visomis dienomis, lig pasaulio pabaigos (Mat. XXVIII, 20).

Taigi, Mylimieji, matome, kad Apaštalų teisė mokyti ir ganyti žmones — tai Paties Viešpaties pasiuntimas; Apaštalų nuostabiai didelė valdžia — tai Paties Jėzaus Kristaus įgaliojimai; didieji Apaštalų atlikti darbai — tai šventosios Dvasios pagalbos, tai Paties Išganytojo padėjimo vaisiai. Todėl šv. Povilas drąsiai galėjo sakyti: Už Kristų einame pasiuntinybę, lyg kad Dievas per mus kalbėtų (2 Corint. V, 20).

Pats aš esmi menkutis žmogus ir nusidėjėlis. Tačiau mane, nors ir nevertą, Kristus Jo Vietininkui — Šventajam Tėvui — tarpininkaujant, teikėsi pašaukti ir paskirti šios naujos Dijecezijos ganytoju. Štai mano teisės! Šventinant vyskupu ir man buvo suteiktos Šventosios Dvasios malonės. Išganytojo pažadėjimai, duoti Apaštalams, liečia ir mane, kaipo jų įpėdinį. Štai mano galia, štai mano viltis, kad ir mano darbas atneš vaisių Dievo Karalystei.

Viešpats Jėzus, siųsdamas į pasaulį savo Apaštalus, liepė jiems, įeinant į bet kuriuos namus, sveikinti žodžiais: ramybė šitiems namams. Ir aš sveikinu jus tardamas: ramybė jums! Linkiu jums ir atnešu tą ramybę, dėl kurios Kristus yra pasakęs: Ramybę palieku jums, savo ramybę duodu jums; ne kaipo pasaulis, aš duodu jums (Jon. XIV, 21).

Kas yra ta ramybė, kurią taip dažnai mini Viešpats Jėzus, kurią Jis palieka savo apaštalams ir tikriems tikintiesiems?

Žmogus esti ramus tuomet, kai jis įgyja ko troško, kai yra patenkintas, kai nieko jau daugiau netrokšta. Tokį žmogų mes vadiname laimingu. Vadinasi, ramybė — tai vistiek ką laimė.

Žmogus ieško laimės, jos trokšta. Čia pasiperša žmogui pasaulis, siūlydamas tai, ką pats brangina: kūno smagumus, garbę, turtus. Piktoji dvasia, kurią Evangelija pasaulio kunigaikščiu vadina, šitais pasaulio brangumynais stengėsi suvilioti net Patį Išganytoją. Jei esi Dievo Sūnus — tarė gundytojas — pasakyk, kad šitie akmenys pavirstų duona (Mat. IV, 3) — gundymas pasiduoti kūno smagumams. Jei esi Dievo Sūnus, nusileisk žemyn (nuo bažnyčios stogo). Tuo parodysi savo galybę (Ten pat, 6) — gundymas ieškoti tuščios garbės. Visa tai tau duosiu, jei puolęs man nusilenksi (Ten pat, 9) — gundymas ieškoti lobio.

Kristus su panieka atmetė šituos piktosios dvasios pasiūlymus. Kristus nugalėjo pasaulį ir jo kunigaikštį, piktąją dvasią. Bet, deja, kiek žmonių duodasi suvilioti tais blizgučiais!

Šiandien garo ir elektros mašinos žaibo greitumu gamina ne tik tai, kas žmogui būtina, bet kas jo kūnui patogu, smagu. Miestų magazynai užversti tokiais fabrikų gaminiais. Didžiuliai tų magazinų langai su išstatytomis juose prabangomis masina praeivį, sukeldami pavydą neturinčių kuo to viso įsigyti. Suvartojama šiandien gal šimteriopai daugiau kaip kad seniau yra buvę. Šiandien šilkais ir gelumbėmis puošiasi ne tik dideli ponai, bet ir kaimiečiai. Kūnui įtikti, smagurių ieškoti - yra tai ištvirkusio pasaulio įstatymas, kuris šiandien statomas prieš Evangelijos skelbiamą įstatymą: susivaldyti, sau daug ko užsidrausti, laikytis padorumo taisyklių, bijotis Dievo ir gėdytis žmonių. Laisvė, niekuo neribota laisvė — tai šių dienų šūkis. Laisvė visais galimais būdais naudotis pasauliu, kol pajėgų ištenka. Ar visa tai duoda laimės, ramumo? Anaiptol ne! Šio pasaulio prabangos yra tai lyg tasai sūrus vanduo, kurio juo gersi, juo trokši.

Kitas pasaulio blizgutis — tai turtai. Auksas šiandien daugeliui virto dievaičiu. Ypač Amerikoj šiandien turime turtuolių, kurie savo doleriu jau ne milijonais, bet milijardais skaito. Ar jie laimingi? Ar

ramūs? Anaiptol ne! Jau pati baimė turtuose turėti nuostolių drumsčia turtuolių ramumą. Pagaliau baimė mirties, nuo kurios juk negalima ir pinigais išsivaduoti, neduoda turtuoliui ramiai miegoti.

Mes, tiesa, aukso nežarstome. Bet turto blizgučiai masina ir mus. Kiek prisirūpiname, kiek prisisielojame, norėdami daugiau įsigyti, daugiau turėti. Ne vienas apleidžia savo tėvynę, plaukia per vandenynus, savo gyvybę išstato pavojun — vis tai aukos aukso dievaičiui. Gal būt, kad pasisekė, kad prasigyveno, kad pralobo. Ar jau šiandien laimingas? Ar ramus? Kur tau! Vis tai šio, tai to dar trūksta, vis nauji reikalai, vis nauji rūpesčiai, ir taip be galo, lig karsto lentos.

Ne daugiau žmogui duoda laimės pasaulio garbė. Kiek prisisielojama, kiek privargstama jai pelnyti! Nors ir iš tikro pasiektum galimas šiame pasaulyje aukštumas, tai kas tau užtikrino, kad šiandien, rytoj iš jų neiškrisi? Jei ne kas kitas, tai negailestingoji mirtis išplėš iš tavęs ir šitą turtą. Pagaliau, ar galima šiame pasaulyje garbė pasiekti? Ar tie, kurie prieš tave šiandien neva lenkiasi, daro tai nuoširdžiai? Juk jie tau pavydi. Juo aukščiau tu stovi, juo daugiau turi priešininkų, kurie džiaugsis, kai krisi, ir tik nekantriai laukia, kad kristum. Ar tai laimė? Ar tai ramumas?

Jau prieš kelis tūkstančius metų yra gyvenęs žmogus, kuris yra išbandęs ir ragavęs visa to, ką tik gali duoti pasaulis. Niekame neradęs laimės ir ramumo, tas žmogus nuliūdęs galų gale sušunka: Niekų niekai ir visa kas niekai! Tai buvo Salemonas, žydų karalius. Jis savo raštais įspėja kitus, kad nesektų jo pėdomis.

Taip, pasaulis nedavė ir neduos laimės nei žmonijai nei atskiriems žmonėms. Visi žmonių gudragalviavimai, visi naujieji išradimai tiek yra geri, kiek žmogus suvartoja juos aukštesniam tikslui pasiekti. Patys šio pasaulio dalykai negali patenkinti žmogaus, kurio siela ne iš šio pasaulio. Teisingai sako šv. Augustinas: „Sutvėrei mus, Viešpatie, sau, ir nenurims mūsų širdis, kol nepasilsės Tavyje“. Tikrąją ramybę, laimę taip atskiriems žmonėms, kaip ir žmonių visuomenei tegali duoti tik Jėzus Kristus, pasaulio ir piktosios dvasios nugalėtojas, žmonių Išganytojas. Amžina yra tiesa, išreikšta šv. Povilo žodžiais: Nėra kitame kame išganymo; nes nėra po saule duota žmonėms kito vardo, per kurį mes galėtume būti išganyti (Act. IV, 12). Jėzus yra kelias, tiesa ir gyvenimas (Jon. XIV, 6).

Šita tiesa tinka ne tik tuomet, kai mes kalbame apie būsimąjį gyvenimą. Kristus yra kelias ir tiesa, rodanti, kaip reikia tvarkyti ir šios žemės reikalai. Kristaus Evangelija jau yra skelbiama nuo dviejų tūkstančių metų. Tasai laikas mums jau užtenkamai yra įrodęs, kad taip atskiri žmonės, kaip ištisos tautos yra juo laimingesnės, juo jos arčiau Kristaus, juo stipriau laikosi Evangelijos mokslo.

Su Kristum ir Kristuje esti net patys kentėjimai saldūs. Antai skaitome Apaštalų Darbų knygose, jog Apaštalai džiaugėsi, kad galėjo kentėti dėl Jėzaus (Ap. Darb. V, 41). Šv. Ignotas, Antijochijos vyskupas, gabenamas Romon kankinio mirtimi nužudyti, iš kelionės Romos krikščionims rašo laišką; jame prašo, kad įtakingieji Romos krikščio-

nys jokių nedarytų žygių jam paliuosuoti, nes jis esąs Dievo kviečiai, kurie kuo greičiausiai privalą būti plėšriųjų žvėrių dantimis sumalti, kad iš jų pasidarytų Kristaus duona. Šv. Jono nuo Kryžiaus didžiausia buvo laimė kentėti ir būti paniekintam. Šventoji Katarina iš Siennos sakydavo: „kentėti arba mirti". Šv. Magdalena iš Pazzis sakydavo: „kentėti ir nemirti".

Tokią tai ramybę, tokią tai laimę gali mums duoti Kristus.

Aš, nevertas Jo tarnas, ateinu pas jus su Kryžium ir Evangelija rankoje. Taigi atnešu jums Kristaus ramybę.

Žemaičių žemė visuomet buvo žinoma karštu prisirišimu prie Kristaus ir Jo Bažnyčios. Karšto Žemaičių tikėjimo ženklai matyt tose puikiose bažnyčiose, kuriomis lyg kad sodinte nusodinta jūsų šalis. Kas met gausios maldininkų kelionės Žemaičių Kalvarijon ir Šiluvon parodo, kaip gyvo esama Žemaičių tikėjimo. Man ir mano padėjėjams kunigams teks tas tikėjimas tik palaikyti ir juo labiau išvystyti, kad Žemaičių žemė iš tikro būtų šventa, kaip kad jinai yra vadinama.

Šešioliktame šimtmetyje, kaip kad mokina mus istorija, visai Lietuvai, kartu ir Žemaitijai, gresė pavojus atskilti nuo tikrosios Kristaus Bažnyčios. Dalykai taip buvo pablogėję, kad Žemaičių žemėje vos tebuvo likę tik 7 kunigai. Žemaičiai šitą išbandymą atlaikė garbingai: jų žemėje, galima sakyti, erezijos nei pėdsakų nėra likę.

Žemaičiai, besigindami nuo pravoslavijos pasikėsinimų, nesigailėjo savo kraujo, kaip kad liudija mums aukščiau minėta Kražių istorija.

Šiandien kaip visoje Lietuvoje, taip ir Žemaičių žemėje yra privisę klaidos apaštalų. Reikia tikėtis, kad Dievo Apvaizdos ranka, kaip kad lig šiol yra gynusi Žemaitiją, ves ją ir toliau tiesos keliais; kad žemaičiai, būdami vienybėje su savo vyskupu ir kunigais ir toliau laikysis Viešpaties Jėzaus mokslo, semdami iš jo išmintį, paguodą varguose, džiaugsmingą būsimajam gyvenimui viltį.

Šitokius linkėjimus siųsdamas aš jums, Mylimieji, iš širdies teikiu ganytojo laiminimą.

† ***Justinas, Vyskupas***

Rašyta Aukštojoj Panemunėje 6 gegužės 1926 m. dieną.

II

Justinas Staugaitis,

Dievo gailestingumu ir Apaštalų Sosto malone Telšių Vyskupas ir Klaipėdos Prelatas, Klaipėdos krašto Dvasiškijai ir Tikintiesiems sveikinimą ir laiminimą Viešpatyje.

Mylimieji!

Katalikų Bažnyčia, būdama viena ir vieno Kristaus Vietininko valdoma, yra pasiskirsčiusi dijecezijomis ir parapijomis. Dijecezijos ir parapijos, reikalui esant, esti steigiamos naujos ar pertvarkomos senosios. Po Didžiojo Karo, žymiai pasikeitus valstybių riboms, pasirodė reikalinga kai kur padaryti pakeitimų ir Bažnyčios administracijos srityje.

Tuo reikalu vaduodamasis, Jo Šventenybė Popiežius Pijus XI maloningai teikėsi įsteigti Lietuvos Bažnyčios provinciją su keliomis naujomis dijecezijomis. Lietuvai priskirtame Klaipėdos Krašte Šventasis Tėvas įsteigė Prelatūrą nullius, pavesdamas ją valdyti Telšių vyskupui.

Man, nevertam Dievo tarnui, tenka didelė garbė būti pirmuoju Telšių vyskupu, kartu ir Jūsų, Brangūs Klaipėdiečiai, ganytoju.

Trokštu aplankyti ir pamatyti ne tik visas Jūsų parapijas, bet ir kiekvieną, mano ganytojiškai globai pavestą, kataliką prispausti prie širdies ir tarti jam Išganytojo sveikinimo žodžius: ramybė tau! Negalėdamas to padaryti, sveikinu Jus visus drauge šituo raštu tardamas: ramybė Jums!

Klaipėdos Kraštas per kelis amžius yra išbuvęs kitokiose sąlygose, kaip kad Didžioji Lietuva, todėl ir daug kuo skiriasi nuo šios pastarosios. Net Bažnyčios srityje tame krašte yra savybių, amžiais susidariusių ir įsigyvenusių, nekalbant jau apie tai, kad Klaipėdos Krašto katalikai dvejopą vartoja kalbą — lietuvišką ir vokišką.

Aš, naujasis Jūsų ganytojas, ateinu pas Jus ne Jūsų papročių naikinti, tik Jūsų sielų ganyti — saugoti jas nuo nuodėmių ir vesti prie Dievo. Katalikų Bažnyčia, būdama viena, griežtai reikalauja vienodumo esminiuose dalykuose; bet antraeiliuose dalykuose jinai pakenčia įvairumą ir gerbia amžiais nusistovėjusius papročius, kiek jie, žinoma, neprieštarauja bendriesiems Bažnyčios įstatymams.

Tai pat reikia pasakyti kai dėl kalbų įvairumo.

Šitas pasaulis yra ypač gražus tuo, kad jis įvairus. Kalbų įvairumas kaip tik ir yra viena to grožio žymė. Bažnyčiai visos kalbos yra lygiai gražios, visos lygiai geros, ir visomis jomis galima Dievas garbinti. Vienybei palaikyti liturgijoj Bažnyčia, tiesa, varioja tik vieną lotynų kalbą; bet Dievo žodį skelbti įsako žmonėms suprantama kalba. Vadinamos pridedamosios pamaldos bažnyčiose taip pat privalo būti atliekamos vietos žmonių kalba. Bažnyčia vieną teturi mąstą, kuriuo įvertina savo vaikelius: Bažnyčiai tas geresnis, kas doresnis, kas labiau myli Dievą ir artimą, kas labiau yra prisirišęs prie Kristaus Bažnyčios.

Aš, tos Bažnyčios pastatytas ganytojas, santykiuose su Jumis, Mylimieji, ne kitokio, tik šito laikysiuosi mąsto. Taip kalbos, kaip Jūsų papročių atžvilgiu bus patenkinti visų teisingieji reikalavimai.

Bet ir Jūs, Mylimieji, ar šiokia ar tokia kalba kalbėtumėte, mokėkite pagerbti vieni kitų teises, vieni kitiems nepavydėdami, vieni prieš kitus nesididžiuodami. *Nes visi esate Dievo sūnūs per tikėjimą, kuris yra Kristuje Jėzuje. Nes kurie tik esate pakrikštyti, Kristum apsivilkote. Nėra žydo, nei graiko; nėra vergo, nei laisvo; nėra vyro, nei moteries. Nes jūs visi esate viena Kristuje Jėzuje* (Gal. III, 26 - 28). Taip mokina mus šv. Povilas, Apaštalas. Duok, Dieve, kad tie Apaštalo žodžiai pataikytų į Jūsų protus ir širdis! Taigi ir toliau kalbu į Jus, Mylimieji to paties Apaštalo žodžiais: *Meldžiu Jus... Viešpatyje, kad vertai vaikščiotumėte pašaukimu, kuriuo esate pašaukti, su visu nuolankumu ir ramumu, su kantrumu, vienas kitą pakęsdami meilėje, rūpindamiesi išlaikyti dvasios vienybę santaikos sąjungoje* (Ep. IV, 1-3).

Jūs, Mylimieji, gyvenate šalyje, kurioje katalikai sudaro nepalyginamą mažumą. Ir šita aplinkybė uždeda ant Jūsų tam tikrų pareigų. Dieve, saugok, kad būtumėte papiktinimu kitatikiams! Atbulai, gražiu savo gyvenimu Jūs privalote skelbti tą tiesą, kurios saugotoja yra Katalikų Bažnyčia. Jums ypač tinka Išganytojo žodžiai: *Taip tegu šviečia jūsų šviesa prieš žmones, kad matytų gerus jūsų darbus ir garbintų jūsų Tėvą, kuris yra danguose* (Mat. V, 16).

Baigiu aukščiau minėto Apaštalo žodžiais: *Mūsų Viešpaties Jėzaus Kristaus malonė su jūsų dvasia!* (Phil. IV, 23). Amen.

† **Justinas,**
Telšių Vyskupas, Klaipėdos Prelatas

Rašyta Aukštojoj Panemunėje 10 gegužės 1926 m. dieną.

III

Justinas Staugaitis,

Dievo gailestingumu ir Apaštalų Sosto malone Telšių Vyskupas ir Klaipėdos Prelatas, Gerbiamajai Dijecezijos ir Prelatūros Dvasiškijai ir Tikintiesiems sveikinimą ir laiminimą Viešpatyje.

Mylimieji!

Istorija niekuomet nesikartoja žodis žodin. Tačiau žmonijos gyvenime randame iš esmės labai panašių dalykų, nors jų vienus nuo kitų skiria keleri šimtai metų.

Dvyliktasai ir tryliktasai šimtmečiai po Kristaus, žinoma, daug kuo skiriasi nuo dabartinių laikų. Bet giliau įsižiūrėję į anų laikų krikščioniškosios Europos gyvenimą, daug ką rasime panašaus į mūsų laikus.

Viešpaties Kristaus mokslas tuomet jau buvo apšvietęs visas Europos tautas, tik Lietuva tebesilaikė savo senosios pagonystės. Europos visuomenės gyvenimas, bendrai imant, buvo sutvarkytas Kristaus mokslo pagrindais. Tačiau ant to šviesaus krikščioniškosios visuomenės gyvenimo dugno nemaža buvo taškų, kartais ir labai juodų dėmių.

Ieškojimas turtų ir gyvenimo prabangų didele dalimi buvo apgalėjęs diduomenę. Nuo tos ydos neretai ir pati dvasiškija nebuvo laisva. Dėl tikrų ar kartais tik išsvajotų skriaudų kariaudavo valstybės su valstybėmis, miestai su miestais, atskiri didikai vieni su kitais. Nuolatiniai karai atplėšdavo tėvus nuo šeimynų, naikindavo šalies turtą, nuo ko nukentėdavo ypač vargo žmonės. Matant didikus besimaudančius prabangose ir sauvaliaujančius, žemesniųjų sluoksnių žmonėse kildavo pavydas, neapykanta. Trumpai kalbant, lyg kad šiandien, ėmė būti gyvas socijalis klausimas.

Šitam klausimui išspręsti pasipiršo nekviesti veikėjai, eretikai, žinomi istorijoj valdiečių ir albigiečių vardais.

Tie eretikai, remdamiesi savaip suprantamu Šventuoju Raštu, stengėsi panaikinti Katalikų Bažnyčią ir jos vietoje tarėsi įkursią naują krikščionybę, kuri žmonių gyvenimą padarysianti tolygų pirmųjų krikščionių gyvenimui. Eretikai nepripažindavo nuosavybės ir Moterystės Sakramento, niekindavo iš viso Sakramentus, Bažnyčios valdžią ir visą ano laiko visuomenės tvarką. Veikė ne tik žodžiais, bet ir prievarta; degė didžiausia neapykanta visa to, kas katalikiška. Ir jei tie eretikai būtų nugalėję, tai nebūtų likę ne tik Katalikų Bažnyčios, bet ir pačios krikščioniškosios civilizacijos, davusios žmonijai ir tebeduodančios neapsakomų gėrybių daugybes.

Patogią dirvą veikti eretikams sudarė žmonių minių tamsumas ir ištvirkimas.

Šitoms ligoms gydyti Dievo Apvaizda siuntė du dideliu šventuoju: šventąjį Domininką ir šventąjį Pranciškų Asyžiškį.

Šventasis Domininkas įsteigė pamokslininkų ordeną. Domininkonai, patys būdami švento gyvenimo kunigai, skelbė tyrą Bažnyčios mokslą, aiškino eretikų klaidas ir tuo būdu daug žmonių nuo erezijos sulaikė, daug pakliuvusių į jos pinkles išgelbėjo.

Šventasis Pranciškus savim ir savo įsteigtu ordenu kaip tik gyvai parodė krikščionies idealą. Tasai šventasis įrodė, kad nereikia taisyti Bažnyčios, tik reikia semti iš tų turtų, kuriuos jai yra palikęs Kristus, ir tuo būdu galima kiekvienam žmogui pasiekti aukščiausias tobulumo laipsnis ir išgydyti visuomenės ligas, kurios eina ne iš Bažnyčios mokslo, bet kaip tik iš to, kad žmonės nuo to mokslo nutolsta.

Šventasis Pranciškus prieš žmogaus puikybę pastatė nusižeminimą, prieš gobšumą — neturtą, prieš prabangų ieškojimą — susivaldymą ir savęs marinimą, prieš neapykantą — meilę.

Pats virtęs gražiausiu šitų dorybių paveikslu, šventasis giliai įdiegė jas į savo įkurtus ordenus — vyrų ir moterų. Pranciškonės moterys aukštos tobulybės laipsnio siekė, užsidariusios vienuolynuose. Jų kuklus, vargingas, aštrus gyvenimas buvo gyvas atsakymas mote-

rims, mėgstančioms puoštis, prabangose maudytis. Vyrai pranciškonai ne tik patys save tobulino, bet. eidami į pasaulį, žodžiu ir pavyzdžiu skelbė Evangelijos idealą.

Šventasis Pranciškus nepasitenkino įsteigęs šiuodu vienuolių ordenu. Juk nevisi žmonės gali, palikę pasaulį, užsidaryti vienuolyne. Taigi šventasis sugalvojo trečią regulą (iš čia tretininkų vardas), kuria nurodė, kaip žmonės, gyveną pasaulyje, privalo krikščioniškai gyventi ir siekti aukštesnio tobulybės ir šventumo laipsnio.

Iš tretininkų daug ko nebuvo reikalaujama; jie galėjo pasilikti moterystėje, arba jon eiti, jei dar nebuvo moterystės ryšiais susijungę; galėjo pasilikti prie savo užsiėmimo, tik iš jų buvo reikalaujama: 1) grąžinti turtus, neteisingai įgytus, ir atitaisyti skriaudas, artimui padarytas; 2) griežtai laikytis Katalikų Bažnyčios mokslo ir klausyti dvasinių vyresnybių; 3) sąžiningai atlikti savo pareigas; 4) vengti pasaulio prabangų; 5) dažnomis išpažintimis, šv. Komunijomis, šv. Mišių klausymu ir malda tobulinti savo gyvenimą.

Sunku apsakyti, kiek gero pasauliui yra padariusi šita trečioji šv. Pranciškaus regula. Tretininkais netrukus ėmė rašytis ne tik paprasti žmoneliai, bet didikai, pasaulio galiūnai, patys karaliai, savo gyvenime įkūnydami Kristaus mokslo idealą. Ėmė nykti prabangos, sušvelnėjo žiaurumas, ėmė augti pasišventimas, meilė.

Žmonijos taisytojais tarėsi esą aukščiau minėti anų laikų valdiečiai ir albigiečiai; žmonijos taisytojais tariasi esą šiandieniniai socialistai. Ir vieni, ir kiti pradeda darbą nuo griovimo. Ir vieni, ir kiti dega pagieža ir neapykanta. Vargšai užmiršta, kad ir sugriauti jau ne taip lengva, ypač sugriauti tai, ką amžiai yra statę, kas ir šiandien dar stipriai laikosi, kas duoda žmonijai laimės, kas nuoširdžiai ir uoliai yra ginama, net mylima. O tokia yra krikščionybė ir jos sukurta civilizacija. Jai sugriauti kiek reikės aukų, kiek nelaimių, kiek žmonių kraujo! O ir sugriovęs, ką pastatysi? Ligšiolaikiniai bandymai ryškiai įrodo, kad vietoje žadamo rojaus, žmonės susilaukia pragaro; ir nenuostabu, nes tveriamoji pajėga tebėra meilė; kerštas ir neapykanta, kuriais degė anų laikų žmonių visuomenės tariamieji taisytojai, kurie yra išrašyti ir ant raudonos šiandieninio socializmo vėliavos, niekad nieko gera nėra sutvėrę ir sutverti negali.

Visai kitos rūšies taisytojas buvo šv Pranciškus. Jis darbą pradėjo nuo savęs. Bloga yra pasaulyje pasakė sau šventasis. Bet bloga, kad žmonės ne tuo keliu eina, kuriuo reikėtų eiti. Žmonės trokšta laimės ir mano ją rasią turtuose ir prabangose. Dėl jų užmiršta Dievą ir artimą. Bet turtai ir prabangos žmogui laimės neduos ir negali duoti, nes žmogus tik Dievuje tegali rasti laimę. Ir aš, Pranciškus, ne ten, kur reikia, ieškojau laimės. Man reikia mylėti Dievas ir dėl Dievo meilės reikia mylėti artimas. Reikia man pašalinti visa, kas šitai meilei pasiekti kliudo; reikia išsižadėti turto ir visų pasaulio brangumų.

Taip sau kartą taręs, šv Pranciškus jau drąsiai ėjo pasirinktu keliu. Tapęs pavargėlis, visas savo mintis kėlė į Dievą, Dievu gyveno, Dievu džiaugėsi Mylėdamas Dievą, mylėjo šventasis visa, kas yra

Dievo, ne tik žmones, bet ir gyvulėlius bei augalus, nes tai yra geriausiojo Dievo padariniai.

Šventojo meilė buvo taip didelė, kad jąja stačiai liepsnojo jo širdis. Iš tos galingos širdies meilė perėjo į Šventojo ordenus, į visą pasaulį; pasiekė net mūsų laikus. Šv. Pranciškaus dvasia ir šiandien nemaža sielų įkaitina, daugelyje širdžių uždega Dievo ir artimo meilę. Tokioje gi visuomenėje, kurioj viešpataus Dievo ir artimo meilė, visa kas bus tvarkoje, nieko griauti nebereikės.

Apie šv. Pranciškų trumpai reikia pasakyti. Jis buvo ir yra žmonių visuomenės taisytojas. Bet jis nieko negriovė ir visa ką taisė. Tuo skiriasi šventieji nuo šiaip neva veikėjų, norinčių taisyti pasaulį. Tuo skiriasi šv. Pranciškaus veikimas nuo eretikų valdiečių ir albigiečių ir, galima sakyti, nuo šiandieninių socijalistų.

Šių metų spalių mėn. 4 dieną kaip tik sukanka 700 metų nuo tos valandos, kai šv. Pranciškus, baigęs pilną nuopelnų šios žemės gyvenimą, nuėjo amžinai susijungti su tuo Kristum, kurį taip mylėjo, kurio šventąsias žaizdas stebuklingai buvo gavęs patirti ant savo kūno.

Šv. Tėvas Pijus XI į viso pasaulio Vyskupus išleido tam tyčia raštą, kuriuo ragina katalikus ypatingai pažymėti tas Bažnyčiai brangias sukaktuves.

Mes, Mylimieji, geriausiai pagerbsime šv. Pranciškų, jei, atsiminę jo nuopelnus, pasistengsime jais sekti. Mūsų laikų katalikų gyvenimas labai nutolęs nuo Evangelijos idealo. Visus mus yra pagavusi materializmo dvasia. Ir mes šiandien teieškome laimės ten, kame jos negalima rasti. Lobio, tuščios pasaulio garbės, prabangų troškimas yra apgalėjęs geriau pasiturinčius sluoksnius. Tie, kurie tik savo rankų darbu minta, pavydo ir pagiežos pilnomis akimis žiūri į tuos, kurie bent kiek turto valdo; sakau bent kiek, nes, tiesą pasakius, didelių turtuolių, vadinamų kapitalistų, mumyse nėra. Dievo ir artimo meilės trūksta darbo davėjams ir darbininkams. Ir vieni ir antri tegrįžta nuoširdžiai prie Kristaus, prie Jo Evangelijos, kurioj yra pasakyta: „Pirmiausia ieškokite Dievo karalystės ir jos teisybės, o visa tai bus jums duota" (Mat. VI, 33).

Pirmoje eilėje turi duoti pavyzdį tretininkai. Jų yra gana daug mūsų šalyje. Duok, Dieve, kad būtų dar daugiau, ypač vyrų. Bet tretininkai neprivalo pasitenkinti vienu garbingu tretininko vardu, jie privalo nuodugniai suprasti ir gyvenimu atvaizduoti šv. Pranciškaus dvasią. O toji dvasia tai Dievo ir artimo meilės dvasia; tai pasišventimo, tai nusižeminimo, tai kantrumo, tai nuolaidumo, tai skriaudų dovanojimo, tai tikrojo, nuoširdaus pamaldumo dvasia. Duok, Dieve, kad mūsų tretininkai tai suprastų ir savo gyvenimu tai atvaizduotų. Gražus jų pavyzdys patrauktų kitus, jų meilės karštis uždegtų kitus..., ir mes pasijustume, kai mūsų Lietuva virsta tikrųjų krikščionių, šventųjų šalimi, kuriai jokie socijalizmai nebūtų pavojingi.

Kad tai įvyktų per galingą Šv. Pranciškaus užtarymą!

† **Justinas Vyskupas**

Telšiai, 20 liepos m. d. 1926 m.

IV

Justinas Staugaitis,

Dievo gailestingumu ir Apaštalų Sosto malone Telšių Vyskupas ir Klaipėdos Prelatas, Dijecezijos ir Prelatūros Dvasiškijai ir Tikintiesiems siunčia sveikinimą ir laiminimą Viešpatyje.

„Leiskite mažutėliams ateiti pas Mane"
(Mork. X. 14).

Mylimieji!

Kai Viešpats Jėzus Palestinos žemėje skelbė dieviškąjį Savo mokslą, patvirtindamas jį dideliais stebuklais, tai motinos vedė pas Išganytoją savo vaikelius, trokšdamos gauti jiems palaiminimą. Kristaus mokiniai manė, jog Mokytojo laikas yra labai brangus; Kristus negali apsidirbti su įvairiais užaugusiais žmonėmis, ieškančiais pas Jį sielos ar kūno sveikatos. O čia motinos dar gaišina Kristų savo vaikais. Mokiniai, netikusio uolumo vedami, norėjo tų motinų su vaikais prie Kristaus visiškai neprileisti. Matydamas tai Išganytojas užtaria vaikelius, sakydamas: „Leiskite mažutėliams ateiti pas mane, nes tokių yra Dievo karalystė".

Ir šiandien vaikeliai dažnai esti trukdomi eiti prie Kristaus, bet trukdomi, deja, pačių gimdytojų. Todėl laikome reikalinga tėvams priminti ir išaiškinti didžiausią jų pareigą rūpintis religiniu savo vaikų išauklėjimu.

Žmogus ateina į šį pasaulį silpnutis. Jei tėvai savo kūdikio neglobotų, tai jis ir kelių dienų išgyventi negalėtų. Dievas yra įdiegęs tėvų širdysna savo vaikų meilę. Tos įgimtos meilės verčiami, tėvai rūpinasi savo vaikeliais: gamina jiems maistą ir apdangalą, saugoja nuo pavojų, rūpinasi patikrinti jiems, kiek galima, laimingesnę ateitį, sukraudami bent kiek turto ar išmokindami pelningo darbo. Šituo atžvilgiu apsileidžiančių tėvų tenka mums matyti labai nedaug.

Tačiau „ne viena duona žmogus yra gyvas" (Mat. IV. 4) — sako Išganytojas. Vaikas turi ne tik kūno, bet ir sielos reikalų. Kaip vaiko kūnas gerai išauga tik tinkamai prižiūrimas ir aprūpinamas, taip lyginai ir vaiko siela, kad tinkamai išsivystytų, privalo būti rūpestingai globojama. Tokią globą sielai patikrina religinis auklėjimas.

Savo prigimtimi žmogus yra silpnas. Nors ilgesys Dievo ir troškimas amžinumos yra įdiegtas žmogaus širdyje, tačiau jis, arčiau turėdamas prieš akis šios žemės reikalus, dažnai visas juose pasineria, pamiršta Dievą ir amžinumą.

Lyginai ir tėvai, besirūpindami savo vaikų šios žemės reikalais, dažnai pamiršta tai, kas yra nepalyginamai svarbiau, būtent, savo vaikų sielos reikalus. Tuo tarpu Amžinoji Tiesa, pasaulio Išganytojas sako: „Ką pelnys žmogus, kad ir visą pasaulį įsigytų, savo gi sielai turėtų nuostolių?" (Mat. XVI, 26). Vadinasi, žmogus pats pirmoje vietoje privalo statyti sielos reikalus ir pirmiausia privalo rūpintis,

kad vaiko siela būtų graži, kad tas vaikas pažintų Dievą, pažintų savo pareigas, kad dorai gyvendamas šitame pasaulyje, užpelnytų laimingą amžinąjį gyvenimą.

Vesti žmones į amžinąjį gyvenimą, žinoma, yra Bažnyčios uždavinys. Tačiau tėvai kai dėl savo vaikų privalo padėti Bažnyčios tą uždavinį atlikti. Tą pareigą Bažnyčios Įstatymų Kodeksas tėvams įsako šiais žodžiais: „Didžiausia yra gimdytojų pareiga, sulig išgalėmis, rūpintis religiniu, doriniu, fiziniu ir pilietiniu savo vaikų auklėjimu bei jų laikinųjų reikalų aprūpinimu" (Can. 1113).

Visi gerai žinome, kad religinio auklėjimo pagrindas – tai Tikybos tiesų mokymas. Tasai mokymas privalo būti vedamas nuo pat tos valandos, kai vaiko proto veikimas ima pasireikšti. Kai tik vaikas pradeda nusivokti, gimdytojai privalo jam kalbėti apie Dievą, apie žmogaus pareigas Dievui. Vaikas, išmokęs kalbėti, tuoj privalo būti mokinamas melstis ir supažindinamas su svarbiausiomis mūsų tikėjimo tiesomis, kitaip sakant, privalo būti mokomas katechizmo. Tasai paprastų klausimų ir atsakymų būdu mokymas turi būti plečiamas, vaikui beaugant ir jo nuovakai bestiprėjant.

Tačiau ir geriausių norų tėvai patys nesugebės tinkamai savo vaikų išmokyti katechizmo, nes jiems patiems dažnai trūksta reikiamų žinių iš tikėjimo srities, trūksta sugebėjimo tas žinias tinkamai išaiškinti ir vaiko protui tinkamoj formoj paduoti. Čia tėvams kaip tik ateina pagalbon Bažnyčia.

Aukščiau minėtasai Bažnyčios Įstatymų Kodeksas sako: „Atgailos ir Sutvirtinimo sakramentams tinkamai priimti klebonas privalo kiekvienais metais per ilgesnį laiką vaikelius paruošti" (Can. 1330, § 1—). Vadinasi, kai jau laikas vesti vaikas prie šv. Sakramentų, tai kunigas privalo jį tinkamai pamokyti.

Šita Bažnyčios mintimi eidami, klebonai kasmet pavasariais per ištisas savaites mokina vaikus katechizmo. Klebonai todėl, dėkui Dievui, Bažnyčios įsakymą vykdo.

Bet, deja, ne visuomet nori jį vykdyti tėvai. Įvairiais būdais dažnai stengiasi jie išsisukti nuo šitos šventos pareigos. Tų išsisukinėjimų bent vieną čia paminėsime.

Šiandieninis socializmas, apgaulingai bežadėdamas padarysiąs iš šitos žemės rojų, nukreipė žmonių mintis nuo dvasiškų, dangiškųjų turtų ir palenkė jas į žemę ir jos reikalus. Tuo vaduodamiesi žmonės neretai sako: „nėra laiko gaišuoti, reikia duona rūpintis, Bažnyčia juk valgyti neduos".

Žmonės, taip sakydami, be galo apsirinka. Juk žmogaus gerovės pagrindas — ne tiek jo stiprios rankos, kiek jo dorovė. Kas iš to, kad žmogus, pav., daug uždirba, jei jis visą savo uždarbį prageria? Ne be reikalo sako karalius Dovidas: „Buvau jaunas ir pasenau, ir nemačiau teisingojo apleisto ir jo vaikų prašant duonos" (Ps. 36, 25).

Taigi, gimdytojai, jei norite, kad jūsų vaikeliai užaugę nekęstų vargo, tai duokite jiems tikybinį pagrindą, nesigailėkite jiems laiko šv. Tikybos tiesoms pažinti, vadinasi, tinkamai išmokyti katechizmo.

To iš jūsų reikalauja jūsų pačių interesas. Juk tikitės sulauksią senatvės. Kai sumenkės jūsų pajėgos, be vaikų pagalbos neapsieisite. Bet žinokite, kad tik religingai išauklėti ir dori vaikai tinkamai globos jus senatvėje. Ar maža matote žmonėse, kaip ištvirkę vaikai niekina savo tėvus senelius, kaip jiems duonos kąsnio pavydi, kaip nekartą vaikai drįsta šventvagiškai pakelti ranką prieš savo gimdytojus. Ar daro taip dori, dievoti vaikai? Ne. Daro taip vaikai ištvirkę, tikybos dalykuose apsileidę ar visiškai tikėjimo netekę.

Kad jūs, gimtytojai, nesigailėtumėte laiko leisti savo vaikus mokytis katechizmo, reikalauja iš jūsų gerai suprantama vaikų meilė. Juk nėra vaikui brangesnio daikto, kaip kad siela ir jos išganymas. Jei Jūs, gimdytojai, savo vaikelius mylite, tai padėkite jiems tą sielą ištobulinti, padėkite jiems amžinąją laimę pasiekti. Sielos gi tobulumui ir amžinajam išganymui kaip tik tiesia pamatus katechizmo mokslas ir geras prie šv. Sakramentų pasiruošimas. Taigi, mylimieji gimdytojai, kurie, blogai suprantamos meilės vedami, kartais savo vaikams net prabangų nesigailite, nepagailėkite jiems laiko katechizmui išmokti ir tinkamai šv. Sakramentams pasiruošti; tuo neapsakomą naudą savo vaikeliams padarysite.

Vaikas, tiesa, greit bet ko išmoksta, bet lyginai greit išmoktą dalyką pamiršta. Todėl Bažnyčios įstatymai reikalauja, kad kunigai nepasitenkintų vienu geru vaikų paruošimu pirmajai išpažinčiai ir šv. Komunijai, kad ir atlikusius pirmąją išpažintį ir šv. Komuniją priėmusius vaikus dar nuodugniau mokytų katechizmo (Can. 1331).

Kunigai, šito įsakymo klausydami, šiandien bemaž visose parapijose yra įvedę (jei nėra įvedę, tai privalo įvesti) kelerių (bent dvejų) metų katechizaciją. Bet tėvai privalo savo vaikus į tą katechizaciją siųsti. Žinokite, tėvai, kad juo daugiau jūsų vaikeliai katechizmo mokysis, juo bus geriau. Taigi nesigailėkite savo vaikeliams laiko, kad ir per dvejus, trejus metus katechizmo mokslui pakartoti.

Dar vienas dalykas.

Šiandien daugelis tėvų leidžia savo vaikus į mokslą. Mokslas, be abejonės, geras yra dalykas. Mokykloje išlavintas žmogus ne tik patogiau moka susitvarkyti savo šios žemės reikalus, bet ir geriau sugeba pažinti Dievą ir dėl Jo savo pareigas. Todėl pagirtini yra tie tėvai, kurie leidžia savo vaikus į pradžios mokyklą, juo labiau girtini — kurie leidžia savo vaikus į aukštesniąsias mokyklas.

Tačiau šiandien, deja, mokslas dažnai esti pavartojamas kovai prieš Dievą. Mokytojai, neretai užsikrėtę bedievybės liga, stengiasi nuo Dievo ir Bažnyčios atitraukti ir savo mokinius. Tėvų šventa yra pareiga nuo tos nelaimės apsaugoti savo vaikelius.

Pirmiausia, tėvai, ruošdami savo vaikus į mokslą, turi gerai apsižiūrėti, kurion būtent mokyklon juos atiduoti. Ar ten vaikai bus auklėjami Katalikų Bažnyčios mokslo dvasioj, ar gal bus ruošiami nauji kovotojai prieš Bažnyčią? Jei netikėtai mokykloj pasireikštų priešingas katalikybei darbas, tai tėvai katalikai privalo užkirsti jam kelią. Valstybės įstatymai kaip tik tokią teisę duoda tėvams. Tam juk

ir yra prie mokyklų vadinamosios tėvų tarybos, kurios auklėjimo dalykuose turi sprendžiamąjį balsą.

Tuo tarpu su skaudama širdimi reikia pripažinti, kad tėvai dažnai pamiršta šventą savo pareigą budėti, kaip jų vaikai yra auklėjami mokykloje. Antai pasitaiko, kad į grynai katalikų gyvenamos apylinkės mokyklą atvyksta bedievis mokytojas. Jis savo nusistatymą visiems aiškiai parodo: pats jokių kataliko pareigų neatlieka, iš tikėjimo šaiposi, skaito ir platina bedievių raštus. Tuo tarpu katalikai tėvai ramia sąžine tokiam žmogui paveda savo vaikus, jų ateitį, jų amžinąją laimę. Bedievis mokytojas vietoje mokytojauja metus ir antrus, ir niekas tėvų nesusirūpina, kaip ir ko jis moko katalikų vaikus.

Mylimieji gimdytojai! Jus Dievas yra pastatęs ne tik vaikų kūno globėjais, bet ir jų sielų sargais. Jei jūs netikusiai tą sargybą einate, tai žinokite, kad pragaištį gaminate savo vaikeliams ir patys didelę užsitraukiate kaltę. Klausykite, kaip grasina apsileidžiantiems tėvams šv. Paulius Apaštalas: „Jei kas gi savaisiais, ypač namiškiais nesirūpina, yra išsižadėjęs tikėjimo ir yra blogesnis kaip pagonis“ (I Tim. 5, 8).

Ir aš, jums Dievo siųstas ganytojas, įspėju jus, tėvai. Mylėkite savo vaikelius, bet mylėkite juos protingai. Nepamirškit jų kūno reikalų, bet juo labiau globokite savo vaikelių sielas. Patys mokinkite juos pažinti ir mylėti Dievą, net keleriais metais siųskite vaikelius bažnyčion katechizmo mokytis. Jei atiduosite vaikelius mokyklon, tai žiūrėkite, kad jie ten dorai, katalikiškai būtų mokomi ir auklėjami. Taip darydami, susilauksite iš savo vaikelių paguodos bei paramos senatvėje ir patikrinsime jiems amžinąją laimę.

„Mūsų Viešpaties Jėzaus malonė su jumis visais. Amen.“ (II Thess, III, 18).

† ***Jusłinas Vyskupas***

Telšiai 27-4-17.

V

Justinas Staugaitis,

Dievo gailestingumu ir Apaštalų Sosto malone Telšių Vyskupas ir Klaipėdos Prelatas, Diecezijos ir Prelatūros Gerbiamajai Dvasiškijai ir Tikintiesiems siunčia sveikinimą ir ganytojo laiminimą.

„Mylimieji, ne kiekviena dvasia tikėkite, bet išbandykite dvasias, ar jos iš Dievo yra, nes daug netikrų pranašų išėjo į pasaulį". (I Jono IV, 1).

Adventas — tai Bažnyčios naujųjų metų pradžia. Nuo pirmojo Advento sekmadienio pradėjusi, Katalikų Bažnyčia per ištisus metus paeiliu primena mums ir lyg kad rodyte rodo visas tas paslaptis, kurias Dievo gailestingumas pavartojo žmogui atpirkti ir išganyti.

Advento laikas privalo būti paruošimas Viešpaties Jėzaus Gimimo Dienai tinkamai minėti. Dievo Sūnus, gimdamas žmogum, kartą jaú yra atėjęs į šį pasaulį; atėjo Išganytojas žmonių atpirkti. Antru kart ateis Jis jau ne žmonių mokyti, už juos kraujo lieti, bet teisti; vadinasi amžinąja garbe apdovanoti tų, kurie tinkamai bus naudojęsi pirmojo Kristaus atėjimo vaisiais; nubausti tų, kurie bus paniekinę Jo mokslą, atmetę Jo atpirkimo darbą.

Šventoji Katalikų Bažnyčia trokšta, kad mes Advento metu tinkamai pasiruoštume ne tik pirmajam Kristaus atėjimui minėti, bet juo labiau antru kart Kristui pasitikti, kai ateis Jis gyvųjų ir mirusiųjų teisti. Todėl Šv. Bažnyčia, pradėdama Advento laiką, skaito mums Evangeliją apie Paskučiausįjį Teismą.

Kad to Teismo nereiktų jums bijoti, kad jis išeitų jums laimingas, tam ir yra Bažnyčios teikiamos malonės, tam yra jos mokslas. Ir aš, Dievo Apvaizdos pastatytas jūsų ganytojas, negalėdamas nuolat būti su jumis, Mylimieji, bent raštu tuo pačiu tikslu aiškinu ypač tas tiesas, kurios, kiek patiriu, yra žmonių nesuprantamos ar klaidingai suprantamos.

Šituo atveju aš noriu jums, Mylimieji, pakartoti įspėjimą, kurį yra davęs Apaštalas šv. Jonas savo laiko krikščionims, rašydamas: „Mylimieji, ne kiekviena dvasia tikėkite, bet išbandykite dvasias, ar jos iš Dievo yra, nes daug netikrų pranašų išėjo pasaulį".

Vadinasi, jau šv. Jono laikais šalia Apaštalų, paties Išganytojo įgaliotų Jo mokslui skelbti, buvo atsiradę suvadžiotojų, kurie ar tai visiškai aiškiai ėjo prieš Jėzų Kristų, ar tai klaidingai aiškino Jo mokslą. Todėl šv. Jonas įspėja krikščionis, kad tikėtų ne kiekvienu, kuris pasiperša jiems mokytoju; kad reikia išbandyti, ištirti, ar jis iš Dievo yra, vadinasi, ar Dievas yra jį siuntęs.

Šitas Apaštalo įspėjimas tinka visiems laikams, nes klaidingų pranašų niekad netrūkdavo. Buvo jais savo laiku Arijus, Liuteris, Kalvinas ir daugybė kitų. Mūsų jau pamenamais laikais klaidingi pranašai buvo vadinamieji marjavitai, šiandien yra adventistai, baptistai,

įvairaus plauko laisvamaniai ir socialistai, kurie, tariamai besirūpindami tik šios žemės reikalais, nuolat užgaulioja Kristaus atneštąją religiją, stengiasi žmones atitraukti nuo Dievo.

Tie klaidingieji mūsų laikų pranašai veikia žodžiu ir raštu. Šiandien, taip labai įsigalėjus spaudai, mūsų tikėjimo priešininkai vartoja ypač spaudos įrankį. Mat, pasakytas žodis gali būti nenugirstas, gali būti užmirštas; kalbėtojo klauso tik tam tikras žmonių skaičius. Parašytas žodis lieka amžiniems laikams: galima jis kelis kartus pasiskaityti ir vėl sau prisiminti: spausdintas žodis gali pasiekti visus pasaulio kraštus, visus užkampius, raštą gali skaityti žmonių milijonai. Todėl šiais laikais mūsų tikėjimo priešininkai per raštą veikia ne tik atskirai, bet buriasi į draugijas, sudeda gana daug pinigų, už juos spausdina raštpalaikius ir juos šimtais ir tūkstančiais mėto po žmones. Ką sakau mėto? — stačiai brukte bruka žmonėms į rankas, kartais už labai pigią kainą. Tuo būdu esti platinami tų klaidingųjų pranašų laikraščiai ir knygpalaikės.

Spausdintas žodis kas-žin kokią turi galybę: žmogus daug greičiau patiki tuo, kas išspausdinta. Nors, tiesą pasakius, kaip galima niekų prišnekėti žodžiu, taip lygiai parašyti ir prispausdinti.

Taigi, Mylimieji, šiuo atveju aš kaip tik noriu jums nurodyti tuos pavojus, kurie gręsia jūsų sielai, tuo pačiu ir jūsų išganymui iš spaudos pusės.

* * *

„Daug kartų ir daugeliu būdų seniau Dievas kalbėjęs tėvams per pranašus, paskiausia, šiomis dienomis kalbėjo mums per Sūnų, kurį pastatė visa ko paveldėtoju, per kurį yra padaręs ir amžius“ (Hebr. I, 1, 2). Taip rašo mums šv. Apaštalas Paulius. Ką reiškia tie Apaštalo žodžiai? Trumpai paaiškinsime.

Kaip reikia tikėti ir kaip reikia gyventi — pačiam žmogui nėra galima suprasti. To turėjo žmogų išmokyti patsai Dievas. Ir Dievas iš tikro mokino: Senajame Įstatyme per pranašus, pagaliau per Savo Sūnų Jėzų Kristų. Išganytojo mokslą išnešiojo po pasauli Kristaus įgaliotieji Apaštalai ir mokiniai. Kai kurios to mokslo dalykus būsimoms kartoms perdavė jie raštu, kai kuriuos — žodžiu.

Dievo duotasai mokslas -- tai brangus žmonijos turtas. Kiekvienas turtas reikia saugoti, nes jei nesaugosi, tai pikti žmonės tuoj jį išgraibstys, išgrobs. Taip būtų atsitikę su Dievo mokslo turtu, jei jo niekas nebūtų saugojęs. Galima sakyti, Dievo moksle nėra tiesos, kurios pikti žmonės nebūtų užpuldinėję, norėdami arba ją visiškai paneigti, ar bent kreivai išaiškinti.

Bet tasai pats Dievas, kuris maloniai teikėsi mums duoti savo mokslą, pasirūpino, kad tasai mokslas neišnyktų ir nebūtų iškraipytas. Senajam Įstatyme Dievo mokslo saugotoja buvo Žydų Sinagoga, Naujame Įstatyme Dievo mokslą saugoja Kristaus įstatytoji Bažnyčia. Jinai viena tėra ir tegali būti Dievo mokslo skelbėja ir aiškintoja. Todėl šv. Paulius, Bažnyčios vardu kalbėdamas, šitaip išsireiškia: „Kad ir mes, ar iš dangaus angelas skelbtų jums ką kitą prieš tai, ką esame skelbę, lai būna pasmerktas“ (Gal. I, 8). Vadinasi, jei tai galima

būtų, kad pats Apaštalas imtų klysti, ar atėjęs iš dangaus angelas imtų klaidingai mokyti, tebūnie pasmerktas. Nėra kito Dievo mokslo skelbėjo ir jo aiškintojo, tik vienintėlė Kristaus Bažnyčia.

Iš čia išeina štai kokia išvada:

1) Kas imasi žmonėms skelbti Dievo mokslą, tai turi būti Bažnyčios siųstas. Todėl tasai pats Apaštalas Paulius sako: „Kaip gi skelbs (Evangeliją), jei nebus siųsti?" (Rom. X. 15). Žinote, Mylimieji, kaip įvyksta ta Bažnyčios pasiuntinybė. Jinai eina iš Šv. Tėvo ir per vyskupus pasiekia kiekvieną kunigą, skelbiantį Kristaus mokslą mūsų bažnyčiose. Ta pasiuntinybė tai ir yra jums patikrinimas, kad čia bus skelbiamas tikrasai, neiškraipytas, nesudarkytas Kristaus mokslas.

2) Bet tasai mokslas galima skelbti ne tik žodžiu, bet ir raštu. Aš galiu sakyti pamokslą iš sakyklos, galiu, ir jį išspausdinęs, paleisti į žmones. Kaip sakomam žodžiui reikia Bažnyčios antspaudo, taip lygiai jo reikia ir rašytam žodžiui. Todėl kiekvienos knygos, kuriose aiškinamas Kristaus mokslas, privalo turėti Bažnyčios paliudymą, kad čia paduodamas tikrasai, neiškraipytas Kristaus mokslas. Tą paliūdymą mes paprastai cenzūra vadiname. Cenzūruoti arba paliūdyti knygas Šv. Tėvas gali visame pasaulyje, vyskupai gi — tik tos vietos, kame esti spausdinamos knygos arba kame gyvena jų rašytojas.

Tuo būdu turi turėti Šv. Tėvo ar vyskupo leidimą kiekvienas Šv. Rašto leidinys, kiekvienas jo vertimas, kiekvienas aiškinimas; kiekvienos knygos, kuriose kalbama apie krikščioniškąjį mokslą ar dorovę, apie Kristaus Bažnyčią; kiekvienos maldaknygės, kiekvienas paveikslas su maldomis ar be maldų.

Turiu čia įspėti Klaipėdos krašto ir jo pasienių gyventojus, kad juose ypač esti platinami įvairūs leidiniai, neturį Bažnyčios paliūdymo.

Yra nekatalikų susidariusi didelė visapasaulinė draugija Šv. Raštui platinti. Tos draugijos nariai tam tikslui sudeda milijonus. Už tuos pinigus Šv. Raštas esti verčiamas į įvairias pasaulio kalbas ir išspausdintas tūkstančiais egzempliorių esti bemaž dovanai mėtomas po žmones. Žmonelės perka, nes tai pigu. Bet perkasi nuodų, nes tie Šv. Rašto leidiniai daugelyje vietų yra tyčiomis iškraipyti ir išdarkyti.

Po žmones painiojasi nemaža kažin kokių perrašytų ir spausdintų maldų, kurios kažin kokiu stebuklingu būdu esančios atsiųstos iš dangaus. Užtenką tokią maldelę kasdien kalbėti, ir žmogus jau būsiąs išganytas. Vadinasi, gerieji darbai čia jau nereikalingi.

Tos maldos vyskupo leidimo, aišku, neturi. Yra tai nuodai, mūsų tikėjimo priešininkų gudriai paduodami katalikams. Katalikai, deja, tuos niekus gaudo ir skaito. Skaitydami gi sunkiai nusideda, nes dideliu pavojun išstato savo tikėjimą.

Buvusių ir esamų erezijų įsteigėjai savo mokslą skelbė ne tik žodžiu, bet ir raštu. Visi Bažnyčios pasmerktųjų eretikų raštai, visi raštai, kurie tų eretikų mokslą gina ar aiškina, tuo pačiu yra Bažnyčios pasmerkti, ir jų skaityti negalima. Prie tos rūšies knygų priklauso eretikų rašyta Bažnyčios istorija ir jų maldaknygės. Kas skaito eretikų išleistą Šv. Raštą, jų rašytas apie tikėjimo ir doros dalykus knygas

ar eretikų rašytą Bažnyčios istoriją, tas ne tik nusideda, bet užsitraukia Bažnyčios bausmę, eskomunika (išskyrimu) vadinamą. Iš tos nuodėmės tegali išrišti žmogų tik Šv. Tėvas ar jo įgaliotinis.

Yra vėl knygų, kurios terašo tariamai tik apie mokslo dalykus. Bet ten įžeidžiamas ar tiesiog neigiamas Katalikų Bažnyčios mokslas. Romoje yra įstaiga, Indekso Kongregacija vadinama, kuri stengiasi apie blogas knygas sužinoti ir sužinojusi skelbia pasauliui, kad tokios ir tokios knygos yra katalikui pavojingos ir jų skaityti negalima.

Bet šiandien knygų įvairiomis kalbomis spausdinama labai daug. Visų jų peržiūrėti ir nusverti nepajėgtų kad ir didžiausia įstaiga. Todėl paliekama teisė ir pareiga vietos ganytojams aiškinti ir nurodinėti žmonėms, kurios būtent knygos gali būti pavojingos kataliko tikėjimui.

Tačiau ir mūsų kalba šiandien tiek išleidžiama knygų ir knygpalaikių, kad nėra galima visos jos sužinoti ir perskaityti. Čia katalikui privalo pasakyti jo paties sąžinė, ar tos knygos galima skaityti, ar ne? Jei yra tai, sakysime, Šv. Rašto lietuvių kalbon vertimas ar aiškinimas; jei tai yra Bažnyčios istorija — o tose knygose pirmajame lape nėra Bažnyčios (Šv. Tėvo ar Vyskupo) leidimo, tai aišku, kad tai yra nuodai, ir jų imti negalima.

Kaip kad užsieniuose, taip ir pas mus yra įsikūrusi draugija leisti knygoms, priešingoms Katalikų Tikėjimui. Ta draugija, turinti vyriausiąją savo buveinę Šiauliuose, vadinasi „Kultūros Draugija". Jos tikslas tariamai šviesti žmones, bet ištikro — tai įbiaurinti katalikams jų tikėjimas, atitraukti nuo Bažnyčios. Todėl visi „Kultūros Draugijos" leidiniai yra katalikui pavojingi, ir jų skaityti negalima.

* * *

Spausdintas žodis eina į pasaulį ne tik knygų, bet ir laikraščių pavidalu. Laikraščiai eina kasdien ar kas savaitė, todėl jiems sunku yra iš anksto dėti Bažnyčios cenzūrą, ir jie jos neturi. Laikraščiai, kai dėl savo nusistatymo Bažnyčios atžvilgiu, galima būtų paskirstyti į tris rūšis: 1-o tie, kurie eina prieš Bažnyčią; 2-o tie, kurie eina už Bažnyčią; 3-o tie, kurie užsiima išimtinai tik šio pasaulio reikalais, nėra nei už tikėjimą, nei prieš tikėjimą.

Vokiečių ir kitomis kalbomis rašytų laikraščių šios trečiosios rūšies yra labai daug. Jie rašo apie politiką, apie ūkio dalykus ir t. t., tikėjimo visiškai nekliudo.

Kas kita, jei kalbėsime apie lietuvių laikraštiją.

Lietuvos šviesuomenė šiandien jau aiškiai yra pasiskirsčiusi į dvi rūši: katalikai ir nekatalikai. Katalikuose, tiesa, yra įvairių politikos partijų, bet jos visos stovi ant krikščionybės pagrindo. Nekatalikai taip pat nevienodi: ir jie vieni nuo kitų ar daugiau ar mažiau skiriasi politikos, visuomenės ir ūkio klausimų atžvilgiu. Tačiau nekatalikai viename dalyke sutaria, būtent: visi eina prieš Kat. Bažnyčią.

Mūsų kaimo žmonės dar nėra taip aiškiai pasiskirstę, kaip kad šviesuomenė, ir už tuos kaimo žmones šiandien eina kova katalikų su visais nekatalikais. Kovojama ne tik žodžiu, bet ir raštu, ypač per laikraščius. Todėl turi savo laikraščių katalikai ir nekatalikai. Katalikų laikraščiai gina mūsų tikėjimą, nekatalikų — jį niekina, užpuldinėja

Tikybos atžvilgiu abejingų laikraščių, lietuvių kalba rašytų, galima sakyti nėra. Katalikui reikia žiūrėti, kas laikraštį leidžia? Jei jį leidžia bet kuri kairioji — vistiek ar jinai būtų liaudininkų, ar social. demokratų, ar komunistų — partija, tai, katalike, žinok, kad tasai laikraštis ar aiškiai, ar neaiškiai eina prieš tavo Bažnyčią ir tu neprivalai jo nei prenumeruoti, nei pirkti, nei skaityti; privalai net į savo namus neįsileisti. Kitaip darydamas, padėtum savo priešininkui, eitum prieš savo tikėjimą ir savo Bažnyčią.

Nesiteisink, Mylimasis, tuo, kad ir kairiųjų laikraščiuose esą daug gerų dalykų. Gali būti. Bet žinok, kad niekas žvirblių negaudo pelais, tik į kilpas įbarsto grūdų. Tu nesi baigęs aukštųjų Bažnyčios mokslų. Tavo protas užtaisytų tau kilpų išvengti nemokės, ir tu, tariamuosius grūdus berinkdamas, pakliūsi į kilpas, kaip kad ne vienas jau yra pakliuvęs. Nesiteisink ir tuo, kad tu tik norįs pažiūrėti, ką kairieji savo laik raščiuose rašo. Juk negersi nuodų tik tam, kad išbandžius, kas jie per vieni.

Kai pasirodo krašte limpamosios ligos, tai gydytojai duoda nurodymų ne tik, kaip reikia vengti ligos nuodų, bet ir kaip reikia rėdytis, kas reikia valgyti, kad mūsų kūnas turėtų savyje atsparumo, jei kartais į mus ir pakliūtų ligos nuodų.

Šiais laikais visame pasaulyje ir mūsų krašte yra įsigalėjusi bedievybės liga. Jos nuodai yra platinami žodžiu ir raštu. Norint ta bedievybės liga nesusirgti ir — esant tėvu — savo šeimynų neužkrėsti, reikia ne tik pačios ligos nuodų vengti, bet ir išsidirbti savyje atsparumas, kad jie mūsų dvasios organizmo įkąsti nepajėgtų.

Pirmutinis apsisaugojimo būdas — tai malda, Šv. Sakramentai— visos tos tikybinės praktikos, kurios palaiko mumyse ir daugina Dievo malonę.

Bet to dar negana. Šiandien gyvenimas teka lyg kokia sriauni upė. Tekėdamas jis atneša mums įvairių įvairiausių klausimų, kuriais reikia nusivokti, kad nesuklystum. Tuos klausimus kaip tik gvildena spauda. Katalikiškoji spauda riša juos, atsiželgdama į Dievą ir į Jo įsakymus, nekatalikiškoji — riša juos taip, lyg kad Dievo ir amžinojo gyvenimo visiškai nebūtų. Tau, Mylimasai, nemaža yra pavojaus, kad, girdėdamas kitus bekalbant, neįgytum apie bet ką supratimo, kuris negali būti sutaikomas su tavo tikėjimu. Todėl tau reikia žinoti, kaip tuos klausimus riša katalikiškoji spauda. Iš čia išeina, kad tau reikia skaityti. Trumpu sekmadienio pamokslu klebonas tau neišaiškins viso to, kas tau reikia žinoti. Klebono pamokslus turi tau papildyti katalikiškos knygos ir katalikiški laikraščiai. Iš čia tavo pareiga katalikiškos knygos pirkti, katalikiškieji laikraščiai išsirašyti. Pageidautina, kad nebūtų nė vienų katalikų namų, į kuriuos nepareitų katalikiškas laikraštis. Tą pareigą primenu jums, Mylimieji, ypač dabar, kai laikraščiai skelbia prenumeratą naujiesiems metams.

Baigdamas, įspėju Išganytojo žodžiais: „Saugokitės netikrų pranašų, kurie ateina pas jus avių rūbuose, viduje gi yra plėšrieji vilkai“ (Mat. VII. 15). Amen.

Telšiai,
Visų Šventųjų dieną,
1927 m.

† **Justinas Vyskupas**

VI

Justinas Staugaitis,

Dievo gailestingumu ir Apaštalų Sosto malone Telšių Vyskupas ir Klaipėdos Prelatas, visiems Dijecezijos ir Prelatūros Tikintiesiems siunčia sveikinimą ir ganytojo laiminimą.

„Ėjau Jeruzolimon pamatyti Petro ir buvau pas jį penkiolika dienų" (Gal. I, 18).

Mylimieji!

Šv. Paulius, vadinamas Tautų Apaštalas, buvo paties Išganytojo stebuklingu būdu atverstas ir apaštalo darbams pašauktas. Tačiau ir jis, prieš pradėdamas apaštalavimo darbą, keliauja Jeruzolimon pas šv. Petrą ir iš jo rankų gauna paskyrimą skelbti Evangeliją pagonų šalyse.

Ir šiandien kiekvienam Apaštalų įpėdiniui, kiekvienam vyskupui, iš Šv. Petro Įpėdinio, Popiežiaus reikia gauti paskyrimas, pasiuntinybė skelbti Kristaus Evangeliją vienoj ar kitoj dijecezijoj. Ir aš, nevertas, prieš dvejus metus esmi čion Šv. Tėvo atsiųstas apaštalo pasiuntinybei vykdyti.

Mes, vyskupai, ne tik pasiuntinybę gauname iš Šv. Tėvo, bet nuolat palaikome su juo santykius, svarbesniais reikalais su juo susirašinėdami ir gaudami paliepimų bei nurodymų. Be to, Bažnyčios įstatymų nustatyta, kad kiekvienas vyskupas bent kas kelinti metai asmeniškai nukeliautų Romon aplankyti didžiųjų Apaštalų Šventųjų Petro ir Pauliaus (Povilo) karstus, gyvu žodžiu Šv. Tėvui praneštų apie savo dijecezijos padėtį ir iš jo gautų nurodymų bei laiminimą tolimesniam darbui.

Tuo tikslu kelionę Romon mes, Lietuvos Vyskupai, kaip tik esame šiemet po Velykų atlikę. Ir aš, nevertas jūsų ganytojas, ir kartu su kitais Lietuvos Vyskupais ir pats vienas atskirai turėjau laimės būti priimtas Šv. Tėvo ir gauti sau ir jums visiems, Mylimieji, Kristaus Vietininko laiminimą. Negalėdamas to laiminimo įteikti jums žodžiu, darau tai šituo raštu, kurį Gerb. Kunigai malonės paskelbti iš sakyklų visose Dijecezijos bei Prelatūros bažnyčiose.

Kad geriau suprastumėte to laiminimo vertę, laikau reikalinga bent trumpai priminti jums, kas tai yra mums Šventasis Tėvas.

Po iš numirusių atsikėlimo Viešpats Jėzus, besirengdamas žengti į dangų, yra pasakęs savo Apaštalams ir per juos visiems krikščionims: „Štai aš esmi su jumis visomis dienomis lig pasaulio pabaigos" (Mat. XXVIII, 20). Ką reiškia tie Išganytojo žodžiai? Reiškia jie, kad nors Viešpats Jėzus regimai ir įžengs į dangų, tačiau Jis neapleis savo Bažnyčios. Bus su ja nuolat, kaip kad yra buvęs su Apaštalais. Visa tai, ką turėjo Apaštalai, draugaudami su Kristum, ir toliau turės katalikų Bažnyčia.

Pirmiausia, Išganytojas pasiliks su Bažnyčia, pasislėpęs Švenčiausiame Sakramente. Čia Jis bus ta nuolatinė už žmonių nuodėmes auka, kuri, kartą kruvinu būdu ant Kryžiaus padaryta, šv. Mišiose kartosis lig pasaulio pabaigos. Kaip kad Apaštalams Išganytojas per Paskutinę Vakarienę yra davęs valgyti savo Kūną ir Kraują, taip ir visi krikščionys, kada tik panorės, galės tuo dangiškuoju maistu stiprinti savo sielas. Didelė tai dovana, neapsakomas, žmogaus protui neįmanomas stebuklas. Bažnyčia, stebėdamasi juo, Dievo Kūno šventėje džiaugsmingai gieda: „O Šventoji Puota, kurioje Kristus esti priimamas, siela esti perpildoma malonės ir esti duodamas mums būsimosios garbės pradotkas".

Taip, Švč. Sakramente mes tikrai turime patį Kristų. Tikįs žmogus, įėjęs kad ir į puikiausią bažnyčią, nepaiso gražių jos altorių ar paveikslų, bet pirmiausia akimis ieško amžinosios lemputės; ji jam pasako, kad čia pasislėpęs Brangiausias mūsų Išganytojas. Žmogus čia puola ant kelių ir atiduoda garbę karalių Karaliui, viešpačių Viešpačiui.

Bet Švč. Sakramente Išganytojas tyli. Jis priima mūsų prašymus, bet Pats nekalba. V. Jėzaus esimas Švč. Sakramente yra panašus į Išganytojo gimimą Betlėjaus kutelėje, apie kurią giedojo Angelai, kurioje garbino Jėzų Marija ir Juozapas, bet Pats Išganytojas reiškėsi pasauliui Kūdikėlio pavidalu, didžiausiame pažeminime. Jėzaus esimas Švč. Sakramente yra panašus į Išganytojo slaptąjį gyvenimą Nazarete, kuriame Jis tebuvo suprantamas tik Marijai ir Juozapui; šiaip minios ėjo pro Jėzų nepaisydamos, kokį turtą pas save turi. Pagaliau Kristaus esimas Švč. Sakramente yra panašus į Jėzų, kenčiantį ant kryžiaus Kalvarijos kalne. Kalvarijos kalne ištekėjo visas Švč. Išganytojo Kraujas, Kūnas gi liko kyboti ant kryžiaus. Panašiai ir šv. Mišiose mes matome atskirai po vienu pavydalu Išganytojo Kūną, po kitu Jo Švč. Kraują. Kaip Kalvarijos kalne Išganytojas tylėdamas priėmė piktadarių pašiepimus ir paniekinimus, taip ir Švč. Sakramente Jėzus tyli, kai pikti žmonės Jį niekina, ar nusidėjėliai šventvagiškai priima į purvinas savo širdis. Kaip Kalvarijos kalne Jėzus maloniai žvelgė į tuos, kurie su tikėjimu kreipė į Jį savo akis, taip ir Švč. Sakramente Išganytojas maloniai žvelgia į tuos, kurie su tikėjimu ir meile prie Jo artinasi.

Tačiau jei tik Švč. Sakramente tepasibaigtų Jėzaus esimas katalikų Bažnyčioje, tai jisai būtų nepilnas. Mums, katalikams, reikia ne tik Jėzaus Asmens, bet ir Jo šventojo žodžio. Ne tik Išganytojo laikais, bet ir visais laikais bus „kieto sprando" parizie jų, nenorinčių suprasti Kristaus mokslo. Bus nemaža klaidatikių, kurie stengsis savaip aiškinti Kristaus mokslo paslaptis, kurie norės jas visiškai paneigti. Kas tą brangenybę — Kristaus mokslą — saugos, kas jį neklaidingai aiškins, kas išriš abejojimus, kas sugėdins Kristaus mokslo priešininkus?

Kristus, būdamas šiame pasaulyje, Pats valdė, tvarkė Savo Bažnyčią. Jam įžengus į dangų, kas tai darys toliau?

Kristus rando būdą ir šitiems reikalams aprūpinti. Visų Apaštalų priešakyje Išganytojas pastato Šv. Petrą. Ant jo tikėjimo, lyg ant kokios uolos Kristus paremia Savo Bažnyčią ir patikrina, kad jos net

paties pragaro galybės nenugalėsiančios. Petrui duoda Išganytojas galią „išrišti ir surišti", teisti ir smerkti, duoda jam galią valdyti ir tvarkyti. Trumpai kalbant, Išganytojas, įžengęs į dangų, toliau skelbs dieviškąją tiesą, Šventajam Petrui vadovaujant ir prižiūrint; valdys Savo Bažnyčią, Savo Vietininkui tarpininkaujant. Nekartosiu, Mylimieji, tų žodžių, kuriais Išganytojas Petrą daro Savo Vietininku, nes jie visiems katalikams gerai yra žinomi.

Aišku, kad duotieji Petrui įgaliojimai negalėjo pasibaigti su Apaštalų Kunigaikščio mirtimi. Jie turi tesėti lig pasaulio pabaigos. Kitaip, kaip gi įvyktų Kristaus pažadėjimas būti su Bažnyčia lig pasaulio pabaigos? Duotieji Petrui įgaliojimai pereina jo įpėdiniams ir pereidinės lig pasaulio pabaigos.

Šiandieniniu Petro įpėdiniu yra Pijus XI. Jisai tai yra visų ganytojų ganytojas, vyskupų vyskupas. Tie visi įgaliojimai, kuriuos Kristus yra suteikęs Petrui, yra šiandieninio Šv. Tėvo rankose. Ir man, nevertam, lyg anais laikais Pauliui, teko keliauti pas Petrą, arba teisingiau pasakius, pas jo Įpėdinį.

Romoj daug kas yra pamatyti. Čia kiekvienas akmuo, kiekvienas žemės sprindis gausiai aplaistytas kankinių krauju. Čia katakumbos — tie urvai, kuriuose slapstėsi pirmieji krikščionys, kame jie melsdavosi, darydavo Nekruvinąją Auką, laidojo savo kankinius. Čia puikiausios bažnyčios, į kurias krikščionių pamaldumas yra sudėjęs ne tik turtų daugybes, bet ir didžiausius savo dvasios gabumus. Čia žmogus pamatai, kaip kadaise Dievo garbei žmonių nesigailėta nei turto, nei rūpesčio, nei ištvermingo darbo.

Bet ne to katalikas, ypač vyskupas, važiuoja Romon. Kaip bažnyčioje tikįs žmogus pirmiausia ieško ciborijos, taip Romoje jis ieško ano baltojo senelio, kurį Viešpats Jėzus yra padaręs šioje žemėje Savo Vietininku.

Turėjau laimės, kaip aukščiau esmi minėjęs, Šv. Tėvo būti priimtas du kartu: pirma sykiu su kitais Lietuvos vyskupais, paskui pats vienas atskiriai. Šv. Tėvas valdo šimtus milijonų katalikų. Į jo rankas suplaukia begalės reikalų. Kasdien pas jį lankosi po keliolika vyskupų ir šiaip įvairiais reikalais žmonių. Be to, Šv. Tėvas priiminėja ištisas maldininkų kuopas; į jas kalba ir laimina. Trumpai kalbant, Šv. Tėvui laikas labai brangus. To nepaisant, Popiežius Lietuvos vyskupams paaukojo gana daug laiko, nes kalbėjosi su mumis apie valandą, kai atsilankėme visi kartu, ir bemaž tiek pat laiko pašventė kiekvienam vyskupui, kai buvome Šv. Tėvo priimti kiekvienas vyskupas atskirai.

Susitikęs su Šv. Tėvu, pamatai, tiesa, dar tvirtą senelį, balta sutana apsivilkusį. Kaip kiekvienas vyskupas, turi jis ant piršto žiedą ir kryžių ant krūtinės. Tartum nieko nepaprasto. Bet kai atsimeni, kad tai yra žmogus, kuriam Kristus yra davęs nepaprastai didelių įgaliojimų, kuriam yra pavedęs ganyti visas Savo Krauju atpirktąsias sielas, kuriam yra pavedęs valdyti ir tvarkyti Savo Bažnyčią, žodžiu sakant, kurį yra padaręs šioje žemėje Savo Vietininku, — tuomet ima nejauku darytis, žmogus nejučiomis puoli prieš tą senelį ant kelių. Bet tuoj pajunti, kad tai yra Tėvas, ir kalbiesi su juo kaip su tėvu.

Šv. Tėvui išdėsčiau visą savo dijecezijos padėtį, nieko neslėpdamas, taip geruosius, kaip bloguosius mūsų gyvenimo apsireiškimus. Šv. Tėvas ne tik maloniai klausė, bet ir savo klausimais reikalavo papildyti kai kuriuos mano paminėtuosius dalykus. Įdomavosi visu kuo. Ypač džiaugėsi, kai pasakiau, kad pas mus jau nemaža yra katalikiškųjų draugijų. Toms draugijoms Šv. Tėvas ypatingą siunčia laiminimą.

Jaunimas yra ne tik valstybės bei tautos, bet ir pačios Bažnyčios viltis. Todėl Šv. Tėvas yra labai susirūpinęs visų šalių katalikiškojo jaunimo padėtimi. Labai džiaugės, kai pranešiau, kad mūsų jaunimas yra susibūręs į stiprias katalikiškas draugijas. Tam tai jaunimui Vyriausias Bažnyčios Ganytojas maloniai teikia nuoširdžiausią laiminimą.

Apie kunigų Seminariją Telšiuose Šv. Tėvas jau žinojo. Dėl jos įsikūrimo ypatingo pareiškė džiaugsmo. Siunčia nuoširdų laiminimą ne tik Seminarijos profesoriams ir auklėtiniams, bet ir visiems tiems geros valios žmonėms, kurie savo aukomis padeda Seminariją kurti ir palaikyti.

Šv. Tėvas, turėdamas savo valdžioje kelis šimtus milijonų katalikų, su visais nuolat būti negali. Bet, kaipo Tėvas, juos visus myli ir už mus visus nuolat meldžiasi. Mes už tą meilę jam meile privalome atsilyginti. Mes privalome melstis, kad Dievas stiprintų Vyriausiąjį Bažnyčios Ganytoją, kad padėtų atlikti labai svarbius ir sunkius jo uždavinius.

Baigdamas šitą raštą Šv. Tėvo vardu teikiu jums, Mylimieji, laiminimą. Visagalio Dievo – Tėvo, ir Sūnaus, ir Šv. Dvasios palaima lai nužengia ant jūsų ir lai pasilieka visados su jumis. Amen.

† ***Justinas Vyskupas***

Telšiai, 9. V. 28.

VII

Justinas Staugaitis,

Dievo gailestingumu ir Apaštalų Sosto malone Telšių Vyskupas ir Klaipėdos Prelatas, Visiems Dijecezijos ir Prelatūros Tikintiesiems sveikinimą ir laiminimą Viešpatyje.

Mylimieji Kristuje,

Šventoji mūsų Bažnyčia Išganytojo taip yra sutvarkyta, kad mes, visi krikščionys katalikai, sudarome vieną didžiulę šeimyną. Tos šeimynos galva, tėvas yra paties Kristaus paliktas ant žemės Jo Vietininkas, Romos Popiežius. Mes jį teisingai Šventuoju Tėvu vadiname.

Geroj, doroj krikščionių šeimoj taip paprastai esti, kad tėvo liūdesys yra kartu ir vaikų liūdesys, tėvo džiaugsmas yra ir vaikų džiaugsmas.

Šventajam mūsų Tėvui, valdant šimtus milijonų katalikų tenka nemaža pakelti rūpesčių, patirti liūdesių ir didelių skausmų. Mes, patikimieji katalikai, tuos Šv. Tėvo skausmus privalome lengvinti savo visišku Jam klusnumu, savo gražiu gyvenimu, pagalios karštomis savo maldomis už Bažnyčios galvą.

Bet kaip kiekvienam žmogui, taip ir vyriausiajam Bažnyčios Ganytojui Geriausias Dievas teikia ir džiaugsmo valandų. Šv. Tėvas džiaugiasi, kai pagonys atsiverčia ir padaugina Bažnyčios Šeimyną; kai viename ar kitame krašte krikščionyse auga Dievo meilė, kai žydi krikščioniškos dorybės; kai nusidėjėliai meta savo nuodėmes ir grįžta prie Dievo.

Tai viešieji Šv. Tėvo džiaugsmai, kurie eina iš aukšto jo urėdo. Bet yra džiaugsmų, kuriuos Šv. Tėvas patiria privatiniame savo gyvenime.

Antai praėjusių metų gruodžio 20 dieną prasidėjo penkiasdešimtieji metai nuo tos valandos, kai dabartinis Popiežius Pijus XI priėmė kunigo šventimus. Penkiasdešimts metų tarnauti Dievui kunigystės luome — tai nepaprastai didelė Viešpaties Dievo dovana, didelis džiaugsmas, kuris ne bet kam patirti leista. Juo labiau, kad Šventasis mūsų Tėvas, nepaisant savo 72 metų amžiaus, džiaugiasi taip stipria sveikata, kad dar lengvai pajėgia eiti sunkias savo pareigas.

Dėl šitų tai brangių Šventajam Tėvui sukaktuvių iš viso pasaulio plaukia daugybė nuoširdžiausių sveikinimų ir linkėjimų Bažnyčios Galvai. Iš visų pasaulio kraštų ruošiasi Romon maldininkų būriai sudėti savo jausmus prie Šv. Tėvo kojų. Tokia maldininkų kelionė yra ruošiama ir iš mūsų Lietuvos. Mūsų maldininkai Romon, kiek žinome, iš Kauno žada iškeliauti antroje birželio mėnesio pusėje. Didelė būtų laimė tiems, kuriems aplinkybės leistų toje kelionėje dalyvauti. Savo akimis pamatytų jie Šv. Tėvą, iš jo rankos betarpiškai gautų laiminimą, aplankytų ŠŠ. Apaštalų Petro ir Povilo karstus ir tas dideliai

šventas vietas, pirmųjų Kristaus kankinių krauju aplaistytas. Nuoširdžiai ragintume, kas gali, toje kelionėje dalyvauti!

Bet iš viršaus žinome, kad tokių laimingų bus negaug. Mes, savo krašte likę, siųskime į Aukščiausiojo Sostą karštas maldas už brangų mums Šv. Tėvo asmenį.

Kai vaikai savo tėvą per bet kokią iškilmę sveikina, tai jis iš savo pusės teikia jiems dovanų, ar bent duoda gražių pamokinimų, kurių vertė brangesnė kaip regimosios dovanos.

Kai mūsų Šventajam Tėvui jo kunigavimo jubiliejiniais metais pasaulio katalikai siunčia sveikinimus, rodo atviras savo širdis, tai Vyriausias Ganytojas, atsiliepdamas į tuos katalikų jausmus, teikia mums brangių dvasios dovanų. Šių metų sausio mėn. 6 dieną Šv. Tėvas išleido raštą, kuriuo šiais metais skelbia nepaprasto jubiliejaus atlaidus. Jubiliejaus laikas tęsis nuo jo paskelbimo ligi šių metų gruodžio mėn. 31 dienos. Aš laikau sau didele garbe ir laime, kad šiuo raštu galiu Jums, Mylimieji, perduoti Šv. Tėvo malones.

Jubiliejaus atlaidams pelnyti Šv. Tėvas skelbia šitokias sąlygas.

I SĄLYGA.

1. Romos miesto gyventojai ir tie, kurie jubiliejaus metu aplankys Romą, privalo ar tą pačią dieną, ar įvairiomis dienomis po du kartu atlankyti Švč. Išganytojo Laterane, Šv. Petro Vatikane ir Šv. Panelės, vadinamosios Didesnėsės, bazilikas (didžiasias bažnyčias) ir jose pasimelsti Šv. Tėvo intencija: kad nusidėjėliai atsiverstų, kad išnyktų erezijos ir atskalos, kad įvyktų tautų ir valdytojų taika ir sandora, kad galėtų pasidžiaugti laime ir laisve Katalikų Bažnyčia ir jos Galva, Jėzaus Kristaus Vietininkas.

2. Tiems, kurie toli gyvena nuo Romos ir negali to miesto aplankyti, Šv. Tėvas įgaliojo vietų vyskupus nurodyti bažnyčias, kurias reiktų aplankyti ir pasimelsti, kaip kad anksčiau pasakyta.

Eidami šituo Šv. Tėvo įgaliojimu, mes nurodome Jums, Mylimieji, Jūsų parapijos ar bet kurią kitą bažnyčią, kurioje esti laikomas Šv. Mišios ir laikomas Švč. Sakramentas. Norėdami pelnyti jubiliejaus atlaidus, privalote ar viena diena, ar įvairiomis dienomis šešis kartus aplankyti vieną ar kelias, kaip aukščiau pasakyta, bažnyčias ir pasimelsti Šv. Tėvo intencija, kaip aukščiau nurodyta.

3. Jei kur būtų daromos bažnyčiai lankyti procesijos (kaip kad būdavo 1925 metų jubiliejaus metu daroma) kunigui vadovaujant, tai vienoje procesijoj dalyvavimas atstos tris bažnyčios lankymus.

Su vaikučiais, kurie šiais metais bus ruošiami prie išpažinties ir Šv. Komunijos, tokias procesijas kunigas gali ruošti atskirai, ir patartina tai daryti.

II SĄLYGA.

Dvi dienas, pačiam jas pasirinkus, reikia pasninkauti taip, kaip kad pasninkaujama vilijomis ar kitomis susilaikymo ir pasninko dienomis. Tačiau pasirinktos dienos negali būti tos, kuriomis Bažnyčios jau ir taip yra įsakyta pasninkauti.

III SĄLYGA.

Reikia atlikti išpažintis, gauti išrišimas ir priimti Šv. Komuniją. Tačiau šiam reikalui negalima pasinaudoti velykine išpažintimi ir velykine Komunija, nes tie dalykai jau ir taip yra Bažnyčios įsakyti. Jubiliejaus atlaidai, žinoma, galima pelnyti ir velykinės išpažinties metu, tik, jubiliejinės išpažinties priėjęs ir Šv. Komuniją priėmęs, negali savęs laikyti atlikusiu ir velykinę. Reikia kitu kart tai padaryti. Ar pirma eiti velykinės, o paskui atlikti jubiliejinė išpažintis, žinoma, tai vis tiek. Tik tereikia žinoti, kad vienas ir tas pats geras darbas negali būti dviem tikslam panaudotas: jubiliejui pelnyti ir Bažnyčios įsakymui išpildyti.

IV SĄLYGA.

Pagaliau reikia, sulig išgalėmis, padaryti auką bet kuriam geram tikslui. Šv. Tėvas liepia tuo reikalu klaustis patarimo per išpažintį. Šv. Tėvo nurodymu, tas tikslas galėtų būti: Katalikų tikėjimas platinti ir palaikyti.

Kadangi mūsų Dijecezijos Seminarija, kuri kaip tik auklėja Kristaus mokslo skelbėjus ir gynėjus, dideliu vargu kuriasi, todėl ir bus įvykdyta Šv. Tėvo mintis, jei Jūs, Mylimieji, šiais jubiliejiniais metais dėsite aukas mūsų Seminarijai baigti įkurti ir palaikyti. Aiškindami Šv. Tėvo mintį, mes kaip tik šitą tikslą Jums ir nurodome.

Tokios tai yra sąlygos jubiliejaus atlaidams pelnyti.

Jei kas dėl svarbių priežaščių kai kurių sąlygų (pav., bažnyčių lankyti, pasninkauti) negalėtų, gali tai pareikšti per išpažintį kunigui, kuris, atsižvelgdamas į sunkenybes, turi teisės tas sąlygas pakeisti.

Be to, Mylimieji, žinokite, kad jubiliejaus metais visiems kunigams Šv. Tėvas teikia labai plačių įgaliojimų išrišti ir iš tokių nuodėmių, iš kurių išrišimas paprastu laiku tėra tik Vyskupams ar net pačiam Šv. Tėvui rezervuojamas. Taigi šitas jubiliejus yra labai patogi proga susitaikyti su Dievu ir didžiausiems nusidėjėliams.

Jubiliejaus atlaidai gali būti taip pat ir mirusiems aukojami.

Šv. Tėvas trokšta, kad mes, jo vaikai, šiais jo sukaktuvių metais iš tikro turėtume kuo daugiausia džiaugsmo ir dvasinės naudos, todėl skelbia, kad kiekvienas katalikas jubiliejaus atlaidus gali pelnyti ne kartą, bet tiek sykių, kiek sykių jis kartos aukščiau paminėtas sąlygas, turėdamas intenciją pelnyti tuos atlaidus.

Be to, šitas jubiliejus nepanaikina kitų atlaidų, kitais atvejais už kitokius darbus Bažnyčios teikiamų, ar tai už tam tikras maldas, ar tai už priklausymą tam tikroms brolijoms ir t.t. Šv. Tėvas, skelbdamas šitą jubiliejų, kitų atlaidų nemažina, bet dar juos daugina. Pav., už kiekvieną Švč. Sakramento, ar monstrancijoj išstatyto, ar ciborijoj uždaryto, dievotą aplankymą Šv. Tėvas maloniai teikia septynių metų ir septynių kvadragenų atlaidus, jei lankantis pasimels Šv. Tėvo intencija. Jei kas Švč. Sakramentą taip lankys per ištisą savaitę, tas gali pelnyti pilnuosius atlaidus, žinoma, jei atliks pilniems atlaidams pelnyti būtinas sąlygas. Turime pastebėti, kad kiti atlaidai, popiežių suteikti už Šv. Sakramento lankymą, pasilieka galioje.

Tokių tai didelių malonių teikia mums Šv. Tėvas šiais savo sukaktuvių metais. Blogas būtų vaikas, kuris paniekintų tėvo dovaną; blogas būtų katalikas, kuris nenorėtų pasinaudoti brangiomis Šv. Tėvo dovanomis.

Baigiu šv. Povilo žodžiais: „Pats ramybės Dievas visame kame lai pašvenčia jus, kad visa jūsų dvasia, ir siela, ir kūnas be priekaištų būtų išlaikyti mūsų Viešpaties Jėzaus Kristaus atėjimo metu (1 Tess. V. 23).

† ***Justinas Vyskupas***

Telšiai, 2 vasario d. 1929 m.

VIII

Justinas Staugaitis,

Dievo gailestingumu, ir Apaštalų Sosto malone Telšių Vyskupas, Visiems Dijecezijos Tikintiesiems sveikinimą ir ganytojo laiminimą

Mylimieji Kristuje!

Kiekvienas katalikas, dar mažas būdamas, esti mokinamas Dievo ir Bažnyčios įsakymų. Tie įsakymai yra trumpi, bet apima visą žmogaus gyvenimą, nustato jam taisykles, nurodo žmogui jo pareigas.

Tos pareigos tačiau nevisuomet yra mūsų tinkamai atliekamos. Dažniausiai čia esti kaltas žmogaus apsileidimas, Tačiau kai kada žmogus nepadaro to, ką jis privalo padaryti, todėl, kad jis savo pareigų tinkamai nesupranta.

Mes, vyskupai, esame jūsų sielų ganytojai, todėl privalome jus apsileidžiančius įspėti, nesuprantančius pamokyti. Mes tai darome nuolat per mūsų jums pastatytus kunigus. Tačiau kai kuriais svarbesniais atvejais patys į jus kalbame. Negalėdami jūsų pasiekti gyvu savo žodžiu, mes siunčiame jums raštus, kuriuos jūs privalote priimti tokia pat nuotaika, lyg kad mes patys į jus kalbėtume; arba dar teisingiau pasakius, lyg pats Kristus į jus kalbėtų, nes teisingai sako šv. Povilas: „Už Kristų pasiuntinybę vykdome, lyg kad Dievas per mus darytų įspėjimus" (2 Cor, 5, 20).

Šiuo žygiu noriu jums, mylimieji, priminti kai kurias tėvų pareigas.

* * *

„Tėvai yra surišti labai svarbia pareiga suteikti savo vaikams pagal savo išgalės religinį , moralinį, fizinį ir visuomeninį išauklėjimą, o taip pat aprūpinti juos laikinomis gėrybėmis" (Cod. I. C., Can. 1113). Taip kalba Bažnyčios įstatymų Kodeksas. Popiežius gi Leonas

XIII sako: „Tą rūpestį savo vaikų auklėjimu tėvams uždeda dieviškas įstatymas sykiu su prigimties įstatymu, ir niekas juos negali nuo to atleisti“ (Enc. Nobilissima, 1, 231).

Vaikas gema silpnutis, ir jei jo niekas neprižiūrėtų, neglobotų, jis būtinai turėtų mirti. Žmogaus kūnui išauginti reikia daug rūpesčio ir vargo. Ir tuos vargus, ypač jūs motinos, panešti mokate. Stačiai graudu esti žiūrėti, kai moteriškė, turėdama vienoj rankoj vaikelį, kitoj puodelį, neša valgyti laukuose dirbančiam savo vyrui. Kaip rūpestingai tėvai saugoja, kad vaikas, kai jis jau vaikščioti pradeda, į vandenį neįkristų ar nuo ugnies neužsidegtų. Taip, kad reikia vaikeliams rūpinti maistas, kad reikia jie rėdyti ir nuo pavojų saugoti, tai tėvai supranta. Šiuo atveju apsileidžiančių tėvų bemaž neturime. Nusikalsta čia gal tik koki išgamos.

Bet atsiminkite, tėvai, kad vaikas gema silpnutis ne tik kūnu, bet ir dvasia. Ir vaiko dvasiai išplėsti, išlobulinti reikia daug rūpesčio ir darbo. Tasai rūpestis ir tasai darbas pirmiausia ant jūsų, tėvai, pečių gula. Juk Bažnyčios įstatymas, kurį aš jums tik ką esmi priminęs, įsako tėvams duoti savo vaikams religinį ir moralinį išauklėjimą.

Pirmiausia turiu įspėti tėvus, kurie savo vaikelius be atodairų leidžia tarnauti į nekatalikiškus namus. Tai atsitinka ypač parąpijose, kurios susisiekia su Klaipėdos kraštu ir su Kuršu. Kartais ir mūsų krašte tėvai leidžia tarnauti savo vaikus pas ūkininkus, išsižadėjusius tikėjimo ar nedorai gyvenančius.

Vaikas yra lyg tasai vaškas, kuriame galima išspausti ir angelo ir velnio paveikslas. Jei vaikas nekatalikiškuos namuose nuolat matys ir girdės, kaip visa, kas katalikui brangu, yra niekinama, tai ar gali iš jo išaugti geras katalikas? Jei vaikas matys pasileidusį šeimininko gyvenimą, jei nuolat girdės biaurius pliovojimus prieš tikėjimą, tai ar tas vaikas pats prie visa to nepripras? Juk žinia, kad pavyzdžiai, ypač blogi pavyzdžiai, daug smarkiau veikia, kaip gražiausi pamokslai.

Tėvai tokį netikusį savo pasielgimą su vaikais teisina brangiomis algomis. Nevienas sako: „Aš leidžiu vaiką tarnauti ten, kur brangiau moka“. Taip! Bet ar tu, žmogau, gali už kelis litus parduoti savo vaiko sielą? Jei tau būtų pasakyta, kad tavo vaikas, tokioj vietoje tarnaudamas, tiesa, daug pelnys, bet tikrai gali netekti rankos ar kojos, ar tu, žmogau, leistum ten savo vaiką? Neabejoju, kad ne. Bet štai daug didesnis vaiko sielai pavojus! Kodėl jo nepaisai? Neturtas, vargas tavęs čia nepateisina, nes žmogaus siela yra brangesnė už visus pasaulio turtus. Klausykite, kaip jums grasina Šv. Povilas, Apaštalas: „Jei gi kas savaisiais (reiškia vaikais), ypač namiškiais nesirūpina, yra tikėjimo išsižadėjęs ir yra blogesnis už pagonį“ (I Tim., 5, 8).

* * *

Šiandien visi supranta, kad žmogui reikalingas mokslas. Ne be reikalo Valstybės einama ir bus prieita prie priverstinojo visuotinojo mokymo. Jei to dar kur ir nėra, tai geri tėvai, prievartos nelaukdami, patys geru noru privalo leisti savo vaikus į mokyklą.

Šitą savo pareigą mūsų tėvai, Dievui dėkui, ima suprasti: daugelis nepasitenkina pradžios mokykla, bet leidžia vaikus ir į aukštesniuosius mokslus. Tai girtinas dalykas. Tik, deja, tėvai dažnai nepaiso, kaip jų vaikas bus mokinamas? Ar, protui besilavinant, nenukentės vaiko dora, religija?

Supraskite tik, kas yra mokykla?

Tėvų pareiga vaikus lavinti. Bet kadangi tėvai patys ar laiko neturi, ar nėra tinkamai pasiruošę, tai savo vaiką paveda mokyklai. Reiškia, jinai yra tėvų pavaduotoja.

Jei taip, tai mokykla privalo duoti vaikams tokį dorinį ir tikybinį auklėjimą, kokis tinka tėvams. Kadangi jūs esate katalikai, tai jūsų vaikams skiriama mokykla privalo būti vedama katalikų dvasioj. Katalikiškoje mokykloje neužtenka vienų religijos pamokų: reikia, kad visa kas mokykloje vaiką trauktų prie Dievo, mokytų gerbti tai, ką privalo gerbti geras katalikas. Ir atbulai: katalikiškoje mokykloje vaikas neprivalo matyti nei girdėti jokių papiktinimų.

Šitokia tikrai katalikiška mokykla tėra tik vienuolių ar bent katalikiškųjų draugijų vedama. Tik tokiai mokyklai katalikas be baimės galėtų pavesti savo vaiką.

Bet tokių mokyklų mes, deja, maža teturime. Turime valstybinių mokyklų, kuriose nevisuomet tinkamai aprūpinti katalikų reikalai. Mat, valstybė, jei ir norėtų, tai negali to padaryti. 1⁰ Valstybė turi be galo daug reikalų, todėl išimtinai tikybos reikalams jinai paprastai skiria tik mažą savo rūpesčių dalį. 2⁰ Mokyklos dvasia pareina nuo mokytojo. Iš mokytojo gi valstybė tereikalauja tik tam tikro žinių kiekio, tikybinio gi jo nusistatymo valstybė, ir norėdama, negali susekti.

Valstybė tačiau pagerbia tėvų teises. Yra valstybės įstatymas, kuriuo įsakoma prie kiekvienos mokyklos sudaryti tėvų komitetas. Komitetą renka visi lankančių mokyklą vaikų tėvai. Komitetas atstovauja tėvus. Komitetas turi teisės žiūrėti, kaip yra mokykloje mokomi ir auklėjami vaikai. Jei mokytojas nusikalstų prieš Kat. Bažnyčios reikalavimus, tai tėvų komitetas gali iš Ministerijos reikalauti, kad toks mokytojas iš jų mokyklos būtų atimtas.

Bet, deja, šiomis savo teisėmis tėvai dažniausia nesinaudoja.

Pirmiausia, jie kviečiami neina į tėvų susirinkimą. Tai, girdi, ir be jo kiti padarysią. Tuo būdu tėvų komitetas dažnai esti išrenkamas ne toks, koks būtų pageidaujamas katalikams.

Juk ne paslaptis, kad šiandien jau daugelis, kad ir krikštytų žmonių, yra nusistačiusių prieš Kat. Bažnyčią. Jie nesnaudžia, jie visur naudojasi savo teisėmis ir kreipia dalykus sau pageidaujamon pusėn. Išeina, kad, tėvams katalikams apsileidžiant, mokyklų tėvų komitetus sudaro nekatalikai ir paskui saviškai šeimininkauja mokykloje.

Taigi, tėvai katalikai, kurie turite mokyklose savo vaikų, atsiminkite, kad jūsų šventa pareiga eiti į tėvų susirinkimus ir rinkti į tėvų komitetą tik gerai žinomus katalikus.

Galimas dalykas, kad į tėvų komitetą pats būsi renkamas. Jei tavim kiti pasitiki, tai neprivalai atsisakinėti nuo tų didelių ir šventų

pareigų. Išrinktas vėl privalai naudotis tomis teisėmis, kurias tėvų komitetams teikia įstatymas. Privalai akylai žiūrėti, kas daroma tavo priežiūrai pavestoj mokykloj. Jei pastebėtum, kad ten esti įžeidžiami katalikų reikalai, tai tavo pareiga kelti balsą. Tylėdamas, kenktum ne tik savo vaikeliui, bet ir vaikeliams tų tėvų, kurie tavim pasitikėjo. Būtum užmušėjas nekaltų sielų, už kurias tau sunkiai tektų atsakyti prieš Galybių Viešpatį.

Tėvai, leisdami savo vaikus aukštesnėjėn mokyklon, paprastai nepaiso, kur tie vaikai apgyvendinti. Težiūrima, kad būtų pigiau. Ar ten bus tinkama priežiūra, ar ne bus papiktinimo, — tuo tėvai paprastai nesirūpina. Ir čia tėvų nedovanotinas apsileidimas. Juk butas vaikui bemaž svarbiau, kaip pati mokykla. Mokykloje vaikas išbūva tik kelias valandas, savo gi kvatieroje — ištisą dieną. Ir geriausios mokyklos pastangos paprastai nueina niekais, jei vaikas, išėjęs iš mokyklos, esti neprižiūrimas ar dar blogiau — tvirkinamas. Todėl, tėvai, žiūrėkite, kad leisdami vaikus aukštesnėjėn mokyklon, apgyvendintumėte juos pas dorus, šviesius katalikus. Sakau pas šviesius, nes paprastos, bemokslės moterėlės negali būti mokinių auklėtojos.

* * *

Vaikų auklėjimo ir mokymo dalykuose turi savo teisių ir Bažnyčia. Štai kaip tuo reikalu kalba Bažnyčios įstatymai: „Bažnyčiai Dievas davė pasiuntinybę mokyti religijos; ta pasiuntinybė nebuvo pavesta jokiai kitai draugijai, ir nėra jokios kitos draugijos, kuri galėtų tos pasiuntinybės reikalauti. Todėl Bažnyčia teisingai skelbia šitą savo teisę, kuri jai vienai tedera, ir skundžiasi, jei mato ją naikinant“ (Cod. J. C., Can. 1331, § 1). „Religinis auklėjimas kiekvienoje mokykloje yra pavestas Bažnyčios valdžiai ir priežiūrai“ (Cod. J. C., Can. 1375).

Šitomis savo teisėmis pasinaudodama, Bažnyčia kiekvienai mokyklai siunčia religijos mokytoją. Žinote, kad kiekviena gimnazija, progimnazija ir mokytojų seminarija turi savo religijos mokytoją kunigą, vyskupo siųstą. Net pradžios mokyklose religijos moko daugiausia kunigai. Kadangi šiandien mokyklų jau yra daug ir visų parapijos kunigai aprėpti negali, tai vyskupai religijai mokyti duoda įgaliojimus patiems mokytojams. Bet duoda tik tokiems, kurie patys yra ne tik iš vardo, bet savo gyvenimu katalikai.

Čia vėl tėvų katalikų pareiga žiūrėti, kad jų mokykloje būtų toks mokytojas, kuriam vyskupas galėtų pavesti religijos mokyti, jei to negali padaryti kunigas.

Bažnyčiai rūpi ir privalo rūpėti ne tik religijos mokymas, bet ir religinis auklėjimas. Todėl Bažnyčios yra dalykas nustatyti tie būdai, kuriais tikybinis auklėjimas mokykloje būtų apsaugotas.

Visi žinome, ką reiškia draugijos. Ne be reikalo sakoma: vienybėje galybė. Ta tiesa tinka ir religijos reikalams.

Šiandien nepaslaptis, kaip uoliai dirba mūsų tikėjimo priešininkai, jie ypač stengiasi pagauti jaunimą, nes žino, kad kieno jaunimas, to ateitis. Tikėjimo priešininkams ypač svarbu suvilioti mokslus einąs jaunimas — tie būsimieji inteligentai. Todėl visokio plauko kairieji skverbiasi į mokyklas ir meta ten savo meškerę. Brukamos mokiniams į rankas netikusios knygos, prikalbinėjama, pašiepiama, kad tik jaunuolių protuose ir širdyse sugriautų religijos pagrindus. Jei tikėjimo priešininkai negali veikti atvirai, daro tai slaptai, bet šitas religijos griovimo darbas mūsų mokyklose, ypač aukštesniose, eina.

Prieš tokį Bažnyčios priešininkų darbą mokiniai tegali atsispirti, tik susibūrę į draugiją. Tokią draugiją mes, dėkui Dievui, turime. Yra tai ateitininkai. Ateitininkų draugija yra vadinamos Katalikų Akcijos dalis, todėl jos veikimas Lietuvoje yra net Šv. Tėvo su Valstybe sutartimi garantuotas (patikrintas). Jei kur mokykloje ateitininkams būtų trukdoma veikti, tai tėvai katalikai per tėvų komitetą turėtų į tai įsikišti.

Bet, deja, girdime, kad kai kur tėvų susirinkimas nutaria savo mokykloje panaikinti ateitininkų organizaciją. Abejoju, kad tokį nutarimą galėtų daryti tėvai katalikai. Bet jei jie ir būtų katalikai, lai jie žino, kad čia jie braunasi ne į savo teises. Bažnyčios, vyskupų yra dalykas nustatyti, kas mokykloje naudinga religinio auklėjimo atžvilgiu. Vyskupai gi kaip tik yra pagyrę ateitininkų draugiją ir patarę ją steigti ne tik universitete, bet ir kitose mokyklose. Tuo tarpu tėvai katalikai išranda, kad tos draugijos nereikalingos. Čia mažiausia didelis nesusipratimas, jei tokio tėvų pasielgimo nepavadinsime blogesniu vardu.

Ką aukštesnėse mokyklose reiškia ateitininkų, tai pradžios mokykloje Angelo Sargo draugija. Lai vaikeliai nuo mažų dienų papranta gyventi draugijiniu gyvenimu, lai pamėgsta blaivybę! Tėvai kartu su klebonu privalo pasirūpinti, kad kiekvienoje pradžios mokykloje būtų Angelo Sargo draugijėlė.

* * *

Ir kaimo jaunimui pavojų nemaža: ištvirkusių draugų suvedžiojimai, girtuokliavimas, blogi laikraščiai ir knygos. Ir kaimo jaunimui, doram ir tinkančiam išbūti šiandien nelengva. Ir čia daug padės organizacija. Mes ir čia turime tokią organizaciją, būtent, pavasarininkų draugiją.

Bet ir šitam geram darbui atsiranda kliūčių, deja, kartais net iš tėvų pusės.

Vieni tėvai sako: „To nebuvo seniau, ir šiandien nereikia"!

Į tai turiu atsakyti. Daug ko seniau nėra buvę, be ko tačiau šiandien jau negalima apsieiti. Pav., seniau nebuvo kuliamųjų mašinų, nebuvo geležinių žagrių ir t.t. Ar šiandien be to galima apsieiti? Kitoki laikai, kitoks gyvenimas.

Sakote, kad ir pavasarininkuose atsiranda blogų dalykų. Gali būti. Tokiais atvejais blogumai reikia šalinti, ne peikti pati draugija. Juk

ir katalikuose atsiranda blogų žmonių. Iš to tačiau neseka, kad blogas yra katalikų tikėjimas. Tikėjimas yra geras, tik, deja, ir katalikai dažnai nesilaiko to, ko moko jų tikėjimas. Reikia taisyti žmonės, ne tikėjimas.

Lyginai gera yra ir pavasarininkų draugija. Jei jos nariai kartais blogai pasielgia, tai reikia tie blogumai taisyti. Lai daro tai patys gerieji pavasarininkai ir jų tėvai, klebono padedami. Todėl, tėvai, meldžiami, netrukdykite savo vaikams rašytis į pavasarininkus!

Šitas pastabas imkite, mylimieji, į širdį. Rūpinkitės savo vaikų ne tik kūno, bet juo labiau dvasios reikalais. Saugokite savo vaikelius kaip lėlelę akies. Saugokite namieje, saugokite išleisdami iš namų. Jei kuriems tėvams vaikeliai tenka leisti tarnauti, tai žiūrėkite, į kokius namus jie patenka. Jei leidžiat vaikus mokyklon, tai žiūrėkite, kokia ta mokykla ir kaip ten rūpinami religiniai mokinių reikalai. Pagaliau saugodami vaikelius, naudokitės tomis priemonėmis, kurias nurodo jums Bažnyčia.

Baigiu Apaštalo žodžiais: „Viešpaties mūsų Jėzaus Kristaus malonė su jumis. Mano meilė su jumis visais Kristuje Jėzuje. Amen.“

(I Corin., XVI, 23 – 24).

† ***Justinas Vyskupas***

Telšiai, 28. X. 29.

IX

Gerbiamajai Telšių Dijecezijos ir Klaipėdos Prelatūros Dvasiškijai ir Tikintiesiems

Dievui padedant, birželio mėnesio 11, 12 ir 13 šių metų dienomis, kaip žinia, Telšiuose yra įvykęs Eucharistinis Kongresas. Nors oras tai iškilmei nebuvo palankus, tačiau galima pasakyti, kad ji puikiausiai pavyko. Per ištisas tris dienas žmonių minios nenuilstamai garbino Išganytoją Eucharistijoj. Kiek Jis prašymų yra iškiausęs, kiek ypač dvasios ligų pagydęs, kiek nusidėjėlių prie Savęs patraukęs, — tepaaiškės tik per Paskučiausiąjį Teismą. Kiek žmonių dvasiai pelno yra davęs Kongresas, galime spręsti ir iš to, kad per tas tris dienas Telšių katedroj apie 23 tūkstančiai žmonių yra priėmę Šv. Komuniją. Kiek iškilmėse yra dalyvavę žmonių, tiksliai sunku yra nustatyti. Be abejonės, buvo jų kelios dešimtys tūkstančių. Daugelis buvo atvykę organizuotai, su savo vėliavomis. Iškilmingoje procesijoj dalyvavusių vėliavų suskaityta 210.

Kaip apie visus svarbesnius mūsų gyvenimo įvykius, taip ir apie Telšių Eucharistinį Kongresą Apaštalų Sosto atstovybė pranešė Šv. Tėvui.

Šiomis dienomis gavome iš Apaštalų Sosto Atstovybės raštą iš 9 rugpiūčio šių metų dienos, kuriuo mums pranešama, kad Šv. Tėvas su dideliu pasitenkinimu ir džiaugsmu sužinojęs apie puikias Telšių iškilmes Viešpačiui Jėzui Eucharistijoj pagerbti.

Toliau rašo mums Šv. Tėvo atstovybė: „Šv. Tėvas nori, kad tatai (jo pasitenkinimas ir džiaugsmas) būtų pranešta Jūsų Ekscelencijai, taip pat dvasiškijai ir žmonėms, ir karštai ragina visus kartu su Juo (Šv. Tėvu) siųsti pas Dievą maldas, kad tų iškilmių gausūs vaisiai tesėtų malonės ir taikos viešpatavimui išplėsti".

Komunikuodamas šitą Šv. Tėvo maloniai mums atsiųstą žodį, iš savo pusės aš turiu pasakyti, kad taip pat su dideliu džiaugsmu sekiau Eucharistinių iškilmių eigą ir šiandien visa širdimi dėkoju Brangiausiajam Išganytojui už jų pasisekimą.

Didžiai Gerbiamajam Komitetui Eucharistiniam Kongresui ruošti, visiems, šiokiu ar tokiu būdu prisidėjusiems prie tų iškilmių pagražinimo, visiems — kunigams ar pasaulioniams — jose dalyvavusiems nuoširdžiai dėkoju ir siunčiu ganytojo laiminimą.

+ Justinas Vyskupas.

Telšiai, 18. VIII. 31.

X

Justinas Staugaitis,

Dievo gailestingumu ir Apaštalų Sosto malone Telšių Vyskupas ir Klaipėdos Prelatas, Dijecezijos bei Prelatūros Dvasiškijai ir Tikintiesiems siunčia sveikinimą.

Mylimieji Kristuje!

Viešpats Jėzus, paskelbęs Evangelijos mokslą ir atlikęs Atpirkimo darbą, sugrįžo pas Dangiškąjį Savo Tėvą. Tačiau Savo Krauju atpirktų žmonių nepaliko našlaičiais. Įsteigė Savo Bažnyčią ir jai pavedė toliau skelbti Evangeliją ir vesti žmones į amžinąjį gyvenimą. Tai Bažnyčiai Išganytojas davė stiprią valdžią, jos priešakyje pastatydamas šv. Petrą, Apaštalų Kunigaikštį. Stačiai nuostabūs yra įgaliojimai, kuriuos Petrui yra davęs Išganytojas: „Aš tau sakau, kad tu esi uola, o ant tos uolos aš pastatysiu savo Bažnyčią, ir pragaro vartai jos nenugalės. Ir tau duosiu dangaus karalystės raktus. Ir bet ką suriši ant žemės, bus surišta ir danguose; ir bet ką išriši ant žemės, bus išrišta ir danguose“ (Mat. XVI, 18, 19). Ganyk mano avinėlius... Ganyk mano avis“ (Jon. XXI, 16, 17). Vis tai yra žodžiai, V. Kristaus pasakyti šv. Petrui. Iš tų žodžių matyti, kad Petras bus Bažnyčios pamatas, kad Petrui yra duodama aukščiausioji toje Bažnyčioje valdžia — surišti ir išrišti. Petras bus visos Kristaus kaimenės Ganytojas: jis ganys avinėlius — paprastus tikinčiuosius, ir jų motinas avis — vadinasi ir pačius ganytojus.

V. Kristus savo Bažnyčią yra įsteigęs visiems amžiams. Pragaro vartai jos nenugalės. Todėl ir Petro valdžia Bažnyčioje yra reikalinga tol, kol tesės pati Bažnyčia, vadinasi lig pasaulio pabaigos.

Kaip vienam karaliui mirus, jo valdžia tenka įpėdiniui, taip ir Šv. Petro valdžia perėjo į jo įpėdinius, į Romos Popiežius. Šiandieninis Šv. Tėvas Pijus XI, iš V. Kristaus malonės turi tuos pačius įgaliojimus, tą pačią valdžią, kurią turėjo Petras. Šv. Tėvas Bažnyčioje yra aukščiausias teisėjas ir valdytojas. Jis gano ir jus, tikinčiuosius, ir mus, jūsų ganytojus. Teisėtas vyskupas tėra tik tas, kuris yra Šv. Tėvo siųstas. Ir aš, nevertas, prieš kelerius metus atvykau į šitą Dijeceziją, tik Šv. Tėvo siunčiamas ir iš jo gavęs įgaliojimų.

Kiekvienas Vyskupas turi valdyti Dijeceziją, laikydamasis Šv. Tėvo nurodymų. Kiekvienas Vyskupas Šv. Tėvui turi davinėti žinių apie savo dijeceziją ne tik raštu, bet, kas kelinti metai, turi pats nuvykti Romon. Jis ten turi aplankyti didžiųjų Apaštalų, Petro ir Povilo, karstus, prie jų pasimelsti už savo aveles, paskui žodžiu pranešti Šv. Tėvui apie savo dijeceziją ir iš jo gauti nurodymų tolimesniam darbui.

Tokią kelionę Romon aš, Mylimieji, esmi atlikęs pirmomis šio vasario dienomis. Šiuo žygiu kelionė Romon man buvo juo malonesnė, kad galėjau mūsų bendrąjį Tėvą pasveikinti jo 10 metų popiežiavimo sukaktuvių proga ir po jo kojomis sudėti ne tik savo, bet jūsų

visų jausmus ir linkėjimus bendrajam mūsų Tėvui. Turėjau garbės Šv. Tėvo būti priimtas 9 vasario mėnesio dieną.

Jo Šventenybė Pijus XI, prieš likdamas popiežium, yra lankęsis mūsų šalyje. Kauno katedroj yra laikęs šv. Mišias. Tai, tur būt, pirmutinis popiežius, kuris yra matęs Lietuvą. Smulkiai klausinėjo apie jos katalikų gyvenimą, net vardais paminėdamas kai kuriuos žymesnius asmenis. Man atsisveikinant, Šv. Tėvas maloniai laimino ne tik mane, bet ir visą mano Dijeceziją, visą Lietuvą.

Laimingai parkeliavęs Lietuvon, parvežiau Jums, Mylimieji, Bendrojo mūsų Tėvo sveikinimą ir laiminimą. Tą laiminimą aš Jums, Mylimieji, šiuo ir persiunčiu. Tą laiminimą dėkinga širdimi priimkite ir melskitės už Aukščiausiąjį mūsų Ganytoją.

Lai Dievas dar ilgai Jį laiko savo Bažnyčios naudai ir mūsų džiaugsmui! Lai sustiprina Šv. Tėvo pajėgas atlaikyti tiems dideliems smūgiams, kurie pastaruoju laiku taip skaudžiai užgauna tėvišką Jo širdį! Gana bus priminus tas nelaimes, kurias tenka iškentėti katalikams Ispanijoj, Meksikoj ir kitose šalyse. Tie katalikų sopuliai nemažu skausmu atsiliepia ir Šv. Tėvo širdyje. Taigi karštai melskimės, kad Dievas palieptų audroms nutilti, kad palengvėtų sunkus Šv. Petro Laivo Vairininko darbas. Nuolat melskimės už Katalikų Bažnyčią ir už Šv. Tėvą.

† ***Justinas Vyskupas***

Telšiai, vasario 22 d. 1932 m.

XI

Justinas Staugaitis,

Dievo gailestingumu ir Apaštalų Sosto malone Telšių Vyskupas ir Klaipėdos Prelatas, Gerbiamajai Dijecezijos ir Prelatūros Dvasiškijai ir Tikintiesiems siunčia sveikinimą ir Ganytojo laiminimą.

Mylimieji Kristuje!

Visas pasaulis yra pilnas Dievo meilės stebuklų. „Visų akys Tavyje turi viltį, Viešpatie, ir Tu tinkamu laiku duodi jiems maisto. Atidarai savo ranką ir visokeriopą gyvį pripildai palaima", — teisingai sako Psalmininkas (Ps. 144; 15, 16). Bet didžiausias Dievo meilės stebuklas — tai Švč. Sakramentas. „Nepaliksiu jus našlaičiais" - sako Išganytojas (Jon. XIV, 18). Šitą savo pažadėjimą Viešpats Jėzus vykdo, ne tik atsiųsdamas savo Bažnyčiai Šv. Dvasią, ne tik neregimai stiprindamas tą Bažnyčią savo malone, bet ir tikrai bei realiai pasilikdamas su mumis Švč. Sakramente.

Moizė su pasididžiavimu sako: „Ir nėra kitos tautos, taip didelės, kuri turėtų dievus, taip prisiartinančius prie jos, kaip kad mūsų Dievas yra visiems mūsų maldavimams" (Deutr. IV, 7).

Daug daugiau teisės turime taip kalbėti mes, krikščionys, nes jei Žydai turėjo Sandoros Skrynią, kurioje tebuvo tik V. Dievo stebuklų paminėjimas, tai mes savo bažnyčiose turime Patį Dievą, mūsų Išganytoją Jėzų Kristų. Todėl mes taip branginame šv. Mišių auką, kad joje aukojasi Pats mūsų Išganytojas. Todėl mes taip vertiname šv. Komuniją, kad joje į savo širdis priimame patį Jėzų Kristų. Todėl taip didelėje pagarboje mes laikome savo bažnyčias, kad jose, nors neregimu būdu, bet tikrai gyvena mūsų Karalius, Jėzus Kristus, Švč. Sakramente pasislėpęs.

Karaliui dera pagarba ne tik atskirų valstybės piliečių, bet tam tikrais atsitikimais jis esti garbinamas viešai, iškilmingai. Pavyzdžiui, karaliaus karūnacijos dieną, ar jam lankant savo šalį, minių minios suplaukia savo monarcho pagarbinti.

Išganytojas yra mūsų Karalius. Žemės karaliai ne visada ir ne kiekvieną priima, kuris panorėtų pas jį atsilankyti. Mūsų Karalius, Jėzus Kristus, dieną ir naktį laukia mūsų bažnyčiose. Čion turtuolis ir vargšas, senas ir mažas, šventasis ir nusidėjėlis kiekvieną valandą gali ateiti pas savo Karalių, reikšti Jam savo pagarbą, siųsti į Jį savo prašymus.

Bet tuo nepasitenkina krikščionių pamaldumas. Mylinčios Išganytoją sielos, šimtais ir tūkstančiais susitelkusios, lyg anuomet Jeruzolimos minios, nori kartu sušukti „Hosanna" Kristui Karaliui ir savo meilės jausmus kloti po Jo šventomis kojomis.

Mes tai paprastai darome per mūsų procesijas su Švč. Sakramentu. Bet tose procesijose paprastai tedalyvauja tik vienos parapijos žmonės. Kristui Karaliui pagerbti krikščionių pamaldumas išrado

iškilmingesnį būdą: yra tai Eucharistiniai Kongresai. Nuo kelių dešimčių metų jie yra ruošiami kas antri metai bet kuriame dideliame katalikų mieste. Pernai metais toks Kongresas įvyko Dubline, Airijoj, sekančiais (1934) metais bus jis Buenos Aires, Brazilijoj. Į tokius Kongresus suplaukia žmonių iš įvairių šalių, įvairių tautų, kalbančių įvairiomis kalbomis. Visus juos jungia vienybėn bendra Kristaus meilė.

Į tuos didžiuosius, vadinamus Tarptautinius, Eucharistinius Kongresus ne visi galime nuvykti. Vis dėlto ir mes trokštame, kiek galima, iškilmingiau, puikiau pareikšti pagarbą mūsų Karaliui, Brangiausiajam mūsų Išganytojui. Tam krikščionių troškimui patenkinti pradėta daryti Eucharistiniai Kongresai mažesniuose rėmuose: atskiromis tautomis, net dijecezijomis. Antai Prancūzijos katalikai kasmet ruošia savo tautinius Eucharistinius Kongresus; kiekvieną kartą kitoje vietoje.

Dievui laiminant, prieš dvejus metus pavyko mums suruošti Eucharistinis Kongresas Telšiuose. Į jį atsilankė žmonių iš visos mūsų Dijecezijos. Kongresas, galima sakyti, pavyko. Net Šv. Tėvas ta proga teikėsi atsiųsti mums savo laiminimą. Dėl to Kongreso pasisekimo aš, Jūsų ganytojas, pareiškiau savo džiaugsmą tam tikru, į Jus, Mylimieji, raštu.

Matydamas didelę iš Kongreso katalikų sieloms naudą, Jūsų Vyskupas, kartu su Šviesiaja Kapitula, nutarė, kad mūsų Dijecezijoj Eucharistiniai Kongresai būtų ruošiami kas antri metai ir vis kitoje Dijecezijos vietoje, kad nė viena Dijecezijos dalis nebūtų nuskriausta.

Šiais metais mūsų Dijecezijos Eucharistinis Kongresas įvyks Švėkšnoje 23, 24 ir 25 liepos mėnesio dienomis. Žinokite, kad tą Kongresą ruošia Jūsų Vyskupas ir visus, kas tik gali, prašo jame dalyvauti. Pats Vyskupas pradės ir užbaigs Kongresą ir dalyvaus visose jo iškilmėse. Be to, nuoširdžiai kviečiami ir kiti Garbingiausieji Lietuvos Ganytojai.

Pageidautina, kad Kongresan atvyktų kuo daugiausia kat. organizacijų su savo vėliavomis ir kitokiais draugijų ženklais.

Šiais laikais visi nusiskundžia dėl sunkumų. Kur mums ieškoti palengvinimų, jei ne pas Tą, Kuris yra pasakęs: „Eikite pas mane visi, kurie dirbate ir esate apsunkinti, o aš jus atgaivinsiu“ (Mat., XI, 28). Todėl, kas gyvas, plaukime į tą vietą, kurioje Išganytojas taip iškilmingai bus garbinamas, klokime po Jo kojomis mūsų vargus ir sielvartus! Nepamirškime ypač mūsų dvasios reikalų. Prašykime Išganytoją, kad Jo malonė atverstų nusidėjėlius, apšviestų netikinčius, sustiprintų abejojančius, įkaitintų atšalėlius: kad teisinguosius padarytų dar šventesnius, kad Išganytojo meilė visus patrauktų prie Jo Švč. Širdies.

Melskitės, Mylimieji, kad iš būsimojo mūsų Eucharistinio Kongreso išeitų sieloms kuo daugiausia naudos!

Baigiu Apaštalo žodžiais: „Mūsų Viešpaties Jėzaus Kristaus malonė su jumis visais. Amen“ (Tess. III, 18).

† **Justinas Vyskupas**

Telšiai, 3 geg. 1933. Nr. 1749.

XII

Justinas Staugaitis,

Dievo gailestingumu ir Apaštalų Sosto malone Telšių Vyskupas ir Klaipėdos Prelatas, Visiems Dijecezijos ir Prelatūros Tikintiesiems siunčia sveikinimą ir ganytojo laiminimą.

Mylimieji Kristuje,

Paasaulyje nėra didesnio įvykio, kaip Išganytojo Kančia. Tik per Kristaus Kryžių mes esame įgiję „vadintis ir būti" Dievo vaikais, dangaus paveldėtojais. Taigi ne be reikalo mes taip gerbiame Kryžių. Kryžium puošiame mūsų bažnyčių kuorus, kryžius kabiname prie bažnyčių durų, kryžių statome ant mūsų altorių. Kryžių statome ant mirusiojo kapo, tuo norėdami parodyti, kad Kryžiuje yra amžinojo gyvenimo viltis. Mūsų pakelėse pastatyti kryžiai praeiviams primena Atpirkimo malonę.

1933 metais yra įvykę lygiai 19 šimtų metų nuo tos valandos, kai pasaulio Atpirkėjas savo kruvinaja ant Kryžiaus Auka yra mums dangų atidaręs. Jei mes minime įvairias mums brangias sukaktuves, tai negalime neminėti taip brangių mums Kristaus mirties sukaktuvių.

Bažnyčios Galva, Popiežius Pijus XI, tas sukaktuves paminėjo, paskelbdamas vadinamus Šventuosius Metus. Nuo 1933 metų balandžio 2 dienos ligi šių metų to pat balandžio 2 dienos buvo nepaprasto jubiliejaus metai. Šv. Tėvo parėdymu jubiliejaus atlaidai galima buvo pelnyti arba Romoje, lankant tam tikras to miesto bažnyčias, arba Palestinos žemėje, lankant Išganytojo Kančios pašvęstas vietas.

Tūkstančiai iš viso pasaulio katalikų plaukė Romon ir Palestinon, trokšdami tų dvasinių malonių įsigyti. Net kai kurie mūsų broliai, lietuviai, tais metais turėjo laimę aplankyti Romą ir Šv. Žemę.

Tačiau daugybė katalikų tos laimės neturėjo, nes tolima kelionė ir lėšų trūkumas buvo jiems nenugalima kliūtimi.

Šv. Tėvas, turėdamas prieš akis visų savo vaikelių reikalus, baigdamas Romoje Šventuosius Metus, 2 balandžio dieną paskelbė raštą, kuriuo nepaprasto jubiliejaus laikas visam pasauliui, išskyrus Romą, pratęsiamas dar vieneriems metams. Tas jubiliejus visame pasaulyje prasideda balandžio mėn. 8 dieną ir tęsiasi ligi 28 balandžio 1935 m. dienos, vadinasi nuo Atvelykio ligi Atvelykio. Jubiliejų paskelbti Šv. Tėvas įsako viso pasaulio Vyskupams. Jubiliejaus atlaidams pelnyti sąlygas kai kurias nustato pats Šv. Tėvas, kai kurias liepia Vyskupams nustatyti, atsižvelgiant į vietos reikalus ir sąlygas.

Vykdydami Šv. Tėvo mintį, šiuo skelbiame visoj mūsų Dijecezijoj ir Prelatūroj nepaprastą jubiliejų prasidėjus nuo 8 balandžio mėn. šių metų dienos.

JUBILIEJAUS ATLAIDAMS PELNYTI SĄLYGOS

I. Malda Šv. Tėvo intencija

A. a) Melstis už Katalikų Bažnyčios pasisekimą ir laisvę visame pasaulyje; b) už taiką, vienybę ir tikrą pasaulio tautų gerovę; c) už misijų darbų pasisekimą, kad visi pažintų vieną Dievą ir, kurį Jis siuntė, Jėzų Kristų; d) kad visi sugrįžtų į vieną Kristaus Bažnyčią.

B. Melstis, kad pasaulio bedievių, ypač kai kuriuose kraštuose prasiplatinusių karingųjų bedievių, pastangos ir jų šūkis „be Dievo" ar „prieš Dievą" nueitų niekais; stengtis atlyginti Dievo Majestotui už jų nedorybes.

II. Bažnyčių lankymas

Šv. Tėvo parėdymu reiktų lankyti: a) Vyskupo mieste katedrą ir dar tris, Vyskupo nurodytas, bažnyčias; b) parapijose lankyti parapijinę bažnyčią ir dar kitas tris, taip pat Vyskupo nurodytas. Visas keturias bažnyčias aplankyti po tris kartus. Tokiu būdu išeina 12 aplankymų.

Bet esant vietoje tik vienai bažnyčiai, Vyskupas gali dispensuoti. Taigi šiuo pareiškiu, kad ar čia pat, Telšiuose, ar parapijose galima lankyti tik vieną bažnyčią ar koplyčią, kurioje esti laikomos šv. Mišios ir yra laikomas Švč. Sakramentas. Tačiau ta viena pasirinkta bažnyčia ar koplyčia reikia aplankyti 12 kartų, kiekvienu atveju sukalbant maldas, kaip žemiau nurodyta.

Viena diena galima bažnyčią aplankyti ir kelis kartus, pav., 3—4 kartus. Tik reikia, kad būtų kas-kart naujas į bažnyčią įėjimas.

Bažnyčios lankymas gali būti ir bendras, kunigui vadovaujant. Jis atliekamas šitaip. Kunigas apsitaisęs kamža ir kapa, daro su žmonėmis procesiją, per kurią reikia giedoti Visų Šventųjų litaniją (jei procesija būtų ilgesnė, tai galima pridėti Švč. Panelės litanija). Procesijai sugrįžus į bažnyčią, kunigas kartu su žmonėmis atkalba žemiau nurodytas maldas.

Tokia procesija atstoja 4 bažnyčios lankymus. Vadinasi, kas dalyvaus 3 tokiose procesijose, jau bus atlikęs bažnyčių lankymo sąlygą.

Tačiau jei kam toks bažnyčių lankymas būtų negalimas ar persunkus, tai šiuo yra įgaliojami kunigai, nuodėmių klausytojai, tą pareigą pakeisti kitais gerais darbais, pav., šv. Mišių klausymu, malda ar auka geriems tikslams.

Baigę 70 metų seneliai, kaliniai, ligi 10 metų vaikeliai, nuo pareigos lankyti bažnyčias šiuo paliuosuojami. To vietoje lai jie atkalbės tris kartus sopulingąją Šv. Rožančiaus dalį.

III. Šv. Tėvo įsakytos maldos

Lankant bažnyčią, reikia ypač melstis į Viešpatį Jėzų kenčiantį. Kaip melstis — paliekama kiekvieno pamaldumui. Tačiau sekančios maldos yra būtinos.

I. Prieš altorių, kuriame laikomas Šv. Sakramentas, reikia sukalbėti 5 kartus "Tėve mūsų", 5 kartus „Sveika Marija" ir 5 kartus „Garbė Tėvui" Šv. Tėvo intencija.

II. Prieš Išganytojo Kryžių, (figūrą ar paveikslą) sukalbėti tris kartus „Tikiu į Dievą Tėvą" ir vieną kartą maldelę: „Garbiname Tave, Kristau, ir dėkojame Tau, kad per savo Kryžių atpirkai pasaulį".

III. Eiti prie Švč. Panelės altoriaus ar paveikslo (arba figūros) ir atsimenant Jos septynis sopulius, sukalbėti 7 kartus „Sveika Marija". Prie galo pridėti sekančią giesmelę (ją galima kalbėti):

„Kristaus Motina Šventoji
Spausk giliai į mano širdį
Prikryžiuotojo žaizdas.

„Ant manęs uždėki dalį
Sopulių Sūnaus skaudžiųjų
Iškentėtų už mane.

„Leisk lygiai tau raudoti,
Leisk prie Kryžiaus man vaitoti,
Kol tik gyvas būsiu aš.

„Aš po kryžiumi norėčiau
Su Tavim drauge stovėti,
Lieti ašaras gailias. Amen."

Šitos giesmelės vietoje galima sukalbėti vieną iš trijų giesmelių, kurios yra „Graudžiuose verksmuose" apie Švč. Panelės sopulius.

IV. Atėjus prie Švč. Sakramento altoriaus, dar kartą sukalbėti „Tikiu į Dievą Tėvą".

IV. Išpažintis ir Šv. Komunija

Jubiliejaus atlaidams pelnyti yra būtina sąlyga atlikti išpažintį ir priimti Šv. Sakramentą. Tačiau velykinė išpažintis ir Komunija šitiems atlaidams pelnyti negali būti užskaitoma. Bet kas jau yra atlikęs velykinę išpažintį ir priėmęs Komuniją, tai Velykinės Išpažinties metu gali kad ir kelis kartus pelnyti jubiliejinius atlaidus, jei kitas sąlygas bus atlikęs.

Kas eina išpažinties bent du kartu per mėnesį, tam atskiros išpažinties nereikia.

V. Jubiliejinius atlaidus galima pelnyti tiek kartų, kiek kartų bus atliktos visos aukščiau išdėstytos sąlygos. Kokioj tvarkoj jos bus atliekamos, tai nesvarbu. Galima, sakysime, pirma lankyti bažnyčią, o paskui atlikti išpažintį ir priimti Šv. Komuniją, ir atbulai. Paskutinė tačiau sąlyga turi būti atlikta, jau be sunkios nuodėmės (in statu gratiae). Bet tegalima pradėti antru kart jubiliejaus atlaidų intencija nauji veiksmai tik tuomet, kai jau bus užbaigti pradėtieji ir atlaidai jau bus pelnyti.

VI. Jubiliejiniai atlaidai galima pelnyti sau, galima aukoti ir už mirusius, turint intenciją pagelbėti bet kuriam vienam mirusiam.

VII. Jei kas, pradėjęs jubiliejiniams atlaidams pelnyti veiksmus, apsirgtų, tai tatai, kas padaryta, yra jau užskaitoma, lyg kad visa kas būtų padaryta. Ligoje atlikta išpažintis ir priimta Šv. Komunija galioja ir jubiliejiniams atlaidams pelnyti.

VIII. Patale gulį ligoniai nuo visų sąlygų yra paliuosuojami. Lai jie savo ligos kančias jungia su Kenčiančio Išganytojo kančiomis. Atlikę išpažintį ir priėmę Šv. Komuniją jie gali pelnyti jubiliejaus atlaidus.

Tokios tai sąlygos, Mylimieji, yra reikalingos jubiliejaus atlaidams pelnyti. Jei jums dar kas būtų neaišku, tai klauskite savo ganytojų

Bžnyčia, trokšdama, kad nė viena Kristaus Krauju atpirkta siela nepražūtų, šiais metais, kaip matote, atidaro savo gausius Dievo malonių sandėlius. Labai peiktinas būtų mūsų apsileidimas, jei mes ta proga pasinaudoti nenorėtume. Ne tik kartą, bet kiek kartų tik galėsime, pelnykime jubiliejaus atlaidus ir savo, ir savo brangių mirusių intensija. Stenkimės išpirkti savo kaltes, kurių prieš Dievo Majestotą tiek esame pridarę!

Gal pereito gyvenimo išpažintys buvo negeros, gal ir Šv. Sakramentai nevertai yra priimti. Nuodugniai patikrinkime mūsų sąžinės knygas ir šiais Malonės Metais taip jas sutvarkykime, kad nereiktų mums rausti ir raudoti, kai Teisingasis Teisėjas jų peržvalgą darys.

Viešpaties Kristaus malonė tebūnie su jumis visais.

† ***Justinas Vyskupas***

Telšiai, 8. IV. 34.

XIII

Justinas Staugaitis,

Dievo gailestingumu ir Apaštalų Sosto malone Telšių Vyskupas ir Klaipėdos Prelatas, Gerbiamajai Dvasiškijai ir tikintiesiems siunčia sveikinimą ir ganytojo laiminimą.

Mylimieji Kristuje!

Katalikų Bažnyčia Šv. Mišiose apie Jėzų Kristų taip gieda: „Kuris dėl mūs žmonių ir dėl mūsų išganymo nužengė iš dangaus".

Taip, Jėzus Kristus ne be reikalo nužengė iš dangaus. Jis tamsybėse klaidžiojantiems atnešė iš dangaus šviesą, atnešė dieviškąjį savo mokslą. Bet žmonija reikėjo ne tik apšviesti, reikėjo ji ir atpirkti. Tai padarė Išganytojas savo kruvinaja Auka ant kryžiaus.

Išganytojas gyveno mažame pasaulio kampelyje, Palestinos žemėje. Savo šventa burna Jis temokino tik to krašto gyventojus. Bet jo mokslas, Jo kruvinosios Aukos vaisiai yra skirti visiems kraštams, visiems laikams, visiems žmonėms. Taigi reikia, kad ta gera naujiena — Evangelija būtų be paliovos skelbiama, kad ji pasiektų kiekvieną šalį, kiekvieną žmogų. Todėl Išganytojas, prieš žengdamas į dangų, sako į savo Apaštalus: „Eikite tad ir mokykite visas tautas, krikštydami juos vardan Tėvo, ir Sūnaus, ir Šventosios Dvasios, mokydami juos laikyti visa, ką tik esmi jums sakęs" (Mat. 28, 19–20).

Šitą Viešpaties Kristaus įsakymą vykdė pirmiausia patys Apaštalai, toliau vykdo jų įpėdiniai — vyskupai ir kunigai.

Evangelijos skelbimo darbas yra dirbamas jau 19 šimtų metų. Per tą laiką daugybė žmonių turėjo laimės naudotis Atpirkimo malonėmis; daugybė tautų ir valstybių įėjo į Kristaus įsteigtą Bažnyčią. Ta Bažnyčia, kuri prasidėjo viename pasaulio kampely, šiandien yra išsiplėtusi po visą žemės skritulį. Šiandien Kristaus Bažnyčia jau skaito apie 350 milijonų narių. Tais nariais ir mes turime laimės būti.

350 milijonų žmonių — tai labai gražus skaičius! Tačiau, deja, tai ne visi žmonės, kurie gyvena pasaulyje.

Nekalbant apie klaidatikius, kurie darko Kristaus mokslą, nekalbant apie atskalūnus, kurie drasko Bažnyčią, tą mistinį Išganytojo kūną, yra dar daug šimtai milijonų žmonių, karių dar nėra pasiekusi Evangelijos šviesa.

Bažnyčia žino, kad ir tie nelaimingi žmonės — tai Kristaus krauju atpirktos sielos. Bažnyčia jų nepamiršta. Kaip kadaise į pagonišką mūsų kraštą Bažnyčia yra siuntusi Evangelijos skelbėjus, taip ir šiandie ji siunčia juos į pagonų kraštus. Tie žmonės, kurie eina Evangelijos skelbti pagonims, vadinami misijonoriai; jų darbą mes vadiname misijomis.

Misijų reikalai visuomet rūpėjo Bažnyčiai, bet ypatingai jais susirūpino šiandieninis Šv. Tėvas, Pijus XI. Šiandien Misijose dirba 18,028 kunigai. Jiems padeda seserys vienuolės, kurios pagonų kraštuose steigia mokyklas ir ligonines. Seserų misijose dirba 50,555. Be to yra daugiau kaip šimtas tūkstančių vyrų, kunigų padėjėjų. Vieni jų yra vienuolijų broliai, kiti, nebūdami vienuoliai, dirba mokyklose ar užaugusius mokina katekizmo. Iš viso Misijose šiandien dirba 213,572 asmenys. Tai, be abejonės, graži kariuomenė, kuri eina Kristaus reikalo ginti, eina ieškoti sielų, pelnyti jas Kristui ir dangui.

Bet tiems šimtams tūkstančių darbininkų reikia juk valgyti, reikia apsidengti, reikia įsitaisyti šiokia tokia pastogė. Reikia dar kai kurių būtinų sąlygų, kad galėtų dirbti: reikia bažnyčių, reikia liturginių rūbų, indų ir t.t.; reikia mokykloms ir ligoninėms patalpų ir įvairių toms įstaigoms reikmenų. Iš kur visam tam imti lėšų?

Katalikiškuose kraštuose Evangelijos darbininkus išlaiko patys žmonės. Pagonys misijonoriams nieko neduos. Misijonoriai turi dar jiems duoti: dovanai juos gydyti savo ligoninėse, duoti vaistų, kai kada duoti ir šiaip dovanų, kad galėtų tuos laukinius žmones prisijaukinti ir paskui, įsigiję jų pasitikėjimą, pradėti jiems kalbėti apie aukštas religijos tiesas.

Misijonoriai savo mokyklose taip pat dovanai mokina pagonų vaikus. Neretai jų tėvams reikia užmokėti, kad leistų į mokyklą.

Taigi iš kur imti pinigų šitiems dideliems reikalams?

Pinigų sudeda viso pasaulio katalikai.

Deja, ekonominei krizei užėjus, žymiai sumažėjo ir katalikų aukos Misijų reikalams. Kai 1929 m. aukų buvo apie 35 milijonus litų, tai pereitais (1933) metais ta suma nesiekė nė 20 milijonų litų. O juk per tą laiką Misijų reikalai ne tik nesumažėjo, tik, galima sakyti, dar padidėjo.

Šv. Tėvas paskyrė dieną aukoms rinkti Misijų reikalams. Yra tai sekmadienis prieš Kristaus Karaliaus šventę. Tas sekmadienis šiemet išeina 21 spalių mėn. dieną. Visame pasaulyje katalikų bažnyčiose tą dieną bus renkamos aukos Misijų reikalams. Ir mes, Lietuvos katalikai, negalime, neturime teisės atsilikti nuo kitų pasaulio katalikų. Taigi Telšių Dijecezijos ir Klaipėdos Prelatūros Gerb. Kunigams šiuo įsakome 21 spalių dieną savo bažnyčiose padaryti rinkliavą Misijų reikalams.

Mylimuosius savo vaikus Kristuje prašome, maldaujame kad ir menka savo auka prisidėti prie gelbėjimo tų nelaimingų sielų, kurios dar tebeklaidžioja stabmeldybės tamsybėse.

Štai ką sako tuo reikalu vyriausias mūsų Ganytojas, Šv. Tėvas Pijus XI: „Jei tik nors viena siela žūtų dėl mūsų apsileidimo, dėl duosnumo stokos mumyse; jei nors vienas misijonorius būtų sutrukdytas dėl to, kad negauna iš mūsų to, kas jam būtinai reikalinga ir ką mes galėjome duoti, tai mūsų atsakomybė tuomet yra labai didelė, o apie tai gal esame maža tegalvoję".

Taip, duoti auką Misijų reikalams yra prievolė kiekvieno katalikо — turtingo ar neturtingo. Kas turi daug, lai duoda daugiau; kas yra vargšas rankpelnis darbininkas, lai duoda bent kelis centus iš savo uždarbio. Juk žinote, kad Išganytojas pagyrė našlę moteriškę, kuri Jeruzolimos bažnyčios reikalams aukos teįmetė tik vieną skatikėlį. Bet tai buvo visas jos turtas. Todėl Išganytojas sako, kad ta moteriškė daugiausia davusi.

Jei pamatytumėte, kad vargšas žmogelis klaidžioja tamsiame miške, ar neparodytumėte jam kelio? Būtumėte beširdžiai, būtumėte nekatalikai, jei to nepadarytumėte. O čia štai ne vienas, bet šimtai milijonų žmonių klaidžioja ir žūsta stabmeldybės tamsybėse. Jiems gelbėti tūkstančiai misijonorių, vyrų ir moterų, palikę savo tėvynę, palikę tėvus, brolius, seseris, keliauja į tolimuosius Azijos ir Afrikos kraštus, aukodami savo sveikatą, neretai ir gyvybę. Jei mes jų pėdomis eiti negalime, tai bent padėkime jiems.

Pirmiausia, padėkime jiems savo maldomis. Juk Pats Išganytojas sako: „Melskite tad pjūties Viešpatį siųsti darbininkų į savo pjūtį“ (Mat. 9, 38). O šv. Povilas prideda: „Taigi aš maldauju jus, broliai, per mūsų Viešpatį Jėzų Kristų ir per Šv. Dvasios meilę padėti man ūsų maldomis už mane pas Dievą“ (Rom. 15, 30).

Padėkite misijoms savo aukomis. Aukokite ne tik rinkliavų dieną, bet ir šiaip kada turėdami atliekamą centą.

Šv. Tėvas yra patvirtinęs dvi brolijas, kurių uždavinys melstis už Misijų pasisekimą ir šelpti jas savo skatiku. Yra tai šv. Petro ir Kūdikėlio Jėzaus brolijos.

Smulkiau apie jas, Mylimieji, sužinosite iš jūsų klebonų. Norėdamas, kad į tas brolijas dėtųsi kuo daugiausia žmonių, Šv. Tėvas apdovanojo jas didelėmis malonėmis. Ir aš, jūsų ganytojas, karštai raginu jus, mylimieji, į jas dėtis.

Baigdamas, priminsiu jums Išganytojo žodžius: „Palaiminti gailestingieji, nes jie patirs gailestingumo“ (Mat. 5, 7).

Tegu laimina jus Visagalis Dievas: Tėvas, ir Sūnus, ir Šventoji Dvasia. Amen.

† ***Justinas Vyskupas***

Telšiai, 28. XI. 34. Nr. 2746.

XIV

Justinas Staugaitis,

Dievo gailestingumu ir Apaštalų Sosto malone Telšių Vyskupas ir Klaipėdos Prelatas, Gerbiamajai Dvasiškijai ir Tikintiesiems siunčia sveikinimą ir ganytojo laiminimą.

Mylimieji Kristuje!

Šiandien ne be pagrindo dejuojame dėl sunkių laikų. Ekonominiai vargai šiandien iš tikro sunkiai slėgia ir ūkininkus, ir amatininkus, ir pirklius, ir darbininkus.

Ekonominio gyvenimo tyrinėtojai to reiškinio priežastį mato Didžiajame Kare, kuris, ketverius metus siausdamas pasaulyje, netik milijonams žmonių išplėšė gyvybę, didžiausius sunaikino turtus, bet ir išgriovė, suardė ekonominę civilizuoto pasaulio santvarką.

Negalima nepripažinti, kad D. Karo padaryta suirutė iš tikro nemaža yra prisidėjusi prie šiandieninių ekenominių sunkumų. Bet tai ne vienintelė jų priežastis.

Žmogus ne gyvulys; jam neužtenka kasdieninės duonos. Jo siela reikalauja dvasinių gėrybių, ir jos pirmą turi užimti vietą taip atskiro žmogaus, kaip ir žmonių visuomenės gyvenime. Ne be reikalo yra pasakęs Kristus: „Ieškokite pirma Dievo karalystės ir jos teisybės, o jums šitai visa bus pridėta" (Mat., VI, 33). Kai žmonės pamiršta Dievą ir savo sielos reikalus; kai visų savo rūpesčių ir pastangų tikslu padaro žemės gėrybes ir kūno malonumus; kai, pamiršę dangų, šioje žemėje nori sau susikurti rojų, — tai, vietoje saldumų, randa kartumų taurę; vietoje laimės, randa sielvartas; vietoje rojaus, susikuria sau pragarą. Taip esti atskiro žmogaus, taip žmonių visuomenės, pagaliau ir valstybių gyvenime.

Kad šiandien sunkiai slėgia mus dvasinės negalės, argi drįstų kas dėl to abejoti? Visų tų dvasios ligų neišskaitysi. Drąsiai galima sakyti: kiek yra Dievo ir Bažnyčios įsakymų, tiek mumyse yra prieš juos baisių nusikaltimų.

Šiandien, mylimieji, aš tenoriu pastatyti jums prieš akis tik vieną baisią mūsų visuomenės ligą, būtent: šeimos židinio ardymą ir Moterystės Sakramento niekinimą. Yra tai liga, seniau bent mūsų sodžiuje, visiškai nežinomą, kuri šiandien kas-kart labyn plečiasi, skleisdama dorinį supuvimą po mūsų miestus, miestelius ir kaimus. Tas supuvimas, deja, eina iš mūsų visuomenės viršūnių, iš vadinamų inteligentų, bet pasiekia visus luomus: ūkininkus, darbininkus ir amatininkus. Vadinamų pasimetėlių ir susimetėlių porų skaičius pasibaisėtinai auga. Būdamas jūsų Vyskupas, kuriam Išganytojo pavesta ganyti sielos, taip brangiu Kristaus krauju atpirktos, matydamas tokį šventos priesaikos laužymą, aš negaliu tylėti. Negalėdamas į jus vi-

sus, mylimieji, pratarti žodžiu, bent šiuo raštu aš noriu jums pastatyti prieš akis Moterystės Sakramento šventumą, kuris yra mūsų šeimų ir visuomenės gerovės pagrindas.

I

Pasaulio Kūrėjas, sutvėręs įvairių įvairiausių gyvių rūšis, nustatė jiems ir tvarką, kaip jie turi daugintis, kad viena ar kita rūšis iš žemės neišnyktų ir vykdytų uždavinius, to pat Kūrėjo skirtus. Visi pasaulio gyviai tų Dievo duotų įstatymų šventai laikosi, nė per pusę žingsnio neiškraipydami iš sau nustatyto kelio. Neprotingieji gyviai atlieka tai, vadinamu instinktu vaduodamiesi.

Dievo valia buvo, kad ir žmonių giminė iš šio pasaulio ne tik neišnyktų, bet ir daugėtų. Todėl Dievas tveria ne vieną žmogų, bet du, dvi lytis, iš jų sudarydamas porą, duodamas jai galimybę daugėti. Jau pirmame Šv. Rašto lape skaitome: „Ir sutvėrė Dievas žmogų savo paveikslu. Dievo paveikslu jį sutvėrė; vyrą ir moterį sutvėrė juos. Ir palaimino Dievas jiedu ir tarė: aukite ir daugėkite, ir pripildykite žemę" (Gen. I, 27, 28).

Tai yra pirmutinė žmonių bendruomenė, tai yra šeima, kurios uždavinys ne tik palaikyti žmonių giminę, bet ir ją dauginti. Koks toje poroje turi būti vieno su kitu santykis, taip pat nurodo Dievas: „Paliks žmogus savo tėvą ir motiną ir susijungs su savo žmona, ir bus du viename kūne" (Gen. II,24) — skaitome toliau Šv. Rašto pirmoje knygoje.

Moterystė tad, kaip matome, yra ne žmonių, tik Dievo padarinys. Todėl visose religijose, kad ir labiausiai nutolusiose nuo pirmykščio apreiškimo, kad ir klaidingiausiose, išsilaikė ta mintis, kad moterystės sutartis yra dalykas šventas, priklausąs religijos sričiai. Todėl net laukinėse tautose moterystė esti sudaroma su tam tikromis religinėmis apeigomis.

Krikščionių moterystė juo labiau yra dalykas šventas, nes Kristus iškėlė ją į Sakramentų aukštumas. Šv. Povilas moterystę vadina „didžiu sakramentu", moterystės ryšį lygindamas su tuo meilės ryšiu, kuriuo Kristus jungiasi su savo įkurta Bažnyčia (Eph. VI, 32).

Iš to, kad moterystė yra Sakramentas, būtinai seka šios išvados.

1. Moterystės reikalai teyra ir tegali būti tik vienos Bažnyčios tvarkomi. Tuo reikalu Bažnyčios įstatymų kodeksas šitaip kalba: „Pakrikštytųjų moterystė ne tik Dievo, bet ir kanonų (Bažnyčios įstatymų) yra tvarkoma, išskiriant grynai pilietinius dalykus, kurie yra pasaulinės valdžios galioje" (can. 1016).

Tie „grynai pilietiniai dalykai" yra turto valdymas, jo paveldėjimas, ištekėjusios moteries pilietinės teisės ir t. t. Tie dalykai, žinoma, yra pasaulinės valdžios reikalas. Ji juos tvarko savo įstatymais ir parėdimais. Bet pats moterystės kontraktas, kaipo toks, teyra ir tegali būti tik vienos Bažnyčios galioje. Ji moterystę laimina, ji nustato moterystės teisėtumui sąlygas ir kliūtis, kurios neleidžia vyrui su moteria teisėtai susijungti.

Jokia pasaulio galybė čia kištis neturi. Ir jei kartais valstybių vyriausybės bando tvarkyti moterystės reikalus, tai jos braunasi ne į savo sritį, įžeidžia Dievo ir Bažnyčios teises.

Iš to, kas pasakyta, jau aišku, kas reikia manyti apie vadinamąsias „civilines jungtuves", kurios yra praktikuojamos Klaipėdos krašte ir Amerikoj. Krikščioniui katalikui tokios jungtuvės yra neleistinos. Kas jomis vienomis pasitenkintų, tas sunkiai nusidėtų ir, taip susituokęs, gyventų ne moterystėje, tik paleistuvystėje. Nuo to Dievas lai apsaugoja kiekvieną kataliką! Jei jau moterystės aktas būtinai reikia įrašyti pasaulinės valdžios įstaigoje, tai galima tai padaryti. Bet reikia sueiti į porą, prisitaikant prie Bažnyčios reikalavimų ir gauti jos palaiminimą.

2. Antra išvada. Leiskime kalbėti Bažnyčios įstatymų kodeksui. Štai ką jis sako: „Moterystės kontraktą tarp pakrikštytųjų Viešpats Kristus iškėlė į Sakramento garbę; todėl tarp pakrikštytųjų moterystės kontraktas negali būti teisėtas, jei kartu nebus ir sakramentas" (can. 1012).

Iš šitų Bažnyčios įstatymų kodekso žodžių aiškiai matyt, kad krikščioniui į porą vienintėlis teyra kelias per Bažnyčią, per Sakramentą. Kur nėra Bažnyčios palaiminimo, ten nėra, negali būti Sakramento. Kur nėra Sakramento, ten nėra, negali būti tikros moterystės. Todėl visoki susimetėliai teyra tik paleistuviai ir daugiau nieko. Juo prastesnės rūšies paleistuviai, kad vieši piktintojai, kurie begėdiškai laužo Dievo, Bažnyčios ir pačios Valstybės įstatymus. Nieko tai nereiškia, kad jie teisinasi gražiai poroj gyvenąs, su svetimais ar svetimomis nesusidedą, niekam į kelią nepareiną. Ir jūs, mylimieji, į tokius turite žiūrėti, kaipo į Dievo nustatytos tvarkos ardytojus, viešuosius piktintojus, kad jie kitais atžvilgiais iš tikro ir būtų neblogi žmonės.

II

„Moterystės esminės savybės yra vienumas ir neišardomumas, kurie krikščionių moterystėje įgyjo ypatingo tvirtumo todėl, kad moterystė yra Sakramentas" (can. 1013, § 2). Taip kalba Bažnyčios įstatymų kodeksas. Šitas Bažnyčios mokslas apie moterystės vienumą ir neišardomumą aiškiai išteka iš paties Išganytojo žodžių.

Štai ką skaitome Evangelijoj: „Ir priėjo prie jo (Kristaus) farizieiai, gundydami jį ir sakydami: Ar leista žmogui mesti savo žmoną dėl bet kurios priežasties? Kuris (Kristus) atsakydamas, jiems tarė: Ar neskaitėte, kad kuris iš pradžių sutvėrė žmogų, vyrą ir moterį sutvėrė juos? ir tarė: Todėl žmogus paliks tėvą ir motiną ir susijungs su savo žmona, ir bus du viename kūne. Taigi jau yra ne du, tik vienas kūnas. Ką Dievas sujungė, lai žmogus neskiria" (Mat. XIX, 3—6).

Žydų tautoje buvo žinomi moterystės skyrimai. Iš Kristaus klausytojų gal buvo ne vienas, kuris buvo pametęs savo žmoną ir vedęs kitą. Todėl jie, norėdami pasiteisinti, sako, kad Mozė vis dėlto leidęs išduoti moteriai atsiskyrimo raštą, vadinasi, leidęs su ją atsiskirti.

Į tai Išganytojas atsako: „Mozė dėl jūsų širdies kietumo leido jums pamesti savo žmonas; iš pradžių nebuvo taip" (Mat. XIX, 8).

Šitie Išganytojo žodžiai aiškūs, kaip saulė. Jokių abejonių dėl jų būti negali. Kad teisėtai sudaryta moterystė yra viena ir neišardoma, paties Dievo yra įstatyta.

Iš čia išeina išvada: nuodėmė yra, jei paleistuvauja jaunikaitis ar mergelė, bet daug didesnė nuodėmė, kai paleistuvaudami laužo savo priesaiką vedę ir ištekėjusios. Tai viena.

Antra. Jei tu, broli ar sesuo, teisėtai esi sudaręs moterystės ryšį, tai jį tegali išardyti tik karsto lenta. Kad ir viso pasaulio teismai judviem, teisėtoj poroj esantiem, paskelbtų atsiskyrimo dekretus, vis tiek prieš Dievą ir prieš savo sąžinę judu esate surišti. Kad ir visų valstybių seimai išleistų įstatymus, duodančius teisėtoms moterystėms skirtis; kad tuos įstatymus patvirtintų ir visų valstybių galvos, katalikas jais negali naudotis, nes nėra, pasaulyje galybės, kuri turėtų teisę pakeisti Dievo įstatymą. Amžinai pasiliks tiesa: „Ką Dievas sujungė, žmogus lai neišskiria".

Sakysite, juk Bažnyčia kartais panaikina moterystę, ir teisėtai sudarytą, jos pačios palaimintą.

Tiesa, kartais taip esti. Bet tik tuomet, kai moterystė buvo sudaryta, su tyčiomis ar netyčiomis paslėpta kliūtimi, kuri neleidžia teisėtai sudaryti moterystės. Tuo atveju Bažnyčios sprendimas anaiptol nenaikina moterystės, tik skelbia, kad ji buvo sudaryta neteisėtai, todėl, tiesą pasakius, jos visiškai nėra buvę.

Teisėtai sudarytos moterystės panaikinti, išardyti — neturi galios nė Bažnyčia. Ir ji to nedaro, kad ištvirkęs pasaulis ir prisimynęs to reikalauja.

Dievas, moterystės įsteigėjas, padarydamas ją neišardomą, apsaugojo moteries ir vaikų teises.

Žinia, kad, poroje gyvenant, sunkesni uždaviniai tenka atlikti moteriai, kaip vyrui. Ji, gimdydama ir auklėdama vaikelius, turi daug ligų pakelti, daug vargo panešti. Todėl moteris paprastai greičiau, kaip vyras, netenka gražumo ir greičiau sęsta. Čia tai ir yra patvirkusiam vyrui pagundos pamesti savo žmoną ir pasiieškoti kitos, jaunesnės ir gražesnės. Bet čia kaip tik pastoja vyrui kelią Išganytojo žodžiai: „Ką Dievas sujungė, žmogus lai neskiria!"

Kartą suėjota į porą, tą savo žygį prieš Dievo altorių priesaika patvirtinota, tai abudu kartu pasiėmėta vieną kryžių. Dievas per moterystės Sakramentą suteikė judviem malonės, kad tą kryžių galėtumėta pakelti. Šventa judviejų pareiga, nesiskiriant, jį nešti laimėje ar nelaimėje, sveikatoje ar ligoje. Dar labiau tamsiomis gyvenimo valandomis, kaip šviesiomis; dar labiau, kai judviejų vieną spaudžia liga, kaip kada abudu sveiki esata.

Sunku motinai kūdikis pagimdyti, bet dar sunkiau jis gerai išauklėti. Tik kai abu tėvai sutariamai saugos nuo pasaulio pagundų savo vaikelį, kai abudu ne tik jį mokys, bet ir švies gražiu pavyzdžiu, kai abu už jį bendrai melsis, tegalima laukti, kad vaikas iš tikro išaugs į gerą žmogų. Koks gali būti vaikų auklėjimas, kai tėvas ar motina vienas kito neapkenčia, nuolat barasi ir keikiasi, kai pagalios ardo savo šeimą, susidėdami su kitais ar su kitomis?

Šiandien teisingai nusiskundžiame, kad pasaulis eina kas – kart blogyn. Bet žinokite, kad juo daugiau bus iširusių šeimų, juo daugiau bus pasimetėlių ir susimetėlių, tuo daugiau bus piktadarybių ir kalėjimų.

Moterystė šiandien esti ardoma keliariopai.

Vieni, pasimetę su savo teisėtu vyru ar moteria, gyvena susidėję su kitais, su kitomis, jokių formalumų nedarydami. Yra tai piktadarybė, tačiau, bent lengviau pataisoma. Neretai pasitaiko, kad apsileidęs vyras ar moteris, pirmajam pasiutimui praėjus ar sąžinės graužimų verčiami, ar gerų žmonių prikalbami, meta paleistuvingą savo draugą, ar draugę ir grįžta į teisėtą porą. Kaip lengvai buvo susimesta, taip lengvai ir išsiskirta. Ir Dievui dėkui!

Blogiau, kai susimetėliai savo nuodėmingam gyvenimui pateisinti ieško tariamai teisėtų kelių. Toki žino, kad Bažnyčioje jie atskyrimo gaut negali. Lietuvoje, Dievui dėkui, vadinamų civilinių jungtuvių ir atsiskyrimų dar nėra. Tai kas daroma? Tai danginamasi į Klaipėdos Kraštą ar į Ameriką ir ten pas civilį teisėją, kai kada žydą, ardoma katalikiškai sudaryta moterystė, Sakramento antspaudu patvirtinta. Kokia baisi piktadarybė! Gavus tokį atskyrimą, vėl pas tokį pat valdininką tariamai susituokiama su kitu ar su kita.

Kartais dar blogiau daroma. Kadangi Kat. Bažnyčioje atskyrimo nėra, tai net savo tikėjimo išsižadama; einama pas protestantų pastorius atskyrimui gauti (o ten lengvai tai gaunama). Pas tą pat pastorių tariamai susituokiama su kita, kuri neretai taip pat esti pasimetusi su teisėtu savo vyru.

Broliai, seserys! neapgaudinėkite savęs! Kad jūs ir kažin kaip vyniuotumėte savo nuodėmingą gyvenimą į tariamai teisėtas formas, vis tiek Kristus jums sako: „Kas pamestų savo žmoną ir kitą vestų, svetimoteriauja“ (Mav., X, 11, 12). Todėl visiems, šiokiu ar tokiu būdu sutraukusiems teisėtos moterystės ryšius ir nuodėmingai sudariusiems naujas poras, Bažnyčia, pagalios ir jų pačių sąžinė, nepaliaus šaukusi šv. Jono žodžiais: „Nevalia tau turėti savo brolio žmonos!“

III

Dievas ne tik įsteigė moterystę, bet ir nurodė jos tikslą: „Aukite ir daugėkite.“ „Padarykime jam (Adomui) pagalbą į jį panašią“ (Gen. II, 18). Tai Dievo žodžiai, kuriais nurodoma, kam yra įsteigta moterystė. Tą tikslą šitaip aptaria Bažnyčios įstatymų kodeksas: „Pirmaeilis moterystės tikslas yra gimdymas ir auklėjimas vaikų; antraeilis tikslas yra savitarpinė pagalba ir vaistas geiduliams“ (can. 1013).

Tą pirmaeilį moterystės tikslą aš kaip tik randu reikalinga ypatingai pabrėžti.

Didelė tai yra gimdytojams garbė, kad pasaulio Kūrėjas, jei taip galima išsireikšti, jų tarpininkavimu pasinaudoja žmonių giminei palaikyti. Krikščionys gimdytojai ne tik duoda savo vaikams gyvybę, bet per šv. Krikštą atgimdo juos, padaro iš jų Bažnyčios vaikus, galinčius naudotis Atpirkimo vaisiais, Dangaus Karalystės paveldėtojais. Jei gimdytojai tinkamai atlieka šitą aukštą savo uždavinį, tai jiems ne tik garbė, bet ir nemažas nuopelnas. Katalikei motinai iš tikro tinka Išganytojo žodžiai: „Moteriškė, kai gimdo, turi nuliūdimą, kad atėjo jos valanda; bet kai pagimdo vaikelį, jau nemena sopulių dėl džiaugsmo, kad gimė žmogus į pasaulį“ (Jon. XVI, 21). [1])

[1]) Conf. Enc. Casti connubii, 31. XII. 1930.

Tačiau, deja, tas gražus ir aukštas moterystės tikslas šiandien neretai esti niekais paverčiamas, pati moterystė padaroma tik vienų žemųjų gyvuliškų geidulių tenkinimo įrankiu. Gėda apie tai kalbėti, bet, deja, negalima tylėti.

Šiandien žmonių apjakimas nueina lig tokios piktadarybės (kas galėtų tikėti?!), kad jaunavedžiai, eidami moterystėn, iš anksto susitaria, kiek juodu turėsią vaikų, arba jų visai neturėsią.

„Kadangi moterystės veiksmas savo prigimtimi yra skirtas vaikams gimdyti, tai tie, kurie, jį vykdydami, tyčiomis šitą jo galią sutrukdo, veikia prieš gamtą ir padaro biaurų bei nuodėmingą darbą. Todėl nenuostabu, kad, kaip randame Šventose Knygose, tokio darbo Dievo Majestotas kuo labiausiai nepakenčia ir net mirtimi yra baudęs, kaip kad mini Šv. Augustinas: „Neleistinai ir nuodėmingai lytiškai santykiaujama net su teisėta žmona, jei neštumo vengiama, kaip kad darydavo Onanas, Judos sūnus, kurį dėl to Dievas mirtimi nubaudė".[1])

Yra dar baisesnių dalykų. To paties Šv. Augustino žodžiais betariant, kai kurių „tėvų gašlus nuožmumas, arba nuožmus gašlumas" eina taip toli, kad dar negimusiam savo kūdikiui jie atima gyvybę. Joks pasaulio sutvėrimas to nedaro. Neprotingas gyvulėlis savaip myli savo vaiką ir, jį begindamas, nekartą aukoja savo gyvybę. Kuo pavadinti motinas, kurios žudo savo įsčiuje pradėtą vaisių? Jos yra baisesnės už plėšriausius žvėris!

Žinote, mylimieji, Dievo įsakymą „Nežudyk"! Nekalto žmogaus nužudymas juk yra nuodėmė, kuri šaukiasi Dangun būti atkeršyta. Argi gali būti kas nekaltesnis, kaip dar negimęs kūdikis? Juk jis dar nė gintis, nė pasiskųsti negali. Ir štai tokį nekaltą tvarinį žudo, kaip tik ta, kuri jį saugoti, ginti, mylėti turi! Argi gali būti pasaulyje kas baisesnio?

Sunkūs spaudžia mus laikai. Kažin, ar tai nėra Dievo bausmė, nupelnyta slaptų ir baisių piktadarių, kurių šiandien, deja, jau tiek daug mūsų žemelėj.

Taigi, broliai, seserys, susipraskime!

Pradedame naujuosius metus. Naujų Metų dienai Šv. Mišių lekcijoj Bažnyčia skaito mums Šv. Povilo žodžius: „Apsireiškė Dievo, mūsų Gelbėtojo, malonė visiems žmonėms, mokydama mus, kad, pametę bedievybę ir žemiškus troškimus, blaiviai, teisingai ir šventai gyventume šitame pasaulyje".[2]) Paklausykite šitų Apaštalo žodžių!

Į Šventą moterystės luomą renkitės, kaip dera krikščionims, priimantiems „Didelį Sakramentą". Priėmę jį, tvirtai laikykitės savo priesaikos, taip iškilmingai padarytos. Visuomet turėkite prieš akis tas dideles ir šventas pareigas, kurias kalti esate vienas kitam ir savo kūdikiams.

Te laimina jus Visagalis Dievas — Tėvas, ir Sūnus, ir Šventoji Dvasia. Amen.

† ***Justinas, Vyskupas***

Telšiai, 5 sausio 1935 m. Nr. 150.

---

[1]) Enc. Casti connubii.
[2]) Tit., III, 11, 12.

XV

Justinas Staugaitis,

Dievo gailestingumu ir Apaštalų Sosto malone Telšių Vyskupas ir Klaipėdos Prelatas, Gerbiamiesiems Kunigams ir visiems Dijecezijos bei Prelatūros katalikams siunčia sveikinimą ir ganytojo laiminimą.

Mylimieji Kristuje!

Šv. Tėvas, pernai metais baigęs nepaprastą jubilėjų Romoje, dar vieneriems metams malonėjo pratęsti jį visam katalikiškajam pasauliui. Pas mus jubilėjaus metai, kaip žinote, prasidėjo pernai nuo Atvelykio dienos ir baigsis šiemet per Atvelykį, 12 val. nakties.

Manau, kad jau bemaž visi katalikai bus pasinaudoję jubilėjaus malonėmis. Ne vienas, tur būt, jau ir kelis kartus būsite pelnę jubilėjaus atlaidus, juo labiau, kad juos galima paaukoti ir už mirusius.

Šitas nepaprastas jubilėjus, kaip žinote, buvo paskelbtas Išganytojo Kančios 19 šimtų metų sukaktuvėms paminėti. Nėra pasaulyje didesnio įvykio, kaip kad Kristaus Kančia. Yra tai Dievo nuostabaus gailestingumo ir begalinės meilės darbas. Jei mes šiandien, kad ir nusidėję, vėl galime susitaikyti su Dievu; jei turime teisės vadintis Jo vaikais; jei galime paveldėti Dangaus karalystę, — tai tik todėl, kad Kristus už mus kentėjo. Jis mums paliko Šv. Sakramentus, per kuriuos mes galime sau pritaikyti Jo padaryto Atpirkimo vaisius ir įsigyti Dievo malonę.

Kas metai mes kartojame šventą gavėnios laiką. Gavėnios metu mūsų motina Bažnyčia gyvai stato mums prieš akis Išganytojo Kančią ir ragina mus atgailoti dėl savo nuodėmių, nes kaip tik nuodėmė yra baisios Kristaus Kančios prežastis. Gavėnios laikas — tai Išganytojo Kančios minėjimo ir atgailos laikas. Tuodu du dalyku mums nuolat primena Bažnyčios visos apeigos ir maldos, kalbamos gavėnios metu.

Bet šių metų gavėnia — tai juk jubilėjaus metų gavėnia. Jei mes, švęsdami jubilėjaus metus, per visą jų laiką turime gyvai atsiminti Išganytojo Kančią, už ją Dievui dėkoti ir atgailoti dėl savo nuodėmių, tai juo labiau turime tai daryti šios gavėnios metu.

Tuo tikslu prisitaikykite prie sekančių nuostatų.

1. Jūs žinote, kad Šv. Mišios yra nekruvinu būdu pakartojimas tos pačios Aukos, kurią prieš 19 šimtų metų Dievo Sūnus kruvinu būdu yra padaręs ant Kalvarijos kalno. Išmokite tad branginti Šv. Mišių auką. Kiek tik aplinkybės leis, klausykite jų visuomet, o ypač šios gavėnios metu. Būtų pageidautina, kad, kiek galima, kiekvienas katalikas pasirūpintų, kad už jo nuodėmes būtų atlaikytos Šv. Mišios. Juk tik Dievo Avinėlio kraujas naikina mūsų nuodėmes.

2. Tas pats Jezus Kristus, kuris kadaise už mus yra numiręs ant Kryžiaus, neregimu būdu pasilieka su mumis Švč. Sakramente. Išganytojas yra įstatęs Švč. Sakramentą, norėdamas pasilikti su mumis ir būti mūsų sieloms maistas. Čia dvejopa yra mūsų pareiga: a) kiek galima, dažniau stiprinti mūsų sielas ta Angelų Duona ir b) dažniau lankyti tą mūsų Atpirkėją, tą, taip mylintį mus, Prietelių, pasislėpusį Eucharistijoj. Jei mes privalome tai daryti visada, tai ypač šių jubilėjaus metų gavėnioj dažniau eikime prie Šv. Komunijos ir dažniau lankykime Švč. Sakramentą.

3. Gerb. Klebonai kiekvienoje parapijoj šios gavėnios metu lai pasirūpina suruošti žmonėms jei ne kelių dienų misijas, tai bent trijų dienų rekolekcijas.

Katalikai ypač šiais metais lai dalyvauja jose su ypatingu atsidėjimu ir pamaldumu. Kad visos susnūdusios sąžinės būtų atgaivintos; kad iškrypusios sąžinės būtų ištaisytos; kad visos Kristaus krauju atpirktos sielos būtų apvalytos. Kad visose šeimose ir krikščionių visuomenėje įsiviešpatautų ta ramybė, kurią, Kristui užgimus, Angelai skelbė „geros valios žmonėms"; ramybė, kurią savo Kančia nupelnė mums pasaulio Išganytojas.

4. Gavėnios laiku paprastai yra atliekamos tam tikros tikybinės praktikos, sujungtos su Išganytojo kančios apmąstymu. Čia paminėtini ypač „Graudūs Verksmai," Kryžiaus Keliai ir t. t.

Ir šitos pamaldumo praktikos šios gavėnios metu lai esti atliekamos su didesniu atsidavimu, su didesniu dievotumu, su gilesniu Kristaus Kančios supratimu ir įvertinimu.

Pamaldūs katalikai tegu nepasitenkina bažnyčioje laikomomis pamaldomis; ir namieje ar šventomis dienomis, ar darbo dienų vakarais tegu jie gieda ir skaito apie Išganytojo Kančią, kad per visą gavėnios laiką juose viešpatautų susikaupimas ir rimtis, kad ir maži šeimų vaikeliai paprastų mąstyti apie žmonių Atpirkimo paslaptį.

5. Kas lig šiol dar nėra pelnęs jubilėjaus atlaidų, lai pasistengia juos įsigyti šios gavėnios metu. Didelis būtų apsileidimas nepasinaudoti taip didelėmis Dievo malonėmis.

Malonėkite nepamiršti ir brangių jūsų mirusių, kurie gal nekantriai laukia skaistykloje, kad kas sutrumpintų jų kančias, kad jie greičiau galėtų susijungti su savo Išganytoju. Taigi aukokite, kol dar laikas, jubilėjaus atlaidus ir už jūsų brangius mirusius.

6. Vadinamoj Didžiojoj Savaitėj Bažnyčia ypatingu būdu daro Viešpaties Kristaus Kančios paminėjimą. Tų dienų pamaldos tikinčiam krikščioniui visuomet daro ypatingo įspūdžio. Ypač šiais metais, palikę visus pasaulio rūpesčius, Didžiosios Savaitės dienomis kuo gausiausiai rinkitės į bažnyčias ir su giliu susikaupimu bei dievotumu dalyvaukite pamaldose, apmąstydami Išganytojo Kančią.

7. Savo pamaldumo praktikose nepamirškime ir Sopulingosios Dievo Motinos. Ji, paskui savo Sūnų eidama Kryžiaus kelius, kartu su Jėzum iškentėjo didžiausius skausmus. Ji Kristaus Kančią neapmąstė, bet gyvai ją pergyveno. Ji ne be reikalo yra vadinama Kankinių Karalienė. Ji, žinoma, trokšta, kad kiekviena žmogaus siela pasinau-

dotų Jos Sūnaus Kančios vaisiais. Taigi melskime Sopulingąją Motiną, kad Kristaus ir Jos skausmai išgydytų nuodėmės suteptas mūsų sielas.

8. Gavėnia ne tik Kristaus Kančios apmąstymo, bet ir atgailos laikas.

Jau visas aukščiau paminėtas pamaldumo praktikas atlikinėkime atgailos dvasioje. Tačiau to dar neužtenka.

Pirmiausia, gavėnios metu griežtai laikykimės Bažnyčios nuostatų kai dėl pasninkų; juo labiau, kad tie pasninkai šiandien jau tokie lengvučiai.

Vienais pasninkais nepasitenkinkime: patys sau užduokime bet kurį marinimosi būdą. O tų būdų gali atsirasti labai daug.

Žinau, kad kai kuriose katalikiškose šeimose gavėnios metu vaikai atsisako nuo saldainių. Tai prabangai gaunamus pinigus vaikučiai renka ir paskui jais sušelpia kokį vargšą. Gražus dalykas! Vaikeliai įpranta save suvaržyti ir sušelpti nelaimingąjį.

Bereikalingų prabangų mėgėjų mes nemaža turime ir užaugusiuose. Tas yra įpratęs išsigerti, kitas rūkyti ir t. t. Tie dalykai žmogaus sveikatai palaikyti visiškai nereikalingi, atbulai: dar jai kenkia. Taigi šios gavėnios metu atsisakykime bent nuo kenksmingų prabrangų, kurios ar daugiau, ar mažiau mums vis dėl to kaštuoja. Sutaupytus centus sunaudokime geriems tikslams: vargšams sušelpti, senelių prieglaudai, katalikiškam laikraščiui ir t. t.

* * *

Šv. Tėvo yra noras, kad šitie jubilėjaus metai būtų baigti ypatingomis pamaldomis. Ypač turi būti pažymėtos trys paskutinės tų metų dienos. Toms dienoms nustatoma sekanti tvarka.

I. Ketvirtadienis, 25 balandžio mėnesio diena.

1) 3 valandą po pietų (Jėzaus Kristaus mirimo valanda) iškilmingai monstrancijoj išstatyti Švč. Sakramentas, kuris kunigo, kartu su žmonėmis, bus adoruojamas per ištisą valandą. Maldų intencija — kad nusidėjėliai atsiverstų.

2) Po adoracijos išpažintis, ypač vaikų, nes jų bus rytojaus diena.

II. Penktadienis, 26 balandžio mėnesio diena.

1) Bendra „Angelo Sargo" ir „Eucharistijos Karžygių" draugijėlės vaikų (prie jų gali prisidėti ir kiti vaikai) Šv. Komunija.

2) Davus vaikams kiek pailsėti, procesija jubilėjiniams atlaidams pelnyti. Vaikams tos vienos procesijos ir užteks, jei tik jie atliks kitas tiems atlaidams pelnyti sąlygas.

3) 10½ val. suma su pamokslu.

4) 3 val. vėl, kaip vakar, iškilminga Švč. Sakramento adoracija,

5) Tos dienos maldų intencija — kad Išganytojas pasigailėtų tų vaikelių, kuriems tenka augti pagoniškose, supagonėjusiose ar ištvirkusiose šeimose.

6) Po adoracijos išpažintis, ypač moterų, nes rytoj bus jų diena.

III. Šeštadienis, 27 balandžio diena.

1) Bendra moterų ir merginų Šv. Komunija.

2) 10½ val, suma su pamokslu.

3) Laisvu laiku prieš sumą ir po sumos padaryti procesijas jubilėjiniams atlaidams pelnyti.

4) 3 val. po pietų Švč. Sakramento adoracija, kaip vakar. Dalyvauja visi.

5) Tos dienos intencija — kad Išganytojas saugotų Moterystės Sakramento šventumą ir šeimos židinį.

6) Po adoracijos išpažintis, ypač vyrų, nes rytoj bus jų diena.

IV. Sekmadienis, 28 balandžio diena.

1) Bendra vyrų Šv. Komunija.

2) Po Komunijos galima padaryti procesiją jubilėjiniams atlaidams įsigyti.

3) Toliau eina Eucharistinės valandos. 10½ val. iškilmingai įstatomas Švč. Sakramentas. Giedama suma. Trumpas pamokslas apie Švč. Sakramentą.

4) Švč. Sakramentas paliekamas išstatytas lig 3 val. Per tą laiką Švč. Sakramentą garbina pasikeisdami vyrai, organizacijų nariai.

5) 3 val. mišparai ir iškilmingoji su Švč. Sakramentu procesija, kurioj dalyvauja visos katalikiškos organizacijos tvarkingai ir su vėliavomis.

6) Po procesijos „Te Deum laudamus“ su sekančiomis maldomis, „Tantum ergo Sakramentum“, uždaromas Švenčiausias ir baigiami jubilėjaus metai.

I Pastaba. Per 25, 26 ir 27 balandžio dienų adoracijas kalbėti Rožančių, pagiedoti Saldž. Jėzaus Širdies litaniją ir, jei dar liks laiko, giesmes apie Švč. Sakramentą.

II Pastaba. Sekmadienį, ir iškilmingai užbaigus jubilėjaus metus, privačiai dar galima atlikinėti jubilėjui pelnyti sąlygas ir pelnyti atlaidus.

III Pastaba. Per Eucharistines sekmadienio valandas galima pelnyti pilnieji atlaidai tiek kartų, kiek kartų bus aplankyta bažnyčia, žinoma, jei bus atliktos kitos pilniesiems atlaidams būtinos sąlygos.

Duok, Viešpatie, kad šitie jubilėjaus metai, ypač jų paskutinės dienos atneštų jums, Mylimieji, kuo daugiausia dvasiškų vaisių; kad per šv. Jubilėjaus iškilmes Švč. Išganytojo Širdis savip patrauktų kuo daugiausia sielų ir priristų jas prie Savęs stipriais meilės ryšiais!

Baigdamas teikiu jums, Milymieji, ganytojo laiminimą.

Tegu laimina jus Visagalis Dievas: Tėvas, ir Sūnus, ir Šv. Dvasia. Amen.

† **Justinas**

Telšiai, 14 vasario 1935 m. Nr. 784.

XVI

Justinas Staugaitis,

Dievo gailestingumu ir Apaštalų Sosto malone Telšių Vyskupas ir Klaipėdos Prelatas, Gerbiamajai Dvasiškijai ir visiems savo ganomiems katalikams siunčia sveikinimą ir Ganytojo laiminimą.

Mylimieji Kristuje!

Žmonių Atpirkėjas, Jėzus Kristus savo įkurtai Bažnyčiai paliko ne tik dieviškąjį savo mokslą, bet davė jai galią teikti žmonėms antgamtinį gyvenimą ir gydyti jų dvasios ligas. Kiekvienoje parapijoj Vyskupo pastatyti kunigai nuolat atlieka tuos uždavinius, krikštydami žmones ir teikdami jiems kitus Sakramentus.

Žmogaus dvasios liga — tai nuodėmė. Lengvoji nuodėmė tik silpnina žmogaus dvasios pajėgas, sunkioji — net mirtį jai gamina.

Kai kurios nuodėmės, kaip kad kūno ligos, kartais virsta epidemijomis, kai jomis ima sirgti didelė daugybė žmonių, kai jos virsta, galima sakyti, mada.

Mūsų šalyje daug yra nuodėmių, bet baisiausioji jų yra paleistuvybė. Kaip plačiai yra įsigalėjusi šitos nuodėmės epidemija, labai iškalbingai parodo mums skaitlinės.

Antai, ne tik miestuose ir miesteliuose, kur paprastai daugiau ištvirkimo, bet ir kaimuose rasime vadinamų pasimetėlių ir susimetėlių. Jie, nei Dievo, nei Bažnyčios, nei valstybės įstatymų, nei gėdos nežiūrėdami, viešai gyvena neteisėtose porose, niekuo nelaikydami savęs prastesniais už kitus žmones. O ir žmonių jau taip yra atbukęs dorovinis jausmas, kad jie į tokias poras žiūri kaip į paprasčiausią dalyką. Neretai pasitaiko, kad susimetėlių pora išdrįsta, kaip kūmai, net kaimyno kūdikį į krikštą atnešti.

Vaikelių, vadinamų pavainikių, mūsų Dijecezijoj yra maždaug kas dešimtas. Tiesa, patys pavainikių gimdymai ne nuodėmė; jie tik nuodėmės pasėka. Tačiau tas didelis pavainikių skaičius parodo, kaip ištvirkusio esama mūsų jaunimo.

Deja, esama dar blogesnių dalykų: ne viena nusidėjėlė motina, vengdama gėdos, žudo savo kūdikį, dar negimusį. Jei iš viso žmogaus nužudymas yra į dangų atkeršijimo šaukianti nuodėmė, tai kas bekalbėti, kai kūdikį žudo tikroji jo motina?! Reikia pasakyti, kad kartais ir teisėtoj poroj gyvenančios moterys padaro tokią piktadarybę, vengdamos vaikų auginimo sunkenybių. Spėjama, kad Lietuvoj kas metai tokiu būdu iššudoma apie 10 tūkstančių negimusių vaikelių. Gėda apie tai kalbėti, bet juk negalima tylėti.

Jei matytume, kad per didelę upę besikeliąs laivas apvirto ir žmonės skęsta, tai kas gyvas šoktume jų gelbėti ir šauktume kitus padėti. Ir tai visai suprantama. Būtume ne žmonės, jei elgtumės kitaip.

Bet štai matome, kad daugybė mūsų krašto katalikų skęsta paleistuvybės ir dar baisesnės vaikažudybės purvuose. Aišku, turime juos gelbėti. Ir aš, jūsų Vyskupas, negalėdamas pratarti į jus gyvu žodžiu, bent šiuo raštu šaukiu į jus: gelbėkitės ir gelbėkite!

Bet kadangi šiandien mes su paleistuvybės reiškiniais esame apsipratę ir daugelis pačios tos nuodėmės ir jos pasėkų (vadinamų abortų) baisumo nemato ar suprasti nenori, tai pirmiausia reikia parodyti, kas tos nuodėmės iš tikro yra, o paskui ieškosime priemonių, kaip nuo jų apsisaugoti.

* * *

Pasaulio Kūrėjas, sutverdamas įvairius gyvius, paskirstė juos į dvi lytis: vyrišką ir moterišką. Ir davė jiems įsakymą: „Aukite ir dauginkitės“ [1]). Tam įsakymui vykdyti visiems neprotingiems gyviams V. Dievas davė tam tikrą instinktą. To instinkto jie laikosi, nė kiek neiškrypdami iš nustatytos tvarkos. Tik pažiūrėkime į paukštelius. Kai rudenį ir žiemą jie laksto, tai atrodo, lyg kad visi būtų vienos lyties. Pavasariui išaušus, jie poruojasi, ir tik tose porose reiškiasi jų lyties santykiai. Čia viešpatauja nepaprastas griežtumas. Ta pora sudaro pavyzdingiausią šeimą, kuri daug dirba, daug pasišvenčia, kol išleidžia naująją kartą.

Dievas sutvėrė ir pirmąją žmonių porą. „Vyriškį ir moteriškę sutvėrė juos“ — sako Šv. Raštas. Ir tarė jiem Dievas. „Aukite ir dauginkitės ir pripildykite žemę“ [2]). Vadinasi, ir žmonėms yra duotas tas pats Dievo įsakymas gaminti naująsias kartas.

Tam įsakymui vykdyti ir žmonėms yra duotas tam tikras instinktas, abiejų lyčių vienos į kitą palinkimas. Pats Dievas nurodė, kaip žmogus privalo tvarkyti šitą savo palinkimą. „Todėl paliks žmogus savo tėvą ir motiną ir prisijungs prie savo žmonos, ir bus dvieja viename kūne“. Taip skaitome ir toliau tose pačiose Šv. Rašto knygose [3]). Vadinasi, lyties santykiai teyra leistini tik vieno su viena, arba aiškiau kalbant, vienoj neatskiriamoj, teisėtai sudarytoj moterystėj. Kitoki lyties santykiai žmogui neleistini.

Tačiau šitas Dievo nuostatas žmogui nėra taip griežtas, kaip kad gyvuliui instinktas. Gyvulys negali iškrypti iš to kelio, kuriuo veda jį jo instinktas. Žmogui Dievas kad ir davė lyties instinktą ir nurodė, kaip juo reikia naudotis, tačiau dar paliko vietos mūsų protui ir valiai pasireikšti. To reikalauja pati žmogaus vertybė. Ne palinkimai mus turi valdyti kaip kad valdo neprotingą gyvulį, tik mes turime valdyti savo palinkimus.

Žydai, nutoldami nuo pirmykščio Dievo Apreiškimo, tiesa, nedrįso teisinti visokeriopą lytinį santykiavimą. Atbulai: svetimoteriavimą jie laikė taip dideliu nusikaltimu, kad akmenimis užmušdavo moterišką, pagautą besvetimoteriaujant. Bet žydai leido sau turėti žmonų tiek,

---

[1]) Genes. I, 22.
[2]) Gen. I, 27. Ten pat 28 eil.
[3]) Gens. II, 24.

kiek jų galėjo išlaikyti. Tai viena. Antra, dėl menkos priežasties skirdavosi su savo žmonomis, pavarydami vieną, pasiimdami kitą.

Išganytojas, kuris atėjo viso ko pataisyti, griežtai pasmerkė šitą žydų nuo Dievo valios nukrypimą ir atstatė pirmykščią moterystės garbę, iškilmingai paskelbdamas, kad moterystė turi būti sudaroma vieno su viena ir turi būti neišardoma. Atskleiskime Evangeliją. Kartą fariziejai klausia Išganytoją: „Ar valia vyrui paleisti moterį? Atsakydamas jis jiems tarė: Ką yra jums sakęs Mozė? Jie tarė: Mozė leido parašyti atsiskyrimo raštą ir paleisti. Atsakydamas jiems Jėzus tarė: Dėl jūsų širdies kietumo jis parašė jums tą įsakymą. Sutvėrimo gi pradžioje Dievas juos padarė kaip vyrą ir moterį. Todėl žmogus paliks savo tėvą ir motiną ir laikysis savo moteries, ir du bus vienas kūnas. Taigi, ką Dievas sujungė, žmogus teneperskiria. Namie Jo mokytiniai vėl klausė Jį to paties dalyko. Jis jiems tarė: Kas nors paleidžia savo moterį ir kitą veda, su ja svetimoteriauja. Ir jei moteris skiriasi nuo savo vyro ir už kito teka, ji svetimoteriauja“[1]).

Tie V. Kristaus žodžiai yra taip aiškūs, kad jokių negali sukelti abejonių. Jie smerkia visus paleistuvius ir visus pasimetėlius bei susimetėlius.

Išganytojas eina dar toliau. Žinia, kad žmoguje pirma gema piktos mintys, paskui jos apsireiškia veiksmas. V. Kristus, norėdamas piktą išrauti su šaknimis, draudžia net piktas mintis. V. Jėzus sako: „Jūs girdėjote, kad senięsiems pasakyta: Nesvetimoteriausi. Aš gi jums sakau: Kiekvienas, kurs žiūri į moteriškę, jos geisti, jau su ja svetimoteriavo savo širdyje“[2]).

Taigi, Mylimieji matome, kad paleistuvavimas — tai aiškus Dievo nustatytos tvarkos laužymas. Pasaulio Kūrėjas yra žmogui davęs lyties palinkimą būsimoms kartoms gimdyti, žmonių giminei dauginti, o paleistuviai naudoja jį savo žemiems geiduliams patenkinti. Čia lai susipranta ir lai atsimena, kokią piktadarybę daro tie, kurie, tiesa, teisėtoj moterystėj gyvena, bet lyties santykiuose vengia neštumo. Yra tai biaurus paleistuvavimas, tuo biauresnis, kad teisėtos moterystės skraiste pridengtas.

Šv. Povilas Apaštalas, tas didysis Išganytojo minčių skelbėjas ir aiškintojas, pažymi dar du dalyku, kurie parodo paleistuvybės biaurumą.

„Ar jūs nežinote, — šaukia Apaštalas, — kad jūsų kūnai yra Kristaus sąnariai? Tai argi aš, ėmęs Kristaus sąnarius, padarysiu iš jų paleistuvės sąnarius? Ar jūs nežinote, kad kas laikosi su paleistuve, darosi vienas su ja kūnas?[3]).

Jau tuo pačiu, kad mes esame pakrikštyti, tampame sąnariais Kristaus Bažnyčios, kurios Jis Pats yra galva. Be to, priimdami Švč. Sakramentą, mes iš tikro su Išganytoju sutampame taip, kad turime su Juo lyg kad bendrą kūną. Koks tad yra Kristaus išniekinimas, kai krikščionys savo kūną pavartoja taip žemam dalykui, kaip kad paleistuvystė?

---

[1]) Mork. X, 2 - 12.
[2]) Mat. V, 27—28.
[3]) I Korint. VI, 15, 16.

Toliau vėl šaukia tas pats Apaštalas: „Ar jūs nežinote, kad jūsų sąnariai yra šventykla jumyse esančios Šv. Dvasios, kurią turite iš Dievo, ir nebeesate savo pačių? Nes jūs esate atpirkti didele kaina. Garbinkite ir nešiokite Dievą savo kūne“[1]).

Ir iš tikro. Jei didelė būtų piktadarybė, kai kas piktais darbais suteršty šituos Dievo namus, jūsų bažnyčią, tai kas bekalbėti, kai krikščionys paleistuvybe teršia savo kūną, kuris yra gyvoji Šv. Dvasios šventykla?

Paleistuvybę šv. Povilas laiko didele nuodėme, taip nepritinkamu krikščioniui daiktu, kad ji net neturėtų būti krikščionių minima. „Paleistuvybė ir bet koks susitepimas — sako Apaštalas — ar godulystė tenebūnie nė minima jūsų tarpe, kaip pritinka šventiesiems“[2]).

Šituos Apaštalo žodžius lai gerai atsimena tie jaunuoliai, kurie biauriomis kalbomis minta per dienų dienas; kurie laiko save dideliais juokdariais, kad gali biauriai papliaukšti.

* * *

Paleistuvybė ankštai susijusi su kita baisia piktadarybe, abortu vadinama, ta tikrąja mūsų civilizacijos gėda. Reikia ir apie tą nuodėmę pakalbėti.

Dievas, sutverdamas įvairių gyvių rūšis, nustatė ne tik būdą naujoms kartoms gimti, bet ir parūpino nuostabias priemones naujagimių dar silpnai gyvybei apsaugoti ir sustiprinti.

Žiūrėkime kad ir į tuos pačius paukštelius. Paukštelis, kuris paprastai kiekvieną naktį ant kitos šakos praleidžia ir jokio sau lizdo nereikalauja, atėjus laikui veistis, kruopščiai ruošia lizdelį, pats nežinodamas, kam jis tai daro. Tai lopšelis būsimiems mažutėliams. Čia viskas taip sutvarkyta, kad mažutėliams būtų minkšta ir šilta. Darbą lizdeliui paruošti sutartinai atlieka abudu: patinėlis ir pataitė. Kai pataitė jau padėjo savo kiaušinėlius, prasideda perėjimas. Čia vėl nuostabus dalykas: ta paukštelė, kuri paprastai nė pusės valandos vienoje vietoje nenurimsta, žiūrėkime, su kokiu kantrumu tupi, kol iš kiaušinėlių išsiris maži paukštyčiai. Paukštelė savo sparneliais juos tol šildys, tol maitins ir saugos, kol jie užaugs ir plunksnomis apsirėdys. Kai jie užauga, lekia sau iš lizdo, ir toliau jų gimdytojai jų jau nepažįsta. Didelis Dievo Apvaizdos stebuklas!

Jei Dievas taip yra aprūpinęs neprotingo naujagimio gyvybę, tai juo labiau Jis rūpinasi užsimezgusia žmogaus gyvybe. Jai globoti Dievo Apvaizda stato protingą esybę, būtent motiną. Ją Dievas aprūpina ne tik aklu instinktu, kaip kad paukštelę, bet ir savo vaisiaus meile. Tos meilės vedama, kiek moteriškė iškenčia begimdydama, kiek privargsta vaiką beauklėdama, tegali pasakyti tik pati motina. Tą motinos pasišventimą matydami, mes tegalime tik žiūrėti ir stebėtis. Tačiau, tiesą pasakius, čia nieko nuostabaus. Moteriškė, kuri ryžosi būti motina, kitaip elgtis ir negali. Ji vykdo pasaulio Kūrėjo valią.

---

[1]) Ten pat, 19 ir 20 eil.
[2]) Efez. V, 3.

Vis dėlto gražu, kai ji ją vykdo sąžiningai. Ir ne be reikalo mes tokioj pagarboj laikome savo motinas. Kad mes šiandien esame gyvi ir sveiki, tai mūsų motinų nuopelnas.

Bet kiek graži yra motina, kai ji tinkamai atlieka savo motiniškus uždavinius, tiek ji yra biauri, kai juose apsileidžia. Įsivaizduokite sau motiną, kuri badu marintų savo kūdikį. Sakytumėte, kad tai išgama, ne motina. Ir jei tai būtų įrodyta, tai iš tokios motinos valstybės teismų būtų atimtas jos vaikas.

Bet baisesnis yra motinos nusikaltimas, kai ji atima gyvybę dar negimusiam savo kūdikiui.

Baisus būtų nusikaltimas, jei kas, laukuose ar miške pasigavęs mažą vaikutį, jį nužudytų. Valstybės teismai imtų domėn, kad tas kūdikis buvo visiškai nekaltas ir gintis negalėjo. Toks piktadaris būtų teisiamas visu įstatymų smarkumu. Ir viešoji opinija skaudžiam teismo sprendimui visiškai pritartų.

Dabar pagalvokite, kokia yra piktadarybė, kai ant dar negimusio kūdikio užpuola tikroji jo motina ir jį nužudo?! Ta, sakau, motina, kurios pareiga savo vaisių ne tik saugoti, bet ir mylėti. Sunku rasti žmonių kalboje žodis šitokiai piktadarybei pavadinti. Bažnyčia, norėdama parodyti tos nuodėmės baisumą, skiria iš savo draugijos tokią vaikažudę motiną ir visus šitame biauriame darbe jos padėjėjus. Jei jie vėliau už savo nuodėmę atgailoja, tai juos išrišti ir grąžinti į Bažnyčios draugiją tegali tik Vyskupas ar jo įgalioįas kunigas.

Kai kurių valstybių įstatymai tam tikrais atvejais, tiesa, leidžia gydytojams padaryti abortą. Bet tokie įstatymai, kad ir jie būtų kelių seimų priimti ir vyriausios valstybės valdžios paskelbti, negali išrišti ir neišriša žmogaus sąžinės. Užsimezgusią žmogaus gyvybę saugoja gamtos, vadinasi, Dievo įstatymas, nes juk gamtos Kūrėjas yra Dievas. Jokia gi pasaulio galybė neturi teisės laužyti Dievo įstatymo ar nuo jo atleisti.

Netekėjusios merginos daro abortus, bijodamos gėdos. Gėda yra paleistuvauti. Jei, mergele, kartą išdrįsai taip begėdiškai pasielgti, tai turėk drąsos ir savo pikto darbo pasėkas pakelti. Gimdymo sunkenybės ir gėda lai būna tau atgaila už tavo nuodėmingą paleistuvavimą. Vieno savo pikto darbo nebandyk pridengti kitu, dar piktesniu, kaip kad yra tavo pačios nekalto kūdikio nužudymas.

Moterys kartais daro abortus, tą savo piktą darbą teisindamos silpna sveikata ar per dideliu vaikų skaičium. Kas yra iš esmės bloga, tai negali būti pateisinama jokiomis aplinkybėmis. Sunkaus gimdymo išvengti moteriai teyra vienas kelias: gyventi su savo vyru, kaip sesuo su broliu, žinoma, jam sutinkant, vadinasi, ir poroje išlaikyti visišką nekaltybę.

Katalikams turiu priminti dar vieną dalyką, kuris juo padidina ir taip jau baisią aborto nuodėmę. Jūs žinote, kad amžinajai laimei įgyti būtinas yra krikštas. Tie gi, kurie žudo negimusį kūdikį, varo jį iš šio pasaulio, negavusį krikšto malonės. Ir tokią, per amžius nepataisomą, skriaudą padaro kūdikiui jo motina, kuri turi jį mylėti. Vėl reikia sušukti: kas per piktadarybė!

Šiandien mes nusiskundžiame sunkiais laikais. Tie sunkūs laikai kažin, ar nėra Dievo ryskštė už tas baisias nuodėmes, kurių baisumą aš jums ką tik išrodžiau. Juk žinai, kad už paleistuvybės nuodėmes Sodomą ir Gomorą Dievas nubaudė, ant tų miestų siųsdamas iš dangaus ugnį. O jei jūs, paleistuviai ir vaikažudžiai, šiame pasaulyje regimos ugnies ir išvengsite, tai jūsų sąžinės ugnis nepaliaus jus deginusi, kol sulauksite amžinosios ugnies pragare. Tik tikras sugrįžimas iš klaidos kelio, tik nuoširdžios atgailos ašaros, tik Kristaus kraujas Šv. Sakramentuose tepajėgs numalšinti jūsų sąžinės graužimus ir užgesinti tą pragaro ugnį, kuri jus laukia. Taigi, kol laikas susipraskite!

Dar viena baisenybė, kaipo paleistuvybės pasėka, vargina mūsų kraštą. Tai lytinės biauriosios ligos. Prieš karą tos ligos Lietuvoje visiškai nebuvo žinomos. Šiandien jomis esančios užsikrėtusios ištisos šeimos. Gydytojai, kuriems pavesta vesti tų ligų gydymo punktai, sako, kad paskirtomis dienomis dešimtimis ir šimtais reikia aprūpinti ligonių, susirgusių piktąja liga. Ir tų ligonių skaičius ne mažėjąs, tik augąs. Žinia, kad tą ligą tėvai perduoda nelaimingiems savo vaikams. Išeina, kad po kiek laiko Žemaitija, kuri kadaise buvo vadinama šventa, pavirs prakeikta žeme, kurios iš tolo reikės lenktis, norint neužsikrėsti baisia lyties liga. Dar kartą sakau, broliai, gėda apie tai kalbėti, bet argi galima tylėti?

* * *

Jei paleistuvybė pati yra tokia baisi nuodėmė; jei ji veda į dar baisesnes vaikažudybės nuodėmes; jei tos nuodėmės užtraukia ant mūsų baisias laikinąsias ir amžinąsias Dievo bausmes; jei ji daro mums tokią gėdą, murdydama šalį bjauriose lyties ligose, — tai paskelbkime tai baisenybei žūtbūtinę kovą!

Jei amaras užpuola mūsų daržus ar laukus, jei nuo limpamų ligų krinta mūsų gyvuliai, tai mes vaitojame, tai mes stropiai ieškome priemonių nuo tų nelaimių apsiginti.

O štai paleistuvybės maras užpuolė mūsų jaunimą, jūsų sūnus ir dukteris. Tas dorinis maras daro jiems gėdą, gamina laikinąsias ir amžinąsias nelaimes. O ar mes į tai žiūrėsime abejingai? Jei taip darytume, tai būtume neverti ne tik krikščionių, bet ir žmonių vardo. Taigi į darbą, į šventą kovą!

Pirmiausia į tą šventą kovą šaukiu tėvus. Dievo Apvaizda, padariusi jus jūsų vaikelių gimdytojais, vienkart pastatė jus jų angelais sargais. Jei per jūsų apsileidimą ir nepriežiūrą jūsų sūnūs ar dukterys paskęs paleistuvybės purvuose ir amžinai pražus, tai jūs už tas sielas atsakysite. Dievas jų pareikalaus iš jūsų rankų.

Klausykite, kaip jums grasina aukščiau minėtasis šv. Povilas Apaštalas: „Jei kas nesirūpina savaisiais ir ypač namiškiais, tas išsigynė tikėjimo ir yra piktesnis už netikintį“[1]).

Taigi tu, tėvai ir motina, turi žinoti, kur tavo sūnus—duktė išeina, kada, iš kur pareina, su kuo draugauja ir t. t. Ir turi vaikus ne tik pamokyti, bet ir suvaldyti, ir tai neatsižvelgdamas, ar tai jiems patinka, ar ne.

[1]) Timot., V. 8.

Turiu čia priminti jūsų vadinamas kamaras, kuriose leidžiate savo dukrelėms gulėti be priežiūros. Oi, tose kamarose jau ne viena mūsų mergelių prarado rūtų vainikėlį. Sakysite, tokia pas mus mada. Bet žinokite, kad Dievas jus teis ne pagal jūsų madas, bet pagal šventus savo įsakymus.

Toliau tos jūsų vakaruškos ir talkos! Tai tikroji piktajai dvasiai pjūtis. Ir čia, sakysite, mada. Bet žinokite, kad kol jūs tokių madų nepašalinsite, tol nelaukite padorumo iš jūsų jaunimo.

Pagaliau, tėvai, jūs turite būti savo vaikams gyvas gražaus gyvenimo paveikslas. Jei jūs būsite blaivūs, taikūs, nuolankūs vienas kitam; jei mylėsite Dievą ir Bažnyčią; jei uoliai klausysite šv. Mišių ir dažnai eisite prie šv. Sakramentų; jei ne tik bažnyčioje, bet ir namieje gražiai melsitės ir tai drauge su visa šeimyna; jei skaitysite geras knygas bei laikraščius ir giedosite šventas giesmes, — tai bemaž negalima, kad jūsų vaikai jus nepasektų. Ir jie įpras gražiai krikščioniškai gyventi, ir tada jiems nerūpės įtartinieji susirinkimai, nuo kurių paprastai prasideda paleistuvingas gyvenimas.

Dabar dar keli žodžiai į tave, brangusis jaunime! Gal matei kada paveikslą, kai šv. Jonas glaudžiasi prie Jėzaus širdies. Laimingas Apaštalas! Jis iš tos Išganytojo širdies iščiulpė tą meilę, kuria pats degė ir kurią taip nenuilstamai skelbė kitiems. Bet šv. Jonas buvo nekaltas jaunikaitis.

Šv. Jono pavyzdžiu pasekė tūkstančiai ir milijonai abiejų lyčių jaunimo. Jie, dėl Kristaus meilės amžinai išsižadėję lytinių malonumų, vieni užsidarė vienuolynuose, kiti, pasilikę pasaulyje, pagarsėjo gražiais savo darbais. Manote, kad tie žmonės nelaimingi? Klauskite Augustinų, klauskite Magdalenų, kada jie buvo laimingesni: ar tada, kai tarnavo kūno geiduliams, ar tada, kai pažino ir pamilo Jėzų? Jie atsakys jums nedvejodami: mes pasijutom esą laimingi, kai prisiglaudėm prie Išganytojo širdies.

Brangus jaunime! Ir į tave ištiestos Jėzaus rankos. Ir tau atvira Jo širdis. Glauskis prie Jos, pamilk savo Dievą ir Išganytoją, o gyviškieji geiduliai turės tavyje nutilti. Jis pats padės tau juos numalšinti, tik paprašyk Jo!

Duok, Dieve, kad mūsų jaunimas iš tikro pamiltų Jėzų! Telaimina Jus Visagalis Dievas: Tėvas ir Sūnus ir Šventoji Dvasia. Amen.

† **Justinas**

Telšiai, 24. X. 36.

XVII

Justinas Staugaitis,

Dievo gailestingumu ir Apaštalų Sosto malone Telšių Vyskupas ir Klaipėdos Prelatas, visiems Dijecezijos ir Prelatūros katalikams siunčia sveikinimą ir ganytojo laiminimą.

Jei pasiliksite mano moksle, jūs būsite mano mokytiniai, pažinsite tiesą, ir tiesa padarys jus laisvus" (Jon. VIII, 32 – 33.)

Mylimieji Kristuje,

Mūsų laikai — tai didelių išradimų laikai. Šiandien mes galime į tolimiausius kraštus ne tik greit nuvažiuoti, bet ir lėkte nulėkti. Telegrafai ir telefonai mums skubotai neša žinias iš viso pasaulio. Per radio mes girdime kalbant iš tolimiausių kraštų. Ką mūsų bočiai turėdavo nudirbti savo rankomis, tai šiandien mums nudirba mašinos.

Atsižvelgiant į tuos visus patobulinimus ir patogumus, reiktų manyti, kad žmonės šiandien turi būti laimingi. Tuo tarpu anaiptol ne! Šiandieniniais gyvenimo patogumais tegali naudotis tik labai nedidelė žmonių dalis. O ir tiems tie patogumai nemalonūs, kai čia pat daugybė žmonių skursta, kai jie pavydžiomis akimis žiūri į tuos, kurie daugiau turi. Vadinamieji beturčiai geriau pasiturintiems ne tik pavydi, bet ir dega prieš juos neapykanta ir tik laukia progos, kada savo kerštą galės parodyti veiksmais. To keršto padariniai yra baisūs naminiai karai, kurie ištisus kraštus murdo ašarų ir kraujo klanuose, kaip kad kai kur girdime besidarant.

Neturime užmerkti akių: ką šiandien matome bevykstant vienoje šalyje, tai ryt-poryt galime pamatyti kitur, nes visur skurdo ir nepasitenkinimo yra daug. Visame pusaulyje, galima sakyti, laužai yra sukrauti, ir tik bereikia kibirkšties, nuo kurios jie užsidegs.

Blogiausia yra didelės pramonės kraštuose. Ten nedidelis skaičius stambių kapitalistų iš vienos pusės, darbininkų (vadinamų proletarų) masės — iš kitos. Tuodu du frontu stovi vienas prieš kitą, ir tik laukiama, kada jų tarpe užsidegs baisi kruvinoji kova. Ir ji tikrai užsidegs, jei skubiai nebus imtasi griežtų priemonių žmonių santykiams pataisyti.

Lietuva, tiesa, ne didelės pramonės šalis. Jos piliečių daugumas gyvena kaimuose. Bet ir mes negalime pasakyti, kad pas mus įvairių luomų žmonių santykiai yra tokie, kokie turėtų būti. Ir pas mus, deja, daug kas yra ne taip, kaip turėtų būti krikščionių katalikų gyvenamame krašte.

Katalikų Bažnyčia yra Dievo įsteigtoji žmonijos mokytoja. Ji privalo mokyti ne tik atskirus žmones, bet ir rodyti tuos dieviškuo-

sius dėsnius, kuriais turėtų būti tvarkomas ištisų kraštų ir visos žmonijos gyvenimas. Vyriausias Bažnyčios Vadas Šv. Tėvas, savo mokinančiais raštais kreipiasi į visą pasaulį. Tokių raštų, kaip turėtų būti tvarkomi žmonių santykiai, kaip turėtų būti gydomos visuomenės ligos, visą eilę yra išleidęs palaimintos atminties pop. Leonas XIII. Tuose raštuose pareiškta išmintimi stebėjosi ne tik katalikai, bet ir tie, kurie nepriklauso Kat. Bažnyčiai. Leono XIII pėdomis eina dabartinis pop. Pijus XI. Ir jis nesiliauja davęs nurodymų, kas šiandien žmonių santykiuose darytina, kas taisytina. Ne viena visuomenės liga būtų pagydyta, ne viena nelaimė būtų pašalinta, jei žmonija paklausytų tų Dievo pastatytų mokytojų.

Man, jūsų Vyskupui, Dievo pavesta šitoj Dijecezijoj stovėti žmonijos reikalų sargyboje. Matydamas daug blogumų mano globai pavestų žmonių santykiuose, ir aš negaliu tylėti. Sekdamas tų didžiųjų Popiežių mintimis, aš pasistengsiu Bažnyčios mokslo šviesoje panagrinėti mūsų visuomenės santykių negaliavimus ir paieškoti vaistų jiems pašalinti.

* * *

Jūs matote, Mylimieji, kad žmonių gyvenimas nestovi vietoje: jis nuolat keičiasi, lyg tas upės vanduo. Ypač tie, kuriems Dievas davė sulaukti žilo plauko, žinote, kad viskas buvo kitaip, kai jūs jauni buvote, Jūs kuldavote spragilais, maldavote patys sukdami girnas, dabar iškulia mašinos, sumala gariniai malūnai. Ir kitose srityse — žmonių rūbuose, darbo įrankių vartojime, trobesių sutvarkyme ir t. t. — jau mūsų akyse gyvenimas yra žymiai pasikeitęs.

Tai tik per kelias dešimtis metų, o jei pagrįšime atgal kokią porą šimtų metų, tai skirtumas bus dar didesnis.

Kai visa Europa jau buvo priėmusi Kristaus mokslą, tai ir jos gyvenimas buvo tvarkomas to mokslo dėsniais. Čia ne vieta plačiai apie tai kalbėti. Šiuo žygiu mums įdomu, kaip buvo susitvarkę darbininkai.

Garo mašinų ir didelių fabrikų tuomet, žinoma, nebuvo. Viską žmonės turėdavo pagaminti savo rankomis, naudodamiesi gana menkais įrankiais. Įvairių rūšių daiktams pagaminti būdavo tam tikri amatininkai. Amatininkų dirbtuvės būdavo nedidelės. Kai kuriose šalyse įstatymų buvo saugojama, kad dirbtuvės savininkas, vadinamas meisteris, perdaug neišplėstų savo įmonės. Pavyzdžiui, buvo nustatyta, kad jis turėtų ne daugiau kaip 2 gizeliu, ir ne daugiau kaip tris mokinius.

Tačiau amatininkai nebuvo palaidi: jie buvo susibūrę į draugijas; kiekvienai darbo rūšiai buvo atskira draugija. Tuo būdu buvo stalių, kalvių, siuvėjų, kurpių ir t. t. draugijos. Jos kiekviena turėjo atskirą statutą, pasaulinės vyriausybės patvirtintą. Draugija turėdavo savo laisvai renkamą valdybą, savo kasą, savo ženklą — vėliavą.

Nepriklausąs prie draugijos neturėjo teisės verstis amatu. Paliudymus, kad kas yra jau tinkamai išmokęs amato, po tam tikrų kvotimų, išduodavo draugijos valdyba. Tuo būdu draugija saugodavo, kad nesiimtų darbo nemokšos, ir tvarkydavo darbo kainas.

Be to, draugijos žiūrėdavo, kad jų nariai būtų dori žmonės, geri krikščionys katalikai. Ištvirkėlis būdavo šalinamas iš draugijos ir jis netekdavo darbo. Šitoks nuostatas darbininkui buvo akstinas dorai elgtis. Be to, draugija buvo darbininkui atrama visose jo nelaimėse. Pašalintasis, pašalpos iš draugijos pusės nustodavo.

Šitoks darbo sutvarkymas tęsėsi bemaž per visą vadinamą Viduramžį ir gerokai siekė į istorijoj vadinamus Naujuosius Laikus. Tik Didžioji Prancūzų revoliucija (jos pradžia 1789 m.), skelbdama tariamasias laisves, padarė galą ir kalbamosioms amatninkų draugijoms. Ta revoliucija juo smarkiau jas puolė, kad jos buvo ankštuose santykiuose su Bažnyčia. O ta revoliucija, lyg kad šiandieninis bolševizmas, buvo nukreipta ne tik prieš valstybę, bet ir prieš Bažnyčią.

Tačiau kai kur (pav. Lenkijoj) tos katalikiškai profesinės darbininkų draugijos išliko lig antrosios XIX šimt. pusės. Dabar pažiūrėkime, ką darbininkui yra davusi revoliucija, taip garsiai skelbdama jam laisvę.

Kadangi revoliucija, kaip minėjau, buvo paskelbusi kovą Bažnyčiai, tai pirmiausia atpalaidavo darbininką nuo religijos ir atidarė jam plačiai vartus į ištvirkimą. Paleistuvybė ir girtuokliavimas – tai buvo tos baisios ligos, kurios užgulė ypač miestų darbininkų luomą. Netekęs tikėjimo į būsimąjį gyvenimą, darbininkas neteko ir sąžinės jautrumo, taigi ir savo darbą pradėjo atlikinėti sąžine nesivaduodamas.

Revoliucija, panaikindama amatninkų draugijas, paskelbė tartum gražų dalyką: laisvą konkurenciją (varžytynes). Kas geriau atliksiąs darbą, tas būsiąs geresnis, tas daugiau uždirbsiąs.

Bet į tas varžytynes stojo vienas tuščiomis rankomis, kitas turėdamas ar mažiau, ar daugiau kapitalo. XIX šimtmečio pažanga bemaž visoms gamybos rūšims pradeda pritaikyti mašiną. Ją įsigyti tegali tik tas, kas turi pinigų. Ir štai prasideda lenktynės. Mašina padaro ir geriau ir gamina daug. Tuščiomis rankomis jos ne tik nepralenksi, bet ir toli gražu nepavysi. Taigi, kad ir būtum kažin kaip gabus, jei neturi pinigų, teks tau eiti persisamdyti tam, kas sugeba mašiną įsitaisyti.

Pažangai einant tolyn, ir mašinos didėja bei tobulėja. Joms įsigyti reikia didelių pinigų. Vieno kišenius čia permenkas, turi pinigus sudėti du, trys, dešimts ir t. t. Štai ir turime bendroves, kurios vartoja didelius kapitalus didelėms gamybos įmonėms įsteigti ir vesti.

Ne visi tokių bendrovių nariai asmeniškai gamyboj ir dalyvauja. Užtenka, kad jie duoda savo kapitalą, tas už juos dirba. Štai ir beturime kapitalistinę tvarką.

Kapitalas — negyvas dalykas; jis yra beširdis. Vienintelės jo pastangos — vis augti ir vis daugiau pelnyti.

Didžiausią darbą atlieka mašina. Bet ir ji be žmogaus negali apsieiti. Ir mašinoms varyti reikia darbininkų. Bet tie darbininkai virsta lyg kad gyvais mašinos ratais. Ištisomis valandomis ir dienomis darbininko ausyse tegirdimas pragariškas, visada vienodas mašinos tarškėjimas. Per dienų dienas darbininkas priverstas kvėpuoti sugedusiu fabriko oru.

Amatninkas galėdavo pasidžiaugti savo gaminiais, lyg kad mūsų kaimo mergelės džiaugiasi gražiais savo rankų audiniais ar mez-

giniais. Fabriko darbininkas nė to džiaugsmo neturi, nes jis temato tik savo mašiną, kuri teatlieka tik tam tikrą gamybos dalį. Gatava prekė yra perėjusi per visą eilę mašinų ir rankų, ir nė vienas fabriko darbininkas negali pasakyti, kad tai jo padarytas daiktas.

Iš to pragaro, fabriku vadinamo, darbininkas bėgtų. Bet kur nubėgs? Ir pačiam valgyti reikia ir neretai reikia išmaitinti žmona ir vaikučiai. Pagaliau į vieno pasitraukusio darbininko vietą pasisiūlys kiti penki, šeši. Ir juo daugiau rankų siūlosi darbui, juo mažiau moka už jį įmonių vedėjai. Tuo būdu darbas, arba aiškiau kalbant, atliekąs jį žmogus virsta preke, kurios kaina pareina nuo rinkos būvio. Kadangi žmonių skaičius auga, tai vis kas kart daugiau yra ieškančių darbo ir kas kart menkesnis už jį atlyginimas.

Neužmerkime, Mylimieji, akių, drąsiai pažvelkime į tikrovę. Pereikime į didžiųjų fabrikų centrus, ir pamatysime, kaip skursta ten tos gyvosios mašinų dalys, darbininkais vadinamos. Apžiūrėkime puikiausius didmiesčių rūmus, ir pamatysime, kaip iš vienos pusės prabangose maudos kapitalistai ir kaip, tų pačių rūmų rūsiuose ir palėpėse susigrūdę, skursta vadinami proletarai. O šių pastarųjų skaičius vis auga ir auga.

Štai, Mylimieji, turime šiandien taip spirginantį vadinamą socialį klausimą.

Sakysite, tai liečia tik fabrikų centrus ir didžiuosius miestus; pas mus, kaime, nei didelio turto, nei didelio skurdo neturime. Pas mus tie patys skurdžiai — tiek bežemiai darbininkai, tiek ūkininkai, ypač dabartinio krizio metu.

Klystate, Mylimieji, jei taip manote.

Žinau, kad šiandien, kai žemės gaminių pertekliaus nėra kur dėti, kai gyvenimo reikalai vis auga ir auga, ir žemdirbio ūkininko būvis nepavydėtinas, bet dar blogesnis bežemio darbininko.

Neužmirškime, kad ir kaimuose bežemių darbininkų skaičius auga. Sunkaus krizio laikais ūkininkai, iš tikro neturėdami iš ko mokėti samdininkams algų, stengiasi, kiek galima, apsidirbti patys. Padeda jiems mašina. Darbininkai, neturėdami pastovaus darbo kaime, kraustosi į miestus. Tuo būdu miestuose beturčių prisirenka vis daugiau ir daugiau, proletarijatas auga ne tik naujagimių prieaugliu, bet ir atsikraustančiais kaimiečiais. Čia jie, kartais pusbadžiai, skursta kur rūsiuose, neretai po kelias šeimas susikimšę viename drėgname kambarėlyje.

Miestuose darbininkas pirštu prikišamai mato, kaip vadinamieji buržujai, sotūs ir gražiai apsirėdę, krykštauja teatruose ir kinuose, kaip nekartą per kiauras naktis trankosi po restoranus ir klubus. Darbininką pagauna apmaudas ir pavydas. Jis mielu noru klauso, ką nesąžiningi agitatoriai jam skelbia.

Per gimines ir pažįstamus darbininkų nepasitenkinimas pasiekia ir kaimą. Ir kaimo bežemis darbininkas ypač geriau pasiturinčius ūkininkus pradeda laikyti buržujais, jiems pavydėti ir jų neapkęsti. Štai ir kaime turime du frontu: „buržujų“ ir proletarų.

Šitokiu būviu naudojasi įvairaus plauko socialistai. Žodžiu ir raštu kursto jie darbininkus prieš darbdavius ir ruošia revoliucijas.

Socialistai ne visi vienodi, jų yra kelios rūšys. Tačiau ne mūsų dalykas ieškoti tų rūšių skirtumų. Šiandien galingiausi, veikliausi, reikia pasakyti, ir pavojingiausi bolševikai arba komunistai, todėl apie juos ir pakalbėsime. Bolševikams kai kur jau pavyko įsistiprinti, paimti visą valdžią į savo rankas, todėl apie juos jau mes galime spręsti ne tik iš to, ką jie sako, bet ir iš to, ką jie daro.

Bolševikų — komunistų tikslą vienas žymiausių jų vadų (Bucharinas) šitaip aptaria: „Komunistinės visuomenės pagrindas — tai bendra nuosavybė gamybos ir mainų priemonių; vadinasi, mašinos, įmonės, garvežiai, garo laivai, sandėliai, elevatoriai, kasyklos, telegrafai ir telefonai, žemė ir gyvuliai — visa tai yra nuosavybė bendruomenės, kuri visa tai valdo“[1])...

Kai šitokia tvarka būsianti įvykdyta, tai — toliau kalba tas pats Bucharinas — „nereiksią nė specialių ministerijų, nė policijos, nei kalėjimų, nei įstatymų, nei įsakymų, nei nieko. Kaip kad muzikantai orkestre žiūri į dirigento lazdelę ir taikos prie jos nurodymų, panašiai ir žmonės žiūrės į statistikos lapus ir pagal juos tvarkys savo darbą“[2]).

Taip piešia būsimąjį komunistų rojų vienas iš žymiausių komunistinio judėjimo vadų Bucharinas. Ir iš tikro galėtų žemėje įvykti rojus, jei šitos komunistų svajonės galėtų būti įvykdomos. Bet, deja, jos neįvykdomos.

Pirmiausia, kaip matome, komunistai tariamojo savo rojaus visą pastatą remia privatinės nuosavybės panaikinimu. O tai yra prieš prigimtį.

Žmogus yra protingas gyvis. Jis rūpinasi ne tik dabartim, bet ir ateitimi. Jis būtinai trokšta būti pas save: turėti savo kampelį ir bent būtiniausių reikmenų savo ir savo šeimos reikalams patenkinti. Šitokio įgimto palinkimo vedamas žmogelis dirba, taupo, kad bent senatvėje galėtų pasidžiaugti savo kad ir mažu ūkeliu ir drąsiai pasakyti: tai mano uždirbtas turtelis, kuriuo galiu aš laisvai naudotis, kol būsiu gyvas, ir, kam norėsiu, palikti mirdamas. O mirdamas, jis paprastai palieka turtą savo vaikams ir aprūpinti juos stengiasi, kiek galima, geriau.

Nuosavybė tik piktai naudojama yra blogas dalykas, tik begalinis turtų krovimas, skriaudžiant kitus, yra peiktinas. Bet pati nuosavybė glūdi daiktų esmėje, ir reikia stebėtis, kad tie, kurie tariasi ruošią žmonijai geresnę ateitį, šito nemato.

Sakysite, vienuoliai juk gyvena komunomis, kuriose nėra privatinės nuosavybės, o viskas bendra.

Taip, vienuoliai gyvena komunomis, bet tai vienuoliai. Jie aukštesnio labo dėliai patys laisva valia atsisako bet ką turėti. Jie savo elgesio pagrindan deda Dievą, religiją. Religijos nurodymų vedami, vienuoliai nugali silpną savo prigimtį ir pakyla į paprastam žmogui nepasiekiamas aukštumas. Vienuoliams tinka tai, ką yra pasakęs šv. Povilas: „Aš visa galiu tame, kuris mane stiprina“, vadinasi, Jėzaus Kristaus padedamas. Bendras vienuolyno turto valdymas neįmanomas be skaistybės ir klusnumo įžadų vykdymo.

---

[1]) Komunistų ABC cit. Revue Apol, Janvier 1937 a. p. 30.
[2]) Ten pat, pusl. 31.

Komunistai, kaip toliau pamatysime, religijos nepaiso, su ja kovoja. Nematydami žmogui aukštesnio tikslo, komunistai ir patį žmogų ima grynai žemišką. O toks žmogus, kuriam Dievo malonė nepadeda, juk yra pilnas netobulumų, aistrų. Ir komunistų tvarkoj pasiliks žmonių puikybė, piktumas, neapykanta, pavydas — tos ydos, kurios kaip tik esti skriaudų ir nelaimių priežastim.

Ir komunistų tvarkoj vieni turės nustatyti darbui planus, kiti juos vykdyti; vieni statys mašinas, jas ves, bus inžinieriai, kiti prie jų atlikinės paprastuosius darbus. Ir bus nelygybė, kurios tariamai buvo norima išvengti. Ir komunistų tvarkoj bus vieni valdomi — kiti valdytojai, kaip kad šiandien yra Sovietų Rusijoj. Gal pasikeis vardai, bet esmė liks ta pati.

Tiesa, komunistai save ramina tuo, kad dabar esąs tik pereinamasis laikas. Žmonija, per kelias kartas protingai auklėjama, taip pasikeisianti, kad visos aukščiau minėtos ydos pranyksiančios.

Tuščia viltis! Ir per kartų kartas nepasieksi to, ko nėra žmogaus prigimtyje. Ant Dievo malonės sparnų žmogus iš tikro aukštai gali pakilti. Be Dievo malonės jis būtų tik gyvulys, tuo baisesnis, kad turi protą.

O kaip bolševikai — komunistai žiūri į religiją?

Jau 1909 m. Leninas, dabartinės Rusijos bolševizmo patrijarkas, rašė: „Marksizmas (vadinamas socializmas) turi būti materialistinis, reiškia religijos priešininkas; bet materializmas mokomasis, suprask, kovą prieš religiją vedąs ne abstrakčiai, tik konkrečiai, klasių kovos lauke reikšdamas veiklumą, mokydamas mases geriau, kaip bet kuri kalba arba abstrakčioji teorija“[1])

Aukščiau minėtas Bucharinas sako, kad religija, o ypač krikščionių religija esanti nesutaikoma su komunizmu, nes komunizmas skelbiąs nepermaldaujamą klasių kovą ir vadinamiems buržujams neapykantą, kai tuo tarpu krikščionybė skelbianti net priešų meilę[2])

Žmogus — tai gražiausias pasaulio tvarinys. Jau Senajame Įstatyme Psalmininkas, žiūrėdamas į didelį žmogaus kilnumą, nustebęs šaukia: „Kas yra žmogus (Viešpatie), kad jį atsimeni? Ar žmogaus sūnus, kad jį lankai? Padarei jį maža kuo mažesnį už Angelus, garbe ir šlove apvainikavai jį. Ir pastatei jį ant savo rankų dirbinių“.[3])

Kristaus krauju atpirkto žmogaus vertė ir garbė dar didesnė. Štai kaip tatai aptaria šv. Jonas Evangelistas: „Kas Jį (Kristų) priėmė, tiems Jis davė galios būti Dievo vaikais, būtent tiems, kurie tiki į jo vardą“[4]). Ką reiškia būti Dievo vaiku, aiškina mums šv. Povilas Apaštalas: „Kadangi jūs esate sūnūs, Dievas siuntė savo Sūnaus Dvasią į jūsų širdis, kuri šaukia: Abba, Tėve! Taigi yra jau ne tarnas, bet sūnus. O jei sūnus, tai ir paveldėtojas per Dievą“[5]).

---

[1]) Etudes, 20. XII. 1936, pusl. 764.
[2]) Žiūr. Pravada, 30. III. 1934 m.
[3]) Psalm. VIII. 5—7.
[4]) Jon. I. 12.
[5]) Gal. IV. 6, 7.

Vadinasi, krikščionis yra daugiau, kaip paprastas žmogus: jis yra Kristaus brolis, amžinosios Dievo karalystės paveldėtojas. O komunistai, atmesdami Dievą ir religiją, žmogų nustumia nuo to aukštojo sosto, stato jį į paprastų gyvulių eilę. Koks paženinimas! Kokia būtų beprotybė jų paklausyti!

Komunizmas, kaip matome, baisus dėl tikslų, kurių siekia. Nemažiau jis yra baisus dėl priemonių, kuriomis naudojasi savo tikslui pasiekti.

Leiskime kalbėti patiems komunistams.

Vienas jų (Solonevičius) sako: „Bolševizmo žiaurumas — tai ne pykčio dalykas, jis nekyla iš aistrų. Tai šaltas neasmeniškas žiaurumas; tai žiaurumas mašinos, kaip sakysime, elektrinės kedės“[1]) (Amerikoj vartojamos pasmerktiesiems žudyti).

Dar aiškiau kalba pats Leninas: „Šventoje kovoje dėl socialinės revoliucijos prieš buržuaziją, prieš kapitalistus ir jų valdžias visiškai yra leistini melas, apgavimas ir išdavimas.

„Dorovė? — Nėra kitos dorovės, kaip tik tai, kas padeda revoliucijai. Viskas kita — tai tik buržųjų kvailybės.

„Mes, bolševikai, socialinę revoliuciją nešame tiek į Ameriką, tiek į Europą. Ji (revoliucija) eina nuosekliai, žingsnis po žingsnio. Kova bus ilga, žiauri, kruvina... Ką tai reiškia, kad ir žus 90 procentų pasmerktų mirti, jei dar liks 10 procentų komunistų revoliucijai toliau tęsti.

„Bolševizmas — tai ne jaunų panelių auklėjimo įstaiga. Vaikai turėtų būti ir žiūrėti, kaip vykdomi pasmerktųjų žudymai, ir džiaugtis, kad miršta proletarijato priešai“[2]).

Kad šitie bolševikų patrijarko Lenino žodžiai, kuriuos skaitant ima šiurpas, nebuvo tuščiai pasakyti, parodo visas gyvenimas tų šalių, kur komunistai turi savo rankose valdžią.

Milijonai žmonių ten jau iššudyta, kiti baisų skurdą kenčia. Apie ten daromus žiaurumus tiek esate prisiklausę ir prisiskaitę, kad daug apie tai ir kalbėti nereikia. Galima sakyti, kad tos šalys yra virtusios dideliais kalėjimais, kuriuose uždaryti milijonai žmonių. Iš jų atimtas ne tik visas turtas, bet ir visos laisvės. Ne vienas darbininkas iš ten bėgtų, bet jo neišleidžia.

„Jūs būsite lyg kad dievai“, — kalbėjo gundytojas pirmiesiems mūsų tėvams rojuje. „Mes jums padarysime rojų čia, šioje žemėje,“ — kalba vargšams darbininkams šių laikų gundytojai komunistai. Žinot, kokios buvo pasėkos, kai mūsų pirmieji tėvai paklausė gundytojo. Lyginai bus baisios pasėkos, jei paklausysite komunistų.

„Blogas medis duoda blogų vaisių“[3]), — sako Išganytojas. Bolševizmas — komunizmas yra blogas medis. Tai ne viena erezija, bet visų erezijų rinkinys. Tai mokslas, kuris prieštarauja ne tik Dievo apreikštajai Religijai, bet ir pačios prigimties įstatymams. Pagrindinė komunistų mokslo „tiesa“ — tai neapykanta. Veikimas, neapykanta pagrįstas, nieko gero duoti negali.

---

[1]) Dern. Nouvelle, Paris, 17.IV.1935.
[2]) Revue Apoleg., janvier, 1937 m., pag. 34.
[3]) Mat., VII, 17.

Vis dėlto žmonių visuomenės santykių taip palikti negalima, reikia jie taisyti. Kas būtent reiktų padaryti, tuoj pamatysime.

Darbininkų būviui pagerinti, kas mums šiuo atveju ypač rūpi, turėtų padėti: 1) valstybė, 2) darbdaviai, 3) patys darbininkai, 4) visuomenė.

1. — Valstybės pareiga rūpintis visais krašto piliečiais, tačiau valstybė pirmoje eilėje turi imti savo globon tuos, kurie jos ypač reikalauja. Pop. Leono XIII žodžiais betariant, valstybė pirmiausia turi susirūpinti beturčiais darbininkais, nes turtinguosius apsaugoja jų turtas[1]).

Ką darbininkų reikalu turėtų padaryti valstybė? Jinai protingais įstatymais turėtų nustatyti santykius tarp darbdavio ir darbininko. Tinkamomis priemonėmis valstybė turėtų saugoti, kad tie nuostatai abiejų pusių būtų vykdomi. Valstybės įstatymų turėtų būti nustatyta: dienos darbo ilgumas, poilsio laikas, darbininko amžius, darbo sąlygos sveikatingumo atžvilgiu ir t. t. Turėtų būti gerai prižiūrimos įmonių patalpos, darbininkų butai, ypač didesniuose pramonės centruose. Turėtų būti įsteigtos ligonių, emeritūros darbininkų kasos ir t.t.

Šioj srity daugelyje valstybių jau daug kas padaryta, bet dar daug padaryti reikia.

Valstybės pareiga susirūpinti darbininkų ne tik kūno, bet ir dvasios reikalais. Valstybė turėtų žiūrėti, kad darbo įmonėse būtų laikomos Bažnyčios šventės, kad darbininkams būtų duodama laisvai atlikti tikybinės pareigos.

Valstybė turėtų pažaboti kapitalą ir neleisti jam tarpti piliečių skriaudomis. Ypač spartus atskirų žmonių ar grupių turtų augimas juk be kitų skriaudos neįmanomas.

Valdžios organai paprastai rūpinasi, kad piliečiams būtų pardavinėjimas tik sveikas maistas. Šių reikalų sargyboje stovi tam tikros komisijos ir pati policija.

Dar svarbesnis yra dalykas piliečių dvasios sveikata. Taigi valstybės vyriausybė turi budėti, kad nuo dvasios nuodų būtų apsaugoti visi piliečiai, ypač tie, kurie pasižymi mažesniu atsparumu, kaip kad yra tarnai ir darbininkai. Valstybės todėl pareiga budėti, kad nebūtų platinami skandalingieji romanai ir iš viso dorovę ir tikėjimą įžeidžią raštai; kad teatrai ir kinai tevaidintų tik padorius dalykus; kad restoranuose ir klubuose nebūtų naktinių orgijų (paleistuvavimų); kad maudyklėse, aikštėse ir gatvėse visada būtų laikomasi padorumo taisyklių.

2.— Socialiniams santykiams pagerinti nemaža gali padėti ir įvairios rūšies darbdaviai.

Pirmoje eilėje jie, žinoma, turi laikytis socialinio teisingumo, vadinasi, duoti darbininkui atitinkamą už darbą atlyginimą ir kitus dalykus, kurie samdymo sutartyje yra numatyti, pav., maistą, butą, drabužį ir t. t.

Bet tai dar toli gražu ne viskas. Kat. Bažnyčios mokslo šviesoj darbininkas — tai ne kokia mašina, skirta tam tikram darbui atlikti. Darbininkas, samdininkas ar tarnas, tai juk toks pat žmogus, kaip kad darbdavys. Mes visi esame žmonės. Nę visus darbus kiekvienas gali-

[1]) Rerum. Nov.

me dirbti. Kai kuriems darbams atlikinėti reikia didesnio, kai kuriems mažesnio pasiruošimo ar sugebėjimo. Kai kuriems darbams reikia daugiau rankų.

Bet šios įvairios darbo rūšys yra visuomenei reikalingos. Vienas inžinierius, kitas gydytojas, trečias advokatas, ketvirtas teisėjas, penktas kunigas ir t. t. Jie visi naudingą visuomenei dirba darbą. Bet jie negali apseiti be kitų pagalbos. Reikia, kas jiems valgį pagamintų, rūbą pasiūtų ir t. t.

Čia tai ir yra darbo pasidalinimas. Ar šiokį, ar tokį žmogus darbą dirba, jei jis jį gerai atlieka, tai yra garbės vertas. Sargas, kuris gatves šluoja, jei savo pareigas gerai atlieka, yra geresnis, kaip valdininkas, kuris savo pareigose apsileidžia. Todėl, kas yra krikščionis, nė vienas neprivalo pūstis prieš kitą dėl to, kad jis už šį geresnį darbą dirba. Darbdavys neprivalo didžiuotis esąs didesnis už savo darbininką.

Kiekvienas žmogus yra mūsų artimas, bet artimesnis tas, su kuriuo mes daugiau turime reikalų. Įvairiuose žmonių visuomenės laipsniuose artimo meilės dėsnis daugiau mus įpareigoja tam, iš kurio mes patys daugiau patiriame. Darbininkas ar tarnas tau duoda savo darbą. Tiesa, tu už jį moki. Bet žmogaus veiksmas taip yra brangus, kad pinigais nėra ir negali būti apmokamas, nes juk žmogus, tau dirbdamas, aukoja tau paties savęs dalį. Už tą auką tu turi būti dėkingas. Jis, pašvęsdamas tau savo darbą, virsta taviškiu. Ir tu turi pareigą būti jojo — juo susirūpinti ne tik kūno, bet ir dvasios reikalų atžvilgiu. Ne be reikalo šv. Povilas Apaštalas yra pasakęs šiuos skaudžius žodžius: „Jei kas nesirūpina savaisiais ir ypač namiškiais, tas išsigynė tikėjimo ir yra piktesnis už netikintį“[1]).

Ir iš tikro, Mylimieji, į mūsų santykius su darbininkais, ypač su tarnais įneškime daugiau žmoniškumo, daugiau krikščioniškos meilės, o pamatysime, kad ir iš kitos pusės pajusime daugiau palankumo. Mat, meilė meilę sužadina.

3. — Daug gali sau padėti ir patys darbininkai.

Pirmiausia darbininkai savo tarpe turi laikytis vienybės. Maždaug vienoda ekonominė ir socialinė darbininkų būtis turi juos suartinti ir ankštais vienus su kitais surišti ryšiais.

Ta vienybė ypač bus įgyvendinta per darbininkų draugijas. Susibūrę į draugiją darbininkai geriau galės atsispirti kapitalo ir įmonių, kartais neteisingam, išnaudojimui ir gauti pagalbos įvairiais gyvenimo atsitikimais.

Bet nepamirškime, kad komunistai ir darbininkų draugijas šiandien išnaudoja saviems tikslams — kurstyti prieš įmonių vedėjus ir prieš visą esamąją tvarką. Todėl būkite atsargūs.

Nereikia skirti dviejų sąvokų: darbininkas ir krikščionis. Kas kartą yra krikščionis, tai jis turi visur ir visada būti krikščionis: ir bažnyčioj, ir šeimoj, ir dirbtuvėje — visame gyvenime. Todėl krikščionių katalikų draugijos ir darbininkų privalo būti tik krikščioniškos — katalikiškos. Jose darbininkas privalo rasti atramą ne tik kaipo

[1]) I Tim. V. 8.

tam tikros profesijos žmogus, bet ir kaipo katalikas. Per draugiją darbininkas katalikas gauna didesnį tikybinį išsilavinimą, gilesnį katalikišką įsisąmoninimą ir atsparumą įvairioms pagundoms atsispirti; o jų juk, ypač miestuose, netrūksta.

Šiandien, žmonių visuomenei pagonėjant iš viso, grįžta pagoniškoji pažiūra ir į darbą. Darbas teesąs tik pragyvenimo šaltinis. Tuo tarpu visai kitaip į darbą žiūri krikščionybė: darbas — tai Dievo įsakyta žmogui pareiga, tai atgaila už nuodėmę. Dar rojuje, kai pirmieji mūsų tėvai nusidėjo, išgirdo Dievo ištarmę: „Prakaituodamas valgysi savo duoną".

Todėl darbininkas katalikas turi atsiminti, kad jis privalo dirbti ne dėl užmokesčio, tik dėl sąžinės. Juo sunkesnis darbas, juo didesnė atgaila, juo didesnis už ją nuopelnas.

Žmogus, paprastai pajunta visą svarumą tik savo naštos, o kitų našta jam atrodo daug lengvesnė. Rankpelnis darbininkas dažnai pavydžiom akim žiūri į vadinamuosius inteligentus; jų, girdi, darbas esąs kur kas lengvesnis.

Klysta, kas taip mano. Visoks darbas yra sunkus. Inteligentas, kad galėtų savo darbą dirbti, turi bemaž pusę savo amžiaus jam ruoštis, trindamas mokyklų suolus. Ir šitame pasiruošimo darbe ne visi ištveria, daugelis suklumpa ir, kartais net neįpusėję, meta mokslą. O meta juk ne dėl to, kad jis buvo lengvas.

Pagaliau ir proto darbas ne lengvesnis, kaip rankų darbas. Rankų darbininkai paprastai ilgiau gyvena, kaip inteligentai. Matyt, proto darbas labiau ėda sveikatą, kaip rankų darbas.

„Jei kas nori eiti paskui mane, tegul pats savęs išsižada, tegu ima savo kryžių ir teseka mane"[1]), — sako Išganytojas. Mūsų kryžia — tai mūsų pareigos, tai mūsų darbas. Imkime mes jį drąsiai an savo pečių ir neškime džiaugsmingai, įsižiūrėdami į Išganytojo kryžių Tai yra šventa pareiga kiekvieno kataliko — inteligento ar darbininko

* * *

4. — Dar lieka mums bent trumpai paminėti, jog ir visa krikščionių visuomenė privalo dėti pastangų, kad mažiau būtų skurdo ir kentėjimų.

Kad valstybė ir kuo geriausiai rūpintųsi socialiniais reikalais; kad savo uždavinius darbininkų atžvilgiu kuo geriausiai atliktų darbdaviai; kad savo reikalus kuo geriausiai tvarkytų patys darbininkai, — vistiek vargšų ir kenčiančių bus. „Beturčių jūs visuomet turite savo tarpe"[2]), — yra pasakęs Išganytojas. Čia tai ir atsiranda katalikams nauja darbo dirva. Čia darbui akstinas jau ne socialinis teisingumas, bet meilė.

Meilė — tai juk ypatinga krikščionio žymė. „Iš to visi pažins, kad jūs mano mokytiniai, jei turėsite meilę vienas kito"[3]), — sako Išganytojas.

---

[1]) Mat. XVI, 24.
[2]) Jon. XII, 8.
[3]) Jon. XIII, 35.

Meilė nežinomas buvo dalykas senajam pagonių pasauliui. Tik krikščionybė labdaringomis įstaigomis lyg kad sėte nusėjo Europą. Labdarybė — tai Kat. Bažnyčios specialybė.

Supagonėjęs šiandieninis pasaulis norėtų iš Bažnyčios išveržti labdarybę ar bent toj srityje su Bažnyčia lenktyniuoja; bet tai jam nepavyksta. Tik Bažnyčia temoka prieiti prie kentančio su švelniomis rankomis ir su motiniška širdžia.

Supagonėjęs pasaulis tik darko labdarybę. Naujųjų laikų vadinami filantrofai (gailestingieji), norėdami išvilioti iš savo vienminčių vieną kitą centą labdarybės tikslams, ruošia balius ir šokius, kurių pelnas skiriamas vargšams sušelpti.

Ar ne juokai? Žmonės kelia puotas, džiūgauja, kad iš to bent kiek tektų vargšams! Iš tikro tai elgesys to Evangelijos turtuolio, nuo kurio stalo krito trupinėliai nelaimingam Lozoriui.

Katalikui šitokių nežmoniškų priemonių labdarybei sužadinti nereikia. Jis žino, kad labdarybė — tai jo šventa pareiga, nes ji Kristaus įsakyta.

Sakau, Mylimieji, pareiga, ne laisvas noras. „Jei kas turi šio pasaulio lobio ir, matydamas, kad jo brolis turi reikalo, uždaro jam savo širdį, kaipgi pasiliks jame Dievo meilė? Mano vaikeliai, nemylėkite žodžiu, nė liežuviu, bet darbu ir tiesa“[1]), — sako šv. Jonas Apaštalas.

Mūsų labdarybė turi būti organizuota, nes tik tokia sugebės aprūpinti reikalinguosius ir užkirs kelią valkatoms išnaudotojams. Organizuotąją labdarybę Bažnyčia praktikuoja nuo Apaštalų laikų. Juk pirmieji dijakonai buvo skirti jai vykdyti.

Mes turime Lietuvoje gražiai veikiančią šv. Vincento à Paulo Draugiją. Neturėtų būti nė vienos parapijos, kurioj nebūtų šios draugijos skyriaus. Ir visi katalikai turėtų jausti šventą pareigą tą draugiją remti. Tada nebus mūsų tarpe elgėtų, nebus neaprūpintų ligonių, nebus be priežiūros ir be gražaus auklėjimo vaikelių.

Tuoj pradėsime gavėnią. Gavėnios pasninkai labai lengvi. Papildykime juos gausesnėmis aukomis labdarybės tikslams. Visais amžiais krikščionys pasninką jungdavo su labdarybe. Ir mes taip darykime.

Bet laikas man baigti. Baigdamas turiu pasakyti, jog šiandien daug blogumų kyla dėl to, kad pasaulis nutolo nuo Kristaus ir grįžta į pagonijos laikus. Taigi, Mylimieji, grąžinkime į mūsų gyvenimą Kristų! Kristaus reikia ir valstybių valdžioms, ir žmonių visuomenei, ir šeimoms, ir darbdaviams, ir darbininkams. Kai visur bus įgyvendintas Kristus, tai Jo dvasia sušvelnins žmogaus prigimties šiurkštumus ir gyvenimas pasidarys skaidresnis.

Baigiu Apaštalo žodžiais: „Mūsų Jėzaus Kristaus malonė tebūnie su jumis. Amen“[2]).

Telšiai, 23. I. 1937. † **Justinas**

---

[1]) I Jon. III, 17, 18.
[2]) I Tesal., V, 28.

XVIII

Justinas Staugaitis,

Dievo gailestingumu ir Apaštalų Sosto malone Telšių Vyskupas ir Klaipėdos Prelatas, visiems Dijecezijos ir Prelatūros katalikams siunčia sveikinimą ir ganytojo laiminimą.

„Aš stebiuosi, kad jūs taip veikiai nukrypstate nuo tos, kuri jus pašaukė į Kristaus malonę, prie kitos Evangelijos" (Gal. I. 6).

Mylimieji Kristuje!

Svarbiausias kiekvieno žmogaus reikalas — tai jo amžinasis išganymas. Teisingai sako Išganytojas: „Ką padėtų žmogui, jei jis laimėtų visą pasaulį, bet prarastų savo sielą?" (Mork. VIII, 36).

Tasai sielos išganymas nepareina dovanai: reikia žmogui tatai savo darbu įsigyti. Reikia čia, tiesa, ir Dievo malonės; jos prašantiems Dievas neatsako. Bet reikia pačiam žmogui atlikti tam tikras sąlygas, be kurių sielos išganymas yra neįmanomas. Tas sąlygas trumpai ir aiškiai nusako mums katekizmas. Kai mes dar buvome maži vaikeliai, tai mūsų motinėlės duodavo mums klausimą: „be ko žmogus negali būti išganytas?" Mes atsakydavome: „be krikšto, be tikėjimo, be gerų darbų". Mes tai, maži būdami, esame išmokę ir lig karsto lentos neprivalome pamiršti.

Šiuo atveju, Mylimieji, aš nemanau kalbėti apie tas visas tris sąlygas, sielos išganymui pasiekti reikalingas. Aš tekalbėsiu tik apie vieną dalyką, būtent apie tikėjimą.

Manau, patys suprantate, kaip svarbus yra žmogui dalykas jo tikėjimas. Nuo to, į ką žmogus tiki ir kaip tiki, pareina jo darbai. Taigi drąsiai galima sakyti: koks žmogaus tikėjimas, toks ir patsai žmogus. Todėl pragaro galybės, kurioms rūpi kuo daugiausia sielų paskandinti, užtaiso tiek pinklių žmonėms iš tikro tikėjimo išvesti. Nekalbant jau apie bolševizmą, kuris veda atvirą kovą prieš Dievą, tai kiek yra suvadžiotojų, kurie, prisidengę tariamai tiesos skraiste, stengiasi žmones išmušti iš tikrojo tikėjimo vieškelio ir nuvesti į klaidos šuntakius. Tokių suvadžiotojų yra jau buvę net Apaštalų laikais. Ir tuomet žmonės kartais paklausydavo tokių suvadžiotojų. Tuos krikščionis, kurie taip lengvai duodavosi klaidinami, Šv. Povilas bara aukščiau minėtais žodžiais: „Aš stebiuosi, kad jūs taip veikiai nukrypstate nuo tos, kuri jus pašaukė į Kristaus malonę, prie kitos Evangelijos."

Tokių suvadžiotojų yra buvę visais laikais. Jei tikroji Kristaus Bažnyčia nebūtų stovėjusi sargyboje, tai klaidintojai jau būtų seniai į gabalėlius sudraskę Kristaus tikrąją Evangeliją taip, kad iš jos mums nieko nebūtų likę.

Deja, pasiekia mus žinios, kad ir šiandien mūsų pačių krašte, net mūsų Dijecezijoj žmonių tikėjimą griauja ne tik komunistai bei įvairūs vadinami laisvamaniai, bet ir klaidintojai, kurie tariasi Kristaus mokslą skelbią ir Dievo reikalą giną. Jų vieni vadinasi biblistai, kiti adventistai, treti baptistai ir t.t. Vieni jų daro susirinkimus ir juose žmones klaidina. Kiti bruka žmonėms į rankas suklastotą Šv. Raštą ir įvairias klaidingas knygpalaikes. Vienas, girdime, sakosi esąs lietuviškai—tautiškosios bažnyčios atstovas; net drįsta save vadinti vyskupu ir, vyskupo rūbais apsirėdęs, laikąs kažin kokias pamaldas. Ir reikia su Šv. Povilu stebėtis, kad žmonės, tartum katalikai, kauso tų klaidintojų: eina į jų susirinkimus, dalyvauja jų pamaldosel ima jų knygas, net perka jas, kartais brangiai mokėdami.

Turėdamas tai prieš akis, aš, Jūsų ganytojas, kuriam paties Dievo pavestos ganyti Jūsų sielos, negaliu tylėti. Įspėdamas Jus, nurodysiu, kas Dievo vardu gali ir turi į Jus kalbėti; kas tikėjimo dalykuose turi vadovauti ir ko Jūs privalote klausyti.

* * *

Žmonės teisingai didžiuojasi savo protu. Proto pagelba žmonija iš tikro jau daug ką yra pasiekusi. Ypač šiandien reikia stačiai stebėtis dideliais žmogaus proto išradimais. Juk savo proto dėka, žmogus, panaudodamas gamtos jėgas, šiandien taip palengvino sau darbą. Kas seniau reikdavo padaryti rankomis, tai šiandien padaro mašina; padaro ji daug greičiau ir tobuliau. Savo proto dėka, žmogus šiandien nardo vandenyse, lyg kad žuvis, skraido ore, lyg paukštis.

Tas žmogaus protas, kad ir didelė Dievo dovana, vis dėlto nėra neribotas: daug kartų jis suklysta. Kas buvo seniau laikoma neabejotina tiesa, — pav., kad saulė sukasi apie žemę — tai šiandien įrodyta, kad tai būta klaidos. Taip yra gamtos pažinimo srityje.

Juo lengviau žmogui suklysti antgamtiniuose, religijos dalykuose. Juk kokių kvailybių, net baisenybių mes užtinkame pagonų religijose! Religijos srityje juo lengviau žmogui suklysti, kad čia nekartą jo protą aptemdo valia ir pastūmėja į klaidos šuntakius.

Pasaulio Išganytojas, Jėzus Kristus, ne tik atpirko žmones, bet ir nurodė kelią, kuriuo einant galima pasinaudoti Atpirkimo malone. Jėzus Kristus atnešė į pasaulį religinę tiesą. „Aš kelias, tiesa ir gyvenimas“, — sako Išganytojas.

Kristus ne tik skelbė savo mokslą, bet tam mokslui išlaikyti ir skleisti Išganytojas įsteigė savo Bažnyčią. Jėzus tarė Petrui: „Tu Petras (uola), ir ant tos uolos aš pastatysiu savo Bažnyčią, ir pragaro vartai jos nenugalės“ (Mat. XVI, 18).

Gerai sau išsiaiškinkite ir supraskite šituos Išganytojo žodžius.

Kristus, ateidamas į šį pasaulį, rado tikybinę bendruomenę, išpažįstančią vieną Dievą. Buvo tai Žydų Sinagoga, Žydų Bažnyčia. Kai visos ano laiko pasaulio tautos buvo paskendusios stabmeldybėje, tai Žydų Sinagoga išsaugojo tikėjimą į vieną, tikrąjį Dievą. Žydų Sinagogai Dievo buvo skirta paruošti kelią Išganytojui. Ji tą uždavinį

atliko ir tapo jau bereikalinga. Kristus jos vietoje steigia **savo** Bažnyčią. Gerai įsidėmėkite, kad Kristus steigia ne kelias, tik vieną savo Bažnyčią. Kaip vienas yra Kristus, taip viena, vienintelė tegali būti ir yra tikroji Jo Bažnyčia.

Kaip tai tačiau atsitinka, kad yra pasaulyje įvairių tikybinių bendruomenių, įvairių bažnyčių, kurios vadina save Kristaus bažnyčiomis?

Nesunku tai suprasti. Jūs žinote, kad tik aukščiausioji valstybės valdžia turi teisę kaldinti ar spausdinti pinigus ir iš tikro juos leidžia. Tačiau atsiranda padirbėjų, kurie leidžia netikrus pinigus. Padirbėjai daro tai, norėdami pasipelnyti. Tikrasis pinigas įsigyti ne taip jau lengva: reikia gerokai pasidarbuoti jam pelnyti.

Kristaus paskelbtoji tiesa — brangus dalykas. Ji duoda žmonėms ramybę šiame pasaulyje ir žada amžinąją laimę. Tačiau gyventi pagal Kristaus mokslą ne taip jau lengva. Pirmiausia reikia palenkti savo protas apreikštajai tiesai ir klausyti Kristaus Bažnyčios. Juk Išganytojas sako: „Jei jis (žmogus) neklausytų Bažnyčios, tebūnie jis tau, kaip pagonis ir muitininkas“ (Mat. XVIII, 15). Žmogaus puikybei ne taip jau lengva nusilenkti prieš Bažnyčios autoritetą. Ir daug yra Bažnyčioje įvykę atskalų, įvairiausių sektų todel, kad kai kurie išdidę žmonės nenorėjo klausyti Bažnyčios.

Antras dalykas, kuris kelia pasipriešinimą Bažnyčiai ir gamina įvairias sektas, tai noras Kristaus mokslą padaryti sau lengvesnį, arba aiškiau kalbant, noras patenkinti kai kuriuos kūno geidulius ir vis dėlto laikyti save krikščionim. Ar pastebėjote, Mylimieji, kad klaidatikiai paprastai neigia (atmeta) du dalyku: išpažintį ir dvasininkų skaistybę, ar skaistybę iš viso. Mat, išpažinti savo nuodėmes, kartais ir labai biaurias — nelengvas yra dalykas. Taip pat sunku yra suvaldyti lyties palinkimai ir gyventi skaistybėje. Žmonės, negalėdami ar nenorėdami to padaryti, įsikalbinėja sau ir kitiems, būk Kristaus mokslas to nereikalaująs. Teisingai sako Šv. Povilas: „Kurie yra Kristaus, tie prikalė ant kryžiaus savo kūną drauge su ydomis ir geiduliais“ (Gal. V, 24). Bet ar maža yra žmonių, kurie nenori save prie kryžiaus kalti? Štai versmė, iš kurios teka klaidingi mokslai.

Taigi, Mylimieji, žinokite, kad Kristus negalėjo įsteigti ir neįsteigė daugelio bažnyčių. Jis teįsteigė tik vieną, vienintelę savo Bažnyčią ir jai pažadėjo savo malonės pagalbą: „pragaro vartai jos nenugalės“. Nei baptistų, nei biblistų, nei adventistų, nei kitų tautinių Bažnyčių Kristus neįsteigė. Jos atsirado po keliolikos šimtų metų po Kristui; iš istorijos mes žinome jų pradžią ir lengvai galime ją nurodyti. Tos klaidingosios bažnyčios dažnai ir nešioja savo įsteigėjų vardą. Išeitų taip, kad žmonės per keliolika šimtų metų išpažino klaidingą mokslą, lyg kad Kristus būtų apleidęs savo Bažnyčią. Tik štai po 15 šimtų metų atsiranda koks Kalvinas ar kitas naujo mokslo skelbėjas ir atstato pasaulyje tikrąjį Kristaus mokslą. Ar tai galimas dalykas? Patys pagalvokite! Išeitų, kad Išganytojas sakė netiesą, kai kalbėjo savo Apaštalams: „Štai, aš esu su jumis visas dienas, lig pasaulio pabaigai“ (Mat. XXVIII, 20). Gerai įsidėmėkite šituos Išganytojo žodžius.

Kristus nesako „aš būsiu su jumis (vadinasi Apaštalais), kol jūs gyvi būsite", nesako, „aš būsiu su jumis kelias dešimtis ar kelis šimtus metų", bet sako: „aš esu su jumis **visas dienas** (vadinasi, visada be jokios pertraukos) lig pasaulio pabaigai". Iš čia aiški išvada, kad Kristus prižada būti ne tik su Petru, Jonu ir kitais Apaštalais, bet ir su jų įpėdiniais, kurie kada nors užims Apaštalų vietas ir tai lig pasaulio pabaigai.

* * *

Iš to kas aukščiau pasakyta, jau darosi aišku, kur ieškoti tikrosios Kristaus Bažnyčios. Ten, kur yra Petras.

Jau pirmiau matėme, kad Kristus žada pastatyti savo Bažnyčią ant Petro, lyg ant kokios uolos. Toliau Petrui kalba Išganytojas: „Tau aš duosiu dangaus karalystės raktus, ką tu suriši žemėje, bus surišta ir danguje, ir ką tu atriši žemėje, bus atrišta ir danguje" (Mat. XVI, 19). Visų žmonių supratimu, raktai yra valdžios ženklas. Namuose tas šeimininkas, kieno rankose raktai. Kristus, žadėdamas Petrui dangaus karalystės raktus, suprantamas dalykas, žada jam ne ką kita, tik aukščiausią valdžią savo Bažnyčioje. Žada padaryti jį teisėju; jo sprendimai, padaryti žemėje, būsią patvirtinti ir danguje.

Viešpats Kristus ką pažadėjo, tai ir įvykdė. Buvo tai po Jo atsikėlimo iš numirusių. Išganytojas pasirodo Petrui ir kitiems Apaštalams Galilėjoj. Norėdamas išsklaidyti visas Apaštalų abejones kai dėl savo iš numirusių atsikėlimo, Išganytojas valgo drauge su jais. Toliau jau leiskime kalbėti pačiam Šv. Jonui, Evangelistui: „Jiems pavalgius, Jėzus taria Simonui Petrui: Jono sūnau, Simonai, ar myli mane labiau, kaip šitie? Jis jam atsako: Taip, Viešpatie, tu žinai, kad aš tave myliu. Jis jam taria: Ganyk mano avinėlius. Jis vėl jį klausia: Jono sūnau, Simonai, ar myli mane? Jis jam atsako: Taip, Viešpatie, tu žinai, kad aš myliu tave. Jis jam taria: Ganyk mano avinėlius. Jis klausia jį trečią kartą: Jono sūnau, Simonai, ar myli mane? Petras nuliūdo, kad jis jį trečią kartą klausė: Ar myli mane? ir jam atsakė: Viešpatie, tu visa žinai; tu žinai, kad aš tave myliu. Jis jam tarė: Ganyk mano avis" (Jon. XXI, 15—17).

Šitas vaizdingas Evangelisto pasakojimas juk aiškiai rodo, kad Išganytojas paveda Petrui ganyti visą savo kaimenę: avinėlius ir avis. Vadinasi, suteikia Petrui aukščiausią Bažnyčioje valdžią, kuriai turi pasiduoti ir avinėliai ir avys, ir ganomieji ir ganytojai.

Petro valdžia negalėjo pasibaigti su jo mirtimi, kurią išpranašavo pats Jėzus Kristus. Kaip Kristaus Bažnyčia turi tverti tol, kol bus pasaulyje žmonių, taip turi tverti ir aukščiausioji Bažnyčios valdžia .v. Petro įpėdinių asmenyse. Taip suprato Petro valdžią jo draugai, Apaštalai, taip suprato ją pirmieji krikščionys, taip suprato ją Bažnyčios Tėvai, taip supranta ir šiandien tą valdžią visa tikroji Kristaus Bažnyčia.

Šv. Povilas, tas tautų Apaštalas, stebuklingai atsivertęs, pasiuntinybę skelbti Evangeliją gauna iš Petro rankų. Ir šiandien kiekvienas vyskupas pasiuntinybę ganytojauti vienoj ar kitoj Bažnyčios dalyje —

dijecezijoj gauna iš Šv. Petro įpėdinio, Romos Popiežiaus, nes Romoj Šv. Petras įsteigė savo sostą ir Romos vyskupams, ne kam kitam perleido savo įgaliojimus, gautus iš Kristaus.

Jei aš šiandien, Mylimieji, kalbu į Jus, tai todėl, kad į šitą dijecezijąyra mane atsiuntęs Šv. Petro įpėdinis, Romos Vyskupas, Popiežius, kaip mes jį šiandien vadiname. Ir kiekvienas Vyskupas ne kitu, tik tuo keliu gauna savo pasiuntinybę ir įgaliojimus. Dijecezijoj vėl kiekvienas kunigas turi gauti pasiuntinybę ir įgaliojimus iš tos dijecezijos vyskupo. Nėra ir negali būti kunigo, kuris nebūtų vienybėje su savo vyskupu, kaip negali būti vyskupo, kuris nebūtų vienybėje su Popiežium, Šv. Tėvu.

* * *

Iš to, kas lig šiol pasakyta, jau galite suprasti, kad ne kiekvienas gali, turi teisės kalbėti Kristaus vardu, ne kiekvienas, kam tik pareis tai į galvą, gali žmones mokyti religijos ir tverti tikybinę bendruomenę. Šitą dalyką dar plačiau išsiaiškinsime.

Nuo pat Kristaus viešojo gyvenimo pradžios mes matome, kad Dieviškasis Mokytojas savo sekėjus skirsto į dvi rūši: paprasti klausytojai — minios, ir išrinktieji mokiniai. Minioms Išganytojas kalba kai kada, o su savo mokiniais jis yra nuolat ir, kiekvienai progai pasitaikius, duoda jiems pamokymų. Galima pasakyti, kad tai buvo pirmoji seminarija. Tą seminariją išėjusius Išganytojas pirmiausia daro savo padėjėjais, o žengdamas į dangų paveda jiems toliau tęsti savo pradėtąjį darbą. Štai Evangelijos žodžiai:

„Anomis dienomis atsitiko, kad jis (Jėzus) išėjo į kalną melstis ir praleido naktį maldoje Dievui. Išaušus jis pasivadino savo mokytinius ir išrinko iš jų tarpo dvylika (kuriuos jis ir apaštalais praminė): Simoną, kurį jis praminė Petru, ir jo brolį Andriejų, Jokūbą ir Joną, Pilypą ir Baltramiejų, Matą ir Tomą, Alpiejaus sūnų Jokūbą ir Simoną, vadinamą Uoliuoju, Jokūbo brolį Judą ir Judą Iskarijotą, kurs buvo išdavėjas“ (Luk. VI, 12—16). Toliau to pat Luko Evangelijoj skaitome: „Suvadinęs dvylika Apaštalų, Jėzus davė jiems galybės ir valdžios ant visų velnių ir ligoms gydyti. Paskui jis išsiuntė juos Dievo karalystės skelbti ir ligonių gydyti“ (Luk., IX, 1—2).

Tai buvo Apaštalų uždaviniai, Viešpačiui Jėzui minias bemokinant. Po savo iš numirusių atsikėlimo Išganytojas duoda Apaštalams parėdymą, ką jie toliau turi daryti. Štai Kristaus žodžiai: „Man duota visa valdžia danguje ir žemėje. Eikite tad ir mokykite visas tautas, krikštydami juos vardan Tėvo, ir Sūnaus, ir Šventosios Dvasios, ir mokydami juos laikyti visa, ką tik esu jums įsakęs. Ir štai, aš esu su jumis visas dienas, lig pasaulio pabaigai“ (Mat., XXVIII, 18—20).

Šituos Išganytojo žodžius Apaštalai suprato taip, kad tik jie vieni yra pašaukti Evangelijos skelbti. Šv. Povilas sako: „Mes einame pasiuntinių pareigas Kristaus vietoje, lyg kad Dievas ragintų per mus“ (2 Corint. V, 20). Kitoj vietoj tas pats Apaštalas rašo: „Nors mes ar angelas iš dangaus skelbtų jums kitą evangeliją, ne kaip mes jums skelbėme, tebūnie atskirtas!“ (Gal. I, 8).

Toks krikščionių paskirstymas į klausančius ir mokančius buvo reikalingas ne tik Kristaus laikais, bet ir per visus amžius. Dievo valia yra, kad Kristaus Bažnyčia tvertų lig pasaulio pabaigos, todėl taip pat Dievo valia yra, kad ta Bažnyčia būtų visada tokia, kokią padarė ją josios Įsteigėjas, vadinasi su apaštalų įstaiga, kurių uždavinys toliau skelbti Evangeliją ir tvarkyti tikinčiuosius.

Mokančiai Bažnyčiai ar, kaip mes ją šiandien vadiname, Bažnyčios Jerarchijai, Kristus pavedė ne tikskelbti savo mokslą, bet ir saugoti jį nuo iškraipymo. Tik pagalvokite, kas galėtų atsitikti, jei kiekvienas savaip aiškins ir savaip supras Kristaus Evangeliją! Juk tuomet ir kalbos negalėtų būti apie vieną Kristaus Bažnyčią. Tuomet tų bažnyčių būtų tiek, kiek pasišautų tariamų Evangelijos skelbėjų. Taip ir yra ten, kur nesiekia budri tikrosios Kristaus Bažnyčios akis. Antai tokioj Amerikoj tariamai krikščioniškų sektų esą ne šimtai, bet tūkstančiai.

Ne, Mylimieji! Taip neturi būti. Kristus buvo Dievas, todėl Jo dieviškoji išmintis rado būdą savo mokslui apsaugoti nuo iškraipymų ir savo Bažnyčios vienybei išlaikyti.

Pirmiausia, Išganytojas pats pasižada neregimai būti su Apaštalais ir jų įpėdiniais. „Štai, aš esu su jumis visas dienas, lig pasaulio pabaigai". Kur yra Kristus, ten negali būti suklydimo.

Toliau, Išganytojas atsiunčia Šv. Dvasią, kuri amžinai pasilieka tikrojoj Jo Bažnyčioj, saugodama ją nuo suklydimų ir teikdama jai išminties žmonėms vesti tikraisiais išganymo keliais.

Klausykime ką sako Išganytojas: „Aš melsiu Tėvą, ir jis duos kitą Ramintoją, kad pasiliktų su jumis per amžius, Tiesos Dvasią, kurios pasaulis negali priimti, nes jos nemato ir jos nepažįsta. Jūs gi pažinsite ją, nes ji pasiliks pas jus ir bus jumyse" (Jon. XIV, 16-17).

Tai yra Kristaus testamento žodžiai, ištarti keliomis valandomis prieš kančią, kai Jis jau ruošėsi skirtis su Apaštalais. Įsidėmėkite, kad Išganytojas ir šitą pažadėjimą duoda ne vieniems Apaštalams, bet ir jų įpėdiniams, nes ne be reikalo prideda, kad žadamas Ramintojas, Šv. Dvasia, turi pasilikti per amžius.

Šitą savo testamento dalį Jėzus Kristus, kaip žinote, įvykdė Sekminių dieną, iš tikro atsiųsdamas Šv. Dvasią.

Ir vėl turim pasakyti: negali būti klaidos ten, kur budi, vadovauja Šv. Dvasia.

Šita Dvasia vadovaudamosi, mokomoji Bažnyčia ne tik skelbia pasauliui Kristaus mokslą, bet ir saugoja jį nuo iškraipymo; smerkia kiekvieną nepašauktą mokytoją, drįstantį kalbėti Dievo vardu. Bažnyčios įgaliojimai ir pasiuntimas — tai tos durys, per kurias vieninteliai tegali įeiti Evangelijos skelbėjas. Tariamieji mokytojai, kurie to įgaliojimo neturi, yra vilkai avies kailyje; jie eina į Kristaus avidę ne per duris, bet lenda per langą ne maitinti avis, bet jų draskyti. Jie yra vilkai, kad ir kažin kaip saldžiai bekalbėtų; jie yra apgavikai, kad ir kažin kaip gražiais vardais besivadintų.

Jau pats Išganytojas liepia saugotis klaidintojų, sakydamas: „Saugokitės netikrų pranašų, kurie ateina pas jus avių apdaruose, o

viduje yra plėšrieji vilkai" (Mat., VII, 15). Gerai atsiminkite šituos Kristaus žodžius. Žinokite, kad vyriausias jūsų mokytojas yra Kristaus Vietininkas, Šv. Tėvas. Toliau eina jums jo atsiųstasis Vyskupas. Vyskupas yra jūsų Dijecezijoj Apaštalų vietininkas. Jis, negalėdamas būti su visais savo žmonėmis, kiekvienai parapijai siunčia savo įgaliotus kunigus. Štai, kas gali Kristaus vardu į jus kalbėti, štai ko jūs privalote klausyti. Ir jei jūs lengva širdim kreipiate savo ausis į visas puses ir gaudote, ką kas religijos dalykuose pasakys, sunkiai nusidedate ir svarbiausią savo reikalą — sielos išganymą išstatote didžiausiam pavojui!

Apie religijos reikalus galima ne tik kalbėti, bet ir rašyti. Klaidingi mokytojai naudojasi ir šita priemone. Jie leidžia į žmones daugybę raštpalaikių, net patį Šv. Raštą, vietomis suklastotą, tūkstančiais egzempliorių spausdina ir pardavinėja žmonėms. Net yra susikūrusi tam tikra draugija klaidatikių Šv. Raštui platinti.

Bažnyčios vyresnybė ir čia turi pareigą budėti. Kiekviena knyga, kuri kalba apie religijos dalykus, turi būti vietos Vyskupo patvirtinta. Jei Vyskupo cenzūros nėra, tai reiškia, kad ta knyga Bažnyčios nėra pripažinta ir jos skaityti negalima. Net paties Šv. Rašto leidiniai turi būti Vyskupo patvirtinti. Jei Šv. Rašto egzempliorius Vyskupo cenzūros neturi, tai reiškia, kad leidinys nekatalikiškas ir katalikas jo skaityti negali.

* * *

Dar yra viena klaida, netikrų apaštalų skelbiama ir palaikoma, kuri kartais prilimpa ir prie neblogų katalikų: kunigus, girdi, turį sau išsirinkti patys žmonės. Katalikai, kurie gyvena arti protestantų, mato, kad pas šiuos iš tikro taip ir daroma.

Taip daroma, tai tiesa, bet ar tikrojoj Kristaus Bažnyčioj taip turėtų būti?

Jau mes matėme, kad Išganytojas pats išsirinko Apaštalus ir juos pasiuntė žmonėms skelbti Evangelijos. V. Kristus ir sako: „Ne jūs mane išsirinkote, bet aš jus išsirinkau, kad eitumėte, neštumėte vaisiaus ir jūsų vaisius pasiliktų". (Jon. XV, 16).

Toliau matome, kad Apaštalai skirdavo savo vietininkus ar pavaduotojus. Šv. Rašte randame, kad šv. Povilas skiria Timotiejų Efezo ir Titų Kretos vyskupais.

Bažnyčios istorijoj randame, kad dvasininkų parinkime kai kada dalyvauja ir pasauliniai krikščionys, tačiau ne sprendžiamuoju, tik patariamuoju balsu.

Jei kas padarydavo didelių nuopelnų Bažnyčiai, pav., įkurdavo ir apdovanodavo parapijas, pastatydindavo bažnyčią, tai jam būdavo duodama teisė siūlyti kandidatą į tos parapijos klebonus. Bet iš tikro skirdavo ir tokį kleboną tik Vyskupas.

Kitaip ir būti negali. Religija, tiesa, yra žmonių reikalas, nes rodo jiems, kaip reikia gyventi ir kaip pelnyti amžinąją laimę. Bet

Dievo apreikštoji Religija, kaip kad yra katalikų religija, yra drauge ir Dievo reikalas, nes ji nustato žmonių santykius su Dievu. Dievas savo Apreiškimo negalėjo pavesti žmonių nuožiūrai. O taip būtų, jei žmonės patys rinktųsi sau dvasininkus. Dievas tam tikru būdu siunčia mums kunigus. Todėl ir šv. Povilas rašo: „Kaip jie skelbs (Evangeliją), jei jie nesiųsti?" (Rom. X, 15). Jums, Mylimieji, telieka melsti Dievą, kad siųstų jums gerus kunigus, o atsiunčiamus priimti su meile ir pasitikėjimu. Religijos dalykuose jie yra jūsų vadai, ir jų turite klausyti, nes ir jūsų kunigams tinka Išganytojo žodžiai: „Kas jūsų klauso, tas manęs klauso; kas jus niekina, mane niekina" (Luk. X, 16).

* * *

Taigi, Mylimieji, trumpai nurodžiau jums, kokie pavojai jūsų tikėjimui gręsia iš nepašauktų mokytojų pusės ir kaip jūs, būdami katalikai, turite elgtis. Nesistebėkite, kad tokių klaidingų mokytojų yra. Dievas, kartą davęs žmogui laisvą valią, nenori jos varžyti. Tą valią piktam panaudoti žmogus gali visur, net tikėjimo dalykuose. Dievas savo dirvoje leidžia drauge augti kviečiams ir raugėms. Tik savo Teismo metu Dangaus Šeimininkas atskirs grūdus nuo piktžolių. Žinokite, kad piktoji dvasia nemiega; ji sėja į žmonių širdis, kai jie miega, nebudi. Taigi budėkite!

Baigiu Apaštalų Kunigaikščio įspėjimu: „Būkite blaivūs ir budėkite, nes jūsų priešininkas, velnias, aplink eina, kaip kriokiąs liūtas, ieškodamas, ką praryti; jam priešinkitės tvirti tikėjimu" (I Petr., V, 8-9).

Tegu laimina Jus Visagalis Dievas — Tėvas ir Sūnus ir Šventoji Dvasia Amen.

† **Justinas**
Telšių Vyskupas

Telšiai, 16 rugsėjo, 1937.

XIX

Justinas Staugaitis,

Dievo gailestingumu ir Apaštalų Sosto malone Telšių Vyskupas ir Klaipėdos Prelatas, visiems savo Ganomiesiems siunčia sveikinimą ir ganytojo laiminimą.

Mylimieji Kristuje!

„Giedokime Viešpačiui, nes yra garbingai išgarsėjęs, arklį ir jojiką metė į jūrą. Mano galia ir mano garbė Viešpats ir tapo man išgelbėtoju“ (Exod., XV 1—2). Tais žodžiais džiaugsmingai giedojo Žydai, kai jie buvo išvesti iš Egipto vergijos ir stebuklingai buvo pervesti per Raudonąją Jūrą.

Ir buvo ko džiaugtis. Į Egiptą Žydai buvo patekę, bado verčiami. Egipte, galima sakyti, pirmukart iškyla amžinasis Žydų klausimas. Jam išspręsti Egipto faraonai griebiasi labai žiaurių priemonių. Visus žydus padaro stačiai vergais, kraudamas ant jų pečių sunkiausius darbus. Norėdamas žydus visiškai išnaikinti, jų gimusius kūdikius faraonas įsako skandinti.

Ir šioj sunkioj būklėj Žydai nepamiršta savo Jahovos. Slaptomis Jį garbina ir prašo pasigailėti. Dievas išklauso jų maldą. Siunčia jiems Mozę, kuris stebuklingu būdu išveda juos iš Egipto ir, nugalėdamas didžiausias kliūtis, veda į Pažadėtąją Žemę. Galime sau įsivaizduoti, su kokiu džiaugsmu Žydai giedojo išsilaisvinimo giesmę, kai jie pasijuto, kad nuo jų rankų nukrito vergijos pančiai, kad jų vytis faraono pasiųsta kariuomenė paskendo Raudonosios Jūros bangose.

Mes, Lietuviai taip pat buvome patekę į sunkią vergiją. Dėl kieno kaltės tai buvo įvykę, aš čia nenagrinėsiu. Mums išnaikinti buvo taikomos ne tiek fizinės, kiek dvasinės priemonės. Galima sakyti, kad geležiniais pančiais buvo surakinta mūsų dvasia. Kelių kaimynų mes tebuvome laikomi tik medžiaga jų tautų kūnui sustiprinti. Buvo laikas, kad ir mūsų tautinė sąmonė buvo užmigdyta. Tačiau ir tada mūsų seneliai nesiliovė lietuviškai garbinę savo Dievą. Ne tik iš mūsų bažnyčių, bet ir iš mūsų surūkusių bakūžių nuolat kilo į Aukščiausiąjį ne tik tyli malda, bet ir lietuviška giesmė.

Devynioliktasis šimtmetis yra ne tik didelių išradimų, bet ir tautų atbudimo amžius. Daugelis pavergtųjų tautų pasibudo, ir mes nuo jų neatsilikome ir juo garsiau pradėjome šaukti ne tik Dievo, bet ir žmonių pagalbos. Mums buvo bandoma užčiaupti burną, bet mes nesidavėme. Mokėjome pabaudas, ėjome į kalėjimus, varomi žygiavome į tolimus Sibiro šaltuosius kraštus; galima sakyti, savo kankinių kaulais nuklojome kelius nuo Prūsų sienos ne tik lig Uralo, bet ir lig Baikalo ežero; bet ištvėrėme. Buvome viliojami suvedžiojimais ir pažadais, net aukso blizgučiais, bet nepasidavėme. Mūsų žygiai į laisvę

gausiai yra pažymėti ne tik geriausių mūsų sūnų kančiomis, nekaltų moterų ir vaikelių ašaromis, bet ir nudažyti mūsų kankinių krauju.

Pagalios malonia savo akim pažvelgė į mus Aukščiausias, išklausė mūsų maldas ir mūsų vaitojimus. Psalmininko žodžiais betariant, štai „kilpos yra sutraukytos, ir mes esame išvaduoti" (Ps. 123, 7). Prisiminę aną mūsų išvadavimo dieną, turime sušukti su tuo pačiu Psalmininku: „Šitai diena, kurią padarė Viešpats: džiaukimės ir linksminkimės joje" (Ps. 117, 24)!

Šiandien mes, Mylimieji, minime mūsų nepriklausomybės sukaktį. Tai brangi mūsų Tautai diena. Kame tik teka lietuvio kraujas, kame tik plaka Tėvynę mylinti širdis, tas tą dieną negali nesidžiaugti. Atsiminę iš kokios vergijos ir kaip nuostabiai mes esame išvaduoti, mes turime matyti čia Dievo Apvaizdos ranką ir bent šiandien pakelti į Jį dėkingumo kupinas širdis.

Tačiau, Mylimieji, negana mums šiandien džiaugtis. Tautos nepriklausomybė — tai didelė Dievo dovana. Reikia ji išmokti branginti ir žiūrėti, kad neprarastume taip brangaus turto. Juk kiek valstybių yra griuvę, kiek tautų yra žuvę tik dėl to, kad jos nemokėjo būti nepriklausomos, kad neatliko joms Apvaizdos skirtų uždavinių. Toli nejieškant, užteks prisiminus kad ir mūsų senąją Lietuviškai - Lenkiškąją Respubliką, žuvusią dėl palaidumo bajorų, kurie tuomet vedė politiką ir už ją atsakingi.

Taigi šiandien bent trumpai panagrinėkime tas sąlygas, kurių reikia, kad tauta būtų sveika ir valstybė stipri.

* * *

„Argi ne du žvirbliu parduodami už skatiką? Tačiau nė vienas jų nekrinta žemėn be jūsų Tėvo" (Mat. X, 29), — sako Jėzus Kristus. Taip, Mylimieji, pasaulio Kūrėjas, įkūręs pasaulį, nepaliko jo savo likimui. Dievas ir toliau veikia, Jį tvarkydamas. „Mano Tėvas veikia ligšiol, ir aš veikiu" (Jon. V, 17), — sako tas pats Kristus. Dievas nustatė kelius dangaus kūnams, ir šie nuo amžių jais rieda. Dievas davė instinktą pasaulio gyviams, ir šie jo laikosi, į šalį nenukrypdami.

Amžinojo Šeimininko planuose juo labiau nepamirštas žmogus. Visiems žmonėms ir kiekvienam atskirai yra Dievo skirti tam tikri uždaviniai. Jei jis juos vykdo, tai realizuoja Dievo mintį ir pasiekia laimę, kiek šiame pasaulyje iš viso ji gali būti pasiekiama. Jei tuos uždavinius vykdyti žmogus atsisako, tai pats sau ruošia prakeikimą.

Šitai tinka ir ištisoms žmonių grupėms, kurias mes tautomis vadiname. Tautos ir valstybės tėra vertos gyvuoti tik tada, kai jos vykdo nuo amžių joms skirtus uždavinius.

Pažvelkime į tuos pačius Žydus. Dievo planuose buvo, kad iš jų giminės gimtų pasaulio Gelbėtojas. Tas Dievo planas įvyksta: Jėzus Kristus gema Žydų žemėje, ten Jis gyvena, mokina ir miršta. Pirmieji Kristaus mokslo skelbėjai — taip pat žydai. Iš žydų Dievas, tapęs žmogum, tiesa, susilaukia šiek tiek sekėjų. Bet visa Žydų tauta, ypač jos viršūnės neprisiima Mesijo. „Jis atėjo pas save, bet savieji jo

nepriėmė" (Jon. I, 12), — liūdnai pareiškia mylimasis Jėzaus Apaštalas. Ir kodėl nepriėmė? Todėl, kad Žydų tauta, apkvaitusi savo didybe, tesvajojo tik apie savo ekspansiją, apie žemišką garbę, dvasinių turtų visiškai neįvertindama. „Jei paliksime jį taip, visi įtikės į jį; ateis romėnai ir atims mūsų kraštą ir tautą" (Jon. XI, 48), — teisino savo žygį Žydų vyresnybė, ruošdamosi nužudyti Kristų.

Jei Žydai būtų „pažinę savo aplankymo dieną", tai jie būtų stoję krikščioniškosios civilizacijos vadais. Jų sostinė Jeruzolima, be abejonės, būtų buvusi tai, kas šiandien yra Roma. Kadangi Žydai Dievo planus realizuoti atsisakė, tai jų sostinė liko išgriauta, tauta išblaškyta po visą pasaulį, pavirtusi auksinio veršio garbintoja, krikščionių civilizacijos griovėja, visų neapkenčiama, dažnai persekiojama.

Rasių ir tautų įvairumas yra gamtos įstatymo padarinys. O gamtos viešpats yra pats pasaulio Kūrėjas. Tad Dievo yra valia, kad mes esame lietuviai. Taip pat Dievo yra valia, kad mes išsilaikytume savo tautos savybės: kalbą, charakterį — visą atskirą savo kultūrą. „Lietuviai mes esam gimę, lietuviai ir norime mes būt", — teisingai mes giedame savo himne.

Pirmiausia mūsų kalba. Ji taip graži, kad mes teisingai galime ja pasididžiuoti. Yra tai gyvas senovės aiščių kalbos paminklas. Geras kalbų mokslininkas be lietuvių kalbos apsieiti negali. Taigi mokėkime gerbti taip brangų mūsų turtą.

Turime gerbti ir mylėti savo žemę, savo žmones, savo papročius ir t.t. Tėvynės meilė — tai juk ne kas kita, kaip meilė visa to, kas mūsų, kas sava. Tėvynės meilė — tai išplėsta tėvų meilė. O mylėti tėvus juk aiškiai įsako mums Dievas. Gražiausią tėvynės meilės pavyzdį yra davęs pats mūsų Išganytojas. Jis per savo gyvenimą niekur neiškėlė kojos iš savo gimtosios Palestinos. Savo mokslą Jis, tiesa, skyrė visam pasauliui, bet pats temokė tik vienus žydus ir tik jų, tuomet vartojama, kalba. Jis myli savo šalį ir jos sostinę. Kaipo Dievas, matydamas liūdną savo tautos ir Jeruzolimos ateitį, net apsiverkia. Štai kaip aprašo mums tą įvykį Evangelija: „Prisiartinęs (Jėzus) ir matydamas miestą, Jis verkė jo ir sakė: Kad gi ir tu ir tai šitą savo dieną pažintumei, kas tau neša ramybės, o dabar tavo akims paslėpta! Nes ateis tau dienos, kad neprieteliai apves tave pylimu, apguls tave, suspaus tave iš visur, parblokš žemėn tave ir tavo vaikus, kurie yra tavyje, ir nepaliks tavyje akmens ant akmens, nes tu nepažinai savo aplankymo meto" (Luk. XIX 42-44).

Tačiau tėvynės meilė neturi mums virsti lyg kad kokiu stabu, dievaičiu, kuriam viską pašvęsti reiktų, dėl kurios turėtume išsižadėti antgamtinių dvasinių gėrybių. Salus populi - suprema lex esto (tautos gerovė – lai būna aukščiausias įstatymas) — tai pagonų taisyklė. Mes, krikščionys, ja vaduotis negalime. Tauta, valstybė – tai dalykai, kad ir brangintini, bet jie praeina. Jų mes negalime statyti aukščiau to, kas amžinai pasilieka, kaip kad religija ir žmogaus sielos reikalai. Teisingai mus įspėja Kristus: „Kas myli tėvą ar motiną labiau kaip mane, tas manęs nevertas" (Mat. X, 37). Ne be reikalo pop. Pijus XI tam tikrų raštų pasmerkė vokiečių nacionalizmą, kuris tautos, rasės

gerbimą nori padaryti lyg kokia religija, kuris tam savo dievaičiui norėtų paaukoti milijonų tikinčiųjų sąžines. Vokietija čia pat po šonu. Saugokimės, kad ir mes neužsikrėstume nesveiko nacionalizmo liga.

Mylėdami savo tautą, mes negalime pamiršti jos savybės, būtent katalikybės. Per 550 metų katalikų religija yra suaugusi su mūsų tauta. Ta religija yra įsisunkusi į mūsų kūną ir kraują. Katalikybė mūsų tautai nešė paguodą sunkiausiomis jos gyvavimo valandomis. Ji stiprino mūsų sodietį baudžiauninką ir buvo nenugalima tvirtovė rusų carų prieš mus pasikėsinimo metu. Tiesa, šiandien mes jau turime savo tautiečių ir laisvamanių, bet jų tik sauja, palyginus su tikinčiąja tautos mase. Dėl tos laisvamanių saujos dėti mūsų respublikai betikybinės valstybės antspaudą — būtų ir nenksminga ir neteisinga. Juk religija kaip tik yra tvirčiausias tautos dorovės pagrindas. Todėl protingai vedamoj valstybėj Bažnyčia turėtų būti didžiausia šalies valdžios talkininkė. Nereiktų pasitenkinti kažin kokiu miglotu „mes stovime ant krikščionybės dorovės pagrindo", bet konkreti katalikų religija, kuri turi pas mus savo narių bent 80% gyventojų, turėtų būti ir valstybės religija. Žinoma, iš to neseka, kad mes norėtume smurtą daryti kitų konfesijų Lietuvos piliečiams. Valstybei Bažnyčia bus naudinga tik tuomet, kai ji turės laisvę veikti ne tik pamaldomis ir apeigomis, bet eiti į visą platų visuomenės gyvenimą ir jam teikti Kristaus mokslo dvasią. Todėl kai kieno pastangos net konstitucijos nuostatais uždaryti katalikus jų bažnyčiose — yra žalingas ne tik religijai, bet ir pačiai Valstybei.

Bet tam tikro nusistatymo žmonės, nedvejodami drįsta tvirtinti, kad katalikas negalįs būti tikras patrijotas, nes jam daugiau rūpį kito gyvenimo reikalai, kai tuo tarpu mūsų tauta ir jos valstybė turinčios užsiimti šios žemės reikalais. Bažnyčia, girdi, kišantis į politiką, kas esąs juk ne jos dalykas. Bažnyčia net neturinti šioj srity tinkamo nusimanymo.

Pažiūrėkime, ko verti tie priekaištai.

Pirmajam priekaištui atremti užteks priminus pop. Pijaus XI žodžius: „Geras katalikas, pačios katalikiškos doktrinos dėka, yra geriausias pilietis, prisirišęs prie tėvynės, lojaliai pasidavęs nustatytai civilinei valdžiai, bet kokiai teisėtai valdymo formai esant" (Enc. Repraes. 1929 m. gruodž. 31).

Tuos Šv. Tėvo žodžius patvirtina, galima sakyti, visa Bažnyčios istorija. Juk žinome, kad barbarų Europos tautoms Bažnyčia ne tik nešė Evangelijos šviesą, bet iš viso kultūrino jas; iš barbarų gaujų kaip tik Bažnyčios prieglobstyje tveriasi vadinamo viduramžio valstybės. Didelę prancūzų patrijotę, tautos ir valstybės nuo svetimų užpuolikų išgelbėtoją, Joanną d'Arc Bažnyčia kaip tik pastaruoju laiku, paskelbdama šventąja, iškėlė ant altoriaus.

Per Didįjį Karą Prancūzijos armijoj geriausi kareiviai buvo kaip tik katalikai. Maršalas Foch, sujungtos santarvininkų kariuomenės vadas, tas tikrasis Vokiečių nugalėtojas, buvo pamaldus katalikas.

Pagalios pažvelkime ir į mūsų praeitį. Sunkiausiais spaudos draudimo laikais amžinai minėtinas vyskupas Valančius užsieniuose

gamino mūsų liaudžiai dvasios peną. Paskui jį visa eilė kunigų dėjo nevienas paskutinius savo skatikus lietuviškiems elementoriams ir kitoms knygoms spausdinti ir išplatinti. Užteks paminėjus, kad ir tokį kun. Sideravičių, buvusį Sudargo kleboną. Tas žmogus lietuviškoms knygoms ir tegyveno. Buvo tai, galima sakyti, didžiausias mūsų knygnešys. Aš nemanau mažinti Basanavičių ir Kudirkų nuopelnus, bet tikrovėje tai vienas kun. Sideravičius lietuvybės naudai yra nuveikęs gal ne mažiau, kaip šiedu abudu drauge.

Mūsų valstybei besikuriant, parapijų kunigai išsijuosę žadina mūsų liaudies tautinę sąmonę ir siunčia armijon savanorius. Pirmieji jų kadrai — daugiausia pavasarininkai, pirmieji mūsų karo mokyklos mokiniai bemaž išimtinai ateitininkai. Pirmutinis kareivis, kritęs dėl mūsų laisvės, pavasarininkas. Iš vienos Marijampolės, tada dar „Žiburio" gimnazijos, dvi paskutinės klasės, metusios mokslą, žygiuoja į frontą besikuriančios valstybės gelbėti. Jie visi buvo ateitininkai.

Turint prieš akis tokius faktus, ar galima drįsti tvirtinti, kad katalikas negali būti geras patrijotas?

Kai dėl antrojo priekaišto, tai jam atremti vėl pasinaudosiu pop. Pijaus XI žodžiais: „Bažnyčia tikrai nesisavina teisės be pagrindo kištis į laikinųjų ir grynai žemiškųjų reikalų tvarkymą; tačiau jos įsikišimas yra teisėtas, kai ji stengiasi išvengti, kad civilinė visuomenė nesinaudotų politikos pretekstu arba aprėžti aukštesnioms gėrybėms, nuo kurių pareina amžinasis žmonių išganymas, arba neteisingais įstatymais ir įsakymais pakenkti dvasiškiems reikalams, arba sunkiai pažeisti dieviškąjį Bažnyčios sutvarkymą, arba kojomis sutremti paties Dievo teises visuomenėje" (Enc. Ubi arcano). Tada Bažnyčia turi tarti savo žodį. Bet jį tardama, Bažnyčia neužsiima politika, tik gina sielų reikalus nuo neteisėtų politikos pasikėsinimų. Pavyzdžiui, Bažnyčia gina moterystės šventumą; Bažnyčia reikalauja laisvės katalikų akcijai; Bažnyčia žiūri, kad katalikų vaikai būtų mokomi ir auklėjami katalikiškai; Bažnyčia reikalauja, kad Viešpaties dienos būtų tinkamai švenčiamos, — visais tolygiais atvejais Bažnyčia gina Dievo reikalą nuo neteisėtų politikos užsimojimų. „Politika palietė religiją, palietė altorių, o mes jį giname", — sako Pijus XI (žodžiai ištarti per Tarpt. Kat. Jaun. Kongr.).

Toliau, Bažnyčia negali pasitenkinti, kai jai teskiriama tik šventose vietose apeigų laisvė. Bažnyčia negali tarnauti tik kai kurioms iškilmėms pagražinti. Bažnyčia turi skelbti ir skelbia Evangeliją. O Evangelija krikščioniui — tai gyvenimo taisyklė. Jos turi būti laikomasi ir valdžioje, ir teismuose, ir kariuomenėje, ir prekyboj, ir visose žmonių gyvenimo srityse. Joks krikščionis negali būti dvilypis: vienas bažnyčioje, kitas — biure, turgavietėje ar kitoj kurioj įmonėje. Tada tik mes susilauksime gražios krikščioniškos visuomenės, kai Bažnyčiai leisime Evangelijos šviesa peršviesti visus mūsų gyvenimo kampus.

Kai dėl valdymo formos, tai turime pasakyti, kad Bažnyčia neturi kokios vienos, ypatingai mėgiamos, valdymo formos. Bažnyčiai jos visos geros su sąlyga, kad būtų vykdomas pilietinis teisingumas ir netrukdoma Bažnyčios misija. Leonas XIII sako: „Bažnyčia lig die-

nų pabaigai tikrai pasiliks su savo valdymosi forma. O kai dėl žmonių visuomenės, tai yra šimtą kartų istorijoj pažymėtas faktas, kad laikas, tas didysis šiame pasaulyje visa ko keitėjas, politinėse įstaigose padaro didelių pakeitimų" (Enc. iš 1892 m. 16 vas.). Toliau tas Popiežius, išdėstęs, kaip tie pakeitimai įvyksta, primena, kad kiekvienai įsitvirtėjusiai valdžiai tinka Apaštalo žodžiai: „Nėra kitokios galios, kaip tik iš Dievo" (Rom. XIII, 1). Piliečiai privalo tos valdžios klausyti ne tik dėl baimės, bet ir dėl sąžinės.

Tačiau ir valdžia turi nepamiršti, kad aukščiausias ir jos Viešpats yra Dievas. Jos įstatymai ar įsakymai turi būti suderinti su Dievo įsakymais ir neturi pažeisti amžinųjų Bažnyčios teisių. Priešingu atveju, valdžia neturėtų teisės iš piliečių reikalauti klusnumo. Jie valdžios organams visada turėtų teisės pasakyti Apaštalų žodžius: „Dievo reikia labiau klausyti, kaip žmonių" (Apd. V, 29).

* * *

Jei Dievas tvarko pasaulį, jei nustato atskiriems žmonėms ir valstybėms tikslus, tai koks yra mūsų valstybės tikslas?

Tą tikslą mums rodo kad ir pati Lietuvos geografinė padėtis ir šių laikų politinė konjunktūra (padėtis).

Mes esame mažutė valstybė dviejų didelių kaimynų — Vokietijos ir Rusijos — tarpe. Abi tiedvi valstybės šiandien perserga didelį politinį sukrėtimą.

Vokietija, remdama savo politiką rasės kultu, ant to naujo dievaičio aukuro deda milijonų žmonių sąžines.

Rusija, norėdama būsimoms kartoms sutverti „žemės rojų", savo išsvajotai idejai aukoja milijonus žmonių gyvybių.

Nė su pirmąja, nė su antrąja valstybe mums nepakeliui. Mes, kad ir menkučiai, turime duoti sveikos tautos ir gerai krikščioniškai sutvarkytos valstybės pavyzdį. Tačiau šiam uždaviniui atlikti mes būtinai turime stengtis išvengti kai kurių ydų.

1) Atmetę visus partinius vaidus, vengdami įtarimų, turime visi, kas gyvas, stoti į jaunutės valstybės stiprinimo darbą.

2) Turime kartą suprasti, kad Kat. Bažnyčia, kuri tiek gero yra padariusi mūsų tautai, nėra mūsų valstybės priešininkė; kad atbulai, ji yra nepamainoma talkininkė tvarkos ir žmonių dorovės vykdymo darbe. Su Bažnyčia jau mums seniai laikas susitaikyti. Suprato tai net kairioji Prancūzijos vyriausybė, kuri pereitą vasarą mokėjo karališkai pagerbti Šv. Tėvo atstovą. O šiandien net kairiosios Prancūzų partijos draugiškai tiesia katalikams ranką.

3) Per daug nesekime madų kūno kultūros garbinime. Žmogaus vertė ne jo raumenų stiprume, bet dvasios kilnume. Todėl daugiau pašvęskime rūpesčių ir lėšų dvasios kultūrai kelti.

4) Labai žiūrėkime, kad mūsų šeimos būtų sveikos. Juk žinome, kad šeimos — tai tie narveliai, iš kurių susideda visuomenė. Vadinama civilinė metrikacija ne stiprina, tik silpnina moterystės ryšius. Tai parodo statistika tų šalių, kuriose civilinė metrikacija jau seniau yra

įvesta. Pas mus civilinės metrikacijos reikalauja sauja laisvamanių, bet 80% mūsų šalies gyventojų katalikų visai to nereikalauja, atbulai nuo to ginasi. Taigi, pataikaudami mažai dalelei, neįžeiskime daugumos.

Baigdamas, šią brangią dieną negaliu susilaikyti nepareiškęs linkėjimų.

Linkiu mūsų Valdžios žmonėms didelio proto ir išminties, kad jie šalies reikalus galėtų gerai pažinti ir tinkamai juos aprūpinti.

Linkiu mūsų brangiajai kariuomenei, kad ji būtų drausminga ir narsi, kad ji garbingai stovėtų Tėvynės saugumo sargyboje ir, reikalui atsitikus, kad drąsiai statytų krūtinę priešininkui.

Linkiu, kad mūsų jaunimas būtų blaivus ir skaistus, kad jis augtų Dievo garbei ir Tėvynės džiaugsmui.

Linkiu, kad visi Lietuvos piliečiai tinkamai atlikinėtų visas savo pareigas, kad mylėtų savo Motiną Tėvynę, kad jai nieko, net savo gyvybės nesigailėtų.

Pagalios linkiu, kad Gerasis Dievas turėtų savo globoj Lietuvą, kad ją apdovanotų gausiomis savo palaimos malonėmis. Amen.

† **Justinas,**
Telšių Vyskupas

Telšiai, 8. II. 1938.

XX

Justinas Staugaitis,

Dievo gailestingumu ir Apaštalų Sosto malone Telšių Vyskupas ir Klaipėdos Prelatas, visiems savo ganomiems Katalikams siunčia sveikinimą ir ganytojo laiminimą.

Mylimieji Kristuje!

Šv. Povilas, tasai tautų Apaštalas, Kristaus Bažnyčią lygina su žmogaus kūnu. „Jūs esate Kristaus kūnas ir sąnariai vienas prie kito," — sako tas didysis Evangelijos skelbėjas. Tuo palyginimu pasinaudodamas, Apaštalas toliau aiškina, kaip nevienodi yra visų krikščionių uždaviniai. Žmogaus kūne kitokius uždavinius atlieka rankos, kitokius — kojos, dar kitokius akys ir t. t. Tų įvairių sąnarių tačiau tikslas yra bendras: tarnauti kūnui.

Mes visi, Mylimieji Katalikai, esame tos pačios Kristaus Bažnyčios nariai. Visų mūsų tikslas — per Bažnyčią pasiekti amžinąjį išganymą. Tačiau toj Bažnyčioj mes ne visi vienodus vykdome uždavinius. Kas kita yra paprastas katalikas, kas kita kunigas, kas kita vyskupas, o kas kita Šv. Tėvas.

Šiandien, Mylimieji, aš norėčiau, kad Jūs gerai suprastumėte, kas yra Bažnyčiai Šv. Tėvas.

Skaitydami Evangeliją mes matome, kad Jėzus Kristus, mokydamas žmones, iš jų tarpo aiškiai išskiria Apaštalus. Jiems daugiausia pašvenčia savo brangaus laiko, su jais, galima sakyti, nesiskiria. Minioms pasakytus sunkesnius pamokymus Išganytojas pakartoja ir aiškiau išdėsto Apaštalams. Mat, juos ruošia pasaulio mokytojais, ganytojais.

Iš visų vėl Apaštalų Kristus aiškiai išskiria Petrą. Jam, ne visiems Apaštalams, Išganytojas sako: „Tu esi Petras (uola), ir ant tos uolos aš pastatysiu savo Bažnyčią, ir pragaro vartai jos nenugalės. Tau aš duosiu dangaus karalystės raktus; ką tu suriši žemėje, bus surišta ir danguje, ir ką tu atriši žemėje, bus atrišta ir danguje" (Mat. XVI, 18, 19). „Ganyk mano avinėlius, ganyk mano avis" (Jon. XXI, 16, 17). Štai, Mylimieji, kokia valdžia ir kokia galia yra Kristaus duota Šv. Petrui. Todėl ir Šv. Povilas, stebuklingu būdu paties Kristaus pašauktas Apaštalu, keliauja į Jeruzalę „pamatyti Petro" ir gauti iš jo įgaliojimus Evangelijai skelbti (Gal. I, 18).

Kristus įsteigė savo Bažnyčią visiems laikams. „Pragaro vartai jos nenugalės". „Štai, aš esu su jumis visas dienas, iki pasaulio pabaigai" (Mat. XXVIII, 20), — sako Išganytojas. Iš tų Viešpaties Kristaus žodžių aiškiai matyt, kad, kas Jo yra duota Apaštalams, yra duota ir visiems jų įpėdiniams, lig pasaulio pabaigai. Vadinasi, kas duota Šv. Petrui, yra duota ir visiems jo įpėdiniams, Romos popiežiams. Petras mirė, jo vietą užėmė kitas. Tas mirė, vėl stojo kitas. Ir taip bus lig pasaulio pabaigai. Žmonės miršta, Petro valdžia yra amžina.

Tai kas gi yra Šv. Tėvas?

1°. Jis yra regimoji Bažnyčios galva. Iš žmogaus smegenų, lyg koki telefonai, eina nervai į visą žmogaus kūną, kuriais galva siunčia parėdymus atskiriems kūno sąnariams. Jei kokio sąnario susisiekimas su galvos smegenimis yra nutrauktas, tai jis nustoja atlikinėjęs savo uždavinius, esti paralyžuotas.

Lyginai kiekvienas Bažnyčios narys turi būti vienybėje su jos galva, Šv. Tėvu, ir turi būti jam klusnus. Kiekvienai dijecezijai Šv. Tėvas siunčia vyskupą. Kiekvienai parapijai vyskupas siunčia kunigą. Religijos reikaluose Jūs, Mylimieji, per savo kunigus, per vyskupą susisiekiate su Šv. Tėvu, Bažnyčios galva. Kas nėra vienybėje su Šv. Tėvu, tas dvasinio gyvenimo atžvilgiu yra paralyžuotas, tas nėra gyvas Kristaus Bažnyčios narys.

Šv. Tėvas yra vyriausias Bažnyčios valdytojas. Joks vyskupas negali turėti Bažnyčioje valdžios, jei jis nebus Šv. Tėvo siųstas. Joks kunigas neturi teisės Bažnyčios vardu mokyti ir Sakramentų dalinti, jei jis nebus gavęs įgaliojimų iš Vyskupo, Šv. Tėvo siųsto.

2°. Šv. Petrui yra pasakęs Kristus: „Simonai, Simonai! štai, šetonas reikalavo jūsų, kad persijotų jus, kaip kviečius; bet aš prašiau už tave, kad tu nenustotumei tikėjimo; todėl tu, kada nors atsigręžęs, stiprink savo brolius" (Luk. XXII, 32). Tais žodžiais Išganytojas Šv. Petrą ir jo įpėdinius padaro tikėjimo saugotojais, aukščiausiais mokytojais, suteikdamas jiems nęklaidingumo dovaną.

Kristaus mokslas yra kilnus, gražus, bet sugedusiai žmogaus prigimčiai nelengvas, reikalaująs susivaldymo, susidrausminimo. Išganytojas, būdamas Dievas, numatė, jog atsiras žmonių, kurie panorės palengvinti sau Evangelijos mokslą. Ir iš tikro tokių žmonių yra buvę nemaža, yra ir šiandien. Jei popiežiai būtų nebudėję, jei klaidatikių nebūtų smerkę, tai lig šios dienos iš Evangelijos mokslo nebūtų likę nė skypelio. Bet Šv. Tėvas budi ir smerkia kiekvieną nuo Evangelijos nukrypimą, ir todėl mes lig šios dienos Kristaus mokslą turime tokį, koks jis yra buvęs Apaštalų laikais.

3°. Šv. Tėvas yra Bažnyčios kūno širdis.

Mūsų kuno širdis atlieka labai svarbų darbą: ji, nuolat plakdama, po visą kūną išvarinėja gaivinantį kraują. Kur širdies veikimas jau nebepasiekia, ten įvyksta puvimas, kurį mes gangrena vadiname.

Šv. Tėvas yra Dievo malonių dalintojas. „Ką atriši žemėje, bus atrišta ir danguje." Visi vyskupai ir kunigai galią atleisti nuodėmes gauna iš Šv. Tėvo rankų. Popiežius yra tas tikrasis Dievo malonių sandėlio raktų valdytojas; per jį eina į visus Bažnyčios sąnarius Atpirkimo malonės gaivinančios sultys.

Štai, Mylimieji, ką reiškia Šv. Tėvas. Jis yra aukščiausias ganytojas, vyskupų Vyskupas, neklaidingas Evangelijos mokslo aiškintojas, vyriausias mokytojas, Dievo malonių dalintojas. Jam yra pavesti „dangaus karalystės raktai".

* * *

Ir mano, Mylimieji, valdžia ir galia eina iš Šv. Tėvo. Prieš keliolika metų esu atvykęs pas Jus, Šv. Tėvo siunčiamas. Šv. Tėvas kiekvienai dijecezijai ne tik siunčia vyskupą, bet ir rūpinasi jo veikimu. Bažnyčios Įstatymų Kodeksas įsako man bent kas penki metai nuvykti Romon ir asmeniškai padaryti pranešimą iš mano ganytojavimo darbo.

Tą kelionę aš kaip tik atlikau šių metų birželio mėn. dienomis.

Roma tai ne tik Šv. Tėvo būstinė, bet ir vieta gausiai aplaistyta didžiųjų krikščionybės kankinių krauju. Ten dėl Kristaus baisia kankinių mirtimi žuvo ir Didieji Apaštalai Petras ir Povilas. Jų dviejų kūnai ilsisi Romoj. Ant juodviejų karstų pastatytos puikiausios pasaulyje bažnyčios. Kiekvienas tikįs krikščionis, lankydamasis Romoj, laiko savo pareigai aplankyti tas bažnyčias ir pasimelsti prie tų dviejų Šventųjų kaulų. Ir aš atlikau šitą pareigą. Mano ganomųjų katalikų dvasios reikalus pavedžiau tų didžiųjų ganytojų užtarimui.

22 birželio mėn. dieną turėjau laimės būti Šv. Tėvo priimtas, pirma drauge su visais Jų Ekscelencijomis Lietuvos Vyskupais, o paskui ir vienas. Mat, Šv. Tėvas nori su kiekvienu Vyskupu atskirai pasikalbėti.

Šv. Tėvas, kad ir labai suvargęs po pernai metų sunkios ligos, kad ir 80 metų amžiaus slėgiamas, yra labai veiklus ir domisi visais Bažnyčios reikalais. Labai yra susirūpinęs tais kraštais, kur šiandien persekiojama Kat. Bažnyčia, ar bent trukdomas jos darbas. Sakosi nuolat meldžiąsi už tuos kraštus ir prašo, kad visi katalikai melstųsi.

Pijus XI gal vienintelis popiežius, kuris yra matęs Lietuvą. Jis, dar būdamas Apaštališkuoju Nuncijum Varšuvoj, 1920 metais, to laikinio Šv. Tėvo Benedikto XV siunčiamas, net dviem atvejais lankėsi Kaune susipažinti su mūsų Bažnyčios reikalais. Ir todėl dabartiniam Šv. Tėvui Lietuva esanti labai arti širdies. Ir iš tikro jis tai įrodo darbais.

Antai, jau grįžęs Lietuvon, sužinojau, kad Šv. Tėvas iš savo negausių išteklių 10.000 lyrų skiria nelaimingiems Palangos padegėliams šelpti. Turint daugybę viso pasaulio reikalų, atsiminti vargšę mūsų Palangą, — tai tikrai tėviškoji širdis!

Ir mums, Lietuvos Vyskupams, Šv. Tėvas rodė ypatingą palankumą ir nuoširdumą. Jis sakėsi žinąs mūsų reikalus, dėl jų sielojąsis ir už juos meldžiąsis. Man atsisveikinant su Kristaus vietininku, jis teikė Apaštališką laiminimą man, mūsų Dijecezijos Kunigams, Kat. Organizacijoms ir visiems katalikams.

Apaštališkasis laiminimas yra jungiamas su visuotinaisiais atlaidais. Šiuo raštu tą brangią dovaną aš perduodu Jums, Mylimieji Katalikai.

Iš to, kas pasakyta, aiškėja, kokios yra mūsų pareigos kai dėl Šv. Tėvo.

1°. Mes turime klausyti Šv. Tėvo ir noromis vykdyti visus jo parėdymus. Jei Išganytojo žodžiai „Kas jūsų klauso, manęs klauso" tinka visiems Apaštalų įpėdiniams, tai juo labiau tinka jie Šv. Tėvui.

2°. Jei tokia valdžia ir tokia galia yra apdovanotas Popiežius, tai mes turime jį gerbti. Gerbdami Popiežių, mes gerbsime patį Kristų, kurį jis atstovauja.

3°. Negana gerbti, Šv. Tėvas reikia mylėti. Jis meldžiasi už mus, ir mes turime už jį melstis. Juo didesnės kieno pareigos, juo daugiau jis reikalauja Dievo pagalbos. O ar gali būti didesnės pareigos, kaip kad Šv. Tėvo?

Meilę Šv. Tėvui mes turime rodyti ne tik malda, bet ir savo skatiku prisidėdami prie jo reikalų. O tų reikalų Šv. Tėvas turi labai daug. Jam reikia ne tik pačioj Romoj daug įstaigų aprūpinti, bet ir įvairiose šalyse savo atstovybes (nuncijatūros) išlaikyti. Be to, tūkstančiai kunigų ir vienuolių dirba pagonų kraštuose. Ir tie darbininkai reikia aprūpinti. Visi tie reikalai gula ant Šv. Tėvo pečių. O Bažnyčios reikalai turi rūpėti ne tik vienam Popiežiui, bet ir kiekvienam katalikui. Žinote, Mylimieji, kad mūsų bažnyčiose yra daromos rinkliavos misijoms ir vadinamasis Šv. Petro skatikas. Ir vienu ir kitu atveju laikykime pareiga savo centais prisidėti prie bendrųjų mūsų Bažnyčios reikalų.

Baigdamas, teikiu Jums ganytojo laiminimą. Telaimina Jus Visagalis Dievas — Tėvas, ir Sūnus, ir Šv. Dvasia. Amen.

† **Justinas**

Telšiai, 1938 m. liepos mėn. 16 d.

PRIEDAS

Didžiai Gerbiamai Lietuvių Katalikių Moterų Draugijai

Moteris — Motina

Žiūriu į gražią kambarinę rožę. Ji man atvežta iš tolimo miesto. Ta rožė ankstybo pavasario metu taip gražiai pražydo, nes rūpestingo daržininko ranka stropiai ją prižiūrėjo. Bet tuo daržininku mes šiandien nesirūpiname, mes tik gėrimės gražiais rožės žiedais.

To daržininko likimas nenoromis man primena mūsų motinas. Kiekviena tauta turi savo didvyrių; turime jų ir mes, lietuviai. Tų didvyrių darbais mes gėrimės, jais džiaugiamės, didžiuojamės. Tačiau maža kam pareina galvon paklausti, kur tų gražių vaisių sėkla?

Vienas stebina pasaulį savo giliu tikėjimu ir dideliais pasiaukojimais religijos reikalams; bet todėl, kad giliai tikinti jo motina į jo širdį yra įdiegusi karšto tikėjimo ir Dievo meilės sėklas.

Kitas pasižymi nepaprastu gailestingumu, nes geraširdė jo motina išmokino jį svetimas nelaimes atjausti kaip savo.

Paskutinis pasaulio Teismas parodys mums daug daug šventųjų Monikų, Elzbietų, Blankų ir t. t.

Motinos, jūs esate laimingos! Dievo Apvaizda paveda jums didelių menininkių rolę. Iš gyvos medžiagos, kurią mes vaiku vadiname, reikia jums ištašyti žmogus, kuris iš tikro būtų vertas to vardo. Kai žiūri į tik ką užgimusį kūdikį, nenoromis turi užsiduoti sau klausimą: kas iš jo išeis — angelas ar šetonas? O tatai pareis, jei neišimtinai, tai didele dalimi, nuo tavęs, motina.

Duok, Viešpatie, kad mūsų motinoms pavyktų išauginti kuo daugiausia žmonių, kurie angelams prilygtų.

To aš iš širdies linkiu mūsų Moterims, švenčiant joms brangias sukaktuves.

Kartu su nuoširdžiu sveikinimu siunčiu aš joms ganytojo laiminimą.

† *Justinas,*
Telšių Vyskupas

Telšiai, 5. V. 33.

Žodis „Pavasarininkams“

Ir seni ir jauni — visi mes džiaugiamės pavasariu, nes tai yra gamtos atbudimas naujam gyvenimui. Nuo pavasario — ar jis gražus ir šiltas, ar audringas ir šaltas — pareina ar geri ar blogi bus metai. Todėl pavasaris — tai ne tik džiaugsmo, bet ir vilties laikas.

Visai teisingai yra pasivadinusi „Pavasariu“ mūsų katalikiško jaunimo draugija.

Atbundant Lietuvių Tautai, besiruošiant jai į naują gyvenimą, visas mūsų viltis buvo pradėjusi naikinti šalta antireliginė srovė. Ne be pagrindo buvo baimės, kad mūsų šalį sunaikins iš šiaurės ateiną vėjai, nešdami mums žiaurias socijalizmo idejas. Tos idejos nepasitenkino miestais, bet greitu žingsniu ėjo ir į mūsų kaimą.

Tą pavojų matė ne vienas ir dėl jo liudėjo. Didžiai Gerbiamasis Kanauninkas Dogelis, ilgai nelaukdamas ir nedvejodamas, prieš 20 metų drąsiai sušunka: „Pavasaris!“ Ir štai geroji mūsų kaimo jaunimo dalis pagauna tą šūkį ir dideliais būriais spiečiasi apie Gerb. Kanauninko iškeltą vėliavą. Iš karto pavasarininkams tenka nemaža atlaikyti kovų su vadinamaisiais „kairiaisiais“. Iš tų tačiau kovų pavasarininkai išeina laimėtojais. Pavasarininkų skaičius vis auga ir auga. Gražu ir graudu žiūrėti, kai tie pavasarininkų būriai švenčia savo iškilmes mūsų bažnyčiose, kai jie šimtais ir tūkstančiais kartu eina prie Dievo Stalo, kai kaimuose ir miesteliuose rauja ištvirkimo piktžoles, kai sėja gražių dorybių sėklas. Taip, pavasaris! Yra vilties, kad mūsų Tauta pasiliks patikima Kristui ir Jo Bažnyčios sukurtai civilizacijai.

Pavasarininkai moka būti patikimais ne tik Dievui, bet ir Tėvynei, kaip kad jie yra įrašę tai savo vėliavoj. Antai, kai dideli pavojai gręsė nepriklausomai Lietuvai, tai pavasarininkai, nedvejodami, statė savo krūtines priešininko kulkoms. Pirmieji mūsų savanorių kadrai didele dalimi susidėjo iš pavasarininkų.

Mylimieji Pavasarininkai! Šiemet jūs švenčiate savo 20 metų sukaktuves. Pažvelgę į savo būrius, jūs džiaugiatės ir teisingai džiaugiatės. Ir mes, senesnėsės kartos žmonės, džiaugiamės kartu su jumis, nes jūs — tai ateities viltis. Ir ta ateitis bus juo skaidresnė, juo stipriau jūs laikysite savo vėliavą, juo aukščiau ją kelsite. Dievui ir Tėvynei! Lai tie šūkiai stipriai skamba jūsų protuose bei širdyse ir aiškiai reiškiasi jūsų darbais! Tai yra mano linkėjimai brangioms jūsų sukaktuvėms.

Tų linkėjimų laidas tegu būna ganytojo laiminimas, kurį aš visa širdimi jums teikiu.

† ***Justinas,***
Telšių Vyskupas

Telšiai. 26. IV. 32 m.

Brangūs Pavasarininkai!

Šiandien žmonija yra pasiskirsčiusi į dvi dali.

Viena, įknibusi į žemę, nenori aukštyn pakelti akių, tik žemėje tejieško sau laimės. Bet, deja, jos neranda. Ta žmonijos dalis, aistrų deginama, audrų blaškoma, gyvena savo rudenį, kuriame kas-kart mažiau šviečia jai vilties saulė. Tų žmonių gi galas — amžinoji žiema, kurioj visa gyvybė sustingsta.

Antroji žmonijos dalis, tiesa, neatsisako nuo šios žemės reikalų, bet juos telaiko tik antraeiliais. Ta žmonijos dalis nuolat kelia savo akis į dangų, kame mato šviesiai spindintį Kryžiaus ženklą su parašu: „Tuo ženklu nugalėsi!“ Ta šviesa skaidrina visą tų žmonių gyvenimą, nušviečia net tamsiausias jo valandas. Tų žmonių sielose viešpatauja pavasaris su visais savo malonumais ir viltimis.

Jūs, Brangūs Pavasarininkai, kaip tik šiai pastarajai žmonių rūšiai priklausyti norite. Jau pora dešimčių metų, kai su gyvenimo sunkumais Jūs grumiatės, žiūrėdami į Kryžių ir jo stiprinami. Kad ir neilga Jūsų istorija, bet ji jau turi labai gražių lapų, kuriais Jūs teisingai pasididžiuoti galite.

Šiandien, kai Jūs esate susirinkę savo sukaktuvių švęsti, aš linkiu Jums, kad tryškanti iš Išganytojo Kryžiaus šviesa, pirmiausia kas kart labyn skaidrintų Jūsų pačių sielas, toliaus — kad visa mūsų liaudis, ypač jos visas jaunimas pavyktų Jums nuvesti prie Kristaus.

Šitų mano linkėjimų laidas lai būna ganytojo laiminimas, kurį, nuoširdžiai Jus sveikindamas ir džiaugdamasis kartu su Jumis, Jums siunčiu.

+ Justinas Vyskupas.

Telšiai, 27. XII. 32.

VYSK. J. STAUGAITIS

Šv. Tėvo Pijaus XI mintys apie auklėjimą

I. Auklėjimas ir Bažnyčia

Pastaruoju laiku labai gyvas pasidarė vaikų auklėjimo klausimas. Ginčijamasi ne tik dėl to, kaip reikia vaikas auklėti, bet ir dėl to, kas jį privalo auklėti.

Bažnyčia, Kristaus palikimu eidama, mokina, kad vaikui reikia duoti religinis auklėjimas; kad tokį auklėjimą vaikui teikia, pirmiausia, pati Bažnyčia, toliau — šeima. Valstybė privalo vienai ir kitai šitame darbe padėti.

Žmonės, netekę tikėjimo, ypač socialistai, tvirtina, kad vaiko auklėjimas esąs valstybės dalykas ir tiktai jos vienos. Bažnyčia, net patys tėvai čia neturį kištis. Valstybė, girdi, turinti rūpintis piliečių gerove, todėl valstybė ir privalanti taip auklėti vaikus, kad jie būtų naudingi visuomenei.

Šitie dėl vaikų auklėjimo ginčai šiandien plačiai yra varomi ir spaudoje, ir susirinkimuose, ir valstybių parlamentuose (seimuose). Kurioje pusėje tiesa, ne visi lengvai supranta.

Tarė čia savo žodį Šv. Tėvas. Jis, būdamas Vyriausias Bažnyčios Mokytojas, nurodė kelią, kuriuo šiuo atveju turėtų eiti katalikai. 1929 m. gruodžio mėn. 31 dieną Šv. Tėvas visam pasauliui paskelbė raštą, enciklika vadinamą, kuriuo išdėsto, kieno yra teisė ir pareiga vaikas auklėti ir kaip jis privalo būti auklėjamas.

Šv. Tėvo raštas pirmoje eilėje yra skiriamas šviesuomenei, kuri kaip tik ir veda aukščiau minėtuosius ginčus. Kaimo žmonėms tasai raštas būtų sunkiai suprantamas. Katalikams gi reikia žinoti, ką sako Vyriausias Bažnyčios Mokytojas. Todėl Šv. Tėvo pamokymus padalinau į 4 dalis, kurias paeiliui išaiškinsiu.

Pirmiausia kalbėsime, kad vaikų auklėjimas privalo būti religinis ir kad pirmoje eilėje yra tai Bažnyčios dalykas.

I.

Bolševikų valdomoje Rusijoje yra keli milijonai vaikų, kurie jokių neturi globėjų. Yra tai vaikai tų tėvų, kurie yra žuvę karo metu, ar mirę po karo, kai dabar Rusijoj nuolat siaučia didžiausias badas.

Bolševikų Rusijoj moterystės ryšiai taip pat labai palaidi; daugelis moterų ir vyrų palaidai gyvena su kuo papuolė, visai nesirišdami moterystės ryšiais; kiti, kad ir buvo sudarę moterystę, šiandien yra pasimetę. Iš tokių porų gimę vaikai paprastai esti pametami, apleidžiami. Tuo būdu didelėje Rusijoj ir susidaro tie milijonai vaikų, kurie, lyg kokie gyvulėliai, visai palaidai auga ir minta. Žiemos metu tos vaikų gaujos užplūsta miestus. Čia tie vaikai, skarmalais apsitaisę, užpuldinėja praeivius, prašydami maisto. Kai negauna, tai pasivagia, arba minta išmatomis, kurias randa mėšlynuose. Tie nelaimingi vaikai ištisomis kuopomis nakvoja po tiltais, apleistose pašiūrėse, namų griuvėsiuose, kurių Rusijoj šiandien jau netrūksta. Vasaros metu tos vaikų gaujos išsiblaško po laukus ir minta tuo, ką randa laukuose.

Aišku, kad tokie nelaimingi vaikeliai auga be Dievo, be religijos, be doros nuovokos. Kokie iš jų užaugs žmonės, nesunku suprasti.

Dabar pažvelkime į kitą šalį — į Prancūziją. Ten palaidų vaikų nerasime. Ten ir turtingųjų ir varguolių vaikai turi pereiti per mokyklą. Mokyklas pasisavino valdžia. Kadangi šiandien Prancūzijos valdžia bedievių rankose, todėl ir valdžios mokyklos yra bedieviškos. Jos, tiesa, yra vadinamos neutralėmis, reiškia tikybos atžvilgu abejingomis, bet iš tikro jos bedieviškos, tikybai priešingos, nes ne be reikalo sako Išganytojas: „Kas nėra su manim, prieš mane yra“ Mat. XII, 32). Tiesa, Prancūzijos katalikai turi daug savo privatinių mokyklų, bet jų nėra tiek, kad į jas galėtų sutilpti visi katalikų vaikai. Mokslas gi yra priverstinas, todėl katalikai kartais, noromis nenoromis, turi leisti savo vaikus į bedieviškas mokyklas. Tai viena. Antra – privatinėms katalikų mokykloms valdžia neduoda nė cento; katalikai, dėdami mokesčius valdžios mokyklų reikalams, savąsias mokyklas patys turi išsilaikyti. Tai didžiausia neteisybė!

Čia paminėjau tik du ryškiausiu pavyzdžiu, kur vaikai yra auklėjami be Dievo, todėl yra baisiai skriaudžiami, nes jiems nekaltai atimama amžinoji, gal ir laikinoji laimė.

Kitose šalyse yra bent kiek geriau. Tačiau ir čia dažniausiai pasitenkinama tuo, kad mokyklose neva yra religijos viena kita pamoka per savaitę. Bet šiaip visa mokyklos dvasia yra arba tiesiog priešinga tikybai, ar bent jai labai abejinga.

Kai kada ir tėvai, patys būdami neva katalikai, neduoda savo vaikams tikrai katalikiško išauklėjimo. Tėvai daro taip, ar stačiai vaikus piktindami, ar bent nesuprasdami ir tinkamai neįvertindami savo aukštų pareigų.

Tuo būdu daug nekaltų sielų nepasiekia laimės šiame gyvenime ir žūsta amžinai.

Viešpats Jėzus myli visus žmones, bet ypač myli vaikelius, todėl sako: „Leiskite mažutėliams eiti pas mane“ (Mork. X, 14). Šv. Tėvas, būdamas Kristaus vietininku šioje žemėje, taip pat myli vaikelius ir yra susirūpinęs jų likimu. Minėtoje savo enciklikoje Šv. Tėvas sakosi nekartą esąs kėlęs balsą vaikelių auklėjimo reikalu; dabar norįs kiek plačiau išaiškinti tą taip svarbų klausimą, tuo būdu lyg kokią dovaną įteikti savo mylimiesiems vaikeliams savo jubiliejaus proga.

Toliau, Mylimieji, aš į jus kalbėsiu, sekdamas Šv. Tėvo mintimi.

Pasaulio šiandien daug kas išrasta, pagerinta, patobulinta, kad žmogui šioje žemėje būtų lengviau, patogiau gyventi. Geležiniai keliai, garlaiviai, telegrafai, telefonai padeda žmonėms greit susisiekti, vienam su kitu susižinoti; įvairios mašinos padeda lengviau darbus dirbti ir iš jų daugiau naudos turėti. Vis dėlto žmonės ir šiandien nesijaučia esą laimingesni, kaip kad kadaise. Tikimasi ta šios žemės laimė pasiekti geresniu, tobulesniu išauklėjimu. Todėl šiandien daug galvojama, kalbama ir rašoma apie naujuosius auklėjimo būdus bei priemones, dažniausiai vis teturint galvoje tik šios žemės reikalus.

Bet tai yra tuščias darbas. Žmogus nėra sutvertas tik vienam šiam pasauliui, todėl ir pasaulis žmogaus niekados nepatenkins ir nepadarys jo laimingu. Teisingai sako šv. Augustinas: „Sutvėrei mus, Viešpatie, Sau, ir nerami mūsų širdis, kol neims ilsėtis Tavyje“ (Conf. I, 1).

Kas tai yra auklėjimas? yra tai iškėlimas ir ištobulinimas tų savybių, kurios glūdi žmogaus prigimtyje. Žmogus gi savo prigimties yra skirtas amžinajai laimei. Todėl norint gerai auklėti, reikia, pirmiausia, vaikui gerai įsąmoninti tas jo amžinasis paskyrimas; toliau išmokyti, įpratinti gyventi taip, kad jis tą tikslą pasiekti galėtų. Nuo pat mažų dienų ta kryptimi privalo būti vedamas vaiko auklėjimas, nes teisingai kalba Šventasis Raštas: „Jaunikaitis iš savo kelio, net ir pasenęs nenukryps nuo jo“ (Prov. XXII, 6). Ta pačia prasme sako šv. Jonas Auksaburnis: „Kas gali būti svarbiau, kaip sielos valdyti, kaip jaunuolių įpročiai nustatyti“ (Hom. in c. 18 Mat.).

Iš to, kas pasakyta, aišku, kad tik religinis auklėjimo kelias tėra teisingas. Tik religinis auklėjimas išmokys vaiką dorai gyventi ir pasiekti galutinį žmogaus paskyrimą. Tik religinis auklėjimas tėra naudingas ir atskiriems žmonėms, ir visuomenei — šeimoms ir valstybei. Visos pastangos, daromos auklėjimo srityje, jei neatsižvelgiama į amžinąjį žmogaus paskyrimą, neapsakomą daro skriaudą pačiam auklėjamam. Toliau, jei žmogus nepadaromas toks, koks privalo būti, kaip reikalauja jo prigimtis, tai jis tinkamai neatliks ir visuomeninių savo uždavinių. Žmogus, išauklėtas be tikybos, nebus geras šeimos tėvas ar sūnus, nebus ir geras pilietis. Tuo būdu prieštikybinis ar betikybinis (kas yra vistiek) auklėjimas yra kenksmingas šeimai ir valstybei.

Bedieviškoji Prancūzų valdžia nekenčia tikybos, jaunimą stengiasi auklėti, kaip minėjau, be tikybos. Tačiau kai per Didįjį Karą prancūzams gresė didžiausias pavojus, tai šalį išgelbėjo ne koks bedievis, tik garsusis maršalas Foch, kuris buvo labai uolus katalikas.

II.

Dabar klausimas, kas privalo auklėti?

Žmogus negyvena sau vienas; kartą jis gimė, — jis būtinai pavirsta žmonių visuomenės nariu. Todėl auklėjimas iš esmės yra visuomenės teisė ir pareiga.

Žmogus, gimdamas, iš karto virsta trejopos visuomenės nariu: šeimos, valstybės ir Bažnyčios. Šitų trijų bendruomenių tarpusavius

santykius yra nustatęs pats Dievas. Pats Dievo mokslas nurodo, kurios yra teisės šeimos, valstybės ir Bažnyčios. Jos visos trys turi savo tam tikrą dalį vaiko auklėjimo darbe.

Šeima yra savo prigimtimi ir atsiradimo atžvilgiu pirmutinė žmonių bendruomenė, ir jos teisės yra aukštesnės ir pirmesnės kaip valstybės teisės. Tačiau šeima pati viena, be kitų pagalbos, negali aprūpinti visų savo reikalų. Šeima negali ir vaiko tinkamai išauklėti, kad jis galėtų pasiekti jam prieinamą šios žemės gerovės laipsnį ir tinkamai atlikti savo uždavinius. Šeimai turi ateiti pagalbon valstybė, kuri juk tam ir yra, kad šeimų bendruomenėms padėtų įvykdyti jų uždavinius.

Šalia šeimos ir valstybės stoja Bažnyčia. Šeima ir valstybė yra bendruomenės, kurių uždavinys pirmoje eilėje rūpintis žmogaus šios žemės reikalais. Bažnyčios gi uždavinys — vesti žmogų į amžinąjį jo tikslą. Kiek žmogaus siela yra didesnė, brangesnė kaip jo kūnas, tiek Bažnyčios teisės auklėjimo srityje yra didesnės, aukštesnės, kaip šeimos ir valstybės teisės. Jokia pasaulio galybė tų teisių iš Bažnyčios negali atimti, nė jų ginčyti. Jei tai bet kur daroma, jei bet kurios valstybės stengiamasi Bažnyčia pašalinti nuo auklėjimo darbo ar bent jos teises tuo atžvilgiu susiaurinti, tai daroma prieš aiškų paties Dievo surėdymą.

Neginčijamas savo teises auklėjimo srityje Bažnyčia remia dviem dalykais.

1) Išganytojas yra pasakęs Apaštalams: „Man yra duota visa valdžia danguje ir žemėje. Eidami tad mokykite visas tautas, krikštydami juos vardan Tėvo, ir Sūnaus, ir Šventosios Dvasios, mokydami juos laikyti visa, ką tik esu jums įsakęs. Ir štai aš esu su jumis per visas dienas lig pasaulio pabaigos“ (Mat. XXVIII, 18—20). Tais žodžiais Kristus-Dievas duoda Bažnyčiai įgaliojimą ir įsakymą skelbti pasauliui dieviškąjį mokslą. To ką yra davęs Bažnyčiai Dievas, jokia pasaulio galybė negali atimti. Duodamas Bažnyčiai šitą svarbų paliepimą mokyti žmones, Išganytojas aprūpina ją neklaidingumo dovana, kad Kristaus atneštoji šviesa neužgestų, kad Evangelijos mokslas išliktų tyras, apsaugotas nuo klaidų ir iškrypimų.

2) Bažnyčia yra mūsų motina. Per šv. Krikštą ji mus gimdo Dievo malonei. Kitais Sakramentais Bažnyčia mumyse nuolat palaiko tą antgamtinę Dievo malonės gyvybę. Teisingai sako Šv. Augustinas: „Dievas nebus tėvas tam, kas Bažnyčios nenori turėti motina“ (De Symb. ad Cathech., XIII). Kaip niekas neturi teisės išveržti iš motinos jos kūdikio, taip ir Bažnyčia nepriklausomai nuo jokios pasaulio galybės turi teisės auklėti savo dvasinius vaikelius. Jos ir tik jos vienos dalykas yra pasirinkti ir taikyti tas priemones, kuriomis galima būtų sėkmingiau šviesti vaikelių protai ir taisyti širdys.

Klystų, kas manytų, jog Bažnyčios teyra dalykas prižiūrėti, kad vaikai gerai išmoktų poterių ir katekizmo. Visa, kas tik turi sąryšio su žmogaus dora ir amžinuoju išganymu, įeina į Bažnyčios reikalų sritį. Šiuo atžvilgiu labai gražiai mokina pop. Pijus X. Štai jo žodžiai: „Visame, ką krikščionis veikia, net ir žemiškuose dalykuose jam neleista nepaisyti antgamtinių gėrybių; taigi jis turi pagal krikščioniško-

sios išminties nurodymus visus dalykus kreipti į aukščiausiąją gėrybę, kaip į galutinį tikslą; bet visi jo veiksmai, kiek jie yra geri ar blogi doros atžvilgiu, vadinasi ar jie sutinka su Dievo ir prigimties įstatymais, ar jiems prieštarauja, — yra Bažnyčios valdžioje ir jinai apie juos sprendžia" (Quam sing., 24 rugs. 1912 m.).

Bažnyčia, ta geroji motina, supranta, kad auklėjimas turi paruošti žmogų gyvenimui, todėl Bažnyčia gerbia ir palaiko visus tuos mokslus, kurie tik gali būti žmogui naudingi, nors jie savo esme, tartum, nieko neturi bendra su sielos išganymo reikalu. Tačiau Bažnyčios yra teisė ir pareiga budėti, kad tie mokslai nebūtų pavartojami žmogui nuo galutinio jo tikslo — nuo Dievo atitraukti. Todėl nereikia stebėtis, jog Bažnyčia žiūri, kaip yra mokoma viešose mokyklose — valstybinėse ar privačių asmenų bei draugijų laikomose. Teisingai įspėja Leonas XIII, kad be tikybinio ir dorovinio auklėjimo „nesveika bus kiekviena sielų kultūra: jaunieji, neįpratę gerbti Dievo, negalės pakelti nė jokios padoraus gyvenimo drausmės, ir, papratę niekuomet nevaldyti savo aistrų, lengvai pasiduos gundymams ardyti valstybės tvarką" (Enc. Nobilissima Gallorum Gens, 8 febr. 1884). Vadinasi Bažnyčia, saugodama, kad jaunimas būtų religingai auklėjamas, dideliai patarnauja šeimoms ir valstybėms. Tą mintį trumpai ir aiškiai jau pirmais krikščionybės amžiais yra išreiškęs šv. Ilarijus: „Kas gali būti pasauliui pragaištingiau, kaip kad nepriimti Kristaus" (Comm. in Math., cap. 18)?

Bažnyčia nėra mokslo priešininkė. Ji mokslu rūpinasi, jį kėlė jau tuomet, kada jis niekam nerūpėjo. Tai puikiausiai paliudija istorija. Per visą vadinamąjį viduramžį visos mokslo įstaigos buvo išimtinai dvasiškių rankose. Prie kiekvieno vyskupo katedros, bemaž prie kiekvieno vienuolyno būdavo ar mažesnė, ar didesnė mokykla. Ir pačioje Lietuvoje — senesnieji žmonės tai dar pamena — bemaž prie kiekvieno vienuolyno būta mokyklos. Pirmutiniai universitetai, tos aukštojo mokslo įstaigos, yra ne keno kito, tik Bažnyčios įkurti.

Visuomenė už šitą mokymą ir auklėjimo srityje darbą buvo Bažnyčiai dėkinga ir noromis pasivesdavo jos vadovavimui. Tik nuo to laiko, kai tapo paskelbta kova pačiam Dievui, Bažnyčia stengiamasi pašalinti iš mokyklos ar bent sumažinti ten jos įtaka.

Tačiau Bažnyčia nesiliauja kovojusi už savo teises. Kur tik aplinkybės leidžia, Bažnyčia ir šiandien mokymo srityje sėkmingai lenktyniauja su vadinamomis pasaulinėmis mokyklomis. Ir reikia pasakyti, kad Bažnyčios mokymo įstaigos ir šiandien didelį turi pasitikėjimą iš visuomenės pusės. Antai ir Lietuvoje naujai atgimę jėzuitų ir marijonų ordenai tuoj pasistengė įsikurti savo gimnazijas. Ir kas nuostabu, kad į jas leidžia savo vaikus net tie tėvai, kurie patys yra religijos priešininkai ar bent iš tolo nuo jos laikosi. Reiškia, patsai įgimtasis tėvų instinktas verčia juos duoti savo vaikams tikybinį išauklėjimą.

1. Auklėjimas tik tas tėra teisingas, kuris paruošia žmogų pasiekti galutinį jo paskyrimą, amžinąjį išganymą. Tai padaryti tegali tik auklėjimas, kuris savo pagrinduose turi Dievą ir religiją.

2. Religinio auklėjimo srityje pirmoji vieta pridera Bažnyčiai. Šitą teisę jai yra suteikęs Dievas. Patsai Išganytojas yra įsakęs Bažnyčiai mokyti visas tautas.

3. Jokia pasaulio galybė negali iš Bažnyčios atimti teisės auklėti ir mokyti naująsias kartas.

4. Bažnyčia ta teise visuomet naudojosi ir naudosis, kol tik bus pasaulyje pati Bažnyčia. O ji bus lig pasaulio pabaigos.

5. Bažnyčios auklėjimo ir mokymo darbas neapsakomos teikia naudos žmonių visuomenei — šeimai ir valstybei.

Kokios mums iš to išeina išvados?

Mes, katalikai, privalome gerai suprasti, kodėl Bažnyčiai taip rūpi naujųjų kartų auklėjimo reikalai. Privalome tas Bažnyčios teises branginti ir visomis savo išgalėmis jas palaikyti ir ginti. Tuo mes parodysime, kad gerbiame ir mylime tą savo motiną.

II. Šeimos ir valstybės teisės auklėjimo srityje

Šv. Rašte randame aprašytą šitokį atsitikimą. Žydų karaliaus Salemono laikais vienuose namuose gyveno dvi moterys, kuriedvi auginosi po mažą kūdikį. Atsitinka nelaimė: vienas tų kūdikių miršta. Tuo kūdikiu, kuris likó gyvas, abidvi motinos susivaržo: viena sako, tai mano vaikas, kita — tai mano. Ginčas pasiekia patį karalių Salemoną, kuris buvo žinomas nepaprasta savo išmintimi. Liudininkais įrodyti, kurios būtent motinos yra gyvasis vaikas, nebuvo galima, nes moterys gyveno dvi vieni. Salemonas šitaip išsprendė bylą. „Judvi, sako, negalite pasidalinti gyvuoju vaiku, tai liepsiu jį perpiauti pusiau ir abiem po dalį atiduoti". Netikroji motina karštai pritarė karaliaus sprendimui. Tikroji — gi šušuko: „Lai anoji atsiima vaiką gyvą, tik, meldžiamasis karaliau, jo nežudyk!" Tuo būdu paaiškėjo, kurios būtent moteriškės iš tikro buvo gyvasis vaikas, ir karalius liepė jį jai atiduoti.

Šiandien kas panašaus yra pasaulyje: ginčijamasi ne dėl vaiko gyvybės, tik dėl jo sielos, kas nepalyginamai yra svarbiau. Varžytynės eina tarp šeimos, valstybės ir Bažnyčios. Kaip Salemono laikais ta moteriškė norėjo išplėšti iš motinos jos kūdikį, taip šiandien nekartą norima išplėšti iš Bažnyčios brangias vaikų sielas, kurias ji yra pagimdžiusi Dievo malonei.

Jau pereitoje dalyje esu įrodęs Bažnyčios teises auklėjimo srityje. Dabar pažiūrėsime, kurias teises toje srityje turi šeima ir valstybė.

I.

Šeimą yra įkūręs pats Dievas. Jis yra sutvėręs pirmąją žmonių porą. Ir sutvėręs ją, davė jai vaisingumo dovaną. „Aukite ir dauginkitės" (Gen. I, 22) — tarė pirmajai porai Dievas. Šeima tad yra paties Dievo padarinys, ir jos teisės taip pat eina iš Dievo. Šeima jau buvo tuomet, kai jokios valstybės dar nebuvo ir būti negalėjo, nes valstybę tegali sudaryti tik šeimų rinkinys. Todėl šeimos teisės yra pirmes-

nės ir aukštesnės už valstybės teises. Jokia valstybės galybė negali tėvų teisių savintis ar jų panaikinti. Jei tai kur yra daroma, tai daroma prieš paties Dievo ir prigimties nustatytą tvarką.

Gražiai šiuo atveju mokina šv. Tomas Akvinietis. Jis sako: „Kūniškasis tėvas ypatingu būdu yra priežastis pradžios, kuri bendrai yra Dievuje... Tėvas yra pradžia ir gimdymo, ir auklėjimo, ir drausmės ir visa to, ko reikia žmogaus gyvenimui tobulinti" (Sum. Theol., 2—2, Q, CII, a. 1.). Toliau tas mokytojas nurodo ir laiką, kaip ilgai vaikas turi būti tėvų globoje: „Iš prigimties sūnus yra šis tas tėvo.., todėl yra tai iš prigimties teisės, kad sūnus, prieš ateidamas į protą, būtų tėvo globojamas. Taigi būtų prieš prigimtą teisingumą, jei vaikas, prieš ateidamas į protą, būtų iš tėvo globos atimtas ar būtų kas dėl jo daroma, tėvams nežinant" (Sum. Theol., 2—2 Q, X, a. 12). Panašiai mokina ir pop. Leonas XIII. Jis rašo: „Vaikai yra šis-tas tėvo, lyg kad koks jo asmens praplėtimas ir jei norime teisingai kalbėti, jie įeina valstybinėn bendruomenėn ir joje dalyvauja ne patys tiesiog savaime, tik per šeimos bendruomenę, kurioje yra pagimdyti" (Rer. nov., 15 geg. 1891).

Tačiau ir šitos didelės tėvų teisės nėra neribotos. Tėvas nėra vaiko savininkas, kaip kad būdavo manoma pagonijoj. Pagonijos laikais tėvas galėdavo vaiką užmušti ar į gatvę išmesti, prieš nieką už tai neatsakydamas. Bažnyčios mokslu einant, kiekvienas žmogus, taigi ir vaikas, yra Dievo nuosavybė. Dievas yra „karalių Karalius ir viešpataujančių Viešpats" (Apoc, XIX, 16). Vaikas ateina į šį pasaulį silpnutis. Pirmutiniais vaiko globėjais Dievas skiria gimdytojus. Jie privalo vaiką auginti ir lavinti, tačiau taip, kad jis galėtų pasiekti galutinį žmogaus paskyrimą — amžinąjį išganymą. Jei tėvams neleistina vaikas užmušti, tai juo labiau neleistina jiems pražudyti vaiko siela.

Bažnyčia čia išeina kaip vaiko teisių saugotoja. Jinai primena tėvams ne tik jų teises, bet ir pareigas. Į savo teisių kodeksą Bažnyčia aiškiai yra įrašiusi štai kokį dalyką: „Tėvai yra griežčiausiai įpareigojami savo vaikui duoti taip religinį ir dorinį, kaip fizinį ir pilietinį išauklėjimą, taip pat, kiek galėdami, privalo jį aprūpinti laikinomis gėrybėmis" (Cod. J. C., c. 1113). Popiežius gi Leonas XIII tuo reikalu taip kalba: „Prigimtis uždeda tėvams savo teisę mokyti tuos, kuriuos yra pagimdę, pridėdama tą pareigą, kad drauge su tikslu, kurio dėliai iš Dievo malonės susilaukė vaikų, susiderintų ir jų auklėjimas bei mokymas". (Rer. nov., g. 1891).

Iš kitos pusės Bažnyčia yra didžiausioji tėvų teisių gynėja. Bažnyčiai rūpi, kad visi žmonės būtų išganyti. Žinoma, kad būtinoji išganymo sąlyga yra krikštas. Bažnyčia tačiau taip toli gerbia įgimtąsias tėvų teises, kad prieš gimdytojų norą draudžia krikštyti vaikus lig to laiko, kada jau jie patys galės spręsti savo likimą.

Bažnyčia visada smerkia ir smerks tas valstybių pastangas, kurios yra daromos tėvų teisėms paneigti ar joms siaurinti. „Tėvų valdžia yra tokia, — rašo tas pats pop. Leonas XIII, — jog ji negali nei užgęsti nei paskęsti valstybėje, nes vieną ir bendrą turi žmogaus gyvybė pradžią" (Ten-pat).

Tuo pačiu Bažnyčios mokslu einant, tėvai turi ne tik teisę, bet ir pareigą ginti savo vaikus, kad nepatektų į tikybos atžvilgiu netikusią valstybės mokyklą. Čia vėl pasinaudosiu Leono XIII žodžiais: „Tėvams būtinai reikia stengtis ir rūpintis, kad šioje (auklėjimo ir mokymo) srityje pašalintų visokią neteisybę ir patikrintų sau visišką galimybę išauklėti vaikus, kaip tinka, krikščioniškai ir labiausiai apsisaugoti nuo tų mokyklų, iš kurių eina pavojus apsigerti piktais nedorybės nuodais“ (Ten-pat).

Šita tėvų teisė laisvai pasirinkti savo vaikams mokymo įstaigą valstybių yra saugojama ten, kur gerbiami prigimties įstatymai. Aukščiausias Amerikos Suvienytų Valstybių teismas, išsprendęs šiuo atžvilgiu svarbų ginčą, pareiškė, kad jis „nepripažįsta valstybei jokios visuotinos valdžios vienodinti jos vaikus, verčiant juos imti mokslą tik iš vienų viešųjų mokyklų.“ Toliau prideda pagrindą, kodėl valstybei to nepripažįsta: „Vaikas — tai ne valstybės padaras; kas jį maitina ir duoda kryptį jo ateičiai, tas turi teisę, drauge su aukšta pareiga, jį auklėti ir paruošti pridedamosioms pareigoms atlikti“ (Žinia, paimti iš pačios encikl.).

Tėvai, tad privalote atsiminti, kaip didelės jūsų yra teisės ir kaip aukštos jūsų pareigos vaikų atžvilgiu. Po Dievo, savo vaikeliams jūs esate pirmutiniai. Tas teises yra jums davęs ir apdraudęs patsai Dievas.

Bet nėra teisių be pareigų. Jūsų pareiga ne tik patiems jūsų vaikeliai auklėti taip, kad jie galėtų būti tikrais Dievo vaikais, bet stropiai žiūrėti, kam auklėti ir mokyti juos pavedate. Jei per jūsų apsileidimą vaikas iškryps iš tikėjimo ir doros kelio ir pražudys savo sielą, tai galybių Viešpats tos sielos iš jūsų rankos pareikalaus.

II

Kaip esu minėjęs, vaiko auklėjime ir mokyme turi savo dalį ir valstybė. Valstybės teisės šiuo atveju yra kitokios rūšies, kaip Bažnyčios ir šeimos teisės. Bažnyčios teisės remiasi paties Dievo įsakymu mokyti žmones ir tuo antprigimtiniu motiniškumu, per kurį Bažnyčia gimdo krikščionis Dievo malonei. Šeimos teisės remiasi pačia prigimtimi, nes gimdytojų yra ne tik teisė, bet ir pareiga auklėti tuos, kuriuos jie gimdo. Valstybės teisė yra žemesnės rūšies. Valstybė auklėjime tedalyvauja, tik padėdama Bažnyčiai ir šeimai. Valstybės teisės šiuo atžvilgiu remiasi jos darbo naudingumu visuomenei.

Valstybės dalyvavimas auklėjime galima suvesti į šiuos punktus.

a) Valstybė yra tam, kad šeimoms ir atskiriems asmenims padėtų lengviau atlikti savo uždavinius ir pasiekti, kiek galima, aukštesnį laikinosios gerovės laipsnį. Šeima nėra tobula bendruomenė; jai trūksta priemonių daugeliui gyvenimo uždavinių pasiekti. Sakysime, reikia vaikas mokyti. Tėvai patys to padaryti negali, nes jiems paprastai trūksta ir reikalingų žinių ir paties laiko. Valstybė tad, turėdama savo rankose iždą, gali įsteigti mokyklą. Bet čia valstybė privalo atsižiūrėti į šeimos ir Bažnyčios teises; vadinasi, kad mokyklos dvasia sutiktų su tuo, kaip vaikai yra auklėjami šeimos ir Bažnyčios.

b) Mokymo srityje valstybė neprivalo sau savintis monopolio; vadinasi, kad jinai viena tik steigtų mokyklas ir į jas grūstų visus vaikus, nepaisydama jų tėvų tikybos ir noro. Valstybė privalo užleisti vietos ir privatiniam sumanumui. Lai steigia mokyklas privatiniai asmens ir draugijos. Valstybė privalo tas pastangas remti ir padėti.

Skirstydama mokykloms pašalpas, valstybė privalo laikytis teisingumo; vadinasi, duoti mokyklai tiek, kiek iš švietimo lėšų iš tikro priderėtų tai visuomenės daliai, kuri ta mokykla naudojasi.

Neteisingai, sakysime, valstybės elgiamasi Prancūzijoj. Dėti mokykloms mokesčius ten yra verčiami visi piliečiai. Valdžios laikomos mokyklos yra bedieviškos, todėl jos katalikų vaikams netinka. Katalikai savo reikalui steigiasi savo mokyklas. Bet valdžia joms neduoda nė cento. Patys katalikai turi jas išsilaikyti. Vadinasi, katalikams tenka pakelti dvejos išlaidos, kas yra dideliai neteisinga.

Dar blogiau yra Sovietų Rusijoj, kur bolševikų valdžia visai neleidžia steigti privatinių mokyklų, tik visus vaikus varyte varo į bedieviškąsias savo mokyklas.

Geriausia šiuo atžvilgiu yra Olandijoj. Olandija tikybos atžvilgiu maišyta šalis. Ten yra katalikų, yra protestantų, yra ir vadinamų laisvamanių. Kiekviena grupė steigiasi savo mokyklas; valdžia atiduoda joms prideramą pinigų sumą iš skiriamų švietimo reikalams lėšų.

c) Kai kuriems visuomenės darbams atlikti valstybė turi pasigaminti tam tikrų darbininkų. Todėl valstybė gali steigti savo mokyklas. Pavyzdžiui, karinis lavinimas privalo būti valstybės tvarkomas. Bet ir čia valstybė turi atsižvelgti į šeimos ir Bažnyčios teises.

Šiandien, sakysim, vadinamasis sportas yra laikomas paruošimu karinėms mankštynėms. Sportas, kaip kūnui išmiklinti ir užgrūdinti priemonė, yra taikomas abiem lytim — berniukams ir merginoms. Čia kaip tik dažnai esti įžeidžiamos šeimos ir Bažnyčios teisės.

Sportų draugijos dažnai esti mišrios ir kai kurios sporto praktikos esti atliekamos bendrai berniukų ir merginų. Nesunku suprasti, kad čia nukenčia jaunimo dora. Nekartą į sporto draugijas esti traukte traukiami jaunuoliai, ypač merginos, prieš tėvų norą. Čia, žinoma, yra užgaunamos tėvų teisės. Neretai sporto mankštynės esti daromos šventadieniais, laiku, skiriamu Bažnyčios pamaldoms. Čia jau įžeidžiamos Bažnyčios teisės.

Per didelis rūpinimasis kūno pajėgų išvystymu niekuomet neapsieina be nuostolių dvasiai. Net senovės pagonijoj per didelis kūno gerbimas visuomet pasireikšdavo dekadencijos (smukimo) laikais. Šiandien ir pas mus ar neperdaug rūpinamasi kūno lavinimu, apleidžiant dvasią? Aš nesmerkiu sportų, bet norėčiau (ir šv. Tėvas to nori), kad kūno lavinimas auklėjimo darbe teužimtų tik tinkamą jam vietą.

Valstybė remia, palaiko sportą. Taigi valstybės uždavinys saugoti, kad iš sporto būtų pašalinti tie trūkumai, kurie gali kenkti religiniam ir doriniam jaunimo auklėjimui.

d) Gali atsitikti, kad vaikas netenka globėjų, ar jie yra netikę savo pareigoms atlikti. Tuomet valstybė privalo susirūpinti vaiko

auklėjimu. Bet ir čia valstybė privalo atsižvelgti į antgamtines Bažnyčios teises ir religinį bei dorinį vaiko auklėjimą pavesti Bažnyčios vadovavimui.

e) Auklėjimo ir švietimo darbe valstybė, kaip matome, neišvengiamai susitinka su Bažnyčia. Taigi pasaulinės ir bažnytinės valdžių santykiai šiuo atveju kaip tik turi būti nustatomi, prisilaikant tų dėsnių, kuriuos taip puikiai yra išdėstęs Leonas XIII savo garsiose enciklikose. Štai pagrindinė to popiežiaus mintis: „Žmonių giminę aprūpinti Dievas yra padalinęs dviem valdžiom, būtent bažnytinei ir pasaulinei: vienai pavesdamas dvasinius, kitai materialinius dalykus. Abidvi savo rūšyje yra aukščiausios. Kiekviena jų turi tam tikras ribas, jų prigimties ir kilmės nustatytas, kurių privalo laikytis; yra tad užbrėžtas lyg koks ratas, kuriame kiekvienas veikimas savo teise privalo reikštis. Bet kadangi abiejų valdžių galia liečia tuos pačius žmones, kadangi gali pasitaikyti, kad vienas ir tas pats dalykas, nors įvairiais atžvilgiais, tenka abiem spręsti ir tvarkyti, rūpestingiausias Dievas, kuris abidvi yra įstatęs, turėjo abiejų kelius tinkama tvarka suderinti. Kurios gi yra, yra Dievo įstatytos“ (Imm. Dei, 1 lapkr. 1885, paskutin. žodž. Rom. XIII, 1).

Jaunimo auklėjimas yra kaip tik toks dalykas, kuris, nors „įvairiais atžvilgiais“, įeina į Bažnyčios ir valstybės reikalų sritį. Čia abidvi valdžios turėtų susitarti. Taigi toliau sako tas pats Leonas XIII: „Todėl reikia, kad abidvi valdžios sudarytų tvarkingą sutartį, ne be reikalo palyginamą tai sąjungai, kuria žmoguje yra surišta siela su kūnu. Kokia ir kaip glaudi privalo būti ta sąjunga, tegalime suprasti, kaip esame sakę, tik atsiminę abiejų valdžių prigimtį ir turėdami galvoje tikslų kilnumą bei svarbumą. Kai vienai pirmiausia ir ypatingai pavesta saugoti nykstamųjų dalykų reikalai, tai antrajai – rupintis dangiškomis ir amžinomis gėrybėmis. Taigi žmonių reikaluose kas tik bet kuriuo būdu yra šventa, kas tik liečia sielų išganymą ar Dievo garbinimą, ar tas dalykas toks būtų savo esme, ar tokiu turėtų būti laikomas dėl tikslo, kurio siekia, — visa tai yra Bažnyčios valdžioje ir nuožiūroje. Visi kiti gi dalykai, kurie apima piliečių ir politikos reikalus, teisingai privalo būti pavesti pasaulinei valdžiai, nes Jėzus Kristus yra įsakęs atiduoti Cezariui, kas yra Cezario, o kas yra Dievo — Dievui“ (Ten-pat).

Vaikas kaip tik yra toks dalykas, kuriuo suinteresuota ir valstybė ir Bažnyčia. Valstybė nori iš jo turėti gerą pilietį, Bažnyčia tą pat vaiką nori padaryti gerą krikščionį ir nuvesti jį į amžinąjį išganymą. Valstybė turi teisės reikalauti, kad tasai pilietis įsigytų tam tikrą kiekį žinių, kad jis išmoktų vieno ar kito darbo, kad per tai ir pats turėtų iš ko pragyventi ir visuomenei būtų naudingas. Bažnyčia vėl turi teisę ir pareigą reikalauti, kad vaikas pažintų Dievą, kad būtų apsaugotas nuo tikybai bei dorai gresiančių pavojų, kad įsigytų krikščioniškųjų dorybių. Kaip Bažnyčios uždaviniai yra aukštesnės rūšies, taip ir Bažnyčios teisės šiuo atveju yra aukštesnės. Valstybė su Bažnyčia dėl vaiko auklėjimo privalo susitarti.

Tasai susitarimas turi įvykti tais pagrindais, kaip kad aukščiau yra išdėstyta Leono XIII žodžiais. Kas tų dėsnių pripažinti nenorėtų,

tas tuo pačiu nenorėtų pripažinti Bažnyčiai to, ką jai Dievas yra pavedęs — vesti žmones į amžinąjį išganymą. Kas manytų, kad valstybė gali nepaisyti Bažnyčios reikalavimų, tas tuo pačiu atpalaiduotų valstybę nuo Dievo ir nuo Jo įstatytos tvarkos. Tokios pažiūros, žinoma, būtų nesutaikomos su Kristaus religija, būtų bedieviškos.

f) Tasai susitarimas valstybės su Bažnyčia vaikų auklėjimo ir mokymo srityje yra be galo naudingas visuomenei ir pačiai valstybei.

Jokia juk visuomenė negali išsilaikyti be doros, drausmės ir autoriteto (vyresnių gerbimo). Bažnyčia, įdiegdama Kristaus mokslo dėsnius, tuo pačiu išmokina vaiką dorai gyventi. Bažnyčia, liepdama klausyti Dievo, tuo pačiu įsako gerbti ir Jo nustatytą tvarką, klausyti vyresnybių, kurios patį Dievą atstovauja.

Pagaliau puikiausiai įrodo tai patys gyvenimo faktai. Kur tik leidžiama Bažnyčiai nekliudomai veikti, jos darbas auklėjimo ir mokymo srityje puikiausiais pasireiškia vaisiais. Bažnyčios laikomos mokslo įstaigos visur ir visuomet turi didžiausią visuomenės pasitikėjimą.

Pasakos apie tai, kad Bažnyčia, girdi, trukdanti mokslą, šiandien jau maža teranda pasekėjų. Paskutinis Bažnyčios atstovų susirinkimas 1869 metais (Vatikane) pasmerkė nuomonę, būk tikyba esanti nesutaikoma su mokslu. Kad taip nėra, taip pat įrodo gyvenimo faktai. Visa eilė labai uolių katalikų, pas mus ir užsieniuose, laisvai užsiima giliais mokslo tyrimais. Tatai jiems anaiptol nekliudo būti nekartą stačiai pamaldžiais katalikais.

Išvada išeina tokia: juo valstybė labiau gerbs Bažnyčios teises, juo daugiau užleis jai vietos auklėjimo srityje, juo daugiau bus naudos visuomenei ir pačiai valstybei.

Manau, kad, sekdamas Šv. Tėvo mintį, būsiu išaiškinęs šeimos ir valstybės teises auklėjimo srityje. Vienos ir kitos teisės šiuo atžvilgiu yra didelės, bet jos neprivalo kliudyti Bažnyčiai vykdyti jos misiją — vesti žmones prie Dievo, į amžinąjį išganymą.

Gero kataliko pareiga tos teisės gerai pažinti ir suprasti. To dar būtų per maža. Valstybės vyresnybės, vykdydamos savo valdžią, kartais pereina joms paties Dievo nustatytas ribas. Kat. šeimos ir atskiri katalikai tuo atveju privalo mokėti drąsiai ir ištvermingai ginti savo ir savo Bažnyčios teises. Tuo jie atliks savo sąžinės pareigą, padarys gerą darbą, patarnaus net pačiai valstybei.

III. Auklėjimo pagrindai ir tikslas

Anose dviejose dalyse matėme, kas turi teisės dalyvauti auklėjimo darbe. Matėme, kad į vaiką turi teisių Bažnyčia, šeima ir valstybė. Aukščiausios rūšies šiuo atveju yra Bažnyčios teisės, nes jos uždavinys ruošti žmogų ne tik šitam laikinajam, bet ir amžinajam gyvenimui. Toliau eina šeimos teisės, kurios remiasi pačia prigimtimi; tėvai vaiką gimdo, todėl privalo rūpintis ir jo išauklėjimu. Pagaliau

eina valstybės teisės. Valstybei rūpi turėti geri piliečiai, todėl jinai privalo įvairiais būdais prisidėti prie vaikų auklėjimo, padėti šeimai ir Bažnyčiai.

Negana mums pažinti, kas privalo ir turi teises auklėti; dar reikia mums žinoti, kas reikia dėti auklėjimo pagrindan, arba kitaip kalbant, koks privalo būti auklėjimas ir ką jis pagaliau privalo pasiekti. Apie tai, Dievui padedant, toliau kalbėsime.

* * *

Kristus yra pasakęs savo Apaštalams: „Ir pažinsite tiesą, ir tiesa išliuosuos jus" (Jon. VIII, 32). Didžiausia žmogaus nelaimė — tai klaida; ji aptemdo mūsų protą, sugadina širdį ir padaro mus nuodėmės vergais. Išganytojas ne be reikalo Bažnyčiai davė pažinti tiesą. Ne tik davė ją pažinti, bet aprūpino savo Bažnyčią neklaidingumo malone, kad negalėtų nuo tiesos nuklysti ir kad galėtų žmonijai rodyti doros ir išganymo kelią.

Taigi Bažnyčia, būdama laisva nuo klaidos, visuomet blaiviai žiūri į žmogų ir jo prigimtį. Bažnyčia žino, kad žmogus buvo nupuolęs ir šiandien yra Kristaus atpirktas. Atpirktas žmogus doras, net šventas gali būti, bet tai jis pasiekia tik Dievo malonės pagalba ir didelėmis savo pastangomis. Žmogaus prigimtis turi nuopuolio pasėkų, pati savaime linkusi ne į gera, tik į bloga. Todėl mažas vaikelis, ateidamas į šį pasaulį, jau atsineša su savim tą į bloga palinkimą. Teisingai sako Šv. Raštas: „Puikybė yra pririšta prie vaiko širdies, ir tik drausmės rykštė pašalins ją" (Patarlių Kn. XXII. 15).

Taigi Bažnyčia, imdamosi auklėjimo darbo, žiūri į žmogų koks jis iš tikro yra, vadinasi, su jo geromis ir blogomis savybėmis. Šiuo atveju auklėtojo uždavinys — auklėtinyje kelti, palaikyti, plėtoti kas gera, slopinti, naikinti kas bloga. Silpną žmogaus prigimtį Bažnyčia gydo tais neišsemiamais malonių šaltiniais, kuriuos Išganytojas yra jai suteikęs.

Tokį auklėjimo būdą Bažnyčia yra vartojusi jau per keliolika šimtų metų ir šiandien tebevartoja.

Kai pradėta skelbti kova Bažnyčiai, nepamirštas ir jos mokslas apie gimtąją nuodėmę. Nesą, girdi, jokios gimtosios nuodėmės, nė jos pasėkų. Vaikas gimstąs nė blogas, nė geras. Gerą ar blogą padaręs jį auklėjimas. Šitokiai pažiūrai pradžią davė 18 šimtmetyje prancūzas Rousseau (1712—1778).

Anot Rousseau, žmogų blogą padariusi civilizacija. Kai žmogus buvęs pirmykštėje, laukinėje būklėje, tai jis buvęs geras. Taigi ir šiandien reikią nuo vaiko pašalinti visokias įtakas ir leisti jam laisvai augti. Nevaržoma jo prigimtis tinkamai išsiplėtosianti, ir išeisiąs žmogus geras.

Šitokios svajonės, pirmiausia, niekuo neparemtos. Niekas nėra matęs tų pirmykščių žmonių, kurie neturėtų bent žemo kultūros laipsnio. Puslaukiniai žmonės, kur jie yra užeinami, anaiptol nėra tokiais angelais, kaip kad svajoja Rousseau.

Visas Rousseau apie auklėjimą mokslas prieštarauja sveikam protui, patyrimui ir Dievo apreiškimui. Bažnyčia, žinoma, tą Rousseau mokslą be atodairų atmeta ir smerkia. Bažnyčia auklėjimo pagrindan deda Kristaus apreikštąją religiją su visomis iš jos išvadomis.

Vadinamieji „laisvamaniai" ir įvairaus plauko kairieji dalimi ir šiandien tebesilaiko Rousseau pažiūros apie auklėjimą. Kaip visame kame, taip ir augančiam vaikui jie reikalauja kažin kokios ypatingos laisvės. Krikščionių gyvenamuose kraštuose visas gyvenimas dvelkia Evangelijos kvapu. Čia ir kairieji visoj platumoj savo dėsnių netaiko. Nors jie antgamtinio malonės veikimo nepripažįsta, tačiau praktikoje ir savo auklėjimo įstaigose jie laikosi bemaž tų pačių taisyklių, kaip kad katalikai. Bet nuvykime į tokią bolševikų Rusiją. Ten mokslus einąs jaunimas iš tikro esąs palaidas. Bet ir to palaidumo vaisiai esą apverktini. Vaikai ten užaugs greičiau gyvuliais, ne žmonėmis.

Žmogaus geiduliai, jei jiems duosi laisvę, yra besočiai. Žmoguje nevaldomas gyvulys tuoj paima viršų ant dvasios. Net tokio šventumo vyras, kaip kad Apaštalas Povilas, nusiskundžia, kad jaučiąs savyje kitą įstatymą, veikiantį prieš Evangelijos įstatymą. Tas tik bus tikras žmogus, kas mokės suvaldyti savyje gyvulį. Valdyti gi reikia įprasti nuo pat mažų dienų. Vaikui tad duoti perdaug laisvės, tai vis tiek, ką norėti važiuoti be vadžių gerai šeriamu arkliu.

Todėl Bažnyčia išmintingą jaunuolio laisvės apribojimą ir drausmę laiko būtina gero auklėjimo sąlyga.

Antroji pagrindinė klaida, kurios auklėjimo srityje nori laikytis žmonės, nutolę nuo Bažnyčios, tai pažiūra į vadinamąjį lytinį įsąmoninimą.

Neabejotina, kad žmogus, dar būdamas labai jaunas kartais padaro daug lytinių nusikaltimų, kurie ne tik įžeidžia jo skaistybę, bet ir pačiai sveikatai nemaža kenkia. Neretai atsitinka, kad jaunuolis užsikrečia neišgydomomis lyties ligomis. Nutolę nuo Bažnyčios auklėtojai išranda, kad tai esą nežinojimo vaisiai. Reikią savo laiku jaunuolis lytinių santykių atžvilgiu įsąmoninti, kad jis žinotų gręsiantį pavojų; reikią užgrūdinti, kad galėtų atsispirti pagundoms.

Tuščia svajonė! Jaunuolis dažniausiai nusideda ne dėl nežinojimo, tik dėl prigimties silpnumo. „Įsąmoninimo" darbas, ypač jei jisai esti atliekamas viešai, sakysime, visai mokinių klasei, ne vienam esti papiktinimu, nes sukelia lytinį smalsumą, kurio šiaip jis būtų neturėjęs. Jei lyties dalykuose auklėtinis tam tikrais atvejais iš tikro reiktų pamokyti, tai turėtų daryti tik tam reikalui pašaukti žmonės atskirai su kiekvienu, laikydamiesi kuo didžiausio atsargumo, kad išvengus papiktinimo.

Jaunuolį apsaugos nuo nuopelnų ne gimdymo slėpinių žinojimas, tik greičiau nežinojimas. Gyvenimo praktika parodo, kad juo ilgiau jaunuolyje esti tasai šventas nežinojimas, juo būva sveikiau jo skaistybei. Skaistybę jaunuolis išlaikys nesuteptą tik tuomet, kai jis saugosis visų progų, vedančių į ištvirkimą: kai vengs blogų draugijų, kai neklausys biaurių kalbų, kai neskaitys skandalingų romanų, kai nežiūrės į biaurius paveikslus, kai vengs tinginiavimo, kai, pagaliau,

savo sielą dažnai stiprins Šv. Sakramentais. Silpnai žmogaus prigimčiai tvirčiausia parama yra Dievo malonė.

Todėl netikęs „lytinis įsisąmoninimas" yra nesutaikomas su krikščioniškojo auklėjimo dėsniais ir smerkiamas Šv. Tėvo enciklikoje (rašte).

Laisvamanių auklėtojų dar vienas dalykas yra giriamas ir praktikuojamas, kuris tačiau yra nesutaikomas su Bažnyčios mokslo dėsniais. Tai vadinamoji koedukacija, vadinasi, bendras auklėjimas ir mokymas abiejų lyčių jaunimo kartu. Sakoma, kad kai berniukai ir merginos vienoj klasėj sėdėsią, kai drauge vaikščiosią ir žaisią, tai vieni prie kitų priprasią ir nebūsią taip jautrūs pagundoms pasiduoti. Tasai nuolatinis berniukų su merginomis bendravimas sušvelninsiąs berniukų jausmus, kurie savo prigimtimi esą šiurkštesni kaip merginų. Pagaliau, lygybė to reikalaujanti, kad moterys gautų tokį pat išlavinimą kaip vyrai, kad paskui gyvenime galėtų užimti ir tokias pat vietas.

Tie visi tvirtinimai nėra pagrįsti jokiais įrodymais. Už koedukaciją nekalba nei gamtos įstatymai, nei patyrimas.

Protingiausiojo Sutvėrėjo žmonių giminė ne be reikalo yra paskirstyta dviem lytimi, su įvairiomis kūno ir dvasios savybėmis, nes abiem lytim ir nevienodi yra skiriami atlikti uždaviniai. Tie žymūs abiejų lyčių skirtumai kaip tik kalba už tai, kad berniukui ir merginai reikia kitokiose sąlygose auklėtis, kitaip lavintis, kad tinkamai galėtų atlikti savo pareigas, kurios juodviejų laukia būsimoje šeimoje.

Einant Bažnyčios mokslo dėsniais, normalus lyčių santykiavimas teyra tik moterystėje ir paskui palaipsniui šeimoje. Už šeimos ribų visoks vyro su moterim susiartinimas paprastai neapsieina be dorinių nuostolių. Šv. Tėvas ypač pabrėžia vadinamąsias sporto draugijas, kai vyrų ir moterų esti daromos bendros mankštynės. Moteriškė ypač privalo pasižymėti kuklumu. Čia ji lyg kad išstato save parodai, kas, be abejonės, sukelia piktų minčių vyruose. O „vargas tam, per ką papiktinimas pareina" — sako Išganytojas.

Sakysite, pas mus bemaž visos mokyklos, net kat. draugijų laikomos yra abiem jaunimo lytim bendros. Kat jaunimo draugijos — ateitininkų ir pavasarininkų — taip pat yra bendros.

Taip iš tikro yra. Bet tai nėra gera.

Visos mūsų mokyklos kūrėsi paskubomis. Abiejų lyčių jaunimui atskiroms mokykloms įsteigti — trūko ir butų, ir pinigų, ir pačių mokytojų. Šiandien, sąlygoms pagerėjus, kaip tik einama prie atskyrimo. Ir, Dievas duos, bus prieita. Bendrųjų mokyklų, ypač aukštesniųjų istorija, manau, parašys ne vieną juodą lapą. Todėl visos mokyklos turėtų būti atskiros berniukams, atskiros merginoms. Tasai atskyrimas reiktų kuo greičiausiai padaryti. Gal ilgiausiai galėtų būti kenčiamos bendros liaudies mokyklos, kuriose mokiniai abiejų lyčių mažutėliai. Bet savo laiku ir tos turėtų būti pakeistos.

Pavasarininkų ir ateitininkų draugijos kūrėsi taip pat paskubomis. Tuomet tos pat rūšies draugijas kūrė ir kairieji, viliodami į jas katalikiškąjį jaunimą. Tas jaunimas reikėjo apsaugoti nuo bedievių įtakos, todėl kviečiami buvo į kat. draugijas ir vaikinai ir merginos. Šiandien tos draugijos tobulėja ir visur skirstosi į vaikinų ir merginų kuopas.

Šv. Tėvas, primindamas baisius Išganytojo žodžius: „Vargas pasauliui dėl papiktinimų“ (Mat. XVIII, 7), raginte ragina vyskupus, kunigus ir geros valios katalikus visomis pajėgomis darbuotis, kad šiandien madoje esanti koedukacija kuo greiciausiai pranyktų.

II.

Auklėjimas tad privalo būti krikščioniškas, pavestas neklaidingam Bažnyčios vadovavimui. Bet kuris galutinai yra krikščioniškojo auklėjimo uždavinys arba tikslas?

Tikrasis krikščioniškojo auklėjimo tikslas yra kartu veikti su Dievo malone. Per krikštą žmogus atgimsta. Auklėjimo uždavinys — ta antgamtinė gyvybė žmoguje išugdyti, išplėtoti, ištobulinti, padaryti žmogų, kiek galima, panašesnį į Kristų, kad žmogus savyje atvaizduotų patį Išganytoją. Tą mintį gražiai išreiškia Apaštalas šv. Povilas, sakydamas: „Mano vaikeliai, kuriuos aš vėl su skausmu gimdau, lig jumyse susidarys Kristus“ (Gal. IV, 19). Kitoje vietoje sako tas pats Apaštalas: „Kristus jūsų gyvybė“ (Col. III, 4). Tą gyvybę krikščionis privalo reikšti visais savo darbais, „kad ir Jėzaus gyvybė apsireikštų mūsų mirtingame kūne“ (Kor. IV, 11).

Todėl krikščioniškasis auklėjimas apima visą žmogų: jo protą, valią, visas jo galias; apima visą žmogaus gyvenimo plotą: fizinį (kūninį), dvasinį, naminį ir visuomeninį. Krikščioniškasai auklėjimas visa tai apima ne tam, kad bet kuriuo būdu tai siaurintų, bet kad juo labiau išplėstų ir iškeltų į aukštesnę antgamtinę sritį.

Krikščioniškai išauklėtas žmogus galvoja, sprendžia ir veikia, visuomet turėdamas prieš akis Evangelijos šviesą ir kilnių kilniausią išganytojo pavyzdį. Todėl tokio žmogaus darbai įgyja antgamtinės vertės ir, net šios žemės reikalų atžvilgiu, yra geresni, tobulesni.

Bet čia kaip tik susitinkame su šio pasaulio išminčių priekaištu. Krikščionybė liepianti, girdi, žmogui nuolat žiūrėti į dangų, todėl jisai būtinai turįs apleisti žemę. Tikrasis krikščionis niekuomet negalįs tinkamai atlikti šio gyvenimo reikalų, kas tačiau esą būtina gerovės sąlyga. Vadinasi, krikščionis negalįs būti nei geras mokslininkas, nei geras valdininkas, nei geras darbininkas, nei geras pilietis.

Tas priekaištas nėra naujas; jisai jau buvo daromas krikščionims pirmaisiais krikščionybės amžiais. Bažnyčios mokytojas Tertulijonas į tokį priekaištą puikiai atsako savo laiko pagonims. Tasai atsakymas tinka ir šių laikų supagonėjusiems gudruoliams, todėi jį pakartojame: „Mes (krikščionys) nesame pabėgėliai nuo gyvenimo. Gerai atsimename, kad turime būti dėkingi Viešpačiui Dievui, Sutvėrėjui; neatmetame nė vieno Jo darbų vaisiaus, tik žiūrime, kad jų nevartotume be saiko ir netinkamai. Taigi šiame pasaulyje kartu gyvename su jumis ne be rinkos, ne be mėsininko, ne be pirčių, ne be valgyklų, ne be raštinių, ne be arklidžių, ne be jūsų turgų ir kitokių bendrumų. Ir mes su jumis keliaujame jūromis ir kariuomenėje tarnaujame, ir žemę dirbame, ir pirkliaujame; taigi ir mes tuos pačius darbus dirbame ir tuo, ką padarome, duodame jums naudotis. Nesuprantu tad, kaip galime būti laikomi nenaudingais jūsų reikalams, su kuriais gyvename“ (Apol. 42).

Tikrasis krikščionis ne tik neatsižada šios žemės ir savo įgimtųjų gabumų, bet turėdamas prieš akis amžinąjį savo tikslą ir sąžinės pareigą, juo labiau stengiasi tinkamiau sunaudoti Dievo dovanas ir ištobulinti savo gabumus. Geriausias tam įrodymas yra šventieji, kuriuos gimdo Bažnyčia ir tiktai ji viena. Šventųjų turime, pradedant nuo menkos kaimo mergelės ar moterėlės lig karalienės; nuo paprasto ubagėlio ir darbininko lig mokslininko, lig kariuomenės vado, lig karaliaus ir imperatoriaus. Visuose luomuose šventieji pasižymėjo nepaprastu darbštumu, nepaprastai sąžiningu savo pareigų atlikimu. Šventieji šviečia mums ne tik tobulu gyvenimo puvyzdžiu, bet neapsakomai dideliai jie yra patarnavę žmonijos gerovei ir pirmyn pastūmėję kultūros kilimą. Tik toks vienas šv. Vincentas iš Paulio kiek yra pašalinęs žmonių vargo, kiek ašarų nušluostęs!

Ir šiandien krikščioniškai išauklėti žmonės, vadinamieji misijonoriai, savęs atsižadėdami, eina į pagonių šalis ir ten, dažnai savo gyvybes aukodami, neša žmonėms ne tik Evangelijos šviesą, bet ir tikrąją civilizaciją.

Išvada išeina tokia. Juo geresnis yra krikščionis, juo jis yra pilnesnis žmogus, tuo pačiu jis yra geresnis pilietis ir juo naudingesnis visuomenei.

Toki tad yra krikščioniškojo auklėjimo vaisiai. Todėl jei visi žmonės privalo gyventi antgamtiniu Kristaus gyvenimu, tai tasai Kristus juo labiau yra puikiausias pavyzdys jaunuoliui.

Lai kiekvienas jaunuolis eina į Nazareto namelius ir lai žiūri, kaip Išganytojas, būdamas pasauliui nežinomas, prakaituodamas dirba paprasto dailidės darbą; kaip yra drausmingas ir klusnus Marijai ir Juozapui, kuriuodu verčiau Jo turėtų klausyti; kaip auga dorybėse ir „malonėje pas Dievą ir pas žmones" (Luk., I, 52).

IV. Krikščioniškojo auklėjimo aplinkuma

Sekdami Šv. Tėvo mintimi, ligšiol mes pažinome, kas tur teisės dalyvauti vaiko auklėjime. Matėme, kad auklėjime dalyvauja šeima, Bažnyčia ir valstybė, kiekviena sau tinkamu būdu ir tam tikrame laipsnyje. Pažinome žymesnes laisvamanių klaidas auklėjimo srityje ir įsitikrinome, kad tikrai geras auklėjimas teyra tik tas, kuris laikosi Kristaus Bažnyčios nustatytų dėsnių.

Dabar dar lieka mums pažinti, kur krikščioniškasis auklėjimas yra įgyjamas, arba kitaip kalbant, kurių reikia sąlygų arba aplinkumos, kad vaikas galėtų būti tikrai krikščioniškai išauklėtas.

* * *

a) Krikščioniškoji šeima. Vaikas gema šeimoje. Šeima tad yra paties Dievo įstatyta auklėjimo įstaiga. Geriausi auklėjimo vaisiai esti pasiekiami geroje krikščioniškoje šeimoje, kai vaikas nuolat turi prieš akis gražų, pirmiausia, pačių gimdytojų, toliau ir kitų namiškių pavyzdį. Šeima yra tas naturalus (prigimtas) darželis, kuriame privalo augti naujoji žmonijos atžala, naujas žmogus.

Trumpai negalima išgvildenti visų šeimos pareigų auklėjimo atžvilgiu. Apie tai reiktų parašyti (ir yra prirašyta) ištisos knygos. Tačiau Šv. Tėvas, kurio mintis čia kartoti norime, šia proga duoda bent porą pastabų.

Pasauliniams savo reikalams atlikinėti žmonės paprastai ruošiasi. Nekartą ilgai mokosi, kol tinkamai neišmoksta vieno ar kito darbo. Tik, deja, tėvai nesimoko vaikų auklėti, imasi tų taip svarbių pareigų visiškai joms nepasiruošę. Kad tėvai vaikų auklėjimą bent laikytų svarbiausiu uždaviniu. Bet kur tau! Tėvai, paskendę šios žemės reikaluose ir rūpesčiuose, vaiką palieka jam pačiam. Jei kas rūpi tėvams, tai negut tik tai, kad vaikas jiems perdaug neapmaustų, darbų netrukdytų.

Šeimos įtaką sumažinti šiandien kaip tik stengiasi įvairūs kairieji. Sudarydami tai ekonomines, tai švietimo, tai sporto, tai politikos draugijas, vadinamieji kairieji stengiasi į jas suvilioti ypač krikščioniškųjų šeimų vaikus ir po tariamai naudingų žemės reikalų priedanga skiepija vaikams netikėjimo nuodus. Bolševikų Rusijoj, kur socialistai jau visiškai viešpatauja, vaikai stačiai veržte išveržiami iš šeimų ir auklėjami be Dievo, be religijos. Yra tai nuožmaus Erodo darbas, tuo baisesnis, kad Erodas užmušė tik vaikelių kūnus, čia gi žudomos yra jų sielos.

Šv. Tėvas sakyte įsako ganytojams kuo dažniausiai žodžiu ir raštu aiškinti gimdytojams aukštas ir svarbias jų pareigas auklėjimo srityje. Svarbiausioji pareiga — tai gražus pačių tėvų gyvenimo pavyzdys.

Klusnumas šeimoje yra būtinas dalykas. Bet tėvai kartais savo vaikams esti jau ir perdaug kieti. Tas jų kietumas dažniausiai pareina ne iš troškimo dvasinės vaikų naudos, tik iš pačių tėvų nekantrumo, arba — kas dar blogiau — savo pačių patogumo ieškojimo. Vaikai tai supranta ir pradeda tėvų ne tik nemylėti, bet ir negerbti. Tuomet tėvų pamokymai tik suerzina vaiką, jokio gero tikslo nepasiekę. Matydamas tai, jau šv. Povilas rašė Efeziečiams: „Tėvai, neerzinkite savo vaikų!" Efez., VI, 4). Kaip šitas įspėjimas tinka mūsų laikams!

Taigi ir tėvai, ir visi auklėtojai lai nepamiršta, kad savo autoritetą (galią įsakyti ir valdyti) jie yra gavę iš Dievo, todėl ta dovana jie privalo naudotis taip, kaip Dievas nori, vaikelių naudai ne savo patogumui. Kitaip, neišsilaikys jų autoritetas. Be autoriteto gi šeimose nebus ramybės, sugrius tvarka ne tik šeimoje, bet ir pačioje visuomenėje.

b) Bažnyčios darbas. Nupuolusiam žmogui kelti Bažnyčia turi neišsemiamą priemonių šaltinį. Bažnyčia auklėja žmogų, pirmiausia, Šv. Sakramentais, tais Dievo malonės įrankiais. Toliau Bažnyčia auklėja savo liturgija, menu, pamokslais, katekizacija, draugijomis ir brolijomis, visu plačiu savo pastoracijos darbu. Be to, Bažnyčia dirba auklėjimo darbą savo mokyklomis, studijomis, net tinkamu būdu keldama kūno kultūrą. Bažnyčia tuos darbus dirba sutariamai su šeima. Galima pasakyti, kad Bažnyčia kartu su šeima yra viena auklėjimo šventovė.

c) Mokykla. Jaunoji karta reikia paruošti gyvenimui. Ypač šiandien gyvenimas negali apsieiti be mokslo. Net protingai žemę dirbti, gyvuliai auginti reikia išmokti. Visų reikalingų žinių šeima vaikui duoti negali, todėl savaime atsirado pagalbinė įstaiga, mokykla vadinama. Pirmutinėms mokykloms davė pradžią ne valstybė, tik pati šeima ir Bažnyčia. Reikia tai gerai galvon įsidėti. Ypač Bažnyčia didelėmis pastangomis steigė ir laikė mokyklas jau tada ir per ilgus laikus, kai jomis valstybė visiškai nesirūpino. Ir šiandien važiuokime į pagonų kraštus, kur dirba misijonoriai. Ten šalia Bažnyčios mes visuomet rasime mokyklą. Mokykla todėl yra pagalbinė įstaiga šeimai ir Bažnyčiai auklėjimo srityje. Taigi mokykla savo darbą kaip tik privalo suderinti su šeima ir Bažnyčia, jei nori, kad jis būtų vaisingas. Kur to suderinimo nėra, ten mokykla ne stato, tik griauja.

Čia kaip tik metas mums pažiūrėti į auklėjimo atžvilgiu įvairias mokyklas. Jų gali būti trys rūšys: vadinamoji pasaulinė arba neutralinė, maišytoji ir katalikiška.

Pasaulinės mokyklos pradžia iš Prancūzijos. Kai bedieviai ten sugriebė į savo rankas valstybės valdžią, tai jiems rūpėjo pasigaminti kuo daugiausia sau palankių žmonių. Senosios mokyklos, kurios dažniausia buvo vienuolių rankose, auklėjo jaunimą, žinoma, katalikiškai. Taigi prieš šitą Bažnyčios mokyklą, bedieviai pastatė savąją, pavadinę ją pasauline. Kitose šalyse tokia mokykla yra vadinama neutralia, vadinasi, tikybos atžvilgiu abejinga. Mat, pasaulinėje mokykloje apie Dievą ir religiją nieko nebūsią kalbama. Tėvai, jei jūs norite, sakoma, religijos savo vaikus mokinkite namieje.

Tačiau praktikoje toks abejingumas nėra įvykdomas. Juk vaikui reikia sakyti, iš kur yra atsiradęs pasaulis ir žmogus. Jei mes nepasakysime, kad tai Dievas sutvėrė, tai turėsime sakyti, kad visa tai savaime atsirado. Todėl pasaulinės arba neutralinės mokyklos iš tikro yra bedieviškos. Tokias mokyklas jau seniai yra pasmerkę popiežiai Pijus IX ir Leonas XIII. Suprantamas dalykas, kad į tokias mokyklas katalikai savo vaikų leisti negali.

Kita yra mokyklos rūšis, kuri, tiesą pasakius, iš esmės nedaug tesiskiria nuo pirmosios; tai mišrioji mokykla. Yra tai mokykla, skiriama visų tikybų ir įvairių pažiūrų tėvų vaikams. Tuo jinai skiriasi nuo vadinamos pasaulinės arba neutralinės, kad tiesioginiu būdu neva neturi tikslo vaikuose naikinti religiją; kiekvienai tikybai tokioj mokykloj net esti po porą per savaitę religijos pamokų. Bet ir tokioje mokykloje negali būti kalbos apie krikščioniškąjį auklėjimą, nes religija ten iš tikro niekam nerūpi. Mokytojų tikybinėmis pažiūromis ten taip-pat niekas nesirūpina. Į tokias mokyklas mokytojais patenka dažniausiai žmonės, netekę tikėjimo. Savo pažiūras jie, žinoma, stengiasi įteikti ir mokiniams. Kun. kapelionas su savo dviem religijos pamokom per savaitę negali pastatyti to, ką visi kiti mokytojai griauja.

Tokias mokyklas mes turėjome rusų laikais. Jos mums prigamino nemaža inteligentų, didelių katalikų tikybos priešininkų.

Susilaukus nepriklausomos Lietuvos, viešosios mūsų mokyklos ne ką tepagerėjo. Mokytojais į jas pateko buvę rusų mokyklos auklė-

tiniai, dažniausiai laisvamaniai. Aišku, kad tos mokyklos katalikų reikalų nepatenkina; todėl katalikai ėmėsi steigti savo mokyklas, vienuolių ar katalikiškų draugijų vedamas.

Kokia gi privalo būti katalikiškoji mokykla?

Į tą klausimą atsakysime Leono XIII žodžiais: „Reikia, kad ne tik tam tikromis valandomis jaunimas būtų mokomas religijos, bet kad visas kitas mokymas kvepėtų krikščioniškuoju religingumu. Jei to trūksta, jei tasai šventas dvelkimas neapima ir nešildo mokytojų ir mokinių sielų, iš mokslo, koks jis bebūtų, maža bus naudos; dažnai iš to išeina nuostolių." (Enc. Milt. Eccl., 1 rugp. 1897).

Iš tų popiežiaus Leono XIII žodžių matyt, kaip labai klysta tie, kurie mano, kad katalikiškai mokyklai užtenka, jei ten yra pora per savaitę religijos pamokų. Katalikiškoje mokykloje visa kas turi būti katalikiška. Mokytojai privalo būti įsitikinę ir praktikuoją katalikai. Vartojamos mokslui knygos turi būti be mažiausių klaidų prieš kat. mokslą. Jos turėtų būti bažnytinės vyriausybės peržiūrėtos ir patvirtintos. Pats mokymas turėtų būti taip vedamas, kad katalikų įsitikinimai niekada nebūtų užgauti. Visa mokyklos dvasia turėtų būti tikrai katalikiškai krikščioniška.

Lai mums niekas nesako, kad valstybė, turėdama įvairių tikybų ir įvairių įsitikinimų piliečių, kitaip jų reikalų aprūpinti negalinti, tik steigdama visiems maišytąsias ar neutralines mokyklas.

Tegu valstybė netrukdo, bet palaiko privatinių asmenų bei draugijų pastangas, tegu iš skiriamų švietimo reikalams lėšų atiduoda katalikams tai, kas jiems sulig jų skaičium iš tikro pridera, tuomet katalikai įsisteigs sau tokių mokyklų, kokios jiems tinka. Katalikai iš valstybės turi teisės to reikalauti. Ir jei jie to reikalauja, tai čia ne kokia ypatinga politika, tik teisybės ieškojimas, tik katalikų susipratimas ir noras atlikti viešąsias savo sąžinės pareigas.

Valstybė neturi bijoti grynai katalikiškų mokyklų. Jos išauklės sąžiningų, dorų ir darbščių piliečių. Tatai, be abejonės, bus ir pačiai valstybei naudinga.

d) Katalikiškasis Veikimas. Kalbant apie mokyklą, negalima nepaliesti ir vadinamojo katalikiškojo veikimo. Jei visi katalikai, ypač inteligentai Šv. Tėvo šiandien yra kviečiami apaštalauti, tai kur gali būti gražesnis tasai apaštalavimo darbas, kaip auklėjimo ir mokymo srityje? Čia geras katalikas neprivalo gailėtis nei savo pasišventimo, nei savo turto.

Katalikai privalo, kiek tai nuo jų pareina, rūpintis, kad valstybės būtų išleisti teisingi ir katalikiškosioms mokykloms palankūs įstatymai. Jei jų nėra, tai katalikai turi burtis į draugijas ir, Episkopato vadovaujami, steigti savo mokyklas, rūpinti joms lėšų ir kitokių reikmenų. Katalikai inteligentai privalo ir raštu ir žodžiu aiškinti katalikiškosios mokyklos reikalingumą ir naudą; privalo stengtis įsamoninti nesusipratusius katalikus, kad jie remtų katalikiškąsias mokyklas ir tiktai į jas leistų savo vaikus. Apsileidimas šiuo atžvilgiu yra ne kas kita, kaip tik nepaisymas savo sąžinės ir Dievo reikalų.

e) Geri mokytojai. Mokyklą gerą padaro ne kas kita, tik geri mokytojai. Kai mokytojas yra tinkamai pasiruošęs savo dalykui dėstyti, kai jis dega Dievo ir Bažnyčios meile, kai jis myli vaikelius, tai aišku, kad jo darbas bus vaisingas; toks mokytojas ne tik gerai išmokys dėstomojo dalyko, bet ir mokinių širdis mokės pakelti prie idealo. Geras mokytojas savo asmeniu mokiniui rodyte rodys, koks jis ateityje turės būti žmogus ir darbininkas.

Mokslo programoje yra dalykų, kurie iš esmės gali blogai atsiliepti į mokinio sielą. Sakysime, literatūroje yra dalykų, kurie puikūs, kaipo meno kūriniai, kurių tačiau turinys yra pavojingas, ypač jaunam amžiui. Prie tos rūšies reikia priskaityti daugelis senovės raštų ir nemaža šios dienos apysakų. Su visu tuo mokiniai reikia supažindinti. Geras mokytojas, katalikas, mokės išaiškinti dalyką, kad mokinys sužinos, kas jam reikia, bet jo siela nenukentės. Geras mokytojas bus lyg ta bitelė, kuri iščiulpia iš augalų tai, kas jai naudinga, aplenkia tai, kas kenksminga.

Šv. Tėvas savo rašte džiaugiasi, kad gerų katalikų mokytojų šiandien yra kas kart daugiau. Pirmiausia, auklėjimo ir mokymo srityje su didžiausiu pasišventimu darbuojasi vienuoliai ir vienuolės. Jų darbais gali pasididžiuoti Bažnyčia. Abiejų lyčių vienuoliams privalo būti dėkingos valstybės tr visuomenė, nes jie savo mokyklose ruošia geriausių piliečių ir geriausių visuomenės narių.

Vienuolių pavyzdžiu seka pasaulionys katalikai. Jų kas kart daugiau pasirenka mokytojų pašaukimą. Tie žmonės, sąžiningai pasiruošę savo darbui, sėkmingai lenktyniauja su mokytojais laisvamaniais. Gerų savo mokytojų katalikai šiandien turi visuose mokyklos laipsniuose, pradedant nuo liaudies mokyklos, baigiant universiteto katedra.

Gerų mokytojų katalikų, Dievui dėkui, jau netrūksta ir pas mus. Katalikiškoji visuomenė privalo juos gerbti ir palaikyti. Yra ir tokių jaunuolių katalikų, kurie dar tebesiruošia mokytojo pašaukimui. Katalikiškoji visuomenė visais galimais būdais privalo jiems padėti, kad lengviau galėtų įsigyti aukštąjį mokslo laipsnį. Nėra juk naudingesnio darbo kaip tas, kuriam jie ruošiasi. Kai mes, katalikai, turėsime užtenkamai savo mokytojų, tai visos mūsų mokyklos, net tos, kurios netiesioginėje katalikų įtakoje, mūsų tikybai nebus pavojingos.

f) Pasaulis ir jo pavojai. Žmogaus mintims skleisti šiandieninis pasaulis turi labai daug priemonių. Viena tik spaudos pagalba kas galima padaryti! Parašytą žodį knyga ir laikraštis tūkstančiais ir šimtais tūkstančių greitu laiku išnešioja po visą pasaulį. Bet, deja, spauda šiaip labai naudingas dalykas, esti vartojama daugiau blogoms, kaip geroms mintims skleisti. Pasaulyje yra daug daugiau blogų knygų ir laikraščių, kaip gerų. Tartum pati piktoji dvasia tam tyčia ta priemone naudojasi savo piktiems tikslams pasiekti. Prie spaudos pridėkime teatrus, kinus, pastaraisiais laikais ir radijo — visa tai dažniausiai panaudojama žmonių sieloms gadinti.

Jaunimas su visu tuo neišvengiamai susiduria ir semia savo sielai nuodus. Kiek jaunuolių yra pražudę savo sielą tik vienu blogų knygų skaitymu!

Kas daryti? Iš gyvenimo jaunimo juk neišimsi. Susipratę katalikai, ypač katalikiškosios draugijos privalo stengtis įduoti jaunimui į rankas, vietoje blogų knygų ir laikraščių, geras knygas ir laikraščius; vietoje blogų teatrų ir kinų, steigti gerus teatrus ir kinus. Ypač pagirtinos pastangos tų katalikų, kurie leidžia jaunimui katalikiškus laikraščius. Kiekvienas katalikas to darbo naudą privalo suprasti ir visomis savo išgalėmis jį remti.

Pasaulyje yra daug limpamųjų ligų. Sunku išsisaugoti nuo jų neužsikrėtus. Išrastas skiepijimas; jis teikia žmogaus kūnui atsparumo. Lyginai reikia mums apsieiti su savo jaunimu. Uoliu veikimu užgrūdinti jo dvasios organizmą, kad piktoms netikėjimo ir nedorybės ligoms nepasiduotų; kad mūsų jaunimas, Tertulijono žodžiais betariant, „būtų kartu su kitais pasaulio, ne jo klaidų, savininkas" (De idololatria, 14).

* * *

Šventasis Tėvas, baigdamas savo raštą apie katalikiškąjį auklėjimą, kreipia mūsų dėmesį į Bažnyčią, tą slaptingąjį Viešpaties Kristaus kūną, tą vaisingiausiąją bei tobuliausiąją mūsų Motiną, kuri yra puikiausioji žmonių auklėtoja. Šv. Augustinas, žiūrėdamas į tai, ką žmonijai duoda Bažnyčia, sušuko: „O Katalikų Bažnyčia, tikriausioji krikščionių motina, tu ne tik mokai, kaip tyriausiu ir skaisčiausiu būdu reikia garbinti Dievas, kuris pasiekti — yra laimingiausias gyvenimas, bet ir artimo meilė bei gerumas, kurį tavyje randame, yra taip didelis, kad įvairių ligų, kuriomis dėl savo nuodėmių serga sielos, visi vaistai tavyje gausingai yra sudėti. Tu lavini ir mokai vaikus vaikiškai, jaunuolius stipriai, senus ramiai, atsižvelgdama ne tik į kiekvieno kūno, bet ir sielos reikalus. Tu padarai, kad vaikai kažin kokia laisva tarnyba pasiduoda tėvams, o tėvai meilės viešpatavimu valdo vaikus. Tu brolius su broliais suriši tikybos ryšiu, daug stipresniu ir ankštesniu, kaip kraujo ryšiai. Tu piliečius su piliečiais, tautas su tautomis ir pagaliau, primindama pirmuosius gimdytojus, visus žmones jungi ne tik bendruomenės, bet ir tam tikros brolybės raiščiais. Tu mokai karalius rūpintis tautomis, įsakai tautoms klausyti karalių. Tu rūpestingai mokai, kam dera pagarba, kam meilė, kam nuolankumas, kam baimė, kam paguoda, kam įspėjimas, kam paraginimas, kam drausmė, kam pabarimas, kam skaudžioji baimė; parodydama, jog jei visa kas visiems lygiai, tai meilė dera visiems ir niekam netinka neteisybė" (De mor. Eccl. I, c. 30).

Supraskime, Mylimieji, ir įvertinkime tuos įspėjimus, kuriuos duoda mums Aukščiausias mūsų Ganytojas. Naujosios kartos auklėjimą laikykime didžiausiu viešuoju mūsų reikalu. Žiūrėkime, kad mūsų jaunimas auklėtųsi ir mokytųsi tikrai katalikiškai. Žinokime, kad netikęs auklėjimas žmogų padaro nelaimingą šitame gyvenime ir yra amžinosios nelaimės priežastis. Duok, Dieve, kad tai suprastų visi katalikai, o ypač gimdytojai!

Jaunimas ir Katalikų Akcija

Tur būt, būsite pastebėję, kad naująsias madas gaudo ypač jaunimas; senesnieji paprastai laikosi senųjų madų.

Mados negeras dalykas. Bet jaunieji yra smalsūs visa kam, kas nauja. Jei pažiūrėsime į tautos ūkį, tai pamatysime, kad pažangą jame pradeda jaunesnieji ūkininkai. Jie pirmieji ėmė naudotis mineralinėmis trąšomis, jie pirmieji įsigyja naujai išrastąsias ar tik naujai iš kitur pargabentas ūkio mašinas. Jaunesnieji ūkininkai stengiasi įsigyti geresnės rūšies sėklų ir geresnės veislės gyvulių. Senesnieji ūkininkai toms naujienoms iš karto esti labai nepalankūs, jas peikia ir kritikuoja. Seniau to, girdi, nebuvę, ir buvę gera. Kai tos naujienos pirštu prikišamai įrodo, kad jos ūkiui naudingos, kai visi jaunesnieji ūkininkai jas pas save įveda, tik tuomet senesnieji ūkininkai, lyg kad nenoromis, pradeda pasekti jaunesniuosius.

Ką tai parodo? Parodo tai, kad jaunoji karta linkusi yra į pažangą, senesnieji — į konservatizmą. Mūsų kasdieninis gyvenimas taip susideda, kad naujoji karta ieško jam naujų kelių, stumia jį pirmyn, senesnioji norėtų jį sulaikyti vietoje, kitaip kalbant, to gyvenimo pažangą trukdo.

Jei mes pažiūrėsime į didžiuosius istorijos įvykius, į didžiuosius perversmus, nuo kurių paprastai prasideda naujosios eros (nauji, kitoki laikai), tai pamatysime, kad tie perversmai ne senių, tik jaunųjų darbas. Juk ir mūsų 17 gruodžio dienos perversmą yra įvykdę ne seniai, tik jaunieji karininkai ir studentai.

Bijau, kad manęs klaidingai nesuprastumėte. Aš anaiptol nesakau, kad mums reikia pasiduoti jaunuolių nuotaikai ir paskubomis vykdyti tai, ką tik sumanys karštos jų galvos. Atbulai: subrendęs, nusistovėjęs protas sveikiau mąsto, negu jaunuolio protas. Didelės mintys paprastai yra senesniųjų protų vaisius. Bet senesnis žmogus jau perdaug yra apsivylęs, perdaug patyręs nepasisekimų, todėl labai yra atsargus, gal jau ir perdaug atsargus. Neištirto dalyko taikyti praktikai ilgai jis nesiryžta.

Galų gale tokia išeina išvada: bloga būtų, jei gyvenimą be atodairų stumtų pirmyn jauni, nepatyrę karštuoliai; lygiai negera būtų, jei jį užsispyrę trukdytų perdaug atsargūs seniai. Gyvenimas bus normalus, jei jame gražiai bus sutaikyti šie dalykai: jaunųjų drąsa, pasiryžimas, veiklumas — iš vienos pusės, senųjų patyrimas, atsargumas — iš kitos.

Todėl Apvaizda gražiai sutvarkė pasaulį. Gyvena jaunieji kartu su senaisiais. Jaunieji daugiau veikia, senieji daugiau galvoja. Jau-

nieji stumia gyvenimą pirmyn, senieji sulaiko, kad jisai neitų pergreit ir pertoli nenueitų. Jei kurioj visuomenėje šitų dviejų veiksnių tarpe sutarimo nėra, tai gyvenimas yra lygūistas: arba jis pasiduoda nuolatiniams, neišmintingiems bandymams, kitaip kalbant, revoliucijoms, arba sustoja vietoje ir tuo būdu atsilieka.

Šitas pastabas darau, kad jūs, Mylimieji Pavasarininkai, suprastumėte, kuri yra jūsų rolė katalikų visuomenėje iš viso, katalikiškoje gi akcijoje ypatingai.

Dabar pereikime į mūsų gyvenimo santykius.

Jums, Pavasarininkai, kaip žinote, padeda dirbti šviesesni už jus draugai: studentai ateitininkai ir kiti inteligentai. Jei nekalbėsime apie kunigus, tai jūs, tur būt, būsite pastebėję, kad jūsų padėjėjai — tai vis jauni inteligentai: arba studentai, arba žmonės, neseniai baigę mokslus. Kodėl taip yra? Todėl, kad jaunas jauną geriau supranta — tai viena; antra todėl, kad tų senųjų inteligentų mes, katalikai, kaip ir neturime. O kodėl neturime — tuoj pamatysime.

Žilagalvių tikrųjų inteligentų mes turime nemaža. Apsidairę, mes jų rasime visose mūsų įstaigose. Bet tie žilagalviai dažnai visai nekatalikai, arba pusiau katalikai. Nepykime ant jų, greičiau jų gailėkimės. Padarė juos tokius netikusios aplinkybės.

Bažnyčia Vakarų Europoj buvo padariusi gražią krikščionišką visuomenę. Buvo tai laikas, istorijoj Viduramžiu vadinamas. Bet Bažnyčia, skelbdama Kristaus doros mokslą, ir atskirus žmones ir visuomenę auklėjo drausmingai. Drausmė, žinoma, kietas yra dalykas, ji ne visiems patinka. Ir štai atsiranda žmonių, kurie, norėdami Bažnyčios drausmės nusikratyti, pakelia ranką prieš Bažnyčią, prieš Kristų, prieš patį Dievą. Jie, girdi, išrasią daug gražesnių dalykų, negu religija; padarysią žmones dar geresnius, negu kad sugebėjo padaryti krikščionybė, o paliuosuosią žmoniją nuo jos varžančių pančių. Tokių mokslų buvo ne vienas, jų buvo visa virtinė. Vienas pranyko, kitas atsirado. Kiekvienas kas kart garsiau šaukė suteiksiąs žmonijai „laisvę" ir „gerovę".

Rusija buvo atsilikęs kraštas. Į jį iš Vakarų Europos būdavo gabenami ne tik fabrikų išdirbiniai, bet ir įvairūs naujieji mokslai, arba teisingiau pasakius, įvairios klaidos, kurios buvo išgalvotos žmonėms nuo Dievo ir tikėjimo atitraukti. Užsienyje pagamintas prekes, kad ir menkas, rusai išpirkdavo; taip lygiai rusams tikdavo ir toki mokslai, nuo kurių Vakarų Europoj dauguma kratydavosi.

Bet štai į rusų universitetus patenka mūsų jauni vyrukai. Jie, tiesa, išėję iš lietuviškų tikinčiųjų šeimų, bet savo tikėjimui giliau pažinti progos neturėję. Ir štai tiems vyrukams skelbiamos naujienos, kurios, iš žmogaus bemaž nieko nereikalaudamos, padarysiančios jį laimingą. Smalsūs jaunuoliai visomis keturiomis griebiasi tų naujienų; ne tik patys jas pasisavina, bet perveža ir į mūsų kraštą. Ir štai mes beturime visą eilę netikinčiųjų ar pusiau tikinčių ne tik inteligentų, bet ir šiek tiek prasilavinusių, kartais ir visai neišsilavinusių kaimiečių.

Žmogus be Dievo ir tikėjimo pavirsta gyvuliu. Tas gyvulys tuo baisesnis, kad turi protą.

Klaidos prieš religiją daug yra padarusios ir tebedaro žalos ir Vakarų Europoje. Bet ten su jomis kovojama. Daug žmonių, pamatę baisias kaidos pasėkas, jos keliu neina lig galo, sustoja pusiaukelėje. Ir čia šiek—tiek atspirties prieš tų klaidų pasėkas atsiranda net iš žmonių, kurie jau yra nutolę nuo tikrojo tikėjimo.

Bet didžiausias užtvaras prieš žalingas klaidų pasėkas — tai neklaidingas Kristaus mokslas, Katalikų Bažnyčios skelbiamas. Katalikų Bažnyčia, vykdydama savo pasiuntinybę, mirtiną skelbia kovą kiekvienai klaidai, kad ir ji kažin kaip būtų žmonių mėgiama, kad ir gražiausiais žodžiais būtų skelbiama. Ir tai yra žmonijos laimė, nes žmonės visada turi prieš akis šviesą, rodančią jiems kelią.

Rusijoj bažnyčia pati buvo klaida užsikrėtusi, carų valdžios pavergta, sustingusi, apmirusi, todėl žmonėms kelio rodyti negalėjo. Rusų bažnyčia su klaida kovoti nepajėgė. Be to rusas, lyg tas naivus vaikas, visomis keturiomis tvėrėsi klaidos blizgučių. Rusas, niekieno nelaikomas, klaidos keliu ėjo lig pat galo. Ir štai šiandien savo valstybėje, vietoje žadėto rojaus, susilaukė baisaus pragaro.

Kai pirmuosius mūsų tėvus šėtonas gundė prieš Dievą, tai apgaulingai jiems įkalbinėjo, kad jei šėtono paklausysią, tai būsią lyg kad dievai. Pirmieji tėvai paklausė: pakėlė maištą prieš Dievą. Ir ne tik neliko dievais, bet ir žemės rojus virto jiems ašarų pakalne.

Ta žmonių nupuolimo istorija kartojasi per amžius. Visi pikti gundytojai žada žmogų dievu padarysią, žemę rojum paversią, o padaro iš žmogaus pikčiausią gyvulį, žemę paverčia pragaru.

Klaidingų mokslų sėklos sėjėjų netrukdavo niekad. Bet yra jų ypač šiandien. Šėtonas priėmė rojuje žalčio pavidalą. Klaida nuoga pasirodyti negali; ją žmogus tuoj pasibiaurėtų. Klaida apsitaiso gražiais „laisvės", „tiesos" rūbais. Taip prisidengusi, skverbiasi į visas žmonių gyvenimo sritis. Kova su ja nelengva. Katalikų Bažnyčia, kurios uždavinys su klaida kovoti, šiandien nepasitenkina vienų dvasiškių darbu. Šiandien Bažnyčia į apaštalavimo darbą kviečia visus, kas tik į Dievą tiki; kas Dievą ir žmones myli. Kaip kad klaidingieji mokslai šiandien stengiasi Dievą ir religiją pašalinti iš politikos, iš mokyklos, iš šeimos iš viso žmonių gyvenimo, taip Bažnyčia mus visus ragina tą Dievą nešti į politiką, į mokyklą, į šeimą, į fabriką, į visas žmonių darbo įmones, į visą gyvenimą. Jei visuose žmonių santykiuose viešpataus Dievas, tai žemė virs rojum, įvyks tai, ko taip trokšta Vyriausias mūsų Bažnyčios Ganytojas, Šv. Tėvas Pijus XI: „Kristaus taika Kristaus Karalijoj" (Pax Christi in Regno Christi).

Šitą visų gerų katalikų apaštalavimo darbą mes vadiname „Katalikų Akcija".

Katalikų Akcija užsieniuose jau gana senas dalykas. Mes, Lietuvos katalikai, ilgus laikus buvome rusų valdžios spaudžiami. Tada Katalikų Akcija buvo stačiai negalima. Atgavę nepriklausomybę, visose mūsų gyvenimo srityse tiek radome darbo, kad stačiai nežinojome, ko pirma tvertis. Dirbome politikoj, dirbome ekonomijoj, dirbome spaudoje, dirbome mokykloje, dirbome visuomenėje. Šitose visose srityse, mes katalikai, tiesa, nepamiršdavome Dievo ir religijos. Tačiau,

tuos darbus dirbdami, gal per maža skyrėme vietos toms didelėms brangenybėms, nuo kurių pareina visų žmonių darbų tikrasis pasisekimas ir vaisingumas. Patsai katalikiškasis darbas nebuvo tinkamai sutvarkytas ir sukoncentruotas.

Šiandien jau mes prie to einame. Štai įsikūrėme Katalikų Veikimo Centrą, į kurį norime suburti visas mūsų katalikiškąsias organizacijas, visas pajėgas. Šv. Tėvas taip įvertina šitas mūsų pastangas, kad, sudarydamas su Lietuvos Vyriausybe konkordatą, juo teikėsi apsaugoti Katalikiškosios Akcijos laisvę.

Katalikų Akcijoj pas mus, be abejonės, žymiausią atliks rolę jaunimas.

Senesnioji mūsų katalikų karta yra sustingusi, pripratusi prie senovės. Iš seno pas mus katalikai pratę tik bažnyčiose melstis. Naujieji katalikiško veikimo būdai senesniesiems neįmanomi. Čia turi imtis darbo jaunimas. Jam netrūksta drąsos, karščio, pasiryžimo. Taigi į darbą, katalikiškasai jaunime!

Jums, Mylimieji Pavasarininkai, puikų pramynė kelią vyresnieji jūsų draugai, ateitininkai.

Nuo Basanavičiaus laikų lig Didžiojo Karo ieškantiems aukštesniųjų mokslų mūsų jaunuoliams teko lankyti rusų universitetai. Jei visi mūsų studentai, be jokios kritikos, būtų pasidavę tų universitetų įtakai, tai mes šiandien Lietuvoje būtume beturį bolševizmą. Bet ypač paskesniais laikais mūsų studentai nepasitenkino rusuose viešpataujančiomis idejomis; geresnioji mūsų studentijos dalis nukreipė akis į Vakarų Europą ir pamatė, kad ten su skelbiamomis Rusuose klaidomis kovojama ir sekmingai kovojama; kad šalia laisvamanio jaunimo katalikų šalyse esama ir tikinčio ir tai giliai tikinčio. Mūsiškiai studentai paseka šito pastarojo pavyzdžiu. Paseka, tiesa, ne visi, bet žymi dalis. Susitveria ateitininkų organizacija. Ateitininkai šiandien jums, Mylimieji Pavasarininkai, yra ir pavyzdys ir padėjėjai.

Ne taip seni tie laikai, kai mūsų lietuviai perdėm buvo tikį katalikai. Laisvamanybės arba netikėjimo dvasia ne naujas dalykas Vakarų Europoj, bet jis, palyginti, naujas mūsų liaudžiai, naujas iš tos liaudies kilusiam mokslus einančiam jaunimui. Šiandien ateitininkų organizacijos daugelį jaunimo sulaiko nuo netikėjimo pavojaus, bet sulaiko ne visus. Šalia katalikiškų organizacijų mūsų krašte laisvai veikia daug ir įvairių socialistiškų bei laisvamaniškų organizacijų. Jos, jau tuo pačiu kad naujos, masina jaunimą; masina ir tuo, kad atpalaidoja jį nuo Dievo ir Bažnyčios įsakymų. Todėl daug mokslus einančio jaunimo patenka į gundytojų pinkles, netenka tikėjimo. Kiekvienas nori turėti daugiau panašių į save, todėl socialistai ar laisvamaniai jaunuoliai netikėjimo mokslą stengiasi nešti į kaimą, stengiasi suvilioti ypač jaunimą, nes senesnieji daugiau turi atsparumo.

Nutolimas nuo Dievo ir religijos žmogui ne tik gamina amžinąją prapultį, bet ir šioj žemėj daro jį nelaimingą. Visuomenė, kurioje jau niekas į Dievą netikėtų (tokios visuomenės šiandien dar niekur nėra), pavirstų baisiausių gyvulių banda. Taigi netikėjimas — tai didžiausia nelaimė ir atskiram žmogui ir iš viso žmonijai. Nuo tos nelaimės reikia gelbėtis.

Kai, prasidėjus nepriklausomam mūsų valstybės gyvenimui, mūsų šalį buvo užplūdę bermontininkai, kai buvo besiveržią į ją bolševikai ir lenkai, tai narsieji mūsų jaunuoliai stojo savanoriais į mūsų kariuomenę ir išvijo priešininkus. Padarė tai ne seniai, tik jaunimas.

Mylimieji Pavasarininkai! Štai šiandien musų tautai gręsia daug didesnis vidaus priešininkas — bedievybė ir paskui ją einąs ištvirkimas. Nugalės tą priešininką ne kas kitas, tik jūs, jaunuoliai! Taigi į darbą, jaunime!

Mūsų savanoriai patys pulkų netvėrė. Padarė tai vyresnieji, tautos vadovybė, tautos valdžia. Jaunimas stojo į užsimezgusius pulkus.

Šiandien kovai už Dievą, už Bažnyčią mes jau turime pradėtą tvarkyti armiją. Vyriausias jos štabas — tai Katalikų Veikimo Centras. Tasai štabas yra mūsų vyriausios vadovybės — Vyskupų priežiūroje. Toliau, lyg kad atskiri pulkai, eina įvairios katalikų organizacijos. Jos neva veikia, bet trūksta joms gyvumo. Katalikiškasis Jaunime! Stok į tų pulkų eiles! Nešk į jas savo drąsą, savo karštį, savo pasišventimą! Nepasitenkink tik viena savo, pavasarininkų, organizacija. Eik visur, kur gali bet ką gera padaryti. Eik į blaivybę ir per ją naikink didžiausią mūsų šalies priešininką, jos gėdą — girtuokliavimą. Eik į spaudą ir per ją naikink Lietuvos tamsybes, naikink klaidas. Negali pats rašyti; bet to ir nereikia. Uoliai platink kitų parašytą žodį — kat. laikraščius ir knygas. Šiandien jau, dėkui Dievui, rašytojų mums netrūksta, bet trūksta skaitytojų. O skaitytojų parūpinti kiekvienas gali.

Pagaliau, jaunime, eik į eucharistininkus ir į kitas bažnytines brolijas. Šv. Sakramentai apvalo žmogų, pašvenčia jį, sujungia su Kristum, tuo pačiu duoda pajėgų kovai vesti su savo paties blogais palinkimais ir uždega norą kurti Dievo Karalystę žmonių visuomenėje.

Jūsų, Mylimieji Pavasarininkai vėliavoje išrašyta: „Dievui ir Tėvynei".

Apie Tėvynę, aš tyčiomis nekalbu. Aš esmi giliai įsitikinęs, kad jei jūs būsite geri katalikai, tai būsite ir geri patrijotai. Jei jūs mylėsite Dievą, tai mylėsite ir Tėvynę, kurią Dievas mylėti liepia. Jei jūs dirbsite Bažnyčios ir religijos naudai, tai tuo pačiu geriausiai patarnausite ir mūsų Valstybei, nes religija yra valstybių pamatas.

† ***Justinas,***

Telšių Vyskupas

Telšiai, 29. XI. 28.

II PRIEDAS.
Vyskupo Justino Staugaičio ganytojiški laiškai, nepublikuoti 1940 m. leidinyje

Justinas Staugaitis,

DIEVO GAILESTINGUMU IR APAŠTALŲ SOSTO MALONE TELŠIŲ VYSKUPAS IR KLAIPĖDOS PRELATAS

Visiems Dijecezijos ir prelatūros Gerbiamiesiems kunigams siunčia sveikinimą ir Ganytojo laiminimą

„Visos Bažnyčios nelaimės yra atėjusios per kunigiją; reikia, kad visos gerovės Bažnyčiai ateitų per kunigiją" (Mr. d'Hulst, 29 laiškas)

Mylimieji Kristuje!

Šiandien daug prikalbama ir prirašoma apie įvairias žmonių visuomenės ligas. Dorovė smunkanti, šeimos įrančios, jaunimas tvirkstąs, žmonių tikėjimas silpnėjąs ir t.t. Dėl šių dalykų mokame padejuoti ir mes patys, kunigai.

Tų visuomenės ligų priežasčių yra daug; jos mums gana gerai žinomos. Bet į vieną priežastį mes nekreipiame ir nenorime kreipti dėmesio – tai mūsų pačių, kunigų, apsileidimas. Juk aiškiai sako Išganytojas: „Žmonėms bemiegant, atėjo jo neprietelis, pasėjo kviečiuose raugių ir nuėjo sau" (Mat. XIII, 25). Piktžolių į kviečius, tiesa, prisėjo neprietelis. Mes jį gerai pažįstame; jo vardas – legijonas. Yra tai šiandieninė materializmo dvasia, atkakli laisvamanių agitacija žodžiu ir raštu, kinai ir teatrai ir visas ištižęs miesto gyvenimas, kuris šiandien veržte veržiasi ir į kaimą. Bet tasai priešininkas piktąjį savo darbą tegali padaryti, tik mums, kunigams, bemiegant. O juk mūsų pareiga – budėti.

Pašalinės žmonių tikėjimo atšalimo ir dorovės smukimo priežastys pareina ne nuo mūsų. Bet mūsų šventa pareiga pažvelgti į

save ir paklausti savęs, koki mes esame sargai? Ar mes stovime savo pašaukimo aukštumoj? Ar mes esame tinkamai pasiruošę neprieteliui pasitikti? Ar užtenkamai budime, kad jis neprieitų prie mūsų dirvos? – Štai klausimai, į kuriuos mes turime sau su visu atvirumu ir nuoširdumu atsakyti. Nuo tinkamo tų klausimų išsprendimo pareina ne tik mūsų ganomųjų, bet ir mūsų pačių amžinasis išganymas.

Tų klausimų gilesnis pagvildenimas ir sudarys šito rašto turinį.

* * *

Daugelis kunigų ramina save, kad jie tinkamai atlieką savo pareigas. Pamokslus saką, išpažinčių klausą, niekas neišeną iš bažnyčios, jos neatlikęs jei ją norėjo atlikti; ligonius lanką, ir niekas parapijoj nesąs miręs be kunigo; vaikus krikštiją ir katechizuoją ir t.t. ir t.t. Taip, iš tikro pas mus bemaž nėra kunigų, kurie apsileistų tik ką išvardytose pareigose.

O vis dėlto ne viena parapija smukte smunka žemyn. Klebono autoritetas vis puola ir puola. Dėl to reiškinio kunigas paprastai visą atsakomybę suverčia pašalinėms priežastims, tik retas, kuris teturi drąsos pasakyti, kad ir jis pats ne be kaltės.

Kunigas – tai ne valdininkas, kuris jei atsėdi savo biuro valandas, jei aprūpina ateinančius interesantus, tai daugiau iš jo nieko ir negalima reikalauti. Kunigas turi būti daug daugiau, kaip šventyklos funkcijonarijus. Jis turi būti „žemės druska", jis turi būti „pasaulio šviesa", kad „šviestų visiems, kurie yra namuose", vadinasi Dievo Bažnyčioje. Kunigas yra „miestas ant kalno pastatytas". Į jį nukreiptos žmonių akys. Žmonės ne tik klauso, ką jis sako, bet ypač žiūri, ką jis daro, kas jis pats yra, ir tos šviesos po statine nepaslėpsi. Jei iš kunigo asmens nespindi maloni Evangelijos šviesa, tik dvokianti smalinio pančio juodai raudona liepsna, tai visi jo pamokslai nuaidės, kaip „skambantis varis", visos jo atliekamos funkcijos bus lyg darbas to valdininko, kuris savo dienyne stropiai registruoja biure atliktus darbus. Mes, kunigai, ne be reikalo vadinamės dvasininkais. Mes tik dvasine savo pajėga tesugebėsime paveikti į žmonių dvasią ir ją pakreipsime Kristaus nurodyta linkme.

Esame „lux mundi" (Mat. V, 14). Fizinei šviesai palaikyti reikia energijos. Ir elektros lempa užges, jei mes nutrauksime laidus, kuriais eina srovė iš tam tikro centro, dinamo – mašinos

Kristus savo malone užžiebė mūsų dvasios lempas, teikdamas mums kunigystės garbę. Bet ta mūsų šviesa turi būti nuolatiniame

kontakte su centru su Kristum. Dvasinės energijos laidai, kurie mus jungia su Išganytoju nė valandėliai neturi nutrūkti. Mes turime akyviai budėti, kad tie laidai ne lik neatsileistų, bet kad nuolat stiprėtų.

Mūsų santykius su Kristum nusako jis Pats: ‚Aš vynmedis, jūs vynmedžio šakelės. Kas pasilieka manyje ir aš jame, tas neša daug vaisiaus, nes be manęs nieko negalite padaryti" (Jon. XV, 5).

Aiškiau kalbėti, rodos, negalima. Kas nori sielas vesti prie Kristaus, tas pats turi būti vienybėje su Kristum. Kas nori Kristaus meilę uždegti kitų širdyse, pirmiausia jo paties širdyje turi žėrėti tos meilės židinys. Tai yra condicio sine qua non.

Kristus ne tik reikalauja, kad mes būtume vienybėje su juo, bet per Savo įsteigtą Bažnyčią duoda visą eilę priemonių tai vienybei palaikyti. Tos priemonės mums, kunigams, turėtų būti gerai žinomos ir uoliai vartojamos, bet, deja, neretai jos esti pamirštamos. Taigi jas čia prisiminsime.

* * *

Sacerdos alter Christus – štai idealas, kurio siekti privalo kunigas. **Estote imitatores mei, sicut et *ego* Christi** (I Cor. IV, 16), – šaukia į mus Tautų Apaštalas. Portretas, žinoma, niekad nebus tai, ką jis vaizduoja. Tačiau menininkas turi daryti pastangų, kad jo piešiamas paveikslas, kiek galima, būtų panašesnis į vaizduojamą asmenį. Blogas menininkas, kuris šiuo atžvilgiu nedaro pažangos.

Susilyginti su Kristum mes, žinoma, nepajėgsime, nes to dar nėra padaręs ir negali padaryti joks žmogus. Tačiau šventa kiekvieno krikščionio, juo labiau kunigo, pareiga to idealo siekti ir tą panašumą savo sieloj kaskart labiau tobulinti. Išmestas į viršų akmuo, kai tik paliauja kilęs, tuoj ima leistis žemyn. Šitas fizikos dėsnis viešpatauja ir dvasios pasaulyje. Ir čia mes nestovime vietoje: arba kylame, arba smunkame žemyn. **Ubi incipis nolle fieri melior, ibi etiam desinis esse bonus** – sako Šv. Bernardas. O šv. Augustinas dar stipriau reiškia tą pačią mintį: **Qui dixit semel: sufficit perrit**[1]).

Nelaimingas kunigas, kuris karią yra sau pasakęs pakankamai esmi doras, nieko man daugiau nereikia. Tai atėjęs į šventyklą melstis pariziejus, kurį piešia mums Kristus savo Evangelijoj. Tikras Kristaus apaštalas niekad neprivalo nurimti: jis turi vis kilti ir kilti kaskart aukštyn. Žinome, kad šiandien lakūnai lenktyniauja, kas pa-

[1]) Cit. iš Directoire de Vie Sacerd Gouraud pusl. 69.

kils aukščiau. Jų tikslas pasiekti vad. sratosferą. Ir mes katalikai, o juo labiau kunigai, turime stengtis kilti kaskart aukštyn, kol pasieksime dangų.

Tai pagrindinis nuostatas. Dabar eikime į detales.

Išpažintis. Mes juk esame sielų vadovai, mums tenka ne tik išrišti nusidėjėliai, bet ir duoti nurodymų tiems, kurie nori eiti tobulybės keliu. Pirmoje vietoje mes patariame dažną išpažintį.

Aišku, kad tai yra pirmutinis dalykas. Išpažintis juk ne tik paliuosuoja žmogų nuo sunkių nuodėmių, bet ir ateinančiam su mažomis nuodėmėmis yra be galo naudinga, nes 1° padidina mumyse Dievo malonę, 2° stiprina sielos pajėgas, kad geriau galėtume atsispirti pagundoms, 3° išmokina mus budėti. Visų dvasios gyvenimo vadovų nuomone, be dažnos išpažinties negalima žengti tobulybės keliu. Ir mes tai žinome. Tik reikia stebėtis, kodėl mes dažnai sau patiems to netaikome! Juk ne paslaptis, kad neretai pasitaiko, jog kunigas ištisais mėaesiais reranda reikalinga atlikti išpažintį. Sakosi neturįs sunkios nuodėmės? Gali būti. Bet ir tai nėra negalima, jog jo dvasios gyvenimas taip apmiręs, kad, Evangelijos žodžiais betariant, jis vargšas ir kupranugarį ryja, to nejausdamas.

Dar yra vienas motyvas. Šiandien Bažnyčia plačiai atidaro mums Kristaus ir Šventųjų nuopelnų sandėlius. Pilnuosius atlaidus pelnyti galime kasdien net po kelis kartus[1]). Bet tiems atlaidams pelnyti būtina sąlyga, be šv. Komunijos, bent **dvisavaitinė išpažintis.** Apsileisdami su išpažintimi, mes nustojame taip brangaus turto. Kur mūsų spiritus poenitentiae, kuriuo juk turime pasižymėti?

Su išpažintimi yra labai ankštame sąryšyje **Sąžinės kvotimas.**

Gerai vedamoj prekybos įmonėj kasdien patikrinamas balansas. Svarbu žinoti, kaip eina prekių apyvarta: ar ji duoda pelno, ar nuostolių.

Lyginai kasdien turi būti tikrinamos mūsų sąžinės knygos Be to tuoj įsibraus apsileidimas. Kasdieninis sąžinės kvotimas tai išpažintis, kurią mes atliekame pačiam Dievui. Ta išpažintis gerai praktikuojama, išmokys mus ne tik vengti nuodėmių, kad ir mažų, bet ir stiprins mūsų pajėgas dorybčms įsigyti. Nesiteisinkime laiko trū-

---

[1]) Pavyzdžiui, po šv. Mišių sukalbėję maldelę „En ego, o bone Jesu" prieš Švč. Sakramentą, kad ir uždarytą, sukalbėję totum Officium arba dalį šv. Rožančiaus ir t.t

kumu. Šitai, taip svarbiai, mūsų dvasinio gyvęnimo praktikai mums turi būti laiko.

Toliau eina meditacijos ir dvasiniai skaitymai. Kasdieninę meditaciją mums, kunigams, aiškiai įsako Bažnyčios kanonai (c. 125).

Mes juk sakome žmonėms pamokslus ir žinome jų vertę. Tai yra priemonė ne tik tikybinių tiesų žmones išmokyti, bet ir sužadinti juose dvasios pajėgas nuodėmėms atspirti ir dorybėms įsigyti. **Lucerna pedibus meis verbum tuum, Domine,** – teisingai sako Psalmininkas (Ps. CXVIII, 106).

Bet tas švyturys reikalingas ne tik paprastiems katalikams; jo juo labiau reikia mums kunigams, kurie turime ne tik sau patiems, bet ir kitems šviesti. Iš kur gi mes tos šviesos gausime? Ne iš kur kitur, kaip iš meditacijų ir dvasinių skaitymų. Tie dalykai, kaip jie yra Seminarijoj praktikuojami, turi pasilikti visam kunigo gyvenimui, jei tas kunigas nenori pavirsti išgaravusia druska, nes **in meditacione exardescit ignis** (Ps. XXXVIII, 4).

Pagalios **malda**. „Be manęs jūs nieko negalite padaryti" (Jon. XV, 5). „Prašykite ir gausite" (Jon. XVI, 24). Tai Jums, Mylimieji, gerai žinomi Išganytojo žodžiai. Jie mums parodo, kaip reikalinga malda žmogui iš viso, o juo labiau mums kunigams, kurių taip svarbūs uždaviniai antgamtinėje srityje. Kunigas turi būti maldos žmogus. Bažnyčia ne be reikalo kunigams uždeda pareigą kasdien atkalbėti gana ilgas brevijoriaus maldas. Bet reikia, kad Officium būtų kalbamas **attente et devote**, kaip kad prašome Dievo malonės, pradėdami šį šventą darbą.

Švč. Panelę mes ne be reikalo vadiname **Mediatrix nostra.** Į tą mūsų Tarpininkę mes, kunigai, turime turėti ypatingą pamaldumą. Konkrečiai kalbant, geras kunigas nė vienos dienos neapleis, nesukalbėjęs bent dalį šv. Rožančiaus. Juk ir tą pareigą mums aiškiai primena Bažnyčia (tiesa, ne sub mortale, kaip kad Officium Divinum) aukščiau minėtu kanonu (125).

Tas pats kanonas mums uždeda dar vieną labai svarbią pareigą: „Ut clerici Sanctissimum Sacramentum visitent".

Iš tikro tai labai svarbus dalykas. Juk mes tikime, kad Eucharistijoj yra mūsų Išganytojas su savo Dievybe ir Žmogybe. Jei taip, tai mūsų širdis mus turi traukte traukti prie Tabernakulo. Mes čia privalome mūsų Išganytoją garbinti, prašyti malonių, guostis sielvartuose. Šventi kunigai visuomet pasižymi nepaprastu pamaldumu į Švenč. Sakramentą.

Bažnyčia yra įkūrusi „Piam Unionem Sacerdotum adoratorum". Tos Sąjungos skyrius yra ir mūsų Dijecezijoj. Dieve, duok, kad neliktų nė vieno kunigo, į tą Sąjungą neįsirašiusio!

Štai, Mylimieji, trumpai suglaudus, kokių praktikų turi laikytis kunigas, kuris iš tikro nori būti kunigas **secundum cor Dei**. Tokio kunigo visi darbai bus pašvęsti intencija tarnauti Dievui ir vesti į Jį sielas. Spindinti iš tokio kunigo Dievo ir sielų meilė traukte trauks prie jo žmones. Geri katalikai jį mylės, jo klausys; o atšalėliai turės jį gerbti, „nieko blogo negalėdami prieš jį pasakyti". Toks kunigas – tai džiaugsmas Bažnyčiai, palaima parapijai.

* * *

Visai kitas vaizdas, kai dvasiniame gyvenime kunigas apsileidžia. Jam visiškai tinka Apokalipsės žodžiai: „Aš žinau tavo darbus, kad tu turi vardą, būk tu esąs gyvas, ir esi numiręs" (Apc. III, 1). Dievo meilė ir sielų meilė iš tokios širdies seniai jau yra išgaravusi. Jis, tiesa, vadinasi dvasininku, bet iš tikro tai tikriausias **homo carnalis**. Viešpatauja jame egoizmas ir kitos aistros. Jis sėdi parapijoj ne tam, **ut pascat oves, sed ut pascatur ab ovibus.**

Klebonijoj jis yra tikras despotas, **sicut leo rugiens.** Negali jam įtikti nė vikarai, nė tarnai, nė parapijiečiai. Šie pastarieji, turėdami pas kleboną reikalą, bijo pas jį eiti, nes jis nė vieno reikalo neatliks, interesanto neišbaręs, neiškoneveikęs. Iš tikrųjų jis skriaudžia ir įžeidžia kitus, o vis murma, kad yra negerbiamas, įžeidžiamas ir skriaudžiamas.

Bažnyčioje toks kunigas taip pat negeresnis. Viską atlieka „per pstrumu, rubrikų nepaisydamas, nes jam skubu atlikti šioki ar kitoki ekonominiai reikalai.

Tokio kunigo pamokslai – tai taip pat nuolatinis barimas: jūs šioki, jūs toki; o neretai asmeninis atsiskaitymas su parapijiečiais dėl tariamai daromų jam skriaudų.

Klausykloj tas pats šiurkštumas. Norį ramiai atlikti išpažintį parapijiečiai eina į kitą bažnyčią ar laukia atvykstančio svečio, o daugelis ir visai liaujasi ėję išpažinties.

Apie vad. Katalikų Akciją tokiam kunigui ir nekalbėk. Tiesa, to reikalauja Vyskupas ir patsai šv. Tėvas. Bet kas tokiam Vyskupas, kad ir šv. Tėvas?! Jis savo parapijoj geriau žinąs, kas reikia daryti.

O ta parapija vis smunka ir smunka žemyn. Laisvamanių skaičius auga, dorovinės piktžolės dygsta, kaip grybai po lytaus.

Kai saikas jau persipildo, parapijiečiai ima bruzdėti; geresnieji siunčia skundus Ordinarijatui. Toks kunigas, Ordinarijato įspėtas, ieško kaltininkų „neteisingai jį apšmeižusių", ir jiems kerštauja, net sakyklą panaudodamas.

Kai Ordinarijatui galų gale tenka toks „uolus" kunigas pajudinti, tai jis vėl šaukia prieš „neteisingus šmeižikus" ir prieš tariamai nuskriaudusį jį Ordinarijatą.

Drovu, Mylimieji Broliai, apie tai kalbėti, bet Vyskupui negalima tylėti.

Sakysite, tokių kunigų pas mus nėra. Tiesa, Dievui dėkui, jų nedaug, bet, deja, vis dėlto pasitaiko. Aš čia nupiešiau kraštutinį tipą. Bet tie kunigai, kurie apsileidžia dvasiniame gyvenime, kurie nenori kilti aukšyn, kaskart smukdami žemyn, ar daugiau ar mažiau prie to tipo artėja.

Todėl meldžiu Jus, Broliai, nepasiduokite pasaulio bangoms nešti pavandeniui. Bet įsižiūrėkite į mūsų Vadą, turėdami prieš akis tiekos šventųjų kunigų paveikslą, darykite pastangų kaskart kilti aukštyn. To laukia iš Jūs Kristus, to trokšta Bažnyčią, to reikalauja Jūsų globai pavestos sielos, pagalios ir jūsų pačių išganymas.

Baigiu Apaštalo žodžiais: **Non ut confundam vos, haec scribo, sed ut filios meos charissimos moneo** (I Cor. IV, 14).

Benedicat vos Omnipotens Deus: †Pater, † et Filius, † et Spiritus Sanctus. Amen.

† Justinas,
Telšių Vyskupas,

Telšai, 1938. XI. 18.

JUSTINAS STAUGAITIS,

Dievo gailestingumu ir Apaštalų Sosto malone Telšių Vyskupas, Gerbiamajai Dvasiškijai ir visiems Dijecezijos Katalikams siunčia sveikinimą ir ganytojo laiminimą.

Mylimieji Kristuje!

Kristaus Bažnyčia, vykdydama savo uždavinius, visais laikais yra turėjusi kliūčių. Pragaro galybės niekada nesiliauja puolusios tos Šv. Tvirtovės. Bet mūsų gyvenamas laikas, tur būt, bus istorijos palaikytas vienu iš sunkiausių Bažnyčiai laikų. Tačiau „Kur gausinosi nuodėmė, ten dar labiau gausinosi malonė" (Rom. V, 20). Juo didesnės klaidos skverbėsi į žmonių visuomenės gyvenimą, tuo didesnės išminties ir energijos ganytojus Dievo Apvaizda siuntė savo Bažnyčiai. Visa eilė paskutinių Popiežių stačiai stebino pasaulį savo nepaprastu akylumu, kuriuo jie sugebėjo pastebėti pastarųjų laikų klaidas ir stačiai iš dangaus einančia išmintimi įrodė jų žalingumą, nors jos ir puošėsi gražiais, tariamai gilaus mokslo ir neapsakomos žmonijai naudos rūbais.

Pereitą žiemą, Mylimieji, mes liudėjome, netekę didžiojo Popiežiaus Pijaus XI. Jis stipria savo ranka drąsiai vairavo Šv. Petro laivui, vesdamas jį per kunkuliuojančias šio pasaulio bangas. Jis siunčia į visus pasaulio kraštus uolių darbininkų gausias eiles užmesti Kristaus Evangelijos tinklą į laukinių žmonių sielas, kurios apie Dievo Karalystę dar nebuvo girdėjusios. Pijus XI, skelbdamas ir vystydamas katalikų akciją, smarkiai sustiprina senąjį Bažnyčios rūmą iš vidaus. Tas Popiežius kiekvienai klaidai drąsiai pažiūri į akis, išaiškina ją ir smerkia, nežiūrėdamas, kad ji yra skelbiama didžiausių pasaulio galiūnų. To didžiojo Mokytojo žodžiui nusilenkia ne tik katalikai, bet ir tie geros valios žmonės, kurie nuošaliai stovi nuo Kat. Bažnyčios.

„Štai, aš esmi su jumis visas dienas, iki pasaulio pabaigai" (Mat. XXVIII, 20). Šitokį pažadėjimą Viešpats Kristus, žengdamas į dangų, yra davęs savo Bažnyčiai. Didysis Popiežius Pijus XI miršta, bet Kristus saugoja savo Bažnyčią. Jis jai valdyti pašaukia ilgametį Pijaus XI artimiausią padėjėją, kuris, pagerbdamas savo buvusio viršininko atmintį ir pasiryždamas eiti jo pramintais takais, pasiskiria sau Pijaus XII vardą.

Jums, Mylimieji, įdomu, ką pasakys, pirmu-kart įlipęs į jūsų sakyklą, naujasis jūsų klebonas. Lyginai pasaulis nekantriai laukė, ką

pasakys žmonijai naujasis visų krikščionių Tėvas. Ir štai jis prabilo. Jo pirmoji Enciklika (aplinkraštis) tapo paskelbta.

Šv. Tėvas tam kalba, kad mes katalikai išgirstume jo žodį. Tas jo žodis buvo paskelbtas viso pasaulio spaudoje. Šv. Tėvo Enciklika yra ilga. Ne visi laikraščiai ištisai ją atspausdino. Daugumas jų pasitenkino, atpasakojęs jos turinį. Bet laikraščius kas skaito, kas neskaito, o katalikui juk reikia žinoti, ką sako mūsų Bažnyčios Galva. Jei norėtume perdėm skaityti Šv. Tėvo raštą, tai perilgai užtruktume. Pagalios jūs, darbo žmonės, gal ir ne visa, kas ten parašyta, suprastumėte, nes Šv. Tėvas kreipiasi ne tik į jus, bet ir į pasaulio mokslininkus, paliesdamas tik jiems įdomius klausimus ir kalbėdamas tik jiems tesuprantama kalba.

Todėl randu reikalinga, kiek galima, trumpiau ir suprantamiau jums atpasakoti Šv. Tėvo mintis. Taigi malonėkite, Mylimieji, priimti jas, kaipo Kristaus Vietininko žodį.

* * *

Besibaigiant 19 šimtmečiui ir prasidedant dvidešimtajam, pop. Leonas XIII paskelbė jubiliejų (enc. *Annum Sacrum).* Jam besibaigiant, tasai popiežius įsakė katalikams padaryti pasiaukojimą Švč. Viešpaties Jėzaus Širdžiai.

Kaip tik tuo laiku (prieš keturiasdešimtis metų) dabartinis Šv. Tėvas gavo kunigo šventimus ir pirmu kart žengė prie altoriaus Nekruvinos Kristaus Aukos atnašauti. Ir jaunutis kunigas Pačelli, drauge su daugeliu kitų, su dideliu džiaugsmu priėmė minėtą pop. Leono XIII encikliką ir ryžosi visas savo jauno kunigo jėgas paaukoti Švč. Jėzaus Širdžiai; dirbti, kad Kristus, kiek galima, daugiau žmonių būtų pripažįstamas jų širdžių Valdovu; kad Jis viešpatautų ne tik atskirų žmonių sielose, bet ir jų šeimose ir visoj visuomenėj.

Nuo minėtos pop. Leono XIII enciklikos praėjo jau 40 metų. Per tą laiką žmonių gyvenimas daug kame labai ir labai pasikeitė. Bet, bendrai imant, galima sakyti, kad žmonija nuėjo dviem keliais.

Vieni, gausiai semdamiesi malonių „iš Gelbėtojo šaltinių", ėjo tobulybės keliu. Neapsakomą daugybę žmonių patraukė prie savęs Švč. Jėzaus Širdis. Saldžiausiai Viešpaties Jėzaus Širdžiai aukojosi ne tik atskiri asmenys, bet ir jų šeimos, net ištisos tautos ir valstybės, viešai pripažindamos savo Valdovu tą karalių Karalių, kuris, aukodamasis už žmonių nuodėmes, davėsi ne aukso, bet erškėčių karūna apvainikuoti savo galvą.

Per pamaldumą į Švč. Viešpaties Jėzaus Širdį nuostabiai pražydo žmonėse Dievo ir artimo meilės dorybės. Įsikuria ištisa eilė Švč. Viešpaties Jėzaus Širdies — vyrų ir moterų — Kongregacijų, kurios sekdamos Išganytojo dieviškąjį Širdies gerumą, pasireiškė nuostabiais apaštalavimo ir gailestingumo darbais.

Bet, deja, ne visi žmonės panorėjo Kristų turėti savo Valdovu. Daugelis jų, apsvaigę pasaulio prabangomis ir apgaulingų pažadų suvilioti, nuėjo tarnauti savo aistroms ar dievaičiams, kuriuos šiandie-

niniai klaidingi mokytojai stengiasi tikrojo Dievo vietoje pastatyti. Pasikartojo tai, kas įvyko rojuje. Ir ten gundytojas žadėjo žmones dievais padarysiąs. Tuo tarpu, jiems atsisakius klausyti Dievo, žemės rojus ašarų pakalne pavirto. Ir šiandien apgaulingai žmonėms sakoma: „Nereikia Dievo, nereikia Bažnyčios, nereikia religijos; galingas žmogaus protas, kuris šiandien jau tiek nuostabių dalykų yra išradęs, sugebės padaryti tai, kad visi žmonės būtų sotūs ir laimingi". Tuo tarpu tos žadamosios laimės kaip nėra, taip nėra. Kas kart gausiau teka žmonių ašaros, kas kart didesnis spaudžia skurdas. Pagalios šiemet prasidėję karai milijonus kareivių stato į frontus, kur žmonėms žudyti vartojamos tartum paties pragaro išgalvotos priemonės; žmonių kraujas teka upeliais.

Kadangi vis dėl to kas kart daugiau žmonių duodasi suvadžiojami ir atitraukiami nuo Kristaus, tai kiekvienas geros valios žmogus, ne tik kunigas, bet ir pasaulionis, turi savo darbais ir žodžiais stengtis vargšei žmonijai grąžinti Kristų. „Štai jūsų Karalius" — turime nenuilstamai šaukti ne tik mūsų bažnyčiose, bet ir ir įvairiuose žmonių susibūrimuose, kiekvienai progai pasitaikius. Juo pasaulis gausiau traukiasi nuo Kristaus, juo atkakliau neigia Jo viešpatavimą, juo mes, kurie norime būti Kristaus sekėjai, turime drąsiau skelbti Jį pasaulio Valdovu ir patikimiau, uoliau Jam tarnauti. Tuo tikslu pop. Pijus XI 1925 m. (enc. *Quas primas*) įvedė Kristaus Karaliaus šventę. Naujasis Šv. Tėvas džiaugiasi galįs paruošti kaip tik tai šventei pirmąją savo encikliką.

* * *

Šv. Tėvui kaip tik berašant pirmąją savo encikliką, pasiekusi jį žinia, kad jau prasidėjęs šis baisusis karas. Jam pašalinti Pijus XII daręs visa, kas tik buvę jo galioje. Tačiau, deja, visos Šv. Tėvo pastangos nepasiekusios savo tikslo: karas iškilo. Abi kovojančios šalys del jo atsakomybę stengiasi suversti viena ant kitos. Tačiau tikroji karo priežastis glūdi ne vienų ar kitų diplomatų nesugebėjimuose ar klaidinguose žygiuose, bet turi savo šaknis pačių žmonių sielose; turi savo šaknis tose klaidingose pažiūrose, kuriomis šiandien grindžiamas tautų ir valstybių gyvenimas.

Kada buvo teisiamas pasaulio Išganytojas, jis yra pasakęs Pilotui šiuos didžius žodžius: „Aš tam gimiau ir tam atėjau į pasaulį, kad liudyčiau apie tiesą. Kiekvienas, kuris yra iš tiesos, klauso mano balso" (Jon. XVIII, 37). Šv. Tėvas yra Kristaus Vietininkas, todėl ir jo pareiga liudyti apie tiesą.

Visų klaidų, kurios šiandien norima padėti žmonių visuomenės ir valstybių gyvenimo pamatan, Šv. Tėvas šiuo atveju nesiima gvildenti. Jis padarysiąs tai kitomis progomis. Šitame savo rašte Pijus XII teiškelia tik tas pagrindines klaidas, kurios drumsčia žmonių ir tautų bendrą sugyvenimą ir pagalios valstybes veda prie karų.

Evangelija mums pasakoja, kad, kai Išganytojas merdėjo ant kryžiaus, „pasidarė tamsu visoje žemėje" (Mt. XXVII, 45). Enciklikos

žodžiais betariant, „tai baisus vaizdas, kai aklas ir pasipūtęs netikėjimas išveja Atpirkėją iš dabarties gyvenimo, ypač iš viešojo gyvenimo, o su netikėjimu į Kristų, nuslopinamas ir tikėjimas į Dievą". Tuomet jau nebelieka įstatymų, kuriais galėtų būti tvarkomi tautų santykiai ir sprendžiami valstybių tarpusaviai ginčai. Tada tas geresnis, kas stipresnis, kieno galia, to ir valia. Čia jau atviras kelias galingesniam sauvaliauti, ar tai būtų atskiras žmogus, ar valstybė.

Sakoma esanti prigimties teisė. Taip, be abejonės, ta teisė yra. Bet ji tik tuomet turi savo vertę, kai yra pripažįstamas Dievas, gamtos, taigi ir tos teisės įkūrėjas, kuris savo laiku bus pasaulio Teisėjas, kuris nubaus taip už savo paskelbtų, kaip ir pačioje gamtoje glūdinčių įstatymų laužymą. Be Dievo, be amžinojo gyvenimo nėra jokios garantijos, kad prigimties įstatymai bus vykdomi.

Atpalaidojimas valstybės nuo Dievo, nuo religijos įtakos ardo ne tik tuos pagrindus, kuriais remiasi tarpusaviai tautų ir valstybių santykiai, bet neša vergiją ir atskiriems valstybių piliečiams. Tada, vietoje pastovių Dievo įstatymo normų, gyvenimas pradeda tvarkytis žmonių išgalvotais mokslais, kurie ne tik neduoda taip visų pageidaujamos laisvės, bet pavergia piliečių kūną ir dvasią. Ir praktikoje matome, kad juo kurioj valstybėj stipriau neigiamas Dievas ir religija, ten piliečiai juo į sunkesnę paklūva vergiją. Todėl teisingai yra pasakęs Kristus: „Pažinkite tiesą, ir tiesa padarys jus laisvus" (Jon. VIII, 32).

Tautoms ir valstybėms taikingai sugyventi nemažai kliudo ir tai, kad, pašalinant religiją iš viešojo gyvenimo, nyksta ir artimo meilė, apimanti visas tautas, visus žmones.

Žmonės privalo jaustis esą broliai, nes jie visi turi tą pačią žmogišką prigimtį; visi gyvena toj pačioj žemėj; visi yra to paties Dievo tvariniai, visi bendrojo Tėvo vaikai; visi Jėzaus Kristaus krauju atpirkti; visi skiriami amžinajai laimei pasiekti. Tą žmonių bendrumą labai gražiai aptaria Šv. Povilas, sakydamas: „Apsivilkite nauju žmogum, tuo, kuris yra atnaujinamas pažinimui, einant paveikslu to, kurs jį sukūrė. Ten nėra nei pagonies, nei žydo, apipjaustymo ir neapipjaustymo, svetimtaučio ir skito, vergo ir laisvojo, bet visa ir visuose yra Kristus" (Kol. III, 10—11).

Tiesa, žmonės Dievo valia yra pasiskirstę įvairiomis tautomis ir kalbomis. Tą pasiskirstymą nuostabiu paprastumu vaizduoja Šv. Rašto knygos. Žmonės, įvairiose vietose gyvendami, įvairiam klimatui ir kitoms aplinkybėms veikiant, yra įsigiję įvairių savybių. Katalikų Bažnyčia tai puikiai žino. Ji, siųsdama misijonorius į pagonų kraštus, tiems Evangelijos darbininkams įsako ten gyvenančių žmonių pagerbti ne tik kalbą, bet ir visus jų papročius, kiek jie nesiriša su prietarais ir burtais.

Kultūringose tautose vienoms pavyko pakilti aukščiau kitų, pralenkti kitas žmonių sugebėjimo srityje. Bažnyčia ir tai žino ir tuo gėrisi.

Bet Bažnyčia nesiliauja ir nesiliaus mokinusi, kad kiekvienas žmogus, kokiame jis bebūtų kultūros laipsnyje, kuria jis bekalbėtų

kalba, yra ir privalo būti mums brolis. Vienos tautos laimėjimai kultūros srityje yra bendras visos žmonių giminės lobis ir jis turi tarnauti visų žmonių gerovei.

Gal kas pasakys: jei jau mes turime visus žmones be jokio skirtumo mylėti, tada jau nebelieka vietos tėvynės meilei.

Bažnyčia, skelbdama visų žmonių brolybę, anaiptol nekliudo ypatingu būdu rūpintis savo tėvynės reikalais: kelti jos gerovę, rūpintis savo žmonių švietimu, prireikus ginti savo tėvynę, net savo gyvybės nesigailint. Gražiausią tėvynės meilės pavyzdį paliko mums pats Jėzus Kristus. Jis davėsi baisiai kankinti, norėdamas atpirkti visų žmonių ir kiekvieno atskirai nuodėmes. Tačiau ta visų žmonių meilė Jam nekliudė karštai mylėti savo tėvynę. Evangelija juk mums pasakoja, kaip Kristus gailiomis ašaromis apsiverkė, numatydamas savo tėvynės sostinės išgriovimą.

* * *

Toliau Šv. Tėvas savo rašte prieina prie valstybės, nes ir jinai šiandien neretai pamiršta Dievo jai duotą paskirtį.

„Valstybės valdžią įsteigė pats Kūrėjas, kaip tatai su didžia išmintčia yra išdėstęs didis Mūsų Pirmatakas savo enciklikoj *Immortale Dei* — sako Šv. Tėvas. — Ji turi tvarkyti visuomenės gyvenimą savo pagrindiniuose dėsniuose nesikeičiančios santvarkos taisyklėmis; ji turi palengvinti žmogaus asmenybei prigimties santvarkoje įsigyti kūno, dvasios ir doros tobulumą ir pagaliau padėti jai siekti jos antgamtinio tikslo".

Taigi valstybės uždavinys yra tvarkyti ir paremti atskirų žmonių veiksmus, kad jie būtų naudingi ne tik jiems patiems, bet ir visuomenei. Tačiau ir čia valstybė negali pasitenkinti tik vienais žemės reikalais. Valstybė turi nepamiršti ir žmogaus dvasios reikalų. Juos valstybė turi statyti pirmoje vietoje, padėdama žmogui ugdyti ir vystyti žmogaus dvasios galias, kad jis tobulėdamas būtų kas kart naudingesnis pilietis ir pasiektų amžinąjį savo tikslą.

Iš to aiškiai išteka, kad valstybė nėra ir negali būti tikslas; ji privalo būti padėjėja kaip visuomenės, taip atskiro žmogaus kilniems tikslams siekti. Valstybė nėra aukščiausias dalykas, ji negali savęs statyti Dievo vietoje, todėl ji turi veikti priklausomai nuo Dievo. Nuo nieko nepriklausomų teisių negali valstybei duoti nei tauta, nei — juo labiau — partija.

Valstybė, kaipo nesanti nuo nieko nepriklausoma įstaiga, negali ir neturi savintis visų žmogaus teisių, nes ne žmogus valstybei, tik valstybė žmogui, nes žmogus pirmiau yra atsiradęs kaip valstybė.

Kai kuriuose kraštuose, valstybei vis kas kart labiau besistengiant suimti į savo rankas visas žmonių gyvenimo sritis, nemažas pavojus grėsia šeimai. Šeima privalo tvarkytis jai įgimtais, Dievo duotais dėsniais. Šių dėsnių saugotoja yra Bažnyčia, kurios globai Kristus yra pavedęs moterystę, pakeldamas ją į Sakramento aukštumas. Jei valstybė bando savaip tvarkyti moterystę, tai ji braunasi ne į savo sritį ir, išplėšdama iš moterystės Sakramento charakterį, tuo pačiu atstumia

šeimą nuo šaltinio tų Dievo malonių, be kurių pagalbos tėvas ir motina nesugebės atlikti aukštų, bet be galo sunkių savo uždavinių. Kas suskaitys sielvartus, tuos didelius tėvų rūpesčius, kuriuos tenka jiems pakelti, beauklėjant jaunąją kartą? Tie sielvartai ir rūpesčiai juo pasunkėja, ištikus kraštą kokiai didelei katastrofai, kaip, pavyzdžiui, karas. Išplėšti šeimai sakramentalinis charakteris, kaip šiandie sakoma, įvesti civilines jungtuves, tai reiškia atimti iš tėvų tas moralinis ramstis, kurį tegali suteikti žmogui tik religija.

Valstybė turi teisės iš savo piliečių reikalauti mokesčių kai kuriais atsitikimais ir didelių aukų, net gyvybės. Tačiau ji neturi teisės reikalauti iš piliečio Dievo atpirktos sielos. „Kadangi — sako Šv. Tėvas – Dievas yra pavedęs tėvams ir motinoms rūpintis vaikų kūno ir sielos reikalais ir religingai juos auklėti, tad niekas to iš jų negali atimti, skaudžiai neįžeidęs jų teisių". Suprantamas dalykas, jaunuomenę auklėjant, reikia įdiegti jai karšta, pasiryžusi pasišvęsti tėvynės meilė. Bet jei auklėjimas pamirštų vaikui įdiegti amžinosios tėvynės meilę ar — kas dar blogiau — jei tyčiomis vaikas būtų pratinamas apie amžinybę negalvoti, tai būtų tam vaikui didelė daroma skriauda ir visuomenei būtų auklėjamas abejotinos vertės pilietis. Didelis būtų valstybės nusikaltimas, jei ji trukdytų vykdyti Kristaus žodžius: „Leiskite mažu'ėliams pas mane ateiti" (Mrk. X, 14).

Jei valstybė pripažįsta sau aukščiausią, Dievo įsakymų neapribotą valdžią; jei ji braunasi į šeimos židinį; jei ji pastoja jaunuomenei kelią eiti pas Kristų, kad „nesisemtų vandens iš Išganytojo šaltinių" (Iz. XII, 3); jei piliečius ragina atsitraukti nuo Kristaus ir Jo Bažnyčios ir tai laiko patikimybės ženklu tautai, ar tam tikrai jos grupei, — tai tokia valstybė sau ardo pamatus.

Ir negana to, kad tokia valstybė ardo savo vidaus gyvenimą, bet jinai neduoda garantijų, kad ji taikiai sugyvens su kitomis valstybėmis. Valstybių tarpusaviai santykiai juk yra tvarkomi visų pripažįstamais dėsniais, kurie išteka iš Dievo ir prigimties įstatymų. Jei valstybė yra pati sau aukščiausias įstatymas, tai kur garantija, kad ji bus patikima savo duotam žodžiui ar laikysis sutarčių, sudarytų su kitomis valstybėmis? Tada jau negali būti susitarimų valstybės su valstybe. Kilusius ginčus turi išspręsti ginklas.

Todėl, kaip matome, atpalaidojimas valstybės nuo Dievo ir Jo niekad nesikeičiančių įstatymų veda valstybes prie kruvinųjų karų.

Tie, kurie veda karą, sakosi kariauja todėl, kad reikią valstybių tarpusaviai santykiai atitaisyti, reikią pažeistas teisingumas atstatyti. Bet ar tai iš tikro įvyks? Karo pabaiga bus džiaugsmo diena tam, kuris nugalės. Tame, kuris bus nugalėtas, užvirs neapykantos ir pagiežos jausmai. Jis tik lauks progos, kad galėtų iš naujo atsiskaityti su savo priešininku. Vėl bus kalami ginklai, vėl bus ruošiamasi naujam karui. Ir taip be galo. Tik antgamtinė pajėga tegali suvaldyti kaip atskirų žmonių, taip ir tautų aistras. Tik grįždamos prie Dievo ir Jo šventųjų įstatymų, tautos ir valstybės tesugebės tinkamai sutvarkyti tarpusavius santykius ir žmoniškai sugyventi.

Galutinė išvada, kad reikia žmoniją perauklėti. Reikia, kad Evangelijos šviesos spinduliai pasiektų žmonių sielos gelmes; kad Kristaus skelbiamos teisingumo ir meilės dorybės kogiliausiai įleistų šaknis į žmonių širdis. Reikia, kad Dievas tikrai būtų žmonių garbinamas ne tik žodžiais, bet ir darbais. Kristui gemant, angelai skelbė taiką geros valios žmonėms. Bet tie angelai pirma skelbė Dievo garbę. „Garbė Dievui aukštybėse ir žemėje ramybė geros valios žmonėms" (Luk. II, 14) — giedojo angelai. Ramybės sąlyga žmonėms — kad Dievas būtų pripažįstamas ne tik pasaulio Kūrėju, bet ir Tėvu, kad Jo amžinieji šventi įstatymai būtų gerbiami ir vykdomi. Tik tada bus ramybė žemėje ir tai ne visiems, tik geros valios žmonėms.

Atėjęs į pasaulį Kristus mums paskelbė apie Tėvą; Jis išmokino žmones Jį tinkamai garbinti ir mylėti. Kristui įžengus į dangų, toliau Jo darbą vykdo Bažnyčia. Ji, kaip gera motina, auklėja žmoniją. Ir juo žmonės labiau pasiduoda šiai palaimintai Bažnyčios įtakai, tuo jie esti geresni.

Ir tos Bažnyčios įtakos nereikia bijoti. Apie Erodą, iššudžiusį daugybę vaikelių dėl Kristaus, Bažnyčia gieda: „Nuožmusis Erodai, ko bijai? Laikinųjų karalyščių neišplėšia Tas, Kuris duoda dangaus karalystę" (Bažnyčios himnas). Bažnyčia nemano veržti valdžios iš pasaulinių vyriausybių. Ji pati juk skelbia Kristaus dėsnį: „Kas ciesoriaus — ciesoriui". Bažnyčia tenori padėti valstybei. Žmonių sąžinės gelmės juk tėra prieinamos tik Bažnyčiai, joki valstybės organai tų gelmių pasiekti negali. Ir patyrimas mus mokina, kad juo kur geresni katalikai, juo jie geresni ir patikimesni valstybės piliečiai.

Šv. Tėvas džiaugiasi, kad, nežiūrint įvairių kliūčių, ne tik atskiri asmenys, bet ir žmonių visuomenės vis dėlto artėja prie Kristaus. Tai paliudija Eucharistiniai Kongresai ir iš viso tas didelis religinis sąjudis, kuris pastaraisiais laikais kas-kart labyn gyvėja ir stiprėja.

Religinio darbo plotai vis didėja ir didėja. Jiems reikia kas kart daugiau darbininkų. Ir šiandien tinka Kristaus žodžiai: „Pjūtis, tiesa, didelė, bet darbininkų maža" (Mt. IX, 37). Pašaukimų į kunigus skaičius ne tik neauga, bet, galima sakyti, mažėja. Taigi labai pagirtinas dalykas, kad pasaulionys, dėdamiesi į įvairias kat. organizacijas, imasi dirbti Kristaus Bažnyčios ir sielų naudai. Toki žmonės — tai tikrieji apaštalai, kurie Vyskupams ir kunigams vadovaujant, sekmingai kovoja su žmonių išganymo priešininkais. Gera yra išmalda, geras dalykas pasninkas ir malda, bet dar geresnis darbas, kai mes klystančią ar gal ir visai paklydusią sielą gražiname Kristui. Už tokį darbą gausus laukia ir atpildas. Čia tinka Išganytojo žodžiai: „Kame aš esu, ten bus ir mano tarnas. Jei kas man tarnaus, mano Tėvas pagerbs jį" (Jon. XII, 26).

Šitas pasaulionių apaštalavimas ypač turi būti vykdomas šeimose. Kur šeimoje viešpatauja krikščioniškoji dvasia; kur tėvas ir motina stengiasi savo vaikelius ne tik auginti, bet ir įdiegti jiems Dievo baimę, Kristaus ir Jo Bažnyčios meilę; kur iš tėvų šviečia vaikeliams gražaus gyvenimo pavyzdys, — ten jaunoji karta išaugs jokių audrų

nepalaužiama. Kad ir būtų kryžiai metami iš mokyklų, kad ir būtų uždaromos bažnyčios ir į kalėjimus grūdžiami kunigai, tai jaunimas savo šeimoj užgrūdintas, pasiliks patikimas Kristui. Tokiam jaunimui nebaisu bus už Kristų ir mirti, ką yra įrodę ne tik pirmieji krikščionybės amžiai, bet ir mūsų laikai. Taigi, tėvai ir motinos, šventumo iš jūsų reikalauja ne tik jūsų pačių sielų išganymas, bet ir jūsų vaikelių meilė.

* * *

Nežiūrint visų Šv. Tėvo daromų pastangų, karas įvyko. Žmonių ašaros ir kraujas teka upeliais. Šis baisusis karas ne tik neina prie galo, bet dar atrodo, kad jis gali plėstis ir toliau. Šv. Tėvas su didelio gailesčio suspausta širdim žiūri į tą baisią žmonijos nelaimę ir nepaliauja rūpinęsis, kad karas būtų kuo greičiausiai baigtas. Pijus XII, aukštųjų tautų vadovų padedamas, ir šiandien daro pastangų, kad ginklai liautųsi žvangėję, kad kuo greičiausiai būtų rasti būdai tautoms ir valstybėms garbingai ir teisingai susitaikyti. Tiems, kurie šiandien karo baisenybių jau yra paliesti, Šv. Tėvas primena, kad jie mokėtų tinkamai priimti ir pakelti šitą išbandymo valandą. Lai jie žino, kad Kristus kaip tik tuomet yra arčiausia savųjų, kai sunki našta slegia jų pečius.

Mes, lietuviai, lig šiol, Dievui dėkui, į karo viesulą dar nesame įtraukti. Tai didelė, mums Dievo duota, malonė. Mokėkime už ją Dievui būti dėkingi!

Tiems, kurie yra išvengę karo, taigi ir mums, Šv. Tėvas primena artimo meilės pareigą. Mes turime visais galimais būdais padėti tiems, kurie dėl karo jau kenčia. Ypač turime parodyti brolišką širdį vad. atbėgėliams. Turime juos gelbėti kuo galime ir kaip galime.

Dievas yra visagalis. Jis gali pakeisti kovojančių mintis ir sustabdyti ginklų žvangėjimą. Todėl Šv. Tėvas ragina mus melstis, ypač melstis aukojant Nekruvinąją dievišk̃os meilės Auką, vadinasi Šv. Mišias. Čia vėl Šv. Tėvas primena Švč. Viešpaties Jėzaus Širdį. Bet melsdamiesi nepamirškime ir atgailos darbų.

Ragindamas mus melstis, Šv. Tėvas pataria mums vartoti iš pirmųjų krikščionybės amžių maldos formulą, kuri šitaip skamba: „Atsimink, Viešpatie, savo Bažnyčią, išvaduok ją savo meile; surink ją, pašvęstą, iš keturių dangaus krypčių į savo karalystę, kurią jai esi parengęs, nes Tavo galybė ir garbė yra per amžius“ (Doctr. Apost).

Baigdamas Šv. Tėvas teikia mums Apaštališkąjį Laiminimą.

Aš, pakartojęs jums, Mylimieji, Šv. Tėvo mintis, prašau jas giliai įsidėti į protus ir širdis ir gyvenime prisitaikyti prie mūsų Bažnyčios Galvos nurodymų.

Telaimina jus Visagalis Dievas: Tėvas ir Sūnus, ir Šv. Dvasia.

Amen.

† ***Justinas,***

Telšiai, 1940. I. 1.

PASTABA. Šitą raštą Gerb. Kunigai pirmą sekmadienį po jo gavimo malonės paskaityti iš sakyklų pamokslo vietoje.

JUSTINAS STAUGAITIS

Dievo gailestingumu ir Apaštalų Sosto malone Telšių Vyskupas visiems Dijecezijos Katalikams siunčia sveikinimą ir ganytojo laiminimą

Mylimieji Kristuje!

Mūsų Tauta, per 120 metų nešusi sunkų carų Rusijos jungą, po vadinamo Didžiojo Karo buvo susilaukusi nepriklausomybės. Didelėmis bemaž išimtinai mūsų liaudies sūnų pastangomis mes buvome susikūrę savo Valstybę. Tai buvo neapsakomai didelė Dievo Apvaizdos dovana mūsų Tautai.

Ar mes mokėjome ta dovana tinkamai pasinaudoti?

Tiesa, per tą laiką daug kame mes esame pažengę pirmyn. Švietimo srityje mes visą savo kraštą aptraukėme pradžios mokyklų tinklu, pradžios mokslą padarėme ne tik visiems prieinamą, bet ir privalomą. Lietuvoje jau bemaž nebeliko nemokančių skaityti ir rašyti. Visa eilė gimnazijų mūsų jaunimą ruošia aukštosioms studijoms. Įsikūrėme savo Universitetą, Žemės Ūkio Akademiją ir kelis specijalius institutus. Tose mokslo įstaigose baigę mokslus jauni vyrai ir merginos vadovauja mūsų gyvenimui. Knygos ir laikraščiai dygo pas mus, kaip grybai po lytui.

Nemažiau padaryta ir ekonominėj srityje. Tiesėme naujus geležinkelius, dirbome plentus, taisėme vieškelius, statėme tiltus. Visa eilė naujų pastatų puošė ne tik mūsų miestus, bet ir kaimus. Pristeigėme pieninių, javų valymo punktų, gerinome gyvulių veislę, sparčiai kėlėme žemės ūkio kultūrą, kūrėme naujas pramonės įstaigas. Ir jei tuo spartumu būtų buvę mums leista ir toliau dirbti, tai netrukę būtume pasiviję kultūringasias Europos šalis, kai kurias būtume net pralenkę.

Daug esame nuveikę ir kultūriniai religinėj srityje. Katalikiškosios organizacijos sparčiai augo ne tik narių skaičium, bet ir savo dvasios stiprumu. Katalikų spauda, galima sakyti, dominavo Lietuvoje. Mūsų laikraščiai turėjo ne tik daugiausia skaitytojų, bet ir savo turinio brandumu žymiai prašoko nekatalikiškus laikraščius. Tikybinė žmonių sąmonė stiprėjo, pamaldumas augo. Gražūs mūsų religiniai kongresai stebindavo ne tik mus pačius, bet net laisvamanius ir tikėjime atšalusius.

Vis tai gražūs mūsų laisvo politinio gyvenimo vaisiai. Bet, deja, tas medalis turi ir kitą pusę.

Mes skubiai norėjome pasivyti kultūringąją Europą. Griebėme iš jos ne tik tai, kas gera, bet gal dar uoliau tai, kas bloga. Kylanti gerovė sužadino mumyse prabangos troškimą. Metėme ne tik senoviškuosius — reikia pasakyti, gražius — drabužius, bet ir visą gražų, kuklų senovės gyvenimo būdą. Mūsų net kaimo moterėlės, metusios iš tikro gražius namų audinius, pradėjo rėdytis šilkais; miesto pavyzdžiu sekdamos, kirpo gražias kasas, trumpino sijonus ir rankoves, rodydamos kas kart daugiau nuogo kūno. Jaunimo drovumas, mergaičių kuklumas ėmė nykti. Įsigalėjo palaidumas, net begėdiškumas. Vyresniųjų globa pradėjo būti neapkenčiama abiejų lyčių jaunimui.

Taip gyvenimui besivystant, suprantamas dalykas, turėjo augti skaičius nusikaltimų prieš VI Dievo įsakymą. Pfakirčiui imant, Žemaičiuose vadinamų pavainikių skaičius siekė 10 — 12 procentų visų gimusių kūdikių. Bet tai toli gražu dar ne visi paleistuvybės vaisiai. Kiek nužudoma negimusių žmogaus gyvybių, tai parodys tik paskučiausias Teismas. Čia nusikalsta ne tik ištvirkusios mergelės, bet, deja, labai dažnai ir moterys, kurios, gyvendamos moterystėje, tenorėtų naudotis tik jos malonumais, bet vengia sunkenybių ir vargų, kurie reikia pakelti, vaikelius auklėjant. Jei iš viso žmogaus žudymas yra nuodėmė, šaukianti Dangaus kerštо, tai kas bekalbėti, kai tikroji motina žudo savo kad ir negimusį kūdikį, ko juk joks gyvulys nedaro!

Dar pridėkime tuos girtuokliavimus, kurie taip buvo išsiplėtę ypač mūsų miestuose valdininkuose ir darbininkuose; tuos sukčiavimus ir valstybės turto aikvojimus; tuos šventų dienų negerbimus; tuos nuolatinius pasninkų laužymus, — tai suprasime, kad ne tik nemokėjome būti Dievui dėkingi už atgautos laisvės malonę, bet stačiai, jei ne žodžiais, tai darbais šaukėmės Dangaus kerštо.

Ir Dievas siuntė mums tą labai labai nusipelnytą bausmę

Apie komunizmą mes buvome girdėję ir skaitę, bet, turime prisipažinti, tikro supratimo apie jį nebuvome turėję. Atbulai kai kam jis atrodė net naudingas ir pageidautinas. Juk komunizmas pašalinsiąs neteisingą varguomenės išnaudojimą iš turtingesniųjų pusės, kultūros lobyną padarysiąs prieinamą visiems žmonėms. Sovietų Rusijoj tai jau esą įvykdyta.

Šiais šūkiais atkakliai vedama agitacija daug kam buvo apdūmusi akis, ir jie su džiaugsmu nušvitusiais veidais, su gėlėmis rankose ėjo pasitikti atžygiuojančios pas mus raudonosios

armijos. Mat, ji atnešanti išlaisvinimą.

Kokias ta armija nešė laisves, tuo patyrėme.

Pirmiausia buvo užpulti abiejų lyčių vienuolynai, tie mūsų religinio gyvenimo židiniai. Visos religinės organizacijos panaikintos,spauda uždrausta. Visos kunigų seminarijos liko uždarytos, jų patalpos konfiskuotos. Viena seminarija Kaune neva leista atidaryti, bet ir ta netrukus buvo išvyta iš savo patalpų. O kai buvo daromi žygiai toms patalpoms atgauti, tai iš bolševistinės vyriausybės pusės buvo pareikšta, kad ir ta seminarija jau esanti uždaryta. Tuo būdu panaikinta tai, kas gamindavo naujų kunigų. O senieji buvo stropiai sekami ir del bet kokio tariamo nusikaltimo bolševizmui kišami į kalėjimus. Dirbančių parapijose kunigų skaičius smarkiai mažėjo. O ir tie patys, kai dabar aiškėja, buvo nusistatyta išgabenti į Rusiją. Stalino konstitucija neva pripažįsta kulto laisvę. Bažnyčios dar nebuvo uždarinėjamos. Melstis jose mums buvo leista. Bet netekus kunigų, ir pačios bažnyčios būtų buvusios nereikalingos.

Tuo tarpu jaunimas buvo labai uoliai bedievinamas. Religijos mokyti buvo uždrausta ne tik mokyklose, bet buvo einama prie to, kad net bažnyčiose vaikai nebūtų katechizuojami. Kaikur katechizacija jau buvo draudžiama. Per komunistines jaunimo organizacijas buvo ruošiami pulkai kovotojų prieš religiją. Bedieviškoji spauda uoliai buvo platinama po visą kraštą, tik, Dievui dėkui, mūsų žmonės jos skaityti nenorėjo.

Valdžios įstaigose likę tarnautojai buvo stropiai sekami, ar jie kartais bažnyčios nelanko. Krikšto ar jungtuvių apeigas jie tegalėdavo atlikti tik slaptomis. Tie, kurie buvo pastebėti nenorį išsižadėti savo bočių tikėjimo, be atodairų buvo metami iš vietų. Valdžios įstaigose netrukus pematėme užimančius labai atsakomingas vietas žmones, vos temokančius pasirašyti, kurių vienintelė kvalifikacija buvo, kad mokėjo pabarnoti prieš Dievą ir religiją.

Visa tai matydami, žmonės traukė pečiais ir sakydavo: „Iš tikro jau atėjo Antikristaus laikai!"

Kas bolševikų buvo daroma ekonominėj srity, jūs, Mylimieji, gerai žinote. Ne be pagrindo buvo sakoma, kad jei tie ponai paviešpataus dar vienerius metus, tai neabejotinai susilauksime bado.

Pagalios paskutiniai bolševikų darbai Lietuvoje savo šiurpiu žiaurumu ne tik nugąsdino mus, bet stačiai nustebino. Tokio nežmoniškumo, rodos, negalima buvo laukti net iš bolševikų.

Pirmiausia, ta, stačiai kalbant, žmonių medžioklė! Visi padoresni Lietuvos žmonės, ne tik inteligentai, bet ir kaimiečiai, ištisomis šeimomis, neišskiriant mažų vaikelių ir ligūstų senelių, buvo užpuolami, grūdžiami į prekinius vagonus ir, lyg gyvuliai, uždaryti vežami į Rusiją. Kiek tuo būdu išgabenta iš Lietuvos geriausių jos sūnų ir kuks jų likimas bolševistinėj Rusijoj, lig šiol dar nežinoma.

Galų gale bolševikai, matydami, kad jų viešpatavimas Lietuvoje baigiasi, savo piktadarybių virtinę užanspaudavo, kalėjimuose iššudydami daugybę mūsų geriausių piliečių. Jie buvo ne tik žudomi, bet žiauriausiais būdais, kokių tik pats pragaras gali išgalvoti, buvo nukankinti. Tokiu pat žiauriu būdu buvo nukankinta visa eilė kunigų, kuriuos suskubo pagauti bebėgą bolševikai. Tai tikriausi mūsų kankiniai! Nekaltas jų kraujas lai būna Dievui auka ir atlyginimas už visas mūsų viešojo ir privatinio gyvenimo nuodėmes!

* * *

Raudonojo bolševizmo pašvaistė, lyg kokia audra, perėjo per mūsų šalį. Dievui dėkui, kad ta audra tesėjo palyginamai neilgai. Juk tokią Rusiją bolševizmas kankino jau daugiau, kaip dvidešimts metų. Per tą trumpą, palyginti, laiką bolševizmas daug yra pridaręs mums nuostolių. Daug kas neteko turto, daug kas — net brangių asmenų. Visos šalies gyvenimas išgriautas iš pamatų. Tai baisi Dievo rykštė, kad ji mus plakė, palyginti, ir neilgai. Mes tikime į Dievo Apvaizdą. Mes žinome, kad tėviškoji Dievo ranka nieko nedaro be reikalo. Jei mus buvo patikusi raudonojo bolševizmo nelaimė, tai Dangiškasis Tėvas leido mums jos patirti, norėdamas mums gero. Taigi mokėkime atspėti šitą Viespaties Dievo mintį.

Geras tėvas savo vaikui kai kada pavartoja rykštę. Daro jis tai, norėdamas ne tiek vaiką nubausti už blogą jo darbą, kiek ištvirkėlį pataisyti. Ne vienas žilagalvis senelis, atsimindamas jaunas savo dienas, su didele pagarba mini savo tėvelį, kuris kartais pavartodavo rykštę. „Jei nestipri gero tėvo ranka, būčiau šunkeliais nuėjęs", sako ne vienas užaugęs, net jau pasenęs vyras.

Kaip anksčiau matėme, mūsų šalin buvo įsiskverbusi prabanga, buvo stipriai pasilijusi dorovė. Daug kam buvo pradėjusi patikti laisvamanybė; kai kas buvo nudardėjęs į bedievybės gelmes. Bet štai, blykstelėjus žiauraus bolševizmo žaibui, ne vienas atsipeikėjo, pirštu prikišamai patyrė, kur veda bedievybė. Žmonės surimtėjo, pradėjo vertinti tas brangenybes, kurias yra

atnešęs mums iš dangaus Kristus. Bažnyčios pasidarė pilnos. Minios ėjo prie Šv. Sakramentų. Mums lankant parapijas, buvo malonu ir graudu matyti kai beveik visi parapijos žmonės ėjo prie Dievo Stalo.

Mes, ilgą laiką išbuvę rusų valdžioje, buvome pasisavinę ir nemaža tos nelaimingos tautos ydų. Bolševizmas, kuris taip stpriai buvo įsigalėjęs Rusijoj, nemažai buvo palietęs ir mūsų tautą. Juk raudonajai armijai užplūdus musų kraštą ir įvedant jame bolševikų tvarką, veikėjų nereikėjo jieškoti Rusijoj; bolševizmą pas mus vykdė, deja, patys lietuviai Bolševizmas ir pas mus buvo nudažytas rusiška spalva. Jei jis būtų pas mus įsigalėjęs, tai Lietuvoj būtų žuvusi ne tik krikščionybė, bet ir lietuvybė. Skaudu buvo žiurėti, kaip motiną Lietuvą laidoja patys jos sūnus.

Kai visiems paaiškėjo baisus bolševizmo veidas, nežinau ar beliks Lietuvoj žmonių, kurie dar svajotų apie bolševizmą. Jei ir buvo šios krypties nepagydomų fanatikų, tai jie išbėgo iš mūsų krašto drauge su raudonąja armija. Tuo būdu Lietuva jau būtų išsigelbėjusi nuo raudonojo komunizmo pavojaus.

Komunistai ir kiti vadinami kairieji nuolat sakydavo ir rašydavo, kad žmogus galįs būti doras ir be religijos, kad valstybės reikalai — tai grynai pasaulinis dalykas; čia Dievas ir religija nieko neturį kištis. Jei kas nori tikėti, lai sau sveikas tikįs. Bet religija — tai privatus kiekvieno žmogaus dalykas.

Bolševikų valstybėje Dievui ir religijai nėra vietos. Tikras bolševikas turįs būti be religijos ir savo privačiame gyvenime.

Bolševikų tvarka, kurios karčių vaisių esame paragavę, atskirų bolševikų darbai vėl pirštu prikišamai įrodė, ko verta dorovė be Dievo, ko verta valstybė, kurios parginduose nėra Dievo įsakymų.

Jei šitos dvi pamokos, kurias yra davę mums bolševikai, užsiliks mūsų protuose ir širdyse, — o jos turėtų mumyse amžinai pasilikti — tai praėjusi raudonojo komunizmo audra reikia laikyti didele Dievo malone. Tiesa, daug miestų ir ūkių pas mus sudeginta, daug sunaikinta turto; daug mums brangių asmenų žuvo kankinių mirtimi. Bet materijaliai nuostoliai netrukus bus atpildyti, jei mes uoliai imsimės darbo. Mūsų kankiniai šiandien jau gal džiaugiasi danguje, nes jie juk kentėjo dėl religijos, dėl Kristaus. O Lietuva ta kaina bus išgelbėta iš bolševizmo ir apskritai bedievybės pavojaus.

Dar viena pamoka.

Evangelija pasakoja mums apie vieną ligonį, kuris buvo

sirgęs trisdešimts aštuonerius metus. Jo ligos priežastis, tur būt, buvo nuodėmingas jo gyvenimas. Išganytojas stebuklingai išgydęs tą nelaimingąjį, duoda jam reikšmingą įspėjimą: „Štai tu pasveikai, jau nebenusidėk, kad tau neatsitiktų kas nors piktesnio" (Jon. V. 14).

Šitas V. Kristaus įspėjimas labai tinka mums. Mes, būdami krikščionys katalikai, daug kuo esame Dievui nusikaltę. Žymesnes Lietuvių Tautos kaltes aukščiau išvardijome. Dievas, bausdamas mus, siuntė mums skaudžią rykštę bolševizmo pavidalu. Bet Dievas, kaip geras Tėvas, leidęs mums ištisus metus iškentėti, panaudodamas mūsų kalmyno narsią kariuomenę, sustabdė tą bausmę. Mes turime susiprasti, turime būti krikščionys ne tik vardu, bet ir savo darbais. Jei nepasilliausime ėję pagonybės keliais, tai Dievas gali mums siųsti daug didesnių bausmių ne tik būsimame, bet ir šitame gyvenime.

Praūžęs per mūsų šalį karo vėsulas duoda mums progos krikščioniškai nuotaikai pasireikšti. Yra sudegusių Dievo namų. Daug žmonių liko be pastogės ir duonos. Tūlas, netekęs gyvulių ir padarų, neturi kuo žemės dirbti. Čia puikiausia proga mūsų krikščioniškai meilei pasireikšti. Reikalaujančius šelpkime kuo kas galime: piniginėmis aukomis, rūbais, maistu padėdami darbu, paskolindami gyvulių ir padarų. Parodykime, kad visi esame broliai Kristuje.

Taip pat nepamirškime, kad kiekvienas žmogus, ar savasis ar svetimas, prietelius ar neprietelius, yra to paties Dievo vaikas, vadinasi mūsų brolis. Jei jis krenčia, mūsų pareiga, kuo galime, jam padėti.

Suprantamas dalykas, kad pasaulis negali būti tvarkomas viena meile; reikia ir teisingumo. Jei kas daro ar yra daręs pikta, turi būti sutrukdytas ir nubaustas. Bet tai padarys tam tikri viešosios valdžios organai. Dieve, jus saugok nuo keršto ir savavaliavimo!

Šitas mūsų pastabas, kurias jums, Mylimieji, tėviškai siunčiame, malonėkite priimti sūnišku nusiteikimu ir klusnumu.

Baigiame Šv. Povilo žodžiais: „Mūsų Viešpaties Jėzaus Kristaus malonė teesie su jumis" (I. Korin. XVI, 23) Amen,

Justinas

Telšių Vyskupas

Telšiai, 1941.VII.12

Pastaba: Šitą mūsų rašta Gerb. Kunigai malonės paskaityti iš sakyklos pamokslo vietoje.

Justinas Staugaitis,*

Dievo gailestingumu ir Apaštalų Sosto malone Telšių Vyskupas, visiems Dijecezijos katalikams siunčia sveikinimą ir ganytojo laiminimą.

* Neaiški laiško parašymo data ir numeracija. Publikuota atskiru leidiniu: XXII ganyt. laiškas, Telšiai, 1941, 12 p.

„Nes tai yra mano kraujas naujosios sandoros, kurs bus išlietas už daugelį nuodėmėms atleisti" (Mat. XXVI. 28)

Mylimieji Kristuje!

Didžiausia mūsų Religijos šventenybė — tai Švenčiausias Sakramentas. Atėję į bažnyčią, Jus ieškote, kur yra amžinoji lemputė; prieš tą altorių puolate ant kelių ir pagarbinate Kristų, Eucharistijoj pasislėpusį. Išneškite iš savo bažnyčios Švč. Sakramentą, teliks iš jos tik paprastas pastatas, kuris tikinčiųjų sielų į save nevilios.

Iš kitos vėl pusės Šv. Mišios yra visų mūsų apeigų, visų mūsų pamaldų širdis. Katalikai, kurie Dievą myli, karštais ir didelių nepatogumų nežiūrėdami, skubinasi į bažnyčią Šv. Mišių išklausyti. Jei mes, nė vasaros karščių, nė žiemos šalčiu, nė purvynų, nė pusnynų nežiūrėdami, renkamės į mūsų bažnyčias, tai svarbiausia tam, kad ten yra laikomos Šv. Mišios ir mums reikia jose dalyvauti. Nes pasimelsti mes galėtume ir namieje; juk Dievas yra visur ir visur mus girdi.

Bet šiandien, deja, ne visi katalikai Šv. Mišias vienodai brangina: kai vieni uoliai Šv. Mišių klauso ne tik šventomis dienomis, bet ir darbo dienomis, tai kiti net šventomis dienomis neišsirengia Šv. Mišių išklausyti. Kiek man tenka patirti, tokių apsileidėlių skaičius vis auga ir auga.

Taigi, Mylimieji, aš Jūsų ganytojas, į tokį apsileidimą lengva širdim negaliu žiūrėti. Negalėdamas Jūsų pamokyti iš Jūsų sakyklos, siunčiu Jums šitą raštą, kurį malonėkite išklausyti.

I.

Kad Dievas reikia garbinti, tai aišku kiekvienam, kas tik į Jį tiki. Suprantamas dalykas, kad pirmoj eilėj Dievas reikia

garbinti vidujiniais mūsų sielos aktais: pripažįstant Jo ant mūsų viešpatavimą, stebintis Jo didenybe ir visagalybe, dėkojant už Jo malones, prašant pasigailėti ir t. t. Ir jei mes būtume grynos dvasios, tai vidujinis, dvasinis garbinimas Dievo ir užtektų.

Bet mes nesame grynos dvasios; mes, tiesa, turime dvasinę sielą, bet turime ir kūną. Jei Dievas yra viso žmogaus Viešpats, tai mes Jį privalome garbinti visa mūsų esybe — siela ir kūnu, minties aktais ir išoriniais veiksmais.

Juk ir santykiuose su žmonėmis mes ką jaučiame, tai kartais net nejučiomis išreiškiame viršutiniais ženklais. Motina, jei myli savo vaiką, tai net nesijausdama ima jį bučiuoti. Jei aš ką gerbiu, tai, man pro jį praeinant, nejučiomis linksta mano galva.

Žmogus su savo prigimtim pasilieka toks pat, kai jis turi reikalo su Dievu. Stebėdamas Dievo didybę, žmogus net nepasijunta, kai puola ant kelių prieš tą Galybių Viešpatį. Jausdamas esąs Dievui nusikaltęs, žmogus lenkiasi ir mušasi į krūtinę.

Eikime toliau.

Vaikutis ką turi, tai viską turi iš tėvų. Bet tėvams malonu, kai tas vaikutis tėvams įteikia kokią dovanėlę. „Tas vaikelis, matyt, mane myli," — sako tėvas ar motina.

Mes ką tik turime, tai vis turime iš Dievo malonės. Tiesą pasakius, tai šios žemės gėrybių mes nesame tikri savininkai, tik valdytoja, Dangiškojo Šeimininko pastatyti. Mes pripažinsime savo nuo Jo priklausomybę, parodysime jam savo meilę, jei bent dalelę tų Jo dovanų Jam atgal grąžinsime, dovanosime.

Dievybei daromas dovanas mes vadiname auka. Ir nėra religijos, kuri aukų neturėtų. Įvairios pagonų religijos Dievybę vaizduoja klaidingai, bet ir pagonims aišku, kad dievams reikia daryti aukas.

Dievybei aukas daryti žmogų verčia dar vienas dalykas.

Dievas, tverdamas žmogų, jo sąžinėje įrašo savo įstatymą. Žmogui yra įgimta gero ir pikto nuovoka. Padaręs piktą, žmogus jaučiasi nusikaltęs Dievybei. Dievas taip didis, o žmogus

toks menkas. Jei žmogus Dievą įžeidė, tai jis jaučiasi esąs nevertas gyventi, jis turėtų mirti. Savo vietoje žmogus pastato gyvulį; užmušdamas jį, žmogus nori jo krauju atpirkti savo nuodėmę.

Štai kruvinųjų aukų šaltinis. Jos buvo ir yra bemaž visose pagonų religijose. Kruviną sias aukas turėjo ir Žydai. Jos per Mozę buvo paties Dievo įsakytos.

Šitos kruvinosios aukos tačiau nedavė ir negalėjo duoti žmonėms nuodėmių atleidimo, „nes — Šv. Povilo žodžiais betariant — ožių ir veršių krauju negalima panaikinti nuodėmės" (Žyd. X. 4). Visas Sen. Įstatymas turėjo paruošti žmoniją Kristui priimti. Daugelis Sen. Įstatymo žmonių ir jų darbų tebuvo tik figūra — ženklas to, kas turėjo įvykti Evangelijos Įstatyme. Lyginai ir kruvinosios Sen. Įstatymo aukos tebuvo tik šešėlis, tik ženklas tos kruvinosios aukos, kurią pasaulio Gelbėtojas yra padaręs ant Kalvarijos kalno. Ant Kryžiaus Jėzus Kristus aukojasi Dangiškajam Tėvui už žmonių nuodėmes. Tas pats Jėzus yra čia ir auka ir aukotojas, kunigas. Kadangi čia aukojasi Dievas, tai Jo auka yra begalinės vertės. Tos aukos užtenka visų žmonių — ir gyvenusių prieš Kristų ir po Jo gyvenančių — nuodėmėms atpirkti.

Bet žmonės turi norėti tais atpirkimo vaisiais pasinaudoti. Jie patys turi savo laisva valia Dangiškajam Tėvui aukoti tą brangiausią Jo Sūnaus kraują. Aiškiau kalbant, žmonės turi Kristaus Aukoj dalyvauti. O kaip jie dalyvaus, kad jų, kai Kristus kentėjo, nė būte nebuvo?

Begalinė Dievo išmintis aprūpino ir šitą reikalą. Išganytojas, prieš pradėdamas savo Kruviną ją Auką, įsteigia to pat savo Kūno ir Kraujo auką, daromą nekruvinu būdu. Čia tas pats Jėzus Dangiškajam Tėvui aukojasi po duonos ir vyno pavidalais. Mes tą auką Šv. Mišiomis vadiname.

Kaip kiti Naujojo Įstatymo dalykai, taip ir Šv. Mišių auka Sen. Įstatyme buvo pareikšta figūromis — ženklais ir paskelbta pranašų žodžiais.

Antai skaitome pirmoje Mozės knygoje (Gen. XIV. 18 20), kad kai Abraomas grįžo, nugalėjęs savo priešininkus, tai pasitiko jį Salemo karalius Melchizedekas, aukojo duoną ir vyną ir laimino tą patrijarką. Šv. knyga pažymi, kad tas Melchizedekas buvo Aukščiausiojo kunigas. Todėl Psalmininkas, pranašaudamas apie Mesiją, sako, kad jis yra kunigas pagal Melchizedeko įstatymą (Psalm. 109). Aiškiau kalbant, kad Mesijas įsteigs auką, kurioje Jis bus aukojamas po duonos ir vyno pavidalais.

Apie tą nekruvinąją Mesijo auką pranašauja ir pranašas Malachijas: „Aš neturiu į jus noro, sako Galybių Viešpats, ir nepriimsiu aukų iš jūsų rankų; nes nuo saulės užtekėjimo lig leidimosi didis yra mano vardas tautose, ir kiekvienoje vietoje mano vardui bus aukojama tyra auka" (Mal., I. 10-11).

Kas Senajame Įstatyme buvo žadėta, tai Kristus — Mesijas ir įvykdė, įsteigdamas Šv. Mišių auką. Imkime į rankas Evangeliją. Šv. Evangelistas Lukas štai kaip aprašo Švč. Sakramento ir Šv. Mišių įsteigimą. „Paėmęs duonos, Jis (Jėzus) dėkojo, laužė, davė jiems ir tarė: Tai yra mano kūnas, kurs už jus duodamas; tai darykite man paminėti. Taip pat paėmė ir taurę po vakarienės ir tarė: Ta taurė yra naujoji sandora mano kraujuje, kurs bus už jus išlietas" (Luk. XXII. 19-20). Duonos ir vyno permaina į Kristaus kūną ir kraują dar aiškiau yra Evangelisto Mato išreikšta. Jis rašo: „Jiems valgant vakarienę, Jėzus ėmė duoną, palaimino ją ir laužė, davė savo mokytiniams ir tarė: Imkite ir valgykite, tai yra mano kūnas. Jis ėmė ir taurę, dėkojo ir jiems davė, sakydamas: Gerkite iš jos visi, nes tai yra mano kraujas naujosios sandoros, kurs bus išlietas už daugelį nuodėmėms atleisti" (Mat. XXVI. 26-28).

Iš tik ką paminėtų žodžių seka visa ellė išvadų.

1°. Išganytojas atėjo į pasaulį savo krauju žmonių išvaduoti. Tuo tikslu Kristus pats savę aukoja kruvinai kančiai ir mirčiai ant kryžiaus. Tą pačią savo Kūno ir Kraujo auką Išganytojas nekruvinu būdu padaro per Paskutinę Vakarienę, įstatydamas Švč. Sakramentą ir pats atlaikydamas pirmąsias Šv. Mišias.

2º. Šv. Mišios yra tikroji ir nuolatinė Naujojo Įstatymo auka. Todėl Apaštalas Šv. Povylas ir sako: „Mes turime altorių, nuo kurio neturi teisės valgyti tie, kurie tarnauja padangtei" (vadinasi tie, kurie nenori išsižadėti Senojo Įstatymo kruvinųjų aukų) (Žyd. XIII. 10). Šv. Povylas kitoj vietoj rašo: „Kiek kartų jūs valgysite tą duoną ir gersite tą taurę, jūs skelbkite Viešpaties mirtį, lig jis ateis" (Korin. I. XI. 26).

3º. „Tai darykite man paminėti", — sako Išganytojas. Gerai supraskite tuos žodžius. Kryžiaus auką darydamas, Išganytojas pats buvo auka ir pats aukotojas. Kadangi Kristaus gyvenimas šioje žemėje turėjo baigtis, tai Jo įstatytai nekruvinajai aukai kartoti Jis palieka savo įgaliotinius, pirma Apaštalus, toliau — jų įpėdinius Vyskupus ir kunigus.

Iš to, kas pasakyta, manau, Mylimieji, jums jau bus aišku, kas tai yra Šv. Mišios.

Dabar pažiūrėkime, kokios mūsų pareigos Šv. Mišių atžvilgių.

II

Šv. Jonas, Apaštalas ir Evangelistas, rašo: „Dievas taip mylėjo pasaulį, jog davė savo vienginusįjį Sūnų, kad kiekvienas, kurs į jį tiki, nepražūtų, bet turėtų amžinąjį gyvenimą" (Jon. III. 16).

Daug mes, Mylimieji, turime Dievo dovanų. Mūsų turtas, mūsų sveikata, pati mūsų gyvybė, saulė, kuri mums šviečia, oras, kuriuo mes alsuojame, maistas, kuriuo mes mintame — vis tai Dievo dovanos. Jos mums yra duotos dovanai, be jokių mūsų nuopelnų. Dievas mums jas duoda todėl, kad mus myli.

Bet didžiausioji Dangaus Viešpačio dovana, tai kad Jis davė mums vienatinį savo Sūnų mūsų nuodėmėms atpirkti. Gera darome, jei mes Dievui aukojame savo turtą, savo sveikatą, net pačią savo gyvybę. Bet didžiausias dalykas, jei mes Dievui aukojame didžiausią, Dievo mums duotą dovaną — vienatinį Jo Sūnų. O mes tai galime padaryti per Šv. Mišių auką.

Mes esame nusidėjėliai. Mūsų nuodėmės kaitais esti tokios didelės, kad jos stačiai šaukte šaukia Dangaus kerštо. Dėl žmonių baisių nuodėmių Dievas jau gal ugnimi iš dangaus sunaikintų pasaulį, kaip kad kadaise yra sunaikinęs Sodomą ir Gomorą. Bet mes turime kas mus pas Dievą užstoja. „Jei kas ir nusidėtų, tai mes turime pas Tėvą užtarėją Jėzų Kristų, teisųjį; jis yra permaldaujamas už mūsų nuodėmes" (I. Jon. II. 1.2), — rašo Šv. Jonas, Apaštalas.

Čia vėl mums ateina pagalbon Šv. Mišios. Mes per jas rodome Amžinajam Tėvui Jo Sūnaus Kūną ir Kraują, Kryžiaus mirtimi paaukotą mūsų nuodėmėms atpirkti. Išganytojo Kraujas už mus „geriau kalba kaip Abelis" — teisingai pastebi ir Šv. Povilas, Apaštalas (Žyd. XII. 24).

Kokia yra brangenybė Šv. Mišios, gerai supranta mūsų Bažnyčia. Todėl ji ir padarė jas visų savo pamaldų širdimi. Mes minime mūsų Šv. Tikėjimo paslaptis, — Bažnyčia jas pagerbia Šv. Mišiomis. Mes darome Šventųjų paminėjimą, — Bažnyčia juos pagerbia Šv. Mišiomis. Mes liudime, kai skiriasi iš mūsų tarpo brangūs mums asmenys, — Bažnyčia už juos daro Šv. Mišių auką. Mes dėkojame už Dievo malonės, — Bažnyčia tą padėką išreiškia Šv. Mišiomis. Mes norime Dievui atsiteisti už mūsų nuodėmes, — Bažnyčia aukoja už jas Šv. Mišias. Trumpai kalbant, ir linksmomis ir liūdnomis mūsų gyvenimo valandomis Bažnyčia aukoja už mus Šv. Mišias. Kad jų būtų daugiau atlaikyta, Bažnyčia kiekvienam kunigui leidžia kasdien laikyti Šv. Mišias.

Katalikai nesigaili savo turtų puikioms bažnyčioms pastatyti ir puošti, nes jose yra laikomos Šv. Mišios; dar labiau puošiami altoriai, ant kurių jos esti laikomos. Kunigas, eidamas Šv. Mišių laikyti, rėdosi ypatingais ir, kiek galima, puošnesniais rūbais, nes to reikalauja neapsakomai didelė Auka, kurios daryti jis eina prie altoriaus.

Didžiausieji pasaulio genijai giedojimo ir muzikos srityje

yra nustatę gražiausių giesmių, išgalvoję gražiausių melodijų, kurios šiandien per Šv. Mišias taip gražiai skamba mūsų bažnyčiose. Pagalios vargonai, tas gražiausias pasaulyje instrumentas, Bažnyčios yra vartojamas Šv. Mišioms pagerbti.

O puikios Bažnyčios apeigos! Kiekvienas laikančio Šv. Mišias kunigo žodis, kiekvienas veiksmas ir judesys — visa tai Bažnyčios numatyta, nes to reikalauja tos neapsakomai didelės Aukos pagarba. Mūsų Mišių apeigomis, ypač kai jos pačių Vyskupų su pilna asista Katedrose yra laikomos, net svetimo tikėjimo žmonės atsigėrėti negali.

Taip žiūri į Šv. Mišias Bažnyčia. O kaip turi žiūrėti žmonės?

Pirmaisiais Bažnyčios amžiais krikščionys labai brangino Šv. Mišias. Klausydavo jų, kiek galima kasdien. Ne tik Šv. Mišių klausydavo, bet per jas ir eidavo prie Šv. Komunijos. Kadangi buvo tai persekiojimo laikai, tai tokių puošnių bažnyčių ir altorių, kaip kad šiandien mes turime, būti negalėjo. Krikščionys susirinkdavo kur slaptoje vietoje, daugiausia požemiuose ir tai nakties metu, ir ten klausydavo Šv. Mišių. Romoje ir šiandien galima matyti tie požeminiai urvai, „katakombomis" vadinami, kurie anų laikų krikščionims buvo drauge ir kapinės jų numirėliams laidoti ir bažnyčios pamaldoms laikyti. Už patį dalyvavimą Šv. Mišiose krikščionims, jei jie būdavo pagoniškų valdžių sugaunami, reikdavo galva atsakyti. Bet krikščionys, tų pavojų nežiūrėdami, gausiai ir dažnai rinkdavosi Šv. Mišių klausyti. Tie tamsūs požeminiai urvai pamaldiems krikščionims dangum virsdavo, nes jie tvirtai tikėjo, kad per Šv. Mišias nužengia pas juos pats Jėzus Kristus.

Kai pirmykštis krikščionių pamaldumas pradėjo atvėsti, tai Bažnyčia buvo priversta nustatyti, kaip dažnai žmonės turi dalyvauti Šv. Mišiose.

Pirmasias Mišias atlaikęs pats išganytojas pasakė: „Tai darykite man paminėti". Daryti įsakyta, bet kaip dažnai daryti — nenurodyta. Tai padaryti palikta pačiai Bažnyčiai. Taigi

Bažnyčia nustatė, kad kiekvienas krikščionis katalikas, atėjęs į protą, turi bent vienų Šv. Mišių išklausyti sekmadieniais ir kitomis, Bažnyčios įstatytomis, šventėmis. Kas tos pareigos be svarbios priežasties neatlieka, tai sunkiai nusideda.

Čia, Dijecezijos centre, mes viską darome, kad žmonėms būtų lengviau pasiekti bažnyčia ir jie galėtų, kada reikia, išklausyti Šv. Mišių. Mes stengiamės padidinti kunigų skaičių, steigiame naujas parapijas, tolimesnėse nuo parapijinės bažnyčios vietose raginame statyti koplyčias; reikalui esant, leidžiame kunigams laikyti po dvejas Šv. Mišias, kad tik žmonės lengviau galėtų jose dalyvauti. To viso nepaisant, daugelis žmonių katalikų šventomis dienomis išklausyti Šv. Mišių nelaiko savo pareiga, tuo sunkiai nusidėdami, o gal Dievo nepalaimą užtraukdami ant viso krašto.

Skaudu, Mylimieji, matyti, kai gražiausiomis vasaros dienomis tušti keliai, o pilnos trobos, nes niekas neina į bažnyčią, kai tuo tarpu turgaus dienomis, net tada, kai prasti orai ir keliai, ištisos vežimų virtinės, nusitiesusios mūsų vieškeliais; pilni vežimai vyrų ir moterų, važiuojančių į turgų. Ir ko jie ten važiuoja? Pažiopsoti, pagoglinėti po gatves, deja, dažnai ir pasigerti. Kartą turgaus dieną man teko važiuoti per vieną miestelį. Rinkoje buvo žmonių tiek, kad sunku buvo prasigrųsti. Girtų ir pusgirčių daugybė. Baisiai man suspaudė širdį, kai pamačiau, kad jaunos mergelės, gerokai įkaušusios, viešai, begėdiškai glebėkščiuojasi su berniokais. Ar čia gyvena katalikai? — užsidaviau sau tą liūdną klausimą. Ne, čia ne katalikai, nes jei jie būtų katalikai, tai taip nedarytų!

Dar vienas vaizdelis. Atlaidų diena. Žmonių susirinkę labai daug. Pilna bažnyčia ir apiplinis šventorius. Bet čia pat už šventoriaus tvoros kuopa vyrukų rūko pypkes ir sau juokauja. Skambina sumai. Vyrukai net nepasijudina. Išeina iš bažnyžios procesija su Švenčiausiuoju. Eina procesija pro pat būrį vyrukų, — jie nė krust: kaip rūkė savo pypkes, taip ir rūko; kaip juokavo, taip ir bejuokauja toliau. Ir vėl klausiu: ar čia katalikai?

Ne, tai pagonys! Daug būtų geriau, kad jie būtų tą dieną visiškai iš namų neišėję.

Čia pamynėti pavyzdžiai ne iš piršto išlaužti. Jūs patys tokius dalykus matote. Bet tai liūdni dalykai! Katalikų krašte jų neturėtų būti.

Brangiakime, Mylimieji, Šv. Mišias. Kai girdime varpo balsą, mus kviečiantį į Šv. Mišias, žinokime, kad tai patiės Dievo balsas. Eikime Šv. Mišių klausyti, kada tik galime, o ypač nepraleiskime jų šventomis dienomis, kada mums yra pareiga Šv. Mišių išklausyti. Tėvai, šventomis dienomis rengdamiesi į bažnyčią, nepalikite namieje ir savo vaikučių, kurie jau turi pareigą Šv. Mišių klausyti. Namieje tegali likti šeimos tik tie, kurie būtinai reikalingi mažiems vaikams ir gyvuliams prižiūrėti. Atėję į parapiją, tėvai, pasaugokite, ar eina į bažnyčią jūsų sūneliai ir dukrelės ir kaip jie ten elgiasi.

Žinokite, Mylimieji; kad tikrai katalikiškas gyvenimas prasideda nuo pamaldumo. Jei žmogus šventomis dienomis eina į bažnyčia, padoriai išklauso Šv. Mišių, ypač jei dar sustiprina savo sielą Šv. Sakramentais, tai jis per visą savaitę gyvens padoriai; net pasitaiką gyvenime sunkumai lengva bus jam iškentėti, nes jis tuos savo vargelius jau yra paaukojęs Dievui ir per Šv. Mišias savo kančias sujungęs su Kristaus kančiomis. Toks žmogus, uoliai dirbdamas per savaitę, nekantriai lauks sekmadienio, kada jis vėl galės šventomis apeigomis atgaivinti savo sielą.

Sakoma, kad Lietuva jau esanti pusėtinai supagonėjusi, reikia ji vėl sukatalikinti. Tą sukatalikinimo darbą pradėkime nuo uolaus Šventų Mišių klausymo.

DUOK VIEŠPATIE, KAD ŠITIE MANO ŽODŽIAI PATAIKYTŲ Į JŪSŲ, MYLIMIEJI, ŠIRDIS!

Nr. 5

APIE PASNINKUS

1. Kas reikia žinoti apie pasninkus

Turint galvoje Kristaus keturiasdešimts dienų pasninko pavyzdį, žinant pasninko galybę (Mat. 17, 20), atsimenant, kad pasninkas malšina kūno geidulius (II Korint. VI, 5–6), kad pasninkas blaivina protą (Daniel. 10), kad pasninkaujant galima atsiteisti Dievui už nuodėmes (Joel. II 12), darosi aišku, kodėl Bažnyčia tikinčiuosius po mirtina nuodėme įpareigoja pasninkauti. Iš tiesų, uždraustomis dienomis tiek valgyti mėsą, tiek nesilaikyti nurodyto valgyme saiko yra sunki nuodėmė. Svarbu tad išsiaiškinti, kaip reikia šią pareigą atlikti.

2. Kas turi pasninkauti?

Uždraustomis dienomis mėsos valgyti negali krikščionys, baigę septynerius metus amžiaus. Baigę dvidešimts vienerius metus iki šešiasdešimtųjų metų pradžios turi ne tik mėsos nevalgyti bet ir pasninkauti.

3. Kada reikia pasninkauti?

1) Pasninkauti reikia gavėnios metu, pradedant pelenų diena ir baigiant šeštadieniu prieš Velykas. Prieš Velykas šeštadienį, dvyliktai valandai (dieną) pasibaigus, baigiasi pasninkas. Gavėnios sekmadieniais pasninkauti nereikia.

2) Pasninkauti reikia metų ketvirčių dienomis: trečiadienį, penktadienį ir šeštadienį.

3)Pasninkauti reikia taip pat Kalėdų, Sekminių, Švenčiausios Panelės į Dangų Ėmimo ir Visų Šventųjų švenčių vigilijose, vadinasi, prieš minėtas šventes po vieną dieną. Jei tos vigilijos pasitaiko sekmadienį, tais metais pasninkas prapuola.

4. Kada reikia susilaikyti nuo mėsiškųjų valgių

Nuo mėsiškųjų valgių reikia susilaikyti per ištisus metus kiekvieną penktadienį, nebent jame pasitaikytų Bažnyčios įsakyta šventė, pavyzdžiui, Šv-sios Panelės į dangų Ėmimo šventė, Nekalto Prasidėjimo šventė, Kalėdos, Naujieji Metai, Trys Karaliai ir tt. Išimtį sudaro tik gavėnia. Jei šiuo laiku pasitaikytų įsakyta šventė, tada reikėtų ne tik susilaikyti nuo mėsos, bet ir pasninkauti.

5. Pasninkų dienomis kiek galima valgyti?

Pasninkų dienomis galima pavalgyti vieną kartą sočiai. Be šito pagrindinio valgio, kuris paprastai būna vidudienyje, galima dar du kartu užkąsti. Vakarienės ir pusryčių pasninko įstatymas liepia valgyti mažiau, kaip kad pietų metu buvo valgyta.

6. Koki valgiai pasninkų dienomis galima valgyti?

Pirmiau minėtose keturiose vigilijose, metų ketvirtyse, pelenų dienoje ir gavėnios penktadie-

niais ir šeštadieniais draudžiama valgyti mėsa. Kad valgis tačiau būtų skanesnis, tomis dienomis, neišskiriant ir penktadienių, į verdamą valgį galima dėti taukų, sutrintų lašinių (atskirai lašinių ir taukų, panašai kaip mėsos, valgyti negalima). Be to, galima valgyti blynus ant taukų keptus, pasidažyti košę į taukus, suvilgytą taukais duoną.

Gavėnios pirmadieniais, antradieniais, trečiadieniais ir ketvirtadieniais mėsą galima valgyti tik vieną kartą. Neturinčius baigtų dvidešimts vienerių metų ir baigusius penkiasdešimts devynerius metus šis įstatymas neliečia. Jie gali minėtomis dienomis kad ir kelis kartus valgyti mėsos. Taip pat neliečia šis įstatymas ir sunkiai dirbančius, kurie dėl sunkaus darbo nuo pasninko yra laisvi.

Seniau pasninko dienomis valgant mėsą, nebuvo galima valgyti žuvies; dabar šis įsakymas yra panaikintas.

7. Kas gali nepasninkauti?

Į sotį gali valgyti ne mėsiškų valg'ų: ligoniai, sveikstantieji, silpnos sveikatos, neturtingieji, kurių valgis yra silpnas, kaip antai: bulvės, daržovės, sriuba... Be to, gali nepasninkauti **sunkiai** ir **ilgai** (ištisa darbo dieną) dirbantieji, pavyzdžiui, laukuose, dirbtuvėse. Pasninkauti taip pat neįpareigoti sunkiai proto darbą dirbantieji per ištisą dieną, nes pasninkas kliudytų jiems savo pareigas atlikti. Tačiau tie, kurie yra laisvi nuo griežto pasninko, vis dėlto turi laikytis Bažnyčios nuostatų kai dėl valgių kokybės. Negut liga ir nuo šitos pareigos paliuosuotų. Jei kas

tačiau abejoja, ar jo darbas yra pakankama priežastis nepasninkauti, tai geriausia prašyti kleboną, kad nuo pasninko Bažnyčios vardu atleistų.

8. Ar yra tokių atsitikimų kad būtų galima uždraustomis dienomis valgyti mėsą?

1) Uždraustomis dienomis mėsą gali valgyti tie neturtingieji, kurie nieko kito neturi ką valgyti, kaip tik mėsą.

2) Sveikstantieji ligoniai, jei jiems būtų reikalinga mėsa jų sveikatai sustiprinti.

3) Darbininkai labai sunkų darbą dirbantieji, pavyzdžiui, akmenis skaldantieji, kelmus raunantieji...

4) Vaikai valgydami uždraustomis dienomis mėsą tada nenusideda, kai jų tėvai, būdami atšalę katalikai, pasninką laužo, vaikai gi kitokių valgių neturi.

5) Tarnai, būdami pas negerus katalikus ar pas kitatikius, kitokių valgių neturėdami, gali valgyti mėsą. Tarnai tačiau privalo ieškoti kitos tarnybos, kad pasninko įstatymą galėtų laikyti.

Įsakytomis dienomis sumažinti valgio kiekį ir kokybę — pareigą daugelis mindžioja. Šiais laikais nemaža atsiranda ir tokių, kurie uždraustomis dienomis valgo mėsą ir net kitus verčia tai daryti, padarydami dvigubą sunkią nuodėmę.

Kristaus Kančia, kurią mes gavėnios metu mąstysime, tepaskatina prie atgailos, savęs apsimarinimo ir valgio srityje.

Telšiai, 9. II. 1938.

† ***Justinas,***
Telšių Vyskupas

Vyskupijos sp. Telšiuose.

III PRIEDAS.
Vyskupo Justino Staugaičio tekstai
Lietuvos Nepriklausomybės paskelbimo tema

1.

NEPRIKLAUSOMOS LIETUVOS VALSTYBĖS REIKŠMĖ[1]

Kovo mėn. 23 dieną Vokietijos valdžia viešai pripažino Lietuvos nepriklausomybę. Šiandien dar sunku visoj platumoj įvertinti šio atsitiktinumo svarbumas mūsų šaliai; pasakys tai ateitis ir istorija. Betgi jau ir šiandien galima parodyti kai kurie dalykai, kurie turės neapsakomai didelę reikšmę lietuvių gyvenime, kai jie pradės tvarkytis, kaipo nepriklausomos valstybės piliečiai. Čia norėčiau pažymėti, ką pelnys Lietuva valstybiniu, tautiniu ir tikybiniu žvilgsniu.

Rusų valstybė buvo mums svetima, todėl jai rūpėjo ypačiai rusai, visi jos įstatymai ir valdymo būdas buvo tvarkomi taip, kad būtų gera ne mums, lietuviams, ar kitiems, kaip rusai sakydavo, „svetimtaučiams", tik patiems rusams. Taigi visos aukščiausios ir pelningiausios vietos ne tik pačioj Rusijoj, bet ir mūsų šalyje būdavo teikiamos atėjūnams rusams. Jie, laikydami mus svetimais ir dar, anot jų, Rusijai kenksmingais, baisiai engdavo mūsų šalį.

Nepriklausomoj Lietuvoj visa kas virs kitaip. Visi šalies valdininkai bus tie patys lietuviai, tos pačios žemės vaikai, mūsų broliai. Jiems Lietuva yra brangi ir gerai pažįstama, todėl jie žinos, kas jai yra naudinga, kas kenksminga. Net dabar tolimoj Rusijoj bevaldininkaują mūsų broliai galės pargrįžti į savo Tėvynę ir jos naudai suvartoti savo pajėgas.

Nepriklausomoji Lietuva, žinoma, stos ant demokratinio pagrindo, t.y. šalies įstatymus leis ne ministerijos, kaip ir būdavo Rusijoj, tik patys žmonės per savo pačių išrinktuosius atstovus. Jiems – suprantamas dalykas – šalies reikalai žinomi, todėl ir patsai valdymas bus prie jų taikomas.

Sakydavo žmonės: su lietuvių kalba toli nenueisi. Ir iš tikro taip būdavo: eini vienon ar kiton valdžios įstaigon – kalbina tave rusiškai. Nuo gubernatoriaus ligi uredniko visi valdininkai buvo rusai. Nori va-

---

[1] Tėvynės Sargas, Nr. 12, 1918 kovo 28 d.

žiuoti traukiniu – bilieto nenusipirksi, rusiškai nemokėdamas. Sekdami valdininkų pėdomis, miestų žydai buvo taip pat ėmę kalbėti rusiškai. Mokykloj – visa kas rusiškai. Kareivijoj – rusiškai. Dar buvo mūsų dvarininkų – tie vėl vis lenkiškai. Iš tikro, kur su lietuvių kalba ir benueisi?

Bet kada bus nepriklausomoji Lietuva, dalykai virs visai kitaip. Kame lig šiol buvo rusiškai – visur bus lietuviškai. Mokykloj, valdžios įstaigose, geležinkeliuose, kareivijoj – visur skambės mūsų brangioji kalba! Mums jau nebereiks liežuvis laužyti, svetimos besimokant. Kareivijon patekus, niekas jau nebedaužys tau antausių, kad nesupranti, ką kalba vyresnybė. Trumpai kalbant, lietuvių kalba užims tinkamą jai garbingą vietą. Net mūsų nutautėliai ir Lietuvos pakraščių gyventojai, matydami, kad lietuviškai kalba aukščiausieji žmonės, pasiliaus niekinę lietuvių kalbą ir ims prie jos grįžti.

Rusams pas mus beviešpataujant, ne mažiau už kalbą buvo paniektas ir katalikiškasis mūsų tikėjimas. Juk taip dar neseni laikai, kada buvo stengiamasi katalikybė mūsų šalyje visai panaikinti. Pažiūrėkime tik į tą daugybę šiandien jau tuščių cerkvių – kam jos buvo mūsų šalyje statomos? Mat buvo tikimasi, kad pirmiau ar vėliau mes jose melsimės. Daugelis jų – tai seniau buvusios katalikų bažnyčios, neteisingai valdžios iš mūsų išplėštos. Tose buvusiose cerkvėse mes ir melsimės, bet ačiū Dievui, pasenovei – katalikiškai! Trumpai kalbant, liuosoj Lietuvoj katalikybė užims tinkamą jai vietą. Patys už tikėjimą daug iškentėję, mes kitaip tikinčių žmonių betgi nepersekiosime. Pasistengsime, kad visi Lietuvos piliečiai mūsų šalyje jaustųsi esą laimingi.

Trumpai suėmus, štai maždaug ką žada mums laisvoji, nepriklausomoji Lietuva. Per daug mes jau esame iškentėję ir dar tebekenčiame, bet šiose tamsybėse jau užtekėjo mums geresnės ateities aušrelė. Ryt, poryt karas pasibaigs... ir mes pasijusime bėsą liuosos, nepriklausomos Lietuvos piliečiai!

Su nepriklausomosios Lietuvos paskelbimu supuola Velykų šventė, Kristaus iš numirėlių atsikėlimo paminėjimas. Giedosime „Alleliuja". Tasai „Alleliuja" šiemet turi mums dvigubos reikšmės: „Alleliuja" – kėlėsi Kristus iš numirėlių, „Alleliuja" – keliasi iš numirėlių Lietuva!

Kun. J.Staugaitis.
Lietuvos Tarybos vicepirmininkas

2.

APIE LIETUVOS VALSTYBĖS TARYBOS DARBUS[2]

Kun. J.Staugaičio Tarybos vicepirmininko kalba, pasakyta II Lietuvos Konferencijoje sausio 16 d. 1919 m. Kaune*.

Gerbiamieji! Lietuvos Valstybės Taryba gyvuoja jau bemaž pusantrų metų. Iš to laiko darbų reikia mums duoti apyskaitą Gerb. Konferencijai. Duodamas tą apyskaitą, suprantamas dalykas, negaliu leistis į smulkmenas, nes per ilgai užtrukčiau. Pažymėsiu tik svarbesniuosius Tarybos žygių momentus. Tinkamai ir teisingai vertinti L.V. Tarybos darbams reikia atsiminti tos aplinkybės, kuriose jai teko dirbti.

1. Naujos valstybės kuriasi anaiptol nelaisvai, vaduojantis šalies gyventojų noru ir susitarimu. Naujas valstybes gimdo tam tikra tuo metu susidariusi politinė situacija. Antai Balkanų valstybes pagimdė rusų–turkų karas (1877–8 m.) arba, teisingiau pasakius, į rusų–turkų ginčus įsikišimas kitų valstybių, kurioms buvo neparanku, kad rusamas tektų jų užkariautosios Balkanuose šalys.

Tos ypatingos politinės apystovos nulemia ne tik naujų valstybių atsiradimą, bet ir jų ribas bei valdymo formą. Čia gali būti pavyzdys Lenkija Napoleono laikais. Lenkai žiūrėjo į Napoleoną lyg į kokią žvaigždę. Tikėjo jie, jog jisai atstatysiąs jiems priešininkų užgrobtą Lenkų valstybę. Jų idealas ir didžiausias troškimas buvo Lenkija nuo jūrių lig jūrių. Tuo tarpu teko lenkams tik maža senosios jų valstybės dalis, ir tai Rusijos globoje, kuri, kaip žinome, pasibaigė visišku Lenkijos pavergimu. Vadinasi, tautos troškimai ir pastangos ėjo vienais keliais, gyvenimo faktai – kitais.

Todėl vedant tautos politiką ir mums, lietuviams, negalima vaduotis tik vienais mūsų troškimais ir iš viršaus užsibrėžtaisiais idealais, bet reikia aktyviai sekti politines kiekvieno momento apystovas ir jomis normuoti tautos politiką, kurios galutinis tikslas turi būti, žinoma, tautos iškeltas idealas ir tautos labas. Taip ir elgėsi L.V. Taryba. Ji paisė ne tik to, ko būtų norima, bet ir to, kas to momento politinėje situacijoj yra galima.

---

[2] Lietuvos Valstybės Tarybos darbai, Kaunas, 1919.

* Kalbėtojas, atsižvelgdamas į laiko trūkumą, savo kalboje šį tą sutrumpino. Čia paduodame kalbą, kaip ji buvo parašyta.

2. L.V. Taryba neturėjo nei žodžio, nei spaudos, nei susisiekimo laisvės. Pranešimai apie L.V. Tarybos darbus buvo galima daryti tik kiekviename atsitikime vokiečių vyriausybei leidžiant ir jai, žinoma, dalyvaujant. Dažnai pasitaikydavo, kad apskričių viršininkai tokių pranešimų Tarybos nariams visiškai neleisdavo daryti; o jei ir leisdavo, tai policijai klausant argi galima buvo dalykas tinkamai nušviesti?

Tiesa, ėjo „Lietuvos aidas", kuriame šis tas būdavo rašoma apie Tarybos darbus. Bet tik šis tas, nes vokiečių cenzūra aktyviai sekdavo kiekvieną žodį ir braukdavo visa, kas jai nepatinka, ir tai be jokių apeliacijų. Kiek skaudi buvo cenzūra, galima numanyti ir iš to, kad net Berlyno vyriausybei leidus mums organizuoti valdžią Vilniuje cenzūra dar braukdavo žodžius: „nepriklausoma Lietuva".

L.V. Tarybos nariai iš pradžių į Vilnių važinėdavo tik kiekvieną kartą apskričio viršininkui leidžiant ir išduodant tam tikrą raštą. Nuolatinį leidimą tegavo tik pernai vasario pabaigoje, ir tai reikėjo tatai iškovoti.

Į užsienius L.V. Tarybos delegacijai vos du kartus pavyko išsiveržti, ir tai važiavo jinai šnipų lydima ir aktyviai saugojama. Pernai metais buvome sudarę Berlyne nuolatinę atstovybę su p. Šauliu priešakyje. Bet p. Šaulio asmuo vokiečiams nepatiko, sugrįžo jis įvairiais reikalais Vilniun, ir vokiečiai atgal mūsų atstovui važiuoti Berlynan jau neleido. Šiokia tokia atstovybė Berlyne tesusidarė tik užuolankomis, būtent su Ukrainos delegacija atvažiavo prof. Voldemaras ir iš Šveicarijos atvyko dr. Purickis ir kan. Olšauskis; jie ir atstovavo mūsų reikalams Berlyne (tiesa, neoficialiai) lig lapkričio mėn. 1918 m., kada tasai pats p. Šaulys nuvažiavo Berlynan jau kaipo oficialus mūsų pasiuntinys.

3. L.V. Taryba neturėjo nė pinigų. Lenkams iš krašto įeigų vokiečiai duodavo milijonais. Lietuvos gi Tarybai reikalaujant vokiečių vyresnybė apie porą kartų kyštelėjo po truputį. Kai L.V. Taryba buvo sudariusi visą eilę departamentų priruošiamiesiems valstybės kūrimo darbams dirbti ir padavė vokiečių valdžiai sąmatą (buvo tai spalio mėnesyje 1918 m.), tai vokiečių valdžia visiems Tarybos reikalams tesutiko duoti po 18 tūkstančių markių mėnesiui, o buvo reikalaujama apie 200 tūkstančių mėnesiui.

4. 1917 metais Vokietijoj aiškiai pasireiškė dvi politikos su griežtai skirtingomis pažiūromis į šį karą ir jo pabaigą. Tų metų liepos mėnesio 19 dieną Vokietijos Reichstago (parlamento) didžiuma įnešė rezoliuciją, kad būtinai reikia eiti prie taikos. Jinai gali įvykti, jei Vokietija išsižadės

visokių užgrobimų (užimtųjų šalių prijungimo prie Vokietijos) ir karo nuostolių atlyginimo. Šitokio pagrindo laikėsi Vokietijos katalikų partija (Centras), socialistai ir liberalų dalis. Jie sudarė Reichstage didžiumą ir griežtai laikėsi savo principo. Buvo tai Lietuvai palankus nusistatymas.

Bet šalia Reichstago didžiumos arba, teisingiau pasakius, prieš ją stojo vadinamieji pangermanistai, vokiečių užgrobiamosios politikos šalininkai. Jų pusėje buvo žymiausieji karininkai su Ludendorfu ir turbūt su pačiu kaizeriu priešakyje. Valdžia, žinoma, taip pat buvo jų rankose. Ši partija nė manyte nemanė paleisti iš savo rankų užimtųjų šalių, taigi ir Lietuvos. Pangermanistai, reichstago verčiami, neva sutiko sudaryti Lietuvoje šiokią tokią tautos atstovybę – Lietuvos Tarybos pavidalu – kad parodytų pačiam Reichstagui ir visam pasauliui, jog čia neva einama prie Lietuvos nepriklausomybės. Bet iš tikro vokiečių valdžios visa kas buvo daroma, kad Lietuva ar šiokiu, ar tokiu būdu būtų galutinai prikergta prie Vokietijos.

Ar tokiose apystovose verta buvo Tarybai gyvuoti? Ar jinai ne geriau būtų padariusi, jei būtų išsiskirsčiusi?

Tokia mintis kildavo ir pačioj Taryboj. Tačiau Tarybos nariai rimtai pagalvoję prieidavo prie išvados, kad jiems išsiskirstyti – būtų nusidėti Tėvynei. Buvo tikimasi, kad Tarybai vis tiek pavyks iškelti prieš pasaulį Lietuvos nepriklausomybės obalsis ir jei ne kas daugiau, tai bent praskinti tai nepriklausomybei kelias.

Prie šio tikslo eidama, L.V. Taryba yra padariusi kelis svarbesniuosius žygius, į kuriuos arčiau pažiūrėsime.

I. Lietuvos nepriklausomybės paskelbimas

Pasklido po pasaulį Amerikos prezidento Wilsono iškeltas obalsis – tautų apsisprendimo teisė. Vokietija viešai pasisakė taip pat stovinti ant to paties pagrindo. Taip skelbė pasauliui, bet pangermanistai, kurių rankose buvo valdžia, manė ką kita. Lietuva, alsuojanti vokiečių okupacijos spąstuose, negalėjo laisvai tarti savo žodžio. O tarti jis reikėjo, kad pasklistų po visą pasaulį. Lig šiol Lietuvai atstovaudavo rusai arba geriausiu atsitikimu lenkai. Šie pastarieji nuo pat karo pradžios išsijuosę veikė užsienio politikoj, kad būtų atstatyta Lenkija nuo jūrių lig jūrių. Jei kas užsimindavo apie Lietuvą, tai gudrieji lenkai rodydavo, kad tai tik Lenkijos dalis, kuri ir neturinti, ir negalinti turėti jokios politinės sąmonės bei aspiracijų. Lietuvai būtinai reikėjo išeiti į politikos areną.

Prancūzijai ir Anglijai negalėjo rūpėti Lietuvos likimas. Vokietijai vis dar tebesant galingai, jiedviem rūpėjo, kad griūvančios Rusijos vietoje iš rytų pusės atsistotų prieš Vokietiją kita galinga valstybė, kad ir Lenkija su savo amžinuoju obalsiu „od morza do morza" (nuo jūrių lig jūrių). Bet tokios Lenkijos kaip tik nenorėjo ir negalėjo norėti Vokietija, kuri vis tebenorėjo pasilikti bent seniau užgrobtąsias lenkų žemes. Vokietijai buvo naudinga kelti kaip tik Lietuvą, kad tuo būdu susilpnintų lenkų apetitus. Išmintingi politikai ir būtų pastatę ant kojų Lietuvą be jokių sąlygų ir neturėjo pašalinių tikslų. Bet tokios išminties neturėjo pangermanistai, kurie tuomet laikė Vokietijos politikos vairą. Jiems vis terūpėjo užgrobimai.

Taip, vokiečiams rūpėjo, kad prieš pasaulį iškiltų Lietuvos nepriklausomybės obalsis. Bet tatai juo labiau rūpėjo patiems lietuviams, ypač L.V. Tarybai. Šitą gyvą mūsų reikalą pasiryžo išnaudoti vokiečių valdžia. Mes, girdi, leisime Tarybai pasinaudoti tautų apsisprendimo teise, tačiau su ta sąlyga, kad ir Vokietijai iš to būtų naudos. Mat politikoj nėra meilės. Čia viešpatauja taisyklė: *do, ut des* (duodu, kad gaučiau). Taryba, tai suprasdama, ryžosi padaryti gruodžio 11 dienos (1917 m.) aktą. Štai jo žodžiai: „1) Lietuvos Taryba, kuri krašto ir užsienių lietuvių yra pripažinta vienintele įgaliota lietuvių tautos atstovybe, remdamasi tautų apsisprendimo teise ir lietuvių Vilniaus konferencijos nutarimu rugsėjo mėn. 18–23 d. 1917 metais, skelbia atstatanti nepriklausomą Lietuvos valstybę su sostine Vilniuje ir tą valstybę atskirianti nuo visų valstybinių ryšių, kurie yra buvę su kitomis tautomis.

2) Tą valstybę kuriant, jos reikalams ginti taikos derybose Lietuvos Taryba prašo Vokiečių valstybės apsaugos ir pagalbos. Atsižvelgiant į gyvus Lietuvos interesus, kurie privalo netrukus sueiti į nuolatinius patvarius santykius su Vokiečių valstybe, Lietuvos Taryba stoja už nuolatinį tvirtą sąjungos ryšį su Vokiečių valstybe, kuris turėtų būti įvykintas visų pirma militarinės bei susisiekimo konvencijos ir muito bei minėtos sistemos bendrumo pamatais".

Dėl šio teksto Taryba su vokiečių valdžios atstovais ilgai derėjosi bemaž dėl kiekvieno žodžio. Tarp ko kita, jiems ypač nepatiko žodžiai: *nepriklausoma valstybė*. Jų vieton norėjo mums įbrukti *savarankė*, vokiškai vietoje *unabhängig*, įdėti *selbständig* ir tai ne *Staat*, tik *Staatswesen*, kas lietuviškai reikštų *valstybiškumas* ar kas panašaus.

Dėl šio akto reikia pastebėti štai kas.

1. Konvencijos su Vokietija ne L.V. Tarybos išradimas; jos jau glūdėjo pamatinėje Pirmosios lietuvių konferencijos Vilniuje rezoliucijoj.

Ten juk buvo pasakyta, kad jei Vokietija pripažįsianti Lietuvos nepriklausomybę ir apsiimsianti ginti ją taikos konferencijoj, tai Lietuva gali sueiti į tam tikrus dar nustatydintinus santykius su Vokietija. Dabar Vokietija sakosi jau pripažįsianti Lietuvos nepriklausomybę ir gįsianti ją besitaikydama su rusais. Todėl nuoseklus išvedimas, kad Lietuvos atstovybei reikia aiškiau aptarti tie santykiai, kurie buvo pažadėti Vilniaus Konferencijos. Vokiečiai, reikalaudami iš Tarybos konvencijų, savo reikalavimus rėmė kaip tik Vilniaus Konferencijos nutarimu. Jei pasižadėjimas padaryti konvencijas yra klaida, tai padarė ją pati Vilniaus Konferencija. Taryba tik toliau ėjo pramintuoju keliu.

2. L.V. Taryba anaiptol dar nesudarė konvencijų, tepripažino tik jų principą. Pačių gi konvencijų kenksmingumas ar naudingumas šaliai pridera nuo turinio, kuris bus įdėtas į konvencijų aktą, kuris juk turi būti patvirtintas abiejų pusių parašais. Čia paties akto dar nebuvo, tik pasižadėjimas jisai ateityje sudaryti. Bet šio sudarymo L.V. Taryba imtis ir neketino.

3. Kai buvo sudarytas gruodžio 11 d. aktas, tai Brastos sutartyje dar nebuvo iškeltas Lietuvos klausimas. Aiškus jo iškėlimas Brastoje, žinoma, būtų padaręs įtaką ir pačios L.V. Tarybos nusistatymui.

4. Svarstydami konvencijų klausimą, Tarybos nariai turėjo omenyje taikos konferenciją, kuri galutinai nustatys senųjų ir naujųjų valstybių santykius. Buvo manoma taip: jei Vokietija liks apgalėta, tai, žinoma, ir visos jos išspaustos sutartys turės griūti, kaip kad dabar, matome, griuvo visa Brastos sutartis. Jei Vokietija laimės, tai vistiek Lietuvos nepaleis iš savo rankų. Mums tuomet buvo svarbu išeiti politikos rinkon.

Besitariant su vokiečiais dėl gruodžio 11 d. akto, buvo jų tvirtinama, kad, sudarius šį aktą, būsią galima viešai paskelbti Lietuvos nepriklausomybė ir iš to paskelbimo padaryti nuoseklios išvados, būtent: kurti šalies valdžia. Bet šisai pažadėjimas liko pažadėjimu. V. Tarybai reikalaujant, kad vokiečių valdžia išpildytų savo pažadėjimą, jinai atsakydavo, jog dar neatėjęs Lietuvos paskelbimo momentas, dar dėl šio reikalo nesąs galutinai nusistatęs Berlynas ir t.t.

Tačiau atėjo laikas, kada vokiečiams prireikė, kad Lietuva aiškiai pasakytų atsiskirianti nuo Rusijos, būtent: prireikė to derybom su Trockiu Brastoje. Lietuvos klausimas kokiam laikui net buvo sutrukdęs tas derybas. Vėl vokiečiai ėmė švelniai vaikščioti apie Tarybą. Jų buvo reikalaujama, kad Taryba dar sykį pakartotų

gruodžio 11 dienos aktą, bet tik vieniems vokiečiams; rusams gi pasiųstų tik pirmąją jo dalį, t.y. nieko neminint apie konvencijas su Vokietija.

Sausio 26 d. 1918 metų Taryba nutarė pasiųsti į Brastą pirmąją gruodžio 11 dienos akto dalį su priedu: „Lietuvos Taryba, pranešdama Rusijos vyriausybei, šiuomi pareiškia, kad nuo šios dienos Lietuva yra išėjusi iš Rusijos valstybės sąstato [sudėties] ir laiko save nepriklausoma valstybe".

Šitą tačiau raštą vokiečiai sakėsi teapsiimsią įteikt rusams tik su ta sąlyga, jei Taryba dar sykį pakartosianti gr. 11 d. aktą ir su visais savo narių parašais įteiksianti vokiečių valdžiai. Jei Taryba tai padarysianti, tai tuojau būsią leista jai įkurti vyriausybė ir jai tuojau būsianti vokiečių okupacijos perduota civilė valdžia. Tarybai šisai vokiečių reikalavimas išrodė stačiai keistas: kam jie reikalavo to paties akto, kurį jau turėjo savo rankose? Taryba, ilgai savo tarpe ginčijusi, ilgai galvojusi, pagalios nutarė duoti antrukart gruodžio 11 d. aktą, pridėdama šitokį priedą: „Lietuvos Taryba, pranešdama apie tai Vokietijos vyriausybei, šiuomi prašo pripažinti nepriklausomos Lietuvos valstybę, kartu pareikšdama, kad galutinai nustatyti Lietuvos valstybės pamatus ir jos santykius su kaimynėmis valstybėmis privalo Steigiamasis Lietuvos Seimas".

Šisai priedas kaip tik ir nepatiko vokiečiams. Jie laikė tai atsisakymu nuo konvencijų. Mūsų pareiškimo Rusijos vyresnybei Brastoje vokiečiai taip ir neparodė. Kaip žinome, su Trockiu tokia padaryta santaika, kad Lietuva tapo palikta vokiečių malonei ir nemalonei.

Lietuvos V. Taryba, negalėdama iš vokiečių sulaukti pripažinimo Lietuvos valstybės nepriklausomybės bei leidimo tą nepriklausomybę viešai paskelbti, pati ryžosi tai padaryti. Vasario 16 dieną 1918 m. Lietuvos Valstybės Taryba nutarė viešai paskelbti Lietuvos nepriklausomybę. Šisai aktas tapo išspausdintas „Lietuvos aide". Vokiečiai, sužinoję tai, baisiai įširdo, tą „L. aido" numerį greituoju konfiskavo. Vis dėlto jo gana daug egzempliorių pasklido po šalį, išnešiodami žinią apie griežtą L.V. Tarybos žygį.

Nuo to laiko Tarybos santykiai su vokiečiais juo pablogėjo. Buvo tikimasi, kad okupacijos vyresnybė arba suims Tarybos narius, arba lieps jiems išsiskirstyti. Ir gal būtų taip buvę, jei ne Reichstago didžiuma, kuri vis tebesilaikė to paties pagrindo, būtent: kad reikia duoti užimtosioms šalims nepriklausomybė. Ir ta Reichstago didžiuma tinkamu laiku vėl pirmyn pastūmėjo Lietuvos nepriklausomybės klausimą.

II. Kaizerio valdžia pripažįsta Lietuvos nepriklausomybę

Didžiausios mūsų reikalų trukdytojos, be abejo, buvo vietos vokiečių okupacijos vyresnybės. Paskelbti ir pripažinti Lietuvos nepriklausomybę reiškė vis tiek, ką išsižadėti savo privilegijų. Į įvairias okupacijos valdžios įstaigas buvo prilindę begalės oficierių, kuriems nemalonu buvo eiti frontan ir guldyti savo galvas. Tie ponai visomis keturiomis įsikabinę laikėsi šiltų savo vietelių. Jie tai stengėsi įtikinti Berlyną, kad Lietuva nieku būdu be jų neapsieisianti; kad čia nesą nei inteligentų, nei tinkamos politinės sąmonės. Pagalios Lietuvoje esąs tokis tautų mišinys – lietuviai, lenkai, gudai, žydai, rusai, vokiečiai, – jog sunku esą žinoti, kuris čia yra dominuojantis gaivalas. Geriausia čia būsianti tvarka, jei kita didelė valstybė, kad ir Vokietija, valdysianti tą šalį. Tolygių žinių apie Lietuvą nemaža yra paleidę ir lenkai.

Susidaręs Berlyne ūpas Tarybai nebuvo galima atitaisyti, nes centralės vokiečių vyresnybės susižinodavo su Taryba tik vietos valdžios organams tarpininkaujant. Kelias į Berlyną Tarybos nariams buvo užkirstas. Berlynan išsiveržti – nuolatinis buvo Tarybos rūpesnis. Ypač rūpėjo jai susižinoti bent su Reichstago didžiuma ir paaiškinti jai ne tik apie Lietuvos politikos padėtį, bet ir apie pačios okupacijos valdžios darbus. Bet tai valdžiai kaip tik ir rūpėjo, kad Reichstagas nesužinotų, kas darosi Lietuvoj, todėl Tarybai ir buvo trukdoma pasiekti Berlynas.

Vis dėlto Tarybai pavyko rasti keliai susižinoti su Reichstago atstovais. Pasistengta informuoti jie kiek galima smulkiau. Reichstago didžiuma pasiryžo ginti Lietuvos reikalus.

Brastoje vokiečiams neva pavyko sudaryti taiką su rusais. Vokietija vis dėlto buvo konstitucinė monarchija. Taip svarbus aktas, kaip kad sudarymas taikos su rusais, turėjo būti parlamento patvirtintas. Šisai klausimas ir buvo pavestas kovo mėnesio (1918 m.) Reichstago sesijai. Reichstagas apsiėmė patvirtinti Brastos sutartį tik su ta sąlyga, kad būtinai Vokietijos būtų pripažinta Lietuvos nepriklausomybė.

Ir štai netikėtai leista Tarybos delegacijai važiuoti Berlynan. Atvyko ji čion kovo 23 dienos rytą. Tuoj tą pačią dieną buvo priimta kanclerio, kuris kaizerio vardu paskelbė, jog Vokietija pripažįsta Lietuvos nepriklausomybę. Mūsų delegacija įteikė kancleriui vasario 16 dienos aktą. Kancleris savo atsakyme pažymėjo, kad Vokietija pripažįsta Lietuvos nepriklausomybę remdamasi gruodžio 11 dienos aktu ir kad turėsiančios būti sudarytos konvencijos. Netrukus atsiųstas Tarybai originalus kaizerio raštas, kuris savo laiku buvo paskelbtas laikraščiuose.

III. Uracho pakvietimas Lietuvos karalium

Vokiečių vyriausybės visuomet būdavo sakoma, kad jei kartą Vokietija pripažįs Lietuvos nepriklausomybę, tai bus leista tuoj savo valdžia kurti. Taryba manė, kad dabar jau kaip tik ir atėjo tasai momentas. Taryba buvo įsakiusi savo delegacijai, kad ji, gavusi iš vokiečių Lietuvos nepriklausomybės pripažinimą, tuo pačiu žygiu Berlyne su centralėmis vyriausybėmis pasitartų dėl valdžios perėjimo Lietuvoje į pačių lietuvių rankas. Delegacijai buvo atsakyta, kad Berlyno vyresnybės dabar labai užimtos Vakarų fronto reikalais, kad dar pačios nėra nusistačiusios, kokiu būdu valdžia iš vienų į kitas rankas turėtų pereiti, kad pagalios dabar tuojau Velykų šventės, todėl nesą kada tartis. Delegacijai dabar, girdi, reikią kuo greičiausia grįžti į Vilnių. Ten juk vyresnybė ruošianti iškilmes taip džiaugsmingam aktui, kaip kad Lietuvos nepriklausomybės pripažinimas. Delegacijos nariai pareiškė baimę, jog Vilniaus vyriausybė galinti antrukart neleisti delegacijos Berlynan ir jinai neturėtų galimybės išpildyti tas pareigas, kurias yra uždėjusi jai Taryba. Berlyno vyriausybė tvirtino, kad tokia baimė be pamato, nes kas galįs trukdyti nepriklausomos valstybės atstovams susisiekti su kaimynės valstybės vyriausybe?

Delegacija įtikėjo, ir, vieną naktį pernakvojusi Berlyne, sugrįžo Vilniun, manydama tuoj po Velykų švenčių vėl važiuoti į Berlyną. Paaiškėjo, kad Vilniuje jokių iškilmių neruošiama ir nemanoma ruošti. Ne tik delegacijai, bet ir Tarybai apskritai į Berlyną kelias užsidarė. Nors buvo daromos pastangos, Tarybos delegacijai pavyko išsiveržti Berlynan tik spalių mėnesyje, kada griuvo senasis vokiečių kabinetas, o jo vietą užėmė koalicinis kabinetas su Maksu, Badeno princu, priešakyje.

Tuo tarpu Tarybai imta ruošti naujos pinklės.

Kurše tam tyčia vokiečių sudaryta iš vietos baronų Taryba pasiūlė kaizeriui Kuršo kunigaikščio sostą. Vokiečiai, žinoma, norėjo, kad taip pat padarytų ir mūsų Taryba. Bet šioji nesusiprato. Valdžios atstovai, tiesa, neoficialiai, bandydavo klausti Tarybos narių, ką šioji mananti apie Lietuvos valdymo formą ir patį valdytoją? Ar nebūtų, girdi, geriausia, kad Taryba Lietuvos sostą pavestų pačiam kaizeriui? Jisai, girdi, galinga savo ranka geriausia sutvarkytų Lietuvą ir apgintų jos nepriklausomybę. Tarybos nariai atsakydavo, kad dėl formos Taryba dar nėra nusistačiusi, o Vilius, kaipo protestantas, tokiam katalikiškam kraštui, kaip Lietuva, valdyti netinka. Net buvo išsiųsti agentai siūlyti

lietuviams karalium Vilių II. Taryba, sužinojusi apie tų agentų darbus, pasiuntė vokiečiams protestą: kam jie kišasi į svetimos valstybės vidaus reikalus? Patys vokiečiai pamatė, jog agitacija nepasieks savo tikslo, ir agitatoriai išnyko.

Vokiečiai sugalvojo naują dalyką. Jūs, lietuviai, sakote, kad protestantas karalius netinka? Gerai, gausite kataliką. Ir štai vokiečių valdžios įtakos laikraščiai smarkiai ima rašyti apie Lietuvos personalią uniją su saksais. Mat saksų dinastija katalikiška. Apie šių planų pasisekimą vokiečiai net neabejojo. Iš tikrų šaltinių sužinojome, kad Berlyne jau buvo paruoštos Lietuvai konvencijos, atsižvelgiant į ankštą jos ryšį su Saksonija.

Vokiečiams paaiškėjo, kad dabartinė Taryba nesiduos vesti, kur jie norėtų. Todėl reikia jinai pašalinti, jos vieton pastatyti kita, neva dar geresnė krašto atstovybė. Ir štai oficialiuose vokiečių laikraščiuose randame straipsnių, kuriuose rodoma, jog Lietuvos Taryba nesanti krašto atstovybė, nes joje nesą gudų, lenkų, žydų. Kartu atvyko į Lietuvą vokiečių valdžios agentas baronas von der Ropp. Yra tai Panevėžio apskričio dvarininkas, bet užaugęs ir išsilavinęs Vokietijoj, nemokąs nė lietuviškai, nė rusiškai, nė lenkiškai. Jisai pirma sakėsi esąs didelis Lietuvos nepriklausomybės šalininkas, laikąs save tos šalies piliečiu, stojąs už Tarybą ir norįs jai padėti. Net parodė norą stoti į pačią Tarybą. Bet jos nariai nebuvo tiek naivūs, kad įsileistų vilką į avininką. Tiesa, kai kame baronas ištikro padėjo Tarybai. Dabar ponas von der Ropp užėmė visai kitokią poziciją prieš Tarybą: savo organe „Das neue Litauen" ėmė ją viešai kritikuoti, kartodamas tuos pačius priekaištus, kuriuos darė mūsų atstovybei vokiečių valdžios laikraščiai. Lietuvoje ponas Ropp'as ėmė uoliai darbuotis, kad būtų įsteigta draugija, į kurią įeitų jo parinktieji dvarininkai, šiek tiek nesusipratusių valstiečių ir miestelėnų, gal ir keli tos pačios Tarybos nariai. P.Roppo rodoma tos būsimos draugijos programa buvo neaiški, dar neaiškesni paties sumanytojo paaiškinimai. Viena tebuvo Tarybai aišku, jog čia norima sudaryti neva krašto atstovybė, kuri, reikalui atsitikus, būtų galima pastatyti Tarybos vietoje. Tokia vokiečių valdžios agento sudaryta atstovybė pigu suprasti, kur būtų galėjusi nuvesti Lietuvą. Lietuvos V. Taryba, kurios pareiga stovėti Tėvynės nepriklausomybės sargyboje, negalėjo į tai ramiai žiūrėti. Reikėjo paralizuoti priešininkų planai.

Praėjusių metų birželio mėnesyje anaiptol dar nebuvo matyt, kad Vokietija bus visiškai parblokšta. Daugių daugiausia ko galima buvo laukti, tai to, kad Vokietija turės nusilenkti, bet nevisiškai pasiduoti.

Jau tuomet buvo numanu, kad pačioj Vokietijoj turės griūti pangermanistų galybė ir ims viršų Reichstago didžiuma. Sveikas politikos supratimas kaip tik liepte liepė toj būtent didžiumoj ieškoti prietelių ir patarimų. Toks prietelius ir patarėjas Tarybai ypač buvo vadinamojo Centro (katalikų partijos) atstovas Erenbergeris. Jam, kaipo katalikui ir pietų Vokietijos (Viurtembergo) piliečiui, ypač rūpėjo, kad Lietuva neliktų Prūsų įtakoje. Jo tai buvo sumanymas, kad lietuviai pasikviestų iš pietų Vokietijos valdytoją ir tuo būdu suparaližuotų visus pangermanistų personalių unijų planus. Tokiu būdu iškilo princo Uracho kandidatūra į Lietuvos karalius.

Kai vokiečių valdžia, kaip matėme, turėjo dėl Lietuvos tam tikrus tikslus ir aktyviai sekė Tarybos žingsnius, plačiai negalėjo būti svarstoma Uracho kandidatūra. Reikėjo viskas padaryti konspiracijos keliu. Prezidiumas, savo tarpe pasvarstęs ir pasisielojęs, ryžosi eiti prie šio tikslo, pasitikėdamas, kad Tarybos didžiuma tam dalykui pritars. Geriems žmonėms tarpininkaujant pirma žodžiu susižinota su Urachu, paskui gauta iš jo tam tyčia dokumentas su paties Uracho ir jo sūnaus, kaipo sosto įpėdinio, parašais. Štai dokumento žodžiai:

Lietuvos Taryba kviečia N.N. apimti [užimti] Lietuvos karaliaus sostą, paveldėjamą tiesioginės vyrų linijos konstitucijos nurodytu keliu. Karalius pasirenka Mindaugo II vardą ir apima Lietuvos sostą šiomis sąlygomis:

I. Lietuvos valstybės valdymo forma – konstitucinė monarchija, demokratiniais dėsniais tvarkoma.

II. Laikinuosius pamatinius įstatymus sudaro ir išleidžia Lietuvos Taryba, susitarusi su monarchu.

III. Laikinųjų pamatinių įstatymų dėsniai yra šioki: šalį valdo karalius ir žmonių renkamoji atstovybė:

a) įstatymo leidimo organas yra parlamentas ir karalius;

b) pildomąją valdžią vykina karalius per pasirinktuosius ministerius, seimo kontroliuojamus;

c) parlamentas susideda iš dvejų rūmų: žemųjų (seimo) ir aukštųjų (tarybos);

d) kiekvienas įstatymas turi būti parlamento priimtas ir karaliaus patvirtintas;

e) konstitucijos arba pamatinių įstatymų pakeitimo iniciatyva priklauso karaliui, taip pat ir paprastajai seimo daugumai;

f) paprastųjų įstatymų leidimo iniciatyva priklauso karaliui, ministerių tarybai ir grupei bent 15 seimo arba valstybės tarybos narių;

g) pamatiniai įstatymai arba konstitucija turi būti už 10 metų, skaitant nuo laiko karaliui sostą apėmus, peržiūrėta.

IV. Karalius, apimdamas sostą, prisiekia laikytis konstitucijos, ginti Lietuvos nepriklausomybę ir Lietuvos teritorijos nedalumą.

V. Karalius skiria ministerius ir kitus aukštuosius valdininkus iš pačių lietuvių, mokančių ir vartojančių lietuvių kalbą.

VI. Karalius prižada valdydamas laikytis tikybinės tolerancijos.

VII. Be parlamento sutikimo karalius negali tapti kitos kurios valstybės valdovu.

VIII. Karalius su visa savo šeimyna gyvena Lietuvoje ir negali be parlamento sutikimo pasilikti užsienyje ilgiau, kaip du mėnesius į metus.

IX. Lietuvių kalba yra ne tik oficialė valstybės kalba, bet ir karaliaus rūmų kalba.

X. Karaliaus rūmų valdininkai ir apstatas [aplinka] turi būti lietuviai, kurie kalba lietuviškai. Tik pirmaisiais penkeriais valdymo metais karalius gali turėti jų tarpe ir svetimųjų, kurių skaičius betgi neviršija trečdalio.

XI. Karaliaus vaikai auklėjami ir mokomi Lietuvoje. Išėję mokslą Lietuvoje, jie gali mokytis ir kitur.

XII. Kiekvienam naujam karaliui apimant sostą, parlamentas nustato jam civilinę listą (paskiria algą).

Kuomet visa kas buvo paruošta, tada Prezidiumas pateikė šį klausimą V. Tarybos posėdžiui. Urachui, žinoma, buvo pasakyta, kad sutartis tik tuomet turės savo reikšmę, kuomet priims tai Taryba. Taryba, atsižvelgdama į politikinę konjunktūrą, balsų didžiuma priėmė Prezidiumo projektą. *Buvo tai liepos 11 diena (1918 m.).*

Bendroji politikos konjunktūra tuomet buvo tokia, kad Taryba manė, jog tik taip, ne kitaip jai reikia elgtis. Antai tuomet net tokia Suomija buvo besikviečianti sau monarchą. Lenkija taip pat jau buvo net paskyrusi terminą karaliui rinkti. Tarybai svarbu buvo Lietuvos nepriklausomybės idėja ginti. Taryba tai ir darė visais jai įmanomais keliais. Taryba tuomet tikėjosi ir dabar tebesitiki, kad dėl liepos 11 d. akto istorija ją išteisįs. Tokia Šveicarijos „Gazette de Lausanne" šį Tarybos darbą pavadino labai gudriu politikos žygiu.

Taryba savo nutarimą tuoj pasiuntė vokiečių vyresnybei, vienkart prašydama išleisti delegaciją pas kaizerį ir pas patį Urachą, vienam pranešti apie karaliaus išrinkimą, kitą pakviesti užimti Lietuvos sostą. Atsakymo vieton gauta smarkus vokiečių valdžios pabarimas. Tary-

ba, girdi, be Berlyno žinios neturėjusi teisės to daryti. Subruzdo visi pangermanistų laikraščiai, smarkiai peikdami šį Tarybos žygį. Oficialė „Norddeutsche Algemeine Zeitung" savo pranešime visiškai iškreipė faktą. Okupacijos valdžia verste vertė mūsų laikraščius dėti tokią iškraipytą žinią. Buvo verčiamas taip padaryti net pusiau oficialis mūsų organas „Lietuvos aidas". Lietuvių laikraščiai, žinoma, neapsiėmė tokių žinių dėti, todėl turėjo sustoti ėję. Už tai lenkų „Dziennik Wileński" ėmė visais kubilais versti purvus ant lietuvių, ypač ant Tarybos. Okupacijos valdžia žiūrėjo ir šaipėsi.

Visam pasauliui dabar paaiškėjo, kokie yra Lietuvoje vokiečių tikslai ir kokia yra L.V. Taryba, kurią lenkai stengdavosi parodyti, jog tai esąs vokiečių padaras ir tarnaująs jų tikslams. Uracho išrinkimas daug padėjo mums užsienio politikoj. Nuo to ypač laiko rimčiau imta galvoti apie Lietuvą koalicijos srityse.

Dar keli žodžiai dėl Uracho asmens. Urachas yra tai Viurtembergo viešpataujančios giminės narys, katalikas, pusiau vokietis, pusiau prancūzas, nes jo motina buvo Monako kunigaikštytė. Yra tai didelio išsilavinimo žmogus, pirma baigęs universitetą, paskui karo mokyklą. Paskutiniu laiku buvo vokiečių armijoj generolu. Yra žinomas kaipo labai doras žmogus ir savo gyvenimu didelis demokratas. Jau buvo šiek tiek pramokęs lietuviškai. Kuomet kilo Vokietijoje revoliucija ir mūsų politika nukrypo kitokiosna vėžėsna, patsai Urachas mūsų atstovams pasisakė neturįs jokių pretenzijų į Lietuvos sostą ir linkįs Lietuvai kuo geriausios kloties.

Po Uracho paskelbimo Lietuvos karalium juo pablogėjo santykiai tarp L.V. Tarybos ir okupacijos valdžios. Ši pastaroji aiškiai kerštavo už Urachą. L.V. Taryba oficialiai vokiečių būdavo vadinama „Landesrat" (Šalies Taryba). Prieš Urachą renkant, Taryba nutarė, kad jai pridera vardas „Staatsrat" (Valstybės Taryba), ir ėmė taip vadintis oficialiuose raštuose, siunčiamuose vokiečiams. Okupacijos vyresnybė pagrasino, kad Taryba neturinti teisės vadintis „Valstybės Taryba" ir raštai su tokiu pavadinimu būsią grąžinami atgal.

Tie santykiai ėjo kaskart blogyn lig to laiko, kada griuvo Hitlerio kabinetas. Jo vieton stojęs princo Makso kabinetas ėmė varyti Reichstago didžiumos politiką, ir tuomet jau buvo leista Tarybai sudaryti valdžią, ką Taryba netrukus ir padarė. Nuo to laiko Tarybos posėdžiai jau buvo vieši, visi jos darbai buvo skelbiami laikraščiuose, todėl ir nevargįsiu malonaus skaitytojo dalykais, žinomais jam iš kur kitur.

Tiek tepažymėsiu, kad Taryba niekuomet nėra turėjusi vykdomosios valdžios. Pirma laikė ją savo rankose vokiečiai, paskui paėmė ministerių kabinetas. Tarybai teliko tik parlamento rolė, tai yra sekti kabineto darbus.

IV. Dar keli žodžiai apie Tarybos užsienio politiką

Vokiečiai trukdė Tarybai susisiekti su Berlynu, o juo labiau saugojo ją nuo užsienio. Todėl Taryba užsienio politikoj ne ką tegalėjo nuveikti. 1917 metais, kada Tarybos delegacija lankėsi Šveicarijoj, tapo įsteigta tenai „Lietuvos Taryba Šveicarijoj". Tos Tarybos uždavinys buvo vesti politiką koalicijos šalyse, esant kiek galima nuolatiniame kontakte su mūsų Taryba. Ši pastaroji tą kontaktą visuomet stengėsi palaikyti. Kai L.V. Tarybos delegacija spalio mėnesyje (1918 m.) išderėjo iš vokiečių valdžios leidimą steigti valdžią, tuoj buvo pasiųstas Šveicarijon prof. Voldemaras arčiau susižinoti su koalicijos ambasadomis. Prof. Voldemaras parvežė žinią, kad Amerika ir Anglija palankiai žiūrinčios į Lietuvos nepriklausomybę, kad Šveicarijon, Anglijon ir Amerikon tuoj būsią galima pasiųsti Lietuvos atstovybę, kas jau šiandien yra padaryta. Apie ištisų delegacijų žygius į koalicijos šalis jau smulkiai yra pranešę laikraščiai.

Iš to, kas pasakyta, aišku, kad Taryba, keldama Lietuvos nepriklausomybės obalsį, turėjo eiti kruvinais keliais. Visas jos gyvavimo laikas tebuvo kova ir kova. (*Ilgai ir smarkiai plojama*).

3.

IŠ KELIONĖS Į NEPRIKLAUSOMYBĘ[3]

Antrieji Didžiojo karo metai mūsų tautos žiedą – inteligentiją paskirstė į dvi dalis: inteligentų vieni iškeliavo Rusuosna, kiti liko čia, jau Tėvynėje. Nemanau kaltinti pirmųjų, nė girti antrųjų, nes vieni ir kiti naudingą yra atlikę mūsų Tėvynei darbą: tiek vieni, tiek kiti skynė takus mūsų nepriklausomai valstybei.

Ką veikė tuomet mūsų inteligentai Rusuose, man nėra žinoma. Aš buvau likęs Lietuvoje; į dalykus žiūrėjau iš arti. Todėl kai kuriais atsiminimais noriu pasidalinti su maloniu skaitytoju.

Kai Vokietijai paskelbė karą ir Amerika, vokiečių Reichstago daugumai (katalikų Centras ir socialistai) buvo aišku, kad Vokietija karo laimėti negali. Ta dauguma su Erenbergeriu (kd.) ir Scheidemannu (sd.) priešakyje darė spaudimą valdžiai baigti karą ir pasiūlyti santarvininkams galimas jiems priimti taikos sąlygas. Tos sąlygos, be kita ko, buvo: visiškai išsižadėti užgrobimų, atkovotoms iš Rusijos žemėms duoti laisvai apsispręsti ir, jei jos panorės, sudaryti naujas valstybes.

Prieš šitokį nusistatymą stojo piestu vadinami pangermanistai su gen. Ludendorfu priešakyje. Pangermanistams nuoširdžiai pritarė Vokiečių valdžia ir pats kaizeris. Pangermanistų idealas buvo: kovoti ir ištverti. Vokiečių užimtosios žemės, žinoma, turėjo jiems pasilikti amžinai.

Kai šitokiam nusistatymui nepritarė parlamento dauguma, tai pangermanistų valdžiai liko du keliu: arba aiškiai paskelbti diktatūrą, arba vesti vingių politiką su pačiu parlamentu. Pangermanistai pasirinko šitą antrąjį kelią – varė senąją savo liniją ir, parlamento spaudžiami, šį tą neva darė, kas buvo jo reikalaujama. Iš čia išeina tie keisti taikos siūlymai, vokiečių daromi, kurių santarvė nepaisė; iš čia neva vietos valdžios sudarymas vokiečių užimtuose kraštuose.

Kai dėl tų valdžių sudarymo, tai su jomis vokiečiai ilgų ceremonijų nedarė: paskyrė nužiūrėję tam tikrą sau patikimų žmonių skaičių, pavadinę tą rinkinį „krašto taryba" (Landesrat). Taip buvo Lenkijoj, taip buvo ir Kurše.

---

[3] *Rytas*, 1924, Nr. 40 (vas. 16), p. 4.

Lygiai taip vokiečiai norėjo padaryti ir Lietuvoje. Pradėję nuo Žemaičių vyskupo ir nuo kelių žymesniųjų lietuvių, likusių Vilniuje, visoje Lietuvoje bandė kreiptis į turinčius šalyje įtakos lietuvius, siūlydami jiems įeiti į vokiečių sumanytą Pasitikėjimo tarybą (Vertrauensrat). Susisiekti ir pasitarti tuomet nebuvo galima. Tačiau mūsų patriotai, lyg kad sutarę, atsakė vokiečių valdžios agentams terandą galima įeiti tik į tokią tarybą, kuri turėtų pasitikėjimo ne vokiečių, tik pačios mūsų tautos, vadinasi, jei juos tauta išrinktų. Po ilgų derybų, vokiečių vedamų su Vilniaus lietuviais, galų gale leista Vilniuje susirinkti pirmam organizaciniam komitetui (23 žmonių), vėliau garsiajai rugsėjo mėnesio 1917 metų Vilniaus konferencijai (213 žmonių).

Konferencijoje dalyvavo visų mūsų visuomenės pažiūrų ir krypsnių žmonių. Į konferenciją (visai pasitaikomai) atvyko iš Šveicarijos dr. Purickis ir pr. Olšauskas, kurie šiek tiek pranešė, kas lietuvių daroma užsieniuose ir kas iš viso girdėti pasaulio politikoj. Jų suteiktos žinios padėjo konferencijai orientuotis. Po trijų dienų ginčų konferencija padarė šį pamatinį nutarimą: nors visiems yra aiškūs vokiečių norai, tačiau taip pat ne paslaptis, kad vokiečiams pavyktų laimėti karas taip, kaip jie svajoja, vokiečiai, negalėdami pasilikti Lietuvos sau, gali būti neblogi mūsų talkininkai, kai bus likviduojamas pasaulio karas. Todėl, jei vokiečiai leidžia, tai reikia sudaryti tam tikras politinis organas, kuris vestų mūsų politiką ne tik su vokiečiais, bet, reikalui atsitikus, ir su kitomis pasaulio galybėmis. Tuo tikslu buvo išrinkta Lietuvos Valstybės Taryba, kurion įėjo 20 žmonių.

Tarybą rinkti vokiečiai leido tik su ta sąlyga, kad konferencija išduotų jiems tam tikrą vekselį, būtent pasižadėjimą, kad būsimoji Lietuvos valstybė įeis į artimesnius santykius su Vokietija.

Dėl šio vekselio konferencijoje daug buvo ginčijamasi. Buvo galvojama taip: jei Vokietija karą laimės, tai, žinoma, ir taip ji Lietuvą palaidos, nepaliks; jei Vokietija karą pralaimės, tai jau ne ji pati nustatys Lietuvos su ja santykius. Šiuo momentu visgi yra gera, kad galima įkurti šiokia tokia įstaiga, kuri reikštų politinę Lietuvos mintį ir kiek galėdama dirbtų politinį darbą.

Besibaigiant 1917 metams, Rusijos revoliucijai išsivysčius, vokiečiams žybtelėjo viltis, kad būsią galima su Rusija atskirai susitaikyti. Taikos deryboms labai būtų paranku turėti iš Lietuvos vekselis, šiokios tokios jos atstovybės pasirašytas. Vokiečių agentai ėmė vilioti Tarybą. Vokiečių valdžia, girdi, imsianti iš tikro sudaryti

Lietuvą ir perduosianti Tarybai civilinę krašto valdžią, tik Taryba turinti įvykdyti Vilniaus konferencijos pažadėjimą, vadinasi, pasirašyti aiškią su vokiečiais sutartį dėl būsimų vienos valstybės su kita santykių.

Po ilgų derybų su vokiečių valdžios agentais Taryba, Vilniaus konferencijos motyvais eidama, pasirašė sutartį, kad Lietuva galėtų įeiti į militarės, susisiekimo, muitų bei monetos bendrumo pamatais pagrįstus santykius, jei Vokietija apsiimtų globoti ir ginti Lietuvos reikalus Taikos konferencijoj.

Tai buvo 1917 m. gruodžio 11 dienos aktas. Po jo L.Valstybės Taryba iš tikro tikėjosi galėsianti pradėti kurti savo valdžią ir palengvinti šaliai, taip smarkiai žiaurios okupacijos varginamai. Bet vokiečių agentai teisinosi, kad Tarybai perduoti valdžios dar nesą galima, nes dar nesą atlikti paruošiamieji darbai.

Tuo tarpu Lietuvos Brastoje prasidėjo taikos derybos vokiečių su rusų bolševikais, ir vokiečiams prireikė lietuvių vekselio. Vėl prasidėjo spaudimas Tarybai. Šiuo kartu buvo reikalaujama, kad Taryba pakartotų gruodžio mėnesio 11 dienos aktą, bet su visais Tarybos narių parašais.

Tarybai jau buvo aišku, kad čia esąs naujas vylius. Jinai davė vokiečiams aktą, bet juo p. Hofmannas, vokiečių valdžios atstovas Brastoje, nerado galima pasinaudoti. To akto, pasirašyto 1918 m. sausio 26 dieną, turinys skelbia, kad Lietuva, naudodamasi tautų apsisprendimo teise, atsiskirianti nuo Rusijos, bet santykius su kitomis valstybėmis nustatysiąs Lietuvos Seimas, demokratiniu būdu išrinktas. Dėl šio akto vokiečių Verwaltungas Lietuvoje smarkiai įširdo ant Tarybos ir darė jai daug nemalonumų.

Tarybai dabar buvo aišku, kad geruoju iš vokiečių Lietuva nieko negalinti sulaukti. Todėl Taryba kartą ryžosi padaryti vokiečių atžvilgiu revoliucinį aktą. 1918 m. vasario mėn. 16 dieną Taryba paskelbė Lietuvos nepriklausomybę.

Patsai skelbimo aktas buvo išspausdintas „Lietuvos aide". Vokiečiai tokio Tarybos žingsnio nesitikėjo; todėl, kol susigriebta tasai „Aido" numeris konfiskuoti, didelė leidinio dalis išėjo į pasaulį, išnešiodama taip svarbią Lietuvai žinią.

Taryba tikėjosi už šitokį savo žygį būsianti išvežta Vokietijon ar bent išvaikyta. Tačiau vokiečių Verwaltungas, prisibijodamas Reichstago daugumos, nei viena, nei antra nepadarė, tik smarkiai širdo ant Tarybos.

Lietuvos nepriklausomybės paskelbimas turėjo didelės reikšmės tam momentui, kai buvo padarytas: 1. Parodė pasauliui tikrąjį Lietuvos Tarybos veidą, kad jinai neinanti už vokiečių politikos pavadžio vedama. 2. Išblaškė vokiečių viltis apgauti Lietuvą. 3. Išnešiojo po pasaulį Lietuvos vardą ir politinius jos troškimus. 4. Pačiuose lietuviuose sužadino ir sustiprino politinės nepriklausomybės mintį bei subūrė šalį bendram darbui nepriklausomybei pasiekti. Todėl Lietuvos nepriklausomybės paskelbimas – tai tasai brandus grūdas, kurios vaisiais mes šiandien džiaugiamės.

Meškus [Justinas Staugaitis]

4.

VYSK. JUSTINO STAUGAIČIO PAMOKSLAS

(Pasakytas 1933 m. vasario 16 d.)[4]

„Giedokime Viešpačiui, nes garbingai yra išgarsėjęs: žirgą ir raitelį įmetė į jūrą" (*Exod. XV,1).*

Į sunkią Egipto vergiją buvo pakliuvusi žydų tauta. Žmogiškai galvojant, žydams pasiliuosuoti iš sunkaus faraonų jungo tartum jokios nebuvo vilties. Nes kas gi buvo žydai, palyginus su faraonu? Jie menkas nuskurusių vergų pulkelis, jis, faraonas, didelės valstybės valdytojas, turįs savo dispozicijoj didelę armiją, turįs savo rankoje valstybės iždą ir puikiai sutvarkytą administracijos aparatą. Tačiau Dievo Apvaizdos buvo numatyta, kad žydai būtų laisvi, ir jie sulaukė laimės. Visos faraono galybės priemonės nuėjo niekais. Tai galybei sunaikinti Dievas pavartojo visą eilę stebuklų.

Kai žydų vadas Mozė stebuklingai pervedė juos per Raudonąją jūrą, kai jie jau pasijuto laisvi, tai, Mozei vadovaujant, jie džiaugsmingai sušuko: „Giedokime Viešpačiui, nes garbingai yra išgarsėjęs: žirgą ir raitelį įmetė į jūrą".

Mūsų, lietuvių, likimas buvo labai panašus į likimą žydų, nešusių Egipto vergijos jungą. Mums tebuvo likusi tik viena liaudis, ir ta pati nešė sunkų baudžiavos jungą. Ir ta liaudis vis tirpo ir tirpo. Galima jau buvo spėlioti, kad bus tartas paskutinis lietuviškas žodis. Ir mūsų kaimynai, kurių tautinius organizmus stiprino mūsų tautos nuostoliai, be abejonės, to laukė.

Tačiau kitaip buvo surėdyta Dievo Apvaizdos. Aukščiausias pasaulio Šeimininkas norėjo, kad mūsų tauta išliktų gyva. Ir štai sunkiausiomis apystovomis ima reikštis tautinis mūsų susipratimas. Kaip tas susipratimas yra augęs ir tarpęs, apie tai aš nekalbėsiu, nes tie dalykai visiems gerai žinomi. Jau prieš Didįjį karą mes pasijutome esą nebe liaudis, tik tauta, su visomis savybėmis, kurios dera tautai.

Didysis karas sutriuškino mūsų spaudėjų galybę. Tam karui besibaigiant ir mes jau galėjome pareikšti savo gyvybę, galėjome ryžtis atstatyti

[4] Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 669, ap. 48, b. 40, l. 146–161.

senąją mūsų valstybę. Ir mes tai esame padarę. Per rinktinius mūsų tautos vyrus esame tarę reikšmingą žodį, kad mūsų tauta jau yra nepriklausoma ir kad ji atstato savo valstybę. Įvyko tai 1918 m. vasario 16 dieną.

Tuomet buvo tartas žodis, bet kad jis pavirstų kūnu, dar mums reikėjo daug kliūčių nugalėti. Mes žinome, kad senieji mūsų spaudėjai, tie, kurie mūsų krauju pirmiau buvo stiprinę savo tautinį organizmą, buvo užtaisę mums pinkles ir buvo benorį mūsų pastangas niekais paversti. Tačiau šiandien mes galime sušukti su Psalmininku: „Pinklės sudraskytos, ir mes esame išgelbėti" (*Ps. 123,7*). Ir štai jau 15 metų sueina nuo anos, brangios mums, mūsų nepriklausomybės paskelbimo dienos. Mūsų valstybė bręsta ir stiprėja. Mes šiandien galime sušukti su Moze: „Giedokime Viešpačiui, nes garbingai yra išgarsėjęs: žirgą ir raitelį įmetė į jūrą". Tos garbingos giesmės giedoti galybių Viešpačiui mes šiandien kaip tik čion esame susirinkę.

* * *

Natura nihil facit frustra (gamta nieko nedaro be reikalo), – sakydavo senovės romėnai. Mes, tikį krikščionys, šitą posakį turime teisingai išreikšti: Dievo Apvaizda nieko nedaro be reikalo. Jei Dievas mažutę žydų tautelę stebuklingai išvedė iš Egipto, jei ją globojo ir saugojo, tai ne be reikalo. Ta tauta turėjo išsaugoti žmonijai monoteizmo idėją ir, kas svarbiausia, paruošti kelią Evangelijai.

Be galo brangus dalykas yra Evangelija. Visa, kas gražu, kas kilnu, kas tobulina ar tai atskirą žmogų, ar žmoniją, turi savo šaknis Evangelijoj. Šiandieninė mūsų civilizacija – tai Evangelijos vaisius. Jei prieš 19 amžių Kristus nebūtų gimęs, jei nebūtų Evangelijos, tai žmonijos istorijos raida, be abejonės, būtų nuėjusi visai kitais keliais.

Štai kodėl Dievo Apvaizda taip rūpinosi žydais.

Mes žinome, kaip brangiai atsiėjo žmonijai Evangelijos įgyvendinimas. Milijonai gražiausių, kilniausių, šventų žmonių, galima sakyti, žmonijos žiedas turėjo paaukoti savo gyvybę Romos imperatorių pagonybei nugalėti.

O kas gi yra ta pagonybė? Mes dažnai manome, kad pagonybė – tai tam tikras stabmeldžių kultas. Bet tasai kultas – tai tik sukonkretizuotas viršutinis pagonybės pasireiškimas. Pagonybė savo esme yra krikščionybės antitezė.

Krikščionybė mums stato prieš akis Dievą, į kurį turi būti kreipiamos visos mūsų mintys, visas mūsų veikimas. Dievas yra galutinis mūsų tikslas, Kristus Dievas-Žmogus mūsų gyvenimo pavyzdys.

Pagonybės esmė yra tai, kad ji stato Dievo vietoje žmogų, jį dievina, jį atpalaiduoja nuo visokių antgamtinių varžtų. Senovės pagonių dievaičiai – tai ne kas kita, kaip žmogaus aistrų sudievinimas. Kas gi buvo Venera, jei ne paleistuvavimo sudievinimas? Kas gi buvo Bachas, jei ne girtuokliavimo sudievinimas? Kas gi buvo Merkurijus, jei ne suktybės, apgaudinėjimo sudievinimas? Konkrečioj pagonybės formoj, galima sakyti, visos žemosios žmogaus aistros yra pateisinamos, nes jos turi pavyzdžių dievų šeimoje.

Konkrečią Romos pagonybę Evangelija yra nugalėjusi. Tačiau pagonybė savo esme gyvuoja žmonijoj ir turbūt gyvuos, kol bus šitas pasaulis. Yra tai vadinamasis neopagonizmas, kuris, tiesa, nepraktikuoja senovės pagonių kulto, bet ir teorijoj, ir praktikoj, dažnai tik praktikoj neigia Dievą ir jo vietoje stato žmogų. Su neopagonizmu Evangelija grumiasi ir turbūt grumsis lig pasaulio pabaigos.

Neopagonizmas amžių bėgyje reiškėsi įvairių sistemų, įvairių srovių pavidalu. Per ilgai užtrukčiau, jei apie tai norėčiau kalbėti. Teprimsiu tik paskutinį neopagonizmo etapą. Yra tai bolševizmas.

Bolševizmas – tai ne tam tikra ekonominė teorija, tai yra savo rūšies religija, tik iš kito galo. Yra tai absoliutinė krikščionybės negacija. Bolševizmas neigia ne tik Dievą, bet ir visą krikščioniškąją civilizaciją. Nėra sielos, nėra jos reikalavimų, nėra doros dėsnių, nėra sąžinės. Vienintelė žmonių sugyvenimo norma – tai pajėga ir prievarta.

Pagrindinės krikščionybės žymės – meilė, nuoskaudų atleidimas, kantrumas; pagrindinės bolševizmo žymės – kerštas, neapykanta. Evangelija savo kankinių krauju užkariavo senąjį pasaulį; bolševizmas maudo kraujuose tikruosius ir tik įtartinus savo priešininkus.

Bolševizmas – tai barbarija, kokios pasaulis dar nėra regėjęs. Ir ta barbarija, įsiviešpatavusi didžiulėje valstybėje, gresia, kėsinasi užlieti visą pasaulį.

Priešais bolševizmą Evangelijos ir mūsų civilizacijos sargyboje stovi Katalikų Bažnyčia. Roma ir Maskva – štai šiandien du lageriu, kuriuodu ne tik stovi vienas prieš kitą, bet jau veda atkaklią kovą. Galingi bolševikai, bet dar galingesnė Katalikų Bažnyčia su savo 31,2 milijono narių. Tai yra dvi – raudonoji ir baltoji – armijos.

Tos baltosios armijos dalim esame ir mes, lietuviai, nes juk esame katalikai. Lietuva čia pat, prie sovietų Rusijos sienos. Vadinasi, mes stovime pirmose baltosios armijos eilėse. Žinoma, sunku yra permatyti Aukščiausiojo mintis ir atspėti Jo planus. Tačiau iš to, kas dabar vyksta pasaulyje, mums jau aiškėja, kodėl Dievo Apvaizda

yra leidusi atgimti mūsų tautai ir padėjusi įsikurti mūsų valstybei: mes turime einančios iš Rytų baisios bolševizmo barbarijos antplūdį sulaikyti.

Mes patys ilgus laikus esame buvę rusų įtakoj. Mes, senesnioji inteligentų karta, esame ėję rusų mokyklas. Tose mokyklose, ne kur kitur, buvo ugdomi šiandieniniai daigai. Mes iš tų mokyklų gal nemaža esame išsinešę bacilų. Mums būtinai reikia jas nusikratyti.

Kad pas mus esama nemaža bolševizmo dvasios pasireiškimų – tai neginčytina. Kas gi yra tas, šiandien taip baisus, šeimyninio gyvenimo iškrikimas, tas iširusių moterysčių daugėjimas? Juk tai ne Evangelijos, tik neopagonizmo vaisiai, tai bolševizmo dėsnių vykdymas.

Mums gėda, kad mūsų katalikiškoje valstybėje kriminalistų šiandien turime daugiau, kaip kad jų yra buvę rusų laikais. Tai juk yra nutolimas nuo Evangelijos ir artėjimas prie bolševizmo.

Sakysite: mes juk ne kriminalistai. Taip, bet už tai, kad yra patekusių kalėjiman kriminalistų, kalta yra visuomenė, kuri juos į tai yra pastūmėjusi. Ne vienas šiandieninis kriminalistas gal yra girdėjęs ar matęs inteligentą, laužantį kitus krikščioniškosios dorovės dėsnius; ir tas nelaimingas žmogus, blogo pavyzdžio padrąsintas, ryžosi padaryti tai, už ką jau baudžia kriminalinis kodeksas.

Kartą, mylimieji, reikia suprasti, jog doram žmogui neužtenka nesueiti į koliziją su kriminaliniu kodeksu. Juk mums, katalikams, yra dar Dievo Bažnyčios įstatymų kodeksas, pagaliau mūsų sąžinės kodeksas. Ir su tais kodeksais reikia sueit į taiką.

Lai tai šiandien kiekvienas peržvelgia savo sąžinės knygas ir, jei pastebės, kad jose daug kas įrašyta, kas nedera lietuviui katalikui, lai pasistengia tuos nuostolius atitaisyti. Tik tada, kai mes tvirtai stovėsime po Kryžiaus vėliava, kai patikimai laikysimės Evangelijos kodekso, savo šalį apsaugosime nuo bolševizmo ir užstosime jam kelią į Europą. Tada mes vykdysime Dievo Apvaizdos mums užbrėžtą planą ir Dievas laimins mūsų Tėvynę. Amen.

IV PRIEDAS.
Kun. Rapolo Kuodžio parašyta
vyskupo Justino Staugaičio biografija

J. E. Telšių Vyskupas Justinas Staugaitis

„Girkime garbingus vyrus... Jie yra įsigiję garbės savo tautos giminėse ir jau savo dienose buvo giriami... Apie jų išmintį papasakoja tautos, ir jų gyrių skelbia susirinkimas"

(Ekli. 44, 1, 7, 15).

Telšiai — — — — — — 1936

* * *

J. E. Telšių Vyskupas Justinas Staugaitis gimė XIX amžiaus viduryje, darbavosi XIX pabaigoje ir XX pradžioje. Savo įvykiais šis laikotarpis pasaulio istorijoje įdomus, Lietuvos gyvenime ypatingai svarbus. Per tą laiką Lietuva kentėjo rusų jungą, patyrė žiaurią vokiečių okupaciją ir pagaliau atgavo savo Nepriklausomybę.

Garbingajam Jubiliatui teko darbuotis Nepriklausomos Tėvynės priešaušryje, padėti jai atsikelti ir veikti jos kūrimosi pradžioje. Taigi, Ekscelencija buvo ne tik to viso stebėtojas, bei ir aktyvus dalyvis: jis savo žodžiu pluksna, darbu žadino lietuvių tautos sąmonę, gynė tautą nuo įvairių jos okupantų, rūpinasi Lietuvos Nepriklausomybe — tiesė jai ranką atsikelti, globojo atsikėlusios Tėvynės pirmuosius žingsnius.

Ekscelencija yra uolus kunigas, jautrus Lietuvos reikalų gynėjas, stropus plunksnos darbininkas, gabus organizatorius, pavyzdingas administratorius. Jo gyvenimas daug kam gali būti pavyzdžiu.

Jo Ekscelencija šiais metais švenčia 70 metų savo amžiaus sukaktuves. Šia malonia proga pasinaudodamas, jaunesniųjų kolegų prašomas, pasiryžau suteikti platesnei visuomenei plokštelį žinių iš šio garbingo Bažnyčios Vyro ir didelio Lietuvos Mylėtojo gyvenimo.

Garbusis Jubiliatas yra daug vyresnis amžiumi už šio rašynėlio autorių; be to, didesnę savo gyvenjmo dalį darbavosi ne Žemaitijoje, todėl šios žinios ir nebus pilnos; gan kuklios.

Kun. R. K.

Telšiai, 1936. V. 24.

J. E. Telšių Vyskupas
Justinas Staugaitis

1866 — 1936

XVII šimtmečio pradžioje, Vokietijoje protestantams katalikus persekiojant, iš Prūsų, Lindikų kaimo (netoli Stalupėnų) į Tupikų kaimą persikėlė gyventi Ekscelencijos prosenis Staugaitis, Meškum pravadintas. Tupikų kaimas yra Naumiesčio [1]) parapijoje prie vieškelio tarp Naumiesčio ir Griškabūdžio. Per kaimą teka Nenupės upelis. Tėvai buvo Mykolas Staugaitis ir Marijona Gustytė, 40 margų ūkininkai. 1866 metais lapkričio 14 dieną jiems gimė sūnus Justinas. Jis buvo pirmutinis tėvų sūnus, po jo gimusi sesuo Ona ir brolis Jonas greitai pasimirė, o kiti broliai Antanas, Vincas ir seserys: Agota ir Petronelė buvo daug jaunesni, todėl Justukas buvo netik pirmutinis, bet ilgą laiką ir vienintelis šeimoje sūnus. Jis augo tarp vyresniųjų. Daugiausia jį auklėjo tėvuko sesuo Katarina Gustytė ir teta Petronėlė. Pirmoji išmokė savo giminaitį poterių, antroji -- pasakų, padavimų ir dainų. Tik keturių metų vaikas, didžiųjų nustebimui, jau mokėjo dainas »įvesti į natas«. Mažas būdamas mylėjo gamtą: tėviškės beržus, sodną, gražiasias pievas, paukščius; ypač domėjosi sodyboje apsigyvenusiu gandru. Buvo jautrus vaikas ir netyčiomis ką užgavęs, tuojau atsiprašydavo. Tėvų namuose buvo skaitomas »Viešpaties Jėzaus Kristaus Gyvenimas« ir giedamos šv. giesmės, kas, suprantama, darė teigiamos įtakos į beaugančio vaiko sielą.

Didieji papasakodavo apie įvairius nuotykius, raganas, vaidinimąsi, kurių mažasis Justinukas godžiai klausydavosi.

[1]) Įsikūrus naujai Žvirgždaičių parapijai, Tupikai priklauso šiai pastarajai.

Tėvelis mokėjo rašyti, todėl jis buvo renkamas kaimo šaltyšiumi. Pas jį dažnai susirinkdavo vyrai įvairių reikalų aptarti. Per tuos susirinkimus buvo platinamos iš kun. Sideravičiaus gautos lietuviškos knygos. Mažasis Justinukas, be abejo, girdėdavo tas kalbas ir buvo liudininku to lietuviško katalikiško darbo. Tai irgi nepaliko be pasekų.

Bažnytinės apeigos, kaimo bendros pamaldos darė mažam Justinukui nepaprasto įspūdžio. Septintus metus eidamas gerai išlaikė egzaminus prieš pirmąją išpažintį pas kun. Dobrilą, tuometinį Naumiesčio vikarą.

Dar penkerių metų būdamas pradėjo mokytis lietuviškai skaityti. Pirmieji jo mokytojai buvo tėvai, kurie pirmuosius metus mokė savo sūnų »silabizuoti«, antruosius — iš knygų žodžius skaityti. Trečiąją žiemą pasamdė »daraktorių«, ekskliieriką Antaną Totoraitį iš Rygiškių kaimo, Griškabūdžio parapijos.

Daraktorius laikėsi griešto metodo: jei mokinys neišmokdavo »lekcijos«, gaudavo spriktu į kaktą, arba geriausias mokinys turėdavo jį už plaukų papešti. Justinukas buvo geriausias mokinys, todėl jam tekdavo toji »budelio« pareiga atlikti. Kadangi Justinukas jau namie buvo išmokęs lietuviškai skaityti, tai daraktorius per dvi žiemas mokė jį rusiškai skaityti ir rašyti.

1877 metais spalių 15 dieną tėvai, tetulės Petronėlės prikalbinti, atidavė savo sūnų į Naumiesčio dviklasę pradžios mokyklą. Butą nusamdė doroje Pozaželckių šeimoje, kur senoji Pozaželckienė, »babunė«, buvo nebloga pedagogė. Ji savo rimtais patarimais bei gražiu gyvenimo pavyzdžiu teigiamai veikė į »kvaterantus«. Čia gyvendamas Justinukas išmoko šv. Mišioms tarnauti ir lenkiškai kalbėti.

Mokykla mažai tekreipė dėmesio į pedagoginius reikalavimus: vaikai būdavo plakami virvute, mušami liniuote per delną, tąsomi už plaukų. Justinu-

kas, būdamas klusnus ir gabus mokinys, netik išvengė tų »pedagogiškų« priemonių drausmei palaikyti ir mokslo pažangai pakelti, bet dar kiekvienais metais per egzaminus gaudavo pagyrimų bei dovanų, mokytojai jį rodė pavyzdžiu kitiems. Direkcijos viršininkui mokyklą lankant, pirmas turėjo atsakinėti. Kad mokslas ir gerai sekėsi, bet Justinuką vis traukė kaimas, plačios Nenupės lankos, sodybos medžiai. Suradęs progą, stengdavosi vykti į namus. Mokytojai, kad ir katalikai, į religinį savo mokinių auklėjimą dėmesio nekreipė. Kunigas į mokyklą retai atsilankydavo, tik katechizmą dėstyti, nes šv. Istoriją mokydavo patys mokytojai rusiškai, iš popo parašyto vadovėlio.

Keturiolikos metų būdamas, baigė keturius mokyklos skyrius ir, su giminaičio Julijono Staugaičio metrikomis, įstojo į Marijampolės gimnaziją. Ir čia jis mokėsi gerai. Antroje klasėje būdamas, mažiau gabius savo draugus rengdavo, o būdamas IV klasėje, mokytojo Kriaučiūno dėka, mokyklos vadovybės buvo paskirtas mokinių bendrabučio prižiūrėtoju; paprastai ši pareiga buvo laikoma aukštesniųjų klasių mokinių privilegija.

Anų laikų inteligentai, nuo jų ir moksleiviai, buvo užsikrėtę nihilizmo — materializmo dvasia. Tuomet mokykloje kapelionavo lenkiškų pažiūrų kunigas, kurs nesuprato ir neįvertino lietuvių tautos pabudimo, todėl tautiniai susipratusių lietuvių mokinių tarpe įtakos neturėjo. Gimnazijos mokytojai buvo rusai, arba lietuviai, kuriems katalikybės reikalas mažai terūpėjo. Tačiau Dievo Apvaizdos dėka, mokinys Justinas liko neužkrėstas ta liga. Neatsižvelgiant į tai, mokinys Justinas mėgdavo klausyti pamokslų, tarnaudavo šv. Mišioms, gėrėdavosi šv. apeigomis ir niekada neapleisdavo kasdieninių poterių. Aukštesnėse klasėse būdamas sumanė stoti į Kunigų Seminariją. Kunigu likti jį ska-

tino šie motyvai: gimnazijoje įsigalėjusi, daug jaunimo nuo tikėjimo traukianti, materializmo dvasia, netekimas mylimosios motinėlės, kuri jį įpareigojo rūpintis jaunesniais už save broliukais ir sesutėmis (mirštančios motutės paskutiniai žodžiai: »Tu jais rūpinkis« daug rūpesčio sudarė jaunam globėjui) galop, ne dviprasmiai suprastas, motinos noras matyti savo sūnelį kunigu. Kunigas Šipaila mirdamas paliko vieną stipendiją savo giminaičiui, klierikui. Kadangi Justinas buvo jo giminaitis, tai prel. Olekas, Naumiesčio klebonas, išrūpino jam tą stipendiją. Ir taip įstojo į Kunigų Seminariją Seinuose.

Lenkų kalba tuomet seminarijoje buvo oficiali, bet ir už lietuvių kalbos vartojimą niekas klierikų nepersekiodavo. Lietuviai klierikai gaudavo »Aušrą« ir kitus lietuviškus laikraščius. Jie sukūrė dar susipratusių lietuvių būrelį, kuriame klierikas Justinas aktyviai dalyvavo. Tuo laiku seminarijoje profesoriavo daug uolių kunigų, kurie darė geros įtakos į savo auklėtinius, bet lietuvių tautos pabudimo nesuprato. Tik keli iš profesorių vertino tą dalyką, pav., kun. Augustaitis, kurs parašė »Seinų Dijecezijos Istoriją«. Profesorių dauguma taip pat nenujautė laiko dvasios, todėl nesugebėjo savo auklėtinius išauklėti, kurie ateityje mokėtų prisitaikyti prie laiko reikalavimų.

Auklėtiniai, atėję iš rusų mokyklų, kurios buvo užsikrėtusios bedievybe, jau šiek tiek buvo pasidavę laisvamanybės įtakai. Tuo tarpu profesoriai nesupažindino būsimųjų kunigų su tomis sąlygomis, kuriose jie turės dirbti ir jokių nurodymų nedavė. Mokslas taip pat neaukštai stovėjo.

Profesoriai, kilę iš kaimiečių, nesugebėjo duoti savo auklėtiniams gražesnių draugijinių formų. Todėl patys klierikai stengdavosi tuos trūkumus papildyti. Klierikas Justinas mėgdavo daug skaityti. Iš spaudos susipažino su įvairiomis pasaulėžiūros proble-

momis. Rekreacijų metu mėgdavo su gabesniais draugais tomis temomis pasikalbėti, pasiginčyti. Ypatingai mėgdavo skaityti apologetinius dalykus. Godžiai skaitydavo »Katalikų Apžvalgoje« periodinės spaudos pastabose tilpusias polemikas su »pirmeiviais«.

1890 m. birželio mėn. 24 d. pašvęstas į kunigus. Buvo tai sunkūs po rusų jungu gyvenantiems katalikams laikai. Panaikinti vienuolynai, uždarytos brolijos, be valdžios leidimo uždrausta kunigams peržengti parapijos ribas, susisiekti su kitais; kunigų permainas Vyskupai galėjo daryti, tik valdžios sutikimą gavę; kunigų pamokslai buvo kontroliuojami; katalikų dvasininkai buvo pavesti policijos priežiūrai.

Tokiais tad laikais kun. Justinas buvo paskirtas į Alytų vikaro pareigoms eiti. Tuomet Alytus buvo neturtinga, gerokai aplenkinta, dzūkų parapija. Klebonas buvo silpnos sveikatos, todėl visi bažnytiniai darbai gulė ant jaunojo kunigo pečių, kurs nerūgodamas pildė jam uždėtas pareigas. Dėl sulenkinimo dzūkai gerokai buvo atsilikę ir tikybos pažinimo srityje. Todėl jaunas vikaras, be po Sumos sakamų pamokslų,[1]), prieš Sumą ėmė sakyti lietuviškai katechetinius pamokslus. Kadangi jie buvo labai rūpestingai paruošti ir suprantama klausytojams kalba sakomi, tai parapijiečiai noriai jų klausydavo, negalėdami stačiai atsidžiaugti; girdi, ir pasenome ir dar tokių pamokslų nesame girdėję.

Ne tik lietuviškais pamokslais, bet ir lietuviškų knygų platinimu daug prisidėjo prie dzūkų atitautinimo.

Anais laikais Seinų vykupiją sudarė ne tik Suvalkų gubernijos lietuviai, bet ir Lomžos mazūrai. 1891 m. darbštusis Alytaus vikaras buvo nukeltas anapus Lomžos į Sniadowo lenkų apgyventą parapiją. Su skaudančia

[1]) Po Sumos pamokslai kai kada būdavo sakomi lenkiškai.

širdimi, klebono gailesčio lydimas, į parapijiečių ašaras žiūrėdamas, visuomet dv. vyriausybės įsakymams klusnus, apleido numylėtąją Lietuvą.

Naujoje vietoje apsigyvenęs, pasistengė susipažinti su šviesesniais kaimynais kunigais. Pasinaudodamas viena turtinga biblioteka, praturtino savo, ir taip jau nemažą, žinių bagažą. Parapijos darbo turėjo daug: silpnos sveikatos klebonas pasistengė visą darbą suversti savo vikarui. O mozūrai mėgsta, kad jų numirėlius kunigas išlydėtų iš namų, dargi kiekvienam pasakytų kieme pamokslą. Tokia pareigų našta palaužė Alytuj šiek tiek sustiprėjusią sveikatą. Laimė, kad 1893 metais tapo vėl atkeltas į lietuvišką Vyskupijos dalį ir paskirtas vikaru į Balbieriškį. Kiek viltis greitai pamatyti savo brangiąją Tėvynę ir pataisyti pairusią sveikatą nudžiugino išsikeliantį, tiek ta žinia nuliūdino parapijiečius, kurių širdis, ir trumpai gyvendamas, suskubo užkariauti.

Pamylę savo kunigėlį, parapijiečiai būriais grūdosi, prašydami, kad paliktų vietoje. Kuomet jų mylimas kunigėlis pareiškė, kad reikia su Bažnyčios Vyriausybės valia sutikti, parapijiečiai sumanė pasinaudoti viena, jų prietaringu supratimu pasekminga, priemone: kai kunigas įlips į vežimą išvažiuoti, reikia jį iš ten iškelti ir nunešti į bažnyčią. Tuomet, girdi, jokia galybė kunigo nebeiškelsianti. Sutarta, padaryta. Kai atsisveikinęs su klebonu, vikaras įsėdo į vežimą, tuojau keli stiprūs vyrai griebė jį iš vežimo nešti į bažnyčią. Tik sumanus vaikas ir paraginti arkliai išgelbėjo iš tos prietaringos operacijos. Tai rodo, kaip žmonės vertino savo kunigo jų naudai uolų darbą.

Gražios Balbieriškio apylinkės, sveikas oras, neblogas vikarijatas ir maistas atgaivino daug dirbusio kunigo pairusią sveikatą. Cia gyvendamas tarp kitų susipažino ir su doru, rimtu vieno dvaro įgaliotiniu p. Badowskiu.

Jis buvo Varšuvoje Švč. Sakramento Adoracijos Senijoru, todėl turėjo gerų pažįstamų Varšuvos aukštųjų dvasininkų tarpe. Šis, pastebėjęs naujojo vikaro gabumus bei uolumą, numatė, kad toks naudingiau galėtų dirbt platesnioje arenoje, todėl pasiūlė jam persikelti į Varšuvos Arkivyskupiją.

Kun. Justinas labai mylėjo savo kraštą, todėl sunku buvo jį apleisti. Iš kitos šalies jį viliojo Varšuvon geresnės išsilavinti sąlygos: iš Varšuvos tikėjosi studijų reikalu patekti užsienin. Be to, tais laikais prasidėjo Jono Šliupo vadovaujama kova prieš Bažnyčią. Kun. Justinas matė, kad Bažnyčiai ginti buvo reikalingas gerai pasiruošusių darbininkų kadras. Tų dalykų skatinimas, šeimos būklės verčiamas (turėjo savo jaunesnius brolius ir seseris aprūpinti), gerų draugų patariamas, sutiko galop pasinaudoti ta netikėta propozicija — persikelti Varšuvon su viltimi, kad laikui bėgant, pavyks kvalifikuotu Bažnyčios darbininku grįžti savo Tėvynėn. Išvažiuodamas iš Balbieriškio išvengė vieno nemalonumo. Carui Aleksandrui mirus, liepta visose bažnyčiose perskaityti Nikalojaus II manifestas rusų kalba. Jis, išvertęs tą raštą į lietuvių kalbą, perskaitė iš sakyklos. Dėl šio įvykio buvo policijos tardomas, bet jo sumanumas, iš dalies ir persikėlimas kitur gyventi, apsaugojo nuo bausmės.

1895 m. gegužės 1 d. su skaudančia širdimi apleido Lietuvą. Nuvykęs į Varšuvos Arkivyskupiją, buvo paskirtas Blendovo vikaru drauge ir parapijos administratoriumi, seną kleboną karšinti.

Po kelių mėnesių tapo perkeltas į Lodzių vikaro pareigoms, vėliau Varšuvon. Čia ėjo šv. Aleksandro bažnyčios vikaro pareigas. Buvo kapelionu dviejose mergaičių gimnazijose, privatinėje vyrų realinėje ir vyrų valdžios gimnazijoje. Gyvendamas Lodziuje ir Varšuvoje susidūrė su aristokratais,

susipažino su jų dvasios kultūra.

Lenkų dvasininkai daugumoje buvo kilę iš vidurinio luomo: miestelėnų ir smulkiųjų bajorų. Kaipo toki, mažai tesuprato valstiečių dvasios bei kūno reikalus, todėl didelio pasisekimo liaudyje neturėjo. Lietuviai gi kunigai, daugumoje kilę iš sodiečių, gerai pažinojo savo ganomųjų kaimiečių psichologiją, jų pastoracijai vartojo tinkamus metodus. Todėl lenkų kaimiečių buvo aukštai vertinami, stačiai ant rankų nešiojami, net šventais laikomi. Toks buvo ir Varšuvos kapelionas.

Aukštesniojo lenkų sluoksnio atstovai buvo daugumoje arba religijos indiferentai, arba laisvamaniai. Aukštesniųjų mokyklų mokiniai, aristokratų vaikai, irgi buvo iš tėvų užsikrėtę tąja dvasia. Kapelionas pirmas suprato tą pavojų katalikybei, todėl pradėjo mokinius organizuoti, įkurdamas jiems »Atgimimo« kuopeles, kurios savo pažiūromis panašios į mūsų ateitininkų organizaciją. Tas dalykas daug įtakos padarė į lenkų katalikų inteligentų dvasios atgaivinimą. Už tai lenkai turėtų būti dėkingi »Atgimimo« organizacijos įkūrėjui.

Dirbdamas grynai religinį darbą, nepamiršo ir tautinių lietuvių reikalų. Kai kurių apskaičiavimu tuomet lietuvių Varšuvoje buvo apie 3000. Drauge su kitais lietuviais kunigais, suorganizavo Lietuvių inteligentų būrelį. Vieno lietuvio bute darydavo pasitarimus. Buvo sumanyta įkurti Varšuvoje ir Lietuvių Sušelpimo Draugiją, bet tuo tarpu nebuvo gautas leidimas.

1905 metais iškilo mokinių streikai, kuriuose buvo reiškiami protestai prieš valdžią. Gimnazijos vadovybė tų streikų organizatorium palaikė kapelioną, kaipo turintį didelę įtaką mokinių tarpe. Todėl toliau palikti gimnazijoje nebegalėjo ir, pasinaudodamas Seinų Vyskupijos Valdžios propozicija, 1905 m. rugp. mėnesį antru kartu grįžo Lietuvon.

Sugrįžęs iš Lenkijos, kun. Staugai-

tis buvo skiriamas Lekėšių parapijon. Tais laikais naujai parapijai steigti buvo reikalingas rusų vyriausybės leidimas. Kol tokį gaus, turėjo apsigyventi Marijampolėje, laikinai eiti parapijos vikaro pareigas. Čia klebonavo Tėvai Marijonai, »baltukais« vadinami. Tada tas pareigas ėjo 70 metų amžiaus senelis, tėvas Senkus. Jis, dėl savo senumo ir savo pažiūrų, nebevisai tiko toms pareigoms. Todėl vikaras turėjo daug rūpesčių ir darbo. Lietuviams atgavus spaudos laisvę, sparčiu žingsniu prasidėjo tautiškas judėjimas. Tam reikalui buvo tveriami įvairūs kultūriniai būreliai. Socialistai, »bendro darbo« skraiste prisidengę, traukė į juos įvairių pažiūrų žmones ir, užėmę juose (būreliuose) vadovaujamas roles, išsijuosę dirbo pragaištingą Bažnyčiai darbą ir tai su dideliu pasisekimu, nes katalikai, net kai kurie dvasininkai, lietuvybės apsvaiginti, nepastebėjo tikrojo socialistų tikslo.

Naujojo vikaro aiškus protas ir Lenkijoje įsigyta praktika aiškiai rodė, kad toks »bendromis jėgomis« darbas visada pragaištingas katalikybei, todėl iš pirmos dienos Marijampolėje pasiryžo dirbti, aiškiai atsistojęs ant grynai katalikiško pagrindo.

Gerai suprasdamas, kad labdarybės globojimas visuomet buvo Bažnyčios darbas ir katalikiškasis socialis veikimas — katalikybės apologija, nugalėjęs visas kliūtis, įsteigė Marijampolėje vaikų darželį. Jam palaikyti buvo įkurta Šv. Kazimiero Dr-ja. Jos nariais galėjo būti visi katalikai. Socialistai, matydami sau pavojų, prisidengę lietuvių reikalų skraiste, kėlė triukšmą. Kad ir buvo draugijoje daug narių, ne lietuviškai kalbančių (jie daugiausia materijaliai rėmė draugijos reikalus), tačiau darželis buvo vedamas lietuviškoje dvasioje; jame lenkiškai kalbančių tėvų vaikai, lietuviškai bedainuodami bei bežaisdami, gerokai pramoko lietuvių kalbos.

Pasinaudoję suteikta laisve, kairieji įsteigė Marijampolėje »Šviesos« draugiją. Į ją buvo kviečiami rašytis nariais visi lietuviai be pažiūrų skirtumo. Rašėsi ir katalikai, bet draugijose vadovavo socialistai. »Šviesos« Dr-ja išlaikė pradžios mokyklą. Visuotiniame draugijos narių susirinkime balsų dauguma buvo nutarta kunigą su religijos pamokomis į mokyklą neįsileisti. Tada tik katalikams paaiškėjo socialistų tikslai. Dauguma katalikų iš draugijos išėjo ir atsiėmė savo vaikus iš jos laikomos mokyklos.

Marijampolės kunigas vikaras suprato, kad reikia veikti ne tik negatyviai, atkalbinėjant katalikus neleisti savo vaikų į socialistų mokyklą, bet ir pozityviai, įkuriant savo katalikišką mokyklą. Todėl 1906 metais įkūrė katalikiškais pagrindais »Žiburio« D-ją, kuriai įstatus pats parašė. »Žiburys« išlaikė dvi pradžios mokyklas, prie kurių veikė ir suaugusiems kursai. Tuose kursuose teko mokyti ir »Žiburio« įkurėjui.

Anais laikais trūko lietuvaičių inteligenčių. Gal dėl to dažnai pasitaikydavo mišrios moterystės, padariusios daug žalos ne tik Bažnyčiai, bet ir Lietuvai. Todėl »Žiburys« pirmas Lietuvoje įsteigė 4 klasių mergaičių progimnaziją su dėstoma lietuvių kalba. Joje kai kurį laiką buvo direktorium a. a. Marija Pečkauskaitė — »Šatrijos Ragana«.

»Žiburys« nepasitenkino tik viena Marijampole: jis įkūrė ištisą pradžios mokyklų tinklą visam Suvalkų krašte. O po karo įsteigė kelias gimnazijas Suvalkų krašte ir vieną Žemaičiuose (Kražiuose).

»Žiburys« neapleido ir antrojo savo tikslo — labdarybės. Steigė seneliams prieglaudas.

Reikia dar pažymėti, kad kun. Staugaitis, būdamas Marijampolėje, vedė pirmas Lietuvoje parapijos rekolekcijas. Jos turėjo nepaprasto pasisekimo.

1906 m. spalių mėn. 4 dieną išvyko iš Marijampolės į Lekėčius. Su dideliu džiaugsmu parapijiečiai sutiko savo pirmąjį kleboną, kurs jų vilčių neapvylė: padidino bažnyčią, pastatė naujus bažnyčios ūkio trobesius, atsidėjęs dirbo bažnytinį darbą. Taip pat, laisvesnio laiko pasigavęs, dirbo pluksna. Gyvendamas Lekėčiuose, neapsiribojo savo parapija, bet rūpinosi platesniais Bažnyčios ir Lietuvos reikalais. Pagelbėjo Marijampolėje įsteigti »Žagrę«. Prisidėjo prie įsteigimo Seinuose »Šaltinio« bendrovės, kuri išlaikė spaustuvę, leido tuo pačiu vardu laikraštį.

1909 metais balandžio 14 dieną paliko Lekėčius ir apsigyveno Seinuose, kur redagavo »Vadovą«. Įvairiais slapyvardžiais pasirašydamas, didesnę dalį pats užpildydavo. Kas nežino rimtų »Meškaus«, »Panenupio« noriai katalikiškos visuomenės skaitomų straipsnių?

Tuo laiku Seinuose vyko lietuvių atgimimas. Jo lyderiu teko būti »Vadovo, redaktoriui. Be to, į visus žymesnius lietuvių susirinkimus, ar jie buvo Vilniuje, ar Kaune, ar Marijampolėje, visuomet pasistengdavo nuvažiuoti ir juose aktyviai dalyvauti. Daug dirbant plunksna, pradėjo silpnėti akys, todėl teko nuo redaktoriaus pareigų pasitraukti.

1912 metais persikėlė į Pakuonį klebonauti. Eidamas tiesiogines klebono pareigas, neužmiršo ir katalikiškų laikraščių, ypatingai »Vadovo«, kurio naujam redaktoriui kun. Kuraičiui į užsienį išvažiavus, teko laikinai vėl eiti redaktoriaus pareigas. Pakuonyje begyvenantį užklupo Didysis 1914 metų karas. Kun. klebonas ne tik ragino savo parapijiečius nepalikti namų, bet ir pats pasiliko su jais kęsti bendrą karo vargą.

Rusų valdžios dėl karo veiksmų iš parapijos ribų išstumtas, vokiečiams parapiją užėmus, pasistengė sugrįžti pas savuosius, net gyvybę į pavojų statydamas: per jo galvą lėkė įvairių

ginklų kulkos. Kiek galėdamas užtardavo savuosius prieš okupantus. Karo lauko policijai toliau pasistūmėjus, atgaivino dar prieš karą veikusią »Žiburio« pradžios mokyklą.

Praūžusi karo audra daug nuostolių gyventojams padarė. Tuomet pradėjo veikti nuo karo nukentėjusiems ir pabėgėliams šelpti Suvalkų Komitetas, kuris organizavo valsčių komitetus. Greitai paaiškėjo, kad kalbamasis komitetas po labdarybės priedanga ruošia kelius Lenkijos viešpatavimui Lietuvoje. Todėl Pakuonio klebonas Marijampolės apskrities komiteto atstovų susirinkime griežtai užprotestavo prieš lenkų neleistinus žygius, pareikšdamas, kad lietuviai už duonos kąsnį neparsiduos lenkams tarnauti, ir drauge su kitais lietuviais apleido posėdį. Po to asmeniškai kreipėsi Vilniuje į lietuvių pabėgėliams šelpti Komitetą, kurs noriai apsiėmė globoti ir Suvalkų kraštą. Klebonas gavo įgaliojimą suorganizuoti vietos komitetą.

Per karą staigiai mirė A. Panemunės klebonas, kurio įpėdiniu teko būti Pakuonio klebonui. Naujoj vietoj apsigyvenęs, įsteigė vaikų darželį, kuriam veikti vokiečiai netrukdė. Darželio priedanga buvo įsteigtos parapijos ribose kelios pradžios mokyklos. Aukštai įvertindamas katalikiškų organizacijų veikimą, jų susirinkimams parūpino patalpas — pastatė gražią parapijos salę. Kad žmonės geriau pažintų savo religiją, per 10 metų gyvendamas Panemunėje sakė katechetinius pamokslus. Uoliai dalyvaudavo katalikiškose, kultūrinėse ir ekonominėse organizacijose. Jo veikimas toli siekė ir už parapijos ribų.

Vokiečiams netekus vilties laimėti karą, buvo leista Marijampolėje atidaryti »Žiburio« gimnaziją, prie kurios atidarymo daug prisidėjo Panemunės klebonas.

Vokiečiai pralaimėjo karą. Lietuviams žybtelėjo viltis susilaukti

nepriklausomos savo tėvynės. Sukruto okupuotoj Lietuvoj likę lietuviai inteligentai. Tais reikalais darė slaptus pasitarimus. Vienas tokių įvyko 1917 metais birželio mėn. Kaune, prel. Dambrausko bute. Jame dalyvavo ir Panemunės klebonas. Čia nutarta reikalauti iš okupantų nepriklausomos Lietuvos leisti rinkti krašto atstovybę ir sudaryti provizorinę Lietuvos valdžią. Antrasis pasitarimas (jau vokiečiams leidžiant) įvyko Vilniuje Andriaus Bulotos bute. Ir šiame pasitarime A. Panemunės klebonas aktyviai dalyvavo. Čia buvo nutarta eiti prie provizorinės krašto atstovybės sudarymo ir sušaukį Vilnių visuomenėje turinčiųjų pasitikėjimą konferenciją, kas neilgai trukus ir buvo realizuota: į Vilnių suvažiavo iš įvairių Lietuvos sričių 222 delegatai. Jie išrinko Valstybės Tarybą, į kurią įėjo Panemunės klebonas Vice-pirmininko pareigoms eiti. Arti Kauno gyvendamas, dažnai turėjo pertraktacijų su vokiečių valdžios atstovais.

Valstybės Tarybos prezidiumas, norėdamas palaikyti ryšius su viso pasaulio lietuviais, nutarė sušaukti Šveicarijoje lietuvių konferenciją. Joje Valstybės Taryba atstovavo jos Vice-pirmininkas su kitais draugais. Ši konferencija prasidėjo Lozanoje ir baigėsi Berne (mat, reikėjo sumėtyti šnipams pėdas).

1918 metais vasario 16 dieną pasirašė Lietuvos Nepriklausomybės aktą, tuo įamžindamas savo vardą Lietuvos istorijos lapuose.

Valstybės Tarybai po ilgų vargų pavyko sušaukti Steigiamasis Lietuvos Seimas, kuriame A. Panemunės klebosan ėjo Vice-pirmininko pareigas. Daugiausia, jam pirmininkaujant, Steigiamasis Seimas išleido Lietuvos Konstituciją ir daug naudingų kraštui įstatymų. Kituose seimuose buvo tai Pirmininku, tai Vice-pirmininku. Būdamas Seimo prezidiume, duodavo tikslių nurodymų Lietuvos Valdžią sudarant.

Rūpindamasis Lietuvos reikalais, neapleido savo ir tiesioginių klebono pareigų. Tuo metu dar daug parašė. Iš jo plunksnos išėjo »Bažnyčios Istorija«, »Pirmeivių Žiedai«, »Jaunimo Idealas« ir daug kitų knygų bei straipsnių.

Lietuvos Universitetas, už atliktus jo darbus mokslo srityje, suteikė teologijos Lincencijato laipsnį.

Seinų Vyskupas, įvertindamas jo nuveiktus darbus Bažnyčiai, įvedė jį į Seinų kapitulą, o šv. Tėvas suteikė Jam Jo Šventn. Rūmų Prelato laipsnį.

Įsikūrus Lietuvos Bažnyčios Provincijai, 1926 metais balandžio 5 d. nominuotas, o to paties mėnesio 25 dieną konsekruotas Telšių Vyskupu.

1926 metais gegužės 24 dieną, gausiai dalyvaujant Vyskupijos dvasininkams ir Žemaičių minioms, Jo Ekscelencija užėmė naujai įsteigtos Telšių Vyskupijos sostą. Taigi, šiais metais sueina lygiai 10 metų, kaip Garbingasis mūsų Ganytojas sekmingai darbuojasi Žemaičių žemėje.

Perimdamas Vyskupiją, Ekscelencija rado daugumoje jau gerokai pagyvenusius dvasininkus ir Kauno Kunigų Seminarijoje tebuvo 27 žemaičiai klierikai. Gerai suprato, kad tai per menkas Bažnyčios darbininkų kadras tokioj plačioj dirvoj. Pirmas tad Ekscelencijos rūpestis buvo paruošti sau daugiau pagalbininkų — kunigų. Tai pasiekti buvo galima tik savo Seminariją turint. 1927 metais buvusiose Bernardinų vienuolyno patalpose įkūrė Vyskupijos Kunigų Seminariją, kuriai vadovauti pakvietė uolų ir tame reikale prityrusį Prel. V. Borisevičių, buvusį Seinų Kunigų Seminarijos profesorių. Kadangi šios patalpos buvo perankštos ir būtinai reikėjo statyti naujus Seminarijos rūmus, o lėšų nebuvo, tai Ekscelencija siunčia kun. Valaitį į Ameriką aukų rinkti, kreipiasi į Vyskupijos dvasininkus bei geros valios tikinčiuosius. Pritarimas buvo didelis, ir greitu laiku Telšiuose išdygsta nau-

ji Kunigų Seminarijos rūmai.

Po dešimties metų aiškiai matyti to darbo pasekmės: Vyskupijos Seminariją baigė 72 kunigai ir Seminarijoje tomis pareigoms ruošiasi 80 auklėtinių.

Taipogi suorganizavo Vyskupijos Kūriją. Sau pagelbininku pasikvietė uolų kunigą, Žemaičiuose žinomą plunksnos darbininką Kupraną, Prel. Pranciškų Urbanavičių, Salantų kleboną, ir raštinės darbe patyrusį Mgr. Dr. Jurgį Narjauską, Seinų Vyskupijos Kapitulos Prelatą, buv. Seinų Konsistorijos Regensą. Pirmasis eina Generalvikaro pareigas, o antrasis Oficiolo.

Be to, Ekscelencija parūpino Vyskupijos Kūrijai patalpas ir sau gyventi pastatė rūmus.

Visą savo amžių nesiskirdamas su plunksna, Ekscelencija suprato spaudos reikšmę. Įkūrė Vyskupijos spaustuvę, kurioje spausdinamas Vyskupijos organas »Žemaičių Prietelius« ir kiti dalykai.

Jautriai reaguoja į visus Bažnyčios ir Tėvynės srityje reiškinius ganytojiškais laiškais, iškalbingu žodžiu ar kita kuria, sau prieinama, priemone.

Savo dešimties metų darbuotę Ekscelencija vainikavo Telšių Vyskupijos pirmuoju Sinodu, kurs įvyko 1935 m. balandžio 29, 30 ir gegužės 1 dienomis. Jame daugumoje tilpsta Ekscelencijos per dešimtį metų išleisti parėdymai bei nurodymai.

Taigi, šiais metais Jo Ekscelencija Telšių Vyskupas švenčia dešimties metų ganytojavimo ir 70 metų amžiaus sukaktuves.

Ta proga melskime Aukščiausiąjį, kad Jis mūsų Garbingąjį Ganytoją laikytų dar ilgus metus mūsų džiaugsmui, Bažnyčios naudai ir visų mūsų brangios Tėvynės gerovei.

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

Abramavičius Adrijanas, gimnazijos direktorius 81, 92, 93
Abramovičius 5
Adomaitis Pranciškus, kunigas 152
Adomas, *žr.* Danilevičius Adomas
Alekna Antanas (1872–1930), kanauninkas, profesorius 376
Aleksa Jonas Pranas (1879–1955), agronomas, visuomenės veikėjas, ministras 348, 371
Aleksandra, *žr.* Zaleskaitė Aleksandra
Aleksandras III (1845–1894), Rusijos imperatorius 94, 172, 173, 570
Alšauskas, *žr.* Olšauskas Konstantinas
Ambrazevičius Juozas, mokytojas 200
Ancevičaitė Juzefa, mokytoja 67–69, 72–74, 80–82
Andriškis, knygnešys 31–35, 39
Andriukaitis Kazimieras (1886–1959), kunigas 340
Andriukas, *žr.* Botyrius Andriukas
Andriuška Benediktas (1884–1953), kunigas, jėzuitas 330
Angarietis Zigmas (tikr. Aleksa, 1882–1940), LKP veikėjas 348
Antanas, *žr.* Staugaitis Antanas
Antanavičius Juozapas (1853–1916), prelatas, Seinų vyskupijos administratorius 121, 125, 141–144, 167, 189, 194, 207, 208, 210–217, 219, 220, 370, 372
Apčikas, žydas 33
Apuchtinas Aleksandras (1823–1897), valdininkas 92, 95, 96
Arata Antoninas (1883–1948), arkivyskupas, nuncijus 355
Arminas Petras (Trupinėlis, 1853–1885), mokytojas, poetas, aušrininkas 61, 67, 84, 92, 93, 99, 101, 102
Asyžietis Pranciškus (1182–1226), šventasis, vienuolijų steigėjas 299
Ašakaitis, *žr.* Užupis Pranciškus
Aškenazis (Aszkenazy) Stefanas Tobiasas (1863–1920), advokatas, Lenkijos visuomenės ir politikos veikėjas 177, 370
Augustaitis Pranciškus (1848–1915), kanauninkas, profesorius 124, 125, 144, 208, 216, 217, 369, 567

Babunė, *žr.* Pozažeckienė
Baden-Povelis (Baden Powell) Robertas (1857–1941), skautizmo pradininkas 377
Badovskis Ignotas, dvaro valdytojas 170–174, 569
Baltkartis Jonas (Trumpajonis), zakristijonas 75, 76
Baltrušaitis Jonas (1858–1920), kunigas 234, 236
Balutis Bronius Kazys (1879–1967), diplomatas, visuomenės veikėjas 374
Banaitis Saliamonas (1866–1933), politikos veikėjas 247, 252
Banaitis Tomas (1865–1913), kanauninkas, profesorius 210, 216, 217
Banevičius (Banaitis) Sebastijonas (1816–?), kunigas 151, 152

Baranauskas Antanas (1835–1902), Seinų vyskupas, poetas 120, 123, 125, 142, 144, 145, 372
Bartkus Feliksas (1894–1973), kunigas 292
Bartolonis (Bartoloni) Rikardas (1885–1933), arkivyskupas, nuncijus 352–354, 356, 377, 378
Bartuška Vincas (1881–1951), kunigas, politikos veikėjas 257
Basanavičius Jonas (1851–1927), gydytojas, visuomenės ir politikos veikėjas 100, 101, 191, 251, 252, 346, 368
Beinoravičius Juozapas (1848–1912), kunigas 218
Bemas, teisėjas 169
Benediktas XV (1854–1922), popiežius 282, 283, 298
Bermontas (Bermondt-Avalov) Pavelas (1877–po 1941), pulkininkas 266
Bertlingas, mokytojas 169
Bialystokas, *žr.* Balstogė
Bielskus Pijus (1880–1958), kunigas, politikos veikėjas 374
Bikinas Juozapas (1875–1956), kunigas, visuomenės veikėjas 378
Biržiška Mykolas (1882–1962), teisininkas, politikos veikėjas 252, 263
Bismarkas (Bismarck) Otas (1815–1898), Vokietijos kaizeris 221
Bistras Leonas (1890–1971), politikos veikėjas, ministras pirmininkas 342, 343, 378
Bizauskas Kazimieras (1893–1941), teisininkas, politikos veikėjas 252, 375, 378
Blaževičius (Blažys) Vincas (1857–1929), prelatas, Seinų seminarijos rektorius 143, 144, 208, 210–216, 220
Blaževičius, advokatas 169
Bliūdžius, valstietis 29
Bodriliaras (Beaudriliard), prelatas, Paryžiaus katalikų instituto rektorius 294, 295
Borgondžinis Dukas (Borgongini Duca) Frančeskas (1884–1954), Vatikano valstybės sekretorius, kardinolas 335
Borisevičius Vincentas (1887–1947), Telšių vyskupas 5, 322, 326–329, 333, 340–342, 569, 570
Bortkevičaitė Zofija, moksleivė 89
Bortkevičienė Felicija (1873–1945), visuomenės ir politikos veikėja 374
Boruta Jonas, Telšių vyskupas, jėzuitas 2
Botyrius Andriukas, Andriaus Botyriaus sūnus 89
Botyrius Andrius (1845–apie 1900), gimnazijos inspektorius 89, 95–97, 105
Botyriutė Mariutė, Andriaus Botyriaus duktė 89
Breverniūtė Ksenija, mergaičių gimnazijos vedėja 202
Brizgys Vincentas (1903–1992), vyskupas 342
Brunas (Brun), pulkininkas 276, 277
Brunza, mokytojas 154
Bučienis (Bučenevskis) Rokas (1804–?), kanauninkas 136, 239
Bučinauskas, *žr.* Bučienis Rokas
Bučinskas, teisėjas 102
Būčys Pranciškus (1872–1951), vyskupas 8, 311, 369
Budinauskaitė, mokytoja 244
Budraitis Tadas (1897–1962), kunigas 329
Budu (Boudou) Adrijanas (1867–1945), jėzuitas, istorikas 303
Budzeika Domininkas (1869–1949), kanauninkas 186, 187, 322, 326

Bulota Andrius (1872–1941), advokatas, politikos veikėjas 248, 576
Burcijus (Burzio) Džiuzepė (1901–1966), arkivyskupas, nunciatūros reikalų vedėjas 355
Burnė (Bourne) Frencis (1861–1934), kardinolas, Londono arkivyskupas 293
Buržua (Bourgeois) Leonas (1851–1925), Prancūzijos valstybės veikėjas 293, 294
Butanavičius Juozapas (1859–?), kunigas 163
Bžozovskis, mokytojas 98, 102

Cechanavičius Adrianas (1788–?), kunigas 152
Cechinis (Zecchini) Antonijus (1864–1935), arkivyskupas, Vatikano delegatas 303–307, 310–313, 315, 333, 351, 355, 375
Centoza (Centoz) Luidžis (1883–1969), arkivyskupas, nuncijus 366, 367
Ceretis (Cerretti) Bonaventūra (1872–1933), arkivyskupas, kardinolas 278, 279
Chelmickis (Chelmicki) Zigmantas (1851–1922), prelatas, lenkų visuomenės veikėjas 181
Chodakauskaitė Jadvyga, *žr.* Tūbelienė Jadvyga
Chodakauskas Antanas, dvarininkas, Jadvygos Tūbelienės ir Sofijos Smetonienės tėvas 343
Ciplijauskas Liudas (1878–1944), teisininkas, visuomenės veikėjas 371
Civinskas Antanas (1876–1913), kunigas, publicistas 9, 368

Čarkovskis, klierikas 135
Čarneckis Voldemaras Vytautas (1893–1943), inžinierius, politikos veikėjas 263, 374
Čaškevičius, notaras 196
Čekerdekovičius, mokytojas 97, 98
Čepinskis Vincas (1871–1940), fizikas, pedagogas, visuomenės ir politikos veikėjas 287, 289, 290, 296, 298, 299
Čepulis (Čepulevičius) Martynas (1842–1909), kanauninkas, dėstytojas 123–125, 134, 144, 208
Černevskis Jonas, mokytojas 165
Černius Jonas (1898–1977), generolas, ministras pirmininkas 378
Česas, valstietis 32
Čėsna Jurgis (1835–1893), Marijonų ordino generolas 90, 91, 115, 116
Čėsna Vincas (1865–1912), kunigas 115
Čėsnys Blažiejus (1884–1944), kanauninkas, profesorius 11, 310, 313, 342

Dabrila Matas (1846–1935), prelatas 240
Dabrila Matas (1846–1935), prelatas 48, 58
Dabužinskas Juozas (1878–1934), kunigas, visuomenės veikėjas 329, 345, 374
Dailidė Juozas (1859–1909), kunigas 113
Dailidė Pranciškus, moksleivis 87, 116
Dailidė Tamošius, valstietis, Juozo Dailidės tėvas 113
Dambrauskas Aleksandras (Adomas Jakštas, 1860–1938), prelatas, visuomenės veikėjas, mokslininkas 11, 247, 282, 319, 375, 376, 576
Dambrauskas Vaclovas (1879–1941), kanauninkas 322, 323
Danelauckis (Dannelauzki) Albertas (1876–?), kunigas 328, 329
Danilevičaitė, *žr.* Danilevičiūtė-Kriščiukaitienė Marija
Danilevičienė, bendrabučio šeimininkė 84, 85
Danilevičius Adomas, vaistininkas 84

Danilevičius Edvardas, moksleivis 84
Danilevičius Stanislovas, moksleivis 84, 86
Danilevičius, valdininkas, Adomo, Edvardo, Stanislovo ir Marijos Danilevičių tėvas 84
Danilevičiūtė-Kriščiukaitienė Marija, Antano Kriščiukaičio žmona 84, 89
Daniliauskas Jonas, Petronėlės Daniliauskienės vyras 23, 25, 26
Daniliauskienė Petronėlė, Justino Staugaičio motinos sesuo 26, 38, 111, 112
Dargis Vincas (1870–1945), kunigas 60
Daugirdas Tadas (1852–1919), dailininkas, archeologas, politikos veikėjas 247
Daukša Antanas (1842–1924), prelatas 216
Daumantas-Dzimidavičius Vladas (1885–?), politikos veikėjas 257
Dičpinigaitis Juozapas (m. 1878), kunigas 145
Dielininkaitienė (Petrienė), bendrabučio šeimininkė 59, 60
Dielininkaitis Jonas, gydytojas 187
Dielininkaitis Petras, siuvėjas, Dielininkaitienės vyras 60
Dmochovskis, valdininkas 196
Dobrila, kunigas 565
Dogelis Povilas (1877–1951), kunigas, visuomenės veikėjas 264, 374, 475
Domaševičius Andrius (1865–1935), gydytojas, LSDP veikėjas 251
Domininkas, zakristijonas 40
Domoslavskis, vaistininkas 209
Dorobis Andrius (m. 1883), prelatas 141
Dorochovičius Antanas (1867–?), kunigas 132, 133
Dostojevskis Fiodoras (1821–1881), rusų rašytojas 129
Dovydaitis Pranciškus (1886–1942), teisininkas, visuomenės ir politikos veikėjas 252, 349, 376, 377
Draugelis Eliziejus (1888–1961), gydytojas, visuomenės ir politikos veikėjas 348, 376
Draugelis Vladislovas (1880–1940), kunigas 206
Dumbliauskas Juozas, knygnešys 153
Dvaranauskas Vincentas (1871–1966), kunigas, profesorius 206, 210, 217, 368

Edvardas, *žr.* Danilevičius Edvardas
Edvardas, *žr.* Zablockis Edvardas
Eidikys, valstietis 34
Eidukevičius (Eidukaitis) Antanas (1867–1914), kunigas 90, 172
Eidukevičius Pranas (1869–1926), politikos veikėjas 251, 253
Eismontas, matininkas 67
Eliziejus, *žr.* Strimavičius Eliziejus
Eliziejus, *žr.* Vilkaitis Eliziejus
Elzenas (Elzen) van den, kunigas, Olandijos visuomenės veikėjas 376
Erenbergeris 549, 553
Eretas Juozas (1896–1984), publicistas, visuomenės veikėjas 14, 349, 377

Faidutis (Faidutti) Luidžis (1861–1931), Vatikano diplomatas 310–313, 315, 333, 335, 351, 352, 354, 355
Fišeris, dvarininkas 230
Fochas, maršalas 466, 479

Franklinas-Builonas (Franklin-Bouillon) Hanris, Prancūzijos politikos veikėjas 293, 294
Fronckevičius-Radzyminskis (Frąckiewicz-Radzimiński) Viktoras (1835–1910), prelatas, Vilniaus vyskupijos administratorius 372
Fuchsas, moksleivis 85

Gabrys (Paršaitis) Juozas (1880–1951), teisininkas, politikos veikėjas 219, 220, 256–258, 294, 329, 372
Galdikas Jurgis (1883–1963), kunigas, Telšių kurijos kancleris 333
Galinis Julijonas (Ulijonas), Galinio brolis 52, 78
Galinis, valstietis 29, 33, 34, 46, 52
Galvanauskas Ernestas (1882–1967), inžinierius, visuomenės ir politikos veikėjas, ministras pirmininkas 271, 275, 313, 375
Gasparis (Gasparri) Petras (1852–1934), kardinolas, Vatikano valstybės veikėjas 278, 280, 281, 283, 297, 314, 335, 336
Gavelis Mykolas (1856–?), kunigas 148
Gedvilas Mečislovas (1901–1981), valstiečių liaudininkų sąjungos ir TSKP veikėjas 342
Geištaras Leonas, dvarininkas 139
Geištaras Steponas, dvarininkas, visuomenės veikėjas 218, 219, 228, 229
Gerasimavičius Vaclovas (Rasimas, 1906–1960), kunigas, Telšių kurijos prokuratorius 340
Gerdžiūnas Vincentas (1849–?), kunigas 137
Gergelis Vincentas (1882–1959), kunigas 240
Giedraitis Jonas (1859–1910), kunigas, Seinų seminarijos rektorius 118, 119
Gylys Mykolas (1895–1967), kunigas, politikos veikėjas 378
Gylys Motiejus (1834–1908), kunigas, marijonas 194
Gyliukė Agota, klebonijos šeimininkė 122
Gintautas J., *žr.* Staugaitis Justinas
Gira Liudas (1884–1946), poetas, visuomenės ir politikos veikėjas 374
Girdvainis Stasys (1890–1970), diplomatas 378
Girnius Saulius 2
Glovackis, *žr.* Grigaliūnas-Glovackis Vincas
Gnatovskis (Gnatowski), Jonas (1855–1925), prelatas, lenkų rašytojas, politikos veikėjas 181–183
Godebskis, miestietis 153
Godlevskis, kunigas 172, 184
Gogolis Nikolajus (1809–1853), ukrainiečių rašytojas 126
Goldbergis, pirklys, politikos veikėjas 291
Gorskis, berniukų, gimnazijos savininkas 175
Grabauskas Juozas (1873–?), mokytojas 209
Grabskis (Grabski) Stanislovas (1871–1949), Lenkijos politikos veikėjas 312, 313
Grajauskas Juozas Povilas (1882–1930), kunigas, politikos veikėjas 216, 269
Gralevskis (Gralewski) Jonas (1868–1924), kunigas, Lenkijos politikos veikėjas 182
Graužinis Kazimieras (1898–1962), teisininkas, diplomatas 378
Gregoris (Gregory), Didžiosios Britanijos politikos veikėjas 290
Grybinas Antanas (1883–1954), kunigas 219
Grigaitis Aleksandras (1877–1955), prelatas 273, 276, 278, 279, 284

Grigaliūnas-Glovackis Vincas (1885–1964), generolas 269
Grigalius I Didysis (apie 540–604), popiežius 369
Grigorjevas, generolas 232
Grinevičius Adomas (1845–1932), kunigas, knygnešys 119, 240
Grinius Kazimieras (1866–1950), gydytojas, visuomenės ir politikos veikėjas, prezidentas 196, 199, 330, 348, 371
Griniuvienė Joana (1865–1918), visuomenės veikėja, Kazimiero Griniaus žmona 196, 371
Grinkevičius Juozas, kunigas, marijavitas 370
Gusčiukė Katarina, Justino Staugaičio senelio sesuo 22, 112, 564
Gusčiukė Marijona (m. 1885), Justino Staugaičio motina 22, 108, 564
Gustaitis Motiejus (1870–1927), kunigas, poetas 88, 195–197, 202, 215
Gustas, *žr.* Staugaitis Mykolas (II)
Gustas Juozas, Justino Staugaičio motinos brolis 52
Gustas Vincentas, Justino Staugaičio motinos tėvas 21, 108
Gutovskis Liucijonas, moksleivis 75

Hofmanas (Hoffmann), Prienų burmistras 238, 244, 555
Hovardas (Howard) Esme Viljamas (1863–1939), Didžiosios Britanijos politikos veikėjas 275–279, 285

Yčas Martynas (1885–1941), teisininkas, politikos veikėjas 231, 261, 265, 271, 275, 373, 374
Yla Stasys (1908–1983), kunigas, rašytojas, visuomenės veikėjas 8
Ivanauskis Steponas, teisėjas 33
Izenburgas (Isenburg-Birstein) Francas Juozapas, Vokietijos armijos Rytų fronto vadas 253, 254

Jablonskis Jonas (1860–1930), kalbininkas 371
Jagientavičienė, miestietė 154
Jakovlevas, valdininkas 228
Jakštys Pranciškus (1866–?), kunigas 134
Jalbžykovskis (Jałbrzykowski) Romualdas (1876–1955), Vilniaus arkivyskupas 118, 144, 208–210, 216, 217, 220, 240, 373
Jankauskas Tomas (1838–1907), kunigas 140
Jankus Martynas (1858–1946), aušrininkas, lietuviškų laikraščių leidėjas 368
Janulaitis Augustinas (1878–1950), teisininkas, istorikas, politikos veikėjas 263
Januševičius Povilas (1866–1948), kunigas, visuomenės veikėjas 371
Jaroševičaitė (Lozoraitienė) Marija, moksleivė, vėliau Motiejaus Lozoraičio žmona 84, 89
Jastžembskis (Jastrzębski) Baltazaras, vaitas 165
Jastžembskis (Jastrzębski) Juozapas (1849–?), kunigas 162, 163
Jasulaitis Juozas (1857–1918), mokytojas, aušrininkas, varpininkas 92, 93, 96, 99, 102
Jaunius Kazimieras (1849–1908), kunigas, kalbininkas 99
Jegelevičius Sigitas 2
Jelenskis (Jeleński) Jonas (1845–1909), lenkų publicistas 182
Jelenskis (Jeleński) Steponas (1881–1949), lenkų rašytojas, knygų leidėjas, Jono Jelenskio sūnus 182

Jeskė-Choinskis (Jeske Choiński) Teodoras (1854–1920), lenkų publicistas, kritikas 181, 182
Jodzevičius Vincentas (1847–1912), kunigas 163
Jokantas Kazimieras (1880–1942), gydytojas, pedagogas, ministras 375
Jokūbiškis, valstietis 30, 31, 35, 39
Jonas, *žr.* Karklinis Jonas
Jonukas, *žr.* Vilkaitis Jonukas
Jonukas, *žr.* Staugaitis Jonukas
Jonuškaitė Vincė (1902–1997), operos solistė, Dovo Zauniaus žmona 353
Julijonas, *žr.* Staugaitis Julijonas (I)
Julijonas, *žr.* Staugaitis Julijonas (II)
Juodaitis Justinas (1899–1969), kanauninkas, Justino Staugaičio sesers Petronėlės sūnus 308, 333, 341
Juozas (Juozelis), zakristijonas 75
Juozukas, *žr.* Vilkaitis Juozukas
Jurevičius Andrius (1823–1908), kunigas, marijonas 194
Jurgis, *žr.* Staugaitis Jurgis
Justinas, *žr.* Starkus Justinas

Kairys Steponas (1879–1964), inžinierius, LSDP veikėjas 248, 249, 251–253, 255
Kairiūkštis Juozas (1855–1937), pedagogas, visuomenės veikėjas 126, 127
Kalvaitis (Kalvajc), notaras 209
Karatejevas Kolia, Karatejevo sūnus 85
Karatejevas Kostia, Karatejevo sūnus 85
Karatejevas, žandarų viršininkas 85
Karevičius Pranciškus (1861–1945), Žemaičių vyskupas 11, 271, 272, 301, 302, 310, 315, 318, 320, 373, 375
Karklinis Jonas (Karklinukas), Karklinio sunūs 53
Karklinis Jonas (Karklinukas), Karklinio sūnus 52
Karklinis, valstietis 30, 34, 35, 40, 52
Karosas Antanas (1856–1947), Seinų vyskupas 11, 125, 133, 142, 213–215, 217, 219, 240, 272, 311, 315, 316, 318–320, 322, 333, 334, 369, 372, 373
Karpavičius Antanas (1867–?), kunigas 132, 163
Karvelis Petras (1897–1976), ekonomistas, visuomenės ir politikos veikėjas, ministras 312, 342, 343, 375, 376
Kasiulevičius (Kasiulaitis) Motiejus (1813–?), kunigas 152
Katarina, *žr.* Gusčiukė Katarina
Katilius Algimantas (g. 1959), istorikas 2, 4, 5, 15
Kemėšis Fabijonas (1879–1954), kunigas, visuomenės veikėjas 345, 372
Kiršteinas, kunigas, vokiečių armijos kapelionas 241
Klimas Petras (1891–1969), teisininkas, politikos veikėjas 9, 249, 252, 271, 276, 373
Kocielas, notaras 196
Kolbačevskis Motiejus (Kulbokas, 1812–?), kanauninkas 108
Kolia, *žr.* Karatejevas Kolia
Komarovskis, valdininkas 228–230
Konstantinopolis (Stambulas) 222
Kontas (Comte) Augustas (1798–1857), prancūzų filosofas 128, 180

Korzonas Povilas (1878–1943), kanauninkas 325–327, 329, 338
Kostia, *žr.* Karatejevas Kostia
Kostrienė, miestietė 154
Kozlovska (Kozłowska) Felicija (1862–1922), marijavitų sektos pradininkė 370
Krajauskis, *žr.* Krajevskis Povilas
Krajevskis (Krajewski) Povilas (1824–1901), prelatas, Seinų vyskupijos valdytojas 116, 119, 120, 132, 136, 139, 142, 174, 208
Krankaitis, moksleivis 86
Krapkus, valstietis 34, 35
Krauzė, miestietis 328, 329
Krečinskis Jonas, mokytojas 93
Kriaučiūnas Jonas (1864–1941), visuomenės veikėjas, laikraščių redaktorius 243, 368, 371
Kriaučiūnas Petras (1850–1916), mokytojas, visuomenės veikėjas 61, 89, 92–96, 98–102, 170, 196, 197, 226, 371, 566
Krylovas Ivanas (1768–1844), rusų rašytojas 101
Kriokininkas Jurgis (1863–?), kunigas 219
Kristupavičius (Krzysztofowicz), dvarininkas 60
Kriščiukaitis Antanas (A iš B., 1864–1933), teisininkas, rašytojas, visuomenės veikėjas 84, 87, 95, 135
Kriščiukaitis Jonas (1866–1946), kunigas, Antano Kriščiukaičio brolis 135
Kryžanauskaitė-Totoraitienė Teresė, mokytoja, Vinco Totoraičio žmona 209
Krupavičius Mykolas (1885–1970), kunigas, visuomenės ir politikos veikėjas, ministras 310, 346
Kudirka Vincas (1858–1899), gydytojas, lietuvių atgimimo veikėjas 191, 215, 368
Kudirkevičius (Kudirka) Vincentas (1837–1915), kunigas 215, 216
Kukta Juozapas (1873–1942), Kaišiadorių vyskupas 313, 315, 318, 375
Kuodis Rapolas, kunigas 4, 561
Kuraitis Pranas (1883–1964), prelatas, filosoias, visuomenės veikėjas 217–219, 371, 574
Kušeliauskas Serafinas Laurynas (1820–1889), knygnešys, religinių knygų autorius 368

Lada Domininkas (1823–?), kunigas 160–162
Lapinskas Adolfas (1844–1909), kunigas 163
Laucevičius Antanas (1892–1975), teisininkas 322
Laukaitis Juozas (1873–1952), kunigas, visuomenės ir politikos veikėjas 9, 206–208, 210, 211, 323, 368, 371, 378
Laukaitytė Regina (g. 1959), istorikė 2, 4, 15, 378
Laurynaitis Eliziejus (1868–1927), kunigas 121, 122
Ledochovskis (Ledochowski) Vladimiras (1866–1942), Jėzuitų ordino generolas 304
Leimonas Juozas (1900–1963), ekonomistas, visuomenės veikėjas 349, 377
Lekeckas Kazys (1877–1942), mokytojas, politikos veikėjas 231
Lemchenas Chackelis (g. 1904), kalbininkas 368
Lenda Juozapas (1836–?), kunigas 215, 216
Leonas Petras (1864–1938), advokatas, visuomenės ir politikos veikėjas, ministras 263
Leonas XIII (1810–1903), popiežius 7, 410, 445, 451, 467, 481, 483, 484, 486, 494, 495, 511

Lėveris Petras, moksleivis 70, 71
Lindhagenas (Lindhagen) Karlas (1860–1946), Švedijos politikos veikėjas 261
Liorantas, valstietis 110
Liorantienė, valstietė 110
Liorentaitė V., mokytoja 202
Liorentas Antanas (1861–1936), advokatas, visuomenės veikėjas 69
Liorentas Juozapas (1860–?), kunigas 156
Liorentas Pijus, moksleivis 65
Lyškovskis (Lyszkowski) Leopoldas (1853–?), kunigas, Varšuvos arkivyskupijos konsistorijos asesorius 174
Lyškovskis (Lyszkowski) Maksimilijanas, lenkų literatūros vadovėlio autorius 72, 368
Liudendorfas (Ludendorff) Erichas (1865–1937), generolas, Vokietijos vyriausios karinės vadovybės generalinio štabo viršininkas 246, 542, 553
Liuteris (Luther) Martynas (1483–1546), protestantizmo pradininkas 19, 60, 98, 357
Lorentas (Lorent), Prancūzijos politikos veikėjas 294
Lozoraitis Motiejus (1866–1907), advokatas, varpininkas 88, 89
Lozoraitis Stasys (1898–1983), diplomatas, Motiejaus Lozoraičio sūnus 88, 378
Lubenskis (Łubieński) Konstantinas Irenėjus (1825–1869), Seinų vyskupas 138
Lukošius, *žr.* Staugaitis Lukošius
Lunskienė, namų savininkė 329, 330

Macevičius Juozas, diplomatas 314, 351, 375
Mačiulis Petras (1895–1978), teisininkas, diplomatas 298
Maironis (Mačiulis Jonas, 1862–1932), poetas, prelatas 8, 11, 255, 310, 319
Malinauskas Donatas (1869–po 1941), agronomas, politikos veikėjas 252
Marija, *žr.* Danilevičiūtė-Krikščiukaitienė Marija
Marikė, tarnaitė 59
Marksas (Marx) Karolis (1818–1883), marksizmo pradininkas 179, 192, 203, 251, 268
Marma Andriejus (1825–1892), prelatas, dėstytojas 121, 141, 208
Marma Antanas (1840–?), kunigas 40, 48, 121, 186, 187
Martyniškis, valstietis 30
Matas (Matukas), Mato sūnus 29, 35
Matas, valstietis 29
Mataušas, *žr.* Starkus Mataušas
Mateušas, *žr.* Strimavičius Mateušas
Matulaitis Jurgis (1871–1927), Vilniaus vyskupas 8, 11, 184, 217, 315, 316, 318, 319, 331, 369, 375
Matulaitis Kazimieras (1868–1944), kunigas, visuomenės veikėjas 291, 292
Matulaitis Stanislovas (Šventmikis, 1866–1956), gydytojas, varpininkas, vėliau LKP veikėjas 169, 170, 172, 371
Matulevičius Jurgis, *žr.* Matulaitis Jurgis
Mažmeškis, *žr.* Staugaitis Jonas (I)
Melaertsas (Mellaerts), kunigas, Belgijos visuomenės veikėjas 376
Melnickis Antanas (1868–?), kunigas 134
Meškus Jonas, *žr.* Staugaitis Jonas (II)
Michalkevičius (Michalkiewicz) Kazimieras (1865–1940), Vilniaus vyskupijos administratorius 250, 372, 376

Michnevičius Jonas (1847–1916), kunigas, kapelionas 91, 92, 94, 195, 196
Migauskas Mykolas (1853–?), kunigas 150–152
Mykolaitis-Putinas Vincas (1893–1967), rašytojas, poetas 13
Mikšas Jurgis (1862–1903), aušrininkas, Mažosios Lietuvos veikėjas 368
Mikšys Feliksas (1892–?), veterinarijos gydytojas, politikos veikėjas 348
Milaševičius, dvaro administratorius 169
Milašius Oskaras Vladislovas (1877–1938), poetas, diplomatas 271, 275, 278
Mileris, račius 75
Milevičius, valdininkas 209
Milguj-Malinovskis (Milguj-Malinowski) Maksimilijanas (1860–1948), lenkų publicistas, politikos veikėjas 185
Mylimas, Telšių burmistras 325
Milukas Antanas (1871–1943), kunigas, visuomenės veikėjas 368
Mironas Vladislovas (1880–1953), kunigas, politikos veikėjas 252, 347, 377, 378
Misevičius Aleksandras (1879–?), kanauninkas 217, 219
Miunchhauzenas (Münchhausen) fon, apskrities viršininkas 244, 245
Motulevskis, kunigas 133, 134
Muraška F., mokytojas 369

Naginevičius, ūkininkas 235
Narjauskas Jurgis (1876–1943), prelatas, diplomatas 206, 216, 283, 296, 297, 300, 309, 354, 368, 374, 375, 578
Naruševičius Tomas (1871 –1927), inžinierius, diplomatas 271, 274
Narutavičius Stanislovas (1862–1932), advokatas, visuomenės ir politikos veikėjas 249, 253
Naujokas Jonas (1872–1948), prelatas 322, 326
Naujokutis, valstietis 34
Nemojevskis (Niemojewski) Andriejus (1864–1921), lenkų rašytojas, visuomenės ir politikos veikėjas 183
Neniškytė Elena 2
Niedzialkovskis (Niedziałkovvski) Karolis (1846–1911), Lucko ir Žitomiro vyskupas 181
Nikolajus II (1868–1918), Rusijos imperatorius 173, 202, 570
Nikolajus Nikolajevičius (1856–1929), didysis kunigaikštis, vyriausiasis Rusijos kariuomenės vadas 245
Nivinskienė, bendrabučio šeimininkė 87
Nivinskis, valsčiaus raštininkas 87
Noreika Liudas (1884–1928), visuomenės ir politikos veikėjas 373
Novakas, kunigas 307, 309
Novodvorskis (Nowodworski) Mykolas (1831–1896), Plocko vyskupas 135, 181

Olekas (Holak) Juozapas (1812–1890), Seinų vyskupas sufraganas 139–141, 145
Olekas (Holak) Saliamonas (1832–1920), prelatas 19, 56, 75, 113, 116, 145, 146, 216, 567
Olšauskas Konstantinas (1867–1933), prelatas, visuomenės ir politikos veikėjas 251, 254–257, 371, 373, 541, 554
Olševskis (Ołszewski) Mykolas (apie 1712–1779), kunigas, religinių knygų autorius 368
Onutė, *žr.* Staugaitytė Onutė

Osmanas (Osmann) Hansas, redaktorius 247, 373

Pajevskis, mokytojas 102, 103
Pakalniškis Kazimieras (1866–1933), kunigas, publicistas, visuomenės veikėjas 368
Paknys Juozas (1883–1948), ekonomistas, ministras 263
Palignanas (Palignano), Italijos valstybės veikėjas 278
Paliulionis Mečislovas Leonardas (1834–1908), Žemaičių vyskupas 213
Paltarokas Kazimieras (1875–1958), Panevėžio vyskupas 318
Palubinskas Antanas (1882–po 1944), kunigas, profesorius 210
Panenupis, *žr.* Staugaitis Justinas
Paraminskienė, mergaičių gimnazijos savininkė 175
Pastenacis (Pastenazzi), liuteronų pastorius, mokytojas 103
Paškovskis, moksleivis 86
Pavlovskis, kunigas 98
Pečkaitis Jonas (Zievys), moksleivis 77, 78
Pečkaitis, valstietis 77, 78
Pečkauskaitė Marija (Šatrijos Ragana, 1878–1930), rašytoja, pedagogė 202, 573
Pečkė, žydo duktė 87
Pelegrinetis (Pellegrinetti) Ermenegildas (1876–1943), kardinolas, Vatikano politikos veikėjas 303
Penčyla Vincas, miestietis 200
Pesys Andrius (1875–1914), kunigas 238
Petrika Silvestras (1849–1896), kunigas 110
Petrulis Alfonsas (1873–1928), kunigas, politikos veikėjas 252, 255
Pflefendorfas (Pfleffendorff), karininkas 236
Pianka Vladislovas (1878–?), kunigas, profesorius 210
Piečiškių tetulė, *žr.* Vilkaitienė Petronėlė
Pijus IX (1792–1878), popiežius 494
Pijus X (1835–1914), popiežius 282, 283, 374, 480
Pijus XI, *žr.* Ratis Achilas
Pijus XII (1876–1958), popiežius 510, 511, 512, 517
Pilsudskis (Pilsudski) Juozapas (1867–1935), maršalas, Lenkijos valstybės veikėjas 260, 301
Plaušinaitis Motiejus (1867–1929), kunigas 113, 116
Plėvė Viačeslavas (1846–1904), Rusijos užsienio reikalų ministras 372
Polkovskis, gydytojas 136
Popielis (Popiel) Vincentas Teofilis (1825–1912), Varšuvos arkivyskupas metropolitas 189
Povilaitis Andrius (1876–1953), kunigas 228
Pozaželckienė (babunė), bendrabučio šeimininkė 57–59, 65, 565
Pozaželckis Vincentas, šaltkalvis, Pozaželckių sūnus 56, 57, 59
Pozaželckis, šaltkalvis 56
Pozdniakovas Nikolajus, TSRS pasiuntinys Lietuvoje 244, 342
Prapuolenis Jonas, Kazimiero Prapuolenio brolis 75
Prapuolenis Kazimieras (1858–1933), kanauninkas, visuomenės veikėjas 9, 75, 209–212, 279–281, 283–285, 372, 374
Predeckis Edvardas, moksleivis 70
Prušynskis (Prószyński) Konradas (1851–1908), lenkų visuomenės veikėjas 184

Pšeorskis K., mokytojas 102
Puida Kazys Aleksandras (1883–1945), rašytojas, vertėjas 371
Pupaleigis A., „Geležinio vilko" organizacijos narys 376
Purickis Juozas (1883–1934), visuomenės ir politikos veikėjas, ministras 251, 254–257, 373, 541, 554
Puvro (Pouvreau) Ivona, Juozo Gabrio bendradarbė 294

Rabinavičius Henrikas (1892–1962), diplomatas 289
Račiūnas Jonas Andrius (1869–1905), gydytojas, varpininkas 60
Račiūnas Pranas (1919–1997), Marijonų kongregacijos provincijolas 14
Radzevičius Petras (1894–1959), visuomenės ir politikos veikėjas 376
Radzinskis (Radžiūnas) Antanas (1849–1903), kunigas, profesorius 125, 126, 143
Radziševskis Stanislovas, moksleivis, Radziševskio sūnus 88
Radziševskis, felčeris 88
Radžiukynas Juozas, mokytojas 187
Radžiūnas, *žr.* Radzinskis Antanas
Radžiūnas Pranciškus (1880–1950), kunigas 234
Ramanauskas Juozapas (1888–apie 1920), kunigas 220, 237
Ramanauskas Pranciškus (1893–1959), Telšių vyskupas augziliaras 329, 341
Ramonas, valstietis 30, 33, 34
Ramonienė, Ramono žmona 30
Randis Juozas (1869–?), kunigas 88
Raseiniai 269
Raštikis Stasys (1896–1985), generolas, kariuomenės vadas 350
Ratis (Ratti) Achilas (1857–1939) arkivyskupas, apaštalinis vizitatorius, vėliau popiežius Pijus XI 11, 300, 303, 351, 375, 383, 388, 392, 404, 406, 416, 417, 420, 425, 445, 465–467, 472, 477, 500, 510, 512
Raulinaitis Pranas Viktoras (1895–1969), teisininkas, visuomenės veikėjas 376
Reinys Mečislovas (1884–1953), arkivyskupas, politikos veikėjas, ministras 250, 264, 318, 322, 374
Riauba Stasys (1883–1947), kunigas 234
Riauba Stasys, valdininkas 187
Ribarskis, inžinierius 196
Ropas (Ropp) Edvardas (1851–1939), Vilniaus vyskupas 372
Ropas (Ropp) Frydrichas von der (1879–1964), vokiečių politikos veikėjas 253, 254, 256, 257, 548
Roterdamietis (Roterodamus) Erazmas (1469–1536), humanistas 288
Rousseau Žanas Žakas (1712–1778), filosofas 488, 489
Rozenbaumas Simanas (1859–1935), žydų veikėjas, advokatas, ministras 374
Rūda 61
Rudakovas, popas 73
Rudžių tetutė, *žr.* Daniliauskienė Petronėlė
Rugienius, *žr.* Totoraitis Antanas
Rusteika Steponas (1887–1941), pulkininkas leitenantas, ministras 338, 339, 376
Ruškevičius (Ruškys) (Ruszkiewicz) Kazimieras (1836–1925), Varšuvos vyskupas sufraganas 174, 186

Sabas Juozapas (1868–1926), kunigas 206
Sakevičius Vincentas (1833–?), kunigas 167, 168, 170, 172, 174
Sarankevičienė, bendrabučio šeimininkė 85, 89, 90
Sasnauskas, dvarininkas 237
Saulius, valstietis 35
Savickas, kunigas 158
Savickis, mokytojas 102
Scheidemannas 553
Sederevičia Martynas (1827–1907), kunigas, knygnešys 33, 34, 105
Seneckaitė, Vincento Pozaželckio žmona 56
Senickis, valdininkas 100
Senkauskas, *žr.* Senkus Vincas
Senkevičius (Sienkiewicz) Henrikas (1846–1916), lenkų rašytojas 182, 183, 228, 229, 370
Senkevičius, kunigas 163
Senkevičius, Vincentas, kunigas 216
Senkus (Sękowski) Vincas (1840–1911), Marijonų ordino generolas 83, 125, 194–196, 199, 369, 572
Serno-Solovjovičius Konstantinas Povilas, Marijampolės gimnazijos direktorius 92–96
Seroslavskis Steponas, moksleivis 70
Sesilis (Cecil) Robertas (1864–1958), Didžiosios Britanijos politikos veikėjas 290
Sforca (Sforza), Italijos politikos veikėjas 296
Sideravičius Martynas, kunigas 239, 467, 565
Sidorskis, valdininkas 68
Siemaška Domininkas (1878–1932), gudų ir Lietuvos politikos veikėjas 374
Simaitis Antanas (1887–1959), prelatas, Telšių kurijos viceoficiolas 329
Simonaitis Motiejus (1859–1918), kunigas, politikos veikėjas 249
Skavinis (Scavini) Petras, vadovėlio autorius 122, 369
Skirgaila, stalius 59
Skirmuntas Konstantinas (1866–1951), prelatas, lenkų politikos veikėjas 280, 307
Skvireckas Juozapas Jonas (1873–1959), Kauno arkivyskupas metropolitas 315, 316, 318–320, 326
Slavynas Vincas (1877–1957), kunigas 206
Sleževičius Mykolas (1882–1939), advokatas, politikos veikėjas, ministras pirmininkas 262, 263, 267–270, 287, 298, 299, 374
Smetona Antanas (1874–1944), teisininkas, visuomenės ir politikos veikėjas, prezidentas 9, 219, 247, 249, 250, 252, 255, 261, 265, 270, 271, 302, 303, 330, 337, 339, 342–355, 366, 367, 372–374, 376–378
Smetonienė Sofija (1885–1968), Antano Smetonos žmona 343
Smilgevičius Jonas (1870–1942), agronomas, politikos veikėjas 252
Sokolovas, advokatas, žydų politikos veikėjas 295, 296
Soloveičikas Maksas (1883–?), žydų ir Lietuvos politikos veikėjas 287, 291, 294, 295, 297, 298
Solovjovičius, *žr.* Serno-Solovjovičius Konstantinas Povilas
Spasovičius (Spasowicz) Vladimiras (1829–1906), advokatas, lenkų politikos veikėjas 185
Sriuoginis Juozas (1867–apie 1943), kunigas 134

Stanaitis Juozas (1865–1925), generolas leitenantas, kariuomenės vadas 60
Stanaitis Pranciškus (1869–1936), inžinierius, Juozo Stanaičio brolis 60
Staniškis, *žr.* Danilevičius Stanislovas
Staniškis Vincas (apie 1850–1920), mokytojas, varpininkas, kalbininkas 89, 92, 93, 99, 102
Staniulis Antanas (1857–1927), kanauninkas 216, 217
Stankaitis Liudvikas (1877–?), kunigas 323
Stankevičius Antanas, moksleivis 60
Stankevičius Bonifacas (Rizas), moksleivis, Antano Stankevičiaus brolis 60
Stankevičius Juozas (1887–1932), kunigas, dėstytojas 249, 252, 253
Stankevičius Pranciškus, siuvėjas 187
Starkus Justinas, Starkaus sūnus 52
Starkus Mataušas, Starkaus sūnus 52
Starkus, valstietis 52
Stasiškis, valstietis 32
Staševičius Jonas (1870–?), kunigas 322
Stašinskas Vladas (1874–1944), advokatas, politikos veikėjas, ministras 374
Statkevičius, knygnešys 168
Staugaitis Antanas (1876–1954), visuomenės ir politikos veikėjas, Justino Staugaičio brolis 194, 234
Staugaitis Jonas (I, Mažmeškis), valstietis 28, 29
Staugaitis Jonas (II, Meškus), Justino Staugaičio tėvo brolis 8, 19, 23, 30, 109, 117, 118, 149, 150
Staugaitis Jonukas, Justino Staugaičio brolis 22, 564
Staugaitis Julijonas (I), Justino Staugaičio tėvo dėdė 78, 566
Staugaitis Julijonas (II), Julijono Staugaičio sūnus 78, 81, 95
Staugaitis Jurgis (1840–1915), kunigas 136, 137, 239, 240
Staugaitis Justinas (1866–1943), visuomenės ir politikos veikėjas, Telšių vyskupas 3–5, 7–15, 21, 252, 255, 261, 273, 287, 311, 313, 318, 336, 345, 368, 371–374, 376, 381–383, 387–389, 392, 393, 396, 397, 401, 402, 405, 406, 409, 414–420, 423, 424, 426, 427, 432, 433, 436, 437, 443, 444, 454, 455, 462, 463, 469, 472, 474–477, 502, 503, 509, 510, 512, 513, 523, 524, 537–540, 556, 557, 561 –568, 570–573
Staugaitis Lukošius (I), Jurgio ir Lukošiaus Staugaičių tėvas 239
Staugaitis Lukošius (II, 1838–1913), kunigas, knygnešys 239
Staugaitis Mykolas (I), Justino Staugaičio senelis 76
Staugaitis Mykolas (II), Justino Staugaičio tėvas 22, 108, 564
Staugaitis Motiejus, samdinys 27
Staugaitis Romualdas (g. 1924), Vincento Staugaičio vaikaitis 14
Staugaitis Vincentas (1874–1955), Justino Staugaičio brolis 14, 233–235
Staugaitytė Agota, Justino Staugaičio sesuo 564
Staugaitytė Onutė, Justino Staugaičio sesuo 22, 564
Staugaitytė Petronėlė, Justino Staugaičio sesuo 564
Stawgiewicz-Meškus, Justino Staugaičio prosenelis 19, 564
Stegas (Steg) Prancūzijos politikos veikėjas 294
Steponaitis Antanas (1883–1964), kanauninkas 257, 334
Steputaitis (Steputat) Vilhelmas (1868–1941), Prūsijos seimo narys 373
Stiravičius (Styra) Romualdas (1841–1915), prelatas 215
Streikus A., istorikas 5

Strimas Jonas (1866–1914), kunigas 239
Strimavičius Eliziejus (Strimas, 1843–1901), prelatas, Seinų seminarijos vicerektorius 117, 120, 121, 123, 371
Strimavičius Mateušas (1836–1903), prelatas, Eliziejaus Strimavičiaus brolis 122, 123, 371
Stšeminskienė, mergaičių gimnazijos savininkė 175
Stulginskis Aleksandras (1885–1969), agronomas, visuomenės ir politikos veikėjas, prezidentas 252, 263, 307, 376
Sventochovskis (Swiętochowski) Aleksandras (1849–1938), lenkų publicistas, filosofas 183

Šakenis Konstantinas (1881–1959), inžinierius, pedagogas, ministras 337, 348
Šalkauskis Stasys (1886–1941), filosofas, visuomenės veikėjas 313, 314
Šamickis, samdinys 40
Šaulys Jurgis (1879–1948), ekonomistas, diplomatas, visuomenės ir politikos veikėjas 9, 247–250, 252, 253, 255, 271, 541
Šaulys Kazimieras (1872–1964), prelatas, politikos veikėjas 11, 247, 252, 253
Ščensnovičius (Szczęsnowicz) Stanislovas (1867–?), kunigas, lenkų politikos veikėjas 133
Šednickis, kunigas 158, 159
Šeimis Kazimieras (1867–1927), kunigas 134
Šeižys Mykolas (Dagilėlis, 1874–1950), kunigas, rašytojas 376
Šembekas (Szembek) Jurgis (1851–1905), Mogiliavo arkivyskupas metropolitas 210, 280, 372
Šernas Jokūbas (1888–1926), teisininkas, visuomenės ir politikos veikėjas 252
Šidlauskas L., agronomas, visuomenės veikėjas 377
Šileris (Schiller) Frydrichas fon (1759–1805), vokiečių dramaturgas 373
Šilingas Stasys (1885–1962), teisininkas, visuomenės ir politikos veikėjas, ministras 261–263, 338, 348, 373
Šimkus Jonas (1873–1944), chemikas, profesorius, ministras 263
Šimoliūnas Jonas (1878–1965), inžinierius, ministras 263
Šipaila Juozapas (1799–1879), kunigas 113, 567
Šiukšta Liudvikas, atsargos pulkininkas 187
Škėma Pranciškus (1864–1903), kunigas 86
Šliūpas Jonas (1861–1944), gydytojas, aušrininkas, visuomenės veikėjas 105, 142, 172, 183, 191, 271, 368, 570
Šmidtas, teisėjas 154
Šmidtas, vaistininkas 169
Šmitas, kalvis 37
Šneideraitis, kareivis 238
Šneideris Tomas, moksleivis 85, 86
Šovys Klemensas (1886–1956), kunigas 310
Šumovičius, mokytojas 103, 104

Talivinas, mokytojas 103
Tallat-Kelpša Jonas (1892–1946), agronomas, visuomenės veikėjas 377
Tamošius, zakristijonas 75
Tarasovas, gimnazijos inspektorius 82, 95, 98
Tatjana (1897–1918), Nikolajaus II duktė 231, 372
Tautkevičius Vladislovas (1878–apie 1919), kunigas 200

Tedešinis (Tedeschini) Frederikas (1873–1959), Vatikano politikos veikėjas, kardinolas 280
Teleiša, daraktorius 51, 54, 509
Tyla Antanas 2
Tiškevičius Alfredas (1882–1930), diplomatas 271, 272, 275, 289, 290
Tiškus Vladas (1906–1975), agronomas, visuomenės veikėjas 377
Titonis (Titoni), Italijos politikos veikėjas 296
Tolstojus Levas (1828–1910), rusų rašytojas 129
Tonkūnas Juozas (1894–1968), agronomas, ministras 337, 338
Totoraitis Antanas (Rugienius), daraktorius 42, 51–55, 62, 63, 565
Totoraitis Jonas (1872–1941), kunigas, istorikas, marijonas 9, 330, 369
Totoraitis Vincas (1873–1966), agronomas, Jono Totoraičio brolis 209
Tropė, felčeris 169
Trumpajonis, *žr.* Baltkartis Jonas
Tūbelienė Jadvyga (1892–?), visuomenės veikėja, Juozo Tūbelio žmona 343
Tūbelis Juozas (1882–1939), agronomas, visuomenės veikėjas, ministras pirmininkas 263, 337, 343, 377
Tučkus P., studentas 269
Tulaba Antanas, kunigas, marijavitas 370
Tulauskas Leonardas, Agotos Tulauskienės vyras 56, 225, 262
Tulauskienė Agota, Justino Staugaičio sesuo 224, 225, 263, 321
Tulauskis Leonardas, *žr.* Tulauskas Leonardas
Tumas Juozas (Vaižgantas, 1869–1933), kunigas, rašytojas, visuomenės veikėjas 182, 215, 219, 344, 345, 368, 371, 372, 376
Tupčianskas Juozas, vaistininkas 60

Urachas (Urach) Vilhelmas fon (1864–1930), Viurtembergo grafas 269, 547, 549–551
Urbanavičius Pranciškus (1866–?), kunigas 95, 252, 253
Urbanavičius Pranciškus (Kupranas, 1868–1941), prelatas, Telšių vyskupijos generalvikaras 328–330, 343, 578
Urbonas, gydytojas 209
Užupis Pranciškus, mokytojas 32, 58, 61–63, 66–68, 70–74, 78

Vabalas Baltramiejus, gydytojas 187
Vaiciulevičius, teismo sekretorius 169
Vailokaitis Jonas (1886–1944), bankininkas, pramonininkas, politikos veikėjas 252
Vailokaitis Juozas (1880–1953), kunigas, visuomenės veikėjas, Jono Vailokaičio brolis 207, 211, 264, 368, 374
Vaineikis Liudas (1869–1938), gydytojas, varpininkas, visuomenės veikėjas 371
Vaitkevičius J., „Geležinio vilko" organizacijos narys 376
Vaitkus Mykolas (1883–1973), kanauninkas, rašytojas 11, 13, 376
Valaitis Jonas (1876–1946), prelatas 111, 122, 219 240
Valaitis Jonas (Kailius, 1868–1911), kunigas 60, 65
Valaitis Juozapas (1897–?), kunigas 296, 303, 327, 334, 335, 577
Valaitis Pranciškus, policijos valdininkas 186
Valančius Grigas (1906–1978), kunigas, istorikas 11, 13
Valančius Motiejus (1801–1875), Žemaičių vyskupas, rašytojas 12
Varanka, kunigas 31, 32

Vasiljevas P., mokytojas 103, 104
Velykis Mykolas (1884–1956), generolas, ministras 263
Vežbovskis (Wierzbowski) Petras Povilas (1818–1893), Seinų vyskupas 56, 116, 119, 120, 123, 126, 137–142, 144, 145
Vygodskis Jokūbas (1857–1942), žydų ir Lietuvos politikos veikėjas, ministras 374
Vileišis Jonas (1872–1942), teisininkas, visuomenės ir politikos veikėjas, ministras 9, 253, 263, 371
Vileišis Petras (1851–1926), inžinierius, visuomenės veikėjas, ministras 207, 270, 344, 371
Vilkaitienė Petronėlė, Justino Staugaičio tėvo sesuo 21, 55, 76, 77, 113, 117, 564, 565
Vilkaitis Jonas, valstietis, Petronėlės Vilkaitienės vyras 76
Vilkaitis Jonukas, Petronėlės Vilkaitienės sūnus 55, 76
Vilkaitis Juozukas, Petronėlės Vilkaitienės sūnus 55, 76
Vilkaitis Justinas, Justino Staugaičio pusbrolis 149
Vilkanecas, mokytojas 82, 102
Vilkas, valstietis 32
Vilkutaitis Antanas (1864–1903), rašytojas, varpininkas 86
Vilsonas (Wilson) Tomas (1856–1924), JAV prezidentas 246, 274, 373, 542
Vincentas, žr. Staugaitis Vincentas
Viniarskis, teismo sekretorius 160, 165
Virbyla Jokimas (1826–?), kunigas 138
Viškovskis, mokytojas 102
Višnevskis Leonas, dvarininkas 153
Vytartas Antanas (1863–1932), kunigas, visuomenės veikėjas 368
Vytautas Didysis (apie 1350–1430), didysis Lietuvos kunigaikštis 251
Vitkauskienė, bendrabučio šeimininkė 87
Vitzkė, dvaro valdytojas 238
Vlostovskis (Włostowski) Petras (1841–?), kunigas 216
Vodzinskienė Jozefa (Tiškevičiūtė), grafienė 166, 169, 170
Vogenis Motiejus, siuvėjas 187
Voldemaras Augustinas (1883–1942), politikos veikėjas, ministras pirmininkas 260–263, 265, 271, 274, 276, 277, 303, 312, 330, 333, 335, 336, 343, 346, 347, 351–353, 376, 541, 552
Vondolovskis (Wądołowski) Pranciškus (1880–?), kanauninkas, profesorius 210, 217
Vonsiackis Andriejus (m. 1910), žandarų rotmistras 190, 371
Voronko Juozapas (1891–1952), teisininkas, gudų ir Lietuvos politikos veikėjas, ministras 263

Zablockis Edvardas, moksleivis, Zablockio sūnus 89
Zablockis, advokatas 89
Zakševskis, dvarininkas 218
Zakševskis, moksleivis 86
Zaleskaitė Aleksandra, Zofijos Zaleskaitės sesuo 61
Zaleskaitė Marija, Zofijos Zaleskaitės sesuo 61
Zaleskaitė-Arminienė-Kriaučiūnienė Zofija (1849–1912), mokytoja 61, 62, 67, 73, 74, 102
Zaleskis (Zaleski) Vladislovas Mykolas (1852–1925), arkivyskupas, Antiochijos patriarchas 280, 283, 284, 307

Zalevskis, kunigas 216
Zanavykas, *žr.* Staugaitis Justinas
Zaunius Dovas (1892–1940), diplomatas, ministras 353, 354, 375
Zelinskaitė Maksimilijona, Antano Liorento žmona 69
Zelinskienė, dvarininkė 237
Zelinskis, dvarininkas (Aštuonėlių) 237
Zelinskis, dvarininkas (Kataučiznos) 73
Zengeris, valdininkas 95
Zubrickas Justinas (Turčiniškis, 1868–1925), poetas, valstybės kontrolierius 60

Žagaras, mokytojas 97
Žalevskis Jonas (1848–1916), kanauninkas 235, 236, 240
Žaliauskas, *žr.* Žalevskis Jonas
Želigovskis (Żeligowski) Liucijanas (1865–1946), generolas 294, 375
Žičkauskas Tomas, mokytojas 200
Žilinskaitė, Baltramiejaus Vabalo žmona 187
Žilinskas Aleksandras (1885–1942), ministras, Tomo Ferdinando Žilinsko sūnus 269
Žilinskas Liudvikas, moksleivis, Tomo Ferdinando Žilinsko sūnus 87, 88, 116
Žilinskas Tomas (1866–1934), kunigas, visuomenės veikėjas, Tomo Ferdinando Žilinsko sūnus 115
Žilinskas Tomas (1866–1934), kunigas, visuomenės veikėjas, Tomo Ferdinando Žilinsko sūnus 115, 134–136, 208
Žilinskas Tomas Ferdinandas (1840–1925), mokytojas, varpininkas 87
Žilius Jonas (1870–1932), kunigas, rašytojas, visuomenės ir politikos veikėjas 328, 374
Žukauskas Silvestras (1860–1937), generolas, ministras 260
Žutautas 5

Parengė *Regina Laukaitytė*

VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ

Airija 419
Albionas 222
Aleksotas 207
Alytus 7, 148–157, 159, 165, 166, 168, 262, 323, 568
Alpės 257, 285
Alvitas 49
Amerika 100, 134, 172, 208, 223, 246, 254, 255, 257, 261, 274, 277, 331, 334–336, 350, 429, 542, 552, 553
Anglija 222, 223, 261, 276, 288–290, 292, 296, 373, 377, 543, 552
Asyžius 299
Ašmintos dvaras 230
Ašmoniškių kaimas 77
Aštuonėlių dvaras 237
Augustavas 67, 133, 219, 258
Aukštoji Panemunė 9, 136, 137, 232, 233, 237, 239–242, 244, 255, 261–264, 306–309, 316, 320–323, 326, 327, 330, 334, 387, 389, 575, 576
Austrija 222–224, 246, 310, 370
Baikalo ežeras 463
Bakalaževas 133
Balbieriškis 7, 165–172, 174, 323, 370, 569, 570
Balstogė 157, 258, 272, 373
Baltgudžių kraštas 258
Baltijos pajūris 222
Barbieriškis, *žr.* Balbieriškis
Bartininkai 234
Bazelis 256
Belgija 246, 273, 347, 376
Berlynas 10, 254–256, 265, 273, 287, 306, 541, 544, 546–548, 551, 552
Bernas 9, 256, 258, 576
Biržai 271
Blendovas 174, 175, 570
Brasta 369, 544–546, 555
Brazilija 419
Breslavo metropolija 315
Buenos Aires 419
Bulgarija 246
Ciūrichas 256
Čekoslovakija 355
Čenstochova 184, 370
Čyžovas 157–159
Dancigas (Gdanskas) 375
Darsūniškis 232–236
Daukšiagirės dvaras 237, 238
Degučiai 83, 200
Didvyžiai (Geištarai) 139
Dinaburgas 258
Domodosolas 285
Dorpatas (Tartu) 188, 338
Doveris 289
Druskininkai 224
Dublinas 419
Dzūkų kraštas 101, 113, 153–155, 159, 209
Džiuginėnų palivarkas 340
Eitkūnai 273, 286
Elzasas 222
Estija 313, 355
Europa 180, 223, 256, 274, 287, 300, 301, 389, 390, 560
Evian-les-Bains [Even le Benas] 257
Flechingas 288
Fribūras 217, 372
Galicija 371
Gardinas 157, 258, 274
Garliava 204, 231, 234, 235, 240
Gelgaudiškis 145
Gintautai 113
Gižai 239
Gižų dvaras 206
Gorizija 310
Graikija 257
Griškabūdis 18, 31, 40, 48, 49, 51, 56, 61, 65, 73, 123, 138, 141, 145, 204, 308, 564, 565
Grojevas 174
Igliauka 147, 149

Ispanija 278
Italija 143, 223, 278, 279, 285, 296, 298, 302, 307, 309, 373
Izraelis 71, 325
Jiesios upė 231, 232
Jieznas 234
Jokimiškio dvaras 218
Joniškis 329
Jungtinės Amerikos Valstijos 373
Jurbarkas 14
Kaišiadorys 232, 234, 317, 318
Kalvarija 113, 119, 225, 330
Kalviai 233, 234
Kampiškiai 240
Kapsų kraštas 113, 149
Karaliaučius 226, 287, 355
Kataučiznos dvaras 73
Kaunas 8, 10, 69, 93, 136, 149, 207, 210, 212, 224, 227, 231, 232, 236, 240, 242, 243, 247, 260, 263–265, 267, 287, 300–304, 306, 307, 309, 310, 313, 314, 316, 318, 321, 322, 329, 331–338, 341, 342, 344, 347, 350–355, 365, 372–377, 383, 540, 574
Kauno gubernija 371, 373
Kėkštų kaimas 123
Kelnas 215, 273
Kermošyno kaimas 234, 235
Keturvalakių parapija 113, 187
Kybartai 85, 352, 354
Kijevas 295
Klaipėda 258, 322, 328, 329, 388, 389, 393, 397, 402, 409, 410, 415, 416, 418, 420, 424, 427, 429, 433, 437, 444, 455, 463, 469
Klaipėdos kraštas 236, 286, 315, 316, 319, 328, 329, 333, 378
Klaipėdos parapija 328
Kolainiai 305
Konstantinopolis (Stambulas) 372
Krakiai 375
Krasnopolė 214
Kražiai 187, 383, 387, 573
Kretinga 328–330
Kretkampis 206
Krokialaukio parapija 126, 217
Krokuva 305
Kruonis 232, 233
Kumelupiai 37, 65
Kurskas 225
Kuršas 222, 249, 547, 553
Kuršėnai 322
Latvija 272, 313, 315, 355
Lauckaimis 60
Leipalingis 211
Lekėčiai 3, 8, 194, 203, 205, 206, 208, 323, 572, 574
Lekėčių parapija 194, 203, 205, 206, 323
Lemano ežeras 257
Lenkija 3, 7, 10, 90, 93, 102, 128–131, 140, 144, 161, 171, 173, 175–181, 184–186, 188–190, 192, 197, 210, 218, 222, 237, 257, 272, 274, 284, 286, 291, 301, 305, 307, 312, 314, 315, 323, 368–372, 375, 446, 540, 542, 543, 550, 553, 571, 572, 575
Lesnistvos dvaras 60
Lesnistvos valsčius 33
Lydos sritis 258
Liepoja 258
Lietuva 3–16, 19, 45, 47, 60, 92, 96, 100–102, 104, 115, 131, 135, 140, 143, 148, 149, 155–159, 163–166, 169, 171, 172, 174, 175, 178, 179, 182, 186–194, 196, 201, 203, 204, 206–208, 211, 212, 218, 220, 222–224, 226, 228, 231, 238, 239, 244–252, 254–270, 272, 274–278, 280, 281, 283, 284, 286, 287, 289–292, 294, 295, 298, 300–307, 310–319, 323, 324, 335, 336, 338, 340–356, 358, 359, 361–378, 387, 388, 390, 404, 417, 437, 442, 466, 472, 481, 500, 518, 520–522, 538–557, 559, 562, 569–571, 574–577
Lietuvos–Lenkijos valstybė 115, 163, 370
Likiškėlio kaimas 153
Lindikai 19, 564
Liubotinas 163, 164
Liudvinavas 84, 95
Lyviai 222
Lodzė 175, 179, 184, 323, 570
Lomža 91, 102, 119, 120, 132, 133, 141, 156, 160, 163, 211, 213, 216, 314, 568
Londonas 9, 271, 287, 289–293, 295
Lotaringijos kraštas 222
Lozana 256, 257, 373, 576

Lvovas 370
Madridas 278
Marycha, upelis 114
Marijampolė 3, 7, 8, 12–14, 27, 35, 67, 77–80, 83, 84, 87, 91–93, 95–100, 102–106, 112, 113, 118, 125, 135, 143, 145, 147, 151, 190, 194–200, 202–204, 206, 207, 212, 214, 224–228, 244–246, 262, 322, 323, 349, 354, 369, 371, 373, 375, 377, 467, 572–575
Masčio ežeras 324
Maskva 96, 115, 172, 185, 342, 372, 559
Mauručiai 225
Mažeikiai 329
Mažoji Lietuva 332
Meištai 60, 61, 64, 66
Meksika 417
Mergbūdžio kaimas 141
Meteliai 150
Miastkovas 163
Mintauja (Jelgava) 343
Myras 306
Miroslavas 126
Miunchenas 10
Modena 285
Mogiliavas 272, 315, 369, 373
Mokolų dvaras 102
Monakas 551
Mozūrų kraštas 132, 156, 164, 220
Narevas, upė 157
Naumiestis 3, 7, 13, 18, 19, 21, 26, 33, 35, 38, 40, 41, 44, 48, 55, 56, 60, 61, 63–65, 67, 70, 71, 73–78, 83, 108–110, 113, 115, 118, 134, 137–139, 143, 145, 146, 148, 190, 216, 226, 335, 564, 567
Nemunas, upė 149, 155, 157, 165, 166, 205, 207, 213, 218, 225, 227, 232–234, 236
Nenupė 18, 20, 25, 50, 64, 65, 564, 566
Norvegija 373
Novės upė 29
Novogrodas (Naugardas) 163
Olandija 287, 288, 347, 376
Pajevonis 143, 216, 234
Pakuonis 9, 218–220, 224–227, 229–233, 236, 237, 240, 241, 244, 246, 323, 574, 575
Palanga 343
Palestina 420
Paluobių parapija 56
Panevėžio apskritis 254, 316, 548
Panevėžys 316, 318
Paryžius 3, 9, 219, 246, 249, 258, 271–275, 278, 281, 285, 287, 293–296, 298, 372
Patamulšio dvaras 238
Pažaislis 375
Pažėrai 234
Pentnica 141
Peršėkės upė 168
Peterburgas, *žr.* Petrapilis
Petrakavas 225, 229
Petrapilis (Peterburgas) 125, 144, 185, 210, 266, 272, 281, 350, 369
Piečiškiai 19, 117
Pilau 287
Pilviškiai 170, 308
Pinskas 258, 314
Plateliai 376
Plockas 135, 158, 181
Plokščiai 100, 140
Plungė 361
Popiškė 340
Poznanės kraštas 238
Prancūzija 128, 186, 222, 223, 257, 261, 273, 274, 278, 285, 286, 293, 373, 419, 478, 485, 494, 543
Prancūzijos Riviera 219
Prienai 121, 122, 141, 166–168, 172, 213, 225–229, 236–238, 240, 244
Prūsija 3, 19, 26, 33, 225–227, 236, 243, 258, 273, 274, 353, 373, 549
Puchalai 164
Punskas 249, 369
Pušogrodo dvaras 233
Radomas 229
Radziminas 140
Ragainė 368
Rambonio dvaras 153
Ramoniškės 239
Raugalų kaimas 60, 65
Reinas, upė 273
Reinlandas 236
Rietavas 327, 330

Ryga 303, 313, 315, 355
Rygiškių kaimas 565
Ringys, upelis 166
Roma 3, 9, 51, 142, 143, 147, 212, 213, 217, 271–273, 278–285, 287, 292, 296–300, 305–307, 309, 311–313, 317–319, 334, 335, 341, 352, 372, 374, 402, 404, 406, 407, 416, 433, 531, 559
Roterdamas 287, 288
Rudžių kaimas 24, 25, 111
Rumbonių parapija 148
Rusija 9, 10, 96, 97, 100, 105, 128, 131, 142, 144, 146, 172, 185, 187, 188, 192, 203, 222–226, 236, 237, 239, 240, 243, 244, 246, 254–257, 260, 263, 266, 275, 277, 291, 304, 315, 344, 347, 350, 361, 369, 372–374, 468, 477, 478, 499, 500, 518, 519, 520–522, 538, 540, 543–545, 553–555, 559
Saksonija 548
Salantai 328, 578
Sandomežas 98
Sarajevas 223
Seinai 3, 7–9, 11, 13, 56, 98, 101, 113–116, 118–127, 129–132, 136–146, 160, 162, 167, 171, 173, 174, 176, 184, 189, 194, 203, 206–215, 217, 219, 220, 227, 240, 272, 274, 315, 318, 320, 323, 368–373, 375, 376, 574, 577, 578
Serbija 223
Sibiras 463
Simnas 156
Sintautai 29, 308
Skardupiai 187
Slabadai 46, 55
Slavikai 61, 121, 122, 238, 239
Smolenskas 374
Smurgainiai 236
Sniadovas 156–166, 171, 323, 568
Stakliškės 234
Stalupėnai 19, 564
Stepiškė 19
Stoškų kaimas 78
Sudargas 33
Suodžių kaimas 134
Suomija 550
Suvalkija 8, 83, 90, 92, 100, 132, 133, 140, 148, 149, 167, 190–192, 194, 200–204, 206, 214, 216, 228, 230, 231, 243, 249, 258, 274, 294, 366, 371–373, 375, 377, 568, 573, 575
Šafhauzenas 256
Šakiai 61, 121, 140, 141, 190, 194, 308
Šakių apskritis 56, 61, 100
Šaukėnai 322
Ščepankovas 162, 163
Ščepankovo 162
Šešupė 61, 65, 138, 149, 157
Šiauliai 400
Šiaulių apskritis 338
Šiluva 387
Širvinta, upė 61, 63
Štetinas 287
Šumovas 158
Švedija 373
Šveicarija 217, 251, 254–258, 372, 541, 550, 552, 554, 576
Švėkšna 13, 329, 419
Šventeženis 162
Tarpučiai 83, 113
Telšiai 2–7, 11–14, 106, 259, 316, 319, 320, 322, 324–327, 329, 331–341, 363, 382–384, 388, 389, 392, 393, 396, 397, 401, 402, 405, 406, 409, 414–420, 423, 424, 426, 427, 432, 433, 436, 437, 443, 444, 454, 455, 462, 463, 469, 472, 474–476, 502, 510, 512, 513, 523, 524, 537, 577, 578
Tilžė 172, 189, 236, 258, 368, 373
Tomskas 188
Tryškiai 323, 324
Tupikai 7, 18, 19, 21, 22, 25, 26, 30, 35, 64, 79, 109, 564
Turčinai 70
Turkija 246
Ūdrija 149
Ukraina 237, 541
Uralas 463
Utena 361
Užnemunė 40, 227, 232, 233, 236
Užpjauniai 109, 117
Varėna 156
Varmijos diecezija 315

Varniai 383, 384
Varšuva 11, 56, 95, 102, 132, 135, 140, 141, 169–176, 179, 183, 184, 186–189, 202, 210, 212, 218, 230, 260, 267, 271, 280, 281, 300–304, 314, 315, 323, 368–370, 372, 570, 571
Vatikanas 10, 11, 272, 279–283, 296–298, 300, 301, 307, 311–315, 317, 335, 336, 351–356, 366, 374, 375, 378, 487
Veiveriai 78, 87, 90, 125–127, 192, 204
Verdenas 247
Versalis 264, 271, 272, 274
Viekšniai 330
Vievis 301, 303
Vygriai 369
Vilkaviškis 79, 80, 83, 98, 113, 122, 139, 140, 226, 240, 250, 316–319, 322, 334–338, 352, 354, 361
Vilkija 205
Vilnius 1, 5, 9, 11, 15, 127, 207, 212, 231, 234, 239, 242, 247–249, 252, 258, 260–265, 267, 290, 291, 294, 301, 312, 314, 344, 345, 368, 371–375, 383, 541, 543, 547, 554, 574–576
Virbalis 255, 286, 287, 354
Virvytės upė 324
Višakio Rūda 204
Vištytis 98
Viurtembergas 549, 551
Vokietija 5, 9, 186, 221–224, 239, 246, 247, 250–252, 254–256, 286, 328, 373, 375, 378, 468, 538, 541–549, 551, 553–555
Vonsošo parapija 119
Zambrovas 216
Zanavykų kraštas 18–20, 22, 29–31, 35, 37, 40, 45, 50, 52, 53, 56, 113, 131, 146, 149, 150, 154–156, 167, 308, 368
Zapyškis 205, 224
Zingenas 256
Žemaičių Kalvarija 387
Žemaitija 11, 13, 331, 383, 387, 442, 562, 573, 577, 578
Žemoji Panemunė 206
Žygiškių kaimas 51
Žilių kaimas 145
Žitomyras 213
Žvirgždaičiai 19, 65, 110, 564

Sudarė *Giedrius Lelkaitis*

JUSTINO STAUGAIČIO BIBLIOGRAFIJA

Rodyklę sudaro du skyriai: 1. Knygos ir straipsniai; 2. Ganytojo raštai. Bibliografiniai aprašai išdėstyti chronologine tvarka. Jei straipsnis buvo skelbtas keletą metų, tai pilnas jo aprašas pateikiamas prie pirmųjų metų. Straipsniai, išleisti atskiromis knygelėmis, iškelti į tų metų aprašų pradžią prie knygų arba pateikiama nuoroda. Pakartotinių leidimų duomenys pateikiami prie pirmųjų leidimo metų. Visur nurodomi puslapiai, išskyrus laikraščius: „Laisvė", „Vilniaus žinios", „Rytas" ir „Viltis".

Rodyklėje yra šių leidinių santrumpos:
Šltn. – Šaltinis
T. k. – Tiesos kelias
Vd. – Vadovas
Ž. p. – Žemaičių prietelius

1. KNYGOS IR STRAIPSNIAI

1905

Straipsniai

1. **Iš** dzūkų kampo // Vilniaus žinios, Nr. 8. – Parašas: Meškus.
2. **Lenda** yla iš maišo // Lietuvių laikraštis, Nr. 25, p. 346. – Parašas: Kun. Meškus.
3. **Naumiestis** // Vilniaus žinios, Nr. 124. – Parašas: Juozas Zanavykas.

1906

Straipsniai

4. **Apie** vaikų auklėjimą // Vilniaus žinios, Nr. 71.
5. **Klerikalizmas** ir krikščionybė // Šltn., Nr. 38, p. 594–595. – Parašas: Meškus.
6. **Ko** nori „Naujoji Gadynė" // Šltn., Nr. 27, p. 421–424. – Parašas: Meškus.
7. **Lietuvių** krikščionių draugija „Žiburys" // Šltn., Nr. 12, p. 183–185. – Parašas: Meškus.

1907

Straipsniai

8. **Apie** kaimiečių nusismaginimus // Šltn., Nr. 5, p. 68–70. – Parašas: Meškus.
9. **Apie** mokyklas // Šltn., Nr. 39, p. 612–615. – Parašas: Meškus.
10. **Apie** vaikų auklėjamuosius namus // Šltn., Nr. 9, p. 131–132. – Parašas: Meškus.
11. **Bažnyčia** ir politika // Šltn., Nr. 45, p. 708–711. – Parašas: Meškus.
12. **Ką** gali nuveikti spauda // Šltn., Nr. 49, p. 775– 776. – Parašas: Meškus.
13. **Katalikai** budėkime! // Šltn., Nr. 8, p. 114–115. – Parašas: Meškus.
14. **Kodėl** apšviestesnieji lietuviai netiki? // Šltn., Nr. 2, p. 19–23. – Parašas: Meškus.

15. **Kokia** reikalinga mergaitėms mokykla // Šltn., Nr. 31, p. 485–486. – Parašas: Meškus.
16. **Krikščionys**-demokratai ir tautiečiai-demokratai // Šltn., Nr. 36, p. 564–566; Nr. 37, p. 580–582. – Parašas: Meškus.
17. **Lekėčiai** // Šltn., Nr. 2, p. 27–28; – Parašas: Meškus.
18. **Lietuvių** moterų susivažiavimas Kaune // Šltn., Nr. 43, p. 684–685. – Parašas: Zanavykas.
19. **„Lietuvos** ūkininko" ir protestantų pastoriaus balsai apie persekiojimą katalikų Prancūzijoj // Šltn., Nr. 17, p. 259–261. – Parašas: Meškus.
20. **Mokykla** ir tikėjimas // Šltn., Nr. 24, p. 372–375. – Parašas: Meškus.
21. **„Žiburys"** ir Marijampolės ūkininkų draugovė // Šltn., Nr. 11, p. 167–170.
22. [**„Žiburio"** draugijos skyrius Lekėčiuose] // Šltn., Nr. 13, p. 202, Nr. 19, p. 298. – Parašas: Meškus.

1908

Knygos

23. **Katalikų** tikėjimas ir jo priešai. Seinai: Laukaičio ir B-vės sp., 1908, 86 p. – Parašas: Meškus.

Straipsniai

24. **Apie** draugijas // Žiburio kalendorius 1908 metams. Seinai, 1908, p. 75–83. – Parašas: Meškus.
25. **Apie** mūsų draugijų nesutikimus // Viltis, Nr. 2. – Parašas: Meškus.
26. **Ar** tikėjimas mažina žmonių laimę ant žemės? // Šltn., Nr. 42, p. 659; Nr. 44, p. 693–694. – Parašas: Meškus.
27. **Ar** tikėjimas reikalingas politikoj? // Šltn., Nr. 35, p. 548–551. – Parašas: Meškus.
28. **Ar** žmonės gali sau rinktis kunigus? // Šltn., Nr. 39, p. 613–615. – Parašas: Meškus.
29. **Dar** apie Marijampolės mergaičių progimnaziją // Viltis, Nr. 1. – Parašas: Meškus.
30. **Darbas** iš pamatų // Šltn., Nr. 33, p. 515–517. – Parašas: Meškus.
31. **Dar** šis tas apie masonų darbus // Šltn., Nr. 22, p. 339–341. – Parašas: Meškus.
32. **„Dešinieji"** bei „kairieji" fanatikai // Viltis, Nr. 100, p. 63–65. – Parašas: Meškus.
33. **Kalba** į jaunuomenę, mokslo metams prasidedant // Vd., t. 1, Nr. 1, p. 63–65.
34. **Kalba** į jaunuomenę šv. Stanislovo Kostko dienoje // Vd., t. 1, Nr. 3, p. 265–266.
35. **Kalba**, šventinant mokyklą // Vd., t. 1, Nr. 1, p. 65–67.
36. **Katalikybė** Anglijoj // Šltn., Nr. 3, p. 36–39. – Parašas: Meškus.
37. **Katalikystės** stovis Lietuvoje // Vd., t. 1, Nr. 2, p. 181–190; Nr. 3, p. 272–281.
38. **Kelios** patartys pamokslininkams // Vd., t. 1, Nr. 1, p. 71–73.
39. **Kodėl** katalikų tikėjimas yra neapkenčiamas // Šltn., Nr. 8, p. 116–118; Nr. 9, p. 132–134. – Parašas: Meškus,
40. **Kokiais** būdais persekiojamas katalikų tikėjimas? // Šltn., Nr. 16, p. 243–245; Nr. 17, p. 260–262; Nr. 18, p. 275–276. – Parašas: Meškus.
41. **Knygų** skaitymo laisvė ir tikėjimas // Šltn., Nr. 24, p. 371–372; Nr. 25, p. 387–388. – Parašas: Meškus.
42. **Lekėčiai** // Vienybė, Nr. 41, p. 651. – Parašas: Meškus.
43. **Marijampolės** // Vienybė, Nr. 27, p. 419.
44. **Masonerijos** darbai Austrijoj // Šltn., Nr. 30, p. 467–470. – Parašas: Meškus.

45. **Mūsų** draugijų darbai // Šltn., Nr. 35, p. 547–549. – Parašas: Meškus.
46. **Mūsų** uždaviniai // Vd., t. 1, Nr. 4, p. 379–387.
47. **Neprigulmingoji** dora // Šltn., Nr. 31, p. 483–484; Nr. 32, p. 499–500. – Parašas: Meškus.
48. **Pamokslai** jaunuomenei // Vd., **1908**, t. 1, Nr. 3, p. 257–263; **1909**, t. 2, Nr. 5, p. 46–50; Nr. 7, p. 255–262; t. 4, Nr. 13, p. 33–38; Nr. 15, p. 242–246; **1910**, t. 6, Nr. 22, p. 138–140.
49. **Rinkimai** ir sąžinė // Šltn., Nr. 29, p. 451–452. – Parašas: Meškus.
50. **Šis** tas apie masonų darbus ir jų pasekmės // Šltn., Nr. 34, p. 531. – Parašas: Meškus.
51. **Šis** tas apie vestuves // Šltn., Nr. 40, p. 625–626. – Parašas: Meškus.
52. **Tautiškoji** bažnyčia // Šltn., Nr. 26, p. 403; Nr. 27, p. 420–422. – Parašas: Meškus.
53. **Žemės** dirbimo mokyklos // Vienybė, Nr. 5, p. 69–70.

1909

Knygos

54. **Pirmeivių** žiedai. Seinai: Laukaičio, Dvaranausko, Narjausko ir B-vės sp., 1909. – Parašas: Panenupis.
    Nr. 1. – 8 p. – Turinys: „Lietuvos ūkininkas".
    Nr. 2. – 8 p. – Turinys: „Lietuvos ūkininkas". „Lietuvos žinios".

Straipsniai

55. **A. a.** Jonas Jelenskis // Vd., t. 3, Nr. 9, p. 83–85.
56. **A. a.** kun. Apolinarijus Vnukovskis // Vd., t. 3, Nr. 11, p. 306–307. – Parašas: X.
57. **A. a.** kun. Martynas Čepulevičius // Vd., t. 3, Nr. 10, p. 188–194. – Parašas: X.
58. **Apie** vaikų katechizaciją // Vd., t. 3, Nr. 9, p. 76–83; Nr. 10, p. 151–154.
59. **Apsišvietę** žydai // Vd., t. 4, Nr. 13, p. 45–54; Nr. 14, p. 162–170; Nr. 16, p. 365–374; 1910, t. 5, Nr. 17, p. 45–53. – Parašas: Meškus.
60. **Dievas** ir gamta // Šltn., Nr. 7, p. 100–103. – Parašas: Meškus.
61. **Garliava** // Šltn., Nr. 41, p. 649. – Parašas: Vaideliotas.
62. **Gedimoji** kalba per kunigo Petro Budzeikos, Garliavos dekano, laidotuves // Vd., t. 2, Nr. 6, p. 142–145.
63. **Iš** bažnyčios ir visuomenės dirvos // Vd. – Parašas: Meškus.

    T. 3, Nr. 10, p. 182–187. – Turinys: Joanna d'Arc. Gambetta – „Laisvosios Minties" darbai Prancūzijoj. Pavojus Bažnyčiai. Masonerijos taktika. Kunigo Murri ekskomunika. Anglijos darbininkų socialistų projektas. Visuomeninis darbas Slovėnijoj. „Darbininkų Katalikų draugija" Marijampolėje.

    T. 3, Nr. 11, p. 280–285. – Turinys: Popiežiaus autoritetas. Studentai pas Šv. Tėvą. Prancūzijos katalikų gelžkelio valdininkų sąjungos atstovų atsilankymas pas popiežių. Oficiali ir neoficiali Prancūzija. Anglijos katalikai. Mokyklos Olandijoje. Katalikų kongresas Insbrucke. Kulturkampfas Prancūzijoje. Austrijos masonų troškimai. Darbininkų krikščionių organizacijos susirinkimas Varšuvoje. Šv. Zitos draugijos šventė. Dūmos nutarimai apie tikybos permainą.

    T. 3, Nr. 12, p. 401–408. – Turinys: Kardinolas Andrieu prieš teismą. Persekiojimas Korsikos katalikų. Popiežiaus auka. Belgijos katalikai. Eucharistinis kongresas Kelno mieste. Vienuolijos Amerikoj. Du lietuviu: p. Šliūpas

ir p. Kairiūkštis. Šv. Juozapo draugija Panevėžyje. Krikščionių darbininkų draugija Vilkaviškyje. Apvaikščiojimas vyskupo M. Giedraičio paminėjimo Kaune ir Žemaičių diecezijoj, Amerikos katalikų auka Marijampolės mergaičių progimnazijai.

T. 4, Nr. 13, p. 83–90. – Turinys: Popiežiaus santykiai su pasaulio valstijomis. Masonai Prancūzijoj. Ispanijos revoliucija. Protestantizmas ir katalikystė Anglijoj, Austrijos katalikai. Katalikų sąjunga Vengrijoj. Kongresas Welehrade. Ateizmas Japonijoj. Pravoslavų dvasiškių susivažiavimas.

T. 4, Nr. 14, p. 187–195. – Turinys: Naujas Prancūzijos ministeris, kas jam rūpi; dabartinės Prancūzijos vyriausybės darbų pasekmės; aukos misijų reikalams. Krikščionybė ir socializmas. Katalikų vaikų organizacija Anglijoje. Anglijos katalikės. Kanados katalikų jaunimo sąjunga. Katalikų kongresai Šveicarijoje, Slovėnijoje ir Vroclave. Neįvykęs katalikų suvažiavimas Vienoje. Katechetų kursai Mūnchene.

T. 4, Nr. 15, p. 287–296. – Turinys: Betikybinės mokyklos vaisiai Prancūzijoje; ką veikia jos katalikai? ar negalimas panašus darbas Lietuvoje? Italijos katalikų ir socialistų darbai. Šv. Januarijaus stebuklas. Katalikystė Ispanijoje ir Portugalijoje. Amerikos katalikų susirinkimas. Šis tas iš masonerijos darbų. Jaunuomenės auka Čenstachavoje. Šv. Kazimiero seserų kongregacija Amerikoje. Vyskupo Giedraičio iškilmė Marijampolėje. Šv. Juozapo darbininkų draugija Šiauliuose.

T. 4, Nr. 16, p. 396–404. – Turinys: Ferrero ir masonerija. Kas gi buvo Ferrero? Vahrmundo istorijos epilogas. Prancūzijos katalikai ir politika. Prancūzijos vyskupų protestas prieš betikybinę mokyklą. Masonų ūkininkavimas buvusioje vienuolijoje „Grande Chartreuse". Amerikos katalikiškoji jaunuomenės sąjunga. Čenstachavos šventvagystė. Rygos lietuviai katalikai.

64. **Katalikystė** ir civilizacija // Vd., t. 4, Nr. 15, p. 264–276.
65. **Ką** galėtų nuveikti vargonininkai // Vargonininkas, Nr. 1, p. 3–6. – Parašas: Meškus.
66. **Konferencija** apie Dievo teisybę // Vd., t. 2, Nr. 8, p. 386–391.
67. **Konferencija** apie paklydusį sūnų // Vd., t. 3, Nr. 11, p. 230–235.
68. **Kristus** ir socializmas // Šltn., Nr. 2, p. 19–21; Nr. 3, p. 36–38. – Parašas: Meškus.
69. **Laikraščių** peržvalga: „Draugas", „Dziennik Powszechny", „La Revue", „Lietuva", „Lietuvos Ūkininkas", „Lietuvos Žinios". „Litwa". „Rygos Garsas", „Rola", „Šaltinis", „Vienybė Lietuvninkų", „Viltis", „Wilenski Wiestnik" // Vd., t. 3, Nr. 10, p. 188–194; Nr. 11, p. 286–293; Nr. 12, p. 409–412; t. 4, Nr. 13, p. 91–100; Nr. 14, p. 196–201; Nr. 15, p. 297–302; Nr. 16, p. 405–413. – Parašas: Panenupis.
70. **Lekėčiai** // Šltn., Nr. 17, p. 265–266. – Parašas: Vaideliotas.
71. **Liguistas** aristokratizmas // Vd., t. 3, Nr. 10, p. 177–182.
72. **Moterų** klausimas // Vd., t. 2, Nr. 6, p. 180–188; Nr. 7, p. 233– 241.
73. **Mūsų** jaunuomenė // Vd., t. 3, Nr. 11, p. 245–253; Nr. 12, p. 354–362.
74. **Norintiems** žemės pirktis patarimai // Šltn., Nr. 46, p. 723. – Parašas: Vaideliotas.
75. **Nuo** „Vadovo" redakcijos // Vd., t. 3, Nr. 12, p. 317–318.
76. **Pamokslas** antrajam sekmadieniui po Sekminių // Vd., t. 3, Nr. 10, p. 119–122. – Parašas: Kun. J. S.
77. **Pamokslas** apie luomo apsirūpinimą // Vd., t. 4, Nr. 15, p. 236–246.

78. **Pamokslas** ketvirtajam sekmadieniui po Sekminių // Vd., t. 3, Nr. 10, p. 123–126. – Parašas: Kun. J. S.
79. **Pamokslas** Šv. Stepono šventei // Vd., t. 4, Nr. 16, p. 345–350. – Parašas: Kun. J. S.
80. **Pamokslas** trečiajam sekmadieniui po Sekminių // Vd., t. 3, Nr. 10, p. 119–122. – Parašas: Kun. J. S.
81. **Tikėjimo** priešininkai ir mes // Vd., t. 2, Nr. 5, p. 65–73.
82. **Tikroji** liūdnosios nuomonės priežastis // Šltn., Nr. 11, p. 163–164. – Parašas: Meškus.
83. **Visuomenės** labdarystės sutvarkymas // Draugija, Nr. 31–32, p. 302–315.
84. **Žodis** į skaitytojus // Vd., t. 3, Nr. 10, p. 110–111. – Parašas: Nuo redaktoriaus.

Recenzijos

85. **Istorija** abelna. Dalis I. Chicago III. 1904 m. surašė Dr. A.Bacevyčia // Vd., t. 3, Nr. 12, p. 416. – Parašas: Vaideliotas.
86. **Švenčiausiosios** Panelės apsireiškimai Liurde. Parašė Pranciškus Būčys, Dvasiškosios Peterburgo akademijos profesorius. Seinai, 1909, pusl. 362. // Vd., t. 3, Nr. 10, p. 210. – Parašas: K.J.S.
87. **Szkoła** i charakter, przyczynek do pedagogiki posłuszeństwa i do reformy karności w szkole Dr. Fr. Foerster, przekład Maryi Łopuszańskiej. Wydawnictwo „Bibl. Dzieł chrześcj.". Warszawa, marzec 1909 r. // Vd., t. 3, Nr. 11, p. 312–313. – Parašas: Kun. J.S.
88. **Z przepaści** ku wyżynom (Du diable à Dieu). Adolf Retté. Warszawa 1909. // Vd., t. 4, Nr. 15, p. 309–311. – Parašas: Kun. Mš.

1910

Knygos

89. **Ar** gi kalta čia Bažnyčia: Kelių istorijos klausimų aiškinimas. Seinai: Laukaičio, Dvaranausko, Narjausko ir B-vės sp., 63 p. – („Vadovo" išleidimas Nr. 3). – Parašas: Meškus. Žr. įr. 94, 95, 96, 114.

Rec.: A. J. [Adomas Jakštas] // Draugija, 1912, Nr. 70, p. 189–191; Albinas Rimka // Lietuvos ūkininkas, 1911, Nr. 1, p. 13–14.

90. **Pirmeivių** žiedai. Seinai: Laukaičio, Dvaranausko, Narjausko ir B-vės sp., 1910. – Parašas: Panenupis.

Nr. 3. – 8 p. – Turinys: „Lietuvos žinios".
Nr. 4. – 8 p. – Turinys: „Lietuvos ūkininkas". „Lietuvos žinios".
Nr. 5. – 11 p. – Turinys: Vienybė su „pirmeiviais". „Lietuvos ūkininkas".
Nr. 6. – 8 p. – Turinys: „Lietuvos žinios". „Lietuvos ūkininkas". Nepaprasta šviesuolė.
Nr. 7. – 8 p. – Turinys: „Lietuvos ūkininkas". „Lietuvos žinios".
Nr. 8. – 8 p. – Turinys: „Lietuvos ūkininkas", „Lietuvos žinios".
Nr. 9. – 11 p. – Turinys: „Lietuvos ūkininkas". „Lietuvos žinios".
Nr. 10. – 8 p. – Turinys: „Lietuvos ūkininkas". „Lietuvos žinios".
Nr. 11. – 8 p. – Turinys: „Lietuvos ūkininkas".
Nr. 12. – 11 p. – Turinys: „Lietuvos ūkininkas". „Lietuvos žinios".

Straipsniai

91. **Apie** dekanų susirinkimus // Vd., t. 5, Nr. 17, p. 97–99. – Parašas: X.
92. **Apie** kadugio naudingumą // Šltn., Nr. 2, p. 24–25. – Parašas: Vaideliotas.

93. **Dėl** vysk. Baranausko paminklo // Viltis, Nr. 141.
94. **Galileo** Galilei // Vd., t. 5, Nr. 20, p. 357–367; t. 6, Nr. 21, p. 58–64. – Parašas: Meškus.
95. **Giordano** Bruno // Vd. – t. 7, Nr. 26, p. 149–160. – Parašas: Meškus.
96. **Inkvizicija** // Vd., t. 5, Nr. 17, p. 55–64; Nr. 18, p. 162–171. – Parašas: Meškus.
97. **Iš** bažnyčios ir visuomenės dirvos // Vd. – Parašas: Meškus.

T. 5, Nr. 12, p. 81–89. – Turinys: Kova už mokyklą Prancūzijoje. Ką jau yra nuveikusi Prancūzijos masonerija. Rymo klausimas. Naujasis Ispanijos politikos kursas. Katalikų kongresas Belgijoje ir socialistai. Liberalų taktika. Visa anglikonų vienuolija priima katalikystę. Naminės ruošos mergaitėms mokykla Marijampolėje. Krokuvos „Polonia" ir liberalai.

T. 5, Nr. 18, p. 186–192. – Turinys: Dar apie Ferrerą. Žydai, masonerija ir laikraštija. Masonų prasimanymai apie Šv. Tėvą ir Belgijos sosto įpėdinį. Socialistų vagystės. Filosofų kongresas Ryme. Prof. Alberto von Ruyille atsivertimas. Anglikonų tretininkystė. Aukos Salzburgo universitetui. Šv. Zitos draugijos susirinkimas Kaune.

T. 5, Nr. 19, p. 288–296. – Turinys: Mokyklos klausimas Prancūzijos parlamente, protestai prieš valstijos mokyklų pakraipą; Kardinolas Lucon teisme; politinės prancūzų katalikų partijos. Pavojus katalikiškajai Belgijos vyriausybei. Partijos tarp Vokietijos katalikų. „Los Von Rom" Vokietijos protestantų mokyklose. Žinios iš Ispanijos. Tikybiniai-visuomeninė kongregacija. Anglikonų šventiko atsivertimas.

T. 5, Nr. 20, p. 389–399. – Turinys: Masonų manifestacijos Ryme. Iš Prancūzijos vienuolių turtų likvidacijos istorijos. XX amžiaus vandalizmas. Šveicarijos politika ir katalikai. Katalikiškoji Vokietijos jaunuomenė ir jos uždaviniai. A. a. Karolius Lueger'is. Krokuvos universiteto studentų mitingas apie teologijos fakulteto panaikinimą. Iš Louvain'o universiteto studentų gyvenimo. Visuotiniai „Blaivybės" ir „Saulės" draugijų susirinkimai Kaune.

T. 6, Nr. 21, p. 83–91. – Turinys: Visuomeninis darbas ir Šv. Tėvo patarimai. Žydai ministerių pirmininkai. Kas girdėt masonų Eldorade – Prancūzijoje. Belgijos mokykla. Kova už mokyklą Ispanijoje. Katalikų mokytojų sąjunga. Socialistų ir katalikų jaunuomenė. Katalikų abstinentų sąiunga Poznanėje.

T. 6, Nr. 22, p. 186–194. – Turinys: Miręs Anglijos karalius Edvardas VII. Šv. Tėvas ir kunigaikštis Monaco. Buvusiųjų Amerikos galiūnų atsilankymas Ryme. Prancūzijoje po rinkimų. Vokietijos dvasiškija ir mokslus einanti jaunuomenė. Sąjunga „Liaudies švietimas" Austrijoje. Vėl Krokuvos studentų mitingas. Gin̆čai už Žalgirio paminėjimo šventę tarp Chicagos lietuvių.

T. 6, Nr. 23, p. 284–293. – Turinys: Užpuolimas masonų ant katalikų procesijos Ryme per Dievo Kūno šventę. Šv. Tėvo enciklika ir protestantai. Vienuolė Kandida. Rinkimai į Belgijos parlamentą. Vokietijos „laisvamanių" ir katalikų mokytojų suvažiavimai. Krokuvos studentų katalikų protestas. Tikybinė Veiverių seminarijos mokinių manifestacija. Tėvo Kazimiero darbas Amerikoie. Šis tas apie Rygos lietuvius katalikus.

T. 6, Nr. 24, p. 398–403. – Turinys. Šis tas iš Kreuznacho istorijos. To miesto katalikų draugijos „Concordia" ir „Sadolicija". Broliai pranciškonai ir seserys pranciškonės. Pamaldos bažnyčioje.

T. 7, Nr. 25, p. 73–85. – Turinys: Apie tikybines riaušes Ispanijoje: Šis tas iš praeities ir dabarties. Prancūzų jaunuomenės partija „Sillon". Prieštikybinės mokyklos projektas Italijoje. Kaip supranta liuosybę Amerikos lietuviai „pirmeiviai". Linksmos dienos Anglijos katalikams. Gresiantis pavojus Vokietijos Centrui. Marijaninė kongregacija Salzburge. Galicijos katechetų susirinkimas.

T. 7, Nr. 26, p. 182–195. – Turinys: Pažadėjimas ir įvykdymas; tikrojo „pirmeivio" išpažintis apie dabartinį Prancūzijos stovį. Socialistų kongresas Kopenhagoje. „Laisvamanių" kongresas Brüsselyie. Canalėjo darbai Ispanijoje. Vokiečių katalikų susirinkimas Augsburge. Austrijos katalikų susirinkimas. Eucharistinis kongresas mieste Montreal. Amerikos lietuviai katalikai ir „pirmeiviai". Sillonistai.

T. 7, Nr. 27, p. 280–289. – Turinys: Rymo burmistro Nathano kalba apie popiežių. Šis tas apie Portugalijos praeitį ir dabartinę tos šalies revoliuciją. Kas girdėt Ispanijoj? Prancūzijos katalikų darbai. Vokietijos socializmo suskilimas. Mintys dėl Čenstachavos skandalo.

T. 7, Nr. 28, p. 381–390. – Turinys: Naujosios respublikos darbai. Kas girdėti Ispanijoje. Mintys apie neseniai pasibaigusį streiką Prancūzijoje. Protestai prieš Rymo burmistro Nathano kalbą. Katalikų ir socialistų jaunimo etika.

98. **Kalba** į baigusius gimnaziją matūristus // Vd., t. 6, Nr. 22, p. 140– 142.
99. **Katalikų** dienos Marijampolėje // Vd., t. 5, Nr. 19, p. 282–287. – Parašas: Panenupis
100. **Laikraščių** apžvalga: „Garnys", „Lietuvos Ūkininkas", „Lietuvos Žinios", „Rygos Garsas", „Viltis" // Vd., t. 5, Nr. 17, p. 90–96; Nr. 18, p. 196–203; Nr. 19, p. 297–302; Nr. 20, p. 400–404; t. 6, Nr. 21, p. 92–99; Nr. 22, p. 195–202; Nr. 23, p. 294–300; t. 7, Nr. 25, p. 86–94; Nr. 26, p. 196–202; Nr. 27, p. 290–295; Nr. 28, p. 391–399. – Parašas: Panenupis
101. **Leonas** Tolstojus // Šltn., Nr. 47, p. 740. – Parašas: Meškus.
102. **Nepavydėkime** Dievo Žodžio // Vd., t. 7, Nr. 27, p.260–266. – Parašas: Kun. X.
103. **Pamokslai** mokiniams // Vd., t. 6, Nr. 23, p. 244–246; t. 7, Nr. 27, p. 246–250; **1911**, t. 8, Nr. 30, p. 137–141; Nr. 32, p. 341–345; t. 9, Nr. 34, p. 139–144; Nr. 35, p. 237–242; t. 10, Nr. 38, p. 141-146; Nr. 39, p. 247–252.
104. **Pamokslas** dvidešimtam sekmadieniui po Sekminių // Vd., t. 7, Nr. 26, p. 114–119. – Parašas: Kun. J. St.
105. **Pamokslas** numirėlių paminėjimo dienai // Vd., t. 7, Nr. 27, p. 243–246.
106. **Pamokslas** paskutiniam sekmadieniui po Sekminių // Vd., t. 7, Nr. 27, p. 229–233.
107. **Pamokslas** pirmajai Velykų dienai // Vd., t. 5, Nr. 19, p. 224–227. – Parašas: Kun. J. St.
108. **Pamokslas** senųjų Užgavėnių sekmadieniui: Tėvai privalo pratinti savo vaikus prie taupumo // Vd., t. 5, Nr. 17, p. 27–32.
109. **Pamokslas** šv. Kryžiaus atradimo dienai // Vd., t. 5, Nr. 20, p. 333– 336.
110. **Pamokslas** Šv. Onos šventei // Vd., t. 6, Nr. 23, p. 234–238. – Parašas: K. J. St.
111. **Pamokslas** Šv. Panos Marijos apčystijimo šventei // Vd., t. 5, Nr. 18, p. 134-137. – Parašas: Kun. J. S.
112. **Pamokslas** Šv. Stepono dienai // Vd., t. 7, Nr. 28, p. 338–342. – Parašas: Kun. J. S.
113. **Stosunki** litewsko-polski // Grunwald: Kalendarz na Królestwo Polskie i Litwę na rok 1911. Sejny, 1910, p. 65–71. – Šį straipsnį beveik visą perspausdino.: J. Świetlinski Zwrot mysli litewskiej // Goniec Codzienny, 1911, Nr. 87, 88.

114. **Šv.** Baltramiejaus naktis // Vd., t. 5, Nr. 19, p. 250–261. – Parašas: Meškus.
115. **Vienybė** su „pirmeiviais" // Vd., t. 5, Nr. 20, p. 382–388. – Parašas: Panenupis.
116. **Vokiečių** katalikų sąjunga // Vd., t. 7, Nr. 28, p. 365–369. – Parašas: Meškus.

Recenzijos

117. **„Ar** aš turiu dūšią". Pagal S.Duplessy parašė kun. J.Gerutis. Švento Kazimiero draugijos leidinys Nr. 85 // Vd., t. 6, Nr. 24, p. 404–406. – Parašas: .....tis.
118. **„Draugijos"** Nr. 35 // Vd., t. 5, Nr. 18, p. 206–207. – Parašas: X.
119. **Dievo** rykštė ir malonė. Vyskupo Antano Baranausko. Spaudon prirengė Adomas Jakštas. Kaunas, 1910 m. // Vd., t. 6, Nr. 22, p. 308–310. – Parašas: .....tis.
120. **Kooperacijos** žiedai. Parašė J.Žygas. Kaunas. S.Banaaičio sp-vė, 1910 m. // Vd., t. 7, Nr. 26, p. 205. – Parašas: ...tis
121. **Pražudytas** gyvenimas, arba girtuoklio išpažintis. Apysaka iš suomių gyvenimo. Parašė Pietari Peiverintas. Vertė kun. K.Maarma. Kaunas. S.Banaičio sp-vė, 1910 m. // Vd., t. 7, Nr. 26, p. 204–205. – Parašas: ...tis.
122. **Šių** laikų studentija ir Kataalikų Baažnyčia. Parašė D-ras Fr.W.Foersteris, vertė K.P. Kaunas, 1910 m. „Šv. Kaz. Dr." išleidimas // Vd., t. 7, Nr. 25, p. 100. – Parašas: X.
123. **Šventas** Povilas Apaštalas. Parašė kun. Juoz. Skvireckas. t. M. Žemaičių seminarijos profesorius. Kaune, 1910 m. „Šv. Kaz. Dr" išleid. // Vd., t. 6, Nr. 27, p. 205–206. – Parašas: .....tis.
124. **Šventosios** Mišios. Jų reikšmė, nauda ir ceremonijos. Pagal F.Cozelio ir A.Reinerso. Parašė kun. J.Laukaitis. Seinai, 1910. „Šaltinio" priedas // Vd., t. 7, Nr. 25, p. 97–99. – Parašas: Kun. Mš.
125. **Trumpa** religijos istorija. Švento Tėvo Pijaus X pagirta. Iš lenkų kalbos vertė kun. V.Kulikauskas. Seinai, 1910 m. // Vd., t. 7, Nr. 26, p.203–204. – Parašas: ...tis.
126. **Vilniaus** kalendorius. 1910 metams. „Liet. Ūkininko" priedas. // Vd., t. 5, Nr. 17, p. 102–103.–. Parašas: Kun. Mš.
127. **Visuotinos** pašalpos nukentėjusiems per karą kareiviams ir jų šeimynoms Draugijos, esančios Aukščiausioje Jo Imperatoriškosios Didenybės globoje, rankvedis. Versta iš 6 pataisyto leidimo. Seinai, 1910 m. // Vd., t. 7, Nr. 28, p. 412. – Parašas: ...tis.
128. **Žemės** amžius. Pagal Duplessy parašė J.Gerutis. Kaunas 1910. „Tikėjimas ir mokslas". Nr. 1 // Vd., t. 7, Nr. 25, p. 99. – Parašas: X.

1911

Knygos

129. **Bažnyčios** istorija. Seinai: Laukaičio, Dvaranausko, Narjausko ir B-vės sp., 1911, 215 p. – Tas pat. – 2-asis leid., peržiūrėtas ir praplatintas. Kaunas, Vilnius: „Švyturio" b-vė, 1922 (Tilžė: Reylenderio ir sūnaus sp.), 178 p. Rec.: Pranas Turauskas // Pavasaris, 1911, Nr. 11, p. 341–343.
130. **Ateitininkai** ir „Ateitis". Seinai: Laukaičio, Dvaranausko, Narjausko ir B-vės sp., 1911, 11 p.– Tas pat. – Vd., t. 10, Nr. 38, p. 189–198. – Parašas: Panenupis.

Straipsniai

131. **Apie** kunigų gyvenimą // Vd., t. 10, Nr. 39, p. 268–278; Nr. 40, p. 376–386; 1912, t. 11, Nr. 41, p. 63–78; Nr. 42, p.167–173; Nr. 43, p. 269–276. – Parašas: XX.
132. **A. a.** Vyskupas Niedzialkowskis // Vd., t. 9, Nr. 33, p. 80–83. – Parašas: Kun. J. St.
133. **Dėl** žemės dirbimo mokyklos // Šltn., Nr. 1, p. 2–3.
134. **Iš** bažnyčios ir visuomenės dirvos // Vd. – Parašas: Meškus.

T. 8, Nr. 29, p. 73–81. – Turinys: Bažnyčios obalsis unitis virbus ir revoliucija. Kunigo Kalpingo įsteigtosios gizelių organizacijos Vokietijoje. Jaunimo globa Austrijoje. Darbininkų draugija Poznanėje. A.a. kun. Wawrzyniak'as. Žinios iš Amerikos lietuvių katalikų gyvenimo.

T. 8, Nr. 30, p. 166–172. – Turinys: Kas girdėti naujoje Portugalijos respublikoje. Brazilijos masonai ir išguiti iš Portugalijos vienuoliai. Prancūzų Akademija nulenkia galvą prieš vienuolių pasišventimą. Italijos politikai ir Šv. Tėvas. Katalikystės propaganda Amerikoje.

T. 8, Nr. 31, p. 274–281. – Turinys: Prieštikybinės mokyklos pasekmės Prancūzijoje; „laisvamanių" stengimasis pašalinti religiją iš mokyklų. Jaunimo organizacijos Vokietijoje ir Belgijoje. Pranciškaus Ksaverijo draugija Belgijoje. Marijavitizmo atskala.

T. 8, Nr. 32, p. 371–390. – Turinys: Masonerija šiais metais nori išbandyti savo pajėgas. Šis tas apie p. Bragos ir jo draugų darbus Portugalijoje. Nauji Prancūzijos ministeriai ir ko iš jų galima tikėtis; Sveiko proto balsas už religiją Prancūzijos parlamente. Ką veikia Austrijoje „laisvamaniai" ir katalikai? Mūsiškių draugijų metiniai susirinkimai.

T. 9, Nr. 33, p. 63–70. – Turinys: Katalikų Sąjunga Austrijoje. Žinių pluoštas apie masoneriją. Masonų bandymai užstoti religiją. Socialisto nuomonė apie religijos reikalingumą. Keistai supranta religiją Ispanijos karalius. Kaip supranta liuosybę dabartiniai Portugalijos valdytojai.

T. 9, Nr. 34, p. 177–185. – Turinys: Projektas atskirti Bažnyčią nuo valstijos Portugalijoje. Garsios Prancūzijos valdininkų vagystės. Maži vilties spinduliai Prancūzijos katalikams. Ypatinga „laisvamanio" nuomonė apie Katalikų Bažnyčią. Katalikų universitetai ir mokslas. Katalikų mokyklų padėjimas Amerikoje.

T. 9, Nr. 35, p. 279–289. – Turinys: Šv. Tėvo enciklika apie Portugalijos politiką. Šis tas apie neseniai įvykusius rinkimus į Portugalijos parlamentą. Ispanijos ministerių pirmininko įstatymų projektas apie draugijas. Ypatingas Belgijos liberalų demokratizmas. „Liuosybės" žiedai Prancūzijoje. Povilas Bourget apie dabartinę Prancūzijos politiką. Mokyklų klausimas Italijoje. Italijos masonerija atvožia kortas. Rinkimai į Valstijos Tarybą Austrijoje. Šis tas apie Japonijos kultūrą.

T. 10, Nr. 37, p. 73–83. – Turinys: Žodis į skaitytoją. Eucharistinis Kongresas Madride. Metinis Vokietijos katalikų suvažiavimas. Darbininkų katalikų susirinkimas Berlyne. Mūsiškių draugijų susirinkimai.

T. 10, Nr. 38, p. 181–189. – Turinys: Maištai įvairiose Europos šalyse ir socialistai. Vyskupo Marty balsas prieš dabartinę Prancūzijos mokyklą. Mokykla ir Belgijos katalikai. Anglijos katalikų kongresas. Suvienytosios Italijos jubiliejaus balansas.

T. 10, Nr. 39, p. 288–295. – Karė italų su Turkija. Mokyklų klausimas Italijoje. Bažnyčios unijos šalininkų susirinkimas Velehrade. Šis tas iš Amerikos katalikų gyvenimo.

T. 10, Nr. 40, p. 288–398. – Turinys: Dar šis tas apie turkų ir italų vyriausybių darbus. Italijos katalikas ima kaskart labyn susiprasti. Refleksijos apie „Saulės" atstovų atsilankymą Amerikoje. Indomus pono rabino balsas.

135. **Kaip** dirba katalikai slovėnai // Vd., t. 9, Nr. 34, p. 167–176. – Parašas: X.
136. **Kas** reikia daryti, kad pilnieji atlaidai nupelnius? // Spindulys, Nr. 4, p. 57–58. – Parašas: Kun. St–aitis.
137. **Keista** dora // Vd., t. 10, Nr. 40, p. 399–405. – Parašas: Panenupis.
138. **Kun.** A. Dambrausko jubiliejus // Vd., t. 10, Nr. 37, p. 71–72. – Parašas: X.
139. **Kun.** Tumas kaipo katalikybės veikėjas // Vd., t. 8, Nr. 30, p. 162–165. – Parašas: Meškus.
140. **Laikraščių** apžvalga: „Lietuvos Ūkininkas", „Pirmeivių žiedai" // Vd., t. 8, Nr. 29, p. 82–88; Nr. 30, p. 173–180; Nr. 31, p. 282–289; Nr. 32, p. 391–398; t. 9, Nr. 33, p. 71–79; Nr. 34, p. 186–192; Nr. 35, p. 290–296; t. 10, Nr. 37, p. 84–94. – Parašas: Panenupis.
141. **Laiškas** į redakciją: [Dėl straipsnio „Grunwald" kalendoriuje] // Viltis, Nr. 52.
142. **Litewska** literatura // Podręczna encyklopedya kościelna, Warszawa, 1911, t. XXIII–XXIV, p. 381–384. – Parašas: X.J.S.
143. **Nesąžininga** recenzija: [Atsakymas dėl straipsnio „Grunwald" kalendoriuje ir laikraštyje „Goniec codzienny"] // Viltis, Nr. 54.
144. **Paaiškinimas** apie metrikus prie šliūbo // Vd., t. 8, Nr. 30, p. 197. – Parašas: Kun. X.
145. **Pamokslas** penkioliktam sekmadieniui po Sekminių: Bažnyčia mūsų motina // Vd., t. 10, Nr. 37, p. 12–16. – Parašas: Kun. J. St.
146. **Pamokslas** senųjų Užgavėnių sekmadieniui // Vd., t. 8, Nr. 30, p. 120–124. – Parašas: Kun. J. St.
147. **Pamokslas** trečiajam gavėnios sekmadieniui // Vd., t. 8, Nr. 31, p. 226–230. – Parašas: Kun. J. St.
148. **Parodoms** praėjus // Šltn., Nr. 45, p. 529–530; Nr. 46, p. 541–542. – Parašas: Meškus.
149. **Religija** ir gerovė // Vd., t. 9, Nr. 34, p. 142–144.
150. **Tariamasis** mokslas // Vd., t. 10, Nr. 39, p. 296–306. – Parašas: Panenupis.
151. **Tikyba** mokykloje // Vd., t. 10, Nr. 38, p. 169–175. – Parašas: X.
152. **Veskime** prie Dievo artymus // Spindulys, Nr. 3, p. 40–41.

Recenzijos

153. **Seksualna** etyka i pedagogika. Dr. F.W.Foerster, doc. univ. w Zurychu. Tł. Karol Schott. Warszawa, 1911 // Vd., t. 8, Nr. 31, p. 302–306. – Parašas: X.
154. **Sesytė** Onytė. Vaikų knygynėlis Nr. 3. Vertė Graibus. Seinai, 1911 m. // Vd., t. 10, Nr. 39, p. 308–309. – Parašas: X.
155. **13-tas** tarptautinis priešalkoholinis kongresas Gaagoje. Parašė J. Galdikas. Kaunas, 1911 m. // Vd., t. 10, Nr. 40, p. 410. – Parašas: X.

1912

Knygos

156. **Ar-gi** iš tikro reikia Lietuvai Bažnyčios reformos? Seinai: Laukaičio, Dvaranausko, Narjausko ir B-vės sp., 1912, 8 p. – Atsp. iš „Vadovo" Nr. 48. – Parašas: Panenupis. Žr. įr. 161.

157. **Darbininkų** klausimas. Seinai: Laukaičio, Dvaranausko, Narjausko ir B-vės sp., 1912, 47 p. – („Vadovo" išleidimas Nr. 6). Žr. įr. 163.
158. **Jaunimo** idealas arba pamokslai mokiniams. Seinai: Laukaičio, Dvaranausko, Narjausko ir B-vės sp., 1912, 84 p. – („Vadovo" išleidimas Nr. 5). Žr. įr. 48. Rec. Pr. [Pranas Dovydaitis] // Ateitis, 1912, Nr. 8, p.350–351; A.D. [Adomas Jakštas] // Draugija, 1912, Nr. 63, p. 283–284; A. [Albinas Rimka] // Jaunimas, 1912, geg. 10 (23), p.28; J.Šepetys // Jaunimas, 1912, Nr. 4, p.115–116.
159. **Pirmeivių** žiedai. Seinai: Laukaičio, Daranausko, Narjausko ir B-vės sp., 1912, 8 p. – Atsp. iš „Vadovo" Nr. 43. – Parašas: Panenupis.
160. **Viešosios** lietuvių kataliko priedermės. Seinai: Laukaičio, Dvaranausko, Narjausko ir B-vės sp., 1912, 56 p. – („Žmonių knygyno" išleidimas). – Parašas: Meškus. Rec.: Draugija, 1912, Nr. 71-72, p. 290–291; Vd., 1912, t. 12, Nr. 47, p. 305.

Straipsniai

161. **Ar-gi** iš tikro reikia Lietuvai Bažnyčios reformos // Vd., t. 12, Nr. 48, p. 400–407. – Parašas: Panenupis.
162. **„Aušrinės"** literatūra // Vd., t. 12, Nr. 46, p. 169–177. – Parašas: Meškus.
163. **Darbininkų** klausimas // Vd., t. 11, Nr. 44, p. 347–357; t. 12, Nr. 45, p. 35–51.
164. **Dėl** kapeliono balso // Vd., t. 13, Nr. 52, p. 352– 364. – Parašas: Meškus.
165. **Iš** bažnyčios ir visuomenės dirvos // Vd. – Parašas: Meškus.

T. 11, Nr. 41, p. 79–88. – Turinys: Austrijos ir Vengrijos katalikų susirinkimai. Socialistų darbininkų draugijos Austrijoje tirpsta, katalikų – auga. Kaip „dirba" žydai socializme. Socializmo galybė Vokietijoje. Ypatinga katalikystės priešininkų etika. Nepaprastas komunistas.

T. 11, Nr, 42, p. 180–189. – Turinys: Nuostabus priešbažnytinės politikos taktikos vienodumas, pradėjus nuo Julijono Apostatos laikų. Naujoji Portugalijos Respublika ir Bažnyčia. Rinkimai į Vokietijos parlamentą. Kodėl laimėjo Vokietijos katalikai. Tėvas Kazimieras Amerikoj.

T. 11, Nr. 43, p. 285–297. – Turinys: Ko gali tikėtis Vokietijos katalikai iš naujojo Reichstago. Kaip gali pavykti busimieji rinkimai j parlamentą Belgijos katalikams. Apvaizda neleidžia visur vienu kartu įsigalėti „pragaro vartams". Nesusipratimai armėnų Katalikų Bažnyčioje ir pavojus Turkijos katalikams iš musulmonų fanatizmo pusės. Lwowo kunigų abstinentų sąjungos atsišaukimas.

T. 11, Nr. 44, p. 389–399. – Turinys: Irlandijos katalikų kova ir galutinis jų laimėjimas. Katalikų kova ir laimėjimas Bavarijoje. Katalikai Kauno draugijų susirinkimuose.

T. 12, Nr. 45, p. 81–90. – Turinys: Iš Vengrijos katalikų gyvenimo. Prof. Foersterio dimisija. Italijos „pirmeiviai" ir mokykla. Indomi prof. Durkheimo statistika. Laikraštis „Žiburys" apie Zanavykijos (Suv. gub.) „Žiburį".

T. 12, Nr. 46, p. 181–191. – Turinys: Santykiai tarp socialistų ir masonų. Nubausto mirtimi kareivio balsas apie dabartinę Prancūzijos vyriausybės mokyklą. Kulturkampfo atbalsiai Vokietijoje. Tarptautinė moterų katalikių sąjunga. A. a. kun. J. Montvila.

T. 12, Nr. 47, p. 282–291. – Turinys: Rinkimai Belgijos parlamentan ir „pirmeiviai". Rinkimai į Vienos miesto Tarybą. Katalikų studentų organizacijos Vokietijoje. Iš privatinių Prancūzijos mokyklų istorijos.

T. 13, Nr. 50, p. 173–182. – Turinys: Kristaus Bažnyčia ir pragaro galybės. Tarptautinis Marijos garbintojų susirinkimas. Metinis Vokietijos katalikų susirinkimas. Anglijos katalikų susivažiavimas. Tarptautinis Eucharistijos garbintojų kongresas Vienoje. Metinis „Šv. Kaz. Draugijos" susirinkimas Kaune.

166. **Kokios** Velykos katalikų ir kokios „pirmeivių" // Šltn., Nr. 15, p.243–245.
167. **Kristus** – žmonijos gydytojas: Pamokslas dvyliktam sekmadieniui po Sekminių // Vd., t. 12, Nr. 48, p. 337–340. – Parašas: Z.
168. **Laikraščių** apžvalga: Pirmeivių žiedai // Vd., t. 11, Nr. 42, p. 190–197. – Parašas: Panenupis.
169. **Lenkų** visuomenė ir zaraniečiai // Vd., t. 12, Nr. 48, p. 390–399. – Parašas: Meškus.
170. **Pamokslas** dvidešimt trečiam sekmadieniui po Sekminių. // Vd., t. 13, Nr. 51, p. 212–217. – Parašas: X.
171. **Pirmeivių** žiedai // Vd. – Parašas: Panenupis.

T. 11, Nr. 43, p. 298–306. – Turinys: 1. „Lietuvos Ūkininkas" ir socializmas. 2. Dar apie „Lietuvos Ūkininko" doros mokslą.

T. 11, Nr. 44, p. 400–408. – Turinys: Macocho byla ir „pirmeiviai".

T. 12, Nr. 45, p. 91–98. – Turinys: 1. Kokios Velykos katalikų ir kokios „pirmeivių". 2. Kiti „pirmeivių" žiedeliai.

T. 12, Nr. 46, p. 191–197. – Turinys: 1. „Pirmeivių" pasakos apie popiežių – moterį. 2. Sakykla ir „pirmeiviai".

T. 12, Nr. 47, p. 292–298. – Turinys: 1. Dar apie neprigulmingąją „pirmeivių" dorą. 2. „Pirmeivių" pažiūra į Moterystės sakramentą.

T. 13, Nr. 49, p. 83–89. – Turinys: Rinkimams besiartinant.

T. 13, Nr. 50, p. 183–191. – Turinys: Čigono dora ir „pirmeiviai".

T. 13, Nr. 52, p. 394–399. – Turinys: 1. Judošiškas pasipiktinimas. 2. Girdamas peikia.

172. **Pirmyneiga**, pirmeiviai ir atžagareiviai // Vd., t. 11, Nr. 41, p. 89–94. – Parašas: Panenupis.
173. **„Po** dviejų metų rūpesnių": [Apie draugijos „Pagalba" Lekėčiuose atidarymą] // Viltis, gegužės 30 d.
174. **Veriskofenas** // Viltis, Nr. 79. – Parašas: Vaideliotas.
175. **Visuomenės** nauda – tai mūsų nauda // Šltn., Nr. 50, p. 786–787; Nr. 51, p. 802–804. – Parašas: Meškus.

Recenzijos

176. **Ar** moki Katekizmą? Mažiems vaikeliams dovanėlė. Parašė Ranka. Kaina 3 kap. Seinai, 1912 m.; Trumpas katekizmas skiriamas vaikeliams. Parašė kun. J.D. Seinai 1912 m. // Vd., t. 12, Nr. 46, p. 303–305. – Parašas: Z.
177. **Dr.** Franciszek Augustaitis. Pierwiastki litewskie we wczesnym romantyzmie polskim. Krakow, 1911. // Vd., t. 11, Nr. 43, p. 307–308. – Parašas: X.
178. **Kauno** kalendorius 1912 m. Kaina 25 kap. Šv. Kazimiero draugijos išleidimas // Vd., t. 11, Nr. 43, p. 309–310. – Parašas: Z.
179. **Patamsio** galybė. L.Tolstojus penkiaveiksmė drama. „Vilties" išleidimas. Vertė Alytienė. Vilniuje, 1911 m. // Vd., t.11, Nr., 41, p. 99–100. – Parašas: X.
180. **Sveika** karalienė. Iš šventojo Alfonso Liguorio knygų „Le Glorie di Maarie", vertė J.B. Seinai, 1912 // Vd., t. 12, Nr. 46, p. 205. – Parašas: X.

181. **Šeimininkės** vadovėlis. Parašė Lazdynų Pelėda. Seinai, 1911 m. // Vd., t. 11, Nr. 42, p. 204. – Parašas: X.
182. **Vyskupas** Antanas Baranauskas. Tai paskutinis (Nr. 8) praėjusių 1911 m. „Žmonių knygyno" leidinys // Vd., t. 12, Nr. 45, p. 100. – Parašas: Z.

1913

Straipsniai

183. **A. a.** kun. dr. Antanas Civinskas // Vd., t. 15, Nr. 60, p. 357–365.
184. **Baisus** sapnas // Šltn., Nr. 10, p. 150–151; Nr. 11, p. 165–166. – Parašas: Meškus.
185. **Beilio** byla, žydija ir „pirmeivija" // Vd., t. 16, Nr. 64, p. 391–398. – Parašas: Panenupis.
186. **Dar** dėl straipsnio „Kas toliau reikia daryti?" // Vd., t. 15, Nr. 57, p. 72–77. – Parašas: Meškus.
187. **Dėl** liūdnų apsireiškimų mūsų spaudoje // Vd., t. 15, Nr. 59, p. 275–286. – Parašas: Kaz. Zanavykas.
188. **Gedimoji** kalba per a. a. kun. Antano Civinsko laidotuves // Vd., t. 15, Nr. 60, p. 352–356.
189. **Ypatingos** laidotuvės // Šltn., Nr. 50, p. 788–790. Parašas: Meškus.
190. **Kai** kurių „Vilties" rašytojų paklaidų klausime // Vd., t. 16, Nr. 61, p. 44–55. – Parašas: Kaz. Zanavykas.
191. **Kas** toliau reikia daryti? // Vd., t. 14, Nr. 55, p. 323–333. – Parašas: Meškus.
192. **Keli** patėmijimai prie klausimo apie mūsų katalikiško veikimo reikalus // Vd., t. 15, Nr. 58, p. 192–210. – Parašas: Kaz. Zanavykas.
193. **Mūsų** maldaknygės // Vd., t. 16, Nr. 63, p. 258– 266. Parašas: Meškus.
194. **Pamokslas** apie „pirmeivių" raštus // Vd., t. 14, Nr. 53, p. 39–46.
195. **Pamokslas** apie tikėjimo priešininkus // Vd., t. 14, Nr. 53, p. 32–39.
196. **Pasiteisinimo** žodis // Viltis, Nr. 49. – Parašas: Meškus.
197. **„Pirmeivių"** kunigėliai // Šltn., Nr. 20, p. 305–307. – Parašas: Vaideliotas.
198. **Pirmeivių** žiedai // Vd. – Parašas: Panenupis.

    T. 14, Nr. 54, p. 228–234. – Turinys: 1. Kas „pirmeivis", kas katalikas ir kas katalikybės priešininkas. 2. Du „pirmeivių" saiku.

    T. 14, Nr. 56, p. 454–460. – Turinys: 1. Dvi žmogžudystės dvejopas „pirmeivių" saikas. 2. Blaivystės draugija ir „pirmeiviai". 3. Šv. Raštas ir „pirmeiviai".

    T. 15, Nr. 57, p. 93–101. – Turinys: Marijampoliškė „Gabija" ir „pirmeiviai". 2. „Ateitininkai" ir „pirmeiviai".

    T. 15, Nr. 59, p. 314–319. – Turinys: „Pirmeivių" Velykos.

    T. 16, Nr. 62, p. 197–201. – Turinys: 1. Ar socialistams iš tikro rūpi žmonių laisvė. 2. „Lietuvos Ūkininko" katalikiškumas.
199. **P.J.K.** „Viltyje" (Nr. 24, 1913) balsas apie katalikiškąjį veikimą ir ateitininkus // Vd., t. 14, Nr. 56, p. 462–463. – Parašas: Kaz. Zanavykas.
200. **Prieštikybiniai** raštai ir bažnyčia: [Pamokslas] // Vd., t. 14, Nr. 54, p. 172–178.

Recenzijos

201. **„Dieve** padėk". Blaivybės kalendorius 1914 metams. Kaunas, 1914, pusl. 64.; „Žiburio" kalendorius 1914 metams. Seinai, 1914, pusl. 128 // Vd., t. 16, Nr. 63, p. 306–307. – Parašas: X.

202. **Dozory** Kościelne. Ks. Dębiński. Warszawa, wydanie II. 1913 r. // Vd., t. 16, Nr. 62, p. 204–205. – Parašas: X.
203. **Ks.** Dr. Kaz. Lutosławski. Skauting jako system wychowania moralnego. Warszawa, 1913, p. 40 // Vd., t. 16, Nr. 61, p. 100. – Parašas: Z.
204. **Kun.** prof. p. Būčys. Tikėjimo dalykai. Kaunas, 1913 m. // Vd., t. 16, Nr. 63, p. 303–304. – Parašas: K.Z.
205. **Personalis** Experientia de usu potuum inebriantium deque praestantia Abstinentiae Totalis. Chicago; De bonitate vini a Domino nostro ex aqua confecti. Supplement to „Catholics and Prohibition" // Vd., t. 16, Nr. 64, p. 416–418. – Parašas: Kun. Mš.

1914

Straipsniai

206. **A. a.** kardinolas Rampolla // Vd., t. 17, Nr. 66, p. 110–113. – Parašas: Meškus.
207. **A. a.** Viktoras Jokubauskas: [Lekėčių mokyklos mokytojas] // Mokytojas, t. 1, Nr. 3, p. 87–91. – Parašas: Vaideliotas.
208. **Amerikos** lietuvių kaatalikų jaunimo kongresas // Vd., t. 19, Nr. 73, p. 63–64. – Parašas: Z.
209. **Apie** blaivystės aukštumą: Pamokslas, pasakytas Panemunėje // Vd., t. 17, Nr. 65, p. 37–41.
210. **Beimo** kančiosios jaunuomenės auklėjimo reikalu // Vd., t. 19, Nr. 73, p. 61. – Parašas: Z.
211. **Dešimčiai** metų praėjus nuo spaudos atgavimo // Vd., t. 18, Nr. 69, p. 3–6. – Parašas: Kaz. Zanavykas.
212. **Ir** vėl naujas pavojus // Viltis, Nr. 76. – Parašas: Meškus.
213. **Iš** Bažnyčios ir visuomenės dirvos // Vd., t. 17, Nr. 65, p. 34–42. – Turinys: Du įvairiu keliu – Dambsis ir Speiseris. Prancūzijos šeimynų statistika. Tikybinė srovė dailioj literatūroj. – Parašas: Meškus.
214. **Karas** ir kunigai // Vd., t. 19, Nr. 74–75, p. 134–140.
215. **Kaip** turėtų būti statomos ūkininko trobos // „Žiburio" kalendorius 1914 metams. Seinai, 1914, p. 73–81. – Parašas: Meškus.
216. **Kairiūkščio** sumanymas „100–100 000 r." // Vd., t. 18, Nr. 70, p.129–130. – Parašas: K.Z.
217. **Kapelionų** reikaluose // Vd., t. 18, Nr. 70, p. 128–129. – Parašas: K.Z.
218. **Katalikų** keleto metų darbo vaisiai Lietuvoje // Vd., t. 17, Nr. 68, p. 220–226. Parašas: Meškus.
219. **Keli** žodžiai apie vieną nepaprastąjį mūsų praeities veikėją: [Kun. knygnešį Martyną Sederavičių] // Vilties priedas, Nr. 5– 6, p. 142–146. Parašas: Meškus.
220. **Kelios** pastabos apie kunigų draugijas, ypač Prancūzijoj // Vd., t. 18, Nr. 71, p. 180–189. – Parašas: Kaz. Zanavykas.
221. **Kunigų** susišelpimo klausime // Vd., t. 19, Nr. 73, p. 61–62. – Parašas: Z.
222. **Lekėčiai** // Šltn., Nr. 15, p. 235. – Parašas: Vaideliotas.
223. **Marijampolė** // Šltn., Nr. 6, p. 91–92. – Parašas: J. S.
224. **Nauja** srovė bažnytiniuose santykiuose // Vd., t. 18, Nr. 71, p. 203–205. – Parašas: Z.
225. **Naujasis** mūsų laikraštijos turtas // Vd., t. 17, Nr. 67, p. 173–182. Parašas: Panenupis.

226. **Pagerėjimas** sąlygų blaivybės platinimui // Vd., t. 18, Nr. 71, p. 205–206. – Parašas: Z.
227. **Pamokslai** apie Dievo prigimties privalumus: [Trys pamokslai] // Vd., t. 17, Nr. 66, p. 56–66; Nr. 67, p. 77–83. – Parašas: K. J. S.
228. **„15 d.** kovo (n. st.) š. m. mirė čia Lekėčių mokyklos mokytojas a. a. Viktoras Jokūbauskas..." // Šltn., bal. 14, p. 235. – Parašas: Vaideliotas.
229. **„Pirmeiviškosios** lietuvių moksleivių srovės (aušrininkų) principai // Vd., t. 18, Nr. 70, p. 124–128. – Parašas: K.Z.
230. **Pirmeivių** žiedai // Vd., t. 17, Nr. 65, p. 43– 50. – Turinys: Dar vienas balsas. – Parašas: Panenupis.
231. **„Žiburio"** namai: Skaityta „Žiburio" draugijos atstovų susirinkime 27 vasario 1913 metais Marijampolėje // Žiburys, Nr. 5, p. 7–18.

1915

Straipsniai

232. **Dramblio** nepastebėjo // Viltis, Nr. 60. – Parašas: Panenupis.
233. **Lenkiškoji** suvalkiškio Piliečių komiteto politika ir Suvalkijos lietuviai inteligentai // Viltis, Nr. 155.

1916

Straipsniai

234. **Šelpimas** nukentėjusių nuo karo lietuvių Marijampolėje // Dabartis, rugsėjo 2 d.

1918

Straipsniai

235. **Dar** dėl mūsų vakarų // Tėvynės Sargas, Nr. 26, p. 4–6. – Parašas: Meškus.
236. **Kokie** turėtų būti mūsų valsčiai? // Tėvynės Sargas, Nr. 7, p. 2; Nr. 8, p. 2–3. – Parašas: Meškus.
237. **Nepriklausomos** Lietuvos valstybės reikšmė // Tėvynės Sargas, Nr. 12, p. 3–4.
238. **Paaiškinimas** dėl vyskupo Karoso dalyvavimo Lenkų Senate // Lietuvos aidas, Nr. 58.
239. **Stenografija** // Tėvynės Sargas, Nr. 32, p. 13. – Parašas: J. St.

1919

Knygos

240. **Lietuvos** Valstybės Tarybos darbai: Kun. J. Staugaičio, Tarybos vicepirmininko, kalba, pasakyta Lietuvos konferencijoj sausio 16 d. 1919 m. Kaune. Kaunas: „Šviesos" sp., 1919, 16 p. – Tas pat persp. – Naujoji Romuva, 1937, Nr. 16, p. 851–854; Nr. 17, p. 371–373.

Straipsniai

241. **Dėl** cirkuliaro apie lotynų kalbą // Laisvė, Nr. 120. – Parašas: J. St.
242. **Kelionė** Paryžiun ir Ryman // Laisvė, Nr. 93, 94.

243. **Kokios** mums dabar reikia valdžios? // Laisvė, Nr. 110, 111. – Parašas: Meškus.
244. **Lietuvos** delegacija pas Šventąjį Tėvą // Lietuva, Nr. 166.

1920

Knygos

245. **Bažnyčia** ir valstybė. Kaunas: „Šviesos" sp., 1920, 33 p. – Tas pat // Vienybė, Nr. 17, p. 130–133; Nr. 18, p. 138–141; Nr. 19, p. 146–149. – Parašas: Meškus.
246. **Paskaita Nr.** 3: [Apie socialistų teiginį, kad tikėjimas kiekvieno privatus reikalas]. Marijampolė: „Šešupės" sp., 1920, 6 p. (Rankraščio teisėmis.) – Parašas: Meškus.

Straipsniai

247. **„Beraščio"** neceremoningumas // Laisvė, Nr. 67. – Parašas: J. St.
248. **Dar** kartą kodėl jų čia nėra // Laisvė, Nr. 163, 169. – Parašas: Meškus.
249. **Dėl** Pažangos katalikybės ir demokratizmo // Laisvė, Nr. 184. – Parašas: Meškus.
250. **Dėl** sutarties su socialistais liaudininkais demokratais // Laisvė, Nr. 200. – Parašas: Meškus.
251. **Ir** vėl tie patys keliai // Vienybė, Nr. 1, p. 2–3. – Parašas: Vaideliotas.
252. **Iš** Steigiamojo Seimo Konstitucijos komisijos darbuotės // Laisvė, Nr. 140. – Parašas: Meškus.
253. **Kas** Lietuvai rengiama // Laisvė, Nr. 12 (gruod. 15). – Parašas: Vaideliotas.
254. **Kas** tai yra Konstitucija? // Laisvė, Nr. 146. – Parašas: Meškus.
255. **Katalikybė** „L[ietuvos] ūkininko" kalendoriuje // Laisvė, Nr. 22–23. – Parašas: Panenupis.
256. **Kelionės** įspūdžiai: [Apie Steigiamojo Seimo delegacijos kelionę j Berlyną, Londoną, Paryžių ir Romą] // Laisvė, Nr. 2 (gruod. 2); Nr. 5 (gruod. 5); Nr. 19 (gruod. 23); Nr. 23 (gruod. 30); 1921, Nr. 6, 7, 14–18, 20, 21.
257. **Kodėl** jų čia nėra? // Laisvė, Nr. 149. – Parašas: Meškus.
258. **Mažosios** Lietuvos deklaracija // Laisvė, Nr. 154. – Parašas: Meškus.
259. **Naujoji** Vilniaus lenkų politika // Laisvė, Nr. 27. – Parašas: Meškus.
260. **Nenusikratomi** broliai // Laisvė, Nr. 202. – Parašas: Meškus.
261. **Reikia** mums supratimo ir ištvermės // Laisvė, Nr. 37. – Parašas: Meškus.
262. **Rinkimų** įstatymai Valstybės Taryboje // Laisvė, Nr. 1. – Parašas: Meškus.
263. **Vilkas** mokina avis ganyti // Laisvė, Nr. 15. – Parašas: Meškus.

1921

Straipsniai

264. **A. a.** Petras Kriaučiūnas. Jo 70 metų gimimo ir 5 metų mirties sukaktuvėms (...) Medžiagos žiupsnis jo gyvenimui ir darbui apibūdinti: [Tarp kitų autorių yra J. Staugaičio atsiminimai] // Lietuvos mokykla, p. 307–310, 324, 355–657.
265. **Ar** visa ką nusveria politikoj diplomatinis gudrumas // Laisvė, Nr. 229. – Parašas: Meškus.
266. **Bažnyčia** ir valstybė // Tėvynės Sargas, Nr. 1, p. 3–5; Nr. 3, p. 26–28; Nr. 5, p. 48–50.
267. **Bažnytinis** menas ir kunigija // Ganytojas, Nr. 9, p. 266–277. – Parašas: Meškus.
268. **Daugiau** teisingumo // Laisvė, Nr. 258, 260. – Parašas: Meškus.
269. **Dėl** Klaipėdos krašto // Laisvė, Nr. 250. – Parašas: Meškus.
270. **Ypatingas** demokratizmas // Laisvė, Nr. 235. – Parašas: Meškus.

271. **Iš** kelionės po Latviją // Laisvė, Nr. 187–189. – Parašas: Meškus.
272. **Kas** ateityje spręs valstybių ginčus // Laisvė, Nr. 240. – Parašas: Meškus.
273. **Kova** be ginklų // Tėvynės Sargas, Nr. 50, p. 502. – Parašas: Meškus.
274. **Labai** svarbiu reikalu // Laisvė, Nr. 207.
275. **„Lenkų** tikyba" // Laisvė, Nr. 266. – Parašas: Meškus.
276. **Mokykla** ir religija // Laisvė, Nr. 262, 273, 274. – Parašas: Meškus.
278. **Ne** misceantursacro profanis // Laisvė, Nr. 241. – Parašas: Meškus.
279. **Šilingas** ir Babianskis // Laisvė, Nr. 253. – Parašas: Meškus.
280. **Tautų** sąjunga ir mes // Laisvė, Nr. 233. – Parašas: Meškus.
281. **Tai** kas gi atsako už valdžios politiką // Laisvė, Nr. 244. – Parašas: Meškus.
282. **Vardan** teisybės // Laisvė, Nr. 198.
283. **Žemdirbių** sąjungos susirinkime // Laisvė, Nr. 26. – Parašas: Meškus.
284. **Zanavykai** // Švietimo darbas, Nr. 3–4, p. 66–105; Nr. 5–6. – p. 108–138; Nr. 7–8, p. 42–62. – Beveik ištisai perspausdinta knygoje: *Zanavykija*. Čikaga, 1978, t. 1, p. 162–210.

1922

Knygos

285. **Mūsų** visuomenė ir naujieji katalikų uždaviniai. Kaunas: „Šviesos" sp., 1922, 31 p. – (Šv. Kazimiero draugijos leid. Nr. 344). – Tas pat, Laisvė, Nr. 219, 221–224, 229, 230. – Parašas: Meškus.

Straipsniai

286. **Audra** dėl universiteto // Tėvynės sargas, Nr. 24, p. 2. – Parašas: Meškus.
287. **Bažnyčia** ir politika // Laisvė, Nr. 190. – Parašas: Meškus.
288. **Dar** tautinių mažumų klausimu // Laisvė, Nr. 87. – Parašas: Meškus.
289. **Iš** St[eigiamojo] Seimo delegacijos kelionės į Suomius // Laisvė, Nr. 3,4.
290. **Tautinių** mažumų klausimu // Laisvė, Nr. 69. – Parašas: Meškus.
291. **Teisingumas** ar privilegija // Laisvė, Nr. 206. – Parašas: Meškus.
292. **Seinai** // Tėvynės Sargas, Nr. 17, p. 179; Nr. 18, p. 191. – Parašas: Meškus.

1923

293. **Mūsų** politinės partijos ir ko jos nori. Kaunas: „Šviesos" sp., 1923, 29 p. – Tas pat, Laisvė, Nr. 86– 89. – Parašas: Meškus.

1924

Straipsniai

294. **Iš** kelionės į nepriklausomybę // Rytas, Nr. 40. – Parašas: Meškus.

1925

Knygos

295. **Ar** tiesos ieškojimas, ar neteisingas užsipuolimas? Tikyba ir politika. Kaunas: „Šviesos" sp., 1925, 24 p. – Atsp. iš „Tiesos kelio", žr. įr. 298, Nr. 1–4. – Parašas: Panenupis.
296. **Valstybė** ir Bažnyčia: Dėl Bažnyčios priešininkų spaudos. Kaunas: „Šviesos" sp., 1925, 16 p. – Atsp. iš „Tiesos kelio", žr. įr. 298, Nr. 5, 7. – Parašas: Panenupis.

Straipsniai

297. **Iš** Bažnyčios priešininkų spaudos // T. k. – Parašas: Panenupis.
Nr. 2, p. 128–132. Turinys: Argi laisvamaniai ir socialistai iš tikro nemano griauti tikėjimo?
Nr. 3, p. 184–189. – Turinys: Politiniai bei ekonominiai šalies reikalai ir kunigai.
Nr. 4, p. 230–239. – Turinys: Bažnyčios internacionalas ir Lietuva. Ar iš tikro vienuoliai Lietuvai pavojingi?
Nr. 5, p. 321–327. – Turinys: Valdžios šaltinis.
Nr. 7, p. 30–39. – Turinys: Valstybės santykiai su Bažnyčia.
298. **Iš** katalikų darbo ir kovos lauko // T. k. – Parašas: Meškus.
Nr. 1, p. 37–46. – Turinys: Prancūzija. Lietuva.
Nr. 2, p. 101–111. – Turinys: Italija: katalikai ir fašizmas. Katalikiškoji kryptis Anglijoje. Vokietijos katalikų darbai ir laimėjimai.
Nr. 3, p. 163–169. – Turinys: Prancūzų katalikų pastangos prieš masoneriją. Lietuva – mūsų gyvenimo kontrastai ir gerieji apsireiškimai.
Nr. 4, p. 240–248. – Turinys: Katalikų Bažnyčios padėtis Čekoslovakijoje. Belgijos katalikų darbai.
Nr. 5, p. 309–316. – Turinys: Tarptautinė katalikų sąjunga. Kieno privalo būti Palestina ir Jeruzolima? Prancūzų katalikų studentijos rūpesčiai.
Nr. 6, p. 378–384. – Turinys: Dabartinė Katalikų Bažnyčios padėtis Skandinavijoje. Alzas lotaringiečių kovos už tikybinę mokyklą ir krikščioniškąją tvarką. Naujas didelis Lourdes'o stebuklas.
Nr. 7, p. 66–72. – Turinys: Nauji šventieji. Prancūzijos savivaldybių rinkimai ir katalikai. Prancūzų Krikščionių darbininkų federacijos kongresas.
Nr. 8, p. 146–153. – Turinys: Čekoslovakijos katalikų padėtis. Penkių dešimčių metų katalikiško Beiruto universiteto sukaktuvės. Bažnyčių susijungimo klausimui tirti susirinkimas Liublianoje.
Nr. 9, p. 200–207. – Turinys: Prie šv. Jono Vianney karsto. Iš Anglijos katalikų gyvenimo. Nuostabus krikščioniškos meilės darbas.
Nr. 10, p. 246–255. – Turinys: Belgijos vyskupų ganytojiškas raštas. Mosulo klausimas ir katalikybė.
Nr. 11, p. 306–315. – Turinys: Vokiečių katalikų kovos. Tarptautinė Katalikų sąjunga socialiams klausimams studijuoti. Universitetų profesorių Katalikų sąjunga.
299. **Psichologinis** momentas pastoracijos darbe // T. k., Nr. 3, p. 133– 140.
300. **Tikyba** ir mokslas: Dėl Bažnyčios priešininkų spaudos // T.k., Nr. 10, p. 233–241; 1926, Nr. 1, p. 11–18;
Nr. 7–8, p. 25–33; 1927, Nr. 5, p. 284–295; Nr. 6, p. 354–367. – Panenupis.

1926

Straipsniai

301. **Artimiausieji** Lietuvos katalikų uždaviniai // T. k., Nr. 3, p. 180–184.
302. **Iš** katalikų darbo ir kovos lauko // T. k., Nr. 2, p. 107–116. – Turinys: Vokiečių katalikų kovos už mokyklą. Paryžiaus katalikiškojo instituto 50 metų jubiliejus. – Parašas: Meškus.
303. **J. E.** arcv. Matulevičius Lietuvoje // t. k, Nr. 1, p. 32–34. – Parašas: Meškus.
304. **Konferencijos** kunigų rekolekcijoms // T. k., Nr. 11, p. 205–219; Nr. 12, p. 285–301.

305. **[Penktasis]** lietuvių katalikų kongresas // T. k., Nr. 1, p. 50–58. – Parašas: Meškus.
306. **„Žiburio"** draugijos 20 metų sukaktuvės // Rytas, Nr. 27. – Parašas: Meškus.

1928

Knygos

307. **Tikyba** ir mokslas. Kaunas: „Šviesos" sp., 1928, 52 p. – Atsp. iš „Tiesos kelio", žr. įr. 300. – Parašas: Panenupis.

Straipsniai

308. **Keli** Suvalkijos draugijinio gyvenimo bruožai // Šaltinis, Nr. 18.
309. **Konferencija** pradedant rekolekcijas // T. k., Nr. 7–8, p. 209–215.
310. **Konferencija** baigiant rekolekcijas //T. k., Nr. 7–8, p. 215–219.

1929

Straipsniai

311. **Pasikalbėjimas** su J.E. Telšių vyskupu Justinu Staugaičiu // Rytas, Nr. 227.

1930

Knygos

312. **Šventojo** Tėvo mintys apie auklėjimą. Kaunas: Katalikų veikimo centras, 1930, 24 p. – Tas pat, T. k., Nr. 5, p. 129–151.

Straipsniai

313. **Naujieji** pastoracijos būdai // T. k., Nr. 1, p. 1–9.
314. **Pastabos** ateitininkų sendraugiams // Rytas, Nr. 31, 32.

1932

Straipsniai

315. **Jo** Ekscelencijos Telšių vyskupo Justino Staugaičio laiškas „Ryto" redakcijai // Rytas, Nr. 1.
316. **Jo** Ekscelencijos vyskupo Justino Staugaičio laiškas „Žvaigždei" // Žvaigždė, Nr. 1, p. 2.
317. **Ką** mano Vatikanas apie Lietuvos katalikų universitetą // Rytas, Nr. 38.
318. **Mano** atsiminimai apie a. a. arkivyskupą Jurgi Matulevičių // Ž. p., Nr. 3, p. 2–3. – Tas pat kn.: Arkivyskupas Jurgis Matulevičius. Marijampolė: Marijonų spaustuvė, 1933, p. 87–90.
319. **Pamokslas**, pasakytas lietuviams per Eucharistinį kongresą Dubline // T. k., Nr. 11, p. 389–391.
320. **Pamokslas** 16 vasario dienai // T. k., Nr. 1, p. 28–31.
321. **Pavyzdinga** parapija ir katalikų akcija // T. k., Nr. 12, p. 812–818.
322. **Šiandieniniai** pastoracijos uždaviniai ir metodai // T. k., Nr. 6, p. 357 – 368.

1933

Straipsniai

323. **Bažnyčia** – mūsų motina // T. k., Nr. 1, p. 3–8.
324. **Ko** dabar reikia nepamiršti // T. k., Nr. 10, p. 628–629. – Parašas: Meškus.
325. **Lukočius** Staugaitis – Kun. Sedaravičiaus talkininkas // T. k., Nr. 11, p. 650–652. – Parašas: Meškus.
326. **Lourdes'o** įspūdžiai // Rytas, Nr. 151, 152.
327. **Nepaprastas** vyskupo žodis! // Žvaigždė, Nr. 3, p. 66–67.
328. **Putino** „Altorių šešėly" // T. k., Nr. 3, p. 186–190. – Parašas: Meškus.

1934–1935

Knygos

329. **Tiesiu** keliu: Apysaka iš mūsų atgimimo laikų. Kaunas: Šv. Kazimiero draugija, 1934–1935. – Parašas: J. Gintautas.
    T. 1: Kun. Saulius ruošiasi į kunigus. – 1934, 211 p.
    T. 2: Kun. Saulius – vikaras. – 1935, 175 p.
    T. 3: Kun. Saulius – klebonas. – 1935, 215 p.

Straipsniai

330. **Kalba** atidarant pastoracijos kursus: Telšiuose, 27.XII.33 // T. k.,1934, Nr. 5, p. 39–42.
331. **Kalba,** pasakyta Marijampolės bažnyčioje per a. a. arkiv. Jurgio Matulevičiaus kūno perkėlimo iškilmes (25.X.1934) // T. k., 1934, Nr. 11, p. 430–435.
332. **Naujas** lobis mūsų literatūroje: [Apie LKMA Suvažiavimo darbų 1-ąjį tomą] // Rytas, Nr. 91, 92.
333. **Pamokslas** 16 vasario dienai: [Pasakytas 1933 02 16] // T. k., 1934, Nr. 1, p. 31–34.

1936

Straipsniai

334. **Jo** Eksc. vysk. J.Staugaitis aktualiaisiais Bažnyčios, valstybės ir visuomenės klausimais: Pasikalbėjimas su Jo Ekscelencija Telšių vyskupu. Kalbėjo J.P. // XX amžius, Nr. 134, p. 3.
335. **Lietuvybės** ir kultūros bare prieš 30 metų: Iš atsiminimų // Židinys, Nr. 10, p 322–327.
336. **Nervingasis** prancūzų gyvenimas keleivio akimis (Laiškas iš Prancūzijos) // XX amžius, Nr. 11, p. 3. – Parašas: Meškus.
337. **Pamokslas,** pradedant inteligentų pamaldas // T. k., Nr. 4, p. 185–188.
338. **Pirmieji** mokslo žingsniai: [Atsiminimai] // Ateities spinduliai, Nr. 10, p. 227–230; Nr. 11, p. 269–272.
339. **Su** gimnazisto kepure: [Atsiminimai] // Ateitis, Nr. 11, p. 414–418.
340. **Vieno** asmens reikšmė Lietuvos katalikams: Prano Dovydaičio penkiasdešimtmečiui // Rytas, Nr. 32. – Parašas: Senasis Meškus.

1937

Straipsniai

341. **Lietuvos** nepriklausomybės aušra: [Atsiminimai] // Naujoji Romuva, Nr. 9, p. 193–196; Nr. 10, p. 225–226.
342. **Prūsų** valdžioje: [Atsiminimai] // Naujoji Romuva, Nr. 8, p. 169– 171.

1938

Straipsniai

343. **Jo** Ekscelencijos Telšių vyskupo laiškas autoriui. Kn.: Kun. A. Simaitis. Krikščionių senovė (Archeologija Christiana). Telšiai: Telšių vyskupijos sp., 1938, p. V–VII.

1939

Straipsniai

344. **Ekonominė** bei socialinė krizė ir dorovė // XX amžius, Nr. 28, p. 3; Nr. 29, p. 3.
345. **Pasikalbėjimas** su J. E. vysk. J. Staugaičiu // XX amžius, Nr. 174, p. 5.

1940

Knygos

346. **Jo** Ekscelencijos Telšių vyskupo Justino Staugaičio ganytojiškieji raštai tikintiesiems 1926–1939 metais. Telšiai: Telšių vyskupijos sp., 1940, 127 p. – Priedai: Didžiai gerbiamai Lietuvių katalikų moterų draugijai, p. 97; Žodis pavasarininkams, p. 98; Brangūs pavasarininkai!, p. 99; Šv. Tėvo Pijaus XI mintys apie auklėjimą, p. 100–120; Jaunimas ir Katalikų akcija, p. 121–125.

Straipsniai

347. **Įvairios** konfesijos bedogmė krikščionybė // T. k., Nr. 4, p. 183–187. – Parašas: Panenupis.
348. **Kokia** našta jau dabar gula ant dvasininkų pečių // XX amžius, Nr. 36, p. 5. – Parašas: Panenupis.
349. **Mūsų** dorovės smukimo priežastys // T. k., Nr. 4, p. 177–181. – Parašas: Meškus.
350. **Pasikalbėjimas** su vysk. J. Staugaičiu // XX amžius, Nr. 143, p. 3.

Vėlesni metai

351. **Mano** atsiminimai. Parengė R. Laukaitytė. Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1995, 376 p.
352. **Seinų** katedros šešėlyje: Justino Staugaičio atsiminimų fragmentai. Punskas: Punsko „Aušros" l-kla, 1995, 140 p.
353. **Telšių** vyskupas. Telšių diecezijos kunigų seminarija: [Atsiminimai iš IV dalies]. Parengė Algimantas Katilius. Kn.: Telšiai. Straipsniai ir istorijos dokumentai. Vilnius, 1994, p. 209–239.
354. **Trys** Justino Staugaičio laiškai apie „Vadovą". Parengė Algimantas Katilius. Aušra, 1996, Nr. 22, p. 19–20.

355. **Vyskupo** Justino Staugaičio laiškai arkivyskupui Jurgiui Matulaičiui. Parengė Algimantas Katilius. LKMA Metraštis, Vilnius, 2004, t. 25, p. 643–660.

2. GANYTOJO RAŠTAI

356. **1926 m.** gegužės 6 d.: [Pirmasis ganytojiškas laiškas Telšių vyskupijos tikintiesiems ir kunigams] // T. k., 1926, Nr. 5, p. 38–42. – Tas pat kn.: Jo Ekscelencijos Telšių vyskupo Justino Staugaičio ganytojiški raštai tikintiesiems. 1926–1939 metais. Telšiai, 1940, p. 5–9.
357. **1926 m.** gegužės 6 d.: [Klaipėdos krašto katalikams] // Jo Ekscelencijos..., p. 10-11.
358. **1926 m.** liepos 20 d.: [Apie vaikų religinį auklėjimą] // T. k., 1926, Nr. 9, p. 112–116. – Tas pat kn.: Jo Ekscelencijos..., p. 11–14.
359. **1927 m.** balandžio 17 d.: Apie tėvų meilę vaikams // T. k., 1927, Nr 5, p. 46–49. – Tas pat: Ž. p., 1927, Nr. 17, p. 1–2. – Tas pat kn.: Jo Ekscelencijos..., p. 15–18.
360. **1927 m.** lapkričio 1 d.: [Apie knygų ir laikraščių skaitymą] // T. k., 1928, Nr. 3, p. 72–78. – Tas pat. Telšiai, 1927, 8 p. – Tas pat kn.: Jo Ekscelencijos..., p. 19–23.
361. **1928 m.** gegužės 9 d.: [Apie apsilankymą pas Šventąjį Tėvą] // T. k., 1928, Nr. 11, p. 165–168. – Tas pat: Ž. p., 1928, Nr. 21, p. 1–2; Nr. 22, p. 1–2. – Tas pat kn.: Jo Ekscelencijos..., p. 24–27.
362. **1928 m.** spalio 26 d.: [Apie spaudos platinimą] // T. k., 1928, Nr. 11, p. 171–172.
363. **1929 m.** vasario 2 d.: [Apie sąlygas atlaidams gauti popiežiaus Pijaus XI kunigavimo penkiasdešimtųjų metinių proga] // T. k., 1929, Nr. 2, p. 36–39. – Tas pat: Ž. p., 1929, Nr. 6, p. 4–5. – Tas pat kn.: Jo Ekscelencijos..., p. 28–31.
364. **1929 m.** spalio 28 d.: [Apie vaikų ir jaunimo auklėjimą] // Ž. p., 1929, Nr. 45, p. 1; Nr. 46, p. 1; Nr. 47, p. 1; Nr., 48, p. 1. – Tas pat kn.: Jo Ekscelencijos..., p. 31–36.
365. **1931 m.** rugpjūčio 31 d.: [Apie Eucharistinį kongresą Telšiuose] // Jo Ekscelencijos .., p. 37.
366. **1932 m.** vasario 22 d.: [Apie savo kelionę į Romą] // Ž. p, 1932, Nr. 9, p. 1. – Tas pat kn.: Jo Ekscelencijos..., p. 38–39.
367. **1932 m.** lapkričio 11 d.: [Apie Švenčiausiąjį Sakramentą] // T. k, 1933, Nr. 2, p. 7–12.
368. **1932 m.** lapkričio 23 d.: [Apie laikraščių reikalingumą] // T. k., 1932, Nr. 12, p. 83–84. Tas pat: Rytas, 1932, Nr. 264.
369. **1933 m.** gegužės 3 d.: [Apie Eucharistinį kongresą Švėkšnoje] // T. k., 1933, Nr. 6, p. 76–78. – Tas pat: Ž. p., 1933, Nr. 18, p. 1. – Tas pat kn.: Jo Ekscelencijos..., p. 40–41.
370. **1933 m.** lapkričio 10 d.: [Apie katalikų spaudą] // T. k., 1933, Nr. 12, p. 119–122.
371. **1934 m.** sausio 26 d.: [Apie blaivybę] // T. k., 1934, Nr. 2, p. 11– 12.
372. **1934 m.** balandžio 8 d.: [Jubiliejaus metų atlaidų sąlygos] // T. k., 1934, Nr. 5, p. 35–38. – Tas pat: Ž. p., 1934, Nr. 15, p. 1. – Tas pat. Telšiai, 1934, 16 p. – Tas pat kn.: Jo Ekscelencijos..., p. 42–45.
373. **1934 m.** lapkričio 28 d.: [Apie Evangelijos skelbimą] // Ž. p., 1934, Nr. 42, p. 1. – Tas pat kn.: Jo Ekscelencijos..., p. 46–48.
374. **1935 m.** sausio 5 d.: [Apie Moterystės sakramentą] // t. k, 1935, Nr. 1, p. 3–10. – Tas pat: Ž. p., 1935, Nr. 4, p. 1–2. – Tas pat, Telšiai, 1935, 8 p. – Tas pat kn.: Jo Ekscelencijos..., p. 49–54.

375. **1935 m.** vasario 12 d.: [Dėl Telšių vyskupijos Sinodo sušaukimo] // T. k., 1935, Nr. 3, p. 13–15.
376. **1935 m.** vasario 14 d.: [Apie Šventųjų Metų užbaigimą] // T. k., 1935, Nr. 3, p. 15–20. – Tas pat: Ž. p., 1935, Nr. 10, p. 1. – Tas pat kn.: Jo Ekscelencijos..., p. 55–58.
377. **1936 m.** spalio 24 d.: [Apie šeimos dorovę] // T. k., 1936, Nr. 12, p. 109–118. –Tas pat, Telšiai, 1936, 8 p. – Tas pat kn.: Jo Ekscelencijos..., p. 59–65.
378. **1937 m.** sausio 23 d.: [Apie visuomenės negeroves ir būdus joms pašalinti] // T. k., 1937, Nr. 3, p. 21–34. – Tas pat: Ž. p, 1937, Nr. 7, p. 1–3; Nr. 8, p. 1. – Tas pat, Telšiai, 1937, 15 p. – Tas pat, kn.: Jo Ekscelencijos..., p. 66–76.
379. **1937 m.** rugsėjo 16 d.: [Apie Kristaus įsteigtos Bažnyčios uždavinius] // Ž. p., 1937, Nr. 40, p. 2–5. – Tas pat kn.: Jo Ekscelencijos..., p. 77–84.
380. **1937 m.** lapkričio 23 d.: [Apie spaudą]. Telšiai, 1937, 4 p.
381. **1938 m.** vasario 8 d.: [20 metų Nepriklausomybės sukakties proga] // T. k., 1938, Nr. 3, p. 17–25. – Tas pat. Telšiai, 1938, 14 p.
382. **1938 m.** liepos 16 d.: [Kas yra Šventasis Tėvas] // Jo Ekscelencijos..., p. 92–94.
383. **1938 m.** lapkričio 18 d.: [Apie kunigų pareigas ir uždavinius] // T. k., 1938, Nr. 12, p. 47–53.
384. **1938 m.** Apie pasninkus. Nr. 5. Telšiai, 1938, 4 p.
385. **1939 m.** sausio 1 d.: [Laiminimas „Žemaičių Prieteliui"] // Ž. p., 1939, Nr. 1, p. 1.
386. **1939 m.** rugsėjo 11 d.: [J. E. Telšių vyskupo įsakomos maldos taikai išprašyti] // Ž. p., 1939, Nr. 37, p. 1.
387. **1940 m.** sausio 1 d.: [Atpasakoja popiežiaus Pijaus XII encikliką] // Ž. p., 1940, Nr. 2, p. 3–4.
388. **1941 m.** liepos 12 d.: [Apie sovietinės okupacijos padarytas skriaudas]. Telšiai, 1941, 6 p.
389. **1941 m.** gruodžio 8 d.: [Apie šv. Mišių auką]. Telšiai, 1941, 12 p.

Parengė *Algimantas Katilius*

Lietuvių katalikų mokslo akademija

Justinas Staugaitis

MANO ATSIMINIMAI
II papildytas leidimas

Redaktorės J.Kardelytė, L.Sidarienė

Leido ir maketavo „Katalikų akademijos" leidykla, Pilies 8, Vilnius
SL 1920. 39 sp. l. Tiražas 400 egz. Užsak. 71
Spaudė UAB „Rotas", Pylimo 42, Vilnius